DE NAVORSCHER.

EEN MIDDEL TOT GEDACHTENWISSELING
EN LETTERKUNDIG VERKEER,
TUSSCHEN ALLEN DIE IETS WETEN, IETS TE VRAGEN HEBBEN,
OF IETS KUNNEN OPLOSSEN.

Viresque Acquirit Eundo.

VIJFTIENDE JAARGANG.

NIEUWE REEKS.

5e. Jaargang.

TE AMSTERDAM, BIJ C. M. VAN GOGH.
1865.

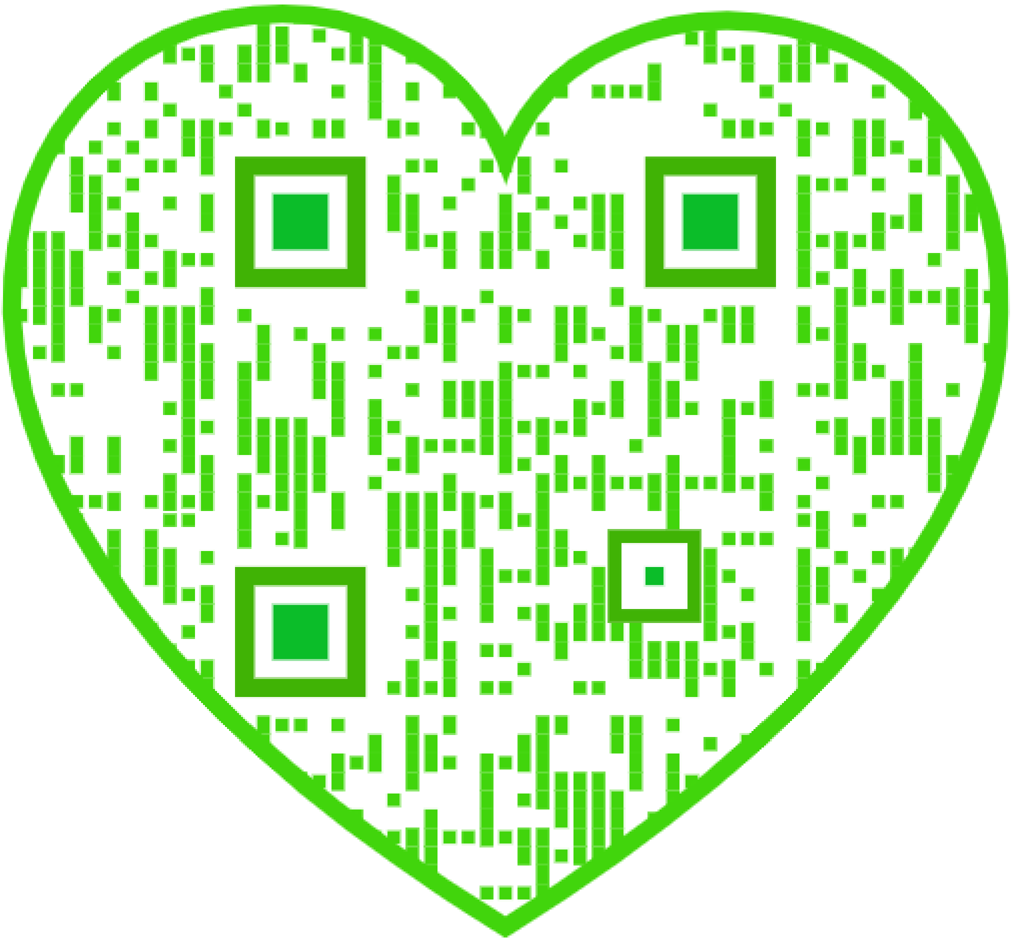

Al gaande wint hij krachten.

Snelpersdruk van GEBR. BINGER.

GESCHIEDENIS.

Almeri (vgl. XV. bl. 108, 225, 289, 358.) De meeningen omtrent de ligging van dit meer zijn zeer verschillend. Niet alleen de Alkmaarder meer en de Zuiderzee, maar ook de Haarlemer meer wordt voor genoemde meer opgegeven. Alkmaar zoude volgens sommigen afgeleid zijn van Almeri. Wij vinden echter in de *Saanlandsche Arcadia* door H. SOETEBOOM: »want wie sal daer aen twyffelen, of de naem *Alckmaer* is gekomen uyt de menichte der meren die'er om en bij gelegen sijn. Daer is in 't geheel Neder-lant geen stadt so van poelen, braeken, polders, en meeren omhelst als dese, die'er geheel in 't midden leit, van welke eenige ruim twintigh and're meer als dertigh tellen, soo groote als kleine, van dese syn de *Schermer*, *Beemster*, *Purmer*, *Waert*, *Wormer* meren de grootste wel, nevens de Zyp aen d' ander sy van de stadt, daerom is sy outstyds na de veelvuldige meeren en wateringen *Almeer* genaemt geworden, of oock *Alecmeer*" enz.

C. VAN DER WOUDE zegt in zijn *Kronyck van Alckmaar* »als *Alckmaer* deur al de Meeren ende Wateren."

»Soo heeft hy (Prince ADGILDUS) dit Altena met eenen wal doen omringen, ende haer makende na de forme (soo den geleerden PETRUS NANNIUS in syn *Miscellaneis* seydt) van een heyrleger" en verder »ende veranderende haren naem, noemende haer *Almeer*, ende dat (soo den geleerden HADRIANUS JUNIUS ende andere vermelden) na alle de *Meeren*, daer sy doen ter tydt in besingelt lach, die nu meest alle te samen bedyckt syn, ten minsten wel 40, 41 ofte 42 in 't getal."

VAN DER WOUDE geeft dan ook de 42 meeren op, die in den omtrek van Alkmaar gevonden worden. Volgens deze schrijvers staan dus Almeri en Alkmaar in geen verband.

Onder al deze meeren trok het »*Dael-meer* ofte de *Ael-meer* na zijn Aelvoeding" mijne aandacht. Kan Alkmaar ook van deze meer afgeleid zijn. Welligt waren de eerste bewoners van Alkmaar even als die van Amsterdam visschers, die vooral hun bestaan vonden in de aalvangst.

Men vindt ook bij HOFDIJK, *Ons Voorgeslacht*: »Langs ...... kunt ge ...... uw tocht voortzetten naar de hoeven en visschershutten aan de beek van het *tempelmeer*, die daarom den naam van *Alcmare* dragen.

M. Z. BOXHORNN geeft, in zijn *Toneel ofte Beschryvinge der steden van Hollant*, niet meer verklaring dan de fabel van ADGILDUS en zegt hiervan: »Maar ick schaeme my die dinghen met meer woorden te verhaelen, die inde voorgaende eeuwe ghehadt hebben haer aenhangers ende beschermers. Het en is hier niet van noode sulcke droomers en clappers te hooren."

VAN DER AA zegt in zijn *Aardrijkskundig Woordenboek* »dat dit meer waarschijnlijk de Haarlemermeer geweest is. Keizer OTTO I schonk aan de utrechtsche kerk het regt der visscherij, en de kogschuld in (*Almere*) *Almari* enz. Op de lijst der goederen van de gezegde kerk vindt men er de tienden van de netten bijgevoegd en *Almere* wordt daar vermeld, als liggende bij het riviertje *Vennep*, hetwelk vroeger aan de westzijde van het Haarlemermeer zijnen loop had en zich in dat meer ontlastte." Deze gunstbrief is te vinden in VAN LOONS *Aloude hollandsche histori*, en luidt als volgt:

»In den naam der Heylige en onverdeelbaare Drieëenigheyd, OTTO door Gods genade Koning. Dat het kennelyk zy alle onze getrouwen, zoo tegenwoordige als toekomende, hoe wy tot hulpmiddel zoo van onze ziele als ook van onze zeer beminde Gemaalin ETHEYD, van zaliger gedachtenisse, de geheele visserij, welke tot nog toe te Amuson en Almeere aan onze Koninglyke kroon heeft toebehoort, en allen den Syns, die gemeenlijk Kogschuld genaamd wordt, door het bevel van ons Hoogvorstlyk gezag voor eeuwig in vollen eygendom aan de kerk van Sint Maarte gegeeven hebben, welke gebouwd is in de plaats Trecht genaamd en over welke de Eerwaarde BALDERIK is aangesteld. En op dat de gift van deeze onze milddadigheid in den loop der volgende tijden bestandig en ongequetst blyve, hebben wy dezelve met onze eyge hand hieronder versterkt en gelast met het indruksel van onzen ring te verzegelen.

»Het teken van den Heer OTTO alleronverwinnelyksten Koning. Ik BRUN Kansellier, in de plaatse van ROBBERT den Aartskansellier, heb het overzien. Gegeeven den 30 van Zomermaand in 't jaar 948, de 7 indictie, in het 13 jaar der regeeringe van den Godvruchtigen Koning OTTO.

»Gedaan te Nieumeege in den Heer gelukkiglyk amen."

In dezen gunstbrief komt het riviertje

Vennep niet voor. Men vindt echter in de *Korte Besgryving van het Lugdunum Batavorum Nu Leyden door m*[r]. SIMON VAN LEEUWEN: »Doen waren den *Issel* ende *Lek* nog onbekent, doen waren de *Leydse*-ende *Haarlemer-Meeren* nog van een gescheyden, doen het Eylandeken de Vennip nog aan den vasten kant van *Hillegom* gehegt was, daar eigenslyk de Heerlykheid van de Vennip leyd," en bij W. J. HOFDIJK, *Ons Voorgeslacht*: »Eindelijk komt ge te *Vennapen* (Vennip) aan het stroompjen van dien naam, dat twee meirplasschen aan elkander verbindt. Bij deze plaats, waar men wel mag zeggen dat het groent van St. Maertens landen, terwijl die kerk er ook het recht van visscherij bezit." Deze beide laatste schrijvers geven alzoo het genoemde riviertje Vennip op, waar VAN DER AA meent dat het zich bevond. In genoemden gunstbrief is ook geen sprake, dat *Almeere* bij het riviertje Vennip ligt. Er bestaat alzoo verschil in dezen brief bij VAN DER AA en VAN LOON. Wie heeft de goede lezing van dezen gunstbrief gegeven? Is hij nog voorhanden? zoo ja, dan kan door de lezing daarvan beslist worden.

A. C. D. G.

Almeri. Onze medewerker A. C. D. G. leest uit de woorden van V. D. AA meer dan zij bevatten. Die schrijver zegt niet, dat in den giftbrief van keizer OTTO, maar dat in den catalogus van de bezittingen der utrechtsche kerk »Almeri vermeld wordt als liggende bij het riviertje Vennip." Dit is echter eene onnaauwkeurigheid, zoo als er in het *Woordenboek* van V. D. AA zeer vele voorkomen. In genoemden catalogus lezen wij alleen: »In flumine Vennapa omnis piscatio sancti Martini. In Almere regalis decima census qui vocatur cogscult." Wat V. D. AA meende dat er stond, staat er dus niet. Wel wordt de Almeri terstond na de Vennapa vermeld, maar dit bewijst nog niet dat zij naast elkander gelegen hebben. Dit is ook het geval niet geweest. De Almeri, dat is de Zuiderzee of een gedeelte daarvan, lag op eenigen afstand van de Vennip.

Dat de etymologen van vroegeren tijd, die op eene enkele letter niet zagen, *Alkmaar* en *Almeri* voor hetzelfde hielden, is niet vreemd. Het is niet waarschijnlijk dat zij daarin gelijk hebben. *Onmogelijk* is het evenwel niet. Doch dan moet juist het omgekeerde plaats gehad hebben van hetgeen A. C. D. G. vermoedt. Hij vermoedt dat de *k* in *Alkmaar* eene tusschengevoegde letter is. Dit is niet mogelijk. Maar dat daarentegen uit *Almeri* eene *k* is weggevallen en dat men dus vroeger *Alkmeri* gezegd heeft is wel mogelijk, hoewel het, zoo als ik reeds te kennen gaf, mij niet waarschijnlijk voorkomt.

P. L. WZ.

Generaal Rosecrans (vgl. XIII. bl. 298; XIV. bl. 6, 70, 113; XV. bl. 321). Hoe is het mogelijk, dat F. O., van mei 1585 sprekende, Amsterdam *het nog spaanschgezinde Amsterdam* noemt? 't Is toch van algemeene bekendheid, dat Amsterdam in 1578 *Geus* geworden is.

Er komt op de regeringlijsten van Amsterdam maar *één* ROOSECRANS voor, en wel DIRK JACOBSZ., die in 1589 commissaris van huwelijksche zaken werd, en dit bleef tot en met 1603. Zijn wapen was: van zilver, beladen met een rozenkrans; de krans van sinopel, en de acht rozen van keel.

Overigens was de naam ROZENKRANS, in allerlei verscheidenheid van spelling, zelfs ROSENKRANTZ, zoo hier te lande als bij onze duitsehe buren, gansch niet zeldzaam. En naamverwantschap bewijst hier nog geen familieverwantschap.

J. TER GOUW.

Tanchelijn (vgl. XV. bl. 291). SPERO DUM SPIRO zal zijne vraag omtrent TANCHELIJN, — naar mijn vermoeden,— genoegzaam beantwoord vinden in den *Kalender voor de Protestanten in Nederland* enz. zevende jaargang, 1862, te Amst. bij H. W. MOOIJ; waar de heer J°. DE VRIES, bl. 60—102, eene belangrijke levensgeschiedenis levert van TANCHELM of *de ketterij der middeneeuwen op vaderlandschen bodem*. Dat de namen van beroemde en beruchte personen eertijds verschillend gespeld werden, is geen vreemd verschijnsel. De naam van genoemden ketter komt wel onder zes vormen voor, de meest gewone zijn TANCHELMUS en TANCHELINUS, in 't Nederduitsch TANKHELM en TANKELIJN. Zie bl. 74. — Indien SPERO DUM SPIRO soms niet in de gelegenheid is, den bovengenoemden *Kalender* in te zien, onder mijn scheurpapier schuilt een defect exemplaar, 't welk echter ongeschonden is van blz. 1 tot 158. Het ligt ter beschikking voor SPERO, indien hij zijn adres bij de redactie van den *Navorscher* wil opgeven, die bekend is met mijn naam, onder de initialen J. C. K.

Tanchelijn. ISAAK LE LONG geeft in de *Historische Beschrijvinge van de Reformatie der stadt Amsterdam* in eene noot op, MERULA pag. 731. PAULUS MERULA was te Dordrecht geboren en leefde van 1558 tot 1607. In zijne *Kerkelijke en Wereldlijke*

Geschiedenis van den tijd van twaalf honderd jaren, zal wel iets van TANCHELIJN te vinden zijn. Ook in de *Rijmkronyk* van MELIS STOKE. Deze kronijk gaat van 923—1305; de drie eerste boeken zijn eene vertaling van een latijnsch kronijksken, uit de abdij van Egmond. TRITHEMIUS leefde van 1462—1519. A. C. D. G.

Tanchelijn. Ik kan SPERO DUM SPIRO slechts dit mededeelen, dat door DE VRIES geene andere bronnen genoemd worden dan de hem bekende, en dat bij MAERLANT over TANCHELIJN niets gevonden wordt. De verwijzing van A. C. D. G. naar MELIS STOKE zal hem even weinig helpen, want ook bij dezen is niets te vinden.

P. L. Wz.

Aannemen van familienamen (XV. bl. 232). *Tegenwoordig* moet men zich vervoegen aan het algemeen secretariaat van het departement van justitie, welks werkkring dat onderwerp mede omvat.

Bij wien men zich vervoegen moest van 1780 tot 1800, is mij onbekend; zulks wenschte *ik* ook gaarne te vernemen.

Z.

Geschiedenis der handschoenen (vgl. A.R.). Het nevensgaande, door mij uit het Hoogduitsch overgezet, komt voor in het feuilleton der *Neuen Frankfurter Zeitung* van 27 oct. 1865, n°. 252, en komt mij niet ongepast voor, om in den *Navorscher* te worden opgenomen.

»De geschiedenis der handschoenen reikt tot in de oudste tijden. Wie heeft de handschoenen uitgevonden? dit zal wel moeielijk iemand kunnen zeggen [1]), want hoe hoog men ook in de oudheid moge opklimmen, treft men ze reeds aan onder de voorwerpen, die, hoewel nog niet algemeen in gebruik, toch bij de tijdgenooten bekend waren. In de fraaie beeltenis van den grijzen LAERTES, die HOMERUS ons aanbiedt, zien wij dezen patriarch uit het klassieke tijdperk vlijtig in zijn tuin arbeiden, doch de handen met handschoenen bedekt, om zich voor de doornsteken te beschutten. XENOPHON, de geliefkoosde scholier van SOCRATES, geeft ons bij zijne afschildering van de verwijfdheid der Perzen na CYRUS' dood, zeer naauwkeurige bijzonderheden omtrent de handschoenen, die door hem als overtollige weelde werden beschouwd. »De»zen volken," aldus verhaalt XENOPHON, »is »het niet genoeg, dat zij voeten, armen en »lichaam aan de werking der lucht onttrek»ken, maar zelfs hunne handen bedekken »zij met pelswerk."

Bij de Romeinen had reeds iedereen het gebruik van de handschoenen aangenomen, bij wie zij niet meer, zoo als bij de Grieken, een bloot voorwerp van weelde waren. Zoo zegt VARRO, de dappere luitenant van POMPEJUS, die het niet beneden zich achtte, zich met alledaagsche zaken bezig te houden, in het tweede boek zijner verhandeling *Over de landhuishoudkunde* »dat men »de olijven steeds met de bloote hand van »de takken moest plukken; op die wijze »geplukt, behouden zij een smaak, dien zij »niet bezitten, wanneer men ze met hand»schoenen afneemt." — Waren de tuinlieden van dien tijd dan zulke voorname menschen, dat het noodzakelijk was, hun dit aan te bevelen? Een ander romeinsch schrijver, uit de tijden van MARCUS AURELIUS, verhaalt ons bij de beschrijving eener toenmalige eetzaal van een vermaarden eter, dat deze, zoodra hij aan tafel ging zitten, nooit verzuimde handschoenen aan te trekken, om de heete spijzen beter te kunnen hanteren, en op die wijze het van de overige gasten te kunnen afwinnen, die — om het aldus te noemen — in vraatzucht of eetlust met hem wilden wedijveren.

Intusschen hadden de handschoenen in Rome, ofschoon zij maar alleen in de hoogere en fijnere kringen waren opgenomen, toch ook hunne vijanden, die tegen deze mode strijd voerden, als MARCUS RUFUS, die in heftigen toorn daartegen uitvaart en uitroept: »Het is schande voor een gezond »man, de handen met zachte en verwar»mende stoffen te bedekken!" Gelukkiglijk heeft deze ruwe wijsgeer met zijn ijveren niemand kunnen bekeeren. Wij zeggen: »gelukkiglijk", want zoo de geheimschrijver van PLINIUS den ouden, toen deze hem zijne geleerde beschouwingen voorlas, waarbij hij de gevaren eener uitbarsting van den Vesuvius trotseerde, niet zoo voorzigtig geweest was, om in dit gevaarvol uur de handen met handschoenen te bedekken, alsdan zoude zwavel- en aschregen hem gewis hebben belet, zijn ambt als geheimschrijver te vervullen en het nageslacht zou niet in het bezit van zijn kostbaren arbeid zijn gekomen.

In de eerste eeuwen van onwetendheid en barbaarschheid, na de plaats gevonden hebbende volksverhuizingen, verliezen wij de handschoenen voor eene lange poos uit het oog, en niet vroeger dan tegen het midden der negende eeuw hooren wij daarvan weder

[1]) Even moeielijk is het onderzoek naar den oorsprong van het geld, de talen enz. Over dit onderwerp vindt men eene belangrijke beschouwing in het werk: *Staathuishoudkunde of beginselen van de leer des rijkdoms* van JOSEPH DROZ, uit het Fransch door mr. B. W. A. E. SLOET TOT OLDHUIS. Zwolle 1850, bl. 83—85.

gewagen. In dien tusschentijd hebben zij echter eene volkomene gedaanteverwisseling ondergaan; het is nu niet meer de handschoen van zijden weefsel of uit het zachte vel of den pels eens diers vervaardigd, maar de pantser- of ijzeren handschoen, door de ridders gedragen, en die hun in den oorlog, bij het kampen of bij de tournooigevechten, als teeken van uitdaging dient. Den handschoen van voorheen vinden wij alleen bij de monniken terug. Een concilium, wij gelooven dat te Aken gehouden, hield zich zelfs uitsluitend met dit deel der ordedragt bezig. Het schreef voor, dat de monniken alleen handschoenen van schapenleder mogten dragen, en verbood hun ten strengsten het gebruik van handschoenen, die uit eenige andere stof waren vervaardigd.

Alle handschoenen, waarvan tot nog toe sprake was, die zoo door de monniken als bij de oude Grieken en Romeinen werden gedragen, bestonden slechts uit eene soort van zakjes, waarvan alleen de duim uitstak en waarin de overige vingers bij elkander waren gestoken [1]). Deze zakjes werden meer of min versierd, ja soms rijk en weelderig opgetooid; dit was alles. Eerst omtrent dezen tijd, toen er door het vermelde concilium omtrent de handschoenen der monniken bepalingen werden getroffen, trachtte men aan deze soort van kleedingstuk een nieuwen vorm te geven; namelijk, dat men de hand daarbij deed uitkomen op gelijke wijze als dat bij de pantserhandschoenen der ridders het geval was. Nog mag worden opgemerkt, dat in dien tijd de handschoenen alleen door mannen werden gedragen.

De handschoen werd als kenteeken van magt en heerschappij aangezien, daarom zag men hem bij onderscheidene feestelijke gelegenheden, als bij de aanstelling van bisschoppen en bij de krooningsplegtigheden in vele staten, waarbij, zoo als b. v. bij de zalving der fransche koningen, de handschoenen eene bijzondere wijding ondergingen. Dit laatste vindt, gelijk eenige schrijvers beweren, zijn oorsprong in het Oosten, alwaar zij werden gebruikt door de ridderlijke kalifen, wanneer deze gewigtige ambtsbetrekkingen overdroegen. De handschoen speelde ook eene rol bij de dagvaarding voor het godsgerigt, en evenzeer bij het ontzetten uit waardigheden en eereposten. Zoo verhaalt een engelsch geschiedschrijver uit de tijden van EDUARD II, dat van zekeren graaf CARLISLE, die van hoogverraad was beschuldigd, »sporen en degen gebro»ken en de handschoenen uitgetrokken »werden."

Het was KATHARINA DE MEDICIS, door wie de handschoen bij de fransche dames, wel niet het eerst werd ingevoerd, maar meer algemeen in gebruik geraakte. Hij was haar reeds van vroeger bekend, want bij den bruidschat, die ANNA VAN BRETAGNE haren gemaal, koning LODEWIJK XII mede bragt, wordt reeds melding gemaakt van een »paar handschoenen van zijde, met paarlen en diamanten versierd," en onder FRANS I waren de hofdames er trotsch op, een paar handschoenen onder hare tooisels te mogen bezitten. Een tijdgenoot van dezen koning zelf was immers ook zekere ridder MONTGOMERY DE LORGES, aan wien de koene daad wordt toegeschreven, die in de bekende ballade, *der Handschuh*, door SCHILLER is bezongen. Door CATHARINA DE MEDICIS kwam echter de handschoen eerst veelvuldig in zwang; hoewel hij nog steeds als een voorwerp van weelde werd beschouwd. Het geschenk, door middel waarvan de ontaarde florentijnsche aan de moeder van HENDRIK IV het doodend vergift toediende, bestond in een paar handschoenen, van spaansch leder vervaardigd; en toen HENDRIK IV zelf een gezant naar koningin ELISABETH afvaardigde, meende hij de jeugdige vorstin geene grootere opmerkzaamheid te kunnen betoonen, dan haar een paar zijden kousen en een paar handschoenen: »als iets bijzonder zeldzaams en kost»baars" ten geschenke aan te bieden.

ELISABETH was over dit geschenk inderdaad opgetogen. Niet alleen toch droeg zij haren kleermaker en garderobe-meester, den wakkeren dichterlijken JOHN STOWES op, de handschoenen, die zij uit Frankrijk had ontvangen, na te maken, maar zij liet zelfs op haar portret de handen met deze geparfumeerde en om die reden door haren hofstoet met den naam van »casso»lettes de la reine" (reukpannetjes der koningin) bestempelde handschoenen schilderen. Ongelukkig genoeg had de goede JOHN meer vaardigheid en lust in den dienst der hof-muze dan in de schaar. Met veel behagelijkheid en hoogst aardig wist hij van de toiletkunsten en modeluimen der dames eene beschrijving te geven; en met bijzondere uitvoerigheid wijdde hij een woord aan de gewigtige gebeurtenis, waarbij n. l. eene voorname vlaamsche dame aan het engelsche hof een nieuw middel in zwang bragt, om de geplooide hals-

---

[1]) Deze zakjes doen mij denken aan eene soort van winterhandschoenen, in Friesland *wanten* genoemd (hoe ze elders heeten is mij onbekend), die men nog wel hier en daar ziet dragen. Uit mijne jeugd herinner ik mij, dat aan die *wanten* slechts de duim en de kleine vinger (pink) uitstaken, terwijl de drie middenste vingers bij elkander gepakt bleven.

kragen stijf te maken. Doch de handschoenen na te bootsen, gelukte hem met den besten wil der wereld maar zeer kwalijk. Evenwel verkreeg hij door dezen mislukten arbeid even goed den titel van »*gantier* van »de kroon", en de gezamenlijke heeren en dames aan het engelsche hof waren er op gesteld, hunne handen door JOHN STOWES te laten bekleeden.

In Frankrijk en Florence geraakte de kunst van het handschoenmaken tot hooge volmaaktheid. Laatstgenoemde stad gold langen tijd zoowel vroeger als daarna uitsluitend als de hoogeschool van goede smaak en *elegance*. De handschoenmakers maakten toen reeds langen tijd een zelfstandig lichaam uit in alle heerenlanden, alwaar de handschoen bereids als een onmisbaar gedeelte der uitrusting van een hoveling, ridder of prelaat werd beschouwd; en niemand waagde het zich een meester in dezen tak van nijverheid te noemen, die niet onder toezigt van een handschoenmaker uit Florence onderrigt had ontvangen. Van het tijdstip af waarop KATHARINA DE MEDICIS de modes van haar vaderland aan het hof van HENDRIK II invoerde, en de handschoenen onder de fransche dames het burgerregt hadden verkregen, vingen de Franschen aan, den rang aan de Florentijners te betwisten.

Zij verstonden de kunst om er sieraad aan bij te zetten, en door eerzucht geprikkeld verkregen zij weldra eene zoodanige volkomenheid in het herstellen der handschoenen, dat zij ten laatste hunne florentijnsche meesters overtroffen. Met onbeschrijfelijke verbeeldingskracht en vindingrijkheid wisten de fransche *gantiers* vorm en pracht in de handschoenen te scheppen. Langs dezen weg ontstonden de handschoenen »à vignette" met gouden en zilveren naden, met deviezen, paarlkwasten en wat al niet meer, die spoedig uit Parijs de reis naar de vreemde hoven maakten. Een handschoen, zoo als de laatst omschrevene, gaf volgens het verhaal van HAMILTON, in Engeland, aan het hof van koning KAREL II aanleiding tot een dergelijk koen en galant avontuur, als dat, waarvan SCHILLERS ballade aan het hof des franschen konings FRANS I gewag maakt.

In Engeland was het de schoone gravin CHESTERFIELD, wier handschoen zekere ridder GRAMMONT uit de klaauwen eens ondiers redde. Of de koene ridder zijne schoone gravin ook vaarwel zeide, daarvan meldt de geschiedenis niets.

Eene bijzondere bedrevenheid in de kunst werd echter vereischt, om een geschikten handschoen voor de valkenjagt te vervaardigen, voor de hand des edelmans of der schoone jageres, die den valk droeg. Eene buitengewone vaardigheid daarin maakte JEAN ROBERT tot den gunsteling zijns konings KAREL IX; deze held van den Bartholomeusnacht overlaadde daarvoor zijn *gantier* met goud en eerbewijzingen. Eene niet mindere bedrevenheid vorderde de opschik en de versiering der zoogenaamde eigenlijke »gala-handschoenen," die in de familiën van geslacht tot geslacht als een erfstuk overgingen; op wier bezit men niet weinig trotsch was, en die alleen op gala-dagen te voorschijn kwamen. Zoo verhaalt HORACE WALPOLE nog in 1700 bij de beschrijving van een groot gastmaal, dat door hem aan de vreemde diplomaten werd gegeven, dat hij bij het ontvangen zijner gasten gestikte handschoenen heeft gedragen, die van JAKOBUS II afkomstig en in zijne familie als erfstuk op hem overgegaan waren.

Niet alleen zoodanige voor bijzondere doeleinden bestemde en voor zekere gelegenheden vervaardigde handschoenen, maar ook de meer eenvoudige soorten behoorden vóór de uitbarsting der groote fransche omwenteling, zelfs in Frankrijk, uitsluitend tot de aristokratische en fijnere kringen. De vrouwen der burgerij wisten ten hoogsten van den lompen vuisthandschoen. Eerst sedert deze gebeurtenis, die de wereld op hare grondvesten deed schudden, die echter niet in glacé-handschoenen voorviel, en waarbij een ieder in Frankrijk gelijkstelling voor de wet en voor de mode verkreeg, werd de handschoen het gemeengoed van het fransche publiek. De denkbeelden van 1789 hebben nog menigen strijd te verduren, doch de handschoen, dit wezenlijke tooisel der hedendaagsche beschaving, heeft bereids zijne onbetwistbare zege bevochten. De handschoen heerscht in de salons, is in de kamer des winkeliers doorgedrongen en tot in het dakkamertje van den arbeider geklommen. In onze dagen is de handschoen overal.

Leeuwarden. ALEXANDER.

Handschoenen. ALEXANDER veroorlove mij eene kleine teregtwijzing. Het woord *handschoen* is aan het Friesch vreemd. Waar men het een enkele maal hoort, daar is het uit het Hollandsch overgenomen. In het Friesch heeten alle handschoenen *wanten*. Wil men bepaaldelijk die soort te kennen geven waarin al de vingers behalve de duim bij elkander zitten, dan zegt men *fuwstwanten* (vuistwanten).

P. L. Wz.

Annecdoten betreffende Maurits en Frederik Hendrik. Ik vond de volgende anec-

doten onder oude handschriften. Ik vermoed dat zij ontleend zijn uit gedrukte werken. Zoo dit vermoeden juist is zal men mij met de aanwijzing verplichten.

»Wanneer eenige remonstrantsche burgers in Oct. 1619 aan prins MAURITS een request hadden overgegeven en hij het zelve gelezen hadde, zoo gaf hij hen tot antwoord: Ik zal geensins lijden, dat de gebannen predikanten weer in 't land zullen komen, nadien ze gearbeid hebben, om mij den voet te ligten."

»Wanneer prins MAURITS a°. 1621 met het leger te velde was getrokken, en gehoort had, dat FESTUS HOMMIUS en POLONIUS aangekomen waren, om iets te verzoeken, zoo barstte hij in deze woorden uit: Wat duivel willen de predicanten nu hebben? Hebben ze nog hunnen zin niet? Hebben ze het te Dort niet gemaakt zoo zij 't hebben wilden?"

»Prins FREDRIK HENDRIK t' Amsterdam zijnde, op 't Prinsenhof, wierd van eenige Vlaamsche Gereformeerden besogt, die hem over de slapheid der Amsterdamsche magistraten, in 't uitvoeren van de plakkaten tegen de Remonstranten klaagden. Zijn Exc. vraagde deze klagers wie zij waren en waar van daan; en hoorende dat ze Gereformeerden waren, die uit Vlaanderen waren gevlugt, om de vervolging t' ontwijken, zoo voerde hij hun deze taal te gemoet: Zijt gij uit uw land gevlugt, om de vervolgingen te ontgaan en komt gij hier om anderen te vervolgen en mij daartoe te porren? Ten sluit niet, ten sluit niet."

R.

Robbert Robbertsz. (vgl. A. R.). In een oud handschrift vond ik de volgende anecdote: »Twee predicanten vonden ROBBERT ROBBERTSE te Hoorn op het zeehoofd wandelen, spraken hem aan en vraagden hem, ROBBERT gij schijnt vol gedagten; wat denkt gij? Hij antwoordde: 't Is waar broeders, ik overdagt wie dat de oorzaak van de zonde is. Zij: Wie is daar oorzaak van? Hij: Toen de zonde eerst gedaan was, zeide de man dat het de vrouw had gedaan; de vrouw zei: de slang heeft het gedaan; dan de slang was toen nog jong en dom en zweeg stil; maar nu is ze oud en stout geworden, en komt op de Synode van Dort, en zeit: dat het God heeft gedaan."

R.

Een organist om zijn remonstrantisme afgezet. Onder de adversaria van een onbekende uit de 17[e] eeuw, vond ik het volgende: »Een konstig orgelspeelder, in een der groote steden van Holland, wierd ontboden om de Canons t'onderschrijven, maar hij verzogt seer ernstelijk aan de Wethouders, dat men hem zulks niet vergen zoude. Hy zeide, dat zijn konst geen gemeenschap had met deze of die leere; dat hy in de kerk wel speelde, naar niet predikte. Als dit niet baaten mogt, en dat men op d'ondertekening bleef staan, liet hy zig ten laatsten op dezen zin hooren: Myn heeren ik kan de Canons van Dordregt niet tekenen, maar ben bereid, indien men ze op nooten wil zetten, dezelve op het orgel in de kerk te speelen. Daarin wil ik de heeren wel dienen. Dat speelen der Canons zou met mijn ampt overeenkomen, maar d'afgeëischte ondertekening met mijn gemoed strijden. Dit was zijn aanbieding, die den Wethouderen meer mishaagde dan zijne weigering, zoodat nog konst, nog voorspraak van vrienden hem in zijn dienst kon houden. Hij wierd dan afgezet."

Wie was deze organist? Meester BARTHOLOMEUS van Utrecht was het niet. Van dezen wordt verteld »dat hy de Canons onderschreef, zonder dat hy ze eens las, veel min overwoog; ja genodigt zijnde, om die eerst te leezen, weigerde dat met deze woorden: 't Is niet noodig. Ik weet wel, dat my de Heeren niet quaads zullen voorleggen."

R.

Portugeesche Joden. In eene preek van J. TRIGLAND, uitgegeven in de *Godgeleerde Bijdragen* 1865, bl. 783, wordt gezegd: »Ende men gebruikt heden-daegs zulke over-dadichheidt in kleederen, dat ook onse vijanden (die in costelijke vercierselen ende op-pronkingen bijna alle menschen overtreffen) sulks wel weten te zeggen (ik spreke van de Portugissche Joden), en weten daer te verhalen: te voren waren zy in nedrichheidt ende ootmoedichheidt, voornamelijk in 't beginsel onder de reformatie, doen en waren sij soo hoovaerdich niet, doen en waren sij soo niet op-geciert ende opgepronkt, doen en droegen sij sulke kostelijke kleederen niet, en spotten end' smaden alsoo daermede; ziet hoe sijn se nu verandert! Hoe trotsich ende op-geblasen sijn sij nu geworden! ende diergelijke bespottingen meer." — Waarom worden hier de Portugeesche Joden als de vijanden der Gereformeerde kerk voorgesteld? Een overblijfsel van den middeleeuwschen haat tegen de Joden kan het niet zijn, want dan zou er van Joden in het algemeen gesproken worden; en hier worden bij uitsluiting de Portugeesche Joden genoemd. Er moet dus eene andere reden geweest zijn, waarom TRIGLAND het zoo op hen geladen had. Welk was deze?

LAMED.

Stadhuis te Amsterdam. In »*Gebouwen, gezigten en oudheden der stad Amsterdam*, te Haarlem bij JOHANNES MARSHOORN 1736" wordt van het voormalige stadhuis (nu het paleis) gezegd: »het toppunt dezer lijst pronkt met een Waereld-torssenden Atlas."

Bij WAGENAAR: »Op de lijst staan, even als op die van den voorgevel, ook drie even groote metalen beelden, te weeten, een Atlas, die een Hemelkloot, welks tekenbeeldtenissen sierlijk verguld zijn, op de schouders torst, tusschen de beelden der Maatigheid en Wakkerheid."

Bij C. VAN DEN VIJVER: »In het toppunt prijkt het beeld van den Atlas, torschende een' grooten en rijk vergulden wereldkloot; en daarnevens de beelden, voorstellende de Waakzaamheid en de Matigheid."

Er scheen derhalve verschil te bestaan over hetgeen die bal moest voorstellen. Men vindt echter in het *Resolutie-boek van thesaurieren* n°. 2: »Den 23sten Julij 1664, is FRANCOIS HEMONY geauthoriseert, om omtrent 2000 pondt coper te copen, tot het maken van de Sphaera mundi, die staen sal op den Atlas," bl. 195.

A. C. D. G.

Prins Willem II te Rhenen. In een berijmd pamflet tegen de vorsten van het huis van Oranje uit het laatst der 17de eeuw vind ik, onder anderen, aan den stadhouder WILLEM II ten laste gelegd een allersnoodst doch ongenoemd feit, even voor zijn dood te Rhenen gepleegd. Bij geen der schrijvers die ik heb kunnen nazien, vond ik dienaangaande iets opgeteekend, niet eenmaal gewag gemaakt van een verblijf van dien vorst op dat tijdstip te Rhenen. Wel werd hij, reeds lijdende aan de krankte die hem ten grave rukte, van Dieren in een jagt naar 's Gravenhage vervoerd, en kwam hij ook voorbij Rhenen. Doch hij zal toen wel geen tijd en lust gehad hebben om er aan wal te gaan en er eenige daad van gezag of geweld te plegen. Wie kan mij hieromtrent inlichten?

NÎL ADMIRARI.

Philips II te Bergen op Zoom. »Op den VII Sept. an. XVcXLIX werd geresolveert dat men bij gelegenheid van de aankomst van den aanstaanden vorst zou doen maken: twee arcken triumphale costelick en simpelick te doen maken ende schilderen.

Item dat de natien en gilden souden vuyren eerlick en samelick ende dat men prijsen souden opstellen van 't vuyren om 't schoonste ende nyet om hoochste."

Breda. C. VAN MAANEN.

Zijdewerkers te Bergen-op-Zoom. »Op huijden den achtsten in mey anno XVcXXVJ is bij den schoutet, borgemeester van binnen ende scepenen geaccordeert ende gesloten dat men Sinte Jacopspoorte staande buijten op de haven repareren ende toemaken sal ten coste van de stadt om bewoont te worden by NICOLAS DAVID, *de oude*, NICOLAAS DAVID, *de jonge*, ende PIET DAVID gebroeders, saije en zijden laken werckers en hender familiën ook in faveur van denselven broeders ende de voirs. neeringe van den saijen ende zijden lakenen te wercken hijer te vermenichfeldigen, ook dat men den voorn. drye broeders geven en gunnen sal 't poorterscap van Bergen gratis, dat es om nijet, des hebben de voirs. gebroeders gelooft ende hen selven verbonden hyer binnen dese stad te moeten bliven wonen, ende heure voorz. neeringe te doen den tijt van seven jaren beginnende van den dato van heuren eedt dyen sy als poorters doen sellen, is oock besproken dat zij sellen gehouden syn de voers. poorte voortaen te houden in heure tamelijcke reparatie, zoo hen dye gelevert sal worden, oock dat zij in gevalle daer eenige oirloge op rese tusschen den K. Mt. en den V. van Vrankrijcke dat Gode verhoeden moet, zoo sij fransoysen zijn geboren van Parijs de voersz. poorte sellen moeten ruijmen en binnen in de stadt moeten comen wonen daer hen dat gelegenst wesen sal."

Breda. C. VAN MAANEN.

J. R. de Wetstein. Ik ben in het bezit eener plaat, voorstellende eenen, in geborduurden toga afgebeelden man, met stijven halskraag, waaronder een wapenschild, onder hetwelk staat:

»JOH.ROD. DE WETSTEIN.Consul.Basil.Vniver: Helvet: Reipub: ad tractat: Westphal: Legat: Plenipotentiari A°. MDCXLVII. Nat. MDLXXXXIIII Obiit MDCLXVI.

Men verlangt te weten: of er nog leden van het geslacht DE WETSTEIN in leven zijn; wie de voorzaten waren van den te Haarlem in den jare 1808 overleden heer RODOLPH HENDRIK DE WETSTEIN; of er familiepapieren bestaan, die omtrent genoemd geslacht inlichting kunnen geven en of daarvan inzage mag genomen worden.

S. A.

Walhalla. In beschrijvingen van de godsdienstige denkbeelden der oude germaansche volksstammen wordt immer het verhaal opgedischt, dat die barbaren in de

Walhalla bier dachten te drinken uit de schedels van verslagene vijanden. Hoe onbeschaafd de Germanen ook waren, zou zulk een denkbeeld beter gepast hebben in de geloofsartikelen van een kannibaal. Die trek doet zelfs eene verfijnde wraakzucht onderstellen, moeilijk te paren aan het karakter van een Germaan. Het geheele verhaal berust dan ook op een fout in de vertaling van een noordsch handschrift. GRENVILLE PIGOTT vestigde in zijn *Manual of Scandinavian Mythology* voor 't eerst de aandacht op de smet, die geheel onregtvaardig het germaansche volkskarakter bevlekt, en ook hunne godsdienstige denkbeelden in een verkeerd daglicht stelt. Het verhaal van die schedels zal ook velen een geringen dunk hebben gegeven van het gezond verstand der Germanen. Hoe toch zouden die verslagene vijanden het loon *hunner* dapperheid genoten hebben? Zij hadden toch zeker bij hun leven ook eenige vijanden in het stof doen bijten. Zouden nu hunne schedels bij de walhallasche slemppartijen een passive, of hun geheele bekkeneel een active rol vervullen? Waarlijk, een netelige vraag, waaruit men zich slechts redden kan door te onderstellen, dat de Germanen orthodox genoeg waren om zich als een uitverkoren volk te beschouwen, wier schedels nimmer tot bierkannen zouden vernederd worden. Het vertelsel ontstond als volgt: OLAUS WORMIUS, de deensche oudheidkundige, vertaalde een regel uit den doodenzang van REGNER LODBROG, welke letterlijk vertaald luidt: »*Spoedig zullen wij drinken uit de kromme boomen van het hoofd*," met: »*.... ex concavis crateribus craniorum.*" De noordsche dichter bedoelde, dat men zou drinken uit de horens (de kromme boomen) van dierenkoppen. Ongelukkig was WORMIUS een geleerde, die onbeperkt vertrouwen genoot, en geschiedschrijvers en dichters waren zeker gelukkig met den kernachtigen en bontkleurigen trek, waarmede zij hunne beschrijvingen konden versieren. PERCY ging in zijne populaire *Reliques* nog verder, en vertaalde de woorden van WORMIUS: »*Spoedig zullen wij in de prachtige zalen van Odin bier drinken uit de schedels onzer vijanden.*"

Spoedig was de dwaasheid algemeen verspreid en zoo diep ingeworteld, dat zelfs, nadat GRENVILLE PIGOTT het ongerijmde heeft aangetoond, geachte schrijvers het verhaal nog opwarmen. Geen tien jaren geleden mogt op onze scholen bij het beschrijven der Batavieren die karaktertrek niet ontbreken. Hoe is het er tegenwoordig mede gesteld?

De Germanen stelden zich slechts voor, dat men in de Walhalla voortdurend feest vierde, en men daar even als op de aarde uit groote horens dronk.

Hoe een vertaalfout en de overlevering eene vreedzame hemelsche bierhalle in een kannibalenfeest kunnen herscheppen!

L—F—T.

J. F. Sorg. Bij het portret van den luitenant kolonel JAN FREDERIK SORG, naar N. J. W. DE ROODE, lithogr. van E. SPANIER, fol., is een levensberigt gevoegd, waarin hij voorkomt als geboren den 10^{den} april 1810. Bij het opslaan van 't doopboek der hervormde gemeente te Borculo, heb ik ontdekt, dat hij aldaar geboren is, den 15^{den} april 1810 en gedoopt den 6^{den} mei van dat jaar, met den naam FREDERIK JOHANNES. Zijne ouders waren JOHANNES JACOBUS SORG en FREDERIKA WONNEMAN. Dit a gouverno voor hem die later een levensberigt van dezen verdienstelijken kolonel zou willen mededeelen, die gestorven is te Pamangkat, den 25sten oct. 1850.

J. C. K.

OUDHEID-, MUNT- EN PENNINGKUNDE.

Grafschriften in kerken (vgl. XIV. bl. 327; XV. bl. 111, 164, 235, 263, 324, 361). **George Murray te Medemblik begraven.** Hij was, volgene FIELDINGS *New peerage* (1789) wegens rebellie in 1746 crimineel veroordeeld (*attainted*), even als zijn oudere broeder WILLIAM, die 1747 in den Tower overleed. Zijn vader was in 1705 tot hertog van Atholl verheven in de *Scotch peerage* en overleed 1724. Zijne moeder was CATHERINE, dochter van den hertog van Hamilton, en zijne vrouw was »a heiress of his own name." Van zijne vijf kinderen volgde zijn zoon JOHN in 1764 in de titels op, bij den dood van diens oom JAMES (broeder van GEORGE). De oudste broeder van GEORGE was marquis of Tullibardin en een kolonel in dienst der staten (*dutch service*), die in de slag bij Famers † 1709. Volgens FIELDING was GEORGE niet de vijfde, maar de derde zoon, zijnde de vijfde zoon bij eene andere vrouw dan de gemelde CATHERINE verwekt. Waarschijnlijk heeft hij na zijne mislukte rebellie de vlugt genomen en is zoo hier te lande gekomen, doch mijne bron meldt daarvan niets en mij ontbreekt de gelegenheid de geschiedenis ten dezen in bijzonderheden na te

gaan. Verlangt men meer genealogische bijzonderheden, dan ben ik bereid de berigten in deze en nog eene latere *peerage* vervat, te laten uitschrijven.

H. R.

Penning op Anselm Franz von Thurn und Taxis (vgl. XV. bl. 132, 326, 362). Deze vorst van Thurn en Taxis, ook Tassis genaamd, was de zoon van EUGENIUS ALEXANDER en van ANNA ADELHEID VAN FURSTENBERG, werd geb. 1 januarij 1679, en volgde zijn vader op in het bewind in 1714. Hij huwde LOUISE ANNA FRANCISCA VAN LOBKOWITZ, en werd in 1739 in het bestuur opgevolgd door zijn zoon ALEXANDER FERDINAND, geb. 15 feb. 1704. Vermoedelijk zal ANSELM alstoen overleden zijn. Dit is het éénige dat ik omtrent dezen persoon vermeld gevonden heb, in HUBNERS *Geslachtrekenkundige Tafelen* n°. 332, en in het duitsch *Genealogisch Staats- und Handbuch;* zie ook HOOGSTRATEN, *Alg. W. B.* in voce *Tour*, *Torre*, *Thurn* (*de la*).

V. D. N.

Opschrift te Vianen (vgl. XV. bl. 326). Men heeft wel eens opgemerkt, dat vragen, waarvan men de antwoorden in algemeen bekende werken vinden kan, eigenlijk niet in den *Navorscher* te huis behooren. Is deze opmerking gegrond, dan behoort ook de vraag naar 't opschrift te Vianen tot die soort. Immers in het bekende werk van mr. M. C. VAN HALL, *Hendrick van Brederode* enz. (hetgeen aanleiding gaf tot een twistgeschrijf met mr. GROEN VAN PRINSTERER) vindt men een facsimile van het bedoelde opschrift met de figuren (eene soort van rebus) en daarbij de volgende uitlegging: »*Het afscheid doodt, maar de eeuwigheid is mij alles.*"

NÎL ADMIRARI.

[Er is iets waars in de opmerking, welke de geachte medewerker ons herinnert. Vragen, waarop men het antwoord vinden kan in een werk dat onder ieders bereik is, behooren niet in den *Navorscher* te huis. Maar hoeveel werken zijn er, die men in het geheel niet onder de zeldzame kan rekenen, en die toch voor velen moeielijk te bekomen zijn! Men moet eenigen tijd op eene afgelegene plaats gewoond hebben waar men bijna geheel tot zijne eigene bibliotheek beperkt is, om zich dat goed te kunnen voorstellen. Daarenboven zoekt men dikwijls vergeefs in een boek waar men zeker meent te zullen vinden wat men weten wil en vindt daarentegen iets waar men het in het geheel niet zoeken zou. Wie b. v. die het niet wist, zou denken dat er over de heksenprocessen uitvoerig gehandeld werd in HEEMSKERKS *Batavische Arcadia*, wie verwachten in LELONGS *Reformatie van Amsterdam* eenige bladzijden te vinden over den bekenden steen in de kerk van Westwoud of in SIMON VAN LEEUWENS *Batavia Illustrata* een breedvoerig bewijs, dat het dobbelen in strijd is met elk der tien geboden? En hoe veel teleurstellingen tegen die verrassingen overstaan, in hoe veel boeken men vruchteloos zoekt wat men er in behoorde te vinden — wij zullen er maar geene voorbeelden van noemen, want daarmeê zou het gemakkelijker zijn te beginnen dan te eindigen. — Het komt ons voor, dat men het genoemde werk van VAN HALL, hoewel tamelijk bekend en volstrekt niet zeldzaam, toch niet onder de zoo algemeen bekende en voor ieder zoo gemakkelijk verkrijgbare werken rekenen mag, dat aan eene vraag, waarop daar het antwoord gevonden wordt in den *Navorscher* geene plaats mag gegund worden. Laten wij er bijvoegen, dat men dit boek moet kennen om te weten dat deze vraag er in wordt beantwoord. Dat een schrijver over *Hendrik van Brederode, medegrondlegger van de Nederlandsche vrijheid* de uitlegging geeft van een rebus voor het graf van een van 's mans voorvaderen te lezen, heeft de lezer geen regt van hem te vorderen, het behoort niet tot zijn onderwerp, 't is een toegift. Het verwondert ons dan ook niet, dat van twee antwoorden, behalve het hier medegedeelde, op de vraag ingekomen, slechts één eene verwijzing naar VAN HALLS boek bevat, en dat de schrijver van het andere, een man zeer goed bekend met onze geschiedenis en wat daarover geschreven is, niet aan dat boek heeft gedacht maar zelve eene verklaring van het grafschrift gezocht. Eindelijk houden wij het er voor, dat indien het bestuur zoo keurig ware in het opnemen van vragen, als sommige medewerkers wenschen, de *Navonscher* ophouden zou te zijn, wat hij van den beginne af geweest is en naar ons oordeel blijven moet.]

Medaille van Waterloo (vgl. XV. bl. 199, 236). Er bestaat eene medaille van wit metaal, iets grooter dan een halve gulden, waarop aan de eene zijde in een lauwerkrans:

WATERLOO,
June 18. 1815

en aan de keerzijde de prins van Oranje in uniform te paard met het omschrift *Crown Prince of Orange*. *Rondom* de beeltenis en *onder* de beeltenis, *Hollands Glory*. Aan deze medaille sluiten zich aan twee

andere; de eene van gelijk metaal en gelijke grootte, voerende aan de eene zijde in een gelijken krans de woorden,

PEACE
1814,

met het omschrift *The glorious result of British perseverance*, en aan de keerzijde de beeltenis van keizer ALEXANDER met het omschrift *The Emperor Alexander;* de andere van gelijksoortig metaal, iets kleiner dan een gulden, waarop aan de eene zijde

BONAPARTE
OP
ST. HELENA

en daaronder als muntstempel in zeer kleine letters D. V. (of K.) A. A., en aan de keerzijde NAPOLEON in zijn gewoon costuum, zittende op eene rots, omgeven van de zee met eenige schepen in het verschiet en daaronder de woorden: *Waar zal ik ontkomen.* Wie kan eene verklaring dier initialen geven? Dit zou misschien aan het licht brengen van welken graveur die medailles zijn en op wiens last en waar ter plaatse zij zijn geslagen.

Mr. S. E. N.

Muntmeesters (vgl. XV. bl. 237). In voldoening aan den wensch van H. O. geeft men hierbij eene niet geheel volledige lijst der muntmeesters van de provinciale munthuizen, en voor een deel van de rijksmunten, benevens de jaren, ten deele ook met de dagteekeningen, hunner aanstelling.

Mogt het hier ontbrekende later bij H. O. van elders worden aangevuld, zoo houdt zich voor de mededeeling in dit maandschrift aanbevolen

H. S.

Muntmeesters in de geldersche munt.

1601, JOH. DIRKSZ. ALEWIJN.
1620, JOHAN BULLEWIJS.
1639, JOHAN HALEWIJN.
1651, JOHAN WIJNTJES.
1659, POUWELS SLUYSKENS.
1695, JOHAN VAN BRIENEN.
1699, LAMBERT RIDDER.
1717, COENR. HENDR. CRAAMER.
1724, 17 novbr., A. H. FEITH.
1729, 15 mei, JACOBUS DE VOS.
1731. 14 novbr., JOHAN HENSBERGEN.
1749, 24 jan., MARTINUS HOLTZHEY.
1752, 31 octob., JOHANNES CRAMER.
1757, 30 nov., CAREL CHRISTIAAN NOVISADI.
1782, 28 dec., MARTEN HENDRIK LOHSE.

Muntmeesters in de hollandsche munt.

1585, JACOB JANSSE DE JONGE.
1620, JOHANNES V. SLOOTEN.
1620, JOHAN BEUCKEN.
1628, PIETER BINK.
1636, WILLEM V. BIJLEN.
1636, STEEVEN BEUCKEN.
1648, ADRIAAN SIMON ROTTERMONT.
1659, SIMON ROTTERMONT.
1684, MATTHEUS SONNEMAENS.
1715, 26 julij. ISAAC WESTERVEEN.
1731, 1 aug., OTTO BUCK.
1756, 20 mei, Mr. WOUTER BUCK.
1787, 19 april, JAN ABRAHAM BODISCO.

Muntmeesters der provisionele provinciale munt van Holland te Amsterdam.

1673, GERRIT RAYMOND ARENTZ.

Muntmeesters der westfriesche munt.

1603, CASPER WIJNTJES,
1626, HANS SWEERS.
1649, NICOLAAS WIJNTJES.
1655, DIDERIK en GERRIT V. RUMOND.
1661, GERRIT V. RUMOND.
1690, GERRIT SCHUURMANS.
1695, JOH. BUYSKEN.
1701, PIETER V. ROMONDT.
1709, DIDRIK JAN V. ROMONDT.
17.., PIETER SLUYSKEN (ob. 1711).
1711, 1 junij, COENRAAD HEND. CRAMER. (Zie Deventer 1689.)
1715, 8 mei, JAN KNOLL.
1741, 5 mei, TEUNIS KIST.
1761, 17 junij, PIETER BUYSKES.
1781, 20 april, HESSEL SLIJPER.
1803, WILL. DIDERIK VERSCHUER.

Muntmeesters der munt in Zeeland.

1597, JACOB BOREEL.
1601, MELCHIOR WIJNTJES.
1619, BALTHASAR V. VOORDEN.
1651, PIETER VAN DER VOORDT.
1661, JACOB BOREEL.
1681, HENDRIK VAN HEUMEN.
1686, HENDRIK VAN DUSSELDORP.
1706, 27 febr., ADOLF DE GROENE.
1713, 3 aug., DAVID FIERS.
1722. 22 sept., PIETER KAPPEJJNE.
1752-3, onzeker, MARTINUS HOLTZHEY. (In Gelderland vervangen 31 oct. 1752, heeft hij in Zeeland aangevangen te munten 5 jan. 1753, en schijnt overleden in mei 1765.)
1760, 2 dec., MARTINUS HOLTZHEY J^{r}., benoemd tot adjunct-muntmeester.
1765, 6 junij, MARTINUS HOLTZHEY J^{r}., aangesteld tot muntmeester.
1788, 5 junij, PETRONELLA SLOB, wed. M. HOLTZHEY, met adjunctie van J. L. MOLTER

Muntmeesters der utrechtsche munt.

1598,		HENDR. V. DOMPSELAER.
1620,		FLORIS V. DOMPSELAER.
1633,		JOHAN V. VIANEN.
1643,		NICOLAAS V. DAALEN.
1648,		JOHAN ZEROBULUS.
1668,		JOHAN V. REYNEVELT.
1678,		Mr. ADRIAAN V. D. HEIDE.
1680,		JOAN V. ROMOND.
1710,	19 maart,	SIBARTUS V. ROMONDT.
1732,	20 maart,	HENDR. MAURITSZ. EYCK.
1734,	10 sept.,	J. V. ROMONDT.
1738,	15 julij,	JOHAN ERNST NOVISADI.
1758,	12 oct.	dezelfde met JAN CHRISTOPH. NOVISADI.
1767,		JOHAN CHRISTOPH. NOVISADI.
1771,	3 julij,	JOAN GEORGE HOLTZHEY.
1777,	13 jan.,	CAREL FREDERIK WESSELMAN.
1782,	18 junij,	JOH. SEB. V. NAAMEN.
1792,	27 april,	dezelfde met MAXIMIL. MAHNE, adjunct.
1795,		GIDEON JAN LANGERAK DU MARCHIE SARVAAS.
1814,		zijne weduwe met W. G. F. VAN SORGEN (provisioneel.)
1815,		IJ. D. C. SUERMONDT.
1840,		P. C. G. POELMAN.
1846,		H. A. VAN DEN WALL BAKE.

Muntmeesters der friesche munt.

1615,	WILLEM V. VYERSSEN.
1641,	GEORGIUS V. VYERSSEN.
1642,	WILLEM V. VYERSSEN.
1656,	COENRAAD RAAT.
1665,	GILLES V. VYERSSEN.
1705,	HARBERT MARINUS.

Muntmeesters der overijselsche munt.

1616,		JOHAN WIJNTGIS.
1669,		ROELOF V. SOMBEEK.
1681,		DIDERIK V. ROMOND.
1717,	20 april,	BERNARD CRAMER.
1722?	14 jan.,	PETRUS V. DE WETERINGE.
1731,	18 april,	COENR. HENDR. CRAMER.
1763,	20 april,	NICOLAAS WONNEMAN.

Muntmeesters in de rijksmunten in Gelderland.

1691, Nijmegen, HERMAN V. HARN.

1692, Zutfen, HERMAN V. BAYEN.

Muntmeesters in de rijksmunten in Overijsel.

Deventer.

1635,	JAN WIJNTJES.
?	WILLEM SLUYSKES.
1689,	PETRUS SLUYSKES.
1696,	dezelfde.

Campen.

1665,	JAN V. HARN.
1668,	JAN JELLE.
1668,	JOHAN V. HEIM.
1682,	JACOB RIDDER.
1688,	dezelfde.
1695,	dezelfde.

Zwolle.

1670,	ARENT V. RUERMOND.
1684,	GERRIT ROMUND.
1694,	CORN. V. KEPPEL.

Huwelijkspenningen (vgl. A. R.; XI. bl. 85, 362; XII. bl. 111, 304; XV. bl. 111, 164).

1793. Vijfentwintigjarige trouwdag van LEENDERT DANIEL BONGARDT en MARIE ELISABETH MARTIN II (of 11) october, in Amsterdam.

Zilveren penning; de voorzijde, twee beelden bij een altaar, het eene met een offerschaal, het andere met een wierookvat, bestraald door het Alziend oog, ter zijde een ooievaar (zinnebeeld van ouderliefde) en op een kolom twee brandende aaneengestrengelde harten, en ingesneden 25; op de afsnede: LAGEMAN F. Het schijnt, dat deze voorzijde ook bij andere gelegenheden gebezigd is; maar de keerzijde is ter gelegenheid van dit 25jarig huwelijk expresselijk gestempeld. Daarop is ook de slangenstaf van Mercurius afgebeeld, waaruit is op te maken, dat BONGARDT koopman is geweest; de familie MARTIN is nog in Amsterdam gevestigd.

Amsterdam. J°. D. V. Jz.

Sterf- en begrafenispenningen (vgl. A. R.; XI. bl. 7, 362; XII. bl. 76, 110, 170, 208, 332; XV. bl. 110). Ter aanvulling van de lijsten daarvan reeds medegedeeld, dient: een fraaie zilveren ter gedachtenis van:

HUIJBERT BASTERT, geb. 10 oct. 1669, overl. 1762, oud 93 jaren.

De stempel diende ook algemeen voor dergelijke gelegenheid, want bovenstaande naam en getallen zijn ingesneden. De voorz.: Eene vrouw eene offerschaal uitstortende op een altaar waarbij een ooievaar. Onderschrift: *Hoe zal ik den Heere vergelden alle zijne weldaden.* Ps. 116. Keerz. omschrift: *Dees Dag vervult het* (93) *jaar, Door gunst van den Alzegenaar.* Een ondergaande zon bestralende een wereldbol, waarop een genius met brandenden fakkel, voorts een rad enz. Van BASTERT is, bij aankoop dezer medaille, slechts aangeteekend gevonden, dat hij was municipaal van Amsterdam. (*Catalogus* DE ROYE VAN WICHEN, V. D. VINNE en MICHEL bij G. TH. BOM 1863.)

Dezelfde medaille is als familiepenning gebezigd op 60jarigen vervulden leeftijd,

Catalogus SMIDT VAN GELDER, n°. 3799; en voorts, met verandering, door den heer A. D. SCHINKEL op JUNIUS en LAURENS JANSZOON COSTER toegepast, onder bewerking van den graveur MELORD (vgl. *Nav.* XV. bl. 132, 198, 295).

Amsterdam. J°. D. V. Jz.

Zilveren gedenkpenning ter eere van Joh. Cath. grav. van Ross, geb. de Schubert (zeer fraai door LOOS). Voorz.: Borstb. de bliksem hare borst treffende. Om den rand haar naam als voren, en: *geb. d.* 10 *Decemb.* 1772 *gest. d.* 25 *April* 1814; beneden: *In magnis voluisse sat est*; de zinnebeelden van een pellikaan, kruis, twee wapenschilden enz. Keerz.: *Het Vaderland helpen bevrijden en menschenrampen verminderen was het beroep waarin zij stierf.* Voorts zes vaandels, waarop: *Vertrouwen*, *Religie*, *Volharding*, *Moed*, *Offer*, *Eendragt*. Op de afsnede: *Aan alle edelen haares geslachts.*

Inzender vernam gaarne iets naders van de bronnen voor de geschiedenis dezer vrouw, hem niet genoeg bekend; onder herinnering, dat ook een wit marmeren zerk op het Diemer kerkhof, nabij Amsterdam, de gedachtenis aan haar bewaart.

Amsterdam. J°. D. V. Jz.

Eenige duiten. Welke verklaring geeft men aan de volgende numismatische verschijnselen? Van Gelderland bestaat eene duit voor de O. I. C. met het jaartal 1806, en van Java eene van 1807 met het lettermerk der O. I. C.. Beide zijn dus 11 à 12 jaar na de opheffing der compagnie geslagen. Van 1790 vindt men utrechtsche duiten voor de O. I. C. met 3 verschillende muntteekens; waarom?

Wat beteekent N. L. op de duiten en halve stuivers van Java van 1810? [1])

H. O.

Looden penning. Welke is de beteekenis van den navolgenden looden penning, ter grootte van c.c een rijksdaalder?

Vz.: OLIM DVO FVLMINA BELLI. Twee elkander aanziende borstbeelden, beide gepruikt en geharnast. N°. 1 met een sierlijken keten om den hals en den dubbelen arend op de borst, n°. 2 met een lint om den hals, waaraan een ridderkruis en de fransche lelie op de borst. Door het juweel van den keten van n°. 1 is een stift van roodachtig geel metaal geslagen. Kz. NVNC INSTRVMENTA QVIL. IS. [2]) Een gevleugelde knaap, die aan een gedekte tafel staat te schrijven. Op de tafel twee gekruiste zwaarden met lauriertakken omwonden.

Op de afsnede: MDCCXIV.

H. O.

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

Vragen aangaande journalistiek (vgl. XV. bl. 331). Over dit onderwerp kan R. iets vinden in ons acad. proefschrift: *Geschiedenis en invloed van het continentaalstelsel op den staatkundigen en maatschappelijken toestand van Europa*, Amsterdam, W. H. ZEELT, 1863, blz. 6 de aant. Wij schreven aldaar het volgende:

1. *Bataafsche Staats-Courant*, opgerigt bij eene notificatie van 30 augustus 1805. Zie *Volledige verzamelingen der Publicatiën voor de ingezetenen der Bataafsche Republiek*, deel XX, n°. 457. Het was het eerste officiëele nieuwspapier in Nederland, waarvan het eerste nummer is van woensdag 4 september 1805. Zij is opgevolgd door:

2. De *Koninklijke Staats-Courant*, van 11 junij 1806, n°. 77, op welken dag twee verschillende couranten van dezelfde dagteekening verschenen; de eene onder den vorigen, de andere onder den nieuwen titel. Zij werd vervangen door:

3. De *Koninklijke Courant* (zie de notificatie van 27 november 1806, onder de besluiten van Koning LODEWIJK), waarvan de eerste op 1 januarij 1807 verscheen. Den 14den julij 1810 is zij vervolgd door:

4. Den *Moniteur van Amsterdam*. Den 21sten julij 1810 is deze vervolgd door:

5. Den *Courier d'Amsterdam*, in twee talen, tot 29 november 1811. Deze werd opgevolgd door:

6. *Feuille politique du Département du Zuiderzée*, in quarto, in twee talen, waarvan de eerste op 1 december 1811 verscheen, loopende tot 31 maart 1813, n°. 91. Toen is dit blad vervangen door:

7. *Staatkundig Dagblad van de Zuiderzee*, in folio, loopende over 1813. Daarna:

8. *Nederlandsche Staats-Courant*, opgerigt bij besluit van 18 december 1813, aanvangende ten koste en ten behoeve van den lande 1 januarij 1844. Zie *Bijvoegselen op het Staatsblad* I, bl. 29, blijkens welks opschrift eene *Staats Courant* (zoogenaamd) toen bestond, in welker eerste nummer dat besluit (van oprigting) is opgenomen, terwijl n°. 1—6 (van die *Staats-Courant*) aldaar

---

1) Staat er ook N. I., d. i. Neerlandsch Indie? BEST.

2) QUIETIS? BEST.

(*Bijv. op het Staatsblad*, d. I.,) worden aangehaald op bl. 1, 3, 4, 6, 8, 9, 11, 14, 16, 18, 19, 21, 22, 24, 27, 33, 34 en 36 voor het laatst.

Deze mededeeling wordt hier overgenomen, omdat zij t. a. p. misplaatst was, en niemand ze daar zoeken zou. Wat nu betreft de juistheid van het aangevoerde, daaraan zal wel niet veel ontbreken; alleen de overgang van het *Feuille politique du Département du Zuiderzée* tot het *Staatkundig Dagblad van de Zuiderzee*, schijnt op een ander tijdstip gezocht te moeten worden. Men houde namelijk in het oog, dat het keizerlijk decreet van 3 augustus 1810 had bepaald, dat er slechts één enkel politiek dagblad in elk der departementen buiten dat van de Seine zou mogen bestaan (zie de voorrede vóór ons acad. proefschrift). Daaraan nu had het *Feuille politique du Département du Zuiderzée* zijn ontstaan te danken; maar al eindigt onze verzameling van dit blad met het nummer van 31 maart 1813, n°. 91, en al is het eerste nummer van het *Staatkundig Dagblad van de Zuiderzee* in ons bezit dat van zaturdag 20 november 1813, n°. 327, daarom kan toch het overgangspunt wel een ander zijn dan één van die beide data, gelijk ten overvloede blijkt uit de mededeeling van R., die een nummer van het *Feuille politique* van 30 sept. 1813 vermeldt. Dat overgangspunt is dan ook 17 november 1813. De nummers zijn toen, naar het ons voorkomt, blijven doorloopen. Dat het nummer van het *Feuille politique* enz. van 31 maart 1813, n°. 91 en niet n°. 90 is, ligt in de omstandigheid, dat op vrijdag 12 februarij te voren twee nummers n°. 43 en 44 verschenen waren; soortgelijke reden bestaat er stellig ook voor de omstandigheid dat het gemelde nummer van het *Staatkundig Dagblad* enz. van 20 november, n°. 327 en niet n°. 324 is, gelijk het zijn moest, wanneer het geheele jaar door iederen dag slechts één nummer was verschenen.

Men houde in het oog, dat de courant ook des zondags verscheen.

Van eene *Gazette Royale de Hollande* is ons niets bekend.

Wat de *Amsterdamsche Courant* betreft, deze had, ten gevolge van het decreet van 26 september 1811, dat, in verband met het reeds vermelde decreet van 3 augustus 1810, de advertentie- en letterkundige dagbladen aanwees, waarvan de uitgave geoorloofd was (zie de voorrede vóór ons acad. proefschrift), zaturdag 30 nov. 1811, met n°. 144 haar staatkundig leven geëindigd, en was toen tot den rang van gewoon advertentie-blad verlaagd. Sedert dien tijd kwam zij dagelijks in twee talen onder den titel van *Affiches, annonces et avis divers d'Amsterdam, Advertentiën, Aankondigingen en verschillende berigten van Amsterdam*, in 4°. met het stedelijk wapen, zonder leeuwen, maar met den keizerlijken adelaar, uit *by* J. VAN BONGA, *Directeur der Stads-drukkery, Rockin*, n°. 137. Dit duurde tot en met het nummer van dingsdag 16 november 1813, n°. 273; dan wordt de titel: *Amsterdamsche Courant. Wordt uitgegeven aan de Stads-drukkery, op het Rokin, by de Beurs. Woensdag den* 17 *november* 1813, n°. 1. In folio met het stedelijk wapen; n°. 1 en 2 echter zonder kroon of leeuwen. En dit heeft geduurd tot en met het nummer van vrijdag den 31 december 1813. n°. 39. Bij dat nummer was gevoegd een *Extra ordinaire Amsterdamsche Courant*, n°. 7, (de extra ordinaire nummers droegen afzonderlijke merken), waarin gezegd wordt: »Wordt mits dezen berigt, dat de Amsterdamsche Courant is verklaard te zijn de Departementale Courant, en dat mitsdien alle Stukken, welke van wege het Departement officiëel zullen worden bekend gemaakt, dadelijk in dezelve Courant zullen worden geplaatst." En nu volgt dan ook: *Departementaal dagblad van de Zuiderzee en Amsterdamsche Courant. Zaturdag den eersten Januarij* 1814, n°. 1, met het stedelijk wapen. *Te Amsterdam, by* J. VAN BONGA, *ter Stads-drukkery, op het Rokin.* Wij herinneren hierbij dat, tot op de invoering van de grondwet van 1814, de departementale verdeeling des lands is behouden gebleven, en dat de vroegere departementale couranten, het bovenvermelde *Feuille politique* enz. en het daarop gevolgde *Staatkundig dagblad van de Zuiderzee*, niet meer bestonden. Op de vraag dus naar het al of niet officiële der besproken couranten is het antwoord, dat de beide laatstgenoemde departementale couranten waren, en dat de *Amsterdamsche Courant*, tevens stedelijk dagblad, dit is geweest van 1 januarij 1814 tot en met het nummer van woensdag den 4 mei 1814, n°. 104. Want den volgenden dag is de titel: *Amsterdamsche Courant, donderdag den* 5 *Mei* 1814, n°. 105, met het stedelijk wapen, en bij denzelfden uitgever als vroeger. Van dien overgang, ongetwijfeld in verband staande met de afschaffing der departementen, meldt de courant evenwel zelve niets. Voor de geschiedenis der dagbladen in die dagen is het misschien niet onbelangrijk te wijzen op het besluit van den 15den januarij 1814, n°. 83, (*St.bl.* n°. 11) bepalende, in nederlandsche munt, de prijzen van het buitengewoon zegel voor alle nieuwspapieren, aankondigingen, enz.

Wat nu betreft het al of niet officiële der hierboven in de eerste plaats besproken

couranten, zouden wij meenen dat na de inlijving in 1810, er geen eigenlijk gezegde Staats-courant heeft bestaan (onder koning LODEWIJK was mr. J. D. MEIJER redacteur), in allen gevalle niet sedert de *Courier d'Amsterdam* den 29sten november 1811 ophield te bestaan. Wij waren Franschen, en de *Moniteur* was onze staatscourant. Dat de officiële stukken in den *Moniteur* en den *Courrier d'Amsterdam* werden opgenomen, bewijst niets. Ook andere bladen namen die over. In november 1813 eerst kregen wij weêr een officiële courant, en wel de eerste eigenlijk gezegde *Staats-Courant*, die wij alleen kennen uit de vermelding in de *Bijv. op het Staatsblad*, deel I, gelijk boven is vermeld.

Amsterdam. Mr. W. P. SAUTIJN KLUIT.

Bockenberg (vgl. XV. bl. 276 en 329). Dit lijvige handschrift werd bij P. VAN MUSSCHENBROEK door Engeland aan Nederland sterk betwist, doch eindelijk door den heer C. S. FLAMENT voor onze koninklijke bibliotheek tot den prijs van *ƒ* 232.00 gekocht. Men kan het dus in 's Gravenhage raadplegen. — In de overgenomen latijnsche beschrijving moet voor *Bavadriaeque* gelezen worden: *Bataviaeque*.

L. J. T. B. N.

Bilderdijk geen hoogleeraar (vgl. XV. bl. 274, 327, 362). De vraag op bl. 274 van dezen jaargang gedaan, wordt op bladz. 327 beantwoord door eene verwijzing naar het *Leven van D. J. v. Lennep*. Schoon ik dat werk op 't oogenblik niet bij de hand heb, twijfel ik toch niet of dáár zullen de hoogleeraren CRAS en VAN SWINDEN genoemd worden. Dat beide BILDERDIJK niet gaarne tot hun ambtgenoot hadden, was toe te schrijven eensdeels aan verschil van politieke gevoelens (vooral tusschen B. en CRAS) en anderdeels aan vrees voor 't wat ongemakkelijke humeur van BILDERDIJK, die wel is waar van zich zelven verklaarde (in zijn brieven aan DE VRIES), dat hij nooit met iemand met wien hij omging oneenigheid gehad heeft, maar er toch terstond bijvoegde, dat hij nooit zotten enz. had kunnen velen. En daar hij nu wellicht al te geneigd was, om elk, die in gevoelen met hem verschilde, onder die rubriek te rangschikken, zoo was de vrees der amsterdamsche heeren misschien niet zoo geheel ongegrond. Voor het overige is de aanmerking van den hoogleeraar TYDEMAN zeer juist, wanneer hij de teleurstelling van BILDERDIJKS wensch naar 't professoraat toeschrijft aan »de partijzuchtige intrigues van een paar naijverige professoren, te voren onderling vijandig, en zich op eens verbindende tot een monstreuse unie van aristocratismus en democratismus tegen den aanklever van Oranje, den zoon van een voormaligen (*zeventien honderd) achtenveertiger*."

NÎL ADMIRARI.

Bilderdijk vertaler (vgl. XV. bl. 274). De tijdgenoot, zelf niet onverdienstelijk dichter, die BILDERDIJK in een fransch overzigt onzer nederl. poezij in de dagen van koning LODEWIJK een »loffelijken vertaler" genoemd had, is MEERMAN, als dichter meest bekend door zijne navolging van KLOPSTOCKS *Messiade*, welk werk met een typographischen luister en met eene pracht van platen uitgegeven is, die ons onwillekeurig de oude spreuk te binnen brengt, dat de sop de kool niet waard is. Of 't hier aan toe te schrijven is, of wel (gelijk prof. TYDEMAN meent) aan beider betrekking tot het hof van LODEWIJK — zeker is 't, dat BILDERDIJK een hevig antagonist van MEERMAN was. Men leze slechts het oordeel, dat hij in zijn *Geschied. des vaderlands* over hem velt, en dat geweldig afsteekt bij 't (wel wat overdreven) *Elogium* MEERMANNI van CRAS.

NÎL ADMIRARI.

Pierre Massuet (vgl. XV. blz. 333) was een fransch letterkundige, van wien men een levensberigt, met opgave der werken die hij geschreven heeft, kan vinden bij A. J. VAN DER AA, *Biographisch woordenboek der Nederlanden*, alsmede in de *Biographie générale* par dr. HOEFER, tom. 34, p. 217.

S. F. K.

Couranten (vgl. XV. bl. 273). Op den 1 januarij 1860 vierde de *courant van Rostock* den 150en en de *courant van Leipzig* den 200en verjaardag.

Men zegt dat de eerste russische courant in 1703 verscheen, waarvan PETER de groote de proeven corrigeerde. Enkele dier proefbladen bestaan nog, met PETERS verbeteringen, en worden, naar het verhaal, bewaard in de keizerlijke bibliotheek te St. Petersburg.

Couranten werden reeds gedrukt in 1571 te Neurenberg, in 1569 te Dillingen, in 1528 te Regensburg, in 1524 te Weenen. Een *Londensche courant* werd uitgegeven in 1665, hoewel er reeds in 1624 onder JACOBUS I een verscheen onder den titel van »*Weekly News*," onder redactie van NATHANIEL BUTTER.

De eerste iersche courant »*Pue's Occurrences*" verscheen 1700.

Meer bijzonderheden kan men vinden, indien ik mij niet vergis, in het *Atheneum* van 1863 en ook vertaald overgenomen in

den *Nederlandschen Spectator;* — ook nog in het *Magasin pittoresque* van 1860.

Breda. C. VAN MAANEN.

J. Jz. de Dood (vgl. XIII. bl. 243, 305, 339; XIV. bl. 142). Nadere berigten omtrent JAN JANZ. DE DOOD en zijne vermaarde steensnijding kan men vinden in de verhand. van 't genootschap: *Ter bevordering der heelkunde te Amsterdam;* bij ELWE, jaarg. 1791, dl. I, bl. 80.

Uitgevers van volksboeken (vgl. XII. bl. 88, 117, 270; XIII. bl. 114). **Gijsbert de Groot.** Op bladz. 312 van den vorigen jaargang (in het opstel van den heer P. LEENDERTZ WZ. over de afstammelingen van W. J. BLAEU), viel mijn aandacht (zie aldaar kol. 1, reg. 15,) op den naam: »de wed. GIJSBERT DE GROOT in de groote bijbel, Amsterdam 1696."

Reeds lang had het mijne aandacht getrokken dat *verscheidene* leden dier familie (van vader tot zoon?) als boekhandelaars en ook voornamelijk als *uitgevers* van volksboeken mij voorgekomen waren.

Eenige van die boeken naar tijdsorde rangschikkende, kwam ik tot het volgende resultaat;

Van 1661 tot 1680: MICHIEL DE GROOT (was deze de *éerste*, of was ook zijn vader boekhandelaar en wie was deze?), wonende in 1676 op de Nieuwendyck, tusschen de twee Haarlemmersluysen.

Van 1685 tot 1694: GIJSBERT DE GROOT (zoon van MICHIEL DE GROOT?), ook wonende aldaar.

Van 1696 tot 1717: de weduwe van GIJSBERT DE GROOT, heetende: HENDRINA BLAEUW (volgens een privilegie in een dier boeken geplaatst), ook wonende aldaar. (Was deze HENDRINA BLAEUW kleindochter van W. J. BLAEUW?)

Van 1719 tot 1723. Erve weduwe GIJSBERT DE GROOT (wie waren deze erven?) en ANTONIE VAN DAM (steeds wonende aldaar).

Van 1725 tot 1737: Erve weduwe GIJSBERT DE GROOT.

Van 1739 tot 1753: GERARDUS (GERRIT) DE GROOT KEUR (wat wil dit zeggen?), wonende op »de Heilige Weg tusschen de Kalverstraat en het Rasphuis" (zoon van GIJSBERT en kleinzoon van MICHIEL DE GROOT?).

Van 1762 tot 1767: GERRIT DE GROOT (dezelfde) *en Zoon*, welke was: JAN DE GROOT, van 1771 tot 1801 boekhandelaar in den »Hugo Grotius" in de Kalverstraat bij den Dam, doch wonende hij op de Keizersgracht (in de huizen toen geteekend n°. 301 en 299), tegenover de Westermarkt, zijnde hij de laatste van dien naam, waardoor, daar hij geene zonen naliet, de boekhandel, dien hij en zijne voorouders omstreeks $2^1/_2$ eeuw uitgeoefend hadden, overging aan P. DEN HENGST, wien hij legateerde zijne portiën in de bijbel-compagnieschap, de ongebonden boeken, copiën, copijregten, koperen platen, enz.

Het was deze DE GROOT, die het uitmuntend fraaie kabinet schilderijen en teekeningen bezat, waarvan R. VAN EYNDEN en A. VAN DER WILLIGEN in hunne *Beschrijving der vaderlandsche schilderkunst*, dl. III. bladz. 433 en 434, gewag maken, en welke collectie in 1804 even als zijne bibliotheek en manuscripten in 1802 na zijnen dood in het openbaar geveild werden. Daar ik nu zoo vele boeken (waarin enkele aanteekeningen) dezer boekhandelaars bezit en bijeenverzameld heb, welke mij in staat gesteld hebben bovenstaand lijstje zamen te stellen, zoude ik nu nog gaarne weten:

1°. antwoord op de vragen, welke hierboven tusschen twee haakjes geplaatst zijn;

2°. het familiewapen van *deze* familie DE GROOT;

3°. eene *juistere* aanvulling der hierboven opgegeven jaartallen, ook opgaven (zoo mogelijk) van geboorte, overlijden, enz.

D. H^e. d. G.

De nieuwe rarekiek (vgl. XV. bl. 332), mij goed bekend uit een gedrukt exemplaar, en waarvan ik de vertooning meermalen heb bijgewoond, wordt toegeschreven aan BREST VAN KEMPEN, door de belgische onlusten uit Brussel gedreven, waar hij boekverkooper was. Maar 't is hier: »*relata refero.*" J. C. K.

Hugo Ruysch. Bestaat er een levensberigt van dezen wiskundige? Hij was in 1661 lector en in 1664 buitengewoon hoogleeraar in de wiskunde te Utrecht.

S. F. K.

Simon Panser. Wie is in staat eene biographische schets van dezen wiskunstenaar te geven? Hij was in het midden der 18de eeuw te Emden stads mathematicus en leermeester in de wis-, sterre- en zeevaartkunde, en schreef de *Mathematische rariteitkamer of algebra*, die in het jaar 1766 te Amsterdam bij DAVID KLIPPINK is in het licht verschenen. S. F. K.

Pieter Eysenbroek was een bekwaam natuur- en sterrekundige, die vermoedelijk in het midden der 18de eeuw te Amster-

dam woonde. Wie een beknopt levensberigt van hem kan geven, deele het s. v. p. in den *Navorscher* mede.

S. F. K.

J. C. Schroder. Waar kan men een levensberigt van dezen geleerde vinden, die in 1816 te Utrecht eene verhandeling over de *Theorie der lijnen van den tweeden graad* heeft in het licht gegeven?

S. F. K.

C. Amelse. Wie kan eenige biographische berigten van dezen wiskunstenaar geven? Hij heeft een wiskundig leerboek geschreven, dat in 1819 te Leiden bij s. en J. LUCHTMANS is in het licht gegeven, onder den titel: *Lessen over de algebra of stelkunst.*

S. F. K.

Bilderdijk en Falck. In de uitgegeven brieven van A. R. FALCK, 1e druk, wordt in n°. 38, 61 en 68 van BILDERDIJK melding gemaakt; ook in het levensberigt aldaar van FALCK door HORA SICCAMA, bl. 13. Men vraagt op welken dichtbundel, en op welke verzen daarvan, doelt FALCK in zijnen brief aan mr. D. J. VAN LENNEP n°. 61; en waar staan de tien regels, welker begin hij opgeeft: »Kan ooit een braaf gemoed zijn vaderland vergeten enz.?" —

Amsterdam. J°. D. V. Jz.

Wessel van den Boetzelaer, baron van Asperen. Zijn er van hem ook ergens hetzij in druk, hetzij in handschrift gedichten te vinden, behalve zijne vertaling van BARTAS, 's Gravenhage 1622, en de vertaling van het grafschrift op zijne eerste vrouw, die waarschijnlijk ook zijn werk is (te vinden bij BEEKMAN, *Beschr. v. Asperen*, bl. 80)? Bestaat onder anderen nog zijn gedicht aan ANNA en TESSELSCHADE VISSCHER, waarop HOOFT het antwoord gaf, dat wij in zijne *Gedichten* (uitg. v. 1636, bl. 324) vinden?

P. L. Wz.

Gerard van der Laan. Ergens vond ik aangeteekend, dat GERARD VAN DER LAAN, oudburgemeester van Haarlem, den 7den aug. 1615 aan den kerkeraad schreef: »Ik zal bij avontuure hiervan (sprekende van de kerkelijken) bij mijn leven, een wijdlaftige historie uitgeven, en bewijzen van 't begin der christelijke kerke tot nu toe, dat deze luiden meest alle en tot allen tijden den haen gemaakt en den beest gespeelt hebben: dat ze overal malkanderen gelijk zijn, d' een niet een hair heiliger dan den ander." Nu vraag ik: Is dat werk van VAN DER LAAN ooit in 't licht verschenen? Wat gaf hem aanleiding om dit aan den kerkeraad te schrijven? Wat is er meer van dezen man bekend?

R.

Adriaan Westphalens kronijk. In het begin van junij 1863 werd, door en ten huize van de boekhandelaren gebr. VAN DER HOEK te Leiden, de door mr. J. A. KLUPPEL nagelaten boekverzameling verkocht. Op bl. 10 van den catalogus dier verkooping komt, onder n°. 51 der folio-werken, volgend handschrift voor:

»Een ongepagineerd folio register, op »papier, geschrev. d. Adriaan Westphalen, »zijnde een kronijk uit verschillende schrij»vers te zamen gesteld en met Latijnsche »en Hollandsche aanteekeningen voorzien. »De schrijver begint aldus: *In den naem »des Vaders, des Soons en des Heyl. Geest. »Amen, beginne ick Adriaen Westphalen de »historye of jaergetijde van Hollant en West»friesland met de aenhoorige provintie en »genealogien derselver, noit so begonnen, veel »min voleyndicht en speciael van Julius Caesars »tijden aff* A°. 46 *voor Cristi geboorte tot nu »toe, alles cort, claer en waer, sonder een»sijdicheit uyt seer veele beste van de oudste »M.Scripta, soo parchement als papier, die »weinich te becomen sijn enz. getrokken.*

»Op mei 1649 zegt hij — Als ick scrij»ver Adriaen Westphalen tot Alcmaar troude »en ongelukkig is uytgevallen door die bose »Coelenburg [1]), was in Januarij een onge»hoorde grote storm, ja een aardbevinge.

»Achteraan zijn eenige *oorspronkelijke* brie»ven betreffende de Abdij van Egmond uit »de 14de en 15de eeuw." — Dit handschrift werd voor *f* 32.— verkocht.

Zoude de tegenwoordige eigenaar van dit handschrift, of een der lezers van den *Navorscher* aan wien het bekend is, ons willen mededeelen, of het voor de geschied- en geslachtkunde belangrijk kan geacht worden, en inzonderheid, of het over dordsche geslachten, en welke, handelt?

M°.

Aanhaling. *Amicus Plato, amicus Socrates, sed magis amica veritas.* Ook leest men: *amicus Socrates, amicus Plato, sed magis amica veritas.* Wat is de ware lezing en van wien zijn de woorden?

Haarlem. DIXI.

1) Over den schrijver spreekt BALEN, *Dordr.*, bl. 1292. Hij was gehuwd met MARGARITA CAECILIA KOETENBURG (niet KOELENBURG). — VAN WYN schijnt zijn handschrift gekend en geraadpleegd te hebben, 't welk ik opmaak uit zijne Geslachtlijste der oude heeren en vrouwen van den lande van Putten, aan het einde.

KUNSTGESCHIEDENIS.

N. Muys (vgl. XV. bl. 276, 333, 366). Het portret dat ik bezit in levensgrootte ten halven lijve is fraai geschilderd. Onder dankbetuiging voor het medegedeelde, blijf ik vragen, of men nog meer weet mede te deelen. Het bedoelde portret zal wel niet het eenige zijn, dat hij zich verwaardigde te maken.

P. J. Swelinck (vgl. A. R.; XV. bl. 17). De sterfdag van dezen beroemden man wordt verschillend opgegeven. Men stelt dien algemeen in october 1621; doch door sommigen wordt de 26st, door anderen de 16de, door de meesten de 9de dier maand genoemd. De waarheid ligt hier, als meermalen, in het midden. Uit de begraafboeken der Oude kerk is mij gebleken, dat de orgelist PIETER JANSSEN, (de toenaam staat er niet bij), wonende in de Koestraat, den 20sten october 1621 in gemelde kerk begraven is. Hij zal dus wel den 16den overleden zijn.

P. L. Wz.

Vinkeboom. In de *Notitie der schilderijen van 't koninklijk kabinet te 's Gravenhage* (zonder jaartal), lees ik, blz. 32 bij n°. 240: »VINKEBOOM. *Van deze meester vind men niets beschreven.*" Eilieve! was het dan den opsteller van die *Notitie* onbekend, dat eigennamen van schilders en anderen voormaals op zeer verschillende wijze werden geschreven? KRAMM telt er bij 't art. VINCKEBOONS wel *zes*, waarmede dezelfde persoon wordt aangeduid. — Mogten de werken van IMMERZEEL en KRAMM nog niet geboren zijn bij 't opstellen der gemelde *Notitie*, het werk van K. VAN MANDER was toch toen reeds lang in de wereld, behalve de 4°.-uitgave ook die in 8°. van JACOBUS DE JONGH, alwaar in 't 2de deel blz. 205, met het portret, tevens een levensberigt voorkomt van DAVID VINCKEBOONS. Het is te bejammeren, dat de nederlandsche kunstschool zoo slordig beschreven staat in de gemelde *Notitie* en in andere catalogussen van onze musea. Mogt de wensch van een leek in de kunst eens vervuld worden, dan zou er in ons land weldra een TH. VAN LERIUS opstaan, die zoo veel ter bevordering van de kunstgeschiedenis heeft bijgedragen door zijnen nieuwen *Catalogue du Musée d'Anvers*, 1857, en het *Supplément* daarvan, 1863, waarin alles — volgens KRAMM (Voorrede XVII) — als ware het eene gewetenszaak, door dien heer, voor wat Antwerpen betreft, geleverd is. Zoo dat model gevolgd werd, zou dat in ons land niet bij velen den kunstzin verhoogen of opwekken, en menigeen uitlokken, onze musea te bezoeken, waarvan de dorpels thans zoo schaars betreden worden?

Ik heb slechts één voorbeeld van slordigheid genoemd, maar nog meer andere zouden kunnen aangewezen worden; indien het den moriaan niet geschuurd ware. — Is R. P. VAN DE KASTEELE de schrijver van de: *Korte handleiding der verzamel. van zeldzaamheden in 't kon. kabinet op Mauritshuis in 's Gravenhage*, ook de opsteller van bovengenoemde *Notitie?*

J. C. K.

A. M. Ebeling. ANNA MARIA EBELING, geb. te Amsterdam den 13 oct. 1767, genoot eene beschaafde opvoeding, oefende zich in kunsten en wetenschappen, bijzonder in de teekenkunst, zoodat zij werd aangenomen onder de honoraire leden der teekenschool. Wijl zij een aanzienlijk vermogen bezat, kon zij onbeperkt aan haren lust voldoen, om eene uitgebreide verzameling aan te leggen van kunst, oud- en zeldzaamheden. Zij huwde PAUL IWAN HOGGEUR, later burgemeester van Amsterdam en stierf aldaar den 29 junij 1812. — 't Geen ik hier verkort mededeel, staat onder haar portret geschreven, naar C. H. HODGES, door J. E. MARCUS, 1817. Een jeugdig aanminnig gelaat. In geene der schilderboeken, onder mijn bereik, heb ik iets van haar kunnen vinden. Nu is mijne vraag, schuilen er hier of daar nog teekeningen van hare hand? Wat is er van hare kunstverzameling geworden?

J. C. K.

Ivoren snijwerk. In het *Kerk-historisch Jaarboekje* enz. voor 1865, blz. 253, staat gedrukt: »dat het plaatje (vóór den titel) van 't jaarboekje geteekend is naar een ivoren snijwerk van zeldzame schoonheid thans in bezit van dr. C. C. J. DE RIDDER te Utrecht, maar waarvan de oorsprong overigens onbekend schijnt te wezen." — Kan dit kunststuk ook het werk zijn van LANKHORST, zilversmid te Amsterdam, die in ivoor vervaardigde: »Een bas-relief, verbeeldende *Joseph, Maria en het Kindje*, kunstig gebeiteld"? — Zie *Gesch. der Nederl. schilderkunst* door R. VAN EIJNDEN en A. VAN DER WILLIGEN, *Aanhangsel*, bl. 132, zonder voornaam van den kunstenaar, of tijd zijns levens. J. C. K.

Weeninx. J. IMMERZEEL JR. berigt in zijne *Levens en werken der Holl. en Vlaamsche kunstschilders* enz., op 't art. JAN BAPTISTA WEENINX, dat er van dezen schilder in 't amsterdamsche museum drie fraaie schilderijen, alle met dood wild, gevonden worden. Ik kon niet op een kijkje gaan, maar sloeg de *Aanwijzing der schilderijen op 's rijks museum te Amst.* op van 1853, en dáár worden de 3 gemelde stukken aan zijn zoon WEENIX (JAN) toegekend. Wie is hier de plank mis?

J. C. K.

J. Swelinck. Onder plaatjes in de *Sinne- en minnebeelden* van CATS, uitgave in folio, lees ik J. SWELINCK *fecit.* Behoorde deze SWELINCK tot dezelfde familie als onze beroemde organisten van dien naam?

T. G.

Tentoonstelling van familieportretten. Wel meen ik eens gelezen te hebben van een plan daartoe; doch ik weet niet of er gevolg aan gegeven is. Zoo ja, waar en wanneer. Heeft het plan niet veel aanbevelenswaardigs? Duizenden zulke portretten zijn er hier te lande, waarvan men ter naauwernood iets weet; men kent veelal de juiste namen niet meer der personen die zij voorstellen; men ziet soms alleen naar de eeuw, waarin zij geschilderd zijn en naar de schilders, die ze vervaardigden. Niet zelden zijn er toch onder, die kunstwaarde hebben. Bij zulk eene tentoonstelling zouden de inzenders dan behooren op te geven, al wat hun bekend is omtrent de familiën van welke zij oorspronkelijk zijn. Door de vergelijking van eenige honderden van alle zijden bijéén gebragt, zou men tot ontdekkingen komen, anderzins onverkrijgbaar, en de kunstwaarde zou dan ook beter te waarderen zijn. Onder familieportretten, zoogenaamd, schuilen niet zelden historische personen. Zoo bezit ik een portret, dat een kenner mij verzekert, onmiskenbaar FREDERIK HENDRIK voor te stellen, hoewel het doorging voor het afbeeldsel van baron * * *. Niet enkel onbekenden zouden zijn ten toon te stellen; vooral ook bekenden, ten einde door vergelijking onderling ontdekkingen te bevorderen.

TAALKUNDE.

Tramway (vgl. XV. bl. 244, 277, 300, 336, 367). Waarom de heer ALEXANDER en zijn vriend de beroemde letterkundige den naam *tramway*, en dus ook de uitvinding, nagelnieuw willen hebben, is moeilijk te vatten. Wie heeft wel niet eens over spoorwegen gelezen? En daar wordt gewoonlijk vermeld, dat deze laatste in regte linie van de tramways afstammen. Zij zijn reeds meer dan een halve eeuw in gebruik, en, zooals reeds is medegedeeld, ontleenen zij hun naam aan BENJAMIN OUTRAM, die de uitvinding om vrachten langs rails te te vervoeren in 1800 aanmerkelijk verbeterde. De wagens werden eerst door menschen, en eenige jaren daarna door paarden voortgetrokken. In 1830 werd voor 't eerst de stoomkracht toegepast. Zonder tramways zouden de spoorwgen waarschijnlijk veel later in gebruik zijn gekomen.

L—F—T.

John Bull (vgl. XV. bl. 340.) Voor een *Dutchman* is het zeker gewaagd, om een aanmerking op *The Athenaeum* te maken. Dat tijdschrift beweert, dat de engelsche natie den bijnaam van JOHN BULL heeft te danken aan de *red-heeled gentry of Versailles*, terwijl ik steeds gemeend heb, dat die spotnaam van den Engelschman zelf is uitgegaan. Dr. JOHN ARBUTHNOT, de vriend en aanhanger van SWIFT, gaf in 1712 een satyrisch pamflet in 't licht, getiteld: »*John Bull*," waarin het bespottelijke en eigenaardige van het engelsche volkskarakter gehekeld en die type voor 't eerst met den naam »*John Bull*" bestempeld werd. Ontleende ARBUTHNOT dien naam welligt aan de *gentry of Versailles*? Ik meen echter, dat die eerst na 1712 *red-heeled* was.

L—F—T.

Woorden in Zeeuwsch Vlaanderen en op de vlaamsch-belgische grens in gebruik (vgl. A. R.; XI. bl. 177, 211, 276; XII. bl. 25, 183; XV. bl. 303, 340, 368). De volgende zijn in dezelfde beteekenissen ook op Schouwen in gebruik: beliefte, brekelick, deucht doen, fijn, goets moets, kittelsteen, loopscheyt (het is opmerkenswaardig, dat de werking der geslachtsdrift bij de huisdieren door verschillende woorden wordt uitgedrukt: bij de paarden parig, bij het rundvee tochtig, bij de varkens bremsig, bij de honden loopsch, bij de katten krolsch — zoo is het op Sch., en ten deele zeker ook elders), meesteren (medicijnen heeten op Sch. meestergoed), ontramponeren, peijsteren (Sch. pleisteren), prijsering, ryven, ringelen, smydich, strobbeling, suckelen (Sch. sokkelen), swaricheyt, teeën. verachteren, wateren.

H. M. C. v. O.

Op de straat (vgl. XIV. bl. 372; XV. bl. 75, 122, 143, 369). Naar aanleiding van het verzoek door den geachten bestuurder, XV. bl. 75, gedaan, deel ik de volgende bijzonderheden mede:

I. Te Utrecht is eene straat. die in den letterlijksten zin is eene *via strata*, indien de bewering waar is van sommigen, dat dit een binnenweg zoude geweest zijn, welke de gemeenschap van den burg Tricht met den grooten romeinschen weg onderhield. In allen gevalle is men ten minsten algemeen van gevoelen, dat met de oudste bestrating waarvan in de stichtsche archieven sprake is, dit punt bedoeld wordt. — Nu is ook de algemeene uitdrukking: *op* (maar, dwaas genoeg, niet *den*, maar) *het Steenweg*. En dat zegt men in elken kring.

II. Er zijn voorts in gem. stad drie zeer lange en breede straten: de Nieuwstraat, Voorstraat en Breedstraat. Nu zal nooit iemand zeggen: hij woont *in* — ik kwam hem tegen *in* de Nieuwstraat, Voorstraat, Breedstraat; maar altijd: hij woont *op* enz. — De Voorstraat nu, komt op een poort uit, maar niet onmiddellijk, en van de straat, die tusschen deze en de poort ligt, spreekt men even zoo.

Bij de andere straten kan er geen sprake zijn van uit te monden op een poort. Maar opmerkelijk is het, dat de Korte Nieuwstraat, eene verlenging van de bovengem. (Lange), maar wel drie eeuwen jonger, niet in deze eigenaardigheid deelt: ieder zegt: *in* de Korte Nieuwstraat.

De Breedstraat wordt reeds genoemd in een overdragtbrief van 1466; in 1522 versierden reeds groote huizen deze straat; in 1583 verkreeg zij door het afbreken van het Predikheeren-klooster die regelmatigheid, die haar aanspraak op haren naam geeft.— De Nieuwstraat (Lange) wordt reeds in een charter van 1336 vermeld; eerst in 1618, toen de Korte Nieuwstraat is aangelegd, verkreeg zij ter onderscheiding, haren bijnaam. — De Voorstraat had vóór 1367 slechts weinige huizen; de Wittevrouwenstraat, tusschen deze en de poort gelegen, draagt haar naam naar het klooster, welks stichting vóór 1229 moet hebben plaats gehad. Er zijn schrijvers, die beide straten als eene beschouwen, en de heer V. ASCH V. WIJCK leidt in zijn *Handelsverkeer* den naam van *Fori Strata*, markstraat, af. Hij ondersteldt, dat de landweg der Chamaven naar de markt te Utrecht op de Neude uitliep [1]).

Meer dan deze drie (of vier straten) zijn mij niet gebleken tot die categorie te behooren. Vreemd gekozen namen levert de stad wel meer op, bijv. een der deftigste straten, die den naam van »*Achter St. Pieter*" draagt, terwijl die juist »*Voor St. Pieter*" zoude moeten zijn. Vergelijk ook wat uitdrukkingen betreft, de bovengemelde, *het* voor *den* Steenweg, etc.

W. J. F.

[1]) Ontleend aan de *Geschied- en Oudheidkundige Beschrijving der stad Utrecht*, door N. V. D. MONDE, 1844—46.

Tuischen (vgl. XII. bl. 247; XIV. bl. 81, 149, 177). *Tuischen* in de beteekenis van *verruilen* is nog aanwezig in het friesche woord: *hînzetîsker*, paardenkoopman.

Spelling. Volgens besluit van het staatsbewind der Bataafsche Republiek van den 18 december 1804, is de *Verhandeling over de spelling* van den hoogleeraar SIEGENBEEK in naam en op last van het bewind uitgegeven. De Bataafsche Maatschappij van taal- en dichtkunde had aan de verhandeling hare volkomen goedkeuring geschonken en haar voor een werk der Maatschappij erkend, terwijl ook de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde had verklaard, dat de spelling, in die verhandeling voorgedragen, alle aanprijzing verdiende en dat het nuttig en wenschelijk ware, dat die spelling in alle openbare en bijzondere schriften algemeen aangeprezen en ingevoerd werd.

Bij evengemeld besluit van het staatsbewind werd verder onder anderen bepaald: 1°. dat de spelling, in die verhandeling aangeprezen, zou worden aangenomen en gevolgd in alle gedrukte stukken, uitgegeven door de staats-kanselarij en aan de bureaux van alle nationale collegiën, aan het staatsbewind ondergeschikt, terwijl de overige hooge collegiën van staat en de departementale besturen werden uitgenoodigd, die spelling in hunne bureaux mede in te voeren en te doen volgen; 2°. dat die spelling zou worden gevolgd in alle onderwijsboeken, van landswege ten dienste der scholen uit te geven, met aanschrijving aan alle schoolopzieners om hunne beste pogingen aan te wenden ten einde deze spelling alomme in de scholen worde aangenomen.

Daargelaten de vraag of de regeling der spelling eene regeringszaak is, is dit zeker, dat het aangehaalde besluit van het staatsbewind, met andere verordeningen nopens het onderwijs, onder de fransche overheersching van kracht gebleven, voor zooverre mij bekend is, niet is ingetrokken, gelijk dan ook die spelling in alle geschrevene en gedrukte stukken, die van de departementen van het algemeen bestuur en andere openbare hoogere en lagere collegiën uitgaan, nog wordt in acht genomen, terwijl

zij ook op de scholen en bepaald op die van het lager onderwijs alom is ingevoerd, en het daarvoor mag worden gehouden, dat zij er nog gevolgd wordt.

Intusschen hebben volgens de dagbladen, de onderwijzers in eene onzer provinciën, eenigen tijd geleden, eene bijeenkomst gehouden, waarin zij, met meerderheid van stemmen, hebben besloten de spelling te volgen, die door de redactie van het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* is aangenomen. Dit besluit komt mij voor onbestaanbaar te zijn met de aangehaalde bepalingen. Ik vraag daarbij: is het overeen te brengen met de wet op het lager onderwijs van 13 augustus 1857? Volgens die wet (art. 44 en 46) wordt van den onderwijzer, onder anderen gevorderd voldoende kennis der spelregels. Welke zijn nu de spelregels door den wetgever bedoeld? Zeker geene andere dan de officiële, namelijk die van SIEGENBEEK, door den wetgever zelven gevolgd. Dat deze op bepaalde spelregels het oog heeft gehad, mag ook daaruit worden opgemaakt, dat de acte van bekwaamheid, door eene provinciale commissie aan den geëxamineerde afgegeven, naar art. 51 dier wet, voor het geheele rijk geldt. Het zou toch niet te verdedigen zijn, dat de provinciale commissiën omtrent de spelregels verschillende inzigten hadden, en dat bijv. in de eene provincie de regels, voor het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* aangenomen, gevolgd wierden, en in eene andere die van SIEGENBEEK. Niet dan verwarring en botsing moet men hiervan verwachten. Men denke, bij voorbeeld, aan het geval, dat iemand die in eene der eerstbedoelde provinciën examen heeft afgelegd en de spelregels aldaar aangenomen, is toegedaan, in eene der laatstbedoelde provinciën onderwijzer wordt en alzoo onderworpen is aan het toezigt van een inspecteur en schoolopzieners, die de spelling van SIEGENBEEK voorstaan en handhaven.

Hoogst wenschelijk komt het mij voor, dat bij het lager onderwijs, inzonderheid op de openbare school, alomme eenparigheid in de spelling en daaromtrent geen onzekerheid besta. Ook voor het middelbaar onderwijs op de openbare school, waar de nederlandsche taal wordt onderwezen, schijnt eene voorziening noodig. Mij is althans eene door het rijk gesubsidiëerde hoogere burgerschool bekend, waar de officiële spelling *niet* gevolgd wordt; op vele andere zal dit zeker wel het geval zijn.

Haarlem. DIXI.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Van Heerdt en van Heerde (vgl. VIII. bl. 111; XV. bl. 310, 350.) LINIUS verzoekt bl. 310 medewerking bij zijne opsporing of VAN HEERDT en VAN HEERDE één en hetzelfde geslacht zoude zijn. Ter voldoening aan dat verzoek en tevens ter bevestiging van die meening kan het volgende dienen.

In een copie *Leenboek van Gelderland* vindt men het goed ter Houve of Hoeve (gelegen onder Rhede) waarmede was beleend WILLEM HILLE 1379; HILLE VAN HEERDE door haar zoon GIJSBERT 1402, GIJSBERT VAN HEERDE, erf zijner moeder HILGOND 1431; GIJSBERT VAN HEERDE, erf zijns vaders, 1461; DAAM VAN HEERDE, erf zijns broeders GIJSBERT, 1473,1493; GIJSBERT VAN HEERDE, erf zijns vaders DAAM, 1513; DAAM VAN HEERDE, erf zijns vaders GIJSBERT, 1551; GIJSBERT VAN HEERDE, DAAMS onmondige zoon, die uitstel bekomt, ten verzoeke van m^r^. JOHAN VAN DORP en JOHANNA VAN ECK zijne moeder; DAAMS weduwe beleent 1567, hij beleent 1569 door WILLEM VAN HEERDE zijn hulder.

GAART (of GOERT) VAN HEERDE, holtrigter tot Rhede, erf zijns broeders GIJSBERT, 1594, stelt dit leen tot borg ten behoef zijns broeders GERRIT 1597; BERNHARD VAN HEERDE, erf zijns broeders GOERT 1600; idem met zijne huisvrouw ANNA VAN COEVERDEN 1602; HENDRIK VAN HEERDE BERNTS zoon verzet hetzelve aan EGBERT VAN WITTEN borgem^r^. te Arnhem 1615, enz. enz.; terwijl de personen hierbij genoemd veelal *dezelfde* zijn, die voorkomen op eene *lijst der leden van de Ridderschap van Veluwe* allen met den naam van VAN HEERDT, als volgt:

GIJSBRECHT VAN HEERDT, zoon van DAEM, was op den landdag 1539 en 1543; de vrouw onbekend, zijn zoon DAEM V. H. teekende het reces 1560, staat op de riddercedul 1565, trouwde ANNA VAN ECK; hunne kinderen zijn:

1. BERENT V. H., kaptein in spaanschen dienst, trouwt ANNA VAN COEVERDEN.

2. GIJSBRECHT V. H. staat op de riddercedul 1575, ongehuwd overleden.

3. JOHAN V. H. compareert 1591, staat op de cedul 1592, scholtus van Rhede 1592, compareert tot 1613, trouwt CATHARINA GELMERS, dochter van JOHAN en CORNELIA VAN ESBRACHE. Hun zoon DAEM VAN HEERDT tot Scherpenhoff, geadmitteerd 23 maart 1612, ob. 1654, trouwt 1616 FRAN-

CISCA VAN BLEES, dochter van GILLIS en ANNA VAN WOLDENBURG, 2°. GEERTRUID GREVECOOT, 3°. ANNA VAN HEERDT, 4°. MARIA VAN BULLICK; kinderen: GERRIT, tr. ERNESTA VAN MIDDACHTEN; JOHANNA, tr. GIJSBERT VAN MEECKEREN; CATHARINA, tr. N. KRAANHALS.

4. GOERDT V. H., compareert 1583, op de cedul 1592, op de vergadering te Nijbroek 8 sept. 1583, overleden 5 jan. 1599, begraven te Rhede, tr. WENDELA STRAETMAN; geen kinderen zijn bekend.

5. GERRIT V. H. Hij moet bewijzen niet in 's vijands dienst te zijn geweest 1594, gerenvoyeerd 1595, geeft zich weder aan 1604, maart 23; compareert 1604 tot 1629, tr. 1°. BERTHA DOYS, 2°. GERHARDA WOLFS. Geen kinderen bekend.

6. DERCK V. H., geadmitteerd in de ridderschap van de Graafschap, zijnde aldaar getrouwd en woonachtig, 1577; compareert ridderschap van Veluwe 1580; tr. ELISABETK VAN SEYST, hare moeder, VAN VELDHUYSEN. Kinderen: *a.* DAEM, tr. 1°. MECHTELD WOLFS 2°. ANNA VOORST. *b.* JOHAN VAN HEERDT tot Hunderen, geadmitteerd 24 april 1609, kapitein der waardgelders op de Veluwe 1620, majoor van de redoutes, stierf 1629. Tr. 1°. HILLE VAN BRUNSFELDT, 2°. WENDELA VAN BRIENEN. Kinderen

a. REYNIER, tr. 1°. MECHTELD VAN DER VEEN en 2°. CATHARINA VAN BRAECKEL.

b. MACHTELD, tr. JACOB VALCKENSTEIN.

c. JACOBA MARIA, tr. ERASMUS VALCKENAER.

(Nog wordt genoemd *d.* HELENA, tr. GIJSBERT SCHIMMELPENNINCK VAN DER OYE.)

WILLEM VAN HEERDT, zoon van PALICH en van WALBURG VAN ARNHEM; zijne kwartieren zijn HEERDT, DE RIJGER, ARNHEM, COERWIJK, op het gerigt 1563, op de cedullen 1565 en 1575, tot schepen der stad Arnhem aangesteld bij de verandering der regering door den stadhouder VAN MEGEN in 1568; tr. CHRISTINA DE RUYTER, dochter van HENDRIK en MARIA DE COCQ VAN OPIJNEN, stierf 1575; kinderen WESSEL, WALBURG, ENGELTJE, sterven alle drie met de ouders aan de pest.

Uit vorenstaande opgave blijkt, dunkt mij, zeer duidelijk, dat de naam van VAN HEERDT en van VAN HEERDE promiscue werd gebruikt.

Hetgeen LINIUS uit het handschrift te Groningen mededeelt, kan hij ook lezen bij FERWERDA, genealogie *Arkel* generatie 26 tot 29; doch nu wenschte ik te weten, wie de *moeder* was van JAN, den natuurlijken zoon van VAN ARKEL.

V. D. N.

Familie van Heerdt. De identiteit der familien VAN HEERDE (HEERDA) en VAN HEERDT, komt ons ook waarschijnlijk voor, wegens de gelijkvormigheid der wapens, in verband met andere omstandigheden. Doch nu is ons ter inzage verstrekt een stamboom van ULRICA ISABELLA VAN HERDT met hare zestien kwartieren en daarbij afgebeelde wapens, waaruit blijkt, dat het wapen van VAN HERDT geheel verschilt van dat der beide andere familien. Het is namelijk van goud met drie hoppen, of andere vogeltjes, met kuiven van sabel, zijnde de vleugeltjes van lazuur en het overige van elk vogeltje vleeschkleurig. Geen jaartal komt op den boom voor. ULRICA ISABELLA wordt er vermeld als dochter van ERNST VAN HERDT en van LOUISA VON ZERSEN *auf Krükeberg und Echtrinehausen.* De overige kwartieren zijn:

VAN ABCOUDE VAN MERTHEN,	VAN ZERSEN *auf Mengerichhausen.*
VAN STREYLHORST,	WANROY.
DUIN VAN ARENSTEDT,	V. PLETTENBERG.
VAN BLOMENDAEL,	VAN ERP.
SPITLOF,	HELMYS VAN WELLE.
VON BARDELLBEN,	VON VELTHAIN.
VON DALWIGK,	VON INGENHOLST.

Bij sommigen komen voornamen voor, doch bij de adscendenten van ERNST VAN HERDT (den vader) komen geene doopnamen voor. Stelt iemand er belang in die voornamen te kennen, welke vermeld zijn, wij zijn bereid ze op te geven, en zoo veel doenlijk de zamengestelde wapenbeschrijving te leveren.

C. C. C.

Van Heerde, geldersch geslacht. Hieromtrent komen deze aanwijzingen voor. JAN had één zoon en eene dochter. De zoon, DIRK, was burgemeester van Hattem (of Hattum) † 1682, tr. viermalen en liet na GERRIT, b. en scholtus van Hattem, JOHAN, ridmeester, ook b. van Hattem, DANIEL ook b. van Hattem en drie dochters, waarvan twee trouwden met burgemeesters van Hattem. Er komen huwelijken voor met de familie SCHRASSERT. Gemelde GERRIT had één zoon, DIRK WILLEM, ook b. van Hattem, die weder trouwde met eene SCHRASSERT; bleef kinderloos. Gemelde JOHAN had één zoon HERMAN, met vier kinderen 1687—1693 en eene zuster (GEERTRUI), weder getrouwd met een SCHRASSERT. Het wapen VAN HEERDE en VAN HEERDT is nagenoeg gelijk (*d'argent á la bande de sable*); in de hoeken van die *bande* is een klein verschil. Zie FERWERDA ..... Of de tak van *Camphuis* (*Camphausen*), waarin vele personen den voornaam

PALICH voerden (VIII. bl. 111), zich eigenlijk schreef VAN HEERDE of VAN HEERDT, is niet duidelijk. *Camphuis* is aan de familie gekomen door het huwelijk van GEERTRUY VAN CAMPHUIS [dochter van CLAES, en van ALYD VAN DEN HOVELICK, beide begraven te Zevenaar] met GHYSBERT VAN HEERDE of HEERDT, die † 1533. Hij was een zoon van WILLEM, en van ALIJD DE RIJGER, wier moeder was VAN BELLINGSHOF. Evengemelde WILLEM had drie broeders, waarvan een DAEM genaamd, van wien de familie VAN HEERDT TOT EVERSBERG afstamt, en een ander, GERRIT, die de stamvader schijnt geweest te zijn van de hierboven aangewezen burgemeesters-familie te Hattem. Het mannelijk oir der familie van H. VAN CAMPHUIS is in 't laatst der XVIII^de^ eeuw uitgestorven (*na* 1771) in den persoon van LODEWIJK, gehuwd geweest met HENRICA JOSEPHA VAN SASSE. Deze LODEWIJK had zusters, waarvan ééne, ANNA MARIA, in 1827, oud 95 jaren, overleed te Zevenaar. Hare erfgenamen zijn bekend. Camphuis was reeds in 1815 verkocht. De grootvader van LODEWIJK had een huwelijk beneden zijn stand aangegaan en heette PALICK, even als LODEWIJKS vader; doch het schijnt dat deze voornaam PALICK, voluit geschreven, luidde PALIMEDES!

H. R.

Geslachten van Heerdt en van Heerde. Er is ook eene familie VON HERDT geweest; doch deze verschilde geheel en al van de hier bedoelde, althands indien men op het wapen, dat geheel anders is zamengesteld, en op de familielijsten zal afgaan, terwijl daarin geheel andere alliantiën, voornamen en persoonsomschrijvingen voorkomen.

Zoover men tot hiertoe kon nagaan, schijnen er vijf onderling verwante familiestammen te moeten worden onderscheiden na zekeren SEINE VAN HEERDT, die de *stipes communis* kan zijn geweest. Deze SEINE komt voor in 1349. Zijn oudste zoon zou geweest zijn GHIJSBERT, die in 1402 dood was, zonder dat dit jaar juist als dat van zijn overlijden opgegeven wordt. Deze tak schijnt in de XVII^de^ eeuw uitgestorven te zijn. Gemelde SEINE zou nog gehad hebben een zoon, wiens voornaam onvermeld is, doch die trouwde met eene dochter van DIRK VAN DER HOEP en van ......? Uit dezen zoon zouden dan drie andere takken ontsproten zijn. Hij schijnt althans drie zoons gehad te hebben; doch de tweede dier drie liet toch, naar het schijnt, geene lignée na. Hij komt voor in 1465 als getuige van JUTTA, weduwe van DEDEM, en als burgemeester van Cleef. Zijn oudste broeder (voornaam onbekend) trouwde met ...... VAN ZEVENDER (misschien ZEVENAER), wier moeder heette VAN ...... VAN HILSBERGEN. Deze zou dan de stamvader zijn van den tak van Voshoven en Crayewert, welk goed zijn zoon WILLEM in 1493 opdroeg aan diens zoon GHIJSBERT † 1533. Deze GHIJSBERT trouwde met GEERTRUY VAN CAMPHUYS of CAMPHAUSEN, een stuk goed dat bij Emmeri te zoeken schijnt. De moeder van deze GEERTRUI schijnt ALEID VAN HÖVERLICK geweest te zijn. Dit goed bleef in die familie langen tijd, en hare leden noemden zich niet zelden PALICK of PALIMEDES en schijnen roomsch katholijk te zijn gebleven. Misschien schreven zij VAN HEERDE, niet VAN HEERDT. Deze tak heeft tot in het laatst der XVIII^de^ eeuw loten gehad. De laatste vrouwelijke afstammeling was wel MARIE ANNE, geb. in 1734, die in 1827 te Zevenaar overleed, tenzij er ook nog, volgens anderen, eene freule CHRISTINE VAN HEERDE geweest zij, van welke het heet, dat zij in 1815 Camphuysen verkocht. Hoe dit zij, WILLEM VAN HEERDT of VAN HEERDE van Voshoven schijnt een broeder gehad te hebben, DAEM, beleend met Brugstuck te Doornburg in de Betuwe 1490, die trouwde met MARIA VAN MEECKEREN. DAEMS beide zoons, DIRK († 1537) en DAEM (dood in 1557), werden successivelijk ook met Brugstuck beleend. DIRK liet geen stam na, doch DAEM (DAEMSZOON) wel, onder anderen ROEPERT, die Brugstuck ook erfde. Naderhand ROEPERTS zoon DAEM (volgens anderen ook ROEPERT geheeten); doch na dezen laatsten vindt men van het bezit van dit goed geene melding meer, en komt de zoon HERMAN in 1638 voor als verschreven in de ridderschap van Overijsel als heer van en tot Eversberg. Deze HERMAN was twee malen gehuwd, en liet bij zijne eerste vrouw EVERDINA VAN ITTERSUM onder anderen na ROBBERT, geb. 1628, geh. met EVERARDINE SLOET. Verder vervolgen wij dien nog bloeienden tak thans niet. Een vierde tak schijnt mede afgestamd te zijn van een broeder van den burgemeester van Cleef, welke broeder COOP was genaamd, en trouwde met eene JUTTA ...., uit welk huwelijk afstammelingen vermeld zijn tot in het laatst der XVI^de^ eeuw. Over een vijfden tak nader. Mogt iemand in het bezit zijn van stukken of lijsten, tot deze familiën betrekkelijk, dan kunnen breedere aanwijzingen verstrekt worden, en verzoekt men dezerzijds mededeeling van hetgeen men bezitten mogt.

A. L. T. A.

Een wapen. Welke familie voert het volgende mij onbekende wapen: Doorsneden, **1.** gekwarteleerd: 1. lazuur, 2. sinopel,

3. keel, 4 sabel. — 2. purper, beladen met een liggenden leeuw van...., houdende een banier van goud (?) waarop een hond of haas van..... zoodanig, dat de banier als middenschild komt te liggen op het gekwartileerde veld 1.

Zx.

Nog een wapen. Welke familie voert het volgende mij onbekende wapen?

Doorsneden 1. in lazuur een gouden regenboog, waarboven een stralende zon van.... onder den regenboog bevinden zich drie sterren van.... geplaatst 1. 1. 1. — 2. in keel 3 kronkelende slangen van.... paalswijze geplaatst 1. 1. 1. — Schildhouders: regts een liggende, links een staande leeuw.

W.

Geslachten van Riemsdijk en van der Werff. JAN VAN RIEMSDIJK was getrouwd met eene dochter van ADRIAAN VAN DER WERFF en kleindochter van den beroemden leidschen burgemeester PIETER ADRIAANSZ. VAN DER WERFF. Haar naam alsmede de namen van de ouders en grootouders van haren echtgenoot worden gevraagd.

TH.

Geslacht de Roovere te Dordrecht en 's Hertogenbosch. OUDENHOVEN zegt, in de *Beschrijving der Stad en Meijerij van 's Hertogenbosch*, uitgave 1649, bl. 11 der beschrijving van het kwartier Peeland, dat dit eertijds een wapengraafschap geweest is, voerende dit de 3 vergulde molenijzers en dat het er voor gehouden wordt, dat de laatste grave van Peeland te Herkenrode begraven ligt, en deze graven in hun wapens ook 3 vergulde molenijzers voerden, en dat van deze afkomstig zijn de geslachten VAN MONTFOORT, DE VLIERDEN, VAN LIEROP, DE ROVERS, DE STAKENBORCH, DE LOWY, DE VLADERACKENS; — en verder op f°. 12. »De ROOVERS zijn geweest van de eerste Regenten van de Stad 's Hertogenbosche en vinde dat THEODORICUS DE ROOVER in den jare 1192 Hoogschout was, enz., en heeft dit adelijk Geslacht in de Regeering gecontinueerd tot 1521, zijnde de voornaamste van dit Geslacht om de Gereformeerde religie vertrokken, en hebben haare woonplaatse in Holland en elders genomen, en is daarvan op de 23 Oct. 1638 binnen Dordrecht overleden POMPEJUS DE ROOVERE, Heer van Hardinxveld die het Bailluwschap van Zuid-Holland ende het schoutambt binnen voorzegde stede Dordrecht eenige Jaren bediende, en naliet aan zijnen zoon PIETER, die het voorz. Bailluwschap tegenwoordig bediend." Daar nu de heer PIETER DE ROOVERE baljuw enz. te Dordrecht eerst 17 sept. 1652 overleed, volgens S. V. LEEUWEN, f°. 866, en dus leefde ten tijde dat OUDENHOVENS beschrijving uitkwam, is er wel waarschijnlijkheid dat OUDENHOVENS opgave de waarheid is, daar het door geen anderen schrijver schijnt tegengesproken te zijn.

En dewijl nu de vader van PIETER was POMPEJUS JACOBSZOON, gehuwd 12 jan. 1595 met ALIDA DE WITT volgens M. BALEN, bl. 1319, is het verzoek, zoo aan iemand omtrent JACOB DE ROOVERE, den vader van POMPEJUS, bekend is, welke betrekkingen, huwelijken, enz., hem of de leden van dit geslacht te 's Hertogenbosch en te Dordrecht verbonden hebben, dit welwillend mede te deelen.

R. A.

Geslacht Boymans. Wie waren de ouders van JOHANNES ANDREAS BOYMANS, omstreeks 1744 te Maastricht woonachtig?

Hij was de vader van mr. F. J. O. BOYMANS.

Zoude men ook nog meer bijzonderheden betreffende dit geslacht kunnen en willen mededeelen, behalve hetgeen iedereen in VAN DER AA'S *Woordenboek* kan lezen?

F. O.

Thomas van Stakenbroek. Men leest in het *Leven van Frederik Henderik* (door DE BEAUFORT?), dl. II, op het jaar 1644, bl, 524: »Graaf MAURITS (in 't laatste van july uit Brazyl terug gekomen (bl. 523)) was niet lang in 't leger geweest, of STAACKENBROEK, door zyne goede diensten, van slecht ruiter, by trappen, tot de waardigheid van lt. generaal van de ruitery geklommen, kwam te sterven; en dit hooge krygs-ampt, 't welk eenen gewezen kaptein-generaal van Brazyl beter voegde, dan voor enkel kolonel te dienen (hij was kolonel van 't Walsch regiment), wierd hem gegeeven. Het regiment paarden van STAACKENBROEK gaf de prins aan zynen zoon [1]: de graaf VAN HOORN kreeg zyne stadvoogdy van de Graaf [2])."

---

[1]) Doch eerst na den dood (18 oct. 1644) van grave OTTO VAN STIRUM, STAKENBROEKS opvolger. Vgl. COMMELYN, *Fred. Hendr.*, II. 170; V. D. CAPELLEN, *Gedenkschr.*, II. 89, 90.

[2]) COMMELYN zegt evenwel t. a p., II. bl. 170: „Om dees tijdt (ongeveer 10 nov. 1644) is den heer .RISOER, Gouverneur van de stadt Grave overleden." En PARINGET, *Beschr. van Grave*, bl. 383: „Na SIDINISKI (PIETER VAN SEDLNITZKY, vrijheer van Choltitz, over wien men zie denz., bl. 382, 386; WAGEN., *V. H.*, dl. 9, bl. 299, *Byv.* bl. 84; BOR; *Hdb. z. Taschb. d. gräfl. Häus.*, S. 905, 1121, 22; enz.) syn gouverneurs geweest de heer VAN STAKENBROEK (op bl. 356, volgens 't Naamregister der stad Grave: Joncker THOMAS

THOMAS VAN STAKENBROEK was heer van Croy [3]), en volgde RUDOLF VAN STAKENBROEK [4]), die in 1638 of 1639 zonder wettige nakomelingen overleed, als heer van Nuland op. Zie *N.-Brab. Volksalm.*, 1844, bl. 170 en 174, waar ook over zijn regtsgeding met PHILIPS DE COCK VAN OPYNEN, over het bezit der heerlijkheid Geffen, — welk geding eerst den 6^{den} maart 1643 geëindigd, en Geffen met deszelfs kasteel den heer DE COCK toegewezen werd, — melding wordt gemaakt. — Zijne dochter LUCRETIA werd, volgens het *Suite du Suppl. au Nobil. des Pays-Bas*, t. IV. p. 188, de vrouw: 1. van LAMORAAL VAN DER NOOT, heer van Risoir in Henegouwen, na zijnen schoonvader, als boven gezegd is, stadvoogd van de Graaf, en, volgens BUSCHING, vermeerderd door BACHIENE, sedert 1664 heer van Nuland, bij koop van de Algemeene Staten), zoon van LAMORAAL, heer van Risoir, staatsch ruiterkapitein, en van ANNA, WILLEMS dr. VAN HERTAING van Marquette, gouverneur van Bergen op Zoom, bij ANNA VAN LEVIN; 2. met den zweedschen rijksraad CANUT KURK, baron van Lempela. Uit de kwartieren van haar kleindochter CATHARINA VAN DER NOOT, vrouw van EDZARD RENGERS, — welke kwartieren bij mij in hs. aanwezig zijn, — blijkt, dat haar moeder VAN BROEK heette en in zwart een zilveren kruis, het eerste kanton beladen met een leeuw van het tweede, voerde, — welk wapen LE BLOND (*Quart. généal.*, p. 196) ook toekent aan CATHARINA VAN DEN BROUCK, vrouw van GERARD VAN DAELE (en dochter van AART MUSCH gezegd VAN DEN BROUCK of BROEK, $burgem^{r}$. van Mechelen [5]), en van CATHARINA OEM VAN WIJNGAERDEN [6]), en het aldus beschrijft: »de sable à la croix d'argent, au franc canton un lion de même." — Dit geslacht VAN DEN BROECK of BROUCK, ook VAN DEN BROECK gezegd MUSCH geheeten, schijnt, op het wapen afgaande, gesproten uit dat van HOEN VAN CARTIELS (of CARTILS, bij Gulpen in Limburg), 't welk in rood een gouden kruis voerde, ook VAN DEN BROUCK genaamd werd, maar onderscheiden was van dat van HOEN — VAN DEN BROECK, gezegd HOENSBROECK, voerende gebalkt van acht stukken, zilver en rood (d. i. VAN HAREN), met een zwarten leeuw, getongd, genageld en gekroond van goud (voor HOEN — VAN DEN BROECK), over alles heen. Zie DE HERCKENRODE, *Collect. de tombes, etc.*, p. 210, 211, 314: »VAN DEN BROUCK porte de gueules à la croix d'or," 390, 425, 426: »DE HOEN (de Cartils) porte de gueules à la croix d'or," 427, 436, 704; FAHNE, *Köln., Jül. u. Berg. Geschl.*, Bd. I. S. 159, 160: »Ivo V. CARTIELS, Ritter, h. N. V. HOEN zu Broich: JOH. V. C. nahm den Namen seiner Mutter an, und schrieb

---

VAN STAEKENBROEK, 1614), luyt. generaal van de cavallerye, wiens tombe of begraafplaats op 't hoogh choor voor 't hoogh altaar, in de Franse tyt a°. 1672, geruymt en afgebrooken is, postea syn schoonzoon de heer van Resor (op bl. 386, volgens gez. Naamreg.: L. VAN DER NOOT, heer van Risoir, 1642), nae hem den grave van HORNES (1644)." Vgl. BUSCHING, t. a. p., op *Grave*, die zegt, dat THOMAS VAN STAKENBROEK in 1641 in die stad gestorven en begraven is. (NB. hij woonde nog in sept. 1643 het gevecht bij Burgerhout of Breskate bij. COMMEL. a. p. II. 146; *Lev. v. F. H.* cit. II. 452).

[3]) De huizen Strijp en Croy hebben gehoort aan de DECKERS en aan die van EYCK. OUDENHOV., *Meyer.*, bl. 20. — Onder de wapens in de kerk van het fort Izabella bij den Bosch, vond men ook die van mevr. HALKET, geb. DE DECKERE, † 26 julij 1693, en van IDA HALKET, huisvrouw van GEORGE WILLEM JOHNIUS, predikant in gezegd fort, † 170 ., met deze 8 kwartieren: Halket, Loon, Helpbrun (?), Storm de Wena. de Deckere, Lier, Stakenbroek, Berkel. *Théatre sacré de Brab.*, II. pt. II. p. 121.

[4]) Deze was een neef van GERARD VAN VLADERACKEN, die in 1610 heer van Geffen was, en hem bij testament, in 1629 door den dood bekrachtigd, die heerlijkheid met het leenhof vermaakte, en had eene zuster LUCRETIA, vrouwe van Nuland. Van hem of van zijne zuster was erfgenaam THOMAS VAN STAKENBROEK voornoemd. *N.-Brab. Volks-alm.* 1844, bl. 169, 170.

[5]) In de staml. van WIJNGAERDEN, bij VAN LEEUWEN. FERWERDA, HOOGSTRATEN, HALMA, heet hij AART MUSCH, genoemd GAASBEEK.

[6]) Zie KOK, *Woordb.*, dl. 33, bl. 219; *Wapenb.*, in DAELE, 2de gen. — Zij was eene dochter van GODSCHALK, den eersten heer van Wijngaerden uit zijn geslacht, en hertrouwde met GILLIS VAN GOTTIGNIES, heer van Borgesteyn enz., burgem. en schepen van Mechelen, 1483 en verv. (*Suppl. aux Troph. de Brab.*, II. 328—330; *Nobil. des P.-B.*, 23, 705), † 1500, wiens zoon, uit zijn eerste huwelijk, LANCELOT, ridder, ook burgem. en schepen aldaar, gehuwd was met MARG. V. D. BROECK gez. MUSCH (beide † 1525), AART, ridder, en CATH. OEM v. w. dr. *Suite du Suppl. au Nob. d. P.—B.*, V. 153. SMALLEGANGE noemt, in zijne *Zeeuwsche Wapenk.*, dit geslacht VAN DEN BROECK: een edel Brabands geslacht, en geeft het wapen als onder opgemelde kwartieren. — Te 's Hertogenbosch waren ook schepenen van dien naam, o. a. in 1456, 73, 1506, 7, 20, 29, 34, 38, en in 1501, 10, 17, ROELOF (BUTKENS, *Troph.* II. 556, 57, noemt hem RUDOLF) VAN DEN BROECK (OUDENHOV., uitg. 1670, bl. 66, 69—72; *Schepenzegels van 's Hertogenb.*, in de Handel. v. h. Prov. Gen. van N.-B., ov. 1847, blz. 81); terwijl op de Wapenk. van de L. V. Broederschap te dier stede (in de *Oudh. en Gest. van 's H.*, ov. bl. 292*), het wapen voorkomt van MATTHIAS MUSCH, heer van Seldesat, R. C. broeder 1718, proost 1727, welk wapen: in zilver een gouden kruis, als strijdig met de regelen, nader staat te onderzoeken. — Te Heusden komt die naam mede, sedert 1580, voor (OUDENH., *Heusden*, uitg. 1651, bl. 43 vv., 50; 1743 en 94, bl. 98 vv., 159 vv.), zoo ook te Breda. Vgl. *Nav.* VIII. bl. 327.

sich HOEN V. CARTIELS, 1302: JOH. WILH. zu Hoensbroich: JOH. zu Hundhaus (Hoenhaus?)," 161, 162; II, S. 62; QUIX, *Schlosz Rimburg*, S. 114, 15, 19.

Waar en wanneer werd THOMAS VAN STAKENBROEK voorn. geboren, wie waren zijne ouders, en waar en wanneer is hij gestorven (VAN DER CAPELLEN zegt, t. a. p., op 1644: in Vlaanderen)?

Van het (oorspronkelijk brabantsche?) geslacht VAN STAKENBROEK vind ik voorts vermeld:

ROELOF VAN STAKENBROEK, die in april 1572, in plaats van ADRIAAN DUYK, door prins WILLEM, tot kastelein van Woerden werd aangesteld, en in 1577 tot drossaart van Breda, na het overgaan dier stad aan Oranje. BOR, b. 6., nieuwe druk, p. 408, oude dr. p. 297; b. 11, p. 857, oude dr. p. 275. — VAN GOOR (*Beschr. van Breda,* bl. 64, 208, pl. b.) stelt hem in 1578 stad- en slotvoogd, en in 1579 drossaart van Breda, en in 1583 als drossaart HENDRIK VAN STEMBOR, terwijl men in BUSSCHINGS *Beschr. van Noord-Brabant*, op *Nulant*, leest, dat die heerlijkheid in 1630 (20 sept.), door den koning van Spanje, is verpand aan RUDOLF VAN STAKENBROEK, drossaart der stad en lande van Breda, voor de som van *f* 2400 (vgl. LE ROY, *Engagere et vente des domaines etc. du duché de Brab. etc.*, p. 38), welke RUDOLF, als boven gezegd is, eerst in 1638 of 1639 zoude gestorven zijn. — Hij was denkelijk de zelfde met ROELANT VAN STAKENBROECK, die uitgesloten bleef van 't pardon, door den koning van Spanje aan die van Breda verleend in november 1581. BOR, b. 16, n. dr. p. 274, o. dr. p. 34; VAN GOOR, t. a. p., bl. 150.

Hoe heetten de ouders van dezen RUDOLF (ROELOF), en is hij gehuwd geweest? Waar werd hij begraven, en is zijn grafschrift of wapenbord daar nog te vinden?

JULIANA of HELENA VAN STAKENBROEK, uit Brabant (dochter van ....?), gehuwd met FREDERIK VAN HORION, zoon van OCTAVIUS, luiksch edelman (met zijne kinderen genoemd in eene sententie van het Hof van Friesland, van 10 febr. 1618), wiens vrouw SJOUCK MECKEMA was, dr. van SIPPE, grietm. van Kollumerland 1584, † 1600, en van EMERENTIANA VAN GROMBACH, † 14 junij 1608. *Stamb. v. d. Frieschen adel*, in MECKEMA

KORNELIA VAN STAKENBROEK, † 19 april 1615 (dochter van ....?), vrouw van WILLEM VAN DER DUYN, † 15 julij 1617, oud 80 jaar, zoon van ADAM en HADEWY PYNSSEN VAN DER AA. Beide begraven te Delft in de oude kerk, in 't koor (bij TIMARETE onvermeld gelaten); hadden geen kinderen. FERWERDA en KOK, *Wapenb.*, 8ste gen. VAN DER DUYN; VAN LEEUWEN, *Bat. ill.*, bl. 943.

HENDRIK VAN STAKENBROEK, schepen te 's Hertogenbosch in 1561 en 1581, en in de L. V. Broederschap aldaar, † 18 oct. 1583. Zie OUDENHOVEN, *'s Hertogenb.*, uitg. 1670, bl, 71; *Troph. de Brab.*, t. II. p. 560, 561, waar hij HENRY DE STAECKENBOURG heet; HERMANS, *Mengelwerk*, dl. II. bl. 134. — Zijn zegel wordt nog ten archieve van genoemde stad bewaard. *Handel.* a. v., bl. 82.

Het wapen van STAKENBROEK: in zilver vijf roode palen, met een schildhoek van hermelijn; dus BERTHOUT-DUFFEL gebroken, komt voor onder die der drossaarten van Breda, bij VAN GOOR, t. a. p. Onder opgemelde kwartieren staat het aldus: in goud drie roode palen, met een vrij-kwartier van hermelijn, 't welk is BERTHOUT-DUFFEL vol; onder die van moeders zijde van jonkvr. HIDDINA CATHARINA ANNA TIARDA VAN STARKENBORGH, vroeger gehangen hebbende in de kerk van het dorp Wehe (prov. Gron.): in goud vijf roode palen, met den schildhoek als boven.

M°.

De Sander Zurburgh. In ms. aanteekeningen, ontleend aan ms. genealogiën van het brabantsche geslacht DE HERTOGHE ('t welk in zilver een rood schildhoofd, met een' gaanden en gekroonden zilveren leeuw, voert), vinden wij, dat DODO HUNINGA van Oostwold, kapitein van eene compagnie voetknechten, ten dienste dezer lauden, den 10den decemb. 1623 gehuwd is met HESTER DE HERTOGHE, geb. den 15den decemb. 1608, dochter van MICHIEL en diens vrouw SUSANNA DE MASTART, met welke hij den 3den febr. 1600 gehuwd was. HESTER schonk DODO een zoon, HEMMO (die ALLARD GAICKINGA's dochter, van Terborgh en Jellema, tot vrouw nam), en hertrouwde met MAXIMILIAAN DE SANDEREN ZUR BORCK, kapitein van eene compagnie voetknechten t. d. dezer landen en commandeur van Crevecoeur [1]).

Volgens het *Stamb. v. d. Frieschen adel*, dl. II. bl. 246, kol. 1, aant. 12, had TJALCKE VAN SICKINGA, tot Schoterburen, grietman van Wijmbritseradeel, 157., enz., gehuwd met MAYCKE, ALLERTS dr. VAN SIERCKSMA

[1]) Hij wordt als zoodanig in 1650 vermeld, in OUDENHOVENS *Beschr. v. h. landt van Heusden*, Amst. 1650, bl. 31, maar heet daar: MAXIMILIAEN DE SANDER van Zurborgh. Denkelijk was hij dezelfde met MAXIMILIAAN die volgt, of wel diens vader. — Zijn wapen, mede aan voormelde aanteekeningen ontleend, is doorsneden van zwart en zilver, met een katuil van natuurlijke kleur, met gouden pooten, over alles heen.

bij BEATRIX VAN LOO, onder meer andere kinderen, ook eene dochter, MARIA, gehuwd aan N. THIBAULT [1]), bij wien eene dochter: BEATRIX, testeerde 31 jan. 1667, getrouwd aan den kapitein MAXIMILIAAN VAN SANDEREN, een Groninger edelman (?); met hem, in 1667, eigenaar van Siercksmastate, en, in 1673, zijne weduwe; en moeder van HESTER VAN SANDEREN.

GALO VAN GALAMA (zoon van TIETE, kap^t. bij de inf., † 31 jan. 1669, en van BERNARDINA VAN INGEN), geb. te Maastricht, 11 julij 1633, trouwde HELENA DE SANDEREN SURBURG, van Maastricht, en hadden twaalf kinderen. *Stamb.* a. b., in GALAMA, 8ste generatie. — GODEFROY DE SANDEREN SURBURG, kapitein, was denkelijk haar broeder. Ib., *Nalez.* op dl. II. bl. 10, kol. 1.

Verder blijkt uit eèn extract uit de consistorie - acten van Uithuistermeeden (prov. Groningen), dat den 13 junij 1675 tot nieuwe ledematen zijn aangenomen, met attestatie van Jelsum: de h. ed. geb. heer JAN TAMMINGA en mevrouw SIBILLA VAN DE SANDEREN, als mede de h. ed. geb. juffer JUSTINA DE SANDEREN. — Bij het afschrift van dit extract stond aangeteekend: »Bovenstaande jonker JAN TAMMINGA was capitein; naderhand blind geworden, is hij bekend onder den naam van de blinde TAMMINGA; hij heeft gewoond aan de oude dijk onder Uithuisen, waar RENGER JANS gewoond heeft (oud Menkema heert)."

Wat is er meer van dit geslacht, en inzonderheid van de ouders der vrouw van genoemden TAMMINGA [2]), bekend? Van waar kwam het [3])?

M°.

---

[1]) Volgens het stamboek van ADELEN VAN CRONENBURGH, — aangehaald in meergemeld *Stamb. v. d. Fr. adel*, dl. II. bl. 145, aant. 28*a*, en over welk handschrift in de voorrede van dat werk, bl. V, nader wordt gesproken — heette hij HENDRIK, was een Brabander en heeft te Oudeschoot gewoond.

[2]) De gebrekkige en onvolledige stamlijst van zijn geslacht, is te vinden in het *Stamboek van den Frieschen adel*, dl. I. bl. 163, 164; dl. II. bl. 103, 104.

[3]) VON HELLBACH gewaagt, in zijn *Adelslexicon*, II. S. 366, van eene familie SANDER, welke in Silezie en den Opper-Lausitz gebloeid, en voorheen in laatstgenoemd gewest het stadje Reichenbach bezeten heeft. CHRISTOFFEL VAN SANDER was, volgens hem, in 1657 overste-luit. in keursaksischen dienst. Hij verwijst daarbij naar SINAPIUS, *Schles. Curiosit.*, II. 950, GROSSER, *Lausitzer Merkw.*, III. 89, ZEDLER, *Universal-Lexic.*, 33 B. 1957. — 't Zelfde meldt GAUCHEN (*Adelslexic*, II. Th.. S. 2014, 15), die echter nog opnoemt: GODFRIED ERNST V. S., keursaksisch kamerjonker en tuigmeester 1670, en wijst op het wapen der SANDER VON SANDERSHAUSEN, in SIEBMACHERS *Wappenb.*, IV. 159.

Geslacht de Rochemont (vgl. XV. bl. 316). Omtrent dit geslacht kan ik ALEXANDER het volgende mededeelen: PICTET DE ROCHEMONT. — Suisse. — CHARLES RENÉ, comte PICTET DE ROCHEMONT, commandeur de l'ordre des S. S. Maurice et Lazare de Sardaigne, chambellan du roi de Bavière, ancien chargé d'affaires de la cour de Bavière près celle de France en 1816 etc.; fils de † CHARLES, comte PICTET, lequel fut plénipotentiaire de Suisse à Paris, en 1815 et à Turin en 1816, et de † ADELAÏDE SARAH DE ROCHEMONT; — marié 1818, à JULIE ANNE DE CAZENOVE. De ce mariage sont issus:

1°. THÉOPHILE ADOLPHE, comte PICTET DE ROCHEMONT, lieutenant au corps royal d'état major en Sardaigne.

2°. AUGUSTE RENÉ.

3°. JULIE HENRIETTE.

AIMÉ PICTET, premier syndic de la république de Génève, qualifié, par un arrêté des conseils du 11 février 1631, anciennement noble (vir quondam nobilis).

Par lettres patentes en date du 5 novembre 1756, le roi de Sardaigne, CHARLES EMANUEL, concéda à JACQUES PICTET, général major à son service, le titre de comte, pour lui et ses premiers nés de sa postérité, à perpétuité. ISAAC PICTET, fils du précédent, gentil-homme de la chambre du roi d'Angleterre par lettres du 2 juillet 1776.

Nota. AIMÉ DE ROCHEMONT, sécrétaire d'Etat à Génève, est décedé en 1798; il était le dernier de la branche de cette famille, réfugiée en Suisse, après la revocation de l'Edit de Nantes, et qui y avait été naturalisée en 1717.

CHARLES RENÉ, comte PICTET, son petit-fils, désirant relever le nom et les armes de la famille de sa mère, s'est pourvu auprès du Conseil d'Etat de Génève pour en obtenir l'autorisation, qui lui a été concédée. (V. pour l'hist. généal. LA CHESNAYE DES BOIS, t. XVI. p. 896. art. PICTET; MORERI; et le *Dict. généalogique* allemand de LEW, au mot PICTET et pour la famille DE ROCHEMONT, voy. ce nom.)

Armes: parti au 1 de sinople, à un pan de muraille d'argent maçonnée de sable au lion issant d'or, qui est de PICTET; au 2 de gueules, au lion d'or, qui est de ROCHEMONT.

DE ROCHEMONT. — Bourgogne. — Le représentant unique aujourd'hui de cette famille est ANTOINE ISIDORE DE ROCHEMONT, capitaine d'état major, né en 1798; marié le 20 décembre 1829 à MARIE LUDIVINE DE ROCHEMONT, sa cousine germaine. De ce mariage est issue une fille:

FRANÇOISE ANTOINETTE DE ROCHEMONT, née en 1830.

LAZARE DE ROCHEMONT, brigadier des armées du roi, maréchal des logis des grenadiers de la garde, fut tué à la bataille de Leuse (Pays Bas) en 1704, *Hist. Milit. du règne de* LOUIS XIV par QUINCY).

JULES-MATHIEU, baron DE ROCHEMONT, mestre de camp de cavalerie, élu de la noblesse de Charolais, aux états de Bourgogne en 1749. (*Catal. et armoiries des gentilshommes qui ont eu séance aux états de Bourgogne*, avec approbation de M. D'HOZIER).

RÉNÉ DE ROCHEMONT, frère du précédent, après la revocation de l'édit de Nantes, se réfugia en Suisse, où sa descendance féminine subsiste encore aujourd'hui (voyez l'art *Pictet de Rochemont*). — Cette branche s'est éteinte en la personne de son petit-fils AMÉ DE ROCHEMONT, décedé en 1798, après avoir été pendant longues années secrétaire d'Etat de cette republique. Armes: de gueules, au lion ravissant d'or. Résidence: Macon (Sâone et Loire).

Breda. C. VAN MAANEN.

Geslacht de Perponcher-Sedlnitzky (vgl. XIII. bl. 358; XIV. bl. 57, 93; XV. bl. 28). Men zoude mij bijzonder verpligten met eene spoedige opgaaf van *tijd en plaats van overlijden*, ten aanzien van: 1°. mr. JACOB AREND DE PERPONCHER-SEDLNITZKY en zijne echtgenoot JACOBA MARIA VAN WASSENAAR VAN DUVENVOORDE, wonende te 's Gravenhage in de laatste helft der 18de eeuw, en 2°. van hunnen zoon mr. CORNELIS DE PERP. SEDLNITZKY, overl. ongeveer 1776 en van zijne weduwe JOHANNA MARIA VAN TUYL VAN SEROOSKERKE, overl. omstreeks 1803.

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

Hogendorp (vgl. A. R.; XI. bl. 122; XII. bl. 126; XV. bl. 184, 252, 375). In de *Regeringsnaamlijsten* van Vlissingen, geplaatst achter TE WATER, *Inhuld. van Prins Willem V*, is mij ook nog voorgekomen: mr. WILLEM, grave VAN HOGENDORP werd raad van Vlissingen 30 aug. 1755, was schepen aldaar 1760 en 61, en werd 26 april 1762 wegens die stad gedeputeerde in de admiraliteit op de Maze.

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

Heeren van der Nisse (vgl. XIV. bl. 186, 248, 312, 348; XV. bl. 88, 187, 346, 378). DAVID VAN DER NISSE, heer van Nisse en Waarde enz., raad, burgr. van Goes, wegens die stad gecomm. raad en raad ter admiraliteit van Zeeland, was gehuwd 1°. met CLARA BORSSELEN VAN DER HOOGE, dr. van ADRIAAN, heer in Kleverskerke en SUZANNA VAN DE PERRE (drie kinders) en 2°. met SARA DE MUINCQ (zonder kinders).

Het oude wapen nu der familie DE MUNCK was: »d'or à la fasce de gueules, accompagnée en chef de trois trèfles de sinople." Zie SMALLEGANGE en ESPINOY alsmede de *Notice généalogique sur la fam. de Munck*, door ridder DE SCHOUTHEETE, wiens echtgenoot eene dochter is van FRANÇOIS BERNARD DE MUNCK en MARIE ADÉLAÏDE GHISLAINE vicomtesse DE MOERMAN et D' HARLEBEKE, geplaatst in den »*Nobilaire des Pays-Bas et du comté de Bourgogne*" van den baron J. S. F. J. L. DE HERCKENRODE.

Het geslacht WISSEKERKE voerde een' rooden keper. Zijn de VAN DER NISSE's daaraan vermaagschapt? Ik houd de leliën vooe zwart en beschouw de beschrijving of de kleuring in het diploma foutief even als dat van *Saamslag* en *oude Tonge*.

Wie was BARBARA POTVLIET, bij wie de laatste heer VAN DER NISSE twee natuurlijke, doch in 1758 gewettigde, dochters naliet? Wanneer en waar werden die geboren?

Van wie was JAN TIELEMAN SPIJCKER weduwnaar toen hij eene dier dochters huwde?

Was JAN HENDRIK VERSCHOOR niet de zoon van ....(?) VERSCHOOR en ....(?) PANHUIS en de kleinzoon van....(?) VERSCHOOR en....(?) VAN DER MUELEN uit Utrecht?

Heeft de fam. VAN DER NISSE wel ooit behoord tot de edelen en de ridderschap van Zeeland?

Op de klok te Nisse is NISSE wel écartelé met WATERVLIET, doch vreemd genoeg: 1 en 4 is WATERVLIET, 2 en 3 NISSE en daarnaast een ovaal wapen van BORSSELE VAN DER HOOGE.

Oude Tonge. F. CALAND.

Wapen en geslacht van Manmaker (vgl. XIII. bl. 57, 285, 347; XIV. bl. 24, 152, 379). Volgens het trouwboek van Bergen op Zoom huwde BERGHINA DE LEVIN, van Famars, den 2den april 1648 met MANMAKER.

Breda. C. VAN MAANEN.

Geslachten Mathias en Sandra (vgl. XV. bl. 254, 347). Uit het door mij reeds gegeven antwoord op de vraag naar bijzonderheden de familie VAN DER MERCKT betreffende, zie *Navorscher*, dl. XIII. omslag vr. XX. en id. XIV. omslag vr. IV, blijkt, dat PIETER VAN DER MERCKT, tr. te Middelburg 21 oct. 1615, SARA DE FRAEY. Hij st. januarij 1625. Hun zoon JAN VAN DER M. admiraliteitsheer wegens Zeeland, te Amsterdam 1657, tr. 16 junij 1649 CONSTANTIA BOUDAEN PIETERSDr.

Deze JAN VAN DER MERCKT is dezelfde als vermeld is bij SMALLEGANGE, *Chronijk*

van Zeeland, bl. 488, alwaar gezegd wordt dat zijn vader was bewindhebber der oostind. comp.; zijne weduwe hertrouwt J. B. HOCHEPIED. Het wapen van mr. JOHAN CONSTANTIJN MATHIAS ziet men op de *Wapenkaart der Burgemeesteren van Middelburg*, van de jaren 1731 tot 42; hij had bij S. W. SANDRA ééne dochter SARA CATHARINA, die tr. 24 mei 1743 mr. PIETER POUS, schepen en raad te Zieriksee. Deze hadden 3 kinderen: 1. BONIFACIUS MATHIAS P., 2. JEAN CONSTANTIJN MATHIAS P., en SARA 3. MARIA P., in welker geslacht, naar het schijnt, dat van MATHIAS is uitgegaan. V. D. N.

Het geslacht Hop (vgl. XV. bl. 254, 348). Ter aanvulling van hetgeen ter l. a. p. door M. D. V. is medegedeeld, moge dienen:

Mr. CORNELIS HOP, het 4de kind v. mr. CORNELIS en van ANTONIA CLOECK, of KLOEK, was secretaris te Amsterd., huwde, 4 nov. 1681 te Amstelveen, CONSTANTIA LOOTEN, dr. van JAN en van APOLLONIA SEULLIJNS; hunne dochters: 1. CONSTANTIA H., huwde 2 junij 1715 mr. JOAN ORTT, zoon v. ABRAHAM en van JACOBA BORS VAN WAVEREN; 2. ANTHONIA H., huwde 4 sept. 1713 mr. JAN HULFT, zoon van mr. PIETER en van SUSANNA LOOTEN; hij was schepen te Amst. en stierf 27 oct. 1727; zij stierf 1716. HENDRIK HOP, 6de kind van mr. CORNELIS en broeder van den voorgaanden, gehuwd met SARA JOHANNA BAILLY. De zoon van deze, JOHAN, huwde 1735 ELISABETH PAUW, 1742 CORNELIA MARIA VAN STRIJEN en 1767 MARIA HENRIETTE VAN DER HOOP, dochter van ADRIAAN en van SUSANNA SOPHIA DEDEL; hij was geb. 1709 en st. 1773.

HENDRIK HOP, 2de zoon van JACOB en van ISABELLA HOOFT, geb. 1687, stierf 1761, had gehuwd 1) JACOBA SWEERS, dr. van PIETER en van MARIA COOREN, 2) JUDITH LAMBERTH. Bij de eerste vrouw had hij kinderen.

Zie SCHELTEMA, *Staatk. Ned.*, en FERWERDA gesl. SWEERS.

Mr. HENDRIK HOP was van 20 dec. 1748 tot in 1788 secretaris v. h. hof v. Holl., Zeel. en Westfriesl., envoyé, eerst te Hamburg, later te Brussel.

AGATHA HOP, JACOBSdr. huwde 1725 mr. GERRIT MEERMAN, zn. van JOHAN en van CATHARINA DE GOIJER, woonden te 's Gravenhage, doch hadden geen kinderen.

Zie FERWERDA, geslacht MEERMAN 8ste generatie. V. D. N.

Geslacht Hop. Onder dankbetuiging voor de mededeelingen wordt nog opgemerkt, dat de naamspelling moet zijn THIJMON BOEY, daar die naam zóó gedrukt is op het titelblad van den *Woordentolk* in 1773. Of de naamspelling BIESE moet zijn BISE, kan ik niet beslissen. In de *Levensbeschrijvingen van eenige voorname meest nederlandsche Mannen en Vrouwen*, 1778 in 8° bij P. CONRADI enz., Ve deel, vindt men het een en ander omtrent de familie HOP, bl. 37.

Wapen van de Crauwelaer (vgl. XIV. bl. 221; XV. bl. 349). Ik laat hier volgen wat ik te Axel over de fam. DE CRAUWELAER aantrof:

JAN CRAUWELAER, burgr., ondertrouwd 4 aug. 1613 te Neuzen met MATJE ANTONIJ.

ROBERT GEIJSSE, 29 april 1629 met JOSINA CRAUWELAER.

Mr. PAUL CRAUWELAER, commies te Neuzen en Axel, met GEERTRUIDA DE LEU van Goereo, 20 jan. 1641.

FILIPS DE VASSY, kap., 30 oct. 1681, met MARGARETHA DE CRAUWELAER. Get. HUIBERT DE CRAUWELAER, baljuw van Dreischor.

GILLIS VAN ES, heer van Pilsen, geb. te Kapelle in Zuidbeveland, 10 sept. 1694 met CORNELIA DE CRAUWELAER [1]).

HERMAN DE CRAUWELAER, wedr. ANNA CATHARINA DE MESSE [elders DE MEPSCHE] met MARIA FRANÇOISE BACKERS van Brugge, 12 april 1697.

FILIPS DE VASSY,
MARGA DE CRAUWELAER.

PAULUS, 16 jan. 1695.
PAULUS DE CRAUWELAER, commies,
ANNA DE HUYBERT.

HERMANUS, 16 julij 1653.

Get. ANT. STÜLER VAN SURICH, heer van Bergen, voor heer J. DE HUIJBERT; CORNELIA VAN DER MEER VAN BERENDRECHT, wed. van HERMAN DE HUIJBERT, raadsheer.

MARGARETHA, 18 april 1655.

ROBERT ANDERSON was geh. met JOSINA DE CRAUWELAER. (Wanneer?)

F. CALAND.

Onbekend familiewapen gevraagd (vgl. XV. bl. 349). Dit is erkend te zijn dat van de familie BOEY. Is deze familie van gelijken oorsprong als de familie BOEYE?

Geslacht Pelgrom (vgl. XIV. bl. 348; XV. bl. 29, 91, 148, 279, 317). Bij het doorzoeken van een trouwboek der gemeente Delft teekende ik aan:

JACOB PELGROM, 13 sept. 1710 ondertrouwd met JANNETJE HENDRIKZ VAN DEN BOSCH. F. CALAND.

---

[1]) Moet zijn GILLIS VAN HESSE, heer van Piershil, want later vond ik: CORNELIA DE CRAUWELAER als vrouw van Piershil.

Geslacht Bacx (vgl. A. R; XIV. bl. 247; XV bl. 251, 317). Omtrent dit geslacht zij nog het volgende gemeld:

21 aug. 1607 getrouwd MARCELIS BAX met ANNA MARIA BERCK van Utrecht.

4 maart 1626 idem JOHAN VAN DER MUELEN met ELISABETH BAX.

16 maart 1627 werd aan mevrouw ANNA BAX († 4 aug. 1638) getrouwd sijnde met den heer BALFOUR († 27 nov. 1638) in consideratie van de goede en notabele diensten bij haar heer vader gedaan den vrijdom van accijns geaccordeert en gecontinueert.

31 mei 1631 getrouwd de heer en meester CORNELIS VAN STAPELE, docter in de beide regten jm. van Steenbergen met MARIA MARCELINA BAX, dochter van M. BAX.

Breda. C. VAN MAANEN.

Daendels (vgl. XV. bl. 349). De vader van LUIJER DAENDELS (die zich vroeger schreef DANIELS) was mr. EGBERT DANIELS, even als zijn zoon schout en pandholder van Heerde. Hij woonde op het hem toebehoorend goed de Burggraaf, en werd in zijne betrekking beëedigd 9 julij 1620. Hij overleed vermoedelijk in 1652. Bij acte van 20 april 1644 van prins FREDERIK HENDRIK werd de survivance van genoemde betrekking opgedragen aan zijn zoon LUIJER DANIELS, die deze aanvaardde in 1652. De akte van beëediging is van 29 november van dat jaar. Deze zoon was getrouwd met GEERTRUID MARGARETHA VAN ZUYLEN VAN NATEWIS vroeger weduwe van HUFFELEN VAN ROCHÈRE en van .... VAN GALEN.

LUIJER DAENDELS liet twee zonen na: EGBERT, schout van Heerde en burgemeester van Hattem, en GERRIT DAVID, burgemeester van Kampen.

Wie de moeder van LUIJER DANIELS was kan ik op 't oogenblik niet zeggen. Stelt B. D. daarin bijzonder belang, dan wil ik wel zien of ik dit kan opsporen.

C. J.

Geslacht Mogge (vgl. XV. bl. 58, 283). In het trouwboek der stad Delft vond ik: Ondertr. 22 mei, geh. 6 junij 1706, RUTGERT MOGGE, heer van Haamstede, wonende te Zieriksee, met AGATHA WENDELA HOOFT, jd. van Delft.

F. CALAND.

Petrus Peckius (vgl. XII. bl. 127; XIII. bl. 126; XV. bl. 148, 217). In het doopboek van Goes zag ik, dat er 7 oct. 1620 een zoon gedoopt werd van mr. JACOB PECKIUS, genaamd JACOB.

F. CALAND.

Geslacht van Dongen (vgl. XIII. bl. 218, 252, 283; XIV. bl. 25, 86, 151). Tot verdere aanvulling kan dienen, dat in eene oude geslachtslijst van de familie VAN BERESTEYN wordt gemeld, dat ELISABETH VAN BERESTEYN huwde met WILLEM WIELIGH, schepen te 's Hertogenbosch (zij † 1672, hij † 1652), nalatende onder anderen ANNA MARIA WIELIGH, die trouwde met GOTSCHALK JACOBS VAN DONGH, uit welk huwelijk verder gemeld is dat gesproten zijn JACOBUS VAN DONGEN († ongehuwd) en WILLEMINA VAN DONGEN, die trouwde met FRANCOYS VAN BLIJSWIJCK (BLEISWIJK), raad en schepen te Delft. De bedoelde genealogie vangt aan met GYSBERT JANSZ. VAN BERESTEYN, † 1577. Althans wat aan dezen voorafgaat is onduidelijk. De lijst loopt tot aan het einde der XVIIde eeuw, en daarin worden ook nog vermeld: de familiën VAN HEL, GLAUME, OIJENS, VAN HOGENHOEK, VALLENSIS, VAN RUIJVEN, CEPPELFOX en VAN ASSENDELFT, Nog vindt men, dat in 1747 ASSUERA LUCRETIA VAN HAERSOLTE tr. met BOLDEWIJN VAN HEERDT TOT EVERSBERG, die te Groningen in 1748 overleed, oud 25 jaren, (oudste) zoon van ROBERT FREDERIK en van JOHANNA SIPPINA VAN MOLENSCHOT. Uit dit huwelijk ééne dochter, gehuwd met ANTON REINHARD COENRAAD VAN DONGEN tot Oldegaard. Hoe heette deze dochter wat de doopnamen betreft? H. R.

De familie Buijs (vgl. VI. bl. 268; VII. bl. 155). De heer V. D. N. schijnt de eenige onder de navorschers te zijn, die op deze vraag van dr. R. eenig antwoord heeft weten te geven. Zou het welligt mogelijk zijn te zeggen wie NICOLAAS BUIJS huwde en welk wapen *deze* familie BUIJS voerde? Kunnen andere navorschers meer mededeelen, het zal welkom zijn aan Z.

Familie van Haren. Hoe kwam ONNO ZWIER aan deze doopnamen? Eén zijner overgrootvaders van moederszijde was ONNO TAMMINGA; doch van dezen den eersten doopnaam af te leiden is tamelijk ver gezocht, en daarbij meen ik niet, dat die ONNO ook ZWIER gedoopt was.

Omtrent Mme DE NERAH (*Nav.*, VIII bl. 353) merk ik op, dat het *Handboek van den Frieschen adel*, I bl. 146 en 147 zegt, dat WILLEM in 1738 trouwde MARIE CHARLES († 1758) en daarna 1759 NATALIS PFEFFER († 1776). Eerstgemelde (ruim twintigjarige) echt bleef kinderloos; doch bij de tweede vrouw (stelt het gemelde *Stamboek*) werden twee wettige kinderen geboren, en »heeft WILLEM nog verscheide andere, onechten, verwekt." De

twee echte waren GUILLIELMUS, geb. 1760 † 1782 te Brussel en AMELIA HENRICA geb. 1762, zullende getrouwd zijn met BONIFACE RIGUELLI vicomte de Mirabeau. De gemelde NATALIS zou, volgens de noot II. bl. 17 en 21 eigenlijk genaamd zijn ANNA CATHARINA LOUISA DE NATALIS en tot eene zoogenaamde patricische fmailie hebben behoord.

Waar en wanneer overleed SARA ADEL of ALEID VAN HULS, wed. van ONNO ZWIER? Bij den communicatiebrief van zijn overlijden (VII. 284) zegt zij te hopen (volgens stijl), dat de lezer in hare grievende smart, alsmede (in) die van hare agt kinderen wel deel zal willen nemen. Zij schrapte zoodoende twee harer kinderen bij *levenden lijve* uit de rij harer kinderen uit. Immers het is zeker dat er elf kinderen uit haar huwelijk geboren waren (in tien kraambedden) en dat slechts één van die alle jong overleden was, terwijl de tien overige vele jaren na den vader overleden. De beide jongste (tweelingen) in 1785 en 1793, de oudste dochter in 1800, DUCO in 1801, DOEKJE 1813 of 1819, J. P. ANDREE 1818, BETJE 1821, MADELON 1822 en WILLEM ANNE in 1836. Wanneer CAROLINE † weet ik niet, doch zij (de moeder van GIJSBERT CAREL VAN HOGENDORP) leefde nog in de loopende eeuw. Wie geeft den dag op?

Familie Lacoste. Men verlangt de beschrijving van het wapen der familie LACOSTE; van welke familie verscheidene leden in de vorige eeuw gevestigd waren zoowel te Amsterdam als te Dordrecht.

Was deze familie van fransche afkomst, zoo ja, *wanneer* kwamen zij hier te lande?

Is deze familie nu uitgestorven? — Antwoord op deze vragen en ook meer andere mededeelingen zullen welkom zijn aan

D. N. V.

Familie Visch. In 1782 overleed BARTHA THEODORA VISCH, gehuwd met JEAN BICHON VAN IJSSELMONDE, die eerst in 1801 overleden is. Waar vindt men eene genealogie van gemelde familie VISCH? en welke waren de quartieren van de gemelde BARTHA THEODORA?

H. R.

MENGELINGEN.

Huwelijken tusschen bloedverwanten. Sinds ik gelegenheid kreeg mij met dit belangrijk punt bezig te houden, heb ik feiten, ten nadeele dier huwelijken geconstateerd, welke opmerkelijk mogen geacht worden. Behalve hetgeen in den *Navorscher*, XII. 256, 288, 299; XIII. 287; XIV. 30, 96, 288, 381 en elders is bijgebragt, zijn mij nog bekend geworden titels van eene reeks van werken, waarvan het onderzoek wenschelijk voorkomt. Ik laat die titels ten deele hier volgen, onder opmerking, dat ook bij de dieren, althans bij de zoogdieren en sommige huisvogels hetzelfde verschijnsel is aangetroffen, zoodat het stelsel van veefokken, tusschen leden van denzelfden stam hoogstnadeelige uitkomsten oplevert. De Hoogduitschers noemen dit stelsel *Inzucht* en de Engelschen *breeding in and in*. Eene hoofdplaats tegen deze huwelijken of kopulatiën vindt men bij d^r. PROSP. LUCAS, *Traité de l'hérédité naturelle* 1850 (Paris), II. p. 903, s. s., die eene memigte schrijvers aanhaalt en voorbeelden bijbrengt. Minder ongunstig is het oordeel van d^r. SASSE en van den heer S. S^r. CORONEL, *Nederl. tijdschrift van geneeskunde* 1861, (V.) bl. 249—268 en 1862, (VI.) bl. 113—7; ook 1865, II. afd., III. afl. Wijders QUATREFAGES, (*Bull. société de géographie* 1857, Mars); dr. SCHERTZER, *Mitheilungen K. K. geogr. Gesellschaft* 1838 (Heft 3); d^r. ALEX. MAYER, *Rapports conjugaux*, 1860; *Annales d'hygiène pl. et de médecine lég.* XXXV. 27; OESTERLEN, *Zeitschrift für Hygiène*, 1860, I. 1; DEVOY, *Tr special d'hygiène des familles;* id., *Nouv. observ. sur les dangers des mariages consanguins* (*Gaz. hebd.* 14 sept. 1860, p. 594), ibid. 23 mars. Gaarne verkreeg men zoodanige tijdschriften als hiervoor zijn opgegeven ter leen.

A. L. T. A.

Ned. el (mêtre). (Vgl. XV. bl. 160, 224, 255, 318, 381). Van de ned. el wordt de onveranderlijke lengte aangeduid door platina-staven, die te Parijs en te Amsterdam bewaard worden. Deze staven dragen den naam van standaarden, slapers of liggers en zijn bepaaldelijk van platina vervaardigd, omdat dit metaal minder dan alle andere aan uitzetting en inkrimping onderhevig is. Wanneer men eene staaf platina in water legt van 0° en daarna het water verhit tot 100°, dan verkrijgt men door middel van den toestel van LAPLACE voor uitzettings-coëfficient $\frac{1}{116700}$, alzoo de verlenging voor elken graad 0.0000086, derhalve zullen dan deze staven bij 50° eene lengte hebben van

[1 + (0.0000086) 50] el = 1.00043 el
en bij 100° = 1.00086 el.

Men heeft voor uitzettings-coëfficient van

gewoon glas	$\frac{1}{116700}$,
gegoten ijzer	$\frac{1}{90100}$,
gesmeed ijzer	$\frac{1}{81900}$,
ijzerdraad	$\frac{1}{81200}$,
goud	$\frac{1}{68200}$,
koper	$\frac{1}{58100}$,
geel koper	$\frac{1}{59200}$,
zilver	$\frac{1}{52400}$,
tin	$\frac{1}{46000}$,
lood	$\frac{1}{35100}$,
zink	$\frac{1}{34000}$.

A. C. D. G.

Blaauw porcelein (vgl. XV. bl. 352). Wat daarover geschreven is, bevredigt niet, en de nederlandsche bezitters van *fijn oud oost-ind.* porcelein blijven na de lezing meestal even weinig wijs als te voren. Het ware wel wenschelijk, dat nederlandsche deskundigen het een en ander met afdrukken van *merken*, aan het licht bragten, waardoor de werken van vreemden werden aangevuld. Voorraad van oud blaauw ontbreekt bij ons niet. Van overoud japansch porcelein bezit ik een stel waarvan elk

theekopje,	diameter 0097,	weegt 4	ned. lood.
dekseltje,	» 0088,	» 2	» »
schoteltje,	» 0128,	» 4	» »

te zamen 10, of één nederlandsch ons. Vrage of nog fijner porcelein bekend is? Het bedoelde herinnert ons in zeker opzigt de *vasa murrhina*.

Een wafelbakker (vgl. XV. bl. 352). In het bezit van den *Almanach des Gourmonds* (een geestig werkje), kan ik u—H melden, dat de schrijver (GRIMOD DE LA REYNIÈRE, † 1838) in 1803 van VAN ROOSMALEN zegt, dat deze was bijgenaamd »la rose" »et que depuis vingt ans il ne cesse de faire d'exellentes gauffres à la flamande. Malgré la hausse successive de tous leurs principes constituans, il a eu la délicatesse de ne point les augmenter de prix (prijs onvermeld) ni diminuer de volume." De schrijver zegt die wafelen in 1778 te hebben in de mode gebragt, bij gelegenheid dat zij voor het eerst te Parijs voorkwamen *à la foire de St. Germain* (p. 201). De eerste jaargang verscheen in 1803, maar werd herdrukt; ik heb de derde uitgaaf met zes volgende deelen tot in 1810. Er moet een 8ste deel zijn van 1812, de schrijver verliet Parijs in 1814. Kan men mij dit laatste deel soms ter leen of in eigendom bezorgen? Uit het 7de deel p. 262 blijkt, dat de wafelbakker overleden was; doch dat de weduwe de affaire met goed gevolg voortzette, en daarbij zeer goede koek (pain d'épice de Hollande) verkocht in den winkel n°. 174 der *Galérie de pierre au Palais royal*. In 1806 klaagde de schrijver, dat de fabrikant maniait mieux le gaufrier que la plume. Hij was zoo onbeleefd van niet te antwoorden op de brieven of mondelinge aanvragen, betreffende *les détails que nous aurions voulu donner à nos lecteurs* sur sa fabrique, (p. 265). In 1808 was er een nieuwe wafelbakker gekomen, (p. 287 etc).

H. R.

Het juffertje van de Domkerk (vgl. XV. bl. 192, 256, 320.) Wij twijfelen allerminst of er zullen vele en zware juffers vereischt zijn geweest om de bouwvallen te schoren; doch degene die het woord *juffertje* bezigde, zal dit wel (in onze conjectuur gesproken) bij *wijzë van spot zóó* hebben gebezigd. Zoo spreekt men wel meer. Ziet men b. v. een hoogen toren, zoo als die van de Domkerk, dan zegt men wel: »een heel torentje!" bij het vernemen van eene snoode daad: »een stout stukje!" of »een raar gevalletje!" Bij sterke hitte: »een liefelijk zonnetje." Bij sterke sneeuw met storm: »een aardig sneeuwjagtje, een zephyrwindje" enz.

Het juffertje van de Domkerk. Ik ben voorzeker den geachten bestuurder dankbaarheid schuldig voor zijne welwillende waardering mijner conjectuur, maar voornamelijk voor zijne toelichting en omschrijving van een en ander, daaraan verbonden, want ik had — mij alleen met de hoofdzaak bezig houdende — mij wel wat kort van het geheel afgemaakt [1]). Zij mij daarom thans eenige meerdere ruimte vergund. — De opmerking door het bestuur bij het laatst ingezondene art. (over de schoorende en stuttende juffers) gevoegd, zoude mij wel toelaten, ook maar beleefdheidshalve, al het geleverde »in het midden te laten"; maar, om toch alle verkeerde voorstellingen te voorkomen, komt het mij beter voor, dat geleverde door eenige topografische aanduidingen te weêrleggen.

Ik stel daartoe op den voorgrond, dat de bepaling der plaats van waar de afbeelding genomen is, aan eenig punt in de nabijheid van den leidschen Rijn doet denken; een punt van waar meermalen de afbeelding van Utrecht nam, bijv. in het werk: *De zegepralende Vecht* (Amst. 1719)

---

[1]) Eene kleine aanmerking houde men mij ten goede. Toen ik in dat art. van eene jagt op aardigheden enz. sprak, had ik het oog daarop, dat de makers van conjecturen aan zulke zaken zoo dikwijls ten doel staan, niet dat zij zelve die jagt maken. Ik heb mij waarschijnlijk daar niet duidelijk genoeg uitgedrukt.

enz. Men is daar namelijk ten westen van de stad. Slaat het woord »westwaards" op het voorgaande »Rhijn", dan zoude men m. i. moeten denken aan den Vaartschen Rijn, en daarvan westwaarts komt men ongeveer op het punt, van waar het zoo even aangeduide gezigt genomen is. Van dit punt nu afgerekend, heeft men een ruim kwartier of klein half uur gaans tot aan de Domkerk, en al belette nu de afstand niet dat men het, nog heden ten dage bestaande, huis van de beroemde jonkvrouw A. M. SCHURMANS, dat niet zeer hoog is, langs de kerk heen, even had kunnen bespeuren, dan zoude de breking der gezigtslijn, door de zoo veel naderbij gelegen wallen, dat letterlijk onmogelijk gemaakt hebben. Evenzeer betwijfel ik dat men, op dusdanigen afstand, juffers (schoor- of stutbalken) aan de kerk annex zoude kunnen zien. — Ik ga dus over tot de beantwoording van de door den heer LEENDERTZ in de toelichting opgeworpen vragen. De toren van de St. Mariakerk, (of liever de laatste toren, want de kerk had er vroeger twee) is gesloopt 1682. Den tijd der slooping van den Toltoren heb ik niet kunnen ontdekken. Oudheidkundigen zouden hiertoe misschien beter den weg weten. Intusschen vind ik in het *Tijdschrift voor Gesch., Oudh. en Statistiek van Utrecht*, jaargang 1843, dat in 1694 op de plaats van dien toren een pelmolen was gebouwd.

Genoeg om aan te toonen, dat beide slopingen vóór het jaar 1752 hebben plaats gehad. W. J. F.

Het juffertje van de Domkerk. Is dat juffertje niet het torentje, dat men nog op de afbeeldingen van de Domkerk voor het instorten van een gedeelte daarvan, b. v. op die in de *Oudheden en Gestichten* ziet?

Middelen tegen slangengif (vgl. A. R.; XIII. bl. 61, 256; XV. bl. 284.) Dat men reeds twee eeuwen geleden aan den rhinoceroshoorn eene vergifwegnemende kracht toekende, blijkt uit de volgende regels van J. SIX VAN CHANDELIER, *Poësy*, Amst. 1657, bl. 314.

't Zy 't blanke hoornen zyn als van de Rusche harten,
Of van een Libische olifant,
Die 't vinnighste fenyn als tegenstrijdigh tarten:
't Zy datse rauw zyn, of gebrandt
't Zy swarte hoorenen, als van Rhinocerooten,
Ook kostlik om hun teegengift.
't Zy van een eenhoorn, die zoo fraai verguldt komt stooten
Vooruit, om hoogh, aan ons gestift.

In de laatste regels doelt hij op den vergulden eenhoorn die bij hem uithing. Hij was koopman en winkelier in droogerijen.

Wat verstaat hij door den *Libischen olifant*, wiens hoornen ook als tegengift gebruikt worden? Olifanten met hoornen zijn er toch niet. Om de slagtanden van den olifant voor hoornen te houden, daartoe had de dichter te veel kennis van die zaken. En uit de laatste der aangehaalde verzen blijkt, dat hij ook niet aan den eenhoorn denkt.

Stinkpotten. De koopvaarders, die de chinesche zeeën bevaren, klagen steeds over de toenemende stoutheid der zeeroovers in die wateren en spreken van *stinkpotten*, waarvan deze zich bij hunne aanvallen bedienen.

In de *Hollandze Mercurius*, Haarl. 1668, 18e dl., bl. 89, wordt melding gemaakt van eene kloekmoedige verdediging van kapit. CLAES DUBBELJOL van Middelburg komende met zijn fluit Johanna achter Engeland om van Lissabon, geladen met olie en zout. Hier ontmoet, aangevallen en geënterd door een schotschen kaper met 17 st. en 130 eters, terwijl hij maar 29 eters en 8 gotelingen had, sloeg hij zijn vijand, die 80 Engelschen bij het enteren oversmeet, af; daarbij *stinkpotten* en granaten onder hen werpende: *daer mede verdweenen sy als schimmen.*

Nu wist ik gaarne, wat er van die *stinkpotten* en hare aanwending in die dagen en later bekend is en of men de zamenstelling kent van deze zoo zeer gevreesde potten?

L. D. R.

Rouwpapier. Die gewoonte is niet alleen onder 't volk, maar ook aan de hoven in gebruik. Is het hof in den rouw, dan zijn alle mogelijke staatspapieren van rouwranden voorzien. Wanneer en waar vindt men den oorsprong dezer gewoonte?

Gelukwensch van eene dame aan prins Willem IV, bij zijne verheffing, 4 mei 1747. Bij de *Proeve van wansmaak in eenen kanselredenaar der 18de eeuw*, medegedeeld in den vorigen jaargang, bl. 364—366, moge de gelukwensch gevoegd worden, bij gelijke gelegenheid uitgesproken, en in gelijken trant.

Uw zwaard zij als van Gideon.
Uw wijsheid als van Salomon.
Uw hart als Davids hart met God.
Uw huis heb' Obed Edoms lot.
Uw zaad zij als het zaad van Sem.
Uw dagen als Methusalem.

E. A. P.

GESCHIEDENIS.

Kloeke en edele daad van den prins van Oranje in den slag bij Waterloo (vgl. XV. bl. 353). Toen ik nog jong was, had mijn vader, een boekverkooper, eenen bediende, die veel over vaderlandsche geschiedenis gelezen, en als jongeling van 14 à 15 jaar de gebeurtenissen van 1813 en 1815 beleefd hebbende, de gewoonte had, mij van tijd tot tijd van die gedenkwaardige jaren te verhalen. Ook bovenstaand feit heb ik hem hooren vertellen, doch als eene anecdote. Het feit nu nog eens nagaande, komt de gebeurtenis mij ook onwaarschijnlijk voor: 1e. de fransche schrijver laat den prins zeggen: »Mes enfans vous l'avez tous méritée" en vervolgt: Les Belges l'attachent à leur drapeau sur le champ de bataille aux cris répétés de »Vive le Prince héréditaire." Was die ridderorde vastgehecht geweest aan het vaandel, dan had de bataillonschef wel gezorgd voor eene oorkonde, bevattende het verlof van den koning tot eene blijvende aanhechting er van, en dan was alle twijfel opgeheven. Met den opmarsch naar Frankrijk had het overschot van het bataillon het versierde vaandel medegenomen en was zeker met eerbewijzingen overladen, hetgeen zonder twijfel vermeld zou zijn geworden in mr. J. SCHELTEMA, *Laatste veldtogt van Napoleon*, als zijnde eene gebeurtenis, die zeldzaam voorkomt. Genoemde schrijver had zijne inlichtingen bekomen van den lt.-kolonel VAN HOOFF, adjudant van den prins, die tot en na de verwonding bij hem bleef. 2e. de prins van Oranje was, meen ik, nog slechts versierd met de Bath-orde van Engeland waarover hij geen beschikking had, evenmin als over de M. W. O., die nog niet uitgereikt was, of de N. L. van welke beide zijn vader grootmeester was. Ten 3e. Z. M. WILLEM II heeft door N. DE KEIJZER zijn portret doen schilderen voor de Waterloosocieteit te Londen in de uniform, door hem op dien gedenkwaardigen 18 junij gedragen. Van dit portret heb ik eene photographie voor mij liggen, en zoek er te vergeefs op naar een ridderordeteeken. Had Z. M. dit toen gedragen, dan zoude hij het, ter wille der historie, er wel op hebben doen schilderen.

B. J. A. M.

De prins van Oranje in den slag bij Waterloo. Met betrekking tot de vertelling, door SAXO SYLVIUS uit het werk van LE BEAUCHAMP aangehaald, kan ik het volgende uit mijn herinneringen bijbrengen. Het heugt mij zeer goed, dat, eenigen tijd na den slag, iemand ten huize mijns vaders — ik zou nog kunnen zeggen, wie de persoon was en in welke kamer het verhaal gedaan werd — ons vertelde, dat de prins in den voormelden slag zich het ordeteeken van de borst gerukt en het onder de troepen geworpen had met den uitroep: »jelui hebt 'm allemaal verdiend" — ik haal de gebezigde woorden letterlijk aan.

Ziedaar wat tot bevestiging zou kunnen dienen van hetgeen LE BEAUCHAMP ons in zijn werk mededeelt; doch ik moet mij haasten er bij te voegen, dat ik, later, de waarheid van het feit altijd heb hooren tegenspreken.

Wat mij betreft, ik zal mij wel wachten van de beweering, dat het verhaal onmogelijk iets anders dan een verzinsel zou kunnen zijn; doch zeker behoort het onder de zoodanige, die men niet gaarne als echt zou willen oververtellen, zonder ze uit den mond van een oog- en oorgetuige vernomen te hebben. Bij de menigvuldige *anecdotes* van gelijken aard als er rondloopen — men denke aan den bluf, CAMBRONNE toegedicht — is twijfel niet alleen gepast, maar zelfs plicht. Zie hier, de gronden, waarop ten deze mijn ongeloof berust.

In de eerste plaats is het de vraag, of de decoraties der militaire Willemsorde, die bij besluit van 15 april 1815 — dus twee maanden voor den slag — werd ingesteld, reeds gereed en uitgedeeld waren, en of de prins die bij den veldslag droeg.

2°. Wat is er van dat beklemd raken van den prins tusschen de vijanden? Wel geschiedde zulks bij Quatre Bras; doch daar waren geen Belgische bataljons en de prins redde zich door de snelheid van zijn paard.

3°. Zoo werkelijk de prins de voormelde woorden tot het zevende bataljon gesproken heeft, hoe komt het dan, dat dit bataljon later geen aanzoek heeft gedaan om de decoratie in of op het vaandel te mogen voeren? Van zulk een aanzoek blijkt echter niets.

4°. De prins was niet gerechtigd, decoraties te verleenen of te belooven: dat mocht alleen de koning doen; maar misschien zal men zeggen, dat juist daarom het feit, hoezeer wel gebeurd, later officieel is moet worden tegengesproken.

5°. Toen de heer BOSSCHA, in 1848, zijn verhaal van den veldslag uitgaf, was koning WILLEM I overleden; doch koning

WILLEM II leefde nog, en velen met hem, die bij den slag aan zijne zijde gestreden hadden. De schrijver van *Neêrlands heldendaden* was dus zeer goed in de gelegenheid, zich aangaande de echtheid van een praatje, dat ook hem ter oore gekomen was te vergewissen bij hen, die het gehalte er van kenden en geen belang er meer bij konden hebben, om er de waarheid van te erkennen of te loochenen. Dat hij het niet in zijn geschiedverhaal, zelfs niet als een *on dit*, vermeld heeft, bewijst genoegzaam, dat niemand onder hen, die 't konden weten, het anders dan als een louter verzinsel heeft voorgesteld.

Om al deze redenen heb ik dan, even min als mijn geachte vriend, vrijheid gevonden om er melding van te maken in mijn *Geschiedenissen van Noord-Nederland.*

J. VAN LENNEP.

Kloeke en edele daad van den prins van Oranje in den slag bij Waterloo. Ten bewijze, dat het feit, hetwelk SAXO SILVIUS bedoelt, niet zoo geheel in vergetelheid is geraakt, kan ik mededeelen, dat er eene teekening in oostind. inkt van M. S. OOSTERHUIS bestaat (welke deel uitmaakt van den historischen atlas van een bekend verzamelaar), alwaar het oogenblik is voorgesteld waarop de prins, de ridderorde van den hals nemende, die aan een corps infanterie vertoont, en de insigne schijnt te willen hechten aan het vaandel, dat naar hem toe gehouden wordt.

De teekening is meer interessant dan fraai, doch zeer uitvoerig en duidelijk; men kan zelfs duidelijk onderscheiden, dat de ridderorde, welke de prins omhoog houdt, de keten van het Gulden vlies is.

Of deze voorstelling in plaat gebragt is durf ik niet beslissen.

Ten slotte kan ik nog mededeelen, dat ik het bewuste feit ook *gelezen* heb in één der vele geschriften over Waterloo, die met den vijftigsten verjaardag van den slag het licht zagen, maar in welk is mij thans ontschoten.

F. O.

Kloeke en edele daad van den prins van Oranje in den slag bij Waterloo. De aanmerking van SAXO SYLVIUS, als zou de levensbeschrijver van koning WILLEM II er van gezwegen hebben, dat in den slag bij Waterloo het zevende bataillon van linie den prins van Oranje uit de handen der vijanden gered en de prins toen zijne ridderteekens op de soldaten geworpen heeft, is niet gegrond. Men leze slechts bladz. 336 der 1ste uitgave (bladz. 341 en 342 der 2de en bladz. 227 der volkseditie). De levensbeschrijver heeft daar zijne overtuiging uitgesproken op grond van de getuigenis van den prins zelven, dat het verhaal daaromtrent een bloot verdichtsel is.

Nederlandsche vlag (vgl. A. R.; XV. bl. 4, 228, 289, 355). Op bl. 228 vraagt u—H. op nieuw, hoe ED. FOURNIER eenige jaren geleden kon schrijven, *que la Hollande fit demander à Henri IV, qu'on lui accordât le droit de s'attribuer les couleurs Françaises.* »FOURNIER, zegt u—H., is een te naauwkeurig navorscher om zoo iets uit zijn mouw te schudden." Maar op de bl. 4 aangehaalde plaats schudt de man toch een stadhouder van Amsterdam uit zijn mouw, die van HENDRIK IV eene vlag met de drie kleuren present krijgt. Immers vinden wij daar achter het bovenstaande: *Il y consentit, et le drapeau qu'il envoya pour preuve de son consentiment au stadhouder d'Amsterdam, était un drapeau aux trois couleurs. Dupuis la Hollande n'en a point eu d'autre* (*!!*)

Lees ik wel, dan gaf eene andere variatie op het streelende thema: *Nederland kreeg zijn vlag van Frankrijk*, den heer VERMEULEN aanleiding tot de uitgave van zijn werkje *Nederlands vlag.* (Utr. 1865). Die variatie kwam verleden jaar in een belgisch dagblad voor, waar echter geen vlag werd present gedaan — maar verteld werd: La Hollande soulevée contre la tyrannie espagnole s'en remet à HENRI IV pour le choix du pavillon qu'elle déploiera. Prenez la couleur française, répond le Roi de France, *bleu, rouge* et *blanc.* Tant que la Hollande aura ces couleurs sous les yeux, elles lui rappelleront le souvenir de ceux qui l'ont si ardemment secouru pour la conquête de la liberté.

Deze laatste variatie is veel mooier dan het eenvoudig present doen van eene vlag aan den stadhouder van Amsterdam. En toch heeft de uitvinder nog eene andere ten beste gegeven, die de heer VAN EMDE in den *Navorscher* (XV. bl. 355) mededeelt. Doch raillerie à-part. Na hetgeen de rijksarchivaris DE JONGE in zijn werkje *over den oorsprong der Nederlandsche vlag* gezegd heeft, is het waarlijk de moeite niet waard, zich verder met het fransche vertelsel in te laten. Ook heeft de heer VERMEULEN in zijn boekje niet gezegd, dat het »zou kunnen wezen" of »dat het waarschijnlijk en vermoedelijk is", maar dat het *zeker* is, dat de vlag van Nederland bij het leven van HENDRIK IV *oranje, wit* en *blaauw* was, even *zeker* als het is dat onze staat tot 1795 nooit eene andere wettige vlag gehad heeft.

N.

De Nederlandsche vlag. Uit de mededeeling van den heer v. E., waarvoor ik hem dank zeg, blijkt, dat het verhaal van ED. FOURNIER omtrent den oorsprong onzer vlag, even als het opstel in den *Précurseur d'Anvers* van 19 julij 1864, zoo al niet uit dezelfde bron afkomstig, geenszins uit de lucht gegrepen is. Nu moge het daar vermelde in lijnregte tegenspraak wezen met de talrijke brochures hier te lande over hetzelfde onderwerp uitgegeven, en minder aangenaam klinken voor ons nationaal gevoel, zoo iets mag evenwel het onderzoek der waarheid niet tegenhouden. Het verhaal toch van den heer AMBERT, wiens werk *Le Soldat*, meen ik, in 1854 is verschenen, berust, als het waar is, op een historisch feit, t. w. »dat de keuze »onzer vlag aan HENDRIK IV zou zijn op»gedragen geweest." Er moeten dus, ten minsten zoo komt het mij voor, of in de rijksarchieven hier te lande, of in Frankrijk, bewijzen aanwezig zijn om dat te bevestigen, vermits dusdanige opdragt, althans volgens de geciteerde woorden, officieel schijnt te zijn geschied. Hoe echter de zaak ook zij, het is niet te veronderstellen dat een geacht schrijver, gelijk de generaal AMBERT, zijne verklaring zonder degelijken grond heeft te boek gesteld. Ik vraag dus op nieuw: Weet iemand dien grond aan te wijzen?   U—H.

Generaal Cambronne (vgl. XV. bl. 195, 231, 258, 289, 355). Volgens ED. FOURNIER is het ROUGEMONT, die dezen generaal het eerst de bekende woorden te Waterloo heeft laten spreken. Men zie daarover *l'Esprit dans l'Histoire*, p. 361.

U—H.

Roosters aan de kerkhoven (vgl. XV. bl. 107, 258, 356). Er is geen de minste geheimzinnigheid aan deze roosters, of aan hun oorsprong en bestemming. — Zij herinneren ons, voor zoo weinige er nog bestaan, den vroegeren allerellendigsten toestand der wegen, van welke de kerkgangers (soms van een uur ver komende en door slijk en modder heen worstelende) een aanmerkelijk gedeelte aan hunne voeten in de kerk bragten, ten spijt van koster en kerkbestuur. Het plaatsen van zulke roosters aan het begin van het kerkhof, waaraan men veel van dit vuil kon achterlaten, scheen een geschikt hulpmiddel. — Ik meen mij zeer goed te herinneren, zulke roosters te hebben zien liggen, trouwens meer dan eene halve eeuw geleden; thans zijn zij ter wille van de wegen niet meer noodig.   S. P. L.

Thraciërs (vgl. XV. bl. 232, 321). Dat in den in de vraag vermelden roman, RHODOPIS, hoewel in Thracië geboren, toch met regt eene Griekin genoemd wordt, is wel mogelijk. Ieder weet, dat de Grieken ook in Thracië koloniën hadden. De auteur onderstelt waarschijnlijk, dat RHODOPIS in eene van deze koloniën uit grieksche ouders geboren is. Is dit zoo, dan kan hij haar beide, eene thracische en eene grieksche noemen. Maar dat, zoo als de heer ROOS zegt »in den uitgebreidsten zin de Thraciërs schoon buiten eigenlijk Griekenland wonende, Grieken waren" gaat niet op. De Grieken, ofschoon zij in Thracië verscheidene koloniën hadden, maakten altoos slechts een klein deel der bevolking van dit land uit.   F. F.

De Villattes (vgl. X. bl. 50, 110; XV. bl. 290, 356). T.....n zegt t. a. p., af te stammen van dit geslacht, doch schijnt in het onzekere hoe die naam moet zijn. In den *Navorscher*, dl. X. bl. 50/51, noemt hij DES VILLATTES, nu echter DE VILLATTES; gaarne wenschte ik zekerheid. Ook noemt hij nog vroeger een heer van Gent en Berlicum, nu vrouwe en heer van Gent en Erlekom; hoe moet het zijn?

Mr. ALEXANDER AUGUSTUS DES VILLATES (zegge VILLATES: dus weder eene andere spelling), doet eed als raad in het hof van Holland, Zeeland en Westfriesland 7 april 1755 en stierf october 1765. Dat zijne vrouw eene gravin VAN HEEMSKERK zoude geweest zijn valt te betwijfelen.

Welligt kan de gepensioneerde majoor GRASWINCKEL, wonende te Kuik, een liefhebber van genealogische aanteekeningen, inzonderheid zijn geslacht betreffende, een en ander oplossen.

V. D. N.

Willem van Nassau (vgl. XV. bl. 323, 358). De heer VAN DER BAAN zal zijne vraag grootendeels beantwoord vinden in den *Navorscher*, XI. bl. 101 en XII. bl. 68, alwaar ook is verwezen naar KOK, *Vad. W.B.* op het artikel *Odijk* (Willem van Nassau, heer van).

V. D. N.

Dartiendach (vgl. XV. bl. 360). In de *Historische beschrijvinge van de reformatie der stadt Amsterdam* door ISAAK LE LONG, vindt men op bl. 256 een almanak »een seer seldtsaam, veel gebruykt, doch vry wel bewaart exemplaar, op Perkament geschreven, waarom ik niet heb willen nalaaten hetselve naauwkeurig te laaten afteekenen." Op dezen almanak vindt men vermeld Januarius (6) dortien d' [dortien

dach] met drie kroonen boven elkander, en op bl. 262 »Den sesden (january) — Dortien-dach. — Dortien-dach of der drier Coningendach." Zie ook NORK, *der Fest-kalender*, S. 62; WESTENDORP, *Noordsche Mythologie*, bl. 269. In Engeland werden »am drei Königs Tage besondre Kuchen gebacken, die man *twelf cake* nennt weil si am zwölften Tage nach Weihnachten gemacht werden."

A. C. d. G.

Wilhelm von Truches (vgl. XV. bl. 231, 321). Indien het juist is, dat hij gehuwd is geweest met SIBYLLA VAN WALDBURG, dan moet hij tweemalen gehuwd zijn geweest. Althans ik heb voor mij een eigenhandigen brief van hem gerigt aan zijne vrouw SIBBEL WUYTZA (zie XV. bl. 231), waarin hij uit Duitschland voorschriften geeft over de opvoeding hunner kinderen in Friesland. Kan WILHELM, die gezegd wordt in 1557 gestorven te zijn, ook een ander geweest zijn, dan het hoofd der regering in Friesland, die *reeds in* 1506 is afgezet, en dus na dit tijdstip nog 51 jaar zou geleefd hebben, en dus of *zeer oud* moet geworden zijn, of *bijzonder jong* hoofd der regering moet geweest zijn?

D.

Kaart van 1757 (vgl. XIV. bl. 263). De dorpen *Herculenhoff*, *Hessenssoss* en *Peltirmeulen* liggen, niet verre van elkander verwijderd, aan den Nederrijn; en het feit heeft betrekking op een der veldtogten van den zevenjarigen oorlog (1756—1763); waarvan de afbeeldingen der veldslagen en kampementen, zoowel in het Hoogduitsch als in het Fransch, zijn uitgegeven.

J. L. A. I.

Plundering van Hattem in 1786 (vgl. XV. bl. 69, 321). Over die gebeurtenis leest men in het 3[de] dl. bl. 205, der *Bekn. hist. d. onlusten in d. Nederl.* (1780—1787). *In Braband*, 1790—1792, 4 dn. in 8°, pl. (door wien geschreven?) »De krijgslieden (onder aanvoering van den generaal SPENGLER), dus meester van de stad geworden, bedreeven *veele* baldaadigheden en *plunderingen* door 't rooven van goederen en vernielen van huizen, die door de uitgeweekene Burgers verlaaten waren, en dat *in zulk eene mate*, dat *de Staaten* noodig vonden, op den 20[sten] September (1786), eene Publicatie te doen afkondigen, waarbij vergoeding belooft werd aan allen, die opgeeven zouden hoe veele schade zij bij 't intrekken van 't krijgsvolk geleeden hadden." Het is mij onbekend, of, onder het vijftal bronnen, waarnaar $\frac{\text{J. D.}}{\text{L.}}$ verwijst, wordt opgegeven: *Beredeneerd bundeltje van echte stukken, rakende het gebeurde bij Hattem en Elburg in* 1786. *Leyd.*, 1786, in 8°. Welligt, maakt dit bundeltje, ten minsten voor hem die zelve *onpartijdig* wil oordeelen, eene gunstige uitzondering op het meesterachtig oordeel van $\frac{\text{J. D.}}{\text{L.}}$, dat, in 1786, *geen mensch* in de vereenigde gewesten *onpartijdig* schreef.

J. L. A. I.

[$\frac{\text{J. D.}}{\text{L.}}$ spreekt niet van eerlijkheid en waarheidsliefde, maar van onpartijdigheid, en deze laatste is zeker in een tijd als 1786, Rara avis in terris nigroque simillima cygno.]

Engeltje van der Vlies, Bestje van Meurs enz. enz. (vgl. A. R.; XII bl. 226). Die *Wiener Theaterzeitung* erzählt ganz naiv und ernsthaft: »Zu Trasdorf in Oberbaiern lebt ein sechzehnjähriges Mädchen, welches zeit ihrer letzten, vor sechs Jahren überstandener Krankheit, keine Speisen, sondern nur allein Gebirgswasser geniesst, sich dabei gesund befindet und ein blühendes munteres Aussehen besitzt." (*Preussicher Volksfreund* 5 jan 1839).

In het *Practisch Tijdschrift voor de geneeskunde* door MOLL en VAN ELDIK te Gorinchem, jaarg. 1837 st. 4 bl. 289 komt voor: *Een berigt van eenen langdurigen en volkomen afkeer van alle spijs*" (*asitia*) door J. B. SCHUURMAN.

Stakenbroek (Roelof van) (vgl. XVI. bl. 23). Dat deze in 1567 schout van Lier en warm geuzenvriend was, kan M°. in *Nederlands opstand tegen Spanje*, 1564—1567 (Haarlem, BOHN) bl. 92 zien. Hij werd dan ook, bij vonnis van ALVA's raad van 26 Junij 1568, aan de spits van verschillende zijner stadgenooten, waaronder ook zijne vrouw, bij verstek veroordeeld. Het beiden betreffende vonnis, waaruit M°. tevens dezer familienaam zal leeren kennen, luidde:

R. de St. escoutette de la ville (chargé) que estant premier officier de par Sa M[té] et partant tenu de resister à tous sectaires, toutefois auroit advancé les affaires desd. sect[s], tant au collége des eschevins qu'ailleurs, mesmes en leur faveur proposé aud. collége qu'on leur debvoit accorder une chapelle pour y prescher et aussy leur faire ouverture d'une porte de lad. ville appelée de Mol, pour tant plus à leur aise aller à la presche; que aulcuns de ses serviteurs se sont meslés du brisement des imaiges; qu'il a eu grande conversation et

communication avec feu HENRI DE BREDERODE et aultres confédereз aud. Lierre au tems des troubles; que lui mesme a esté une ou deuxfois aux nouvelles presches hors lad. ville et dict qu'il ne tenoit riens ou bien peu des Papistes et qu'ils croient tous à nuire; tenu assemblées en sa maison des prescheurs et sect[s], conversé avecq led. BREDERODE, Cte L. DE NASSAU, CULEMBOURG et VAN DER MYLE; à deux fois en lad. ville, devant l'assemblée de S[t]. Trond, esté occasion de tout le desordre advenu aud. Lierre, et que les presches n'y ont esté empeschées; aussy envoyé ung des soldatz et aultres du matin en diverses maisons pour faire assembler les bourgeois sur le marché et de prendre les armes pour empescher l'entrée des soldats que la Duchesse de Parme y envoyoit pour la seureté de la ville; que au tems du bris des imaiges aud. Lierre il s'est trouvé en l'esglise passant et repassant et soubriant, sans faire aulcune resistance, demonstrant assez que led. brisement lui plaisoit. MARIE CRETICQ, sa femme, aussy frequenté lesd. presches et esté avec une heucke [huik] de maison en maison pour faire lever les bourgeois et venir sur le marché pour empescher l'entrée desd. soldats et dict au coustre [koster], voyant que aulcuns rapportoient ce qu'ils avoient emporté des esglises à intention de le saulver: »le rapportent-ils tout, j'en ay encores en ma maison, je ne le rapporterai point; mes enfans en joueront."

MARIE's broeder MARCQ, die vervolgens vermeld wordt, heet er: »le principal sectaire de la ville, ayant seduit son beaupère (CLAUDE DE BILLEMONT, S[r]. de Bermont) et sa mère, ensemble *l'escoutette* susdict, MERODE l'avoué de Duffle, et les induict au Calvinisme, aussy escrit *bis;* pour y faire venir le premier pred[t]. sectaire."

Een en ander, naar 't in Brussel genomen afschrift.

Deventer. V. VLOTEN.

Geschiedenis der handschoenen (vgl. A. R.; XVI. bl. 3). In the middle ages, the giving of a Glove was a ceremony of investiture in bestowing lands and dignities; and two bishops were put in possession of their sees by each receiving a glove, A. D. 1002. In England, in the reign of EDWARD II, the deprivation of gloves was a ceremony of degradation. The Glovers company of London was incorporated in 1556. Embroidered gloves were introduced into England in 1580, and are presented to judges at maiden assizes to this day. (HAYDN, *Dictionary of Dates* in v. Glove.)

Gloves were customary New-Year's Gifts. They were formerly a more expensive article than they are at present, and occasionally a sum of money was given instead, which was called »glove-money." Presents were of course made to persons in authority to secure favour, and too often were accepted by magistrates and judges. Sir THOMAS MORE having as lord chancellor, decided a cause in favour of a lady with the unattractive name of CROAKER, on the ensuing New-Year's Day she sent him a pair of gloves with forty of the gold coins called an angel in them. Sir THOMAS returned the gold with the following note: »Mistress, since it were against good manners to refuse your New-Year's Gift, I am content to take your gloves, but as for the *lining* I utterly refuse it." (CHAMBER'S *Book of Days* p. 31). Ook D'ISRAELI, *Cur. of Lit.* I p. 235—239.

Breda. C. VAN MAANEN.

Bestrating en verlichting (vgl. XV. bl. 232 en 289). De vrager kan het een en ander omtrent straatverlichting vinden in het *Belg. Mus.* V. bl. 328 en v.

De eerste proeven met gaslicht werden in bloeimaand des jaars 1816, te Amsterdam in het Bestjeshuis gedaan. Zie den *Konst- en Letterbode* 1841 [?] I dl. bl. 340 en 341.

Breda. C. VAN MAANEN.

Joannes Rothe (vgl. XV. bl. 163, 227). Ten einde nader bekend te worden met JOANNES ROTHE, diene het volgende, dat hij van zich zelven geschreven heeft, in: *Eenige Prophetien en Revelatien Godts aeng. de christen Weielt in dese eeuw.* 2[de] druk.

Een Korte
Beschrijvinge
van Familie, Leven, Opvoedinge, en de werckingen des Geestes Godts in mij, die de onweerdighste Knecht des Heeren ben.

Ick, JOANNES ROTHE, afkomstigh door het Huys mijnes Vaders uyt de Provintie, genaemt Pruysen, uyt de Stadt Dantzick, van patricii familie. Door den Oorlogh tusschen den Coninck van Poolen, SIGISMUNDUS de III, en de Stad Dantzick, vont myne Overgrootvader THOMAS ROTHE, raetsaem eene van syne Soonen (ghenaemt HANS ROTHE) als vluchtende na Holland te senden, die daar is getrouwt aen een Burgemeesters huys, genaemt BOELESEN: waer uyt myn Vader, ZACHARIAS ROTHE, is ghebooren; de welke daer na komende te huwelijcken aen de Dochter van een Burgemeester van Amsterdam, genaemt DIDERICK BAS; waer uyt ick, JOANNES ROTHE, als een eenigh en eerste kint gebooren ben. Mijne Moeders naem was MARIA, en

Vaders (als boven) ZACHARIAS. Als ick 23 dagen out was, stierf myne Moeder door eene sware Coortse. Twee dagen voor haer afsterven nam sy my in hare armen, druckte my aen haer borst en gaf my hare segen, met dese woorden: *De Heere heylige hem tot synen dienst, ofte neme hem in 't korte in syn Coninckryk.* Dese segen is door de genade Gods in my ghewassen tot op desen dagh, waer in ick myne Godt geheylight soecke te leven, tot eere en glorie synes heylighsten naems, en vorderinge synes Coninckrycks. Amen.

Ick schryve dese dingen alleen (vrienden) op dat gy een kort verhael hebbende van de tydelycke stant mynes persoons, daer door te vryer en met te meerder openinge kan tot de geestelycke staet van mijnes persoons ongeformeerde nietigheyt worden gegaen, als tot een ellendigh niet; en als schepsel Gods, door de sonden van ADAM gevallen in alle verdorvene gestalte; doch door CHRISTUM weder opgeweckt tot heylighmaeckinge en gerechtigheyt. Amen.

Aengaende myn leven: het is geweest altyt seer afgesondert van de werelt; ick hebbe van joncks op de eensaemheyt gesocht, en den meesten tyt geleeft in de Dorpen, en buyten de Steden. Al myn vermaek was myne eensaemheyt, en wandelen met Godt, doch dit is meenigt maelen door myn Vader, en andere vrienden afgesneeden geweest, die een werelts-wysa wouden van my hebben: oock was den Geest des Satans, en de werelt my hier toe seer treckende. Ick was van natuure kloeckmoedigh en vrolyck van Geest insonderheyt als een jongelingh was, dogh als ick 18 jaren begonde te worden, wiert dese Geest geoeffend door veelvoudige tribulatien, en begonde in het School-Godts meerder onderwerpinge te leeren: doen wierde den tyt gebooren, dat alles moste Gode geheylight werden in nauwer bandt, en dienst als ooyt. Dit heeft toegenomen van tyt tot tyt, en van genade tot genade, tot den huydigen dagh. Nu stae ick stout voor mynen Godt om hem dienst te doen. De werelt stelle zich daer tegen, alles is niet. De Heere sal my overwinninge geven, om dat het syn werck is. Ick roepe als een stem, yeder tot boete, sack en assche. Als ick in den jare 1652 in den Haag woonde, om de saken van de werelt te leeren (volgens de wille en begeerte van myn Vader) soo gebruykte God my gansch tot een ander werck. Als de Oorlogh tusschen Engelant en Hollant doen seer scherp was, dat veel Christen-menschen bloet wiert gespilt; soo moste ick veelmalen tot diepe ootmoet gaan: dickwils halve dagen in het Haeghsche Bos my alleen in eensaemheyt ophoudende met gebeden, suchten, en tranen, den tyt van acht maenden achter een. Dit geliefde den Heere alsoo, om my lancksaem bereyt te maecken tot een werck, daer in hy my wilde gebruycken. Doe den Oorlogh nu genoegh als geeyndight was, soo quam op een laten avont-stont Godt als in een swaer tempeest tot my, en ick sagh syn aengesicht als in een vyer, daer uyt hy tot my sprack. *Ick neeme U aen tot myn knecht, om de werelt myne oordeelen voor te dragen, verneedert U, en light U in sack en assche.* Soo leyde ick my aenstonts tot verneederinge, en siet my wierde belast den naesten dagh, des morgens vroegh eer de son op was, de steden van Hollant door te wandelen, en seggen haer de woorden Gods van verneederinge en demoet; soo hebbe ick gedaen, en het selve oock aen Overheyt en Kercke-dienaren geschreven, even als 't nu geschiet. Siet dit is in 't kort de generale beschryvinge mynes geslachts, geboorte, leven, en Geest Godts omtrent my: de particularia zyn oneyndigh. Leest de schriften door my geschreven, ghy sult daer door (door Gods genade) verder worden gebouwt: alleen rade, dat yeder Leser met attentie en liefde lese het werck Godts te doen in onse dagen: want waerlyck (segge) de Heere wil een wonderwerck doen op den Aert-bodem; waer door alle boosheden sullen werden t' ondergebracht, en Godt alleen op den Throon geset: daer in de heyligen sullen regeeren, en Christus haer Coninck syn.

Wil ymant ongeloofbaer syn, 't is tot synes eygen ziele schade. Alle de wysheit des Werelts is dwaesheyt voor Godt. Geeft uw verstant gevangen, soo sult ghy haest wys syn, uwe oogen sullen klaer, en geestelyck worden. Jesus is Heere, en Coninck in alle eeuwigheyt. Amen."

De volgende werkjes zijn door hem geschreven:

Eenige Prophetien en Revelatien Godts aeng. de Christen Werelt in dese eeuw.

Het Leger des Grooten Godts wort opgerecht in 't noordegedeelte des Werelts tegen Babel, en hare Bevelhebberen.

In een band:
- Een Nieuwe Hemel en Aerde.
- Het Nieuwe Jerusalem.
- De Weder-oprechtinge aller dingen.
- De Koninck Melchizedeck.
- De Baniere of Standaert Godts de werelt voorgestelt tot een heylige opmerckinge.
- Een Voorloopende Tydinge van 't volgende Nieuws voor Israel.

Een korte Aenwysinge van saken te her-

stellen in het vernieuwe van de Regeeringe nu op aerde te geschieden.

Een zeedige en Christen Beantwoordinge op het lasterschrift van J. PRICE, getit.: Satan in een engel des Lichts.

De Groote Afgodt van Hollandt.

Eenige Brieven van hooge gewicht voor Neederland.

A. C. d. G.

Johannes Rothe. Door opgesloten te worden, kwam ROTHE er beter af, dan de mede beruchte QUIRINUS KUHLMAN, uit Silezië, die hem, in Holland zijnde, met hoogen eerbied kwam bezoeken, dadelijk in zijne voetstappen trad, en in Rusland, alwaar hij zich een zoon van Gods zoon noemde, dat door de Russen verstaan werd, alsof hij zich voor den vierden persoon der Godheid uitgaf, met een gelijkgezinden, CONRAD VORDERMANN den 4den october 1689 levend werd verbrand. Twee van ROTHE's eigenhandige en geteekende brieven, eene aan de regering van Amsterdam, over dwaze voorspiegelingen, en eene aan die van Enkhuizen, 1675, berustten in de nagelatene verzameling van jonhkr BEELDSNIJDER te Utrecht.

J. L. A. I.

Paalworm (vgl. XIII. bl. 240; XV. bl. 162, 322). Nog vind ik vermeld: C. BELKMEER, *Verhandeling over de Houtuitraspende en doorborende Zeeworm*, Amst. 1733, in gr. 8°., pl. J. L. A. I.

Jochem Gijsen (vgl. XIV. bl. 324; XV. bl. 4). Er gaat eene prent uit, waarop de daad, vermeld bij DE JONGE. *Gesch. v. h. zeewezen*, dl. 1, bl. 316, wordt voorgesteld, als bedreven door PIETER ADRIAENSZ.

J. L. A. I.

Willem I, prins van Oranje, door Jauregui gewond (vgl. XIV. bl. 7, 40, 67). De geneesheer van 's prinsen wonde, was, zoo als KOK en later ARENDS, vermelden, noch LEONARD BOTALLI, lijfarts van *Anjou*, noch JOSEPHO MICHIELI uit Lucca, maar PASCASIUS JUSTUS, van Ekelo in Vlaanderen, in wiens *Levensberigt*, hetwelk zijn boekje *de Aleâ* voorafgaat, men dit berigt vindt: »PASCASIUS JUSTUS, van Ekelo in Vlaanderen, oorspronkelijk uit aanzienlijken Geslagte, had zich meest toegelegt op de Geneeskunst, welke hij uit Italië wedergekeerd zijnde, als Lijfarts van den *Markgrave van Bergen op Zoom*, gelukkig heeft geoeffent; der mate dat hy bij WILLEM *Prins van Orange* toen hij door een schot te Antwerpen, zwaar gekwetst was, geroepen wierd, en het bloed, met groote menigte uit de strot-aderen vloeyende, wist te stelpen. Ook word by zijne erfgenamen nog bewaart een treffelijk gedenkstuk van dankbaarheid, door dien Vorst hem deswegens vereert. Hij wierd naderhand aangenomen onder de lyf-artzen des *Hertogs van Alençon*"; en, VAL. ANDREAS, zegt, in zijne *Bibl. Belgica*, p. 711, »dat toen de andere geneesmeesters wanhoopten, hij het bloed alleen wist te stuiten." J. L. A. I.

Ridder (van) St. Joris (vgl. XIV. bl. 7, 102). Nog kan geraadpleegd worden: *Lettre de* H*** C** G** *contenant les aventures du chevalier de St. George. Londres* (*La Haye*), 1757, in 8°.

J. L. A. I.

Uitvinder der houtzaagmolens (vgl. XIII. bl. 108). H—g, die door zijne geschriften zoo zeer heeft medegewerkt tot eene betere waardering en kennis der Zaanlanden, is het welligt onbekend, dat in den *Catalogus van een historischen atlas*, nagelaten door A. J. VAN EYNDHOVEN, [te Zutfen in 1862 verkocht, eene zinnebeeldige plaat voorkomt op de *Uitvinding der houtzaagmolens* in 1592, gegraveerd (door J. SCHENK) in br. 4°, met gedrukte beschrijving.

J. L. A. I.

Napoleon (I) in Nederland (vgl. A. R.; XI. bl. 69, 291; XIII. bl. 356). In den *Almanak van het Departement der monden van de Maes* (Fransch-Holl.), voor 1813, vindt men de beschrijving der reize van keizer NAPOLEON in Holland, de aanspraken bij deze gelegenheid gedaan, en het verbaal, waarbij hij 's Gravenhage als zijne goede stad verklaart.

J. L. A. I.

De graaf de Bucquoi (vgl. XIII. bl. 298, 356). O. DE VREE, de schrijver van de *Historia Comitum Flandriae,* heeft de heldenfeiten van KAREL BONAVENTURA DE LONGUEVAL DE BUCQUOI, bijzonder in den 30-jarigen oorlog, onder de regering van PHILIPS III, bezongen in een zeer zeldzaam dichtwerkje, dat onder den titel van *Oorlogh stucken van den Grave* VAN BUSQUOIJ, te Brugge, in 1625, in langwerpig 8°. het licht zag, en waarvan een exemplaar berustte in de bibliotheek van den rijksarchivaris H. VAN WIJN, te 's Gravenhage in 1834 verkocht.

J. L. A. I.

Admiraal Bing (vgl. A. R.; XI. bl. 78, 164; XII. bl. 2; XIII. bl. 197, 234, 356). Bijzonderheden uit het leven van den ongelukkigen engelschen admiraal JOHN BYNG,

vindt men welligt in de *Mém. pour les ministres d'Angleterre contre l'amiral* BYNG, *traduit de l'angl., par* E.-J. GENET. 1757, in -12; en in het *Testament politique de l'Amiral* BYNG, *Traduit de l'anglois. A. Portsmouth* (*Lansanne*), 1759, in -12.

J. L. A. I.

Abusen in de admiraliteit te Rotterdam, 1626 (vgl. XIII. bl. 361). In A. VAN DER CAPELLEN'S *Gedenkschriften* (1621—1654), leest men op het jaar 1625, met de kantteekening: *quade huishouding bij de Admiraliteijt van Rotterdam:* »Het Collegie ter Admiraliteijt binnen Rotterdam, sijnde verloopen in sculden, doende daer boven daeclix groote verteeringen met maeltijden, collatien &c. ende mede gesuspecteert van verscheiden malversatien, ende abusen (die ten deele door de Rekenkamer waeren ontdeckt, ende ten deele in kennisse van de Magistraet der stede gekomen waren) hebben de Staten Generael met naerdere instructie haere fauten, soo vuel doenlick, gecorrigeert, ende de stadt sich geïnformeert op verseeiden quade practiquen, bij 't voorss. Collegie tot haer particulier behoef, onder dexsel ende last van het public, gepleecht, sulx aen de Staten van Hollant geremonstreert, ende dese aen de Generaliteijt, tot dat deselve Gedeputeerde van haere Tafel, ende die van de Rekenkamer, derwaert gesonden hebben, om sich op alles te informeeren. De memorie van de principaelste abusen sa hier nae geïnsereert worden"; en, op het jaar 1626, met de kantteekening: *Commotie te Rotterdam.*" Onverstant ende blinde yver van sommighe nieuwe luyden in regeringhe hebben d'abusen in het Collegie van Rotterdam ter Admiraliteijt onder de gemeijnte gespreijt, den geheelen Raedt ten spot gestelt, ende d'autoriteijt den gemeinen man onder de voeten geworpen; *de Raeden worden allegader voor Lantdieven gescolden*, met murmuratie op het collegie; *oock worden de Richteren, door een samenrottinghe van 't graeuw voor 't Stadhuis, daer voor gescolden*, om dat een van de gewesene Raden ter Admiraliteijt, met name VAN DER MAST, sijn arrest en de bewaringhe ontsnapt, sich naer Delft hadde begeven, alsof sulx met oochlukinghe ende door gescenken gesciet ware," en, mede op het jaar 1626, met de kantteekening: *Requeste van de gevangene Raden ter Admiraliteijt*, »De bloetsverwanten van de drie Raden ter Admiraliteijt, VAN DER MAST, SEGWAERT ende VAN DER HEUL, met den Fiscael BERCK, presenteeren requeste aen Haer Hoog. Mog. versoekende ontslaginge van de gevangenen, opheve van de criminele procedure, ende dat sy mogen bestaen met een gelt boete, boven de restitutie van 't geene sy onbehoorlick hebben genoten. Dit wort gestelt in handen van de Richteren, om daer op te hebben haer advis; aen deselvighe Richteren is naderhant gepresenteert door de voorss. vrunden sekere pertinente remonstrantie, ten selven fine tendeerende. De Gecommitteerde van Hollant, die 't ierste begin hebben gegeven tot dese procedure, inclineeren nu tot gracie, het sy, dat sy vreesen, dat de procedure te veere gaen sal, ende eenighe onder haer luden oock beschuldigt worden, gelyck de mompelinghe gaet, dat de gevangene den mont daer van vol hebben, ofte dat sy daer toe te seer geïmportuneert worden *Exemplo opus est neque aliter sedari commota plebs potest, cui nihil ferme ignotum criminum, quae reis objiciuntur. Infamiae nota plures in officio continebit, quam pecuniaria mulcta.*

J. L. A. I.

Arabische cijfers. Volgens LELONG, *Reform. v. Amsterdam* zijn deze in den jare 1240 in Europa in gebruik gebragt. Hoe weet men dat het juist in dit jaar geschied is?

S. G.

De pinken te Scheveningen in 1795 (vgl. XV. bl. 291). Een levensberigt van den graaf VAN HEIDEN, later admiraal in russischen dienst vindt men in een der jaargangen van den gestaakten *Drentschen Volksalmanak.*

J. L. A. I.

Thys Lampoot. In een paskwil der 18e eeuw wordt vermeld zekere THYS LAMPOOT, en aangeduid als regent eener stad vóór den jare 1748. Wie wordt met dezen naam aangeduid? Prof. H. W. TYDEMAN vraagde in 1825 hier naar in een brief, en ik herhaal die vraag.

B. N.

Blanketsel. Er is een tijd geweest dat het onder dames uit de hoogere standen mode was zich te blanketten. Wanneer is dit hier te lande in gebruik gekomen en tot hoe lang is het bij fatsoenlijke vrouwen in gebruik gebleven?

GERRIT.

Pasquino. Ik heb eene menigte aardigheden gelezen, die de bewoners van Rome hunnen PASQUINO hebben laten zeggen. Maar ik heb nooit vernomen wie die beide beelden, PASQUINO en zijn kameraad MANFORIO, eigenlijk voorstelden. Ik vraag daarom, in de hoop dat andere lezers van den *Navorscher* in dit opzigt wijzer zullen

zijn dan ik, wie waren PASQUINO en MARFORIO? Waarmede hebben zij verdiend dat men hun een standbeeld oprigtte? Wanneer is dit geschied? Staan die standbeelden er nog? GERRIT.

D. Evertsen. Deze zeeman werd, in 1581, door J. VAN DUVENVOORDE, heer van Warmond, admiraal van Holland, gepasporteerd. Wat is er van hem bekend? Even als JAN EVERTSEN (*Nav.* XIV, bl. 27), komt hij op de *Geschiedkundige geslachtlijst der Evertsen, door* J. C. DE JONGE, niet voor.

J. L. A. I.

Geschiedenis van Egypte. Door de ontdekkingen in den laatsten tijd in Egypte gedaan, door het vinden en ontcijferen van een aantal opschriften vooral, is over de geschiedenis van dat land een geheel nieuw licht opgegaan. Zij is eene geheel andere, dan wij in vroegeren tijd, meest volgens HERODOTUS en DIODORUS, geleerd hebben. Nu en dan hebben wij daaromtrent in tijdschriften iets gelezen. Maar die geven ons geen geheel. Bestaat er in onze taal eene niet al te beknopte geschiedenis van het oude Egypte volgens de ontdekkingen van lateren tijd, die ons geen gissingen mededeelt, maar ons leert wat met zekerheid daaromtrent bekend is?

PHILOMATHOS.

De Israeliten in Egypte. Hebben de egyptische monumenten omtrent dit onderwerp ook belangrijke bijdragen geleverd. Kan nu met voldoende naauwkeurigheid antwoord gegeven worden op de volgende vragen. Wanneer zijn de Israeliten in Egypte gekomen? Staan zij in eenig verband met de Hyksos? Waar zetelden de koningen van Egypte aan wie zij onderworpen waren? Waar lag het land dat in den Bijbel Gosen genoemd wordt? Wanneer hebben de Israeliten Egypte verlaten? Wat blijkt uit de afbeeldingen en opschriften van hun verblijf in dat land? Vindt men daar ook melding gemaakt van MOSES of toespelingen op hem?

PHILOMATHOS.

Admiraal Lonck. Weet iemand mij eenige genealogische en biographische bijzonderheden mede te deelen van den admiraal HENDRIK CORNELIS LONCK, geb. in Zeeland [waar? wanneer? wanneer gestorven? waar begraven?] Hij voerde: »d'arg. à la fasce de gu. acc. de 3 membres d'aigles ou pattes d'oies du même" en leefde in de eerste helft der XVIIe eeuw, toen hij de prov. Fernambucq in Brazilië veroverde.

Bestaat dat geslacht nog? is er ergens een register van dat geslacht te vinden?

S[t]. Nikolaas. Ridder DE SCHOUTHEETE DE TERVARENT.

Voedsterheer van hertog Karel. In de rekening van Axel 1513—1514 staat:

»Item ghepr̄ de voesterheer van Hertogh »KAREL, als hij hier ter stede was."

Wie is die voedsterheer?

F. CALAND.

Grafschrift op den admiraal Jan Pietersz. Het spreekwoord *Al is Jan Pietersz dood nog leeft er zijns gelijk* is, zegt MULDER, *N. Nederl. Spraakleer*, bl. 209, de laatste regel van zijn grafschrift in de Koorkerk te Middelburg. Is die JAN PIETERSZ zulk een held geweest, dat men in zulke woorden van hem kan spreken? Wat heeft hij uitgevoerd? En wie wil mij zijn grafschrift in zijn geheel mededeelen?

T. G.

Cornelis Haga. Wie kan mij omtrent dezen beroemden man, ambassadeur der Staten in Turkije, bijzonderheden mededeelen? Wie waren zijne ouders en voorouders? Heeft hij nakomelingen gehad en zijn er daarvan nog in leven? Welk was zijn wapen? En wat beteekent zijn familienaam en hoe is die ontstaan?

H.

Brillen. Is het ook bekend wanneer men op de gelukkige gedachte gekomen is om zwakke oogen door brillen te hulp te komen? Of is dit niet bekend, dan vragen wij, wanneer vindt men voor het eerst van brillen melding gemaakt?

OUDHEID-, MUNT- EN PENNINGKUNDE.

Engelsche nobels (vgl. XIV. bl. 328). In HAYDN'S *Dictionary of Dates* vind ik op het artikel *noble* het volgende: »An ancient English coin, which was first struck in the reign of EDWARD III about 1337. This coin was stamped with a rose, and it was thence called a rose noble; its value as money of account was 6 s. 8 d." (dus *ƒ* 4,00 hollandsch). En volgens een ander: »It is supposed to have been worth 6 s. 8 d. of our now current money.

Het zou dus een bedrag zijn van *ƒ* 1500,

dat met de opgaven van den heer VAN DER BAAN verschilt.

Breda. C. VAN MAANEN.

Grafschriften in Kerken (vgl. XIV. bl. 327; XV. bl. 111, 164, 195, 235, 263, 324, 361; XVI. bl. 8). Den 11den en 12den septr. te St Maartensdijk de oude kerk bezigtigende, had ik tijd de volgende grafschriften over te schrijven.

1. Hier leyt begraven STOFFEL ANTHONISSE CLOECK was oudt 74 jaer was clerck eñ gesworen oock st maertensmr [wat is st maartensmeester?] voorwaer, was oock Schepen ende burghemeester deser Stede. Godt wil sijn siel haelen in sijn eeuwige vrede sterf de .... (oningevuld)

Onder het uitgehakte wapen staat verder:

Hier leyt begraven LEUIJNKEN MAERTEN PIETERSSEN, huijsvrouwe van STOFFEL ANTHONISSE CLOUCK was oudt 64 jaer, is gestorven 13 novr 1638.

2. Hier leyt begraven de Heer HERMANUS MEVIUS bedienaer des Goddelyken woorts, alhier gestaen hebbende 46 jaeren, overleden den 9 Juli 1688 oud sinde 73 jaer [1]).

3. Hier leyt begraven CORNELIS DE WILDE in leeven regeerend burgemeester der Stad St Maertensdyck oud 71 jaeren sterf den 16 Octobris 1780.

4. Hier leyt begravē CORNELIA OUWENBURCH, sij sterf den 29 novr A° 1626.

Het licht dat mijn alhier
Ontyd'lyck heeft begeven
Dat doet myn .... or .... doot
— n eeuwichheyt ..... n.

5. Hier leyt begraven GELEIJN .... GELDERS in syn leven heer burgemeester der Stede van St Maertensdyck en sterf den 10 aougst A° 1623 en HELENA ... GELEIJNS syn vrouwe sterf 12 Julius 1607.

Wapen drie vogeltjes. Spreuk daarboven

vgelders in duecht.

6. Hier leet begraven meester .... VAN EEK deken in dese kercke was, die sterf A° xvc xxxij den xxiiij dach October.

7. Hier leyt begravē heer JAN JACOBSZ VÃN BERGH, cappelaē vã deser kercken.

8. Hier leet begravē heer JAN WOUTERSZ vã KELDONCK, priester canoninck vã dese kerckē geboren vã Avesaet, die sterf A° xvc eñ xvij, xiij dagē ĩ februarius — bidt voer de Siele.

9. Hier leet begravē her JACOB BOM canonick Sĩte martensdycke sterf A° mccccIxxxviij (1489) op sĩte pa ..... ris avõt.

10. Hier leet begravē heer JACOB ARENTSONE VAN AMSTEL, priester, canoninck vã deser kercken, die .... en xxviij daghen in maije — Godt heb de Siele — [2]).

11. Hier leyt begraeven CLAES CORNELISZONE BIERSTEECKER .... sterf den xxij dec. A° 1590.

12. Hier leyt begraven MAIKE MICHIEL ROMBOUT COOLS, huijsvrouwe was van MARINIS WERCKENDET met haer beider ij kinderen en sy sterf xxij dec. 1598 — [3]).

13. Hier leijt begraven DAVID HERON in syn leven secretaris en vendum̃ van Scherpenisse etc — oudt 27 jaren overl. 18 Juni A° 1707. — Wapen, een reiger. Het buiten »Reicherburg" heet naar deze familie, vroeger hier zeer voornaam.

14. Hier leet begravē EWERT JANSZN vã EECK, rentm̃eest̃ van desen lande was; sterf A° xvc eñ xvij, ix daghe in aprilis. —

15. Hier leit begravē Joffrou MARGRIET HENRICK die bastart vã BERGĒ docht eñ ghetroudt huÿsvrouw van EVERT vã EEK sy sterf A° xvc eñ xxij de IX dach ĩ merte — bidt voer de siele.

16. Hier leyt .... (bogten) .... rentm̃ in sÿ edel levē vã St mertensdyck eñ joncfrouw JOSIJNA VÃ DÕBURCH sÿ huÿsvr̃ sterf A° xvc xxxij xij maert [4]).

17. Hier leet begravē DIJRIJC HEINESZ, die sterf int jaer ons heeren cccc ende xcviij (1498), xvij daghe in april . bidt voer de siele.

18. Hier leyt begraven de Heer JOSIJAS MUS in sun leven drosserdt ende rentmeeš der stede ende landen van St Maertensdyck ende Scherpenissen, overleden 5 octobris 1637.

19. Hier leghen begravē de kinderen van m̃ JAN PIGGEN eñ de kinderē van synne sonne HENDERICK PIGGEN.

20. Tegen den muur in het zoogenaamd klein koor hangt een oud bord, boven voorzien met een doodshoofd, en van onderen met de woorden »*aetatis suae XXIV* obiit 4 aug. 1777." Rondom dit bord hebben [8?] wapens gehangen, waarvan er nog 4 op den vloer liggen als: »MOGGE, KEIJSER, STAVENISSE POUS en VERHEIJE" en in het midden heeft ongetwijfeld het, op den vloer in twee stukken verspreide, groote wapen gehangen, dat is: parti

1° DE JONGE VAN ELLEMEET: in goud een golvende blaauwe dwarsbalk; in een blaauw hartschild over alles heen, twee golvende zilveren dwarsbalken.

---

1) Ds H. MEVIUS was de opvolger van JAC. D'HERDE (16.8—1640) en werd opgevolgd door CAROLUS TUINMAN (1688—1691).

2) Kan deze JACOB uit het bekende geslacht VAN AMSTEL zijn?

3) Hoog aan een der muren is nog een latijnsch opschrift met den naam WERCKENDET.

4) Deze JOSINA VAN DOMBURCH komt, zoover ik weet, bij SMALLEGANGE niet voor. — Van wie kan zij eene dochter zijn?

2° Écartelé — 1 en 4 STAVENISSE: d'arg. à 2 fasces ondées de sa.; acc. de 5 billets couchées du même 3 et 2. — 2 en 3 POUS: d'azur à la fasce d'or ch. de 3 oiseaux de sable.

Dit bord is ongetwijfeld een gedenkteeken van een der heeren DE JONGE, vroeger in S^t. Maartensdijk voornaam. Onder dit monument liggen dan ook twee grafsteenen dezer familie; de eene in 't latijn is door vuilheid onleesbaar, op den anderen staat: Hier ligt begraven de Wel Edel Gestrenge Heer m^r CORNELIS DE JONGE in sijn edel leven Pensionaris honorair der stad Ziericzee en wegens deselve gecommitteerd ter provinciale rekenkamer van Zeeland, mitsgaders drossaard en dykgraav deser stede en lande van St Maartensdyk, Scherpenisse en rentmeester der domeijnen van den heere Prince van Orange aldaar enz: enz: enz: gest: den 25 Juni 1771 oud 31 jaaren —

21. Schuin over dit van zijne wapens beroofde bord, staat de schandelijk gehavende tombe van CORNELIS LIENS, bevattende het volgende opschrift:

Epithaphium pro
viro nob CORNELIS LIENS araūsoniorum
princip^m MAURICIJ ac FREDERICI HENRICI ditionis urbis et Scherpenis
toparcha ac questore obijt ann°
1636 $\frac{3}{1}$ aetatis 56
Domi^{la} HELEONORA WATEN uxor
eius dilecta obijt A° 16...
aetatis....
Domic^{la} CORNELIA LIENS filia proles
ultima obijt An° 1627 $\frac{7}{20}$ aetatis 8 —

Drost, rentmeester beijd' twee princen lieff, ghetrouw,
Vader des Stats, hier leyt syn dochter en syn vrouw,
Taalryck, besocht, geheert, welsprekent, welgheacht
Al leven sterf en keert den dach in doncker nacht —

22. Naast dit monument, waarvan de prachtige marmeren sieraden in een' hoek liggen onder een aantal oude straatkeien en dakleien, ligt een halve voet van den grond de steen, die het graf sluit van de ouders van FRANK VAN BORSSELEN, waarin ook in nov^r 1470 zijn lijk ter ruste gelegd werd; op den rand diens steens staat: In tjaer ons heeren MCCCC eñ xxij opten dertiensten dach in februario doe starf her FLOERIS VAN BORSSEL, heer van Sulen en van Sinte Maertinsdijck — In tjaer ons heeren MCCCC eñ xx op ten xxvj sten dach in..... astmaent [?] doe st...ede van heer..... vrouwe van Sulen eñ van St Maertinsdijck — bidt voer de Sielen. [5])

23. In perpetuam omni virtutum genere
ornatae nec non pietate insignis
dom^{ellae} ELISABETHAE LIENS memoriam
(hic cum quinis defunctis ante ipsius
decessum prolibus sepultae) JACOBUS SMEULDERS
huius civitatis consul primarius et
medicinae doctor ordinarius maritus
simul ac pater pie moestus hoc monumentum
F.F. obijt anno 1643 Januarii 2 annos nata 36.

Hier onder sterflyck mensch, in daerde leyt gesloten
LIENS ELISABETH, van dheer GRENU gesproten
dHeer SMEULDERS ander deel, syn weerde lieve vrouw
Voor desen syn vermaeck, nu oorsaek van syn rouw
De paelsteen van haer tyt, donwetentheyt der vrouwen
Tafwesen van den man, de man syn deel onthouwen
Haer eijgen vleesch en bloet het kint uyt haeren schoot,
Godt die tleven geeft, die brachten haer ten doot,
In tenge graf bepaelt, doch hare vrome seden
Haer sorge voor haer huijs en haer Godsalichheijt
Noch leven na haer doot, door tgansche lant verbreijt.
Vivendo migro.

24. Hier leyt begraven D^s SAMUEL BOON, geb. binnen Middelburgh den 21 feb. 1678 en tot predikant alhier bevestigt den 7 maart 1706 en overl. den 5 maart 1718 en syn moeder MARIA VAN DELEN wed^e van SAMUEL BOON geb. 4 Sept. 1642 binnen Middelburgh en alhier overl. 29 Sept. 1712 en sijn vrouw CORNELIA JESSINGH geb. binnen Middelburgh 1 feb. 1676 en alhier overleden 17 jan. 1714. [6]

F. CALAND.

---

[5]) FLORIS VAN BORSSELEN was geh. met ODA VAN BERGEN, d^r van HENDRIK BOUTERSSEM [BAUTERSHEIM] VAN BERGEN en BEATRIX VAN POLANEN, en had slechts twee kinderen FRANK en ELEONORA geh. met JAN VAN BUREN, heer van Dodendaal [waar ligt dit?]. Zie S. VAN LEEUWEN, bl. 1090.

Van het witte beeld van ODA ligt nog een treurig fragment in den hoek bij de keien en leien; het witte beeld van FLORIS (zonder beenen en hoofd) ligt nog op zijne plaats op den steen, doch bedolven onder eene massa leien; de 8 nissen in den muur uitgehouwen zijn ledig, even als denkelijk het graf zelve, dat eenige jaren geleden geopend werd op bevel van een' jonkh^r DE CASEMBROOT, toen, meen ik, secretaris van St Maartensdijk.

[6]) SAMUEL BOON had bij zijne eerste vrouw CORNELIA JESSINGH twee zoons, CORNELIS, ged. 26 dec. 1708 en THEODOOR, ged. 35 dec. 1711 en bij zijne

Politieke speeltuigjes (vgl. XIV. bl. 359; XV. bl. 131, 198, 263, 325, 361). Een der lezers van den *Navorscher* bezit een exemplaar geheel gelijk aan dat, wat door FRANCESCO beschreven is. Hij vraagt wie FRANCESCO is, die daarin zooveel belang schijnt te stellen, en welke waarde er aan wordt toegekend?

[Op de eerste vraag zullen wij den vrager antwoorden, zoodra FRANCESCO ons daartoe vrijheid geeft.]

IJzeren harnas van Piet Hein (vgl. XV. bl. 327). Het berust op het *Koninklijk Museum van oudheden* te 's Gravenhage.

J. L. A. I.

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

Vragen aangaande journalistiek (vgl. XV. bl. 331; XVI. bl. 12). De *Gazette Royale de Hollande* en de *Koninklijke courant* was één en hetzelfde officiele dagblad, hetwelk van 1806 tot 1810 werd uitgegeven, even als de *Feuille politique du département du Zuiderzee* en het *Staatkundig dagblad van de Zuiderzee*, van 1811 tot 1813, en de gaping tusschen den *Courier d'Amsterdam* en de *Nederl. Staatscourant* vervult. Onder de regering van koning LODEWIJK NAPOLEON, verschenen *alle officiële* organen, in het *Fransch* en *Hollandsch.*

J. L. A. I.

Bilderdijk geen hoogleeraar (vgl. XV. bl. 274, 327, 362; XVI. bl. 14). Wie die twee hoogleeraren waren, door wie B. gekeerd werd, ik geloof dat men niet ver van de waarheid zal zijn, als men hier den aristocraat H. C. CRAS en den democraat J. H. VAN SWINDEN bedoeld acht. Zij vreesden een onderwijs in de geschiedenis des lands, dat niet met hunne zienswijze strookte. Vijftien jaren later zocht JACOBUS SCHELTEMA immers nog met alle magt prof. TYDEMAN van de uitgave van BILDERDIJKS *Geschied. des Vaderlands* terug te houden.

L. B. N.

Aanhaling: Trouw, Eer en Recht enz. (vgl. XV. bl. 136). Deze regels vindt men ook in het dagboek van CHRISTIAAN HUYGHENS den ouderen, gelijk de heer ALBERDINGK THIJM in zijn stuk over HUYGHENS en de familie VAN DORP heeft medegedeeld. Zij staan daar op het jaar 1619 zonder dagteekening, maar vóór aanteekeningen van de maand februarij. Vanwaar echter de oude HUYGHENS ze had, is mij niet bekend.

Pierre Massuet (vgl. XV. bl. 333; XVI. bl. 14). PIERRE MASSUET werd in 1698 geboren te Mouzon-sur-Meuse, en overleed in 1776 op het kasteel van Lankeren bij Amersfoord. Aanvankelijk werd hij kweekeling van de orde van St. Benedictus, doch verliet weldra zijn klooster, de wijk nemende naar de Nederlanden, alwaar hij, na den hervormden godsdienst te hebben omhelsd, de geneeskunst beoefende onder de leiding van den beroemden BOERHAVE, en in 1729 te Leiden den doctoralen graad bekwam. Zie verder den *Dict. hist.*, Paris, 1829, alwaar men tevens de opgave vindt van zijne talrijke, zoowel oorspronkelijke als vertaalde werken en ook van de werken van anderen door hem uitgegeven. Bovendien was hij de voornaamste bestuurder van het tijdschrift *Biblioth. raisonnée des ouvr. des savans de l'Europe*, hetwelk sedert 1728 tot 1753, in 52 dn., te Amsterdam werd uitgegeven. Ook schreef hij in het werk *Lettres sérieuses et badines*, o. a., in het 4de dl., eenen brief, waarin hij, op eene hatelijke en ongepaste wijze, niet alleen de bekwaamheden, maar ook inzonderheid het karakter en de waarheidliefde aantastte van PINGRÉ, geneesheer te Amsterdam, die over de plant *Brittanica* eene uitvoerige verhandeling had geschreven. Mannelijk werd PINGRÉ echter verdedigd door zijn' vriend VAN EFFEN, in een' uitvoerigen brief aan een' parijsschen vriend (zijn laatste geschrift in de *fransche* taal), te vinden in de *Bibl. fr.*, 23ste dl., bl. 304.

J. L. A. I.

Pater Adriaan Poirters (vgl. XV, bl. 298, 363). POIRTERS heeft geene afzonderlijke vertaling uitgegeven van *Imago primi saeculi societatis Jesu*, Antv. 1640, in-f°., maar, alleen de vlaamsche verzen geleverd, die in dit zeer zeldzame werk voorkomen, waarvan te 's Gravenhage door

---

tweede vrouw SUZANNA MEERMAN, d^r van burg. CORNELIS MEERMAN en JANNETJE JOBS, met wie hij 13 aug. 1714 huwde, nog twee zoons, JOHANNES ged. 23 jan. 1715 en JACOBUS ged. 18 apr. 1717.

SUZANNA MEERMAN huwde 2 aug. 1727 HENDRIK MEIJER, wed^r van BARENDINA KOSTER.

Hij was NIKOLAAS DE GOEYER (GOOIJER) opgevolgd en had tot zijnen opvolger FILIPPUS GASTUS, bevestigd 1 jan. 1719. — Den 4 junij huwde te St Maartensdijk: NIKOLAAS DE GOOIJER, predikant te Utrecht, met CORNELIA SLIJPS, wed. van burg. MARINUS CATSHOEK, en MARIA DE GOOIJER van Utrecht met EGIDIUS MANNEKE.

den boekhandelaar W. P. VAN STOCKUM, den 16den april 1861, een exemplaar is verkocht geworden. De Hollandsche vertaling: *Afbeeldinghe van d' eerste eeuwe der Societeit Jesu, door de Duitsch-Nederl. Provintie*, verscheen te Antw. 1640 in 4°. POIRTERS is ook de schrijver van het *Leven van den H. Franciscus de Borgia, derden Gen. der Jesuiten.* Antw., 1671, in 8°. met pl.

J. L. A. I.

De Pentateuch van 1593 (vgl. XV, bl. 364). De *eerste* afzonderlijke druk der 5 boeken van MOZES, door LUTHER in 't Hoogduitsch vertaald, verscheen in 1523 in folio, dus 70 jaren vroeger dan de druk, die J. C. K. onder de oogen kwam. Zijne vertaling van den geheelen Bijbel zag voor het eerst in 1534 het licht, en werd in hetzelfde jaar te Leipzig herdrukt. De *laatste*, door hem uitgegevene druk is die van Wittenberg, 1545.

J. L. A, I.

J. van Holst (vgl. XV. bl. 364). JOHANNES VAN HOLST werd 1662 tot adjunct van JOACHIM HORSTIUS, predikant te Alfen, aangesteld, en vertrok van daar, 1676, naar Leeuwarden, alwaar hij in 1691 gestorven is.

VAN ABCOUDE in zijn *Naamregister*, dl. I. vermeldt van J. VAN HOLST een werk *van de Cometen*, in 8°, te Rotterdam 1737. Indien dit van denzelfden persoon is, zal het waarschijnlijk eene vernieuwde uitgave zijn, dewijl zijne andere schriften *bij zijn leven* zijn uitgegeven, als:

Zions Verbodsdag, 8°., Leeuw. 1677.

Voorbereiding tot den Messias komende in den vleesche. 8°. Leeuw. 1680.

De onwankelbare Belydenisse der hoope. 8°. Leeuw. 1683.

Beginselen der woorden Gods over den Heydelbergse Catechismus, 8°. Zie VAN ABCOUDE, t. a. p. dl. II. V. D. N.

Agapetus. Dialogi Castilionis (vgl. XV. bl. 366). AGAPETUS, in de VIde eeuw diaken van Constantinopel, schreef een brief aan JUSTINIANUS, *over de pligten van een christelijk Vorst*, door BANDURI opgenomen in zijn *Imperium Orientale*; en, BERNARD DIAZ DEL CASTILLO was een der gelukzoekers, die in 1519 FERDINAND CORTES naar Mexico vergezelde, zich aldaar vestigde en omtrent 1560 overleed. In den stijl van een ongeletterd oud soldaat beschreef hij de geschiedenis der verovering van Mexico, na zijn' dood uitgegeven onder den titel van: *Historia verdadera de la conquista de Nueva España.*

J. L. A. I.

[Het laatstgenoemde werk is buiten allen twijfel een ander dan dat wat in de vraag vermeld wordt. Vooreerst toch zal die *Historia de la conquista d. N. E.* wel niet in dialogi geschreven zijn. Ten anderen blijkt uit de vraag dat de *Dialogi Castilionis* gebruikt werden om er Latijn uit te leeren, iets waartoe een boek in het Spaansch geschreven niet zeer geschikt is.]

Pierre le Jolle (vgl. VI. bl. 139; XI. bl. 44; XV. bl. 117). Reeds meermalen is in dit tijdschrift gevraagd naar PIERRE LE JOLLE, schrijver van het boekje getiteld »*Description d'Amsterdam en vers burlesqves*," Amsterdam 1666. Ik kan mededeelen, dat PIERRE LE JOLLE, geboren te Dieppe in Normandie in 1630, door geloofsvervolgingen gedwongen uit zijn vaderland te vlugten, zich te Amsterdam nederzette, aldaar koopman was en op 1 januarij 1658 in die stad getrouwd is met HELENA VAN DRIELENBURG. — Hoewel ik zulks niet met zekerheid zou kunnen bewijzen, geloof ik toch dat deze de schrijver was van het bovengenoemde werkje.

Of hij, om de woorden van CHR. te bezigen, een »losse kwant" is geweest, durf ik niet beslissen. In de geschriften van een paar eeuwen geleden komen intusschen wel eens enkele ruwheden voor, zonder dat hunne schrijvers daarom nog »losse kwanten" waren.

JAQUES LE CURIEUX is, zoo als (nu wijlen) mr W. J. C. VAN HASSELT mij verzekerde, een pseudoniem voor ELSEVIER.

Amsterdam. D. B. LE JOLLE.

Contemporaine (Mémoires d'une) (vgl. X. bl. 355). Bestaat er eene recensie van dit werk waarin waarheid en fictie, om geen harder woord te gebruiken, worden uit één gezet? Zoo ja, waar is die te vinden?

U—H.

Aanhaling: Amicus Plato, amicus Socratus, sed magis amica veritas (vgl. XVI. bl. 16), zal wel de ware lezing zijn. Deze woorden staan op de keerzijde van eenen gedenkpenning, in 1684 geslagen, en doelen op den onderschepten brief van den graaf D'AVAUX en de daaruit gevolgde onlusten met de stad Amsterdam, aangaande het in beslag nemen en verzegelen harer papieren, enz.

J. L. A. I.

Petrus Bontemps (vgl. XV. bl. 136). PIERRE BONTEMPS, was, van 1637 tot 1649, predikant bij de waalsche gemeente te Haarlem. J. L. A. I.

P. Dittelbach (vgl. XV. bl. 118). Op het titelblad van genoemd werkje staat, »voor desen Predicant tot Nendorp in Oost-Frieslant," en de voorrede is geteekend: »Amsterdam desen 3 Maart 1692."

Zou dit ook van eenig nut kunnen zijn?

A. C. D. G.

Cicero de officiis enz. door Coornhert vertaald (vgl. XV. bl. 73, 136). Behalve de vermelde uitgave: Amst., DIRC PIETERSZ. (PERS), zijn mij bekend, die te Haarl., JAN VAN ZUREN, 1561, in kl. 8°, het eerste en een zeer zeldzaam voortbrengsel der drukkerij, door JAN VAN ZUREN in dat jaar te Haarlem opgerigt, en waarvan het voorberigt eene merkwaardige getuigenis bevat ten gunste van L. J. COSTER en diens uitvinding; en, die te Delf, BRUIJN HARMANSZ SCHINCKEL, 1604, en Delf 1614, beide in kl. 8° en met hetzelfde voorberigt als de voorgaande 1e uitgave.

J. L. A. I.

Het boek der conformiteiten (vgl. XIII. bl. 180; XIV. bl. 74; XV. bl. 167). Behalve de vertaling der *Anatomie vander Barrevoeter monniken Alcoran, of der Minderbroeders Wetboek*, door J. MAURITIUS, Amst. 1695, in 12°, is mij eene vroegere bekend geworden, getiteld: *Den Alcoran der Franciscaner Monnicken, waerin de grouwelijcke leer der Barvoeter Monnicken ende Superstitie der Papisten wordt aangewezen, na de Copije gedruckt tot Geneve*, 1664, in 12°. Beide vertalingen komen voor op de *Catalogue de livres anciens et curieux, provenant de la libraire de* M. J. L. C. JACOB, *à la Haye*. 1re *part.*, in november 1865 aldaar verkocht; doch waarvan als oorspronkelijk schrijver LUTHER, in plaats van diens leerling ERASME ALBERE wordt opgegeven. Bij de laatste uitgave der fransche vertaling, door CONRAD BADIUS, den schoonbroeder van R. ESTIENNE, getiteld: *L'Alcoran des Cordeliers, Lat. et Fr. nouv. éd. ornée de figures de* B. PICART. Amst. 1734, 2 v. in 8°, kan worden gevoegd: RENOULT, *Les Aventures de la Madonna et de François d'Assise, recueillies de plusieurs Docteurs Romains, et capables de faire voir le ridicule du Papisme.* Amst. 1701, fig. In prof. VAN GOENS *Catalogus*, 1776, is er bij aangeteekend: *Rare et curieux.*

J. L. A. I.

Johannes Sylvius (vgl. XV. bl. 136, 201), Zoowel door de heeren J. VAN DER BAAN en H. M. C. v. O., als door mij, werd aangegeven, dat, volgens WAGENAAR, OTTO BADIUS' de eerste predikant was, die door de hoogduitsche Gereformeerden te Amsterdam werd beroepen, anno 1620. Onder de uitgaven, de Oude kerk betreffende, vindt men het volgende aangeteekend.

1583.

Betaelt aen de vyf Duytsche ende een Francoysen Predicanten hun stipendium, verschenen Februarij 1583, *f* 281.5.

Zou een der lezers van den *Navorscher* mij ook de namen van deze vijf »Duytsche predicanten" kunnen opgeven?

A. C. d. G.

Johannes Sylvius De hier genoemde »duitsche predikanten" zullen wel geen hoogduitsche, maar hollandsche predikanten geweest zijn. Het woord *duitsch* had toen nog niet de bepaalde beteekenis van *hoogduitsch;* ook andere duitsche talen, o. a. het Nederlandsch, werden in dien tijd nog wel met dezen naam genoemd. VONDEL b. v. zegt in zijnen *Roskam:*

Of rijm ik, dat een boer dit Duitsch niet kan verstaan;

En JAN LUIKEN gaf aan zijn bundeltje minnedichten den naam van *Duitsche lier.*

De vijf duitsche of hollandsche predikanten in februarij 1583 bij de amsterdamsche gemeente in dienst, waren JOHANNES KUCHLINUS, MARTINUS LYDIUS, HILLEBRANDUS CUNAEUS, JOANNES AMBROSIUS en JOANNES HALLIUS. Z. COMMELIN, *Beschr. v. Amsterdam*, bl. 484.

P. L. Wz.

J. C. Bulengerus en C. Calcagninus (vgl. XIV. bl. 123, 144, 170). Zoolang de wereld en *l'amour de ce rien qu'on nomme renommée* zullen bestaan, zegt VALERY in zijne *Voyage en Italie*, zullen de ontelbare levensbeschrijvingen onophoudelijk het licht zien, opgevuld met oneindige en onvermijdelijke onnaauwkeurigheden. Dit vind ik bewaarheid, door het, afgaande op de naauwkeurigheid van zeker biographisch woordenboek (XIV, bl. 170), vermelde, dat, boven de zaaldeur der bibliotheek van het klooster van St. Dominicus, te Ferrara, waarin zich de graftombe van CELIO CALCAGNINI bevindt, het opschrift te lezen stond: COELIUS CALCAGNINI *ubi vixit ibi sepeliri voluit.* In genoemden *Voyage*, wordt door den schrijver, als ooggetuige, het waarlijk wijsgeerige opschrift medegedeeld, luidende: *Ex diuturno studio hoc didicit: mortalia contemnere et ignorantiam suam non ignorare.* »Door zijne langdurige studiën leerde hij het vergankelijke verachten en zijner onwetendheid niet onwetend te zijn," met de opmerking: Het is te verwonderen dat CELIO, de belijder van dergelijke zedeleer, CICERO vijandig is geweest; en zijne verhandeling *over de pligten*, met zooveel

bitterheid heeft kunnen minachten, een belachelijk gevoelen, waardoor hij gedurende zijn leven zich talrijke vijanden op den hals heeft gehaald. Thans is zijn borstbeeld verbrijzeld en zijne graftombe bouwvallig.

J. L. A. I.

Johannes a Lasco (vgl. XIII, bl. 87; XIV. bl. 206). Bij de, door den heer J. H. L. VAN DER SCHAAFF, opgegevene bronnen over JOHANNES à LASCO, kan nog worden gevoegd: LUD. HARBOC, *Nachrichten von Johan à Lasco. Kopenh.*, 1758, in 8°.

J. L. A. I.

't Leven van Esopus (vgl. XI. bl. 110; XIII. bl. 15; XIV. bl. 268). Zeldzaam komt voor: *Dat wonderlicke Leven Esopi met zijn ghenuecklijke Fabulen.* Reesz, 1585, in 12°. met fraaie houtsneden; zoo mede: *Leven van Esopus*, Amst., O. BZ. SMIENT, 1664.

J. L. A. I.

Don Quyote (vgl. XIV. bl. 208, 239, 273). Ofschoon aan de vertaling van *Don Quichot door* WEIJERMAN, 'sGravenhage, 1746, in f°., bij de uitgave geen gunstig onthaal ten deel mogt vallen, vermeld ik, volgens schriftelijke opgraven, als eene bijzonderheid, dat een prachtexemplaar, met fraai gekleurde platen, gebonden in rood marokijnen band, verguld op sneê, in 1864, op de verkooping der bibliotheek van SCHINCKEL *f* 46 mogt gelden.

J. L. A. I.

Lud. Caelius Rhodiginus (vgl. XIV. bl. 207, 237, 266, 303, 329). COELIUS RHODIGINUS, in 't Italiaansch LOUIS CELIO RICHERIO geheeten, nam den gelatiniseerden naam aan van zijn vaderland (Rhodigium). Hij was een der eerste flonkersterren van den nieuweren tijd en ligt te Rovigo, in het klooster van S. Franciscus begraven. JULIUS CÉSAR SCALIGER, welke zich beroemen mogt RHODIGINUS onder zijne leerlingen te tellen, noemde hem den VARRO *van zijn tijd;* zijne *Antiquae lectiones*, door ALDUS in 1516 gedrukt, (de uitgave te Bazel, 1550, in fol., uitgegeven door de zorg van CAMILLE RICCHIERI, neef van den schrijver, en door J. M. GORETTI, bevat 14 boeken meer) verwierven hem eene europesche vermaardheid. Begunstigd door FRANS I, overleed hij van droefheid, op de mare van diens nederlaag en gevangenneming te Praag. BOSSE verhaalt, in zijne vertaling van *De la vie et du Pontificat de Leon X*, 10de dl., aant. XXII., dat een oostenrijksch officier, die welligt eene der hoogduitsche hoogescholen had bezocht, bij zijn doortogt door Rovigo, verontwaardigd geen opschrift te vinden op de graftombe van een dergelijk geleerde, zijn' degen trok, en met de punt deze verwonderingswaardige woorden schreef: *Hic jacet tantus Vir!* »Deze gewaarwording (zegt VALERY) had nog beter gevoegd aan een onzer landgenooten; omdat RHODIGINUS altijd een zeer getrouw aanhanger der Franschen is geweest. Het standbeeld, waarvan de spraak ging, hem te Rovigo op te rigten, en hetwelk deze arbeidzame geleerde zoo zeer waardig was, heb ik niet kunnen bespeuren." Zie VALERY, *Voyage en Italie.*

J. L. A. I.

Aanhaling: Experto crede Ruperto (vlg. XIV. bl. 175, 366). *Experto credere* is eene echt classieke uitdrukking, o. a. te vinden bij VIRGILIUS, *Aen.* XI. 283, waar DIOMEDES tot de gezanten der Latijnen sprekende van AENEAS zegt:

experto credite, quantus
In clipeum adsurgat, quo turbine torqueat hastam.

en bij OVID., *Fast.* V. 684.

Si licet expertis credere.

Of nu een ROBERT of een ALBERT deze spreekwijze ook gebruikt hebben, zegt waarlijk niet veel. In vroegere dagen, nog in mijne jeugd, hoorde men in het dagelijksch verkeer, zelfs door menschen, die juist geene groote geleerden waren, zulke latijnsche spreekwijzen of spreuken dikwijls bezigen. Voorts verklaart de zucht om te rijmen genoegzaam den naam RUPERTUS.

SAXO SYLVIUS.

De Monconijs. een toerist in de XVII^{de} eeuw (vgl. XIV. bl. 175). De oorspronkelijke druk zijner *Reizen* verscheen te Lyon, 1665, 3 dln. in 4°, pl. Die van Paris, DE LAULNE (*Hollande*), 1695, 4 v. in 12°, is slechts een nadruk.

J. L. A. I.

Reis door Engeland, Schotland en Yrland (vgl. XIII. bl. 307). De schrijver dezer reize is MAXIMILIAAN MISSON. Geboren in Frankrijk, uit protestantsche ouders, omtrent het midden der XVII^{de} eeuw, was hij aanvankelijk raadsheer in het parlement van Parijs, welke betrekking hij, bij de herroeping van het edict van Nantes, verloor. Naar Engeland uitgeweken, alwaar hij blijken gaf een groot ijveraar te zijn voor zijn geloof, werd hij belast met de zorg voor de opvoeding van een jong edelman, wien hij op zijne reizen in Holland, in Duitschland en in Italië als mentor vergezelde. Hij overleed te Londen in 1721. Oorspronkelijk is de bedoelde reize uitge-

geven in 't Fransch, en gedrukt te 's Gravenhage, 1698, in 12°, met platen en afbeeldingen van oude kleederdragten, onder den titel van: *Mémoires et observations d'un voyageur en Angleterre.* Zie verder den *Dict. histor.*, Par. 1829; waarin zijne overige werken worden vermeld.

J. L. A. I.

Augustinus van Teylingen (vgl. XI. bl. 241, 269, 334, 366; XIII. bl. 338). Met zijn naam is het *Paradisum voluptatis*, in hetzelfde jaar 1630, en mede te Antwerpen in 8° in het Nederlandsch uitgegeven, onder den titel van: *Het Paradijs der wellusticheyt.*

J. L. A. I.

Het boek Anonymi, genaamd Deuterojubilon (vgl. VI. bl. 12, 245). Dit stukje, 16 pp. 8°.. goth. letter, 2 colomm. zonder naam noch plaats, behelst, gelijk men weet, eene burlesque voorstelling van de viering van het tweede eeuwfeest der academie te Leiden in 1775, en zulks bij wijze eener parodie van de Statenvertaling des Bijbels. Juist tien jaren geleden werd in dit tijdschrift gevraagd naar den naam des schrijvers. Voor zoo verre mij bekend is, is daarop geen, tenzij een zeer onvoldoend antwoord, ingekomen. Ik neem dus de vraag over: Weet iemand deze schrijver op te geven, en is er in 1850 ook iets dergelijks in 't licht verschenen, gelijk mij is verhaald?

U—H.

Mr. J. ten Brink (vgl. XV. bl. 254, 347). Ik zou misschien in staat zijn om de vraag, betrekkelijk mijn goeden ouden leermeester aan de academie te Groningen te beantwoorden, maar geloof dat zijn zoon mr. B. TEN BRINK, praeceptor te Utrecht, of zijn kleinzoon en naamgenoot dr. J. TEN BRINK te 's Gravenhage, dit naauwkeuriger zouden doen. Daarom verwijs ik den belangstellende tot die heeren. Daar nu echter de naam van den groningschen hoogleeraar een- en andermaal in dit tijdschrift genoemd is, zij 't mij vergund eene bijzonderheid, hem betreffende, mede te deelen, die sommige mijner tijdgenooten zich nog wel herinneren zullen.

TEN BRINK bezat een buitengewoon sterk geheugen, waarvan ten blijke strekte het verbazend groot aantal latijnsche, grieksche, fransche, hoog- en vooral nederduitsche verzen, die hij in zijn hoofd had en bij voorkomende gelegenheid gaarne reciteerde — maar vooral het volgende feit. Er bestond te Groningen een liefhebberijtooneel onder de zinspreuk *Utile dulci*, waarop mannen uit den aanzienlijksten stand hun talent (en geen middelmatig talent) ten toon spreidden. Nu zou op zekeren avond gegeven worden het bekende treurspel *Elfride*, van KASTELEIJN meen ik. Even voor dat men een aanvang zou maken, kwam er berigt van den persoon, die de rol van Athelwold (nevens die van Elfride, de belangrijkste van 't gansche stuk) zou vervullen, dat hij verhinderd werd te verschijnen. Reeds was een talrijk gedistingueerd publiek in de zaal verzameld, en men wist aanvankelijk niet, wat te doen. Doch nu gaat het scherm op; een acteur kondigt de bestaande stoornis aan, doch voegt er bij, dat een der toeschouwers zich aangeboden heeft, om de ontbrekende rol nog van buiten te leeren en daarin op te treden, mits men het nastuk vooraf vertoonde, en 't publiek eenige toegevendheid aan den dag legde. Men wist eerst niet, wie deze moeilijke taak op zich genomen had; doch toen niet lang daarna de stem van den geliefden professor zich eerst achter 't tooneel hooren liet (zijn rol bragt dit mede) en hij vervolgens zelf optrad, toen ontstond er een algemeen handgeklap, dat langen tijd aanhield. En men moet bekennen, dat TEN BRINK zijn rol vrij goed in 't geheugen had en met talent vervulde.

NIL ADMIRARI.

G. Leti. Ik ken dien schrijver uit zijne werken en dit maakt mij verlangend om te weten waarin zijne zonderlinge levenswijze bestond, die *Nav.* I. bl. 30 »misschien wel de opname in den *Navorscher* waardig" wordt genoemd. Is J. C. K., die daar ter plaatse zoo schreef, dezelfde die nog medewerker van den *Navorscher* is, dan zal hij mij zeker wel het genoegen kunnen en willen doen deze vraag te beantwoorden. ?

Hoogduitsche dichters in Holland. In PISCHONS *Leitfaden zur Gesch. der deutschen literatur* vond ik vermeld, dat verscheidene hoogduitsche dichters uit de 17e en het begin der 18e eeuw of te Leiden gestudeerd of althans zich in Holland opgehouden hadden. Hij noemt als zoodanig OPITZ, [1]) PAUL FLEMMING, HOFFMANN VON HOFMANSWALDAU, WITHOF, GRYPHIUS, LOHENSTEIN, VON ZESEN, WERNICKE en VON CANITZ. Wie kan mij zeggen of er nog meer geweest zijn en of er ook nog te Utrecht

[1]) PISCHON haalde hierbij aan eene verhandeling van PRUTZ: *die niederl. Liter. und ihr Verhältniss zur deutschen Poesie der Gegenwart* in *Hall Jahrb.* 1840.

gestudeerd hebben? Het zou niet onwaarschijnlijk zijn, dewijl daar van ouds beurzen voor duitsche studenten waren.

P. Q.

Huyghens, Anatomie de Clorinde. HOOFT schrijft aan HUYGHENS 27 aug. 1630, na eerst van de door dezen laatsten vertaalde gedichten van DONNE gesproken te hebben: »Niettemin, komende van onlanx UEd. *Wijvenhater* en *Ontledinge* te bezichtighen, zoud' jck geen' minder moedt hebben op de handt van deze ende anderen van UEd. afkoomst, als op eenighe van de zijne, zoo zij 't zaemen aen 't worstelen waeren," Het eerstgenoemde dezer twee gedichten, de *Misogamos*, is bekend, Maar wie kent het andere en weet waar het te vinden is? BRANDT teekent er in zijne uitgave bij aan »Een Fransche satyre, *l'Anatomie de Clorinde.*" Hij schijnt die dus gekend te hebben.

P. L. Wz.

Spaansche en Portugeesche zeevaartkundige werken. Onlangs heeft een mijner vrienden, de luitenant bij de spaansche marine, don RAPHAEL PARDO DE FIGUEROA, eene belangrijke verhandeling geplaatst in *El Departamento, Revista cientifica de Marina*, over een der oudste spaansche werken over de zeevaart, namelijk: *Regimiẽto de Nauegaciõ*, uitgegeven door PEDRO DE MEDINA te Sevilla in 1563.

Genoemde schrijver is bij onze oudste zeevaarders niet onbekend. Van een ander zijner werken, *Arte de Navigar*, zijn twee nederlandsche vertalingen bekend; van dit werd er eene bij CORNELIS CLAESZ te Amsterdam in 1598 uitgegeven. Wijlen de verdienstelijke kapitein luitenant ter zee PILAAR heeft in zijne belangrijke *Litteratuur der Stuurmanskunst* in het *Tijdschrift voor het zeewezen* door PILAAR en OBREEN, 1846 en volgende jaren, hiervan een verslag gegeven.

De luitenant FIGUEROA heeft het voornemen opgevat eene dergelijke literatuur van spaansche en portugeesche schrijvers te bewerken. Ten einde hem hierin behulpzaam te zijn, wenschte ik wel die heeren, welke daartoe in de gelegenheid mogten zijn, uit te noodigen, mij te willen mededeelen:

1°. of hun eenige werken betreffende de zeevaart of daarmede in onmiddellijk verband staande wetenschappen in de spaansche of portugeesche taal bekend zijn en mij daarvan zoo veel mogelijk den titel volledig op te geven.

2°. of er ook vertalingen van bestaan in het Nederlandsch; zoo ja, bij wien en in welk jaar die zijn uitgekomen?

3°. of er van genoemde werken ook in onze openbare of particuliere bibliotheken aanwezig zijn.

De spaansche schrijvers, door den heer PILAAR in zijne *Litteratuur der Stuurmanskunst* behandeld, zijn door mij reeds aan den luitenant der marine FIGUEROA opgegeven.

LABORANTER.

Ferguut. Prof. VISSCHER heeft dezen roman uitgegeven naar vier handschriften, namelijk twee fraaie codices in de bibliotheek der Maatschappij van Nederl. letterkunde te Leiden, een op perkament en een afschrift daarvan door STEENWINKEL vervaardigd, en twee handschriften uit zijne eigene verzameling. Beide of ten minsten een daarvan zullen wel uit de middeleeuwen zijn, althans prof. VISSCHER spreekt van perkamenten *handschriften.* Hèt is wel vreemd, dat wij in zijne uitgave geene enkele variant aangeteekend vinden: al die handschriften zullen toch wel niet overal geheel en al dezelfde lezing hebben? Wie weet ons te zeggen of de uitgever den tekst heeft zamengesteld uit de beste lezingen der verschillende handschriften, of een enkel handschrift gevolgd is en welk dan? En waar zijn de twee handschriften gebleven waarvan hij eigenaar geweest is? Zeker zullen zij wel voorkomen op den catalogus van zijne boeken, die in der tijd publiek verkocht zijn. Is dit zoo, wie is er kooper van geworden, en is dit zoo niet, hoe en aan wien is prof. VISSCHER ze kwijt geraakt?

?

Emilius Elmeguidi. Onder *Alle de schimpdichten van Decius Junius Juvenalis en A. Persius Flaccus door verscheide dichteren in nederduitse vaarzen overgebracht*, Haarl. 1709, 8°, zijn de meeste vertaald door EMILIUS ELMEGUIDI. Wie was dat? De naam klinkt niet hollandsch.

Histoire de Cambrai et du Cambresis, par Jean le Carpentier. Leid. 1664. 2 vol. 4°. Bij genealogische nasporingen wordt dit boek zeer dikwijls aangehaald. In hoe verre dit vertrouwen gegrond is, zou misschien niet overbodig zijn ter sprake te brengen. Wij laten daarom het oordeel van CHARLES RENÉ D'HOZIER, Frankrijks juge d'armes tot 1696, volgen.

»Il n'y a livre au monde qui soit si plein de faussetés, d'ignorances, d'absurdités, de confusion et d'extravagances, qu'il y en a de la premiere page à la dernière des deux volumes de cette *histoire de Cambrai.* Il n'y a de comparable à l'auteur faussaire qui a composé ce ramas et ce meslange

affreux, que le fripon de TRISTAN L'HERMITE DE SOULIERS, dans ses généalogies," etc. etc. etc. E. n°. 3.

A. van Twist. Onder het pseudoniem van PHILOMÜSUS PHILOCALUS heeft deze uitgegeven: *Ewigduurende Liefdes Almanak. Te Cyprus*, 1721, *in* 8°., *met pl.* Wat is er van A. VAN TWIST bekend?

J. L. A. I.

Een onbekend poëet. Als BILDERDIJK in zijn *Buitenleven* eene beschrijving geeft van

Den schoolvoogd, voor wiens plak de boersche landjeugd beeft,

noemt hij onder een menigte andere bekwaamheden ook deze op:

Hij rijmt, indien 't hem lust, trots.... en Datheen.

Wiens naam is het die onder deze stippen verscholen ligt? Of wil de dichter dat ieder lezer dien naar eigen goedvinden invulle? BILDERDIJK heeft zich anders in dit gedeelte zijner vertaling nog al naauwkeurig aan zijn origineel gehouden; maar deze regel komt bij DELILLE niet voor

POËTA.

Laurens Laurensz. Reael. Onder HOOFTS gedichten wordt ook gevonden eene *Klacht over 't vertreck des heeren* LAURENS REAEL, *oud oppersten van Hollandt in Indien, in Maj, des jaers* 1623, *van Amsterdam.* Waarheen vertrok REAEL toen? Noch in het *Mengelwerk* van SCHELTEMA, noch in de aanteekeningen van m^r. J. VAN LENNEP op VONDEL, noch bij verscheidene historieschrijvers van dien tijd, heb ik er iets van kunnen vinden. Toch meen ik dat ik het jaren geleden gevonden en aangeteekend heb, maar waar, weet ik niet meer. Volgens het gedicht trok hij »noordwaert aen." Maar waarheen? Naar Engeland, Denemarken. Zweden, of de noordkust van Duitschland?

P. L. Wz.

KUNSTGESCHIEDENIS.

Moncornet (vgl. XV. bl. 276), heeft te Parijs in 1652 uitgegeven een *Recueil de* (235) *portraits, gravés par lui, portraits des Rois, Princes et seigneurs de France*, in 4°.

J. L. A. I.

Nicolaas van Zwinderen (vgl. XV. bl. 333). NICOLAAS VAN SWINDEREN, geb. 14 nov. 1705 te...., st. 1 junij 1760 te...., was zoon van JOHANNES VAN SWINDEREN, geb. te Bloemendaal 29 jan. 1670 (zoon van HENDRIK, geb. 11 nov. 1635, ex ANNA DENYS,) en van ANNA MARGARETHA LEUSINKS (geb...? getr... mei 1693) NICOLAAS dr. ex JOHANNA BLOMZAAT. N. LEUSINK is hertrouwd met MARGARETHA VAN SWINDEREN JOHANNESdr. Men zie over N. VAN SWINDEREN het *Vervolg op* VAN LOON, *Ned. Historiepenningen* van de tweede klasse van het Instituut, en aldaar inzonderheid het vierde stuk bl. 128. Hij had 2 broeders en 6 zusters. Zie geneal. VAN SWINDEREN, bl. 15.

M. D. V.

Nikolaas van Zwinderen of Swinderen. In de *Nederl. Jaarb.* van maart 1748 (dl. II. bl. 221) staat ook, dat de prins erfstadhouder den medailleur NICOLAES VAN SWINDEREN benoemd heeft »tot zyn *Wapen- en Stempelsnyder.*"

Hij behoorde, als mij bij nader onderzoek is gebleken, tot de thans nog te Groningen gevestigde familie VAN SWINDEREN, welke familie, door gelukkige huwelijken opgekomen, den 27sten december 1817 diplomaas van adeldom bekwam.

M°.

J. P. Swelinck (vgl. A. R.; XV. bl. 17; XVI. bl. 17). De opgaaf dat de beroemde man op 20 october 1621 in de Oude kerk te Amsterdam begraven werd is belangrijk. Te regt wordt daaruit afgeleid, dat hij dus den 16^den te voren zal overleden zijn, hetgeen met het bijschrift onder het portret van SWELINCK overeenstemt.

Het zij mij echter vergund op te merken, dat de aanteekening in het begraafboek PIETER JANSSEN fautief is, daar SWELINCK zich integendeel JAN PIETERSZN. noemde en schreef, zoo als ik in het VII^de deel II^de stuk der nieuwe werken van de Maatschappij van Letterkunde te Leiden, bl. 80, naar aanleiding van een eigenhandig door SWELINCK geschreven albumblad heb opgegeven. Hij schijnt drie zonen te hebben nagelaten, althans te oordeelen naar den inhoud eener origineele quitantie in mijn bezit, dus luidende:

»Ontfangen van wegen myn broeders »Mr. YSBRANT ende JAN SWEELINGH door »handen van IMKE HOMMES van Juffrou de »weduwe van de E. Heer Burgem^r. JAN »BICKER zaliger — de somme van hondert »ende vijftich guldens voor een jaer ver»lopen Interest van vier dujsent guldens »capitael in de maent Maij XVI drij en

»vijftich verschenen, Bedanckende de voorsz".
»Juffrouwe hier van voor goede betaelinge
»den 19 Juny 1653, in Amsterdam.

Somma *ƒ* 150.— (get.) PIETER JANSSE SWEELINGH.

Laatstgenoemde PIETER JANSSE is dus denkelijk de oudste zoon van JAN PIETERS". SWELINCK geweest, aldus genoemd naar diens vader. Opmerkelijk is het intusschen dat hij den naam van SWELINCK in SWEELINGH veranderd heeft, of liever men ziet hieruit hoe weinig naauwlettend men in dien tijd met de naamspelling te werk ging, of er althans geen bezwaar in zag die te veranderen.

Utrecht. F. A. VAN RAPPARD.

J. P. Swelinck. Ik dank den heer VAN RAPPARD voor zijne opmerking, en haast mij te vermelden, dat PIETER JANSSEN t. l. a. pl. eene schrijffout is. In het daar aangehaalde begraafboek staat JAN PIETERSE. Behalve de drie genoemde had J. P. SWELINCK nog eenen zoon, DIRK, insgelijks organist der Oude kerk. Hij schijnt een waardig leerling van zijnen vader geweest te zijn. Men kan dit onder anderen afleiden uit de moeite welke HOOFT deed om in 1630, toen prins FREDERIK HENDRIK Muiden bezocht, DIRK daar te krijgen om op het clavecimbel te spelen. Dit kostte inderdaad eenige moeite: want m^{r}. DIRK was een luimig man, zoodat HOOFT het noodig achtte eenige van zijne vrienden te Amsterdam in den arm te nemen en hen te verzoeken »de h.h. Burgem^{rn} eens daer af te spreken, om te zien oft hunne E. E. gelieven moght SWEELING daer af een woordt te doen zeggen: waerop ick achte, hy zich niet zoude t' zoeke maken." Dit had dan ook ten gevolge, dat hij kwam, maar — een uur of twee te laat: de prins was reeds vertrokken. Indien het waarheid was wat hij zeide, dat hij eerst te vier ure over de zaak was aangesproken, was het zijne schuld niet dat hij te half zeven te Muiden aankwam. Zie HOOFTS *Brieven* (uitg. V. VLOTEN) n^{0}. 261, 263, 270, 275. — DIRK SWELINCK stierf in 1652.

P. L. Wz.

Tentoonstelling van familieportretten (vgl. XVI. bl. 18). Zulk eene tentoonstelling zal in dit of het volgende jaar in Engeland gehouden worden, volgens een berigt in het *Art Journal*. Hier te lande zou zulk een plan, bij de weinige belangstelling in dergelijke zaken, wel aanbevelenswaardig, maar niet gemakkelijk uit te voeren zijn. Over de zamenstelling eener lijst van portretten, die gedeeltelijk de diensten door eene tentoonstelling te verleenen, zoude vervullen, zie men *Navorscher*, XIV. bl. 125.

A. M. Ebeling (vgl. XVI. bl. 17). Aan J. C. K. diene tot antwoord, op de vraag: Wat is er van hare kunstverzameling geworden? dat, gelijk blijkt uit den: »Catalogus van het uitstekende kunstkabinet van schilderijen, teekeningen, prenten, beeldwerk in marmer, ivoor, metaal, hout enz., schilderwerk in miniatuur en op glas; émaille, agaat, mosaiek, barnsteen, schildpad en andere rariteiten, penningen, munten enz., bijeenverzameld door Vrouwe ANNA MARIA EBELING Echtgenoote van wijlen Jhr. PAUL IWAN HOGGUER, Burgemeester van Amsterdam enz.;" deze hare verzameling aldaar op 18 augustus 1817 en volgende dagen, ten huize der overledene, op de Heerengracht bij de Nieuwe Spiegelstraat (in hetzelfde gebouw, de Adelaar, waar thans de Nederl. Handelmaatschappij gevestigd is), verkocht is geworden door de makelaars PHILIPPUS VAN DER SLEY, CORNELIS SEBILLE ROOS en JERONIMO DE VRIES; welke laatste, ter vereering harer nagedachtenis, aan het hoofd van den catalogus een levensbericht geplaatst heeft, waaraan het volgende is ontleend. »Haar echtgenoot hield de nagedachtenis zijner vrouw in waarde, en begeerde uitdrukkelijk, dat, onder het bestuur van de Heeren PH. VAN DER SLEY, JAN DE BOSCH JERONIMO'SZ., C. S. ROOS, JERONIMO DE VRIES en C. H. HODGES, hare verzameling openlijk zou verkocht worden; hare afbeelding en een levensberigt moesten ter harer vereering bijdragen. [Deze afbeelding zal dezelfde zijn door J. C. K. vermeld, doch is voor den catalogus geplaatst *zonder bijschrift*]. Vrouwe HOGGUER verdiende, in den jare 1798, eenen eereprijs, bij de Maatschappij tot redding der drenkelingen, voor het levensbehoud van eenen jongeling, wien, benevens zijne ouders, zij daarenboven met weldaden overlaadde. Zij gaf, als eerste donatrice der Stads Teeken-akademie alhier, aan andere aanzienlijke vrouwen het voorbeeld, en werd terecht onder de klasse der honoraire leden van deze school gerangschikt. De droeve dood van hare eenige dochter, jonkvr. ERNESTINA HENRIETTE MARIA PAULINA HOGGUER, door haar tot liefde voor de kunsten, en tot beoefening der teekenkunst, gelukkig gekweekt, en wier huwelijk met den baron FRANCOIS EVERARD CORNELIS PIETER TAETS VAN AMERONGEN, haar zoo veel genoegen be'oofde, trof haar als een doodelijke slag: zij bezweek eenige maanden later en overleed den 29sten junij 1812. Mevrouw HOGGUER was de dochter van m^{r}. ERNESTUS EBELING en vrouwe MA-

RIA ELIZABETH HASSELGREEN. De geleiders harer studiën in de teekenkunst, waartoe de zucht bij haar van jongs af zich ontwikkelde en waarvan zij daarna uitstekende proeven gaf, waren PIETER LOUW en daarna, meer bepaald, ISAAC SCHMIDT."

Wellicht dat deze mededeeling strekken kan tot het instellen van nader onderzoek ter beantwoording van de andere vraag van J. C. K.: »schuilen er hier of daar nog teekeningen van hare hand?" — Nabestaanden uit de genoemde familiën zouden hiervan misschien narìcht kunnen geven.

Het komt inzender, even als J. C. K., ook vreemd voor, dat, onder anderen in het werk van IMMERZEEL, geene melding van vrouwe HOGGUER geschiedt, evenmin als van genoemden steller van haar levensbericht, door zijne kunstkennis, zijn kabinet van medailles en als schrijver over verschillende vakken van kunst, met name de numismatiek, algemeen bekend.

Amsterdam. J°. D. V. Jz.

De tooneelspeler Corver (vgl. XIV. bl. 148, 273, 307, 335). Het is welligt weinig bekend, dat jufvrouw VAN HATTEM, eene zeer goede actrice en echtgenoot van den beroemden tooneelspeler MAARTEN CORVER, het tooneelspel *Cenie* uit het fransch heeft vertaald, dat na haar overlijden, door CORVER is uitgegeven, en waarvan in het tijdschrift: *De Philantrope*, 4[de] dl., bl. 145, gezegd wordt dat het »in alle opzichten zo onvergeeflijk slegt is, dat het een eeuwigdurende schande voor het Nederduitsch tooneel moet zijn, dat men dezelve daarop heeft durven vertoonen."

J. L. A. I.

Onbekend portret (vlg. XIII. bl. 93, 153). Het portret van den vermaarden leidschen landmeter en wijnroeier JAN PIETERSZ. DOUW, geschilderd door PIETER DANCKERTS DE RY, berust in het koninklijk museum te Brussel.

J. L. A. I.

TAALKUNDE.

Verklaring van nederlandsche spreekwoorden en spreekwijzen (vgl. XIII. bl. 118, 314, 343). *Aanteekeningen op het Spreekwoordenboek van den heer Harrebomée.* In dit werk vinden wij op het woord *plank* twee spreekwijzen die hetzelfde te kennen geven, *hij heeft de plank mis geslagen*, en *hij is de plank mis*. Beide heeft de heer H. alleen in verzamelingen uit lateren tijd gevonden. De laatste is eene goede en bekende spreekwijze, zij stelt ons iemand voor die over een plank moet loopen maar de plank mistreedt, die in plaats van op de plank, bezijden de plank stapt. Zij is ontleend aan de plank over eene sloot liggende die den toegang verleent tot een erf aan de andere zijde gelegen, of aan die welke men gebruikt om van den wal op een vaartuig te komen. De andere spreekwijze echter kan men gerust schrappen. Zij heeft geenen zin, want er is geen werk, geene oefening, geen spel (mij is er althans geen bekend), waarbij het slaan naar eene plank te pas komt, of ten minsten iets afdoet. Want in het eenige mij bekende jongensspel, waarin men een plankje (een *houtje* of *plankje* niet eene *plank*, ook dit is niet onverschillig) slaat, komt het niet aan op het raken van dat plankje, maar op het vangen van den bal door de tegenpartij enz. De heer HARREBOMÉE heeft die ook slechts in een paar verzamelingen van lateren tijd gevonden, en geen wonder: want zij heeft haar ontstaan alleen te danken aan verwarring van twee spreekwijzen, waarmeê men nagenoeg hetzelfde wil uitdrukken, namelijk *hij is de plank mis* en *hij slaat den bal mis*, de laatste aan het kaatsen of een ander balspel ontleend.

Op bl. 5 vinden wij op het artikel *aarde* het spreekwoord *Aarde wil van aarde niet*. Het tweede gedeelte daarvan luidt *'t Spek wil van den zwaarde niet* of *Onkruid uit den gaarde niet* of *De kat wil uit den gaarde niet*, *En zij laat haar muizen niet*. De heer HARREBOMÉE heeft dit spreekwoord hier geplaatst; doch uit hetgeen hij in de bijlage zegt, blijkt, dat hij niet geheel zeker is, of het wel op de regte plaats staat. Hij vond het op verschillende wijze opgegeven, namelijk:

Aarde wil van aarde niet,
Aert laet van aert niet,
Aert wil van aerde niet,
Aerd en wil van aerde niet,

en acht het ook voor vier verschillende beteekenissen vatbaar, t. w.: wat van de aarde is verzaakt zijne aardsche afkomst niet: de aard verzaakt zich zelven niet: Aart (mansnaam) blijft aan het aardsche hangen, en, de aard blijft zijnen zetel op aarde bezetten, daar de aard op aarde gevestigd is, laat hij van haar niet los. De derde acht hij onwaarschijnlijk, de vierde vrij gedwongen. De tweede beveelt zich daardoor aan, dat in de oudste verzamelingen het eerste woord *aard* luidt. »Maar," zegt hij, »daar alle volgende verzamelaars geheel of ten

deele aan *aarde* (*aardkloot*) gedacht hebben, en niemand aan *aard* (*inborst*) alleen, heb ik aan *aarde* (*aardkloot*) de voorkeur gegeven, en het spreekwoord op dat woord geplaatst."

Deze keuze is niet gelukkig. Merken wij in de eerste plaats op, dat er overal gelezen wordt *van aarde* of *aard*, zonder lidwoord. Dit lidwoord nogtans kon niet uitgelaten worden, wanneer er aan *de aarde* gedacht werd. *Aarde* moet dus iets anders zijn, en het is hier buiten allen twijfel de verbogen naamval, de dativus, van *aard*. Bij gevolg moet ook, zal het spreekwoord eenen gezonden zin hebben, het eerste woord niet *aarde* zijn, maar *aard*, zoo als men in de oudste verzamelingen dan ook vindt. Dat de schrijfwijze van sommige daarvan, *aert*, geen verschil maakt, omdat vroeger allen en zelfs nog in de 17de eeuw velen aan het einde van al dergelijke woorden eene *t* schreven, is bekend.

Wat wil nu het spreekwoord zeggen? In den tijd toen het ontstond, want het is blijkbaar oud, had *aard* een veel uitgebreider beteekenis dan nu. Als wij evenwel het tweede gedeelte er van in aanmerking nemen, dan zien wij dat de tweede der verklaringen door den heer HARREBOMÉE gegeven »de aard houdt aan zich zelven vast, of de aard verzaakt zich zelven niet" de ware is. Het spek dat niet van den zwaarde (d. i. van het zwoord) wil, het onkruid dat men niet uit den tuin kan houden, de kat die het muizen niet laten kan, het zijn alle voorbeelden van het »Naturam expellas furca, tamen usque recurret."

Een ander spreekwoord dat op eene verkeerde plaats geraakt is, is *Mont, eers en teerlinc is des goets bederffelinc.* »*Bederffelinc*" zegt de heer H., »is bederver. De meening is dat *het goede, de zedelijkheid*, door mond, aars en teerling *ten verderve* gaat." Maar hij voegt er bij »Neemt men *bederven* in den zin van *verslinden*, dan zou het spreekwoord kunnen beteekenen: mond, aars en teerling zijn de *verslinders* van de bezittingen, *de goederen die men bezit*. Ik heb het spreekwoord op *goed*, *goede* geplaatst, — in het laatste geval zou het naar *goed*, *goederen* moeten verhuizen." In dit laatste geval bevinden wij ons inderdaad. *Bederven* toch werd bij onze ouden gewoonlijk in eene andere beteekenis gebruikt dan bij ons. Intrans. was het *ongelukkig worden, te gronde gaan, omkomen*. Zoo zeggen *Lekensp.* II. c. 19 vs. 59 de priesters in Egypte: indien wij Jesus niet aanbidden,

Het sal ons lichte te quade vergaen:
Wi mochten lichte *bederven* also,
Alse wilen *bederf* Pharao
In Egypten ende sine liede.

d. i. dan zouden wij misschien omkomen even als PHARAO en zijn volk.

In *der Minnen loep* II. 323 zegt HERO tot LEANDER:

Mer dattu werven souds den doot
Daer waer ic ymmer bij *bederft*.

d. i. kwaamt gij op uwen zwemtogt om, dat zou mij ongelukkig maken.

Het werd ook van zaken gezegd b. v. HILDEGAERSBERCH, fol. 24.

Tis menich schip in zee *bedorven*,

d. i. vergaan, en in den *Partonopeus* bl. 18 lezen wij »tlicht *bedarf*" d. i. ging uit.

Transitief is het: ongelukkig maken, van daar somtijds, doen omkomen, om het leven brengen.

Deze laatste beteekenis heeft het b. v. *Lekensp.* b. I., c. 48, vs. 67, waar van de Joden gezegd wordt:

Ende si laten ooc al voort
Dat ter Joodscap niet en behoort,
Ende dat zouden si al *bederven*,
Hadden sijs macht, ende doen sterven;

en MAERLANT, *Rijmbijb.*, als hij van SIMSONS dood spreekt, vs. 8216:

Den colommen ghaf hi sulken stoot,
Dat dat huus viel up hem allen,
Ende vele meer, dus horic callen,
Bleven doot als hi starf,
Dan hiere in al sijn lijf *bedarf*.

d. i. dan hij er gedurende zijn gansche leven doodsloeg.

Somtijds ook beteekende het, iemand ongelukkig maken door hem van zijne bezittingen te berooven, arm maken. Zoo vinden wij in de eerste helft der 17^e^ eeuw meermalen *bedorven* in den zin van geruïneerd. B. v. Warenar zegt (in HOOFTS spel van dien naam 4^e^ bedr., 3^e^ toon.) als zijn pot met goudstukken hem ontstolen is:

Wat komt my over, ick bin een *bedurven* man.

En in den *Schynheiligh* zegt Rieuwert, die vreest dat zijn broeder nog eens zal komen opdagen en het deel der nalatenschap, dat hem toekomt, vragen: »want dat hy nog eens opdonderde en quam met my 't goedt deelen! wat sal ick u meer seggen — jck waer een *bedorven* man."

Vóorts is *des goeds* de genitivus van *het goed* en niet van *het goede*. Het spreekwoord wil dus zeggen, dat het daarin genoemde drietal het goed, de bezittingen vernielt, met andere woorden, de beurs plat maakt.

Tegelijk met dit spreekwoord zal een ander, dat op hetzelfde artikel staat, behooren te verhuizen, namelijk: *Ligtelijk scheidt men van den goede, maar van den beminde is 't armoede.* Uit de *Bijlage* leeren wij, dat in den roman van *Limborch*, de eenige plaats waar het schijnt voor te komen, gelezen wordt, *lichtelec es sceden van goede maer van minnen eist armoede.* He heer H. geeft daar ook van het laatste deel van het spreekwoord eene andere en betere verklaring, zeggende »*van minnen* of *van min* is *van de min*, niet *van den beminde*." Maar dan is het reeds daarom waarschijnlijk dat het daartegen overstaande *van goede* ook niet op eenen persoon, maar op eene zaak zal zien. Zoo is het inderdaad; *van goede* beteekent niet en kan ook niet beteekenen *van den goede*, maar *van goed*, van bezitting, van rijkdom: de regelen der declinatie leeren dit. Het spreekwoord moet dus niet op het adj. *goed*, maar op het subst. *goed* slaan.

In het door den heer H. opgegevene spreekwoord *Die weldoet: de baat is zijn* is eene kleine verandering noodig. Men moet daar lezen *Die wel doet. Weldoen* is weldaden bewijzen, *wel doen*, goede daden doen, zich goed gedragen.

Bedelaars erf ligt in alle landen. 't Is vreemd dat de heer H. het spreekwoord dus opgeeft. In alle werken, waarin hij het vond, staat: *Bidermans erf.* Hij begreep, dat hij voor dit woord, dat niet meer in gebruik is, een ander moest geven; maar ofschoon hij nu erkent dat het »meest voor *braaf* of *eerlijk man* genomen" wordt, vertaalt hij het door *bedelaar*, omdat TUINMAN zegt dat het ook deze beteekenis heeft. Maar wie TUINMAN uit zijne werken kent, weet dat de man ruimer voorzien was van pedanterie, dan van kennis en gezond oordeel, en mij toestemmen, dat het wat gewaagd zou zijn iets zoo onwaarschijnlijks op zijne autoriteit aan te nemen. Ik vermoed, dat hij hier *biderman* met *bedelman* heeft verward. Het is bekend wat *biedermann* in het Hoogduitsch beteekent; in diezelfde beteekenis vinden wij het ook, waar wij het in onze taal aantreffen. Zoo in de 15[de] eeuw bij DIRC POTTER, *Minnel.* I. 1887, in de 16[de] bij KILIAAN, in de 17[de] bij SPIEGHEL, als hij in zijnen *Byspraax almanack* dit spreekwoord opgeeft. Want dat ook deze aan een vroom man en niet aan een bedelaar dacht, zal ik beneden aantoonen. Wij moeten hier dus den bedelaar de deur wijzen en aan den *bider man*, den vromen man, de plaats gunnen, door genen wederregtelijk ingenomen.

De beteekenis van het spreekwoord verklaart P. VLAMING in zijne aanteekeningen op SPIEGHEL bl. 276, aldus: »Overal zijn vroome menschen, want *Bider* is in 't Saxisch *vroom*." 't Is inderdaad eene aardige verklaring. Hij vat *Bidermanserf* als plaatsnaam op, of wel (ik durf hier niet beslissen) hij neemt *erf* in de beteekenis van werf, heim, huisstede. Blijkbaar evenwel heeft SPIEGHEL in het spreekwoord iets anders gevonden. Op den 6[den] april heeft hij eene reeks van spreekwoorden, die alle, in de hoofdzaak hetzelfde te kennen geven, namelijk:

Die weldoet, wel vint.

Zo een man doet, zo ghatet hem.

De kreupel sprak tot den blinden, die wel doet, die zal wel vinden.

Bidermans erf leyt in alle landen.

Recht vindt zich.

't Schalcxken loont zijn meester.

Ontrou slaat haar eyghen heer.

De heiligen komen om haar was.

Trouw heeft brood, als ontrou leyt in nood.

Zij geven alle te kennen: men vindt loon naar werk. Ook dit spreekwoord beteekent dus, naar zijn gevoelen: in alle landen, waar hij komt, zal de vrome de belooning vinden die hij verdient, die hem toekomt.

Iemand aan zijn' kwaden bek de waarde wedergeven. De heer H. heeft deze spreekwijze bij SARTORIUS gevonden, waar zij dus voorkomt *Een aen sijn quaden beck, waer weder daer aen geven*, en hij voegt er bij: »het is niet zeer duidelijk, wat SARTORIUS met de woorden: *waer weder daer aen geven* zeggen wil, waarschijnlijk: *daaraan* (*aen*) *sijn quaden beck* nl.) *de waarde weder* (dat is: *terug*) *geven*, mogelijk ook: *zoo ware weder één daaraan overgegeven.* In het eerste geval beteekent het spreekwoord, en komt dan met het opgegevene overeen: iemand zijne onbeschofte taal op gelijke wijze teruggeven; hem iets betaald zetten; met gelijke munt betalen; in het andere geval: is er één aan den lastermond overgegeven, zoo volgen er meer." In het eerste geval echter zou men eene drukfout moeten aannemen (*waer* voor *waerde*) maar dit is en blijft toch het laatste hulpmiddel, dat men niet te baat mag nemen, eer het duidelijk blijkt dat de woorden, zoo als zij er staan, geen gezonden zin opleveren; doch ook al verandert men *waer* in *waerde*, het loopt dan nog niet goed los. En in het andere geval zouden wij moeten meenen, dat onze voorvaderen al eene bijster slechte taal hadden gesproken. Zoo krom spreekt zelfs geen Franschman die een half jaar in Holland heeft gewoond. De verklaring der spreekwijze is, dunkt mij, niet moeielijk. Ik heb haar nooit hooren gebruiken, maar

zeker bezigde men haar van iemand, die een ander die hem met woorden beleedigd had met een oorveeg betaalde. De woorden *aen sijn quaden beck* behooren in parenthesi te staan, als tot opheldering bijgevoegd. De spreekwijze luidt dan *eenen waer weder daeraen geven*. Wanneer men van eenen winkelier, slager, bakker, enz. geld te vorderen heeft, maar niet ontvangt en dus besluit zich met hetgeen men uit zijnen winkel noodig heeft te laten betalen, zegt men in sommige deelen van ons vaderland »ik zal er maar winkelwaren, vleesch, brood aan halen." *Er aan* dat is, in ruiling daarvoor. De werkwoorden die eene ruiling beteekenden, hadden in vroegeren tijd het voorzetsel *aan* bij zich, b. v. HOOFT, *Gedicht.* bl. 65.

Der Ingas schat verheert van Spaegnes wreetste knechten
Door hulp van 't vlugge loot, en 't bose buldercruidt,
Soud jck een arrem-ring daer van haer blonde vlechten
Aen ruilen? of aen al d'oost-jndiaensche buit?

De spreekwijze is dus ontleend aan den koopman of winkelier die zijne schuld niet met geld maar met waren afdoet, en wil zeggen: iemand die ons een kwaden mond gegeven heeft, *waar* weder daaraan (in ruiling daarvoor) geven, hem betalen met een oorveeg, die wel *waar*, d. i. iets wezenlijks heeten mag in vergelijking met woorden, die, zoo als het spreekwoord zegt, maar wind zijn.

Als men vertrekt op Gods beschikking. Ik geloof niet, dat iemand, die dit in het *Spreekwoordenboek* leest, het zal verstaan. In de *Bijlage* wordt er van gezegd: »SARTORIUS pr. VII. 19. zegt: *Als men vertreckt op Godts gewouw. Gewouw* of *gewoud*, thans *geweld*, beteekende oudtijds *vermogen, macht.*" Deze verklaring brengt ons echter niet veel verder. Het woord dat hier in de eerste plaats verklaring behoefde is *op*. Het beteekent: steunende, vertrouwende op. En waarschijnlijk — wist ik welke latijnsche spreekwijze SARTORIUS nevens de hollandsche opgeeft, ik kon dan met meer zekerheid spreken — maar zeer waarschijnlijk toch beteekent deze spreekwijze: als men vertrekt zonder te weten waarheen, maar vertrouwende op Gods magt, zich verzekerd houdende dat Hij ons op eene goede plaats kan en zal doen aankomen. Men zou, dit in de taal van onzen tijd overbrengende, misschien het best zeggen: *Als men vertrekt — God weet waar heen.*

Wie zijne ouders niet volgen wil, die moet den beul volgen, al doet hij het niet gaarne. In de spreekwoordenverzamelingen, waarin dit voorkomt, wordt gelezen: *Wye sijn olders niet volgen wil, die moet den diefhanger volghen, daar hijt niet geerne doet.* De laatste woorden beteekenen, *naar de plaats waarheen hij hem niet gaarne volgt.*

Al haast bevallig genoeg, die men lief heeft. De heer H. teekent hier bij aan »Zoo staat er op Campen bl. 81 en bij MEIJER bl. 37: *Al haeste suyverlick genoech diemen liefgenoech is. Haeste* beteekent hier *spoedig*, en *suyverlick = zuiverlijk = zuiver* is *rein, schoon.*" Men zou zich dus nader aan den ouden vorm van het spreekwoord houden door te zeggen: *Wien men lief genoeg is dien is men ook al spoedig schoon genoeg.*

Groote beuzelingen: men behoeft geen uithangbord, daar goede wijn te koop is. Deze spreekwijze zou geheel onverstaanbaar zijn zonder hetgeen de heer H. daarbij voegt: »bij SERVILIUS bl. 28 vindt men het spreekwoord op deze wijze: *Groote vneselen. Men derf geenen wis utsteken daer goeden wijn te coope is. Vnezel* of *fnesel* is hetzelfde als *fnazel*, thans *vezel*, dat is *afgerafeld draadje of vlokje.* Eene *wisch uitsteken* komt in beteekenis overeen met *een uithangbord uithangen.*" Hierdoor wordt ons de spreekwijze wel niet verklaard, maar zij wordt ons medegedeeld in haren ouden en echten vorm. Het ware te wenschen dat dit overal geschied ware. Want vooreerst zie ik niet waartoe het dient spreekwoorden die niet meer in gebruik zijn en ook niet gemakkelijk weêr in gebruik zullen komen, een nieuwerwetsch pakje aan te trekken; maar ten anderen er zijn daaronder verscheidene, die de heer H. niet verstaan heeft, maar toch in een nieuweren vorm gegoten, en die in dezen vorm of geheel onverstaanbaar zijn of eene andere beteekenis gekregen hebben dan zij oorspronkelijk hadden. Het eerste is hier het geval. *Men behoeft geen uithangbord waar goede wijn te koop is*, dit is duidelijk; maar hoe staat daarmede het eerste gedeelte van de spreekwijze, *groote beuzelingen*, in verband? De zaak is deze: de heer H. heeft het laatste deel wel verstaan en, omdat het uitsteken van stroowisschen waar men wijn verkoopt niet meer in gebruik is, van dien stroowisch een uithangbord gemaakt. Hij zou dat niet gedaan hebben indien hij ook de eerste woorden verstaan had. *Vnesel* is hetzelfde als *vnase*, en *vase.* Dit beteekent dikwijls een *draadje;* maar de beteekenis is algemeener: een draadje, een haartje, een velletje, een snipper, dat alles heet *vase, vese, vesel, vnasel, vnesel.* Zoo wordt het onder anderen ook gezegd van een stroohalm. Onder de beteekenissen van *vase* geeft KILIAAN op *festuca.* Deze is het, die hier te pas komt. Het

gebruik, om te kennen te geven dat voorwerpen te koop zijn, door er een bosje stroo aan te binden, is in ons land nog algemeen. In vroegere dagen schijnt het, dat hij die wijn verkocht dat ook door het, uitsteken van een bosje stroo te kennen gaf; waarschijnlijk zal dat stroo verbonden geweest zijn aan de flesch die buiten de deur hing. Deze spreekwijze wijst op den wijnkooper die, om de opmerkzaamheid te trekken, een bijzonder lange stroowisch uithangt, waarschijnlijk omdat hij begrijpt dat zijn wijn niet deugt en er dus wat vertooning moet gemaakt worden om koopers te lokken. De spreekwijze beteekent dus *Een lange stroowisch! Maar waar goede wijn te koop is, is het niet eens noodig een stroowisch uit te steken.* Goede wijn behoeft geen krans. Goede waar prijst zich zelven. Veel geschreeuw maar weinig wol. Veel vlaggen, weinig boter.

In: Malle luy en verrotte peren
Boeken, die geen duecht en leeren
Vuyle eieren over hoop,
Hoe meer om gelt, hoe quader koop,

vervangt H. in de derde regel *over hoop* door *op een hoop.* Dit is niet geheel juist. *Overhoop* beteekent »in het algemeen" even als het hoogduitsche *überhaupt*, of »alle te zamen." Zoo b. v. bij D. HEINSIUS, *Ned. Poëmata* (1616) bl. 53:

Al ghy Goden over hoop,
Die wilt koopen goede koop enz.

Het verwondert mij, dat de lezing van het spreekwoord die TUINMAN geeft, hem niet op het verkeerde van zijne vertaling opmerkzaam heeft gemaakt:

Vuile eyeren, rotte peeren, en boeven over hoop,
Hoe meer voor uw geld, hoe quaader koop;

want vuile eieren en rotte peeren op een hoop te smijten gaat wel: maar boeven?

Met verwondering had ik in het *Spreekwoordenboek* de zegswijze gezien, *Gij zoudt wel brouwen zonder borstel.* Ik begreep niet waarom die borstel in de brouwerij zoo onmisbaar was. De *Bijlage* echter heeft mij uit den droom geholpen. Daar lees ik: »SARTORIUS III. 94 heeft: *Ghy soudt wel brouwen sonder bostel. Bostel* voor *borstel* wordt nog dikwerf gehoord; de uitlating der *r* achter sommige letters is niet vreemd." Die laatste opmerking nu is op zich zelven zeer juist, maar zij is hier niet op hare plaats. Want hier is geene *r* uitgelaten: men moet hier niet lezen *borstel*, maar *bostel.* Bij KILIAAN vindt men »*booste, boostele j. pelle.* Siliqua, folliculus, *boiste Gal., cistula.*" Het woord komt niet veel voor, maar ik kan er toch een paar voorbeelden van aanwijzen. In de *Gesta Romanorum* vindt men het cap. 9, waar gezegd wordt: „Want ghelijk dat bostel end drec is spijse die [l. der] varckens, alsoe is oncuyscheyt ende gulsicheyt spijse der duvelen." — Men vindt het ook in de bekende klucht van COSTER, *Teeuwis de boer.* Teeuwis heeft er spijt van, dat hij aan de juffrouw zijn wagen en paarden kwijt geraakt is en gaat naar een advocaat, hopende dat die hem den weg zal aanwijzen om ze weer te krijgen. Hij vertelt hem de geheele historie, maar zonder namen te noemen. De advocaat zegt daarop:

Maer de vrouw die u paerden het, sal ick oock wel dienen te kennen
Om seeckere redenen.

Maar Teeuwis, die vermoedt dat de advocaat daar andere bedoelingen meê heeft, antwoordt:

Ja om ons alle bey mit jou spytige tong te schennen,
Of om op de selfde borstel (heerschap) an te brouwen.

In de uitgave die ik gebruikt heb staat *borstel;* het lijdt echter geen twijfel of het moet *bostel* zijn. De in het *Spreekwoordenboek* opgenomen zegswijze schijnt mij toe op den grootspreker te doelen. Om het met zekerheid te zeggen, zou ik het Latijn dat bij SARTORIUS daarnevens staat moeten vergelijken. Maar ik bezit dat boek niet meer, en de heer H. deelt ons maar zeer zelden dat Latijn meê, wat ons toch dikwijls op den goeden weg zou helpen en waarvoor wij menige andere aanteekening gaarne zouden willen missen.

In:

Die moet zien met brillen
Purgeren met pillen,
En boeleren met medicyne:
Zijn leven wordt hem pyne,

heeft de heer H. de derde regel vervangen door *en leven van medicijn*, want, zegt hij, »*Boeleren*, thans alleen voor *in overspel leven* gebruikelijk, had oudtijds eene beteekenis ten goede, nl. die van *liefhebben:* hier zegt het woord zooveel als *zich in sterke mate overgeven.*" Zijne verklaring is goed, maar de toepassing daarvan op het spreekwoord niet. *Boeleren* behoudt hier wel degelijk de beteekenis van *minnen.* De zin is »wie niet kan zien dan met behulp van brillen, niet kan purgeren dan met behulp van pillen, niet kan minnen dan met behulp van medicijnen," enz. *Leven van medicijn* is dus geheel iets anders dan in het spreekwoord bedoeld wordt.

De bruid wilde vermeerderd zijn, en zij p.... in de kerk. Heeft de heer H. elders meermalen eene fout meenen te vinden, die niet bestond, het omgekeerde is hier het geval. Hier heeft hij verzuimd eene blijkbare fout (deze keer echter geen *druk*fout) te verbeteren. De woorden, *de bruid wilde vermeerderd zijn*, leveren geen goeden zin. Want *vermeerderen* is *meer, grooter maken:* eene andere beteekenis heeft het niet. Welk woord hier behoort te staan is niet twijfelachtig. In plaats van *vermeerderd* vindt men elders *vernoemt* en *vernaemt*. Wat het laatste beteekent leeren wij uit hetgeen HOOFT schrijft aan zijnen zwager BAAK (*Brief* 208): »'t Verschil, dat UE. zoekt te weeten tusschen *voorneemst* en *vernaemst*, kont bezeffen, wanneer UE. die woorden dewelke nu staen in den hoogsten stant [1]), stelt in den laeghsten [2]), ende zegt: *een voorneemen ende vernaemt man*, bij gelijkenis. Want alhoewel gemeenlijk, 't geen *voorneemen* is ook *vernaemt* is, nochtans kan 't eerste, dat in Latijn *principael* heet, bestaen zonder 't laeste, dat in die tael genoemt wordt *fameus* of *celebris*." *Vernaemt* is dus beroemd, bekend, en *vernoemd* insgelijks: het laatste heb ik nog wel in die beteekenis hooren gebruiken. Deze variant wijst ons den weg. Zij leert ons dat *vermeerdert* bedorven moet zijn uit *vermeert* d. i. *vermaard*. De zin is dus, de bruid wilde vermaard zijn, zij wilde dat er van haar gesproken werd. Herinneren wij ons, dat *vermeerderd* oudtijds veelal uitgesproken en geschreven werd *vermeerret*, dan begrijpen wij dat de fout, die wij hier vinden, zeer gemakkelijk ontstaan kon.

Laat geen' duivel in uwen buik wassen. De heer H. heeft overal waar hij in spreekwoorden en spreekwijzen verouderde woorden en uitdrukkingen vond, deze daaruit weggenomen en ze vervangen door die welke men in onze dagen daarvoor bezigt. Of hij er wel aan gedaan heeft, is eene vraag die ik hier niet zal behandelen. Ik wil hier alleen opmerken, dat nu hij het in andere spreekwoorden en spreekwijzen doet, hij het in deze niet had mogen nalaten. Wat zij beteekent, blijkt uit de varianten bij MEIJER, *Ik laet ghienen duyvel in myn buyck wassen, ick segget mit eenen adem wt*, en bij DE BRUNE, *Laet in uw hert geen droes wassen*, namelijk, voed in uw hart geen haat of wrok tegen iemand, maar zeg hem liever in het aangezigt wat gij tegen hem hebt. De duivel waarvan hier gesproken wordt wast in ons *hart*, en daarom als *wij* zeggen *laat geen duivel in uwen buik*

1) Superlativus gradus.
2) Positivus.

wassen, dan zeggen wij iets ongerijmds, want bij ons zit het hart niet in den buik. Maar was dit dan bij onze voorouders wel het geval? Ja. Bij hen zat het hart in den buik. FERGUUT zegt in den roman van dien naam, vs. 2141:

Ic wilde stappans een ridder quame
Ende hi mi dat leven name,
Ende trake mi uten *buke* dat herte.
So waer ic quite vander smerte.

En bij dieren was het even zoo. In de *Gesta Roman.* cap. 121 wordt verhaald: »Doe die ridder dat wist so stont hij self vroech op ende ghinc met sinen boghe totten vijchboem ende schoot den nachtegael doot: hi wan dat hert uten *buke* ende toendet sijn wijf."

De armen zaten bij hen aan den buik.

Metten swaerde hi hare afdroech
Vanden *buke* die rechterhant
Dat si nederviel int sant,

lezen wij *Ferguut*, vs. 3405. En in den *Walewein* vs. 6587:

Sulc hadde verloren nese ende oghen,
Sulke voete, sulke hande,
Sulc die kinnebacke toten tanden,
Sulc die arme toten *buke* [1]).

Het hoofd stond op den buik. MAERLANT verhaalt *Rijmb.* vs. 28869:

Daer een bi Josephuse stoet [2])
Quam hem een mangen steen [3]) int ghemoet
Die hem thooft vanden *buke* sloech.

En de dichter van den *Limborch*, b. IV. vs. 1127:

Doe hief hi tswert willichlike
Ende slouchene soe vromelike [4])
Dat hem thoeft vanden *buke* spranc.

Zelfs nog in VONDELS dagen was het zoo. Deze toch zegt: *Ovid. herschepp.*, b. VIII. vs. 1045:

Hy keert de kerfbijl van den boom en heilgen struik
Den man toe, houwt hem 't hooft wraekgierigh van den *buik*.

Onze voorouders nogtans hadden een lichaam juist zoo als het onze. Maar het woord *buik* had bij hen eene andere beteekenis; het beteekende het geheele lichaam met uitzondering van hoofd, armen en beenen, wat wij noemen de *romp*. De

1) *Sulc* — *sulc* is deze — die.
2) Stond.
3) Een steen uit een werptuig.
4) En sloeg hem zoo dapper.

heer H. had dus *buik* in dit spreekwoord door een ander woord b. v. *lijf* moeten vervangen.

Collatie is geen vast gebruik. Zoo er een spreekwoord in het boek van den heer H. gevonden wordt dat vreemd klinkt, dan zeker dit. Immers collatie is wel degelijk een vast gebruik. Zij is gegrond op een *regt,* dat men hetzij door erfenis, hetzij door koop, hetzij op andere wijze verkregen heeft. Van dat regt maakt de collator gebruik bij iedere vacature, en na zijnen dood gaat het over aan dengenen die hem opvolgt in het bezit van het goed of in het ambt, waaraan het verbonden is. Vraagt men, hoe is dan dit spreekwoord ontstaan? Op deze wijze. De heer H. vond een spreekwoord, dat hem niet regt duidelijk was. Om het duidelijk te maken veranderde hij van de vijf woorden waaruit het bestaat de drie voornaamste, het werkwoord *collacien* in het zelfst. n.w. *collatie,* het zelfst. n.w. *vasten* in het bijv. n.w. *vast* en het deelwoord *gebroken* in het zelfst. naamwoord *gebruik.* Op deze wijze zeker kan men van alles alles maken. Het is dan ook niet vreemd dat het spreekwoord geheel iets anders zegt dan de heer H. meent. Het luidt aldus: *collaciën is gheen vasten ghebroocken. Collaciën* beteekent ontbijten — doch in den zin waarin men oudtijds dit woord opvatte. Men noemde toen ontbijt alles wat geen maaltijd was, een eenvoudig stuk brood, hetzij dat 's morgens of in den voormiddag of 's avonds genuttigd werd. En men wilde met dit spreekwoord zeggen: door een klein stukje te nemen breekt men de vasten niet, want dat is geen eten, 't is maar proeven.

Eene kleine aanmerking moet ik maken op de redactie van een ander spreekwoord, te weten:

Der ouden raad
Der jongen daad,
Der mannen moed,
Is altijd goed.

Men zegt, een spreekwoord is een waar woord; maar was de lezing die de heer H. ons geeft zuiver, dan zouden wij hier weer bewezen vinden, dat er geen regel is zonder uitzondering. Want de dingen die hier genoemd worden zijn wel *zeer dikwijls* maar niet *altijd* goed. Er zijn hier verscheidene lezingen; daaronder evenwel maar twee die wij in aanmerking behoeven te nemen, namelijk

Der ouden raad,
Der jonghen daad,
Der mannen moed,
Is al te ghoed.

en

Der jongers daet
Der mannen raet,
Der ouders moet
Is altijt goet.

De heer H. heeft wel gedaan met in de eerste drie regels de laatstgenoemde lezing te verwerpen. Immers daar wordt hetgeen aan den ouderdom eigen is aan den mannelijken leeftijd toegekend, en omgekeerd. Reeds dit zou doen vermoeden dat ook de laatste regel daar bedorven was. Maar bovendien bevat, gelijk wij reeds opmerkten, indien wij lezen *altijd,* het spreekwoord eene onwaarheid, en is het ook reeds op zich zelven beschouwd, waarschijnlijker dat *altijd* uit *al te* ontstaan is dan omgekeerd. *Al te* werd door onze ouden ook gebruikt als intensivum. B. v. in *der Minnen loep* II. 3667, zegt de vrouw tot den schildknaap:

Nu biddic u *alte* vriendelic,
Dat ghi u maket mijns ghelijck
Ende doet mine cleder an.

dat is: zeer vriendelijk. — *Al te* werd later in deze beteekenis niet meer gebruikt, en het is niet te verwonderen dat men er, toen men het niet meer verstond, *altijd,* een woord dat er maar in de laatste letters van verschilt, voor in plaats zette. *Al te* geeft hier een goeden zin. Want dat hetgeen in de eerste drie regels van dit spreekwoord genoemd wordt *zeer goed* is, zal niemand ontkennen.

Beter één heb-dat dan tien maal barsten. Dus vertaalt de heer H. *beter eenen haverdas dan thiene creuetoy.* Hij voegt er de verklaring bij: »*Haverdas* is eene verbastering van het Hoogduitsche *hab er das* = *heb dat; creuetoy* is het Fransche *crève toi* = *barst.*" Ik gis (maar ik geef het ook voor niet meer dan eene gissing) dat de verklaring deze zal zijn. *Creve-toy* is een verwensching. *Haverdas* zal hetzelfde zijn als *habe du das,* welk gezegde onder het volk nog in gebruik is als subst. in de beteekenis van *oorveeg.* Het spreekwoord zal dan zeggen: het is beter eenmaal een *habe du das,* een oorveeg, te ontvangen, dan tien maal verwenscht te worden. Of misschien wordt hier niet van ontvangen maar van geven gesproken en is de beteekenis: één oorveeg werkt meer uit dan tien verwenschingen.

Hoenders die veel grazen, leggen weinig eijers. Hierbij vinden wij deze aanteekening: »In *Sel. Prov.* bl. 141 wordt het spreekwoord aldus opgegeven: *Huner die veel gazen leggen weynich eyers. Huner* is Hoogduitsch voor *hoenders;* bij *gazen* is wellicht eene *r* uitgelaten, en zoo zou het voor *grazen*

staan. Zie bijv. *bostel* voor *borstel* gezegd in het spreekwoord: *Gij zoudt wel brouwen zonder borstel*, gelijk wij mede *pêkens* voor *peerkens* vonden in het spreekwoord: *Hij slacht de suikerboontjes* (of: *groene erwtjes): hij heeft zijn tijd* (of: *zijne beste dagen) gehad*. Maar *gazen* kan ook een Hoogduitsch woord zijn, en dan zegt het zoo veel als *kakelen*; dat voorzeker een goeden zin aan 't spreekwoord geeft. Mogelijk zelfs zelfs zou dit laatste verkieslijker zijn; daar in de bijgebrachte voorbeelden de uitgelaten *r* achter een klinker staat, en niet, gelijk bij *grazen*, er vóór, dat minder gewoon is." Ik acht het niet alleen mogelijk dat dit laatste verkieslijker is, maar begrijp zelfs niet hoe men daaraan kan twijfelen: 1°. Omdat het spreekwoord, zoo als het staat op de plaats waar de heer H. het gevonden heeft, eenen zeer goeden zin oplevert, en er dus niet de minste reden bestaat om eene fout te vermoeden. Want dat *gazen* geen hollandsch maar een hoogduitsch woord is, maakt hier geen bezwaar. Uit *huner*, dat ook een hoogduitsch woord is, blijkt reeds dat het spreekwoord in de *Sel. Prov.* uit die taal overgenomen is; en dat de man die niet eens de moeite nam *huner* in *hoenders* te veranderen, de veel grootere verandering van *gazen* in *kakelen* niet gemaakt heeft, is waarlijk niet vreemd. 2°. Omdat de uitlating eener *r* in dit woord wel niet onmogelijk, maar toch onwaarschijnlijk is. Het zou mogelijk zijn dat *grazen* eerst was omgezet tot *garzen* en dat vervolgens de *r* in de uitspraak was verloren gegaan. Maar waar in de uitspraak zulk eene *r* verloren gaat, daar hoort men toch op de plaats waar zij gestaan heeft eene zeer flaauwe toonlooze vocaal. Vandaar dat die *r* in het schrift hare plaats blijft behouden b. v. in de friesche woorden *bern*, *tjerne*, *Harns*, *Tirns* enz. — 3°. Hoenders die veel grazen leggen niet minder eieren dan die zich met een wandeling in den loop en het pikken in den kalen grond moeten vergenoegen. Wanneer men ze vrij laat loopen en naar hartelust gras eten en daarbij behoorlijk van voêr voorziet, zullen zij gezonder zijn en althans niet minder eieren geven dan wanneer men ze vast houdt. De heer H. heeft zeker nooit kippen gehouden. — De lezing *gazen* moet dus behouden worden. Het spreekwoord is dan in half hoogduitsche taal nagenoeg hetzelfde, als dat wat wij *Spreekwoordenb.* I. bl. 177 *a* aantreffen: *Het hoen dat het meest kakelt, geeft de meeste eiers niet.*

Hoe enger keel, hoe beter gat. Wie weet mij te zeggen wat dit beteekent? Ik weet er niets van te maken. Wij vinden echter ook hier weder geen spreekwoord, maar de vertaling van een spreekwoord door den heer H.: het luidt:

Hoe ergher slok
Hoe beter lok.

Hoe die vertaling ontstaan is blijkt uit de aanteekening. »*Slok* is hier wellicht voor *keel* genomen, de werking voor het werktuig; of met *slok* is mogelijk de *slokdarm* gemeend. *Lok*, of eigenlijk *logh* of *loch* is *gat* of *hol*." Ik heb tegen de genoemde vertaling behalve, gelijk ik reeds zeide dat zij, althans voor mij, onverstaanbaar is, nog dit, dat *slók* en *lòk* niet rijmen. Daar wij nu niet kunnen lezen *slòk*, omdat zulk een woord in onze taal niet bestaat, moet het laatste woord gelezen worden *lók* en dit is dus niet *gat* (want dat spreekt men uit *lòk*) maar *luk*, d. i. geluk, welk woord wij meermalen met *o* geschreven aantreffen. De beteekenis van het spreekwoord weet ik niet op te geven. Zij hangt af van de beteekenis van het woord *slok*, en dit heeft er verscheidene. *Keel* kan het hier niet zijn: althans ik zie niet hoe het in dien zin hier zou passen. Is het *slokop?* Dan zou het dus te verklaren zijn: hoe leelijker slokop, hoe gulziger of inhaliger iemand is, hoe grooter deel hij krijgt. Maar ik verwacht niet dat deze verklaring de ware zal zijn. Is het dan de handeling van slikken, zoodat het beteekent: hoe bezwaarlijker iets te slikken is, hoe beter het slikken gelukt, namelijk omdat men als het bezwaarlijk is er ook meer dan anders zijn best toe doet? Of is *slok* hetgeen men in éénen teug inslikt? Het spreekwoord zou dan beteekenen: hoe leelijker drankje, hoe meer goed het doet, en het gevoelen uitdrukken van velen, ook nog van een deel des volks in onzen tijd, die van eenen geneesdrank dan vooral eene goede werking verwachten, als hij een walgelijken smaak en een afschuwelijken reuk heeft.

P. LEENDERTZ WZ.

Grammatica ten dienste der statenvertalers (vgl. XIII. bl. 47, 112, 150, 214, 249, 276, 316). *Nav.* XIII. bl. 150, wordt, omtrent de vertaling van den Statenbijbel. gezegd: »Want hoeveel lof zij (de Statenvertaling) in dit opzigt verdient, het is haar toch wel aan te zien, dat er meer dan één vertaler aan gewerkt heeft." LE LONG wijst in zijne *Boekzaal der Nederd. Bijbels*, bl. 789, aan, door wie de boeken, in 't bijzonder, zijn vertaald geworden.

J. L. A. I.

Op de straat (vgl. XIV. bl. 372; XV. bl. 75, 122, 143; XVI. bl. 19). Het is wel mogelijk dat de heer KRAMM gelijk heeft. Maar ik zou toch wel eens willen weten, waarom men, in alle steden (en het zijn er verscheidene) waar eene *Breedstraat* is, altijd zegt, niet *in*, maar *op* de Breedstraat?

LAMED.

Doorgaan (vgl. XIII. bl. 186; XV. bl. 341). Het schijnt dat de heer ROOS op dit punt niet gemakkelijk te overtuigen is. Toch heeft hij ongelijk. In Zeeuwsch Vlaanderen zegt men voor weggaan, wegloopen, *er van doorgaan*. Ik kan er bijvoegen, dat men zich in Westfriesland even zoo uitdrukt. Maar niet minder is het waar, dat men elders in Holland en waarschijnlijk ook in meer van onze provinciën in diezelfde beteekenis het enkele *doorgaan* gebruikt. Het is beweerd door den heer VAN LENNEP op het congres te Brugge, het wordt bevestigd door den heer DE JAGER in een zijner werken en door mij. Den heer ROOS wordt het dus verzekerd door drie mannen in Holland geboren, die geheel hun leven of een groot gedeelte daarvan in Holland doorgebragt hebben, en die altijd belang gesteld hebben in onze moedertaal en dus meer dan vele anderen gelet op de woorden en zegswijzen die zij hoorden bezigen. Mij dunkt dat dit voldoende is.

Of meent hij misschien, dat dit *doorgaan* wel in Holland gebruikt wordt, maar dat het een slecht woord is, in den laatsten tijd in gebruik gebragt? Om hem van het tegendeel te overtuigen, laat ik hier een aantal plaatsen volgen, die hem bewijzen zullen, dat men reeds in de eerste helft der 17de eeuw het woord *doorgaan* in dezelfde beteekenis bezigde.

Statenbijbel Exod. XXXII : 27 zegt MOZES tot de Leviten: Een yeder doe sijn zweert op sijne heupe: *gaet door*, ende keert weder van poorte tot poorte in het leger, ende yegelick doode sijnen broeder, ende elck sijnen vriend, ende elck sijnen naesten.

Gaet door beteekent hier buiten twijfel *gaat heen.*

1 Sam. XIV: 13. Als nu de wachters Sauls te Gibea Benjamins sagen, dat, siet, de menigte versmolt, ende *doorging*, ende geklopt werd, enz.

Doorging is op den loop ging, het hazenpad koos.

1 *Sam.* XXVII: 2. Doe maeckte hem David op, ende hij *ging door*, hij, ende de ses hondert mannen die by hem waren, tot Achis den sone Maochs den koning van Gath.

David *ging door* d. i. vlugtte, omdat hij, zoo als in het vorige vers gezegd wordt, vreesde door Sauls hand te zullen omkomen.

Psalm XXVII: 36. Maer hy *ging door*, ende siet hy en was er niet meer; ende ick sochte hem, maer hy en wert niet gevonden.

d. i. hij ging weg, verdween.

Hoogl. V: 6. Ick dede mijnen liefsten open, maer mijn liefste was geweken, hy was *doorgegaen.*

Jes. XXXI: 8, 9. Ende hy sal voor het zweert vlieden, ende sijne jongelingen sullen versmelten. Ende hy sal van vreese *doorgaen* na sijnen rotzsteen.

Jer. IX: 10. Men hoort 'er geene stemme van vee; van de vogelen des hemels aen tot de beesten toe, zijnse wechgezworven, *doorgegaen.*

Jer. XIII: 24. Daerom sal ickse verstroyen, als een stoppel die *doorgaet*, door eenen wint der woestijne.

Jer. L: 3. Van den menschen aen tot de beesten toe sijnse wechgezworven, *doorgegaen.*

HOOFT, *Tacit. Jaarb.* XIII. c. 6. Hoe de Parthen weeder ingevallen waaren, en met Armenië *doorgingen.*

d. i. er mede aan den loop gingen, er zich meester van hadden gemaakt.

Op dezelfde wijze wordt snel ergens van daan loopen genoemd *doorvlieden.*

HOOFT, *Tacit. Jaarb.* XIII. c. 16 zegt van degenen die bij BRITANNICUS waren, toen deze de werking voelde van het hem toegediende vergif: D'omzitters tsidderden, d'onvoorzichtigen *vlieden door.*

Daarentegen wordt stil wegloopen aangeduid door *doordruipen*, d. i., gelijk een hond die bevreesd is, druipstaartende wegloopen.

HOOFT, *Ned. Hist.* B. XXVI. bl. 1200 (uitg. v. 1677) wanneer PIETER CORNELISZOON BOOM, regeerend Burghermeester, onvoorziens in de vergaedring quam, en, verneemende daar ook ROODENBURGH, hem afvorderde, wat hy, die toen geen' plaats in den krygsraadt bekleedde, daar te schaffen had. D' ander, beteutert, wist niet by te brengen, dan dat hy als een getrouw beminner des vaaderlands, zich meede derwaarts vervoeght had. BOOM (hoewel nog onzeeker van de gezintheit der anderen) gebood hem te vertrekken. Waarop HARMAN [ROODENBURGH], hoe fors hy ook was, zonder meer gewaghs te maaken, *door droop*,

DEZ. *Gedicht.*, bl. 120.

Die keek bril en *deur droop* hij.

VONDEL, *Gysbr. v. Amstel*, 1e bedr.

Noit baste een dogh, maer *droop* heel stil, als hy 't verloor,
Met ingetrocken staert, en hangende ooren, *door*.

Van hem die heengegaan is wordt gezegd dat hij *door is*. Bij HOOFT hoort WARENAR, terwijl hij in gesprek met RIJKERT is, in huis iets rammelen. Meenende dat er iemand achter zijnen pot is, loopt hij weg. RIJKERT zegt daarop (1e bedr. 4e toon.):

Wel, hy vaert 'er weer uyt,
Deur is hy, waer magh hy daer zijn gebleven?

In zijnen *Henrik de Groote*, bl. 148 (uitg. v. 1671) spreekt dezelfde van »een berouw dat uit dwang draafde, nu de gelegenheidt *door* was van de misdaedt te boeten met bederf der geenen die hem bedorven hadden," d. i. nu de gelegenheid voorbij was. P. L. Wz.

Namen en beschermheiligen van gilden (vgl. XV. bl. 371). De volgende lijst van beschermheiligen van gilden komt voor in het *Belgisch Museum*, dl. IV. bl. 40 en verv.

Vleeschauwere	S. Hubrecht.
Vischcopers	S. Patricius.
Backere	S. Hubrecht.
Brauwere	S. Arnoldus.
Schipman	S. Jacobus.
Hudevetters (leerlooiers)	S. Bartholomeus.
Smedt	S. Eloy.
Grauwerkere en Lammerierwerkere(bontwerkers)	S. Catharina.
Scheppere (kleermakers)	S. Mauritius.
Meulenere	S. Victor.
Blauwere (blaauwverwers)	S. Jacobus.
Goutsmet	S. Eloy.
Wit ledertauwere	S. Gillis.
Timmerman	S. Amand en S. Joseph.
Metser (metselaars)	de vier gekroonden.
Zagher	S. Cornelis.
Plaesterere (stucadoors)	de vier gekroonden.
Cleercopere	S. Nicolas.
Keersgietere (kaarsemakers)	S. MariaMagdalena.
Meersenier (kramers)	S. Nicolas.
Crudenier	S. MariaMagdalena.
Wynmetere	S. Marten.
Wynscrodere (die den wijn uit schepen of uit wagens losten)	S. Marten.
Cupre	S. Marten.
Schildere	S. Lucas.
Cousmakere	TransfiguratioChristi
Waghenmakere	S. Catharina.
Scrijnmakere (kastemakers)	S. Lievin.
Houtdrayere	S. Anna.
Olislaghere	S. Jan in de olie.
Lijndrayere	S. Paulus.
Erdenpotbacker	S. Catharina.
Viltenhoemaker	S. Blasius.
Handschoemaker	S. Gillis.
Zwartleertouwer	S. Cosmas en Damianus.

Wie zijn de vier gekroonden?

Er wordt ter genoemder plaatse gesproken van Gent. Niet overal echter schijnen de gilden dezelfde patronen gehad te hebben. Zoo b. v. was te Amsterdam niet S. Patricius maar S. Pieter de beschermheilige der vischverkoopers en niet S. Mauritius maar St. Nicolaas die der kleermakers. Nog vond ik in laatstgemelde stad de onder bescherm. v.

Fruitverkoopers	S. Jan.
Volders	S. Rochus.
Linnenwevers	S. Servaas.
Wevers	S. Rochus.
Korendragers en -meters	S. Joost.
Schilders, glazenmakers en beeldhouwers	S. Lucas.

ALIQUIS.

Wetsteen (vgl. XIV. bl. 245). De spreekwijze »Ey, langet hem een wetsteen, dat hy die ogen droeghe" wordt door MEIJER niet goed verklaard. *Wetten* beteekent slijpen, en *wetsteen* is dus slijpsteen; het woord heeft geene andere beteekenis. De spreekwijze werd spottend toegeroepen aan iemand die schreide. De aardigheid is hierin gelegen, dat een wetsteen een steen is die veel water kan inzuigen, dus de tranen die gestort worden zeer goed kan opnemen, maar een zeer ongeschikt voorwerp om de tranen af te droogen.

P. L. Wz.

Nederlandsche voornamen (vgl. XV. bl. 23, 301). In antwoord op het artikel van den heer ROOS t. l. a. pl. het volgende.

BARTEL zal hier en daar wel verkorting zijn van BARTHOLOMEUS; het is dit echter niet overal. Het is ook niet zelden in de plaats getreden van BARTELE, eenen naam die in het friesche gedeelte van ons vaderland nog al eens voorkomt. Dit is verkleiningsnaam van BERTOLD of eenen anderen met BERT zamengestelden naam. BARTEL ENTES heette zeker geen BARTHOLOMEUS.

De heer ROOS mogt zich waarlijk wel bijzonder goed houden, toen hij de iden-

titeit van THEODORUS V. D. B. en DIRK V. D. B. bewijzen moest. Indien hij de zaak verloren had, het zou niet het gevolg geweest zijn van letterzifterij, maar van onkunde of slordigheid bij het opmaken der bedoelde acten. Want DIRK en THEODORUS zijn twee geheel verschillende namen. De oudste vorm van DIEDERIK (waarvan DIRK zamentrekking is) was THIUDRIK. *Iu* (de *u* uitgesproken als in het Hoogduitsch) en *eo* verschillen niet zeer veel in klank, en vandaar dat men in middeleeuwsch Latijn dikwijls vindt THEODERICUS. Maar THEODORUS is een grieksche naam, niet alleen in oorsprong, maar ook in beteekenis van DIEDRIK verschillende.

DIRK RAFELSZ. KAMPHUYZEN noemde zich zoo omdat zijn vader RAFEL heette.

P. L. Wz.

Spreekwijze Chanter pour le roi de Prusse (vgl. X. bl. 70). Op deze wijze wordt niet alleen van zingen, maar van allerlei ander werk gesproken. De Franschen beweren, dat het geschiedt met het oog op FREDERIK den Grooten. Deze had nog al veel Franschen in zijnen dienst; maar hij betaalde hen niet zoo ruim als men van eenen koning verwachten mogt. 't Moet van hier zijn, dat *travailler pour le roi de Prusse* nog wordt gezegd van eenen arbeid waarvoor men karig betaald wordt.

De zachte g in onze moedertaal. Hiervan heb ik eenige voorbeelden bijeengebragt, zoo als zij volgen:

Het gaggelen der waggelende ganzen.

De grommelende gorgel der smerige zeug.

De logge dog liggende onder de vrolijke biggen.

De trage gang van de lange, magere Griet.

De hagelslag tegen het tengere glas.

Het gegons van muggen en vliegen.

De springende geit in de grazige weide.

De poezelige wang van de grillige maagd.

De donzige vacht van de vlugge gazel.

De griezelige gang naar den gapenden afgrond van het glibberig berghol.

Het gegalm der statige orgeltoonen langs het hooge gewelf van het prachtig gebouw woog met groot gewigt op het verslagen gemoed van den godvergeten afvallige.

Wanneer ik nu niet meer *nog* mag, maar altijd *noch* moet schrijven, dan moet ik ook *ik lich, ik lach op den grond* schrijven; niet meer *ligt*, maar altijd *licht*, dan ook *troch, doch*, en wil ik *konzekwent* zijn, *gij liecht en bedriecht; ik zach den dach* en *wat vermach het gezach* en die miskenning der *g* al niet meer?

Ik geef daarom bovenstaande voorbeelden ter oefening en overweging van hen, die een moordaanslag wagen tegen de rigtige plaats, welke de *g* in onze taal behoort in te nemen en het er op toeleggen de zoetvloeiendheid in hare bewerktuiging te stremmen; die de ligte golving, in haar geheele beweging merkbaar, zoeken te verstoren en haar eene scherphoekigheid geven, waardoor haar gang hortend en stootend wordt: die een valsch licht over haar wezen verspreiden, en een photographisch beeld te voorschijn brengen, waarin de fijnere tinten der spraak te vergeefs worden gezocht en het stijve rijglijf der scholastiek onbehagelijk komt uitkijken: die eindelijk eene alleenheersching in de taal willen ten troon heffen, onbestaanbaar met het vrije Nederland. Een zware stang wordt het moedige ros in den mond gedwongen; zijne vrije beweging wordt belemmerd; zijn ligte tred tegengegaan en als door een snoer teruggehouden. Arme taal, die aldus in 't gareel geslagen den ijzeren spoorweg niet moogt verlaten, om zijdelings bevallige slingerpaden in te slaan, en naar den zangvogel te luisteren of een keurig festoen bijeen te gaêren voor uwen tooi! SAXO SYLVIUS.

Zaâmgestelde woorden, waarin verkeerdelijk de n wordt ingeschoven. Grootelijks verheug ik mij, dat onze J. VAN LENNEP eens ridderlijk is opgetreden tegen een misbruik in de spelling, dat thans dreigt in de scholen wet te zullen worden. Reeds lang had ik opgemerkt, dat in de woordeboeken van WEILAND hieromtrent eene schromelijke weifeling heerscht en geene regelmaat is te vinden. B. v. in de spelling der met *boom* zaâmgestelde woorden treft men daar aan, *kersenboom*, *nootenboom*, *peerenboom*, maar daarentegen *appelboom*, *kornoeljeboom*, *morelleboom*, *vijgeboom*, *pruimboom* (moet zijn *pruimeboom*). De laatste spelling is de ware, want de *e*, gelijk door v. L. te regt is aangemerkt, dient hier alleen voor de welluidendheid en daarom behoort zij in *appelboom* niet thuis.

Dezelfde verwarring vindt men in woorden van gelijksoortige zamenstelling, zoo als: *paardestal*, *duivetil;* waarop dezelfde regel toepasselijk is: men zegt immers niet *koeien- ezelenstal*, *vogelenkooi*. De soort, niet het getal wordt aangeduid. *Paardevoet* voor *horrelvoet* is vooral een sterk bewijs dat die *e* welluidendshalve bij die zamenstelling wordt gebezigd; immers het is niet een voet van paarden, maar als van een paard, *paardvoet;* even als *koevoet*, *koehoest*, *koehoorn*. WEILAND schrijft *boekenkas*, *boekenkamer*, maar dan weêr *boekwinkel*, *boekzaal:* maar wie zal anders spreken dan *boekbinder*, *boek-*

drukker, *boekverkooper?* Misschien echter kan men enkele uitzonderingen op den algemeenen regel niet ontkennen b. v. *woordenboek, woordenlijst*, *woordenschat* en enkele meer. Soms wordt de tweede naamval uitgedrukt b. v. in *dameshoed, manshoed, olifantstand*, *kalfsvleesch*, *wolfskuil.*

Voorts laat ik hier volgen eene lijst van zaâmgestelde woorden, door mij van tijd tot tijd opgeteekend, die wel tot voldoend bewijs zullen strekken, dat het karakter onzer taal in deze zamenstellingen alleen de soort en niet de meervouden er van wil uitdrukken

Ik acht het niet noodig, deze lijst alfabetisch te rangschikken.

Aal- appel- beschuit- graan- kaas- mosselvisch- weekmarkt.
Brood- beschuit- koek- steen- tegelbakker.
Kruidhof.
Vloerkleed-mat.
Schoenmaker-winkel.
Bloemhof- tuin-perk.
Weeshuis.
Vogelnest-strik.
Otterstap.
Dijkgraaf-stoel.
Uurwijzer.
Wegmaker.
Kamerbehanger.
Huis- rijtuigschilder.
Turfsteker.
Kameelzadel.
Spierkracht.
Boschnimf.
Woudduif.
Spinrag, spinnewiel. Men vergelijke op dit woord de onregelmatigheid in de spelwijze van W.

SAXO SYLVIUS.

Bastaardwoorden. Nu er zooveel over bastaardwoorden en hunne spelling getwist wordt, zal het misschien niet ongepast zijn op een aantal hunner de aandacht te vestigen, die daarvoor niet algemeen gelden en sedert vele geslachten het burgerregt verkregen hebben, ik bedoel inzonderheid de latijnsche.

Onze taal heeft te allen tijde van andere natiën woorden overgenomen, maar het rijkelijkst uit het Latijn en Fransch. Die uit het Latijn vinden wij reeds bij onze oudste schrijvers, ja zelfs in de oudste oorkonden en in plaatsnamen, men kan dus wel aannemen dat onze voorouders ze regtstreeks van de romeinsche garnizoenen geleerd en behouden hebben en zoo verklaart het zich dan ook, dat door deze vreemdelingen vele echt duitsche woorden, die hetzelfde uitdrukten, in vergetelheid geraakt zijn.

Niet altijd laten zich die *overgenomene* of *bastaardwoorden* van de alleen *verwante*, die aan verschillende indo-germaansche talen gemeen zijn, onderscheiden; evenwel bestaat er een hulpmiddel. Bij de verwante woorden verwisselt namelijk in sommige gevallen de medeklinker, terwijl die bij de overgenomene blijft, b. v. het latijnsche *piscis* wordt *visch*, *cutis* wordt *huid*, *frater* wordt *broeder*, omdat zij slechts verwant zijn; maar *puteus* blijft *put* en *festum* blijft *feest*, omdat zij overgenomen zijn; doch dit kenmerk geldt alleen voor de letters *c*, *p*, *f*, *d* en *t*, de overige letters zijn in beide talen dezelfde. Sommige dezer immigranten zijn als zoodanig door vervorming onkenbaar geworden; weinigen vermoeden b.v. dat ons *paard* van het latijnsche *paraveredus* komt en dat *vogel* een diminutief is van *avis*; [1]) de meeste evenwel zijn dadelijk herkenbaar. Ziehier eenige voorbeelden; het ware te wenschen dat men er eens eene zooveel mogelijk volledige lijst van gaf:

Beest, *kaas*, *kalk*, *kerker*, *kist*, *kort*, *lamp*, *muur*, *plant*, *poort*, *persoon*, *zegel*, *school*, *straat*, *spiegel*, *tempel*, *toren*, *venster*, *vlam*, *valsch*, *vloeien*, *weduwe*, *wijk*, *wijn* en andere. Sommige hebben bij de overname hun geslacht verwisseld, gelijk *spiegel*, bij andere wankelt het b. v. *persoon*, *regel*, hoe zal nu HET woordenboek dat beslissen? Denkt men wel aan iets meer dan aan de spelling?

Er zijn enkele woorden die bij ons zoowel in den oorspronkelijk duitschen als in overgenomen vorm voortleven. Zie hier een merkwaardig voorbeeld. Het latijnsche *frui* is ons *bruiken* of *gebruiken*, het latijnsche *fructus* daarentegen is overgekomen als ons *vrucht*, terwijl *fruit* van het fransche *fruit* ontleend is. Zoo schijnt ook *kennep* een latijnsche, *hennep* een duitsche vorm te zijn. Is nu soms eenig navorscher in staat, de echt duitsche woorden, die door de beide aangehaalde en andere latijnsche vervangen zijn, aan te wijzen? Eenige schuilen in namen van plaatsen en personen, andere komen nog bij onze oudste schrijvers voor, maar vele zijn waarschijnlijk geheel verloren gegaan.

Het onderzoek naar die uit het Latijn overgenomen woorden leert ons nog iets anders, namelijk hoe onze voorouders die van de Romeinen hoorden uitspreken. *Cista*, *kist* toont aan dat de Romeinen toen nog de *c* als *k* uitspraken, en *vidua*, *weduwe* leert dat de latijnsche *v* als *w* klonk, gelijk heden in het Roumaansch of Wallachisch. Hun *f* was zeker scherp maar is later bij ons verzacht, de oudste oorkonden

---

[1]) Wanneer en hoe is dit woord uit het Latijn overgenomen? Reeds bij de Gothen heette een vogel *fugls*. BESTUUR.

hebben daarvoor meestal *f*, b. v. *Felison*, Velzen, *falco*, valk.

Voegt men nu bij deze latijnsche nog onze meest grieksche kunsttermen, onze bastaardwoorden uit het Fransch en Italiaansch (de laatste veelal handelstermen) en mogelijk nog een of ander van elders overgekomen, dan zal onze taal wel niet minder dan onze bevolking in de steden met talrijke vreemde elementen aangevuld zijn. P. Q.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Wapen van Herkingen (vgl. XV. bl. 377). In de lijst der »bijvoegsels en verbeteringen" door den heer B. BOERS, pred. te Middelharnis, gevoegd achter zijne *Beschrijving van het eiland Goedereede en Overflakkee*, Sommelsdijk, J. JONGEJAN, 1843, staat het wapen van Herkingen: »van zilver, beladen en chef van twee krabben en en pointe van eene krab, en in het midden van eene oester, alles van sabel."

Hoe hij aan deze verbetering komt, daar hij het eerst opgegeven had (bl. 164): »blaauw wapenschild, waarop drie roode krabben zijn afgebeeld, twee boven en een onder en in derzelver midden twee kazen," weet ik niet; ik vind de zwarte kleur der krabben en oester vrij bedenkelijk. Doordien nu Laag Herkinge thans Nieuw Herkingen door de reguliere kanunniken van Rugge enz. in 1504 ter bedijking gegeven is aan ADRIAAN CORNELIS VAN KLEIJBURH, baljuw van het land van Voorne en JACOB OOM [OEM], ridder, heer van Wijngaarden, zou ik de beschrijving van bl. 164 voor die houden, die het meeste vertrouwen verdient, doordien zij bijna overeenkomt met het wapen van KLEIJBURG den indijker, even als het wapen van Grijsoord, Oude- en Nieuwe Tonge, Klinkerland dat is der familie RUIJCHROK VAN DE WERVE, een der indijkerseigenaars: „d'azur à la fasce d'argent."

F. CALAND.

Geslacht van de Spiegel (vgl. XV. bl. 376). Uit het doopboek der nederduitsche gemeente te Goes teekende ik drie kinderen aan uit het huwelijk van LAURENS PIETER VAN DE SPIEGEL en DIGNA JOHANNA OSSEWAARDE [1]):

a. LAURENS JAN [2]), 27 junij 1764, (get.) JOHANNA CATHARINA VAN DE SPIEGEL, vrouw van d^s JAN TE WATER, pred. te Vrouwepolder.

b. ADOLF CORNELIS 11 dec. 1765.

c. JOHANNA SUZANNA 17 dec. 1766 (get.) m^r JOHAN MARINUS CHALMERS, sekretaris van de ed. mog. staten van Zeeland en zijne vrouw SUZANNA HENRICA GODIN.

En uit het doopboek der fransche gemeente aldaar nog de drie volgende:

d. ANNA MARIA, 9 oct. 1774 (get.) ABRAHAM VAN CITTERS en zijne vrouw MARIA JOHANNA VERSCHUIJL.

e. ADOLF WESTERWIJK, 14 junij 1778.

f. JOHANNA CATHARINA, 28 nov. 1779.

Verder vond ik in het eerste doopboek nog:

TANNEKE, 26 mei 1662;

MARGARETHA, 26 aug. 1663;

CORNELIS JACOB, 26 febr. 1665;

CORNELIS, 31 aug. 1667;

ANNA, 29 julij 1672; kinderen van ADRIAAN CLAESZ^n VAN DER SPIEGEL [begraven 22 april 1682] en GEERTRUIDA OPSTEE.

F. CALAND.

1) Doordien een harer zoons ADOLF en een ander ADOLF WESTERWIJK heette, vermoed ik dat hare moeder eene dochter was van den burg^r van Goes ADOLF WESTERWIJK en DINA VAN ANGEREN.

2) Het is zeker deze LAURENS JAN, die huwde: 1°. CORNELIA WILHELMINA DE GROOT; en 2°. CORNELIA MARIA NYSSEN.

500 genealogiën verzameld door m^r. Reynier van Heemskerk. Deze werden o. a. vermeld *Nav.* XIII. bl. 379, doch waar zijn zij thans te vinden?

H. R.

Walrus. Hoe wordt in de wapenkunde gewoonlijk een walrus voorgesteld en hoe is dan zijn natuurlijke kleur? Is het bepaald een heraldiek stuk? Ik meen vroeger in een wapenboekje (welk weet ik niet meer) er wel een aangetroffen te hebben. Kan men mij ook opgeven, welke familiën, zoowel buitenlandsche als nederlandsche, een walrus in hun wapen voeren?

B....n.

Geslacht Rutgers. In den *Holland*, jaargang 1866, vermeldt mr. J. VAN LENNEP op bladz. 22 den zijdehandelaar DAVID RUTGERS als burger van Amsterdam in 1639. Is deze DAVID R. verwant aan den dordschen koopman WIJNAND R., in 1622 bewindhebber der westindische compagnie en kort daarna in vrij hoogen ouderdom overleden? Alle genealogische en andere inlichtingen, die mr. VAN LENNEP of anderen aangaande DAVID R. kunnen en willen geven, zullen welkom zijn.

E. F. G.

GESCHIEDENIS.

Blanketsel (vgl. XVI. bl. 40). JORDAN, *Histoire d'un voyage littéraire fait en MDCCXXXIII en France, en Angleterre et en Hollande*, zegt, van Parijs sprekende: Pour ce qui regarde le rouge du visage, je puis assurer qu'il y a tant de profusion, qu'on a de la peine à distinguer les traits. Il n'en est ancune, à laquelle on ne puisse appliquer ces vers:

Par le soin que Lise prend
Et du plâtre et des pommades,
Les visites qu'elle rend
Sont autant de mascarades.
Pour elle, soit bien, soit mal,
Il est toujours carnaval.
Au logis et dans la rue
Nous la voyons chaque jour
Et jamais ne l'avons vue.

Even zoo zegt HUYGHENS in zijne *Oogentroost* van de haagsche juffers van zijnen tijd:

Sy sien maer door het glas
Van spiegels die de damp van eigen waen besoetelt,
En vragen aen dat Glas, als 't langh genoegh gehoetelt,
Gehult is en getoyt, hoe ben ick, schoon of niet?
't Glas antwoort wat het siet, maer sy en vatten 't niet.
Noch eens, wat ben ick, blanck van huyd, en blond van haeren?
't Glas sou wel antwoorden, maer weet het niet te klaeren:
't Vraeght selver, Joffertje, wat zijt ghy, dat of dit?
Daer sitt een smeerigh rood, daer sitt een konstigh witt
En maeckt my twijffel-blind: het stuyft er stof van boomen
In die gekrulde lok: heel Cypers en heel Roomen
Staen tusschen u en my; waer zijt ghy? Wel gevraeght.
Maer elders wordt haer kunst geluckiger gewaeght:
Een Jager van sulck Wild ontmoetse by der straeten
En roept, o blanck en blond ten hemel afgelaeten,
Wie kan u wederstaen? en sy en siet het niet,
Onnoosel' oogeloos', dat hy se niet en siet.

Thomas van Stakenbroek (vgl. XVI. bl. 23, 36). In der tijd schreef ik uit het trouwboek van Bergen op Zoom het volgende af.

»Getrouwd 14 Febr. 1598. Jonckh. THOMAS VAN STAKENBROUCK, ritmeester met joncvrouw WALBURGH VAN DEN BROUCKE, dochter van Hopman HENRIC VAN DEN BROUCKE."

Breda. C. VAN MAANEN.

Thraciërs (vgl. XV. bl. 232, 321; XVI. bl. 35). Het schijnt dat de Thraciërs tot de arische volken behoorden. Er zijn er zelfs, die ze voor Germanen of althans voor een aan de Germanen naauw verwant volk houden. Van de taal echter der Thraciërs, die het al of niet gegronde van dit gevoelen zou moeten bewijzen, is niets overgebleven dan de namen van personen, die men hier en daar bij grieksche en romeinsche schrijvers vindt. Bestaat daarvan eene vrij complete lijst? Zoo niet, is een der lezers van den *Navorscher* ook in staat die te leveren?

Wilhelm von Truchses (vgl. XV. bl. 231, 321; XVI. bl. 36). Omtrent zijn geslacht vindt men nog eenige bijzonderheden in den *Rhein. Antiq.* III. Abth. 10. Band. 5. Lief. S. 689—799.

Breda. C. VAN MAANEN.

Dertiendach (vgl. XV. bl. 360; XVI. bl. 35). In de middeleeuwen begon men het jaar niet overal op denzelfden tijd. Hier werd de eerste januarij voor den eersten dag des jaars gerekend. Elders weder was het Paschen. Soms ook de eerste Kerstdag als de dag van 's Heeren geboorte. Driekoningendag was in het laatste geval de dertiende dag des jaars en werd daarom *dertiendach* genoemd. Voorbeelden van het aanvangen des jaars met Kersttijd kan men vinden bij HUYDECOPER op STOKE, dl. I. bl. 307. In Holland begon men het jaar met Paschen, in Utrecht met Kersttijd. Aan de verwarring die hierdoor in menig opzigt ontstond, heeft de spaansche landvoogd REQUESENS een einde gemaakt, die bij eene ordonnantie van 16 junij 1575 beval, dat overal het jaar met den eersten januarij zou aanvangen.

F. F.

Anecdoten betreffende Maurits en Frederik Hendrik. Een organist om zijn remonstrantisme afgezet, Robbert Roberts (vgl. XVI. bl. 5). Het antwoord

van prins MAURITS op 't verzoek van FESTUS HOMMIUS en POLONIUS, staat gedrukt in G. BRANDTS *Hist. der Reform.*, IV. 469. En in dat werk, dat ik niet bij de hand heb, zal ook zijn antwoord op 't request van eenige remonstransche burgers aan hem in oct. 1619 waarschijnlijk te vinden zijn; als ook van den orgelspeler die weigerde de dordrechtsche canons te onderteekenen.

De anecdote betreffende FREDRIK HENDRIK kan men ook lezen, — waar men ze niet zoeken zou, — in de *Predicatiën* van KASPAR BRANDT *over het Onze Vader*, enz. bl. 181.

Die van ROBBERT ROBBERTZ in G. BRANDT, *Hist. der Reform.*, III. 836. BRANDT noemt hem »een vreemde, losse en hollebollige, een schemper en schieter op allerlei gezindheden"; hij had het vooral geladen op de verdeelde Doopschgezinden en op de Gereformeerden die de Remonstranten veroordeelden. Als hij op zekeren tijd in aanraking kwam met eenige predikanten, noemde hij hen *broeders*. Deze namen dit kwalijk, en zeiden: »wij zijn geene broeders."

Hij. »ADAM is immers onzer aller vader, en daarom zijn wij broeders."

Zij. »In CHRISTUS zijn wij geene broeders."

Hij. »Hoe moet ik u dan noemen?"

Zij. »Goede vrienden."

Hij. »Zou ik u vrienden noemen en geene broeders, dat kan niet; want broeders kijven wel, maar goede vrienden kijven nooit." — Daar konden zij mede heen gaan. J. C. K.

Robbert Robbertsz. Indien R. de in het *Algemeen Register* aangehaalde plaatsen had nageslagen, zou hij op eene daarvan, *Navorschers Bijblad*, 1855, bl. xxxiii, in een artikel van P. A. T. het door hem medegedeelde verhaal hebben kunnen lezen, zoo als dat door BRANDT, *Hist. der Reformatie*, III, 836, 837, is geboekt.

Het staat ook te lezen in WILLEM MEERMANS *Comoedia vetus of Bootmans Praatje*, en wel in de noot 114 op blz. 45 van den druk t' Amsterdam bij PIETER VISSER, 1718, in 8°. verschenen. In de oorspronkelijke uitgaaf van 1612 komt die noot niet voor.

—ll.

Portugeesche Joden (vgl. XVI. bl. 6). Ik zou denken, dat de reden, waarom TRIGLAND tegen de pronkzucht der Portugeesche joden uitvaart, eenvoudig hierin gelegen is, dat in zijnen tijd de rijkdom bij de Joden te Amsterdam genoegzaam geheel onder de Portugeeschen te zoeken was; zoodat de overige Israëliten in de regel niet »op-gecierd" konden zijn. En dat een TRIGLAND allen die niet streng gomaristisch-gereformeerd waren voor »vijanden" verklaarde, kan niemand bevreemden die hem uit zijne schriften kent.

H. M. C. v. O.

De Wetstein (vgl. XVI. bl. 7). Van dit geslacht leven er geene meer. De laatste is in 1808 overleden. Hij was zoon van den latijnschen dichter C. A. DE WETSTEIN, en kleinzoon van den laatsten drukker van dezen naam. Ik meen dat de nakomelingen van prof. P. LUCHTMANS te Utrecht, wiens vrouw met de WETSTEINS verwant was, wel eenige narigten over dit geslacht zouden kunnen geven.

L. B.

Ridderorde van het kruis van Bourgondië. Daar mij de noodige bronnen tot opsporing ontbreken, wenschte ik gaarne ingelicht te worden omtrent hetgeen er bekend is van deze ridderorde, waarvan ik eene oude afbeelding voor mij heb. KAREL V zou deze orde ingesteld hebben toen hij van zijn veldtogt in Tunis terugkwam.

Is dit zoo? — en zoo ja wat is er meer van bekend, — of behoort deze ridderorde soms tot de *ordres supposés?*

Volgens de afbeelding bestaan de insignia uit het bekende roode bourgondische kruis waarop in 't midden het gouden vuurslag.

F. O.

[Waarschijnlijk is hier dezelfde orde bedoeld, waarvan onder den naam »ridderorde van den huize van Bourgondië" in den *Navorscher* dl. XII. bl. 201 en dl. XIV. bl. 197 gesproken wordt.]

Ridderorde van de zwaan. Gaarne wenschte ik ook iets van deze orde te weten.

De afbeelding (oude teekening in kleuren even als de vorige) bestaat uit een gouden zwaan met rood kroontje om den nek; de grond waarop de zwaan staat is groen. Hieronder leest men: »Volgens »sommige oude schrijveren ingestelt door »SELUM BRABON, waarvan de Naam Bra»bant afkomstig zoude zijn."

Zoo ik wel heb bestaat deze of eene dergelijke orde in Pruisen nog, hoewel oorspronkelijk niet aldaar te huis behoorende.

Of het onderschrift waarheid behelst en dus de zwaan primitief een brabandsche orde was zoude ik gaarne weten; alsmede of er eenig verband tusschen deze en de pruisische Zwanenorde bestaat.

F. O.

[Salvius brabo behoort tot de legende, niet tot de geschiedenis.]

De papegaai van Johan Maurits. Ik heb ergens gelezen, — waar weet ik niet meer, — dat johan maurits, graaf van Nassau-Siegen, die leefde van 1604—1670, uit Brazilië in 1644, o. a. naar Nederland had medegebragt een geleerden papegaai, die door zijn snedig geklap de verwondering zoo zeer gaande maakte, dat sommigen dachten dat *Heintje Pik* er onder speelde. Wie kan mij desaangaande eenige bijzonderheden *mededeelen?* Niet aanwijzen; wijl voor elke aanwijzing mij de deur gesloten is. J. C. K.

Jacob van der Baan. Toen jufvrouw catharina, d^r^. van pieter de grebber en aleida van tetrode, in 1508 geschaakt werd door gerrit van raaphorst, was daarbij tegenwoordig jacob van der baan (*Batavia ill.* bl. 1054). Kan iemand mij meer van dien jacob mededeelen?

F. CALAND.

Publicatie op 't begraven te Bergen op Zoom. »Alsoo men bevint dat de Paepsgesinde alhier voornaemen te gebruijcken int begraven van dooden eenige gantsch superstitieuse ende seer aanstootelijcke manieren, arguerende mede aen onlijdelijcke vermetelheyt int opbrengen van schandaleuse nieuwicheden, welcke alhier niet mogen nochte behooren te werden geleden. Omme waer inne te voorsien, soo is by mijne Ed. Heeren Drossaardt, Borgm^rs^. ende schepenen deser stadt geordonneert gelijck deselve ordonneren bij desen. Dat niemanden wie hij zij hem en sal vermeten int begraven van lijcken, 't zij oude ofte jonge luijden eenige andere ceremonieuse manieren te plegen, als men dagelijckx alhier, ende in plaetsen, van de Gereformeerde Godsdienst is gebruijckende, op poene so wie contrarie van dien comen te doen daer aen sullen verbeuren de somma van hondert car. guld. ende arbitrale correctie, ende sullen de ouders voor haer kinderen worden aengesproocken ende gemulcteert. Publicatum 21 Mei 1646."

Breda. C. VAN MAANEN.

Steenkolen. *Ordonnantie op de brouwers van geen schotsche kolen te mogen stoken.* Extract uit het Register der Resolutien van mijn Heeren vande Magistraat der stadt Bergen op ten Zoom.

»Alsoo men bevindt dat de Gemeene Brouwers binnen dezer stadt, niettegenstaende diversche waarschouwingen ende Interdicten aen de selve gedaan, niet op en houden van 't stoken van de schotsche kolen, waar dore niet alleen het Lijnwaat van haar naerbueren op de bleijckerijen grootelijksch wort besmet, maar oock de wateren daer omtrent geinfecteerd, omme waar inne te voorsien ende te précaveren, ten Eynde de goede Borgers en de Ingesetene, alhier eenmaal mochten Clachteloos gestelt worden, soo ist dat by myne Ed Heeren Drossard, Borgemrs, ende Schepenen dezer stadt Bergen op den Zoom, Iterativelyc wel scherpelijk wordt verboden, dat egeene Brouwers hen voortaan en zullen vervoorderen, Enige diergelyke Colen te stoken, op peene van daar over Reelycken ende sonder eenige forme van proceduere ge-executeert te worden voor de somme van vijfentwintig Car^s^ Guldens, Ende sal den Heere Officier, soo wanneer hij eenige suspitie is hebbende op ijmanden, dat sij in Contrarie van desen souden hebben gedaan, de voorschr. Brouwers henne knegts, ende familie, ende alle die binnen haeren huijse sijn, onder Eedt vermogen te Expurgeren, soo dickwils als 't hem sal gelieven, Een Yeder wacht hem voor schade.

Onder stont: Actum et publicatum xxj^e^ Martij. 1627."

Breda. C. VAN MAANEN.

Brief van Willem IV. aan de Staten generaal, 1742.

»Hoogh Mogende Heeren.

Ik heb vernomen dat uw Hoogh Mogende mij tot L^nt^ Generaal hebben benoemt, in de promotie onlangs bij deselve beslooten, nadat van tijt tot tijt gedurende eenige jaren hadde gedelibereert over dese materie, waer van de conclusie gedurende die tijt is uijtgestelt ende opgehouden geworden, om redenen aen de geheele werelt bekent, ende waervan ik dierhalven niet zoude konnen onbewust zijn, al was het dat ik niet direct, en uijt de eerste hant, daer van hadde moeten geinformeert werden, door de gedeputeerdens van meer dan eene Provincie ter Vergaderinge van u Hoogh Mogende. Na rijp overleg heb ik besloten niet aen te nemen, het ampt dat U Hoogh Mogende mij tegenwoordigh aenbieden, omdat selfs int jaer 1727, al geoordeelt wierd beneden de waerdigheyt te zijn van Capteyn Generael van deze provintien, waer mede de Eer hebbe van beclect te zijn, —

De gantsche werelt is kundigh hoe en op wat wijse men in dese Republijcq heeft aengemerkt mijne Voorouderen ende princen van mijn huys, die bekleed hebben het ampt van Capteyn Generaal van de provincie van het bondgenoodschap,

De gedenkschriften van dese Landen ende Registers van U Hoogh Mogende getuijgen daervan, en U Hoogh Mog. kunnen niet onbewust zijn, dat door mij uyt te sluyten uyt den Rangh van generael, men my in die onmogelykheyt stelt van te kunnen dienen in de gecombineerde Legers van den Staet, buijten het Territoir der Provincien van welke ik de Eer hebbe van Capteyn Generael te zijn, sonder aen eene openbare veraghtinge bloot te stellen eene weerdigheijt die mij is aenbetrouwd, en die ik ongekrenkt te sijner tijt ook wederom hoop over te geven,

En soo God wil in weerwil der pogingen van die genen, die om personele Redenen de Hoogheijt en prerogativen van hunne Provincien soude willen sacrifieren, door de verkleyninge van een Character, daer sy de voorreghten en den Luyster van verschuldight syn te helpen hanthaven,

Ik sal my niet inlaten in de verdere redenen die my bewogen hebben om het besluyt te nemen, daer van ik de Eer hebbe om u hoogh. mog^e kennisse te geven.

De Langdurige Deliberatien van u hoogh Mog^e over de Promotie sal genoegh tot een bewijs verstrecken bij een yegelijk die onpartijdigh oordeelt en die onderright is van de ware oorsaek van soo vele uytstellen, dat mij ten minsten de partye die mij te kiesen stondt, eene ernstige en aendaghtige overweginge verdiende,

Ik heb moeten lijden het gewelt het welke men tegens mij geoeffent heeft ten aensien van mijne Goederen, en moeten sien dat men my berooft heeft van een aensienlijk gedeelte van de Erven mijner Vaderen, onaengesien een geinterrumpeerde Possessie van ruym anderhalve Eeuw, de wyse op welke ik gehandelt ben ten opsigte van Veere en Vlissinge, en het interdiceren van den wegh van justitie tegens de aloude Previlegien deser Landen, ende gronden van de Unie, hadden mij moeten bevrijden tot hetgene mij thans wedervaert,

Maer soo ik het mijne niet heb kunnen beschermen het staet aen mij ten minste, en ik door mijne Instructien verpligt de Eer en het aensien van mijne ampten te bewaren, die een merkelijk deel uijtmaken van de Preminentien en de vryheden der Provincien, uyt welkers naem ik de Eere hebbe deselve te bedienen.

Het groot getal van generaels die benoemt zijn boven den rangh, welke u hoogh Mog^e mij hebben toegeleijt, soo wel als de clausule van verdere aenvullinge van derselver getal,

Insgelijx door vremdelingen bij weygeringe van een of meer der genomineerde, geeft genoegh te kennen, een vast voornemen van mijne bevordering te rug te houden, en doet my seer weijnigh hope scheppen, dat u Hoogh, Mog^e blijvende in die selve gevoelens, van mijn dienst soude willen gebruijk maken, ofte my gelegentheyt vergunnen om my bequamer te maken om iet te sijn, en dat is het gene waer over ik het meeste gevoeligh ben,

Ik wensche dat de vremde officieren welke U Hoogh Mogende van willens sijn te trecken in haer dienst en die mij sekerlijk kunnen overtreffen in bequamheyt my mogen evenaren, en gelijk zijn in yver en Liefde voor den Staet voor welke ik altoos gereet sal syn na het voorbeeld mijner voorouderen den laesten Droppel van mijn Bloed op te offeren als de gelegentheijt het sal vereysschen.

Waer mede etc.

(Get.) Prince D'Orange, Furst van Nassau.

T' Loo 7^e October 1742.

Bovenstaande brief schreven wij in der tijd af van eene copie, in het archief van Bergen op Zoom aanwezig, en deelen hem hier onveranderd mede.

Breda. C. VAN MAANEN.

[Den inhoud van dezen brief vindt men, hoewel niet geheel naauwkeurig, opgegeven bij WAGENAAR, dl. XIX. bl. 357.]

Zuider- en Noorderprovinciën van Macassar op Celebes Ao. 1750. Onder dezen titel werden er in het laatst van het voorgaande jaar bij den Boekhandelaar VAN DOOREN te 's Gravenhage, twee kaartenboeken verkocht, doch daarin bevonden zich slechts de kaarten der Zuiderprovinciën, uitmuntend geteekend door J. M. AUBERT 1752; die der Noorderprovinciën waren er klaarblijkelijk uitgesneden. Zoude men mij ook kunnen opgeven of de ontbrekende kaarten hier of daar in eene particuliere verzameling gevonden worden?

LABORANTER.

Gedwongen arbeid aan de fortificatiewerken te Bergen op Zoom, 1588. »Alsoo den Heer Gouv. deser stadt seer instantelijck hadde aengehouden ende versocht dat men die fortificatie deser stadt met alder vlijt soude bevorderen ende alle begonste warcken brengen in behoorl. defentie. Soo ist dat men condicht ende laet weten allen ende Iegel. poorteren ende ingesetenen deser stadt die peerden, wagens ofte kerren sijn hebbende ende aen deselve fortificatie nyet warckende dat deselve gehouden sullen sijn hun gereet te houden ende op morgen vrouch naer 't verlaten van der

poortclocke te vinden opter marckt voor den Stadthuyse alhier elck met een peert, kerre ende menner. Om te warcken aen de voorsz. nootelijcke fortificatien ter plaetsen daer men hem aenwijsen sal opte pene van drye car. guld. Ende sal men een iegelijcke doen hebbe redelycke betalinge volgende der taxatie daerop te maken met expres verbodt dat nyemandt in prejuditie deser ordonnantie ende tot ondienste van den Lande henne wagens ofte karren en sullen vermogen te bergen noch deselve te breken oft ontscheen in eeniger manieren ten ware met consente van mijn heere den drossaert of Borgermrn. van buyten, opte pene van XXV car. guld. te converteren de voorsz. penen in drijen deen derdendeel den heer, het tweede der stadt en het derde den aenbrengere. — 7 Mey 1588."

Breda. C. VAN MAANEN.

Drijvende drooge dokken. In het verslag der algemeene vergadering van het Indisch Genootschap gehouden op den 14 december jl., komt op blz. 414 voor, dat de drijvende drooge dokken eene vinding zijn van den Amerikaan JOHN S. GILLOCK in 1840.

In het tijdschrift *Verhandelingen en Berigten betrekkelijk het zeewezen*, onder redactie van den heer J$^{b.}$ SWART 1845 blz. 526—528 wordt dit door den heer A. J. SCHOUTEN, te Dordrecht, bepaald tegengesproken en het genoemd eene *hollandsche* uitvinding.

De gronden daarvoor door dezen laatsten aangevoerd, komen ook mij afdoende voor; de plaat waarop de drijvende dokken voorkomen heeft men slechts te zien om er mede in te stemmen. Maar ik wenschte wel te weten wanneer deze plaat door CORNELIS MEIJER werd vervaardigd en of die anterieur is aan den tijd waarop de kakameelen door MEYNDERT MEEUWESZ BACKER (in 1691) werden uitgevonden.

De heer SCHOUTEN hiervoren genoemd zegt op gezag van IMMERZEEL, dat deze bekwame ingenieur en werktuigkundige in 1680 naar Namen werd geroepen, maar IMMERZEEL in de uitgave van 1842 opslaande, lees ik op blz. 223 dat hij in 1680 naar *Rome* werd geroepen en aldaar een werk over de waterbouwkunde uitgaf, getiteld: *L'arte di restituire a Roma la tralaciata Navigatione del suo Tivere* enz.

Weet men ook nog iets naders omtrent hem mede te deelen?

LABORANTER.

[Over CORNELIS MEIJER zie *Alg. Reg. op den Navorscher.*]

Uittreksel uit het rekeningboek van Bergen op Zoom van het jaar 1632. »Item de weduwe van LENDERT CORNELISSEN ter cause dat sij een geheel jaer de honden uyt de kercke gehouden heeft verschenen x^{e} novemb. compt. xxxvj car.

Item verstrect door last van den borgmr. DE ROUCK, aen een proponent van Leijden tot reijsgelt de somme van iij car.

Item m^{r}. SWAEFF overt maken van een caerte soo van Bergen als de stadt Steenbergen ende ommelanden van dien, daermede vereert is dheere COENDERS raet van state per ordon. ij car. x ß.

Item den orgelblaser xviij ß.

Item STEVEN MICHIELSSEN over leveringe van schaepsvachten ten behouve vant canon soo in de stadt als opte fortten beginnende den xxiiij april 1632 tot de v octob. daeraanvolgende per ordonñ. xxxvj car.

Betaelt den soon van m^{r}. PIETER over 't spelen opten clocken van de victorie der stadt Maestricht per ordon. i car. x ß."

Breda. C. VAN MAANEN.

Uittreksel uit het rekeningboek van Bergen op Zoom van het jaar 1590. »Item ter ordonnantie van mijne heeren van de magistraet betaelt aen MARCO SUERIO ter causen dat hij gelooft heeft zijnen goeden diensten te doene ende der kercke subiect te sijne, emmers van hier nyet vertrekkende sonder voirwete ende consent van de heeren van der weth en de Kercken Raede, waer voir hem tot onderhoudt van sijnen cost ende cleeren voir een jaer vergundt is, in plaetse van alle de renten die de stadt jaerlycx plach uwt te reijcken aen den cappittele en de Geestelyckheyt tot onderhoudt van de minister ende kerckendienaers, gemerckt men bevindt dat de staet van de geestelijcke goederen op veel naer niet genoeg en can uwtbrenghen als tot onderhout van den kerckendienst verheyst wordt alles achtervolgend de resolutie van den xxvij januarij xv^{c}lxxvviij ^{tich}. j^{c}l car guld.

Item betaelt m^{r}. JACOBO BASILIO voir het bedienen van het rectorschappe van der school alhier binnen desen jare volgende de conditie van syne aennemenisse en de resolutie van den xiiij april 1587. j^{c} car.

Item betaelt den voirs. JACOBO BASILIO voir den vrijdom van zijne acsysse vant jaer verschenen den XVII Octobris xv^{c}xc ^{tich} xvIIj car.

Item betaelt den voirs m^{r}. JACOBO BASILIO voir het onderhoudt van zijn onderm^{r}. volgend den accoord met aennemen van het bedienen van het Rectorschap met hem gedaen. l. car. guld.

Item betaelt PHILIPS PADDEBRUGGE, sil-

versmidt ter cause dat hij een ysere stampe daer stadts wapen in gegraueert stondt gemaeckt heeft om de viercante siluere penninghe daermede te drucken die den heeren van den bijnnen ende buijten raede met den raedtsluijden ende sommighe andere heeren ende goede vrienden geschoncken zijn nae de belegeringhe v. car.

Item betaelt ter ordonn. van mijne heeren van de weth JAN DE CLERCK, silversmidt ter cause dat hy gelevert heeft vıj uncen silvers, d'once tot ıj car. v st. die verbesicht syn int maeeken van vıj silvere viercāte penninghen, midts vuijtmaecken. VI car. x st.

Geschoncken deselve aen heer secretaris GULPIJN, pensionaris VALCK, MOERMANS, ISRAEL PASCASY, den rentmeester PEERLINCK, BALTHASAR MARTINI, den rentmeester JAN HUYBRECHTS, met meer andere volgendde collegiale resolutien van den xıj Augusti 1590. XXXIX car. guld.

Item ter ordonn. als voiren betaelt LUCAS DE GEEDT van vııj potten Rinschen wijn tsijnen huyse gehaelt den xvıj Oct. 1590 op de vieringhe ende incompste van sijn Ex^tie van Nassauw met den graeff van Hohenlo naer 't overgeven van Steenbergen doen den heeren vande magistraet hem welgecomen hieten, ende bij malcanderen opt stadthuys bleven. x car. x st."

Breda. C. VAN MAANEN.

Vaartuigen vóór 1650. Onder de vaartuigen van het laatst der middeneeuwen en van lateren tijd tot aan de helft der 17^e eeuw, waren er die genaamd werden koggen, baertsen, heudeschepen etc.

Welke soort van schepen waren de beide laatste? Koggen waren zeilschepen, maar baertsen en heuden werden immers door riemen voortbewogen?

Eenige nadere bepaalde inlichting zal mij zeer welkom zijn, zoomede een opgaaf van de namen en soorten van meer vaartuigen van vroegeren tijd.

TRITON.

OUDHEID-, MUNT- EN PENNINGKUNDE.

Opschriften op geschut (vgl. XIII. bl. 174, 241, 301). In den *Rhein. Antiq.* II. Abth. I. Band, S. 595 vond ik nog het volgende:

Am Zeughause (te Ehrenbreitstein) lag der berühmte Vogel Greif. Diese Canone schreibt BLAINVILLE, ist $18^1/_2$ Fusz lang, ihre Weite ist $1^1/_2$ Fusz im Durchschnitt, und ihr Hintertheil 3 Fusz 4 Zoll. Die kugel wieget 188 pfund, und folglich gehören 94 pfund pulver zu einer Ladung. — Ich weisz nicht ob noch so ein groszes stuck in der Welt ist. — Unter dem Zündloch ist zu lesen:

Vogel Greif heis ich
Meinem gnädigen Herrn von Trier dien ich,
Wo er mich heist gewalden
Da will ich Dohrn und Mauren zerspalten;
SIMON gosz mich 1528.

Vogel Greif heisst das stück nach dem Kurfürsten RICHARD VON GREIFENKLAU, als welcher den Gusz in Frankfürt vornehmen liesz."

Breda. C. VAN MAANEN.

Medaille van Waterloo (vgl. XV. bl. 199, 236; XV. bl. 9). Ik bezit de eerst aangeduide medaille niet in wit metaal, maar in brons.

H. M. C. v. O.

Zilveren gedenkpenning van J. C. gravinne van Ross, geb. de Schubert (vgl. XVI. bl. 12). Volgens mondelinge mededeeling van prof. C. G. C. REINWARDT, toen hij een exemplaar dezer medaille aan het munt- en penningkabinet der leidsche hoogeschool schonk, was de gravin VON ROSS, geb. DE SCHUBERT, weduwe van een hoogen nederlandschen ambtenaar, van duitsche afkomst. Zij had in eene onzer voormalige bezittingen op het vaste land van Indië geleefd, en met haren eenigen zoon, na het inlijven van Nederland in Frankrijk, hare woonplaats Amsterdam met Wilna in Russisch Polen verwisseld. Toen, in 1812, duizenden Nederlanders, deels in de hospitalen aldaar opgenomen werden, deels in krijgsgevangenschap van de Russen geraakten, heeft zij de eerstgenoemden helpen verzorgen en aan de laatsten, door haren invloed bij keizer ALEXANDER, de vrijheid doen hergeven, onder voorwaarde van met de Russen op te trekken tot bevrijding des vaderlands.

Nadat zij, zich gereed makende om naar Amsterdam terug te keeren, in den leeftijd van slechts ruim 41 jaren overleden was, heeft haar zoon, erfgenaam van haar vrij aanzienlijk vermogen, te Berlijn den bovengenoemden penning ter eere en tot nagedachtenis zijner voortreffelijke moeder laten vervaardigen; en wel door den heer G. LOOS. Haar gelaat is vol van waardigheid. De wapenschilden, op bl. 12 vermeld, zijn van VAN ROSS en DE SCHUBERT, het eene drie links klimmende leeuwen, het andere drie staande vogeltjes. Hoe nu de DE

SCHUBERTS in Nederland (te Amsterdam of wel in Indië) gevestigd waren, ligt nog in het duister.

Het is misschien de eenige die ooit met nederduitsche opschriften in de medaillemunt van LOOS te Berlijn vervaardigd is. Hij is in der tijd alleen aan goede vrienden en bekenden (waaronder ook prof. R. behoorde) uitgereikt. — Volgens mededeeling van prof. P. O. VAN DER CHIJS ingezonden door

L. J. T. B. N.

Eenige duiten (vgl. XV. bl. 12). Onder dankzegging aan het geachte bestuur voor zijne welwillende opmerking, moet ik echter in het midden brengen, dat het lettermerk op de munten van Java geen Neêrlandsch Indië kan beteekenen. 1°. staat er duidelijk N. L.: $^1/_2$ [1]) St. 2°. was Java in 1810 en 11 eene fransche kolonie; in aug. 1811 werd het door de Engelschen in bezit genomen, die het tot 1816 behielden. Van 1812 bezit ik een halven stuiver met een hart op de kz., waarop E $\overset{\text{V}}{\underset{\text{C}}{}}$ I (United-East-India-Company?)

H. O.

Eenige duiten. Zie het antwoord hierop in de uitvoerige en hoogstbelangrijke beschrijving der munten van *Nederl. Indië* van de HH. NETSCHER en VAN DER CHIJS, in de *Werken van het Batav. Gen. voor Kunsten en Wetenschappen*, deel XXXI. Ook afzonderlijk in den handel. De beteekenis der letters N. L., die ook ineen gestrengeld voorkomen, is LOUIS NAPOLEON.

LABORANTER.

Muntmeesters (vgl. XV. bl. 237; XVI. bl. 10). Gaarne willende voldoen aan de uitnoodiging van H. S., ter verbetering en aanvulling van het artikel *Muntmeesters*, vermeen ik te mogen opmerken, dat de opgaven op het jaar 1601, betreffende JOH. DIRKZ ALEWIJN en op het jaar 1639 JOHAN HALEWIJN, als muntmeesters der geldersche munt, door mij geheel onvolledig en gebrekkig zijn bevonden.

In mijn geslachtregister en daartoe behoorende bijlagen, vind ik betreffende de familie ALEWIJN vermeld. — Eerst

DIEDERICK DE HALEUIN (ALEWIJN) leefde en overleed in Frankrijk in den dienst van koning FRANS den eersten.

In het diploma van adeldom, later door den koning LODEWIJK XIII aan een zijner nazaten verleend, staat ten zijnen aanzien vermeld: »et aux Grands et agréables ser»vices qui feu DIDERICK DE HALEUIN son »ayeul a rendus au defunt roy FRANÇOIS »I, l'ayant toujours suiuis en toutes les »guerres d'Italie, ou pour marque de ses »prouesses l'ordre de chevallerie lui fut »donné de la propre main du dict deffunct »Roy devant Pavie, au service duquel il »est depuis decedé" — later volgt in datzelfde stuk: »le dit de HALEWYN tenu et »reputé issu de noble race."

Deze DIDERICK DE HALEUIN, gehuwd met ANNA KAN of CANNIUS, had twee zoons (van meer kinderen is niets opgeteekend).

1°. DIRCK DSZ. ALEWIJN, geboren..... 1527, gehuwd geweest met CORNELIA KAN of CANNIUS, zijnde de voorvader van den oudsten tak, waartoe ik behoor. Ook bezit ik van hem een portret in olieverw, waar hij is afgebeeld zittende aan eene tafel met een schrijfpen in de regterhand; voor hem ligt een stuk papier op hetwelk zijn linkerhand rust en waarop een moeilijk in zijn geheel te lezen vierregelig versje door hem geschreven is, tot hoofd hebbende de woorden »Espor me confoite;" wijders voorzien van zijne naamteekening D'ALLEUIN en het door hem gestelde jaartal 1560. In den regter bovenhoek op de schilderij leest men Ætatis XXXIII.

2°. JACOB DZ. ALEWIJN, zich ook noemende VAN HALEWIJN, gehuwd met MARGARETHA VAN SLOTEN.

Geboortedatums en -jaren en die van hun huwelijk onbekend.

Hij stierf te Harderwijk 26 mei 1606. Zij overleed aldaar, nog in de munt, 18 mei 1618, waarschijnlijk inwonende bij haar tweeden, destijds nog ongehuwden zoon JOHAN VAN HALEWIJN. JACOB DZ. ALEWIJN is geweest pachter van de koninklijke munt te Nijmegen 25 october 1569. Zijn zwager JACOB JANSEN *de Jonge*, door de staten als effectief muntmeester aangesteld zijnde in 1579, werd na deszelfs vertrek als muntmeester naar Holland, JACOB DZ. ALEWIJN tot muntmeester in zijne plaats benoemd. — Op het voorstel van laatstgemelde is, om het gevaar van den oorlog en de nabijheid van den vijand, de munt den 16 maart 1584 verplaatst naar Harderwijk.

In deze zijne betrekking overleden in 1606, werd hij begraven op het choor der Groote Kerk te Harderwijk en is zijn wapen, gelijk aan dat wat vroeger door de familie ALEWIJN gevoerd werd en nog gevoerd wordt, op de zerk uitgehouwen.

1° De oudste zoon van JACOB DZ. ALEWIJN of VAN HALEWIJN was mr DIRCK, geboren....., gehuwd 15 februarij 1607 te Leiden met SARA VAN SCHUERMAN (trouw-

---

[1]) Hier letters door elkander gevlochten: zoo het schijnt N. L.

boek te Harderwijk a° 1590 en volgende). Hij overleed..... october 1638 te 's Gravenhage, is geweest schepen en burgemeester te Harderwijk, later lid der staten generaal voor Gelderland, commissaris generaal van de schippers en schepen in het leger 1626—1638.

Van dezen zijn bekend twee zonen, genaamd jonker JACOB en jonker DIEDERICK VAN HALEWIJN.

2°. De tweede zoon, JOHAN JACOBZ. ALEWIJN of VAN HALEWIJN, volgde zijn vader op in de betrekking van muntmeester te Harderwijk in 1606. Hij is geboren..:..; gehuwd te Harderwijk den 7 januarij 1621 met ALIDA VAN WIJNGAARDEN. Van hem zijn vermeld vier kinderen, alle geboren te Harderwijk, als:

1°. *a.* JACOB, geboren 21 october 1621.

2°. *a.* SYVERT, geboren 10 januarij 1623, gehuwd 18 februarij 1644 met GEERTRUIDA VAN HOECELUM, zij geboren 25 maart 1621, dochter van jonker G^t. VAN HOECELUM en GEERTRUID WITTE. — Zij hebben gehad vier kinderen, als: 1°. *b.* GEERTRUID, geboren 24 november 1644. 2°. *b.* JAN, geb. 5 augustus 1646, gehuwd 1677 den 18 februarij met BARTHA GEERTRUID VAN HOECELUM, overleden 10 januarij 1687. 3°. *b.* GERARD, geb. 16 julij 1648; en 4°. *b.* JACOB, geb. 2 september 1649.

3°. *a.* MARGARETHA, geboren 22 april 1625; en

4° *a.* WOLTHERUS, geboren 24 aug. 1627.

3°. Van den derden zoon, SYVERT JACOBZ. ALEWIJN of VAN HALEWIJN, geb....., gehuwd..... met GEERTRUID VAN HOECELUM, is bekend een kind genaamd JACOB, geboren den 2^e september 1619.

Meer is mij niet van de afstammelingen van den tweeden tak bekend. Het mannelijk oir schijnt reeds in den loop der 17de eeuw uitgestorven te zijn geweest.

Mogt een der lezers van den *Navorscher* mij daaromtrent nader kunnen inlichten, dan zal mij dit zeer aangenaam zijn.

Hoorn. P. OPPERDOES ALEWIJN.

Romaansche kapel te Nijmegen. In den *Nederlandschen Spectator*, 1865, bl. 337 vond ik een verslag van de Commissie der Kon. Academie tot behoud enz. van de overblijfselen der vaderlandsche kunst enz. en daar aan het slot vermeld, den dank »aan de Commissie tot bewaring van gedenkstukken te Nijmegen en het gemeentebestuur dier stad, hebbende in dezen gehandeld op eene wijze die van evenveel verstand als smaak getuigt; zij verdienen den meesten dank van allen die de kunst op prijs stellen." Wie zal zijn opregten dank daar niet bijvoegen?

Men zal nu als van grond ontbloot moeten beschouwen, wat vroeger omtrent overblijfselen van een steenen doopkuip en van een trap in en aan de Karolingische kapel aanwezig in het midden is gebragt, daar nu verklaard wordt dat er geen doopkuip en geen sporen van een trap ontdekt zijn. Wat nu de *Romaansche* of zoogenaamde *Heidensche kapel* betreft, die van veel ouder dagteekening is dan de Karolingische, daarvan wordt niets verder gemeld, dan insgelijks dat deze eenige herstelling heeft ondergaan. Ongeveer veertig jaren geleden heb ik met een bouwkundig oog deze kapel bezocht en vond haar toen in een zeer vervallen toestand, zijnde zij voornamelijk van het inwendige pleisterwerk ontbloot, dat later zoo wat voorshands is bijgeholpen, zoodat ik het geheele metselverband, zoowel van het staande als van het gewelfde volkomen kon zien en beoordeelen. Spoedig viel mij het zoo merkbare verschil niet alleen van het metselwerk maar ook van de vormsteenen zelve in het oog, dat mij natuurlijk aanleiding gaf om de oorzaak daarvan op te sporen. Na lang gewikt en gewogen te hebben werd het voor mij zonneklaar, dat het gedeelte hetwelk het midden-achtkant uitmaakt, geregeld met kennis van zaken was bewerkt, en dat daarentegen de omvang om het middenachtkant, of de lagere bedaking van deze kapel van allerlei soort van steenen was gemaakt en dat zelfs op veel plaatsen, vooral bij de welven, de blijken van groote onkunde en onbekwaamheid van den bouwmeester zigtbaar zijn. Dit gaf natuurlijk aanleiding om aan een tweeledigen bouw dier kapel, zooals zij thans bestaat, te denken. De zaak is zeer eenvoudig; het hooge achtkant namelijk is de oude kapel die ten tijde der Romeinen voor een afgodstempel heeft gediend en dus open was bij de opkomst van het Christendom. Toen dit ook in ons land was doorgedrongen, werd dit gebouwtje gevonden en met de voorhanden zijnde oude materialen van andere vervallen gebouwen in eene christelijke kapel herschapen en gewijd. Het is noodig, dat wij aan buitenlanders toonen, dat wij ook kennis van zaken bezitten, want men kan verzekerd zijn dat een goed archaeoloog den vorm der kapel, zooals die thans bestaat, niet geheel voor romeinsch aannemen zal. Het is overbekend, dat in Italië, en vooral in den Kerkelijken Staat, in dien tijd bijna alle oude romeinsche tempels die men vond en nog bruikbaar achtte op dezelfde wijze in christelijke zijn veranderd. Daar was overvloed van oude bouwmaterialen voorhanden, en daar bleef na de ontwijding en weder inwijding alles

in den ouden stand, daar werd ten gevolge daarvan de oude romeinsche bouwtrant de christelijke en zij is dit gebleven, zelfs toen de schatten der kerk veroorloofden geheele nieuwe christelijke tempels te bouwen. Slechts in enkele gevallen is daarvan afgeweken, naar den smaak van den bouwmeester, zoodat men somtijds den zoogenaamden gothischen, ja zelfs moorschen bouwstijl daarmee dooreengemengd, aantreft. Het is derhalve duidelijk, naar mijne overtuiging, dat wij de Romeinsche kapel te Nijmegen als half romeinsch en half karolingisch moeten beschouwen, iets wat ik bij geen mij bekenden auteur ooit heb vermeld gevonden. Ik heb daarom gemeend, mijne opmerkingen betreffende die kapel in den *Navorscher* te moeten nederleggen.

U. C. KRAMM.

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

Hugo Ruysch (vgl. XVI. bl. 15). J. HERINGA, EZ. heeft de uitgave zijner rectorale *Oratio*, ter inwijding van het nieuwe auditorium, 25 maart 1825, (Utrecht, bij ALTHEER, 1826) verrijkt met aanteekeningen aangaande de hoogleeraren der utrechtsche hoogeschool. Op die professorenlijst komt RUYSCH voor onder n°. 32, maar wordt alleen van hem gezegd, dat hij te Utrecht geboren is en 15 mei 1661 tot lector der meetkunde in de ned. taal, den 26 sept. 1664 tot buitengewoon hoogleeraar benoemd. De zoo uiterst naauwkeurige HERINGA heeft dus zeker niet eens zijnen sterfdag kunnen opsporen. H. M. C. v. O.

C. Amelse (vgl. XVI. bl. 16). Den heer S. F. K. wil ik gaarne mededeelen, wat mij zelf nog van vóór 36 jaren heugt, dat de heer C. of KORNELIS AMELSE toenmaals (d. i. 1829, niet 1819) onderwijzer in de wiskunde te Amsterdam was, doch dat zijn werk, 't zij door den grooten omvang, 't zij door andere innerlijke gebreken een zeer gering debiet verkreeg. Hij woonde destijds reeds gedurende eenigen tijd te Amsterdam en gaf er taalkundig onderwijs, althans in 1827 gaf hij aldaar bij G. J. A. BEYERINCK uit: *Verzameling van opstellen voor het onderwijs in de fransche taal*, nagezien door J. S. MOLLEY, kl. 8°.; en in 1825 te Haarlem bij de Erven F. BOHN, *Verzameling van opstellen voor het onderwijs in de nederduitsche taalkunde*, 2 stukjes kl.-8°. Meer is mij van den man niet bekend.

Leiden, jan. 1866. BODEL NIJENHUIS.

C. Amelse heeft ook geschreven: *Kort overzigt der menschelijke kennis, met nadere ontvouwing der zelfkennis.* Het voorberigt is gedagteekend: Amsterdam 19 april 1832.

H. M. C. v. O.

Nederl. Bijbels. Gelijk men weet, eindigt de *Boekzaal der Nederd. Bijbels* van ISAAC LE LONG met een chronologisch register van alle nederd. bijbels, testamenten en andere bijzondere bijbelboeken van 1477—1732. Weet iemand daarop een vervolg mede te deelen tot den tegenwoordigen tijd, of zou zulks voor de kolommen van dit tijdschrift te uitgebreid wezen?

U—H.

J. J. van Beaumont. Wie was mr JAN JACOB VAN BEAUMONT, die vele kaarten bezat in 't midden der 18e eeuw? Hij bekleedde eenige betrekkingen in Amsterdam. Zijn wapen was hetzelfde als dat van den bekenden mr SIMON VAN BEAUMONT uit de 17e eeuw; doch hoe bestond hij hem?

De legende van Faust. In een onderzoek naar de bronnen, waaruit GÖTHE de Faustlegende geput heeft, door den bekenden duitschen dichter H. HEINE medegedeeld in een brief aan den heer LUMLEY, directeur van den schouwburg der koningin te Londen, komen tooverboeken voor, getiteld: *Sleutels der Hel*. Het oudste dezer werken verscheen te Frankfort in 1587 bij den drukker JOHANN SPIESS, het daarop volgende te Hamburg in 1599 bij GEORG RODOLFF WIDMAN. Behalve deze twee bronnen bestaat er nog eene derde voor de aanroeping der geesten, gedeeltelijk in het Latijn, gedeeltelijk in het Duitsch opgesteld, en aan FAUST zelven toegeschreven. De meest bekende dezer *Sleutels der Hel* draagt den titel van den *Zeegeest;* het handschrift daarvan lag in de bibliotheken der kloosters aan eene ijzeren keten bevestigd. Door eene stoute onbescheidenheid werd dit laatste boek echter in 1692 te Amsterdam uitgegeven bij HOLBEEK in de Koolsteeg.

De vraag is nu: of iemand dit boekje van den *Zeegeest* kent, zoo ja, alsdan wordt er eene beknopte opgave van den inhoud verzocht. Ofschoon de dichter HEINE meestal in het rijk der verbeelding zweeft, kan ik niet onderstellen, dat hij bij een ernstig, historisch onderzoek fantaseert, en vermeen dus met eenige zekerheid te mogen aannemen, dat het aangevraagde boekje door hem is geraadpleegd geworden. d. G.

[De *Koolsteeg* te Amsterdam is waarschijnlijk eene steeg waar kool verkocht wordt. Men doet dit evenwel ook elders. Zoo houden wij o. a. het door HEINRICH HEINE omtrent den *Zeegeest* vermelde en wat hij er verder bijvoegt voor koolverkooperij.]

Handschriften over Indië. In een stukje, geplaatst in den *Algemeenen Konst- en Letterbode* n°. 34, 1851, getiteld: *Naschrift over het Indisch Archief*, geteekend L(AUTS), zegt de schrijver onder anderen: »Vergis ik mij niet, dan is er, tijdens de heer FALCK als minister met het departement van koloniën was belast, *omdat men gebrek had aan ruimte*, heel wat van dergelijke papieren verkocht," waarop dan de schrijver laat volgen: »Ik zelf ben in het bezit van belangrijke handschriften over Indië, die of toen of bij eene vroegere opruiming, zijn verkocht geworden."

De heer LAUTS is eenige maanden geleden overleden; nu wilde ik vragen, of men iets van deze belangrijke handschriften weet op te geven, en wel: 1°. of ze nog aanwezig zijn; 2°. waar ze zijn; en 3°. eene inhoudsopgave van deze hss.? waaruit dan mogelijk wel de meerdere of mindere belangrijkheid zoude kunnen blijken.

LABORANTER.

KUNSTGESCHIEDENIS.

A. M. Ebeling (XVI. bl. 17). Wie meer over haar wil weten, zie den catalogus harer kunstverzameling, 209 blz. groot, doch waarin ik geene teekeningen van hare hand aantrof. Zij en hare kunstschatten worden verder beschreven in den *K.- en L.-Bode*, 1817 n°. 37, blz. 168—170 en VAN EIJNDE en VAN DER WILLIGEN, *Geschied. der vaderl. schilderkunst*, III. 456—458. Deze kunstverzameling bragt op ruim *f* 80,000; zij werd 18 aug. 1817 geveild. Het beschreven aanminnig portret staat er voor. — Ik meen dat burgemeester HOGGUER, wiens tweede echtgenoot, eene jonkvrouwe van WEEDE, in januarij 1837 stierf, tot vader gehad had den heer DANIEL HOGGUER, die in 1748 te Amsterdam tot schepen gekozen werd.

L. B. N.

Vinkeboom (vgl. XVI. bl. 17). Ik verzet mij tegen den door J. C. K. geuiten wensch, dat in ons land een TH. VAN LERIUS moge opstaan, om de schilderijen van ons museum te beschrijven op den voet van den catalogus van het Antwerpsch museum. Men gaat te ver, door de vreemde en vooral de belgische kunstbeschrijvers boven de onze te verheffen. De uitvoerige compilatie van TH. VAN LERIUS c. s. moge voldoen aan eenige antwerpsche geestdrijvers met de oude antwerpsche kunst; maar het algemeen kunstliefhebbend publiek zal er niet op gesteld zijn, zich te verdiepen in de genealogie van zeer middelmatige schilders in genoemd museum, geleefd hebbende in het laatst der 17ᵉ en gedurende de 18ᵉ eeuw. Ik geef gaarne het belang toe van alle genealogische betrekking van RUBENS en eenige andere beroemde vlaamsche meesters, zelfs met vermelding van doopvader en doopmoeder; maar voor de overige was vermelding van tijd en plaats van geboorte en sterven, meester en monogram genoegzaam, zoo als dat in den amsterdamschen catalogus geschiedt.

Als men de werken nagaat van VAN DER WILLIGEN en VAN EIJNDE, van KRAMM en anderen, die belangloos en onbezoldigd hun leven lang zich onledig hielden met alles wat de hollandsche schilderschool betreft te verzamelen en in het licht te geven, dan is de lof wat te ver gedreven, dien men den belgischen schrijver toezwaait bij de minste, zelfs nietige ontdekking, waarvan het natuurlijk gevolg dan ook is, dat onze belgische broeders op ons nederzien met medelijden over onze zoogenaamde onverschilligheid. Men vergeet wel eens, dat de belgische ontdekkers meestal van lands- of stadswege goed gesalariëerde archivisten zijn, terwijl het tractement van onze stadsarchivisten iets meer is dan het loon van eenen belgischen bediende.

Bij iedere werkelijk belangrijke ontdekking door ELZEVIER, KRAMM, SCHELTEMA, VOSMAER, VAN DER WILLIGEN e. a., wordt bij ons niet zooveel gerucht gemaakt als in Belgie bij iedere compilatie uit oude St. Lucasgildeboeken over onbekende en middelmatige schilders, waarmede het door J. C. K. zoo geprezen boek over het antwerpsche museum voor $^3/_4$ vervuld is.

Ik ben zeker, dat zoo ieder bezoeker dien lijvigen catalogus moest doorlezen, vóór dat hij toegelaten kon worden tot het museum, het aantal niet groot zou zijn.

Voor het overige kan ik J. C. K. gerust stellen over den haagschen catalogus, daar de heer MAZEL, de hoofdbestuurder, tot het ambteloos leven teruggekeerd, zich

onledig houdt met het maken van eenen breedvoerigen catalogus van het museum.

C.

Weeninx (vgl. XV. bl. 18). J. C. K. kan gerust afgaan op den amsterdamschen catalogus wat de beschrijving der schilderijen betreft. JAN WEENINX manier is zeer gemakkelijk te onderscheiden van die zijns vaders, die meestal italiaansche havens en buitenverblijven schilderde.

C.

Tentoonstelling van portretten (vgl. XVI. bl. 18, 51). Hoe belangrijk eene tentoonstelling van portretten ook zij, geloof ik niet, dat daardoor veel nieuws aan den dag zou komen. De eigenaars van portretten, geneigd deze publiek te exposeeren, hebben ze al verleend aan tentoonstellingen te Amsterdam, Utrecht, Delft, enz. Het zou nuttiger zijn, zoo de regering of de stedelijke besturen van tijd tot tijd de voor hen belangrijke portretten, nog al eens op verkoopingen voorkomende, opkochten en daarin het voorbeeld volgden van Engeland. Frankrijk, Belgie, Pruisen en andere landen en bij ons van de stad Rotterdam.

C.

Portret van Jn. Hh. Sprö. Wie is deze predikant geweest? Zijn portret ligt voor mij. Het schijnt eene nederlandsche gravure van tusschen de jaren 1795 en 1805 in 8°. En bistre bewerkt. Hij schijnt mij toe tot het luthersch kerkgenootschap behoord te hebben. Waar stond hij en hoe lang?

L. B.

Wilhelmus de oude, graaf van Nassau, vader van Willem I, prins van Oranje. Jaren geleden, bij de oprigting van een stedelijk museum van schilderijen, beeldhouwkundige en andere oudheden de stad en provincie Utrecht betreffende, is door verscheiden personen daartoe bijgedragen, onder anderen ook twee geschilderde portretten, het eene van keizer KAREL V, en het andere een tijdgenoot, mede een vorstelijk persoon, voorstellende, doch geheel onbekend. Alles was in de weer, om den man dien het voorstelde te kennen en zelfs werd de schilderij naar die steden opgezonden, waar kundige en bevoegde mannen waren, om het ware daarvan te kunnen vernemen, doch alles bleef vruchteloos, en er werden zelfs geen sporen aangewezen, die tot eene verdere ontdekking konden leiden. Daar ik de voornaamste schilderijen had in orde gemaakt, kwamen ook deze twee portretten op mijn schildersezel, en ik kon ze dus van nabij beoordeelen. Het onbekende portret is op een derde der levensgrootte geschilderd, van voren een weinig regts gewend; in een vergulde eikenhouten lijst uit dien tijd, met ploegen er in gevat, dus mede oorspronkelijk; het hoofd is gedekt met een met goud en paarlen doorvlochten baret waarop nog een kleine zeer platte hoed, nagenoeg in den vorm van *l'empereur Maximilien d'Autriche* door LUCAS VAN LEYDEN afgebeeld, waartegen een groote diamant, en met hangende paarlen versierd; voorts een weinig gebaard, ook over den bovenlip. De kleeding is geheel oud-duitsch, zooals de meeste saksische vorsten destijds zijn afgebeeld, en uit het opperkleed komen de armen met het prachtige onderkleed te voorschijn. In de linkerhand heeft hij de handschoenen gevat, terwijl hij met den regter *drie takjes lelien van dalen* opheft. Daaronder op den dorpel der lijst staat met groote latijnsche letters: LATET — hier is een *zwart* ZWIJN afgebeeld — WRVETEN. Boven in de lijst staat met gelijke letters: DE OUDE VAN: XXXIX † A † 1533.

Na al het bovengemelde vruchtelooze onderzoek, had ik dus eene goede gelegenheid om zelf te kunnen oordeelen en ik kwam tot de slotsom: dat het een prins of graaf en welligt een regerend vorst voorstelde, die in Duitschland te huis behoorde; dat welligt de zinspreuk: *Laat het zwijn wroeten* de zijne was, en de *leliën* in zijne hand het tegenovergestelde van de zinspreuk beduidden, dat hij mijns inziens tot den aanhang van den hertog van Saksen behoorde; dat *de Oude van* 39 *jaren* hier geen oud man kan beteekenen; dat het een toenaam was, welke vroeger aan den oudsten eener familie tot aanduiding gegeven werd, en hier op den leeftijd niet kon toegepast worden (want juist op dien leeftijd werd zijn zoon, onze WILLEM de Zwijger, geboren) en dat bij gevolg de naam van *de Oude* de sleutel van alles was. Wel stond het mij voor den geest, dien naam meer te hebben ontmoet, en mijn geheugen bragt mij spoedig op het spoor, dat zulks in de genealogie van Nassau kon zijn, en werkelijk vond ik de waarheid daarvan bevestigd, dewijl in dat geslacht de namen van de *Oude* en *Jonge* erflijk overgingen, zoodat, schoon onze prins WILLEM I, de oudste zoon van onzen WILHELM *den Ouden* was, de naam van zijn vader, *de Oude*, op zijn broeder JOHANNES, die twee jaren jonger was dan hij, overging, terwijl hij integendeel dien van *de Jonge* bekwam.

Ik had niets meer noodig om aan te nemen, dat op het portret, waarop al de titels, wapens enz. ontbraken, de naam DE OUDE hier den persoon volkomen aanwees, en bijgevolg hield ik het portret voor de afbeelding van den vader van onzen WILLEM den Zwijger; bij de terugbezorging heb ik er den uitslag van mijn onderzoek schriftelijk bijgevoegd.

Het bevreemdde mij zeer, dat buiten mij niemand wakker werd, en de zoo bekende gelijkenis van onzen WILLEM niet dadelijk in verband werd gebragt met het bewuste portret; want nu staat men verbaasd, dat een zoon zóó op zijn vader kan gelijken. Het stuk zelf is bij uitnemendheid geschilderd, en ik houd het voor werk van LUCAS CRANACH, den *Jongen*, den boezemvriend van JOHAN FREDERIK, hertog van Saksen, ofschoon een vreemde kunstkenner mij verzekerde, dat hij het stuk aan het penseel van ANTONIO MORO toekende, en er tevens bijvoegde dat het de schoonste schilderij was in dit museum voorhanden, en die op eene publieke veiling meer dan *f* 5000 zou opbrengen; doch de handen van dit portret pleiten, dunkt mij, in geenen deele voor werk van MORO. Dat de afbeelding van den stamvader van het huis van Oranje niet bekend is, is mij gebleken bij mijn vertoeven te 's Gravenhage, waar ik in de gelegenheid was het bestaan van dit portret aan onzen ridderlijken kunstminnenden koning WILLEM II te doen mededeelen, die mij daarop deed antwoorden, dat hij zich zeer gelukkig zou achten zijn stamvader eens te zien, waartoe hij mijne tusschenkomst verzocht, doch aan mijne aangewende pogingen is geen gevolg gegeven. Nog moet ik hierbij voegen, dat het geboortejaar van onzen *Oude* bij verschillende schrijvers ook verschillend wordt opgegeven. Zeker is het intusschen, dat hij, zoo als op de lijst van dit familieportret staat vermeld, *anno* 1533, *oud* 39 was en dus in 1494 is geboren. Ook heb ik mij afgevraagd, hoe is dit portret hier beland? Men mag als zeker aannemen, dat onze prins WILLEM I het portret van zijn vader uit diens familiekamer in de zijne zal gehad hebben, en dat het steeds in den boedel is gebleven. Wien het voorstelde, zal echter van lieverlede in het vergeetboek zijn geraakt, en welligt is het na den dood van koning WILLEM III bij den verkoop van diens roerende nalatenschap op zijne lust- en andere woonhuizen aanwezig (zoo als die van het Loo in 1713 te Amsterdam is verkocht) in handen van een liefhebber van oude kunst gekomen. Het spreekt van zelf, dat men nu voor goed vergeten was, wien het portret moest voorstellen, tot dat ik wakker werd. Dit is geen ongewoon geval; hoeveel malen heb ik in verzamelingen van familieportretten, waarvan de oudste meestal onbekend waren, behalve dat men wist dat degenen wie zij voorstelden tot de familie der bezitters behoorden, het genoegen gehad, door eenige bekende feiten, jaarmerken, wapens enz. op het spoor gebragt, aan te wijzen, wie de voorgestelde persoon was. In later tijd en vooral ook nu, heeft dikwijls het tegenovergestelde plaats, daar de bezitters ze nu maar zelf doopen. Hier wordt meestal nog slechts het eene lid eener familie met het andere verward en is het nog dikwijls mogelijk later de waarheid aan het licht te brengen; maar wat zal er in de nieuwe wereld een familieverwarring ontstaan! Duizenden en duizenden oude portretten, in de pruiken- en samaarstijl van de vorige eeuw met kamerheerrokken enz. worden uit Europa naar Amerika verzonden, daar keurig opgemaakt, door de fortuinmannen, die voornamelijk hooger op willen, gekocht, en de antichambre er mede versierd, waarvan dan de uitlegging is, dat hij zijne familieportretten uit Europa heeft doen komen, waardoor hij bijna zeker is, dat hij, als tot zulk een aanzienlijk geslacht behoorende, op de kiezerslijst zal worden geplaatst. Dit feit is waar, en bij gevolg is het ook waar, dat die republikeinen met den mond de leer van MONROE, doch met hun hart die der aristocratie belijden.

Ik heb met toestemming, in het belang van het algemeen, den heer W. C. VAN DIJK, *peintre-artiste-photographe* te Utrecht, op de Lange Nieuwstraat, voorgesteld het portret van DEN OUDEN voor de beminnaars van afbeeldingen der vaderlandsche mannen verkrijgbaar te stellen. Hij heeft dat op zich genomen en mij een paar fraaie exemplaren daarvan aangeboden, volkomen beantwoordende aan het bewuste portret. Een er van heb ik als eene tweede verklaring mijner ontdekking in het genoemde Museum neêrgelegd.

U. C. KRAMM.

Isaacq Hondius. Deze persoon, die schilder te Rotterdam is geweest, leefde aldaar in de tweede helft der 17de eeuw.

Gaarne zou ik willen weten, wat er van hem bekend is, of hij eenigen naam als kunstschilder heeft, en of hij een zoon was van ABRAHAM HONDIUS (zie IMMERZEEL), geb. te Rott. 1638, † in Engeland 1691. — ISAACQ H. is twee malen getrouwd geweest: 1°. met HENDRICKJE THOMASD, en 2°. te Rott. den 13 sept. 1689 met GEERTRUYT DE MEYER. F. O.

TAALKUNDE.

Spelling (vgl. XVI. bl. 19). DIXI beweert, dat de spelling van SIEGENBEEK nog verbindend is, omdat het besluit van 8 december 1804 nog niet is ingetrokken. Het zij mij vergund hem beter in te lichten.

»Art. 4 van genoemd besluit luidde: »»Dat dezelve spelling [1]) zal worden gevolgd en in acht genomen in alle onderwijsboeken, welke van 's lands wege, ten dienste der scholen, zullen worden uitgegeven, met aanschrijving aan alle schoolopzieners, van hunne beste pogingen aan te wenden, ten einde deze spelling alomme in de scholen worde geadopteerd." "

»En art. 4 van 't besluit van 30 augustus 1805: »»Dat de regels en gronden van taalkunde, bij deze nederduitsche spraakkunst [2]) vastgesteld, zullen worden gevolgd in alle onderwijsboeken, welke van 's lands wege ten dienste der scholen zullen worden uitgegeven, met aanschrijving aan alle schoolopzieners, om hunne beste pogingen aan te wenden, ten einde dezelve regels en gronden alom in de scholen worden geadopteerd." "

»Beide artikelen zijn dus nagenoeg gelijkluidend en behelzen twee bepalingen:

1°. de aangenomen spelling en spraakkunst te volgen in *alle onderwijsboeken*, die *van 's lands wege* zullen uitgegeven worden, en

2°. de schoolopzieners uit te noodigen, om hunne beste pogingen aan te wenden, dat die spelling en spraakkunst overal in de scholen worden geadopteerd.

Opmerkelijk is het, dat *niet* aan de onderwijzers *de verpligting* is opgelegd om hun taalonderwijs in te rigten volgens de leer van SIEGENBEEK en WEILAND, maar alleen de schoolopzieners *hunne beste pogingen* moesten aanwenden ten einde daartoe te geraken; derhalve niet door dwang, maar langs den weg van redelijke overtuiging wilde men zijn oogmerk bereiken, hetgeen zeker hoogen lof verdient.

Doch slechts van korten duur was het bestaan der toenmalige schoolverordeningen.

»Reeds den 3 april 1806 verscheen een nieuwe schoolwet, bij welker 21ste art. »alle plakkaten, statuten, ordonnantiën, keuren of reglementen binnen deze republiek op het schoolwezen geëmaneerd, en *alle schoolverordeningen, hoe ook genaamd*, ook speciaal de publicatie van 29 julij 1803 [3]); benevens alle daaruit voortgesproten *algemeene en bijzondere verordeningen en schoolreglementen, onder welken naam ook*, afgeschaft en buiten effect gesteld" werden;— en zoo was dan ook het bepaalde ten aanzien der spelling en spraakkunst toen weder *afgeschaft en buiten effect gesteld;* er is geen enkel woord om deze beide artt. uit den algemeenen ondergang te redden.

»Of, zoo hier welligt nog eenige twijfel mogelijk ware, er volgde later een staatsbesluit van 2 junij 1806, waarbij alle schoolopzieners honorabel werden ontslagen, »en tevens *vernietigd en buiten effect gesteld* al hetgeen ten aanzien van gemelde departementale schoolbesturen of schoolopzieners *uit kracht van eenig nationaal of departementaal besluit* mogt zijn verordend of vastgesteld." Het bepaalde bij de vroegere staatsbesluiten werd door dit latere staatsbesluit *vernietigd*, en de verpligting voor schoolopzieners om te zorgen, dat de aangenomen spelling en spraakkunst in de scholen werden geadopteerd, was opgeheven.

»Heeft toen de nieuwe schoolwetgeving die verpligting hersteld, en bovendien aan de onderwijzers bepaald opgelegd, om bij hun onderwijs in de moedertaal SIEGENBEEK en WEILAND te volgen? — neen, *dit is niet geschied.*

— — — — »Zoo bestond er dan vóór 1806 alleen een uitnoodiging aan de schoolopzieners, om hunne beste pogingen aan te wenden, ten einde de taalleer van SIEGENBEEK en WEILAND in de scholen wierde aangenomen. Onder de wetgeving van 1806 bestond die uitnoodiging niet meer. en ook geen wettelijke verpligting, om bij 't onderwijs uitsluitend SIEGENBEEK en WEILAND te volgen. En ook tegenwoordig schrijft de wet op het lager onderwijs daaromtrent niets voor!"

Zie J. TER GOUW, *Beknopt Historisch overzigt van onze Nationale Schoolwetgeving.* Amsterdam, C. L. BRINKMAN, 1862, bl. 81 en verv.

H. O.

---

[1]) Van SIEGENBEEK.

[2]) Van WEILAND.

[3]) Waarbij een Reglement voor het Openbaar Lager Schoolwezen en de verordeningen op het afnemen en afleggen der examens werden vastgesteld.

Tuisschen, draaien mét de spille, ravotten (vgl. XII. bl. 247; XIV. bl. 149, 177; XVI. bl. 19). Het eerstgenoemde is, als men wil, geen spel tot vermaak, maar een zeer oud en nog heden ten dage het slechtste van alle gebruiken bij de volksklasse en voornamelijk bij de aankomende jongens, die dit verfoeilijk hazardspel op de openbare wegen spelen. Tegen dit spel zijn zeer

vele ordonnantiën met strenge strafbepalingen uitgevaardigd, en zelfs wordt nog tegenwoordig te Utrecht daarop een streng toezigt gehouden, zoodat alleen afgelegen wegen de loopplaatsen der spelers zijn, die zelfs hunne voorposten uitzetten, om door bepaalde teekens te waarschuwen als er politieagenten of andere verdachte personen naderen.

Dit spel wordt in de provincie Utrecht *aanschieten* genoemd, dat is, er wordt met duiten, thans met centen, geworpen naar eene lijn, die hetzij in het zand, hetzij in de voegen der straatsteenen is getrokken, of wel wanneer er eene muur of schutting staat, wordt deze als grondlijn gebruikt. Twee personen op zijn minst kunnen dit spel spelen, doch meestal zijn er meer. Elk speler werpt op behendige wijze zijn cent zoo digt mogelijk bij de lijn en die het digtst daarbij komt heeft daardoor het voorregt verkregen om de eerste te zijn onder de spelers. Liggen er twee centen even digt aan de lijn, dan ontstaat er gewoonlijk krakeel en een niet belanghebbend persoon wordt verzocht als scheidsman op te treden; dit heet bij hen: »stoot eens aan;" deze scheidsman schopt de cent voort, die naar zijn oordeel het digst bij de lijn ligt. Deze uitspraak beslist onherroepelijk. De gelukkige heeft nu het regt, om al de centen der medespelers op te nemen en in de lucht te werpen. De naastbijkomende werper heeft het regt die bij den val weder op te vangen en tegen den grond te werpen, om voor te komen dat de slimme opwerper het kruis en munt tot zijn voordeel kan doen vallen, terwijl de wet is, dat na den val al de kruizen voor den eersten opwerper zijn. Vervolgens is aan den naastbijkomenden aanschieter gelijk regt voorbehouden, om de overgebleven munten nog eens op te werpen, en gelijk de eerste de kruizen bij den val voor zich te behouden — of wel de munten: want de opwerpers hebben het regt vóoraf te bepalen, of zij kruis of munt voor zich willen behouden. Daarmede is het spel uit en begint weder op nieuw tot de meesten met ledige handen afzakken, en reeds plannen vormen, hoe dan ook, hun verlies te herstellen. Dat dit spel zeer oud is, blijkt hieruit, dat de op gemeente-geldstukken waarmede gespeeld is en nog gespeeld wordt, de beeldenaar dezelfde oude benaming van *kruis* en *munt* behouden heeft, zoodat men, om de zaak maar niet vroeger op te halen, aan bourgondische en bisschoppelijke munten moet denken, want in later tijd en nog, is de benaming van dat geld, namelijk de *wapenzijde kruis* en de *letterzijde munt* bij dat spel behouden gebleven. — Te Utrecht wordt dit epel *aan schieten* of *aanwerpen* genoemd; dit blijkt uit een aantal placcaten waarin tegen dit wanbedrijf strafbepalingen voorkomen, en waarvan verscheidene renovatien zijn uitgevaardigd tegen het met »legpenningen of andere penningen aan te werpen," in het *Groot placcaatboek* door J. VAN DE WATER, Utrecht 1729, III. bl. 457 en 459, te vinden, waar tevens alle andere verboden spelen nog afzonderlijk worden opgesomd, en waaruit mijns inziens bepaaldelijk blijkt, dat *aanwerpen* of *aanschieten* hetzelfde is als *tuischen;* anders hadden zij het laatste, dat hun zeker bekend was, ook genoemd. In Holland schijnt dit spel *tuischen* genaamd te zijn, en ik houd het er voor dat het in alle provinciën wel een verschillenden naam zal voeren of hebben gevoerd. — *Navorscher* XII. bl. 247 wordt gezegd, dat HOOFT met dit woord een spel heeft aangeduid. In de *Sinryke Fabulen* enz. (door PIETER DE LA COURT), Amsterdam, H. SWEERTS, 1685, in 4°., bl. 8 komt in de fabel *Het koningryk der Apen*, nadat de feesten aldaar vermeld zijn, het volgende voor: »maar na het vangen van wildbraad ging het op een brassen, suipen, hoereeren, *tuissen* ende speelen, met veele vermengingen van vloeken, sweeren ende ontugtige woorden," enz. Hier wordt kortheidshalve alleen het ergste van alle dobbelspelen bij naam genoemd. In het aangevoerde van den heer P. FRET worden »tuyschen en spelen met een teerlinck, kaarten en ticktack bord," als schrikkelijke spelen vermeld, zoodat hier een afzonderlijk spel met den naam *tuissen* genoemd is, en het mijns inziens hier niet op alle spelen te zamen toepasselijk kan zijn. In hoeverre mijne beschouwingen voor meer bevoegde beoordeelaars grond kunnen hebben, moet ik in het midden laten; ik geef ze slechts ten beste, want wrijving geeft de vonk.

In hetzelfde artikel van den heer P. FRET, boven vermeld, wordt gevraagd: »wat men te verstaan heeft door het *draaien met de spille en het ravotten op de ladders*," welke spelen, zoo als uit het daar gezegde blijkt, *destijds* als volksvermaken in zwang waren?

Op de oudste afbeeldingen van kermissen, volksvermaken enz., zoo geestig door den ouden BREUGHEL, VINCKEBOONS, enz. naar de natuur vervaardigd, zal men gereedelijk alle dergelijke oude spelen naar waarheid vinden afgebeeld. Het *draaien met de spille* is de bij ons bekende *mallemolen*, door jongens bij de spil, even als een gruttersmolen door een paard, gedreven; de oude vorm is thans niet meer te herkennen. De benaming van mallemolen

is van zelven ontstaan; men deed daarbij de as en roeden van een gewonen windmolen waterpas werken, hing aan de einden der roeden banken en zoo vermaakte het volk zich al draaiende daarin. Dit was dus wel een malle molen, want hier wendde de mensch zijne kracht aan voor den molen, de gewone molen daarentegen wendt de zijne aan voor den mensch. Alles mal! Juister toepassing en benaming is wel niet uit te denken. Onze ouden vergisten zich zelden in de keuze van eene benaming voor eene zaak. Doopt men nog zoo kernachtig? Het *ravotten op de ladders* is hetzelfde wat wij een gering soort van kunstenaars op de pleinen en straten dikwijls zagen verrigten, namelijk op een sport van de ladder, hoe hooger hoe braver, te staan, even als op stelten, doch er behoorde bij, dat men met sprongen in alle rigtingen voortging, ja zelfs tegen elkander schermutselde. Wanneer dit nu door een aantal geschiedde, even als vroeger bij volksvermaken het zakloopen enz. plaats had, kan men wel denken, welk een helsch leven het gaf en welke ongelukken voor den ongeoefende er uit voortvloeiden, om welke reden dit alles in later tijd is tegengegaan. Wiens vak het was, dien stond het vrij.

U. C. KRAMM.

Wetsteen (vgl. XIV. bl. 245; XVI. bl. 61). Uit het *Spreekwoordenboek* van den heer HARREBOMÉE blijkt mij, dat er ook eene spreekwijze gevonden wordt, *Syn ooghen met caudsydsteenen* (d. i. straatkeien) *drooghen*. Deze zal dezelfde beteekenis hebben als die naar welke t. a. pl. gevraagd wordt. De eigenschap van den wetsteen om veel vocht op te nemen zal hier dus niets afdoen, en de aardigheid alleen daarin gelegen zijn, dat de steen het ongeschiktste voorwerp is dat men vinden kan om tranen te droogen. Er zijn meer aardigheden van dezelfde soort in omloop.

P. L. Wz.

Grève. — Strike (vgl. XV. bl. 340). ALEXANDER schijnt niet zeer gelukkig te zijn in het vinden der beteekenis van sommige woorden.

Men zegt toch in het Fransch: *faire grève:* met elkander afspreken om niet te werken.

En van het werkw. *to strike* kan ALEXANDER een massa verklaringen vinden in WALKERS *Pronouncing dict.* en eveneens in WEBSTERS *Pocket dict.*

Breda. C. VAN MAANEN.

[In welke beteekenis die woorden gebruikt worden, is, zoo als uit de vraag blijkt, aan ALEXANDER bekend; maar hij wenscht te weten, wat zij oorspronkelijk beteekenen en hoe zij de gemelde beteekenis kunnen hebben.]

Een vers van Tibullus (vgl. XIV. bl. 372). Vreemd komt mij de opgeworpen zwarigheid voor omtrent den zin van het bekende, *Divitias alius* cet. Duidelijk worden hier twee soorten van rijkaards genoemd: de eene, die slechts geld, goud en zilver bijeenschraapt en in het beschouwen daarvan zijn lust vindt; de andere, die het bezit van groote landgoederen boven alles stelt. Ik zou daarom ook in de tweede regel liefst *aut* voor *et* willen lezen, om dat onderscheid beter te doen uitkomen. Wat nu de beteekenis van *divitias auro congerere* betreft, deze is, dunkt mij, zeer duidelijk, t. w. rijkdommen in goud, *aura constantes*, opeenstapelen. Het *fulvum*, blinkend, dat het oog van den bezitter bekoort, is epitheton ornans, even als *lentum* bij OVIDIUS:

Non quia nunc lentum terra subducitur aurum.

SAXO SYLVIUS.

Kunstweg. Men heeft gevraagd naar den oorsprong van het woord *tramway*. Thans vraagt men naar dien van het woord *kunstweg*, in dien specialen zin, zoo als meer en meer in gebruik schijnt te komen (zie *Staatscourant* van 4 jan. ll. en andere dagbladen).

Men heeft spoorwegen, straatwegen, grindwegen, macadam-wegen, schulpwegen, kleiwegen, ja, zandwegen en nu eindelijk ook nog tramwegen, welke alle met meerdere of mindere mate van kunst zijn vervaardigd. Hoe komt men er dus aan, om nog bovendien aan het woord *kunstweg* eene speciale beteekenis te verleenen?

u—H.

Verklaring van nederlandsche spreekwoorden en spreekwijzen (vgl. XII. bl. 279, 314; XIII. bl. 48, 314, 343; XVI. bl. 52). *Daar sla geluk toe, God wouds.* Deze spreekwijze is niet in een nieuwerwetsch pakje gestoken, omdat de heer H. meende: »*God woudts* = *God woud's* is *God wilde des;* wij zeggen nog: *als God het wil.*" Hij heeft dit woord evenwel niet goed begrepen. Hij is de eerste niet wien dat gebeurd is. HUYDECOPER is hem daarin voorgegaan. Deze verklaart, op MELIS STOKE dl. II. bl. 548, de woorden *alst God woude* en zegt dat zij, even als in het Fransch *comme Dieu a voulu*, veeltijds gebruikt werden als iemand ter rechter tijd, wel van passe, ergens verscheen. Hierin heeft hij gelijk: *woude* is daar de verl. tijd van

willen. Maar hij dwaalt, als hij er bijvoegt: »Men heeft het naderhand bekort tot één woord, *Godwouds.*" Had *Godwouds* dezen oorsprong, dan zou het woord in de spreekwijze waarover wij nu handelen kwalijk passen: want *God wilde des* kan nooit beteekenen, wat de heer H. meent dat het hier beteekenen zal, *als God het wil.* Vooreerst toch zou het praeteritum van den indicativus hier dan in de plaats staan van het praesens van den conjunctivus, wat uitermate vreemd zou zijn, en ten anderen, het werkwoord *willen* kan wel eenen genitivus bij zich hebben, maar dan is het een partitive genitivus, en een zoodanige genitivus komt hier niet te pas. In *Godswouds* d.i. *God woude des* is *woude* iets anders, namelijk praesens conjunct. van het werkwoord *wouden*, *wield*, *gewouden*, goth. valdan (vaivald), ohd. waltan, wialt, ags. waldan, weold. Het is een intransitief werkwoord, dat in het Gothisch den dativus, in het oudhoogd. ags. en ook in het nederlandsch den genitivus bij zich heeft, en *magt hebben, bestuur hebben*, *regeren*, *beschermen* beteekent. In onze taal heb ik het nooit anders aangetroffen dan in de praes. subjunct, of in den infinitivus met *moeten.*

Godwouds geeft dan te kennen, dat men eenen persoon of eene zaak aan Gods bestuur aanbeveelt: het wil dus zeggen, waar het op een persoon betrekking heeft, God bescherme hem; waar het op eene zaak betrekking heeft, God geve dat het goed afloope. Zie *Limborch* I. 989. MARGRIETA is te Athene aangekomen, en nu zegt de dichter:

God onse here moete haers wouden,

d. i. God bescherme haar, en hij zegt dit met het oog op de groote gevaren die haar daar bedreigen zullen. — In het V^de^ boek vs. 1056 zegt hij van twee ridders die op een gevaarlijken togt uitgegaan waren:

Nu moete God [haer] wouden
Ende behoudense in hare ere.

In het *Belg. Mus.* dl. VI. bl. 406 ziet de ekster, terwijl de vos haar door listige praatjes zoekt te bedriegen, eenen jager met zijne honden aankomen en denkt bij zich zelven: als God het wil gedoogen zult gij loon naar werken ontvangen,

Nu wouts God hoet varen zal!

Men vergelijke nog: *Belg. Mus.* VI. bl. 185 vs. 28, bl. 193 vs. 263, *Limb.* I. vs. 989, V. vs. 1836, VI. vs. 2280, *Der minnen loep* I. vs. 3189, II. vs. 3725, *Partonopeus* b. 60 vs. 16. In laatstgenoemd gedicht bl. 92, vs. 5—10 wordt van den naam *Melior* gezegd:

Miel dats honech, *yor* dats gout.
Alse men dese te gadere wout,
Honech ende gout, soe es u name
Melior,

en dit *wout* brengt MASSMANN, in de woordenlijst, tot *wouden*, dominari. Dit geeft echter geenen goeden zin. Er zal hier eene fout zijn in het hs. en men zal voor *wout* moeten lezen *vout* (van *vouwen*) of *hout* (van *houden*).

Het werkwoord *wouden* is geheel verouderd. De heer HARREBOMÉE, die het zich ten regel gesteld heeft de verouderde woorden in de spreekwoorden en spreekwijzen door andere die thans in gebruik zijn te vervangen, had dus ook hier voor *Godwouds* iets anders in plaats moeten stellen. *God geve het* zou hier misschien de beste vertaling zijn.

Op het artikel *moord* vinden wij *heb je van den moord gehoord?* en *hij weet van den moord af*, dezelfde spreekwijze in tweederlei vorm. Zoo als de heer H. die echter geeft, is zij verkort. Oorspronkelijk was het: *gehoord hebben* of *weten van den moord van Parijs.* Zoo vinden wij het b. v. gebruikt door VAN EFFEN, *Spectator* I. bl. 53. Men zal daarbij wel gedacht hebben aan den bekenden moord in den Bartholomeusnacht van 1572.

In *kleine wielen dragen groote gewigten weg* vind ik geene reden om voor *wielen* te lezen *willen.* Op alle drie de plaatsen waar het voorkomt vindt men *wielkens*, wat eenen goeden zin geeft. *Wegdragen* kan zeer goed van eenen wagen gezegd worden. Ik vind ook geene reden om aan eene woordspeling met *willen* te denken.

Beter in der acht, dan in der hacht. Wat hier de beteekenis is van *acht*, is niet twijfelachtig. Vooreerst gebruikt men bij *acht*, aandacht, overleg, nooit een lidwoord; men zegt *acht slaan*, *in acht nemen* enz. Voorts zegt men wel *in acht nemen*, maar niet *in acht zijn. Acht* moet hier dus beteekenen *ban:* zoo heeft het spreekwoord ook een goeden zin en komt dan overeen met,

Beter in der vogelen zang
Dan in der ijzeren klank.

De heer H. heeft dit niet; wel,

Beter in der vogelen zang
Dan in der heeren klank.

Bij den vreê, is God meê. De heer H. heeft hier den zin niet geheel juist uitgedrukt van het korte en kernachtige, *vreê is God mee.* Het beteekent niet, zoo als in eene der aangehaalde verzamelingen te lezen staat, *waar vrede of eendragt is, daar woont God;* maar *vrede hebben is God mede hebben*, d. is. wie vrede heeft die heeft God

aan zijne zijde, heeft God tot zijne hulp. Dat SPIEGHEL het zoo verstond, blijkt uit het spreekwoord dat hij op 11 junij nevens dit plaatst, *Euur hout, God hout*. Doch ook dit heeft de heer H. niet verstaan, zoo als uit de spelling *houdt* (met *dt*) blijkt. Wij hebben hier echter niet het werkwoord *houden*, maar het bijv. naamw. *houd*, in onze taal niet meer, maar in het Hoogduitsch nog in gebruik, d. i. gunstig, genegen. Het spreekwoord beteekent: *wien zijn buurman genegen is, dien is God genegen.*

Dat wilde God. Er staat in de verzameling, waaruit deze spreekwijze overgenomen is, *Dat wolde God.* Het is hetzelfde werkwoord, dat wij boven aantroffen in *Godwouds*. Men leze hiervoor dus: *dat beschikke God, dat geve God.*

De goederen, die de heeren verdienen zijn goedkoop, maar duur, die men hun gunt. Op de twee plaatsen waar de heer H. dit gevonden heeft, komt het aldus voor: *Der heeren gueder sijnt niet dier, die sie verdienen, mer dier diemen sie gand.* Hij teekent er bij aan, dat *dier* dialectverschil is van *duur*, en dat het naïve van het spreekwoord zit in de tegenoverstelling van *verdienen* en *gunnen*. Doch *dier* is hier geen adject., maar de genitivus van *die*, en het spreekwoord beteekent dus: *der heeren goederen zijn niet dergenen die ze verdienen, maar dergenen wien men ze gunt. Der heeren gueder* zijn hier de goederen, die men van de heeren ontvangt, giften, ambten of wat anders het ook zij, en deze, zegt ons spreekwoord, deelen zij niet uit naar verdienste, maar naar gunst.

Hoe ruimer weide, hoe meer neiging naar gras. Hierbij vinden wij de volgende aanteekening: »GHEURTZ bl. 40 geeft het spreekwoord op deze wijze op: »*Hoe ruymer weyde hoe noper gras.* Van het werkwoord *nopen*, dat zooveel zegt als *aanmoedigen, aanzetten, aansporen*, is hier in *noper* een bijvoeglijk naamwoord in den vergrootenden trap gemaakt: *noper* zal dus zooveel willen zeggen als *meer aanzetting hebbend*, dat is: *grooter overhelling bezittend*, waarachter men dan, om er een goeden zin van te maken, het voorzetsel *naar* zal dienen te laten volgen. *Noper* zou echter ook eenvoudig *dichter*, dat is: *opeengedrongen* kunnen beteekenen." Zulk een adjectivum *noop* echter bestaat niet, en al bestond het, dan zou het noch *ruim* noch *opeengedrongen* kunnen beteekenen, want *nopen* is steken, prikken. In deze eigenlijke beteekenis is het nu niet meer in gebruik, maar bij onze schrijvers uit de middeleeuwen vindt men het nog zoo, b. v. bij MAERLANT, *Rijmb.* 22061, waar hij van de Phariseën zegt:

Haer cleeder waren ghevaest beneden [1]
Daer si some [2] an binden deden
Doorne, om dat si der wet
Ghedincken souden vele bet,
Als sise noopten ende staken.

Lorreinen II. 632:

Hi noepte sijn ors met sporen.

Dat het spreekwoord moeielijk te verstaan is, wordt veroorzaakt door eene drukfout: voor *noper* moeten wij lezen *noder*. De zin is: hoe ruimer weide de koe heeft, hoe onaangenamer, hoe minder smakelijk zij het gras vindt.

Het is eene grondelooze wel. In de verzameling, waaruit deze spreekwijze overgenomen is, staat niet *wel*, maar *wael*. De heer H. meent, dat dit hetzelfde is, doch ten onregte. Eene *waal* is niet eene *wel*, maar eene *kolk*. Hoewel beide woorden waarschijnlijk van denzelfden oorsprong zijn, is het verschil nog al groot. Uit eene wel borrelt het water op, in eene waal of kolk, zinkt wat er in raakt. De wel geeft, de waal neemt. *'t Is een grondelooze wael* of *kolk* wordt gezegd van den zorgelooze of den verkwister, die hoeveel men hem ook moge geven, arm blijft.

Die van den hond gebeten is moet van hetzelfde haar daarop leggen. Van dit spreekwoord herinner ik mij, dat BILDERDIJK (ik meen in zijne aanteekeningen op HUYGHENS) deze verklaring geeft: de hond hier bedoeld is de oude kelderhond, de oude wijn uit den kelder, welken men vroeger zoo noemde. 't Is zoo niet. Wel (en dit heeft waarschijnlijk tot deze verklaring aanleiding gegeven) gebruikt men het spreekwoord meestal om dengenen, die de gevolgen ondervindt van zijn overmatig drinken van den vorigen avond, aan te sporen, op nieuw het glas aan te spreken, maar nu als geneesmiddel. Doch 't heeft in iets anders zijnen oorsprong, namelijk in een oud bijgeloof, dat wie door een hond gebeten is, de wond het best genezen kan door eenig haar van dienzelfden hond er op te leggen. Dat bijgeloof is nog niet uitgestorven; ik heb er nog wel in Noordholland ontmoet, die van een kwaden hond eenen beet ontvangen hebbende, er het allereerst aan dachten, hem zeer behendig een vlokjen haar af te knippen, om daarmede de wond te heelen.

Zich voor dich: trouw wordt weinig gevonden, zei de hond tegen den haas. De heer H. zegt hierbij onder anderen: »Ook in 't *Mergh* bl. 45 leest men: *Zich voor dich, trouw is misselijk*, welke voorstelling ook

[1] Van onderen van franje voorzien.
[2] Sommigen van hen.

GRUTERUS II. bl. 168 wordt gegeven, echter met de misstelling *ziet* voor *zich*. — DE BRUNE bl. 144 geeft alleen het gevolg op:

Daer is geen trouwe meer op eerd'
Trouw is gheheel en al gheweert."

Daaruit, dat wat het laatste deel van het spreekwoord zegt, het *gevolg* geheeten wordt van hetgeen in het eerste deel genoemd wordt, dat *ziet* voor *zich* eene misstelling wordt geheeten, en dat dit laatste verouderde woord onvertaald gelaten is, schijnt mij te blijken, dat de heer H. *zich* aangezien heeft voor het pronom. reflexivum. Het is iets anders: het is de oude imperativus van *zien*, die bij onze middeleeuwsche schrijvers nog meermalen voorkomt. De eerste woorden beteekenen dus: *zie voor u*. Reeds de spreekwoorden in welker gezelschap dit spreekwoord bij SPIEGHEL op 9 febr. voorkomt, hadden het den heer H. kunnen doen vermoeden, namelijk:

Ziet wie ghy by de hand neemt.
Ziet voor u, 't is zoo licht of 't dagh waar.
Koopt geen kat in een zak.
Alle kopers en zijn geen kenners.

Het is daar: hoeren, komt uit! Er staat bij GHEURTZ bl. 66: *Tis daer huerensen comt uyt*. De heer H. staat in twijfel wat dit *huerensen* beteekent. 't Is evenwel volstrekt niet twijfelachtig. De laatste woorden, *comt uyt*, bevatten eene uitdaging om te vechten. Reeds dit doet vermoeden, dat hier niet tot vrouwen, maar tot eenen man gesproken wordt. Zoo is het ook, want *huerensen* kan niet anders zijn dan *hoerenzoon*, een zeer geliefkoosd scheldwoord in de middeleeuwen. De geheele spreekwijze doet ons aan dien tijd denken, zoo als hij ons vooral in de Arthurromans geschilderd wordt. Een ridder is op weg: zijne schoone wapenrusting en het uitmuntende paard waarop hij gezeten is, wekken de begeerte op van eenen roofridder die hem ziet voorbij gaan. Deze begint met hem te beschimpen, en als de ridder dit niet onbeantwoord laat, is de verlangde aanleiding tot twist gevonden, hij roept hem toe »hoerenzoon", en misschien nog menig ander scheldwoord er bij, »kom uit!", de speren worden opgeheven en het gevecht neemt een aanvang.

Somtijds hom somtijds kuit. Hierbij wordt aangeteekend: »SARTORIUS *pr.* IX. 34 heeft: *Somtijt hop, somtijt kuyt*. SARTORIUS is zeer naauwkeurig, waarom men moeilijk aan eene vergissing van *hop* voor *hom* denken kan; en evenwel weet ik niet, hoe *hop* tegenover *kuit* kan gesteld worden, en met dit in vergelijking gebracht zou zijn." Wij zullen hier ook aan geene vergissing moeten denken: *hop* zoo als bij SARTORIUS gelezen wordt, levert eenen goeden zin op, eenen beteren zelfs dan *hom*. Want *kuit* en *hop* beide zijn namen van soorten van bier. *Kuit* was eene soort van dun bier: misschien was het wel bier zonder hop. *Hop* is, zoo als ieder weet, eene graansoort die door de brouwers gebruikt wordt: maar hier zal het eene soort van goed, krachtig bier moeten beteekenen, dat met hop bereid werd. Op zich zelven is mij het woord in deze beteekenis nooit voorgekomen; maar dat het die gehad heeft, blijkt uit den familienaam HOPPENBROUWER. Ook KUITENBROUWER bestaat nog als familienaam.

Hij heeft zijn hoofd vol muizenessen. De heer H. heeft hier ten onregte de *muizenesten* willen uitroeien. Ik geef hem gaarne toe, dat men oorspronkelijk gezegd heeft *muizenissen*, d. i. inbeeldingen, grillen. Dat men er *muizenesten* van gemaakt heeft, is eene woordspeling, eene aardigheid van het volk, doch die al vrij oud is, want men vindt haar reeds in de eerste helft der 16[de] eeuw. Reeds als zoodanig heeft zij regt om eene plaats in te nemen onder onze volksspreekwijzen; maar bovendien de meesten in onzen tijd die haar gebruiken, hebben nooit iets van dat verouderde woord gehoord, maar denken inderdaad aan *muizenesten*. Wil de heer H. het oorspronkelijke woord behouden, het staat hem vrij, maar dan vervalt de reden waarom het gezegde eene plaats in zijn *Spreekwoordenboek* verdient.

Met kalling te maken krijgt men altijd wat. Het is vreemd, dat de heer H. dit spreekwoord dus verandert. Zoo als het bij GRUTERUS staat, *Met calange te maken crijgt men altijts wat*, is het wel verstaanbaar. Immers *calange maken* zegt men nog wel in dezelfde beteekenis, waarin het daar voorkomt. De heer H. zegt: »indien *calange* hier in zijne oorspronkelijke beteekenis moet opgevat worden, dan zegt het *gepraat*, dat is: *gekal* of *kalling*. Zie BILDERDIJKS *Verkl. geslachtlijst* op het woord. Maar men kan er, naar de beteekenis die het later verkreeg, ook *twist* door verstaan." 't Ware te wenschen geweest, dat BILDERDIJK die ongelukkige afleiding van *calange* maar in de pen gehouden had: want wat hij voor het overige van het woord zegt, is zeer goed. *Calange* is niet, zoo als hij voorgeeft, met *kallen* verwant: deed de onduitsche uitgang er niet reeds aan twijfelen, de beteekenis zou het voldoende bewijzen. Van de andere beteekenis welke BILDERDIJK er aan toekent (die van *kalling*) is geen spoor te vinden. Waar *calangieren* bij onze ouden voorkomt, heeft het altijd eene der beteekenissen, welke het ook nog in KILIAANS dagen had, namelijk, berispen, beboeten, in beslag nemen enz. De oorsprong van het

woord is duidelijk: *calange* komt van het latijnsche *calumnia*, even als *vendange* van *vindemia*, *singe* van *simia*, *songe* van *somnium*.

Mogen de roemers het doen, de kamers zullen het wel houden. Bij GRUTERUS staat: *Mogen de roemers het doen, de kumers zullent wel houden.* In de *Bijlage* zegt de heer H. dat *kumers* kan beteekenen *klagers*, en *roemers*, *pochers*, zoodat het spreekwoord ook onveranderd een goeden zin kan hebben. »Maar" vervolgt hij, »*kumers* kan eene drukfout zijn voor *kamers*. *Roemers* zijn dan *drinkglazen*. *Gedoen* wil zeggen *voortbrengen* of *opleveren*. Dan zou men het spreekwoord aldus kunnen verstaan: *de kamers zullen* (van het gedruisch of gedans) *het langer uithouden dan de drinkglazen*, of *wat de drinkglazen mogen voortbrengen* of *opleveren* (dat wil zeggen: welke beweging er door de drinkglazen ontstaat), *de kamers zullen er niet door bezwijken*." Doch waarom zouden wij hier aan eene drukfout denken? Er is niets, wat die waarschijnlijk maakt. De woorden *kumen* en *roemen* zijn reeds door den heer H. verklaard. *Doen* is hier gebruikt, zoo als zeer dikwijls bij onze ouden, om eene onaangename herhaling van het werkwoord te voorkomen. De zin is dus: *Kunnen de pochers het uithouden, de klagers zullen het zeker wel uithouden.* Het is dan bijna hetzelfde als: *klagers hebben geen nood, pochers hebben geen brood.*

Het is voor een morsig (of *lui*) *wijf eene groote verschooning, dat zij een klein kind heeft.* Hierbij geeft de heer H. de lezing op bij GHEURTZ, bl. 34:

Het is den löyen een verlegge guet
Datse een kleyn kindeken vuet,

en zegt daaromtrent: »*Verleggen* of *verliggen* beteekende oudtijds *verborgen zijn;* zoodat een *verleggen goed* = een *verborgen goed* hier eene *bezitting van ongekende waarde* aanduidt. Zeer natuurlijk: het kind, dat een lui wijf voedt (d.i. dat zij aan de borst heeft), is een verborgen goed voor haar; want het moet hare luiheid bedekken." In deze verklaring kunnen wij evenwel niet berusten. Vooreerst, dat *verliggen* oudtijds de beteekenis had van *verborgen zijn*, is mij niet bekend. Ten anderen, al ware dit zoo, vat ik niet, hoe *een verborgen goed* zou kunnen beteekenen *eene bezitting van ongekende waarde*. Ten derden, het deelwoord van *verliggen* is niet *verlegge*, maar *verlegen*. Eindelijk voor *een verlegge guet* lezen wij op alle andere plaatsen waar dit spreekwoord voorkomt, *eene goede verschooning* of *een goed beschut*, en dit reeds doet vermoeden, dat *verlegge* hier een zelfst. naamw. is, in beteekenis overeenkomende met die beide andere substantiva. Tot de beteekenissen van het werkw. *verleggen* behoort ook die van *wederleggen* (zie KILIAAN). *Verleg* is dus wederlegging, verontschuldiging, en een *goed verleg* juist hetzelfde als eene *goede verschooning* of een *goed beschut*.

Die de pelzen dragen zijn doorgaans knorrig. In de oude verzamelingen luidt dit spreekwoord: *wat sal een pelser hi en sij crijtich.* Hierbij wordt deze aanteekening gevoegd: »Door *crijtich sijn* verstaat men *gemelijk wezen;* iemand die *crijtich* is, dat wil zeggen: die doorgaans *crijt*, is dus een *gemelijk* mensch. Een *pelser* is of een *pelsdrager*, een *grijsaard*, of bloot een *pelswerker* of *bontwerker*. Het eerste denkbeeld geeft grond door de eigenschap *gemelijk*, die in verbintenis met *grijsaard* zeer natuurlijk is. Maar waarom men aan een *bontwerker* meer dan aan iemand anders een *gemelijk* humeur zou kunnen toeschrijven, is mij niet bekend." Doch behalve dat een pelsdrager eerder aan een rijk man dan aan een grijsaard zou doen denken, *pelser* beteekent niet *pelsdrager*, maar alleen *bontwerker*. En *crijtich* komt niet van het werkw. *krijten*, maar van het zelfst. nw. *krijt* en wil dus zeggen *met krijt besmet.*

Hij heeft hier een kruikje gebroken. De heer H. geeft op deze wijze de spreekwijze: *Du hefst hier een krüykesken tho brocken*, goed weder. Maar in de *Bijlage* leidt hij ons weer op den dwaalweg, zeggende: »*tho* = *te; brocken* = *breken.* Het kruikje is dus niet reeds *gebroken;* maar het wordt als een voorrecht voorgesteld, dit te mogen doen, zonder daardoor in ongenade te vallen." Want vooreerst, *hij heeft daar een kruikje te breken* zou wel kunnen beteekenen »hij *moet* daar een kruikje breken," maar niet »hij *mag* daar een kruikje breken." En ten anderen, *broken* is geen *breken;* maar *tebroken* is het deelwoord van *tebreken.* Dit voorvoegsel *te*, dat wij bij onze oude schrijvers dikwijls aantreffen, leeft nog voort in het Friesch en geeft eene sterkere beteekenis aan het werkwoord waarmede het is zamengesteld, eene minder sterke evenwel dan het voorvoegsel *ver.* Laat ik het door een paar voorbeelden ophelderen. Eene prent waar eene scheur in is, is *gescheurd*, eene die vol scheuren is *tescheurd*; *verscheurd* heet zij wanneer zij aan stukken gescheurd is. Wie zijne hand even in aanraking heeft gebragt met den gloeienden kachel heeft zijne hand *gebrand*, wie er een stroom kokend vocht over heeft gestort, zoodat er overal brandwonden ontstaan zijn, heeft zijne *hand tebrand;* van eene *verbrande* hand zou men misschien in het verhaal van MUCIUS CORDUS kunnen spreken. Eene kruik is dus *gebroken*, ook wanneer er maar een stuk van

den rand of een oor aan ontbreekt en zij dus nog wel bruikbaar is; maar zij is *tebroken*, wanneer zij aan verscheidene stukken ligt. Het is duidelijk, dat bij sommige werkwoorden de beteekenis van *te* en *ver* dezelfde moet zijn.

Wij zullen versteenen met een koel kuitje. Wij zouden waarlijk niet weten, wat wij van deze spreekwijze moesten maken, indien de heer H. ons niet in zijne *Bijlage* op den goeden weg hielp, door ons mede te deelen dat bij SARTORIUS, aan wien hij haar ontleende, gelezen wordt: *Wij zullen petreren met een koel kuytken.* En hij zelve, tot twijfel gebragt aan de juistheid zijner vertaling, geeft ons daar de keuze uit drie. Hij zegt »*petreeren* of *petrificeereu*, het fransche *pétrifier*, is *versteenen. Versteenen*, in de beteekenis van *tot groote koude overgaan*, op een *koel kuitje* overgebracht, zal wellicht eene groote mate van *verkoeling der kuit* moeten aanduiden. — Maar *petreeren* kan ook *pittereeren* zijn, dat voor *drinken* gebruikt werd. *Met een koel kuitje* zou dan *in de koelte*, dus: *zonder verhitting* kunnen beteekenen. — Nog zou *petreeren* voor *impetreeren* kunnen staan, dat is: *zijn' wensch verkrijgen*, dat als rechtsterm gebruikt, gelijk ook van wichelaars gezegd werd. Dit op *een koel kuitje* toegepast, zou dan de *koele*, dat is: de *onverschillige* of *bedaarde* gesteldheid van den persoon kunnen beduiden." Ik geloof niet dat ik de laatste hier gegevene verklaring behoef te weerleggen: de weglating der eerste syllabe van *impetreeren* zou niet bevreemden bij eenen onkundige, die bastaardwoorden gebruikt waarvan hij niets begrijpt, maar bij eenen man als SARTORIUS kunnen noch mogen wij zoo iets onderstellen. Wat de eerste betreft, zoo men *petrifier* in het Hollandsch had overgenomen, zou men en *petrifieeren* en niet *petreeren* van gemaakt hebben: daarenboven is *petrifier* een transitief werkwoord, *tot steen maken*: het zou dus, in onze taal overgenomen, de beteekenis niet kunnen hebben van het intransitive *versteenen* = tot steen worden. Alleen dus het *petreeren* door de heer H. in de tweede plaats genoemd, blijft ons over. En nemen wij dit niet in de beteekenis van *drinken*, maar van *sobrie epulari*, zoo als KILIAAN opgeeft, dan past daarbij uitnemend het *koele kuitje*, dat wil zeggen hetzelfde dunne biertje, dat wij zoo even in eene andere spreekwijze hebben ontmoet.

Al ben ik van het land, ik wil niet gesold wezen. »GRUTERUS", voegt de heer H. hierbij, »zegt, bl. 121; *Al ben ik vant lant ick wilt niet gepild wesen. Pillen* of *pellen* beteekende oudtijds *den doopeling kleeden* of *kleeden voor den doop;* zoodat men hier wellicht door *gepild wezen* zal willen zeggen: *als een klein kind behandeld worden.* Het zou echter ook kunnen zijn, dat men hier aan *den hals breken* te denken had, in welken zin *pillen* bij Vlaamsche schrijvers meermalen voorkomt; wellicht naar het Fransche *piler* dat *stampen* of *kneuzen* wil zeggen."

De eerste der hier voorgestelde verklaringen past, op zich zelven, wel voor hetgeen men met deze spreekwijze wil te kennen geven, en hoewel ik *pillen* in zoodanige beteekenis nooit ontmoet heb, het is toch niet onmogelijk dat het die heeft; maar *pillen* zou dan eene beteekenis hebben, geheel verschillend van *sollen*, en wij mogen het toch waarschijnlijk achten, dat beide deze woorden hetzelfde moeten uitdrukken. Minder gelukkig is de andere verklaring: zoo ruw en barbaarsch waren onze voorouders toch niet, dat zij eenen onnoozelen bloed goedsmoeds den hals zouden breken. Er is voor *pillen* misschien nog wel eene andere beteekenis te vinden, niet verschillend van die welke *sollen* heeft, wanneer het ons duidelijk is, wat dit laatste zeggen wil.

De heer H. heeft het woord onvertaald gelaten, en daaruit maak ik op, dat hij het opvat in den zin dien men er tegenwoordig dikwijls aan geeft. *Met iemand sollen* noemt men iemand voor den gek houden, hem allerlei ongerijmdheden op de mouw spelden, hem van Pontius naar Pilatus, van 't kastje tot den muur sturen, hem om aprilsboodschappen uitzenden enz. Maar, en dat gezegde, en de beteekenis die het heeft zijn van lateren tijd. Oudtijds zeide men, zooals wij ook in deze spreekwijze bij GRUTERUS lezen, *iemand sollen. Sollen* is, volgens KILIAAN, in sublime jactare pilam, en *solle*, sphaerula lora jaculabilis, pila amentata. *Sollen* is dus een spel van vroegeren tijd, hetwelk hierin bestond dat men den bal met eenen riem er aan, bij dien riem in de hoogte wierp. Hij moest dan zeker door de tegenpartij hetzij opgevangen en op dezelfde wijze teruggeworpen, hetzij teruggeslagen worden. Het had derhalve eenige overeenkomst met het kaatsen. Men zou dit ook mogen opmaken uit een der gedichten van HOOFT, (uitg. 1636) bl. 280.

Even, als het waters beven
Zonneschijn te rug gedreven
  Nu beneên, nu boven plaetst,
'T waeterspel van 't lichte lóóghje [1])
Dat'er flikkert in uw óóghje
  Met mijn zeeziek zieltje *kaetst.*

Ach oft ghij dat stujten staekte,
En te grond mijn zieltje raekte,

[1]) Vlammetje.

En uw hartjen het ontfink!
Die, op zulke holle baeren,
Lijfloos moet *te solle'* vaeren,
Kan niet beter gaen als t' zink.

Te solle vaeren is zoo varen, dat men door de golven telkens wordt *gesold*, dat is omhoog geworpen, even als de bal bij het kaatsen: want men ziet, dat hier door *gekaetst* en *gesold worden* dezelfde beweging wordt aangeduid.

Wat is nu *sollen* in onze spreekwijze? Het is wat onze hollandsche jongens nu *jonassen* heeten. Men schaart zich in eene dubbele rij, strekt de armen uit, waarop de patient wordt neergelegd en heft het koor aan: »Toen Jonas in de walvisch lag, van één, twee, drie." Bij dat *drie* wordt hij in de hoogte geworpen en weer op de armen opgevangen. Het spreekt van zelven, dat men dit herhaalt zoo dikwijls men goedvindt. *Jonas*, ieder weet het, is bij ons volk de naam van den ongeluksvogel, van hem die *de dupe van de historie* is. Hij die *gejonast* wordt is ook altijd of een onnoozele stumper, ten wiens koste men zich eens vrolijk wil maken, of een knaap die algemeen gehaat is of met wien verscheidene zijner kameraden een appeltje te schillen hebben en met wien op deze wijze de rekening wordt vereffend.

Dit *sollen* evenwel geschiedde in vroegere dagen soms een weinigjen anders. In plaats van den jonas op de armen te nemen, legde men hem ook wel eens op een laken of deken, die men bij de slippen vasthield, en deed hem zoo zijne luchtsprongen maken. Vergis ik mij niet, dan wordt dit door het woord *pillen* aangeduid. *Pelle*, een woord van latijnschen oorsprong, hetzij dan van *pellis*, hetzij, wat mij waarschijnlijker voorkomt, van *pallium*, komt bij KILIAAN voor als *baarkleed:* ook nog bij MARIN, die er echter bijvoegt, dat het in zijnen tijd in deze beteekenis weinig meer in gebruik was. De »tue diere pellen", waar MELIS STOKE, I. 941, van spreekt, zijn »duo pallia pretiosa", twee kostbare kleeden. Nog is *pellegoed* de naam van gebloemd tafellinnen. In het algemeen schijnt *pelle* dus te beteekenen eene groote lap geweven stof. *Pellen* of *pillen* zou dan kunnen beteekenen op een kleed leggen en op die wijze jonassen. Ik geef echter deze verklaring van *pellen* voor niet meer dan het is, namelijk eene gissing. Eene overgang van *e* in *i*, zoo als hier dan zou hebben plaats gehad, komt zelden voor. Is *pillegift*, zoo als o. a. ACKERSDIJCK in het *Taalk. Mag.* II. bl. 186 en volgg. beweert, = *pellegift*, dat is gift die den doopeling aangeboden wordt in plaats van eene *pelle*, d. i. een *doopkleed*, dan is dit bezwaar weggenomen. Maar die afleiding acht ik niet boven allen twijfel verheven: te meer omdat ACKERSDIJCK daar wel spreekt van »het *doopkleed* 't geen men *dooppelle* genoemd heeft", maar op zulk eene wijze, dat ik niet weet of hij dit als een feit of als eene gissing vermeldt. Is *pelle* of *dooppelle* in deze beteekenis in gebruik geweest of nog in gebruik? Waarschijnlijk zullen er wel onder de lezers van den *Navorscher* zijn, die mij hieromtrent kunnen en willen inlichten.

P. LEENDERTZ WZ.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Geslachten Pauw en van de Kethulle. PAUW voert in blaauw een geknotten gouden paal, ondersteund door een dwarsbalk van 't zelfde; alles vergezeld van 3 zespuntige gouden sterren, een aan elke zijde van den paal en een onder den balk.

DE LA KETHULLE voert: de sable au pal retrait d'arg., soutenu d'une fasce du même, acc. de 3 étoiles d'or.

Zijn deze, hetzelfde wapen voerende, geslachten uit één huis gesproten?

F. CALAND.

Friesche familiën. Men wenscht de afkomst en de wapens te kennen van de navolgende friesche familiën.

ALBARDA. (Niet te verwarren met ALBERDA, een oud en aanzienlijk groninger geslacht, 't welk in blaauw eene zespuntige gouden ster, vergezeld van drie leliën van hetzelfde, voert.)

CATS. (Niet te verwarren met de zeeuwsche geslachten CATS *met de swarte katte*, CATS alias WELDAM, WELLE gen. CATS, PETERS gez. CATS, en CATS, waartoe de bekende dichter en staatsman JACOB CATS behöorde.)

HELOMA en YPEY.

Wij weten dat geen van deze familiën tot de eerste geslachten van Friesland behoort, noch behoord heeft, en kennen FERWERDA en het *Stamboek van den frieschen adel.* Liefst ontvingen wij opgaven uit oorspronkelijke stukken, en niet uit geschreven genealogiën zonder bewijsstukken.

M°.

Voss van Sinderen. — Westerlo. Uit een leedbrief, geschreven op het huis de Nevel bij Arnhem, den 25 maart 1823,

blijkt, dat op den 22 derzelfde maand aldaar is overleden, in den ouderdom van bijna 68 jaren, vrouwe BARBARA LOUISA SANDRA, weduwe van den kolonel WESTERLO en schoonmoeder van den baron VAN VOSS VAN SINDEREN. Het cachet van genoemden baron VAN VOSS, op dien brief, vertoont een gevierendeeld wapen: 1 en 4 grootuitgetand, met twee zespuntige sterren in 't hoofd; 2 en 3 een springenden vos. Helmteekens: regts eene ouderwetsche vlugt, waartusschen eene zespuntige ster; links een uitkomende vos, tusschen een......

Waar hoorden de geslachten VAN VOSS en WESTERLO te huis? Wie geeft eene betere beschrijving van het wapen van het eerste en eene opgave van dat van het laatste?

Wie waren de ouders van den in den leedbrief genoemden kolonel WESTERLO, wie die van zijne vrouw? M°.

Ruitkleuren der schotsche clans (vgl. XIV. bl. 93). Hoewel geen regtstreeksch antwoord op de door den heer D. KONING gedane vraag, kan ik hem echter het volgende mededeelen:

Clanships. These were tribes of te same race, and commonly of the same name, and originated in feudal times. = They may be said to have arisen in Scotland, in the reign of MALCOLM II, about 1008.

Clanships and other remains of heritable jurisdiction were abolished in Scotland (where clans were taken to be tenants of one lord) and the liberty of the Englisch was granted to clansmen, 20 Geo. II., 1746. The following is a *curious* and *rare* list of all the known clans of Scotland, with the *badge* of distinction anciently worn bij each:

BUCHANAN.	Birch.
CAMERON.	Oak.
CAMPBELL.	Myrtle.
CHISHOLM.	Alder.
COLQUHOUN.	Hazel.
CUMMING.	Common Sallow.
DRUMMOND.	Holly.
FARQUHARSON.	Purple Foxglove.
FERGUSON.	Poplar.
FORBES.	Broom.
FRASER.	Yew.
GORDON.	Ivy.
GRAHAM.	Laurel.
GRANT.	Cranberry heath.
GUN.	Rosewort.
LAMONT.	Crab apple-tree.
M'ALLISTER.	Five-leaved heath.
M'DONALD.	Bell-heath.
M'DONNELL.	Mountain heath.
M'DOUGALL.	Cypress.
M'FARLANE.	Cloud-berry bush.
M'GREGOR.	Pine.
M'INTOSH.	Box-wood.
M'KAY.	Bull-rush.
M'KENZIE.	Deer-grass.
M'KINNON.	S^t^. John's wort.
M'LACHLAN.	Mountain-ash.
M'LEAN.	Blackberry-heath.
M'LEOD.	Red Whortle-berries
M'NAB.	Rose Blackberries.
M'NEIL.	Sea-ware.
M'PHERSON.	Variegated Box-wood.
M'QUARRIE.	Blackthorn.
M'RAE.	Fir Club moss.
MUNRO.	Eagle's feathers.
MENZIES.	Ash.
MURRAY.	Juniper.
OGILVIE.	Hawthorn.
OLIPHANT.	Great Maple.
ROBERTSON.	Fern, or Brechans.
ROSE.	Briar-rose.
ROSS.	Bear-berries.
SINCLAIR.	Clover.
STEWART.	Thistle.
SUTHERLAND.	Cat's-tail grass.

The chief of each respective clan, was, and is, entitled to wear two eagles feathers in his bonnet, in addition to the distinguishing badge of his clan.

Breda. C. VAN MAANEN.

Geslacht Dopf (vgl. XV. bl. 154, 217, 244). Den 4 maart 1827 overleed te Breda JAN KAREL FREDERIK baron VAN FRANCKENBERG en PROSCHLITZ, oud 67 jaren, na 39 jaren geh. te zijn geweest met S. M. J. barones VAN DOPFF.

Den 11 nov^r^. 1838 overleed te Udenhout in den ouderdom van 79 jaren MARIA SUZANNA JOHANNA douarière VAN FRANKENBERG en PROSCHLITZ, geb. barones VAN DOPFF, en op denzelfden datum beviel van eene dochter WILHELMINA ELIZABETH JOHANNA VAN FRANKENBERG en PROSCHLITZ, echtgenoot van F. P. F. LEMIRE.

In 1830 woonde te Zieriksee mevrouw VAN DOPFF geb. KEMPE, denkelijk wel de wed^e^. van den burgemeester; van dezen heer huwde er nog eene dochter met W. VAN KOOTEN te 's Gravendeel, eene andere met C. TROMP, controleur te Middelburg. Twee andere bleven ongehuwd, waarvan er nog eene te Zieriksee in de Verrenieuwstraat woont. F. CALAND.

Kwartieren van Jean Piron (vgl. XV. bl. 190, 314, 379). Onder de ledematen van de ger. gemeente Zuiddorpe, Moerspui en St. Markus, tref ik aan:

Commandeur JOHAN SAEL dict BARRADOT. Hij † vóór 2 nov. 1663; zijne wed. PETRONELLA HAIJMAN maakte bij haar overlijden aan de armen van Moerspui 12 £ vl.

De predikant SAEL van Zieriksee was de broeder van den commandeur JOHAN; in welke betrekking deze stonden tot kap. THEODORUS ZAAL of SAEL geh. met WILHELMINA POPPE, wiens zoon CORNELIS den 29 aug. 1675 te IJzendijke gedoopt werd, tot .... SAEL geh. met commandeur BERENDRECHT van IJzendijke, en tot JACOB SAEL van IJperen geh. 1°. met ELIZ. KRAWANTS van St. Laurens in Walcheren en 2°. 1 oct. 1644 te Goes met DIGNA ADRIAANS van Vlissingen, weet ik niet.

Te IJzendijke werd 24 nov. 1632 gedoopt LOUIS, zoon van kap. DENIS PIRON, en SARA DE WISPELAERE. Een JOHAN PIRON geh. met EMERENTIA VAN DE VOORDE, was van 1652 tot '68 burgemeester van Axel.

F. CALAND.

Geslacht Bergsma en van Berendregt (vgl. XV. bl. 223, 350). Op de laatst aangehaalde bladzijde wordt gezegd: „De »ouders van mr. ADRIANUS BERGSMA waren »PIETER B. en CATHARINA (DE) WENDT »(geh. in 1698), dochter van EYSO WENDT, »burgemr. van Dokkum, geb. 1636, † 1686, »en MARIA UNIA."

De stamlijst van DE WENDT, in het *Stamboek van den Frieschen adel*, vermeldt geen huwelijk van genoemden EYSO WENDT met MARIA UNIA, wel met MARIA UMA, † 16 dec. 1707, dochter van WILHELMUS, mede gedeput. staat van Friesland. Die van UNIA, mede in gemeld stamboek te vinden, maakt evenmin van dat huwelijk gewag. Wij gelooven niet dat de fout in 't stamboek schuilt, en vinden ook een A. UMA onder de dichters in *Frisia Nobilis*, bl. 210, 214. — UNIA was een van Frieslands oudste en aanzienlijkste geslachten.

M°.

Het geslacht van Wissekerke (vgl. XV. bl. 373). De vraag van den heer VAN DER BAAN betreffende dit geslacht lost zich, naar ik vertrouw, hierin op, dat er volgens SMALLEGANGE, *Chronijk van Zeeland*, *twee* gemeenten bestaan in Zeeland, genoegzaam van denzelfden naam, en zoo ook *twee* geslachten; het eene Wiskercke, naar eenen heer WISSE, is gelegen op Zuidbeveland, en het andere Wissekerke op Noordbeveland. Tot het eerste geslacht behoorden waarschijnlijk die *protestantsche* heeren door den heer V. D. BAAN genoemd en ook die bij SMALLEGANGE t. a. p. bl. 736, als JOHAN 1685 en zijne zonen ADRIAAN JANSEN en JAN JANSEN VAN WISKERCKEN 1688.

Tot het andere behoorden de roomschgezinde VAN WISSEKERKES, van wie de stamboom bij SMALLEGANGE, bl. 753—755; terwijl volgens de wapenkaart van Zeeland aldaar, de wapens van beide geslachten zeer verschillende zijn.

V. D. N.

De Chalons (vgl. XV. bl. 376). In een bij mij voorhanden exemplaar van DE LA PISE, zijnde met goud en kleuren afgezet, ziet men het wapen van DE CHALON boven den stamboom ter genoemder plaatse:

De gueules à la bande d'or.

Ook op de titelplaat van hetzelfde werk heeft het schild van CHALONS gelijke kleuren; zoo ook heeft de heer TER GOUW in zijn boekje *Studien over Wapen- en Zegelkunde* zulks voorgesteld in het wapen van prins WILLEM I, en eveneens RIETSTAP, *Handboek der Wapenkunde*, bl. 347, in de beschrijving van het wapen van den prins van Oranje.

Echter vindt men in het werk van PALLIOT, *La vraye et parfaite science des armoiries*, 1664, pag. 72, het wapen van DE CHALON beschreven te zijn *d'or à la bande de gueules.*

V. D. N.

Geslacht de Chalons. In antwoord op de vraag kan ik mededeelen, dat, volgens de *Jurisprudentia heroica*, blz. 113 en 115, de CHALONS in Bourgogne, even als de HENNIN-BOSSUS in Henegouwen, de HASBAINGS in het Luikerland, de NOAILLES in Frankrijk en de TEBALDUCCIS in Italië, voerden: »de gueulles à la bande d'or"; — dat verder CHALON-DUBLÉ in Frankrijk »de gueulles à trois chevrons d'or" en CHALON in Engeland »d'or au lion d'azur" voerden.

Ik voeg er nog bij, dat het wapen der vroeger hier te lande en thans in Engeland gevestigde familie CHALON was van zilver met eenen leeuw van keel, dat echter dit wapen in de 17de of 18de eeuw met dat van WYCKRAET, zijnde van zilver met drie groene klaverbladen, is geëcarteleerd en sedert dien tijd op die wijze, ten minsten hier te lande, door de afstammelingen is gevoerd.

Y. O.

Wapen van Witte C. de With (vgl. XV. bl. 376). De insigniën der orde, waarmede het wapenschild op de tombe van WITTE CORNELISZ DE WITH, vice-admiraal van Holland en Westfriesland, is omhangen, zijn niet die van St. Michiel, maar die van St. Joris. Zie zijn portret naar H. SORGH, door J. HOUBRAKEN, bij WAGENAAR, 12e dl., bl. 468.

J. L. A. I.

Wapen van Hordijk (vgl. XV. bl. 377). Leden van de familie HORDIJK zijn nog te Dordrecht woonachtig. Of zij aanspraak

maakt op afstamming uit WASSENAER, is mij onbekend, doch te onderzoeken.

J. L. A. I.

Ouders van Catharina en Jacōba van Orleans (vgl. XV. bl. 283, 377). Behalve in den *Navorscher* t. a. pl. in dl. V en VI, is ook reeds van dit geslacht van ORLIENS gewaagd *Nav.* IV bl. 134, alwaar gevraagd wordt o. a. of KATHARINA D'ORLIENS dr. v. KAREL en van HELENA CATS geb. 1647, die trouwde KORNELIS POMPE MATTHIJSZ, dezelfde persoon is als CATHARINA D'ORLEANS, die, van zeeuwsche afkomst, in 1664 te 's Gravenhage werd geschaakt, waarop echter geen antwoord schijnt ingekomen. Dat de geschaakte persoon ouderloos was, mag men onderstellen, om reden zij, volgens AITZEMA, geadsisteerd werd in deze zaak door haar oom en voogd, RIXEN genaamd; meer echter blijkt aldaar niet.

V. D. N.

Cabeljau (vgl. A. R.; XIV. bl. 248, 280; XV. bl. 89, 186, 217, 251, 377). Een tak van dit oude vlaamsche geslacht vestigde zich in Zweden, werd aldaar in den adelstand verheven, doch stierf spoedig daarna weder uit. De volgende personen vindt men vermeld in: *Svenska Adelns Attartaflor, utgifna af* GABRIEL ANREP, Stockholm 1858—1864, (Geslachtstafelen van den zweedschen adel), onder het artikel CABELJAU.

JOANNES CABELJAU. Gehuwd met ANNA VAN DER BRUGGHEN.

Zoon:

ABRAHAM CABELJAU. Een rijk, aanzienlijk koopman te Amsterdam, 1603. Vestigt zich in Zweden, 1605. Directeur van den zweedsch-perzischen handel, 1607. Directeur der mijnen bij Götheborg, 1608. Burgemeester van Götheborg, 1609. Directeur generaal der eerste kopermijn-compagnie in Zweden, 1615. Algemeen boekhouder der rekenkamer, 1624. Hij † te Stokholm 1632, en ligt met zijne kinderen begraven in de Riddarholmskerk, waar men zijn grafsteen met zijn daarop uitgehouwen wapen (de twee zilveren kabeljaauwen op een rood veld) vindt.

Bij zijne dochter MARGARETHA (die tot gravin verheven werd, en in den ouderdom van bijna 80 jaren, op Bergaholm in Småland stierf), had koning GUSTAAF II ADOLF een' natuurlijken zoon, GUSTAAF graaf van Wasaborg.

Zoon:

Mr. JOHAN CABELJAU. Geboren te Gent. Doctor in de rechten. Professor te Amsterdam. Burgemeester te Götheborg. In den zweedschen adelstand verheven 31 mei 1652, en geïntroduceerd in het ridderhuis onder n°. 555. † 1652 en begraven in de Riddarholmskerk te Stokholm in zijns vaders graf.

Kinderen:

MARIA. Leefde 1675. Gehuwd met een koopman, PETER WEHRHUIJSEN.

GUSTAAF. † jong.

Als proeve van bekendheid van vreemden met onze geschiedenis dient, dat in de aanteekening omtrent het geslacht CABELJAU in bovengemeld werk gezegd wordt, dat dit geslacht zulk eenen invloed in de Nederlanden had, dat het zijn naam gaf aan eene der partijen, de Kabeljaauwschen, in onze burgeroorlogen der 14^{e} eeuw!

Cz.

Geslacht Cabeljau. In de kerk te Arnemuiden.

Hier leyt begraven joncheer JOHAN CABELAU in syn leven heere van der Nisse, capiteyn van een compagnie voetknegten sterft den eersten augustus 1621 out synde 55 jaren.

Hier leyt begraven juffrouw MARIA DE ROVER huysvrouw van joncheer JOHAN CABELAU sterft den 16 November 1638 out synde 61 jaren.

CABELAU.	ST. GENOIS.
MERE.	LA DEUSE.
LEYNS.	WTENHOVE.
MASSEME.	VARENT.
ROVERE.	BOCHOVEN.
HERLAER.	BORSELEN.
GHENT.	NEYENROY.
OYE.	SUYLEN.

Dit grafschrift is beschreven en afgebeeld in eene verzameling van grafschriften en monumenten verzameld door VAN DER LELY circa 1750, aanwezig op de koninklijke bibliotheek te 's Gravenhage.

M. D. V.

Baron Sloet van Zwanenburg (vgl. XV. bl. 254, 348, 378). Het geslacht SLOET is zeer oud. ISABELLE SLOETE huwt 1283 WILLEM DE MORTAGNE, zoon van ARNOLD, kastelein van Doornik, heer van Ossemer en Rummen. Zie DUCHESNE, *Maison de Gand*, p. 326. BERNT SLOET was 1504 maarschalk van den bisschop van Utrecht. Sedert 1460 behoorden leden van dit geslacht tot de ridderschap van Overijsel, en waren verscheidene van hen ridders der Duitsche orde. Eene uitvoerige genealogie van dit geslacht vindt men in: A. FAHNE, *Die Herren und Freiherren von Hövel*, I, afd. 2. bl. 228—230.

Cz.

Baron Sloet van Zwanenburg. Baron SLOET VAN ZWANENBURG is de eenig overgebleven zoon van BOUDEWIJN REINT WOUTER baron SLOET tot Hagensdorp, in leven landcommandeur der ridderlijke Duitsche orde, balye van Utrecht, weduwnaar van CATHARINA ELISABETH LOUISE baronesse VAN DEDEM van Vosbergen, den 5den november 1863 op den huize Vosbergen, gemeente Heerde, provincie Gelderland, overleden.

De familie SLOET is een oud adellijk geslacht, hetwelk sommigen meenen dezelfde familie te zijn als LA FOSSE in Frankrijk in 1093, dat in verband brengende met het dooreen gebruiken der woorden *sloet*, *sloot*, *fosse*, doch dit is niet bewijsbaar. Van 1310 af kan met eene geregelde genealogie der familie SLOET begonnen worden, hoewel men moeielijk het tijdstip kan opgeven, waarop zij in den adelstand is verheven, omdat dit met haar, gelijk met een aantal andere geslachten, uit den toestand van maatschappij en staat is voortgevloeid.

In 1826 is reeds HENDRIK baron SLOET aangenomen in de ridderlijke Duitsche orde, balye van Utrecht.

Het wapen is eene roode wassende halve maan in een wit veld, op den helm een ...., daarop eene roode halve maan tusschen twee uitgespreide vleugels.

Het huis Zwanenburg, in het jaar 1827 door erfregt van moeders zijde, en dus van de familie VAN DEDEM, overgegaan zijnde in de familie SLOET, is in 1828 afgebroken en vervangen door eene landheerskamer, met boerenwoning voor den bewaarder, gelegen in het dorp Vorgten, burgerlijke gemeente Heerde, provincie Gelderland. Hetzelve bezat het regt van havezate, waarvan dan ook de tegenwoordige bezitter in het jaar 1835 in de ridderschap van Gelderland is beschreven geworden.

Voor het overige was ook vroeger de tijdelijke bezitter, eigenaar van de leenkamer daaraan verbonden, waaronder 21 verschillende leenen behoorden.

Het huis en havezate Zwanenburg, bestaande uit huis, bouwhuis, hoven, boomgaarden, hooi-, weide- en bouwland, mitsgaders de St. Catharina vicarie in Vorgten en Ellecom met het feudale en de leenkamer, is door aankoop in 1771 in het bezit gekomen van JAN ALBERT baron van Dedem, heer van Vosbergen, uit handen van den baron VAN HAARST, heer van Giesenburg, Vorden en Wietman, die hetzelve als eene donatio inter vivos ontvangen had van zijne nicht, S. E. baronesse VAN ENSSE.

De juiste datum of het jaartal der stichting van den huize Zwanenburg kan men niet opsporen; in 1436 echter bestond hetzelve reeds, daar toen HENDRIK baron VAN ESSEN als heer van den Zwanenburg officiëel bekend is, als hebbende in dat jaar mede gezegeld het verbond van Gelderland met de ridderschap van Veluwe.

Twello. A. F. S. V. Z.

Geslacht de Cocq (vgl. XV. bl. 283). CORNELIA DE COCQ, n. 1630 † 1719, tr. 1659 MARINUS DE JONGE, wedr. van CORNELIA COOPER. Zij was de dochter van QUIRYN DE COCQ.

Indien zij eene zuster was van AGATHA DE COCQ, n. 1624 † 1700, de 2e vrouw van JOHAN DE JONGE, den broeder van MARINUS, dan waren hare ouders QUIRYN MATTHEUSZ DE COCQ, schepen, thesaurier en burgem. te Zieriksee en DIRKJE JANS OCKERS.

Kan daarentegen de heer V. B. F. mij de ouders opgeven van AGNETA KOCQ (van Neerijnen) de vrouw van mr. PETER FEITH, waradijn van de geldersche munt, 1660?

V. B. D.

Geslacht Witte enz. De 4 kwartieren van moederszijde van MAURITZ JACOB EYCK geb. 1642, gehuwd met CLARA MARIA WITTE, vind ik als volgt:

... WITTE — PELGROM. ... PAULUS — V. UCHELEN.

HENDRIK MAARTEN WITTE. ISABELLA PAULUS.

CLARA MARIA WITTE

geh. met mr. J. EYCK.

Zou men mij iets kunnen mededeelen over de juistheid der opgave en der wapens?

WITTE gevierendeeld. 1 en 4 blaauw met 3..... degens paalswijze geplaatst. 1 en 3 rood met 3.... leliën, 2. 1.

PELGROM. Gevierendeeld. 1. zilver met rooden adelaar. 2. zilver met twee aanziende wezels. 3. blaauw met drie zwarte raderen. 4 goud met een groenen boom.

PAULUS?

VAN UCHELEN. Goud met een groenen boom.

EYCK. Dit is het eenige zekere wapen: zilver met 3 groene boomen en een blaauw schildhoofd beladen met 3 gouden sterren.

E. no. 3.

Geslacht Rolandus. Wie kan mij de ouders, grootouders enz. opgeven van JACOBUS ROLANDUS, geb. te Delft, overleden als predikant te Amsterdam 1632, en welk was het wapen van JACOBUS ROLANDUS?

JADIMADEK.

Wapen der familie van Wijck. Men verlangt de juiste opgave der kleuren van het wapen der familie VAN WIJCK.

Deze familie voert, volgens eene teekening in kleuren op perkament, welke ik bij die familie zag, in sabel een zilveren leeuw, gekroond met een gouden kroon, het geheel beladen met een faas van keel.

RIETSTAP beschrijft in zijn *Armorial général* het wapen aldus: in goud een leeuw van lazuur, gekroond met een gouden kroon; het geheel beladen met een faas van keel.

In de reeks *Genealogische kwartierstaten* eindelijk, uitgave van C. VAN DOORN EN ZN. te 's Gravenhage tref ik het gemelde wapen weder aan. Het is aldus afgebeeld op den kwartierstaat van jhr. PLOOS VAN AMSTEL: in goud een gekroonde leeuw van keel, het geheel beladen met een faas van keel.

Deze drie beschrijvingen verschillen nu alle van elkander; wie kan met *grond* en *zekerheid* bewijzen welke de juiste is, namelijk: de kleur van het *veld*, van den *leeuw*, van de *kroon* en van de *faas?*

X.

Onbekend wapen. Gevierendeeld. 1. een klimmende leeuw; 2 en 3, gebalkt (palé) van zeven stukken; 4. drie ruiten, geplaatst 2 en 1, in het midden een schelp: hartschild een dubbele adelaar. Helm met gesloten vizier met kroon. Het schijnt een hertogskroon te zijn, doch het zou ook een markiezenkroon kunnen wezen: de teekening is hier niet zeer duidelijk. Daarboven een adelaar. Eene vlugt waarop aan iedere zijde een gekroonde klimmende leeuw met een zwaard in de hand. De zwaarden kruisen elkander. Schildhouders: twee klimmende leeuwen. Kleuren onbekend. Spreuk: Nullus volat altius ales.

Van wien is dit wapen? — Met eenigen grond vermoed ik, dat het in de voormalige Oostenrijksche Nederlanden te huis behoort; kan het wezen van de baronnen DE GLYMES, die in de vorige eeuw te Luik verblijf hielden en afstamden van BAUDOUIN, zoon van JAN III, heer VAN GLYMES? — Of van wien is het anders?

F. O.

Geslacht de Leeuw van Coolwijk. Hoe komt dit geslacht, dat verscheidene burgemeesters aan de stad Zutfen geleverd heeft, aan den naam COOLWIJK of COOLWIJCK? Komt dit van eene heerlijkheid of door aanhuwelijking? Het wapen is gevierendeeld. 1 en 4, twee X en fasce. 2 en 3, drie koolen 2, 1. Als helmteeken, een uitkomende leeuw tusschen een vlugt. Welke zijn de kleuren?

M. D. V.

Wapen van IJlst (vgl. XIV. bl. 313). ALOF vraagt, welke de oorsprong is van dit wapen, een schip zonder roer. Ik herinner hem, dat in vroegeren tijd een aantal steden een schip tot wapen of tot zegel hadden, en de schepen werden in dien tijd gewoonlijk zonder roer afgebeeld. Het waren meestal zulke steden, wier ingezetenen hun bestaan voor het grootste deel in de scheepvaart vonden. Dit zal te IJlst ook wel het geval zijn geweest.

GERRIT.

Afstammelingen van W. J. Blaeu (vgl. XIV. bl. 87, 154; XV. bl. 151, 252, 311, 374). In den *Navorscher* I. bl. 16 wordt gezegd, dat BLAEU op den hoek van den Cingel en de Kalverstraat woonde en dat daar de wereldbol nog boven den voorgevel aanwezig is. Het blijkt hieruit, dat de sfeer gevelstuk was. Heeft nu BLAEU de sfeer van den gevel van zijn huis in zijn wapen overgebragt? Of heeft hij zijn wapen op den gevel van zijn huis laten zetten? Het laatste stond zeker nog al vreemd voor een boekdrukker.

?

Geslacht de Perponcher-Sedlnitzky (vgl. XIII. bl. 358; XIV. bl. 57, 93; XV. bl. 28, en XVI. bl. 27). Op eene welwillende wijze is reeds voor een gedeelte aan mijn dringend verzoek voldaan, door de bijzondere mededeeling, dat mr. JACOB AREND DE PERPONCHER-SEDLNITZKY, den 18den nov. 1771 als weduwnaar te 's Gravenhage overleed, en JOHA. MARIA VAN TUYL VAN SEROOSKERKE, als weduwe, mede aldaar, en begraven den 11den mei 1803. — Mij ontbreekt dus nu slechts alleen *tijd en plaats van overlijden*, 1° van JACOBA MARIA VAN WASSENAAR VAN DUVENVOORDE, echtgenoot van mr. JACOB AREND DE PERPONCHER-SEDLNITZKY, raadsheer bij het souvereine leenhof van Brabant en het Land van Overmaze, en 2° van mr. CORNELIS DE PERPONCHER-SEDLNITZKY, die als raadsheer in het hof van Holland omstreeks 1776 schijnt overleden te zijn.

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

Geslacht de Perponcher Sedlnitzky. In antwoord op de vraag van den heer VAN DER BAAN te Wolfaartsdijk kan opgegeven worden, dat JACOBA MARIA VAN WASSENAAR DUVENVOORDE, echtgenoot van JACOB AREND DE PERPONCHER SEDLNITZKY begraven is te Leiden in de Pieterskerk in eigen graf, waarop haar wapen met 8 kwartieren; op dien grafsteen zal de dag van overlijden wel vermeld staan.

Daar haar vader JACOB EMMERIJ VAN WASSENAAR ook aldaar in de Pieterskerk in november 1734 is begraven, heeft men

aldaar familiegraven gehad; welligt zou uit de doodboeken dier kerk kunnen blijken en ook uit de grafregisters, of er nog andere leden van dat geslacht of aangehuwden in begraven zijn.

U. E.

Geslacht Hochepied (vgl. XV. bl. 380). De genealogie van een geslacht van dien naam is bij LE CARPENTIER, *Hist. de Cambray*, part. III. p. 691—695; zie ook p. 108. Wapen: in zilver een roode keper, vergezeld van drie zwarte wassenaars.

M°.

Heeren van der Nisse (vgl. XIV. bl. 186, 248, 312, 348; XV. bl. 88, 187, 346, 378; XVI. bl. 27). De vrager heeft over dit geslacht zeker nagezien SMALLEGANGE, *Cron. van Zeel.*, bl. 426, 538, 539, 673, 702, 703, 712, 713, 721, 722, 729, 733, 736, 742—746, 758, 759, 760, 762.

M°.

Geslacht de Roovere te Dordrecht en 's Hertogenbosch (vgl. XVI. bl. 23). Men leze aldaar voor LOWY: LOUWE, over welk geslacht men zie *Nav.* XIV. bl. 90, en vergelijke met OUDENHOVEN, CHRISTYN, *Jurispr. Her.*, part. I. p. 135, 136, 194.

Op de aangehaalde bl. 1319 van BALENS *Beschr. van Dordr.*, lees ik, dat POMPEJUS DE ROOVERE JAKOBSZ. bij ALITH DE WITH, † 30 dec. 1597, slechts een eenig kind verwekte: JOHANNA DE ROOVERE, die den 26 julij 1598 is overleden. Uit gemelde *Beschr. van Dordr.* kan eene gedeeltelijke geslachtlijst der DE ROOVERES te Dordrecht worden opgemaakt; men zie bl. 942, 948, 950, 952, 975, 980, 994, 1007, 1008, 1017, 1129, 1136. — Zie ook VAN LEEUWEN, *Bat. ill.*, bl. 834, 863, 960, 1014; *Suite du Suppl. au Nobil. des Pays-Bas*, t. IV p. 51 et suiv., waar de oudste DE ROOVERS genoemd worden; LE CARPENTIER, *Hist. de Cambray*, part. III. p. 869 [waar over de verwantschap van het geslacht KEINOOGHE met dat van DE ROOVERE wordt gesproken], 1041, 1085; de kwartieren van m^r^. SAMUEL ONDERWATER BOUDEWIJNSZ. [op den Omslag, n°. 5 van *Nav.* XII. medegedeeld], waaruit, zoo ik wel heb, blijkt, dat de vrouw van JAKOB DE ROOVERE KEINOOGE heette; OUDENHOVEN, *Beschr. van Zuyt Holl.*, bl. 160.

M°.

Daendels (vgl. XV. bl. 349; XVI. bl. 29). C. J. zal mij verpligten met de mededeeling ook van den naam der moeder van LUIJER DAENDELS, die ik als.... VAN HEERDT (?) vind aangeteekend. Is dit juist, dan kan zij behooren tot de door H. R. opgegeven VAN HEERDTS, die even als L. D. te Hattem woonden. De tweede man van MARGARETHA VAN ZUIJLEN VAN NATEWISCH was GERRIT VAN GALEN.

B. D.

Geslacht de Hennin. In welken graad van maagschap stonden BALTHAZAR en GEORGE DE HENNIN *van Bossu*, tot den in de nederlandsche geschiedenis bekenden MAXIMILIAAN?

J. L. A. J.

Wapen van Mees. In mijne verzameling portretten van vaderlandsche personen, bevindt zich o. a. een portret van den predikant MEES (1631—1694). Daar het mijne gewoonte is, zooveel mogelijk de familiewapens bij die portretten te voegen, zou men mij zeer verpligten, wanneer de eene of andere verzamelaar van wapens mij eene opgave van het wapen van ds. MEES konde en wilde doen.

Zoo ik mij niet bedrieg stamt de familie MEES, te Rotterdam en elders, van hem af.

Evenwel is het mij niet gelukt het wapen van die familie op te sporen.

V. S. P.

Wapen van Molkenbour en de Marsman. Wie kan ons opgeven de wapens van de overijselsche geslachten MOLKENBOUR en DE MARSMAN, die in de vorige eeuw te Zwolle en te Dalfsen gevonden werden en aldaar in betrekking zijn geweest?

Mededeeling over die familiën te ontvangen zal tevens aangenaam zijn.

K.

Familie la Coste (vgl. XVI. bl. 30). De vrager kan het eene en andere omtrent deze familie vinden bij SCHOTEL, *Kerkelijk Dordrecht*, 2^e^ deel bl. 274—277, en in de aldaar aangehaalde *Boekz. der gel. Wereld* 1733.

Breda. C. VAN MAANEN.

Familie Lacoste. Volgens eene afbeelding, waarschijnlijk uit het eene of andere drukwerk afkomstig, was het wapen van PIETER DE LA COSTE, secretaris, het volgende: Van blaauw, een geheel groene boom, geplant op een groenen grasgrond, waaronder eene naar de regterzijde (heraldiee) loopende, blijkbaar witte koe. Aanziende getraliede helm met groen-zilveren wrong, met een geheel groenen boom tot helmteeken. Dekkleeden: van buiten zilver, van binnen groen.

TH.

Familie van Haren (vgl. XVI. bl. 29). In al de door ons geraadpleegde geschriften, die over het geslacht der VAN HARENS handelen, vinden wij geene ophelderingen omtrent den verlatiniseerden naam van ONNO ZWIER. — Waarschijnlijk is deze ook niet zijn doopnaam, maar wel OENE, zoo als HALBERTSMA zegt in zijne *Fragmenten*, blz. 208. Zijn oom DUCO VAN HAREN te Wolvega, bij wien hij dikwijls logeerde, noemde hem ook OENE. Het doopboek van dien tijd — zoo het nog te Leeuwarden aanwezig is — zou deze zaak kunnen ophelderen.

Wat de wettige dochter van WILLEM VAN HAREN (AMELIA HENRIETTE WILHELMINA) betreft, deze stond niet in betrekking met den franschen graaf MIRABEAU, maar wel hare onwettige zuster, bekend onder den omgekeerden naam van HENRIETTE AMELIE DE NERAH, die den 15den mei 1765 werd geboren. — Toen zij drie jaren oud was, verloor zij haren vader en de zorg voor hare opvoeding werd aan haar oom ONNO ZWIER VAN HAREN toevertrouwd. Deze laatste kwam in 1779 te overlijden, en onze HENRIETTE had op dit tijdstip eenen veertienjarigen leeftijd bereikt. Om onbekende redenen werd zij naar Parijs gezonden en aldaar als *pensionaire libre* in een meisjesklooster opgenomen. Tot haar negentiende jaar vertoefde zij in dat gesticht, toen MIRABEAU haar bij toeval leerde kennen, en aan dezen man schonk zij een vertrouwen, dat hij — hoe hoog van geboorte en aanzien — niet verdiende. — Vijf jaren lang duurde deze vertrouwelijke omgang, toen zijne ontrouw haar deed besluiten, om hem en Frankrijk te verlaten. Hare laatste levensjaren bragt zij te Amsterdam door op het zoogenaamde *Deutzenhofje*, waar zij in 1818 overleed [1]). SARA ADEL VAN HULS, wed. van ONNO ZWIER VAN HAREN, is in het jaar 1793 in 75 jarigen ouderdom in het Burmania-huis te Leeuwarden overleden, alwaar zij eenigen tijd vóór haren dood blind was geworden [2]). Dat deze achtenswaardige vrouw in den communicatiebrief van haar mans overlijden twee van hare kinderen schrapte, is niet te verwonderen, daar toch hare dochters CAROLINA WILHELMINA en MARIANNA ELISABETH een onuitwischbaren smet op het zedelijk gedrag van haren man hadden geworpen. Hoe intusschen mevrouw VAN HAREN over haar man en hare twee hier voren genoemde dochters dacht, blijkt genoegzaam uit hare eigenhandig onderteekende deductie, gedrukt te Leeuwarden bij ABRAHAM FERWERDA, 1762, alwaar zij in den aanhef zegt: »Overtuigd dat de stilzwygentheit een der grootste deugden der vrouwen is, heeft zij tot nog toe, haare defensie, en haares mans justificatie niet zoeken aan te toonen door menigvuldigheit van woorden, maar door de allertederste aankleving aan den Persoon van haar egtgenoot, en de allerstandvastigste betuiging door haar gedrag, dat zyne belangen haare belangen zijn, en dat zyn noodlot ook tot haaren laatsten adem toe, haar noodlot zal zijn: en zij heeft gehoopt, door *hare* moderatie en stilzwijgen. zoo niet uit te roeijen, ten minsten te verzagten, den haat en nijd, die zoo bitter tegen haaren man, en haare agt kinderen, woed.” Terwijl zij besluit met de volgende woorden: »Haare oogen verzwakken door een vloed van tranen. die hare, en hare mans vijanden, zedert bijna twee jaren, gedurig lijk hebben doen storten, hare hairen, voor den tijd grijs geworden, haar dagelijks verval van levensgeesten, alles, toont aan haar een verhaasten ouderdom, en dreigt haar met een vervroegde dood. Zij berust wederom in dezen in de wille van Godt, zij kan, zij zal, gerust voor zijn oordeel verschijnen, met relatie tot hare pligten van zuster, vrouw en moeder. En zoo voor den Throon van God nog menschelijke zorgen zweeven, zoo voor den Rigterstoel des Allerhoogsten het wenschen nog plaats kan hebben, zal haar eerste wensch zijn, voor de welvaart en het geluk van haaren lieven Egtgenoot, haare waarde agt kinderen en drie kints-kinderen: En haar tweede wensch zal zijn, dat het de Godheit mag behagen, hare ondankbare en trouwlooze vrienden en schoonbroeder, hare bittere zuster, hare woeste schoonzoons, en hare twee gedenatureerde dogters, te beteren, te vergeven en te behouden!”

S. F. K.

[Over mad. DE NERAH zie men ook vooral *Vaderl. Letteroef*, 1858 Mengelw. bl. 449—481.]

[1]) Zie *Geschiedkundige herinneringen uit de voormalige Grietenijen en Oost- en West-Stellingwerf, hoofdzakelijk aangaande het geslacht der Van Haren's*, blz. 63.

[2]) Zie HALBERTSMA, *Letterkundige naoogst*, 2de stuk, blz. 517.

Wapens gevraagd (vgl. XV. bl, 349). Mr. LIEBRECHT HAVREMAN enz. Wij nemen de vrijheid den vrager M. D. V. te doen opmerken, dat deze naam niet goed is opgegeven; in de boeken der oostind. comp' komt voor als directeur generaal mr. LIBRECHT HOOIEMAN van 1762 tot 1774, wanneer hij overleden is. Hij kwam in Indië met het schip Patmos als onderkoopman in 1735. LUBORANTUS.

Geslacht van Baarland. Wat de doop-, trouw- en begraafboeken van Goes mij van bovengemeld, nu uitgestorven, geslacht hebben doen kennen, wil ik doen volgen.

SMALLEGANGE zegt bl. 702:

FREDERIK VAN BAARLAND leefde omtrent 1500.

MATTHEUS VAN B.
N. BOLLAERT uit Brabant.

JAN MATTHEUSSEN VAN B.
N. OOSTDIJK.

MICHIEL VAN B., baljuw van Goes, superintendent van den eilande van Zuydbeveland.

Doopboek.

Deze MICHIEL VAN B. geb.....? werd begraven 2 febr. 1629, deed 21 febr. 1601 ondertr. 1° met jvr. JACQUEMINA VAN BANCHEM j. d. van 's Gravenhage, geb.....? begr. 1 nov. 1607; 2° 10 Sept. 1611 met MARIA CORNELISdr. MATTHIJSEN.

JOHAN V. B. geb....? begr. 20 mei 1654.
CORNELIA KIEN.

a. JACQUEMINA, ged. 29 febr. 1629.
b. MICHIEL, » 26 julij (a)
c. ANNA, » 31 aug. 1631.
d. NICASIUS, » 12 jan. 1633.
e. JACOBMINA » 23 april 1634.
get. pensionaris mr. CORN. HUIJGENS, commies JOAN SIXTY en zijne vrouw CATH. KIEN.
f. ADRIANA ged. 18 oct. 1635,
get. mr. CORN. V. VERE.
g. JOHAN » 22 febr. 1637.
h. JOHAN » 16 mei 1640.
i. CATHARINA » 10 mei 1641.
k. CORNELIA » 24 aug. 1646.

MICHIEL (a) secretaris en pensionaris van Goes, overl....? geh....?
GEBELIA VAN GERNOU.

CORNELIA ged. 22 aug 1657.
(laatste afstammeling).

Trouwboeken:

SEBASTIAAN DE WITTE, rentmr., geb....? begr. 30 juny 1610, ondertr. 15 maart 1603 met jvr. PIETERNELLA BAERLANTS; zij huwde 1614 JACOBUS BOUDEWIJN WISSE, wedr. van Cloetinge, en deed 8 april 1617 ondertr. met JAN BOLLAERT, j. m. van Goes.

PIETER ADRIAANZ, OOSTDIJK van Goes, ondertr. 30 juny 1612 met DIGNA MATTHEUSdr. VAN BAERLANT van Goes, geb.... begr. 26 febr. 1621.
get. moeder des bruidegoms MAYKEN DIGNUSSEN, stiefvader CORN. BIJSTERMAN, broeder WILLEM ADRIAANZ OOSTDIJK, broeder der bruid mr. MICHIEL VAN B. (de oude), zuster der bruid PIETERN. MATTHEUSdr. V. B.

JACOB VAN BAERLANT, ondertr. 25 maart 1606, MARIA CORNELISdr. VAN SCHUYLEN [1]).

Jhr. .... baron van Groesbeke, vicomte d'Aublain, seignr. van Henemalde (?) en Veeck? ondertr. 17 sept. 1638 jvr. CATHARINA VAN BAARLAND [2]).
get. JACOB VAN B., haar vader, heer van Dirksland.
MARIA CORNELISdr. V. SCHUIJLEN, hare moeder, vrouw van Dirksland.

CORNELIS DIGNUSSEN [ik denk EVERSDIJK] wedr. van Goes, geh. 8 april 1623 met CATHARINA PIETERSdr. V. BAERLANT, wed. MELCHIOR CORNELISSEN MOUTHAEN, ondertr. te Middelburg.

ADRIAAN CORNELISSEN SMALLEGANGE, zoon van CORN. ADRIAANZ. S., ondertr. 13 nov. 1621 met SARE HUBRECHTSEN [3]) van Goes, haar voogd was mr. MICHIEL VAN BAARLAND, denkelijk haar neef.

Volgens de registers van overlijden der r. kath. gemeente overleed:

1643. 1 maart CATHARINA BAERLANT, barones ab Heumen.

1662. 22 nov. JACOBUS VAN B. dom. van Dirksland [4]).

1682. 6 junij MARIA uxor dmi. BAERLAND [MARIA CORN. V. SCHUIJLEN].

Begraafboeken:

1600. 9 apr. SIMON JANSZOON BAERLANT [5]).
1603. nov. kind van MICHIEL MATH. V. B.

[1]) Haar broeder, CORN. CORNZ. VAN SCHUIJLEN deed 25 april 1609 ondertr. met ISABELLA CORNELIS van Goes [dr. van burgem. CORN. GILLISSEN VAN WATERVLIET en MARIA MATHIJSSEN.] PIETER VAN SCHUIJLEN van Kattendijke deed 3 jan. 1598 ondertr. met CATH. JOOSdr. VAN DE WERVE j. d. van Goes. [RUIJCHROK V. DE WERVE?]

[2]) Misschien hun kleinzoon: JACOB, grave van Groesbeek, Wemeldinge enz., wedr. won. te Goes; hij deed 13 sept. 1694 ondertr. met JACOBA THEDING VAN BERCHOUT, vrouw van Vronestein, wed. won. te Brielle.

[3]) In 1530 was een HUBRECHT V. B. geneesheer te Namen; kan zij van dezen geen kleindr. zijn?

[4]) In 1650 liet JACOB V. B, heer van Dirksland, in de groote kerk te Goes een dom maken voor hem en de zijnen. Deze JACOB was zoon van ADRIAAN; in 1618 deed eed als burger van Goes JACOB ADRIAANSZ V. B.; was misschien zijn vader ADRIAAN BAECX V. B. geb. te Mechelen 9 aug, 1574, in 1616 rector aan de H. school te Leuven, doctor in de beide rechten? Zie *Biograph. Woordenb.* van A. J. VAN DER AA; in *Geletterd Zeeland* bl. 266 komt nog een ADRIAAN V. B. voor, geb. 1488, professor te Leuven in de welsprekendheid.

[5]) Kan deze niet die SIMON VAN B. zijn, van wien P. DE LA RUE, *Geletterd Zeeland* bl. 321 zegt, dat hij als student te Leiden stierf, jongeling van groote verwachting zijnde.

1607. 11 oct. kind van mr. JACOB VAN B.
— 1 nov. vrouw van mr. MICHIEL V. B.
1619. 19 oct. kind van mr. JACOB VAN B.
1621. 26 febr. DIGNA BARLANDUS, vrouw van P. ADR. OOSTDIJK.
1622. 4 nov. kind van mr. JACQUES VAN B.
1629. 2 febr. mr. MICHIEL V. B. baljuw.
— 21 oct. WILLEM en MARIA, kinderen van mr. JACOB VAN B.
1654. 20 mei mr. JOHAN VAN B. baljuw.
1672. 19 maart vr. ANNA BAERLANTS — [misschien de ANNA, ged. 31 aug. 1631, dr. van JOHAN en CORN. KIEN].

F. CALAND.

Geslacht en wapen van Lambinon. Ik heb voor mij liggen een in 1710 geteekend wapen van de fam. LAMBINON: écartelé: 1 et 4 de sable à 3 fasces d'argent, au lion de gu. couronné d'or brochant sur le tout; 2 et 3 d'argent à cinq fusées accolées de gu.; celle du milieu ch: de trois fleurs de lis d'or l'une sur l'autre [DE GEER]. C: le lion des 1 et 4 quartiers, vol d'argent et de gu. L: d'arg. et de gu.

Wie weet mij iets van de uit het land van Luik overgekomene fam. LAMBINON mede te deelen; alsmede waarom en sedert wanneer zij kwarteleerde met de adellijke fam. DE GEER? F. CALAND.

Geslacht Mollerus. In 1606 gaf MARTINUS MOLLERUS, pred. te Görlitz in Oberlausitz, een boek uit: *Praxis Evangeliorum,* bestaande in overdenkingen op iederen zondag van 't luthersche kerkjaar.

Van dezen MARTINUS MOLLERUS zijn latere nazaten:

JOHAN FLORENS MOLLERUS, geb. 13 junij 1718 te Deilinghoffen in 't graafschap Mark, en gehuwd in 1747 te 's Hertogenbosch met JOHANNA MECHELINA BOONACKER.

JOHAN FLORENS MOLLERUS, geb. 1751 enz.

De stamboom laat zich vervolgen tot heden toe. Hooger dan JOHAN FL. MOLLERUS, geb. 1718, zijn de bergten echter duister. Misschien was de vader van dezen zekere JOHAN GOSWINUS MOLLERUS, ook te Deilinghoffen woonachtig.

In den *Navorscher*, V. blz. 280, wordt nu vermeld zekere JUSTUS GUILLELMUS MOLLERUS, ondertrouwd 5 mei 1668 te 's Heerhendrikskinderen met MARIA VAN GROENINGEN, en getrouwd te Goes.

Vraag: behoort deze J. G. MOLLERUS in de bovenvermelde geslachtreeks tusschen MARTINUS MOLLERUS en misschien JOHAN GOSWINUS MOLLERUS geplaatst te worden? En wat is verder van hem en van zijn geslacht bekend?

P. P.

MENGELINGEN.

Zonderlinge drukfouten (vgl. A. R. XIII. bl. 58, 128; XIV. bl. 158, 252, 349). De *Intermédiaire* van dit jaar heeft tot deze rubriek eene aardige bijdrage geleverd. Op p. 253 en verv. van dit tijdschrift wordt een brief medegedeeld, tot hiertoe onuitgegeven, van den kardinaal MAURY, waarin deze o. a. tot zijnen vriend BESSIÈRES zegt: Puisque ma dernière épitre ne t'est point parvenue, je me souviens par hazard, en ce moment, que pour te mettre à ton aise avec moi, pour te prouver que grâces à Dieu je n'avois pas troqué ma cervelle avec ma *culotte* rouge, et que je n'étois pas encore devenu assez imbécile pour prendre le papier monnoye des mots respectueux au pair, ou en équivalent des sentiments de l'amitié, etc.

Er staat *culotte;* er had *calotte* moeten staan. De zetter heeft dus van des kardinaals hoofddeksel eene broek gemaakt — eene kunst die alle kleêrmakers der wereld hem zullen benijden.

Of neen, bij den zetter ligt de schuld niet. Zij ligt of bij den afschrijver van den brief, of — wie weet het? — bij den kardinaal zelven. De redacteur deelt dit later aan de lezers mede en voegt er bij:

On connaît la vieille histoire de ce Paroissien, ou Livre d'Heures, où le fidèle, qui suivait avec ferveur les cérémonies de la messe, arrivé à un certain endroit, lisait en toutes lettres et sans pouvoir en croire ses yeux: *Ici le prêtre officiant monte les dégrés de l'autel et ôte sa culotte.*

De *Intermédiaire* was dus de eerste niet die deze ongelukkige fout maakte. Est solamen miseris socios habuisse malorum.

Ik herinner mij, lang, zeker wel dertig jaren geleden, dit ergens gelezen te hebben, doch waar, weet ik niet meer. Kan een der medewerkers van den *Navorscher* mijn geheugen te hulp komen? En nog liever zag ik deze vraag beantwoord: bestaat het boek, waarvan die *vieille histoire* spreekt inderdaad, of is het slechts eene anecdote zonder historischen grondslag?

Zonderlinge drukfouten. HOOFT zegt in zijn gedicht, *Amaril had jck hajr wt uw tujtjen* (in mijne uitgave, in de 3[de] aflev. die binnen kort het licht zal zien, bl. 184):

Oft en had jck maer een van die voncken,
Die daer laest in uw kijckertjes bloncken:
'K plantese boven de minne sijn kaecken,
Om desen blinden eens siende te maecken:
Dat als immer hij oorlooghen wilde,
Hij sijn pijlen met kennisse spilde.

Zoo wordt in het hs. gelezen. In de eerste uitgave van dit gedicht, in den *Kuysheyts-Kamp*, heeft de zetter de vrijheid genomen de *pijlen* van de min, in de laatste regel, in *pillen* te veranderen.

P. L. Wz.

Zonderlinge drukfouten. Een der schoonste regels uit MALHERBES gedichten:

»Et, rose, elle a vécu ce que vivent les roses..."

heeft zijn ontstaan te danken aan eene drukfout. — In 't handschrift stond:

„Et Rosette a vécu, ce que vivent les roses..."

In België is de uitgave van een r. k. gebedenboek mislukt, door dat bij de bediening van de mis, waar behoorde te staan: »ici le prêtre ôtera sa calotte", abusivelijk gedrukt was: „ici le prêtre ôtera sa culotte."

Zonderlinge drukfouten. Wat hier omtrent dit vers van MALHERBE gezegd wordt vereischt eenige toelichting. Het verhaal luidt aldus: MALHERBE had geschreven,

Et Rosette a vecu ce que vivent le roses;

maar de zetter zag de *t's* voor *l's* aan en maakte er van:

Et Rosette a vecu ce que vivent les roses.

De dichter, de proef ontvangen hebbende en het stuk overluid lezende, zag de fout, maar zag te gelijk, dat de zetter hem in zijne onnoozelheid eene fraaie verbetering aan de hand had gedaan, en verbeterde aldus:

Et rose, elle a vecu ce que vivent les roses.

Maar het is ook bij dit verhaal, zoo als bij vele andere aardige anecdoten, de vraag, of het tot de geschiedenis of tot de overlevering behoort. Het laatste is zeer waarschijnlijk. In den *Intermédiaire*, waarin dit verhaal onlangs ook ter sprake is gekomen, zegt niet alleen een den medewerkers, dat hij in eene verzameling van stukken in proza en poëzij in het jaar 1711 bijeen gebragt, ook dit gedicht van MALHERBE gevonden heeft, en daar gelezen,

Et ne pouvoit ta fille estre mieulx que les roses,

maar deelt ook een ander mede, dat LALANNE in zijn uitgave der werken van MALHERBE verzekert, dat de oudste lezing is:

Et ne pouvoit Rosette être mieux que les roses,
Qui ne vivent qu'un jour.

Is dit zoo, en er bestaat geen reden om het in twijfel te trekken, dan kan de latere lezing niet op de bovengemelde wijze uit eene drukfout ontstaan zijn.

De steller van het voorgaande artikel schijnt omtrent de drukfout in het gebedenboek vrij goed ingelicht te zijn. Misschien weet hij op de vraag, in de vorige kolom gedaan, een voldoend antwoord te geven.

P. L. Wz.

Drukfouten (vgl. XV. bl. 252, 349; XV. bl. 95). Met de opzettelijke druk- en schrijffout, waarvan t. a. pl. voorbeelden gegeven worden, is eene andere soort van quasi-drukfout verwant. Ik bedoel hier eene zoodanige als een fransch dichter, ik meen SCARRON, opgaf in zijne werken gevonden te hebben. Hij had, namelijk, een gedicht gemaakt en uitgegeven met den titel: *A la chienne de ma soeur.* Later, toen hij met zijne zuster in onmin geraakt was, beweerde hij, dat in dien titel eene drukfout was, want dat er staan moest, *A ma chienne de soeur.*

ALIQUIS.

Eetbare vogelnestjes (vgl, XIV. bl. 159, 222, 287, 318). Prof. G. J. MULDER uit Utrecht schreef hierover eene verhandeling in MULDERS *Natuur- en Scheikundig Archief*, te Rotterdam bij V. D. HEUVELL, jaarg. 1838, d. VI. bl. 172.

Triolet von het solitairspel (vgl. XV. bl. 190, 319). Vrage naar de speelwijze, vereischt bij het gewone solitairspel met 33 gaatjes n°. 2, bl. 320?

[Bij ieder solitairspel dat men koopt, vindt men eene aanwijzing hoe men het spelen moet.]

Ned. el (mêtre) (vgl. XV. bl. 160, 224, 255, 318, 381; XVI. bl. 30). Het deed mij genoegen, de verschillende opgaven, den omtrek der aarde betreffende, mij door EN LEERE MIJ verstrekt, te lezen. Oppervlakkig meende ik ook, dat overal de zelfde mijlen bedoeld werden, maar of het geografische zijn is mij niet duidelijk. Ik lees daar b. v., dat ERATOSHENES den omtrek der aarde bepaalde op 7875 mijlen, en in *Der Erdball* van d^r. ZIMMERMANN siebzehnte Auflage, 1 Lieferung 1865, vind ik, dat deze denzelven bepaalt op 5813 geografische mijlen. D^r. ZIMMERMANN zegt, na alvorens over ERATOSTHENES en zijne meting gesproken te hebben, »das ägyptische Stadium hat eine Länge von ungefähr 570 Fuss (43 auf eine

Meile à 24,000 Fuss); solcher Stadien zählte man von Alexandriën bis Syene 5000, dieses giebt den Umfang der Erde zu 250,000 Stadien, also 5813 geographischen Meilen." Dat *ungefähr* kan toch zulk een groot verschil niet geven.

Het blijkt hieruit, dat de mijlen in »*De kleine Kosmos* enz." bedoeld, andere zijn, dan bij dr. ZIMMERMAN; ik kan niet denken, dat beide schrijvers zich zullen vergist hebben.

Gesteld dat de bedoelde mijlen geografische zijn, waaraan is deze vermindering dan toe toe te schrijven? De digtheid der aarde moet thans grooter zijn dan vroeger, of er moet zich aan den evenaar een ring gevormd hebben, die zich verwijderd heeft en misschien tot eene nieuwe wereld is gevormd.

Wat het eerste aangaat, daarvoor vind ik in: *Le Ciel, notions d'astronomie par* AMÉDÉE GUILLEMIN, deuxième édition 1865, p. 123: »Cette densité est telle, qu'à égalité de volume la matière terrestre pèse de cinq fois et demie autant que l'eau."

In het *Album der Natuur* 1864: »voor de gemiddelde digtheid der aarde is daarbij gevonden 5.316."

Bij dr. ZIMMERMANN. »So ist diese Dichtigkeit beinahe 5 mal so gross als die des Wassers, genau in Zahlen gleich 4.95." De digtheid der aarde geeft derhalve ook alweder verschil. Of voor het tweede bewijzen aanwezig zijn? De vraag blijft dus, welke mijlen worden er in den *Kleinen Kosmos* bedoeld.

In het *Wetenschappelijk bijblad van het Album der Natuur* jaarg. 1864, bl. 48 vindt men: »De gemiddelde straal der aarde, overeenkomende met een breedte, waarvan de sinus $^1/_3 \sqrt{3}$, is, zooals men weet r — $^1/_3$ p (als r de straal des aequators en p de afplatting voorstelt) en zal dus zijn 6,371,007 meters."

Tot hiertoe stelde men den straal des aequators gelijk 6,377,400 meters. Eene vermeerdering daarvan van 830 meters is eene niet te verwaarloozen grootheid. »Zoo als lang bekend was, is dus de meter *niet* juist het veertig millioenste deel van eenen meridiaan, maar iets minder dan dat, en zou het bovendien onmogelijk zijn om deze grootte juist op te geven, aangezien de verschillende meridianen onderling in lengte verschillen."

Dit laatste is ook door H. M. C. v. O. aangehaald uit den *Sterrenhemel* door prof. KAISER. A. C. D. G.

Sakkerdaanhout. Welke soort van hout is dat? Ik vond er o. a. van gesproken door COMMELIN, *Beschr. v. Amsterdam*, die zegt dat er in de synagoge der Portugeesche joden aldaar »een groote Sackerdane houte kas" gezien wordt, »die met twee deuren open wordt gedaen, seer treffelyk versiert met sny-werk, colommen en andere cierage." Het is dus eene soort van hout, waar meubelen uit vervaardigd worden.

ALIQUIS.

Lid van de edele duitsche natie. In de onlangs verschenen IIde aflevering van de *Genealogische kwartierstaten van Nederlandsche geslachten*, kwartieren van mr HIERONYMUS SLICHER, komt onder de titels van mr WIGBOLD SLICHER (geb. 1627, † 1718), secretaris der stad Amsterdam, ook voor, die van »lid van de edele duitsche natie." Wat was dat voor een titel?

Cz.

Adonishofje. JAN DE BRUNE DE JONGE vergelijkt in de voorrede van zijne *Honigbye* zijne gedichten bij »d' Adonis-hofjes, die zommige luiden uit haer veinsters hangen, waer in men niet en plukt dan kleine bloemtjes, vergeselschapt van vele doornen." Wie weet eene naauwkeuriger beschrijving van die Adonishofjes te geven?

T. G.

Ongeluksdagen (vgl. XI. bl. 380; XII. bl. 222; XIII. bl. 29, 190, 223, 288, 352). In de bibliotheek te Genève berust onder de handschriften een missaal, waarvan VALERY in zijne *Voyages en Italie* zegt: Dit handschrift, ten minsten van de Xde eeuw, is merkwaardig om de herinnering aan de denkbeelden, de zeden en de gewoonten van dien tijd. Men vindt er de gebeden in, die de beproevingen, *Gods oordeel* genaamd, voorafgingen, De kalender wijst in bijzonderheden de ongeluksdagen aan, genaamd *Egyptiaques*, (in een saksisch hs. in de Cotton-collectie, *Egyptian daijs*), over welker etymologie de geleerden het echter niet geheel en al eens zijn. Deze ongeluksdagen vindt men in den kalender van 1280 niet meer aangewezen; doch in dien van het geneefsche missaal zijn zij 18 in getal, en volgens SENEBIER 24 en 25 in de kalenders van andere missalen te Bern en te Weenen berustende; en, vervolgt VALERY, indien het aanteekenen van ongeluksdagen in gebruik was gebleven, zouden onze kalenders voorzeker de aangegevene getallen verre hebben overtroffen.

J. L. A. I.

GESCHIEDENIS.

Blanketsel (vgl. XVI. bl. 40, 65.) Hoewel geen regtstreeksch antwoord op de vraag, kan ik GERRIT echter het volgende mededeelen:

»Die Sitte des Schminkes kam aus dem Orient nach Griechenland und Rom; die Schminke zur Röthung der Wangen hiess Phykos (*Fucus*), welche aus einer purperrothen Gattung des Meertangs bereitet wurde, auch brauchte man dazu Mennig (Miltos, *Minium*); die Haut weiss zu färben diente das Bleiweiss (Psimythos, *Cerussa*), zum Schwärzen der Augenbrauen das orientalische Mittel (Stimmi, *Stibium*), sogar die Adern an den Schläfen malte man blau. Schminke wurde besonders von den Hetären stark gebraucht; in Rom suchten auch die alten Koketten durch allerhand Mittel die Schönheit zu erhalten, und sogar die Sklavenhändler schminkten ihre Waare, um durch das jugendliche Ansehen der Sklaven die Käufer zu täuschen. Auf dem Theater schminkte man sich in den alten Zeiten nicht, weil die Schauspieler Larven trugen. Von Italien kam der Gebrauch der Schminke durch KATHARINA VON MEDICI nach Frankreich und von da zu LUDWIGS XIV Zeiten an die andern europäischen Höfe; in Russland schminkten sich die Damen schon unter PETER I. In neuerer Zeit ist das Schminken wieder aus der Mode gekommen, und wird meist nur von alten Koketten, Buhldirnen und Schauspielern angewendet" (Zie PIERER'S *Universal-Lexikon.* Band 15 in voce *Schminke.*)

»Preparations for improving beauty were known to the ancients, and some authorities refer them even to mythology, and others to the Grecian stage. The Roman ladies painted, and those of Italy excelled in heightening their charms artificially, by juices and colours and by perfumes. Rouge has always been in disrepute among the virtuous and well ordered women of England, though some simple *Cosmetics* are regarded as innocent and are in general use. The females of France and Germany paint more highly than most other nations A stamp was laid on cosmetics, perfumery, and such medicines as really or suppositiously beautify the skin, or perfume the person, and the venders were obliged to take out licences, 25th. Geo. III. 1786." (Zie HAYDN'S *Dict. of Dates* in voce *Cosmetics.*) —

Terwijl GERRIT bovendien het eene en andere kan vinden in D'ISRAELI'S *Cur. of Litt.* deel I, in het artikel: *Anecdotes of Fashion*, bl. 216—231., waarin de schrijver den tijd van ELISABETH »*the golden period of cosmetics* noemt.

Breda. C. VAN MAANEN.

Thomas van Stakenbroek (vgl. XVI. bl. 23, 36, 65.) In weerwil van hetgeen door FAHNE wordt beweerd, schijnt ons de familie HOEN-CARTIELS van eenen geheel anderen stam te wezen, dan die van HOEN VAN DEN BROEK, nu HOENSBROEK, zijnde de naam HOEN eenvoudig de qualificatie van een ambt (centenarius) uit den karolingischen tijd, welke even als de namen SCHENK, TRUCHSES, VILAIN, GONFALONIERI, door vele oude familiën is aangenomen. Wij merken op, wat de geslachten HOEN-CARTIELS en VAN DEN BROEK (MUSCH) aangaat, dat het geslacht HOEN-CARTIELS stamt uit het schilderachtige Guildal tusschen Maastricht en Aken, terwijl dat van VAN DEN BROEK (MUSCH) in het laatst der XVe eeuw uit de zanderige Kempen opkomt, en eerst in 't midden der volgende eeuw eenigzins aanzienlijk wordt. Zij mogen (V. D. BROEK MUSCH) uoch met HOEN V. D. BROEK noch met HOEN-CARTIELS, tot welke zij in geenerlei betrekking staan, verwisseld worden. Zie hier wat wij van de familie V. D. BROEK MUSCH vinden in de hs. leenregisters van het graafschap Loen, berustende te Hasselt:

1442 JOHAN VAN KESSEL als man en momber zijner huijsfrouwe JENNE SPIRINK VAN DIJNTER heeft ontvangen te leen, den 5 mei, het derde deyl der heerlijkheid Gestel (Luiksgestel) gelegen in dat ambt van Eyck, bij Eykelsberge." — »1506 JOANNES VAN DEN BROECKE recepit dominium ac villam de Gesselt." — 1507 den 23 febr. Dnus JOANNES DE ROUVER, miles tanquam proximus heres ADRIANI filii JOANNIS DE KESSEL relevavit villam et dominium de Gestel. In 1515 treedt JAN DE ROOVER, ridder, in een proces voor de leenzaal van het graafschap Loon, wegens de halve heerlijkheid Gestelt, die JOANNES VAN DEN BROEK wonende op 't Zegel te Aerschot gewelddadig heeft in bezit genomen. De aanwezige processtukken geven geene nadere berigten.

ANDANTE.

J. R. de Wetstein (vgl. XVI. bl. 7, 66). Zie aangaande dit geslacht DAV. VAN HOOGSTRATEN in zijn bekend *Woordenboek.* J. KOK gaf er in zijn *Vad. Woordenb.* een uittreksel van. De bekende amsterdamsche boekverkooper JOHAN HENDRIK WETSTEIN

was een zoon van JOAN RODOLF, is geboren te Bazel 15 maart 1649 en † te Amst. 4 april 1726. Zie *Boekzaal van Europa sept. & oct.* 1694, bl. 344. Het huis in de Kalverstraat, het 9[de] van den Dam naast Doctrina, werd door die firma in 1692 aangekocht van de erven van CLEMENT DE JONGE, in 1728 vertimmerd en alstoen in den gevel hun symbool, een wet- of slijpsteen, geplaatst.

L. D. R.

Kloeke en edele daad van den prins van Oranje (vgl. XV. bl. 353; XVI. bl. 33). Zonderling genoeg vind ik in mijn atlas wel eene gravure, voorstellende het bedoelde feit, doch niet naar eene teekening van OOSTERHUIS, maar naar eene teekening van J[s]. KAMPHUIJZEN. Zij is gegraveerd door D. SLUIJTER en »uitgegeven bij J[s]. GROENEWOUD te Amst." Het onderschrift luidt: »Z. K. H. WILLEM FREDERIK GEORGE LODEWIJK, prins van Oranje Nassau, kroonprins der Nederlanden, in den aanval der Franschen, den 16[den] junij 1815, bij Quatre-Bras omsingeld, doch door het 7[de] bataillon zijner wapenbroederen ontzet, schenkt dezen zijn eereteeken" (zijnde op deze prent eene medaille aan een breed lint). Een pendant dezer plaat van denzelfden teekenaar en graveur stelt voor het kwetsen van den prins bij Waterloo.

Van H. P. OOSTERHUIS daarentegen vind ik (gegraveerd door H. W. HOOGKAMER) »Eerste aanval van de Franschen op de Nederlandsche armée, den 16[den] Junij 1815, bij Les quatre bras, waarbij de onsterfelijke krijgsheld onze geliefde Kroonprins zegt: Mijne Kameraden! houdt moed! 't is hier om haardsteden en altaren te doen." De prins is voorgesteld te paard op den vijand inrennende, en wijzende aan de soldaten het pad van eer met de punt van zijn steek. Hiervan pendant, voorstellende, als voren, Waterloo.

De platen van SLUIJTER zijn niet fraai; deze beide echter nog veel slechter. Alles bepaald uit dien tijd, zoodat het vertelsel — als 't een bloot vertelsel is — al zeer vroeg moet in omloop gebragt zijn. SCHARP (*Gedenkzuil*) vermeldt het feit niet, maar schrijft de redding des prinsen, nadat hij bijna onder den vijand was geraakt, aan zijn moed en de eenvoudigheid van zijn gewaad toe (blz. 58).

CHR.

Kloeke en edele daad van den prins van Oranje bij Waterloo. Op eene plaat van J. KAMPHUIZEN door D. SLUYTER, uitgegeven bij J[s]. GROENEWOUD te Amsterdam staat het volgende onderschrift: »Z. K. H. WILLEM FREDERIK GEORGE LODEWIJK, prins van Oranje-Nassau, kroonprins der Nederlanden, in den aanval der Franschen, den 16[den] junij 1815, bij Quatre-bras omsingeld, doch door het 7[de] bataillon zijner wapenbroeders ontzet, schenkt dezen zijn eereteeken." Deze plaat, bij mij, bevat geen jaartal van uitgave. Het eereteeken door Z. K. H. aangeboden, heeft den vorm eener medaille aan een gesp en hangt aan een zeer lang lint.

Zou de heer E. KRIEBEL, thans rustend hoofdonderwijzer te Hoorn, die als sergeant bij dat bataillon deze affaire heeft bijgewoond en daarbij de M. W. O. ontving, of eenig ander deelgenoot daarvan, thans nog levende, daaromtrent niets in het midden kunnen brengen dat tot opheldering dienen kon?

Haarlem. J. W. WEIJERMAN.

Nederlandsche vlag (vgl. XVI. bl. 35). Indien men in den *Navorscher* de vraag eens opwierp, of het HENDRIK de IV[de] van Frankrijk of wel prins WILLEM de I[ste] was, die den Rijnspoorweg inwijdde, zou dan niet het geheele publiek een kreet aanheffen over het ongerijmde van zulk een vraag? Welnu! te twisten over de vraag, of HENDRIK de IV[de] dan wel een ander aan Nederland zijn vlag schonk, is juist even ongerijmd; want de uitvinding eener *Nederlandsche*, en, in 't algemeen, eener *Nationale* vlag, is niet heel veel ouder dan die van de spoorwegen. 't Is mij zelfs onbegrijpelijk, hoe men, na al wat in den laatsten tijd, inzonderheid door den heer TER GOUW, over de vlag geschreven is, nog gestadig met dat domme praatje van FOURNIER voor den dag kan komen. *Holland* — de man zal waarschijnlijk meenen *de Generaliteit* — zou aan HENDRIK IV gevraagd hebben iets, waar toen nog niemand ooit van gedroomd had, een *Nationale* vlag: HENDRIK zou aan dat verzoek voldaan hebben door aan de Generaliteit drie kleuren te geven, die *niet* zijne kleuren waren, maar eerst twee eeuwen later gebezigd werden, toen Frankrijk een eigen vlag kreeg; en die drie kleuren zouden (toevallig!) dezelfde zijn geweest, als welke op die *Prince-vlagh* prijkten, waaronder de Geuzen al dertig jaren gestreden hadden! Dat een Franschman zulke domheden schrijft is tot daar aan toe; maar dat men hier te lande nog lieden van gezond verstand vindt, die ze ophalen en er aan hechten, is wel wat erg.

J. VAN LENNEP.

Roosters op de kerkhoven (vgl. XV. bl. 107, 258, 356; XVI. bl. 35). Eenige

jaren geleden lag er aan den ingang van het kerkhof te Keppel een tamelijk wijde rooster.

J. L. A. I.

Roosters op de kerkhoven. Op mijne wandelingen door Noordholland in het laatste zestal jaren gedaan, heb ik op een paar dorpen in de nabijheid van Hoorn, met name te Wijdenes, — het andere is mij uit het geheugen gegaan, — dusdanige roosters nog aangetroffen. Men zeide mij, »dat zij dienden om te beletten dat de schapen op de kerkhoven zouden komen.” Dit wil er bij mij niet in; evenmin de herinnering in het laatste n°. van dit tijdschrift. Mijne gissing is deze:

De grond der kerkhoven was vroeger gewijde grond. Zou men nu de betreders daarvan niet in de gelegenheid hebben willen stellen, het ongewijde stof van de voeten te schrappen op deze roosters, alvorens men de gewijde aarde betrad?

Haarlem. J. W. WEIJERMAN.

Handschoenen (vgl. A. R. XVI. bl. 337) Eenige losse aanteekeningen geef ik ten beste.

„Die Gewohnheit Handschuhe zu tragen, ist mehre tausend Jahre alt, wie unter Anderen mehre Bibelstellen bezeugen. Im Buche *Ruth* Cap. IV, heisst es z. b., dass es in Israël von Alters her eine Gewohnheit war, den Handschuh aus zu ziehen und ihm einen Andern zu geben, wenn man wegen irgend einer Ursache, etwa Ueberschuldung, eine Erbmasse nicht antreten wollte. »»Und der Erbe sprach zu BOAS: kaufe Du es, und zog seinen Handschuh aus.” ” — Der Handschuh galt nicht nur als ein Pfand des Vertrauens, sondern auch der Fehde. DAVID z. b., warf seinen Handschuh über Edom, so wie später die christlichen Ritter ihren Feinden den Handschuh vor die Füsse warfen.” — *Familien Journal* XV. Band N°. 375. S. 78.

VARRO spreekt van digitalia of digitabula. RUTGERUS OUWENS, *Noctes Haganae*, Franequerae 1780, p. 134.

Van een zekeren heilige verhaalt men, dat de zon hem zijne handschoenen nadroeg, als hij uit wandelen ging. L. HOLBEIN, *Deensche Spectator.* Amst. 1747, bl. 103.

Thor possedait trois joyaux: le marteau ...., des gantelets de fer, dont il ne pouvait se passer lorsqu'il voulait manier le marteau, et le ceinturon.” — SCHAYES, *Le Belg. & les Pays-Bas.* Brux. 1858, tom. 1 p. 247.

De handschoen speelt reeds in den roman van *Carel en Elegast* (een der beste Karelromans) eene rol, als ELEGAST in het kasteel van EGGERIC of EGGHERIC, 's keizers zwager, in zijn handschoen het druipende bloed opvangt, dat uit neus en mond druppelde, ten gevolge van den slag in het aangezigt, dien EGGHERIC zijne gemalin toebragt.

Een sterk stuk ons medegedeeld is het volgende: »De zendeling POPPO had den deenschen koning HAROLD *Blaauwtand* tot zulk een ijverig christen gemaakt, dat deze met zijn medeweten, een gloeienden handschoen aantrok en daarmede de hand bedekt hield gedurende eene gansche rede, die hij tot het volk sprak.” *De Dageraad*, 1858. d. VI. bl. 157.

Voor een scherpregter in Haarlem waren oudtijds een stoop wijn en een paar handschoenen te verdienen. D. J. VEEGENS, *Haarl. Vertell.* Amst. 1850, bl. 98. — LE GRAND hield de zijne op het schavot aan. AITZEMA, *Sak. v. St. & Oorl.* 's Gravenh. 1660, V d. bl. 445,

Vergiftigde handschoenen maakten een einde aan het leven van de moeder van HENDRIK, de koningin van Navarre, voor den Bartholomeusnacht: hoewel tegengesproken, werd het toch geloofd. BECKERS *Weltgesch.* Berl. 1837. VIII Th. S. 102. — Welriekende handschoenen daarentegen komen voor bij de tentoonstelling van lijken van vorsten. MOTLEIJ, *Opk. der Ned. Republ.* 's Gravenh. 1860, III. d. bl. 264.

Hun gebruik was langen tijd reeds algemeen. De boerinnen in Engeland beschermen hiermede hare handen tegen de zon. MOTLEIJ, l. c. 2e afd., 's Grav. 1861. I d. bl. 280 en bl. 290 zien wij, hoe koningin ELISABETH van Engeland die hanteerde. — Aangaande haar gebruik onder den geestelijken en regterlijken stand, zie *Nouveau Dict. des Origines par* NOËL *et* CARPENTIER, Paris 1827 in voce *Gant.* — En »ces mains gantées (des evêques) signifiaient un coeur épuré de toute contagion mondaine dans l' administration de sacremens.” Zie *l' Eloge de la Folie par* ERASME *trad. par* GUEUDEVILLE, Amst. 1728, p. 178. Dat de landman hun gebruik ook niet versmaadt, blijkt uit het journaal *Europa Chronik der gebildeten Welt*, Leipz. 1865, S. 494, waar ik van »ein paar Haghandschuhe (Arbeitshandschuhe)” lees.

Maar aangenamer is de aanwending van den handschoen, wanneer hij volgens ridderlijke wijze den hoed versiert, zoo als hertog CHRISTIAAN met dien van ELISABETH, de vrouw van den paltsgraaf, deed; bovendien voerden zijne vaandels tot spreuk: »Tout pour Dieu et pour elle.” BECKERS *Weltgesch.* l. c. Th. VIII. S. 308. Meerdere voorbeelden vermeldde de *Navor-*

scher alreede. Zie A. R.; — Of wanneer hij als een geschenk aangeboden wordt, zoo als den 19 mei 1613 onder meerdere geschenken de hollandsche gezant aan den sultan twee paar gestikte handschoenen aanbood. V. RAUMER, *Briefe aus Paris*, Leipzig, I Th. S. 222. — Nog fraaier, indien zij niet ledig gegeven worden. JEAN GROLIER, schatmeester van FRANS I van Frankrijk, gaf in Rome een gastmaal, waaraan ALDUS uit Venetie deel nam; aan ieder gast bood hij bij het opstaan een paar met gouden ducaten gevulde handschoenen aan. *Huisvriend*, 1863, bl. 158. — Van minder inhoudswaarde was de witte handschoen, die Nijmegen jaarlijks met witten peper gevuld tegen kersmis door een gezant naar Luik zou gezonden hebben, en welke handschoen wel groot, maar slechts van éénen vinger zou zijn voorzien geweest, zoo als BJÖRNSTÄHL ons verhaalt in zijne *Reise door Europa*, Utr. & Amst. 1783, V. d. bl. 325. Zie mede *Nav.* XI. bl. 49. — Maar liefelijker klinkt het, wanneer de handschoen ten pand in eene teedere vaste vrouwenhand geraakt niet dan op eene haar bevredigende wijze kan gelost worden. Zoo lezen wij in den *Zeeuwschen Nachtegael*, Middelb. 1623, bl. 81:

»Neef, dees hand-schoen blijft bij mij,
Of ghij moet ons maecken blij,
Met een veersken op zijn maet,
Dat op dese hand-schoen slaet."

Aan den schrijver van den *Engelschen Spectator* werden voor een te bewijzen gunst een paar handschoenen beloofd. Zie den *Spectator*, Amst. 1730, IV. d. bl. 279.

Maar genoeg over dit onderwerp; waarvan in betrekking met het verheergewaden, — met den handel, waaruit Frankrijk in 1658 niettegenstaande de vertoogen van den hollandschen ambassadeur BOREEL groote schade leed, — met de weelde, — met antiquiteitszucht enz. nog een en ander zou kunnen gezegd worden. Alleen dit nog: in 1733 verscheen in Engeland eene verhandeling over de handschoenen, waarin de oudheid van haar gebruik aangetoond wordt. Zie *Boekz. d. Gel. Werelt*, Jan. 1733, bl. 88.

L. D. R.

Bestrating en verlichting (vgl. XV. bl. 232, 289; XVI. bl. 37). Over de eerste proeven met het gaslicht in het oudevrouwenhuis te Amsterdam kan men waarschijnlijk geene betere bron raadplegen dan: *Noodig berigt voor den Nederlander, wegens eene nieuwe verbeterde wijze van kunstverlichting, door middel van vlamvatbaar gas uit steenkolen door* B. KONING, V. D. M. *te Akersloot, Lid* (sic.) *van de orde van den NederlandschenLeeuw enz.* Amsterdam, J. VAN DER HEIJ, *Mei* 1816. D^s. KONING had, geheel onbekend met de manier der bereiding en aanwending van het steenkolengas door de Engelschen, daartoe zelfstandig eenen weg gevonden, volgens welken hij de aangewende proeven nam. Dit stukje, mij alleen bekend uit eene oogenschijnlijk naauwkeurige recensie in de *Letteroefeningen*, 1816, bl. 350—353, moet voor de geschiedenis der bereiding en invoering van het lichtgas zeer belangrijk zijn. Dat de proeven van KONING destijds veel opgang maakten, blijkt uit de toen nog hoogst zeldzame eer der ridderorde van den N. L. Kan men ook hier of daar een en ander over de natuurwetenschappelijke werkzaamheden en verdiensten van den akerslootschen predikant vinden?

H. M. C. VAN OOSTERZEE.

Admiraal Bing (vgl. A. R. XI. bl. 78, 164; XII. bl. 2; XIII. bl. 197, 234, 356; XVI. bl. 39). Ons zijn de volgende geschriften aangaande hem bekend:

Some further particulars in relation to the case of admiral Bing, from original papers, etc. Fiat justitia. By a gentleman of Oxford. London: printed by J. LACY. 1755. 8°. (70 blz.).

A letter to a member of Parliament in the country, from his friend in London, relative to the case of admiral Bing, with some original papers and letters which passed during the expedition. Audi alteram partem. London: printed for J. COOKE; 1756. 8°. (31 blz.).

An appeal to the people: containing the genuine and entire letter of admiral Byng to the Secr. of the ad-y: observations on those parts of it which were omitted by the writhers of the Gazette: and what might be the reasons for such omissions. Part the first. London: printed for J. MORGAN; 1756, 8°, (76 blz.).

D. te D.

Admiraal Bing. Bijzonderheden omtrent diens proces zijn te vinden in het onlangs verschenen werk van BURKE (P.) *Celebrated Naval and military trials*, 1866. London.

u.—H.

Pasquino (vgl. XVI. bl. 40). Ofschoon deze vraag al weder tot diegene behoort, welke de vrager bij eenige kennis en belezenheid zich zelf uit de bekende woordenboeken kan beantwoorden, zoo wil ik hem toch kortelijk op den weg helpen. Het is bekend dat het oude Rome, waar het openbare leven grootendeels zich op het *forum* vertoonde, daar ook de beoordeeling vond der publieke opinie omtrent allerlei onderwerpen van den dag. Dewijl nu zoo-

wel de bijzondere als openbare gebouwen te Rome, vooral op het *forum*, van galerijen voorzien waren, zoo gaven deze aan de bevolking gereede gelegenheid, om zich daar te verzamelen, te wandelen, te praten en zich bij de kolommen neder te zetten. Het waren vooral de lediggangers, die er een dagelijksch gebruik van maakten, zoodat zij zelfs met den naam van *columnarii* en *turba forensis* werden bestempeld. Geen wonder was het dan ook, dat hij, die het een of ander nieuwtje, een kritiek, eene aardigheid of snakerij onder de menigte wilde verspreiden, het middel te baat nam, om die aan eene of andere kolom te hechten. Van hier het bekende vers van HORATIUS:

mediocribus esse poëtis
Non dî, non homines, non concessere columnae.

Men kent ook het verhaal omtrent VIRGILIUS, die eenige schoone regels ter eere van AUGUSTUS op diens jaardag aan eene kolom zou gehecht hebben met verzwijging van zijn naam, maar waarvan zich later een prulpoeet als maker bij den keizer aanmeldde en eene aanzienlijke belooning ontving. Hier over verontwaardigd, hechtte de dichter het begin eener regel, *sic vos non vobis,* aan de kolom, dat, op aanzoek van den vorst, niemand wist aan te vullen, tot dat eindelijk V. zelf er met eene bijtende satire mede voor den dag kwam.

Die gewoonte, dat openbare leven ging van het oude op het nieuwe Rome over, zette zich, somtijds met groote kracht, voort tot ver in de middeleeuwen en hare sporen zijn nog hedendaags niet verdwenen. De legende zegt, dat er in vroegere dagen te Rome een zekere PASQUINO, schoen- of kleermaker woonde, een snaaksche kwant, bij wien dat volkje, die *turba forensis*, dikwijls zamenkwam, om zijne aardigheden, spotternijen en kwinkslagen omtrent zaken en personen aan te hooren; dat men na zijn dood in zijne afgebrokene woning onder den grond een oud, verminkt standbeeld vond en het gerucht zich verspreidde, dat PASQUINO was opgestaan; dat voorts dat beeld ter zijner gedachtenis is opgerigt en later tot hetzelfde einde heeft gediend als vroeger de kolommen. Zeker is het, dat nog tot op den huidigen dag diezelfde PASQUINO staat op het plein, dat zijnen naam draagt en steunt tegen het paleis Braschi. Het beeld is op de zonderlingste wijze verminkt, maar schijnt de sporen te dragen van echte grieksche kunst. Sommige kenners zien er een macedonisch soldaat in, midden in het vuur van het gevecht. Het geheel is niet veel meer dan een *torso* met een stuk van den arm. Dat nu dit overblijfsel der oudheid nog tot in onzen tijd in gebruik is gebleven, om het een of ander den volke bekend te maken, dat men anders zoo openlijk niet zeggen durft, daarvan mogen de volgende aardigheden ten voorbeelde strekken uit de laatste periode der regering van NAPOLEON I.

CANOVA had op de graftombe van ALFIERI Italie voorgesteld, gekleed naar de wijze der ouden. PASQUINO rigtte tot hem het volgende:

Questa volta, Canova la svagliata?
Tu l'a fatta vestita, ed è spogliata.

»Zijt gij, Canova, dezen keer verdwaald geweest? Gij vertoont haar gekleed en zij is van hare kleederen beroofd,"

doelende op de beroovingen door de Franschen. Op een anderen tijd meldde hij den verkoop der vaste goederen, villaas en paleizen van de prinsen BORGHESE, die hun groot vermogen te danken hadden aan PAULUS V. De opsomming dier goederen eindigde met de woorden: *Paulus fecit, Paulina defecit:* met toespeling op de welbekende prinses. Toen NAPOLEON na de ramp van Moscou en den slag bij Leipzig den te Fontainebleau gevangen gehouden paus met wat meer voorkomendheid scheen te behandelen, maakte het orakel de volgende ondeugende aanmerking:

Or con Pio tanto ben, pria tanto sdegno?
Cio che vuol dir? Sara d'amore un segno?
É stoppa, o cacarella.

»Voor PIUS zooveel beleefdheid na zooveel mishandeling? Wat wil dit beduiden? Zou het een teeken van liefde zijn? Het is eene verstopping of een doorloop?"

Met PASQUINO staat in naauw verband een ander beeld, MARFORIO geheeten, 't welk minder is geschonden, maar waarvan men niet weet, wien het voorstelt. Sommigen willen, dat het vroeger op het *Martis forum* buiten de stad zou gestaan hebben en leiden daarvan den naam af. Het staat thans in de nabijheid van het kapitool. Deze beide beelden nu dienen derwijze tot hetzelfde doel, dat zij elkander wederkeerig antwoord geven op het ter sprake gebragte onderwerp, even als MÜLLER en SCHULZE in *Kladderadatsch.*

SAXO SYLVIUS.

Pasquino. In het laatst der XV[de] eeuw woonde, zoo zegt eene oude overlevering, te Rome op den hoek van het paleis ORSINI, in de wijk Rione di Parione, zekere PASQUINO, van beroep schoenmaker, of volgens anderen kleermaker. De werkplaats van dien man was de verzamelplaats van ledigloopers en nieuwtjesjagers, dien zich vermaakten met

het hooren van de scherpe spotternijen en stekelige aanmerkingen, welke hij — zoo als sommige menschen meer, zich het privilegie hebbende toegeëigend om alles te mogen zeggen — tegen allerlei personen bij de hand had. Na zijnen dood werd zijn huis afgebroken en bij die gelegenheid in den grond gevonden het standbeeld van een onbekend oud romeinsch schermer of vechter. Dit beeld werd aldaar geplaatst en kreeg, niet onnatuurlijk, den naam van den overleden hekelaar. Weldra kwamen spotvogels en splinterkijkers op den inval om den steenen PASQUINO te laten zeggen, wat naar hun oordeel de vleeschelijke PASQUINO over sommige personen, zaken en voorvallen wel zou gezegd hebben, ware hij nog in leven geweest. Dat is: men hechtte er spot- en schimpbriefjes aan, die dikwijls zelfs den paus niet ontzagen. Tot dergelijke uitingen van den volksgeest leent zich uitmuntend het gesprek tusschen twee personen — vraag van den een, antwoord van den ander. Hiertoe nu bezigde men een ander standbeeld, waarschijnlijk van den een of anderen riviergod, dat van het Marsveld (*Martis forum*) naar eenen hoek van het kapitool verzeild was geraakt en naar zijne oude plaats MARFORIO genoemd werd. Waarom juist dit beeld en geen ander tot den makker van PASQUINO gemaakt? Zijn de beide beelden er nog? Dienen zij nog tot »*Scaramucce*", zoo als een blaadje heette, dat te onzent voor een reeks van jaren werd uitgegeven? Bij die twee vragen kan men nog eene menigte andere voegen, tot zelfs naar de steensoorten van welke P. en M. zijn gemaakt. Ik weet ze niet te beantwoorden, maar wel kan ik eenige latijnsche dichtregels mededeelen, die boven of onder — ik weet het niet — het beeld van PASQUINO staan of plagen te staan — ook dit weet ik niet.

Pasquinus eram, nunc lapis;
Forsan apis, quia pungo.
Dii tibi culeum, si spernis aculeum.
Etiam mellibus ungo; veritas dat favos,
Et felle purgo. Si sapis
Audi lapidem
Magis lepidum quam lividum.
Fruere salibus, insulse,
Ut bene sapias.
Calcibus calceos olim aptavi,
Nunc rectos pedibus gressos inculco,
Abi in lapidicinam, si spernis lapidicinium.

Men ziet uit een paar regels in dit wegens de menigte woordspelingen niet goed vertaalbare versje, dat het PASQUINO voor een schoenflikker houdt, niet voor een »maître tailleur." De eerste lezing is ook de meest algemeene. De dichtregelen heb ik uit het art. *Pasquyn* in HOOGSTRATENS *Woordenboek*, het overige daaruit en uit het *Convers. Lexicon* ontleend ten dienste van GERRIT en wie er meer zijn, die belang stellen in het antwoord op zijne vraag.

H. M. C. VAN OOSTERZEE.

Pasquino. De vraag van GERRIT kan ik niet beter beantwoorden, dan VALERY, in zijne *Vayages historiques et litéraires en Italie pendant les années* 1826, 1827 *et* 1828, omtrent het standbeeld van PASQUINO en MARFORIO te Rome, zelven te doen spreken: »Le célèbre torse mutilé dit de PASQUINO, un des ouvrages grecs les plus énergiques et les plus achevés, qui paraît un MÉNÉLAS défendant le corps de PATROCLE, doit son nom au tailleur facétieux de Rome, près de la boutique duquel il fut trouvé. Le génie satirique est particulier au peuple romain. PASQUINO et son compère MARFORIO sont l'opposition du pays, opposition dont tout le monde se mêle, que le gouvernement ne poursuit point, et qu'il fait même quelquefois parler pour amuser l'opinion, qui n'affiche plus rien comme jadis, au pied de la statue, mais qui s'exerce toujours aussi violemment sur les personnes, et n'a que trop conservé le caractère des plaisanteries de PASQUINO et de ses garçons, ses premiers orateurs [1]).

J. L. A. I.

Admiraal Lonck (vgl. XVI. bl. 41). HENDRICK CORNELISZ LONCK, schipper, van Rozendaal, huwde te Amsterdam in den ouderdom van 36 jaren, op den 16 october 1604 GRIETJE LENAERTS van Antwerpen (zie *Nav.* V. bl. 218).

Ik bezit van hem een portret met het adres van B. MONCOR., met het omschrift; HENRY CORNEIL LONCK *admiral de la compagnie occidenta(le)*, en het onderschrift: Magnanime capitaine HENRY CORNEIL LONGK natif de Rosendal au Brabant, Admiral tres exact de la compagnie des Indes occidentales, authoriseé par les Provinces unies des Pays-bas."

Hij was hoogst waarschijnlijk vermaagschapt aan den kapitein CORNELIS SYMONSZ LONCK van Roosendaal, die te Vlissingen, op den 24 september 1619, in den ouderdom van bijna 74 jaren overleed en aldaar in de Groote kerk begraven is. (Zie *Nav.*

---

[1]) L'état de tailleur devait être au reste fort distingué en Italië, si l'on en juge par le titre suivant d'un ouvrage in 4°. de JEAN PENNACHINI: *Nobiltà et antichità de' Sartori carata da molti autori approvati.* Ven. 1650.

XV. bl. 195). Het is mogelijk zijn vader. Men zal derhalve te Vlissingen nasporing kunnen in het werk stellen wat hem en zijne familie betreft. Zie over LONCK, LONCKE en LONCQUE de aanteekeningen uit de trouwboeken te Vlissingen in dit tijdschrift dl. X, blz. 61.

LABORANTER.

Admiraal Lonck. HENDRIK CORNELIS LONCK, wiens huwelijk in october 1604 te Amsterdam, is vermeld in den *Navorscher*, dl. V, bl. 218; zie ook *Nav.* dl. X, bl. 227, waarbij wordt gezegd, dat hij van Rozendaal (in Noordbrabant) was en 36 jaren oud, is alzoo geboren in 1568; hij wordt tevens genoemd *schipper*, doch reeds in 1624, dus 20 jaren later, nam hij als luitenant-admiraal deel aan den togt naar Algiers; ook heeft hij onder den admiraal PIET HEIN zijn deel toegebragt tot het veroveren der zilvervloot, waarna hij het opperbevel kreeg over de vloot, door de westind. maatschappij uitgerust, ten einde overwinningen in Amerika op de Spanjaarden te behalen; over welk een en ander meer bijzonderheden te vinden zijn bij de onderscheidene schrijvers, die hem en zijne handelingen vermelden, en opgenoemd zijn bij VAN DER AA, *Biogr. Woordenb.*, alwaar ook vele andere leden van dat geslacht voorkomen, zoo op de artikels LONCK, als op LONCQ. — H. C. LONCK is almede vermeld in den *Dictionaire de la Conversation* par WAHLEN, Brux. 1844, XXI. p. 137, en in het *Nobiliaire des Pays-Bas*, etc., par DE HERCKENRODE, *le complement*, t. I, p. 306, alwaar gezegd wordt, dat ten tijde van het bevelhebberschap van H. C. LONCK in de Indiën, de *natie* zijn portret deed vervaardigen, waaronder men leest »Magnanimus »vir D. HENRICUS CORNELIUS LONCKIUS, *Rosendaliensis* Brabantius, societ. Indiae »occidentalis, permissae a provinciis confoederatis, praefectus classi strenuissimus" en om hetzelve: *voor Godes eere en 't vaderlants vrijheid;*" dat de laatste van den naam van LONCK uit den tak die te Roosendaal in Noordbrabant thuis hoorde, was THEODORE ANGE CORNEILLE LONCK, wiens eenige dochter, geb. 31 aug. 1751 te Brussel, aldaar huwde. — Voorts vindt men den naam van LONCK op de regeringslijsten van Gouda en waarschijnlijk van Schiedam; aldaar bestaat het geslacht nog, en ook te Utrecht, van waar welligt genealogische bijzonderheden te verkrijgen zijn.

V. D. N.

[Ook B. te L. vermeldt het zeldzame portret door MONCORNET, noemt den hoogleeraar G. J. LONCQ te Utrecht als tot het geslacht van den admiraal behoorende en verwijst naar de artikelen LONCK en LONCQ in het *Biogr. Woordenb.* door SCHOTEL.]

Voedsterheer van hertog Karel (vgl. XVI, bl. 41). Kort na den dood van graaf FILIPS II, in 1506, werd, zoo als uit echte stukken blijkt, de zorg voor de opvoeding van zijn zoon en opvolger, den jongen KAREL, dien men gemeenlijk *prins van Kastilie* noemde, opgedragen aan KAREL VAN CROY, prins van Chimai, en, sedert den jare 1509, aan diens oom, WILLEM VAN CROY, prins van Chievres. Deze laatste zal wel de bedoelde voedsterheer zijn, waarvan in de rekening van Axel 1513—1514, sprake is.

J. L. A. I.

Grafschrift op den admiraal Jan Pietersz. (vgl. XVI. bl. 41). Het bedoelde grafschrift hangt aan den zuidelijken muur der Choorkerk te Middelburg, en luidt:

Ter eere en gedachtenisse van Capit:
JAN PIETERSZ.
uitgevaren na de West-Indien.
onder 't beleid van den kloekmoedigen
PIETER ADRIAENSEN
en gestorven den 1 August des Jaars 1608.

Gij, die hier gaat voorbij, om dit of dat t' aanschouwen,
Wilt bij dit droevig Graf, uw treden wederhouwen,
En met een stil geswijg, verwondert wat hij doet,
Die 't hart draegt in zijn lijf en God in zijn gemoet:
Jan Pieters was de man, die dit heeft konnen leren,
Jan Pieters was de man, die God heeft konnen eeren:
En tonen metter daad, dat hij ook was een held,
Die voor Maraens gedreig, noch wreedheid was ontsteld.
Jan Pieters was die man, die na voorgaande beden,
Zes uuren achtereen kloekmoedig heeft gestreden,
En tegen meer dan tien; die van de Spaansche magt
Rondom en vast bezet, niet dan om God en dacht:
Die niet en had geleert te konnen zijn verwonnen,
Maar harde tot den dood, in 't geen hij had begonnen.
Zet Spanjaards uit den zin het gantsche werelds rijk,
Al is Jan Pieters dood, daar leeft noch zijns gelijk.

»Buiten twijfel," zegt TUINMAN in zijne *Nederduitsche Spreekwoorden*, »is dit (lofgedicht) van den beroemden heer J. CATS." TUINMAN vermeldt dat *kapitein* JAN PIETERSZ na verscheidene overwinningen in een scheepsgevecht tegen de Duinkerkers bleef.

Letten wij nu echter op het bovenschrift van het lofdicht, dan blijkt de bewering van TUINMAN onjuist te zijn. Immers in het jaar 1608 zou kapitein JAN PIETERSZ uitgevaren zijn naar de Westindiën, onder bevel van PIETER ADRIAANSZ. Maar, eene andere zwarigheid doet zich hiertegen op. In dat jaar 1608 is er onder dien bevelhebber geene vloot naar de Westindiën uitgevaren, die zulk eene ontmoeting had, als waarvan het gedicht spreekt. Wel werd omstreeks dien tijd, door den vice-admiraal FRANS WITTERT bij de Manillas tegen eene sterke magt der Spanjaarden gestreden, waarbij de onzen de nederlaag leden, maar bij dien strijd was geen kapitein JAN PIETERSZ tegenwoordig.

In het jaar 1628 echter liep onder den kommandeur PIETER ADRIAANSZ. ITA eene vloot van twaalf schepen in zee, waaronder vijf zeeuwsche, wier bevelhebbers reeds meermalen in de Westindiën, het doel van den togt, geweest waren. Onder deze was de kapitein JAN PIETERSZ, die het schip *de Leeuwin* voerde. Op de hoogte van Cavannes op het eiland Cuba, ontmoette ITA twee groote spaansche schepen, die den admiraal en den vice-admiraal aan boord hadden en uit de Honduras naar de Havannah zeilden. Op het zien der hollandsche vloot trachtten zij tusschen haar en den wal de Havannah binnen te loopen; maar kapitein JAN PIETERSZ, wiens schip *de Leeuwin* het snelst zeilendste der vloot was, kwam hen voor, won den vice-admiraal de loef af en klampte hem aan boord, niettegenstaande het groote spaansche schip eene driemaal sterkere bemanning voerde. *De Leevwin*, geen genoegzame enterdreggen hebbende, raakte los, waarop de spaansche admiraal het scheepje aan de andere zijde aan boord kwam, dat alsnu tusschen het geweldig vuur der vijanden lag en vreeselijk geteisterd werd. De wind belette ITA en de zijnen *de Leeuwin* te hulp te komen, welks groote mast weldra afgeschoten was en dat nu verloren gerekend werd. Maar JAN PIETERSZ gaf den ongelijken strijd niet op. Een halven dag hield hij dien vol; toen veranderde de wind en konmen den benarden makker hulp bieden. ITA was de eerste die den vice-admiraal aantastte en wel met zulk een geweld en dapperheid, dat de overgebleven spanjaarden den moed verloren en over boord sprongen, het schip den overwinnaar overlatende. Inmiddels was ook het schip van den admiraal aangevallen, die, in het bestreden scheepje een proefje gezien hebbende van hetgeen hij te wachten had, nu ieder op hem aanzeilde en de vice-admiraal reeds genomen was, zich niet eens verdedigde. Het volk sprong mede over boord en gaf alzoo het schip met zijne kostbare lading prijs. Het zwaar geteisterde schip *de Leeuwin* werd evenwel behouden, maar de kloekhartige JAN PIETERSZ en vele zijner bootsgezellen waren gesneuveld.

In dezen zeestrijd vinden wij de *namen* die in het lofdicht vermeld worden. Het jaargetal echter verschilt en daarnaar te oordeelen, ondanks de groote overeenkomst in de namen van kapitein en kommandeur en de bestemming der vloot, kan het de gebeurtenis niet zijn, waarop in het gedicht gedoeld wordt. Zou TUINMAN alzoo nog gelijk kunnen hebben, daar in den strijd dien wij beschreven, slechts van twee spaansche schepen, en in het gedicht van tien melding gemaakt wordt? Bovendien, TUINMAN was predikant te Middelburg, en is het te onderstellen, dat hij, het spreekwoord mededeelende en verklarende, het gedicht waarvan het de laatste regel is, niet zou gelezen hebben, het gedicht, dat hem, in de Choorkerk predikende, op het groote bord in het oog moest vallen? Wel wordt er, hoe groote lof hem voor het verzamelen der spreekwoorden toekomt, door velen geene zeer groote waarde aan zijne geschriften toegekend en hem daarin wel iets ondoordachts en vlugtigs verweten. Maar zou hij hier zonder eenige kennis van zaken geschreven hebben?

Bij SWALUE, *de daden der Zeeuwen* enz., waar uit de oude schrijvers en andere bescheiden zoovele bijzonderheden voorkomen, wordt de zeestrijd hierboven vermeld beschreven en JAN PIETERSZ aandeel daarin en dood medegedeeld, maar niet dat aan zijne nagedachtenis eenige hulde bewezen is!

Op mijne beurt zou ik vragen: Hebben wij hier met twee JAN PIETERSZEN te doen? en is het spreekwoord al zoo spoedig gebleken in den vollen zin des woords, een waar woord geweest te zijn?

H—g.

[Uit het volgende antwoord zal den heer H—g blijken, dat het verschil, in de berigten omtrent JAN PIETERSZ voor een gedeelte veroorzaakt wordt door eene drukfout.]

Grafschrift op den admiraal Jan Pietersz. De vragen van F. G. worden best beantwoord door verwijzing naar de DE LA RUE, *Heldhaftig Zeeland* (tweede afdeeling van

het *Staatkundig en heldhaftig Zeeland)* blz. 198, 199. Maar daar dit boek, schoon niet tot de *libri rariores* behoorende, toch niet in ieders handen is, doe ik misschien beter met het art. PIETERSZ (JAN) in zijn geheel over te schrijven.

»PIETERSZ (JAN). Onder de zeeuwsche scheepskapitainen, welke tot de vloot behoorden, die door de Geoctroieerde West-indische Maatschappije, in 't jaar 1628, onder 't opperbevel van PIETER ADRIAANSEN ITA naar West-indiën uitgerust wierd, bevond zich ook deze JAN PIETERSZ, voerende het schip *de Leeuwin*, groot honderd lasten, voorzien met twee metaale en veertien yzere stukken, en bemand met negen en seventig koppen. Toen deze vloot op den eersten van Oogstmaand des gemelden jaars den admiraal en viceadmiraal der Honduras aantastte, lei kapitain JAN PIETERSZ met zijn schip *de Leeuwinne* den spaanschen viceadmiraal wiens schip *St. Jago* genaamd was, kloekmoediglyk aan boord. Dapper gaven ze op elkanderen, uit grof geschut en musketten, vuur; maar dewijl *de Leeuwin* geen enterdreggen had, raakte zy weder van zijn boord; en de Spaansche viceadmiraal dus los zynde, leide 't roer aan boord, en dreef aan den grond, gelijk ook *de Leeuwin* omdat het schip niet kort genoeg wilde vallen. Zy quamen wel heel na bij elkanderen; dog egter zoo, dat *de Leeuwin* naauwlyx met eenige haarer stukken den vyand kon begaan, daar de Spaansche viceadmiraal haar gemakkelijk kon treffen, en ook haaren mast over boord schoot. Kort daarop quam de spaansche admiraal ook dus naar den wal gieren, dat *de Leeuwin*, tusschen beide beklemd raakende, door den Spaanschen viceadmiraal zoo geweldig beschooten en afgemat wierd, dat na een onophoudelijk hevig gevegt van zes uuren lang, behalven veel volk ook deeze JAN PIETERSZ, kapitain der *Leeuwinne*, heldhaftig te sneuvelen quam; doch wierd syn schip nog eindelijk uit de handen der Spanjaarden gered. Hy ligt begraaven te Middelburg in de Choorkerke, alwaar, op een Gedenkteeken in guldene letteren, dit volgende nog heeden te leezen staat:

Ter eere en gedachtenisse van Capit.
JAN PIETERSZ,
uitgevaren na de Westindiën,
onder 't beleid van den kloekmoedigen
PIETER ADRIAENSEN,
en gestorven den 1 August. des jaars 1628 [1])

---

[1]) Bij GARGON vindt men misdrukt 1608.
Zie mede GARGON, *Walchersche Arkadia*, II, 283; DE LAET, Hist. d. w. i. comp., 124—130.

Gy die hier gaat voorby, om dit of dat
t' aanschouwen, enz.

H. M. C. VAN OOSTERZEE

Cornelis Haga (vgl. XVI. bl. 41). Ik kan slechts aanwijzen, waar eenige bijzonderheden omtrent dezen beroemden gezant te vinden zijn, die eene monographie verdiende. Namelijk: G. BAUDARTIUS, *Memorien ofte cort verhael der gedenckwaerdighste Geschiedenissen van* 1603—1624, in 2 dln. fol. IVe boek, bl. 179—188, VIIIe boek, bl. 55, IXe boek, bl. 111, enz. — IJPEIJ, *Kerkel. Gesch. der* 18^e *eeuw*, XI. 64, 85 en 86 in not. — SCHELTEMA, *Staatk. Nederl.* I. 415. — *Woordenboek der zamenleving*, in voce. J. C. K.

Cornelis Haga. Hetgeen van dezen verdienstelijken man bekend is, vindt men bijeengebragt in de *Levensschets van* m^r. CORNELIS HAGA (met wapens en facsimile) door K. J. R. VAN HARDERWIJK, geplaatst in het *Jaarboekje van Schiedam*, voor de jaren 1848 en 1850; in welken laatsten jaargang inzonderheid gebruik is gemaakt van de brieven van HAGA, aan den raadpensionaris ADRIAAN PAUW, in de verzameling van den heer SCHINKEL te 's Gravenhage toen voorhanden, alwaar ook het portret van H. en van zijne echtgenoot (zijnde copiën in o. i. inkt) afkomstig uit de verzameling van SCHOUTEN te Dord, bewaard werden, doch die sedert uit de nalatenschap van SCHINKEL zijn verkocht; zie den *Catalogus* 1864, 's Gravenhage bij VAN STOCKUM, alsmede de *Lijst der handschriften*, door SCHINKEL zelf uitgegeven, 1853, bl. 20, n°. 82.

V. D. N.

Cornelis Haga. Van dezen verdienstelijken man wordt in het *Jaarboekje van Schiedam voor het jaar* 1848 (uitgever P. S. VAN DIJK te Schiedam), eene belangrijke levensschets gevonden, met opgave van zijn wapen en facsimile, door K. J. R. VAN HARDERWIJK. Dit werd twee jaren later gevolgd door: *nog iets over* m^r. CORNELIS HAGA, *Nederlands eersten orator aan het Ottomanische Hof*, van denzelfden schrijver in meergemeld jaarboekje. Dit laatste bevat inzonderheid den inhoud van eenige brieven door HAGA aan het bestuur der stad Medemblik in 1626 geschreven, betrekkelijk het lossen van eenige slaven.

De geachte vrager zal — zoo als wij vertrouwen — na lezing van het bovenstaande, gelegenheid hebben, het eene en andere omtrent HAGA na te zien.

LABORANTER.

Cornelis Haga. De vrager kan zijnen weetlust bevredigen door de lezing van de *Levensschets van Mr. Cornelis Haga, (met wapens en facsimile)* door K. J. R. VAN HARDERWIJK, Schiedam, 1848, 12°.

Voorts zijn bijzonderheden aangaande zijn ambassadeurschap te vinden in het *Waerachtich verhael, Belanghende de aenkomste tot Constantinoplen, van den Ambassadeur der Edele Moghende Heeren Staten Generael van de Ver. Nederlanden: Mitsgaders het goede tractement ende onthael den selven Heere Ambassadeur Cornelis Haga, met sijn gheselschap, aldaer ten Hove aengedaen, ende de groote vrijheden bij hem aldaer verkreghen. By* JACOB HARMANSZ VERBLACK, 1612, kl.-4°.

D. te D.

[Naar genoemd jaarboekje wordt de vrager insgelijks verwezen door de heeren B. N. en J. W. WEIJERMAN, welke laatste hem zijn exemplaar ten gebruike aanbiedt (adres den boekhandelaar C. VAN ASPEREN V. D. VELDE te Haarlem). De heer F. F. C. STEINMETZ maakt hem opmerkzaam op de familie HAGA te Sneek, die misschien eenige inlichtingen zou kunnen geven.]

Brillen (vgl. XVI. bl. 41). Die Alten kannten die Brillen nicht. Die erste Spur von vergrösserungs Brillen kommt in der Optik des Arabers ALHAZAN im 11 Jahrh; ROG. BACON († 1284) spricht ziemlich weitläufig von dieser Vergrösserung; die wirklichen Brillen scheinen daher zwischen 1280—1311 erfunden zu sein. In einer Grabschrift von 1317 zu Florenz wird auch SALVINO DEGLI ARMATI als Erfinder genannt, obgleich von dem Mönch ALEXANDER DELLA SPINA († 1313 in Pisa) gerühmt wird dass er die Brillen gekannt und ihre Erfindung Andern gern mitgetheilt habe. 1482 wird schon ein Brillenmacher in Nürnberg angetroffen. Gegen Ende des 18 Jahrh. verbreiteten sie sich in Europa. (PIERER's *Universal Lexikon*, in v. *Brille* S. 312—313).

Spectacles were unknown to the ancients. They are generally supposed to have been invented in the 13 th. century, by ALEXANDER DE SPINA, a monk of Florence, in Italy about A. D. 1285. — They were invented by ROGER BACON, our own illustrious countryman, according to Dr. PLOTT. The hint was certainly given by BACON about 1280. Some affirm that the real inventor was SALVINO; and Mr. MANNI gives proofs in favour of SALVINO in his *Treatise on Spectacles.* (Zie HAYDN's *Dict of Dates*, in v. *Spectacles* and *Reading glasses.*)

Breda. C. VAN MAANEN.

Brillen. SPON, in zijn werkje *Recherches curieuses de l'antiquité*, zegt: »Aangaande den tijd wanneer de *brillen* uitgevonden zijn, men kan dien stellen tusschen de jaren 1280 en 1311." Tot bevestiging daarvan, brengt hij bij, het geen geschreven staat in zeker oud kronijkje, dat in de boekerij van het klooster der Predikheeren te Pisa gevonden is, en waarin bladz. 16 gezegd wordt: »Broeder ALEXANDER DE SPINA, een zedig en goed man, heeft alles wat hij zag en hoorde dat gemaakt was, zelf weten na te maken. Oogglazen, welke van iemand *voor hem* waren gemaakt, doch die de kunst niet bekend wilde maken, heeft hij zelve ook gemaakt, en met een vrolijk en goedwillig hart aan anderen medegedeeld." In wat jaar dit oude kronijkje geschreven is, weten wij niet; doch daar broeder ALEXANDER in den jare 1313 overleden is, kunnen wij besluiten dat de uitvinding vóór dien tijd is geschied.

In een handschrift van SCANDRO DI PEPOZZO van den jare 1298, of 99 staat aangeteekend: »Ik vind mij door ouderdom zoo bezwaard, dat ik niet magtig ben om te lezen of te schrijven zonder behulp dier glazen, welke men *brillen* noemt, onlangs uitgevonden tot behulp en gemak der ongelukkige oude lieden wier gezigt begint zwak te worden."

Broeder RIVALTO, omtrent denzelfden tijd overleden, verhaalt zijnen toehoorders in eene leerrede door hem in den jare 1305 gedaan, »dat het nog geen *twintig* jaren geleden was, dat men eene der voordeeligste en noodzakelijkste kunsten, te weten de kunst van *brillen* maken, had uitgevonden."

BERNARD GORDON, een geneesheer van den jare 1315 te Montpellier eene oogzalf aanprijzende, zegt: »Zij heeft zoo veel kracht, dat zij een oud man, zonder oogglas kan doen lezen;" en de beroemde GUIDO DE CAULIACO, na in zijne heelkundige schriften onderscheidene oogmiddelen te hebben aangeprezen, zegt: »doch wanneer deze niet helpen moet men een *bril* gebruiken." Deze heelmeester leefde in de eerste helft der XIVde eeuw; en het is onzes inziens uit zijn gezegde vrij duidelijk, dat de *brillen* toen vrij algemeen in gebruik waren, zoodat men uit de boven aangehaalde schrijvers, naar onze gedachte, den tijd der uitvinding met volkomene zekerheid tusschen de zoo even genoemde jaren kan vaststellen. Zie verder: C. DE KONING, L.DZ., *Ges. en letterk. mengelingen.*

J. L. A. I.

Drommont (vgl. XV. bl. 163). Op deze vraag over het geschil en den persoon van DROMMONT nog geen antwoord ingekomen

zijnde, wil ik trachten eenige aanwijzingen te geven, die welligt kunnen dienen. Bij AITZEMA ter genoemder plaatse heb ik dienaangaande niets gevonden. Het jaar 1645 vindt men in de *folio* uitgave in het III[e] deel het 25[ste] boek beschreven; in het II[e] deel, 24[ste] boek op het jaar 1644 bladz. 983, vindt men echter melding van deze zaak. Meer is mij van dit geschil niet bekend; maar de persoon van DROMMONT of DRUMMONT behoorde waarschijnlijk tot het edele schotsche geslacht van DRUMMOND earl of Perth, hetwelk in 1800 schijnt uitgestorven te zijn, en waarvan de geslachtlijst, behalve in de engelsche compendiums, ook bij BAYLE in zijnen *Dictionnaire* is opgenomen; doch doordien daarbij zeer weinig *jaartallen* zijn gesteld, blijft het moeilijk den agent, zijne ouders, vrouw en nakomelingen aan te wijzen.

V. D. N.

Klooster aan de Maas (vgl. XV. bl. 7). Ik gis, dat het met kleuren geteekende schetskaartje uit den aanvang der 17[de] eeuw, het klooster van St. Agatha zal voorstellen; en of mijne gissing gegrond is, zal welligt kunnen blijken uit de *Geschiedkundige schets der stichting, lotgevallen en merkwaardige bijna vijfhonderdjarige voortduring van het klooster te St. Agatha, lande van Cuyk, provincie Noord-Braband,* 's Hertogenbosch, 1833, 8°.

J. L. A. I.

Pruiken (vgl. XII. bl. 232, 289, 321; XIII. bl. 35, 81, 105, 196, 257; XIV. bl. 163). In de *Geschied- en Letterkundige Mengelingen,* door C. DE KONING, LDZ., komt eene verhandeling voor *over het valsche haar der dames, den baard en de paruiken.*

J. L. A. I.

Orde van St. Peter (vgl. XIV. bl. 263). Op bl. 72 van het 1ste deel der: »*Geschichte und Verfassung aller geistlichen und wettlichen, erloschenen und blühenden Ritterorden, nebst einer Übersicht sämmtlichen Militär- und Civil-Ehrenzeichen, Medaillen etc. etc. und einem Atlas mit beinahe* 500 *illuminirten Abbildungen der Ordensinsignien, Bänder und Ketten von* FERDINAND *Freiherrn* VON BIEDENFELD. Weimar 1841. Verlag, Druck und Lithographie von BERNHARDT FRIEDRICH VOIGT, vind ik het volgende.

Orden des h. Peter (Ordo S. Petri Pontificius) im Kirchenstaat.

Aus Vorsicht, dass der Alaun der Werke von Tulfa (forum Clodii) nicht den Türken zugeführt oder mit den Einkünften derselben Betrügerei getrieben würde, stiftete Papst LEO X im J. 1521 ein Collegium von 42 Beamten unter dem Titel eines Ritterordens von St. Peter, ernannte die Mitglieder zu Participantes und nahm dafür von jedem 1000 Goldgulden Eintrittsgebühr, wovon dieser 5 Procente als jährliches Einkommen erhielt. *Ueber diess wurde jeder Ritter nebst seinem ältesten Sohn in den höhern Adel* und in die Zähl der Pfalzgrafen vom Lateran aufgenommen. Papst PAUL V schmälerte manche sonstige dem Orden ertheilte Privilegien. Auch diese Ritter mussten schwarz am Todestag eines Papstes und roth an jedem Krönungstag erscheinen, als Ordenszeichen an einer goldenen Kette eine goldene Medaille auf der Brust tragen, worauf die eine Seite ein Bild des h. PETRUS und die andere Seite das päpstliche Wappen hatte. Der Orden wurde späterhin mit dem Besitz mancher Kanzleiämter verknüpft, besteht dem Namen nach noch heute, ertheilt aber kein Adelsrecht mehr, sobald er erkauft wird.

Breda. C. VAN MAANEN.

Cessionanten (vgl. A. R.; XIII, bl. 4, 73). Den 30sten julij 1500 verleende graaf PHILIPS een octrooi, inhoudende, dat niemand van de burgers of ingezetenen van Leiden voortaan van brieven van cessie gebruik zou mogen maken, of zij moesten kort nadat die hun verleend waren, te Leiden komen »ende voor het stadhuis aldaer staen in haer onderste kleet drie dagen achtereenvolgende op eene plaetse hooch sijnde drie of vier trappen elcken dach een uyre, te weten van half twaelf tot half een uyre opten middach."

In BOILEAU's tijd (zie zijne 1ste satyre), was *le bonnet vert* nog in gebruik.

Ook in Italië geschiedde het doen van cessie in het openbaar op eene voor den cessionant vernederende wijze. Te Verona, zegt VALERY in zijne *Voyages en Italie,* »sur la place aux herbes est une colonne qu'il suffisait autrefois aux debiteurs d'avoir touchée, d'après un decret du grand conseil, pour être à l'abri des poursuites de leurs créanciers; frein étrange, et qui prouve, à sa manière, l'intention de prévenir déjà les rigueurs de la contrainte par corps, si redoutable chez les peuples libres, et que notre législation perfectionnée cherche à corriger," en »la pierre (*lapis vituperii*), vue par ADDISSON à l'hotel de ville de Padoue, et par laquelle tout débiteur était délivré des poursuites de ses créanciers, lorsqu' après y avoir été assis à nu trois fois par les sergens, la halle pleine de monde, il jurait n'avoir pas 5 francs vaillant, est aujourd'hui au salon. C'est une espèce de sellette de granit noir, qui n'est

point du tout usée; il y avait vingt-quatre ans que cette costume ne s'était pratiquée lors du voyage d'ADDISON en 1700. A l'intrépidité avec laquelle certains débiteurs de notre temps montrent leurs visages, on peut très bien croire que, si la même pierre existait à Paris, ils ne rougiraient guère de montrer le reste, et qu'elle servirait bien d' avantage. De pareilles pierres existaient, au moyen âge, dans diverses villes d'Italie telle que Vérone, Florence [1]), Sienne; il n'y avait de différence que dans le cérémonial [2]). Cet usage, malgré sa bizarrerie, était au fond assez raisonnable, c'était un moyen d'échapper à ces éternels prisonniers pour dettes, embarras de notre civilisation et de notre jurisprudence, et une telle publicité, à la fois mêlée de ridicule et de honte, valait peut-être mieux que certains de nos arrêts pour déclarer les gens insolvables.

J. L. A. I.

Peper (vgl. IX. bl. 361). Zie ook **De uitgaande manifesten der Oostind. comp.** (X. bl. 568) en **Waarde der specerijen in de 16e. eeuw** (XIII. bl. 364). De beide vragen: waar de O. I. C. de enorme hoeveelheden specerijen liet die zij aanvoerde en hoe het kwam, dat sints de opening van den weg om de Kaap de prijs der specerijen steeg, in plaats van door vermeerderden aanvoer te dalen, vinden, nevens menige andere (als b. v. hoe de specerijhandel voor onze compagnie zóó voordeelig kon zijn, dat zij er al hare kostbare expeditien en oorlogen van betaalde en nog zooveel overhield, terwijl die handel tegenwoordig bijna niets waard is) hunne beantwoording in de omstandigheid (die beide vragers onbekend scheen en ook mij was), dat het verbruik van specerijen in West-Europa, toen zoo ontzettend veel grooter was dan thans. Ik las hieromtrent onlangs de volgende belangrijke aanteekening, welker mededeeling, zoo ik vermoed, vele lezers niet ongevallig zal zijn:

»Men gebruikte in de 16e. eeuw zulk eene massa kruiderijen, dat gedurende een enkel jaar 103 daarmede beladene schepen uit 't Oosten in de Theems binnenliepen. Thans is ééne enkele scheepslading voor 't gebruik van Groot-Brittannie voldoende. Eveneens ging het met de invoeren van muscaatnooten: te Parijs werden in 1618 1,154,000 pond verkocht, terwijl nu geheel Europa naauwelijks 200,000 pond slijt." (*Stuiversmagazijn* 1863, dl. II bl. 272, waarschijnlijk uit eenig engelsch tijdschrift overgenomen.) CHR.

Calishoek — 's Heerenhoek. Het dorp of de gemeente 's Heerenhoek op het eiland Zuidbeveland, in de provincie Zeeland, werd voorheen Calishoek geheeten. Wanneer zou die naamsverandering plaats gehad en wat daartoe aanleiding gegeven hebben? Kent men ook den oorsprong van den vroegeren en van den tegenwoordigen naam dezer plaats?

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

Commandeurs van Hulst en onderhoorigen forten. Voornamelijk met behulp van een beredeneerd *Register op de Notulen van de Magistraat van Hulster-ambacht*, vervat in 19 *Resolutieboeken*, en loopende over het tijdvak van 5 nov. 1645 — 16 nov. 1789, m. s s., is de volgende lijst opgemaakt:

1. Graaf HENDRIK VAN NASSAU, (natuurlijke zoon van prins MAURITS) onmiddellijk na de bevrijding van Hulst van het spaansche dwangjuk, tot commandeur van Hulst en onderh. forten aangesteld, overl. 7 nov. 1652. (SMALLEG., bl. 765.)

De notulen vermelden van hem het volgende:

7 dec. 1651. Magistr. en notabelen accepteren de propositie van den commandeur om getuigen te zijn bij den doop van zijn' zoon.

15 april 1652. Den commandeur eene obligatie van £ 400 vls. vereerd, en den jonggeboren graaf tot eene pillegift toegelegd een te maken stuk zilver, ter waarde van £ 200 vls.

14 oct. 1652. Den commandeur op zijn verzoek £ 200 vls. ter leen verstrekt.

17 febr. 1653. Verzoek van mevrouw douairiere VAN NASSAU, om de £ 200 vls., aan haren echtgenoot op obligatie verleend, te willen vereeren aan haar zoon, over wien de magistr. peter was, welk verzoek 15 maart geaccordeerd werd. NB. Over zijne broeders en broederszonen, als krijgs-

---

[1]) LIPPO a mis dans l'enfer burlesque de son *Malmantile* les dames florentines qui, par la dépense de leur toilette, avaient conduit leurs maris sur la pierre des débiteurs:

Donnc, che feron gia per ambizione
D'apparir gioiellate e luccicante,
Dare il cul al marito in sul lastrone (Cant. VI, 73.)

[2]) A Sienne, ces débiteurs faisaient pendant trois matins le tour de la place à l'heure où sonnait la cloche du palais; ils étaient accompagnés des sbires, et presque entiérement nus; le dernier jour, en frappant la pierre comme les débiteurs de Padoue, ils disaient les paroles suivantes, exigées par la loi: „J'ai consumé et dissipé tout mon avoir, à present je paie mes créanciers de la manière que vous voyez. „GIR. GIGLI, *Diario sanese*, p, II, cité par mr. CAMILLE BONARD dans son charmant ouvrage *Costumes des XIII, XIV et XV siècles, extraits des monuments les plus authentiques de peinture et de sculpture*, 1re édit. française, texte de la pl. 67.

lieden, zie men BOSSCHA, *Neerl. Heldend. te land*, I, 426 en II, *Bijl.* bl. 2 en 8.

2. GIJSBRECHT VAN HARDENBROEK, overl. 18 oct. 1658. (SMALLEG. bl. 765.)

De notulen, hem aangaande, zijn:

9 nov. 1652. Resol. rakende de jaarl. vereering aan den nieuwen commandeur te doen, en om te persisteren bij de resol. van 24 april 1647 daaromtrent genomen, n. l. £ 400 vl^s. jaarl. voor eene gratuiteit, vrij haver en derry en vrijdom van lasten, zonder consequentie voor zijne opvolgers.

28 april 1653. Den commandeur en mevr. zijne gemalin te complimenteren en hun Ed. 100 rijksd. voor eene bien-venue te vereeren.

2 febr. 1654. De commandeur offreert het peterschap over zijn te Hulst geboren kind aan de magistraten van Hulst en Hulsterambacht.

17 dito. Twee leden gedeputeerd als getuigen over den doop, bijaldien die van de stad mede 2 gedeput. mogten zenden.

8 mei 1654. Resol. om *f* 500, of een juweel van die waarde, te vereeren aan des commandeurs zoon, naar keuze van ZEd., die 9 dito, bij zijne dankbetuiging aan het collegie voor dit aanbod, een lampet verlangt ter waarde van de gestelde 500 gld.

21 oct. 1658. Drie schepenen gedeputeerd om mevr. v. HARDENBROEK te condoleren over het verlies van haren gemaal, en 30 dito geresolveerd om haar tot een afscheid *f* 1200 te vereeren.

NB. Waarschijnlijk was de majoor v. HARDENBROEK, die een roemrijk aandeel had aan den gevaarvollen aanval op Naarden en aan de verovering van die vesting op de Franschen, 6—12 sept. 1673, zijn zoon. (BOSSCHA, II, 146.)

2. JACOB VAN DER MEER VAN BEERENDRECHT, overl. 14 nov. 1661. (SMALLEG. bl. 765) Volgens de notulen, vertoonde deze den 11 nov. 1658 in het collegie van den magistraat van Hulst.-amb. zijne commissie als commandeur.

8 febr. 1659. Resol. tot de vereering van *f* 200 aan ZEd.

14 junij — id. om, ingevolge het besl. van 9 nov. 1652, aan hem eene gelijke gratuiteit toe te leggen als aan zijne voorgangers.

29 oct. 1661. De commandeur laat het collegie van zijn sterfbed begroeten, en recommandeert zijne na te latene weduwe in de gunst van het collegie.

14 nov. — Compliment van condoleantie van wege het collegie aan de weduwe.

9 maart 1662. De gemelde wed. tot een afscheid *f* 800 toegelegd, en 13 dito rapport van hare dankbetuiging deswegens.

NB. Waarschijnlijk was de kolonel JACOB VAN BEERENDRECHT, een holl. edelman, die gedurende de belegering van Ostende (5 julij 1601 — 20 sept. 1604) aldaar voor eenigen tijd het opperbevel had, een zijner voorouders of wel zijn vader. (BOSSCHA, I, 382).

4. WILLEM DE BONDT, overl. 28 dec. 1670. (SMALLEG. bl. 765.)

Volgens de notulen, werd 14 nov. 1661 geresolveerd aan dezen commandeur slechts *f* 1200 's jaars tot eene gratuiteit te vereeren.

8 mei 1662, aan zijne echtgenoot voor eene bien-venue *f* 200 vereerd.

17 mei 1665. Resol. om de jaarl. gratuiteit aan den commandeur DE BONDT op *f* 1600 te stellen.

1 april 1671. Missive van de wed. mevr. DE BONDT, houdende verzoek tot betaling van de sinds eenige jaren aan haren echtgenoot ingehoudene gratuiteiten, en om de gewone gratificatie der commandeurs weduwen te mogen genieten, — welk verzoek den 2 dito werd gedeclineerd.

5. De kolonel MEIJNARD DE PERCEVAL, heer van Wichen. (SMALL. bl. 765).

Volgens de Notulen, werd 6 febr. 1771 de commandeur DE PERCEVAL van wege het collegie bij zijn arrivement gecomplimenteerd.

5 aug. 1672. Resol. om ZEd. de gewone jaarl. gratuiteit toe te leggen.

5 dec. 1675. De betaling van de gewone gratuiteiten aan den commandeur door H.H. Mog. weder geaccordeerd zijnde, aan ZEd. toegelegd *f* 1600 's jaars, en 19 dito resol. om ieder kind van den commandeur, ten getale van 3, te vereeren *f* 300.

27 Maart 1677. Aan den commandeur, voor de te kort komende *f* 2300 gratuiteiten over de jaren 1673 en 74, toegelegd 300 zilv. dukatons.

1 januarij 1678. Aan de behuwdzuster van den commandeur *f* 100 tot eene nieuwjaarsgift vereerd, zonder zulks in consequentie te trekken.

11 julij 1682. Aan den commandeur een half okshoofd wijn vereerd, omdat Z. H. de Prins van Oranje bij hem had gelogeerd, en Hulster-ambacht daardoor van groote kosten ontlast was gebleven.

25 maart 1684. Den commandeur met het huwelijk van zijne eenige dochter, als getrouwd met den majoor VAN SWANSBEL, te feliciteren.

5 januarij 1686. Van wege het collegie het peterschap geoffreerd aan mevr. v. SWANSBEL over het kind, waarvan zij zwanger was, en 10 dito de pillegift bepaald op 200 dukatons (*f* 640.)

Hij overleed in het laatste halfjaar van 1691.

16 febr. 1693. Op het request van zijne erven, om de gratuiteit te genieten over het jaar, waarin ZEd. gestorven was, *f* 400 toegestaan.

In 1677 is zijn commandement *ad interim* waargenomen door den luit.-kolonel POLMAN, die daarvoor, bij resol. van het collegie, dd. 16 aug. 1677 met een okshoofd wijn vereerd werd.

Waarschijnlijk was hij dezelfde, die als luit.-kolonel MEIJNDERT DE PERCEVALL gekwetst en gevangen genomen werd in den slag bij Senef, 11 aug. 1674, en als zoodanig vermeld staat bij BOSSCHA, II, *Bijl.*, bl. 4. En vermoedelijk was hij een zoon van den Franschman, den ingenieur DE PERCEVAL, die tegenwoordig was bij de belegering van Grol in 1627, en ook deel nam aan de belegering van 's Hertogenbosch in 1629. Zie BOSSCHA, I, bl. 425, 443 en 448.

6. De graaf VAN HORNES, sedert 1688 gouverneur van Staatsvlaanderen, werd in 1691 tevens met het commandement over Hulst belast.

Volgens de notulen, werd hij 17 nov. 1691 bij zijne komst te Hulst door het collegie gecomplimenteerd, 19 dito van wege Hulster ambacht op een collation geregaleerd en 22 dito aan zijne zuster tot eene bien-venue 100 rijksdaalders geschonken.

1 januarij 1692. Bij gelegenheid van het nieuwe jaar gecomplimenteerd en hem de gewone jaarl. gratuiteit van *f* 1600 geoffreerd.

4 junij 1692. Als gouverneur van Staatsvlaanderen 300 ducatons vereerd, welk honorarium hij reeds sedert 1689 als zoodanig jaarlijks genoten had.

Hij overl. in 1694, naardien op den 2 aug. van dat jaar aan zijne wed. de gewone gratuiteiten van *f* 1600, als commandeur van Hulst, en 300 ducatons, als gouverneur van Staatsvlaanderen werden uitbetaald; terwijl 28 julij 1695 geresolveerd werd om aan de gravin VAN HORNES nog 6 maanden gratuiteit te schenken, over het jaar, waarin haar oom overleden was.

7. ... VAN HIL werd als commandeur van Hulst, volgens de notulen, door het collegie van Hulst. amb. den 7 maart 1695 als zoodanig gecomplimenteerd.

22 maart 1695, resol. om ZEd. *f* 1200 te vereeren.

1 aug. 1695, resol. tot het accorderen aan ZEd. van de jaarl. gratuiteit à *f* 1600; welke hem echter, bij besl. van 2 aug. 1698, geweigerd werd; bij resol. van 15 maart 1701 de gratuiteit hem provisioneel weder voor 1 jaar uitbetaald, gelijk 28 julij van dat jaar besloten werd, hem die over 1698 ook nog te vergunnen. Op zijn verzoek evenwel, om die over het loopende jaar mede te mogen genieten, bekwam hij 8 aug. daaraanvolgende een bepaald weigerend antwoord, uit hoofde van de slechte behandeling in den gepasseerden winter iedereen aangedaan. Sedert dien tijd maken de notulen geene melding meer van hem.

8. De generaal majoor LAUDER wordt in de notulen voor het eerst op 18 julij 1705 vermeld, als wanneer besloten werd, hem als commandeur van Hulst en Hulster ambacht, de gewone gratuiteit van *f* 1600 te accorderen. Hij genoot zulks vervolgens jaarlijks, bij halfjarige termijnen, tot dat de resol. daaromtrent op 16 maart 1713 voor het laatst te zijnen opzigte genomen werd.

9. De generaal majoor JOACHIM VAN AMMAMA vertoonde aan het collegie van Hulst. amb. den 31 julij 1713 zijne commissie als commandeur der stad Hulst en onderh. forten, bij welke gelegenheid aan ZEd^e. dochter voor eene bien-venue *f* 400 geoffreerd werd, terwijl 8 aug. daaraanvolgende besloten werd ZEd. zelven mede *f* 300 te vereeren.

Bij resol. van 11 junij 1714 werd hem de gewone jaarl. gratuiteit van *f* 1600 toegelegd, welke geregeld werd uitbetaald tot aan de laatste resol. daaromtrent, van 17 junij 1720, als zijnde kort daarna overleden.

Hij wordt vermeld, als deel genomen hebbende aan den slag bij Malplaquet 11 sept. 1709, gelijk hij ook in 1710 Douay hielp winnen, bij BOSSCHA, II. bl. 473 en 500.

10. De kolonel CHRISTOFFEL DE BRUIGUES vertoonde den 12 aug. 1720 aan het collegie zijne commissie als commandeur van Hulst en onderh. forten, en werd bij resol. van 26 dito met eene bien-venue van *f* 400 vereerd.

Bij resol. van 26 april 1721 werd hem voor het eerst, en 12 junij 1723 voor het laatst, de gewone gratuiteit van *f* 1600 's jaars geaccordeerd.

11. De kolonel BOUDEWIJN WILLEM VAN ZOUTELANDE vertoonde den 27 sept. 1723 aan het collegie zijne commissie als commandeur van Hulst en onderh. forten, bij welke gelegenheid hem *f* 400 als eene bien-venue werd aangeboden.

Bij resol. van 10 junij 1724 werd hem voor het eerst, en 22 mei 1728 voor het laatst, de gewone jaarl. gratuiteit van *f* 1600 toegelegd, als zijnde nog in het laatstgemelde jaar overleden, naardien 30 oct. besloten werd, aan mevr. zijne weduwe dezelve te accorderen, naar evenredigheid van den tijd, dat haar echtgenoot na het doen der laatste rekening, nog geleefd had.

Waarschijnlijk was de kapitein JOHANNES VAN ZOUTELANDE, die bij de belege-

ring van Bergen op Zoom den 18 augustus 1747 sneuvelde, aan hem vermaagschapt. (BOSSCHA, II. 631).

12. De kolonel PIETER DE LA ROCQUE, bezit genomen hebbende van het commandement van Hulst en de onderh. forten, werd 15 januarij 1729 door het collegie van Hulster ambacht met eene bien-venue van *f* 400 vereerd.

Bij resol. van 16 mei 1729 werd hem voor het eerst, en 17 april 1747 voor het laatst, de gewone jaarl. gratuiteit van *f* 1600 geaccordeerd.

Intusschen tot luit. generaal bevorderd, gaf hij, bij den inval der franschen in Staatsvlaanderen, de aan hem toevertrouwde vesting Hulst, 10 mei 1747, op eene lafhartige wijze aan den vijand over, waarvoor hij met het zwaard over het hoofd gestraft en daarna op Loevestein gevangen gezet werd, alwaar hij ook gestorven is. (BOSSCHA, II. 608, en WAGENAAR, *Verk. Vaderl. Hist.*, I. 557.)

Gedurende die overheersching der Franschen was de luit. JULIEN commandeur van Hulst, aan wien van wege Hulster ambacht eene gratificatie van *f* 50 's maands, in redemptie van vuur en licht, werd geaccordeerd, terwijl bij resol. van 28 mei 1747 bepaald werd, dat door de stad Hulst $^1/_3$ en door Hulster ambacht $^2/_3$ zou gecontribueerd worden tot aankoop van eenige meubelen, zoowel ten zijnen behoeve als voor den grootmajoor VERPILLAC. Toen de franschen den 28 januarij 1749 de vesting Hulst, te gelijk met geheel Staatsvlaanderen, ontruimden, werd, bij resol. van 25 dito, bevorens, aan dien commandant JULIEN, wegens deszelfs importante diensten aan Hulster ambacht bewezen, en in redemptie van de zomerfourage, over de jaren 1747 en '48, eene som geaccordeerd van 956 fransche livres.

13. De generaal majoor VAN SWANENBURG nam den 29 januarij 1749 possessie van zijn commandement over Hulst en onderh. forten, op commissie van Z. H. den prins erfstadhouder, en van H. H. Mog., terwijl op den 3 febr. daaraanvolgende aan Z.Ed. als eene bien-venue *f* 400 werd geoffreerd.

Bij resol. van 5 julij 1749 werd hem voor het eerst, en 19 dec. 1757 voor het laatst, de gewone gratuiteit van *f* 1600 's jaars toegelegd, als zijnde in het laatste kwartaal van 1758 overleden. Trouwens, bij resol. van 23 oct. 1758 werden gedeputeerden benoemd om zijne wed. te condoleren over het verlies van haren echtgenoot, en bij die van 4 nov. daaraanvolgende, haar naar rato des tijds de gratuiteit uit te betalen.

NB. Waarschijnlijk was hij dezelfde, die bij BOSSCHA, II. 595, vermeld wordt als kolonel KAREL DIDERIK VAN SWANENBURG, en die als zoodanig te Mons in bezetting lag, toen de Franschen, 11 julij 1746, die vesting bemagtigden, bij welke gelegenheid hij krijgsgevangen genomen werd.

14. De generaal majoor THIERRY, als commandeur van Hulst aangesteld zijnde, besluit het collegie van Hulster ambacht 27 nov. 1758, Z.Ed. te complimenteren en hem eene bien-venue van *f* 400 te offreren.

Bij resol. van 23 dec. 1758 werd hem voor het eerst, en bij die van 11 dec. 1775 voor het laatst, de gewone gratuiteit van *f* 1600 's jaars toegelegd, zijnde in het begin van 1776 als luit. generaal overleden. Hij was dezelfde, die, als kolonel, bij den aanval der Franschen op het fort de Zandberg, nabij Hulst, (5 mei 1747) eene buitengewone dapperheid betoonde, zoodat prins WILLEM IV hem tot generaal majoor bevorderde. In deze betrekking toonde hij ten zelfde jare mede zijnen moed bij de belegering van Bergen op Zoom, ofschoon hij 11 october het fort Lillo en 13 dito ook de Kruisschans, door overmagt, moest overgeven, waar hij krijgsgevangen genomen werd. (BOSSCHA, II. 608, 649 en 654).

15. De luit. generaal grave VAN RECHTEREN werd bij resol. van 19 febr. 1776, als nieuwbenoemde commandeur van Hulst, van wege het collegie van Hulst. ambacht gecomplimenteerd, en hem bij die gelegenheid eene bien-venne van *f* 400 geoffreerd. Bij besluit van 23 dec. 1776 en 22 dec. 1777, werd hem de gewone jaarlijksche gratuiteit van *f* 1600 toegelegd, welke hij slechts in die beide jaren genoot, als zijnde in de eerste helft van 1778 reeds overleden, naardien aan mevr. zijne douairière, bij resol. van 1 junij van dat jaar die gratuiteit nog over de 6 verloopene maanden werd geaccordeerd.

Hij behoorde tot eene adellijke krijgsmansfamilie, van welker leden als zoodanig melding gemaakt wordt bij BOSSCHA, II, 399, 458, 650 en *Bijv. en Verb.*, bl. 32, alsmede III. bl. 49 en 119.

16. De generaal majoor baron VAN DOPFF, bij resol. van 19 junij 1778 van wege het collegie van Hulst. ambacht, als commandeur van Hulst, gecomplimenteerd, en ZEd. als een bien-venue *f* 400 geoffreerd. Bij resol. van 28 dec. 1778 werd ook hem de gewone gratuiteit van *f* 1600 toegelegd, welke hij sedert jaarlijks genoot.

Als grootmajoors, die onder den commandeur, of bij zijne absentie, over Hulst en de forten het commandement voerden, staan in de notulen vermeld:

1. LICHTENBERG, die van 1646—1670 als zoodanig fungeerde, naardien bij resol. van 10 mei 1670 besloten werd, uit hoofde van zijn overlijden, de hem geaccordeerde gratuiteit voor het vervolg te mortificeren. De luit. kolonel PHILIPS JULIUS VAN LICHTENBERG, die 11 aug 1674 in den slag bij Senef gekwetst werd, was vermoedelijk aan hem vermaagschapt. (BOSSCHA, II. *Bijl.* bl. 5.)

2. Kapitein DE HASE, wordt als commandeerende te Hulst, vermeld bij eene resol. van 26 aug. 1674, waarin zijn verzoek om 32 manschappen, ten einde aan de stadsfortificatien te arbeiden, geaccordeerd werd.

3. .... HOEUFFT, als commanderende te Hulst, werd bij resol. van 6 julij 1675 een half aam rhijnsche wijn vereerd.

Waarschijnlijk was hij verwant aan de krijgslieden MATTHEUS HOEUFFT, grootvader en kleinzoon, vermeld bij BOSSCHA, II. 602.

4. Den kapitein jhr. ANTHONY VAN DE PERRE werd als majoor-commandant van Hulst, bij resol. van 4 sept. 1676, van wege het collegie van Hulst-ambacht *f* 100 geoffreerd. Bij resol. van 6 april 1677, werd hem *f* 200 voor eene gratuiteit toegelegd, en bij die van 28 febr. 1678 de vroeger gewone jaarl. gratuiteit van *f* 300 geaccordeerd, waartoe vervolgens elk jaar besloten werd, tot dat de notulen op 17 julij 1691 daarvan voor het laatst melding maken. Zie ook SMALLEG. bl. 765.

Terwijl hij in functie was, is het commandement *ad interim* waargenomen geweest door den kapitein VALK, die, bij resol. van het collegie vanHulster ambacht d.d. 29 april 1679, daarvoor vereerd werd met een okshoofd wijn en 16 ducatons, en bij resol. van 9 febr. 1680 nogmaals met een okshoofd wijn.

5. .... SCHIMMELPENNINCK wordt als majoor-commandant van Hulst het eerst vermeld bij eene resol. van 12 sept. 1695, waarin zijn verzoek, om de gratuiteit te mogen genieten van het gepasseerde jaar, wordt afgeslagen, doch die van het loopende jaar toegestaan. Bij resol. van 30 julij 1696 werd aan zijne weduwe de gratuiteit verleend over het door wijlen haren echtgenoot ingetredene jaar, alsmede die, welke hem over 1694 onthouden was.

Bij BOSSCHA, II. 16, wordt de sergeant-majoor SCHIMMELPENNINCK VAN DER OYE vermeld als deel genomen hebbende aan den slag bij Nyborg, 24 nov. 1659.

6. .... GRANETIER wordt als majoor-commandant van Hulst eerst vermeld bij de resol, van 17 aug. 1700, toen aan zijn wed. de hem toegelegde gratuteit werd geaccordeerd.

7. .... WOLFSEN wordt, bij resol. van 8 aug. 1701. voor het eerst en 26 april 1721 voor het laatst de gewone jaarl. gratuiteit van *f* 300 toegelegd.

Voor extra ordinaire diensten werd hij, bij resol. van 23 julij 1704, nog daarenboven met eene gratificatie van *f* 300, en bij die van 26 julij 1708 met eene dito van *f* 63 vereerd.

Waarschijnlijk was hij een zoon van den luit. kolonel WOLFSEN, die in den slag bij Senef, 11 aug. 1674, gekwetst werd. (BOSSCHA, II, *Bijl.* bl. 3).

8. .... RIJSWIJK vertoonde den 11 october 1721 zijne acte als grootmajoor der stad Hulst, en werd door gedeputeerden van wege het collegie van Hulster ambacht gefeliciteerd. Bij resol. van 17 junij 1722 werd hem voor het eerst, en 22 mei 1728 voor het laatst, de gewone jaarl. gratuiteit van *f* 300 toegelegd, terwijl, bij besluit van 16 mei 1729, aan zijne wed. die gratuiteit werd geaccordeerd naar rato des tijds.

9. .... SPENGLER *tot Wolferen* genoot als majoor-commandant van Hulst mede de gewone gratuiteit van *f* 300, welke hem, bij resol. van 16 mei 1729 en van 17 junij 1730, werd toegelegd.

10. Graaf VAN WELDEREN vertoonde zijne commissie als majoor-commandant van Hulst den 26 junij 1731. Bij resol. van 18 junij 1731 was hem reeds de gewone gratuiteit van *f* 300 toegelegd, tot dat die, bij besl. van 22 julij 1737 aan zijne erfgenamen werd geaccordeerd.

Hij behoorde gewis tot de krijgsmansfamilie, vermeld bij BOSSCHA, II, 66, 325, 352, 363, 443, 458, 473 en 533, en III, 102 en 125.

11. De luit. kolonel ERNST PHILIP VEGELIN *van Claarbergen* exhibeerde den 10 aug. 1737 in het collegie van Hulster ambacht zijne commissie als grootmajoor der stad Hulst. Bij resol. van 12 april 1738, werd hem als zoodanig de gewone jaarl. gratuiteit van *f* 300 toegelegd, terwijl bij besl. van 24 dec. van dat jaar hem deze nog over 6 maanden werd geaccordeerd, als zijnde in die qualiteit naar Meenen verplaatst.

Dat de kolonel FREDERIK VEGELIN *van Claarbergen*, die 27 junij 1703 bij Stekene in een gevecht tegen de Franschen sneuvelde, en de generaal-majoor VEGELIN, die een der hoofdbevelhebbers bij de belegeraars was, welke 31 aug. 1709 Doornik bemagtigden, — tot zijne maagschap behoord hebben, is hoogstwaarschijnlijk. (BOSSCHA, II, 325 en 458).

12. .... CROKCEUS vertoonde 16 mei 1739 in het collegie van Hulster ambacht

zijne acte als grootmajoor der stad Hulst. Bij resol. van 23 mei 1739 werd hem voor het eerst, en 15 mei 1745 voor het laatst, de gewone jaarl. gratuiteit van *f* 300 toegelegd, en is hij korten tijd daarna overleden, alzoo bij besl. van 22 nov. 1745 die gratuiteit over 6 maanden aan zijne wed. geaccordeerd werd.

13. Kapitein P. J. BODEL genoot als grootmajoor der stad Hulst, van welke betrekking hij den 13 maart 1747 in het collegie van Hulster ambacht zijne aanstelling vertoonde, over 1746 gedurende 6 maanden, en over 1747 gedurende den tijd, dat die vesting nog niet in handen der Franschen was overgeleverd, de gewone jaarl. gratuiteit.

Gedurende die fransche overheersching werd hij in zijne functie vervangen door den grootmajoor VERPILLAC.

In die betrekking daarna hersteld, vertoonde hij 15 maart 1751 in het collegie op nieuw zijne commissie als zoodanig, en werd hem bij resol. van 20 dito de gewone jaarl. gratuiteit van *f* 300 toegelegd, welke hij tot aan zijn overl. in 1773 genoten heeft. Bij resol. van 8 nov. 1773 werd deze aan zijne weduwe nog over een half jaar geaccordeerd.

14. De kolonel CHRISTIAAN VAN LOGAU vertoonde den 20 dec. 1773 aan het collegie van Hulster ambacht zijne commissie als grootmajoor der stad Hulst, en werd hem bij resol. van 2 mei 1774 de gewone jaarl. gratuiteit van *f* 300 toegelegd, welke hij genoot tot het laatste besluit dienaangaande van 10 dec. 1787.

15. JAN LOUIS THIMON baron VAN TENGNAGEL *tot Bronkhorst* vertoonde 17 maart 1788 aan het collegie van Hulster ambacht zijne aanstelling als grootmajoor der stad Hulst, en werd hem als zoodanig, bij besl. van 8 dec. 1788, de gewone jaarl. gratuiteit geaccordeerd. Bij BOSSCHA, III, 119, staat hij vermeld als bevelhebber der ruiterij in 's Hertogenbosch, toen die vesting 12 oct. 1794 aan de Franschen overging.

Als ondermajoors maken de Notulen ook nog melding van:

1. .... FREYTAG, die als zoodanig den 19 april 1728 zijne acte in het collegie van Hulster ambacht vertoonde. Deze, of wel een naamgenoot van hem, werd 25 aug. 1755 mede als ondermajoor vermeld.

2. JAN LOUIS THIMON baron VAN TENGNAGEL *tot Bronkhorst* was ondermajoor van Hulst van 1784—1786, — dezelfde, die sedert 1788 als grootmajoor aldaar fungeerde, — en genoot als zoodanig, bij resol. van 13 dec. 1784 en 19 dec. 1785, eene jaarl. gratuiteit. Hij werd in 1786 opgevolgd door:

3. .... VAN RECHTEREN *van Hemert*, aan wien bij resol. van 23 dec. 1786 mede eene jaarl. gratuiteit werd toegelegd. Hij behoorde ongetwijfeld tot de adell. krijgsmansfamilie, van welke ook de commandeur van Hulst, vermeld onder n°. 15, een lid was.

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

Scherpregter en chirurgijn. Is het waar, dat de scherpregters in de tijden toen zij nog iets te doen hadden, dikwerf ook in consult gehaald werden bij sommige kwalen en ongesteldheden (welke?).

Ik heb in mijne jeugd wel eens van een dergelijk consult bij iemand in eene mij bekende familie gehoord.

Mijnheer de beul gaf zich even veel airs als een professor, en ontbood men hem bij brief, dan moest het adres luiden:

»WelEdel Gestrengen Heer en meester van den scherpen zwaarde.

N. N.

te.....

Daar stond hij op.

Tot zoo ver mijne overlevering.

Zijn deze consulten historisch, en had deze persoon werkelijk aanspraak op den gemelden titel? Zoo ja, hetgeen ik gaarne opgehelderd zag, dan is het laatste niet onaardig voor de navorschers van titels.

M. M. chir. doct.

Handschriften betrekkelijk Nederlandsch Indie, enz., onder de voormalige Oostindische compagnie. Volgens een inventaris der charters waren in 1814 nog aanwezig, onder meer andere belangrijke stukken betreffende de oostind. compagnie.

Papieren, rakende de ontdekking van het Zuidland en Nova-Guinea a. 1644, 1657 en 1696.

Idem, wegens de eilanden Tristan d'Acunha, St. Paulo, Amsterdam en Ferro.

Stukken rakende het verzoek om octroy, ten einde naar Japan, benoorden om, te mogen varen.

Idem dat van AREND ROGGEVEEN, om octroy tot het bevaren der Zuidzee.

Diverse extracten uit journalen, wegens het ontdekken van eilanden uit de brieven deswegens door en aan gouverneur generaal en raden geschreven.

Beschrijving van een zeegevecht met de Spanjaarden, in 1615.

Journaal gehouden bij den onderkoopman PH. DAV. VAN UCHELEN, met de boot van het schip *Java* naar het eiland St. Antoni gezonden, door storm verdreven, onder de

roovers vervallen en na met dezelve in grooten nood gezworven te hebben, eindelijk met dezelfde boot op de rivier Suriname gekomen en met een westindisch schip in Zeeland gearriveerd.

Kan men ook eenige inlichtingen geven, of zij nog in deze of gene particuliere verzameling aanwezig zijn?

LABORANTER.

OUDHEID-, MUNT- EN PENNINGKUNDE.

Opschriften op geschut (vgl. XIII. bl. 174, 291, 301.) In Dover Castle is a brass gun called queen ELIZABETH's pocket-pistol, which was presented to her by the States of Holland; this piece is 24 long, and is beautifully ornamented, having on it the arms of the States, and a motto in Dutch, importing thus,

»Charge me well and sponge me clean,
»I'll throw a ball to Calais Green."

Bij welke gelegenheid is dit geschenk door de Staten aan koningin ELIZABETH gegeven, en waar kan men daaromtrent iets meer vinden?

Breda. C. VAN MAANEN.

[Over het zakpistool van koningin ELIZABETH is in den *Navorscher* reeds meermalen gesproken. Men zie de artikelen over JAN TOLHUIS, aangewezen in het Alg. Reg. De vraag evenwel, hoe het in het bezit van gemelde koningin gekomen is, wacht nog op antwoord.]

Medaille van Waterloo (vgl. XV. bl. 199, 236; XVI. bl. 9, 70). Onder mij berust een exemplaar van den penning onder n°. 3 beschreven. Ik ken dezen slechts onder den naam van: spotpenning op NAPOLEON op St. Helena. Hij is echter niet van gelijksoortig metaal als de 1e, mede in mijn bezit, maar van rood koper en de daarop voorkomende letters zijn duidelijk: D. & A. A.

Haarlem. J. W. WEYERMAN.

Eenige duiten (vgl. XVI. bl. 12, 71.) Bij raadpleging van *De munten van Nederlandsch Indië, beschreven en afgebeeld door* C. NETSCHER en Mr. J. A. VAN DER CHIJS, 4°. Batavia, LANGE & C°., 1863, zal H. O. de door hem gestelde vragen behandeld vinden, zoo niet alle opgelost.

Nadat het collegie van raden en generaal meesteren der munt in 1795 was opgeruimd, werd het beheer der muntaangelegenheden gevoegd bij het toenmalig bestuur der financiën, en ten gevolge daarvan zal ongetwijfeld menige vraag onopgelost blijven.

Althans, van Gelderland niet alleen, ook van Holland en Overijsel bestaan duiten van 1802—1806, van Java 1806—1809, op last der opvolgende regeringen met het merk der reeds lang ontbondene oostindische compagnie geslagen (vgl. bl. 72.)

De utrechtsche duiten V. O. C. v. 1790 met het stedelijke wapenschildje als muntteeken voorzien, zijn die welke werkelijk in dat jaar aan de provinciale utrechtsche munt gemaakt zijn.

De duiten V. O. C. 1791 met het gebakerde kindje, zijn geslagen in 1817. Zij zijn daarbij weinig in getal, wijl het muntmeestersteeken van den heer Y. D. C. SUERMONDT, de egyptische mummie, ten onregte voor een gebakerd kind aangezien, bij kon. besl. v. 7 nov. 1817, n°. 67, werd afgekeurd.

De dubbele, enkele en halve duiten, eindelijk, met het stedelijke wapen van Utrecht, die boven de V. O. C. eene ster voeren, zijn, op last van het departement van koloniën, in 1827 te Utrecht gemunt. Met betrekking tot de noot, op bl. 128 van bovengenoemd werk, wordt opgemerkt, dat het muntteeken op veel te Harderwijk geslagen munten voorkomende, niet was eene ster, als op laatstgemelde duiten, ter onderscheiding van die van 1790 voorkomende, maar eene roos of rozet met 5 blaadjes.

De trekletters op den koperen halven stuiver van Java, 1810, zijn het ineengevlochten naamcijfer van koning LODEWIJK NAPOLEON.

(Verg. ter aangeh. pl. VII, n°. 57).

H. S.

Politieke speeltuigjes (vgl. XIV. bl. 359; XV. bl. 131, 198, 263, 325, 361). XVI. bl. 44). Den lezer van den *Navorscher*, die op bl. 44 van dezen jaargang er belang bij schijnt te hebben om te weten, wie FRANCESCO, schrijver van het opstel over het onderwerp op bl. 198, 199 van den vorigen jaargang, is, en die tevens nieuwsgierig is naar de waarde van het schilderijtjen, door mij ter aangehaalder plaatse beschreven, antwoord ik:

Dat FRANCESCO zijn pseudoniem niet aflegt en het bestuur van den *Navorscher* verzoekt zijn masker te eerbiedigen. Daar bestaan bij hem geene redenen, om zijn naam te openbaren, en wel allerminst aan iemand die zijn eigen woorden niet onderteekent. Toch stelt hij dat niet als voorwaarde om zich bekend te maken.

Hij begrijpt niet, welk belang er de vrager bij zou kunnen hebben, daar hij toch niet als kooper van het speeltuigjen zal optreden, waaraan uit dat oogpunt meer waarde schijnt te worden gehecht, dan aan de belangrijkheid, die het voorwerpjen misschien als geschiedkundig stuk bezit.

FRANCESCO waardeert het speeltuigjen om zich zelven en om de herinneringen, die er aan verbonden zijn — om geene andere redenen. Wanneer het tegen zilver of goud moet worden opgewogen, dan zijn er welligt in 's vragers woonplaats wel oudheidkenners en -koopers, die 't hem zeggen kunnen.

Dit zij den vrager genoeg, die misschien niet zoo geheel onbekend is, als hij het wel wil doen voorkomen aan

FRANCESCO.

Politieke speeltuigjes. Op de tentoonstelling van oudheden, ll. najaar door het kon. oudh. gen. gehouden, was een rottingknop, welks schaduw een zeer goed profielportret gaf van prins WILLEM V.

CHR.

IJzeren harnas van Piet Hein (vgl. XV. bl. 327, XVI. bl. 44). Het deed mij genoegen te vernemen, dat een gedeelte van de wapenrusting van den dapperen admiraal, niet in handen van een oudroest, maar wel in het museum te 's Gravenhage is teregt gekomen, ofschoon het daar ook wel iets van een uitdragerswinkel heeft. Het volgende werd mij bekend door de welwillendheid van den archivaris der stad Rotterdam; namelijk, dat er op het stadhuis aldaar, onder de verzameling prenten en teekeningen, bewaard wordt eene afbeelding van helm en harnas van PIET HEIN, zoo als zij in het jaar 1803 op het westindische huis van genoemde stad aanwezig waren:

Daaronder staan de volgende regelen:

Hoe zwaar uw harnas en helmet ook mogen wegen,
Ze zijn te ligt PIET HEYN! steld men uw moed hier tegen,
Die schonk aan Nederland de Spaansche zilvervloot,
Daar ge overwinnaar bleeft in leven en in dood.

TOUSSIJN WOORDHOUDER.

Deze laatste regel is niet zeer gelukkig gekozen. PIET HEIN veroverde de zilvervloot — als generaal der westind. comp., — op den 9[den] september 1628, en sneuvelde als luitenant admiraal in dienst der generale staten op den 20[sten] junij 1629 tegen de Duinkerkers.

Uit het bovenstaande blijkt echter, dat toen zijn helm ook nog aanwezig was. Waar is deze?

LABORANTER.

Zilveren penning op de bevestiging der zwitsersche onafhankelijkheid (1648) (vgl. XV. bl. 326). De letters van den maker H. J. G. duiden aan, dat deze penning niet tot het jaar 1648 kan opklimmen. HANS JACOB GESSNER, vader en zoon, toch waren stempelsnijders en muntmeesters te Zurich: de vader van 1706—1736, de zoon van 1745—1770. Wij gissen, dat de penning in 1707 is vervaardigd ter herinnering van het vierde eeuwgetijde van het verbond van STAUFFACHER, FURST en ARNOLD AN DER HALDEN, op den Rutli. Nov. 1307.

J. D.
L.

Zilveren penning op de bevestiging der zwitsersche onafhankelijkheid (1648). In 1648, bij den westfaalschen vrede werd de onafhankelijkheid der zwitsersche cantons door het huis Oostenrijk erkend.

CHR.

Afbeeldingen van penningen (vgl. XV. bl. 237, 295). Mijne onderstelling, dat de aan VAN DER LAEN uitgereikte medaille hem is vereerd voor de verovering en vernieling van Palembang, is niet, zoo als LABORANTER schijnt te vermoeden, gegrond op de ook mij vroeger reeds bekende resolutie van 22 december 1662; maar op een der opschriften van de medaille, waarvan ik eene niet geheel afgewerkte teekening bezit.

Volgens die teekening is de medaille eenigermate ovaal, heeft eene middellijn van 9 op $9^1/_2$ nederlandsche duim en is aan de bovenste helft voorzien van drie oogjes, voor den ketting.

Op de voorzijde ziet men de stad Palembang, met eene daarvoor liggende vloot. Daaronder: *De stad Palembang, door den manhaften* JAN VAN DER LAEN *als commandeur veroverd en verdestrueerd den* 10, 11 *en* 14 *november A°.* 1659.

Op de keerzijde ziet men een schip, waaronder te lezen staat: *De bewindhebberen van de generale geoctroijeerde Oost Indische Compagnie ter vergaderinge van de Seventiene, geconsidereert en in achtinge genomen hebbende de goede diensten door den Manhaften Commandeur* JAN VAN DER LAEN *de gemelten Compagnie in verscheijde Oorlogs Exploicten gedaen, hebben in erkentenisse van dien mitsgaders betuijginge dat deselve haar aangenaam zijn geweest. SijnE. dese pen-*

ninck en goude kettingh tot een gedachtenisse vereert.

Batavia. J. S. VAN COEVORDEN.

Geschut. Onlangs kwam op de kunstauctie gehouden door A. G. DE VISSER te 's Gravenhage, de plaat voor van twee rijk versierde kanonnen, te Lubeck in 1669, door ALBERT BENNINGH gegoten, en aan de staten van Holland en Westfriesland vereerd.

Q. Zijn deze stukken nog ergens in een of ander arsenaal aanwezig?

LABORANTER.

Vaandels in de Groote kerk te 's Gravenhage. Onder de regering van prins WILLEM III, hingen, in de Sint Jacobs- of Groote kerk, te 's Gravenhage, een aantal standaards, vanen, vaandels, vlaggen en banderollen. Bij welke gelegenheden waren zij veroverd, en kunnen zij nog worden aangewezen?

J. L. A. I.

Noodmunten van 1718 en 1719. Welke waren de elf noodmunten door VAN GÖRTZ in 1718—19 geslagen?

ASPERA.

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

L. Iz. Reael (vgl. XVI. bl. 50. Zou voor 1623 niet gelezen moeten worden 1628, het jaar, waarin REAEL zijne ongelukkig uitgevallen zending naar Denemarken ondernam? De 3 en 8 worden bij onduidelijk schrift meermalen met elkander verwisseld en het is bijna niet te denken, dat die Remonstrant in 1623, nog bij het leven van MAURITS, met eene openbare zending zou zijn belast en aan zoo iets doen toch de woorden van HOOFT denken.

S. S.

Laurens Reael. Ik heb evenmin als de heer LEENDERTZ iets gevonden van een tocht, dien REAEL in 't jaar 1623 zou ondernomen hebben, en ik geloof ook aan geen zoodanigen tocht. Van staatswege zal hem wel op dat tijdstip geen zending zijn opgedragen; immers hij was alles behalve in gunst bij de bovendrijvende partij, gelijk dan ook de pogingen van HOOFT en anderen, om hem tot gezant naar Venetiën benoemd te krijgen, vruchteloos afliepen. Dat hij voor zijn bijzondere zaken op reis zou zijn gegaan, is mogelijk; doch anders niet waarschijnlijk: de man was toch eerst sedert kort uit de Oost terug gekeerd en moest wel naar rust en stilte verlangen. Bovendien, van 't jaar 1623—1625 dagteekenen onderscheidene gedichten, of door REAEL vervaardigd, of aan hem toegezongen: wij weten, dat hij met HOOFT, VONDEL en anderen zich met letterkundige nasporingen bezig hield en nergens, behalve in het bedoelde gedicht, vinden wij op die reis van 't jaar 1623 gezinspeeld. Ik erken, er is eenig verband tusschen de klacht, welke HOOFT in dat gedicht aanheft over de ondankbaarheid der Amsterdammers jegens REAEL, en den aanhef van den brief, door HOOFT op 3 januari 1623 geschreven (doch niet verzonden), uit welken aanhef blijkt, dat HOOFT zijn vriend tot lid der Amsterdamsche vroedschap wenschte gekozen te zien: een wensch, die niet vervuld werd; doch daar staat tegen over, dat, volgens de *Klacht*, REAEL, bij 't ondernemen van zijn tocht, een treurende beminde zou hebben achtergelaten, en dat wij van een vrijaadje, die hij op dat tijdstip aan de hand zou hebben gehad, evenmin iets lezen als van een reis. 't Duurde nog zes jaren eer hij in 't huwelijk trad.

Het overwegen van dit een en ander heeft mij tot een gissing geleid, die ik met bescheidenheid aan 't oordeel van den heer L. onderwerp. Ten opzichte van meer dan een gedicht van VONDEL is mij gebleken, dat het daarbij geplaatste jaartal verkeerd was. Kan nu dit zelfde ook het geval zijn met de *Klacht?* Wanneer wij, in stede van 1623, lezen 1628 (een 8 kan zoo licht voor een 3 worden aangezien, of uit XXVIII kan zoo licht het cijfer V wegvallen) dan valt terstond alle zwarigheid weg. In 1628 toch trok REAEL als onderhandelaar naar Denemarken, en dus werkelijk *naar 't Noorden:* in 1628 was de klacht van HOOFT over de ondankbaarheid van Amsterdam nog altijd even gegrond; immers niet voor 1630 kwam REAEL aldaar in de regeering: in 1628 eindelijk was REAEL geëngageerd, en wel met SUZANNA MOOR, die bijna onmiddellijk na zijne terugkomst zijn vrouw werd.

Ik beken, dat ik de geheele questie nopens dien brief van HOOFT aan REAEL in mijn uitgave van VONDEL ter plaatse waar 't behoorde reeds had moeten behandelen; ik stel mij echter voor, dit en andere verzuimen in een Naoogst op »VONDELS *Leven*" te herstellen en niets zal mij aangenamer zijn dan, voor dien tijd, van den heer L. te vernemen, in hoeverre hij mijn gissing al dan niet aannemelijk vindt, en

of hij ander en beter licht in de zaak verkregen heeft.

J. VAN LENNEP.

Laurens Laurensz. Reael. Zou het jaargetal in de bedoelde *Klacht* ook foutief kunnen zijn, ofschoon we het zóó in alle uitgaven lezen? Moet het ook 1625 wezen? In dat jaar toch werd REAEL tot vice-admiraal benoemd der vloot, die, in vereeniging met Engeland, de Spanjaarden op hunne eigene kusten zou bestoken. 't Is of SCHELTEMA, in zijn *Mengelwerk*, in de vraag aangehaald, het er mede voor houdt, dat het jaar 1625 bedoeld wordt. Immers hij schrijft daar: »deze benoeming gaf aan de vrienden van REAEL en het vaderland groote vreugde. Niet alleen schreef HOOFT dezen brief van gelukwensching, welke zoo bijzonder onder anderen in hoogte van stemming uitsteekt," *maar ook dat dichtstuk, waaruit reeds een gedeelte is medegedeeld.* Het is eene klagt van Zwaantie over het vertrek van Edelaert." Daar de historieschrijvers zwijgen van een togt door REAEL in 1623 gedaan, zou het, naar aanleiding van het door SCHELTEMA medegedeelde, allen schijn hebben, dat 1625 bedoeld werd. Doch waarom heeft SCHELTEMA dan niet gewezen op het jaargetal in de bekende drukken voorkomende, wanneer hij het verkeerd wist?

H—g.

Laurens Laurensz. Reael. Het is waarlijk niet te verwonderen, dat op mijne vraag zoo eenstemmig geantwoord wordt: »bestaat hier ook eene vergissing, moet het jaartal 1623 niet in 1625 of 1628 veranderd worden?" In geen gedrukt werk toch schijnt iets omtrent eenen togt, door REAEL in 1623 ondernomen, te worden gevonden. En of er in geschrevene stukken iets van te vinden is? Ik zou er haast aan wanhopen. Op het archief der stad Amsterdam heb ik met hulp van den archivaris, den heer P. SCHELTEMA, alle papieren nagezien, waaruit zou kunnen blijken dat REAEL in het genoemde jaar eene reize gemaakt heeft voor den staat, voor den stad Amsterdam of voor de Oostindische compagnie, maar niets gevonden. Van eene vrijaadje van REAEL in 1623 is niets bekend, en er wordt toch in dit gedicht zoo van gesproken, dat wij die kwalijk voor eene fictie kunnen houden. JAC. SCHELTEMA, — die een uitvoerig stuk over het leven van REAEL geschreven heeft, die het handschrift van HOOFTS *Poëzy* niet alleen onder de oogen heeft gehad, maar ook van het begin tot het einde doorgezien, zoo als blijkt uit zijne inhoudslijst, die daarin ligt, — brengt de *Klacht* tot 1625. In weerwil van dat alles is niets zekerder, dan dat het gedicht van 1623 is.

1°. Dit jaargetal wordt niet alleen gevonden in de uitgaven, maar ook in het handschrift. Het opschrift is: »Klacht over 't vertreck des Heeren Laurens Reael oud oppersten van Hollandt in Indien, in maj, des jaers 1623, van Amsterdam." En onderaan staat de dag vermeld waarop HOOFT het gedicht voltooide, »19 Julio 1623." Op beide plaatsen is de 3 zeer duidelijk geschreven. Het is niet mogelijk daar eene 5 of 8 uit te lezen. HOOFT was zeer naauwkeurig: hij vergiste zich zelden. Van eene vergissing in de dagteekening heb ik in het hs. slechts één voorbeeld gevonden, van eene vergissing in het jaargetal geen enkel. Dat hij zich nu bij hetzelfde gedicht tweemaal op dezelfde wijze in het jaargetal zou vergist hebben, is naauwelijks denkbaar.

2°. In het hs. wordt het gedicht gevonden in het 3e rijmkladboek. Dit loopt van 1621 tot 1642. Het bevat op verre na niet alle stukken in dien tijd gedicht: maar alle die het bevat volgen naar tijdorde. De gedichten die de Klacht voorafgaan zijn deze:

f. 12. v°. Psalm 23. Get. 17 apr. 1623.

f. 13. r°. en v°. De Min met pricken van zijn' strael. Get. a°. 1623.

f. 14. r°. en v°. f°. 15. r°. en v°. en f. 16 r°. Wegh ghij die voor beuselingen. Het draagt in het hs. geene dagteekening, maar in de Otia van HUYGHENS (1625. 4°.), waar het lib. VI. p. 118—121 gevonden wordt, is het onderteekend: »Op 't H. te Mujden CIↃIↃCXXIII." Het valt waarschijnlijk in mei of junij van dat jaar. Z. de aant. in mijne uitgave.

Op laatstgenoemd f°. nog: Zoo 't gelujdt dat ghij laet slippen. Zonder dagt.

Op f°. 16 v°., 17, 18 en 19 r°. de *Klächt.*

Daarna volgt op f. 19 v°. Edel paer, zielzoete lichten (zonder dagt.) en de eerste regels van het bruiloftsdicht voor TESSELSCHADE van 20 november 1623.

3°. HOOFT dacht veel na over de spelling en volgde daaromtrent in vele opzigten vaste regels. Hij schreef b. v. in vroegeren tijd aan het begin van een woord zelden eene *z* (behalve in *zee*, *zede* en een enkel ander woord). Nog in de gedichten van 1622, komt de *z* aan het begin van een woord slechts bij uitzondering voor. In die van de eerste helft van 1623 beginnen de woorden met *z* te vermeerderen, die met *s* maken evenwel nog het grootste getal uit. In het bruiloftsgedicht van TESSELSCHADE van 20 nov. 1623 vinden wij reeds het omgekeerde: de meeste woorden vangen aan met *z*, hoewel er nog eenige met *s* gevonden worden. Doch in het lange

gedicht aan HUYGHENS (*Nuchtre montje*) van december 1623, lezen wij eene menigte woorden die met *z*, slechts een paar die met *s* aanvangen. Sedert dien tijd is de *s* regel, de *z* uitzondering, behalve waar eene *w* volgt: daar blijft de *s* tot in 1640. — In de *Klacht* vangen de meeste woorden met *z*, maar ook nog een groot aantal met *s* aan, een bewijs dat die later dan de eerste stukken van 1623, later nog dan het antwoord aan HUYGHENS, »Wegh ghij die voor beuselingen," van mei of junij 1623 (waarin de *s* nog de overhand heeft) en vroeger dan TESSELSCHADES bruiloftszang, 20 nov. 1623, derhalve in het midden van 1623 moet vallen.

HOOFT was vroeger gewoon de *k* aan het einde eener lettergreep door eene *c* te versterken. Hij deed dit zelfs nog in april 1623. Doch kort daarna begon hij er anders over te denken. In het antwoord aan HUYGHENS, van mei of junij van hetzelfde jaar, vindt men (indien ik wel geteld heb) de *k* aan het einde eener lettergreep 15 maal met, 4 maal zonder *c*. — In het bruiloftsdicht van 20 nov. 1623 staat het getal van woorden met *ck* en met enkele *k* bijna gelijk. In het gedicht van december van dat jaar vindt men de enkele *k* meer dan 50, de *ck* nog slechts drie malen. Ik reken hier het woordje *ick* niet mede, waarin HOOFT tot in 1633 de *ck* behoudt. In de *Klacht* is de *ck* nog regel, maar er komen toch reeds zeven woorden met enkele *k* in voor. Wederom een bewijs dat zij tusschen mei en november 1623 gedicht is.

REAEL heeft dus in mei 1623 eene zeereis ondernomen, misschien wel voor zijne bijzondere belangen. Maar waarheen? Zeer lang heeft zijne afwezigheid niet geduurd. Bij eenen brief aan HUYGHENS, nadat deze 7 febr. 1624 zijnen vader verloren had, derhalve weinige dagen later geschreven, voegt HOOFT dit P. S.: »Ik denk den H. Generael te doen denken aen U. E. boexken, die nevens mij vast vast nae U. E. Characters." Daaruit blijkt, dunkt mij, dat REAEL toen reeds weder in het land was.

P. LEENDERTZ WZ.

Georgius Leti (vgl. XVI. bl. 48). Ik kan de staaltjes van zijne zonderlinge levenswijze, aan het teeken dat vraagt niet mededeelen, wijl het werk daar ze in gevonden worden uit mijne boekenkast verhuisd is, ik weet niet waarheen. Dat werk is getiteld: J. N. PAQUOT, *Mémoires pour servir à l'hist. littéraire des* 17 *prov. des Paijs-Bas* etc. 18 tom. gr. 8°., en in fol. 3 tom. Leuv. 1765. In het eerste deel van deze fol. uitgave, bl. 201, beschouwt hij LETI niet van de gunstigste zijde, wijl hij als R. C. het hem niet vergeven kon, dat hij van zijne kerk tot de hervormde was overgegaan. Dus *caute legendum*. In den *Dict.* van MORERI staat ook een art in voce *Leti*. In welk licht hem die stelt kan ik niet opgeven, omdat MORERI denzelfden weg is ingeslagen als PAQUOT.

J. C. K.

Amicus Plato (vgl. XVI. bl. 16, 45). Ten bewijze dat het op bl. 45 gegevene antwoord niet voldoende is, zij vermeld, dat de bewuste woorden ook reeds te vinden zijn bij AMPSING, in de voorrede op de *Beschrijving van Haarlem*, uitgegeven in 1628. — De spreekwijze is duidelijk eene tegenstelling van *Tuscul. Disput.* Lib. I. 17. »Errare mehercule malo cum Platone, quam cum istis vera sentire."

u—H.

A. van Twist (vgl. XVI. bl. 50). Bij een exemplaar van den *Eeuwigduurenden Liefdes Almanak* vond ik in eenen catalogus (welken weet ik niet meer) aangeteekend, dat daarin de lotgevallen beschreven werden, welke de schrijver als leidsch student ondervonden had.

D. TE D.

Beknopte historie der onlusten in de Nederl. (1780—1787). In Braband (1790—1792) 4 dln. 8°. (vgl. XVI. bl. 36). Ik vond C. ROGGE als schrijver hiervan vermeld.

D TE D.

Histoire de Cambrai et du Cambresis par Jean le Carpentier. Leiden, 1664. 2 vol. 4°. (vgl. XVI, bl. 49). »La partie chronologique est loin d'être exacte," leest men, in den *Dict hist.*, Paris 1829, op het artikel dat van deze afvalligen monnik spreekt.

J. L. A. I.

Hollandsche boeken vertaald (vgl. A. R.).
L. EIKENHORST, *Amsterdams Geheimnisse*,
A. G. L. TOUSSAINT, *Das haus Lauernesse*,
A. G. L. TOUSSAINT, *Kleine Novellen*,
H. VAN APELTERN, *Der Schutzgeist*.

Gedichten van P. C. Hooft (vgl. XV, bl. 268). De uitgave van HOOFTS *Mengelwerken* in 1671 is niet in 1677 herdrukt, maar men treft exemplaren aan met een' nieuwen titel en het jaartal 1677, om, als *tweede deel*, met de nitgave zijner *Nederl. hist.* in 1677, destijds een geheel van de *Werken* van HOOFT, door GEERARDT BRANDT bezorgd, te kunnen uitmaken.

J. L. A. I.

Hoofts gedichten. In de *Lijkklacht van den heer* PIETER DIRKSZOON HASSELAAR — 't is de uitgave van 1671, die ik voor mij heb — vindt men in de verzen:

Zoo mooght ghy Amsterdam met recht dan nu wel scheuren,
De strooken van uw' rok, van al uw kleên de kleuren,
En d' hairen uit uw hoofdt: 't welk bloot zij, als van ouwds,
En schaam' zich al 't jaar lang des kaizerlijken gouds.

bij *de strooken van uw rok* deze aanteekening:

»'t Zijn langwerpte teekenen van zijde en zilver, die de overheden bij tijde van halsrecht op de tabbaarden dragen."

Is deze aanteekening van HOOFT zelven of van zijn uitgever? — 't zijn de *bloedstrooken* die hier bedoeld worden, maar:

1°. is de beschrijving onjuist, want die waren niet van *zijde,* maar van zwart en rood *fluweel* met zilveren kruisen en wapens; en

2°. konden die niet van den rok worden *afgescheurd*, vermits ze er niet op vastgenaaid waren, en alleen bij het doen van halsregt over den linkerschouder gedragen werden. Dezelfde strooken, die in 1595 gemaakt waren, werden in de vorige eeuw nog gebruikt, en althans sommige exemplaren daarvan, worden nog bewaard.

Hoe kon bij 't rouw bedrijven over HASSELAARS dood, van 't afscheuren dier bloedstrooken sprake zijn? — Mij dunkt, dat de *strooken* van den rok hier niet anders beteekenen dan de *versierselen*, die even als *de kleuren*, ten teeken van rouw en droefheid moesten worden afgescheurd. En ik twijfel, of de dichter zelf deze aanteekeningen kan geschreven hebben.

J. TER GOUW.

Hoofts gedichten. HOOFTS eigen handschrift van dit gedicht bestaat, voor zooverre ik weet, niet meer. Maar in 1617 is dit gedicht afzonderlijk uitgegeven, te Amst. bij WILLEM JANSZ. (BLAEU). Ook in deze uitgave komt de aanteekening voor, door den heer TER GOUW vermeld. BLAEU was met HOOFT bekend en bevriend: de uitgave zal dus wel met voorkennis van den dichter geschied zijn. Het zou mij ook zeer verwonderen, indien BLAEU daarbij op eigen gezag eene aanteekening gemaakt had. Dit geeft wel eenigen grond om te denken, dat zij van HOOFT-zelven afkomstig is.

P. L. Wz.

Hoofts gedichten. In het gedicht: »*Dankbaar Genoegen*," komen deze vier verzen voor:

Maar weet mijn' burgerij wel, aan hoe luttel 't schorte
Dat niet, in zelschap van noch dertien heeren storte
Voor welstant van zijn landt, mijn vroome vader 't bloedt,
Daar te doen slibbren in dacht Dudley vrijheits voet.

Den zin vat ik niet; en ik vraag opheldering aan wien ze geven kan. 't Geld niet, het feit dat hier bedoeld wordt, — men leest dit in HOOFTS *Nederl. historiën*, bl. 1200, de 3 onderste regels. 't Geldt ook niet het vierde vers; wij weten, dat dit een van de verwrongenste is, die HOOFT geschreven heeft, en dat wij lezen moeten:

Daar in DUDLEY vrijheits voet dacht te doen slibbren,

t. w. in dat bloed der 14 heeren, als het gestort zou zijn: de vrijheid zou daardoor ten val gebragt worden. — Maar 't geldt die woorden: *voor welstant van zijn landt.*

HOOFT zegt, dat er luttel aan had geschort, of veertien heeren (waarvan zijn vader een was), hadden hun bloed gestort *voor welstant* van het land; — maar hij zegt in denzelfden adem, dat ditzelfde bloed gestort zou zijn, om daarin de vrijheid te doen slibberen en vallen. Derhalve: de ondergang der vrijheid strekte *voor welstant* van het land. Ik vind mij met de oplossing dier sluitrede even verlegen, als de schrijver der *Vermakelijkv spraakkunst* met de zijne op bl. 29. En wie 't beter begrijpt, dan ik 't begrijpen kan, zal mij zeer verpligten met mij beter te onderrigten. 't Is evenwel hier niet de vraag wat HOOFT bedoelt of *zeggeu wil*, maar wat bij werkelijk zegt, en *te lezen geeft.*

J. TER GOUW.

Hoofts gedichten. De aangehaalde regels komen ook zoo voor in HOOFTS handschrift. Mij dunkt, zij zijn wel te verklaren. Wij hebben hier eenen zamengestelden zin. Hij bestaat uit twee zinnen. De eerste luidt: de oude HOOFT en nog dertien anderen hadden bijna hun bloed gestort voor den welstand van het land. Er wordt daarin gezegd, niet dat zij meenden dat door het storten van hun bloed de welstand dan hun land zou bevorderd worden, maar dat het storten van dat bloed het gevolg zou zijn van hun ijver en werkzaamheid voor 's lands welstand. 't Is eene zeer gewone wijze van spreken. Zoo zegt b. v. BOGAERS, *De togt van Heemskerk naar Gibraltar*, van zijnen held:

Hij sneuvelde voor 't vaderland,

en wil daarmede niet te kennen geven, dat het vaderland gebaat werd door HEEMSKERKS dood, het was veeleer eene ramp te heeten, maar dat zijn dood een gevolg was van zijn werkzaam zijn voor het vaderland.

De tweede zin luidt: DUDLEY dacht in dat bloed den voet der vrijheid te doen slibberen (uitglijden). Er wordt daarin gezegd, wat, naar LEYCESTERS meening het gevolg van den dood dier veertien heeren sou geweest zijn. P. L., Wz.

Anonymen en pseudonymen. Met het oog op de uitgave eener *Bibliotheek van Nederlandsche anonymen en pseudonymen* worden de lezers van den *Navorscher*, die hiertoe kunnen en willen medewerken, uitgenoodigd tot mededeelingen, welke niet geacht kunnen worden algemeen bekend te zijn. Ofschoon reeds vele duizenden verzameld zijn, van welke de schrijvers gevonden zijn, zal iedere aanvulling welkom zijn aan

Deventer. Mr. J. I. VAN DOORNINCK.

Govert de Beer. Wie kan eenige biographische narigten geven van GOVERT DE BEER, een bekwaam wis- en natuurkundige? Hij was in de laatste helft der 18de eeuw schoolmeester te Alkmaar, en telde onder zijne leerlingen JACOB NIEUWENHUIS, die als wiskundige eenigen naam heeft gemaakt.

S. F. K.

A. B. Strabbe. In het 7de en 8ste deel van het *Kabinet van Nederlandsche en Kleefsche oudheden* door ABRAHAM RADEMAKER, (Amsterdam, CRAJENSCHOT 1795 en 1803), komt op den titel als medewerker voor A. B. STRABBE. Is deze persoon dezelfde als de wiskundige ARNOLDUS BASTIAAN STRABBE, die in 1741 te Zwolle geboren en in 1805 te Amsterdam gestorven is, of is het een ander? In het laatste geval vraagt men nadere biographische berigten omtrent den in het *Kabinet* genoemden STRABBE.

S. F. K.

Rumphius. In het levensberigt van den verdienstelijken natuur- en scheikundige G. E. RUMPHIUS, 1626—1693 opperkoopman op Amboina, waar hij 45 jaren werkzaam was en in 1651 bijna geheel zijn gezigt verloor, wordt gewaagd van zijne correspondentie met geleerden, die zich toenmaals in Oostindië bevonden; welke later is uitgegeven door F. VALENTIJN, — die van hem de maleische taal leerde — onder den titel: *India litterata.* Zou er kans toe zijn om te weten te komen, aan welke geleerden deze brieven gerigt zijn? en wie *N. S. Gub. Amb.* is, die onder zijn portret, door J. DE LATER gegraveerd, — 4 reg. lat. vss. *extempore posuit?* Het art. RUMPHIUS, (GEORGE EVERHARD) in het *Beknopt Biogr. Woordenboek van Nederland* enz., uitgegeven te Zutphen door A. C. VAN SOMEREN, is ontleend uit 't *Tijdschrift van Nederl. Indië* II. (7) 25 enz. *Hollands roem,* VII. 314 enz. en *Woordenboek der zamenleving,* in voce. J. C. K.

Ferguut (vgl. XVI. bl. 49). Ik raad den vrager, geen tijd of moeite te verspillen met het zoeken naar de handsehriften van den *Ferguut* die in het bezit van prof. VISSCHER geweest zijn. Het zou verloren moeite zijn, want deze handschriften zullen wel nooit bestaan hebben. Indien prof. VISSCHER ook slechts één hs. van dit werk in bezit had gehad, dan zou hij het gebruikt hebben, doch zijne uitgave is niet anders dan een zeer slordige, van fouten wemelende afdruk van het hs. der Maatsch. v. Letterkunde.

P. L. Wz.

Vaderlandsche geschiedenis. De anonyme schrijver van het werkje: *Beschrijving en geschiedenis van het prinsdom Oranje,* te Leijden bij HONKOOP in 1814 uitgegeven, zegt in eene der aanteekeningen: »Nu men vele vroegere en latere gebeurtenissen, *uit een gansch nieuw oogpunt heeft leeren beschouwen,* zal er zekerlijk eene gansch nieuwe *Vaderlandsche Geschiedenis* dienen te worden vervaardigd; tot welker aanvang zoo veel doenlijk in den smaak van HUGONIS GROTII *Annales et Historiae de rebus Belgicis,* wij onze geringe krachten straks wenschen in te spannen." Wie is de schrijver van genoemd werkje, en heeft hij aan zijn voornemen, eene gansch nieuwe *Vaderlandsehe Geschiedenis* te vervaardigen, gevolg gegeven? J. L. A. I.

De conscrit. Onlangs met een bejaard heer in gezelschap zijnde, kwam het gesprek al zeer spoedig op het gebied der dichtkunde.

Na met elkander over verschillende dichters te hebben gesproken, vertelde hij dat hij in zijne jeugd een vers had gekend, waarvan hij zich de intrigue nog gedeeltelijk herinnerde en waarvan het begin hem nog bekend was.

Het beschrijft op eene zeer aardige wijze de geschiedenis der omwenteling en er worden daarin uitdrukkingen gebezigd die toen veel in zwang waren.

Het gedicht was getiteld:

»*De Conscrit of eene oude grap in een*

nieuw kleed," terwijl de eerste regels aldus luiden:

Wien heugt niet het gezegend jaar,
Toen 't fransche volkje zich had groot
en vrij gevochten,
En wij van hen, och ja 't is waar,
Al luidt het raar,
Voor 100 stuks millioenen maar,
Ons aandeel in die vrijheid kochten.
Wij waren immers lang reeds moe,
Het knellend slavenjuk te dragen.
De regten van den mensch kreeg men
daarbij nog toe,
Die broertjes waren gansch niet karig
in die dagen:
Want hoe men 't meent, zoo waar ik leef,
't Was schande koop en half te geef.
enz. enz.

Verder kon hij zich gemeld vers niet herinneren; maar de intrigue kwam op het volgende neer.

Een conscrit (HEIN genoemd) werd bij een professor ingekwartierd. Aldaar komende werd hem gezegd dat hij wel kon worden binnengelaten, maar dat men, daar de professor van huis was, hem niet van eten kon voorzien. De conscrit, moê van het loopen, was vooreerst blij onder dak gekomen te zijn, en werd door de meid op zolder gebragt en aldaar opgesloten.

De conscrit, die beneden nog al eenig gerucht hoorde, bemerkte dra in de zoldering eene seheur, welke hem gelegenheid gaf, in de kamer waar de vrouw des huizes gezeten was, een blik te slaan.

Weldra hoorde hij, dat er een officier werd aangediend en zag hij, dat iemand binnengelaten zijnde, zich naast de vrouw des huizes plaatste, waarna beide zich aan de heerlijkste spijzen vergastten.

Plotseling werd er gebeld en kwam onze professor te huis, waarna het restant der geregten spoedig werd geborgen en ook onze officier nog juist tijd had zich in de kast te verbergen, ten einde aldaar eene goede gelegenheid af te wachten om te ontvlugten.

De conscrit die dit alles gezien had, maakte, toen de professor gezeten was, weldra eenig gerucht en verzocht dat men hem wat te eten zou geven, waarop de professor hem antwoordde, dat zijne vrouw, wanneer hij uit de stad was, zich gewoonlijk met kliekjes behielp, en men hem nu geen warm eten kon voorzetten.

Na eenige woordenwisseling vertelde de conscrit, dat hij daarop wel raad wist, hij zeide veel te verstaan van het geestenbezweren, en verzocht den professor hieraan eens gevolg te mogen geven, daar hij wel in staat zou zijn eenig eten te verschaffen.

De professor gaf zijne toestemming en na eenige bij dergelijke gekheden gebruikelijke woorden gesproken te hebben, beval hij de meid naar de kast te gaan, waar zij een en ander zou vinden.

De meid gaf hieraan gevolg en vond natuurlijk het restant van den maaltijd.

Tot hiertoe strekt de herinnering. Aangenaam echter zou het ons zijn, het gedicht zelf in zijn geheel te lezen. Wie zegt ons waar het te vinden en te bekomen is?

KUNSTGESCHIEDENIS.

A. M. Ebeling (vgl. XVI. bl. 17, 51). Door een vriend te Leiden is mij haar levensberigt toegezonden, uit den catalogus van hare kostbare verzameling, met het berigt, dat in dien catalogus geen spoor te vinden is van hare teekeningen, en met de gissing, dat zoo ze bestonden, zij welligt door de familie HOGGEUR of EBELING zijn ingehouden.

Later heb ik ontdekt, dat de *Gesch. der vadert. schilderkunst* door R. VAN EIJNDEN en A. VAN DER WILLIGEN, III. 457, van deze verzameling, die ruim *f* 80000 opbragt, bij 't art. wed. HOGGEUR, gewaagt, doch mij verder onbekend laat met 't geen ik gaarne zou willen weten. — Onder mijn portret van E. staat geen *bijschrift*, maar een *handschrift*. J. C. K.

Jan Pietersz. Swelinck (vgl. A. R.; XV. bl. 17; XVI. bl. 51), Het schijnt, dat de onderteekenaar der door den heer VAN RAPPARD t. l. a. pl. medegedeelde quitantie, PIETER JANSZ. SWELINGH, een bemiddeld man geweest is.

In *Gronden en afbeeldsels der voornaamste gebouwen, van alle die Philip Vingboons geordineert heeft.* Amst. 1688, fol., vind ik—nadat onder nº. 21 en 22 twee van de negen huizen afgebeeld zijn, die de heeren regenten van St. Pieters gasthuis hebben doen bouwen — onder nº. 23 en 24: »Niet verre van daer, te weten op de oude Turfmarkt, heeft s[r] PIETER JANSZ. SWELING (synde een Soon van den vermaerden Organist JAN PIETERSZ. SWELING zal[r].), dese twee Huysen doen bouwen, welcke hier vervolgens aen een vertoont werden; sijn seer net, kostelijck ende sterck gemaeckt, sonder kosten te sparen."

P. L. Wz.

Gezigten uit Amsterdam (vgl. XV. blz. 334). Waren het bij geval ook opticaprenten?

Schilderijen, behoorende aan de Oostind. comp. (vgl. XIV, bl. 211; XV. bl. 138, 333). Hooggeachte heer $\frac{\text{J. D.}}{\text{L.}}$! ik woon niet in den Haag, zoo als gij schijnt te onderstellen, ik kom er zelden en kort. En al konde ik aan uwe uitnoodiging gevolg geven, dan zou dit zien hangen der bewuste stukken op zolders, enz., mij toch maar ergernis geven. Mogten echter invloedrijke kunstliefhebbers, in de hoogste staatsbetrekkingen geplaatst, bij hun verblijf in de residentie in de gelegenheid zijn iets te doen ten behoeve eener meer eervolle plaatsing dezer stukken, zij zouden zeker allen, die hart voor de kunst hebben — en speciaal de commissie voor overblijfselen van vaderlandsche oudheid en kunst uit den boezem der letterkundige afdeeling onzer Academie — ten hoogsten verpligten.

CHR.

Geschilderde glazen (vgl. XIV, bl. 125; XV, bl. 119). In de onderstelling, dat de geschilderde glazen in de St. Jacobs- of Groote kerk, te 's Gravenhage, niet zeer bekend zijn, en tevens om aan HERBERT EVERTS, geen Hagenaar zijnde, de moeite te besparen zijn beenen onder den arm te nemen en het te loopen kijken, zoo als CHR. hem aanraadt, vestig ik daarop de aandacht. Zij stellen voor: *de overspelige vrouw, de boetvaardige* MAGDALENA, *de opwekking van* LAZARUS. *de kruisdraging,* DAVID *en* BATSEBA, *de offerande van* ELIA en MOZES *op de berg Sinaï.*

J. L. A. J.

Schilderij van den toren van Babel (vgl. XIII. bl. 311; XIV. bl. 14). Toen de antwerpsche kunstschilder TOBIAS VERHAEGT, wiens werken in Rome werden bewonderd, zijne schilderij, *het bouwen van den toren van Babel*, zoo rijk in zijne bijzonderheden, had voltooid, zweefde zijn roem op de tong van gansch Italië, en het is meer dan waarschijnlijk, dat HOOFT, zijn tijdgenoot, op zijne reize door Italië, deze schilderij bezigtigd en daarop het paar nog niet uitgegevene bijschriften, heeft vervaardigd. *Driemaal,* zegt CORNELIS DE BIE, is dit onderwerp door VERHAEGT geschilderd geworden; waarvan er een, gestoffeerd door FRANCK, in de stad Lier berust. Na deze gegevens, valt er, dunkt mij, nog al eenige bedenking op de stellige bewering van den heer C. KRAMM, als of de voorstelling van hetzelfde onderwerp door JAN MICKER of MIKEKER, zóó eenig en naar waarheid is opgevat, dat alle andere bekende voorstellingen in plaats van eenigen schijn van waarheid te hebben, daardoor geheel vervallen"; en op zijne onderstelling, dat HOOFT op *deze* schilderij de bijschriften zou hebben gemaakt.

J. L. A. I.

Tapijtwerken in de Abdij te Middelburg door Jan de Maecht (vgl. XIII. bl. 272, 308, 341, 371). In Frankrijk zijn de gekleurde tapijtwerken (*arrazzi*), waarschijnlijk het eerst in de stad Arras gefabriceerd. De onderwerpen der wereldberoemde cartons van RAPHAEL worden uitvoerig beschreven in de *Vòyages en Italie*, par VALERY. Dat in Delft ook eene tapijtfabriek heeft bestaan, welks fabricaat zeer hoog werd geschat, blijkt uit de *Gedenkschriften* van A. V. D. CAPELLEN, waarin, op het jaar 1624, met de kantteekening, »*Misnoegen van* CARLETON," gelezen wordt: »Begeerlicheyt van CARLETON, Engelsch Ambassadeur, durvende op syn vertrek, vereert sijnde met een gouden keten van 3500 gl. noch eyschen van de Staten *tapeten* tot bekledinge van een camer, seggende 't present genogh te zijn voor hem, maer niet voor sijn Meister (KAREL I); dat hy tot Delft kopen soude *tapeten,* tot een Camer noodig, ende in Engelant seggen, *ter eeren van dese landen*, dat hem die in Nederlant waeren vereert: estimerende de Coningen de presenten, aen haer ministers gedaen, als of sy aen hen luyden selfs gedaen waeren, sendt ook wederom een medaille vereert aen sijn Secretaris. De Staten weigeren met een stilswijgen, syn onbescaembde begeerlicheijt te voldoen; daerop hij CARLETON ontbiet den Clercq, die hem de keten gebrocht hadde, seggende; dewijl haer Hoog Mog. niet belieft te veranderen de keten, in *tapeten,* dat hij de keten wel wederom mach nemen, dewelcke voor antwoort geeft, daer toe geen last te hebben."

J. L. A. I.

Willem de Poorter. In de vorige maand werd eene belangrijke schilderij, »*Salomon offerende met de heidensche vrouwen,*" van dezen leerling van REMBRAND te Amsterdam pnbliek verkocht. De verwachting, dat de regering dit stuk van dezen zoo zeldzaam voorkomenden meester voor het amsterdamsche of haagsche museum zou doen aankoopen, werd al weder teleurgesteld. Zou 't daarom niet wenschelijk zijn, dat zich eene societeit vormde, waarvan de leden tegen eene geringe jaarlijksche contributie een fonds konden bijeen brengen, genoegzaam om bij voorkomende gelegenheid een

of ander schilderstuk uit de *oude* hollandsche school in de museums ontbrekende, aan te schaffen, even als in Hamburg en elders?

Wie weet iets over W. DE POORTER, zelfs in KRAMMS werk voorbijgegaan, en alleen even bij HOUBRAKEN aangestipt? Bij G. HOET komt hij zeldzaam voor.

C.

Portret van den dichter Bredero, gemerkt H. G. Is dit portretje werkelijk van GOLTZIUS of van een ander?

CHR.

Gebulte kaarten. In den *Nederlandschen Spectator* van 3 februarij 1866, n°. 5, blz. 34 in de tweede kolom, lees ik, dat er in het opvoedingsgesticht van wijlen den admiraal JAN HENDRIK VAN KINSBERGEN te Elburg, zich eene belangrijke kaartenverzameling bevindt en daaronder eenige zeekaarten, *bewerkt op gebogene kartonnen bladen.* Mogt dit waarheid zijn, dan zoude ik en mogelijk vele anderen met mij, hem dankbaar wezen, die ons in de gelegenheid stellen kon, wat meer van deze *gebulte kaarten* mede te deelen dan wij hierover in oudere werken over zeevaart enz. kunnen nazien. Terwijl ik tevens wel wenschte onderrigt te worden, of er van die kaartenverzameling een inventaris is opgemaakt en zoo ja, of die ook uitgegeven is?

LABORANTER.

P. Houvenaer. Zou men mij willen mededeelen of er iets bekend is van zekeren portretschilder PIETER HOUVENAER of HOEVENAER, die in 1630 leefde en niet onwaarschijnlijk te Rotterdam zijn verblijf hield. Eene door hem geteekende kwitantie ad *f* 130 voor eene schilderij, waarop 16 personen voorkomen en die voor een godshuis in genoemde stad moest dienen, heb ik voor mij liggen; zij is gedateerd 29 maart 1630.

KRAMM en IMMERZEEL heb ik te vergeefs geraadpleegd.

F....

TAALKUNDE.

Verklaring van nederlandsche spreekwoorden en spreekwijzen (vgl. XIII. bl. 118, 314, 343; XVI. bl. 59, 77). *Hoe enger keel, hoe beter gat.* De taalnavorsching is misschien nergens nader aan het missen ten gevolge van gissen, en aan het zoeken naar knoopen in biezen, dan bij het behandelen van spreekwoorden en spreekwoordelijke zegswijzen. De beteekenis van de hier bedoelde twee regels is vrij eenvoudig. De kortheid aan de welvoegelijkheid van uitdrukking opgevende, omschrijf ik het aldus: »Hoe matiger men is in het gebruik van spijs en drank, des te geregelder heeft die natuurwerking plaats, welke eene voorwaarde is der gezondheid." Die verklaring wordt niet wedersproken door de »vertaling," of eigenlijk het »vertaalde":

Hoe ergher slok
Hoe beter lok.

Slok is hier altijd: *keel*, en 't zij men *lok* als *loch* of als *geluk* opvat, altijd blijft de zin dezelfde; doch dat »ergher" een bedorven variant is voor »engher", behoeft naauwelijks gezegd te worden. Een »enge keel" voor eene »sobere tafel" gaat even goed als het meer bekende: »hij heeft een wijd keelgat", voor: „hij lust goed zijn natje en zijn droogje." Ik twijfel niet of de geachte redacteur zal zijne afleiding voor de bovenstaande laten varen.

H. M. C. VAN OOSTERZEE.

Verklaring van nederlandsche spreekwoorden en spreekwijzen. Hetgeen de heer VAN OOSTERZEE aanvoert, heeft mij nog eens doen nadenken over het gemelde spreekwoord, doch dit nadenken heeft er mij niet toe gebragt om mijne verklaring te laten varen, maar integendeel er mij in bevestigd, dat zij, wat de hoofdzaak betreft, juist is. De heer v. O. beweert, »dat *ergher* een bedorvene variant is voor *engher* behoeft naauwelijks gezegd te worden." Ik zou integendeel meenen, dat dit behoorde bewezen te worden. Indien het spreekwoord, zoo als het in de verzamelingen gevonden wordt, onzin opleverde, ja, dan zouden wij eene drukfout moeten onderstellen. Doch dit is het geval niet. Er is niets wat hier eene drukfout waarschijnlijk, wel iets wat die onwaarschijnlijk maakt. Het is dit: de heer HARREBOMÉE heeft het spreekwoord gevonden in *twee* verzamelingen, en in *beide* wordt gelezen *ergher*. De eene, die van GRUTERUS ken ik niet; de andere daarentegen ken ik zeer goed, het is de *Bijspraax almanack* van SPIEGHEL, gedrukt achter zijnen *Hertspieghel.* Dit boek is met zorg en naauwkeurigheid uitgegeven. Aan het einde zijn de drukfouten aangeteekend, zelfs zoodanige die ieder lezer van zelven opmerkt en verbetert. In dit spreekwoord echter wordt daar geene drukfout aangewezen. Daaruit blijkt, dat wij niet *engher*,

maar *ergher* lezen moeten, wat bovendien blijkt uit de spreekwoorden, welke SPIEGHEL daarnevens stelt en die ik zoo aanstonds zal opgeven.

Dat wij hier te doen hebben, niet met *lók* = gat, maar met *lok* = luk, geluk, blijkt uit het rijm, Wa't niet het eerste, maar wel het laatste rijmt op *slok*.

Letten wij nu op de spreekwoorden, welke SPIEGHEL op 9 novemb. bij elkander stelt. Het zijn:

Hoe ergher slok, hoe beter lok.
De gheel en de scheel, krijghen 't beste deel.
Hoe vuylder zoch, hoe groter drek.
Hoe ergher boef, hoe beter avontuur.

Vergelijken wij het eerste en het laatste dezer spreekwoorden, dan zien wij, dat zij groote overeenkomst hebben. *Lok* en *avontuur* beteekenen hetzelfde. Het verschil bestaat dus hierin dat in het eene een *slok*, in het andere een *boef* genoemd wordt. *Slok* zal hier dus de beteekenis moeten hebben, die ik bl. 53 minder waarschijnlijk achtte, van slokop, inhalige.

Indien het tweede dezer spreekwoorden door den heer HARREBOMÉE, die het ook in andere verzamelingen gevonden heeft, juist opgegeven wordt, *Geel en scheel, krijgen 't beste deel*, dan zal het, denk ik, beteekenen, leelijke meisjes doen het beste huwelijk. Dat een varken veel mest maakt is een teeken dat het hem naar den vleesche gaat. Alle vier de spreekwoorden komen dus op hetzelfde neêr en SPIEGHEL heeft ze te regt bij elkander geplaatst.

Tot bevestiging mijner verklaring van de spreekwijze, *somtijds hop, somtijds kuit*, kan ik nog mededeelen, dat ik eene soort van bier met de naam van *hoppenbier* vermeld heb gevonden in eene oorkonde van 1430, bij WAGENAAR, *Amsterdam*, dl. I. bl. 130.

P. L. Wz.

Tuischen (vgl. XII. bl. 247; XIV. bl. 149, 177; XVI. bl. 19, 77). In geheel Limburg zegt het landvolk *toesen*, *toeschen* en *tuischen* en men kent aldaar het woord *verruilen* niet. Voor een huur- of ruilacte gebruikt men *tuisch*.

ANDANTE.

Doorgaan (vgl. XIII. bl. 186; XV. bl. 341; XVI. bl. 60). In Oostindië (Java) is dit woord nog in gebruik met de beteekenis van *weggaan*. *Gaan je er van door* beteekent: *ga je weg*, althans een mijner vrienden bezigt het altijd zoo, nu ik hem na 20 jaren verblijf op Java weder spreek.

J. D.
L.

Namen en beschermheiligen van gilden (vgl. XV. bl. 371; XVI. bl. 61). ALIQUIS (XVI. bl. 61) vraagt, wie zijn *de vier gekroonden*, beschermheiligen der metselaars te Gent? Op den bij VAN ORDEN pl. VIII. n° 4 afgebeelden Antwerpschen gildepenning leest men: CLAUDYN NYCOSTRATUN SIMPHORIANUN — CASTOVIUM DE VIER GHECROONDE 1546.

V. ORDEN, bl. 49, zegt, dat dit de penning van de *vier* gilden der metselaars, steenhouwers, leidekkers en stratenmakers was en dat van de beide eersten daarop de gereedschappen zijn afgebeeld. Dit is minder juist, ook die der beide laatsten zijn op de keerzijde te zien.

De tegenwoordige fransche Vlamingers hadden voor hunne gilden, volgens CARLIER, (1) deze beschermheiligen:

Bouchers.	S^t. ANTOINE en hermite ou S^t. BARTHELEMY.
Boulangers.	S^t. HONORÉ, S^t. ALBERT.
Cordonniers.	S^t. CREPIN.
Drapiers.	S^t. ROCH.
Marchands en gros et Epiciers.	S^t. NICOLAS.
Graissiers.	S^t. JACQUES? ou S^t. MICHEL.
Belandriers, (kleine vrachtschippers).	S^t. JULIEN en pelerin.
Cabaretiers.	S^t. MARTHA.
Charpentiers.	S^t. JOSEPH.
Chirurgiens.	S^t. CÔME et DAMIEN.
Cuisiniers.	S^t. LAURENT.
Maréchaux.	S^t. ELOI.
Meuniers.	S^t. VICTOR.
Poissonniers.	S^t. PIERRE.
Tailleurs.	S^t. JEAN BAPTISTE.
Tisserands.	S^t. SÉVERIN.

J. D.
L.

Namen en beschermheiligen van gilden. *De vier gekroonden.* WAGENAAR, *Amsterd.* dl. 7, bl. 367, verhaalt, dat aan de noordzijde der Nieuwe kerk het *Metselaars-* of *vier-gekroonden-choor* gevonden werd, en teekent daarbij aan: »deeze vier gekroonden waren SEVERUS, SEVERINUS, CARPOPHORUS en VICTORINUS, die geloofd werden, onder DIOCLETIAAN den marteldood geleden te hebben. Zie WALVIS, *Beschr. van Gouda*, II. dl., bl. 30."

F. F.

Zucht. Kan iemand mij ook zeggen, waarom *zucht*, afgeleid van het werkwoord

(1) *Annales du Comité Flamand de France*, I. 281.

zuchten, van het vrouwelijke en *zucht*, afgeleid van *zoeken*, van het mannelijke geslacht is?

ASPERA.

Zucht. De door ASPERA gegevene afleiding der woorden is niet juist. Blijkbaar volgt hij daarbij de *Holl. spraakleer* van dr. BRILL, waar op bl. 344 gelezen wordt: »*zucht*, stamwoord van zuchten (hoogduitsch *senfzen*), M.; begeerte, trek (van *zoeken*), alsmede ziekte (hoogduitsch *senche*, nevenvorm van het oude *sieche*, van het adject. siech.), V." Er wordt daar gedacht aan drie woorden, die op dezelfde wijze uitgesproken en geschreven worden, maar toch alle eenen verschillenden oorsprong hebben. Er zijn er echter maar twee: want een *zucht*, van *zoeken* afgeleid, bestaat niet.

Een van de twee, *zucht* = diepe ademhaling, is mannelijk. Waarom? In genoemde *Spraakleer*, bl. 318, wordt gezegd: »*zucht*, de stam van *zuchten*, is als stamwoord mannelijk." Maar met op die manier den knoop door te hakken, in plaats van te ontwarren, brengt men ons niet verder. Onder de woorden, die in dat werk voor mannelijk verklaard worden, als stammen van werkwoorden, zijn er verscheidene, die reeds mannelijk waren, toen men ze nog als afgeleide woorden kende, toen het werkwoord, waarvan zij afgeleid zijn, nog in gebruik was. Laten wij toch niet meer willen verklaren dan wij weten! Van de afleidingen met *t* zijn een aantal mannelijk, een aantal vrouwelijk, en wij weten nog niet waarom, omdat wij nog niet weten wat die *t* beteekent. Misschien echter is de oorzaak waarom het woord *zucht* mannelijk is, wel aan te wijzen. Het werkwoord *zuchten* vinden wij in sommige andere duitsche talen weder, ohd. *sûftôn*, nhd. *seufzen*, terwijl wij in het angels, eenen ouderen vorm zonder *t*, namelijk *seofian* aantreffen. Doch een woord met ons z. n. w., *zucht*, gelijk staande, vinden wij niet. In het ohd. echter was in dezelfde beteekenis *sûftôd* in gebruik, een zelfst. naamw. met den uitgang *ôd* van *sûftôn* afgeleid. Het is mannelijk, zoo als de meeste woorden op *ôd*. Zou nu ons *zucht* niet hetzelfde zijn? Zou het niet ontstaan zijn uit *zuchtood*, door onze voorvaderen, die aan het einde van een woord achter een langen klank nooit *a*, maar altijd *t* lieten hooren, uitgesproken *zuchtoot* en later zamengetrokken tot *zucht*, even als b. v. *schoutheet* tot *schout?* Het is eene gissing, maar die, geloof ik, toch niet onwaarschijnlijk is.

Het andere *zucht* (door KILIAAN verkeerdelijk *zuchte* geschreven), goth. *sauhts*, ohd. *suht*, nhd. *sucht*, ags. *suht*, oudn. *sött*, *sût*, en in al die talen, even als in de onze vrouwelijk, beteekent *ziekte*, en is met dit woord van eenen oorsprong. Want beide komen van het goth. werkw. *siukan*, ziek zijn, het laatste van het praesens, het eerste van het praeter. plural. Van dit z. n. w. *zucht* ontmoetten wij reeds in het ohd. een aantal zamenstellingen, *wazarsuht*, *fuozsuht*, *hantsuht*, *herzisucht* en andere. Evenzoo hebben wij in onze taal *waterzucht*, *geelzucht*, *miltzucht* enz.. Het werd ook metaphorisch gebruikt: even als men iemand *geldziek*, *roemziek*, *behaagziek*, enz. noemde, sprak men ook van *geldzucht*, *roemzucht*, *behaagzucht*, enz. Die zamenstellingen namen gedurig in aantal toe, terwijl het woord *zucht* zelve meer en meer in onbruik geraakte. Dit had ten gevolge, dat men op het laatst die zamenstellingen niet goed meer begreep. Men meende *geldzucht* was hetzelfde als *begeerte naar geld*, en *zucht* moest derhalve een woord zijn, dat nagenoeg hetzelfde beteekende als *begeerte*. Sedert dien tijd sprak men van *zucht tot heerschen*, *zucht naar geld*, en beeldde zich in, dat dit woord *zucht* van *zoeken* kwam. *Zucht* in dergelijke zamenstellingen is echter niets anders dan *zucht* = ziekte, en *zucht tot heerschen*, *zucht naar geld* is *ziekte tot heerschen*, *ziekte naar geld*, derhalve geen goed Hollandsch.

P. L. Wz.

Tachtig. Mr. J. VAN LENNEP heeft, in het *Ned. Magazijn* voor 1859 bl. 123, een artikel geschreven over het telwoord *tachtig*, en daarin betoogd, dat men dit woord moet uitspreken: *tachentig*. Een betoog, waartegen ik niets in te brengen heb, vermits ik geen kans zie, zonder opzettelijke inspanning, het woord anders uit te spreken, dan de heer VAN LENNEP begeert.

En waarom ik nu dit artikel, dat al zeven jaren oud is, nog eens overlas, doet niets ter zake, maar 't geeft mij aanleiding tot twee vragen, waarop ik gaarne van de navorschers eenige inlichting zou ontvangen.

1°. Waartoe dient eene spelling? — De heer VAN LENNEP zegt »dat de spelling geen richtsnoer voor de uitspraak is," ja zelfs, dat het »een wanbegrip" is te meenen, »dat men de woorden moet uitspreken zoo als zij gespeld zijn"; — en ik geloof, met het oog op onze spelling, dat hij volkomen gelijk heeft. Maar waartoe dient dan toch eigentlijk eene spelling in onzen tijd, als ze niet meer met de uitspraak hand aan hand behoeft te gaan? Dat de spelling, als ze haar eigen weg verkiest te gaan, geen rigtsnoer voor de uitspraak zijn kan, is zeker; maar moest niet de uitspraak rigtsnoer voor de spelling

zijn? En moesten we dus niet, als we *tachentig* zeggen, ook *tachentig* spellen? En zoo wij 't deden, zouden we geen nieuwigheid invoeren, maar slechts tot het oude wederkeeren. KILIAAN heeft ook al *t'achtentich* en *achtentich*, en daar moge nu nog een *t* in zijn, die we niet uitspreken, 't is altoos geen *tachtig*, dat we niet uitspreken kunnen, hoewel de *Woordenlijst* van dr. DE VRIES en dr. TE WINKEL 't ons op nieuw voorschrijft.

2°. Wat is de eenheid waarvan deze tienheid is afgeleid? — 't Zij we schrijven zoo als we niet spreken kunnen, of zoo als we behooren te spreken — *tachtig* of *tachentig*, — in beide spellingen zien we, dat, als we den uitgang *tig* en het ingeschoven *en* wegwerpen, we als stamwoord overhouden: *tach*. En terwijl we in de eenheden tellen: zeven, *acht*, negen, tellen we in de tienheden: zeven, *tach*, negen. Wat heeft die *t* van achteren naar voren doen verhuizen? — Prof. BRILL roept er 't oudsaksisch bij te hulp, en wijst op *tsestig* en *tnegentig*, en meent dat die *t* in *tachtig* een overblijfsel van een oud voorvoegsel is; en de schrijfwijze van KILIAAN: *t'achtentich*, schijnt daaraan wel eenige waarschijnlijkheid te leenen, ofschoon hij toch geen *tsestig* en *tnegentig*, maar *sestigh* en *neghentigh* heeft.

Maar waarom moest dan die *t*, die van de andere tienheden weêr afgevallen is, juist aan *tachtig* blijven kleven? Dit is er niet meê opgehelderd. Doch is die *t* een voorvoegsel? neen; 't is de *t* van *acht*, die naar voren gewandeld is. Men schreef in oud-Hollandsch dat telwoord zoowel *tach* als *acht* en *achte*.

In eene keur van 1481 — te weten in 't oorspronkelijk handschrift, op 't archief dezer stad, in 't *Groot-Memoriaal* n°. 1. f°. 324 verso — lees ik deze woorden: »eñ zullẽ wakẽ vã smorgens tach urẽ tot savonds tach uren." Hier komt *tach* als oud-Hollandsch voor, en daaruit is dus op natuurlijke wijze *tachentig* (of het harde en stijve *tachtig*) geboren, even als uit *acht* en *achte* het *achtentich* van KILIAAN, en uit de vermenging dier beide vormen weêr zijn *tachtentich* geboren is. Maar dit is mij nog niet duidelijk, — wat is er eigentlijk met dit woord gebeurd? Is de *t* van *acht* naar voren, of de *t* van *tach* naar achteren gewandeld?

J. TER GOUW.

Tachtig. Waartoe dient eene spelling, vraagt de heer TER GOUW. 't Is eene vraag waarop ik nu niet antwoorden zal, omdat een goed antwoord daarop niet met een paar woorden, ook niet met een paar bladzijden te geven is. Laat ik hieromtrent alleen zeggen, dat ik het geheel eens ben met hetgeen door den heer VAN LENNEP, en ook reeds meer dan eene halve eeuw geleden door SIEGENBEEK gezegd is, dat de spelling geen rigtsnoer van de uitspraak is. Het kan geen kwaad, dat dit van tijd tot tijd nog eens herhaald wordt, want vooral sedert 1806 is dit en wordt dit nog door een groot aantal schoolopzieners en schoolonderwijzers niet geloofd of niet begrepen, tot groote schade van onze taal. Integendeel is de uitspraak het voornaamste, hoewel niet het eenige, waar onze spelling zich naar moet regelen.

Ik zal mij nu bepalen bij het woord *tachtig*. De heer TER GOUW wil dat afleiden van het woord *tach* (= acht) door hem in eene keur van Amsterdam van het jaar 1481 gevonden. Ik houd het echter voor eene fout. Want in geene duitsche taal wordt dit telwoord met eene *t* er voor gevonden, het is in het goth. ahtau, ohd. ahtô, angels. eahta, oudn. âtta, nhoogd acht, eng. eight, zweedsch åtta. — Wij vinden *acht* eveneens zonder *t* in andere arische talen; sanskr. aschtan, zend astan, perz. hescht, grieksch ὀκτώ, lat. octo, ital. otto, spaansch ocho, fransch huit, litth. asztani, lett. astoni, slav. osm', poolsch osm, boh. osm, iersch ocht, walsch wyth, armor. eiz. — In onze taal vindt men reeds in de middeleeuwen altijd *achte* of *acht*. Om er een enkel voorbeeld van te geven, MAERL, *Rijmb.* vs. 1963, zegt van Isaäc:

Besneden waest na Abrahame,
Ende ooc ghegheven sinen name,
Doe het hadde der daghe achte.

Tach, in het door den heer TER GOUW vermelde handschrift, is dus een fout, anders niet. Maar hoe is dan de *t* aan het begin van het woord *tachtig* ontstaan? Op de volgende wijze.

Wij rekenen bij tienen en honderden. Onze voorvaderen in den ouden tijd deden anders: zij rekenden bij dozijnen en honderdtwintigen. Nog worden een aantal voorwerpen, servetten, doeken, hemden, knoopen, borden, lepels, messen, enz. bij het dozijn verkocht: dit is een overblijfsel van die manier van rekenen. Een ander overblijfsel daarvan vinden wij in de namen der getallen *elf* en *twaalf*, die eenen anderen vorm hebben dan *dertien*, *veertien* enz. Wat later begon men bij tienen te tellen, maar nog niet bij honderden, Wij zien dit in de namen der getallen. In het angelsaksisch is

negentig	hundnigontig,
honderd	hundteontig,

honderd tien	hundendlufontig,
honderd twintig	hundtvelftig,

in het oudnoordsch,

negentig	nîutîu,
honderd	tîutîu,
honderd tien	ellifutîu,
honderd twintig	tôlftîu.

Men ziet, de namen der getallen 100, 110 en 120 zijn afgeleid van *tien*, *elf* en *twaalf*. Het was waarschijnlijk even zoo in het gothisch en oudsaksisch; doch in de geschriften welke ons in deze talen zijn overgebleven komen de genoemde getalnamen niet voor. Dit honderdtwintigtal werd in twee helften verdeeld, en de namen der tientallen der eerste helft worden in alle oude duitsche talen, het noordsch alleen uitgezonderd, op eene andere wijze gevormd dan die der tientallen van de andere helft.

De eerste heeten:

	goth.	oudhoogd.	angels.	oudsaks.
20	tvaitigjus	zueinzuc	tuêntig	tventig
30	threitigjus	drîzuc	thrîtig	thrittig
40	fidvôrtigjus	fiorzuc	fiartig	feovertig
50	fimftigjus	fimfzuc	fiftig	fiftig
60	saihstigjus	sehszuc	sehstig	sixtig.

Zeventig, tachtig en negentig hebben eenen anderen uitgang, zij heeten in het goth. sibuntêhund, ahtautêhund, niuntêhund, in het oudhoogduitsch sibunzô, ahtozô, niunzô. In het angelsaksisch en oudsaksisch staat er bovendien nog eene lettergreep voor: in de eerste dezer talen heeten zij, hundseofode, hundeahtode, hundnigode, in de andere antsibunta, antahtoda (negentig komt niet voor).

Zoodanig voorvoegsel hebben de drie laatste tientallen in onze taal ook gehad. Zij hebben dit later verloren; de laatste letter echter daarvan, de *t*, is nog lang in wezen gebleven. Nog in de 17^e^ eeuw schreef men niet zelden zoo, en in het Friesch (vgl. EPKEMA, *Woordenb. op* GIJSBERT JAPICX op *tsantigh* en *tnoeggentig*) en in het Hollandsch. Ten bewijze zal het voldoende zijn de Statenvertaling van den Bijbel te noemen, waar men overal *tseventich*, *tachtentich*, *tnegentich* leest. Deze *t* is later uit twee dezer getalnamen verdwenen, maar dat zij er geweest is blijkt nog in de uitspraak. Immers terwijl wij in *zeven* en *zeventien* eene *z* laten hooren, spreken wij *seventig* uit met *s*, in spijt van SIEGENBEEK en zijne navolgers, die ons reeds meer dan een halve eeuw lang vermaand hebben, ook in dat laatste woord de *z* uit te spreken en te schrijven.

Maar in de 16de en 17de eeuw begreep men niet meer wat de oorsprong was der *t* aan het begin dezer getalnamen. Het schijnt, dat men toen meende, dat, omdat voor de drie gemelde namen eene *t* stond, de andere namen van tientallen die ook behoorden te hebben. Vandaar de spelling *tsestich*, die wij in dien tijd meermalen aantreffen, o. a. bij HOOFT, *Ned. Hist.* (1677) bl. 512. »En ooverzulx hadden de Staaten, geen' soldy toegeleyt, aan meer dan zessendertigh vendelen, van tsestigh in 's Koninx dienst geweest," en bij H. DE GROOT, *Bewijs v. d. waeren godsdienst* (3° uitg.) bl. 49,

Daer Presteguan besit wel tsestigh koninkrijken.

Ik vermoed, dat men diezelfde *t* ook voor *veertig* en *vijftig* gevoegd heeft (voor *twintig* en *dertig* was dit niet mogelijk). Wel herinner ik mij niet, deze woorden zoo geschreven te hebben gevonden; maar ik gis het, omdat wij niet alleen uitspreken *sestig*, maar ook *feertig* en *fijftig*, terwijl wij in *veertien*, *vijftien*, *zestien*, den zachten medeklinker laten hooren.

Reeds voor de 16de eeuw werden *seventig* en *negentig* nu eens met, dan weder zonder *t* geschreven. Zoo leest men, STOKE I. 95,

Ses hondert neghentich ende viere,

en vs. 892,

neghen hondert jaer
Ende drie ende neghentich vor waer;

daarentegen MAERL. *Rijmb.* 1361,

Dit was tseventich ende twee.

En terwijl wij bij STOKE, I. 95, vinden,

Ses hondert neghentich ende viere,

en vs. 892,

neghen hondert jaer
Ende drie ende neghentich vor waer,

staat boven een van de weinige hoofdstukken der *Gesta Romanorum*, waarbij het getal in letters is uitgedrukt, »dat acht ende tnegen(tig)ste capittel."

Zestig echter herinner ik mij in dien tijd nog niet met voorgevoegde *t* gevonden te hebben. Meestal wordt het geschreven met enkele *s*, b. v. STOKE I. vs. 231, 445, 1122, 1131; *Lekensp.* b. I. c. 45 vs. 120, c. 49 vs. 46, c. 55 vs. 44, somtijds met enkele *z*, zoo als bij STOKE, I. 60,

CCC jaer zestich ende zesse,

wat waarschijnlijk maakt, dat er toen nog geene *t* voor uitgesproken werd.

Waarom alleen in *tachtig* de *t* stand heeft gehouden, is gemakkelijk te verklaren. De *t* voor eene *n* is ons vreemd, in geen enkel hollandsch woord komt zij voor, daarbij is zij moeielijk uit te spreken. Ook *ts* aan

het begin van een woord is eene zamenvoeging van letters die in onze taal niet te huis behoort: waar zij voorkwam (meest in woorden van vreemden oorsprong) is zij veelal in *s* overgegaan, b. v. in *versagen, sidderen* enz. *Tzeventig* en *tnegentig* verloren om die reden spoedig hunne eerste letter. Maar in *tachtig*, waar de *t* voor eene vocaal stond, moest zij behouden blijven.

Ik kom nu tot de vraag, moet men spreken en schrijven *tachtig* of *tachentig?* En ik antwoord daarop, buiten twijfel is *tachtig* beter. Want

1°. In alle duitsche talen staat in de namen van tientallen (behalve in *twintig*) het achtervoegsel onmiddelijk achter den eenvoudigen getalnaam. Tachtig maakt daarop geene uitzondering.

Acht is	goth.	ahtau, tachtig	ahtautêhund,
	ohd.	ahtô,	ahtôzô,
	ags.	eahta,	hundeahtode
	ouds.	ahto,	antahtoda,
	oudn.	âtta,	âttatîu,
	nhd.	acht,	achtzig,
	eng.	eight,	eighty.

2°. In onze taal heeft hetzelfde plaats in alle tientallen (met uitzondering weder van twintig). Wij zeggen *zestig*, *zeventig*, *negentig* enz.

3°. In de middeleeuwen schreef men *tachtig*. *Lekensp.* I. 41, 89.

Vierhondert cubitus ende tachtach.

ald. I. 43, 18,

Ende daertoe vier ende tachtach.

Op beide plaatsen moet het woord rijmen op *sach:* vandaar de *a* in plaats van *i* in de laatste lettergreep.

Stoke I. 527.

Doe screef men neghen ende tachtig jaer.

ald. vs. 685.

Neghen hondert jaer ende tachtig.

Zoo ook vs. 756, 790, 835.

Slechts eenmaal herinner ik mij, in dien tijd *taghentech* gevonden te hebben, namelijk in het *Leven van Jezus* door MEIJER uitgegeven, waar men cap. 148 leest: »Nem hir dine letteren ende scryf taghentech." Dit boek is, zoo het schijnt, geschreven in Limburg, dus op de grenzen van Nederduitschland: de taal draagt er zeer duidelijke sporen van. In Nederduitschland zeide men *tachentig:* het is dus niet vreemd dat wij hier dezen vorm van het woord vinden.

Uit den *Lekenspiegel*, die door eenen Brabander geschreven is, is ons gebleken dat men in de middeleeuwen ook in dat gedeelte van Nederland *tachtig* schreef en uitsprak. In het laatst eer 16ᵉ eeuw echter schijnt men daar *tachtentig* geschreven te hebben. Althans zoo geeft KILIAAN het op, zoo vinden wij het bij DATHENUS, Psalm 90 vs. 5, en waarschijnlijk ook bij anderen. In onze noordelijke provincien trachtten de statenvertalers het in te voeren, doch dit is hun niet gelukt; want, hoewel wij bij HOOFT zoowel *tachtentig* als *tachtig* vinden, de meeste en beste schrijvers der 17ᵉ en 18ᵉ eeuw hebben in die nieuwigheid geen behagen gevonden en zijn bij het oude en echte *tachtig* gebleven.

Hoe de uitspraak *tachtentig* of *tachentig* is ontstaan, is niet moeielijk te verklaren. In den naam van het tiental dat er voorgaat, *zeventig*, en in den naam van het tiental dat er op volgt, *negentig*, wordt *tig* door *en* vooraf gegaan. Ditzelfde *en*, wat in *zeventig* en *negentig* op zijne plaats is, omdat dit afleidingen zijn van *zeven* en *negen*, voegde men nu ook in het daartusschen staande *tachtig* in.

De spelling *tachentig* is dus in strijd met den oorsprong van het woord, in strijd met de regels der grammatica, in strijd met het gebruik. Want al heeft men, gedurende eene halve eeuw of eene eeuw misschien, in een gedeelte van Nederland zoo geschreven en gesproken, voor de helft der 16ᵉ en na de helft der 17ᵉ eeuw was *tachtig* de gewone schrijfwijze.

Maar *tachtig* is niet uit te spreken, althans niet zonder opzettelijke inspanning? Ik begrijp niet, hoe iemand dat beweren kan. Is het moeielijker uit te spreken dan *krachtig*, *prachtig*, *zwartachtig?* Waarlijk ik geloof niet dat het onze voorvaderen in de middeleeuwen zoo veel inspanning gekost heeft het woord *tachtig* uit te spreken. Zij spraken het zoo uit: het blijkt uit hunne geschriften, die ons in dit opzigt zekere wegwijzers zijn, omdat zij gewoon waren te schrijven juist zoo als zij spraken. Ook heb ik nooit bespeurd, dat de uitspraak van dit woord eenen Fries eenige de minste moeite gaf: ik heb het nogtans honderd-, misschien duizendmalen uit een frieschen mond gehoord, want in geheel Friesland zegt men *tachtich*, nooit *tachentig*. Het laatste is gemakkelijker uit te spreken, ik erken dit ten vollen. Maar is het meerdere gemak waarmede men een woord uitspreekt eene voldoende reden om het zoo en niet anders te spellen? Wij zijn gewoon het van de Franschen aangenomene woord *charmant* uit te spreken even als zij doen, behalve dat wij de laatste letter duidelijker laten hooren. Maar in de achterbuurten van Amsterdam zegt men *sarremant*. Dat is zonder twijfel een veel zachter en gemakkelijker uitspraak. Ik geloof nogtans niet dat zij aanbeveling verdient.

P. LEENDERTZ WZ.

GESCHIEDENIS.

Uitvinding der boekdrukkunst. Sedert 1856 wacht de *Navorscher* nog altijd naar een antwoord op de drie zeer bescheidene en vooral zeer belangrijke vragen, door een ongenoemde, die zich den titel geeft van EEN VRIEND DER WAARHEID, onder n°. 43 (VI^{de} dl. bl. 41) gedaan. 't Schijnt wel, dat men hier te lande, zonder van heiligschennis verdacht te worden, naauwelijks eene enkele kritische vraag omtrent LAURENS JANSZ. COSTER mag doen, tenzij dan dat die vraag zeer kennelijk de strekking heeft, om COSTERS roem te verhoogen of de aanspraken van Haarlem, als bakermat der boekdrukkunst, te bevestigen.

't Is dan ook niet zonder eenigen schroom, dat ik het volgende onder de oogen van mijne mede-navorschers breng, in de hoop dat ze mijne twijfelingen en bedenkingen kunnen oplossen, of althans dat men ze mij niet ten kwade zal duiden. Hoe ze, na lang gesluimerd te hebben, door een aanteekening van een Noordhollander uit de 15de eeuw, op nieuw bij mij wakker werden, zal ik straks mededeelen; maar reeds terstond geef ik hier een kort overzigt van 't geen het onderzoek opleverde, waartoe ik mij reeds vroeger en nu bij vernieuwing zette en waarbij ik de bekende werken van COSTERS vrienden en voorsprekers zoo ijverig mogelijk gebruikte.

Op den voorgrond staat, dat ik de bewijzen aan de oudste drukproeven ontleend hier alleen ter loops wil bespreken. Gaarne stem ik toe 1°., dat de hollandsche oorsprong der drukproeven, die men ter gunste van Haarlem bijbrengt, onbetwistbaar is, omdat de daarbij gebruikte letter den eigenaardigen vorm heeft van het schrift, destijds onder ons in gebruik, en 2°., dat deze drukproeven ruwer en onvolmaakter zijn dan die van duitschen oorsprong. Even gaarne leid ik daaruit af, dat er reeds zeer vroeg, nog eer de drukwerken met bepaalde jaartallen op titel of schutblad uitkwamen, hier in ons land drukkerijen, ééne of meer, bestonden, — maar of die drukkerij te Haarlem was gevestigd, of LAURENS JANSZOON COSTER haar dreef en of uit de ruwheid der drukproeven volgt, dat ze *ouder* zijn dan de duitsche.... dat alles is *gissing:* het stellige *bewijs* er voor ontbreekt naar mijn oordeel. Daarom zag ik liever uit naar de historische getuigenissen der kronijken enz. Zie hier nu zoo kort mogelijk mijn resultaat:

1°. Van het jaar der uitvinding af (1423?) tot op 1499 is er geen enkele getuigenis van dien aard ten voordeele van Haarlem of COSTER.

2°. Van 1499 tot op 1561 twee getuigenissen, beide van vreemdelingen: n. l. ULRICH ZELL in de *Keulsche Kronijk* (1499) en MARIANGELUS ACCURSIUS (waarschijnlijk 1530 of daaromstreeks).

ULRICH ZELL schrijft: Item wie wail de kunst is vonden tzo *Mentz* als vurss. up die wyse als dan nu gemeinlich gebruickt wird, so is doch die eyrste vurbyldung vonden in *Holland* uyss den *Donaten*, die daeselfst vur der tzyt gedruckt sin.

ACCURSIUS beweert: JOHANNES FAUST, civis Maguntinus, primus excogitavit imprimendi artem typis aereis, quos deinde plumbeos invenit, multaque ad artem poliendam addidit eius filius PETRUS SCHOEFFER. Impressus autem est hic *Donatus* et *Confessionalia* primum omnium anno 1450. Admonitus certo fuit ex *Donato* Hollandiae prius impresso in tabula incisa. D. i. JOHANNES FAUST, burger te Maintz, bedacht het eerst de kunst om met ijzeren letters te drukken, waar hij vervolgens looden letters voor uitvond, en zijn zoon PETRUS SCHEFFER heeft veel tot volmaking dier kunst bijgedragen. 't Eerst van allen werd hier in 1450 een *Donatus* en een *Confessionaal* gedrukt. Zeker vond hij daar aanleiding toe door een *Donatus,* die vóór dien tijd in Holland van een gegraveerde plaat was afgedrukt."

Derhalve wordt door deze beide schrijvers Maintz genoemd als de plaats, waar het eerst met *beweegbare* letters (*up die wyse als dan nu gemeinlich gebruickt wird*) gedrukt werd, maar de eerste aanleiding (*admonitio, vurbyldung*) daartoe gezocht in eene uitvinding van hollandschen oorsprong, waarbij men drukte op die wijze als nu met de zoogenoemde stereotyp-platen geschiedt. Geen van beide noemt echter Haarlem of COSTER.

3°. In 1561 wordt VOOR HET EERST Haarlem genoemd als de stad, waar de uitvinding der drukkunst met beweegbare letters plaats had, door den burgemeester van Haarlem, m^{r}. JAN VAN ZUREN, in een tractaat, waarvan wij, schoon 't verloren gegaan is, toch uit de *Opdragt* (die behouden bleef) den inhoud eenigermate kennen. Te dien tijde twijfelde in zijn kring niemand aan de waarheid dezer bewering. Tot dezen kring toch behoorden DIRK VOLKERTSZ COORNHERT, wiens getuigenis ter gunste van Haarlem in 1563 werd afgelegd, voorts NICOLAAS GALE, ADRIAAN

THOMASZ., THOMASZ THOMASZ. en mr. QUIRIJN DIRKSZ, welke vier laatsten JUNIUS in zijne *Batavia* zijne zegslieden noemt. Daarom konden dan ook L. GUICCIARDINI (1567), ABR. ORTELIUS (1570—1574) en G. BRAUNIUS (1572—1575) teregt verzekeren, dat er destijds te Haarlem (en elders in Holland) eene algemeene overlevering bestond, door onderscheidene schrijvers overgenomen, dat te Haarlem de drukkunst was uitgevonden. Wat de bijzonderheden der uitvinding aangaat, merken wij op: VAN ZUREN vermeldt, dat de kunst langen tijd in 't geheim werd geoefend in een huis te Haarlem, 't welk nog in 1561 in wezen was, — dat ze gedurig meer volmaakt werd, — dat ze vervolgens door een zekeren vreemdeling buitenslands werd gebragt en eindelijk te Maintz van algemeene bekendheid werd. COORNHERT voegt er bij, dat »zeer oude statige ende grau»we hoofden hem niet allenlyck tgeslacht »van den inventoor, maer oock diens name »ende toename dickwyls ghenaemt hebben," zonder dat hij nogtans iets naders daaromtrent vermeldt. BRAUNIUS eindelijk berigt nog, dat de uitvinder stierf, eer hij zijn kunst had bekend gemaakt, en zijn knecht, terstond daarop naar Maintz vertrokken, de nieuwe uitvinding er openlijk mededeelde, waarom de Maintzers hem met groote welwillendheid ontvingen. Al het overige, de naam van den uitvinder, de wijze der uitvinding, de eerste verbeteringen, de diefstal van den knecht enzv., door vroegere schrijvers niet vermeld, komt het eerst voor in 't bekende verhaal der *Batavia*, dat JUNIUS waarschijnlijk in 1567 schreef.

Nu erken ik zeer gaarne: 1°. dat als bron der haarlemsche traditie, schoon ze dan eerst in 1561 te boek wierd gesteld, de getuigenis van een man wordt aangehaald, die in dienst van LAURENS JANSZOON COSTER was geweest en vele bijzonderheden naauwkeurig kon kennen, namelijk CORNELIS *de boekbinder* gest. in 1522; 2°. dat de familieoverlevering der gebroeders THOMASZ. en 't bezit der kannen, die van de oudste drukletters zouden gegoten zijn, 't verhaal van CORNELIS begunstigt; en 3°. dat tot de voorzaten dier gebroeders, als uit officiële stukken blijkt, behoord heeft zekere LAURENS JANSZOON, thesaurier en schepen van Haarlem, geb. in 1370, gest. in 1439, — dit alles erken ik gaarne, maar toch acht ik voor mij deze reeks van getuigenissen niet zóó krachtig en afdoende, als men wel eens beweerd heeft.

Immers volle *honderd acht en dertig* jaren verloopen sedert 1423, eer Haarlem als de stad der uitvinding voorkomt, en wie 't eerst deze eer aan haar toekennen zijn mannen, wier partijdigheid zeker niet boven alle bedenking verheven is. Zelfs de bewuste CORNELIS, die om getuige te kunnen zijn een bijna honderdjarigen ouderdom moet bereikt hebben, is veertig jaar en langer dood, eer zijne getuigenis te boek wordt gesteld. Vóór dien tijd, d. i. meer dan eene eeuw lang wordt in alle kronijken Maintz de stad der uitvinding genoemd en alleen door ZELL en ACCURSIUS aan Holland (niet echter uitdrukkelijk aan Haarlem) de oorsprong van *Donaten* toegeschreven, die ouder dan het oudste maintzer drukwerk, maar niet met beweegbare letters gedrukt waren.

Deze is, meen ik, de stand der questie. Ik vlei mij de noodige onpartijdigheid bij deze voorstelling in acht genomen te hebben.

Tot nog toe (ik beken het) troostte ik mij met de gedachte, dat, al begonnen dan ook de getuigenissen voor Haarlem eerst 138 jaar na de uitvinding en al werden ze door de hoogduitsche kronijken van ouder tijd weêrsproken, die kronijken niet te vertrouwen waren en de schrijvers zich door volkstrots hadden laten verleiden, om aan de waarheid te kort te doen. 't Kwam mij met dr. A. DE VRIES (*Supplem. catalogi bibl. Harl.* p. 118), niet onwaarschijnlijk voor, dat zij elkander hadden nageschreven en misschien de noot door JOH. PRYSSIUS in zijn uitgave van WERNER ROLEVINCK in 1488 aan diens werk toegevoegd, de oorzaak der dwaling was. Wèl kon ik, in weerwil van 't geen dr. A. DE VRIES terzelfder plaatse verzekert over eene andere aanteekening van ROLEVINCK zelven: manifestum est his verbis non agi de inventione typographiae — die aanteekening: impressores librorum multiplicantur in terra, ortum suae artis habentes in Maguntina — niet anders verstaan en vertalen dan: »de boekdrukkers, wier kunst te Maintz haren oorsprong had, namen overal in getal toe," — maar ik vind het toch met hem opmerkelijk, dat zoowel de vervaardiger van een zeer oud handschrift van ROLEVINCK als de bekende VELDENAER deze aanteekening hadden weggelaten. 't Scheen dus wel dat men in Holland destijds beter wist.

Zóó dacht ik tot voor weinige weken. Maar wat gebeurt? Uit het gemeente-archief van Alkmaar komen mij in handen twee papieren handschriften in quarto, beide door dezelfde hand met kleine duitsche letter in twee kolommen, keurig net, met de gewone verkortingen geschreven; beide Latijn, — het eene (waarover ik hier verder zwijgen kan) tot 1518 en het tweede tot 1516. Dit tweede bevat van 't begin

tot op f°. 292 v°. 1e kol. de kronijk van JAN GERBRANDSZ. *van Leiden*, den bekenden haarlemer Carmeliet, maar volgens *de oude bewerking*, niet volgens *de latere*, die SWERTIUS uitgaf. Evenwel zoowel die oude, als de latere, eindigt met 1417; al wat na dat jaar in 't alkmaarder handschrift volgt, n. l. f°. 292 v°. 1e kol. tot f°. 312 1e kol., van 1417 tot 1514 is het werk van een *continuator*. Hoe die *continuator* heette blijkt niet, maar wel is het buiten twijfel uit allerlei kleine bijzonderheden, sterfgevallen en aanteekeningen omtrent particuliere personen, die alle betrekking hebben op Alkmaar, Kennemerland en Haarlem, op te maken dat hij òf te Alkmaar òf te Haarlem t'huis hoorde en zeer waarschijnlijk een kloosterling was. De uitvoerige en aanschouwelijke wijze waarop hij een voorval meêdeelt, dat den 30sten april 1458 te Haarlem plaats had, maakt het bijna zeker, dat hij er ooggetuige van was; en daar hij zijn kronijk in 1514 plotseling afbreekt, ligt de gissing voor de hand, dat hij weinige jaren later gestorven is. Bij benadering zou ik zijn geboortejaar op 1444 en zijn sterfjaar op 1520 stellen. Wij hebben dus hier te doen met een tijdgenoot, misschien ook met een stadgenoot van CORNELIS *den boekbinder*: en nu, wat getuigt deze Noordhollander, deze bekende van COSTERS tijdgenooten omtrent de uitvinding der boekdrukkunst? — Op f°. 299 van zijn handschrift lees ik:

Anno domini 1440 ars imprimendi libros in Maguncia ortum habuit et JOANNES FUST eiusdem artis primus omnium indubitatus inuentor fuit; d. i. de boekdrukkunst werd in 1440 te Maintz uitgevonden en JOANNES FUST was zonder twijfel de eerste uitvinder dier kunst.

Ik beken het: zoolang alleen duitsche kronijken zulk een getuigenis aflegden en Hollanders van de 15e eeuw bij 't overschrijven dier kronijken deze getuigenis weglieten, kon ik aan kwade trouw of aan onkunde der Duitschers gelooven; maar nu een Hollander zelf van de 15e eeuw, die met zijn *indubitatus* toont te weten dat er verschil van opinie omtrent de questie bestaat, zonder eenige weifeling en als onder de muren van Haarlem den palm aan Maintz toekent, — wat nu? moet ons vaderland den strijd opgeven? neen zeker! maar laten mij dan wapenen verschaft worden ouder dan die van Zurensche overlevering, des noods even oud als mijn alkmaarder handschrift of liefst nog wat nader aan 1423. Wie bezorgt ze mij?

CONSTANTER.

Thraciers (vgl. XV. bl. 232, 321; XVI. bl. 35, 65). The *Thracians* are called by HERODOTUS (l. 3), the greatest people after the Indians. They are distinguished, by STRABO from Illyrians (DIEFENBACH p. 65), from Celts (ibid.) and from Scythians (THUC. II. 96). What we know of their language rests on a statement of STRABO (VII. 303, 305), that the Thracians spoke the same language as the Getae, and the Getae the same as the Dacians. — We possess fragments of Dacian speech in the botanical names collected by DIOSKORIDES, and these, as interpreted by GRIMM, are clearly Aryan, though not Greek. The Dacians are called barbarians by STRABO, together with Illyrians and Epirotes (STRABO VII. p. 321). Zie het belangrijke werk van MAX MÜLLER, *Lectures on the Science of Language,* 1e dl. 1862, bl. 120 in de noot).

Breda. C. VAN MAANEN.

J. R. de Wetstein (vgl. XVI. bl. 7, 66, 97). De genealogie van WETSTEIN is bij FERWERDA, *Wapenboek*, 2de dl., 1ste stuk. Men leest aldaar: »Het geslacht van WETSTEIN is afkomstig uit het graafschap Kyburg, in het Zwitsersche kanton Zurich gelegen, en heeft zich in twee takken verdeelt, welker eene zich omtrent het midden van de 15de eeuwe te Rappersweil, aan het meer van Geneve, heeft nedergezet, en de andere de vermaarde stad Basel tot zyne woonplaats verkozen. Van den eersten kan men, by gebrek der noodige gedenkschriften, hier niets met zekerheid zeggen; maar de tweede neemt zijn begin met:

JOHAN JACOB WETSTEIN, zoon van JOHAN en VERENA SPECKER, geb. 1555. Hij kwam te Basel wonen in 1579, en † aldaar 31 may 1615. Hy was een lidt van den grooten of breeden Raadt der gemelde stadt, en regent van het gasthuis aldaar, zynde getrouwt geweest met MAGDALENA BETZLER, by welke hy naliet een zoon

JOHAN RUDOLF WETSTEIN, de oude, geb. 27 oct. 1594. Hy klom by trappen op tot de waardigheid van burgemeester van de stadt en het kanton van Basel. Hij heeft een onsterflyken roem behaalt door de verscheide gezantschappen, welke hy aan het keizerlyke en andere hoven, als meede by de vredehandeling te Munster, tot onuitsprekelyken dienst van zyn vaderlandt en de gezamentlyke Zwitsersche kantons, heeft bekleed. Hy trouwde den 30ste sept. 1611 met ANNA MARIA FALCKNER, en overleedt den 12de april 1666, hebbende verwekt 9 kinderen, onder welke JOHAN RUDOLF WETSTEIN, doctor en hoogleeraar in de godgeleertheid te Basel." — De genealogie loopt door tot de eerste helft der 18de eeuw.

Over JOHAN RUDOLF zie men vooral ook HOOGSTRATENS *Woordenb.* op WETSTEIN.

M°.

Admiraal Lonck (vgl. XVI. bl. 41, 102). HENDRIK CORNELISZ LONCK, geb. te Amsterdam 1568. Zie *Biogr. Handwoordenboek* van KOBUS en DE RIVECOURT, waar eenige biographische bijzonderheden worden meêgedeeld.

K. v. S. n°. 2.

[Wij meenen dat er reden bestaat om aan de juistheid dezer opgave te twijfelen. Overal elders, ook in de trouwboeken van Amsterdam, heet hij: H. C. LONCK van Roozendaal.]

Brillen (vgl. XVI. bl. 41, 106). Deze schijnen bij de ouden niet bekend geweest te zijn. Hoeveel door hen ook gedaan is, kwamen zij niet op het denkbeeld om het gezigt der bejaarden en dat der *myopes* — de bijzienden van onzen tijd — door brillen te verbeteren. Eerst in de middeleeuwen werd zoodanig werktuig vervaardigd, waarvan echter de maker of uitvinder onbekend is. Meer dan twee eeuwen vóór de uitvinding der brillen, wist men al dat verhevene en ronde glazen de eigenschap bezaten om de beeltenissen der voorwerpen te vergrooten, doch men deed daar niet het minste voordeel mede, en het liep tot het einde der XIIIe eeuw, eer men op den gelukkigen inval kwam, om daarvan, door het zamenstellen van ooggiazen, een nuttig gebruik te maken [1]).

De Engelschen willen de eer dezer uitvinding aan hunnen in 1292 overleden landgenoot BACON toeschrijven. Hoewel deze kloosterling ongemeene kennis van de gezigtkunde bezat, is dit zeer twijfelachtig.

Het behoeft niet gezegd te worden dat deze uitvinding, even als de meeste, veel verbeterd is. Wij herinneren slechts den Engelschman WOLLASTON, uitvinder der periscopische brillen, welke door de gebroeders DOLLAND, als ook door den Franschman CAUCHOIR tot meerdere volmaaktheid gebragt werden. CHRISTIAAN PORSCHINER te Koningsbergen, kwam in 1691 op het denkbeeld om brillen uit barnsteen te maken, welke men na ze geslepen te hebben in lijnolie weekte, waardoor zij hunne kleur verloren en doorschijnend werden.

Men heeft er zich op toegelegd, brillen voor allerlei gezigten, voor ouden en jongen, bijzienden en verzwakten van oog — zelfs voor degenen die *geen* bril noodig hebben — te vervaardigen, welke laatste vooral naar de mode en met smaak zijn ingerigt: zoodat iedereen geholpen kan worden. In de *Geschied- en Letterk. Mengelingen* van C. DE KONING DZN. vindt men o. a. een opstel over de uitvinding der brillen.

J[s]. VAN REYN.

[1]) Hier volgt wat bij SPON *Recherch. curieus. de l'antiquité* aangaande dit onderwerp gezegd wordt. Daar het echter in het antwoord op bl. 106 onzen lezers reeds is medegedeeld, meenden wij het te moeten weglaten. BESTUUR.

Ridderorde van het kruis van Bourgondië (vgl. XVI. bl, 66). Keyser CAREL *de Vijfde* institueerde d' order van 't Bourgondies Cruys, op St. Magdalena dag anno 1535 binnen Tunis, als hij sijne victorieuse intrede dede, en MULOASSES in het rijk van Tunis herstelde, 't welk hem den zeerover BARBAROSSA hadde ontnomen, tot vergeldinge van manhaftigheid der gener, die hem dapperlijk geholpen hadden; de ridders droegen een mantel, daarop stont een Bourgondies cruys, gelijk keiser KAREL gewoon was te voeren in den oorlogh, bestaande in twee knoopagtige stokken over malkanderen leggende, ter gedachtenisse van ST. ANDRIES, patroon van dat Huys, waarbij gevoegt was een vyer-staal, hetwelke vyer sloegh uyt een keye, met dese inscriptie *Barbaria.* Zie: S. V. LEEUWEN, *Batavia illustrata.*

K. v. S. n°. 2.

Ridderorde van het kruis van Bourgondië. Die Mehrzahl der Schriftsteller Zweifelt, dass dieser Orden (Orden des Burgundischen Kreuzes von Tunis) in der Wircklichkeit jemals bestanden habe und nicht ungegründet erscheinen diese Zweifel, wenn man bedenkt, dass urkundliche Beweise für das Bestandenhaben dieses Ordens bis heute noch fehlen, aber namentlich dass VANDENESSE in seinem minutiösen Itinerär KARLS V dessen mit keiner Silbe erwähnt. Zie HORMAYR: *Archiv für Geographie*, *Historie*, *Staats- und Kriegskunst*, oct. 1810, S. 498, en het werk van den geleerden Jezuiet, pater PHILIPP BONANNI, *Verzeichniss der Geist- und Weltlichen Ritterorden* etc. Nürnberg 1728, 4°, S. 36 u. 37, alsmede FERDINAND *Freiherr von* BIEDERFELD, *Geschichte und Verfassung* etc. 1[e] deel bl. 133.

Breda. C. VAN MAANEN.

Ridderorde van de Zwaan (vgl. XVI. bl. 66). De ridderlijke order van de Swaan was gefondeert bij Silunus Brabon (waar Brabant den naam af heeft, als sommige seggen) haar blasoen of teyken was een Swaan, de beduydenisse van de liefde en eendragt; die van den huyse van Cleeve

afkomstig, houden hun van dese ridderen. S. V. LEEUWEN, *Bat. Illustr.*
K. v. S. n°. 2.

Ridderorde van de Zwaan. Orden des Schwans oder Unserer Lieben Frau (Sodalitas beatae Mariae Virginis) in Brandenburg. Churfürst FRIEDRICH II von Brandenburg stifte ihn für Ritter und Damen 1443 zu Ehren der Jungfrau MARIA und bestimmte das Kloster auf dem Berg bei Altbrandenburg zum Hauptsitz dieser *geistlichen und Andachtsgesellschafft für fürstliche, rittermässige und adelige Personen*, wie er selbst sie nannte. Kurfürst ALBRECHT und Papst PIUS II bestätigten 1485 den bereits über ganz Deutschland verbreiteten Orden und gestatteten zugleich, dass sämmtliche jenseits des thüringer Walds wohnenden Mitglieder, alles was sie im leben oder nach dem Tod zu entrichten hatten, künftig sollten den Vorstehern im Stift zu Onolzbach abtragen, woselbst auch dieser Theil der Gesellschaft die Jahresversammlungen und die Seelmessen für alle verstorbenen Mitglieder hielt. Der Orden hatte stets vier der ansehnlichsten Ritter zu Vorstehern oder Hauptleuten, zwei für Altbrandenburg und zwei für Onolzbach. Ihr Hauptgeschäft war: Verwaltung der bedeutenden Ordensgüter und Einkünfte, jährliche Rechnungsablage über Einnahmen und Ausgaben, Führung der Register über alle lebendigen und verstorbenen Brüder und Schwestern, Anordnung aller Ordensfeierlichkeiten, Gottesdienste, etc.

Hauptzweck und eigentlich einziger Zweck dieses reinadeliges Vereins war: innigste und stets lebendige Verehrung der Jungfrau MARIA durch Wort und That kund zu geben. Diesem Zweck entsprach auch das Ordenszeichen vollkommen: Eine kreisförmige, aus gegen einander gerichteten, durch Ringe zusammengefügten Sagestücken (sogenamten Bremsen) bestehende Halskette met 13 blutenden Herzen dazwischen. Daran hing das Bild MARIä mit dem Jesuskindlein auf einem Mond sitzend mit Sonnenstrahlen oval umgeben, mit der Inschrift: Gegrüsset seyst du der Welt Frau! An dem untersten Sonnenstrahl hing ein aus einem weissen Handtuch gewundener Ring dessen beide Enden rechts und links mit goldenen Kettchen geziert hervorstanden; in diesem Ring sass ein Schwan mit ausgebreiteten Schwingen.

Die Statuten erklären diese Insignien: die Bremsenkette mit den blutigen Herzen dazwischen bedeuten Zerknirschung, wahre Reue, Beichte, Busse, Kasteiung. Das Handtuch ist das Symbol unbefleckter Reinheit und Unschuld; die goldenen Kettchen oder Franzen daran deuten auf gute Werke. Der freie, unbezwungene Schwan, der „FRANK" stets angesprochen wird, ist ein Erinnerungszeichen daran, dass die Stifter als *freie, edle Franken* regierten; die Madonna mit dem Kind sind das Hauptsymbol, und Mond und Sonnenstrahlen die Verkündiger ihrer Herrlichkeit, etc.

Mit der Reformation erlebte dieser Orden sein Ende und seine sämmtlichen Besitsungen und Einkünfte fielen dem respectiven Staaten anheim. Wer mehr darüber zu erfahren wünscht, lese die Dissertatio sub tit: *Sacra et illustris Sodalitas B. Mariae Virginis in monte ad vetus Brandenburgum etc.* von professor KÖLER, Altdorf 1723 und VON JUNG, *Miscellanea*, t. II. p. 46, etc. Ich erwähnte dieser geistlichen Brüderschaft hier nur, weil sieselbst einen Ritterorden sich nannte und von vielen Schriftstellern so genannt wurde. (Zie FERDINAND Freiherr VON BIEDENFELD: *Geschichte und Verfassung aller geist- und weltl. erloschenen und blühenden Ritterorden etc.* bl. 67 en 68, 1e deel. Bovendien maakt hij op bl. 87 en 88 nog melding van eene orde van de Zwaan in Kleef.

Breda. C. VAN MAANEN.

Drijvende drooge dokken (vgl. XV. bl. 69). Onder aan dat artikel wordt verwezen naar het *Algem. Reg. op den Nav.*, doch dit opslaande, zie ik in *Nav.* VI, bl. 77, 222 en 382, dat daar gesproken wordt van een CHRISTIAAN MEYER, gewezen joodschen rabbi te Hamburg enz., doch geenszins van CORNELIS MEIJER, den ingenieur.
LABORANTER.

[Over CORNELIS MEIJER wordt gesproken in den *Navorscher*, dl. VI. bl. 64, 214, 377.]

Vaartuigen vóór 1650 (vgl. XVI. bl. 70). TRITON kan over verschillende schepen als: *Evers*, *Hulken*, *Naveilen* of *Naveelen*, *Vlotschepen* (une espèce de bateau plat) enz. iets vinden wij in de *Bijdragen tot de Oudheidkunde en Geschiedenis, inzonderheid van Zeeuwsch Vlaanderen*, door H. G. JANSSEN en VAN DALE, 5e deel, bl. 17—21 en in het t. a. p. in de noot vermelde werk.

Breda. C. VAN MAANEN.

Engeltje van der Vlies, Bestje van Meurs enz. enz. (vgl. A. R.; XII. bl. 226, 300; XIII. bl. 166; XVI. bl. 36). »Ick hebbe een man *gekent*, de welke door de hant Godts ziek en krank te bedden wiert gesmeeten, en in den tijt van *veertigh dagen* lank, niets ter werelt was nuttende.

Een ander persoon, mede door al te veel overdadigheit ziek geworden zijnde, at niet in den tijt van *zeeven geheele maanden* lank.

Een vrijster van ontrent zestien jaaren, mede ziek en krank geworden zijnde, ende zoo aan de teeringe raakte, bleef als gantsch onmachtigh den tijt van *twee geheele jaaren* bedtlegerigh, ende teerden tot het gebeente toe uit, in welken geheelen tijd, zij nooit eenige spijzen hadde gebruikt, als alleen in de eerste zes of zeven weeken van haar ziekte, en daar na at ofte dronk zij gantsch niet, als dat men haar door den raat der Medecijns, met zeer treffelijke kordiale wateren altemet in den eersten laafde, ende daarna haar mont en polzen wies, en zoo veel het mogelijk was, versterkten; zij was van zodanige gestaltenisse, dat tusschen de doot en haar weinich onderscheit was, alzoo alle hare krachten zoodanich waren gekonzumeert, dat men ter nauwer noot maar alleen aan haar het leven kost te bespeuren. Jaa haar mont, nens, keel en andere leden, wiessen bij na geheel toe, en krompen geheel tot malkanderen; in welken geheelen tijt, men ook weinich lossinge van haar exkrementen hadde vernomen." Aldus leest men in *de Zinrijke Gedachten toegepast op de vijf Sinnen*, door JACOB HENNIN (zintuig *de smaak*). *Amst.*, 1681.

J. L. A. I.

De Israeliten in Egypte (vgl. XVI. bl. 41). Stellige uitkomsten zijn niet verkregen. Er wordt veel over gehandeld en getwist bij alle schrijvers over de egyptische monumenten. Men zie bijv.: LEPSIUS, REYFFARTH, KNÖTEL, *System der aegyptischen chronologie*. Het onderwerp is te breed om alle schrijvers te vermelden en ik heb die ook niet ter hand. Men kan ook nog zien CHARLES COQUEREL, *Lettre sur le système chronologique de Champollion* 1825. Misschien kom ik nader op het onderwerp terug.

ARENT.

Zotten (vgl. XIII. bl. 298, 253; XIV. bl. 193, 229; XV. bl. 34, 130, 193). Onder het gevolg van czaar PETER *den Groote*, op zijne eerste reize naar Holland, in 1697, toen hij niet door de keizerin CATHARINA werd vergezeld, bevonden zich verscheidene zotten of narren. De vrolijke ceremoniemeester ten hove of liever eerste hofnar, dien de czaar op zijne reizen had leeren kennen, was een portugeesche jood, D'ACOSTA geheeten. Hij had last om op te passen, dat bij elk feest *de gezondheid van de familie van* IWAN MICHAILOWITZ (het heil der russische vloot) werd gedronken, waarop de czaar ten zijnen voordeele, een straf van duizend roebels had gezet. Eerst tot heer benoemd van het onbewoonde Sondeiland, Somaroe, in de Finlandsche golf, tot een graafschap verheven, werd hij later koning der Samojeden; deze is echter waarschijnlijk niet dezelfde hofnar, waarvan SOPHIE CHARLOTTE, keurvorstin van Brandenburg, in haren merkwaardigen brief over het bezoek door den czaar, bij haar, de keurvorstin van Hannover, den hertog van Zelle en verscheidene prinsen en prinsessen van het brunswijksche huis, afgelegd, in een P. S., zegt: »De hofnar van den czaar kwam ook voor den dag. Die is dan wel gek. Wij moesten wel lachen, toen wij zagen, hoe de czaar een grooten bezem nam en hem daar mede afveegde." Een ander was zeker ook zijn dwerg of gek, voor wien, op begeerte van den czaar, in de karos, waarin hij met den burgemeester NICOLAAS WITSEN en twee andere heeren was gezeten om in den Haag de audientie der russische gezanten te gaan bijwonen, een plaatsje moest worden ingeruimd, in weêrwil der bedenking, *dat dit te veel benaauwen zoude*, waarop de czaar tot antwoord gaf: *dan zal hij op mijn knie zitten.* Zie: *Peter de Groote*, door SCHELTEMA.

J. L. A. I.

Willem van Nassau (vgl. XV. bl. 323). Op het einde wordt vermeld, dat ADRIANA PETRONELLA huwde met JOACHIM ERNST, baron MULERT, heer van de Leemcule, geb. in 1750, den 8ste mei. Er staat voor die aanwijzing »*hunne dochter*". Mij is daardoor niet duidelijk, van welke ouders zij eene dochter was, en ik neem de vrijheid opheldering te vragen. Ook wenschte ik wel te weten, of zij geboren was 8 mei 1750, dan of die dagteekening betrekking had tot haar man?

[Het lijdt, dunkt ons, wel geen twijfel, of *hunne dochter* beteekent hier de dochter der laatstgenoemden].

De man met het ijzeren masker (vgl. XII, bl. 138, 289; XIII, bl. 1, 81, 105; XIV, bl. 37, 66, 232, 263). De vraag, wie *de man met het ijzeren masker* is geweest, kan tot dusverre door de Franschen, zelfs door JOSEPH DELORT, die de correspondentie heeft geraadpleegd tusschen den minister LOUVOIS en SAINT-MARS, gouverneur der Bastille, berustende in de archiven van het ministerie van buitenlandsche zaken te Parijs, niet bepaald worden beantwoord: hoe veel te bezwaarlijker dus door Nederlanders, vooral dan, wanneer men deze geheimzinnige zaak met nog meer geheimzinnigheid omhult, door bij herhaling aan te dringen op de beantwoording van eene niet mededeelbare onderstelling, die men zelve stellig meent te *weten.* (*Nav.* XIII, bl. 105; XIV, bl. 37).

JEAN BENJAMIN DE LA BORDE, eerste kamerdienaar en gunsteling van LODEWIJK XV, die hem meer dan een bewijs van vertrouwen had geschonken, ontving op de betuiging van zijn verlangen, om te weten te komen wie die geheimzinnige man was, van LODEWIJK XV tot antwoord: »Je le plains; mais sa détention n'a fait de tort »qu'à lui et a prévenu de grands mal»heurs; tu ne peux pas le savoir;" en dit antwoord was meer dan voldoende om de nieuwsgierigheid van een ieder naar *den man met het ijzeren masker* gaande te maken en min of meer gewaagde gissingen omtrent zijn persoon en naam te doen geboren worden.

Het werk van J. DELORT, *Hist. de l'Homme au Masque de Fer*, *Paris*, 1825, in 8°, waarin de italiaansche graaf VAN MATTHIOLI, *onder dien naam*, op den 20sten november 1703, des namiddags ten vier uren, op het kerkhof St. Paul in de Bastille begraven, gezegd wordt *de man met het ijzeren masker* te zijn geweest, is door den ridder TAULES, in zijn *l'Homme au Masque de Fer*, *memoire histor. où l'on réfute les différentes opinions relatives à ce personnage mystérieux, et où l'on démontre que ce prisonnier fut un victime des Jesuites*, *Paris*, 1825, in 8°., wederlegd geworden; en, na de uitgave dezer werken, telt een bevoegd fransch beoordeelaar der verschillende geschriften die over deze ontmaskering uitgaan, voor een en denzelfden persoon, niet minder dan zeven doorluchtige ontmaskerden, als den graaf DE VERMANDOIS, den hertog VAN BEAUFORT, den hertog VAN MONMOUTH, den graaf DE GIROLAME MAGNI, (of MATTHIOLI), eersten minister van den hertog van Mantua, een tweelingbroeder van LODEWIJK XIV, een onecht kind van ANNA VAN OOSTENRIJK en van den hertog VAN BUCKINGHAM, eindelijk de vrucht van een geheim huwelijk dezer vorstin, weduwe geworden, met den kardinaal MAZARIN; en laat daarop de woorden volgen: »Nous n'avons pas encore énuméré toutes les explications qu'on a données de ce mystère, *qui semble aujourd'hui impénetrable*. A tant de conjectures nous ne pretendrons pas ajouter les nôtres."

De *Mémoires secrets pour servir à l'histoire de Perse, avec la clef, Amst.*, 1746 in 8°., waarvan in *Nav.* XIII, bl. 2, sprake is, worden, behalve aan PECQUET, die kort na de uitgave in de Bastille gevangen werd gezet, ook toegeschreven aan mevrouw DE VIEUX MAISONS, eene der vuilaardigste vrouwen van haren tijd, door wie de uitgave aan PECQUET zou zijn toevertrouwd goworden.

J. L. A. I.

Behandeling van hofdienstpersoneel in de Nederlanden in de XVII[e] eeuw (vgl. XII. bl. 40; XIII. bl. 103). Bij de beantwoording dezer vraag komt mij de volgende mededeeling niet ongepast voor.

In de *Etiquette du Palais Royal*, Utr. 1808 in 4°. — hetwelk het hofdienstpersoneel onder de regering van LODEWIJK NAPOLEON, koning van Holland, regelde, — vindt men de belachelijkste voorschriften, waaraan nog ontbreekt, dat men er bijvoege, dat men vooral *beleefd* moet zijn jegens H. M. en *den hoed moet afnemen*. Daarom zeide zeker iemand niet zonder rede: „Dat reglement is gemaakt voor een hof van *sans-culottes*."

(Uittreksel uit het Dagboek.)

Zie: *Gedenkschriften van den graaf* VAN DER DUIN *van Maasdam*, 2[de] druk. bl. 239.

J. L. A. I.

Uitbeiteling van familiewapens in de kerken (vgl. XII. bl. 301, 329, 356; XIII. bl. 1, 35, 107, 169, 194). Art. 10 van het *Placaat der Provisionele Repraesentanten van het volk van Holland, d°. 8 juny* 1795 (*Nav.* XIII. bl. 170), is *niet* op de graftombe van WITTE CORNELISZ. DE WITH, vice-admiraal van Holland en Westfriesland, in de St. Laurens kerk te Rotterdam, toegepast geworden, want in 1795 werd zijn wapen *uitgebeiteld*.

J. L. A. I.

Oproer in Walcheren in 1778 (vgl. VI. bl. 107, 289; XIII. bl. 259). Tot de gebeurtenissen welke in 1809 in Walcheren zijn voorgevallen, heeft betrekking het geschrift: *Campagne de Walcheren et d'Anvers en* 1809, *Paris*, 1815, in 8°., hetwelk niet in m[r]. BODELS *Topographische lijst der Plaatsbeschrijvingen* wordt vermeld. De schrijver, ALBERT JEAN MICHEL ROCCA, is *heimelijk* gehuwd geweest met de beroemde mevr. DE STAËL. Bij hare uiterste wilsbeschikking magtigde zij hare voorkinderen, dit huwelijk wereldkundig te maken, even als het bestaan vàn een zoon uit dit geheim huwelijk gesproten.

J. L. A. I.

Louisa van Nassau (vgl. XIII. bl. 198, 229). De hofhouding van FREDERIK HENDRIK en AMALIA VAN SOLMS te Honselaarsdijk moge eene oostersche weelde en pracht ten toon gespreid en AMALIA VAN SOLMS zelfs uit gouden vaten gegeten en gedronken hebben, voor den hoogschatter en ingewijde in de kennis der kunst verdween al die blinkende en verblindende praal in eene ligte schaduw, wanneer hij de kunstzaal te Honselaarsdijk binnen trad, en zich naar welgevallen kon verlustigen in de be-

schouwing der heerlijke en onschatbare kunsttafereelen van een RAPHAËL, MICHEL-ANGE BUONAROTTI, TITIAAN, ANNIBAL CARRACHE, BASSANO, CLAUDE LORRAIN, CARRAVAGIO, CORREGIO, GUIDO RENI, A. VAN DYCK, GERARD HONTHORST, JAN DE BAAN, CORNELIS VAN POELENBURG, PAULUS MOREELSE, JACOBUS JORDAENS, DAVID DE HEEM, ADRIAAN BROUWER, REMBRANDT en anderen, te veel om te noemen, en de aandachtige beschouwing der reeks van stukken, voorstellende *de geboorte, de aanbidding der wijzen, de besnijdenis, de kruisiging, de aflating van het kruis, de graflegging. de opstanding* en *de hemelvaart, alle* door REMBRANDT geschilderd, en door FREDERIK HENDRIK van den schilder zelven, op verschillende tijden, aangekocht, — is ongetwijfeld van geen geringen invloed geweest op het dichterlijk gevoel der jeugdige LOUISA VAN NASSAU; zoo als af te leiden is uit haar dichtstuk »*Jesu meine Zuversicht*", hetwelk zij, gehuwd met FREDERIK WILHELM, keurvorst van Brandenburg, bij het sterfbed van haar eerstgeboren zoon WILHELM HENDRIK vervaardigde, en uit de enkele andere geestelijke liederen, die wij van haar bezitten, en die alle treffend van haar godsdienstig gevoel getuigen; en kon AMALIA VAN SOLMS het Huis ten Bosch prachtiger versieren, en der edele kunst eene hoogere schatting en waardiger hulde toebrengen, dan door haar de onsterfelijke zegepralen, door den *Boschdwinger en Wezelwinner* behaald, in de *Oranjezaal* voor tijdgenoot en nakomeling te doen verlevendigen en vereeuwigen? Bovendien werden de kunstenaren, hunne tijdgenooten, door het vorstelijk paar niet alleen vorstelijk beloond, maar ook door ruime bestellingen aangemoedigd en begunstigd; zelfs een PAULUS POTTER, wiens wereldberoemde *pissende koe*, waaraan graaf JOHAN MAURITS VAN NASSAU, hem had zien schilderen, echter wegens het onkiesche onderwerp werd afgekeurd, en die, na in verschillende kunstverzamelingen te zijn overgegaan, met 190,000 franken betaald — de hoogste som voor zijne kunst — thans in het *Museum l'Hermitage* te St. Petersburg berust. Bewijzen genoeg, dat FREDERIK HENDRIK en AMALIA VAN SOLMS meer gevoel en smaak voor *kunst* bezaten, en de *kunstenaar* bij hen in veel hoogere schatting stond, dan ZOROBABEL ons wil doen meenen. *Geleerdheid:* — voorzeker maakte FREDERIK HENDRIK, onder de vorsten van zijn huis, daarin eene onderscheidende uitzondering, en zonder in herinnering te brengen wat wij bij WAGENAAR lezen, »dat hij (FREDERIK HENDRIK) als hij niet te velde was, zich dikwijls in boekoeffeningen verlustigde, en gewoonlijk een beknopten CAESAR, in 't latijn, bij zich droeg", of te gewagen van zijne uitgegevene *Mémoires*, — zijne liefde en smaak voor fraaie letteren en wetenschappen kan niet beter in 't licht worden gesteld, dan door slechts te verwijzen op den belangrijken en uitgebreiden inhoud van den *gedrukten* catalogus zijner nagelatene bibliotheek. Wat *poëzy* betreft, daaruit dat BRANDT *niet* zegt »dat hij (FREDERIK HENDRIK) iets verrigtte om den dichter (VONDEL) toen deze om 't stuk (den *Palamedes*) in regten aangesproken werd, aan de woede zijner vervolgers te onttrekken", waarop ZOROBABEL laat volgen »en zeker schonk de prins nooit eenig blijk van erkentelijkheid aan den man, die hem in zoo vele schoone zangen vereeuwigd had", — daaruit leidt ZOROBABEL bepaaldelijk de gevolgtrekking af, dat de prins geen smaak had in poëzij; doch deze gevolgtrekking kunnen wij niet aannemen, te minder, omdat onder het stadhouderschap van FREDERIK HENDRIK de verdeeldheden tusschen remonstrant en contra-remonstrant nog te veel heerschende waren, en de reden gereedelijk voor de hand ligt, waarom de gematigde prins, als hoofd van den staat, den hartstogtelijken dichter van den *Palamedes* en de *Hekeldichten,* niet *openlijk* kon beschermen of begunstigen; en de onderstelling — gelaten voor wat zij is, — dat de prins den *Palamedes* meer uit een politiek oogpunt, dan wel om de schoone verzen zou hebben gelezen, dit mogen wij zeker niet onderstellen, dat de weduwe van Oranje aan den dichter van den fraaien huwlijkszang van hare dochter HENRIETTA CATHARINA met den vorst van Anhalt, een' gouden penning zou hebben vereerd, indien de ontslapene hem niet gelijke hoogachting had toegedragen.

J. L. A. I.

Politieke uitzettingen en custodiën. Hierover vindt men berigten bij HUIG DE GROOT in zijne *Notabele Deductie* en in zijne *Apologie*. Wijders bij VAN DE WALL, *Handv. van Dordrecht*, p. 1727 v.. v. IDSINGA, *Staatsrecht*, I. p. 227. KLUIT, *Hist. der Hollandsche Staatsregering*, II. 52 en III. 402. MATTHAEUS, *De jure gladii*, p. m. 565 en 557. ZURCK, *Cod. Bat.* n°. 3. § XXXI. *Bell. jurid.* cas. XXXI. MEIJER, *Instit. judic.* III. p. m. 289, 405. BOEY, *Woordentolk* in v. »Uitsettinge" (zie ook in v. »Politieke zaken"). M^{r}. WILLEM BILDERDIJK (*Echte stukken betreffende de uitzetting van*) in 1795 (uitgegeven in 1821). ROOSEBOOM, *Keuren van Amst.* III. 13. *Oud-Holl. placaatboek*, II. 1063. *Nederl. jaarb.* 1768, p. 6689 en *N. Nederl. jaarb.* 1795, p. 6710. WAGENAAR, V. 16, IV. 415, VIII. 253.

Decisien en Resol. v. Holland n°. 275. CAU en SCHELTUS G. P. B. I. 434, II. 1063. BOR, IV. 22, 56 en 23, 37. Jhr. V. D. WIJCK spreekt er ook van in: »*Onze koloniale Staatkunde*", bl. 43. Vrage wat er *meer* van bekend mogt zijn? VAN DE WALL haalt zekere »klepboeken" van Dordrecht aan uit de XV^{de} eeuw. Hij deelt den inhoud niet mede. Zou iemand zich tot die mededeeling kunnen en willen verledigen? Wat werd er van LANCKHORST (*N. jaarb.* 1768 l.l.)? Wat weet men meer van ARDES (*Bell. jurid.* l.l.)?

H. R.

Fredericq Houtman. Op eene nominatie van vier personen (waaronder FREDERICQ HOUTMAN), door de gecommitteerde raden ter Admiraliteit van het Noorderkwartier aan H. H. M. voorgedragen, om daaruit te willen benoemen twee capiteinen onder dat collegie in dato 6 augustus 1665, worden deze genoemd »ervaren Zeeluyden en cloecke Soldaten, bequaem om den Lande in qualiteit als Capiteynen Dienst te doen."

Daar nu FREDERIK HOUTMAN, vroeger raad van Indië en gouverneur der Molukken in 1627 te Alkmaar is overleden, wordt gevraagd of dit een zoon van hem kan geweest zijn.

LABORANTER.

Engelsche kerk te Leiden. Deze is opgeheven in 1811 na het overlijden van den laatsten predikant d^s. MITCHEL. Weet iemand ook waar het archief dier kerk is gebleven? Er is slechts een register van op het stadhuis te Leiden.

N. K.

OUDHEID-, MUNT- EN PENNINGKUNDE.

Romaansche kapel te Nijmegen (vgl. XVI. bl. 72). In n°. 3 van den *Navorscher* heeft de heer C. KRAMM te U. gemeend over de kapellen op het Valkhof te Nijmegen eenige opmerkingen te moeten nederleggen. Ik voel mij naar aanleiding daarvan gedrongen hetzelfde te doen, en er in de eerste plaats de vraag in neder te leggen: *Heeft de heer K. de benamingen van romaansche en karolingische kapel niet verward?* Hij schrijft toch het volgende:

»Wat nu *de romaansche* of *zoogenoemde* »*heidensche kapel* betreft, die van veel ou»der dagteekening is dan de *karolingische,* »daarvan wordt niets verder gemeld, dan »insgelijks dat deze eenige herstelling heeft »ondergaan.

Ik heb altijd gemeend, dat de achthoekige kapel, gewoonlijk de *heidensche* genoemd, op een vooruitspringend punt aan de Waalzijde van het Valkhof, de *karolingische* was, welke vroeger aan Janus gewijd, door paus LEO III, nadat hij door keizer KAREL in het jaar 779 op den pauselijken stoel was hersteld, op verzoek van den keizer tot eene christelijke kapel werd gewijd, (in welke kapel ook door de nijmeegsche commissie naar de doopkuip is gegraven); — terwijl ik de zoogenoemde *ruïne* in het midden van het Valkhof, welke onlangs door de regeering van Nijmegen is hersteld, en welke het overblijfsel is van eene kapel in den *romaanschen* stijl, waarschijnlijk gebouwd door keizer FREDERIK *Barbarossa,* toen hij omstreeks het jaar 1155 het Valkhof herstelde, altijd de *romaansche* genoemd heb. Ik veroorloof mij dus de vraag: heeft de heer K. zich vergist, of meent hij in gevoelen van andere oudheidkundigen te moeten verschillen?

Voor het overige geloof ik niet dat iemand, ook geen buitenlander, zoo als de heer K. schijnt te vreezen, den vorm der karolingische (achthoekige) kapel, zoo als die daar nu staat, *geheel voor romeinsch* zal houden. Het is toch duidelijk zigtbaar, dat de muren slechts tot bij de vensters boven de tweede gaanderij van tufsteen, en verder van gebakken steen zijn opgetrokken. Men weet verder, dat boven deze vensters het gewelf begon dat vroeger de kapel dekte, hetwelk is ingestort, en men vermoedt, dat toen de muren eenigzins zijn opgetrokken en er de zoldering en het leien dak opgebragt is, dat men er nu nog op vindt.

Het bovenstaande is uitvoeriger te vinden in het werkje van A. OLTMANS, getiteld: *Description de la Chapelle Carlovingienne et de la Chapelle Romane, restes du Château de Nimègue,* Amsterdam, 1847.

Ook meen ik te mogen vragen waarom de heer K. *het* NU *zoo noodig acht dat wij aan buitenlanders toonen, dat wij ook kennis van zaken hebben* en op welke wijze dit zal moeten geschieden, daar ik opmerkingen in den *Navorscher* nedergelegd daartoe minder geschikt acht.

N. NOVIOMAGENSIS.

Tombe van Adriaan Wrijburg (vgl. XIV, bl. 140). Waarschijnlijk bevindt zich de graftombe van ADRIAAN WRIJBURG van Alkmaar, te Rome, in de kerk van MARIA *der zielen,* welke in 1400 door JAN PIETERS, een Nederlander, werd gesticht, in 1510 ingewijd, en waarin zich de graftomben van

paus ADRIANUS VI en van den kardinaal WILLEM ENCKEVOORT, beide Nederlanders, bevinden.

J. L. A. I.

De koffer van Huig de Groot. Hiervan zegt SCHELTEMA, *Staatk. Nederland*, dat het voorwerp is vermist geraakt, bij gebrek van de noodige zorg. Echter vertoonde men voor eenige jaren te Delft een koffer, die er voor doorging, ofschoon anderen zeiden, dat er wel zes exemplaren waren ingekomen. Wat is de waarheid?

[Over de kist van H. DE GROOT zie men de bladzijden van den *Navorscher* in het Alg. Reg. aangewezen. Ons echter zijn niet meer dan *twee* exemplaren bekend.]

Begrafenispenningen (vgl. A. R.; XI. bl. 7, 362; XII. bl. 76, 110, 170, 208, 332; XV. bl. 110; XVI. bl. 11. De volgende vond ik nog niet opgegeven:

Vz. Het geslachtwapen der familie VAN MARLE.

Kz. CASPARUS
A. MARLE. SIGNIFER.
BERNHARDI. E. SEPTEM.
FILIIS. SECUNDUS. NATUS.
AD. V. NONAS. MAIAS. CIϽIϽ
LXVIIII. DENATUS. TER
TIUS. A. D. XII. CALEN
DAS. OCTOBRES.
CIϽϽCII.

Daaronder lofwerk. Is deze penning ergens afgebeeld? Zoo ja, waar?

De grootte is 28 str.; het metaal zilver.

D. T. D.

Afbeeldingen van penningen (vgl. XV. bl. 237, 295; XVI. bl. 115). Ter aanvullng mijner vraag noteer ik nog de navolgende penningen.

1616.	Ter eere van den gouverneur generaal LAURENS REAEL.	DU BOIS, *Vies des gouverneurs generaux aux Indes Orientales*, pag. 31.
1628.	Ter eere van den gouverneur generaal PIETER CARPENTIER.	Ib. pag. 82.
1678.	Overlijden van JOAN BAX, genaamd van Heerenthals.	N°. 2011 van den catalogus van MUNNICH VAN CLEEF, Amsterdam 1861.
1689.	Overlijden van ANTHONIJ HURDT.	*Navorscher* VIII. bl. 77.
1710.	Ter eere van den gouverneur generaal VAN HOORN.	DU BOIS, pag. 278.
1714.	Ter gedachtenis van CORNELIS CHASTELEIN.	N°. 1389 van den catalogus van G. TH. BOM, Amsterdam 1859.
1727.	Eerepenning voor de Borger Cavallerie tot Batavia.	VAN DER CHIJS, *Notice sur le cabinet Numismatique de Leijde*, pag. 51.
1740.	De O. I. C. aan m^r^. ADRIANUS BERGSMA, commandeur eener retourvloot.	*Tijdschrift voor Indische taal-, land- en volkenkunde* XIV. bl. 31, n°. 35.
Z. j.	Penning door de O. I. C. vereerd aan verdienstelijke scheepsgezellen.	N°. 582 van den catalogus van J. KLEIJNENBERGH, Leiden 1841.
Z. j.	Toegangpenning tot het Oostindische huis te Amsterdam.	N°. 5546 van den catalogus van OTTO KEER, Amsterdam 1858.
Z. j.	Toegangpenning tot eene werf van de Oostindische compagnie.	N°. 1106 van den catalogus van J. A. WATERING, Amsterdam 1847.

Zoo mede de penningen door LEUPE vermeld in de *Bijdragen tot de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië*, uitgegeven door het Koninklijk Instituut, VIII. 197 en volgg.

Batavia. J. S. VAN COEVORDEN.

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

Laurens Laurensz. Reael (vgl. XVI. bl. 50, 116). Van onzen geachten medewerker SAXO SYLVIUS ontvingen wij nog een artikel over dit onderwerp, waarin hij uitvoeriger de redenen aanwijst, waarom hij in het jaartal 1623 onder de *Klacht* van HOOFT eene drukfout vermoedt. Wij gelooven dat hij, na gelezen te hebben, wat wij daaromtrent t. l. a. pl. gezegd hebben, overtuigd zal zijn, dat het geene drukfout of schrijffout bestaat, maar dat integendeel het gedicht zonder eenigen twijfel van 1623 is.

Bij hetgeen door hem en andere medewerkers, t. l. a. pl. reeds gezegd is, voegt hij nu nog, dat »ook de plaatsing in den bundel ons wijst op 1628, want terstond

volgt de *Groet* aan FREDERIK HENDRIK over diens overwinning in 1629."

Het schijnt dat men vrij algemeen van gevoelen is, dat HOOFTS gedichten in de uitgaven chronologisch geordend zijn. Dit is echter zoo niet. Er heerscht daarin in dit opzigt de grootste wanorde. Als eene proeve laat ik hier volgen een lijstje van eenige gedichten, in de orde waarin zij in BRANDTS uitgave (want op deze heeft SAXO SYLVIUS het oog) voorkomen, met bijvoeging der jaartallen:

»Gebreck geeft pais". 1 junij 1619.

»De pijlvoerende leeuw". 29 junij 1611.

»Me vrouw als met papier". Sept. 1625.

»In de bladen van een roosjen". Junij 1630.

»Schrikt niet. Ick wreeck geen quaedt." April 1607.

»Dus kleen in 's levens licht." Waarschijnlijk 1628.

»Ghij oogjen onzer eeuw. 1626 of 1627.

Vertaling van Laura latroni. Octb. 1630.

Brief aan den baron VAN ASPEREN. 20 julij 1615.

Klacht over het vertreck van REAEL. 19 julij 1623.

Hollandsche groet. 1629.

VAN DER BURGH, die op verzoek van HOOFT in 1636 de eerste uitgave der gedichten bezorgde, heeft zich om de tijdorde even weinig bekommerd als BRANDT.

P. L. Wz.

G. Leti (vgl. XVI. bl. 48, 118). Voor het geval dat J. C. K. deze vraag tot hem gerigt, *niet* mogt beantwoorden, wil ik daarop aanwijzen, dat de levenswijze van GREGORIUS LETI is vermeld in de meeste biogr. woordenboeken, als van MORERI, van LUISCIUS en van VAN HOOGSTRATEN en bij menig ander schrijver, waarvan de namen zijn genoemd door VAN DER AA, *Biogr. W.B.* art. *Leti;* maar moet ik tevens aanmerken dat uit die berigten het mij niet blijkt, dat de benaming van *zonderling* ten zijnen opzigte gelukkig gekozen is; wel is waar, dat hij vele en verschillende betrekkingen heeft bekleed en veelsoortige schriften heeft geschreven en uitgegeven, waaronder die men zeker zonderling zoude kunnen noemen; dat hij van der jeugd af aan weinig schijnt op gehad te hebben of ingenomen te zijn geweest met de leer en den godsdienst zijner vaderen, of der r. c. kerk, maar tevens dat hij een man van onderzoek was, en na veel lezens en sprekens eindelijk te Lausanne belijdenis van den hervormden godsdienst heeft afgelegd; voorts dat hij te Geneve alle achting genoot, en dat aan hem ten bewijze daarvan het burgerschap aldaar werd geschonken, wat daar anders zeer zelden geschiedde; dat hij later eerst naar Frankrijk en in 1680 naar Engeland zich begeven hebbende, ook daar van wege den koning veel goedheid genoot en geschenken, en zelfs de toezegging van het ambt van geschiedschrijver ontving; doch dewijl zijne *Historie van Engeland* met te veel vrijheid beschreven, aldaar niet behaagde, moest hij het koningrijk verlaten, en kwam zoo doende te Amsterdam, alwaar hij als historieschrijver een jaargeld genoot en den 9den junij 1701, in zijn 72ste jaar getreden zijnde, stierf. Van hem wordt getuigd dat hij geen grooter vermaak vond, dan in het studeren op zijn kamer, dat hij ook de poëzij beoefende, en daarvan de blijken schonk aan de onderscheiden academiën waarvan hij lid was; — uit al hetwelk men mag aannemen, dat hij geen alledaagsch of gewoon man moet geweest zijn.

J. C. K. zegt, dat hij te Amsterdam huwde met de dochter van LE CLERC; doch daar hij reeds vóór het jaar 1660 te Lausanne had gehuwd de dochter van J. A. GUERIN, schijnt het verder dat het *zijne* dochter MARIA was, die met den beroemden JEAN LE CLERC in het huwelijk trad.

V. D. N.

Het boek der conformiteiten (vgl. XIII. bl. 180; XIV. bl. 74; XV. bl. 167; XVI. bl. 46). In de *Voorreden* der uitgave van *de Anatomie der Barvoeter Monniken Alcoran*, enz., door JOHANNES MAURITIUS, Amst. 1695, zegt deze: »'t Is een *Boekje*, niet »van my gemaakt, maar door dr. MARTINUS »LUTHERUS, een van d' eerste Reformateurs »(die al voor 't Concilie van Trenten ge»floreert heeft, Anno 1517) getrokken en »by een vergaderd uit dat oud en bekend »Franciscaansch Boek, genaamt, *Conformi»teiten* of *Overeenkomingen van S. Francis»cus met de Heere Jesu Christo*, gemaakt van »Pater BARTHOLOMAEUS DE PISIS, Minder»broeder of Barvoeter Monnik in syn leven."

Deze mededeeling komt niet overeen met de opgave van J. L. A. I., t. l. a. p., alwaar hij ERASME ALBERE, den leerling van LUTHER, als den oorspronkelijken schrijver noemt. V. D. N.

Elmeguidi (Emilius) (vgl. XVI. bl. 49). Zijne vertalingen van JUVENALIS en van PERSIUS FLACCUS worden door WITSEN GEYSBEEK, *W. B. v. Nederl. Dichters*, dl. II. bl. 285 vermeld, zonder eenig berigt zijn persoon betreffende, en V. D. AA, *Biogr. W. B.*, die het vermelde door W. G. overneemt, heeft daar niets bijgevoegd, zodat men mag onderstellen dat ELMEGUIDI een geheel onbekend persoon moet zijn.

V. D. N.

Emilius Elmeguidi. De titel van het werk is: *Alle de schimpdichten van Decius Junius Juvenalis en A. Persius Flaccus* enz. Maar de vertaling der satyren van PERSIUS heeft eene afzonderlijke paginatuur en wordt voorafgegaan door eenen titel en voorreden. Achter den PERSIUS vindt men nog eene vertaling der 13de satyre van JUVENALIS.

De voorreden van den PERSIUS, of liever de brief aan den heere N. N., die de plaats eener voorreden bekleedt, is geschreven en onderteekend door EMILIUS ELMEGUIDI. Zij begint aldus: »Hoe zeer ik altoos ben genegen geweest, om de regtmatige verzoeken van mijn goede vrinden, en byzonder van UEd. te voldoen; heb ik echter zeer getwijffelt, oft het my al wel geraden was, mijne nog drie, zoo overzettingen als naarvolgingen van PERSIUS, en een van JUVENALIS schimpdichten, op UEds. begeerte, uit de hand te geven om door de drukpers mede gemeen te maken."

Boven de vertaling der genoemde satyre van JUVENALIS staat: »Het dertiende schimpdicht van J. D. JUVENALIS, door Jonkheer M. VAN DER MERVEDE, heere van Clootwijk." Deze is het dus, die zich onder den naam van EMILIUS ELMEGUIDI verschuilt.

P. L. Wz.

Handschriften over Indië. (Vgl. XVI. bl. 74). In antwoord op de daar gestelde vragen kan ik mededeelen, dat in den catalogus van de verkooping door de heeren J. VAN BAALEN & ZOON te Rotterdam gehouden (20 nov. 1865) onder de nos. 1806 en 1807 eenige handschriften over Indië voorkomen, die, naar men mij heeft medegedeeld, van prof. LAUTS afkomstig waren en, als ik mij niet bedrieg, door den heer VAN BAALEN zijn aangekocht.

Zij waren aldus beschreven:

1806. Handschriften en oorkonden omtrent Ned. Indië. Eene verzameling stukken in folio, gedeeltelijk gedrukt, gedeeltelijk duidelijk hs. 1697—1792.

1807. Handschriften, deels secrete stukken over de Oost-Indische compagnie, fol. 1720—1788.

Den inhoud kan ik niet opgeven, daar ik de stukken slechts vlugtig gezien heb; wel herinner ik mij, dat zij bijna uitsluitend betrekking hebben op de Oostind. compagnie.

B.

Vragen aangaande journalistiek (vgl. XV. bl. 333; XVI. bl. 12, 44). De *Feuille politique du departement du Zuiderzee* was een officiëel orgaan. Het laatste nommer is uitgegeven 16 november 1813. Daags daaraan is uitgegeven met een aan het eerstgemelde zich aansluitend nommer, het *Staatkundig Dagblad van de Zuiderzee*, hetwelk evenzeer een officiëel orgaan was. Het is in formaat en druk gelijk aan de daaraan opgevolgde Staatscourant. De exemplaren daarvan in het bezit van den ondergeteekende loopen niet verder dan tot en met 17 december 1813.

N—k.

Hoogduitsche dichters in Holland (vgl. XVI. bl. 48). Ik maak P. Q. opmerkzaam op onzen J. C. VAN CAPPELLE, die in zijne *Bijdragen tot de geschiedenis der wetenschappen en letteren* (1821) een stuk heeft geleverd: *Over den invloed der Hollandsche letterkunde op de Hoogduitsche in de 17de eeuw.* Daarin wordt vooral uitvoerig gehandeld over OPITZ, den grondlegger der duitsche literatuur en den bewonderaar onzer groote mannen, D. HEINSIUS, VONDEL en anderen.

SAXO SYLVIUS.

Hoogduitsche dichters in Holland. Volgens V. CAPPELLE gaf OPITZ in 1624 zijnen eersten bundel gedichten uit en stierf hij in 1639. Reeds in eerstgenoemd jaar bestonden er werken van een aantal onzer beste dichters. Behalve van HEINSIUS, wien de Duitscher zoo hoog vereerde, zagen toen reeds gedichten het licht van HOOFT, VONDEL, BREDERO, STARTER, COSTER, W. VAN HEEMSKERK en anderen. Welke van die gedichten heeft OPITZ gekend? Op deze vraag wenschte ik wel een goed antwoord te zien. Want in enkele werken wordt hoog opgegeven van de kennis die de Duitscher van onze poëzij had, maar overal zeer onbepaald, misschien wel omdat de eene den anderen naschreef zonder er iets van te weten. Ik ken van zijne werken, die hier te lande zeer zelden schijnen voor te komen, slechts één deel, namelijk het 2e der uitgave van 1746. Daarin heb ik eene menigte gedichten aangetroffen *aus dem Holländischen.* Onder die gedichten zijn er verscheidene van D. HEINSIUS, en een of twee, die ik niet te huis kan brengen. Van al de overige wordt het oorspronkelijke gevonden in den *Bloem-hof van de Nederlantsche Jeught* (1608 en 1610); onder anderen een sonnet van HOOFT, welks eerste woorden, *Leitsterren van mijn hoop*, hij vertaalde *Leitsternen meines Haupts.* Dit deel gaf mij geenen hoogen dunk van zijne kennis onzer literatuur. Misschien blijkt echter uit de overige deelen, dat hij er meer van gekend heeft. Wie kan het mij zeggen?

P. L. Wz.

J. J. Calckman enz. (vgl. XV. bl. 119, 168, 200, 237). JACOBUS SCHUTS, is geen

predikant geweest, maar krankbezoeker der Gereformeerden in 's Gravenhage. In mijn bezit is zijn zeldzaam werkje: »*Godts Recht en waerheijt verdedigt. Tegen de genaemde Evangelische Troost-blom, uijtgegeven door* JOANNIS SPITSIUS, *Leeraer der genaemde Lutersche, noopende de leer der verkiesingh en verwerpingh, etc. Vertoonende dat* SPITSIUS *niet alleen Godts Recht en Waerheijt benadeelt, maar van* LUTHER *en de Avgsburgsche confessie verre afdwaelt.* 's Gravenhage, PIETER PERIER, 1682, in kl. 12°.

J. L. A. I.

Annonymen en pseudonymen.

1. *Rondborstige; doch onpartijdige aanmerkingen, op de Memoriën van mr.* JOACHIM RENDORP. *Eerste stukjen*, Amst., 1792.

Op bl. 72 van dit stukje wordt beweerd dat JAN NOMSZ ten onregte voor den schrijver gehouden werd. Wie was dan de schrijver? En zijn er ook meer stukken verschenen?

2. P. VAN LIMBURG BROUWER schreef naamloos *over 't concordaat*, *de nieuwe filosofie*, *de zonnevlecht enz.* Kan men mij ook opgeven, waar eene goede biographie van hem te vinden is, of anders in welke jaren gemelde werkjes verschenen zijn?

3. N. SWART schreef naamlooze romans. Mij is alleen bekend: *De oude van den Binnenamstel;* welke zijn de andere?

4. Wie was *vrouwe M. B.*, van welke mij bekend zijn: *Eenvoudige bevindingen in den j.* 1737—1771; *Eenige nuttige aanmerkingen uit 't Woord Gods,* Nijm. 1775; *XVI praktikale Meditatiën,* Gron. 1764; *XIX proktikale geloofsoefenende Meditatiën,* Gron. 1768.

5. Wie was CHRIST. PARRH. ALETOPHILUS, van wien verscheiden werken bij ABKOUDE en ARRENBERG voorkomen, alle uitgegeven 1723—1733? Hoe was dat pseudoniem voluit?

Kunnen de volgende pseudonymen ook onthuld worden, met opgave van geschriften onder elk dier namen verschenen?

V. D. M. CHRISTIANUS, (1821).
CHRISTIANUS, (1790).
FLESSINGA ZELANDUS, (1815).
Een Protestant, (1808, 1816).
GELRUS, (1791).
ALETOPHILUS, (*De ware kerk*, 1726; *De ware volmaaktheid in deeze waereld*, 1724).
EUSEBIUS PHILOMETOR, (1704).
AD... PHILEKKLESIUS, (17..).
THIMOTHEUS VERINUS, (1674).
GELRO BATAVUS. (1781).
JUSTUS ALETOPHILUS PACIFICUS, (1775).
PHILEKKLESIUS ORTHODOXUS, (1776).
ELEUTHERO-BATAVUS, (1801).
EIRENOPHILUS, (1804).
CHRISTIANUS FRISO, (1772).
PHILOPATRIS BATAVUS, (1777).

7. Wie was D. S. J. die in 1699 en 1707 natuurkundige verhandelingen uitgaf?

8. Bij PLACCIUS (n°. 1938 ααα) wordt onder de hollandsche annonymen gezegd: »Hildeshemi Arthuri Comment. in Joh. IV. *De Muliere Samaritana;* tum alterum *de Filio aulici* vertit Belgice DANIEL VAN LAAREN sine nomine auctoris addito, Arnhemii 1646, 4°. Symbola est Dni Mastrichti."

Onder n°. 1938 β: »JOHANNIS Evangelistae cap. 1. Belgica explicatione a SOCINO detortum est."

En onder n°. 1940: »*Rectam viam ad pietatem* sermone patrio edidit Antverpiae, 1605 PHILIPPUS SUEVEZELIUS."

Kan men mij ook den titel dier werken opgeven?

9. Zijn al de stukjes van J. LE FRANCQ VAN BERKHEIJ, welke later in zijne *Leydsche Keur-diehten* zijn opgenomen, eerst afzonderlijk verschenen? Ook *De klappermansduivel, De oliekoekduivel,* enz. die elk eene afzonderlijke paginatuur dragen?

J. J. v. D.

Joannis Spitsius. Wat is er van JOANNIS SPITSIUS, leeraar der luthersche gemeente in 's Gravenhage, bekend? Hij schreef eene *Evangelische Troostblom, noopende de leer der verkiezing en verwerping,* welke door JACOB SCHÜTS, »krankbezoeker der Gereformeerde" in 's Gravenhage, wederlegd is geworden.

J. L. A. I.

Geschiedenis van voorname boekhandelaars, uitgevers en drukkers te Amsterdam. Bestaan er ook boeken over de geschiedenis der *voorname* boekhandelaars, uitgevers en drukkers in Amsterdam (in vorige eeuwen in aanzien), zooals BLAEU, ELZEVIER, WOLFGANCK, SCHELTE, WETSTEIN, TIRION, DE GROOT, CHANGUION, PIERRE HUGUETAN, DES BORDES, behelzende, behalve de opgaven van het voornaamste, dat zij uitgegeven en gedrukt hebben, andere bijzondere merkwaardigheden, zooals de huizen, waar zij gewoond en het beroep uitgeoefend hebben, de firma die zij voerden, de namen der boekhandelaren, op wie de oude firma's overgingen, (b. v. die van de ELZEVIERS ging over, geloof ik, op ABRAHAM WOLFGANCK, van dezen op ANTOINE SCHELTE, en van dezen op JAQUES DE BORDES, en is bij dezen opgehouden). Voorts beschrijving of afbeelding der vignetten, die zij op het titelblad gebruikten, waardoor hunne boeken zich steeds onderscheidden, zoo als de laatstgenoemden door de sfeer, JACOB COLOM door de vurige colom, enz.

Indien hier geene werken over bestaan,

zoude het, dunkt mij, wel interessant zijn in den *Navorscher* eene plaats voor een en ander in te ruimen; ieder lezer kon hetgeen hij wist, mededeelen, hetwelk onder bovenstaande rubriek geplaatst wordende, zoo doende langzamerhand een geheel zoude vormen.

De heer FREDERIK MULLER heeft den 18^{en} maart 1864 op de verkooping van d^{o}. ABRAHAM DE VRIES verkocht een band met »marques d'imprimeurs" (zie den catalogus n°. 193, bl. 14). De kooper dezer portefeuille (dien de heer FREDERIK MULLER ons zoude kunnen aanwijzen), zoude ons van veel dienst kunnen zijn.

Y.

[Tot de voorname drukkers en uitgevers, in vroegeren tijd te Amsterdam gevestigd, behooren ook sommige leden der familie VAN WAESBERGHE. Y kan daaromtrent raadplegen het belangrijke werk over die familie van d^{r}. LEDEBOER, 's Gravenh. 1859.]

Marie ou les Hollandaises. Deze roman verscheen in 1814 of misschien vroeger, en werd geschreven door LOUIS BONAPARTE, ex-koning van Holland. Daarin worden hollandsche zeden geschilderd op fransche manier. Men beweert, dat er verscheidene portretten in voorkomen van personen die de schrijver gekend had en dat ook werkelijk toestanden zijn beschreven, waarvan de schrijver gebruik maakte bij zijn romantisch canevas. Misschien leeft er nog iemand, die berigten daaromtrent, al ware 't slechts bij overlevering, kan geven. Mijn exemplaar is van 1814 en was de 2e editie (in drie deelen) *revue et augmentée.* Verschilt deze veel van de eerste?

Over de aloude vrijheid van handel en nijverheid in Nederland. In het jaar 1840 is te Deventer bij M. BALLOT uitgegeven een werk van oeconomischen aard, getiteld: *Over de aloude vrijheid van Handel en Nijverheid in Nederland.*

Dit werk, uitgegeven zonder naam des schrijvers, alléén met de initialen van M^{r}. D..., is van eene strekking, die eene herhaalde uitgave, heden ten dage, onmogelijk zoude maken. Daarom juist wenschte men evenwel den naam des schrijvers te kennen.

S. T.

KUNSTGESCHIEDENIS.

De tooneelspeler Corver (vgl. XIV. bl. 148, 273, 307, 335; XVI. bl. 52). Het tooneelspel *Cénie*, door mij *Nav.* XVI. bl. 52 genoemd, is mij later gebleken eene vertaling te zijn van het tooneelspel in vijf bedrijven, geschreven door mevr. DE GRAFFIGNY, de bekende schrijfster van de geestige *Lettres peruviennes.* Het is mede door DIODATI in 't Italiaansch vertaald, en in fransche verzen overgebragt door DE LONGCHAMPS.

J. L. A. I.

Tijdschriften en almanakken betreffende het tooneel. In mijn bezit zijn de navolgende werken, tot deze categorie behoorende, maar waarschijnlijk alle onvolledig:

a. Nederlandsche dicht- en tooneelkundige werken van 't Genootschap: Door Natuur en Kunst. Eerste tot derde stuk. W. HOLTROP. Amst. 1787.

b. Melpomene en Thalia. Tijdschrift voor beminnaren van den Schouwburg. Aflev. 1—5. H. KLOOTS. 's Gravenhage 1834.

c. Pandora. Afl. 1—4. Gebr. DIEDERICHS. Amsterdam.

d: Volledige Tooneel-almanach der Bataafsche Republiek voor het jaar 1804. Amsterdam bij J. G. ROHLOFF.

e. f. g. Hetzelfde werkje, 1805, 6 en 7.

h. Tooneel-almanak voor het jaar 1843. Amsterd. M. WESTERMAN en Zoon.

Ter leen werd mij nog verstrekt:

Schouburgs Almanach voor den jaare 1786. Amsteldam. CESAR NOËL GUERIN.

Met deze opgave heb ik de navolgende bedoeling. Ik wenschte inlichtingen over deze en dergelijke werken te ontvangen, en wel

Vooreerst: In hoever zijn voorn. werken volledig? Dikwijls duren zulke ondernemingen niet lang; maar het is toch niet waarschijnlijk, bij het bezit van zoo enkele n^{os}, dat deze alles zouden bevatten, wat er van is uitgekomen. De Maatschappij van Ned. Letterkunde te Leiden bezit van het eerstverm. werk slechts één n^{o}. of aflevering [1]); van de *Pandora* een n^{o}. meer, dan hier vermeld is [2]); de *Tooneel-almanak* van 1843 is de eenige, die op dien catalogus voorkomt. Daar is dus hieromtrent geene inlichting te vinden.

Ten anderen wensch ik te vernemen, of er ook nog meer dergelijke werken bestaan hebben.

---

[1]) De drie aflev. in mijn bezit vormen *een band*, als blijkt uit den bijgevoegden gegraveerden titel.

[2]) Men heeft op den catalogus dier bibliotheek het jaartal 1826 met een ? bij den titel gevoegd.

Ik vraag natuurlijk niet (ten minsten hier niet) naar den arbeid van alle dichterlijke genootschappen; maar meer bepaald naar periodieke geschriften over het tooneel, in den vorm van tijdschrift almanak of dergelijken.

W. J. F.

Werken over het tooneel. In verband met de vorige vraag, doe ik ook nog deze, die echter niet zoo bepaald omschreven kan zijn. Ik geloof echter dat eene bibliografie als in dezen bedoeld wordt, toch ook nuttig kan geacht worden.

In mijn bezit zijn nog een paar werken over het tooneel van anderen aard dan de vermelde, als:

PIETER BURMANS *Redenvoering voor de Comedie.*

M^r. A. V. HALMAËL Jr., *Bijdragen tot de Gesch. v. h. Tooneel.*

De Tooneelspeler en zijn Aanschouwer, en: Handleiding om zich in de tooneelspelkunde te onderwijzen.

Gedenkschriften van den (*sic*) *actrice Clairon, en* : *Onderwijs in het tooneelspelen* (van FONTENELLE).

Levenschets van ... Talma (van MOREAU door BARBAZ).

Gedachtenisoffer aan W. Bingley door V. WALRÉ.

Ook van deze soort van werken, vooral met het oog op het tweede en derde er van, alzoo voornamelijk betrekkelijk de geschiedenis van het tooneel, wenschte ik te weten wat er bestaat. Het is misschien wat te veel van dit tijdschrift gevergd daarin eene bibliografie over dit onderwerp te plaatsen; maar toch zoude ik gaarne kennis dragen van hetgeen op dat gebied bestaat. Het is natuurlijk, dat — ten minsten mijnentwegen — de vermelding onnut is, van de werken in den *Catalogus der Maatsch. v. N. L.* en in het voorn. stuk van den heer V. HALMAËL vermeld. Alleen mededeeling van de gelegenheid ter verkrijging van zulke werken zoude voor mij van belang zijn.

W. J. F.

Vinkeboom (vgl. XVI. bl. 17, 74). Indien de wensch van J. C. K. wordt vervuld, dat in ons land weldra een TH. VAN LERIUS de pen opvat, om de schilderijen onzer musea, op den voet van den Catalogus van het Antwerpsch museum, te beschrijven, dan is mijn wensch dat die kunstbeschrijver het werk zijner voorgangers minder van slordigheid zal beschuldigen en gunstiger beoordeelen dan de leek in de kunst J. C. K.; dat de wenken van C., waarmede ik mij volkomen vereenig, door hem zullen worden opgevolgd, en, indien hij zich mogt begeven op de teedere baan der onpartijdige en zuivere kritiek, dat hij alsdan het spoor niet zal volgen van den belgischen kleingeestigen compilateur uit oude gildeboeken VAN LERIUS, die zich vermeten heeft, in weinige regelen, niet alleen een geringachtend maar bovendien hatelijk oordeel te vellen over het werk van den bekroonden lofredenaar van REMBRANDT en RUBBENS, hetwelk, wat betreft fijn kunstgevoel en stijl, bij dergelijke werken op verre na niet in den schaduw behoeft te staan, en welke beoordeeling een ander toongever in de kritiek der kunst en dweeper met de kritische verdiensten van een' VAN LERIUS en zijn Museum-catalogus, de goedheid en bescheidenheid heeft gehad letterlijk over te nemen en op onzen bodem over te planten.

Naar mededeelingen van den heer D. VEEGENS, heeft de redactie van den *Volks-almanak voor* 1861, *uitgegeven door de Maatschappij Tot nut van 't algemeen*, de beschrijving geleverd eener schilderij, door LUDOLF BACKHUIZEN geschilderd ter gedachtenis van het vertrek van den raadpensionaris JOHAN DE WITT, den 13^{den} sept. 1665, aan boord van het schip Hollandia, en berustende in 's rijks museum te Amsterdam. Dergelijke mededeelingen zijn zoowel voor kunst als voor geschiedenis belangrijk, en, indien het niet in zijn voornemen mogt liggen, geef ik den heer MAZEL — van wien wij, met verlangen, eene breedvoerigen catalogus van het Koninklijk kabinet van schilderijen te 's Gravenhage te gemoet zien, — in bescheidene bedenking, de geschiedkundige tafereelen welke zich daarin bevinden, geschiedkundig toe te lichten, en de aanwijzing der herkomst en de geschiedenis der schilderijen, in het algemeen, zoo veel mogelijk niet te vergeten.

J. L. A. I.

B. Picart (vgl. XIV. bl. 336). PICART is de bekende teekenaar en plaatsnijder BERNARD PICART, en DE LA MARTINIÈRE, de arbeidzame compilateur A. A. BRUZEN DE LA MARTINIÈRE, welke onder zijne eeretitels, ook dien van eersten aardrijkskundige van PHILIPS V, koning van Spanje, telde. Meer dan waarschijnlijk strekte het geldelijk geschenk van dien vorst, om de kostbare onderneming te begunstigen van het werk *Cérémonies Religieuses de toutes les nations*, waarvan de tekst door J. F. BERNARD en BRUZEN DE LA MARTINIÈRE en de platen door PICART werden geleverd, en dat te Amsterdam, 1723—1743, 11 dln. in f°., bij inteekening, het licht zag.

J. L. A. I.

Johanna de la Torre (vgl. XV. bl. 120). Het geheel van dit portret doelt niet op Amsterdam, maar op het zoogenaamde Waardschap (*Lantwirthschaft*), een hoffeest door keizer LEOPOLD I en zijne derde echtgenoot, keizerin ELEONORA MAGDALENA THERESIA, in 1698 op het paleis *Favorite* te Weenen gegeven, ter eere van PETER *den Groote*, bij gelegenheid zijner terugreis van Holland naar Rusland. Op dit luisterrijke hoffeest, bij hetwelk de keizer en keizerin zich als de heer en vrouw des huizes voordeden, en reizende personen van alle volken, *naar 's lands wijze gekleed*, in hunne herberg aannamen, verkoos PETER *de Groote* als *Noordhollander* of *Zaandammer* te verschijnen, en leidde jonkvrouwe JOHANNA DELLA TORRE op in de kleederdragt van een noordhollandsch meisje, zoo als zij op het portret is afgebeeld; eene galanterie van den czaar, welke het bewijs oplevert dat de noordhollandsche of zaandamsche meisjes, hem na aan het harte lagen en eenen aangenamen indruk en herinnering bij hem hadden achtergelaten. Zelfs wil men, dat door haar liefelijk gelaat, de woeste en onbesuisde driften, waardoor Ruslands alleenheerscher zich maar al te zeer liet vervoeren, dikwerf aanmerkelijk werden beteugeld en gematigd. JOHANNA DELLA TORRE stamde af van het oude en beroemde milaneesche geslacht DELLA TORRE, en was, zoo als uit het vermelde is af te leiden, alles behalve eene geestelijke zuster. In den *Eur. Merc.*, 1698, 2de dl, bl. 36, en in REITZ, *O. en N. staat v. h. Russische Keizerrijk*, 3de dl., bl. 249, vindt men eene vrij goede beschrijving van dit feest. J. L. A. I.

Werken met prenten van Jan of Casper Luyken (vgl. A. R.; XI. bl. 272, 310, 371; XII, bl. 19; XIV. bl. 47). Het zinnebeeldig prentje *Zinrijke Gedachten op de Vijf-Sinnen*, geëtst door JAN LUYKEN, zal wel onder de zeer zeldzame zijner werken behooren. Mijnen afdruk ben ik bereid af te staan.

J. L. A. I.

Beauval. Wat is er van zekere tooneelspeelster J. O. B. BEAUVAL bekend, die in 1643 in Holland geboren, zich naar Frankrijk begaf en bij de troep van MOLIÈRE, in de blijspelen optrad in de rol der soubrettes, en in het treurspel in die van koningin? Zij verliet het tooneel in 1704 en overleed in 1720.

De vraag van MARS (*Nav.* XIV. bl. 125), naar den rijken en manken acteur BÉJART *ainé*, mede van MOLIÈRES gezelschap, is niet beantwoord. Welligt zijn omtrent beide bijzonderheden te vinden in de *Histoire générale du Théâtre-François* van de gebroeders PARFAIT, die van het fransche tooneel en zijne geschiedenis hunne bijzondere studie hebben gemaakt, doch welk werk, in 15 deelen, ik niet in de gelegenheid ben te raadplegen.

J. L. A. I.

TAALKUNDE.

Een dernier obels. De rekeningen van de rentmeesters van het Bildt in Friesland, vroeger overgegeven aan 't hof van rekening in 's Gravenhage, in de 16^{e} eeuw, werden opgemaakt in *ponden* van 40 *grooten*, *schellingen* en *deniers*, dus guldens, stuivers en penningen van 12 op een stuiver, en in de uittrekking der sommen in geld vindt men menigvuldiglijk achter de den. gevoegd *ob.* of *obel;* bij voorbeeld: XIX £ VI Ss. IIII den. ob. M^{r}. SIMON VAN LEEUWEN *Rooms Hollands Regt*, boek II, deel 13, n°. 6, noemt eveneens uit eene quitantie van 1456, *vier den. obel* en zegt in n°. 10 en 24, dat nog toen hij schreef, in 1678, in des gemeen-lands rekeningen bij deniers tot twaalf in een stuiver werd gerekend en dat dit »uit de Tournoisse geld»reeckning, bij ons onder andre in gebruik »geraakt is." En in zijn Register vóór dat 13^{e} deel noemt hij onder n°. 24 zulk een denier: »Een denier *obels*." Vrage nu: wat beteekent hier dit *obel* of *obels* en van waar is die benaming afkomstig?

W. W. B.

Nog iets over g, ch, en k. Tot aanvulling van het vroeger geschrevene over het gebruik dezer letters nog het volgende. *Rogge* met twee zachte *gg* spreek ik zacht uit. Schreef ik *roggel*, dan zou ik dat desgelijks doen: maar het tweede deel van dit woord spreek ik hard uit, en daarom schrijf ik *rogchel*, want schreef ik *ro-chel*, dan kreeg ik een anderen klank, en de eerste lettergreep zou van aard verwisselen. Dit tot staving van de schrijfwijze *ligchaam.* De Romeinen schreven *Bacchus* (*Gr.* βακχος) om er geen *Ba-chus* van te maken, zoo als dit het geval is in *Kallima-chus.*

De heer VAN LENNEP wil, dat men *Kristus*, *kristenen* schrijve: maar het grieksche woord heeft immers geen κ, maar een χ, en dan zou ik de dochter van den priester

CHRYSES *Kryseïs* en hemzelven *Kryses* moeten noemen. Zoo zoude ik ook andere, van het Grieksch afgeleide woorden b. v. *chrysanten*, strijdig met het taaleigen, met eene *k* moeten schrijven: de Grieken maakten toch wel degelijk onderscheid tusschen hunne κ en χ, zoo als genoegzaam blijkt uit *Kronos*, *krokos*, *krokodeilos*, *krystallos*, waarin wij ook teregt de *k* behouden.

SAXO SYLVIUS.

Ghetto (vgl. XV. bl. 22) In de februarij-aflevering van het maandwerk *de Globe*, kan ALEXANDER een belangrijk verhaal van het Ghetto vinden, bl. 102—131, vertaald overgenomen uit het *Shilling Magazine.*

In de *Encyclopaedia metropolitana*, dl. XXV. art. *Venice*, las ik: „The Jews quarter is always closed during the night," en in PIERERS *Universal Lexikon*, deel 7, art. *Ghetto:* »in den grossen italienischen und orientalischen Städten das Gassenquartier worin »früher die Juden Abends eingeschlossen wurden.

Zou *Ghetto* dus welligt de verbastering kunnen zijn van een woord, dat vroeger *poort*, *insluiting* enz. beteekende?

Breda. C. VAN MAANEN.

Schuttertitels. De »hooftmans van den scutterien" hadden elk hun bijzonderen titel. Deze waren:

1. scarprechter,
2. bangert of banjert,
3. roocroes of roocroed,
4. scout,
5. jagher,
6. lootslagher,
7. muylert of mulert,
8. hartsier,
9. groenetent,
10. baliu.

Van verscheidene dezer titels is mij de beteekenis niet duidelijk. Door navorschen echter zijn ze mogelijk op te helderen. 't Is ook zonderling, dat de scherpregter hier de eerste, en de baljuw de laatste plaats heeft.

Wie verklaart de titels, die verklaring behoeven, en geeft er de omschrijving der functiën dezer oude schutter-officieren bij?

J. TER GOUW.

Duveldraghers. Dat de schutters, als zij optrokken, *vaandragers* noodig hadden, is natuurlijk. Maar een gelijk loon als aan de vaandragers, (drie stuivers) gaven ze ook aan de *duveldraghers*, waarvan zij er gewoonlijk twee noodig hadden.

Wat droegen die *duveldraghers?* Afbeeldingen van den *duivel* op een langen stok, in den trant zoo als men die mooie figuren dragen ziet op de prent van de Spaansche inquisitie? Maar wat hadden de schutters met den *duvel* te maken? Vindt men die *duveldraghers* ook in andere steden in de oude schuttersrekeningen vermeld?

J. TER GOUW.

Verklaring van nederlandsche spreekwoorden en spreekwijzen (vgl. XIII. bl. 118, 314, 343; XVI. bl. 52. 79). Onder 't nalezen dezer opmerkingen van den geächten bestuurder, raadpleegde ik de *Adagia* van JOANNES SARTORIUS en vond de voorgestelde gissingen meerendeels bevestigd. Bij het spreekwoord: *als men vertreckt op Godts gewouw*, (bl. 55) voegt SARTORIUS I, 7 n°. 19 't latijnsche: *Phocensium amolitio* en verhaalt, dat de Phocaeërs hun vaderland verlieten, zonder te weten waarheen, geheel op 't blinde fortuin af (*quo melior fortuna ferebat*) en dat ze in het Narboneesche aangeland, later Marseille stichtten. Duidelijk is derhalve de beteekenis van dit gezegde, gelijk de bestuurder het opgeeft: »als men »vertrekt zonder te weten waarheen, maar »vertrouwende op Gods magt, zich verze»kerd houdende dat Hij ons op eene goede »plaats kan en zal doen aankomen."

Minder juist is de gissing op bl. 56 voorgedragen, dat het spreekwoord: *ghy soudt wel brouwen sonder bostel*, »op den grootspreker" doelt. SARTORIUS geeft het op als de vertaling van: *ranis vinum praeministrare te decet*, d. i. je zoudt een goede schenker voor de kikvorschen wezen, — terwijl hij ter verklaring er bijvoegt: dit spreekwoord past voor hen, die al te veel water in hun wijn doen, zoodat wat zij drinken eerder water dan wijn is. Ik denk daarom eer bij dit spreekwoord aan gierigaards, dan aan bluffers.

Somtijt hop, somtijt kuyt (bl. 82) is bij SARTORIUS de vertaling van: *nunc pluit et claro nunc Jupiter aethere surgit.* Hij omschrijft het ook verder als synoniem met: *'t kan altijt niet voor de wint wesen; met vallen ende opstaen raeckt men door de werelt.* Wij zouden zeggen: *'t is alle dagen geen vetpot.* Bewijs genoeg, dat de bestuurder gelijk had, toen hij *hop* voor extra lekker bier en *kuyt* voor een schraal kostje hield.

Eindelijk bij *Cereri sacrificabimus* d. i. wij zullen offeren aan Ceres, bij welke offerande nooit geen wijn mogt gebruikt worden, zet SARTORIUS III. 9 n°. 54 als het nederlandsche aequivalent: *wij sullen petreren met een koel kuytken.* 't Is alsof we in onzen tijd zeiden: *we zullen er een ganzenwijntje bij putteren* of *een glas onversneden duinwater bij gebruiken.*

Onder het doorbladeren van SARTORIUS

viel mijn oog nog op de zegswijze onder n°. 52 van I. 3 aangevoerd: *den goeden peeteroly* als vertaling van 't spreekwoord: *Deorum manus.* De zin is: wat goed zal zijn moet van verre komen. Aardig dat reeds in de eerste helft der 16e eeuw de petroleum zoo goed onder ons volk bekend was, dat er een spreekwoord van bestond.

CONSTANTER.

Verklaring van nederlandsche spreekwoorden en spreekwijzen. *Die van den hond gebeten is, moet van hetzelfde haar daarop leggen* (XVI. bl. 81). Gedurende het verblijf van den vermaarden, reiziger en kunstschilder CORNELIS DE BRUYN te Moscow in 1702, vergezelde hij PETER *den Groote*, met groot gevolg, op zijn togt naar Woronesch. Meestentijds bij den czaar in de slede gezeten, alwaar het drinken geenzins vergeten werd, en waartegen hij op den duur niet bestand bleek te zijn, keerde hij, in wankelende gezondheid, vroeger dan de czaar, naar Moscow terug; doch zoodra was deze niet teruggekeerd of hij bezocht DE BRUYN, en vernemende dat de oorzaak zijner ongesteldheid aan het onmatig drinken werd toegeschreven, gaf hij den raad, *om het haar van den hond op de wonde te leggen.* Met reden mistrouwde DE BRUYN dezen raad, en koos de meer veilige *rust en onthouding.* Zie SCHELTEMA, *Peter de Groote.*

J. L. A. I.

Where. Bij aankondigingen van te verkoopen huizen, is men in Overijsel, en ik geloof ook daar alléén, gewoon bekend te maken »Een huis en where" (*Handelsbl.* 6 febr. 1866), even als elders »Een huis en erve". Hoe komt dat vreemde woord, hetwelk ik meen dat aan SHAKSPERE ontleend is en *plaats* beteekent, in die provincie in gebruik?

u—H.

Where. Het is waarschijnlijk de dwaze spelling van het woord met *h*, die den vrager doet vermoeden, dat het uit het Engelsch overgenomen is. Dit is evenwel het geval niet. Reeds zeer lang voor SHAKSPERES dagen was het in Overijsel in gebruik. En dat het niet alleen daar, maar ook in andere deelen van ons land in gebruik is geweest, blijkt uit de vele plaatsnamen in de provincie Groningen, die er mede zamengesteld zijn, *Mensingeweer*, *Menkeweer*, *Garrelsweer* enz., uit *de Were*, den naam van meer dan eene buurt in Noordholland, *Swindrechtwere*, den ouden naam van het dorp Zwijndrecht, enz.

P. L. Wz.

Litteeken. SIEGENBEEK leerde naast *likdoren* ook *likteeken* te schrijven. TE WINKEL erkent wel in die *k* een overblijfsel van den ouden »onverbasterden" vorm, maar verklaart tevens, dat die *k* nu aan de volgende *t* is gelijk geworden, en dat alzoo *de Regel der Beschaafde Uitspraak* vordert: LITTEEKEN.

Maar al lang vóór dat iemand aan die Regel der Beschaafde Uitspraak gedacht had, vinden wij de *tt* in dit woord. Reeds in een plakkaat van keizer KAREL van 7 oct. 1531 lezen wij: »dat alle armen leuēde uan de caritaten een marck ofte litteyken op heur tabbaert sullen moeten dragen." Het litteeken was dus niet enkel een teeken in 't vleesch, maar ook op 't kleed.

J. TER GOUW.

Litteeken. Het eerste deel des woords komt niet, als velen meenen, van het z. n. w. *lijk*, maar van het werkw. *lijken.* De beteekenis is dus *blijkteeken*, *kenteeken.* Men zie het uitvoerige stuk daarover van dr. DE JAGER in zijn *Nieuw Archief*, bl. 59 en verv., waar ook een aantal plaatsen aangehaald worden, die bewijzen dat de spelling met *tt* zelfs veel ouder is dan keizer KARELS tijd.

P. L. Wz.

Dingsdag, dinsdag. Dr. TE WINKEL heeft ons geleerd (*Grondbeg. der Ned. Sp.* 1865, bl. 101), dat wij *dinsdag* moeten schrijven, want dat *dingsdag* »eene zoo gedrochtelijke spelling" is. Arme *g*, die aan een woord zulk een *g*ekke, *g*edrochtelijke *g*edaante *g*eeft!! — 't Is mij eigentlijk ten eenenmale onverschillig, of de derde dag der week één letter meer of minder heeft. 't Zou mij zelfs niet eens hebben kunnen schelen, al had dr. TE WINKEL *diesdag* gewild, als »de regelmatige vertaling van *dies Martis*"; — hoe meer geleerdheid, hoe deftiger! 'k Heb er ook volstrekt niets tegen, dat dr. TE WINKEL de regten poogt te handhaven van »eene heidensche godheid", wiens naam men niet eens meer regt weet, maar die »in het oudnederlandsch *Diu* of *Dio* moet hebben geheeten", en wiens naam (voor 't geval, dat iemand hem nog eens met een schietgebedje vereeren woû) »in de hedendaagsche taal *Die* luiden zou"; — heel duidelijk! zoo ge niet weet, *wie* het is, — 't is *die!*

Maar waar ik iets tegen heb, is de volgende zinsnede van dr. TE WINKEL:

»Men beschouwde den *dingsdag* als den *dag der rechtsgedingen*, alsof hij uitsluitend voor terechtzittingen bestemd was; een gevoelen, waarvan de ongegrondheid thans wordt erkend." Door wien wordt die on-

gegrondheid *erkend?* of liever *bewezen?* Dit blijkt *niet*. En het tegendeel van 't geen d^r^. TE WINKEL zegt, is waar; — de gegrondheid van dat gevoelen, blijkt *wel*. Ik zal eenige regels uitschrijven uit *de Politieke regering van den Briel*, bl. 282 en 283.

»Item, wil een Rechter eenen Poirter belasten, ende toespreken mit kennesse, hi is sculdich die kennesse openbairlic t' Saterdaechs Ban te daghen, enz. — — Ende wes men des Saterdaghes daecht, dat sal men des Dinxdages dair an berechten na der noenen, na inhout der Hantvesten; ten wair dat enich Poirter een dach van Rechte gheleit worde van den hoechsten, dat soud men berechten t' Dinxdage voir der noenen. — —

Ende die Rechter sal enen Poirter, die hij tot 't Saterdages Ban daghet, het sij tot mijns Heren behoef, of tot eens anders Poirters behoef, enen dach van Rechten bescheiden, des Dinxdages na der noenen, enz. — — Ende *op geen ander dach* en mach die Rechter van 't 's Heren boeten te rechte sitten over eenen Poirter. — — Mar wair des Saterdachs so veel ghedaecht van sculde, die die een Poirter den anderen eisschende wair, dat men 's niet al des Dinxdaechs berechten en mocht, men mochtet berechten des Woensdages dair an na der noenen, enz. — — —

Dingsdag was dus werkelijk de dag der regtsgedingen en uitsluitend voor de teregtzittingen bestemd, — en 't beweren van d^r^. TE WINKEL is ongegrond.

J. TER GOUW.

Dingsdag, dinsdag. Dat in den Briel de regtsgedingen op dingsdag behandeld werden, is iets toevalligs: elders geschiedde dit op andere dagen der week.

Dat de naam *dingsdag* niet daarvan zijnen oorsprong heeft, maar dat de *g* daarin ten onregte is ingevoegd, lijdt geen twijfel.

1°. *Dingsdag* zou volgens den heer TER GOUW zijn *de dag bestemd tot dingen*. Doch dan zou het niet *dingsdag* maar *dingdag* zijn. Bij KILIAAN vinden wij niet alleen de zamenstellingen *dinghbancke*, *dinghgrave*, *dinghplicht*, *dinghsack*, *dinghstade*, *dinghstoel*, *dinghtaele*, *dinghvluchtich*, waarvan sommige tot het werkw. *dingen*, andere tot het znw. *ding* moeten gebragt worden, alle zonder *s*, maar wij vinden bij hem ook onderscheid gemaakt tusschen *dinghdagh* = dies juridicus, dies utilis, dies sessionis, en *dingsdag* = dies Martis. Dat hij dit laatste ook van *ding* afleidt, bewijst niets. Ieder weet dat KILIAAN van etymologie niets begreep en daarin den door hem hoog vereerden BECANUS (BEK-AAN-NEUS, zoo als men er met toepassing zijner eigene methode van maakte) blindelings volgde.

2°. Maar wij vinden bij KILIAAN ook *dijnsdag* en *dijssendach*. Zoo vinden wij het woord insgelijks bij oudere schrijvers, b.v. MAERLANT, *Rijmb.* vs. 25232,

Ten dicendage harde vro
Quam hi weder ten temple do.

Een ander handschrift heeft daar *dincendage*.

Ald. vs. 25819,

Dit seidi upten dincendach.

Andere hss. hebben *disendach* en *dicendach*.

Lekensp. I. 1028 lezen twee handschriften *disendach*, één *dinxdag*. Even als toen, komen beide vormen nog voor. Terwijl men in een groot deel van ons land *dingsdag* uitspreekt en schrijft, zegt men in Friesland *tiesdei*, in Limburg *deestag*, in Zeeuwsch Vlaanderen *diissendach*. Dat de vorm zonder *g*, de oudste en de oorspronkelijke is, blijkt uit den naam dien de dag in de overige duitsche talen heeft, oudhoogd. *ziestac*, nieuwhoogd. *dienstag*, angels. *tiwesdag*, eng. *tuesday*, oudnoordsch *tysdagr*, zweedsch *tisdag*.

De *g* is dus in lateren tijd ingevoegd, en *dinsdag* te verkiezen boven *dingsdag*.

P. L. Wz.

Pillegift (vgl. XVI. bl. 85). Te recht twijfelt, naar 't mij voorkomt, de Redacteur aan de juistheid van ACKERSDIJKS vermoeden, dat dit woord één zou zijn met *pellegift*, en een gift voor 't »doopkleed" beteekenen. Het is blijkbaar van *pil*, voor 't Latijnsch-Fransche *pupil* (*pupillus*), herkomstig, dat door VAN HASSELT in zijn *Arnhemsche Oudheden*, III. bl. 164, vermeld wordt: »uyt beveel mynre gen. vrouwe, oire *pill*, HENRICKS BOTTEKEN dochter, tot eynen rock ij goldg." — *Pillen* of *pellen*, in de spreekwijs van GRUTERUS (XVI. bl. 84) laat zich, dunkt mij, waarschijnlijker, in den zin van *afpellen*, *plukken* ('t fransche *piller*), dan in dien van *jonassen* verklaren; tenzij men 't in den zin van *doeken* (*bedotten*) nam, en dus *pellen* van *pelle*, gelijk *kleeden* van *kleed* afleidde, zoodat het dan niet *af-* maar *in*-pellen (*inwikkelen*) zijn zou.

V.

Grève, strike (vgl. XV. bl. 340; XVI. bl. 79). Het eerste der genoemde woorden is aan de Parijsche *place de Grève* ontleend, op welke zich de ontevreden arbeiders te verzamelen plachten; het tweede is een bekend Engelsch z. n. woord met de beteekenis van *vereeniging*, *zamenspanning*, en behoeft dus geen nadere verklaring.

V.

Psalm CIV vs 26. Eenige jaren geleden werd mij door een geacht vriend eene vraag opgegeven, voor wier beantwoording hij mij echter »den tijd liet." Hij verlangde nl. van mij te weten, welke vertaling m. i. aan het woord אניות (Ps. CIV vs. 26) moest worden gegeven, er alleen bijvoegende, dat ik daarvoor niet »*schepen*", zoo als tot hiertoe *alle* vertalers hadden, mogt nemen.

Meer zeide hij niet.

Ik nam nu den tijd tot onderzoek; doch welken wortel ik voor het woord אניות dacht te vinden, ook ik kon er niets dan *schepen* uit opmaken. Ik moest dus het antwoord schuldig blijven, en ofschoon ik hem later wel een enkel maal schreef, dat ik gaarne van hem zelven het raadsel — het was veeleer een raadsel dan eene vraag — zag opgelost, omdat ik, om het zoo te noemen, »het opgaf," bleef hij op zijne beurt mij het antwoord daarop schuldig. Ik bleef dus even wijs, of liever even dom, totdat ik eindelijk het genoegen had, in de maand oct. mijn vriend in 's Gravenhage aan te treffen, bij welke gelegenheid ik hem de אניות herinnerde. Ik deelde hem nu alleen mede, dat het mij, na rijp onderzoek, was gebleken, dat het woord *schepen* kwalijk te pas kwam bij eene plaats, alwaar alleen van »dieren" wordt gesproken. Hierop antwoordde hij mij zeer lakoniek, »dat het met het woord אניות ook inder»daad eene diersoort kon zijn bedoeld, en »wel den *nautilus*, zijnde dat woord afkom»stig van het grieksche *ναῦς schip*, en dat »ik dus maar eens moest *navorschen*, enz."

Ik heb nu nagevorscht en merkte op, dat de gronden, door de kundigste verklaarders en vertalers als IBN EZRA [1]), DAVID KIMCHI, VAN DER PALM enz., voor het woord *schepen* bijgebragt, zeer zwak waren, of als eenigzins gezocht mogten worden beschouwd.

Als men nu den ganschen psalm, die eene heerlijke schildering van de natuur en hare wonderen aanbiedt, op den voet volgt, en vooral van vs. 25 af dien naauwlettend bestudeert, wordt men, als ware het, overtuigd, dat van *schepen* in vs 26 hoegenaamd geene sprake, en althans met het woord אניות zeer goed eene diersoort bedoeld kan zijn.

In vs. 25 spreekt de psalmist aldus (ik volg hierbij de voor het overige zuiver dichterlijke overzetting van VAN DER PALM):

„Hier de zee, groot en onmetelijk van »ruimte; daar wemelt leven, zonder getal: »gedierte, klein en groot." Let wel! gedierte, *klein* en *groot*. Dat *groot* gedierte ziet men in den לויתן *Leviathan*, (door V. D. PALM, die *hier* volstrekt niet aan den krokodil wil hebben gedacht, met *zeegedrochten* vertaald, terwijl JOH. BUXTORF hem als een *serpens marinus* of *balaena* aanwijst, en J. H. MICHAELIS voor het woord *maiores belluae marinae* heeft). Wordt nu אניות met *schepen* vertaald, alsdan mist men het *klein* gedierte en verliezen de uitdrukkingen in vs. 26 en 27 »op u wachten (eigenlijk *hopen*), alle die schepselen" enz. haren geheelen zin, daar immers met לויתן *Leviathan*, dat in het enkelvoud staat [1]), niet »alle die schepselen" kunnen worden verstaan.

Er is dus met grond te onderstellen, dat met אניות eene diersoort, namelijk de *nautilus*, en waarschijnlijk de *nautilus pompilius* LINN., de paarlmoernautilus is bedoeld. Van dit dier vind ik in het *Algem. Kunstwoordenboek* van JOHANNES HUBNER, Leyden 1734, de volgende beschrijving:

»NAUTILUS, *Pompilos*, is een schelpvisch, die niet zelden van de baren der zee op strandt geworpen word. De schelp is gelijk die van een slak. De visch is wit van kleur. Hij zwemt in zijne schale *carina nautila* genaamd, gelijk in een bootje." Dit laatste woordje herinnert ons het woord *schip*, en ligt mogelijk, dat de *nautilus* in vroegere tijden schipdier is genoemd geworden.

Ik merk nog hier op, dat het woord אניות *ónioth*, hoezeer in meervoudigen vorm, door de Israelieten van den hoogduitschen en poolsche ritus nog in onze

1) Bij het woordje שם zegt deze: „want de schippers verhalen ons van de groote dieren, die zij in de zee hebben gezien." Die groote geleerde kon nu reeds geene goede uitlegging voor het woord אניות geven, zonder er het woord בעלי bij te voegen.

1) Dat in psalm LXXIV: 14 bij het woord לויתן het meervoudige ראשי staat, doet niets af, vooral omdat hier, volgens bewering van RASSI en anderen, in allegorischen zin met den *Leviathan*, (V. D. PALM heeft hier *krokodil*) PHARAO wordt bedoeld, (vgl. RASSI en IBN EZRA, t. a. p.)

Opmerkelijk nogtans is het, dat in dit vers het woord ציים „het volk der wildernis", dat alleen van visschen leeft en *Ichtyophagen* wordt genoemd, voorkomt, wat toch met evenveel regt met *schepen* mogt worden vertaald als אניות in Ps. CIV: 26).

IBN EZRA wil met 't woord כלם de dieren der aarde hebben bedoeld, doch dan zou „de mensch" waarvan mede na die dieren wordt gewaagd, ook daaronder moeten worden gerangschikt, in zoodanigen zin als door V. D. PALM wordt aangestipt.

dagen *onious* uitgesproken, met weglating van den א (de *o*), overeenstemt met het grieksche *ναῦς*, *schip*, waarvan het woord nautilus is afgeleid [1]).

Gesenius zegt bij het woord אֳנִי: m. »Schiff, und coll. Schiffe, Flotte; I Kon. 9, »26, 27, 10, 11, (welche leztere Stelle in »den Chronik durch den Plural aufgelöst »wird), dann auch als *fem.* v. 22. Jes. 33, »21 (Arab. *ànioth* and *ano*, Gefäss, vas, »von *óni*, *Conj.* IV. in sich fässen)." Ook hij vindt dus in het grondwoord nog eene andere beteekenis dan die van *schip.*

Het klinkt m. i. daarom geenszins vreemd, als men het vers, dat in het hebreeuwsch luidt: שם אניות יהלכון לויתן זה־יצרת לשחק בו, aldus vertaalt:

»Dáár (in de zee) bewegen (zich) de »schip- (of schelp-) dieren, de Leviathan, »dien gij vormdet, om daarin (in de zee) te »spelen (of te spartelen)," Aanvankelijk zag ik eenig gevaar in deze overzetting, omdat het woord יהלכון den vorm van den Piël heeft, doch in dichtstukken wordt deze vorm meermalen aangetroffen, en deze kan hier zelfs voor den wederkeerigen vorm, als eene sterke werking aanduidende, gelden. Daarbij komt het woord, dat een dubbelen radix heeft, te weten dien van הלך en ילך, in het hebreeuwsch somwijlen in den wederkeerigen vorm, den Hitpaël voor, doch ook dan weder in bedrijvenden zin, als: את־האלהים התהלך־נח „voor God wandelde Noach" (Gen. VI: 9) en vele andere plaatsen, op dezelfde wijze als *wandelen* in het Fransch *se promener* heet. Het wandelen op zich zelf is ook inderdaad eene meer of minder wederkeerige werking, die echter alleen op den bedrijvenden persoon terugslaat.

Om nog eens op den *nautilus pompilius* terug te komen, vraag ik ten slotte: Is niet eenige jaren geleden door *Natura Artis Magistra* (waar stellig een exemplaar daarvan aanwezig is) of door een ander genootschap eene prijsvraag daarover uitgeschreven?

Leeuwarden. ALEXANDER.

3) Op gelijke wijze ligt in het woord ספינה (*sephino*), schip, alleen Jona 1: 8, eenige overeenkomst met het hoogduitsche *schiff.*

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Geslacht Cabeljau (vgl. A. R.; XIV. bl. 248, 280; XV. bl, 89, 186, 217, 251, 377; XVI. bl. 88). Omtrent dit geslacht heb ik het een en ander gevonden bij J. CARPENTIER. *Histoire de Cambray et du Cambresis*, bl. 167, 407 en 467. In de St. Janskerk der Hervormden te Maastricht vond ik het volgende: »Gedeinck-steen ten »altit duerende gedachtenisse van de Wel »Eedele gheboren vrou mevrou MARGARITA »ELISABETH, dochter van den Wel Edelen »joncheere JOAN DE GRIJZE, in zijn leven »heer van Corbaissis, Nijlabaise ende in »Zantvoorde etc., Hoogh balliu van den »lande van den Vrijen, de allerlaaste van »dien naam stierf den XII decembre »XVIᶜLVIII, die huijsvrou was van den »weleedelen geboren joncheer JACOB soon »van den weleedelen joncheer JAN CABE»LIAU, schiltknape in zijn leven, heer van »der Kersse etc., capitein van een com»pagnie."

Daarboven het wapen van CABILLAU; het 1ᵉ en 4ᵉ kw. CABILLAU, zijnde deux poissons adossés, het 2ᵉ en 3ᵉ kw. de ROOVERE en tot dekschild een St. Andries kruis beladen met 5 ringen Daarnevens het wapen van DE GRIJZE een keper vergezeld met drie klaverbladen. Het wapen van CABILLAU heeft tot schildhouder eene meermin en DE GRIJZE een griffioen, en aan de kanten de volgende 32 wapens, 16 regts en 16 links, aldus:

Cabiliau.	de Roovere.
Marre.	Haerlaer.
Leijens.	Oeij. (Oije)
Massime.	Gent.
Saingenois.	Bochoven.
La Cluese.	Borsele.
Utenhove.	Nijeroij.
Kerckhoven ghen. van Varent.	Suijlen.
de Grijze.	de Hingiossa.
Heijnkart.	Alemonde van Strijen.
van der Noot.	Zijmenes de Lyon.
van der Aa.	van der Werve.
van der Rijne.	de Malle.
Daillij ghen. van Sijnes.	Eversdijck.
Nassau.	Aijceler.
van Boigneval.	Spick v. Kijfhoeck.

ANDANTE.

Familie la Coste (vgl. XVI. bl. 30, 91). Bij het reeds medegedeelde kan ik uit mijne aanteekeningen nog voegen, dat EUGENIUS FRANZ, graaf van Lalaing, vicomte van Oudenaarde k. k. kamerheer (1767)

gehuwd was met MARIA ANNA DE LA COSTE, dochter van JOHANN DE LA COSTE, »auf Terstraeten und Watermaele," burgemeester te Brugge. Zij overleed in sept. 1774 te Brussel. Misschien kan D. N. V. te Brugge nog wel iets van die familie te weten komen.

Breda. C. VAN MAANEN.

Familie la Coste. De familie DE LA COSTE is, geloof ik, niet dezelfde als de bedoelde familie LACOSTE, doch wat kan TH. mij van dezen secretaris mededeelen? Wanneer en waar werd deze geboren. met wie en wanneer huwde hij en wanneer overleed hij? De heer C. VAN MAANEN die den naam juist schrijft, zoude mij genoegen doen in den *Navorscher,* zoo veel mogelijk, een en ander mede te deelen van deze familie uit de bronnen door hem opgegeven, doch die het voor vele anderen dikwijls moeielijk is te raadplegen.

D. N. V.

Geslachten van Riemsdijk en van der Werff (vgl. XVI. bl. 23). Noch in de geslachtlijst van P. ADRZ. V. D. WERFF, bij KOK, *Vaderl. Woordenb.,* dl. XXXI. bl. 23—27, noch in de meer uitvoerige, achter *de Levensbijzonderheden van* P. ADRZ. V. D. WERFF, door J. W. TE WATER, komt een JAN VAN RIEMSDIJK voor.

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

Geslachten van Riemsdijk en van der Werff. Ik moet TH. ap zijne vraag in den *Navorscher* van dit jaar bl. 23 in overwaging geven, of hij wel goed is ingelicht omtrent het huwelijk van JAN VAN RIEMSDIJK met eene dochter van ADRIAAN, zoon van den leidschen burgemeester PIETER ADRIAANSZ. VAN DER WERFF. Immers in het uit echte bronnen opgemaakte geslachtregister van den genoemden burgemeester, eindigende 21 april 1813, komt bij niet een zijner descendenten een huwlijk voor met eenen JAN VAN RIEMSDIJK, zelfs wordt deze naam bij die familie niet genoemd.

Burgemeester P. A. VAN DE WERFF had uit zijn eerste huwelijk met EVA....... een zoon ADRIAAN, die gehuwd was met DUIFJE FILIPPO, bijgenaamd DUIFJE SCHAAK, welke hem schonk:

OLIVIER, geh. met JOHANNA DE HAAS.

ADRIAAN, geh. met GEERTJE VAN BREDERODE.

JAN, naar Dantzig vertrokken.

PIETER, jong overleden.

PHILIP, jong overleden.

PIETER, gehuwd met N. N.

EVA, geh. met CORNELIS TIBAULT.

S JBURCH, geh. met CORNELIS VAN EGMOND.

ELISABETH, geh. met ADRIAAN VAN ZONNEVELT.

MARIA, geh. met HENDRIK VAN RIJVERDINK.

CLARA, geh. met CORNELIS VAN BENT.

CLAAS, geh. met HESTER SPRANGER.

Het tweede huwelijk van P. A. VAN DER WERFF met IDA VAN TOL was kinderloos.

In een derde huwelijk met MARIA DUIJST VAN VOORHOUT, won hij ook wel een zoon ADRIAAN geheeten, maar deze is ongehuwd overleden.

Ofschoon deze mededeeling niet het antwoord is wat TH. verwacht, hoop ik dat het hem toch zal bevredigen en tot onderzoek kunnen leiden.

S. P. L

Geslacht en wapen van Manmaker (vgl. XIII. bl. 57, 285, 347; XIV. bl. 24, 152, 379; XVI. bl. 27). In *Histoire de Cambray et du Cambresis par* J. CARPENTIER, bl. 731 leest men:

»GUILLAUME DE LEVIN, fils puisné de »CHARLES et de CATHARINE DE HINCKAERT; »il fut colonel d'un regiment-vallon après »la mort de son frère PHILIPPUS, il choisit »pour femme ANNA MARIA DE BERCHT, »veuve de MARCEL DE BAX, gouverneur de »Berghes sur le Zoom. GUILLAUME perdit »glorieusement la vie au siège du Bois-le-»duc, l'an 1624.

»Il procréa de sa femme CHARLES-PHI-»LIPPES DE LEVIN dit FAMARS décédé l'an »1645; CATHARINE-JEANNE DE LEVIN; LOU-»ISE DE LEVIN et BERGHINE DE LEVIN, con-»jointe avec CHARLES DE MANMAKER (zie »XVI. bl. 27) »Sr. de Hoffwegen, comman-»deur et sergeant-majoor de Berghes sur »le Zoom, qui avait espousé en 1 lit »ANNE-MARGUERITE de CHANTERAINE dit DE »BROUCSAUT. De la susdite conjonction »sont sortis sept enfans, EIJTEL-FREDERIC; »GUILLAUME; CHARLES; ELISABETH; AMIE; »JACQUELINE et ANNA-MARIA MANMAKER."

ANDANTE.

Hogendorp (vgl. A. R.; XI. bl. 122; XII. bl. 126; XV. bl. 184, 252, 375; XVI. bl. 27). In welke familierelatie stond GIJSB. KAR. V. HOGENDORP tot J. D. VAN HOGENDORP van Hofwegen, commandant van Amsterdam in 1787? Met wie was laatstgemelde gehuwd?

CHR.

Zestien kwartieren van Maarten van Rossum (vgl. XV. bl. 375). Mogelijk kan het volgende den vrager eenigzins op het spoor brengen:

De ouders van MAARTEN VAN ROSSEM, heer van Rossem, Poederoien, en Meinerswijk, in 1478 te Zaltbommel geboren, waren JAN VAN ROSSEM, den Olden, ridder, heer van Rossem, Broekhuizen, Poederoyen, Oye, raad van Hertog ARNOUD VAN GELDER en JOHANNA VAN HEMERT, vrouwe van Poederoyen en Engelenburg (VAN HASSELT, *Beschr. van Bommel*, bladz. 141, VAN SPAEN, *Inl.* dl. III, bl. 282).

De ouders van JOHANNA VAN HEMERT waren PETER VAN HEMERT en JOHANNA VAN HERLAER, vrouwe van Poederoyen, wier vader MARTEN en wier moeder CHRISTINE VAN GENT heette (VAN SPAEN, dl. III. bl. 282).

MARTEN VAN HERLAER was de zoon van JOHAN en de kleinzoon van GERHARD VAN HERLAER (VAN SPAEN, bl. 281).

Th.

Wapen van Willink (vgl. XV. bl. 155.) Op de weinig voorkomende plaat, voorstellende den geslachtsboom van JAN WILLINCK en JUDITH BUSSCHERS, is het wapen van WILLINK aldus afgebeeld: in lazuur een staande gouden tak, waaraan drie gouden eikels, waarvan de middelste zich een weinig meer verheft.

RIETSTAP geeft op in zijn *Armorial général:* »WILLINK, Holland, Pr. Overijssel: gekwartileerd 1 en 4: in zilver een rozentak met 3 knoppen van sinopel; 2 en 3: in goud een keper van sabel, vergezeld van drie klaverbladen van sabel.

Z.

Geslacht Coudenhove (vgl. XV. bl. 189, 222, 252, 312, 374). Bij het reeds medegedeelde omtrent dit geslacht, kan ik nog het volgende voegen, overgenomen uit den *Rhein. Antiq.* 2 Abth. 10 Band 1861, S. 591—596. Von der frühern Geschichte der COUDENHOVE (KALTENHOF) heisst es in dem *Historisch-heraldischen Handbuch zum genealogischen Taschenbuch der gräflichen Häuser*, 1855: »COUDENHOVE, ein sehr altes adeliges, dann reichsfreiherrliches, später in den Reichsgrafenstand erhobenes Geschlecht. Dasselbe stammt aus den Niederlanden und nennt sich nach dem Stammschlosse Coudenhove, unweit Löwen. Urkündlich wird schon in der Mitte des dreizehnten Jahrhunderts der Ritter GEROLF und dessen Sohn GISELBERT VON COUDENHOVE bei den damaligen Kreuzzügen rühmlichst erwähnt. Zu Anfang des fünfzehnten Jahrhunderts theilte sich die Familie in drie Linien, wovon die älteste die hier in Rede stehende ist. Die zweite siedelte sich zu den Zeiten des Königs HEINRICH VI mit JOHANN VON COUDENHOVE in England an und ihre Mitglieder nannten sich Grafen von TURPINGHAM (?), Viscounts D'OLDERNISS (soll wohl HOLDERNESS heissen). Die dritte, die freiherrliche, blüht in Lothringen. Im Jahre 1581 zeichnete sich JACOB VON COUDENHOVE durch seinen tapfern und beharrlichen Widerstand gegen die rebellirenden Niederländer aus, wodurch er sich den Verlust der damaligen Grafschaft Terrowange und seiner übrigen beträchtlichen Besitzungen in Friesland zuzog."

Eine Grafschaft in Friesland ist freilich eine wunderliche Erscheinung, ich zweifle indessen nicht, dasz Hr. PERTHES sie wird nachweisen können, so gut wie den Arpadischen Ursprung des CHANEL oder sogenannten CROY DE HONGRIE. Besser begründet wird wohl Folgendes sein:

»NICOLAS UTENHOVE, président du conseil en Flandre, PHILIPPE DE GRUUTERE, CHARLES DE WEDERGRAET, NICOLAS DE TRIEST, JEAN DE SAEMSLACH, JEAN DE COUDENHOVE...., tous gens de mérite et de naissance, furent armés chevaliers à Gand par l'archiduc CHARLES, depuis empereur, V du nom, le lendemain de son inauguration comme comte de Flandre, celebrée en la ville de Gand le 4 mars 1515.

JACQUES DE COUDENHOVE, seigneur de Tongerle et de Lusbeke, gentilhomme de la maison du roi PHILIPPE II, fut créé chevalier des mains même de ce prince, et par lettres-patentes du 5 nov. 1580, enrégistrées en la chambre des comptes à Lille. Il étoit fils puiné de JEAN DE COUDENHOVE, seigneur de Gendtbrugghe et du tiers d'Uijtberghe et d'Overmeeren, mort le 28 oct 1553, et de MARIE VAN AMERONGEN sa première femme; et petit-fils de JEAN DE COUDENHOVE, seigneur de Gendtbruggghe, et d' ANTOINETTE ADORNO.

JACQUES DE COUDENHOVE mourut à Tournai en 1594. Il avoit épousé en 1519 JEANNE DE QUESNOY, dame de Locron, laquelle se remaria en secondes nôces le 14 janv. 1596 à LOUIS DE LANNOY, seigneur de Hautpont. Elle etoit fille d' ANTOINE, sire de Quesnoy, seigneur de la Loire, et de LIVINE BETTE. Elle eut de son premier mariage:

1. JEAN DE COUDENHOVE, qui suit. 2 ADRIEN FERDINAND DE COUDENHOVE dont la postérité sera rapportée. 3. LIVINE DE COUDENHOVE, mariée à ARNOULD DE POUCQUES, seigneur de Florimont. 4. MARIE DE COUDENHOVE, dont l'alliance est ignorée.

JEAN DE COUDENHOVE seigneur de Tongerle, mourut le 5 dec. 1625. Il avoit été marié par contract du 8 août 1619 à JACQUELINE DE RODOAN, dame de Wolfshaghe, lors veuve de BAUDOUIN BORLUUT,

seigneur de Schoonberghe, et fille de PHILIPPE DE RODOAN chevalier, seigneur de Berleghem, Knappenaerde, etc., et de MAXIMILIENNE DE BOURGOGNE D'AMERVAL sa seconde femme. JACQUELINE DE RODOAN se remaria en troisièmes nôces le 24 juillet 1630 à ENGELBERT TAYE, chevalier, créé premier baron de Wemmel, auquel elle fut la seconde femme. De son deuxiéme mariage vinrent: 1. JEAN FRANÇOIS DE COUDENHOVE qui suit. 2. JACQUES DE COUDENHOVE, récollet. 3. CHARLES PHILIPPE DE COUDENHOVE, seigneur de Locron, et ensuite récollet. 4. MARIE ISABELLE NICOLE DE COUDENHOVE, mariée le 19 mai 1638 à PHILIPPE TAYE, baron de Wemmel, fils D'ENGELBERT, mentionné ci-dessus, et de CATHERINE VAN DER BEKEN, sa premiére femme

JEAN DE FRANÇOIS DE COUDENHOVE, seigneur de Tongerle, Beauregard etc. épousa: 1. en 1641 FERDINANDE FLORENCE DE BRIALMONT, fille D' OTHON ERNEST DE BRIALMONT, chevalier, seigneur de Fraiture, d'Atrin etc., bailli de Condros, gentilhomme de la Chambre du prince de Liège, et de FRANÇOISE TRIEST, sa seconde femme. 2. Par contrat du 21 fév. 1648 LOUISE THÉRÈSE SANDELIJN, fille de JEAN FRANÇOIS SANDELIJN, seigneur de Herenthout, et de CLAIRE VAN DER DILFT. Il eut du premier lit JACQUES EUSTACHE, et du second lit, CHARLES EDOUARD DE COUDENHOVE. Ce dernier fut seigneur de Tongerle, et s'allia à MARIE CHRÉTIENNE SNOY, fille de JEAN CHARLES DE SNOY, créé premier baron d'Oppuers, et de JACQUELINE ISABELLE DE STEELANT. De cette alliance vint MARIE WALBURGE DE COUDENHOVE, morte le 19 fév. 1721, ayant été mariée le 28 juillet 1717 à ALEXANDRE JOSEPH VAN DER LAEN, seigneur de Liaucama, mort l'an 1754.

JACQUES EUSTACHE DE COUDENHOVE, fils ainé de JEAN FRANÇOIS, fut baron de Fraiture, et épousa AGNÈS DE LEEFDAEL, fille de PHILIPPE DE LEEFDAEL, seigneur d'Ethen, Meeuwen et Babylonienbroeck, et de MARGUERITE CLAIRE ANNE VAN BOSCHUYSEN. De ce mariage vint PHILIPPE FRANÇOIS DE COUDENHOVE, baron de Fraiture, marié à LOUISE CATHERINE AGNES DE MAILLEN; fille DE GODEFROI, baron d'Arville et de MARIE MAGDELENE DE GELOES. Elle mourut en 1713, et fut mère, entr' autres, de GUILLAUME MARIE DE COUDENHOVE, baron de Fraiture, grand-doyen de Liège et prévôt de Saint-Barthelémi en 1768, et de MARIE MAGDELENE DE COUDENHOVE, qui étoit en 1715 chanoinesse à Nivelle. ADRIEN FERDINAND DE COUDENHOVE, fils puiné de JACQUES et de JEANNE DU QUESNOY, fut seigneur de Lusbeke, puis de la Loire par le don que lui en fit JEAN DE QUESNOY son oncle maternel, à charge de prendre son nom et ses armes. Il epousa 1. en sept. 1618 MARIE DE QUAROUBE. 2. JACQUELINE RESTEAU fille de CHARLES RESTEAU, chevalier, seigneur de Roeult, Beugnies et Flegnies, et de ROBERTINE DE LANNOY du Hautpont. Il eut du premier lit 1. JEANNE DE COUDENHOVE, dite de Quesnoy, mariée en premiéres nôces le 2 sept. 1640 à ROBERT DU CHASTEL DE LA HOUVARDERIE, baron d'Espierres, fils D'ANTOINE, vicomte de Hautbourdin et d'Emmerin, seigneur de la Houvarderie et de Cavrines, et de JEANNE LAMBERTE DE CROY sa seconde femme: et en secondes nôces à ROBERT FRANÇOIS DU CHASTEL DE LA HOUVARDERIE, seigneur d' Engelghem, de Boussoit-sur-Haîne, d'Estrepy, de Mainrieu et autres terres, fils de ROBERT seigneur d'Engelghem, Holisien, Espincelles, l'Assessoi, Desmasure, et le Bausoit, mort le 4 nov 1622 et de JEANNE DE LA CROIX, dame de Mainrieu, la Gliseul, Lissereul, Boussoit-sur-Haîne, Estrepy et Mouvaux, morte le 2 dec. 1627. 2. MARIE-ANNE DE COUDENHOVE, dite du Quesnoy, mariée à ADRIEN DE ROISIN, seigneur de Bethencourt puis à CHARLES PHILIPPE D'ONGNIES, créé premier comte de Sweveghem. — ADRIEN FERDINAND DE COUDENHOVE eut de sa seconde femme 1. CHARLES LIVIN DE COUDENHOVE, dit du Quesnoy, qui suit. 2. ANNE CAROLINE DE COUDENHOVE, dite du Quesnoy, mariée à ANTOINE ROBERT IGNACE DE MORTAGNE, baron de Landas.

CHARLES LIVIN DE COUDENHOVE, dit du Quesnoy, titré marquis de Castiaux, obtint en sa faveur l'érection en baronnie de sa terre et seigneurie de la Loire, par lettres du roi CHARLES II de l'an 1668, et mourut le 10 juillet 1700, à 66 ans. Il avoit épousé 1.) ELEONORE MARIE OEM, de laquelle il n'eut point d'enfans. 2.) ANTOINETTE THÉRÈSE DE BELLEFOURIERE, morte le 10 fév. 1728, fille de JEAN MAXIMILIEN FERDINAND, seigneur de Bellefouriere et d' HENRIETTE JUSTINE HÉLÈNE DE HEYNIN-QUÉRENAING. De cette seconde alliance vint CHARLOTTE ROBERTINE JOSEPHE ALEXANDRINE DE COUDENHOVE, dite du Quesnoy, marquise de Castiaux, baronne de la Loire, dame de Bellefouriere, Sailly au Bois, Colinchamps et Courcelles-au-Bois, morte en 1757. Elle avoit épousé en 1724 CLAUDE ANTOINE LABBÉ, baron de Beaufremont, capitaine de cavalerie au régiment de Noailles, qui obtint l'érection de sa terre de Marvilliers en comté par lettres du 21 sept. 1725. Les armes de COUDENHOVE sont: d'or, à la bande ondée de gueules, l'écu timbré d'un casque d'argent, grillé,

liseré et couronné d'or, assorti de ses lambrequins d'or et de gueules; et au dessus en cimier, une tête de sanglier d'argent, défendue de même."

Fraiture, im Bas-Condroz, Lütticher Gebiets, hat demnach JOHANN FRANZ VON COUDENHOVE mit einer VON BRIALMONT erheurathet, 1641. GEORG LUDWIG VON COUDENHOVE zu Fraiture und Setterich, Erb-Oberjägermeister der Luttichischen Lande, wurde als Burgmann zu Friedberg vereidet den 7 Sept. 1774, erscheint bereits 1781 als kurmainzischer Geheimrath, Feldmarschall-Lieutenant und Capitain en Chef der Leibgarde zu Pferd, starb den 13 Jul. 1786. Beinahe 40 Jahre hat seine Wittwe ihm überlebt; ihr Ende erfolgte zu Paris 27 Mai 1825.

Frau VON COUDENHOVE war die Mutter von drei Söhnen, KARL LUDWIG, geb. 7 Januar 1775, EDMUND FRANZ, geb. 5 April 1780, und FRANZ LUDWIG, geb. 24 Januar 1783, die alle drei, samt der Mutter, von Kaiser LEOPOLD II am 13 Oct. 1790 in den Grafenstand erhoben wurden. KARL LUDWIG, durch Testament Herr auf Leuzendorf, auch auf Niederhof, Heine, Jinditz, vermählte sich den 27 Jul. 1802 mit CHARLOTTE WAMBOLD VON UMSTATT. Wittwer den 5 Januar 1819, wurde er Priester und ist er als Domherr zu S^t. Stephan in Wien den 30 April 1838 gestorben. Von seinen kindern ist PHILIPP FRANZ Obristlieutenant bei Fürst KARL VON SCHWARZENBERG Infanterie N°. 19, MAX Deutschordenscomthur, K. K. Generalmajor und Brigadier zu Lemberg. MARIE LEOPOLDINE Klosterfrau zum Guten Hirten in Neudorf.

KARL LUDWIGS Bruder, FRANZ LUDWIG, K. K. Kämmerer, Geheimrath, Feldmarschall-Lieutenant und Obristhofmeister des Erzherzogs LUDWIG starb 4 Dec. 1851, aus der Ehe mit JACOBINE VON LÖWENSTERN acht Kinder hinterlassend. Ein Sohn LUDWIG TITUS ist Rector der Redemptoristen-congregation zu Wien, eine Tochter, ALBERTINE SOPHIE, barmherzige Schwester in der Congregation zum h. Karl Borromäus zu Prag.

Breda. C. VAN MAANEN.

Geslacht Clotterbooke-Couwenhoven. Op de aangehaalde bl. 252, kol. 2, r. 18 v. b., staat: Leuven, lees: Mechelen.

GODEKIJN VAN KOUWENHOUE en PIETER KOUHAUEN GHIJSBRECHTS soen, worden genoemd in den vergiffenisbrief, bij welken de regeerders van Dordrecht de medepligtigen aan het oproer, op zekere belofte, weder in genade en gehoorzaamheid, aannemen, van 24 jan. $\frac{1407}{1408}$. Zie VAN DE WALL, *Priv. van Dordr.*, bl. 406; BALEN, *Dordr.*, bl. 762; MIERIS, *Charterb.*, IV. bl. 47 en 48.

MARIA BOSCH, dochter van AELBRECHT, geb. 22 aug. 1578, † 20 maart 1652, vroedschap, schepen en burgem^r. van 's Gravenhage, kapitein en kolonel van de haagsche schutterij, en van CATH VAN NOLST, geb. 24 junij 1576, † 22 junij 1670, trouwde JOHAN COUWENHOVEN. (*ms. geneal.* van BOSCH.)

M°.

Geslacht Bax (vgl. A. R.; XIV. bl. 247; XV. bl. 251, 317). In J. CARPENTIER, *Histoire de Cambray et du Cambresis*, kan men eenige aanteekeningen vinden over dat geslacht op bl. 1039—40—41 en 42.

ANDANTE.

Schatter—Clant (vgl. XV. bl. 222, 346). Zouden V. D. N. en C. die met het geslacht van SCHATTER, waarvan verschillende leden in de vroedschap van Haarlem zitting hebben gehad, niet onbekend schijnen te zijn en daarvan wellicht eene geslachtslijst bezitten, mij de volgende vragen kunnen beantwoorden:

1°. Was burgemeester PIETER SCHATTER een zoon van ALLAERT, getr. met JOSINA VAN DER MERSCH ADRIAENS dochter, en zijne vrouw JOHANNA BON eene dochter van IZAAK BON PIETERSZ. te Haarlem getr. met MARGARETHA of MAIKE VAN DER MERSCH ADRIAENS dr. in 1620, en waren derhalve PIETER SCHATTER en zijne vrouw volle neef en nicht?

2°. Hoe komt het, dat het écusson, dat het wapen van SCHATTER dekt, terug wordt gevonden in dat van de geslachten COLTERMAN en COESAERT; waren die aan elkander verwant?

3°. Waren de geslachten van SCHATTER en BON oorspronkelijk in Haarlem of waren zij van elders overgekomen en hoe was het wapen van BON?

4°. Zijn die geslachten uitgestorven of bestaan er nog afstammelingen van? M^r. THOMAS SCHATTER is de laatste dien ik op de regeringslijsten vermeld vind, en van den naam van BON heb ik een professor gekend, maar die schreef met eene dubbele N, zoodat ik niet weet of hij van hetzelfde geslacht afkomstig was.

J. v. H.

Oorsprong van familiewapens (vgl. XIII. bl. 349; XIV. bl. 57, 85, 348; XV. bl. 30). Al is de *Navorscher* in den regel een ernstig tijdschrift, men kan er toch nog wel eens iets in vinden dat reden geeft tot lachen. Zoo herinnerde ik mij, onlangs den veertienden jaargang weder doorbladerende,

nog hoezeer ik mij toen ter tijd met een paar vrienden heb vrolijk gemaakt over sommige der artikelen onder bovengemeld opschrift geleverd: eerst over de mooie uitvinding van E., toen over de wel wat winderige en pedante maar geestig gestelde teregtwijzing van L. U. Z., niet het minst over het stilzwijgen dat de goede E., nu geheel uit 't veld geslagen, bewaarde en over het lange gezigt dat men daaruit kan opmaken dat hij getrokken heeft na 't lezen van 't artikel van L. U. Z., en eindelijk over de scherpe teregtwijzing van L. U. Z. door M. D. V. — 't Is toch maar goed dat alles onder stomme letters doorgaat. — Ik kom ook voor mijn naam niet uit en kan mij dus ook aan het gevaar dat aan mij even als aan E. gezegd werd, dat ik even dwaas handel en spreek, als iemand die voor 't dolhuis rijp is, wel wagen en E. een handje komen helpen.

Ik verbeeld mij, dat zulke gramme heraldici, als L. U. Z., de wetenschap die zij (en teregt), zoo hoog in eere houden, aan bespotting zullen prijs geven, als zij op deze wijze te werk gaan. Wat zal E., als hij den raad gevolgd en een heraldisch handboek geraadpleegd heeft, hebben gevonden? Vaste regels die voor L. U. Z. en ieder heraldicus heilig zijn, als b. v. »geen metaal op metaal" en dergel., maar het *waarom?* Daarop is geen ander antwoord te geven als: »Dit is conventioneel."

Nu weet ik wel, dat men in de heraldiek juist aan het conventioneele moet vasthouden, omdat zij geheel daarop berust en daarmede staat of valt; maar 't zou waarlijk geen overtollig werk zijn om, ware dit mogelijk, de redenen waarom men juist *die* regelen *zóó* heeft vastgesteld op te geven. Ik ken ten minsten geen handboek der heraldiek, waarin zoo iets op gronden ontwikkeld wordt.

Maar gesteld dat E. een handboek gevonden heeft, dat hem zoodanig heeft overtuigd, dat hij zijn wapenbord met de vier afbeeldingen van de hemel weet wat, in den kagchel heeft gestopt, dan blijft hem nog over, zich een ander te vervaardigen volgens alle regelen van het blazoen. Hij kan zich een »sprekend wapen" maken of indien, om iets te noemen, zijn vader een balk als koopmansteeken gebruikt had, zou hij daarom een wapen kunnen gaan voeren met een balk. Is hij dan nóg rijp voor 't dolhuis? Misschien zal L. U. Z. zeggen van ja; maar ik verzoek hem wel vriendelijk in dat geval aan E. en mij de titel op te geven van een heraldisch handboek, waarin aangetoond wordt, dat er ooit een wapen in de wereld is gekomen op eene andere wijze dan door keus van hem die 't het eerste voerde [1]). Of denkt L. U. Z. bij geval, dat de kinderen in de middeneeuwen ter wereld kwamen met het wapen op de borst, of dat alle wapens zijn ontstaan als de fransche leliën die immers, bij de krooning van CLOVIS, op de *oriflamme* uit den hemel kwamen vallen? — Mijn stelling is: Geen mensch die zich in de negentiende eeuw een wapen schept, begaat een dwaasheid, mits hij

a. de conventioneele regelen niet overtreedt;

b. geen helm of andere teekenen er bij voegt die den adeldom aanduiden;

c. geen wapen aanneemt van een ander geslacht.

Overtreedt hij deze drie regelen niet, dan is zijn wapen niet even oud, maar heeft hij evenveel regt het te voeren en als de graven van Holland of de baronnen VAN WASSENAAR het hunne, zonder dat iemand hem redelijkerwijze daarover kan uitlachen.

Iets anders is, dat een wapen in onzen tijd doelloos is en dat men zich tot een voorwerp van billijke spotternij maakt, door zich in onze dagen dáárom een wapen te scheppen. Dit is zoo, en ziehier de reden:

Wapens zijn niets anders dan hieroglyphen; zij duiden den persoon of de familie aan, niet door letters zoo als een naam, maar door teekens; daarvan hebben ze hun oorsprong genomen in een tijd toen de menschen niet lezen konden. 't Zijn teekens, waarmede de legers zich onderscheidden: reeds de vier corpsen waarin het leger der kinderen Israëls verdeeld was, hadden elk hun eigen wapen. De Romeinen voerden een adelaar, de Franken een leeuw (zegt men), de Saksen een arend, de Pommeren een grijpvogel, de Wenden een stier. Bij de invoering van 't leenstelsel was elk edelman min of meer zijn eigen heer, vocht althans onder zijn eigen banier. Zoo volgde er uit, dat elk vrijgeboren man zijn wapen had, namelijk het herkenningsteeken op zijn banier, zoo goed als wij thans onzen naam, en dat was toen niet doelloos, want waar men b. v. drie kepers zag van goud op keel, dat was in de middeneeuwen even goed als dat men er thans de letters las: E. G. M. O. N. D. (De grootste dwazen zijn dus zij, die wanneer zij aan eene graftombe wapenborden zien, dat houden voor teekens van de menschelijke ijdelheid. Niet die ijdelheid moesten zij beschreien, maar hun eigen domheid).

Thans echter hebben wij de wapens niet

[1]) Uitgezonderd natuurlijk, waar de meestal als vereerend gerekende uitnoodiging van den souverein om dit of dat wapen te voeren, de vrije keus beperkte.

meer noodig, want wij mogen gerustelijk aannemen, dat hij die niet lezen kan, ook wel het eene wapen niet uit het andere zal kennen. De hieroglyphen zijn thans verdrongen door de letters. Waartoe zou men zich dus thans nog een wapen kiezen? Niet meer als vroeger ter onderscheiding. Dus om niets. Waartoe echter bewaart men zijn wapen, als men er een heeft, en stelt er prijs op? Eenvoudig omdat het bewijst, dat onze voorvaders sints langen tijd in hoogeren stand in de maatschappij geweest zijn, dan die van hem die geen wapen heeft, omdat in vroeger eeuwen de voorname lieden een wapen voerden, de geringe niet.

Wat volgt hieruit? 1°. Dat wie geen wapen heeft en echter geld genoeg om er zich een te laten schilderen, een parvenu is of de zoon of kleinzoon van een parvenu. 2°. Dat zoodanig iemand, als hij zich een wapen schept, zich schaamt de afstammeling te zijn van zijn voorouders die er geen voerden, daar hij zich wil plaatsen in de rangen van hen die van voorname afkomst zijn. 3°. Dat ik langs een anderen weg kom tot dezelfde uitkomst als L. U. Z., t. w. dat wij beide den heer E. raden om maar wapenloos te blijven.

CHR.

Geslacht Hooft, (vgl. XIII. bl. 346, 378; XIV. bl. 28, 89, 150). Erkennende het vele interessante dat voorkomt in de reeks van artikelen over deze familie in dit tijdschrift reeds geleverd, blijft mij echter nog iets te vragen over, namel. niets meer of minder dan dit. Hoe loopt de genealogie van dit geslacht verder afwaarts tot op heden? Liet H. HOOFT DAN.Z., de patriot, zoons na? was de heer HOOFT, die zich in 1813 zoo verdienstelijk maakte, van deze familie? was hij dezelfde heer HOOFT, als die voor eenige jaren te Amsterdam overleed? En stammen de familiën HOOFT van Woudenberg en Geerestein en HOOFT van Vreeland benevens onze wethouder van financiën de heer CORVER HOOFT van het burgemeesterlijke geslacht af? of is dit laatste uitgestorven?

I. H. V. B.

Geslacht Spieghel (vgl. A. R.; XI. bl. 120, 160, 221; XII. bl. 154, 344). In eene ms. geslachtlijst van amsterdamsche familiën in de verzameling van het kon. oudheidk genootschap te Amsterdam, vindt men aangaande JAN LAURENSZ. SPIEGHEL en zijn kinderen het volgende:

JAN LAURENSZ. SPIEGHEL, schepen en raad 1579, tr. GRIETJE BOELENS MEERENS

Kinderen:

GERRIT † coelebs.

LAURENS, schepen 1604, raad 1611, tr. NEELTJE ISAACS OUDEROGH.

ANNA, tr. ANTONI OETGENS V. WAVEREN, schepen 1614, raad 1620, burgm. 1626.

PIETER † coelebs.

BRECHJE † coelebs.

N. N. (een zoon) † coelebs.

Deze opgave komt niet geheel overeen met die *Nav.* XI. bl. 221.

Het geslacht van Neck, (vgl. A. R.). Men verlangt te weten: wie de ouders waren van GERRITJE HENDRICX VAN WYCK, die gehuwd was met ABRAHAM VAN NECK, of zij broeders had en hoe zij heetten, alsmede de beschrijving van haar geslachtswapen.

Z.

Wapen met de fortuin. Van welk geslacht is volgende wapen: boven een vrouwenbeeld op een bal staande en met beide handen een sluier boven het hoofd houdende (de fortuin), beneden drie klokken, geplaatst 2 en 1. Helmteeken een paauw.

Geslacht Curtenius. Welke zijn de data van geboorte, huwelijk en overlijden van JEAN FRANCOIS BENTINCK en MARIE CURTENIUS, alsmede de plaatsen van geboorte en overlijden. Beide hebben ongeveer 1804 te Amsterdam gewoond.

MARIE CURTENIUS was eene dochter van professor CURTENIUS in Amsterdam(?)

Kan iemand iets melden omtrent een heer ..... SCHEPMAN, naam, geboorte, overlijden en betrekking. Genoemde heer heeft ongeveer 1800 in Amsterdam gewoond, en was hoogst waarschijnlijk eveneens met eene dochter van prof. CURTENIUS gehuwd.

Twee wapens. 1. Gedeeld, 1 drie sterren naast elkander, daartusschen twee regtop staande vischstaarten. 2. Gesneden in driën. 1. Op den afdruk niet wel te onderscheiden. 2. een springend hert. 3. een dorre tak met drie spruiten. Gedekt door eene gravenkroon.

2. Gevierendeeld. 1 en 4 een bijenkorf. 2. een boom. 3. zoo het schijnt de hals en kop van een vogel, doch niet duidelijk. Uit den helm uitkomende een boer(?) met een hamer in de hand.

Wie voeren of voerden deze wapens?

Geslacht van de Poll. Men verlangt eene stamlijst van het geldersche geslacht VAN DE POLL, of aanwijzingen, waar of bij wien eene zoodanige stamlijst te vinden is. Bijzonderheden en bouwstoffen tot eene genealogie zullen tevens zeer welkom zijn.

Van dit geslacht zijn mij voorgekomen: 1320 WOLTER VAN DE POLL, die huwde

NESA VAN RAITZ, dochter van RUTGER; 1350 WILLEM VAN DE POLL, wiens dochter MABILIA met TILMAN VAN DE POLL huwde; in 1418 komt HERMAN, in 1436 ZEGER en in 1538 GIESBERTH VAN DE POLL in de geldersche ridderschap voor.

Het wapen van dit geslacht was van goud met een rooden dubbelen adelaar, en op den helm boven een goud- rooden wrong, een gouden kuip met roode hoepels, waarin drie roode en twee witte pluimen. (FAHNE, *Gesch. der Köln. Jül. u. Berg. Geschl.*).

Bij het aantreffen van een wapen van het boven vermelde eenigzins verschillende, verzoekt men daarvan naauwkeurige opgave.

TH.

Geslacht Oliphant. In de registers der provisionele admissiën der stad Rotterdam is den 21 julij 1723 JOHN OLIPHANT, geboren te Dundee in Schotland, oud 45 jaren en zijne vrouw ELISABETH CRAYG met zeven kinderen geadmitteerd; en in de registers der finale admissiën der stad Rotterdam den 28 junij 1724, JOHN OLIPHANT, geboren te Dundee, ond 46 jaren, weduwnaar met twee kinderen geadmitteerd.

Kan iemand ook iets opgeven omtrent deze personen of hunne kinderen, voornamelijk na bovengemeld tijdstip?

N. K.

Wapen van van den Brandeler. Hoe is het wapen van VAN DEN BRANDELER te Dordrecht of Leiden? C. L.

Wapen van Mees, (vgl. XVI. bl. 91). De familie MEES te Rotterdam stamt af van den predikant GREG. MEES, wiens geschrift, *Een vriendt in de rouw, sprekende van 't steiven en begraven der huijsgenoten des geloofs*, Rott. 1681, in 8°. niet algemeen bekend is. J. L. A. I.

MENGELINGEN.

Vlaggen in den Nederlandsch-Indischen Archipel. Naar aanleiding van eene onlangs op het topographisch bureau van oorlog zeer net uitgevoerde *Carte des Pavillons en usage chez les différents peuples des Indes-Orientales Neèrlandaises*, veroorloof ik mij eenige vragen te doen, en wel:

1. In de korte *remarques* op de kaart voorkomende, leest men: dans tout les autres lieux ou îles non mentionnées — welker vlaggen op deze kaart niet voorkomen — on se sert du pavillon Hollandais comme pavillon du commerce, ce qui a aussi lieu dans les Moluques. Is dat wel zoo zeker? Zouden onder anderen de makassaarsche padoeakangs en boegineesche praauwen en andere vaartuigen op Celebes geene andere dan de hollandsche vlag voeren, die zeevarende volken bij uitnemendheid, die bijna den geheelen Archipel doorzwerven?

Bedriegt mij mijn geheugen niet, dan voeren zij buiten de hollandsche ook inlandsche vlaggen, zoo als ik ze te Padang zag.

2. Hebben Samarang en Soerabaya geene stedelijke vlag? Bantam had nog in het begin dezer eeuw eene afzonderlijke vlag; deze was: bloesemrood met een witten rand en twee krissen in het midden, tegen elkander overstaande, loopende de vlag zelve puntswijze uit.

3. Hoe komt de sulthan van Madura aan dat bijna europeesch wapen in zijne vlag n°. 1, en wat stellen de figuren daarin voor?

4. Wat beduiden de letters S. P. S. en P. N. S. in zijne vlaggen n°. 2 en 3?

5. Wat beduiden de letters (of cijfers?) I V (het laatste teeken met eene o door het eerste en eene c door het tweede been) in de vlag van Batjan? Dit laatste is ongetwijfeld het oude merk der vereenigde oostindische compagnie.

Het is te bejammeren, dat de vervaardiger dezer kaart er geen — ik zou haast zeggen — toelichtende memorie bij gevoegd heeft en daarin, ware het hem mogelijk geweest, de bronnen opgegeven, volgens welke men deze vlaggenkaart vervaardigd heeft.

De maleische en arabische namen en spreuken op de vlaggen van Ternate, Tidor, Gisser en Oedjir zijn waarschijnlijk op de kopij van den graveur niet zeer duidelijk geweest; ik heb ze althans slechts gedeeltelijk kunnen lezen.

Gaarne had ik op deze kaart, waarvan ik de nuttigheid volgaarne erken, de vlaggen der voornaamste zeerooversnatien opgenomen gezien, zoo als die der Zlanons, die van Solo en andere; ik geloof dat dit de kaart nog bruikbaarder gemaakt had.

De kaart is voor het overige zeer net uitgevoerd, zoo als men dit trouwens gewoon is van al hetgeen uit ons topographisch bureau van oorlog afkomstig is.

LABORANTER.

Geschiedenis der astronomie. Oorsprong der benamingen van sterren en sterrebeelden (vgl. XIV. bl. 349, 380). Over het gevraagde sla JOCHEM ook na den *Traité d'astronomie*, en de overige werken van LALANDE, die, in den *Dict. hist.*, 1829, worden opgegeven en aldus beoordeeld:

»Andere sterrekundigen hebben met een levendiger luister geschitterd, anderen hebben talrijker en belangrijker ontdekkingen gedaan: desniettemin is er geen, die als LALANDE zoo veel heeft bijgedragen ter verspreiding van den smaak en de kennis der sterrekunde, en bijna alle de geleerden die Frankrijk in dit vak sedert heeft opgeleverd, hebben zich door zijne lessen of door de lezing zijner werken gevormd."

J. L. A. I.

Het Juffertje van de Domkerk (vgl. XV. bl. 192, 256, 320; XVI. bl. 31). De antwoorden hierop gekomen zullen den vrager zoo min als de lezers bevredigd hebben. Bij het lezen der vraag heb ik er dadelijk anders over gedacht en verlangde dus nu een gegrond antwoord dat mijne gedachten ondersteunen zou. Hierin te leur gesteld zijnde, geef ik het mijne. Het Juffertje is niets anders dan de toren. De schilderij zelve zou in eens alles uitmaken. Ik vertrouw dat die gemaakt is voor 22 maart 1321 toen de eerste steen van den Domtoren gelegd is. Indien men de geschiedenis vergelijkt met betrekking tot de Mariakerk, den Tollentoren enz., zal het naar mijn inzien blijken, dat er niets is wat hier mede zou strijden. Ik herinner mij ook gelezen te hebben, dat bij kerkenbouw in dien tijd altijd een vaste bouwtrant werd gevolgd, de kerk in het oosten en de toren in het westen, zoo als vijf kerken en torens te Utrecht dat nog bevestigen. Bij het bouwen van den Domtoren had men in de bisschopsstad, die toen met ongeveer vijftig kerken en kloosters prijkte, eene tweede heiligheid op het oog, namelijk Maria en het kind. De geheele toren verbeeldde Maria en de trap van den tweeden tot den derden omloop of trans verbeeldde het kind, welke gedaante men nog blijkbaar zien kan. Waar dit beschreven staat, kan ik tot mijn leedwezen na veel zoekens niet terugvinden, doch het staat zeker in een werk over de geschiedenis van Utrecht vermeld. In het oude kinderdeuntje kan hier ook wel op gedoeld zijn:

Achter den dom
Het roeltje om
Wat hangt daar uit het venstertje?
Een klein stoeltje.
Wie zit daar op?
Maria.
Wat heeft Maria op haar schootje?
Een klein kindje.

enz., hetwelk nog door een twintig regels gevolgd wordt.

Utrecht. H. MELDER.

Het Juffertje van de Domkerk. Er zijn menschen die bijzonder veel houden van verkleinwoorden, en ze dikwijls gebruiken waar zij geheel ongepast zijn. Maar den Domtoren te Utrecht een *juffertje* te noemen, wij kunnen ons naauwelijks voorstellen, dat iemand dit (ten zij in scherts) doen zal. Bovendien er wordt van gesproken in het onderschrift van eene prent, en zou dit niet bewijzen, dat *juffertje* de naam was, die aan het voorwerp met dit woord bedoeld, algemeen gegeven werd? Daarom blijft het ons nog altijd waarschijnlijker voorkomen, dat er, zoo als wij ter l. a. pl. vermoedden, de *kleine* toren van den Dom mede bedoeld zal zijn.

BESTUUR.

Alphabet van kunstletters die muzijkinstrumenten voorstellen. Bestaat zoodanig alphabet, hetzij gesteendrukt, of in plaatdruk, even als men die in hoogduitsche uitgaven ontmoet van boomstammen, beeldjes enz.? L. C. V. D. D. JR.

Afleiding van namen te Amsterdam (vgl. XV. bl. 125, 173). Kom ik er ook wat laat mede aan, toch wil ik, op dit onderwerp terugkomende, niet beginnen zonder vooraf aan den heer TER GOUW mijn gelukwensch aan te bieden met zijn voltooiden arbeid, mijne hulde voor de gelukkige wijze waarop hij dien volbragt heeft en mijn dank voor het vele dat daarin weder ter onzer kennisse is gebragt. Ik houd mij overtuigd dat ik, zoo sprekende, mij als den tolk mag aanmerken van allen, die in de oudheden van Amsterdam belang stellen, alsook wanneer ik betuig dat het mij, en zeker velen, groot leed zou doen, als de heer TER GOUW bleef bij zijn in 't voorberigt te kennen gegeven voornemen, om de rij zijner *„Amstelodamiana"* met het tweede stuk van *Amsterdam* te besluiten. De stof is immers nog niet uitgeput, het buitengewoon talent van den schrijver om ze te verwerken, zoo als blijkt, nog onverzwakt en de voldoening die hij van zijn arbeid smaakt allezins bevredigend.

Dat mijne opmerkingen [1]) op blz. 125 van den vorigen jaargang gemaakt te laat kwamen spijt ook mij, doch ik ben gevoelig voor de beleefdheid, waarmeê de heer T. G. er mij zijn dank voor betuigt (te

[1]) 't Is waar, 't zijn slechts conjecturen die ik gemaakt heb; maar ik heb ook aan 't begin van mijn artikel op blz. 125 niet beloofd iets anders te zullen geven. Ik vermeen dat de *Novorscher* bestemd is tot het opnemen van vragen over onderwerpen, waaromtrent men niet zeker is van zijn zaak. Wie zich tot *gids* wil opwerpen, schrijft niet als *navorscher* over zijn onderwerp.

meer daar hij bij dat te laat komen zooveel niet verloren heeft). Ik zal dus ook voortgaan met den heer T. G., dien ik de eer niet heb persoonlijk te kennen, te beschouwen als een geleerde, te bescheiden om het iemand kwalijk te nemen als hij met hem in gevoelen verschilt, en te verstandig om te denken dat hij »de wijsheid alleen in pacht heeft," en met te gelooven dat hij het als een slechten dienst zou beschouwen indien onhandige vrienden hem anders voorstelden.

De heer T. G. heeft wel, door mijn artikel, dat voor zijn boek te laat kwam, ook in dit tijdschrift niet anders te beantwoorden dan met de mededeeling van eenige *data* betrekkelijk de uitgave van zijn werk (die trouwens hunne bibliografische waarde hebben) mij niet veel hoop gegeven op inlichting, doch er zullen toch nog wel meer belangstellenden in deze zaken zijn (en onze geachte bestuurder heeft immers reeds een artikel beloofd), zoodat ik toch nog wel mag verwachten dat de door mij uitgelokte discussie nog eenig licht verspreiden zal over dit of dat punt. Mogelijk zullen ook wel alleen tijdsgebrek of redenen van gezondheid de heer T. G. verhinderd hebben er tot heden iets meer aan te doen dan de paar regeltjes op blz. 174.

Wat de fraaiigheden aangaat in 't artikel geteekend H. ZEEMAN, acht ik het alleen noodig de geachte lezers van dit tijdschrift te doen opmerken, dat de beide voorbeelden daarin aangehaald, dat ik *hetzelfde* zou hebben geschreven of bedoeld als de heer T G. (zoo als zij, des belust, bij vergelijking kunnen nazien) geheel onjuist zijn, zoodat, indien Z. zulks werkelijk te goeder trouw denkt, ik het alleen daaraan kan toeschrijven, dat ik (voor hem) niet verstaanbaar genoeg geschreven heb. Voor 't overige acht ik het overbodig dat geschrijf te beantwoorden; zulks is reeds voldoende geschied door de heer LEENDERTZ; zoodat ik er mij toe kan bepalen om Z. aan te raden in 't vervolg de plak wat voorzigtiger te gebruiken, daar hij anders groot gevaar loopt zich zelf zeer te slaan.

Ik wensch de verschillende punten vroeger door mij aangeroerd, en een paar andere, nog eens na te gaan, met het tweede stuk van *Amsterdam* in de hand.

Omtrent de *naamsreden van Amsterdam* vind ik daarin niets nieuws, dan eene aanteekening op blz. 21 om nader te bewijzen dat *stelle* plaats beteekent, doch waaruit, dunkt mij, juist blijkt dat het het woord plaats is in den zin van *position*, niet in dien van *lieu*.

Aangaande den *Rietvink* is de heer T. G. reeds iets tot mijn gevoelen genaderd; want in 't eerste stuk nam hij als stellig aan, dat het op de plaats van de Vinkestraat was en dat de naam der Vinkestraat dat bewees. Thans echter toont hij aan dat het op 't Haarlemerplein is geweest, en ik wil dat laten gelden, doch altoos buitensdijks. Ik kan mij niet herinneren de keur over 't leggen van 't Brouwerssluisje ooit gelezen te hebben, noch weet ik die voor 't oogenblik te vinden; doch twijfel niet of 't zou daaruit ook wel blijken, dat, indien de Rietvink de plaats is, waar thans het Haarlemerplein is — 't geen ik gaarne wil aannemen — alleen aan dat gedeelte van 't plein kan gedacht worden dat buitensdijks lag, dus aan de tegenovergestelde zijde van de Vinkestraat, ten noorden, niet ten zuiden van den Haarlemerdijk. Wat de Vinkestraat aangaat, die droeg den naam naar een steen in het hoekhuis waarop een rietvink afgebeeld was, hetzij dan het hoekhuis van 't Haarlemerplein, zooals de heer T. G. zegt op blz. 29, of dat van de Prinsegracht, zooals ik vroeger in dit tijdschrift zeide.

Urs'land of Ruschland. Het door mij geopperde gevoelen dat *Rusland* eenvoudig ruschland zou beduiden, had de heer T. G. (blz. 33), toen hij mijn artikel nog niet gelezen had, reeds van »sommigen" (wie toch??) vernomen. Of 't geen hij er tegen aanvoert steek houdt, laat ik vrijelijk aan de beslissing van anderen over. Deels begrijp ik het ook niet. De russchen zijn, zegt hij, *water*planten, dus kan men onmogelijk zeggen rusch*land,* maar men zou dan hebben moeten spreken van rusch.... water? neen, *Rusch-delle!* Eilieve! (zooals vriend ZEEMAN zeggen zou) is een *del* dan *geen* land?

Riet-land en *lies-veld* is toch goed Hollandsch en zou *rusch-land* 't dan niet zijn!

»Gemakkelijk kon *urs* in *rus* overgaan, want van 't verspringen van de *r* zijn voorbeelden genoeg." Dat stem ik gaarne toe, maar het uitlaten van de *ch* in 't schrijven [1]), terwijl in 't spreken 't woord onveranderd bleef, zal toch nog wel gemakkelijker gegaan zijn. En dan (zegt de heer T. G.) 't is sinds 300 jaar nooit *Ruschland,* altijd *Rusland* gespeld. Is dit dan nu een bewijs dat 't eigentlijk *Urs'lland* moet wezen?

Omtrent de symbolische beteekenis van de ligging der grachten waaraan men de namen gaf van *Heeren-*, *Keizers-* en *Prinsengracht,* wacht ik af of de heer T. G. er nog iets naders van zal gelieven te zeggen, of is hij van die meening teruggekomen?

Dat in Heerengracht het woord *heeren,*

---

[1]) Verondersteld nog dat 't woord oudtijds met *sch* geschreven werd.

dezelfde beteekenis heeft als wij er thans nog aan hechten, dat ben ik volkomen met den heer T. G. eens.

Fluweelen burgwal (blz. 92). 't Blijkt uit meer dan een plattegrond en wijkkaart, en ook uit het door den heer T. G. aangehaalde adres, dat men in de 18e eeuw de geheele O. Z. Voorburgwal zoo noemde, en wel niet alleen de Oostzij, maar ook de Westzij, voor zoover deze laatste niet de Bierkaai heette.

Het huis van POMPEJUS OCCO, welks standplaats aan de vergetelheid verdient ontrukt te worden, om de herinnering der gastvrijheid die het zoo dikwijls aan vele geleerden en letterkundigen aanbood, stond op den hoek van de Papenbroeksteeg en de Kalverstraat (blz. 64). Maar op welken hoek? Volgens de 12e editie van VON ZESEN werd het later een herberg *Place Royal* geheeten. Thans het Poolsche koffijhuis? Of was het op den anderen hoek? Die het weet zegge het; dit 16e eeuwsche Muiderslot binnen onze muren is belangwekkend genoeg om er nasporingen naar te doen.

Het Karthuizershof (blz. 35). Indien het bedoelde prentje de originele teekening juist wedergeeft, zou deze dan wel bijzonder getrouw zijn? of zou de teekenaar ook wat vrij spel gelaten hebben aan zijne fantazie? Ik vraag dit, omdat het mij zoo uitermate apocryf voorkomt — dat *koren*veld in de onmiddelijke nabijheid van Amsterdam! Of is uit meer prenten of anderszins te bewijzen, dat hier in de 17e eeuw wel koren verbouwd werd?

Montelbaanstoren. Gaarne geef ik mijne gissingen voor beter en daarom kom ik er ook rond voor uit, dat hetgeen de heer T. G. thans zegt (blz. 119) omtrent de oorzaak, die aan den toren aan de Oude Schans den naam deed geven van *'t huis te Montelbaan*, t. w. een toespeling op 't kasteel te Montalban, dat in de, toen uiterst populaire, vertelling der vier Heemskinderen voorkomt, mij wel van alle geopperde gissingen omtrent dien naam het waarschijnlijkste voorkomt, en zooveel te meer, daar ook WAGENAAR hierop schijnt te doelen, die met 't kasteel Montauban in Guyenne ook wel dien toren van REINOUT aan den oever der Gironde zal gemeend hebben. De heer T. G. mag dus de schim van onzen grooten stadbeschrijver wel vergeving vragen, dat hij in 't eerste stuk (blz. 141) hierover min of meer den draak met hem gestoken heeft, terwijl hij nu later een bondgenoot in hem blijkt te hebben.

Op blz. 137 van 't 2de stuk deelt ons de heer T. G. een ouden straatnaam mede: de *Barvoeterssteeg;* deze mededeeling heeft mij veel genoegen gedaan, want ik begroet er den ouden echten naam in van de Barndesteeg. Ik stem toe, dat de bijvoeging »op het eiland achter de Oude Kerk" wel het eerst zou doen denken aan de tegenwoordige Oudekennissteeg, te meer daar deze vroeger den synonymen naam droeg van Minderbroederssteeg, doch ook de Barndesteeg ligt achter de Oude Kerk en op een eiland (welke steeg in Amsterdam ligt *niet* op een eiland?). Bij gebrek aan echte kaarten of platte gronden van Amsterdam en omstreken, die van vroeger dagteekenen dan 1544, is 't moeielijk te beslissen waar omtrent achter de Oude Kerk een plek kan gelegen hebben, die genoeg van het overige land afgescheiden was om juist bij uitsluiting »het eiland', genoemd te worden; mogelijk was het de strook gronds die de heer T. G. beschrijft, mogelijk was het eene andere; de sloot die achter de Oude Doelen lag komt mij echter wel wat al te nietig voor om een »eiland" te vormen in een terrein als het van zoovele en zooveel breeder wateren doorsneden Amsterdam.

In allen gevalle geloof ik, dat wel niemand in ernst zal tegenspreken, dat de Barndesteeg haren naam aan 't klooster der Barrevoeters te danken heeft, en dat het gevoelen als zou hij van 't ketterbranden of -barnen afkomen, onhoudbaar is.

Dit onderwerp doet mij van zelf denken aan de beide andere blaadjes van »het afschuwelijke klaverblad van *martelen, bloed* en *branden*" van het 1e stuk blz. 25, de Bloedstraat en Martelaarsgracht. Wat de eerste betreft, ik wil niet bepaald tegenspreken dat men bij dien naam aan den amsterdamschen bloedraad te denken zou hebben. Evenwel verdient opmerking, dat LE LONG, [1]) die deze overlevering aanneemt en mededeelt, bepaald er bij denkt aan de, op 't plan van JOOST JANSZ. voorkomende, »bloetcamer", hebbende, zegt hij, »de gemelde *Bloedstraat*, van den *Bloedtraadt,* en de *Bloedtkamer*, eertijds in dit klooster gehouden en geweest zijnde, daardoor veel onrechtvaardig *Bloedt* is vergoten, den naam ontleent;" maar aangezien deze »bloetcamer" volgens het plan lag vlak achter het ziekenhuis, zoo zal men ons moeten toestemmen, dat dit geen zeer geschikte plaats was voor die bewuste bloeddorstige zamenkomsten en maaltijden [2]) der monniken en regenten, maar veeleer met mij het er voor houden, dat deze »bloedkamer" een locaal was, bestemd tot het verrigten der chirurgische operatiën die op de zieken in 't klooster moesten worden toegepast, kortom wat men thans noemt: eene verbandzaal

[1]) *Reformatie der stadt Amsterdam,* 1729 blz. 562
[2]) Zie *Amsterdam,* 1e stuk blz. 25.

En dat aan deze bloedkamer (anders een vrij onbeduidend deel van 't klooster) de Bloedstraat haren naam te danken heeft, zegt LE LONG uitdrukkelijk, maar dat daarom de bloedraad er niet meê behoefde te maken te hebben wordt waarschijnlijk door eene vrij curieuse bijzonderheid die LE LONG t. a. p. mededeelt omtrent de Monnikenstraat, »welker eijnde men zelfs tot omtrent den jare 1662 toe, het *Monniken-kakhuijs* plagt te noemen." En werkelijk die retirade is ook op 't plan te vinden, hoewel meer ter zijde van de Monnikenstraat (waar thans de Monnikendwarsstraat ligt) even als ook de bloedkamer niet *precies* op de plaats stond waar thans de Bloedstraat loopt.

Het schijnt dus, dat men aan de huizengroepen die hier en daar op den grond van 't verwoeste klooster werden gebouwd de namen gaf van verschillende deelen van 't klooster, en dat van die namen die van de Bloedstraat 't langst is bewaard gebleven.

En nu de *Martelaarsgracht.* De heer Hg. heeft mij daaromtrent wederlegd in een artikel, gesteld met eene heuschheid en blijken dragende van eene belangstelling, waarvoor ik hem dankbaar blijf. Alleen weet ik niet goed, wat te denken van de zinsnede: »Latere schrijvers mogen *uit ligt te verklaren oorzaken* enz." Bedoelt de heer Hg. met die »latere schrijvers" WAGENAAR, dan moet ik tot mijn leedwezen bekennen, dat die oorzaken mij niet alleen niet ligt te verklaren maar integendeel geheel onverklaarbaar zouden zijn. Of geldt het mij en hen die met mij aan die overlevering, zoo als zij daar ligt, geen geloof slaan, en moet ik vermoeden, dat de heer Hg. mij houdt voor een van hen, die de geschiedenis, bijzonder die der 16e eeuw, wenschen te »reconstrueren," dan zou ik hem moeten verzoeken, zoo goed te willen zijn mijne brochure *Over de ware beteekenis van het Oranjeboven; brief aan den heer* J. A. ALBERDINGK THYM [1]) te lezen, dan zal hij bespenren dat dit niet alleen *niet* het geval is, maar dat ik integendeel een vurig protestantsch oranjeklant ben; — desniettemin zal niets mij bewegen om door 't aannemen van kwalijk gefondeerde overleveringen het zondenregister van de katholijke partij van die dagen nog grooter te maken dan het reeds is. De *waarheid* gaat bij mij boven alles. 't Is zoo, dikwijls ligt aan eene overlevering iets waars ten grondslag, maar hoe dikwerf verhaalt zij ons niet de ongerijmdste, vaak onmogelijke zaken, en indien aan *dit* verhaal iets waars was, zou dan HOOFT, die zoo uitvoerig is over alles wat in dien tijd te Amsterdam voorviel, er van gezwegen hebben? De naam Moorddam werd wel door het volk aan Amsterdam gegeven, maar door 't volk aan gene zijde van 't IJ. Wil men aannemen, dat hier te Amsterdam geregtelijke moorden hebben plaats gehad, goed! deze zijn in ons land ook zelfs 40 jaar later nog wel geschied, maar openlijk. Doch die beschuldiging van ombrengen *in 't geheim,* en zonder vorm van proces, dat is het waar ik, voor de eer van Amsterdam, tegen op kom. Ik herhaal nog eens (te meer daar in mijn vorig artikel hierover een drukfout schijnt ingeslopen): »En waartoe ook? JOOST BUIJCK en HENDRIK DIRKSZ, SIJMEN KOPPESZ, en de »»*lange Deventerkoek*"" [1]) schaamden zich het ketterslagten niet."

Voor 't overige, ik erken het gaarne, heeft de heer Hg. mij overtuigd, dat ook de door mij veronderstelde afleiding van 't woord *Mnrtelaarsgracht* de ware niet is, en ben ik veeleer geneigd de zijne aan te nemen, namelijk, dat de martelaarsgracht een pendant zou zijn van 't »Boerenverdriet."

Hiermede wil ik besluiten; het onderwerp in de belangstelling van alle »navorschers" aanbevelende. CHR.

[1]) Amsterdam bij TEN BRINK en DE VRIES, 1863.

[1]) Schimpnaam van den spaanschgezinden schout PIETER PIETERSZOON, 1566—1572.

Nederlandsche spot- en scheldnamen (vgl. A. R.; XII, bl. 32, 95, 156, 286; XIII, bl. 223; XIV, bl. 31, 317; XV, bl. 318). Toen MAARTEN VAN ROSSUM, in 1543, Amersfoord zelf tegen zijn gegeven woord, stormenderhand bemagtigde, heeft men dit vers gezongen:

»Amersfoort was een kamp vol stieren,
Keizer noch koning kost haar regieren;
Maar toen MARTEN VAN ROSSUM kwam,
Die maakte van elken stier een lam."

Met de kantteekening: »Aerdigh seggen van de Gedeputeerden der Generaliteit over de vier quartieren", leest men in de *Gedenkschriften van* A. VAN DER CAPELLEN, op het jaar 1622: »De Gedeputeerde van de Staeten, sijnde op den Lantdagh, seiden, dat die van de *Veluwe* waeren de *sinceerste,* die van de *Graefschap* de *looste,* en die van *Nimwegen* de *opiniatreste;* 't welk oorsaek heeft gegeven aen andre, te vergelijcken die van de Veluwe bij *Scaepen,* die van de Graefschap bij *Vossen,* ende die van Nimwegen bij *Stieren.* Out spreekwoort: een muis van de Veluwe is slimmer als een kat van de Betouwe." J. L. A. I.

GESCHIEDENIS.

Elisabeth Bekker (vgl. A. R.; XI, bl. 232, 321; XII. bl. 34, 65, 195, 200, 232). Ofschoon niet tot de medewerkers behoorende, die in den *Navorscher* de aandacht van den heer H. FRIJLINK op deze merkwaardige vrouw en hare vriendin A. DEKEN hebben gevestigd, waaraan wij dan ook, naar het schijnt, de door hem verzamelde en uitgegevene *Levensschetsen* benevens de daarop gevolgde *Bijvoegselen* en *Verbeteringen* in 1862 en 1863 ontvangen, te danken hebben, zoo vermeen ik echter, alsnog aan de belangstellenden in al wat beide dames betreft geen ondienst te zullen doen door aan het bestuur van dien zelfden *Navorscher* een plaatsje te verzoeken ter mededeeling van een zestal brieven van haar in mijn bezit. Alhoewel de Heer F., volgens het door hem bij den aanvang zijner *Bijvoegselen* gestelde, den *Navorscher*, naar ik vermeen, tot de weinig gelezene tijdschriften schijnt te tellen, zoo zal dit nogtans aan mijn doel bij deze mijne aanbieding genoegzaam kunnen beantwoorden, daar ik nu de zekerheid heb dat de Heer F. tot die weinige lezers behoort, te meer daar hij, niettegenstaande hij waarschijnlijk een groot aantal lezers voor zijn geschrift zal gevonden hebben, niet denkelijk gestemd is, om spoedig eenig vervolg op het door hem geleverde ons te schenken; de *inhoud* dezer brieven vertrouw ik zal hem niet ergeren, die eenvoudig doch karakteristiek is en tot eene bijdrage tot de kennis der levens- en schrijfwijze der beide vrouwen zal kunnen dienen.

V. D. N.

Brieven van E. BEKKER wed. A. WOLFF, en A. DEKEN.

Aan G. v. N. en Huisvrouw in Rotterdam.
Myn Heer en Mejuffrouw!

Gisteren spraken wy den Heer DOORNBOSCH, die my zeide met eene commissie van UEd. aan ons belast te zyn: zy bestond in een herhaald verzoek om te R. bij UEd. te komen. Ik betuig U ernstig dat ik zeer verlegen ben over deeze uwe ons zeer vereerende attentie. Het verstandig en hartelyk genoegen dat ik te gemoet zie in het huisselyk gezelschap met twee personen van uw beminlyk en waardig caracter maakt my zeer genegen om uw heusch verzoek met alle volvaardigheid aan te nemen; maar myne lieve vrienden, hoe doodelyk onmagtig zullen wy, blinkende Nietjes! gevonden worden om op onze beurt onze erkentenis te toonen? Hoe! denkt gy niet dat het myne grootschheid veel zal kosten, te moeten zuchten onder zulk een aangenamen last *goedheden die men niet vergelden kan!*

Evenwel! Ja wy komen vast, maak er staat op! wanneer? wel zou het niet best zyn als wy van Rhynsburg retourneerden? ons dunkt ja; dan zyn wy in de Buurt en hebben gezelschap, want hoe goed gy zyt, ik flateer my niet dat gy ons tegen zult komen?

Laat ik het niet ontveinzen! de zeilsteenige kragt der zielen hebbe ik omtrend u beiden ondervonden; ik verlang om nader kennis te maken, en den kleinen kring myner beste Vrienden uittebreiden, met twee Menschen die my zo bevielen.

Myn verlangen hoeft gene prikkels; maar hoorende dat CEES VAN OEVEREN zaliger, nog in dit tranendal geinquartiert is, en nog te kyken, zo doet dit geen kwaad aan de zaak: Hy en nog een origineel zeker Non Ens, zyn een Rotterdamsche reis waardig.

O alle gy Goden en Gratien! wat zullen wy ons diverteeren, Huisselyk diverteeren, vermaken genieten die men als zedelyke schepselen, wiens smaak gezuiverd is van al het grove, genieten kan! Ons hart zal lachen! ons verstand zich uitspannen; etc. — maar wat is hier volmaakt? en wy zullen keurlyke traanen, traanen die van het hart afvloeijen, traanen die alleen de vriendschap geheiligd zyn, storten als wy zeggen adieu WOLFJE! adieu v. N.! adieu eerzame GERRITbaas, adieu AGIE, staatige matrone!

Wy beiden groeten u, en allen die zich wel geintentioneerd naar ons informeren, en ik blyve in hoop van met een gunstig antw. vereert te worden zoo ras mooglyk zyn zal.

Waarde lieve vrienden

UEd. Ootm. Dienaresse en Vriendin
E. BEKKER wed: A. WOLFF.

Ryp 12 July 1779.

adres by den Heer ALLARD Boekv. te Amst^{m}.

Aan dezelfden.
Myn Heer en Mejuffrouw
Zeer geeerde Vrienden!

De tyd om van huis te gaan nadert en gevolgelyk ook het oogenblik waar in wy de eere zouden hebben om UEd te toonen welk een vertrouwen wy stellen in de woorden van twee brave en allervriendelykste menschen: want wy zullen by u komen zo rasch als de Rhynsburgsche ver-

gadering is afgelopen: denkelyk in gezelschap der Rotterdamsche vrienden.

Wy gaan den dertienden van huis logeeren te Amst[m] by onzen Boekverkoper. Wy willen van daar een koffertje aan UEd huis adresseeren en de andere bagage van Rhynsburg medebrengen. Gy zult ons tog wel een dag of 10 willen huisvesten en logeeren? of wy moesten u heel slegt bevallen. Wat my betreft gy zult omtrent mij spoedig genoeg weten hoe of ik ben want ik ben niet anders dan zo als ik my vertoon.

Ik verlang waarlyk — en al heel sterk óók, — om nader kennis en vriendschap te maken: onze *ziender* groet u, zo doet ook zyn wyf, het wyf zynes boezems, zo doet ook de beminde van myn hart de lieve Jufvrouw MUUZ, zo doet ook ons AAGIE, en zo gy het niet euvel neemt, zo doet ook Patrijsje.

Ik heb gemeend dat de beleefdheid eischte UE. te verwittigen dat wij uwen geeerden ontfangen hebben en dat wij goed aan uw huis zullen zenden.

Leef zoo gelukkig als ik vergenoegd leef, en gij zult het zeer wel hebben.

Ik omhels u en blijve

Ryp 10 Augustus 1779. T. T.

E. BEKKER, wed. WOLFF.

Aan denzelfden.

Myn Heer en Mejuffrouw. Waarde vrienden.

Veel woorden te gebruiken om UEd. onze erkentenisse te betuigen zal onnodig zyn, dewyl UEd. wel verzekert zyn dat gy geene ondankbare menschen verplicht hebt. Kort en goed zeggen wy UEd. by herhaling dank voor alle de genoegens, alle de vermaken, alle de beleeftheden ons zelf bewezen, of ons om uwent wille aangedaan.

Wy hoopen dat de onpasselykheid van onzen vriend reeds geweken is, en dat hy nevens zyne beminde in goede gezondheid, braaf aan 't *otteren* is.

Mejuffr. de weduwe VAN RYSSEN heeft ons wel gehuist, wel gespyst, wel bezorgt, en gelegenheid gegeven om persoonen van onzen smaak by haar te zien; waaronder de Heer VALK en zyne vrouw zeker te tellen zyn.

Thans zyn wy by onzen vriend ALLARD en blyven tot Zaturdag, gaande vervolgens naar onze stille Ryp.

Nu zoude ik UE. kunnen ontslaan om verder te lezen maar wie zal uit onzen naam groeten en dat dit gedaan word daar hebben wy ons hart op gesteld. Den ouden Heer v. N., den Heer SALOMON en ELIAS nevens hunne vrouwen en kinderen, den Heer G. V. D. POT en Huisgenoten, den Heer en Juffr. FLAAS, VERVEER, DE KOKER, VAN DEN BOSCH en vrouwen; *de Man uit wie een Leqio duivelen gevaren zyn*, en allen die zich uit de uwen naar ons informeeren.

AAGIE zal dezen sluiten, ik ben van 't hoofd tot de voeten uwe zeer liefhebbende vriendin en dienaresse,

E. BEKKER, Weduwe WOLFF.

Amst[m]. 19 Sept. 1779.

P.S. Wy hebben gisteren zoo heerlyk in den Schouwburg zien speelen, dat wy in 't vervolg ons getuigenis zullen veranderen: want zo is hier van te vooren nooit gespeelt.

Wat zal ik by al het voorgaande voegen, zo doodelyk onmagtig in het uitdrukken der gevoelens van mijn dankbaar hart? zal ik u melden dat ik mijnen geest afotter om woorden uittevinden om u een denkbeeld te geven van de leevendige gevoelens van genoegen bij u ondervonden? Wat zal het gevolg zijn, GERRITS ziel zal begeren te lachen en ik zal my schamen over myne vermeetele onderneeming. Wees dan te vrede waarde vrienden met myne eenvoudige dankbetuiging, laat ik my verder in uwe vriendschap moogen aanbevelen en u nog met eenige groetenissen, door myn vriendin WOLFF vergeeten, moogen belasten, groet en spreek voor ons uwen zegen uit over (?) KEESJE VAN OEVEREN, zyn jonge zoon (?) en, ten teeken van onze zugt voor het dierbaar Huis van Oranje, ook aan zyn talryk nakomelingschap. Groet den Herder van Kralingen, zeg dat ik wanneer ik weder te Kralingen koom, hem wel volkomen Aphezis, loslaating, wil aankondigen vermids zyn dienst van weinig nut is. Groet de vriendinnen die onder het kruis booterammen vr..... en wensch haar alle de zegeningen van een werkzaam leeven, groet, met een woord allen die den landen, kerken, genootschappen, huisgezinnen of zich zelven nuttig zyn, van haar die zich eenvoudig tekend

Gunst. (?) vriend en vriendinne
Amsterdam, uw oprechte vriendin
18 sept[r]. 1779. A. DEKEN.

Aan dezelfden.

Waarde vrienden.

Ik kan onmooglyk schryve zo krank ben ik zederd 4 weken op nieuw, al myne kragten zyn weg, ik kan naauwlyks verbed worden, al myne zenuwen zyn als beroerd! AAGIE ligt aan ysselyke derdendaagsche koortsen. Oordeelt des niet liefdeloos over

my of haar, ik heb ziek geweest genoegsaam so dra ik thuis kwam, ik kan ik mag niet langer, wy zyn u altoos dankbaar maar wie kan tegen zulke smartelyke krankheden. Groet hartelyk allen de uwen, wy zyn uwe opregte vriendinnen, niet boos op ons zyn GERRITJE lief, en AAGIE lief.

De wed. WOLFF en A. DEKEN.

Op myn bed 9 Dec. 1779 Ryp.

Aan dezelfden.

Geachte vriend en vriendin!

Wy zyn niet ondankbaar, wy zyn nog gevoelig over de vriendschap aan uw huis genooten, maar wy zyn onmagtig geweest en wy zyn 't nog, had gy gezien hoe of wy den winter rond gesukkeld hebben, gy zoud medelyden met ons gehad hebben ik van November tot 18 Maart getobt met zwaare derdendaagsche koortsen, WOLFJE verscheidene maalen op de oever van den dood, allerlei pynen en benaauwdheden uitstaande, naardien het gansche zenuwgestel afgewerkt en verwoest is, terwyl ik deeze schryf legd zy weêr in eene benaauwde zenukoorts, daar is myne lieve vrinden geen lastiger *otteren* dan het otteren met ziektens, ons aandoenlyk hart heeft ook magtig veel uitgestaan door 't verlies van onzen leeraar en vriend VAN GROUW, de weduwe gaat te Mai met er woon weêr naar Dokkum daar haar Familje woond, dat gezelschap zyn wy ook kwyt den tweeden April zal eenen HARTMAN hier zyn intrede doen, indien hy als mensch en vriend zo bekwaam is, als hy met regt als Leeraar erkend word, kan GROUWS verlies vergoed worden. Onze lieve vriendin MUUSZ is maanden agter een in gevaar geweest door haar groote zwakheid, om aan 't water te sterven, de vrees hier voor heeft ons lang geen goed gedaan. Indien het den Hemel behaagd ons van den zomer wat meer gezondheid te laaten genieten hoopen wij ter onderhouding der vriendschap wat meer Brieven te schryven en te ontvangen, WOLFJE zend u hiernevens het u toegezegde en hoopt dat het u genoegen zal geven, vaardwel.

Geachte vriend en vriendin. Groet alle de bekenden byzonder uw beider geeerde Famieljes en daaronder met naamen den ouden heer V. N. van uwe oprechte vriendinnen

De weduwe A. WOLFF en A. DEKEN.
Ryp, 27 maart 1780.

V. D. N.

Nederlandsche vlag (vgl. A. R.; XV. bl. 4, 228, 289, 355; XVI bl. 35, 98.) Pour la cloture! Dank aan den heer VAN LENNEP voor zijne gracieuse teregtwijzing.— Het zij echter aan steller dezer regelen vergund aan te merken, dat het hem leed doet wanneer de heer V. L., dien hij zeer hoog acht, het tot *nonsense* aanrekent, eenvoudig omdat men een onderzoek heeft trachten uit te lokken, niet zoozeer naar de waarheid als wel naar den oorsprong (vgl. *Nav.* XV. bl. 4, 289) eener bewering, welke, hoe dom dan ook hier te lande, elders bij geachte schrijvers, al zijn zij maar Franschen, ingang heeft gevonden.

u. — H.

Cornelis Haga (vgl. XVI. bl. 41 en 105). De heer STEINMETZ t.l.a.p. maakt opmerkzaam op de familie HAGA te Sneek; ik meen mij te herinneren, dat de schrijver van de *Levenschets van Mr. Cornelis Haga*, de heer VAN HARDERWIJK, bij gelegenheid dat hij voor handelszaken de provincie Friesland bezocht, te Sneek bij genoemde familie onderzoek gedaan hebbende, geene inlichtingen heeft kunnen verkrijgen, om reden dat aldaar geen verwantschap bekend was.

V. D. N.

Cornelis Haga. Met dankzegging aan de heeren, die antwoord hebben gezonden op de vraag betreffende CORNELIS HAGA in het februarij-nummer van den *Navorscher*, moet ik tot mijn leedwezen verklaren door niemand geheel bevredigd te zijn. De levensschets van C. HAGA door K. J. R. VAN HARDERWIJK (den heer J. W. WEIJERMAN zij dank voor zijn vriendelijk aanbod) was mij bekend. Een staande beer aan een paal gebonden wordt als zijn wapen aangewezen. Later heeft VAN HARDERWIJK in VAN DER AA'S *Woordenboek* een kort en zakelijk overzigt gegeven van het leven des beroemden mans en diens werkzaamheden in Zweden, Turkije en ons vaderland. Dit is, voor zoo ver ik weet, het laatste wat over C. HAGA geschreven is, tenzij men mogt willen wijzen op een stukje over CYRILLUS door SONSTRAL geplaatst in den *Evangelischen Volksalmanak* 1865, waarin melding gemaakt wordt van het deel, door C. HAGA genomen in de hervorming der Grieksche kerk in Turkije. — Na al wat er over C. HAGA geschreven is, blijf ik vragen naar zijne afkomst, familie, nakomelingen. VAN HARDERWIJK zegt: van zijn afkomst en jeugd is niets bekend. — Van afstammelingen wordt geen melding gemaakt. 'T is als of hij eene tweede MELCHISEDEK is, zonder vader, zonder moeder, zonder geslachtrekening. — Wie is in staat nadere inlichtingen te geven? Daartoe mogen deze aanwijzingen den weg banen. C. HAGA is te Amsterdam geboren 28 jan. 1578; overleden te 's Gravenhage 12 aug. 1654, be-

graven te Schiedam in de St. Janskerk, alwaar zijne erfgenamen (wie waren deze?) een grafmonument hebben opgerigt. Hij was gehuwd met ALETTA BRASSER, met wie hij 32 jaren verbonden was.

Mij zijn in Friesland HAGA's bekend. Omstreeks 1680 was te Heeg predikant TOBIAS HAGA; te Sneek woonden er in de vorige eeuw van dien naam. Was TOBIAS verwant aan CORNELIS? De nu nog levende familie van dien naam te Sneek kan geene inlichting geven, bij gebrek van papieren en genealogie. Dit in antwoord aan den heer F. F. C. STEINMETZ.

In 1610 was C. HAGA in Zweden. Bij Stokholm is een lustslot Haga geheeten. Heeft die naam beteekenis? Vanwaar de oorsprong? Staat hij ook in verband met den familienaam van CORNELIS? Wie geeft antwoord op al deze vragen?

H.

Calishoek—'s Heerenhoek (vgl. XVI. bl. 108). Waarschijnlijk heeft de gemeente 's Heerenhoek haren naam ontleend aan een hoekje gronds in den n. o. hoek van den polder gelegen, toebehoorende aan de gezamenlijke ambachtsheeren van 's Heerarendskerke, en daarom de Heerenhoek genoemd werd. Op dit stuk gronds, palende aan den, in 1612 bedijkten Nieuwen-Craijertpolder, en waartegen in 1642 een andere belangrijke polder, de Westcraijert geheeten, werd aangewonnen, werden al spoedig eenige huizen gebouwd, welker steeds vermeerderend getal, het dorp 'sHeerenhoek gevormd heeft.

K. v. S. n°. 2.

Dertiendach (vgl. XV. bl. 360, XVI. bl. 35 en 65). Dertiendag, de dertiende dag des jaars voor hen, die met kersmis beginnen te tellen, komt mij voor zijn blijvend bestaan te danken te hebben (want die benaming leeft in Vl. en Z. Vl. nog onverzwakt voort) aan de wijze waarop de mindere stand in Vlaanderen er zijne tijdrekening op na houdt: deze is nog geheel middeleeuwsch: 8 dagen na Sinxen, de 3de dag in de goê weke, 14 dagen voor Allerheiligen, en zoo meer.

G. P. ROOS.

Brief van Willem IV (vgl. XVI. bl. 67). Dezen brief vinden wij in zijn geheel alreede medegedeeld door ARN. ROTTERDAM in zijn: *Gods weg met Nederland,* Amst. en Utr. 1753, bl. 181, en in *Het leven van Zijne D. H. Willem Karel Hendrik Friso,* Amst. bij BERN. MOURIK, dl. I. bl. 150.

L. D. R.

De pinken te Scheveningen. De graaf van Heiden (vgl. XV. bl. 291). Tot gedeeltelijke beantwoording der door H. R. gedane vragen kan ik mededeelen:

Dat de russische admiraal VAN HEIDEN Nederlander van geboorte was en na het vertrek van den stadhouder WILLEM V in russischen dienst is overgegaan.

In 1829 voerde hij bevel over het russisch eskader hetwelk deel nam aan den slag van Navarino.

Zijn broeders zoon is de graaf V. HEIDE REINESTEIN, lid van de tweede kamer der staten generaal.

Hij is voor ongeveer 20 jaren in Rusland overleden en heeft zijn zonen in hooge betrekkingen gezien.

De eene was gouverneur, ik meen van Esthland, en de andere admiraal (zie o. a. de fr. edit. van den *Almanach de Gotha,* 1861, pag. 738).

De levensbeschrijving van den bedoelden VAN HEIDEN is te vinden in eenen *Drentschen Almanak,* in den vorm van een jaarboekje, uitgegeven zoo ik mij niet vergis tusschen 1840 en 1850.

De kamerheer VAN HEERDE moet zijn geweest de toenmalige baron later graaf VAN HEERDE VAN EVERSBERG, sedert hofmaarschalk van Z. M. WILLEM I.

Diens oudste zoon, de gepensioneerde generaal majoor in nederlandschen dienst, is voor een paar jaren op zijn landgoed Eversberg onder Hellendoorn overleden, met achterlating van twee zoons. De oudste woont alsnog op het vaderlijk landgoed, terwijl de jongste officier is bij de nederlandsche marine. Deze voert den titel van baron, daar die van graaf alleen bij regt van eerstgeboorte overgaat.

Instructie voor schoolmeesters (vgl. A. R. XV. bl. 358). Het volgende is ontleend aan het *Kerker. Actaboek* van de herv. gem. te Wemeldinge.

»Int Coll. qual., den 10 Julij 1683 te Wemeldinge gehouden, is ADRIAEN ADRIAENSE WAGEMAKER, lantbouwer ende inwoner van dese plaetse, eenparichlyck vercoren tot scoolmeester, voorleeser ende voorsangger, op de volghende conditiën:

1. Is int Collegio Qualificato vastgestelt, dat de beroepe scoolmeester ADR[n]. ADRIAENSE WAGEMAKER niet zal vermogen te verblijven in de bouwneeringe ende lantbouwerie, maer sal gehouden sijn ten eerste daervan te desisteeren ende sig geheel tot het scoolampt over te geven tot meerder commoditeyt vant scoolampt voorn[t].

2. Sal de voorn. scoolmeester de arme kinderen gehouden sijn voor niet t'onderwysen, ende het tractement van 4 £ vl[s].,

daervoor by de heere Ambagtsheeren geordonneert aen den voorigen scoolm^{r}. by d'ontfanger van groote armen te betalen, niet genieten nog mogen trecken volgends syn eygen presentatie, ende sal het tractement vant scoolampt niet ingaen als van Bamisse 1683.

3. Sal de voorn. scoolm^{r}. gehouden sijn, niet alleen swinters een bequame tijt te besteeden tot het scoolhouden, maer oock des soomers, bijaldien een getal van 12 à 14 kinderen ter scool quam.

4. Sal de voorn. scoolm^{r}. alnog gehouden syn, in quo dat de predicant sieck is of absent, dat de plaetse van een van de naeste buyre versorgt ende bedient wort:

Dit alles beloov ik getroulyk na te komen, ende tot bewys daervan heb ik dit int k.k.boeck met myn Eyge hant onderteykent.

ADRIAEN ADR.SSE WAG^{r}."

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

Klooster te Rome (vgl. XIII. bl. 37, 164). In de *Voyages hist. et littér. en Italie*, 1826—1828, *par* VALERY, leest men: Op den merkwaardigen voorgevel van de kerk, gewijd aan MARIA *der zielen*, staat het juiste opschrift: *Speciosa facta est.* In de derde kapel treft men goede schilderstukken aan van SERMONETTA, gelukkig navolger van RAPHAËL; eene copy, in marmer, van MICHEL-ANGELO; *Godvreezendheid*, door NANNI DI BACCIO BIGIO; de schoone *Madona* van JULIO ROMANO, door eene overstrooming van den Tiber en restauratiën beschadigd; de graftombe van ADRIAAN VI, naar de teekening van BALTHAZAR PERUZZI gebeeldhouwd door MICHEL-ANGELO SENESE en TRIBOLO; en de graftombe van LUCAS HOLSTENIUS, beroemd stadhouder van het Vaticaan, die het protestantismus had afgezworen. HOLSTENIUS werd in zijne betrekking opgevolgd door LEO ALLATIUS, afkomstig van het eiland Chio, en daarna door EVODE ASSEMANI van den berg Libanon, hetwelk tot het koddig koppeldicht aanleiding gaf:

Praefuit haereticus, post hunc schismaticus; at nunc
Turca praeest: Petri bibliotheca vale.

De graftomben van KAREL FREDERIK, hertog van Kleef, WILLEM ENCKEVOORT en ANDREAS VAN OOSTENRIJK, beide kardinalen, enz., worden door VALERY niet vermeld.

J. L. A. I.

Sententie tegen een' stier-os (vgl. X. bl. 60). „Gehoort by B.B. ende S.S. der stede Middelburg de aansprake gedaan bij den Stadhouder van den Rentmeester-generaal van Zeeland bewestenschelde ten lasten van zeekeren stier-os, toebehoord hebbende HUGO JANS, parochiaan in ter Bottinge, contenderende alzoo dat dezelve stier-os des voorsz. HUGO JANS huysvrouw, genaamd TANNEKEN ARENTS, met zijn hoorn in het dunne van haar buyk gesteken, en haar buyk heeft opengeschrobt van beneden van onder af aan beyde zeyden tot aan haar korte ribben, zulks dat zij van de kwetsuure gestorven is, — dat dezelve stier-os, bij mijn Heerens sententie gecondemneert, zoude worden gebragt van den levenden lijve tot ter doot, en 't vleesch gedistribueert den gevangens dezer stede, mitsgaders dat het hoofd gesteld zal worden ter plaatse van justitie op een staak, een ander ter exempel, dat hem een ijgelijk wagte, en diegeene die diergelijke quade en woeste beesten hebben, zulks verhoeden dat niemand daar schade of krijgen. Burgem^{rs} en Schepenen gelet hebbende daarop te letten stond en gezien de aanschouwinge op de perzoon van voorz. TANNETJE ARENDS gedaan, hebben gecondemneerd, dat de voorsz. stieros gedood zal worden, en zijn huyd en 't vleesch de gevangens ende den armen dezer stede gegeven worden, mitsgaders dat zijn hoofd gesteld zal worden op een stake ter plaatse van de justitie, een ander tot exempel, dat zich een ijgelyk wagte, en dengene die diergelijke quade en woeste beesten hebben, zulks verhoeden dat niemand daar schade of krijgen, op Poene, dat men de schade aan den eygenaar van zulke beesten zal verhalen en dezelve Corrigeeren na gelegentheyt van zaken.

Actum den 20 September 1571." (M. SMYTEGELD, *Zeeuwsche Rechtgeleertheyt*, ms., folio 332—334.)

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

's Heerenberg. Gaarne vernam ik de bronnen, waarin iets te vinden is omtrent het stadje 's Heerenberg in de gemeente Bergh gelegen. » Volgens sommigen" (wie zijn dat?), zegt VAN DER AA, in zijn aardrijkskundig woordenboek, » zoude het reeds in de 8ste of 9de eeuw, onder den naam van Eresburg bekend zijn geweest."

K. v. S. n°. 2.

Secunde. — Sabandar. In boeken schrijvende over Oostindië in de 18^{e} eeuw, treft men nu en dan aan: hij werd » aangesteld als Secunde" of » aangesteld tot Sabandar". Sabandar nu, beteekent hoofd des handels; zij waren gesteld tot beheering der inkom-

sten en uitgaande regten en ter beslechting van gerezen handelsgeschillen, ook was tevens de in- en uitklaring der schepen en vaartuigen aan hen opgedragen. Doch wat beteekend secunde? Is dit zooveel als adsistent resident?

Pruikemakersgild te Leiden. Het pruikemakersgild te Leiden is in 1810 te gelijk met andere gilden opgeheven. De archiven van vele dier gilden zijn op het stadhuis te Leiden, doch dat van het pruikemakersgild niet. Weet iemand ook te zeggen waar dit is te vinden?

N. K.

Waalsche gemeente te Groede. Apud Eccl. Gallican. Bourdeaux in Groede. Dit onderschrift vond ik bij een huwelijk in het kerkeboek van IJzendijke. Wat beteekent het? Wel weet ik dat te Groede eene Waalsche gemeente bestond, doch vanwaar dat *Bourdeaux?* De acte is van 1769.

G. P. ROOS.

Couranten-monopolie. »Geene advertentiën binnen Middelburg of jurisdictie van dien in eenige Couranten te stellen, ten zij dezelve ook in de *Middelburgsche Courant* zijn gesteld." (Resolutie van 25 maart 1758. Zie de 1ste *Middelb. Cour.* van 26 april 1758).

»Door de courantiers der *Middelburgsche Courant* is aan 's Lands Staten meede verzogt, dat alle advertentiën, welke de ingezeetenen dezer Provintie zullen willen geplaatst hebben in eenigerhande Couranten, buyten deze Provintie uytgegeven wordende, te gelyk en zoo dikmaals zullen moeten gesteld worden in deze *Middelburgsche Courant* als die zullen gesteld worden in eenige Couranten buyten deze Provintie, op Poene dat zoo zulks niet mogte gedaan werden, het geld dat voor het insereeren dezer advertentiën zoude moeten betaalt zyn geworden, dubbelt aan hun zal moeten worden voldaan."

»De Eerste Edele, mitsgaders heeren gedeputeerde van Middelburg, Vlissingen & Veere, hebben in dit verzoek geconsenteerd. — Item de heeren van Zierikzee." — Zie *Staten-notulen van Zeeland* van 22 sept. en 14 dec. 1758, fol. 379 en 485.

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

Proeven van strenge kerkelijke tucht. »Den 3 April 1649 is CORNELIA LA MOTTHE voor de Consistorie verscheenen, eñ is op haer attestatie tot lidtmaet deser gemeynte aengenomen: ende alsoo sy *locken* draeght, soo is sy daerover vermaent, dat sy deselve soude aflaten, alsoo het een sonde is tegen Godt eñ oock ergerlyck voor de menschen: te meer alsoo het in dese plaetse wat nieuws is."

»Den 20 Mey 1649 is oock geresolveert, dat de predicant met den ouderlingh sullen gaen bij CORNELIA LA MOTTHE om haer wederom te vermanen tot aflegginghe van hare *locken*."

„Den 12 April 1649 is goet gevonden, dat, alsoo eenighe jongelinghen in dese plaetse *gerethoryckt* hebben, eñ dat niemant van haer lidtmaet en is, dat de ouders van deselve, dewelcke ledematen syn, daerover sullen aengesproocken werden vañ predicant met een ouderlingh, als oock dat de broeders met namen sullen aenspreken JACOB SNOUP, herberghier, in welckes huys dese jonghgesellen verscheydenmalen by den anderen syn geweest om haer selven te bereyden tot het *rethoryck spelen*."

»Den 21 April 1649. Alsoo EUWOUT JACOBSEN, diaken deser gemeynte, het *rethoryckspel* oock aenschouwt heeft, soo is hy daerover voor de Consistorie vermaent, heeft daerover leedtwesen betoont, eñ belooft sich selven door Godts genade in toecomeñ voorsichtiger te draghen."

»Den 2 Mey 1649 is oock geresolveert, dat, alsoo daer groote ongeregeltheden soo van droncken dryncken als van dansen eñ springen, eñ de gans te klippelen op de bruylofte van JAN MEUWSEN syn begaen, de predicant met den ouderlingh sullen gaen by de ledematen deser gemeynte, dewelcke op die bruylofte syn geweest, om haer daerover aen te spreken, eñ te vernemen hoe verre sy haer selven daerin oock hebben verloopen."

(Aanteekeningen uit het *Kerker. Actaboek* der Herv. gem. te Wemeldinge).

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

Stemgeregtigden in de ambachten. In de eerste jaren der 16de eeuw moet er een plakaat zijn uitgevaardigd, waarin bepaald werd, dat men een aandeel van 100 gemeten in een ambacht behoorde te bezitten, om als portionaris *stemgeregtigd* te zijn.— Door wien en wanneer is dit plakaat uitgegeven, en waar zou het geboekt of te vinden zijn?

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

OUDHEID-, MUNT- EN PENNINGKUNDE.

Opschriften op geschut (vgl. XIII. bl. 174, 291, 301; XVI. bl. 114). Volgens *the Ill. London News* van 26 nov. 1842, waar men eene kleine afbeelding van Queen ELISABETHS pocket Pistol vindt, werd hetzelve gegoten te Utrecht in 1544, en is de engelsche vertaling van het opschrift:

»O'er hill and dale I throw my ball;
Breaker my name, of mound and wall."

Deze zelfde vertaling leest men ook in het *Penny Magazine* van 16 febr. 1833, met bijvoeging »that this beautiful piece of brass »ordnance was presented to ELISABETH by »the States of Holland, as a token of »respect for the assistance she afforded »them against Spain."

u—H.

Noodmunten van 1718 en 1719 (vgl. XVI. bl. 116). De *tien* noodmunten, geslagen op voordracht van baron VON GÖRTZ, een' der geheime staatsministers van KAREL XII, koning van Zweden, doch na diens dood onthoofd, — zijn afgebeeld en zeer uitvoerig, geschiedkundig beschreven in J. D. KÖHLERS, *Historᵉ Münz-Belustigung.* Th. VI. pag. 233 nº. 30; zij voeren aldaar het jaartal 1715 tot en met 1719.

Het zijn de volgende: 1. De kroon. 2. Vrouwenbeeld, met omschrift: *pvblica fide.* 3. Krijgsman, met *Wett och Wapen.* 4. *Satvrnvs.* 5. *Ivpiter.* 6. *Mars.* 7. *Phoebvs.* 8. *Mercvrivs.* 9. Krijgsman en leeuw, met *Flink och färdig.* 10. Vrouwenbeeld, voorstellende de Hoop, met: *Hoppet.* — Zij komen zeer veel voor. Kent ASPERA er elf?

Amsterdam. Jº. d. V. Jzn.

Penning op de onoverwinnelijke vloot. Onder de gezamenlijke gedichten van FRIEDRICH VON SCHILLER, van de tweede periode, komt er een voor, van het jaar 1786, op de onoverwinnelijke vloot, naar een oud dichter, eindigende met deze twee regels:

Gott, der Allmächt'ge blies,
Und die Armada flog nach allen Winden.

Daarop volgt, in de 12º. uitgave, Stuttgart u. Tübingen 1827, I. p. 170, eene aanteekening, vermeldende, dat: »deze twee laatste verzen van het gedicht eene toespeling zijn op de medaille, die koningin ELISABETH tot aandenken van hare zegepraal liet slaan, wordende daarop eene vloot voorgesteld, die in den storm ondergaat, met het bescheiden omschrift: „*Afflavit Deus et dissipati sunt.*"

Nu komt bij mʳ. G. VAN LOON, *Beschr. der Nederl. Historiepen:* dl. I. bl. 392 nº. 1, eene dergelijke medaille voor, met het omschrift *Flavit Jehovah et dissipati svnt* en de afbeelding der spaansche oorlogsvloot; welken gedenkpenning *de Zeelanders* ter dankbare gedachtenis dezer gebeurtenis te Middelburg hebben doen munten. Waarschijnlijk is het deze, waarop in gemelde aanteekening wordt gewezen; en dan is die aanteekening niet naauwkeurig: of kan iemand eene andere oplossing geven?

Amsterdam. Jº. d. V. Jzn.

Zilveren medaille van 1774, met handelsgebouw. Voorzijde: een staande Mercurius, leunende met den rechter arm op een voetstuk of altaar, dat een ovaal wapenschild binnen eenen krans vertoont, bestaande het wapen uit twee kruiselings vereenigde leliën of tulpen; op den voorgrond, ter zijde en voor het voetstuk, liggen eene weegschaal en een hoorn van overvloed, waaruit geldstukken zijn gestort; om den rand: *fidelitati et industriæ;* in de afsnede MK. F. — Keerzijde: op den hoek eener straat ziet men een prachtig gebouw, waaronder eene breede gaanderij; het gebouw rust op breede zuilen, (nog andere zuilen in het verschiet) en is van twee verdiepingen; de beide hoeken van het dak aan den voorgevel zijn versierd elk met eenen vooruitstekenden draak of dolfijn; achter dit hoofdgebouw ziet men een ander met een stompen toren. In de afsnede MDCCLXXIV, en daaronder I. C. MK. F. [1]). De grootte der medaille is naar den muntmeter van wijlen P. SMIDT VAN GELDER 33, en naar dien van G. TH. BOM 50. Zij weegt 4,4. In den catalogus van het kabinet van wijlen prof. N. C. KIST heet het gebouw een beursgebouw [2]).

Wie kan iets naders ter verklaring dezer medaille mededeelen, tot welke stad buitenslands zij betrekking heeft, welk het wapen is dat daarop voorkomt, enz.?

Amsterdam. Jº. d. V. Jzn.

¹) Deze letters zullen wel de initialen zijn van den naam van den maker JOHAN CASPER MÖRIKOFER, stempelsnijder te Bern, geboren 1733, gest. 1790. (Mededeeling van mʳ. J. DIRKS).

²) Ook mij komt het voor een beurs- of bankgebouw te zijn, buitenslands.

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

Don Quyote. (vgl. XIII. bl. 211, 268, 307; XIV. bl. 208, 239, 273; XVI. bl. 47.)

In den catalogus van M. NIJHOFF voor april 1866, vind ik op n°. 62: M. DE CERVANTES DE SAAVEDRA, *De ridder Don Quichot van Mancha, versneeden naar den hedendaagschen smaak.* 's Grav. 1802. 2 vol. 800. Avec planches d. en veau. *f* 2,50. Cette traduction est très rare.

Breda. VAN MAANEN.

L. Reael. Niettegenstaande de bezwaren van den naauwgezetten redakteur, meen ik toch tot adstructie van mijn gevoelen, waarin ik door de mededeeling van den heer VAN LENNEP bevestigd ben, bij hetgeen ik gezegd heb nog het volgende te moeten voegen. ZWAANTJE, die hier sprekende wordt ingevoerd, is ontegenzeggelijk SUSANNA DE MOOR en het blijkt, dat die naam van ZWAANTJE niet, gelijk in DUIFJE, oorspronkelijk een vogel aanduidde, maar slechts eene zamentrekking was van SUZANTJE, ZUANTJE, ZWAANTJE, hetwelk later als zelfstandige vrouwennaam weder andere vormen heeft gekregen, terwijl SUZANNA in SANNE en SANTJE is overgegaan, zoo misschien die verkleining niet al vroeger heeft bestaan en wij dat ZWAANTJE aan eene vernuftspeling van HOOFT zelven hebben te danken. Hoe dit moge zijn, zeker is het, dat in 1623 van SUSANNA DE MOOR nog geene sprake kon zijn als aanstaande bruid van REAEL, zoo als zij in dit gedicht duidelijk genoeg voorkomt.

SAXO SYLVIUS.

Laurens Reaal. Het is niet te ontkennen, dat indien HOOFTS *Klacht* in 1628 geschreven was, wij niet verlegen zouden zijn om die met eene reis van REAEL in verband te brengen. Maar dat is nu eenmaal zoo niet: het gedicht is, wat men er ook tegen moge hebben, van 1623. Ik heb toch reeds aangewezen, dat men, om het stuk tot 1628 te brengen, zou moeten aannemen 1°. dat in HOOFTS 3de rijmkladboek, waarin anders alle stukken naar tijdorde volgen, een gedicht van 1628 midden tusschen een aantal stukken van 1623 in geraakt was, 2°. dat HOOFT zich twee malen, in het opschrift en in het onderschrift van het gedicht, in het jaargetal vergist had en 3°. dat hij in dit gedicht eene spelling gebruikt had, in meer dan één opzigt verschillende van zijne spelling in 1628 en geheel overeenkomende met die van 1623. SAXO SYLVIUS bedenke toch, dat wij hier niet spreken van een afschrift of eenen afdruk, waarin zulke fouten mogelijk zouden zijn, maar van HOOFTS eigen handschrift. Hij neemt als zeker aan, dat ZWAANTJE in de *Klacht* SUSANNA DE MOOR moet voorstellen: doch er is geene de minste reden om dit aan te nemen. Eene vrijagie van REAEL, in 1623 die geene gevolgen gehad heeft, is evenzeer eene mogelijke zaak, als eene reize die hij in dat jaar gedaan heeft, al is ons van geen van beide iets bekend. Onze geachte medewerker meent een bewijs voor zijn gevoelen te vinden in den naam dien de klagende in het gedicht draagt. ZWAANTJE treurt daar over het vertrek van haren EDELAERT. Doch ZWAANTJE komt evenmin van SUSANNA als EDELAERT van LAURENS. Indien de naam ontstaan was in onze eeuw, dan zeker zou het mogelijk zijn, maar die willekeurige verminking van voornamen, waarvan men nu bijna dagelijks voorbeelden ontmoet, had in vroegere eeuwen geene plaats. Voor de veranderingen die de voornamen in vroegeren tijd ondergaan hebben kan men vaste regels aanwijzen, even als voor de veranderingen die in dien tijd in andere woorden hebben plaats gehad. Verder is ZWAANTJE een zeer oude naam. Reeds in 1290 ontmoeten wij eenen HEINE *fils* ZWANEKIN. De naam SUSANNA is even als andere bijbelsche namen eerst veel later tot ons overgekomen.

Of echter REAELS beminde inderdaad ZWAANTJE geheeten heeft? Ik geloof het niet. Ik verwacht dat wij haar, even als haren vriend EDELAERT, in de doopboeken op eenen anderen naam zullen moeten zoeken.

P. L. Wz.

G. Leti (vgl. XVI, bl. 48, 118, 179) wordt niet vermeld in het *Conv. Lex.*, (BROCKHAUS), het *Woordenb. der zamenleving* en het *Woordenb. van kunsten en wetensch.* (SIJTHOFF); wel in het *Woordenb.* van HOOGSTRATEN, die hem niet GEORGIUS, maar GREGORIUS noemt en aangaande zijne zoogenoemde zonderlinge levenswijze alleen aanteekent: »Hij stond" (namelijk gedurende de laatste jaren zijns levens, te Amsterdam) »in den zomer en winter vroeg op, en had geen grooter vermaak dan op zijne studeerkamer te arbeiden." *Zonderling* is dit wel niet, maar HOOGSTRATEN vermeldt niet anders dat er naar zweemt.

H. M. C. v. O.

De conscrit (vgl. XVI. bl. 120). Dit stukje komt voor in den *Nederlandschen Volks-Almanak* voor 1833, blz. 161 en verv., toen uitgegeven by H. FRYLINK te Amsterdam.

Hugo Ruijsch. (vgl. XVI. bl. 15, 73). In het *Vaderl. Woordenboek* van J. KOK vind ik bij het geslacht EGMOND VAN MEERENSTEYN: »LUCIA VAN EGMOND VAN MEEREN»STEYN getrouwd met mr. HUGO RUISCH, »raad in den hove van Utrecht. Zy stierf »in 't jaar 1596 en hij in 't jaar 1615, »nalatende PIETER en FREDERIK RUISCH, die »na den dood van hunnen oom JAN VAN »EGMOND VAN MEERENSTEYN daarvan heer »werden." Natuurlijk is deze aanteekening geen antwoord op de bovengenoemde vraag, doch behoort welligt deze HUGO RUISCH tot de familie van den gevraagde, en zou misschien alzoo mijne aanteekening nog van nut kunnen zijn. ANDANTE.

Couranten (vgl. XV. bl. 273. XVI. bl. 14). Das älteste Journal in der Welt besteht in Peking. Die erste Nummer desselben ist vor mehr denn 1000 Jahren ausgegeben, und erscheint dasselbe noch jetzt wöchentlich einmal auf Seide gedruckt (*Ill. Familien Journal.* XIII Jahrg. S. 15).

Die erste in Amerika erschienene Zeitung war die *Boston News-Letter.* Sie erschien im Frühjahr 1704 und ward von einem gewissen JOHN CAMPBELL herausgegeben. (Ibidem bl. 127).

Breda. C. VAN MAANEN.

Hoofts gedichten (vgl. XV. bl. 267). De heer TER GOUW spreekt t. a. pl. van de prenten van de vette en de magere keuken. Op den inventaris der schilderijen enz. van REMBRANDT (gedrukt bij IMMERZEEL, *Lofrede op Rembrandt*, bl. 76 vgl.) vind ik: »Een vette kokentie van AD. BROUWER." Zou deze schilderij dezelfde voorstelling bevat hebben? Indien zij nog bestaat, dan zal misschien iemand ons daaromtrent kunnen inlichten. Is dit zoo, dan zou het strekken tot bevestiging van het vermoeden van den heer TER GOUW, dat dit in dien tijd eene populaire voorstelling was en dat HOOFT in de aangehaalde regels van zijnen *Warenar* daaraan gedacht heeft

---

Plan van constitutie van de Bataafsche Republiek (vgl. XIII. bl. 113). De *Korte Charakter Schets der mannen welken het ingeleeverd Plan van Constitutie voor de Bat. Rep. enz. hebben aangenomen*, is gedrukt, doch niet algemeen bekend.

J. L. A. I.

Aanhaling. Nachtegaaltje, klein vogeltje koen (vgl. XV. bl. 332), is het begin van een (waarschijnlijk oud en verminkt) minneliedje, te vinden in een der drukken van den befaamden *Nieuwen marktschipper*, die bij velerlei uitgevers, nadrukkers en verzamelaars, meer uitgaven beleefde dan de werken van BILDERDIJK of VONDEL.

G. P. ROOS.

Laurens Steversloot. (Vgl. XIV. bl. 75, 119, 140). Deze leidsche predikant mengde zich, 1718 en volg., in den strijd tusschen den groninger hoogl^r. DRIESSEN en den leidschen VAN DEN HONERT over 't Spinozisme van JACOB WITTICH (te Duisburg) gevoerd, toen deze te Groningen als hoogleeraar gewenscht werd.

STEVERSLOOT koos tegen DRIESSEN, die er hem weren wilde, voor WITTICH partij, en haalde zich daardoor het *odium theologicum* der tegenpartij op den hals, dat zich in den *Rooster voor den Leidschen Laurentius of de ontpluimde kaauw* (z. j.) en *De luidruchtige balker, naar zijn verdiensten gehavent*, enz. (z. j.) uitte. In het eerste heet het o. a.:

. doem vry, STEVERSLOOT, wil vrij uw broêrs bespotten,
Het schendig lastren is toch eigen aan de zotten;
Doch wyl ge zoo verwaant voor WITTIG pleit, en 't licht
Der reden roemt in uw zesvoetig kreupel dicht,
En met uw vragen tracht de zonne [1]) te verduistren,
Lust het mijn zangster u dit woordje in 't oor te luistren.

In 't tweede luidt het, in de drie eerste en een der volgende copletten:

Een ezel, grooter dan dikhuidige elefanten,
Gepropt met wind en draf, gansch zonder geest en keest,
Verpest de lucht door stank, en balkt gelijk dit beest;
Hij rochelt, zevert, schopt, en bijt aan alle kanten.

SPINOZA's gruwelleer, gesaust naar zijne lippen,
Wou hy verzwelgen als een aangenaam banket;
Al wie die schaft, wordt straks op 't hoog altaar gezet,
En naauwlijks liet hij daar een brokje van ontglippen.

---

[1]) DRIESSEN.

't Is Hemeltaal, al wat doorklinkt zijn ezelsooren
Van zijnen Afgod, dien hij tot de wolken hijst,
Terwijl hij, wie niet meê dus baauwt, ten afgrond wijst;
Dat's recht muzijk om in een ezelsstal te hooren.

Een roskam is te zacht voor zulker ezels vachten;
De zotheit is te diep geworteld in 't gebeent.
Uw quaad is grooter dan de wereld had gemeent;
Men laad' dan op uw rug een last van knuppelvrachten.

Een verdediger vond STEVERSLOOT in A. BOGAERTZ, die de *Onschuld van de heeren* WITTICH *en* STEVERSLOOT (mede z. j.) niet onverdienstelijk berijmde:

Men schreeuwt: »de hond is dol, flux, mannen! slaat hem doot."
Zo doen zy meê, die stout WITTICH en STEVERSLOOT
Van Spinozistery en valsche leer betichten;
Een klad, daar wijze liên weleer voor moesten zwichten,
Toen 'tdriestig Bygeloof, geveizelt hoog in top,
Door hulp der Prinsen hen hoveerde op den kop,
En domme Onwetenheit, met haar gemoedstyrannen,
Verstand en Onderzoek der Waarheit zocht te bannen
Vernoegt, als zy de schandt van haare naakte leên

Door ontaal en geschreeuw kon dekken voor 't gemeen.

. . . .

. . . .

Onkunde mag zich vrij aan 't licht der waarheit stooren
En tzamenrotten, om der wijzen roem te smooren,
Haar wil blijft krachteloos, haar woede is overheert,
Terwyl de waerelt vast wordt meer en meer geleert.

De XVI. bl. 75 meêgedeelde rijmen van LAURENTIOPHILOS zijn evenzeer in druk verschenen, maar waarschijnlijk van wat later dagteekening.

D. v. VL.

Periosta (vgl. XII. bl. 178). Dit zangstukje komt voor in *Apollo oft Gesangh der Muzen*, Amsterdam bij D. PIETERSZ., in de witte Pers, 1615. Een liedeboek, verzameld of althans ingeleid door BREDERO, met »Apollo's aanspraak totte Joncheit", gelijk er dan ook verder verscheiden stukjens van zijne hand in voorkomen. Het eerste copletjen luidt:

Perioste, die met traghe stroomen glijt
Door d'Ackers vet, ende 't murwe-groene velt,
Die Spieghel voor de laghe boomen zijt
Wel dicht op u begraesde kant ghestelt,
Ach! stondt ick oock op uwen oever groen
Soo groeyd' ick mee, ghelijck u Elsen doen.

D. v. VL.

Periosta. Het genoemde werkje ken ik, en ik heb ook in mijne uitgave van HOOFTS *Gedichten* aangeteekend, dat het lied »Periosta die met traage stroomen glijdt" enz. daar voorkomt. Men vindt daar meer gedichten van HOOFT, onder anderen het bruiloftsdicht van IDA QUEKELS, dat noch in het hs. noch in eene der uitgaven van HOOFTS gedichten te vinden is, en dat behalve in dezen bundel slechts gedrukt is op een los blad in folio, waarschijnlijk voor de bruiloftsgasten.

De tekst in deze en andere gedichten bevat vrij wat fouten. Ditzelfde heb ik opgemerkt in andere dergelijke bundels bij PERS uitgegeven, zoo als de *Nieuwe lusthof* en de *Bloemhof der Nederl. jeught.* De drukkerij van PERS stond in dit opzigt verre achter bij die van BLAEU.

P. L. Wz.

Tollensiana (vgl. X. bl. 184). Dezer dagen kwamen mij nog in handen:

Maatschappij van letterkunde. Levensberigt van Tollens.

N. BEETS. *Verscheidenheden* n°. 1, waarin eene kritiek op T's. dichtwerken.

D^r^. A. DE JAGER. *T's. dichterrang gehandhaafd tegen N. Beets.*

ROMBOUTS. *T's. blijvende gedachte.*

Terwijl nog in mijn bezit is:

D^r^. R. C. BAKHUIZEN VAN DEN BRINK. *Toespraak by de plegtige onthulling van het Monument te Rijswijk.* N. i. d. h.

Het *Vervolg der N. R. Ct.* bevattende het verslag der onthulling van het standbeeld.

A. BOGAERS. *Feestcantate bij de plegtige onthulling v. h. Standbeeld te Rotterdam*, 24°, uitgave ten gebruike bij de feestviering.

—— id. Royal 8°. prachtuitgave bestemd voor des dichters vrienden.

SIEWERTZ VAN REESEMA. *Feestrede bij de plegtige onthulling van het standbeeld.* N. i. d. h.

MARONIER. *Bij de plegtige onthulling van het Standbeeld van T.*

KIKKERT. *De onthulling van het Standbeeld van T.* B. J. A. M.

Vertaling van Schillers Götter Griechenlands. Er moet eene vertaling bestaan van SCHILLERS *Götter Griechenlands*, door wijlen W. H. WARNSINCK, BZ. Waar is die te vinden? Niemand. dien ik er naar vroeg, wist het. De aardigheid er van is, dat WARNSINCK met de grieksche mythologie niet bekend was, en o. a. de regel: Dieser Lorbeer wand sich einst um Hilfe, vertaalde met:

Dees laurier wond zich om Hilfe's slapen, waarbij hij HILFE voor een lid van het grieksche godendom aanzag.

N. F.

Letterspelingen. Beter woord weet ik niet te kiezen ter aanduiding van iets, waarop mijne aandacht gevestigd werd door het zoeken naar een antwoord op de vraag aangaande de levenswijze van G. LETI (zie XVI, bl. 48, 118). HOOGSTRATENS *Woordenboek* vermeldt onder de schriften van dien geleerde ook eene door hem aan »de Humoristen te Rome" aangeboden redevoering tot lof der jeugd: zij is getiteld: L' R. *bandita* (de gebannen R), omdat die letter er niet in voorkomt. Zulke en dergelijke aardigheden zijn er meer. J. SCHARP gaf (Rotterdam bij CORNEL, 1795) eene, natuurlijk vrije, vertaling van eene kerspreek zonder de R, door JOACHIM MÜLLNER in het Hoogduitsch opgesteld. Ook later moet de hoogeveensche predikant A. J. VAN DER VEEN zulk eene hebben in het licht gezonden; ik kan haar niet nader aanduiden. Tot die soort van liefhebberijen behoort ook een latijnsch gedicht, waarvan al de woorden met P beginnen; het staat, meen ik, in de *Nugae Venales,* een boekje dat ik nooit kon te zien krijgen, maar gaarne eens van een medenavorscher ontving. Bekender zijn de *E-legende* van VAN LENNEP, de *A-saga* van BOSSCHA (?) en de *O-sprook* van A. DES AMORIE VAN DER HOEVEN JR. Mij hangt in het hoofd eens gehoord te hebben van een stuk of stukje in onze taal, alleen uit monosyllaben bestaande.

Zijn er meer zulke kunstjes? Chronogrammen en dergelijke bedoel ik niet.

H. M. C. VAN OOSTERZEE.

[Ik herinner mij een latijnsch gedicht, ik meen dat het ook in de *Nugae Venales* gevonden wordt, waarvan ieder woord met eene *c* begint. Gedichten uit monosyllaba bestaande heeft men in onze taal van HUYGHENS en LE FRANCQ VAN BERKHEY.]

Opschrift voor een Dolhuis. In den *Overijsselschen almanak voor Oudheid en Letteren* 1836, komt een *Woordenboekje* van den geleerden J. H. HALBERTSMA voor. Daarin leest men, bij het woord *Begavung*, de volgende opmerking:

»Het was alzoo eene fraaije equivoque van VONDEL in zijn bekend opschrift voor een dolhuis,

Hier worden gespijst en gelaeft
Die met sotheyt sijn beghaeft.

»De burgemeester, wiens zoon voor gek verklaard was om hem wegens moord van de galg te vrijen, kon den dichter hierop niet vatten."

Wie weet ons deze aardigheden op te helderen? — In welken tijd maakte VONDEL zulke verzen? — Voor welk dolhuis stond dat *bekende* opschrift? — Wie was die burgemeester? En wat is er van dat gevalletje met zijn zoon? —

Voor het Dolhuis te Amsterdam las men:

Die met krankziunigheydt zijn begaeft,
Die worden hier gespijst en gelaeft.
1591.

Was dit het opschrift, dat H. bedoelde?— Dan gaf hij daarvan wel een bedorven lezing. En dit had VONDEL ook niet gemaakt. VONDEL was toen pas een kind van nog geen vier jaren.

Ik kan niet gelooven. dat een geleerde als HALBERTSMA zich zóó zou hebben vergist. Ik geloof veeleer, dat hij van dingen spreekt, waar ik niets van weet, en waaromtrent ik dus gaarne eenige inlichting zou ontvangen. J. TER GOUW.

Margaretha Roberval. De heer S. J. VAN DEN BERGH bewerkt naar F. DENIS en F. CHAUVIN eene reeks van boeken voor kinderen? knapen? enfin, voor jonge lieden van zekeren leeftijd, waarin, onder veel fransche oppervlakkigheid, veel goeds voorkomt en die door onze knapen gretig gelezen worden. In mijne betrekking ben ik genoodzaakt, alle in mijnen winkel voorkomende kinderwerkjes (zoogenaamde kinderwerkjes!) te lezen. Daar ik de voorzigtigheid gebruik om wat op de peetvaders dier vrienden te letten, wordt het nog al zoo geen Augiasstal en — zelfs een artikeltje voor den *Navorscher* is er de vrucht van. In het deeltje (want het werk heeft er een heele reeks) *Uit de Braziliaansche bosschen. Margaretha (de?) Roberval*, enz. leest men in laatstgenoemd verhaal: »MARGARETHA'S lotgevallen, in onze dagen ten eenenmale vergeten, vonden grooten weerklank in de zestiende en zeventiende eeuw; zij roerden, omdat zij waar waren, men wilde ze nog roerender maken en men veranderde ze."

En verder: »SIMON GOULARD, wiens bewonderenswaardige loyauteit bekend is, weidt met welgevallen over de rampen van ROBERVALS bloedverwante uit; maar hij heeft uit onvolkomen bronnen geput. Wij

zouden hetzelfde kunnen zeggen van den beroemden vlaamschen beeldsnijder CATS; zijn in 1635 uitgegeven en door de liefhebbers zoo zeer gezocht boek, stelt MARGARETHA met haar echtgenoot op het eiland la Damoiselle voor. Hij maakt van dat oord van ballingschap een echt met palmboomen beplant paradijs! Het was noodig tot de oorspronkelijke bron op te klimmen, en dit hebben wij gedaan."

Ik teeken hierbij aan:

a. Dat MARGARETHAAS lotgevallen *niet* vergeten zijn. In 1866 wordt Goddank! vader CATS nog gelezen, getuige de twee nieuwe uitgaven na die van de erven TIJL!

In zijn *Houwelijck*, reeds in 1625 verschenen, komt het geheele verhaal voor en is in vele drukken ook de folio's en 4os, met twee fraaie platen opgeluisterd.

b. SIMON GOULARD schreef: *Histoires Admirables et Memoirables de nostre temps*, uit wiens werk (vol. 4, cap. 5 des affections desreglées griefvement punies) CATS zegt zijn exempel ontleend te hebben.

c. In de fol.-ed. van CATS bij SCHIPPER is eveneens het eiland paradijsachtig voorgesteld.

En ik vraag: den titel van het gezochte boek van »den vlaamschen *beeldsnijder* CATS, van 1635."

En — kent, iemand twee platen (koperdruk in kl. fol.), tot deze gebeurtenis betrekkelijk? Beide zijn keurig uitgevoerd: ik zag ze een dertig jaar geleden, in lijsten.

G. P. ROOS.

Petronella Moens, Willem Erfstee. Ieder weet, dat onze blinde PETRONELLA MOENS onder dezen titel eenen roman schreef, waarvan het tooneel te Eede, bij Aardenburg, is. Uit de kerkeboeken van IJzendijke bleek mij, dat dit geen fictive naam is; ik vind betreffende de familie ERFSTEE de volgende aanteekeningen, welke welligt de aandacht en herinnering waard zijn:

21 februari 1768. Gedoopt WILLEM JOZIAS, zoon van S^r^. WILLEM ERFSTEE en jufvrouw CLARA MOENS. Get. JOZIAS MOENS en SUZANNA DU PON, wed. den heer SAMUEL LE COQ, bij absentie gerepresenteerd door door den wel eerw. h^r^. PETRUS MOENS predikant te Aardenburg (PETRONELLAAS vader).

27 nov. 1769 (ged. 29). PIETERNELLA SUZANNA, dochter van WILLEM ERFSTEE en CLARA MOENS. Get. ANDRIES MOENS en SUZANNA DU PON.

24 april 1770 overleed te IJzendijke burgemeester WILLEM ERFSTEE, oud 50 jaar, geboren te Middelburg; zijne weduwe was KLARA MOENS.

WILLEM ERFSTEE schijnt dus een bloedverwant van PIETERNELLA MOENS geweest te zijn en verwant tevens aan de familie DU PON (DE FREYTAG).

En passant teeken ik aan, dat er in 1711 te IJzendijke eene MARIA VAN HOLLANT leefde.

G. P. ROOS.

Fransche, spaansche en engelsche volksliederen. Ik meen dat, er een fransch volkslied bestaat, dat onder LODEWIJK XIV, ongeveer in het jaar 1672, veel gezongen werd. Zoo moet er ook bestaan een spaansch volkslied en eene spaansche ruitermarsch, welke beide liederen in den 80 jarigen oorlog veel in zwang waren. Aangenaam zou het mij zijn, daaromtrent eenig narigt te bekomen, en wel of zij bestaan en zoo ja, waar men de woorden en de muzijk daarvan kan vinden. Gaarne zou ik ook vernemen van wien het engelsche volkslied is.

C. M. A. H.

Goddelijke Liefde-vlammen. Ik bezit een werkje, kl.-8°., geheel in den trant van LUYKEN, vol figuren (niet van LUYKEN), in de hoeken genummerd en, even als de plaatjes in HOOGSTRATENS *Schoole der deugden* reeds vroeger voor KLINKHAMERS *Zinnebeelden* gediend hebben, is het duidelijk, dat deze plaatjes, zòo als blijkt uit de doorloopende nummers, reeds voor een ander werkje bestemd geweest zijn, waarvan ik eenige blaadjes, in 12°., bezit. De titel is:

Goddelyke Liefde-vlammen,
van een
Boetvaardige,
Geheyligde,
Liefhebbende
En aan haar selfs-stervende
Ziele,
In drie Deelen verdeelt.
Af-gebeeld door....
vyftig Nette Kooperen....

Het overige is afgescheurd.

Hierop volgt een lange voorzang, vervolgens een plaatje zonder nummer, met boven-, onder- en bijschriften; dan onder een breedvoerigen nieuwen titel, in XV zinnebeelden de »eerste Afdeelinge"; daarna volgt een aanhangsel tot het eerste deel met een plaatje.

Voor het tweede en derde deel, ieder met nieuwen titel, staan titelplaten, welke door J. LUYKEN schijnen gesneden te zijn. Menig plaatje heeft het doorloopende cijfer niet, en nergens komen de cijfers der plaatjes met die van de in den tekst vermelde cijfers der zinnebeelden over een. Achter het werkje komt onder eenen nieuwen titel een aanhangsel tot de *Liefde-vlammen* voor in proza en poëzy, alles even mystiek. Na bl. 242 moeten nog enkele bladz. ontbreken.

Op bl. 212 komt een vloeiend, mystiek dichtstuk voor, getiteld: »Jesus, de Fonteijn der Zaligheijt, de hoogste en diepste liefde des Vaders, zy Ulieden verquickinge hier en in der eeuwigheijt," en met het onderschrift: »Geëyndigt den laatsten September 1644. J. L."

Hierop volgt de »Na-reden." Bl. 223—224 hadden wit moeten blijven, doch dit verkoos de maker niet, daarom plaatste hij er nog een mystiek prozastuk met het opschrift: »Emanuel, H. G. G. R. K. H. R., O. P. en voorts al de lieve vrienden die den Heere soeken. Bevattende heilbeden, enz. voor den lezer." Aan den voet der bladz. staat: »waar-" welligt stond er ter halver bladz. 225, zoo als meer elders, eene »waarschouwinghe."

Vrage: wie is de auteur? LUYKEN zelf op 15jarigen leeftijd is naauw denkbaar.

NB. De gegraveerde teksten onder de plaatjes zijn uit eene andere vertaling dan de gewone. G. P. ROOS.

[Op de lijst der werken en platen van LUYKEN, *Navorscher* XI. bl. 272 en verv. komt voor J. LUYKEN, *Goddelijke Liefde-vlammen, door* 50 *sinnebeelden afgebeeld.* (Amst.) 1691. 8°.]

KUNSTGESCHIEDENIS.

Willem de Poorter (vgl. XVI. bl. 122). W. DE POORTER, een hollandsch schilder uit de 17de eeuw, die in het historiële vak eenige verdienste bezat. Men vindt bij HOUBRAKEN van hem vermeld eene afbeelding der koninginne van Scheba bij Salomo. Hij schilderde meestal stillevens. Dit is alles wat IMMERZEEL van hem vermeldt.

K. v. S. n°. 2.

Gezigten uit Amsterdam (vgl. XV. bl. 334; XVI. bl. 122). Lumineus idée! Opticaprenten van 1560! Stonden er welligt antique opticaspiegels bij met hetzelfde jaartal?

Portret van den dichter Bredero, gemerkt H. G. (vgl. XVI. bl. 123). In den beschrijvenden catalogus van nederlandsche portretten door FR. MULLER, komt een portret voor van G. BREDERO AZ., onder n°. 688 a. »Borstb. regts, met opstaanden „kraag, in lauwerkrans, waarin zijn zin»spreuk: 't Kan verkeeren. Met 4 reg. »onderschrift in cursijf, door H. GOLTZIUS, »8°. Van achteren onbedr. en met afz. ge»drukten naam boven de plaat."

K. v. S. n°. 2.

Portret van J. H. Sprö (vgl. XVI. bl. 75). JOHAN HEINRICH SPRÖ is hoogd. predikant bij de luthersche gemeente te 's Gravenhage geweest van 30 augustus 1807 tot zijnen dood 8 october 1834, toen de hoogduitsche predikantsplaats ook in eene nederduitsche is veranderd. Vroeger stond hij te Billinghausen bij Arolsen en vóór dien tijd was hij veldprediker van den vorst van Nassau.

Zie de *Geschiedenis der Ev. Luth. Gemeente te 's Gravenhage,* door F. J. DOMELA NIEUWENHUIS. Amst. 1854.

TAALKUNDE.

Raeroof, reeroof. WAGENAAR schreef (*Amst.* in f°. I. bl. 113): „raeroof, dat is kerk- of liever grafroof." Maar 't is mij niet zeer duidelijk, hoe rae = kerk of graf kan zijn.

In het III^{de} dl. bl. 152 beroept hij zich op een handvest van hertog ALBRECHT, waarin men leest: »Raroof, dat is te verstaen, soo wie eenen dooden man beroofde, ende dat zijn bename: of wie eenen dooden man wt onsen Lande in een ander Lant voerde: of iemant van der gelyke of van eenen rade name, buyten oorlof van ons of van onsen Bailliu: of soo wie kercken beroofde." — Ik moet bekennen, dat mij door deze explicatie, dat woord *raeroof* nog in 't minst niet duidelijker geworden is. Alleen in 't derde geval, het rooven van een lijk van een *rad*, is er verband met de benaming *rae*roof te ontdekken; maar waarom heette het berooven van een lijk, het wegvoeren van een lijk, het berooven van een kerk, *rae*roof?

In eene instructie voor den schout van Amsterdam in 1563 heet het *ree*roof, en dit schijnt dezelfde misdaad aan te duiden als *rae*roof.

Reeroof vinden wij duidelijker verklaard in de *Politieke regering van den Briel,* bl. 309: »Quame een dood mensche mitten water op een wrack, of anders an 't land gheslegen, niement en wair sculdich an den doden, noch an dat hij an hem hadt, hant te steken, buten consent des Bailius.

Dede dat yement, het ware dat yement den doden vertoghe, hij verbuerde sijn lijf ende goet; ende stroepte hij den doden, hij namen ende toghen van gelt, clederen of desghelycks, dat heet *reeroof*, ende verbuerde sijn lijf ende goet."

Hier is *reeroof* het berooven van een lijk, dat uit zee is aangespoeld, en dus *roof* op de *reê* gepleegd. Maar is *reeroof* en *raeroof* hetzelfde? Zoo neen, wat beteekent dan het laatste? Zoo ja, dan zal men door den *dooden man* van hertog ALBRECHT ook een aangespoeld lijk hebben te verstaan. Maar hoe kan dan 't bestelen van een kerk *ree-* of *raeroof* genoemd zijn?

J. TER GOUW.

Raeroof, reeroof. *Rae*, *ree* beteekent noch *kerk*, noch *reede*. Het is een woord, dat men in bijna alle oude duitsche talen aantreft, goth. hraiv, oudh. hrêo, oudsaks. hreo, angels. hreav, oudn. hrae. Het beteekent *lijk*, en vervolgens *begrafenis*. *Raeroof* of *reeroof* is derhalve roof aan een lijk gepleegd. Is die roof gepleegd aan een lijk in eene kerk begraven, dan kan men dien ook *kerkroof* noemen. Bij KILIAAN vindt men *reeuw-sweet* = doodzweet, *reeuwplacke* = doodvlek, *rêeuwen* = de lijken afwasschen, *reeuwer* = de man die dit werk verrigt. P. L. Wz.

Spelling (vgl. XVI. bl. 19 en 77). Ik heb beweerd, dat het besluit van het staatsbewind der Bataafsche Republiek van 18 december 1804, tot invoering der spelling van SIEGENBEEK nog van kracht is. H. O. verwijst mij naar hetgeen daaromtrent door J. TER GOUW in zijn *Beknopt historisch overzigt van onze nationale schoolwetgeving*, is aangemerkt. Naar het gevoelen van den heer TER GOUW zou het bedoelde besluit ten gevolge der schoolwet van 3 april 1806 en de daarop gegronde verordeningen, als afgeschaft moeten worden beschouwd. Ik kan mij met dit gevoelen niet vereenigen. Het is toch een feit, dat, ook na de uitvaardiging dier wet, de spelling van SIEGENBEEK beschouwd is als van kracht gebleven en algemeen gevolgd is. Het moge waar zijn, dat de wet van 1806 omtrent het volgen dier spelling niets bepaalt, en dat de wet van 13 augustus 1857 dit evenmin doet; maar zoo als ik reeds heb opgemerkt, heeft laatstgemelde wet (art. 44—46), toch het oog op *bepaalde* spelregels, die geene andere kunnen zijn dan die van SIEGENBEEK, door den wetgever en de regering zelve gevolgd. Ik ben in deze meening nader bevestigd door de programma's voor de acten van bekwaamheid tot het geven van lager schoolonderwijs, bij koninklijk besluit van 5 augustus 1858 vastgesteld. Onder de vereischten, daarin opgenoemd, behoort bekendheid met de regels der *gebruikelijke* spelling. Dit besluit is vervangen door dat van 3 augustus 1865, houdende vaststelling van verbeterde programma's, waarin echter ook wordt gesproken van de *gebruikelijke* spelling. Dat dit geene andere kan zijn dan die van SIEGENBEEK, is, meen ik, buiten redelijken twijfel en d^r. G. VAN WIERINGHEN BORSKI is, volgens zijne toelichting op de programma's van 1865 (zie zijne ter zake bij H. A. M. ROELANTS te Schiedam dezer dagen uitgekomen brochure, bl. 6), van hetzelfde gevoelen. De heer TER GOUW gaf aan de woorden van het programma van 1858, (zie bl. 84 van zijn *Beknopt historisch overzigt*) eene andere beteekenis. De gebruikelijke spelling, zeide hij, kan natuurlijk niets anders beteekenen dan *de in* 1858 *gebruikelijke spelling*, en hij voegt er bij, dat deze nog al eenigzins verschilt van de in 1804 ingevoerde, ook door de veranderingen, welke door professor SIEGENBEEK zelf daarin van tijd tot tijd zijn aangebragt. Maar als de woorden: *gebruikelijke* spelling, gelijk ik meen, beteekenen de gewone spelling, de spelling in het algemeen gevolgd, dan is het geen vraag meer of de programma's van 1858 zoo wel als die van 1865 eenige andere spelling dan die van SIEGENBEEK bedoelen.

Ik blijf alzoo van oordeel, dat eene voorziening noodig is om aan de bestaande, en ik mag nu wel zeggen, toenemende verwarring ten dezen een einde te maken. Ik zeg toenemende verwarring, en kan daarvan een paar nieuwe voorbeelden bijbrengen.

In eene der groote steden van ons rijk, moet, in eene bijeenkomst van schoolonderwijzers besloten zijn zich te houden aan de spelling van SIEGENBEEK. In Gelderland daarentegen zouden, volgens het *Dagblad van Zuid-Holland en 's Gravenhage* van 1 maart 1865, de schoolopzieners de onderwijzers hebben uitgenoodigd de nieuwe spelling van de heeren DE VRIES en TE WINKEL aan te nemen. In datzelfde blad van 4/5 maart is dat berigt door een der schoolopzieners tegengesproken, maar door dezen ook medegedeeld, dat door den inspecteur en de schoolopzieners in eene vergadering van 3 januarij ll. besloten is in hunne briefwisselingen met plaatselijke schoolcommissiën en onderwijzers zich van de nieuwe spelling te bedienen. Alleen op de normaal scholen, onder het onmiddellijk toezigt van schoolopzieners staande, zou onverwijld de nieuwe spelling worden ingevoerd.

Haarlem. DIXI.

Op de straat (vgl. XIV. bl. 372; XV. bl. 75, 122, 143; XVI. bl. 19, 60) Uit de ons (door de redactie?) toegezondene *Nieuwe Utrechtsche Courant* van 18 maart ll. nemen wij het volgende over.

BESTUUR.

Sinds eenige jaren houden de schrijvers in het Maandblad *de Navorscher* zich bezig met de vraag, van waar het komt dat men zegt van sommige straten *op* en van sommige *in*. Vooral Utrecht werd daarbij besproken, als dat daar ook gezegd werd *op* de *Voorstraat*, *op* de *Breedstraat*, en *op* de *Lange Nieuwstraat*, terwijl men van de andere straten zegt *in*, b. v.: *in* de Korte Nieuwstraat, *in* de Pottenstraat, enz.

Verschillende verklaringen heeft men er van trachten te geven, en is men ook in andere steden, b. v. Amsterdam, te rade geweest, waar het bleek, dat men ook altijd zeide *op* de *Breedstraat* en niet *in*. Sommigen meenden dat men van die straten die op poorten uitliepen *op* zeide, van andere *in*. Weer anderen meenen dat men van de oude gemeentewegen *op* zeide, en zoo bracht men alles tot den vroegeren toestand der stad terug. De heer C. KRAMM heeft hieromtrent een lang artikel in de *Navorscher* gegeven, waarin hij naar ons inzien, het naast aan de waarheid komt. Hij zegt, dat waar een straat getraceerd werd of afgeperkt, men zeide *in* de straat, wanneer iemand daar later een huis bouwde, terwijl men *op* de straat zeide als er slechts een rij huizen gevonden werd. Hij voegt er bij dat onze voorouders de dingen precies noemden zooals zij ze zagen.

Juist dat geven wij toe, maar de vraag is of het werkelijk zoo was, dat zij het zoo zagen? 't Zijn en blijven altijd veronderstellingen; maar 't lust ons vooral door onze stad, eens een kleine wandeling samen te doen en op te teekenen wat wij vinden. Dan kan men zien hoe onze vaderen er toe gekomen zijn om dat onderscheid te maken, en hoe wij in onze dagen nog instinctmatig hetzelfde doen.

Naar ons inzien werd de quaestie van *op* of *in* alleen bepaald door 't begrip van breedte, wijdte en hoogte of engte en smalheid. Men zal later in de oude oorkonden eens kunnen nazien, of de uitdrukkingen van heden met die van vroeger overeenkwamen, daar het wel wenschelijk zoude wezen, indien men door bewijzen de vooronderstellingen bevestigen kon. Men vergunne ons hierbij tusschenbeide een klein uitstapje in het oude Utrecht.

Wij bepalen ons alleen tot deze stad, om hier de quaestie te verklaren.

Men zegt hier ter stede: *op* de *Lange Nieuwstraat*, de *Breedstraat*, de *Voorstraat*, de *Wittevrouwenstraat*, en *op* de Neude, *op* het Vreeburg — op het *dom-*, *buur-*, *jans-*, *pieters-*, *klaas-*, *geerte-*, *munster-*, *oudkerkhof*, *op* den *jansdam*, *pausdam*, *op* de *oude kamp*, de *nieuwe kamp*, de *runnebaan*, de *vuile sloot*, de *Hoogt*, *op* het begijn*hof*, denkelijk wel *kerkhof*, *op* het Margareetenhofje, *op* het *Velo's* hof (hetzelfde als *in* de Tuinstraat), *op* den *Steenweg*, *Springweg*, *Heerenweg*, *Amsterdamschen straatweg*, *Zwarteweg*, *Vleutensche weg*, op den *daalschen dijk*, den *zeedijk*, den *westerdijk*, — *op* de *gracht*, den *singel*, de *markt*, de *plaats*, het *plein*, het *bolwerk*, de *kade*, op de *Molenwerf*, *op* de *Helling*, — *op* het *Paardenveld*, *St. Jans Veld*, op den *Drift*, op *Zonnenburg*, *Manenburg*, *Sterrenburg*, *Lepelenburg*, even als men zegt op het huis te *Voorne*, *op Rustenburg* en op buitenplaatsen en kasteelen, *op Oudwijk*, *op* den *Oorsprong*, *op 't Hoogeland*. Men ziet hier dus het denkbeeld van ruimte en hoogte in 't algemeen gehuldigd. En nu de straten waarvan men zegt *in*. Het zijn de overige straten die men bij ons kent, terwijl men geen eene steeg vindt, waar niet het begrip van *engte* wordt toegepast, al zijn deze stegen veel breeder dan de meeste straten, b. v. *in* de *Groenesteeg*, *in* de *Wijde Watersteeg*. Zien wij echter hoe het verder gaat met de andere straten en stegen, die er den naam *straat* niet bij voeren. Men zegt *in* de *Lauwenrecht*, *in* den *Doelen*, *in* den *halven kous*, *in* de *holle bilt*, *in* den *trans* of *domtrans*, in het *Wed*, in de *lichte-* en *donkere gaard*, in de *bemuurde Weerd*, *in* het *hanengeschrei*, in de *vinkebuurt*, in het *paddemoes*, in de *reet van de muur*, in den *driehoek*, den *kloosterhoek*, in het *achterom*, alle straten en stegen waar niet alleen geen bepaald tracé verondersteld kan worden, maar waar anders wel voor sommige *op* had kunnen staan, b. v. het wed, de lichte gaard, de vinkebuurt.

In de *Maliebaan* zegt men, in de *laan van Croes*, in het *Sterrenbosch*, waar door de bestaande en vroeger bestaan hebbende boomen, *op* een verkeerde beteekenis zou gehad hebben. Maar er worden enkele afwijkingen gevonden; terwijl men zegt *op* den weg, op den steenweg, voor de gemakkelijkheid op *het* steenweg, op het springweg, spreekt men toch altijd van *in den heiligen weg* of *in den weg naar Rome*, tusschen de Maria en Elisabethstraten, waar vroeger een geschilderd bord stond met bedevaartgangers naar Rome. Daarenboven vindt men nog heden ten dage *op* de *Stevensfundatie*, terwijl het verstandiger geweest ware te zeggen *in* de Stevensfundatie, had men niet onwillekeurig het begrip van groote ruimte er aan gehecht.

Overal waar de straten of stegen ook den naam van *poort* behouden hebben, d. i. een nauwe ingang, vindt men *in*, b. v. *in* de Jan Meijen poort, *in* de school, de hofpoort, de schoonhuispoort, waar men door een poort *in* gaat. Wellicht kan dat *in* ook hier ter stede eenige nadere verklaring vinden, door dat vroeger de grachten en straten of gerechten door muren en poorten waren afgesloten, waardoor men *in* ging.

Wij deden het duidelijk uitkomen dat er vele namen zijn, die volstrekt tegenstand zouden bieden aan het gebruik van het woord *in* b. v. de gracht, het kerkhof, de markt, de vuile sloot en andere, en dat er anderen zijn, waar het begrip *op* stellig eveneens hinderen zou, b. v. de maliebaan, het sterrenbosch en anderen. De plompentoren-gracht heeft iets bijzonders; bijna nooit zegt men voluit op de plompentoren-gracht, maar meestal verkort *aan* den plompentoren, waar op den toren en in den toren stellig iets anders zou uitgedrukt hebben dan men wilde. Dat *aan*, in andere steden van ons land uitgedrukt *aan de straat*, vindt men op enkele plaatsen ook soms wel bij ons, b. v. *aan* de vischmarkt, *aan* den steen- of springweg,doch dat is eene zeldzaamheid. Wat ons echter eenigszins dienen kan om ons in 't algemeen op den weg te helpen, en hetgeen wij vroeger genoemd hebben, is: *op* het Velo's hofje, en *in* de Tuinstraat, waarmede dezelfde straat bedoeld wordt.

Houden wij ten slotte ons begrip van ruimte vast en trachten wij de enkele namen van straten, waarbij het woord *straat* gevoegd is, naar dat begrip te verklaren, dan vinden wij de (lange) Nieuwstraat vroeger niet bebouwd, maar als opene ruimte, tusschen het Abraham Dole convent, de Paulus Abdij, de Catharijne kerk en het klooster, de St. Anna Kapel enz. en dan blijkt het ons duidelijk dat hier eigenlijk ook niet aan bestrating voor straat te denken is, daar de bestrating ook eerst van lateren tijd dagteekent, na dat de straat bestond, even als de Bildstraat, en zoo als men nog in Noord-brabant spreekt van de Langestraat, of die namen moesten eerst gegeven zijn na de bestrating, wat wij niet weten. Hetzelfde wat wij van de L. Nieuwstraat zeiden, geldt van de *Voorstraat, de Breedstraat* en *de Wittevrouwenstraat*, de twee eerste waren vroeger het *St. Jans Veld*, grenzende aan de terreinen en pleinen van het Predikheeren- en Begijnen-klooster, terwijl de Wittevrouwen straat voor en langs het Wittevrouwen convent liep.

En hiermede sluiten wij onze wandeling door Utrecht, waarbij wij het een en ander ook nog uit de oude doos hebben gehaald, hopende dat wij onze lezers niet verveeld hebben. H. J. B."

Daarstellen (vgl. XIV. bl. 245, 274, 308; XV. bl. 27, 124, 172). In het door den heer VAN LENNEP geschreven artikel over *daarstellen*, eindigt hij met te zeggen: »Wil hij het echter in eene der beteekenissen, die het in 't Hoogduitsch heeft, blijven gebruiken, ik heb er vollen vrede meê; doch hij schame zich dan niet, het als bastaardwoord te bezigen; hij trekke 't geen Nederduitschen rok aan, maar schrijve, royaal weg: *dastellen*."

Indien nu de heer VAN LENNEP het woord in den oorspronkelijken vorm wil bezigen, zoo schrijve hij niet *dastellen*, maar *darstellen*. Doch daar dit ligt uit eene kleine vergissing kan ontstaan zijn, willen wij, gedachtig aan het »*errare humanum est*", hier over heen stappen, maar vestigen de aandacht op de uitdrukking »*hij trekke 't geen Nederduitschen rok aan*."

Wat is toch wel de bedoeling van den heer VAN LENNEP met deze zinsnede? Wil hij hiermede zeggen, dat, zoo men al in onze taal een vreemd woord binnenleide, men dit ten minste in den oorspronkelijken vorm behoude? Naauwelijks kan ik gelooven dat dit des schrijvers meening is. Mogt dit evenwel in zijne bedoeling liggen, zoo zou ik hem moeten wijzen op zoo vele algemeen in gebruik zijnde woorden, die het tegendeel bewijzen. Of zou niet de heer VAN LENNEP zelf, met zoo vele anderen, schrijven *heimwee* in plaats van *heimweh*, *horologie* of hoogstens *horlogie* in plaats van *horloge;* en zou hij het ook niet verkieslijk achten *societeit* te schrijven in plaats van *société*, *kultuur* of *cultuur* in plaats van *culture*, om niet te spreken van zoo vele andere voorbee'den, die het dagelijksch leven oplevert?

Ja, levert de geleerde schrijver zelf niet het sprekendst bewijs hiervan in zijn bovengemeld artikel, waar hij spreekt van *deferentie*, *questie*, *motief*, *variatie* en *royaal*; waar hij zelfs het woord *geneeren* waardig keurt te deelen in de regels voor de nieuwe spelling der nederlandsche taal, en waar hij niet de minste bezwaren heeft tegen het *in een nederduitschen rok steken* van de woorden *autorité*, *terrain* en *reste?*

Neen, de heer VAN LENNEP is hierin niet consequent geweest. Wil hij het oorspronkelijke *dastellen* (eigenlijk *darstellen*) behouden, goed; doch hij ga dan denzelfden weg op met alle andere bastaardwoorden, hetgeen evenwel bij sommige nog al zwarigheden zou kunnen opleveren.

PHONE.

Kindschheid of kindsheid. (vgl. XIII. bl. 377; XIV. bl. 48, 375; XV. bl. 307). Mijn voorstel om, daargelaten de vroeger weifelende spelling, voortaan *kindschheid* voor den toestand der versufte grijsheid, *kindsheid* voor dien van een *kind* te bezigen, wordt door den Redacteur verworpen, op grond dat het bijv. n.w. *kindsch* bij BILDERDIJK, TOLLENS en DA COSTA van een *kind* gebruikt wordt. Ik zie daar echter geen bezwaar in. In 't dagelijksch leven wordt *kindsch* bijna uitsluitend op eerstgemelden toestand toegepast; dat men daarom dezen of genen dichter vrijheid kan laten, het niet van grijzen, maar van kinderen te zeggen, waar rijm en maat hem dat verkieslijker maken, spreekt van zelf; maar blijft desniettemin voor de praktijk de onderscheiden spelling *kindsheid* en *kindschheid* in den vroeger aangegeven zin, allezins aanneemlijk, en vind ik geen grond haar te verwerpen. VAN VLOTEN.

Kindschheid of kindsheid. Prof. VAN VLOTEN schijnt te meenen dat *kindsch* slechts enkele malen door dichters van een kind gebezigd wordt. Maar ik heb het t. l. a. pl. in een *prozawerk* van DA COSTA aangewezen; ik las nog juist heden bij JAC. SCHELTEMA in eene aanteekening op zijne *Verhand. over de brieven van* HOOFT, bl. 98 »ongelukkig is het dat hij zijne kinderen in *kindschen* of jeugdigen leeftijd verloor," en, wilde ik ze zoeken, ik zou nog genoeg andere voorbeelden kunnen vinden.

Doch dit is hier van minder belang. Waar het voornamelijk op aan komt is dit: indien een woord twee beteekenissen heeft, mag men het dan waar het de eene beteekenis heeft anders schrijven dan waar het de andere beteekenis heeft? Want *kindschheid*, ik heb dit vroeger aangewezen, is hetzij men het op kinderen, hetzij men het op grijsaards toepast, zamengesteld uit het bijv. naamw. *kindsch* en het achtervoegsel *heid.*

Wij moeten consequent zijn. Nemen wij de vrijheid om *kindschheid* geheel willekeurig op tweederlei wijze te spellen, alleen opdat daardoor het verschil van beteekenis zigtbaar moge worden, dan moeten wij met alle andere woorden van dezelfde soort even zoo handelen. Wij moeten dan door verschillende spelling te kennen geven, in welke beteekenis wij de volgende woorden gebruiken:

ezel, dier, of standaard voor eene schilderij of een schoolbord, of ledekant;
lijn, regel, of touw;
monster, staal, of gedrocht;
prent, afdruksel van eene plaat of van den poot van een dier;
lijst, naamlijst, of rand eener schilderij;
verval, verzwakking, afneming, of buitenkansje, fooi;
beslag van zilver of koper, of van meel;
slot van eene deur, of van een verhaal, of versterkt gebouw;
nagel van den vinger, of spijker;
verdragen, naar eene andere plaats dragen, of lijden, ondergaan;
verdrinken, in het water omkomen, of aan drank verteren;
beschonken, begiftigd, of dronken.

Maar maken wij hier onderscheid in de spelling, dan moeten wij het vooral doen, waar wij woorden gebruiken die op dezelfde wijze uitgesproken worden, doch eenen verschillenden oorsprong hebben, b. v.:

aas, spijs, lokspijs, en *aas*, één in het kaartspel;
noot, boomvrucht, en *noot*, aanteekening;
pad, dier, en *pad*, weg;
tol, schatting, en *tol*, speeltuig;
beet, handeling of gevolg van bijten, en *beet*, beetwortel;
leer, ladder, en *leer*, leder;
lid, lichaamsdeel, en *lid*, deksel;
kaak, kakebeen, en *kaak*, ton, schavot;
veer, overvaart, en *veer*, veder;
deel, gedeelte, en *deel*, plank;
heeten, genoemd worden, en *heeten*, heet maken;
dissel, boom van een wagen, en *dissel*, kuiperswerktuig.
aangewend, deelw. van aanwennen en *aangewend*, deelw. van aanwenden.
zegen, zegening, en *zegen*, net.
bul, stier, en *bul*, open brief.
vorst, prins, *vorst* bovenrand van het dak, en *vorst*, vriezend weder.

En allernoodzakelijkst is het dan, eene verschillende spelling uit te denken voor woorden die wij gewoon zijn op dezelfde wijze te schrijven, maar die verschillend uitgesproken worden, b. v.

óverwinnen en *overwínnen.*
óverladen en *overláden.*
doórtrekken en *doortrékken.*
uítstekend en *uitstékend.*
uítgelezen en *uitgelézen.*
áppel en *appèl,*
kánon en *kanòn.*

Ieder, dunkt mij, zal het onmogelijke hiervan inzien en het goedkeuren, dat de heeren DE VRIES en TE WINKEL er ook niet aan gedacht hebben, dergelijke woorden op tweederlei wijze te spellen. Zij schrijven integendeel *licht* (niet donker) en *licht* (niet zwaar) beide, zoo als het behoort, met *ch*, hoewel het woorden zijn van verschillenden oorsprong en niettegenstaande SIEGENBEEK in het eene de *ch*, in het andere de *g* wil. Dat zij *noch* in de eene beteekenis met *ch*, in de andere met *g* schrijven is inconsequentie.

Het is echter niet alleen onmogelijk, het is ook onnoodig. Geeft het gebruik van zoodanige woorden aanleiding tot misverstand, dan is dit te wijten aan de onbedrevenheid of de slordigheid van den schrijver of aan de onnoozelheid van den lezer.

Doch het is meer dan dit, het is medewerken tot het bederf van onze taal. Het is eene onwaardeerbare eigenschap onzer taal, en die wij boven alles moeten zorgen dat behouden blijve, dat de verwantschap der woorden daarin duidelijk zigtbaar is. Hierin munt zij boven vele andere talen uit. Reeds meer dan drie eeuwen geleden heeft de beroemde STEVIN daarop gewezen en het kan geen kwaad dat dit in onzen tijd nog eens, herinnerd wordt. Eene zamenstelling is ons duidelijk, wanneer wij de deelen kennen waaruit zij bestaat. Een afgeleid woord verstaan wij, wanneer wij het grondwoord en de beteekenis van den afleidingsuitgang verstaan. Zoo zijn er in onze taal duizenden van woorden, die een kind, wanneer het ze voor de eerste maal hoort, begrijpen zal, zonder dat wij er eenige verklaring van behoeven te geven. Verduisteren wij nu de beteekenis van een woord, hetzij door het zoo te spellen dat de oorsprong daarvan onherkenbaar wordt, hetzij op andere wijze, dan bederven wij daardoor onze taal en werken mede om haar te doen zinken tot die laagte, waartoe b.v. het Fransch gezonken is, waarin bijna ieder woord op zich zelven staat, en het niet meer mogelijk is de verwante woorden als zoodanig te herkennen. Zelfs onder hen die Latijn verstaan, zullen er velen zijn die niet begrijpen dat (om van honderd andere te zwijgen) *mois* en *mensuel*, *toit* en *protéger*, *jour* en *midi* tot denzelfden stam behooren.

P. LEENDERTZ, WZ.

Nog iets over g, ch en k (vgl. XVI. bl. 144). SAXO SYLVIUS herinnert mij, dat de Grieken *Christos* en *Chryses* met een *chi* en *Kronos* met een *kappa* schreven. Dat wist ik; doch hoe zij die letters uitspraken, weet ik niet en hij evenmin. Hoe de Grieken schreven of spraken is mij echter in dezen volkomen onverschillig en 't doet niets tot de zaak. De Italianen, die even goed dat verschil in de aanvangletters van 't Grieksch kenden, schrijven toch geen *Christo*, maar *Cristo*. De Franschen en Engelschen, al behouden zij in *Christ* de *ch*, spreken die toch als *k* uit. En nu zou ik, wat mij betreft, het zoo erg niet tegen de spelling *Christus* hebben, indien niet in de laatste vijftig jaren de afschuwelijke wanspraak was ingeslopen om die rochel-klank *ch* ook aan 't begin van een woord te doen hooren. Men heeft zich allenskens bevlijtigd om onze taal, die, toen zij zich, in de dagen van HOOFT en STARTER en VONDEL, naar 't Italiaansch gevormd had, wel mannelijk, maar tevens zacht en liefelijk klonk, hard en stokkerig te maken, zoo dat wijlen mijn vriend AMPÈRE er met recht van zeggen kon, dat, als men Hollandsch hoorde spreken, het even zoo was of men keien hoorde kaauwen, in konfituren gewikkeld. — En de konfituren worden hoe langer hoe schaarscher. Hoe langer hoe meer vindt men smaak in die keelklanken, die onzen voorvaderen een gruwel waren. Wel schreven zij: *gezegd*, *gelegd*, *hij ligt*, *ge*, *gunst*, *gicht*, *genever*, *Oetges*, *Wintges*, *Nutges;* maar zij spraken uit: *jezeid*, *jeleid*, *hij leit*, *je*, *jonst*, *jicht*, *jenever*, *Oetjes*, *Wintjes*, *Nutjes*. Met verloop van tijd heeft men zich verbeeld, dat het heel deftig klonk, overal die *g* — en nog wel zoo hard mogelijk — te doen hooren. 't Voorbeeld werd van kansel en spreekgestoelten gegeven en door voorzangers en schoolmeesters (natuurlijk met overdrijving) nagevolgd. Dominee DE HAES was de laatste, dien ik mij nog herinner een liefelijk-ouderwetsch Hollandsch te hebben hooren spreken: hij dorst nog op den preêkstoel *je* te zeggen, en zei, als van zelf sprak, geen *Christus*, maar *Kristus*. Dat nu die barbaarsche rochel-klanken uit onze taal weêr weggejaagd behooren te worden, daaromtrent zijn de zamenstellers van 't nieuwe woordenboek 't geheel met mij eens, en ten deele zal de door hen aangenomen spelling daartoe meêwerken; dat zij 't niet geheel en al doen ligt aan het goedhartig — ik zou bijkans zeggen het naïef — vertrouwen van die Heeren, dat de onderwijzers hun leerlingen wel zullen willen waarschuwen, om, al staat er een *ch* voor *Christus*, *Chryses*, die woorden toch uit te spreken als stond er een *k* voor; — evenzoo, om, al staat er *eene vrouw*, toch te lezen *'n vrouw*. — Ik ben daar zoo gerust niet op.

Uit het bovenstaande zal SAXO SYLVIUS kunnen begrijpen, waarom ik *kachel* en niet *kagchel* schrijf. Hij heeft volkomen gelijk, dat men, 't woord *ka-chel* spellende, een verkeerden klank verkrijgt; maar wanneer hij, naar 't voorschrift van wijlen A. DE VRIES, de *ch* »achter aan de lettergreep hangt," en *kach-el* spelt, zal hij den klank, dien 't woord vereischt, behouden. De *ch* heeft, als aanvangletter, in Nederduitsche woorden of lettergrepen, geen recht van bestaan.

J. VAN LENNEP.

Nederlandsche voornamen (vgl. XV. bl. 23, 301; XVI. bl. 61). Misschien heb

ik mij niet goed uitgedrukt, ik moest de persoons-identiteit van THEODORUS en DIRK V. D. B. niet bewijzen, maar ik moest bewijzen, dat in Vlaanderen THEODORUS en DIRK gelijk gebruikt worden (nu zeg ik na de opheldering van den heer P. L. Wz. *verward* worden). Ik weet zeker in eene geschiedenis van Vlaanderen (welke herinner ik mij tot mijn spijt niet!) gelezen te hebben DIRK of THEODORUS van Elzatiën (DIRK van den Elzas.) Ik neem deze gelegenheid te baat om nog eenige voornamen, onlangs, bij eene nasporing in de doop-, trouw- en sterfboeken van IJzendijke, ter loops aangeteekend, mede te deelen:

TRENITÉ m., KRINA v., EETJE v., LIBORA v., JERIJNTIE v. (kwam mij te Aardenburg voor als: JERIENTJE en JERINA), ALGIDIA v., VIJNTIE (verkorting van het bekende FIENTJE, VINA, LEVINA), MAURINA v., FRANSÉE m. (verbastering van FRANCIES, FRANÇOIS?), TEREYNTIE v. (TRIJNTJE), STOFFELINA v., BARTELINA v. (dus een vrouwelijke vorm van STOFFEL en BARTEL), DIELIS m., RODERICK m. (hier bijna vergeten), BORCHER m., LESSIA v., BELIA v., MELS M. (MELIS?), FRESENT m., WISSEL m. (WESSEL), GOMAERT m., WINANDA m., JANNYS m. (JANNIS, JOHANNES), MECHTILINA, v. (MACHTELD?) ZANDRINA (verb. van ALLEXANDRINA), LASCHAL (welligt een bedorvene lezing van PASCAL). Maar zeer curieus zijn de drie volgende, die, waren zij niet zoo duidelijk leesbaar geschreven, mij mijne oogen hadden doen wantrouwen.

HUGUSTUS. Niemand buiten een Z. Vlaming zou dezen naam welligt kunnen verklaren; hij is ontstaan door wat men hier in bastaardfransch de atsj. a (H) noemt met de eerste letter van 't alphabeth zoo als in *Hardenburg* voor *Aardenburg* en 't is eenvoudig AUGUSTUS.

PASCHAISIS als mansnaam, welligt bedorven voor PASCHALIS, dat ik wel elders aantrof.

Met den vrouwennaam BESETIKE weet ik echter geen raad, ten zij men er BETSEKE, BETJE door verstaan moet.

G. P. ROOS.

Nederlandsche voornamen. Daar er in den *Navorscher* reeds meermalen sprake is geweest van nederlandsche voornamen, neem ik deze gelegenheid waar, de aandacht op de volgende vragen te vestigen.

Is de oude geldersche naam REMMET, REYMET of REMMERT niet eene verbastering voor ROMBOUT? en zoo ja, waarmede kan men dat bewijzen, hetzij door voorbeelden of oorspronkelijke stukken aan te halen?

Zijn de namen ARIE en AART niet van denzelfden stam en hetzelfde als ADRIAAN, en worden deze drie namen in het gebruik niet onderling verwisseld?

TH.

Nederlandsche voornamen. Den naam PASCHAISIS, door den heer ROOS vermeld, zou ik liever houden voor PASCHASIUS, eenen naam die wij reeds vroeg in de middeleeuwen aantreffen, dan voor PASCHALIS.

REMMERT, REMMET, REYMET is verbastering van REGINBERT. Het is een andere naam dan ROMBOUT.

ARIE is verkorting van ADRIAAN, waarvoor men in Noordholland ook ARIAAN en in Friesland ARJEN hoort. AART houd ik voor iets anders, namelijk voor zamentrekking van AREND. Doch reeds voor een paar eeuwen werden de namen ADRIAAN en AART met elkander verward. Het is dus wel mogelijk, dat TH. denzelfden persoon nu eens met dezen, dan met eenen anderen der gemelde drie namen aangeduid heeft gevonden.

P. L. WZ.

Etymologie. In den *Intermédiaire* II. p. 83 worden, in antwoord op eene vraag naar den oorsprong van het woord *estaminet* o. a. de volgende afleidingen medegedeeld: „van het nederlandsche *stram*, d. i. vermoeid door den arbeid; het is dus de plaats waar men zich daarvan ontspant." BESCHERELLE zegt, dat het komt van het vlaamsche *stamenay* (!) dat afgeleid is van *stamm*, oorsprong, familie, en dat *stam* genoemd werd eene familie-bijeenkomst, waar men rookte en dronk. — Een der medewerkers van den *Intermédiaire* maakt het nog fraaier. Hij zegt: »le mot est d'origine flamande: il paraît venir de l'expression employée pour engager à entrer dans ces lieux de rafraichissement: Sta mijnheer, arrêtez-vous, monsieur. Cette formule, repétée tres fréquemment, finit par figurer par les enseignes; d'où l'on a dit aller au sta-mijnheer, et, en francisant, au staminet."

Schonissen (vgl. XIV. bl. 53; XV. bl. 243). In een manuscript van MARINUS SMIJTEGELD, in leven notaris en procureur te Middelburg, getiteld: *Zeeuwsche Rechtgeleertheyt, vervattende verscheyde aantekeningen op Rechtszaken zo als dezelve door geheel Zeeland, bijzonder Middelburg, worden geuzeerd, op eene Alphabetische order te zamen gesteld*, vindt men, fol. 35—36, eene aanteekening ten opzigte van Borssele in Zuidbeveland, waarbij aangehaald wordt de giftbrief van hertog AALBRECHT, van 10 oct. 1395, in welken die graaf aan de toenmalige ambachtsheeren van *'s Heer Aernoutskerke* in Zuidbeveland vergunt, dat zij en hunne

nakomelingen Heinkenszand, Ovezand en Arnemuiderzand behouden zullen en bezitten met allen aanwerp die daaraan vallen zoude en *schonisse*. — De schrijver voegt onmiddellijk daarbij: Hierdoor versta ik *opslag van verdronken landen*, N.B. tusschen Walcheren, Borssele en Zuidbeveland.

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

Bostel (vgl. XVI. bl. 56, 145). Ik heb t. l. a. pl. dit woord verklaard, omdat ik meende dat het verouderd was. Het is mij echter gebleken dat het nog in gebruik is uit de *Haarlemsche courant* van 9 april ll. waarin onder het opschrift »Veevoeder" wordt bekend gemaakt: »De bostel van de brouwerij de Witte raaf te Haarlem is te koop."

P. L., Wz.

Pelle, Pille (vgl. XVI. bl. 85, 147.) Het artikel van den heer LEENDERTZ lezende, waarin deze woorden voorkomen, bewonder ik zijne flinke lezingen onzer ouden en ben wel eens boos op mij zelven, dat ik soms zoo slecht lees, daar ik boven den heer HARREBOMMÉE de zvl. sprake, in mijn voordeel heb. Het Godwouds, huerensen, nopen, verleggen, crijtig, hop en kuit, zijn zoo duidelijk verklaard, dat al wie een weinig nadenkt ze toestemmen moet niet alleen, maar zich vaak zijne onnadenkendheid bij het lezen moet verwijten. Bovenal beviel mij sollen, het jonassen. Een overgang van e en i komt zelden voor (als in *pellen* en *pillen*); in Vl. en Zvl. gebeurt dit toch. Wij hebben eene spreekwijze: »i boft altiis op z'n tafel en i freet eereppels mee pellen en schellen." (Hij bluft altijd met zijn tafel en hij vreet aardappelen met pellen en schillen.) I pildege ze, zegt de Vlaming even dikwijls als, i peeldege ze (hij schilde ze).

Pel of pil beteekent in Zvl. iets anders dan schel of schil. Het afschillen van appelen, peren, aardappelen, enz. door ze reepswijze raauw van de schil te ontdoen, geeft *schellen* of *schillen*. Deze vruchten gekookt in de schillen, worden echter *gepeld*, van haar geheele kleed ontdaan. Eene *schil* is een lang en smal, eene *pel* een meer rond en breed bekleedsel. *Pellen* en *schellen*, noemt men ook de voorwerpen van geringe waarde, afval enz. Vrage: pelgrim, pelgrijn, pellerin? wat is het oudste? zou men den bedevaartganger ook peldrager kunnen noemen? of de pel als een eigenaardig bedevaartkleed kunnen beschouwen?

G. P. ROOS.

[*Pelgrim* is van het latijnsche *peregrinus* = vreemdeling. Met verandering der *r* in *l*, waarvan meer voorbeelden zijn, werd het ital. *pellegrino*, fransch *pelerin*, hoogd. *pilgrim*, *pilger*, nederl. *pelgrim*.]

Togen. Hoe weinig wij Zeeuwsch-vlamingen geleerde noten, ter opheldering onzer oude, geene provincialismen schrijvende, dichters behoeven, vond ik alweer bevestigd op bl. 117 van den *Ned. spectator* voor 1865, in een opstel van J. J. d. H. over *De gedichten van Stalpert van der Wiele*, uitgave Schiedam, bij ROELANTS, door prof. VAN VLOTEN.

Togen is nog in Vl. en op de zvl. grens onder het volk in gebruik, met de uitspraak oô, dat schibboleth der Hollanders.

In de daar aangehaalde plaats heeft *togen* de bepaalde beteekenis van toonen, aantoonen, laten zien; de heer d. H. heeft gelijk. Het gebruik is daar zelfs fraai: »klaar (duidelijk) laten zien, openlik *togen*." Op dezelfde wijze spreekt men hier nog; b. v.: »Da meiske ei 'n gele plekke in eur oôgen," zegt de Zvl.; de Vlaming antwoordt: »'k en gleuve 't ni, da ze 't me toôgt of toôget gi m'n." (Dat meisje heeft een gele vlek in hare oogen. Ik geloof het niet, dat zij het mij toone of laat gij het mij zien). — En zoo meer.

G. P. ROOS.

Naamsoorsprong van Kortgene. SMALLEGANGE in zijne *Cron. van Zeel.*, blz. 618—619, zegt daarvan: »aldus genoemt, omdat daer eene kleine vergadering in was, en om die korte eygentheyt, d. i.: eene heerlykheyt, kort en smal in haer begryp en gesach." — Zou dit de ware naamsoorsprong van die plaats, op het eiland Noordbeveland, kunnen zijn? — In het *Handb. der Middel-Nederl. Geographie* van mr. L. PH. C. VAN DEN BERGH, bl. 244, wordt opgegeven, dat die naam, a°. 1247, bij V. MIERIS voorkomt als *Cortkeen*.

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

Namen en beschermheiligen van gilden (vgl. XV. bl. 371; XVI. bl. 61, 124). Hadden de schoolmeesters ook eenen patroon of beschermheilige? Zoo ja: — wie was zulks?

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

Namen en beschermheiligen van gilden. Een groot aantal van deze namen en heiligen kan TH. vinden in de volgende werken:

FELIX DE VIGNE. *Recherches historiques sur les costumes civils et militaires des gildes et des corporations de métiers.* Gand 1847.

IDEM. *Moeurs et usages des corporations de métiers de la Belgiqve et du nord de la France.* Gand 1857.

ARTHUR FORGEAIS. *Collection de plombs historiés trouvés dans la Seine.* 1e. et 3e. série. Paris 1862 et 1864.

EMILE DELRUC. *Aperçu numismatique sur les méreaux d'Anvers.* 1e. série. Anvers 1859.

PAUL LACROIX (bibliophile JACOB), ALPHONSE DUCHESNE et FERDINAND SERÉ. *Le livre d'or des métiers.* Paris 1852, etc.

Tot aanvulling van de lijst van ALIQUIS laat ik hier nog eenige volgen, die voor zoo verre mij bewust is, niet beschreven zijn:

Amsterdam.

Groot kramersgild,	St. Maarten (ook wel St. Nicolaas).
Smedengild,	St. Eloy.
Groot binnen- en buitenlandsvaardersgild,	St. Olof.
Bergenvaardersgild,	St. Anna.
Timmermansgild,	St. Joseph.
Metselaarsgild,	(Lievevrouwengild) de vier Gekroonden.
Koornmolenaarsgild,	St. Victor.
Bakkersgild,	St. Ober of St. Hubrecht.
Chirurgijnsgild,	St. Cosmas en Damianus.
Schoenmakersgild,	St. Crispijn en Crispiniaan.

's Gravenhage.

Kuipersgild,	St. Jacob.
Kleermakersgild,	St. Jan.

's Hertogenbosch.

Kleermakersgild,	St. Machiel.
Schildersgild,	St. Lucas.
Kleerkoopersgild,	St. Marten.
Slagersgild,	St. Nicolaas.
Lintwerkersgild,	St. Martinus.

Luik.

Metselaarsgild,	St. Barbara.

Maastricht.

Goudsmeden,	St. Eloy.
Grofsmeden,	Idem.
Schoenmakers,	St. Crispijn.
Metselaars,	St. Lucas.
Kooplieden (cremers),	St. Nicolaas.
Timmerlieden,	St. Joseph.
Bakkers,	St. Albertus.
Kleermakers (snijders),	St. Anna.
Bontwerkers,	St. Hubert.
Wevers (cortespoelders),	St. Severus.
Looiers (leurders),	St. Bartholomeus.
Schippers,	St. Nicolaas.
Vissers (en keurvers),	St. Pieter.
Hoveniers,	St. Urbanus.
Fruitverkoopers (oefmengers),	de Heiland.
Wollewevers (gewantmakers,	St. Matthias.
Brouwers,	St. Arnoldus.
Chirurgijns,	St. Cosmas en Damiaan.

Mogt TH. nog meerdere opgaven verlangen, zoo van heiligen als van vreemde benamingen, gaarne verklaar ik mij bereid hieraan te voldoen.

Aangenaam zoude het mij evenwel zijn, indien hij mij zijn naam door middel van dit geacht tijdschrift wilde bekend maken. Indien TH., zoo als ik moet veronderstellen, ook zijne bijzondere studie van het gildewezen maakt, welligt konden wij elkander in vele duistere zaken behulpzaam zijn.

De namen der Vier Gekroonden, waarnaar ALIQUIS vraagt, zijn op een gildepenning van het metselaarsgild te Middelburg, in mijn bezit, vermeld als:

CLAUDUS, NICOSTRACIUS, DICIDERIUS en SIPLICUS.

Elders vond ik die vermeld als de martelaren:

SEVERUS, SEVERIANUS, CARPOPHORUS en VICTORIANUS; alle onder DIOCLETIAAN gedood.

Wat het verschil tusschen deze namen betreft en of de Vier Gekroonden nog onder andere benamingen voorkomen, hierop moet ik voor het oogenblik het antwoord schuldig blijven. Tot heden heb ik er nog niet aan gedacht dit te onderzoeken. Mogt ALIQUIS er thans iets meer van weten, gaarne houd ik mij hiertoe aanbevolen.

Mechoore. Onlangs de noordelijke provinciën bezoekende, zag ik in Leeuwarden een troep jongens en ook meisjes met *hazelnoten* schieten op de wijze als de jongens dit in den regel met knikkers doen, doch waarbij zij de *noten* op een rij plaatsen, en op eenigen afstand met eene andere *noot* daarvan eene wegschieten. Ik bleef eenige oogenblikken bij dit spel staan, doch behalve andere uitdrukkingen, die ik niet heb onthouden, hoorde ik, wanneer de *eerste* noot van de rei was geraakt, de kinderen roepen: *de mechoore.* Ik vroeg hun, wat dit beteekende, doch geen hunner wist mij dit te zeggen. — Zou dit ook een der lezers van den *Navorscher* kunnen doen?

D. D. D.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Geslacht van Leeuwen, (vgl. XV. bl. 93). Wegens de verschillende familiën van dezen naam zal de vrager naar zijne vermiste familiepapieren, dunkt mij, geene voldoende antwoorden ontvangen, tenzij hij mededeele: 1°. welk wapen die familie VAN LEEUWEN voert, waarvoor de vrager onderzoek doet; 2°. *waar* en wanneer *juist* die plundering plaats had; 3°. den juisten naam en verdere wetenswaardige bijzonderheden omtrent genoemden J. D. VAN LEEUWEN (gehuwd met ?), die het laatst die familiepapieren bezat. Behoorde deze J. D. VAN LEEUWEN tot *dezelfde* familie als de heer mr. E. M. VAN LEEUWEN, chef der firma VAN LEEUWEN & VAN EE te Amsterdam?

Walrus (vgl. XVI. bl. 64). „Walvisschen, haaijen en dergelijke visschen (zegt RIETSTAP, *Handb. der wapenk.*, bl. 199, 200) worden schaars in de wapens aangetroffen. — Walvisschen worden altijd zwemmende voorgesteld; hun zamenstel van baarden noemt men in de fransche heraldiek *fierté*, doch alleen wanneer het van eene andere kleur dan de kop is."

Op de platen achter SIEBENKEES *Erläuter. der Heraldik, als ein Commentar üb.* GATTERERS *Abrisz dies. Wissensch.*, worden twee wapens aangetroffen, waarin walvisschen voorkomen, die van de familiën WAHLEN en ELYATTA.

Er bestaat een werk: *The Heraldry of Fish*, by THOMAS MOULD. Londen 1842.

M°.

Geslachten Pauw en van de Kethulle, (vgl. XVI. bl. 85). De schrijver van de *Gesch. van het geslacht van Bevervoorde* zegt, bl. 43, over het aannemen van vreemde en moederlijke wapens sprekende: »zoo »nam b. v. een uit het geslacht van PAUW »het wapen van zijne moeder, die tot het »geslacht VAN BERGELEN behoorde, met weg»lating van zijn vaderlijk wapen, in de »XV. eeuw aan, zoo als hetzelve door zijne »afstammelingen nog gevoerd wordt."

M°.

Wapen van Witte Cornelisz. de With (vgl. XV. bl. 376; XVI. bl. 87). J. L. A. I., die in 't algemeen van veel zaken schijnt te weten, kon, dunkt mij, omtrent ridderorden beter op de hoogte wezen, dan hij toont te zijn, te meer omdat hij in dl. XIV. bl. 259 van den *Nav.*, eene hoewel niet volledige toch belangrijke opgaaf doet van Nederlanders der 17e eeuw, die van vreemde vorsten ridderorden ontvangen hadden. Hij is minder juist op de hoogte hoe de insigniën van sommige orden er uitzagen, want naar aanleiding van mijne vraag over DE WITHS wapen zegt hij, dat het schild omhangen is met de orde van St. Joris en niet met die van St. Michiel; hij beroept zich op het portret door HOUBRAKEN naar SORCH, doch ziet daarbij de orde van St. Michiel aan voor die van St. Joris.

Nu is het van algemeene bekendheid, dat deze laatste heilige altoos wordt voorgesteld *te paard* met den draak strijdende; St. Michiel daarentegen wordt altijd *te voet* en den satan aan zijne voeten verdelgende afgebeeld; zoo komen ze ook voor in alle afbeeldingen van die beide ridderorden, alsmede als heraldische stukken in sommige wapens. (Zie o. a. *Nouvelle Carte des Ordres Militaires ou de Chevallerie institués par divers Princes pour recompenser le mérite* etc.)

Het onderscheid in wijze van afbeelding is dus te groot om zich hierin te kunnen vergissen.

De WITHS portret door HOUBRAKEN naar SORCH, waarop J. L. A. I. zich baseert, vertoont ons niets anders dan het juweel der orde van Sint Michiel, 't welk de vlootvoogd aan een lint om den hals heeft. Nog duidelijker is de afbeelding in het folioportret door A. BLOTELINGH naar SORCH.

Het is voorts volstrekt niet twijfelachtig of DE WITH is ridder van Sint Michiel, en nooit van Sint Joris geweest.

Zie hier wat ik vind omtrent zijne benoeming op bladz. 212 (bijlage IV.) van de levensbeschrijving des vice-admiraals, opgenomen in de »*Verhandelingen en onuitgegeven stukken, betreffende de Geschiedenis der Nederlanden*" van mr. J. C. DE JONGE, Amst. 1825, dl. I, alwaar uit een aldaar medegedeeld handschrift van V. D. HAGEN blijkt, dat:

»1646. 22 *Nov.* Den Koninck van Vranck»rijk aen WITTE door een brief met sijn »hand geteykent, de Ridderlijke ordre van »*St. Michiel* vereert,"

»1646. 14 *Dec.* Door sijn Resident BRAS»SET, Raetsheer van den Koninck, in den »Haeg de ceremonien (lees investituur) ont»fangen."

Duidelijker kan men het toch niet hebben. Ik had intusschen liever iets anders op mijne vraag gehoord, namelijk hoe DE WITH aan het door mij opgegeven wapen kwam, alsmede hoe de kleuren moesten zijn. Wat dit laatste betreft heb ik onlangs

gevonden in den catalogus van het Trippenhuis te Amsterdam, dat zich aldaar een portret van DE WITH bevindt, met zijn wapen achter op het paneel of het doek geschilderd, en waaruit volgens den franschen catalogus blijkt, dat het veld keel moet zijn en dat de 3 vogels *canettes* (eendjes) zijn, zonder opgaaf evenwel van hunne kleur.

Bij FERWERDA lees ik, dat de WITHS dochter MARIA gehuwd was met SAMUEL BEECKMAN; uit welk huwelijk eene dochter MARIA BEECKMAN, die huwde met DANIEL RADERMACHER. (Gen. RADERMACHER 6e gener.)

Mogelijk is iemand in bezit van een geslachtboom van RADERMACHER of BEECKMAN, waarin het wapen van DE WITH voorkomt. Alles wat men dienaangaande zou willen mededeelen, alsmede of DE WITH nog meer descendenten heeft gehad, zal mij welkom zijn. F. O.

Geslacht Rolandus (vgl. XVI. bl. 89). Dr. SCHOTEL geeft (*Kerkelijk Dordrecht*, d. I, bl. 494 aant.) eene »Geslachtlijst der ROLANDUSSEN, uit verschillende werken getrokken." Zij is veel minder volledig en eindigt ook eene halve eeuw vroeger dan eene welke in mijn bezit is. Deze — en dit is ter beantwoording der vraag van JADIMADEK de hoofdzaak — begint echter ook iets vroeger dan met den te Amsterdam in 1632 overleden predikant JACOBUS ROLANDUS, bekend als eerste assessor der dordrechtsche synode van 1618 en 1619, en als een der medearbeiders aan de statenoverzetting des Bijbels. JADIMADEK vraagt naar 's mans ouders, grootouders enz. Het weinige dat ik er van weet te zeggen kan hem misschien op het spoor helpen van vollediger berigten. JACOBUS ROLANDUS was de eerste van dien naam; het was de voornaam van zijnen vader, ROELAND UYTTENHOVEN, een naam te bekend in de hervormingsgeschiedenis om geen aanstoot te geven of erger dan dat te berokkenen aan eenen „WTENHOVE" (want zoo werd het woord veelal geschreven), die verblijf hield waar nog de Spanjaard heerschte en de reformatie zich schuil moest houden. Uit dien hoofde werd de naam UYTTENHOVEN voorzigtigheidshalve in ROLANDUS veranderd. De schriftelijke aanteekening, die voor mij ligt, doet het voorkomen als had JACOBUS die naamsverandering aangenomen. Dit komt mij echter niet waarschijnlijk voor. Hij werd geboren te Delft in 1562 en was dus nog eerst een knaap van 10 jaren, toen Delft in julij 1572 aan de Staatschen overging en dus ook tot de hervorming toetrad. En in later jaren was er voor hem geen de minste reden meer om eenen in de hervormingsgeschiedenis zoo hoog aangeschreven naam af te leggen; veeleer mag het eenigzins verwondering baren, dat hij dien niet op nieuw heeft aangenomen. Waarschijnlijk zal de vader, ROELAND, zich reeds ROLANDUS (misschien wel ROELAND ROLANDUS) hebben genoemd, toen hij uit Gent, althans uit Vlaanderen, vertrok om zich te Delft neder te zetten. Dit trouwens zal vrij zeker het geval geweest zijn, als die ROELAND UYTTENHOVEN tot het geslacht van dien naam behoorde, waarvan ook de bekende londensche ouderling en psalmberijmer JAN of JOHANNES WTTENHOVE, gelijk mede JACOBUS en WILLEM WTENHOVE, leden waren. En hier nu ziet zich onze geachte medewerker, die onder den naam JADIMADEK schuilt, op het spoor gebragt. Vroeger is in dit maandschrift aangewezen, zoo ik meen althans, waar eene geslachtlijst der familie UITENHOVE (ook al eene andere spelling) te vinden is. Ik kan dien *Navorscher* op dit oogenblik niet nazien, maar als de vrager hem kan raadplegen en in de helft der XVIde eeuw eenen ROELAND UYTTENHOVEN vinden, heeft hij den draad in handen. Wat het wapen betreft: de aangeduide aanteekening [1]) noemt »een Roeland op een gouden veld, met een draak boven het hoofd." *Relata refero*, maar het »WTENHOVE" wapen was dit zeker niet en de »Roeland" (steenen of razende?) denkelijk een dier willekeurig aangenomene naamspelende wapens, zoo als zij bij menigte voorkomen.

Als JADIMADEK (of nog liever de medearbeider zoo als hij »heusch" heet) de ROLANDUS-geslachtlijst (loopende tot 1766) van mij ter inzage wil hebben, is zij tot zijn dienst. Wederkeerig houd ik mij aanbevolen voor mededeeling, als hij zijne opwaartsche nasporingen ten gevolge mijner aanwijzing kan voortzetten.

Levensberigt van JACOBUS ROLANDUS vindt men bij GLASIUS, *Godg. Ned.*, op het woord en bij de daar aangehaalde schrijvers. Ik kan er nog eene kleine nalezing op geven, ook aangaande 's mans sterfdag, zijnde geweest 3 junij 1632, te Leiden. Zijn lijk werd vervoerd naar Amsterdam, waar het in de Nieuwe kerk begraven is; van hier waarschijnlijk dat sommige schrijvers de laatstgenoemde stad, waar hij predikant was, en niet Leiden, waar hij aan de bijbelvertaling arbeidde, als de plaats van zijn overlijden noemen. Ook omtrent het sterfjaar is geen eenstemmigheid bij de schrijvers. Dientengevolge schrijft de hoogst naauwkeurige HERINGA (KIST en ROYAARDS, *Archief*, d. V, bl. 144) na het opnoemen der

[1]) Afkomstig van JACOBUS' achterkleinzoon DANIEL ROLANDUS, in de laatste helft der vorige eeuw notaris te Brielle.

bedoelde schrijvers: »Geen van allen haalt eenige getuigenis aan, of voegt er eene nadere tijdsbepaling bij." »Voorts lees ik in de aant. dat R., na zich in de voorbereidende wetenschappen te Antwerpen geoefend te hebben, te Geneve gestudeerd heeft en tot proponent is bevorderd. De geschiedenis zijner beroeping naar Amsterdam vindt men bij TRIGLAND, *Kerk. hist.* fol. 914, die eene zeer gunstige getuigenis aangaande hem geeft, fol. 1051. Hij is driemaal gehuwd geweest:

1°. in 1590 met MARIA DOUCY, eene jonkvrouw van adellijken huize, wier vader ten tijde der parijsche bloedbruiloft uit Frankrijk naar de Paltz (R. was toen hij haar huwde predikant te Wiseloch bij Frankenthal) gevlugt was. Zij schonk hem 9 kinderen en overleed den 12 november 1619.

2°. te Amsterdam den 20 augustus 1620 met HENDRIKA, dochter van PIETER DE BOER, procureur te Amsterdam. Zij overleed reeds na weinige maanden, den 5 april 1621.

3°. te Amsterdam den 28 maart 1623 met BARBARA, dochter van den raadsheer DE WEERDT te Amsterdam. Ook dit huwelijk was kinderloos en den dag van het overlijden der vrouw vind ik niet vermeld.

H. M. C. VAN OOSTERZEE.

[Gedeeltelijk werd ons hetzelfde medegedeeld door S.].

Geslacht Rolandus. Volgens het omschrift der twee verschillende portretten van JACOBUS R., door W. DELFF naar VAN DER VOORT gegraveerd, met *bij en onderschrift*, en vers van den zoon SIMON R., alles fraai door VAN SAMBIX, *aetatis suae* 80, gesneden, was deze ROLANDUS in 1562 te Delft geboren. Indien de doopboeken aldaar nog mogten voorhanden zijn, wat ik echter zeer betwijfel, zoude daarvan inzage kunnen worden genomen, ten einde zijne ouders te leeren kennen. Van zijne afstammelingen vindt men melding gemaakt in het *Archief voor Kerkelijke Geschiedenis* van KIST en ROYAARDS, dl. V. bl. 175, alwaar de hoogleeraar HERINGA vermeldt, dat hij de handschriften van JACOBUS R., te Utrecht had gezien, en dat deze laatst waren nagelaten aan T. D. G. ROLANDUS te Maastricht; ook in hetzelfde deel van dat *Archief*, bl. 144/5, wordt door hem het reeds genoemde portret en de beide omschriften medegedeeld en beschreven. — In het werk van SCHOTEL, *Kerkelijk Dordrecht,* dl. I. bl. 322, 394, 494, dl. II. bl. 770—73, vindt men veel, o. a. ook eene geslachtlijst der familie ROLANDUS, beginnende met JACOBUS R, den ouden.

V. D. N.

De Leeuw van Coolwijk (vgl. XVI. bl. 90). Bij BALEN, *Beschr. van Dordr.*, bl. 947, staat het wapen van m^r. DIRK VAN KOOLWIJK, baljuw en dijkgraaf van Delfland [1]); raad en schepen en burgem^r. der stad Delft, die in maart 1641 gehuwd was met ERKENRAAD BERK, dochter van JOHAN, ridder, schepen, pensionaris en secretaris van Dordrecht, en MARIA BUYSEN, van Breda, en bij haar vier kinderen verwekte, door BALEN genoemd. Dat wapen is: gevierendeeld: 1 en 4 in goud; 2 roode X (verkorte St. Andrieskruisen?); 2 en 3 in rood drie zilveren koolen (daar afgebeeld als kogels of bollen).

M^r. ADRIAAN VAN COOLWYK vind ik, 1618 en verv., havenmeester, schepen, thesaurier en weesmeester te Delft; m^r. ADRIAAN CORN. VAN COOLWIJK, 1622 en verv., schepen en weesmr., en DIRK ADRIAANSZ. VAN COOLWYK, 1644 en verv., schepen, havenmr., weesmr. en burgemr. aldaar. Zie de *Beschr. van Delft*, bij BOITET, III hoofdstuk, en mede aldaar bl. 332, waar staat, dat DIRK ADRIAAN VAN COOLWYK, regent van het oude en nieuwe gasthuis, den 29 nov. 1688 overleed; en bl. 334, waar, onder de moeders van het oude gasthuis, genoemd wordt, 7 jan. 1623, LEVINA BRASSER, vr. van ADR. VAN COOLWYK.

M°.

Geslacht Hochepied (vgl. XV. bl. 380; XVI. bl. 91).

Ik denk dat H. R. in de *Histoire de Cambray* niet vinden zal wat ik heb aangeteekend uit de kerk. actaboeken van Zuiddorpe c. a.:

ABRAHAM HOCHEPIED schoolm^r., voorzanger, koster en grafdelver van Zuiddorpe, c. a., deed als wed^r. van ADRIANA DERRICK, den 6 aug. 1645 te Axel ondertrouwd met MARIA CROONE, en had bij haar deze kinderen:

1. LOUISE, ged. 21 nov. 1649. Get. JOH. DU BOIS en M. JONAS.
2. ABRAHAM, ged. 25 aug. 1652.
3. ABRAHAM, ged. 22 febr. 1654. Get. MARIA COPPIJN.
4. CORNELIS, ged. 21 febr. 1655.
5. ANNA, ged. 21 jan. 1657.

CORNELIS HOCHEPIED, diaken te Moerspui [misschien 4] was geh. met CORNELIA MELSEN en had eene dochter MARIA, ged. 3 aug. 1681.

F. CALAND.

Daendels (vgl. XV. bl. 389; XVI. bl. 29, 91). Ik heb mijne aanteekeningen nog eens naauwkeurig onderzocht, maar daarin den naam van de moeder van LUIJER DAEN-

1) Den 22 julij 1662, volgens de *Delfl. oudh.* inleid. bl. XCI.

DELS niet kunnen vinden. Alzoo kan ik aan den wensch van B. D. niet voldoen. *Misschien* zou het in het doopboek van Heerde te vinden zijn, hoezeer ik niet kan zeggen of dat zoo ver reikt. De kinderen van LUIJER DAENDELS staan er wel opgeteekend tusschen de jaren 1660—1668. Ik heb daarvan de aanteekening. Mogt B. D. dat doopboek onderzoeken, hij bezie dan te gelijk eens de grafsteenen in de kerk, of hij daar iets vinden kan. Er zijn daar zeker onderscheiden leden van de familie begraven, althans zijn zoon GERRIT DAVID DAENDELS, volgens het opschrift van den steen bij den ingang der deur.

Ook in het doopboek van Veessen komen namen van dit geslacht voor, onder anderen ELSJEN dochter van HENDRIK DAENDELS, die den 7 maart 1673 gedoopt is.

C. J.

Daendels. Wie de moeder was van LUIJER DAENDELS kan ik niet opgeven; maar zij was geen lid van de familie VAN HEERDT. Niet verre van Hattem ligt het dorp *Heerde* en van daar kan die moeder den naam hebben ontleend. ARENT.

Daendels. Omtrent dit geslacht bevatten de doopboeken van Maastricht het volgende:

Geb. 28 oct. 1714 ALLETTA MARGARETHA, dochter van ALBERTUS RITTERS en ARMEGARDINA GIJSBRANDI DAENDELS.

4 aug. 1737 GERBRAND, zoon van LUIJER EGBERT DAENDELS en JOHANNA ELISABETH SCHUTTER. Getuige GERBRAND SCHUTTER.

Maart 1739 GERBRAND JAN, zoon van dezelfden.

22 januarij 1741 HENDRIK, zoon van dezelfden.

7 julij 1748 JOHANNA ELISABETH, dochter van dezelfden.

Daar hierin LUIJER en EGBERT, twee voornamen op bl. 29 ook genoemd, voorkomen, zoo zal welligt deze aanteekening van nut zijn.

Wapens gevraagd (vgl. XV. bl. 349; XVI. bl. 92). Op een wapenbord aan de zuidzijde van het koor der Groote of St. Jakobs kerk te 's Gravenhage, stond het volgende:

»Den Wel Edel Gestrenge Heer
mr. LIBRECHT HOOREMAN,
in zyn Edele Leven Oud Eerste Raad
en Directeur Generaal van
Nederlands Indie,
obiit den 6 Februarius 1774. (Zie TIMARETEN, *Verzamel. van Gedenkst.*, dl. II. bl. 130.)

In eene ms. genealogie van het haagsche regeringgeslacht BOSCH staat, dat WOUTER NIKOLAAS HOOREMAN, zoon van LIEBRECHT voorn., den 1 junij 1764 trouwde CATHARINA WILLEMINA BOSCH, geb. 24 oct. 1733, dochter van JAKOB WILLEM BOSCH, geb. 10 julij 1696, gest. 20 oct. 1749, commies ter vergadering van de ed. mog. h.h. gecommitt. raden ter admiraliteit in 's Gravenhage, en van CATHARINA HOOREMAN, WOUTERSdr. bij PETRONELLA MARIA BROUWERS; en kleindochter van mr. ALBRECHT BOSCH, geb. 29 maart 1654, gest. 17 mei 1729, commies fiskaal van de gemeene middelen van Holland en Westfriesl., advokaat fiskaal van de houtvesterijen en leenman van Holland, en van BASTINA of BASTIANA VAN DEN ESCH, geb. 11 jan. 1633, gest. 10 junij 1734, ENGELBERT en CORNELIA QUARLES dr.

Het wapen van NICOLAAS HOOREMAN, »secretaris der Lande van Putten," staat op de »caerte des Rings van Putten," door B. DE ROY, 1700, en is: in goud een zilveren (?) posthoorn, die op den aanzienden, met eenen wrong gedekten helm wederom voorkomt, tusschen eene vlugt van zilver (?).

M°.

Familiën van Heerdt en van Heerde (vgl. VIII. bl. 111; XV. bl. 310, 350; XVI. bl. 20). In de genealogiën der familie VAN HEERDT of VAN HEERDE vindt men melding gemaakt van onderscheidene vaste goederen, welke aan leden dier familie schijnen te hebben toebehoord en ten deele misschien nog toebehooren, zoo als: Brugstuck, den Eversberg, Camphuis of Camphousen, het goed ter Houve of Hoeve (onder Rhede), Scherpenhoff, Hunderen, Voshoven en Craeijewert, Lier, misschien nog andere.

Ik wenschte te mogen vragen, waar men van deze leengoederen beschrijvingen kan vinden. Ook, welke andere familiën voor en na de familie v. H. deze goederen hebben bezeten of misschien nog bezitten.

ARENT.

Familie Hop (vgl. XV. bl. 254, 348; XVI. bl. 28). De vraag sprak niet bepaaldelijk van adscendenten, doch ook deze worden wel verlangd. Ik heb vergeefs gelegenheid gezocht de *Kwartierstaten* ter inzage te bekomen. Uit hetgene bekend werd blijkt nog niet, welke HOP in Spanje zou zijn geweest en van daar het recept dier soort van ulevellen zou hebben medegebragt, die nog als »*haagsche hopjes*" beroemd blijven. De naamspelling der echtgenoot van m^r. W. H. HOP is gebleken te moeten zijn BISE; althans zoo staat in haar testament van 1772, waarbij zij *f* 100,000

prelegateerde aan hare vier achterkleinkinderen. Hare dochter HENRIETTE ANTHONETTA, d^re^. TH. BOEY legateerde (1793) aan hare huishoudster haar lijfstoebehooren, en nog eenige andere zaken, mitsgaders eene som van *f* 1,000 in ééns; voorts jaarlijks *f* 350, onder conditie dat »deselve gehouden zou zijn hare huysdieren na haar overlijden wel en behoorlijk op te passen en gade te slaan." Deze huisdieren worden beschreven als: »vreemde viervoetige, als ook aapjes, honden en katten, met hare stoelen, kussens, koijen en nesten en het daartoe behoorende linnen en wollen." Wanneer deze dieren »tot op agt na" zouden zijn uitgestorven, zou de jaarlijksche uitkeering verminderen tot op *f* 250, tot dat de laatste zou gestorven zijn, als wanneer in 't geheel geene betaling meer zoude geschieden. Er werden nog meer voorzorgen genomen, zoo als voor 't geval de huishoudster mogt komen te overlijden, enz. De testatrice, geb. 1721, geh. 1738, leefde nog in 1797, doch is vóór 17 julij 1798 overleden. Volgens het portret van deze dierenvriendin schijnt zij voor haar huwelijk niet van schoonheid ontbloot te zijn geweest. Hare eenige dochter was reeds in 1766 overleden, doch haar zoon WILLEM CORNELIS BOEY, geb. 1741, schijnt haar te hebben overleefd. Wanneer haar vader overleden is en welke functiën deze vervulde, is nog onbekend. Haar neef, m^r^. HENDRIK HOP, zoon van haar oom JACOB, was gedurende eenige jaren secretaris van het hof van Holland, gelijktijdig met haar man. Deze oom JACOB schijnt de eerste groote man uit de familie HOP te zijn geweest en diens zoon KORNELIS was de gezant bij LODEWIJK XVI, toen tien jaren oud, waarvan men een keurig plaatje vindt bij WAGENAAR, XVIII. bl. 210 op het jaar 1719. De genealogiën der familiën BISE, CLOECK en PARS liggen ook nog in 't duister.

Geslacht Hop. In het werk getiteld: *Genealogische kwartierstaten van nederl. geslachten*, uitgevers VAN DOORN en zoon te 's Gravenhage, komt een kwartierstaat voor van CORNELIS des H. R. baron HOP, geb. te Amsterdam 3 junij 1685 en op den kwartierstaat van jonkh. THEODOOR LEOPOLD BRANTSEN komt voor SARA AGATHA baronnesse HOP, vrouw van Lekkerkerk, geb. te Amsterdam 1 maart 1753 enz. terwijl wij vonden in het doopregister der stad Maastricht, dat 3 nov. 1694 werd geb. JOHANNES FREDERIK, zoon van FREDERIK HOP en ANNA PIJP.

ANDANTE.

De familie Buijs (vgl. VI. bl. 268; VII. bl. 155; XVI. bl. 29). Mij is een wapen van het limburgsche en noordbrabantsche geslacht BUIJS bekend, bestaande in een rood veld met een gouden keper, beladen met vijf roode koeken, en verder vergezeld van drie zilveren koeken; welligt is dit het wapen van NICOLAAS BUIJS. Ik heb eenige aanteekeningen betreffende eerstgenoemde familie, getrokken uit een doopregister der stad Maastricht en wil die gaarne opgeven aan Z.

ANDANTE.

---

500 genealogiën verzameld door mr. Reynier van Heemskerk (vgl. XVI. bl. 64). Waar deze vermoedelijk thans te vinden zijn, kan H. R. lezen in den *Navorscher* XV. bl. 151. M°.

Vijfhonderd genealogiën verzameld door mr. Reynier van Heemskerk. Eene dier genealogiën kwam mij dezer dagen in handen. Ze was van het geslacht KOPS en voorzien met eenige aanteekeningen door mr. JAC. SCHELTEMA, die het stuk ten geschenke gaf aan prof. J. KOPS, in wiens familie het nog bewaard wordt. Uit dit voorbeeld maak ik op, dat VAN HEEMSKERKS aanteekeningen wijd en zijd verspreid zijn. Naar de genealogie KOPS te oordeelen, waren zij al zeer onnaauwkeurig en onvolledig.

CONSTANTER.

Geslacht Schouw (vgl. XV. bl. 378). Een geslacht van dien naam is te Dordrecht in de regering geweest, en voerde volgens de *Wapenk. van Dordr.*, door DE LETH, gedeeld van goud, met twee gekruiste hellebaarden, met blaauwe ijzers en roode (?) stelen, en van blaauw, met een gouden wassenaar.

M°.

Genealogische geschiedenis der utrechtsche adellijke geslachten (vgl. X. bl. 323). Ik kan M°. mededeelen, 1°. dat die oude kaart de wapens van adellijke (en voorname onadellijke) utrechtsche familiën bevat en te Utrecht bij den boekhandelaar KEMINK in 1769 is uitgegeven in 9 bladen. Deze kaart wordt waarschijnlijk de kaart van den heer VAN ASCH VAN WIJCK genoemd, daar zij aan de toen regerende burgemeesters der stad Utrecht, mr. HENDRICK VAN ASCH VAN WIJCK en JOSEPH ELIAS VAN DER MUELEN, heer van Maersenbroek, was opgedragen door WILLEM LANGERAK, en bovenaan de wapens van bovengenoemde heeren in 't groot bevatte. Betreffende de 2° en 3° vraag kan ik antwoorden: dat het bij het Historisch genootschap te Utrecht nooit is gekomen tot de uitgave eener ge-

nealogische geschiedenis der belangrijkste utrechtscho familiën, aangezien het daartoe gedane voorstel geene genoegzame deelneming heeft ondervonden.

D. G. J.

Hechtermans van IJsselmonde. CORNELIA HENRIETTE HECHTERMANS VAN IJSSELMONDE trouwde met CLAES BICHON, waardoor IJsselmonde in deze familie kwam. Wie waren hare ouders? Wanneer is zij geboren, gehuwd en gestorven? Welk was haar wapen?

Familie Lacoste (vgl. XVI. 30, 91, 149). De laatste afstammeling is, naar ik meen, te Dordrecht overleden, en behoorde tot de remonstrantsche gemeente.

Het wapen vindt men onder die der hoogheemraden van den Krimpenerwaard en is overeenkomstig de daarvan gegeven beschrijving t. l. a. pl., alleen met dit onderscheid, dat en de wrong en de dekkleeden niet zijn van groen en zilver, maar van blaauw en zilver, en zilver en blaauw.

V. D. N.

Familie Lacoste. Uit eenige papieren onder mijne berusting zijnde, kan ik daaromtrent het volgende mededeelen.

BERNARD LACOSTE is hier te lande gekomen uit Montauban (in Frankrijk) en was gehuwd met MADELAINE LE NAIN, mede hier te lande gekomen uit Tours (in Frankrijk). Zij zijn als leden der walsche gemeente te Amsterdam ingeschreven den 6 november 1689 met hunne vier kinderen, als: MADELAINE, PIERRE, SUSANNE en MARIE; het bewijs daarvan is onder mijne berusting.

JAQUES LACOSTE te Amsterdam overleden 1 aug. 1729 was gehuwd met SUSANNE BRUN, mede te Amsterdam overleden junij 1736.

ANNA MARIA LACOSTE, te Amsterdam overl. 18 nov. 1736, was gehuwd met JEAN FREDERIC BERNARD.

BERNARD LACOSTE, geb. te Amsterd. 5 mei 1711, overl. te Geertruidenberg 7 dec. 1765, huwde den 24 sept. 1734 met JOHANNA DUSART, geb. te Maastricht 24 sept. 1709, overl. te Amsterd. 17 apr. 1749. Hunne kinderen waren:

BERNARD, geb. 1735, overl. 1736;

HUIBERT, geb. 1737, overl. 1738;

JOHANNA ELISABETH, geb. te Maastricht 18 aug. 1739, overl. te Amst. 13 nov. 1805;

MARIA, geb. te Maastr. 18 dec. 1742, overl. te Dordrecht 26 jan. 1832;

ADRIAAN, geb. te Maastr. 9 julij 1745, ongehuwd overl. te Dordr. 20 dec. 1821.

Gemelde MARIA LACOSTE huwde 28 oct. 1770 met HENDRIK VAN DER SANDE, geb. te Dordr. 14 april 1745, overl. aldaar 21 oct. 1809.

De familie LACOSTE waren destijds fluweelfabrijkanten in het Trippenhuis te Amsterdam. Hun familiewapen was: gevierendeeld; 1 en 4 van zilver met een groenen boom; 2 en 3 van zilver met drie zwarte vogels (met pooten).

Dordrecht. C. E. VAN DER SANDE LACOSTE.

Familie Lacoste. Daar alle mededeelingen voorzeker aan D. N. V. welkom zullen zijn, zoo wil ik, in antwoord op zijn beleefd verzoek, mij wel de moeite getroosten, alles aangaande de personen, welke onder dien naam door mij gevonden zijn, uit de bronnen enz. af te schrijven.

LACOSTE (N.) mimistre de LOUIS XVI; était premier commis des bureaux de la marine, avant la révolution. Envoyé aux Iles-du-Vent, pour l'établissement du nouveau régime colonial, il fut obligé de repasser en France, par suite de ses querelles avec M. DE BÉHAGNE, gouverneur de la Martinique, et dénonça cet officier-général à l'assemblée et à la société des amis de la constitution, où il fut admis à son arrivée. Appellé par LOUIS XVI au ministère de la marine, le 16 mars 1792, il s'y conduisit en homme de bien et donna au roi des preuves d'un attachement sincère. On l'entendit même plusieurs fois se plaindre à l'assemblée de l'esprit d' insurrection que les clubs propageaient dans la marine. Il donna sa démission avec tous les autres ministres le 10 juillet 1792. Nommé ensuite ambassadeur en Toscane, il n'obtint pas, pour cette mission, l' agrément de l'assemblée législative. Arrêté, puis traduit en février 1793 au tribunal criminel de la Seine, il y fut pleinement acquitté, et vécut depuis cette époque, dans une obscurité profonde. En 1800, le premier consul BONAPARTE le nomma membre du conseil des prises, qui fut supprimé en 1814.

C'est un homme brusque, violent, qui ne manque pas de lumières, mais qui est surtout recommandable par sa probité. (*Galerie Hist. des Contemporains* Bruxelles 1819. *Biographie nouvelle des comtemporains.* Paris 1823.)

ELIE LACOSTE, député à la convention nationale, était médecin à Montignac à l'époque de la révolution. Devenu en 1790, administrateur de la Dordogne, il fut élu député de ce département à l' assemblée législative, puis à la convention, où il vota la mort de LOUIS XVI, sans appel et sans sursis. Il siégea constammant à la montagne; fut nommé président de l'assemblée, le 1 messidor an 2 (19 juin 1794) et fit constammant partie du fameux comité de sureté

générale [1]), qui fut, pendant quatorze mois, le complice de tous les crimes du comité de salut public. Envoyé en mission, dans le Nord, il s'y conduisit avec assez de modération; se prononça fortement contre ROBESPIERRE au 9 thermidor, et fit décréter, dès le meme jour, la suppression du tribunal révolutionnaire, dont l' action n' était maintenant redoutable que pour la faction qui venait d' être renverseé. Lorsque LECOINTRE, de Versailles, dénonça les membres de l' ancien gouvernement, ELIE LACOSTE, le combattit vivement et demanda son arrestation. Dénoncé par GOULY le 28 mai 1795, comme un des auteurs de l'insurrection des premiers jours de prairial, LACOSTE fut enfin décrété d' arrestation comme membre des anciens comités du gouvernement.

Rendu à la liberté par l'amnistie de brumaire an 4, il retourna dans sa ville natale, y reprit ses fonctions de médecin, et y mourut en 1803.

LACOSTE (JEAN BAPTISTE), député du Cantal à la convention nationale, y vota, sans appel et sans sursis, la mort de LOUIS XVI. Presque toujours en mission dans les départements de la Haute-Loire, du Rhin et de la Moselle, et près les armées du nord, où il se conduisit avec la plus grande bravoure [2]), il prit rarement part aux déliberations de l'assemblée.

Commissaire de la convention et chargé de l'exécution des mesures sanglantes des comités de salut public et de sureté générale, il ne s'enrichit point des dépouilles des victimes de ces temps malheureux; aussi, lorsque le 13 prairial an 3 (1er juin 1795), il fut dénoncé pour sa conduite pendant ses missions, et accusé par FAURE et DENTZEL [3]) d'avoir organisé en Alsace la la commission qui y fit couler le sang sous la direction de l'accusateur public SCHNEIDER, il trouva un défenseur dans DELAHAYE, l'un des députés proscrits au 31 mai qui demand: qu'il fût autorisé à rester, sans gendarmes, chez lui, où il était malade: »Attendu, dit-il, qu'il n'a pas le moyen de les payer." Néanmoins le décret d'arrestation fut porté contre lui.

Il fut ensuite amnistié. A la fin de 1800, LACOSTE a été nommé préfet du département des Forets, qu'il a administré pendant plusieurs années. Appelé à une préfecture, après le retour de BONAPARTE, en mars 1815, il s'est trouvé ainsi compris dans les dispositions de la prétendue loi d'amnistie, et forcé de quitter la France. Il s'était d'abord retiré en Belgique; mais par suite de mesures, provoquées par le gouvernement français, il a été obligé de quitter ce royaume.

(1) Il fit le rapport de la conspiration dite de Batz, ou de l' étranger, dont le but était, selon lui, d' assassiner ROBESPIERRE et COLLOT D'HERBOIS.

2) A Hagenau il servit lui-même les pièces de canon, et à la défaite de HOCHE à Kaiserlautern, il resta dans le fort de la mêlée. — Hij was ook in 1795 bij den veldtogt in Holland.

3) Zie over FAURE en DENTZEL, *Galerie Historique etc.* Bruxelles 1818, 4de deel.

LACOSTE (HENRI VERDIER DE), né à Nîmes, d'une famille protestante estimée dans le commerce, embrassa, dès les premiers jours de la révolution, la noble cause de la liberté, et l'honora toujours par sa conduite. Attaché aux seuls principes qui pussent affermir la république en lui conciliant l'affection et la confiance de la France et de l'Europe, M. DE LACOSTE s'opposa avec une grande energie aux attentats dirigés contre la représentation natiònale, dans les journées des 31 mai, 1er et 2 juin. Décrété d'accusation par la faction triomphante, comme l'un des chefs de ce qu'on appelait alors le *fédéralisme*, il parvint à se soustraire, par la fuite, à une mort certaine; fut mis hors la loi et inscrit sur la liste des émigrés. Après le 9 thermidor, il rentra en France, et fut appelé par la reconnaissance de ses concitoyens à plusieures places administratives. Nommé au corps législatif, en l'an 8, il y a siégé jusqu'en l'an 13 (1805). N'ayant pas été réélu à cette epoque par le sénat, il fut nommé chef de division aux archives de la police générale. En 1814, il fut envoyé au nom du roi, dans sept départements de l'Ouest. La noble hardiesse avec laquelle il osa s'expliquer sur quelques unes des causes des malheurs de la France, ne tarda pas à le faire rappeler par un ministère sans expérience, sans patriotisme, et sans lumières. Elu membre de la chambre des représentans, par le collége de l'arrondissement de Nîmes, en mai 1815, il s'y fit remarquer, dès les premiers jours, par son opposition au gouvernement. Après le désastre de Waterloo, il combattit en comité secret le rapport des ministres, et proposa l'un des premiers, la déchéance de BONAPARTE. Le 28 juin, il demanda que l'assemblée exprimât la reconnaissance de la nation envers l'armée. — Après le retour du roi, il concourut à la rédaction de divers journaux [1]), et s'y prononça toujours, avec force, en faveur des généreux principes à la défense desquels toute sa vie a été dévouée.

On a de lui un drame, intitulé *Washington*, joué avec succès à l'Odéon en

1) Onder anderen „la Quotidienne."

1813, et une brochure, publiée à l'époque où parurent les supplémens aux constitutions de l'empire; elle avait pour titre: *Appel aux promesses de l'empereur.* En effet, si jamais, promesses ne furent violées avec plus d'éclat, jamais aussi parjure ne fut puni avec plus de promptitude et de rigueur; car peu de jours suffirent, à cette époque à jamais mémorable, pour aliéner à jamais de BONAPARTE, des coeurs qu'une année de fautes et de mauvaise foi, de la part du gouvernement des BOURBONS, lui avait sincérement réconciliés. M. HENRY DE LACOSTE est beaufrère de M. CHABAUD-DE-LATOUR, que les élections du département du Gard ont appelé, en 1818, à la chambre des députés.

Il est mort vers 1821.

LACOSTE (PIERRE FRANÇOIS), ancien professeur à Clermont-Ferrand [1]), membre de la société des antiquaires de France, etc., est né à Plaisance, village de l'arrondissement de Toulouse.

On a de lui entre autres écrits, la plupart politiques: *Lettre de M. l'abbé Lacoste, de Plaisance, vicaire de Dalbade, à un curé nonconformiste,* Toulouse 1791, in -8°. Il y a eu, par ordre du conseil général au departement de la Haute-Garonne, une seconde édition de cet ouvrage. *Réponse à la lettre d'un curé non-conformiste,* suite de l'ouvrage précédent, Toulouse 1791, in -8°. *Observations sur l'agriculture des montagnes de l'Auvergne,* Clermont, in -8°. — *Reflexions sur la nécessité de se rallier tous à la constitution et de la maintenir,* 1801, in -8°. — *Discours sur les avantages qui résultent de l'étude de l'histoire naturelle,* suivi de notes, 1801 in -8°. — *Observations sur les volcans d'Auvergne, suivies de notes sur divers objets recueillis dans une course minéralogique* 1802, in -8°; 1803 m. 8°. — M. LACOSTE a fait annoncer une nouvelle édition de ses opuscules, ainsi qu'une *Histoire naturelle de l'Auvergne et des départemens environnans.* Ce dernier travail formera 3 vol. in -8°. Habitant depuis dix-huit ans cette contrée, consacrant tous ses loisirs à des excursions dans les diverses régions qui la composent, il a réuni lui-même les élemens de son ouvrage.

Nog andere werken heeft hij geschreven, die wij echter onvermeld zullen laten, daar de opgenoemde de voornaamste zijn.

LACOSTE (*Le marquis de*) était en 1789, résident près le duc de Deux-Ponts, lorsqu'il fut nommé député aux états generaux pour la noblesse du Charollais. Le marquis DE LACOSTE embrassa la cause du peuple à l'assemblée constituante, et dans la séance du 4 août 1789, il demanda même que les biens du clergé fussent mis à la disposition de l'état, pour subvenir à ses besoins. Ayant ensuite émigré, il fut arrêté en 1795; mais il obtint sa liberté quelque temps après, et cessa de prendre part aux affaires publiques.

LACOSTE (J. A. DE), président au tribunal de la Rochelle en 1791, fut élu par le département de la Charente-Inférieure à l'assemblée législative. Il ne fit point partie de la convention, mais, en 1795, il entra au conseil des anciens, où il se montra favorable au directoire, notammant à l'époque du 18 fructidor an 5 (4 septembre 1797). M. DE LACOSTE sortit du conseil en 1799, et n'a point été appelé depuis dans les chambres législatives.

LACOSTE (ETIENNE CLÉMENT), maréchal de camp, commandant de la légion d'honneur, chevalier de l'ordre de Saint-Henri de Saxe, etc. etc., naquit le 27 décembre 1773 à Romans, département de la Drôme, et entra au service en 1792, dans un bataillon de volontaires

Le 17 novembre de la même année, il fut nommé lieutenant, passa à l'armée des Alpes, et fut employé au siège de Toulon comme officier d'éclaireurs. LACOSTE servit ensuite à l'armée des Pyrenées-Orientales, et il mérita le grade de capitaine adjudant-major à l'attaque de la redoute de la Seine, redoute dans laquelle il s'élança l'un des premiers, et où il fit 15 prisonniers. Il avait été blessé à cette affaire d'un coup de feu à la bouche; il le fut de nouveau à la battaille de Saint-Laurent de la Monga, le 26 thermidor. Le capitaine LACOSTE fit ensuite partie de l'armée d' Italie, et se distingua à la bataille d'Arcole. Après cette mémorable campagne, il passa en Egypte avec le général BONAPARTE, et donna des preuves d'une grande valeur au premier assaut de Saint-Jean-d'Acre, où il reçut un coup de feu; à la bataille d'Hesber, à celle du 10 brumaire an 8, où il fut fait chef de bataillon sur le champ de bataille; enfin, à celle d' Alexandrie, où il eut la jambe cassée De retour en Europa, LACOSTE fit les campagnes de 1805, 1806 et 1807. Sa conduite à la bataille d' Eylau lui valut le grade de colonel; il quitta le 96me régiment d' infanterie de ligne pour prendre le commandement du 27me régiment d'infanterie légère, avec lequel il entra en Espagne en 1808. Il contribua à la prise de Bilbao, de Saint-Ander et de Burgos,

[1]) Departement: Puy de Dôme.

et se distingua aux batailles d'Epinosa, de Medelin, de Talavera de la Reyna, d'Ocana, à Almonacid, et à l'affaire de Chiclana. Après la campagne de Russie, lorsque l'armée française quittait la ligne du Tage, le colonel LACOSTE rentra en France, et passa en Allemagne comme général de brigade. Après avoir rendu des services importans dans la campagne de Saxe, il accompagna l'armée dans sa retraite sur le Rhin, et fut tué, en 1814, dans une reconnaissance.

LACOSTE (*Le comte*), général de brigade du génie, aide de camp de NAPOLEON, officier de la légion d'honneur, etc., fit la campagne de 1807, en qualité de colonel du génie, fut blessé à la bataille de Friedland, et mérita les plus grandes éloges pendant le siège de Dantzick. Le courage et les connaissances dont il fit preuve à l'attaque de cette ville le firent connaître de l'empereur NAPOLEON, qui l'attacha à sa personne en qualité d'aide-de-camp, avec le grade de général de brigade. — En 1808 LA COSTE passa en Espagne, et fut chargé de la direction des travaux du siège de Saragossa, où il déploya la plus grande intrépidité. — Cette ville était à la veille de se rendre, lorsqu'il fut tué, le 21 février 1809, par une balle qui l'atteignit au front.

D^r^. SCHOTEL zegt in zijn »*Kerkelijk Dordrecht*": »De voorouders van LUDOVICUS DE LACOSTE (predikant te Dordrecht) waren uit Provence oorspronkelijk, werden een en andermaal genoodzaakt van daar de wijk te nemen, en zetten zich eindelijk te Rochelle neder. In die stad werd hij in den jare 1574 [1]) geboren. Zijn vader LOUIS DE LACOSTE, dreef koophandel, zijne moeder heette RACHEL CHIMTRIER. Toen hij den ouderdom van zeven jaren bereikt had, werd hij ten gevolge van 's konings plakaat, waarbij aan de kinderen der Hervormden, die den ouderdom van 7 jaren bereikt hadden, het regt werd gegeven, om tusschen de Godsdienst hunner ouders en die van den Staat te kiezen, met zijn broeder naar Engeland gezonden. Na een tweejarig verblijf te Bristol, keerde hij (1683) naar Rochelle terug, en vertrok van daar met twee broeders en eene zuster, onder opzigt van zijne moei, naar Rotterdam. Te Overschie leerde hij de Nederduitsche, te Dordrecht onder NEUTSPITZER, VALENTIJN, METZELER, HUYGHENS en DE MAN, de Latijnsche en Grieksche talen, vervolgens oefende hij zich aan de Illustre school aldaar, onder den Franschen predikant OLIVIER LOQUET, in het Hebreeuwsch, Syrisch en Chaldeeuwsch, onder den vermaarden landmeeter ABEL DE VRIES in de meetkunde, onder DUCKER in de wijsbegeerte en sterrekunde, en eindelijk onder SAL. VAN TIL in de godgeleerdheid. In 1694 bezocht hij de Leidsche Hoogeschool, die hij wederom spoedig (1695) verliet, om zich door de Cl. van Z. H. te laten onderzoeken. Eerst drie jaren later (1698) werd hij te Heer Simonshaven en Biert in plaats van HENRICUS KINTZIUS beroepen, en den 29 julij van dat jaar door HENRICUS TEMMINCK, predikant aan den Korendijk, bevestigd. Van daar vertrok hij in 1706 naar Dordrecht, waar hij *alleen op het Staten tractement, niet op het ordinaris tractement*, in plaats van DIBBETS beroepen was, en door VECHOVEN bevestigd werd. Hij diende deze gemeente tot in den aanvang van het jaar 1731, toen hij aan een borstkwaal bezweek. Voor zoover mij bekend is, heeft hij slechts eene vertaling van een geschrift van LOCKE in het licht gegeven [1]). Volgens zijne tijdgenooten was hij een *arbeidzaam*, *vriendelijk*, *spraakzaam* en *waardig* man, *zeer bedreven in allerlei*, *maar vooral in kerkelijke zaken*, *een getrouw herder en opziender*, *van een stichtelijken wandel.* Hij huwde (1700) ALIDA TRESSENIER, dochters dochter? van den bekenden Haagschen predikant SIMONIDES, en na haar in 1708 door den dood verloren te hebben, in 1710, CATHARINA, dochter van PIETER VAN ZEEBERG en van ANNA CORNELIA SCHYVELBERG. Deze laatste schonk hem een zoon, LUDOVICUS BERNARDUS genaamd, die na zijne studiën te Utrecht voltrokken te hebben, in 1736 predikant werd te Noordwijk aan Zee, en in 1739 te Maaslandssluis. In 1754 werd hij emeritus en in 1764 overleed hij. (Zie over dezen *Boekz, der gel. wer.* 1733, bl. 362, 602—606.)"

Daar ik dit laatste werk niet in mijn bezit heb, kan ik D. N. V. niet verder helpen.

Breda. C. VAN MAANEN.

---

[1]) Zal wel 1674 moeten zijn.

C. v. M.

[1]) *De l'éducation des Enfants, traduit de l' Anglois de mr.* LOCKE par mr. COSTE, sur l'édition angloise, publiée après la mort de l'Auteur, qui l'avoit revue, corrigée et augmentée de plus d'un tiers. Amst. 1721, 12°.

Dit werkje is van PIETER COSTE, een geletterd Franschman, geb. 1668, gest. 1747, als schrijver en vertaler van meer andere, meerendeels hier te lande uitgegeven, ook van LOCKES *Christianisme raisonnable* en *Essai de l'entendement humain* bekend.

MENGELINGEN.

Stinkpotten (vgl. XVI. bl. 32). Behalve in verschillende werken over oude artillerie en in die, waarin de mijnen-oorlog in vroegeren tijd, behandeld wordt, kan L. D. R. zijne vraag beantwoord vinden in het volgende werk:

»*Volkommene Geschütz-Feuerwerck und Büchsenmeisterey-Kunst, Hiebevor in Lateinischer Sprach beschrieben und mit Fleisz zusammen getragen von* CASIMIR SIMIENOWICZ, *Königl. Majest. und der Cron Pohlen General Feldzeugmeister-Leutenant. Anitzo in die Hochdeutsche Sprach übersetzet von* THOMA LEONHARD BEEREN, *Lipsiensi, Mit schönen Kupffern, und einem gantzen neuen Theil vermehret durch* DANIEL ELRICH, *Stück-Hauptman zu Franckfürt am Mayn.* Franckfurt am Mayn, in Verlegung JOHANN DAVID ZUNNERS. Gedruckt bey HENRICH FRIESEN im Jahr 1676. In het eerste deel vindt hij van bl. 179—175, de giftkogels, stinkpotten enz. beschreven.

»Von den stinckenden Kugeln" zegt de schrijver, bl. 173, het volgende:

»Mit den Gifftkugeln werden die stinckenden Kugeln etlicher massen verwechselt, doch mögen sie freyer und billicher (wo es anders billich und recht dem Feind in alle wege zu schaden) gebrauchet werden, als die vorher beschriebenen:

Weil vermittelst dieser den Belägerten nur ein Verdrusz (dieweil der menschliche Geruch ganz keinen Stanck vertragen kann) verursacht, und die Lufft erst lange hernach *inficiret* und *corrumpiret* wird: Im übrigen kommen sie mit den andern künstlichen Feuerwercker Kugeln überein: und werden auff folgende Art und Weise gemacht: Nimm Schwartz Pech 10 pf. Harz Pech 6 pf. Salpeter 20 pf. Schweffel 8 pf. Colofon 4 pfund, disz thue in ein irrden oder küpffern Geschirr, und lasz es bey sanftem Feuer zergehen, hernach wirff darein Kohlen 2 pf. geraspelte Pferd und Maulesel klauen etc. 6 pf. Teufelsdreck 3 pf. Serapin-Safft (welchen die Italiäner *Saracenum putidum* nennen) 1 pf. Wantzenkraut ein halb pfund, vermische und *incorporire* alles zusammen, darnach thue flächsen oder Hänffen Werck darein dasz es die Materia an sich neme, und formiere weil ēs noch warm Kugeln darausz, so grosz dir beliebet. Im Uebrigen soll man *procediren* wie oben bey Zubereitung der Leucht-, Dampff- und Giftkugeln gemeldet worden."

Breda. C. VAN MAANEN.

Drukfouten (vgl. XIV. bl. 252, 349; XV. bl. 95; XVI. bl. 95). On donne comme certain qu'en 1842, lors du premier des fameux banquets de Lisieux — où se mangèrent „ce veau et cette salade" qui finirent par faire tant de mal au régime de juillet, — le journal *le Haro*, de Caen, en rendit compte à ces lecteurs ébahis, en disant.... »Une foule immense remplissait l'amphithéâtre.... L'illustre homme d'etat (M. GUIZOT) prend place au milieu des *gredins* et est aussitôt accueilli par les plus *vils* applaudissements." Est il vrai que *le Haro* ait eu ces deux malheurs? puis, qu'il ait eu le bonheur d'être poursuivi *ob hoc*, enfin, qu'il ait été innocenté, en alléguant deux coquilles: *gradins* et *vifs?*

Intermédiaire.

Luchtverschijnsel (vgl. A. R.; XII. bl. 155; XIV. bl. 224, 288, 351; XV. bl. 94). Ofschoon ik met de paradox van BILDERDIJK, ten opzigte van het luchtverschijnsel, op den 7den mei 1665 in het prinsdom Oranje verschenen, geenzins instem; is het echter, volgens eene daarvan uitgaande plaat, opmerkelijk, dat *drie en dertig* jaren daarna, en juist weder op den 7den mei in 1688, in het prinsdom Oranje, een luchtverschijnsel zigtbaar is geweest.

J. L. A. I.

Veelwijverij (vgl. A. R.; XII. bl. 60; XIV. bl. 250, 318). De vraag, of BRUNSMANS *Polygamia triumphata* inderdaad is uitgegeven en of de strijd daarmede een einde heeft genomen, kan ik niet beantwoorden. Wel is mij, onder het navorschen, nog voorgekomen: TH. BEZAE *Tractatio de Polygamia et de Repudiis et divortiis.* Dav. 1651, 2 vol. in 8°., en de vertaling van dit werk: *Twee verhandelinghen van de Polygamie en van ondertrou ende Echtscheydinghe.* Midd. 1595, in 8°.

J. L. A. I.

Antonie van Leeuwenhoeks zienswijs over veenstoffen en turfgraverij (vgl. XIV. bl. 351). Alle eer aan den beroemden geleerde, maar niet die welke B. te L. hem geven wil, dat hij het turftrappen zou hebben uitgevonden. Heeft B. op het plaatje in den *Tegenw. Staat* gezien, dat men LEEUWENHOEKS raad reeds in 1741 niet versmaadde — op plaatjes in meer dan eene beschrijving van Amsterdam uit de 17de eeuw, had hij kunnen zien dat het turf-

trappen in de hollandsche lage veenen reeds vóór LEEUWENHOEKS geboorte in gebruik was. LEEUWENHOEKS bedoeling zal geweest zijn, om aan den baron VAN RENSWOUDE den raad te geven te Veenendaal den turf op dezelfde wijze te doen bewerken, als L. wist dat in de hollandsche veenen geschiedde, doch misschien wijl hij veronderstelde dat de baron hiermede niet bekend was, geeft hij er eene eenigzins uitvoerige beschrijving van.

CHR.

De Ridder Melton, (vgl. A. R.; XI. bl. 125, 319; XII. bl. 30, 156, 190, 350). In de *Revue des Revues*, Bruxelles 1840, août, p. 383 vindt men onder vele verbazende goocheltoeren van hindoesche kunstenmakers, er één vermeld, die veel overeenkomst heeft met hetgeen MELTON en VALENTYN verhaalden. Die toer had plaats te Karli, tusschen Bombay en Pounah, naar het schijnt in 1839, althans de bijdrage van den verhaler, THEODORE PAVIE, die zegt de kunststukken zelf gezien te hebben, is gedagteekend Pounah bij de Mahratten, 23 dec. 1839. Het stuk is te lang om het hier uit te schrijven.

Zonderlinge drukfouten (vgl. A. R.; XIII. bl. 58, 128; XIV. bl. 158, 252, 349; XVI. bl. 94 en 95). Aan het geheugen van den medewerker (XVI. bl. 94, kol. 2) kan ik niet zoo juist te hulp komen als ik wenschte. Ik meen met zekerheid te weten, dat die »vieille histoire" in een der XVII eerste deelen van den *Rec*, *o. d. Rec.* te vinden is. De alphabetische registers achter ieder mengelwerkdeel, op *drukfout* en *zonderlinge* (zoo als er meer art. zijn aangeduid) nageslagen, helpen mij echter niet teregt. De anecdote moet dus in een ander stuk schuilen. Maar ik vond bij dat nazoeken nog eene zonderlinge drukfout vermeld, of liever, gevraagd (*Rec. o. d. Rec*, dl. XVI. Meng. bl. 468: »is dit ook eene drukfout?" In de *Nederl. Staatscourant*, 25 november 1823 n°. 278, staat, dat men te Windsor toebereidselen maakte tot het oprigten van een standbeeld voor GEORGE III, dat *vijftig* voet hoog zou zijn. De *Rec. o. d. Rec.* vraagt spottenderwijs, of het wegens den kolossalen voet, waarop de Engelschen alles doen, geen *vijfhonderd* moet zijn. Ik denk eer aan een drukfout voor *vijftien*.

Mij valt nog in hetgeen OCKERSE, *Lectuur van smaak*, st. V, bl. 130 eene »misselijke drukfout" noemt: »In eene der allergrootste steden van Holland werd in de XVIII^{de} eeuw eene nieuwe uitgave bezorgd van zeker groot werk, tot de plaatselijke wetten, handvesten en privilegiën betrekking hebbende. Hetzelve werd door de uitgevers opgedragen aan de Heeren Burgemeesteren en Regeerders dier stad, welke aan het hoofd der opdragt genoemd worden *zuilen van den staat*. Dan, ongelukkiglijk was, onder het afdrukken, de voorste letter van het eerste dier woorden uitgevallen, en dus zag men hen in dat werk betiteld als: *uilen van den staat*." — Is dit waar, of een knapuil?

Is het waar? Dat vraag ik ook van de volgende, mij meermalen verhaalde drukfout, dat er eene uitgave zou bestaan van het formulierenboek voor de ned. herv. kerken (achter de psalmen), waarin bij de aanhaling van psalm 128, aan het slot van het huwelijksformulier, vs. 3, aldus is afgedrukt: »Uwe huysvrouwe sal wesen als vruchtbare wijnstok aan de syden uwes huyses; uwe kinderen als oliphanten (olijfplanten) rondom uwe tafel."

H. M. C. v. O.

Apis — tweegevecht. Volgens den haagschen briefschrijver in het *Utrechtsche dagblad* was de stier, dien de Egyptenaars vereerden en Apis noemden, eigenlijk geen stier maar een *os*. Dezelfde korrespondent beweert dat het tweegevecht hier te lande bij de wet verboden is (n°. 48 van het jaar 1865).

Kan iemand gronden opgeven voor twee zulke vreemde stellingen.

H. R.

Schaakspel. Les lois Brehon d'Irlande comptent parmi les choses nécessaires à la vie qui ne peuvent pas faire l'objet d'une saisie, le *jeu d'echecs* du chef (de la famille).

Ces lois datent du Vme siècle. Zoo leest men in de *Revue des deux Mondes*, 15 nov. 1865, p. 387.

De Dodo (vgl. A. R.). In de *Zoölogical Society* is in januarij 1866, door OWEN eene lezing gehouden over deze uitgestorven vogelsoort, naar aanleiding van een groot aantal beenderen van dit dier, kortelings in een alluviaal terrein op Mauritiuseiland ontdekt. Men beschouwt nu den Dodo als behoorende tot het duivengeslacht, als eene reusachtige duif, die niet vliegen kon, en toch vermoedt men, dat de vogel zich gedeeltelijk met vleesch gevoed heeft, zoo als men hem dan ook vroeger voor eenen gier hield, terwijl anderen er een struisvogel van maakten.

GESCHIEDENIS.

De oorspronkelijke planteekeningen van 152 noord- en zuidnederlandsche steden, omstreeks 1550 door Jacob van Deventer geteekend, teruggevonden. — Dit opschrift zal, naar ik meen, velen begeerig maken iets meer van zulk eenen grooten geographischen arbeid der 16ᵉ eeuw te vernemen, te meer daar een vroeger dergelijk berigt gebleken is ongegrond te zijn. Ieder die het belang kent voor geschiedenis en aardrijkskunde, inzonderheid voor historische topographie, van goede oude kaarten en platte gronden, zal de waarde van eene verzameling als de bovengenoemde erkennen, en ofschoon wij in Nederland ons niet te beklagen hebben over gebrek aan algemeene en bijzondere kaarten van de 17ᵉ, ja zelfs van de 16ᵉ eeuw, zoo is toch een cartographische arbeid uit de 16ᵉ eeuw van dien omvang en die naauwkeurigheid een alleenstaand feit in de geheele cartographische letterkunde. Bij het berigt over dezen atlas zij het mij tevens vergund uit te weiden over de pogingen om den maker en oorsprong van dit werk te herkennen, omdat het zoo duidelijk aanwijst op hoevele dwaalwegen men geleid wordt door gebrekkige kennis der literatuur van eenig onderwerp, en hoe wij daardoor gevaar loopen, even als de boer in de fabel van LAFONTAINE, gevonden goud voor erts aan te zien en daarvoor te verkoopen.

Het was inderdaad een verblijdend berigt voor onze geschiedvorschers en aardrijkskundigen toen men uit den *Konst- en Letterbode* van 1859 nº. 43 (naar aanleiding van eene notice van den heer PINCHART in den *Messager des Sciences Historiques*, 1859, pag. 277) vernam, dat de belgische archivaris GACHARD in Spanje een kaartboek gevonden en voor de brusselsche bibliotheek aangekocht had, wat hij meende een der 3 deelen te zijn van den atlas, door JACOB VAN DEVENTER omstreeks 1570 voor, en op last van PHILIPS II vervaardigd, en wat de president VIGLIUS in 1575 na den dood van den maker voor den koning ontvangen had, en waarover hij in vele zijner brieven schrijft. (Zie VIGLIUS *brieven* in HOYNCK, *Analecta Belgica* I, en vooral brief 256 en 257 waarin het boek beschreven wordt). — Niet lang na dit berigt, de verkooping der handschriften van den vermaarden griffier FR. VAN AARSSEN herkomstig, te 's Gravenhage bijwonende, werd mijne aandacht zeer getrokken door eene daar voorkomende verzameling van ruim 150 geteekende plannen van hollandsche en belgische steden, mijns inziens tusschen 1550 en 1600 vervaardigd, en omtrent wier oudheid en waarde de aanteekening mij niet misleiden kon, voor omstreeks 100 jaren achter op het plan van Monnikendam geschreven: »Kaerten van verscheyde steeden en plaetsen daer niet aen gelegen is" — en die ik daarom ook, zelfs voor betrekkelijk hoogen prijs kocht, ten einde ze te voegen bij mijne overgroote verzameling van topographische kaarten en platen van Nederland, die ruim 90 folio-portefeuilles omvat. Onmiddellijk kwam de gedachte bij mij op of dit ook het ontbrekende gedeelte van den atlas van VAN DEVENTER kon zijn, en de heer BAKHUIZEN VAN DEN BRINK, mede op die veiling aanwezig, beaamde gereedelijk mijn vermoeden omtrent de oudheid der teekeningen en mogelijkheid der gissing. Een bezoek op de Koninklijke Bibliotheek te Brussel in het volgende jaar gaf mij gelegenheid het aan VAN DEVENTER toegeschreven kaartboek te zien, doch een enkele blik er op geworpen overtuigde mij dat er niet de minste verwantschap bestond tusschen de 38 groot folio op pergament geteekende landkaarten in dat boek vervat, en mijne op klein folio papier uitgevoerde plannen van steden. Onbekend gebleven met de brieven van VIGLIUS en met de uittreksels daarvan over den atlas van VAN DEVENTER door ds. MOLHUYSEN in den *Overijsselschen Almanak* van 1839 geplaatst, had ik geene reden om de gissing te betwijfelen, dat die landkaarten zijn werk waren en gaf dus mijne meening als onjuist op. — Sedert dien tijd hebben deze plannen bijna vergeten, doch steeds als stukken van hoog belang gewaardeerd, bij mij gelegen, toen ze verleden jaar mij toevallig weêr onder de oogen kwamen. De verschillende bladen bijeenvoegende meende ik er nu de talrijke overblijfselen van ééne groote kaart van Noord- en Zuidnederland in te ontdekken, voornamelijk om de bijzonderheid, dat alle plaatsen op ééne schaal, naar verhouding harer grootte afgebeeld zijn (Amsterdam b. v. is veel grooter dan Alkmaar, en dit grooter dan Edam), terwijl anders in alle zoogenaamde stedeboeken, als van BRAUN, BLAEU, GUICCIARDINI en anderen, elk plan eener stad de geheele bladzijde of plaat inneemt, om het even of die grooter of kleiner dan eene andere is; — bovendien beslaat het plan eener stad op deze teekeningen slechts een klein deel van het papier, terwijl aan de wegen buiten de steden, zelfs op verren afstand, eene groote plaats is ingeruimd, — en eindelijk dewijl

aan vele bladen kleine stukken papier zijn vastgehecht, schijnbaar om ze aan andere bladen te passen. In het denkbeeld eene zoo oude, waarschijnlijk officiëele kaart van ons geheele land vóór de scheiding der 16e eeuw voor mij te hebben, achtte ik het jammer die in mijne verzameling, welke bovendien later toch weêr uit elkander gaat, te verbrokkelen en trachtte er dus eene vaste plaats voor te vinden in een onzer wetenschappelijke rijksinstellingen, — doch bij de eerste poging daartoe werden tot mijne groote bevreemding het belang zoowel als de oudheid sterk betwijfeld. Bij mijn gevoelen volhardende, dat deze bladen uit het midden der 16e eeuw waren en ééne kaart vormden, had ik reeds een uitvoerig verslag over deze plannen met eene vraag naar den vermoedelijken maker voor den *Navorscher* ten papiere gebragt, en stond gereed dit op te zenden, toen eene toevallige mededeeling aan een' mijner letterkundige vrienden over deze kaart, hare oudheid en waarde, mij de schellen van de oogen deden vallen.

Na inzage toch van eenige bladen zijn ze door hem herkend en in zijn bezit overgegaan, en toen ook is mij het berigt van prof. LAUTS in den *Konst- en Letterbode* van 1861, n°. 51, 52, alsmede de brieven van VIGLIUS en het werk van dr. MOLHUYSEN bekend geworden, — en uit alles is mij nu ten duidelijksten gebleken: — dat prof. LAUTS volkomen gelijk had het brusselsche kaartboek voor een geheel ander boek te houden dan hetgeen door VIGLIUS besproken wordt, — en voorts: dat deze 152 bladen werkelijk zijn de *oorspronkelijke* schetsen der stedeplannen, van de hand van JACOB VAN DEVENTER zelven, stukken waarover VIGLIUS in zijnen 259sten brief spreekt, en waaraan hij zoo hooge waarde hechtte.

Het bewijs voor dit beweren, wat *nu* geene *gissing* is, zal de beschrijving dier plannen en de mededeeling van een naauwgezet onderzoek zijn. Het meest voldingende bewijs, de vergelijking der onderstaande lijst van de nog voorhanden plannen met de opgave der afgebeelde steden, die VIGLIUS bij zijnen 257sten brief aan HOPPER toezond, ontbreekt echter, wijl die lijst bij zijne brieven niet is afgedrukt, — de overige bewijzen zullen echter wel geenen twijfel overlaten.

Het getal der voor mij liggende bladen is 152 en de namen der afgebeelde plaatsen zijn deze:

Lijst der aanwezige bladen.

Noordnederland, 82 bladen.

Aardenburg.	Amsterdam.
Alkmaar.	Appingadam.
Arnhem.	Leeuwarden.
Axel.	St. Maartensdijk.
Bergen-op-Zoom.	Medemblik.
Bolsward.	Megen.
Bommel.	Middelburg.
Breevoort.	Monnikendam.
den Briel.	Montfoort (Z.-Holl.)
Brouwershaven.	Montfoort (Limburg).
Buren.	Muyden, Weesp.
Campen.	Naerden.
Coevorden.	Oostburg.
Culemborg.	Ootmarsum.
Daalhem (in Limburg).	Oudewater.
Doetichem.	Purmerend.
Dokkum.	Rhenen.
Dordrecht.	Roemerswaal.
Edam.	Schiedam.
Eindhoven.	Schoonhoven.
Enkhuizen.	Sloten.
Franeker.	Sneek.
Geertruidenberg.	Staveren.
Geervliet.	Steenwijk.
Genemuiden.	Stralen.
Goeree.	Tholen.
Goes.	Tiel.
Gorkum en Workum.	Valkenburg.
Gouda.	Veere.
's Gravenhage.	Venlo.
Grootebroek.	Vianen.
Harlingen.	Vlaardingen.
Hasselt (Overijssel).	Vlissingen.
's Heerenberg.	Wachtendonk.
Helmond.	Wageningen.
's Hertogenbosch en Vucht.	Weert.
Heusden.	Westkappel.
Hinlopen.	Workum.
Hoorn.	IJlst.
Hulst.	IJselstein.
	Zieriksee.

Zuidnederland, 70 bladen.

Aarschot.	Dampvilliers.
Aire.	Dendermonde.
Arlon.	Diedenhove.
Avesnes.	Dinant.
Bavay.	Dixmude.
Beaumont.	Duinkerken.
Bedburg.	Echt.
Bins.	Echternach.
Borborch.	Geertsberge.
Bouchain.	Gemblours.
Brayne-le Comte.	Gestel.
Brugge.	Harvé.
Brussel.	Herenthals.
Brussel??	's Hertogenrade.
Cambray.	Hesdin.
Chateau en Cambresis.	Hontscote.
Chièvres.	Landen.
Chyny.	Landrecies.
Conde.	Lessines.
Cortryck.	Leusse.
Damme.	Lilers.

Lier.	Poperinghe.
Luxemburg.	Quesnoy.
Marche-en-Famine.	Roeulx.
Marienburg.	Sichenen.
Maubeuge.	Soutlewe.
Messin.	Thienen.
Middelburg (Vlaand.)	Valenciennes.
Mons.	Vilvorde.
Montmedy.	Voerne (Furnes).
Ninove.	Wavres.
Oudenaarde.	Wynoxberge.
Oudenburg.	Yvoy.
St. Paul.	

Voorts:

Een onbekend klein plan. — Een onbekend zeer groot plan, waarbij ligt: Hanswijck, Vrijbroeck en Hoornbeeck.

Men ziet dat vele, zeer vele steden ontbreken, b. v.:

Ontbrekende steden van Noord-Nederland.

Almelo.	Lochem.
Amersfoort.	Maastricht.
Barneveld.	Meppel.
Bodegraven.	Nijkerk.
Borculo.	Nijmegen.
Breda.	Oldenzaal.
Delfshaven.	Ravestein.
Delft.	Roermond.
Delfzijl.	Rotterdam.
Deventer.	Sluis.
Doesburg.	Tilburg.
Elburg.	Utrecht.
Enschede.	Winschoten.
Grave.	Woerden.
Groningen.	Wijk bij Duurstede.
Haarlem.	Westzaan.
Harderwijk.	Zutfen.
Helvoetsluis.	Zwartsluis.
Leiden.	Zwolle.

Het blijkt uit de bijeenvoeging der bijeenliggende plaatsen, dat sommige provinciën, b. v. Friesland, Noordholland en Zeeland, sterk vertegenwoordigd, ja bijna volledig zijn, terwijl er van andere gewesten, b. v. Zuidholland, Groningen, Utrecht, bijna niets is. Wie weet welk gelukkig toeval ook die gedeelten nog eens doet terug vinden.

De bladen zijn van tweeërlei papiersoort, doch uit denzelfden tijd; de meeste bladen duiden hunne herkomst uit de 16de eeuw onmiskenbaar aan door het min zuivere papiermaaksel; de digt bij elkander staande waterlijnen zijn vrij ongelijk, en het papier is dikker naast, dan tusschen de lijnen waar het soms zeer dun is. Het vrij ruwe watermerk der meeste bladen vertoont een gehoornden bok met baard, en daaronder in kapitale letters EDMONDE NISE of EDMON DENISE, welke vreemde naam mij bijna aan Italië zou doen denken, vanwaar men reeds vroeger en tot zelfs na 1650 in Nederland veel papier ontving en gebruikte. De meeste bladen zijn klein breed folio en 30 of 40 duim breed en 15 en 20 dm. hoog; enkele bladen hebben de dubbele grootte. De plannen zelve, die weinig plaats op de bladen innemen, zijn met roode waterverf op ligt groenen grond geteekend, en zóó uitvoerig en duidelijk, dat alle straten, grachten, bruggen en pleinen goed te herkennen zijn. Het weinige schrift dat er op voorkomt en ontwijfelbaar van 1550 of daaromtrent is, bepaalt zich tot de namen der plaatsen, soms zeer afwijkende van de thans gebruikelijke, — tot de aanduiding der kloosters, en der vele leprozenhuizen buiten de steden, en de namen der vier windstreken. Alleen op het plan van *Dampvilliers* in België, vindt men eene korte latijnsche aanteekening, dat CHRIST. MONDRAGON toen, in 1564, het nieuwe kasteel aldaar gemaakt heeft. Voorts is het plan van Roemerswaal in Zeeland opmerkelijk, daar deze stad reeds in 1551 gedeeltelijk, en vóór 1600 geheel door de zee verzwolgen is.

Tot dus verre de uitwendige bewijzen; doch er is nog eene zeer opmerkelijke aanduiding over de bestemming dezer plannen in de tallooze speldegaatjes, waarmeê ze bezaaid zijn en die vooral in de plannen der steden zelve, op de straten en grachten en de wegen om de stad voorkomen. Die speldegaatjes bewijzen, dat deze teekeningen gecopiëerd werden, en origineelen van andere dergelijke plannen moeten zijn. Wat wonder dus dat we in deze bladen de origineele minuten van de later voor PHILIPS gecopiëerde plannen zien, origineelen, die VIGLIUS wist dat nog bestonden en in handen eener mechelsche vrouw, de weduwe of bijzit van JACOB VAN DEVENTER waren, waaruit hij hoopte ze te redden.

Ofschoon het bij mij van den beginne aan vaststond, dat deze teekeningen uit de 16^{e} eeuw waren en de toestand van vele mij bekende steden dat duidelijk aantoonde, zoo wenschte ik toch, door den opgeworpen twijfel geprikkeld, hierover volledige zekerheid te erlangen en verzocht den heer m^{r}. G. DE VRIES, lid van den Raad van State, de goedheid te willen hebben de plannen der noordhollandsche steden aan een opzettelijk onderzoek te willen onderwerpen, daar ZEd. door het schrijven van het doorwrochte werk over de waterschappen in Noordholland (in 1863 door de provinciale staten dier provincie uitgegeven) en door de bewerking van eene kaart van Noordholland vóór 1300 (opgenomen in de *Verhandelingen der Koninklijke Akademie van*

Wetenschappen) de meest bevoegde autoriteit in dezen was. En de uitslag van het even welwillend als scherpzinnig onderzoek der plannen van 10 noordhollandsche steden was, dat deze alle tusschen 1552 en 65 moeten vervaardigd zijn. Daar er nu geen onderscheid van tijd en bewerking merkbaar is tusschen deze plannen en die van andere steden, en ook het onderzoek van andere plaatsen hetzelfde resultaat opleverde, is over den tijd der vervaardiging geen redelijke twijfel mogelijk.

En zoo wij na dit alles vragen wie in de 2e helft der 16e eeuw den tijd en den moed zou gehad en zich de moeite zou getroost hebben, voor eigen rekening of genoegen of met een wetenschappelijk doel alle steden van Noord- en Zuidnederland te bereizen en een naauwkeurig plan der stad en omliggende wegen en vaarten, huizen, buurten, kloosters en bosschen tot de jurisdictie der plaats behoorende, te maken, iets wat zoo jarenlange arbeid en zooveel geld moet gekost hebben; — zoo wij vragen wie in die onrustige tijden de gelegenheid zou gehad hebben alle vestingen te bezoeken en op te meten, iets wat nu zelfs nog zoo bezwaarlijk is, — dan worden wij wel gedwongen te erkennen, dat zulk een werk slechts uitvoerbaar is geweest door officiëlen last en ondersteuning van regeringswege, en dan stemt dit overeen met de woorden van BRAUN, die in zijne: *Civitates orbis terrarum* bij de beschrijving van Deventer zegt: dat JACOB VAN DEVENTER van koning PHILIPS met eene aanzienlijke jaarlijksche bezoldiging is begiftigd, alle steden van Nederland zeer naauwkeurig afgeteekend en in 3 deelen bevat heeft, en door het bewerken en voltooien van dezelve en alle die landstreken te bereizen, zich veel vermoeid heeft, en te Keulen gestorven is. En opdat die zoo voortreffelijke en kostbare boeken niet in vreemde handen zouden geraken, zijn ze door de zorg van den magistraat te Keulen bewaard en door den president VIGLIUS naar Spanje aan den koning gezonden, — en evenzeer strookt al het voorgaande met hetgeen VIGLIUS zegt, dat VAN DEVENTER begeerde alles met eigen hand af te teekenen, — en elders: dat dit werk den koning duizenden guldens gekost had, nl. zoowel het jaargeld als de prachtige copij naar deze origineelen, — en voorts: dat hij wist dat deze minuten nog bestonden.

Door de zamenvoeging van al deze gezegden uit dien tijd en de bewijzen van oudheid en naauwkeurigheid, die de onder mij berustende stukken aanbieden, kan men overtuigd zijn dat deze 152 bladen een groot deel der oorspronkelijke teekeningen van JACOB VAN DEVENTER zijn, en alzoo de oudste, en tevens tot de 19e eeuw uitvoerigste cartographische arbeid van eenig land voor ons is bewaard gebleven.

Amsterdam. FRED. MULLER.

Naschrift:

Bij deze mededeeling voeg ik het verzoek aan alle lezers van den *Navorscher* om, wanneer hun meer van deze minuten-kaarten van JACOB VAN DEVENTER, en in het bijzonder die van de *ontbrekende* steden mogten bekend zijn of worden, hiervan kennis te willen geven aan den tegenwoordigen bezitter der collectie, den heer W. EEKHOFF, archivaris der stad Leeuwarden, die de tot Friesland behoorende bladen voor zijne verzameling over die provincie wenscht te behouden, doch die der overige plaatsen wel aan andere verzamelaars zal willen afstaan, ter verrijking van stedelijke of provinciale verzamelingen.

Brillen (vgl. XVI. bl. 41, 106, 132). Ter beantwoording dezer vraag diene het volgende, gedeeltelijk overgenomen uit het *Traité de Physique* van DAGUIN.

»On ne sait pas au juste à qui il faut attribuer l'invention des besicles, sans lesquelles une foule de personnes seraient en partie privées de l'usage de leurs yeux. On dit que ROGER BACON les connaissait; mais les textes sur lesquels on s'est appuyé sont loin d'être concluants. Tout ce qu'on peut dire, c'est que cette précieuse invention remonte à la fin du XIIIe siècle. En effet, le médecin italien RÉDI cite un manuscrit de 1299, dont l'auteur dit ne pouvoir plus lire »sans ces verres, qu'on a inventés nouvellement au grand avantage des pauvres vieillards." Le dictionnaire *Della Crusca* cite au mot *occhiali* (besicles) un sermon prononcé en 1305, dans lequel il est dit que cette invention ne date que de vingt ans à peine. Quant au nom de l'inventeur, on ne le connaît pas. MONTUCLA cite bien une inscription d'un tombeau de Sainte-Marie-Majeure de Florence, indiquant qu'il renfermait les restes d'un banquier, SALVINO DEGLI ARMATI, *inventeur des besicles*, mort en 1317; mais peut-on bien se fier à une épitaphe, qui n'existe même plus? Ce qui paraît plus certain, c'est que la découverte qui avait d'abord été tenue secrète, a été divulgueé par le père A SPINA. Il est à remarquer que dans tous les écrits où il est question des besicles, on ne parle que des presbytes. Il paraîtrait donc qu'on ne serait venu que plus tard au secours des myopes au moyen des verres divergents.

Il est vrai que PLINE parle d'émeraudes *concaves* à travers lesquelles NÉRON regardait les combats des gladiateurs; mais comme on attribuait les propriétés des émeraudes à leur substance et non à leur forme (ainsi que l'atteste la défense faite aux graveurs d'employer des émeraudes concaves) on ne peut regarder les anciens comme ayant connu l'usage des lentilles pour aider la vue, d'autant plus qu'ils croyaient que ces émeraudes convenaient indifféremment à tous les yeux."

Welligt vindt men er in andere boeken over toegepaste physica andere berigten over; mij dacht dit belangrijk genoeg toe om het den lezers van den *Navorscher* mede te deelen als antwoord op de gestelde vraag.

's Gravenhage. *π.*

Brillen. De Engelschen willen de eer dezer uitvinding aan hun landgenoot BACON, in den jare 1292 overleden, toeschrijven, en halen tot dat einde uit zijne schriften de volgende plaatsen aan: »Grootere wonderen openbaren zich in 't zien door straalbreking; want het is gereedelijk te begrijpen dat daardoor de grootste dingen bij uitstek klein, en de kleinste bij uitstek groot kunnen gezien worden; ook de verafgelegene zeer nabij en zoo omgekeerd, dus zouden wij zon, maan en sterren, oogenschijnlijk om laag doen dalen" enz. En elders: »Men kan de glazen of doorschijnende lichamen ook zoodanig maken, dat de verstafgelegene voorwerpen zich zeer nabij vertoonen, en de nabijgelegene zeer verre; zoodat wij de kleinste letters op een ongelooflijken afstand zouden kunnen lezen, en de dingen, hoe klein ook, tellen, en de starren zich doen vertoonen zoo nabij als wij zouden willen" enz. Uit dit aangehaalde blijkt naar ons oordeel wel, dat deze kloosterling meer dan gemeene kennis van de gezigtkunde heeft gehad, doch om hem om die reden, de uitvinding der *brillen* toe te schrijven, zou naar onze meening te verre gaan. C. DE KONING L. DZ. *Gesch. en letterk. mengelingen.*

On voyait autrefois à l'église de Sainte-Marie-Majeure à Florence le tombeau D'ARMATO DEGLI ARMATI, l'inventeur des lunettes. Cette dernière découverte devait naître à Florence: la vue basse des Florentins est depuis long-temps passée en proverbe. BARTHELEMI SOCCINI, de Sienne, faisant observer à LAURENT DE MEDICIS, qui avait la vue basse, que l'air de Florence devait nuire aux yeux; et celui de Sienne au cerveau, repartit LAURENT. Lors de l'élection de LÉON X, dont les yeux étaient aussi très mauvais, les satiriques romains interprétèrent ainsi l'inscription de Saint-Pierre, MCCCCXL: *multi caesii cardinales creaverunt coecum decimum Leonem.* Deux des plus grands hommes florentins, MICHEL-ANGE et GALILÉE, finirent par être aveugles. MÉNAGE paraît revenir à l'opinion de SOCCINI, lorsqu'il attribue cette vue basse au climat trop vif, surtout pendant l'hiver (*Modi di dire italiani*); elle doit être plus probablement causée par le reflet éblouissant du soleil sur les larges dalles de pierre dont la ville est pavée. VALERY, *Voyages en Italie.*

J. L. A. I.

Vaartuigen voor 1650 (vgl. XVI. bl. 70, 133). In de *Beschrijving van het eiland Goedereede en Overflakkee*, zegt de pred. B. BOERS bl. 82, sprekende over de stad Goedereede: »tot de bronnen van hare welvaart behoorde toen ook de visscherij. Reeds in 1415 begon men *haringbuizen* te bouwen, ter vervanging van de vroegere kleinere scheepjes *slabbers* genaamd."

De plaats te Zieriksee aangewezen tot het branden van varkens heet nog *slabberswerf*, de werf waar de *slabbers*, eene soort van *vischbooten*, gebouwd werden. *Slabbe* vertaalt D. BOMHOFF AZ. in zijn *Eng.-ned. en ned.-eng. woordenb*, door *green herring*, caught in the Zuiderzee) en het verouderde *slabber* door *fishingboat*. Kan van *slabber* niet het woord *labberkoelte*, eene koelte, een windje zeer geschikt voor de kleine *slabbers*, afkomstig zijn?

Dirksland. F. CALAND.

[*Labberkoelte* komt van het werkw. *labberen*, d. i. wapperen, fladderen. Hetzelfde is *flabberen* bij HOOFT, *Ged.* I. bl. 140:

»Een weeligh windje lagh en flabberde in de seilen."]

Thomas van Stakenbroek (vgl. XVI. bl. 23, 36, 65, 97). Onze dank aan de heeren VAN VLOTEN en VAN MAANEN voor het medegedeelde over THOMAS en ROELOF VAN STAKENBROEK. Den laatsten vonden wij later ook als schout van Lier vermeld, bij VAN LOM, *Beschr. van Lier*, bl. 118, en onder de ingezetenen van die stad, die uitgesloten bleven van 't generaal pardon van den jare 1574, in de *Kron. v. h. Utr. Gen.* XIII. bl. 95.

M°.

Drommont (vgl. XV. bl. 163; XVI. bl. 101). Zou het ook WILLIAM DRUMMOND kunnen zijn, die van 1585—1649 leefde?

Zijn vader, sir JOHN DRUMMOND, was kamerheer van koning JACOBUS I.

Gedurende vier jaren studeerde hij in Frankrijk in de regten, kwam in 1611 in

het bezit van een onafhankelijk erfgoed, en vestigde zich te Hawthornden, in de onmiddellijke nabijheid van Roslin-Castle, bij de rivier Esk in Schotland.

De dood zijner verloofde trof hem zoo, dat hij afleiding zocht in het doen van reizen. — Bij zijn terugkeer na eene afwezigheid van eenige jaren, huwde hij een meisje, LOGAN geheeten. Hij was zóó koningsgezind, dat men verhaalt, dat de teregtstelling van KAREL I zijn dood verhaastte.

Van zijne werken verdienen vermelding: *Tears on the death of Moeliades*, — prins HENDRIK, zoon van JACOBUS I, — geschreven in 1612; *Wandering Muses or the River of Forth Feasting*, — een gedicht, JACOBUS toegezongen bij zijn bezoek aan Schotland, verscheen in 1617.

DE MILLEVILLE zegt in zijn *Armorial Historique de la Noblesse de France.*

DE DRUMMOND. — Ecosse et France. Cette maison est representée aujourd'hui en Angleterre par le vicomte DE STRATHALLAN, pair d'Ecosse, l'un de ceux qui siègent à la chambre des lords; et en France par le duc DE MELFORT et le comte DE MELFORT.

Armes: D'or, à trois fasces ondées de gueules.

Breda. C. VAN MAANEN.

Christus door heidensche schrijvers vermeld (vgl. XIV. bl. 39). Hetgeen E. GERLACH beweert in zijn werk, *Die Weissagungen des A. T. in den Schriften des Flavius Josephus*, in 1863 uitgegeven, dat de geheele plaats bij dien schrijver, waar van CHRISTUS gesproken wordt, onecht is, is reeds beweerd geworden in 1648 door DAVID BLONDEL in zijn *Traité des Sibylles*, in 1659 door TANNEGUI LEFÈVRE in zijne *Epistolarum part. II*, en in 1707 door een ongenoemde in zijne *Remarque sur le temoignage qu'on trouve en faveur de Jesus-Christ dans les Antiquitez Judaiques de Joseph*, opgenomen in de *Bibliotheque Critique*, publiée par DE SAINJORE (R. SIMON).

J. L. A. I.

Joost van Lalaing (vgl. XIII. bl. 136, 171, 202, 233). In TH. VELIUS *Chronijck van Hoorn* leest men, dat JOOST VAN LALAING door de Hoekschen voor Utrecht geschoten werd op den 4^den^ Augustus 1483, even een jaar nadat hij met die van Hoorn zoo kwalijk gehandeld had, en dat zijn dood bij de burgers van Hoorn gehouden werd voor eene straf van God over 't onregt en de wreedheid, die hij tegen haar betoond had, en viel dit bedenken te meer vermits hij tezelver tijd als hij geschoten werd, nog een *fluweelen rokskèn* aan had dat te Hoorn uit de groote kerk genomen was.

J. L. A. I.

Draagkoetsjes (vgl. XV. bl. 69, 358). In het jaar 1630 werd prinses AMELIA VAN SOLMS, zeer ziek zijnde, in een *rood fluweelen rosbaar* naar Aken gedragen, om aldaar de baden te gebruiken. V. D. CAPELLEN, *Gedenkschriften.*

J. L. A. I.

IJzeren kooi van den kardinaal la Balue (vgl. A. R.). De geschiedenis vermeldt meer ijzeren kooien dan die waarvan vroeger in dit tijdschrift sprake is geweest.

A Côme, sur une hauteur, près de la route, on voit encore debout la tour du Baradello, autre monument des fureurs civiles et des révolutions de l'Italie au moyen âge: c'est là que fut enfermé et périt dans une cage de fer, après un supplice de dix-neuf mois, NAPOLÉON DELLA TORRE, chef perpétuel du peuple milanais, fait prisonnier par l'armée de l'archevêque de Milan, OTHON VISCONTI, qu'il avait chassé; défaite qui renversa le pouvoir des TORRIANI, et amena la souveraineté des VISCONTI. VOLTAIRE s'est moqué de ces histoires de cages; on voit cependant que les habitans de Côme enfermèrent dans trois cages de fer NAPOLÉON DELLA TORRE et cinq de ses parens pris avec lui, parce qu'il avait infligé le même traitement à un de leurs compatriotes. La tour de la Gabbia (ou de la cage), qui existe a Mantoue, et dans laquelle on voit encore la ca ge, élevée en 1302 par GUIDO BONACCOLSI, un des anciens tyrans de Mantoue; la tour de Plaisance, qui a aussi la sienne, confirment ce genre de barbarie; il s'est même prolongé pendant plus de deux siècles: l'emprisonnement des six TORRIANI est de 1277; la même captivité est fréquente à la fin du XVe siècle, ainsi que l'a remarqué DARU, *Hist. de Venise*, liv. XXI, et COMINES convenait qu'il *en avoit tasté l'espace de huict mois.* VALERY, *Voyages en Italie.*

J. L. A. I.

Kloekmoedige daad van een hollandschen vice-admiraal (vgl. XIII. bl. 330; XIV. bl. 37). De kloekmoedige daad van een hollandschen vice-admiraal, waarvan men in THOMAS GAGE's *Reÿse* leest, is noch door WEMBERICH VAN BERCHEM, noch door BASTIAAN DE LANGE, maar op den tweeden ongelukkigen zeetogt van den luitenant-admiraal WILLEM DE ZOETE, gezegd HAUTAIN, in 1606, door den onderadmiraal van Zeeland, REINIER CLAASSENS, bedre-

ven. »Niet verre van kaap S. Vincent," zegt WAGENAAR, »komt FASCIARDO, met agt zwaare schepen, Gallioenen genaamd, voor wind, op hem (HAUTAIN) afzetten, zo onverwagt, dat een derzelven, reeds met den Onder-Admiraal van Zeeland, REINIER KLAASZOON, in een scherp gevegt geraakt was, eer men wist, dat men den vyand zo na voor zig hadt. 't Gezigt van dit gevegt en van de geweldige groote Gallioenen bragt zo groot een' schrik onder de onzen, dat zij zig buiten schoots hielden, en, met het vallen van den nagt, te rug weeken. Maar REINIER KLAASZOON, man van weêrgaloozen moed, schoon van de zijnen verlaaten, hieldt den vijand, twee geheele dagen, bezig. Hij had nu zijn meeste volk verlooren, zijne masten waren over boord geraakt, zijn schip, van alle kanten, lek geschooten, toen hij, geene hoop altoos hebbende op ontzet, een schrikkelijk stuk voorslaat, 't welk, dagt hij, den Vaderlande, in dit uiterste, van dienst strekken zou. En op zijnen voorslag, wordt 'er, eenpaariglijk, toe beslooten. Hij en de zijnen, God op de knieën om vergiffenis gebeden hebbende van 't gene zij bestonden, steeken den brand in hun eigen buskruid: waarop het schip, met zestig menschen, in de lugt vliegt. Twee van deezen werden, half verbrand, gevischt van de Spanjaards, verbaasd over de wreedheid en stijfzinnigheid, die in 't gelaat en in de woorden van deeze zieltoogenden uitgebeeld was."

Dit verhaal verschilt wel eenigzins met dat hetwelk, bij overlevering, door de Spanjaarden wordt medegedeeld, doch het geboekte bij VAN METEREN en bij DE GROOT, waarop WAGENAAR zich beroept, zal de waarheid wel het meest nabij komen.

J. L. A. I.

De Israeliten in Egypte (vgl. XVI. bl. 41, 134). Volgens het *Chronologisch Handboekje voor de geschiedenis der Israeliten* door S. I. MULDER, de *Tijdrekenkundige tafel voor de geschiedenis der Israeliten* door I. WATERMAN en de chronologische tafel voor het eerste deel van de *Algemeene geschiedenis des Israelitischen volks van den vroegsten tot op onzen tijd* van dr. J. M. JOST, vertaling van IZ. J. LION, heeft naar de hebreeuwsche tijdrekening de komst der Israeliten in Egypte plaats gehad in het jaar der schepping 2238, vóór CHRISTUS 1522 en de uittogt 2448, en 1312, volgens JOST vóór CHRISTUS 1914 en 1499, voor welke verschillende tijdberekening JOST de gronden opgeeft in het eerste boek, afdeeling IX, bl. 122 en volgende, alwaar hij tevens uitweidt over hun verband tot de herders. Omtrent de plaats waar de koningen van Egypte, aan wie zij onderworpen waren, zetelden en de ligging van het land Gosen leest men in de aanteekeningen van dr. LUDWIG PHILIPPSON op de door hem uitgegevene *Israelitische Bibel*, en wel op Genesis cap. 45 vs. 10: »Die »Gründe, die JOSEPH geltend machte JAKOB »nach Aegypten zu ziehen, sind erstens, »dass sein Vater ihm nahe sei, und dieser »seines Glückes theilhaftig werde, zweitens »um ihn in den noch zu erwartenden fünf »Hungerjahren nachdrücklich vor allem »Mangel zu schützen. JAKOB soll aber, »ziemlich isolirt, in der Provinz Goschen »wohnen, um mit den Landesbewohnern »in keine Konflicte zu kommen. Wo nun »die Landschaft Goschen in Aegypten ge»wesen, lässt sich aus einzelner Bemer»kungen der heiligen Schrift entnehmen. »Das Goschen östlich vom Nile gelegen, »ist daraus ersichtlich, dass der Nil nir»gends berührt wird, und die »besten" »Schaftriften vom Nilgebiete nach dem »rothen Meere zu gelegen sind, jedoch »darf es nicht zu entfernt angenommen »werden von der Residenz (Memphis) weil »JOSEPH seinen Vater »nahe" haben will, »doch zieht ihm auch JOSEPH zu Wagen »entgegen. Ferner muss es Arabien und »Philistäa nahe gelegen sein (vgl. 2 M. »13. 17, 1 Chr. 7. 21). Es ist daher nach »BOHLEN der Küstenstrich am arabischen »Busen hinauf, westlich bis an das Gebiet »der Nilüberfluthung, und nördlich bis »nach Suez und dem Mittelmeere. Eine »Spur, wenn auch keine sichere, des Au»fenthalts der Israeliten findet sich auch »noch da, nämlich eine Reihe grosser Hü»gel von Ruinen, einige Stunden nordöst»lich von Kairo, welche die Araber *Tell* »*el Jhud* (Hügel der Juden) oder *Turbet* »*el Jhud* (Begräbnisse der Juden) nennen." Ook leest men bij I. WATERMAN, *Handboek der Bijbelsche Aardrijkskunde*, bl. 352: »Het »Egyptische landschap Gosen, waar JOZEF »zijne broeders vestigde, lag ongetwijfeld »in Neder-Egypte, aan de oostzijde van »den Nijl, daar nergens gemeld wordt, dat »zij bij hunnen intogt, die rivier overge»trokken zijn. Het grensde, volgens Exod. »XIII. 17 en 1 Kron. VIII. 21 aan Pa»lestina en Arabië, en kon, luidens de »geschiedenis van den uittogt, niet ver van »de Roode Zee verwijderd zijn. Het zal »dus ten oosten van den Pelusischen Nijl»arm, in de omstreken van Heroöpolis, »gelegen hebben." Vgl. bl. 116, 212 en 374. Zie ook JOST, t. a. pl. bl. 91. Omtrent de overige vragen welligt nader.

Mr. S. E. N.

Ruïne Lichtenberg. Is er iets belangrijks over dezen alouden romeinschen burgt geschreven, en waar is zulks te vinden? En is er iets over te vinden in onuitgegeven handschriften? Wie deelt daaromtrent wat meê? De ruïne is gelegen ruim een half uur van Maastricht, in het oude graafschap Voerendaal. (Zie V. D. AA.)

ANDANTE.

Labadie. Was de fransche taal ten tijde van LABADIE, die geen nederlandsch verstond, zóó algemeen in ons land, dat scharen van duizenden hem konden verstaan?

J. C. K.

Handschriften betrekkelijk Nijmegen. In de *Chronijk van Nijmegen* van SMETIUS, door IN DE BETOU aangevuld en voortgezet tot 1784, vindt men een aantal handschriften aangehaald, die thans niet meer bekend zijn. Mogelijk bestaan daarvan nog eenige en schuilen onder familiepapieren. Ik wil er dus de aandacht van het publiek eens op vestigen, ten einde degenen die in het bezit zijn of er iets meer van weten op te wekken tot mededeeling, en den wensch uiten, dat wat er nog van bestaan mogt aan de gemeente-verzameling worde afgestaan, waar het met de meeste zorg bewaard en voor belangstellenden toegankelijk worden zal. Zie hier eene lijst dier handschriften, zooals die nevens andere, aan het einde des werks wordt opgegeven:

HENRICI BEIERI, MS.

JACOBI BEIERI, MS.

Cancellariae Clivensis, MS.

Copiae MS. diversarum literarum.

Gelrensium MS. tabulae.

Gerichts signaten van Herwen en Aart.

HEUCK, MS. *Historia Neomagensis,*

Historia MS. ad anno 1566, 1567 et 1568. (Dit laatste is misschien het hs, door den heer GUYOT voor eenige jaren uitgegeven.)

H. LEFFERI, *de comitibus et ducibus Gelriae* MS.

Neomagense MS.

J. NEVE, MS. *Historia Neomagensis.*

NOET, MS. *chronicon.*

Thilensis curiae excerpta.

JAC. VERHEIDEN, *descriptio Neomagi* (zoo ik meen ergens gedrukt).

Zutphaniense MS.

Men ziet, de aanduiding van eenige dezer mss. is vrij onbepaald, de meeste evenwel geven namen der auteurs op. Nog worden meermalen twee gedrukte werkjes aangehaald, namelijk VAN HAPS, *Nijmeegs lof* en SELONIUS, *Lofdicht op Nijmegen*, die thans, zoo ik meen, ook niet meer bekend zijn, doch waaraan misschien weinig verloren is.

Het ware nu wel de moeite waard eens, hetzij bij oude nijmeegsche geslachten, zooals DE BEYER en NOODT, die zoo ik meen nog bestaan, hetzij elders in Gelderland, naar deze stukken onderzoek te doen; misschien kan deze vraag hiertoe opwekken.

P. Q.

Effectenhandel. Weet iemand mij ook op te geven, wanneer men begonnen is de prijscourant der effecten, dagelijks ter amsterdamsche beurs verhandeld, in de couranten op te nemen? Bestond deze gewoonte reeds in de vorige eeuw? Toen kwamen echter de nieuwsbladen niet *dagelijks* uit. Heeft de amsterdamsche beurs een archief, en vindt men daarin doorloopende aanteekeningen van den koers der publieke binnen- en buitenlandsche schuldbrieven, ook van vroegere tijden? Waar is eene opgave te vinden van de *dagelijksche* wijzigingen in den koers der actiën, b. v. gedurende den bekenden windhandel van 1720? Met de beantwoording dezer vragen en de mededeeling van soortgelijke bijzonderheden den effectenhandel betreffende (met uitsluiting echter van die, welke in algemeen bekende werken, als van WEEVERINGH enz. voorkomen), zal men mij zeer verpligten. NÎL ADMIRARI.

Ridderorde van de Zwaan (vgl. XVI. bl. 66, 132). Deze ridderorden zijn, wat Brabant en Brandenburg betreft, in de gegeven antwoorden behoorlijk toegelicht, van de kleefsche echter is geene melding gemaakt. Wat S. VAN LEEUWEN in zijn *Batavia Illustrata* over *d'ordre van de Swaan* geeft, is letterlijk afgeschreven uit TH. DE ROUCK, *den Nederlandsche Herault* enz., doch met weglating der woorden aan het slot: »Siet OLIVIER DE LA MARCHE." Heeft deze niets bepaalds over deze kleefsche orde? en zou RICHARD DE WASSEBOURGS *Antiquitez de la Gaule Belgique, royaume de France, Austrasie et Lorraine*, Paris, FRANÇOIS GIRAULT, 1549, 2 tom. in -fol. mede niets melden? De jezuit PHILIPP BONANNI (reeds in het antwoord over de *ridderorde van het Huis van Bourgondië* aangehaald) heeft het laatstgemelde werk als bron voor de *Zwanenorde in Brabant* gebruikt. Zeker is het, dat de meeste latere auteurs erkennen, dat er nog eene *Orde van de Zwaan* moet hebben bestaan, en die van Kleef in het voorbijgaan noemen, Hierover wil ik eenige bijdragen leveren, waaruit, dunkt mij, blijkt, dat de orde van de Zwaan van Kleef zeker wel de oudste zal zijn. Of SALVIUS BRABO, die echter verklaard wordt

„tot de legende, niet tot de geschiedenis behoorende," ouder mag zijn, weet ik niet. Een edel krijgsheld, HELIAS GRAILL, had zich bijzonder dapper in den oorlog van KAREL MARTEL tegen de Friezen, Saksen, Thuringers en Beieren onderscheiden en veel trouwe diensten gedaan; en dewijl hij KAREL MARTEL, die door de vrouw van PEPIJN in de keulsche gevangenis was gezet, verloste, is door MARTELS toedoen het land van Kleef in een graafschap veranderd en HELIAS daarover de eerste graaf geweest. Men meent, dat hij in een gevecht tegen de Saracenen gewond werd en te Narbonne in Frankrijk ten jare 734 overleden is. Niet lang daarna is zijn huisvrouw BEATRIX overleden. Deze HELIAS was de eerste graaf van Kleef, heeft geleefd onder de regering van ANASTASIUS, THEODORIC III, LOUIS III en RICHOLD, en regeerde 21, anderen stellen 22 jaren. HELIAS voerde steeds in den krijg een zwaan op zijn rondas. Hij is afgebeeld ten voeten uit met de orde van de Zwaan op zijn borst, hangende aan eene dubbele keten om zijn hals. Op den helm is een zwaan gezeten, en naast hem staat een groote zwaan met uitgespreide vleugels, den kop naar den graaf wendende, als zijn patroon der liefde en eendragt. Zijn zoon DIEDERICH, de eerste van dien naam, volgde hem in de regering van Kleef op. Zie: *Stambuch der Hochgebornen und Berühmten Grafen und Durchluchtigen Hertzogen von Cleve.* Zu Arnhem, bey JOHANN FREDRICH H GEN im Jahr 1619, in fol. Hier vindt men dus overal een zwaan; zelfs de toren bij het gewezen paleis te Kleef heeft van oudsher den naam van Zwanentoren gevoerd, en is aan vele Rijnsagen verbonden, zoodat men, mijns inziens, volgens het gebruik van dien tijd, niet behoeft te twijfelen, of het veldteeken van HELIAS, om zijn voorbeeldige daden beroemd, is tot een teeken van eer verheven, en deze orde zal alzoo wel de eerste van dien naam geweest zijn. De later ingestelde Zwanenorden zullen haren grond gevonden hebben in de ridderlijke deugden van HELIAS GRAILL.

U. C. KRAMM.

Handschoenen (vgl. XV, bl. 337; XVI, bl. 99). Deze artikelen heb ik met veel belangstelling gelezen; doch laat mij eene vraag zijn veroorloofd in het belang der beeldende kunsten, namelijk deze: Moet men nu in het Oude Testament ter aangehaalder plaats voor *schoen*, *handschoen* lezen? Is het de later verbeterde vertaling des Bijbels die in de eerstgenoemde antwoorden is aangevoerd? In den Statenbijbel wordt immers in het boek *Ruth* cap. IV even als in den franschen en engelschen Bijbel bepaaldelijk *voetschoeisel*, dus *schoen* bedoeld. Dit is hetzelfde wat in den r. c. Bijbel van Leuven, 1553, en later in dien van Antwerpen, 1657, wordt gezegd. Verder vindt men in Psalm honderd acht en zestig vers tien, even als in genoemde Bijbels, *schoen* voor *schoeisel* gebruikt. In dien van 1553 is het mijns inziens nog duidelijker, waar gezegd wordt: „Tot in Idumeen sal ic mijn schoen wtstrecken, die vreemdelingen zyn myne vrienden geworden." Hier wordt immers van zijn voet in dat land te zullen zetten, gesproken. Waar moet men zich nu aan houden? Want zoo voortgaande komt het mij voor, dat men ADAM met gantelets en EVA met geparfumeerde handschoenen afgebeeld zal vinden. RAPHAËL geeft ADAM wel een *ijzeren spade* in de hand. CORREGGIO heeft ons *Joseph bij Maria met het kindje Jezus*, in een boek lezende met een fok (bril) op den neus vertoond, en legio van andere anachronismen zijn zelfs door beroemde mannen begaan. Welligt zal een geleerde theoloog ter wille der beeldende kunsten wel met een paar woorden in den *Navorscher* willen berigten, of wij ons aan de aangehaalde Bijbels of aan het gemelde *Familiën Journaal* moeten houden. De geestige FLANOR, op bl. 135 van den *Ned. Spectator*, 1866, over schoen- en laarzenmakers sprekende, haalt wel hetzelfde vers uit de genoemde Psalmen aan, en zegt daar *schoen*, doch in dit geval durf ik thans in dit bewijs niet berusten.

U. C. KRAMM.

OUDHEID-, MUNT- EN PENNINGKUNDE.

Noodmunten van 1718 en 1719 (vgl. XVI. bl. 116, 167). ASPERA spreekt van elf noodmunten van VAN GÖRTZ; ik meen dat er twaalf zijn. Van deze berusten de volgende zeven onder mij — meestal in twee of drie exemplaren. Moge dit berigt aanleiding geven tot ruiling van ontbrekende voor duplicaten bij mij.

De voorz. bevat:

1. Het beeld van Saturnus,
 v. bov. Saturnus, v. ond. 1718.
2. Het beeld van Mercurius,
 v. bov. Mercurius, v. ond. 1718.
3. Het beeld van Mars,
 v. bov. Mars, v. ond. 1718.

4. Het beeld van Jupiter,
v. bov. Jupiter, v. ond. 1718.
5. Het beeld van Phoebus, in stralenkrans,
v. bov. Phoebus, v. ond. 1718.
6. Een krijgsman met zwaard en lans, met een leeuw naast zich,
v. bov. flink och fardig, v. ond. 1718.
7. Een krijgsman met zwaard en schild,
v. bov. wett och wapen, v. ond. 1717.

De keerz. van n°. 1—6 bestaat in een krans, meestal onderling in bloemen en figuren verschillende — die van n°. 3 zelfs met een kroon van boven. — In die kroon een rond waarin, in drie regels:

1. — Daler. — S. M. (Scheide münze?)

De kz. van n°. 7 is daarvan verschillend. Zij bestaat uit een schildvormige figuur, ter zijde en van onderen met wapentuig, van boven met een bloem. In het beeld leest men als bij de vorige: 1. — Daler. — S. M.

Alle hebben fraai gewerkten buitenrand.

Haarlem. J. W. WEIJERMAN.

Noodmunten van 1718 en 1719. Zie hierover den *Konst- en Letterb.* 1826, dl. II, bl. 348 e. v. 436 e. v. Zij zijn afgebeeld bij DUBY, *Recueil général des pièces obsidionales et de nécessité.* Par 1786. Pl. XXVI, n°. 6—9 en XXVII, n°. 1—6, en aldaar beschreven p. 30 e. v., alwaar o. a. gezegd wordt, dat er nog 4 stukken zouden gevolgd zijn, zoo KAREL XII niet overleden was, nl. *Alexander, Hercules, Theseus* en *Daedalus.* Zeer lezenswaardig is ook hetgeen voorkomt in de *Annalen der gesammten Numismatik. Herausgeg. van* FR. SLICHTENGROLL. Gotha, 1806, dl. II, 1 afl. p. 41, e. v., waar aangaande de 11e dier noodmunten het volgende voorkomt: »Die seltene zu dieser Reihe noch gehörige Münze, die ich eben erwähnte, ist etwas grösser und stärker als diese zehn Thaler. Auf ihre Hauptseite ist der Kopf des Baron GÖRTZ mit vielem Ausdruck und trefflich gravirt, mit der Umschrift: GEORG. HEINR. BARO DE GÖRTZ, unter der Schulter steht A. AET. 66.

Auf der Rückseite I DALER S. M. DE A. 15 incl. 1719, mit der Umschrift CARET LEGE NECESSITAS. Oben noch A. D. welche zwey Buchstaben ich nicht zu erklären weiss.

»Diese Münze scheint erst nach dem Tode des Barons, wenigstens sicher 1719 geprägt zu seyn; wohl nicht als Spott-Münze auf ihn und von seinen Gegnern, da die Umschrift der Rückseite gleichsam eine Entschuldigung seiner Maassregel enthält. Sie für ein Jetton zu halten, dagegen spricht die angabe des Werths, da man nur solche Münzen zu dieser Classe rechnet, die kein Zeichen des Werthes haben. Gleichwohl ist sie gewiss keine geltende und unter öffentliche Autorität geprägte Münze gewesen. Ich vermuthe daher, einer der geschickten Stempelschneider und Münzer, die GÖRTZ in seinem Dienst hatte, hat sie als Privat-Gedächtnissmünze auf GÖRTZ und seine berüchtigte Münzunternehmung geprägt. Sie kann von derselben geschickten Hand sein, als mehrere kleine nette Münzen auf K. KARL XII, z. B. die mit dem schlafenden Löwen, und den Umschrift: S'il dort, il sera guéri."

»KÖHLER beschreibt a. a. O. p. 240 noch eine mit dem Brustbild des königs, Seyd wohlgemuth und trauret nicht, wer weiss was noch gar bald geschieht. Tempus revelat omnia. 1716, die aber dünner ist, als die Görtzischen Thaler, und als blosser Jetton mit ihnen nichts gemein hat. Nebst dieser liegt noch eine ganz ähnliche hier vor mir, aber auf der Rücks. mit dem Spruch: Ich fürchte mich nicht für viel hundert tausenden, die sich umbher wieder mich legen. Ps. 3. Stralsund 1715."

Pl. 9 n°. 6 bevat eene afbeelding van bovenvermelde 11e noodmunt.

D. te D.

Afbeeldingen van penningen (vgl. XV. bl. 237, 295; XVI. bl. 115, 138). In de resolutiën van de vergadering van 17en komt met geen enkel woord voor, dat aan VAN DER LAAN eene medaille is gegeven, voor de verovering van Palembang. Zij zeggen alleen, dat zijne diensten de vergadering aangenaam zijn geweest. Ook de advocaat der comp. PIETER VAN DAM in zijn ms. werk over de compe, het 38e hoofdstuk, dat over de vereeringen handelt, spreekt in dezelfde bewoordingen als waarin de resolutiën gesteld zijn.

Zoo lang mij het tegendeel niet blijkt, houd ik het er voor, dat de medaille, zoo als zij door den heer V. C., volgens eene niet geheel afgewerkte teekening, beschreven wordt, niet door de comp. is vereerd geworden, evenmin als de medaille met de inscriptie van Malacca, van JAN JANSZ. MENIE, in zijne nalatenschap gevonden, 1644, en de medaille van WOLLEBRAND GELEINZ DE JONGE 1648, als commandeur der retourvloot, hun door de compe. geschonken zijn [1]).

LABORANTER.

Geschut (vgl. XVI. bl. 116). Het zijn twee bronzen kanonnen van 48 ℔, over de geheele lengte met verheven beeld- en snijwerk versierd; voor de provincie Hol-

[1]) *Iets over eenige gedenkpenningen en andere vereeringen door of van wege de oost-indische comp. gedaan*, in de *Bijdragen tot de taal-, land- en volkenkunde van N. I.* Nieuwe volgreeks, 8e deel, bl. 197 en volg.

land en Westfriesland in 1669 door ALBERT BENNINGK te Lubeck gegoten.

Deze twee kanonnen zijn geheel en al op gelijke wijze versierd. De kostbaarheid dezer versiering, die gewis tot de fraaiste mag gerekend worden, welke ooit aan zulk zwaar geschut is aangebragt, zou vooral in een gemeenebest moeten bevreemden, wist men niet dat bijzondere redenen daartoe aanleiding hadden gegeven, welke hoogst vereerend voor het gemeenebest zijn en verdienen te allen tijde bij de natie in aandenken te blijven, te meer, wijl deze beide fraaie kanonnen nog bestaan, en hetgeen er mede is voorgevallen bekend is.

Toen de Vereenigde Nederlanden, eerst in hunne lange worsteling tegen Spanje, en daarna in andere oorlogen, zoo ter zee als te land, aanzienlijk veel grof geschut tot wapening van hunne steden, vloten en te velde noodig hadden, waartoe het kostbare brons veel gebezigd werd, wijl men het ijzeren geschut toch altijd minder goed achtte, werden er in al de provinciën geschutgieterijen opgerigt, zoodat men ten minsten veertien plaatsen kent, die om strijd in de behoefte aan geschut trachtten te voorzien. Die behoefte was echter somtijds zoo groot, dat men daarenboven, en welligt tevens aangezien de betere bediening, ook buitenslands geschut liet gieten. Zoo kwam het, dat de staten der provincie Holland en Westfriesland, omstreeks het jaar 1660, tegelijk 157 zware bronzen kanonnen aan ALBERT BENNINGK te Lubeck aanbesteedden, en dit geschut, telkens bij de gedeeltelijke oplevering, en ongetwijfeld tot volkomen genoegen van den fabrikant, contant betaalden, want deze liet, uit erkentelijkheid daarvoor, de twee laatste stukken zijner bestelling op eigen kosten voortreffelijk versieren of *blazoeneeren,* zoo als men het toen noemde.

Bij de aankomst dezer kanonnen hier te lande, werden zij om hunne fraaiheid zoo algemeen bewonderd, dat er door den schilder ADRIAAN VAN DER VELDE eene afbeelding van werd gemaakt, die in 1671 door den graveur A BLOTELINGH in prent werd uitgegeven, welke gravure, bij de kunstliefhebbers onder den naam *van het kanon van Blotelingh* bekend, thans zeer zeldzaam is geworden.

Op die plaat is het kanon van twee zijden en van achteren in $^1/_6$ der grootte voorgesteld, zoodat al het beeld- en graveerwerk gezien wordt.

Boven in het midden van genoemde gravure, prijkt het wapen van Holland en Westfriesland, met de beide tenants den wildeman en de hollandsche maagd, omgeven door een krijgstrofee. Het wapen staat op een schild, waarop een scheepssnebbe of voorsteven met NEPTUNUS en met attributen versierd, terwijl uit het scheepsboord de koppen der beide stukken steken. Boven het wapen staat op een langen door geniën omgeven band: *Illustrissimis et Potentissimis Hollandiae Westfrisiaeque Ordinibus, fortissimis publicae Libertatis et Salutis Defensoribus, Patria Patribus, haec Tabula duas referens coelatorum tormentorum imagines* D.D.D. [1]).

Op den kulasband der stukken staat in verheven letters ALBERT BENNINGK *me fecit Lubecæ anno* 1669, en daarbij is gegraveerd het gewigt, zijnde van het eene kanon 8000 en van het andere 7990 oude ℔, dat is 3952 en 3948 ned. ℔.

Op het lange veld staat: JOHAN ELEMAN et GERARD HASSELAER *rei armamentariæ præfecti* [2]).

Beneden op de plaat staat eene ophelderende nota in de latijnsche taal, die, volgens de vertolking door den hoogleeraar A. A. VAN HEUSDEN, in het Nederlandsch, het navolgende behelst:

»Het is de gewoonte en spaarzaamheid, »dat een gemeenebest in tijden van vrede »zijne burgers niet met lasten drukke, »opdat zij in welvaart toenemen, en ten »tijde van oorlog, elk naar gelang van zijn »behouden en vermeerderd vermogen, gel»den kunnen opbrengen, waaruit wapenen »van allerlei soort aangeschaft en de kos»ten tot het voeren van den oorlog be»streden moeten worden.

»Als een merkwaardig voorbeeld in dezen »zal steeds en te allen tijde het vrije »Gemeenebest der Vereenigde Nederlanden »strekken, hetwelk onlangs op het onver»wachtst in den oorlog met Engeland ge»wikkeld, behalve eene ontelbare menigte »van andere benoodigdheden tot het be»hoorlijk en gelukkig voeren van dien »oorlog, ook vele duizenden kanonnen van »mindere, meerdere en eerste grootte, deels »heeft doen koopen, deels in 13 fabrieken »op een en denzelfden tijd heeft laten gieten »en vervaardigen, terwijl de overeengeko»men prijs telkens te gelijker tijd met de »levering der stukken geschut, uit het toen »door de burgers opgebragte geld, dadelijk

[1]) Aan de zeer doorluchtige en hoogmogende staten van Holland en Westfriesland, de zeer dappere verdedigers van de openbare vrijheid en welvaart, de vaders des vaderlands, wordt deze plaat, de afbeelding van twee gebeeldwerkte kanonnen voorstellende, toegewijd.

[2]) JOHAN ELEMAN en GERARD HASSELAER, *belast met de zorg voor het oorlogstuig.* De eerste dezer heeren was lid van de vroedschap van Leiden en de andere oud-burgemeester van Amsterdam; beide waren gecommitteerde leden, belast met de krijgszaken.

»en contant betaald werd. Dit zeldzame »en nuttige voorbeeld heeft ALBERT BENNINGK, burger van Lubeck, opgewekt, om, »ofschoon hij zich niet verbonden had kanonnen met beeldwerk te versieren, desniettemin twee stukken der grootste soort, »waarvan men hier de geteekende en gegraveerde afbeeldsels ziet, en welke de »laatste zijn van de 157 bronzen stukken, »die zoowel te Lubeck als te Hamburg »vervaardigd zijn, als eene huldebetooning »en vereeuwiging van deze prompte en »volle betaling, met beeldwerk voorzien te »leveren, en met eene reeks van zinnebeeldige figuren op te sieren. Ook heeft die »prompte en volle betaling dat groote nut »en voordeel gehad, dat elke 100 ℔ (amsterdamsch gewigt) aan ons Gemeenebest »niet meer dan *f* 66—19—10$^1/_2$ hollandsche munt gekost heeft. Zoo vindt de „deugd van het gemeenebest hare belooning."

Uit het bovenstaande blijkt de oorzaak van de versiering dezer kanonnen, en hunne verdere geschiedenis is, dat zij wegens hunne fraaiheid waarschijnlijk nooit gebruikt zijn. In het begin dezer eeuw waren zij aan den ingang van het artillerie-magazijn op de Geer te Delft, op fraaie affuiten, tot sieraad geplaatst, en de nog levende oude artillerie-officieren zullen zich herinneren ze er gezien te hebben.

Zij bleven daar staan, tot NAPOLEON in 1811 Delft bezocht en die kanonnen zag. Hij beval het vervoer daarvan naar Parijs, alwaar zij tot sieraad voor het hotel der invaliden werden geplaatst, waar ook veroverd oostenrijksch en pruisisch geschut als krijgstrofeën was geplaatst.

Toen nu de geallieerde legers in 1814 te Parijs waren binnen gerukt, namen de Oostenrijkers en Pruisen, naar regt elk hun geschut terug, maar te gelijk eigenden zich onze geallieerden ook de ons toebehoorende beide versierde kanonnen als goeden buit toe, en zoo is het gekomen, dat thans nog tot op den huidigen dag het eene van BENNINGKS versierde kanonnen van 48 ℔ te Weenen, en het andere te Berlijn te pronk staat.

Met de mededeeling van het bovenstaande, hopen wij LABORANTER en ook andere lezers van dit tijdschrift geen ondienst gedaan te hebben.

Breda. C. VAN MAANEN.

Grafschriften in kerken (vgl. XIV. bl. 111, 164, 195, 235, 263, 324, 361; XVI. bl. 8, 42) In de kerk der Gereformeerden te Maastricht vindt men eene graftombe met het volgende opschrift:

D. O. M.

PRAEVALENTI DNO. D. ROBERTO D'ITTERSSUM DE INNORDORNINGH D.D. CELSISSIM.ORD.GEN: CONFOED. BELGII LEGIONIS PED^{is} TRIBUN. CIV. TRAJ. AD MOSAM PRAEFECTO ET COM: DE DALHEM ET RODA DUCIS SATRAPAE HOC MON: FRATRES ET AFFINES MOESTI POSUERUNT XX MARTIJ 1669:

Daarboven het wapen van ITTERSUM en RECHTEREN, en regts acht wapens en evenveel links aldus:

ITTERSUM	RECHTEREN
SLOET	MONSTER
MULERT	CLOESTER
VOS VAN STEENWIJCK	ONSTA
CORTRIJCK	COCK VAN OPIJNEN
APPELTOERN	VOS VAN STEENWIJCK
APPELTOERN	
IJSSELMUIJDEN	CAMPHUYZEN.

ANDANTE.

Eenige duiten (vgl. XVI. bl. 12, 71, 114). Het indisch tijdvak van 1802 tot 1816 is, wat zijne muntstempels betreft, rijk aan anachronismen en andere zeer in het oog vallende misslagen. — Zeer te regt zegt MILLIES [1]) dan ook, dat eenige van de door hem beschrevene en afgebeelde munten het toppunt van barbaarschheid vertoonen. — Een aantal voorbeelden van dien aard zal H. O. kunnen vinden in het *Tijdschrift voor Indische taal-, land- en volkenkunde*, deel VII. bl. 341 en *De munten van Nederlandsch Indië, beschreven en afgebeeld door* NETSCHER en VAN DER CHIJS, bl. 72, 74, 128, 213 en 214.

N. L. zal dus wel eene omzetting zijn van L. N. (LODEWIJK NAPOLEON), even als eenige andere in mijne verzameling aanwezige varianten van deze munt, zoo als N.J., N.F., N.L. enz.

Batavia. J. S. VAN COEVORDEN.

Indische driegulden. In 1802 werd door het bestuur der bataafsche republiek eene zilveren koloniale munt geslagen, die bij de publicatie der indische regering van 22 april 1803 in al de oostindische bezittingen van de bataafsche republiek werd gangbaar verklaard.

Deze munt bestond in heele, halve, kwart, achtste en zestiende guldens, waarvan de waarde werd vastgesteld op 24, 12, 6, 3 en 1$^1/_2$ stuiver indisch en bij publicatie van

---

[1]) *De munten der Engelschen voor den Indischen Archipel*, bl. 115.

14 october 1803 op 30, 15, 8, 4 en 2 stuivers indisch.

In J. EDE, *A view of the gold and silver coins of all nations* (London 1808) komt echter ook een driegulden voor, van denzelfden, maar eenigzins grooteren stempel; met vermelding tevens van het gehalte, gewigt en de waarde (plaat 13 n°. 1).

Is die driegulden werkelijk geslagen; zoo ja, waar en op wiens last?

Batavia. J. S. VAN COEVORDEN.

Het metalen wapen der Semeynen te Enkhuizen (vgl. XIII. bl. 265, 301). De geslachtlijst van die familie is tweemalen gedrukt. De eerste druk, te Enchh., J. DE KUIPER, 1675, in 4°, en de tweede druk, door C(ORNELIS) K(EIJSER) S(EMEIN), 's Gravenhage, J. PZ. SEMEIN, 1703.

J. L. A. I.

Zilveren gedenkpenningen. Voor mij liggen 2 zilveren gedenkpenningen, beide hangende aan een zilveren halsketting.

De grootste penning is 6 ned. duimen in middellijn, en versierd met een keurig bewerkten rand.

Op de voorzijde is afgebeeld de zeeslag van den graaf van BOSSU, met het randschrift: INQUISITIO-INQUIRENDO-NIMIS-SEDULO-SE-IPSAMET-PERDIT.

Op de andere zijde leest men:

11 OCTOBER 1572.
DOOR LOVTER GHEWELT
VAN MENICH HELT
DER VRIIE WEST VRIESCHE NATIE
WERD BOSSV GHEVELT
DIT HIER GHESTELT
TOT LOFTEKEN VAN GODTS GRATIE.
1620.

De andere penning is vier duim in diameter en insgelijks in een net bewerkten rand besloten.

De voorzijde vertoont een mansportret, met het jaartal 1621, en omschrift:

LEOPOLDVS D: G: ARCHID: AVST:
DVX BVRG: S: CAES: M:TIS ET VEL'Q.

Op de keerzijde een wapenschild, in 8 vakken afgedeeld, met een middenschild.

De hoofdfiguren zijn 3 banden en een leeuw, verschillend geplaatst.

Het omschrift op deze zijde is dus:

ARCHIDVC: GVBERNATOR PLENARIVS COMIS TYROLI.

Wie was deze aartshertog van Oostenrijk? Kan het geweest zijn: LEOPOLD, aartshertog van Oostenrijk, bisschop van Straatsburg en broeder van FERDINAND VAN GREYTS, welke LEOPOLD in 1609 zich onverwachts meester maakte van de stad Gulik enz.? Hij is in 1627 overleden.

Beide deze penningen zijn misschien zeldzaam, althans weinig bekend. Van de eerstgenoemde schrijft J. CENTEN in zijne aanteekeningen op de *Chronijk* van VELIUS alleen dit weinige: „Men verhaalt dat de Nederlandsche Bondgenoten hier op lieten, ter eeuwiger gedachtenisse, eenen penning slaan, daarop aan de eene zijde een scheepsgevecht afgebeeld stond met dit opschrift: Inquisitio, inquirendo nimis sedulo, se ipsa perdit, dat is: *de Inquisitie brengt, door al te naauw onderzoek, zich zelven in 't verderf.* Dit was eene zinspeling op het schip van den admiraal BOSSU, dat den hatelijken naam van Inquisitie voerde. Op de andere zijde was het nederduitsche versje van CORNELIS TAAMSZ, door den heer VELIUS alhier aangehaald, dat door de telletters het jaartal aanwees. F. HALMA, *Toneel der Nederl.* op de naam BOSSU, 1e dl., bl. 158."

Een goed vriend heeft mij, op verzoek van den eigenaar, deze penningen ter bezigtiging gegeven, om, zoo mogelijk, er de opheldering van te geven, waartoe ik gemeend heb mij, door middel van dit tijdschrift, tot de penningkundigen te moeten wenden; terwijl de beschrijving dezer penningen, als merkwaardige gedenkstukken der vroegere geschiedenis, en tevens ook als voortbrengselen van kunst hier eene plaats verdient.

J. BOUMAN.

Twee koperen munten. Van welk land of welke stad zijn deze munten:

1. vz. Een zwarte, dubbelgestaarte leeuw met een bande sur-le-tout.
   kz. 1 leichter pfenning 1761.
2. vz. Als boven.
   kz. 1 Heller 1786.?

H. O.

Gewaad van prins Willem I. In den *Catalogus van zeldzaamheden op het Mauritshuis te 's Gravenhage*, komt onder nommer 720 voor: *Gewaad van Z. D. H. Willem I gedragen, den dag van den moord door Balthazar Gerards, het horologie, de geuzenpenning, benevens de zinkroeren, het stukje lood en de kopie van het vonnis des moordenaars.* In der tijd heb ik den kolonel van den generalen staf, NOLTENIUS DE MAN, hooren beweren, dat dit het kleed van WILLEM I niet kon zijn, alzoo het schot van achteren in het kleedingstuk was en de prins door B. G. voor in het lijf geschoten is. Ten 2en sinds lang is het bewezen dat de zinkroeren niet die zijn waarmede de moord gepleegd is,

daar het vonnis luidde dat het door beulshanden (het 2e had de moordenaar weggeworpen) moest vernietigd worden, hetgeen door 2 beulen met voorhamers verrigt is; aan de op het kabinet aanwezige ziet men geene uiterlijke sporen van dusdanig geweld. Nu komt mij in handen *De Heeren stadhouderen van Vriesland, alsmede enkelde Geslacht linie der Graven en Princen van Nassau door* JOHANNES VAN DEN BOSCH, waar ik op pagina 27 lees: »HENDRIK CASIMIR de eerste grave van Nassau Dietz enz. enz. enz. Hij was de oudste zoon van graaf ERNST CASIMIR, en ANNA SOPHIA VAN BRUNSWIJK, en wierd geboren anno 1611. Hij was een Vorst schoon Jong van Jaaren, egter zeer beroemt in Heldenmoed, daar hij Vroom, Gódzalig, Vriendelijk en Zagtmoedig was, welke Vorstelijke deugden in hem gepaard gingen, met ontzaggelyke Ernsthaftigheit, hy heeft zeer veele groote daden, na maate zyner Jaaren, ten dienste van het Vaderland uitgevoert, dog heeft zich nooit in den Huwelyken Staat begeven, en derhalven geen Nakroost aan Nederlant nagelaten, maar offerde zyn dierbaar bloed, tot Heyl van Land en Kerk; want wanneer hy op den 6 July 1640, niet ver van Hulst een zeker Fort zoude bestormen, gelegen digte by St Jans Steen, om hetzelve uit het Spaansch gewelt te rukken, en Neerland Vryheit te doen genieten, zo trof hem een Pistool-Kogel van agteren zodanig in de Lendenen, dat hy zeeven dagen daarna, en dus op den 13 July Anno 1640 zyn Dierbaar Leeven, met de Eeuwige Gelukzaligheit verwisselde, en dat in den Jeugdigen bloeij zyner Jaaren, zynde maar negen en twintig Jaar oud; zeeker vijandelyk Officier, het overlyden van dezen Jongen Held, Vrieslands derde Stadhouder vornemende, konde zich niet weerhouden om te zeggen, *heden is de braafste Capitein in Nederland gestorven.* Zyn dood Ligchaam is gebalsemt, en door Hoogstdesselfs Heer' Broeder, Vorst WILLEM FREDERIK, na Leeuwarden overgebragt, en aldaar in de Vorstelyke Begraafplaats, by zyn Doorluchtig Geslacht bygezet, alle de klederen dewelke dezen Vorst aanhadde, toen hy de Dodelyke wonde ontfing, benevens zyn hemt en ander Lynwaat, worden nog op heden (1770) aan het Vorstelyk Hof te Leeuwarden, tot een Eeuwig nadenken bewaart, men ziet daar in duydelyk, en inzonderheit in het lederen Camesool ofte Kolder, het gat hetwelk de Kogel doorboort heeft, dewelke ook, benevens twee kleijne beentjes, (ook voorhanden op het Kon. Kab. onder hetzelfde nommer 720) uit de wonde geligt, daar by te zien zyn; in het linnen, ontdekt men nog de smette van een menigte Bloed, by die gelegenheit uit zyn Lighaam voortgevloeit." En op pag. 30 in de *Levensbeschrijving van Willem Frederik, Vorst van Nassau Dietz,* broeder van bovengenoemde: »Ongelukkig eindigde dezen Vorst zyn leven, in het twee en vyftigste zyns ouderdoms, binnen Leeuwarden op den 21 October 1664 nadat hy eenige daagen te vooren zig zelven door een allerbedroevigst ongeluk, jammerlyk hadde gewont met een pistool, hetwelke onverwagt terwyl hy hetzelve bezigtigde, en de laadstok uittrekken zoude, losbrande; het dodelyk Geweer, hetwelke dien Vorst, zoo Jammerlyk van zyn Dierbaar Leeven beroofde, is nog te zien, op het Stadhouderlyk Hof te Leeuwarden."

Ik vermoed nu, dat bovengenoemde kleeding, toegeschreven aan prins WILLEM I, behoord heeft aan prins HENDRIK CASIMIR en de pistolen behooren tot het koppel, met een waarvan prins WILLEM FREDERIK zich het ongeluk toebragt. Die beter wete onderrigte

B. J. A. M.

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

Anonymen en pseudonymen (vgl. XVI, bl. 141). Eene beknopte maar toch volledige biographie van P. VAN LIMBURG BROUWER komt voor in de *Handelingen der Maatsch. van Letterk.* voor 1848.

De romantische verhalen van N. SWART vindt men in de verschillende jaargangen van den *Alm. voor 't Schoone en Goede,* langen tijd door hem geredigeerd, en enkele ook in de *Euphonia.* De *Oude van den Binnen-Amstel,* door J. J. v. D. genoemd en te regt aan SWART toegeschreven, was geen roman, maar eene navolging in hollandschen trant van de toenmaals zoo *en vogue* zijnde zedeschilderingen van JOUY, *l'Hermite de la chaussée d'Antin* enz. enz.

Wie de V. D. M. CHRISTIANUS van 1821 was, weet ik niet, maar wel dat zijn geschrift: *Onderzoek naar het leerstuk der drieeenheid* (Amst.) toenmaals vrij wat opspraak verwekte en meer dan éene hevige bestrijding uitlokte. De man werd als een monster van ketterij en zijn leer voor *turksch* uitgekreten. Thans zou men er geheel anders over denken. *Quantum mutati!*

Bedoelt J. J. v. D. den *Protestant,* die in 1816 *aan zijne medeprotestanten* een brief rigtte ter wederlegging der kort te voren

verschenen aanprijzing van *de voortreffelijkheid der katholijke kerkleer* door LE SAGE TEN BROEK, zoo is 't algemeen bekend, dat BILDERDIJK de schrijver was van dien brief.

NÎL ADMIRARI.

[Hetzelfde levensberigt van V. LIMBURG BROUWER wordt vermeld in de antwoorden van J. C. K. en E. A. P., welke laatste er omtrent N. SWART het volgende bijvoegt: Over N. SWART vindt men *Iets ter nagedachtenis van mijnen schoonvader N. Swart* door Ds. K. SYBRANDI in het mengelwerk der *Vaderl. Letteroefeningen* van 1846. Zie ook de *Handelingen* van bovengenoemde maatschappij voor 1847 bl. 24.]

Johannes Spitzius (vgl. XVI. bl. 141), geb. waarschijnlijk te Burscheid, bij Aken, omtrent 1646. Na zijne studiën in Duitschland te hebben voltooid, kwam hij als proponent naar ons vaderland. Gedurende de kerkelijke procedure te Arnhem, tegen d^e^. J. DUIVE, bevond hij zich aldaar, en ging nu en dan die gemeente in de prediking voor, zonder belooning. Bij de afzetting van d^s^. DUIVE werd hij, aan wien de gemeente eenige verpligting had, tot zijn opvolger gekozen, welke betrekking hij aannam. Gedurende zijnen achtjarigen dienst bragt hij veel toe tot hare finantiële verbetering, doende in 1671 eene collectereis in ons vaderland, welker opbrengst haar tot schulddelging in staat stelde. Ongaarne zag men hem daarom 1 april 1674 naar Haarlem vertrekken, welke gemeente hij vijf jaren voorging. Van Haarlem volgde hij in 1678 de roeping naar 's Gravenhage, waar hij, als geliefd leeraar, na eene dertigjarige evangeliebediening, in 1708 overleed. Als leeraar te 's Gravenhage, was hij in 1684 afgevaardigde ter synodale vergadering in de haarlemsche twistzaak tegen d^r^. H. DURER. Bij de synodale verdeeldheid en de vorming van de zoogenaamde haagsche Unie in 1696, behoorde hij tot de ijverige verdedigers der uitgeslotene gemeenten, en verklaarde hij zich krachtig tegen de aanmatigingen van de amsterdamsche consistoriale vergadering.

Behalve eene *lijkrede op* JOH. COLERUS, 4°., 's Gravenhage 1707, ziet nog van hem het licht:

Zieltoerende melkspijs voor de kinderen Gods, opgeschaft door J. C. bij de instelling van Zijn H. Avondmaal.

Dit werkje, onderscheidene malen herdrukt, wordt door prof. DOMELA NIEUWENHUIS genoemd »eene curiositeit, zeer getuigende van den wansmaak, waarin evenwel zijne hoorders behagen vonden."

Er bestaat van d^r^. J. SPITZIUS een fraai portret in zwarte kunst van J. GOLE, borstbeeld, eenigzins links gekeerd, in mantel en bef met groote pruik op, in ovaal, met tweeregelig latijnsch onderschrift. 1697, aet. 50.

Het boekje, in de vraag vermeld, is mij onbekend. Kan J. L. A. I. mij daaromtrent iets mededeelen?

J. W. WEIJERMAN.

[Op deze vraag ontvingen wij ook een antwoord van V. D. N., welks inhoud met het medegedeelde overeenkomt.]

J. J. Calckman, enz. (vgl. XV. bl. 119; XVI. bl. 140). De lijst der *menigte* geschriften van JACOBUS SCHUTS, zie men bij VAN ABKOUDE, *Naamregister van Nederduitsche Boeken*, d. I, bl. 327 en 328, Aanhangs. bl. 192, 2^e^. vervolg bl. 138, en bij ARRENBERG, *Naamregister*, 1781, bl. 465 en 466.

V. D. N.

Rumphius (George Everhard) (vgl XVI. bl. 120). Het leven van deze verdienstelijken natuurkundige wacht nog op zijnen beschrijver. Wat men in de aangehaalde werken van hem leest, is van weinig beteekenis, onvolledig en onjuist; — zoo leest men ook hier weder, dat hij van 1626—1693 opperkoopman op Amboina was, enz.

Het ontbreekt mij voor alsnog aan gelegenheid, om meer dan het volgende over hem mede te deelen, namelijk: dat hij eerst in 1652 met het jacht Muyden, onder den naam van JURRIAEN RUMPHIUS van Hanau in Indie kwam, in den rang van adelborst, en te Amboina op den 11^den^ junij 1702 als oud-koopman overleed. Zijn vader was AUGUSTUS RUMPHIUS, bouwm^r^. te Hanau.

N. S. GUB. AMB., is NICOLAAS SCHAGEN, gouverneur van Amboina van 1691—1696; van hem bestaat eene levensbeschrijving, in het Maleisch geschreven door JOHANNES TZÂLA (zie *Nav.* V. bl. 304).

Op het verder door J. C. K. gevraagde ben ik niet in staat te antwoorden.

LABORANTER.

Vaderlandsche geschiedenis (XVI. bl. 120). G. BRUINING noemt zich hiervan den schrijver, in zijne autobiographie, bl. 394.

D. te D.

G. D. Bay (vgl. A. R.; XII. bl. 10; XIV. bl. 293). De uitgaven van Amst. 1670 en 1732, 2 dln., zijn voorafgegaan door die van Amst., 1669, 2 dln. in 12°. pl., waarvan de titel is luidende: *Leven en bedrijf van de drollige Bisschayer* (*doortrapte en klugtige fielt*), *bestaande in koddige voor-*

vallen, aardige vrijerijen, wonderlijke bejegeningen, en snaakse vertooningen, uit het Spaans vertaald door G. DE BAY.

J. L. A. I.

The Character and Part of the Speech of Leonidas from the Dutch of Mr. van Haaren (vgl. XIV. bl. 363). In 1738 verscheen te Londen: *Observations on Poetry, particularly the Epic, occasioned by the late Poem upon Leonidas.*

J. L. A. I.

Frans Vormarsson (vgl. XIII. bl. 7). Onder de vele geleerde Amsterdammers, die omtrent de XVI[e] eeuw hebben geleefd, noemt I. LE LONG in zijne *Hist. beschr. v. de reformatie der stad Amsterdam*, ook FRANS WORMERSSEN, waarvan hij zegt: »M[r]. FRANS WORMERSSEN, andersints FRANCISCUS VORMUNDUS genoemt, was een Amsterdammer van geboorte; doch heeft zich eenigen tijd in Denemarken, in 't Carmeliterklooster tot Helseneur opgehouden. Aldaar noch monnik zijnde, heeft hij de *Psalmen Davids* allereerst uyt de Hebreeusche in de Deensche Taale overgeset; de welke in den Jaare 1528 tot Rostok zijn gedrukt; in welker Voorreeden hij met veele dringreedenen en getuygenissen der Oudtvaders heeft trachten te beweeren, *dat alle menschen de Schriftuure behoorden te leesen.* Toen naderhandt koning CHRISTIAAN III, in sijne landen in den jaare 1537 de Reformatie invoerde, wierdt de gemelde WORMERSSEN tot den eersten Aarts-Bisschop van Lunden in Schoonen verkooren, daartoe hy door D. JOHAN BUGENHAAGEN uyt Pomeren te Coppenhaagen wierdt ingewijdt; daar hy ook eyndelijk in het sestigste jaar synes ouderdoms A°. 1551 is overleeden; nalaatende den roem, van *alle menschelijke overleeveringen en leeringen verworpen, en alleen de eere Godts, en der Menschen zaaligheit, bevordert te hebben;* gelijk PONTANUS in zijne *Beschrijving van Amsterdam*, bl. bl. 283, van hem betuygt."

J. L. A. I.

Richardus Versteganus, Brittannische oudheden (vgl. A. R.). In welke publieke bibliotheek zich een exemplaar bevindt van R. VERSTEGENS *Brittannische oudheden*, kan ik niet aanwijzen; maar wel dat in die van prof. VAN GOENS, te Utrecht in 1776 verkocht, de volgende uitgave voorkomt, aldus beschreven: *A Restitution of decayed intelligence in antiquities concerning the English nation by* R. V. (VERSTEGHAN). *Lond.*, 1628. 4°. *av. fig. rare et recherché.*

J. L. A. I.

Laurens Laurensz Reael (vgl. XVI. bl. 50, 116, 117, 168, 178). Men moet den togt, door de Nederlanders, in gemeenschap met de Engelschen, in 1625 tegen de Spanjaarden ondernomen, en waarvan SCHELTEMA in zijn *Mengelwerk* spreekt, wel onderscheiden van dien in 1626, welke de *tweede* wordt genoemd. REAEL was in den togt van 1625 slechts *vice-admiraal*, en wordt in dien van 1626, volgens de *Not. der Adm. van Zeel.*, 12 sept. 1626, *Generaal* of Admiraal genoemd.

J. L. A. I.

Reisverhaal door Italië van P. C. Hooft (vgl. A. R.). De titel van het reisverhaal, uit de bibliotheek van P. VAN MUSSCHENBROEK overgegaan in die van JACOBUS KONING, is luidende: D. ANT. MARGARETTI, *Breve instruttion all' Viaggio d'Italia per il M. Ill. Sig.* (P. C.?) HOOFT. Handschrift uit het eind der 16de eeuw, 21 bladen in 8°. Te vergeefs heb ik nagevorscht wie D. ANT. MARGARETTI geweest is.

J. L. A. I.

Pierre Marteau (vgl. XV. bl. 169, 265, 330). PIERRE MARTEAU is geen pseudoniem, zoo als de heer A. M. LEDEBOER zegt, maar PIERRE MARTEAU was werkelijk boekdrukker en boekhandelaar te Keulen. Onder de *Epîtres diverses, par* DE BAR (*Nav.* X. bl. 324; XI. bl. 45), komt er eene voor: *Epître à* PIERRE MARTEAU, *libraire à Cologne*, waarvan de aanhef aldus:

»Que faites-vous, MARTEAU, dans la salle Cologne?
Travaillez-vous toujours en ce nid de cigogne,
Où les Prêtres oisifs remplissent leur devoir
S'ils chantent le matin, et s'énivrent le soir?
Pour l'amour du Public, faites rouler vos Presses,
Et pour vos héritiers entassez des richesses."

In het *Discours preliminaire* des *Epîtres diverses*, noemt DE BAR hem »le Doyen des libraires, le fameux PIERRE MARTEAU," en de aanteekeningen op genoemde *epître*, die op hem betrekking hebben, luiden als volgt:

»Le public a cru pendant longtems que PIERRE MARTEAU, le fameux Libraire à Cologne, n'étoit plus au nombre des vivans. En effet on a vu des Livres imprimés chez les Héritiers de MARTEAU; mais le Public a été agréablement desabusé par les *Amours d'Horace*, ouvrage sorti des mains de MARTEAU, au grand étonnement de tous les Admirateurs D'HORACE et du Bon-sens."

»PIERRE MARTEAU a eu le malheur de charger le Public d'un grand nombre de mauvaises Brochures; cependant on a de la peine à se refuser le plaisir de connoître un Ouvrage sorti de son imprimerie. On y cherche toujours, ou quelques Anecdotes Curieuses, ou des Reflexions hardies sur les Matierès du Tems."

„Malgré mes instantes prières, P. MARTEAU n'a jamais voulu se charger de l'impression de ces sornettes (les *vers de* DE BAR). Dans une réponse obligeante, il m'assure qu'on ne verra plus sortir de chez lui que des ouvrages dignes de la ville où il se trouve; c'est à dire des Légendes, des vies de Saints et de Saintes. J'avoue que je ne m'attendois pas à un pareil refus de la part d'un Libraire qui demanda, *à quelque prix que ce fût*, une Préface à la *tres vive imagination* de l'auteur des *Amours d'Horace*."

J. L. A. I.

Over de aloude vrijheid van handel, enz. (vgl. XVI. bl. 142). C. DE ROVERE VAN BREUGEL was de schrijver.

D. te D.

Geestelijke liefdevlammen (vgl. XVI. bl. 172). Hiervan bestaan 2 uitgaven, de eene Amst. 1691, de andere Amst. 1738. Op den titel staat: *Ten meerendeel door P. J. L. B. C.* [uit welke letters gelezen wordt P. C. BIENS en J. LUYKEN]. Indien ik mij goed herinner, heb ik deze aanteekening ontleend aan SCHELTEMA, in zijn *Gesch. en letterk. mengelwerk.*

D. te D.

Letterspelingen (vgl. XVI. bl. 171). *Pugna porcorum per P. Porcium Poëtam Paraclesis pro potore — anno* 1642, 12°, achter de uitgave der *Nugae Venales* van dat jaar, doch met afzonderlijke paginering en waarschijnlijk ook afzonderlijk uitgegeven. In de uitgave Leoburgi (Hamburg) 1703, 8°. is het gedicht echter opgenomen. Van de *Nugae Venales* bestaan ten minsten 14 drukken, en zij zijn dus verre van zeldzaam; in de [frankfortsche] uitgave van 1720 komt nog een C-gedicht voor, onder den titel: *Canum cum cattis certamen.*

Even als de *E-legende* (van J. VAN LENNEP), zijn *Paaschmaandag*, *A-saga* (van prof. J. BOSSCHA), *Colholms roos*, *O-sprook* (door A. DES AMORIE VAN DER HOEVEN JR.) Amst. 1841 en *'t Gastmaal aan 't strand*, *Abracadabra van Frans Abraham Adama Albarda van Palland* (in de *Aurora* van 1854, door G. DOEDES, gewezen predikant te Medemblik). Een *I-Dicht*, *U-Klucht* en *IJ-Rijm* ontbreken nog, of zooals BRAGA zong:

Wij hebben de *A-Saag'* al, benevens de *E-legende;*
Ook de *O-Sprook* heeft de rei der wonderen vermeerd.
Waar blijft ge, NIMECZEC's van onze schrijverbende?
Ten dans! het *IJ-Rijm* en het *U-Prul* nog mankeert!

D. te D.

De legende van Faust (vgl. XVI. bl. 73). Zonder hier in eene uitvoerige beschouwing te treden van de *zeer* uitgebreide Faustliteratuur, kan ik d. G. uit mijne aanteekeningen dienaangaande het volgende mede deelen.

Er moet een klein werkje bestaan getiteld: *Doctor Faust groszer und gewaltiger Meergeist, worin Lucifer und drei Meergeister, um Schätze aus dem Meere zu hohlen, beschworen werden.*

Een verder berigt over dezen *Zeegeest* kan ik niet geven. HORST vermeldt het slechts ter loops in zijne *Zauberbibliothek*, Th. II. S. 109, en als eene bijzondere omwerking van den *Helgeest.* In een werk van den rector NIKOLAI te Arnstadt over magie, wordt over dezen *Zeegeest* gesproken.

De uitgave van JOHANN SPIES te Frankfort a/M. is van het jaar 1588 in 8°.

Breda. C. VAN MAANEN.

Guichard. In het belangrijke werk van CARL MEINDINGER: *Fredrik de Groote, koning van Pruissen, zijn leven en werken. Naar 't Hoogd. te* Utrecht bij B. DEKEMA, wordt bl. 285 melding gemaakt van een' GUICHARD, die o. a. professor zou geweest zijn te Leiden, over de veldtogten en taktiek van JULIUS CAESAR heeft geschreven en door FREDERIK, in wiens gunst en dienst hij stond, QUINTUS ICILIUS genoemd werd.

In SIEGENBEEKS *Geschiedenis der leidsche hoogeschool* vind ik GUICHARD niet onder de leidsche hoogleeraren. Of komt hij er misschien in voor onder een anderen naam? J. C. K.

De schriftelijke nalatenschap van Festus Hommius. De bekende contraremonstrantsche predikant te Leiden FESTUS HOMMIUS of HOMMINGA liet bij zijn dood nog al eenige onuitgegevene geschriften na. Ze kwamen door erfenis in het bezit van zijn broeder SIXTUS HOMMIUS, die toen predikant te Bolsward was. Deze was gehuwd met eene vrouwe TERWOLD en stierf zonder kinderen. De weduwe stelde de schriften van haren zwager in handen van haren broeder ETHEUS TERWOLD, predikant te Longerhouw en Schettens. Na diens overlijden werd zijn jongste zoon LEONAR-

DUS TERWOLD eigenaar van dezen schat. Hij was toen nog kandidaat in de godgeleerdheid, doch werd spoedig in de Kaapstad beroepen. Zoo verhuisden de handschriften van F. HOMMIUS naar Zuidafrika, ja kwamen zelfs vandaar in Indië, toen L. TERWOLD naar Batavia vertrok. Eindelijk kwamen ze echter ongedeerd in het vaderland terug om eerlang het eigendom te worden van den man, die, juist een eeuw na HOMMIUS dood, besloot aan den wensch van den hoogleeraar POLYANDER VAN DEN KERKHOVEN te voldoen, om het voornaamste in het licht te geven. L. TERWOLD stierf namelijk in hoogen ouderdom. Zijne erfgenamen waren een tweetal kinderen van zijne zuster, eene dochter en een zoon. De vrouw van den burgemeester SIPKE JANS MONSMA liet echter de papieren voor haren broeder NICOLAUS BALK, predikant te Hempens en Teerns.

Aan genoemden BALK ben ik deze mededeelingen verschuldigd. Hij gaf een boekje in kwarto uit, dat zeker vrij zeldzaam is. Indien VAN DER AA en zijne toenmalige medehelpers het gekend hadden, dan zou hij zeker een plaatsje hebben gekregen in het *Biogr. Woordenb. der Nederlanden*, waarin men hem thans vruchteloos zoeken zal. Het heeft tot titel: *Leerreden over Marcus* III: 24, 25, 26, *genomen uit een volschreven werk over het geheele euangelium van Marcus in bijnaa cccc tafelen eertijds geschetst door* FESTUS HOMMIUS *tot een proeve en voorlooper van het geheele werk.* Die 400 leerredenen, »die" — zoo als BALK verzekert — »nog alle gaaf en volkomen bij ons bewaart zijn," waren in een tijdsverloop van circa zes jaren voor de leidsche gemeente uitgesproken. BALK heeft echter zijn plan, om ze alle ter perse te leggen, niet uitgevoerd. Wel betuigt hij in de voorreden: »deze schriften, die door sulke verscheidene wegen tot hier aen toe behouden syn gebleven, syn nu soo verre door my verschreven, dat se ter drukperse gereed liggen," maar het is niet tot drukken gekomen, hetzij omdat hij later begreep dat het toen levend geslacht weinig smaak had in deze lectuur, hetzij omdat hij spoedig stierf. Want de voorreden is van den 12^{den} febr. 1742, terwijl op het titelblad staat: *Te Workum by Dom. Balk* (misschien zijn zoon) 1753, en achter zijn naam: *in leven predikant te Hempens en Teerns.*

Zou men nu ook nog kunnen uitvinden waar die papieren van HOMMIUS, die voor ruim een eeuw in Friesland waren, gebleven zijn? Niet dat die 400 tafelen mij zoo bijzonder interesseren. Als eene proeve van de kanselwelsprekendheid in het begin der • eeuw zouden ze echter altijd verdienen geraadpleegd te worden. Maar ik vermoed dat er onder die papieren van den leidschen predikant nog andere handschriften waren, misschien wel belangrijke brieven. Achter deze gedrukte leerreden is een ongedateerde brief van HOMMIUS aan den burgemeester m^r. JACOB VAN BROEKHOVEN gevoegd, handelende over het dulden van de Remonstranten. De veronderstelling ligt voor de hand, dat BALK dezen brief heeft gevonden onder de nagelaten correspondentiën van HOMMIUS.

H. C. ROGGE.

Laatste bede van prins Willem I. Wie is de *schrijver* en wie is de *vertaler* — een vriend van den schrijver — van de *Lofverkondigende Verhandeling over de laatste bede van Willem I, geschreven door een Engelsch edelman*, en gedrukt te 's Gravenhage, in 1734, *voor rekening van den auteur;* en wie zijn de dichters van het gedicht op de titelplaat, onderteekend *Semper Idem*, en van dat, op den inhoud, *Vivat post funera Virtus!?* De verhandeling was oorspronkelijk bestemd om op de verjaring van 's prinsen dood voor prins WILLEM III te worden uitgesproken, en de eerste engelsche druk van 1714 is opgedragen aan GEORGE I, toen hij als koning van Engeland werd uitgeroepen. J. L. A. I.

Brieven van Marnix. Kan men aanwijzen, in welke gedrukte werken of verzameling van autographen, brieven opgenomen of te vinden zijn, die PHILIPS VAN MARNIX aan J. VERHEIDEN zou hebben geschreven?

J. L. A. I.

Chassinetvers. »Het vers, dat den 8 meert boven de deur van Jr. O. Z. VAN HAREN verlicht geweest is, was:

Exiguo venient anni, queis Maximus Urbem
Scipio servavit, Mauritius Batavos.
Di Tibi dent annos, a Te nam cetera sumes,
Sint modo virtuti tempora longa Tuae.

Dat is »In 't kort zult gij tot die jaren »komen, in welke de groote Scipio Rome »behouden heeft, en Maurits de Batavers. »De Goden geven U de jaren! want all het »overige zult Gij van U zelven hebben, als »Uwe deugd maar langen tijd heeft."

Of

In 't kort bereikt Gij 't jaar, in 't welk held Scipio
Oud Romes staat behield, Maurits de Batavieren.
De Goden gunnen tijd! van zelf volvoert Gij 't zoo:
Hebt gij maar langen tijd om lang te zegevieren."

Het bovenstaande is door eenen der medewerkers van den *Navorscher* onder oude papieren gevonden. De illuminatie, waarvan gesproken wordt, heeft waarschijnlijk plaats gehad in het jaar 1766, toen WILLEM V meerderjarig werd. Dit had plaats op den 8^{en} maart en tot de vreugdebedrijven, welke »bij deze heuglijke gelegenheid, zo wel in de Hofplaats als in alle de groote en kleine steden van Holland niet alleen, maar ook in andere plaatsen van de bijzondere Gewesten gepleegd wierden", behoorden ook »de vertooning van pragtige illuminatien, konstige versieringen en heerlijke vuurwerken", *Vaderl. historie* (verv. op WAGENAAR), Amst. bij DE JONGH en WIJNANDS, dl. II. bl. 186.

Sinryke fabulen, verklaart en toegepast tot alderley Zeede-lessen, Dienstig om waargenoomen te worden in het Menschelijke en Burgerlijke leeven. Amst. HIER. SWEERTS 1685. 4°. — De schrijver van dit boek teekent zich onder de *Voorreeden* P. C. P. Hoe is zijn naam?

Brieven van en aan Johannes Wtenbogaert. Sedert eenigen tijd ben ik bezig de uitgebreide en belangrijke correspondentie van den bekenden Remonstrant JOH. WTENBOGAERT voor eene uitgave in gereedheid te brengen. De brieven, die onder de handschriften op de bibliotheken van de remonstrantsche kerken te Amsterdam en Rotterdam gevonden worden, alsmede die op de academische bibliotheek alhier aanwezig zijn, werden reeds meerendeels door mij afgeschreven. Doch ik vermoed dat er nog een aantal onuitgegeven brieven van en aan WTENBOGAERT in particuliere collecties worden bewaard, die het werk zouden kunnen completeeren. Ik mis vele brieven en stukken, die blijkbaar vroeger in groote verzamelingen, zoo als in die van BRANDT, WAGENAAR en anderen zijn geweest, doch daarna verspreid zijn. Ik vertrouw, niet vruchteloos een beroep te zullen doen op de welwillendheid van alle bezitters van handschriften, wanneer ik hun beleefd verzoek mij voorloopig te willen opgeven welke brieven of stukken van of aan WTENBOGAERT zij in eigendom hebben, met vermelding van jaartal, datum en adres.

Leiden. H. C. ROGGE.

KUNSTGESCHIEDENIS.

Portret van Johan Heinrich Sprö (vgl. XVI. bl. 75, 173). Hij was geboren 29 sept. 1768 te Nordhausen in Saksen van brave doch onbemiddelde ouders. Door zijne braafheid en leerlust verwierf hij de achting en de hulp van eenige menschenvrienden, die hem eene beurs bezorgden, ten einde aan de godgeleerdheid zich te kunnen wijden. Na zijne volbragte studiën te Halle tot den predikdienst zijnde toegelaten en niet spoedig een beroep krijgende, nam hij een plaatsing als veldprediker aan bij het nassausche hulpleger in dienst van de staten van Holland. Met deze troepen vertrok hij naar de Kaap de Goede Hoop. Na de overgave dier bezitting aan de Engelschen werd hij met deze krijgsgevangen gemaakt, en eerst naar Lissabon, daarna te Londen opgebragt, waar hij tot het sluiten van den vrede met Engeland bleef. Toen door Holland reizende, kwam hij in kennis met den toenmaligen alkmaarschen predikant J. N. DAMEN, die later te 's Gravenhage geroepen zijnde, aldaar zijn begunstiger werd. Ds. SPRÖ werd vervolgens tot predikant beroepen te Billinghausen bij Arolsen in Waldeck en vandaar kwam hij in 1809 als hoogduitsch predikant bij de evang.-luth. gemeente te 's Gravenhage, waar hij den 6 julij beroepen en den 30 aug. bevestigd werd. Tot zijn dood, den 30 sept. 1832, bleef hij deze gemeente tot voorganger. Hij overleed na een smartelijk ziekbed van ruim 9 maanden aan de kalkjicht en werd den 4 oct. daaropvolgende door den kerkeraad plegtig ter aarde gebragt. Hij was in nov. 1809 getrouwd met ..... BOVENKERKE van Delft, die hem een kind, reeds bij de geboorte overleden, gegeven heeft.

Zijn karakter was zachtaardig, vredelievend en zeer geschikt tot bevrediging van ontstane twisten, waartoe hij als legerpredikant, vooral aan de Kaapstad, meermalen met goed gevolg werd ingeroepen.

Haarlem. J. W. WEYERMAN.

Tijdschriften en almanakken betreffende het tooneel (vgl. XVI. bl. 142). Tot antwoord op de vraag door W. J. F. gedaan strekke, dat in mijn bezit nog is een *Almanach general d'Amsterdam contenant le tableau des Theatres pour l'année* 1793, *orné de belles gravures, de theatres.* Amsterdam, chez J. VAN GULIK, 12mo.

Tijdschriften en almanakken betreffende het tooneel. Tot de aldaar genoemde schriften, behooren ook de volgende, bij mij voorhanden, als: *Dramatisch Nieuwjaars geschenk, of Tooneel Almanak voor de Hollandsche*

Departementen, schrikkeljaar 1812, Amst. bij MAASKAMP 12°.

Schouwburg-Nieuws, of merkwaardige Berichten wegens den Inhoud der fraaiste en deftigste Treur-, Blij-, en Kluchtspellen die op den Amsterdamschen Schouwburg gespeeld worden, enz. enz., 1ste en 2de deel, Amst. in 1765 bij KANNEMAN, kl. 8°. Of hiervan meer deelen zijn uitgekomen is mij onbekend.

Tot *de werken over het tooneel* (*Nav.* XVI. 143) zal ook moeten worden gerekend *Aanleiding tot de uiterlijke welsprekendheid, voornamelijk op het Tooneel*, Amst. 1766, veelal gevolgd naar het fransche werk *Le Comedien*, Paris 1749, en het *Traité du recitatif, dans la Lecture, dans l'Action publique, dans la Declamation et dans le Chant*, te Rotterdam in 1740 nagedrukt en uitgegeven; ook naar een Italiaansch vers van RICOBONI voor zijne *Histoire du Theatre Italien* 1728; deze vertaling is, volgens de *opdragt* van het boek aan den burgemeester mr. JONAS WITZEN te Amst., door JACOB PLOOS VAN AMSTEL, M. D.

V. D. N.

Tijdschriften en almanakken betreffende het tooneel. Er bestaan buiten de opgenoemde nog vele andere, onder welke de *Tooneelkijker*, zoo ik meen, het langst geduurd heeft. In mijn bezit is of was alleen: de *Amsterdamsche nationale Schouwburg* uit het laatst der voorgaande eeuw, door HELMERS geschreven, die daarin vooral tegen het opvoeren der vroeger zoo geliefde tooneelspelen van KOTZEBUE, IFFLAND enz. uitvoer, en middelen aan de hand gaf om het nationaal tooneel uit zijn diep verval op te beuren. Dat tijdschrift heeft echter niet lang bestaan en zijn doel geheel en al gemist. HELMERS was er ook de man niet naar, om door leer of voorbeeld gunstig op ons tooneel te werken. Zijn treurspel *Dinomache*, schoon, als ik wel heb, een enkele maal op den amsterdamschen schouwburg vertoond, was eene misgeboorte, door den schrijver zelven later zoo veel mogelijk onderdrukt, zoodat men er thans moeielijk een exemplaar meer van vinden zal. Belangrijker was zijn zoogenaamd *Fragment uit een onuitgegeven treurspel*, in 1806 in het tijdschrift *de Star* geplaatst; minder om de letterkundige waarde (schoon nog een der beste stukken van dien vroeger veel te hoog geroemden dichter) dan wel uit een politiek oogpunt. Daarin toch wordt onder verbloemde benamingen met de hevigste verontwaardiging uitgevaren tegen de op handen zijnde oprigting van 't koningrijk Holland. Het is inderdaad te verwonderen, dat toen ter tijd in ons reeds zoo geheel van NAPOLEON afhankelijk vaderland eene zoo stoute taal geduld werd.

NIL ADMIRARI

Werken over het tooneel (vgl. XVI. bl. 143). Tot de soort van werken, door W. J. F. hier bedoeld, moet ook gebragt worden de belangrijke prijsverhandeling van prof. P. VAN LIMBURG BROUWER, betrekkelijk de vraag: *Bezitten de Nederlanders een nationaal tooneel enz.*, voorkomende in het 6de deel van de *Werken der Holl. Maatsch. van fraaije kunsten en wetenschappen.*

NIL ADMIRARI.

Béjart ainé (vgl. XIV. bl. 125). Op de vraag van MARS dezen tooneelspeler betreffende, waarop tot heden geen antwoord is medegedeeld, kan echter eenig berigt worden gegeven, o. a. dat hij de kameraad van MOLIÈRE in de provinciën zijnde, met dezen in 1658 te Parijs wederkeerde; dat hij, toen hij twee van zijne vrienden, die op de plaats van het Palais Royal vechtende waren, wilde scheiden, aan den voet gewond werd en daardoor kreupel is geworden, welk gebrek hem echter niet verhinderde onderscheiden rollen te creëren.

BÉJART verliet het tooneel in 1670, en stierf den 29sten september 1678. Zijne moeder, insgelijks BÉJART genaamd, was heimelijk gehuwd aan mr. DE MODENE, edelman uit het graafschap Venaissin.

Meer bijzonderheden hem aangaande vindt men in de *Biographie Universelle*, Bruxelles 1845, doch van zijn verblijf te Amsterdam wordt niets gemeld, dat echter nu blijkt vóór 1670 gesteld te moeten worden.

V. D. N.

Beauval (vgl. XVI. bl. 144). JEANNE OLIVIER BOURGUIGNON was de naam van deze tooneelspeelster, die in 1643 in Holland werd geboren, en als vondeling aan de deur eener kerk, door eene waschvrouw opgenomen zijnde, door het hoofd van een troep tooneelspelers als kind is aangenomen, die zij verliet om bij de troep van Lyon over te gaan, alwaar zij, tegen den zin van haren pleegvader, huwde met een bezoldigde aan dat tooneel, BEAUVAL genaamd, en dien zij onder het getal der tooneelspelers deed opnemen. In 1670 kwam zij aan het theater van MOLIÈRE, alwaar zij vele rollen als soubrette schiep, en in het treurspel de rol van koningin vervulde. REGNARD deed haar onder den naam van BEAUVAL optreden in de inleiding van de *Folies amoureuses*, in welk stukje zij de rol van Lisette, de laatste die

zij als oorspronkelijk speelde, vervulde; zij stierf den 20sten maart 1720.

V. D. N.

Onbekend portret (vgl. V. bl. 296; VI. bl. 89). Het portret door HOLLAR, naar HOLBEIN, waarnaar t. a. pl. gevraagd wordt, is in de *Verzeichniss* van HOLLARS werkje door G. PARTHEY te vinden op bl. 355, n°. 1547. Doch de voorgestelde persoon schijnt niet bekend te zijn dan als een Engelschman van aanzien, geboren omstreeks den jare 1500.

B. N.

Gebulte kaarten (vgl. XVI. bl. 123). Gaarne wil ik hier mededeelen, wat ik van de gebulte kaarten weet, namelijk over de geschiedenis daarvan, waarschijnlijk wel het oudste, wat daaromtrent vermeld kan worden. ADRIAAN VAN VEEN vind ik als den eersten, die zijne vinding den staten generaal heeft aangeboden: want ik lees in de *Resolutien der Staten Generaal* van 30 october, 1602, 2 julij 1604 en 9 mei 1606: »Is ADRIAEN VAN VEEN d'heeren Staten gepresenteert hebbende *vijf ronde* oft *bulte pascaersen* tot een vereeringe daarvooren toegeleght hondert guldens eens, ende geresolveert, dat men denselven sal verclaren, dat d'heeren staten verstaen, dat hy op zijn tractement schuldich is, die gedeputeerden van de Provincien exemplaria van de voers. Pascaerten te geven, gelijck hem ten tyde van het nemen van de Resolutie op sijn tractement is aangeseet. Is ADRIAEN VAN VEEN toegeleeght Twee hondert guldens voor de *Bultcaerten*, die hy d'heeren Staten heeft gepresenteert. — Is ADRIAEN VAN VEEN voor de presentatie van syne Bultcaerten toegeleet drie hondert guldens ende goetgevonden, dat men hem zal lasten de resteerende twee caerten binnen zes maenden off te maecken ende te presenteeren, ende sal alsdan op syn versoeck naerder geleth werden na behoren." Het verzoek heeft waarschijnlijk bestaan om een vast jaargeld aan zijne vinding te verbinden. Het is zeker, dat hij eene aanzienlijke belooning heeft genoten, want wij lezen, *resol.* van 6 mei 1611: »Is versocht te verstaen de meeninge van de heeren Staten, off men langer sal betalen het pensioen van vijfhondert guldens tsjaers dat ADRIAEN VEEN dus lange geproffiteerd heeft voor sijne *geinventeerde Bultcaerten.* Is verstaen dat men de betalinge van het tractement van ADRIAEN VEEN sall doen ophouden." Nu zou het mij niet bevreemden, dat er welligt van die oude bultkaarten in de kaartenverzameling van den admiraal VAN KINSBERGEN beland zijn: of moet men hier aan gelijksoortige, die ook thans vervaardigd worden, denken? Zie verder het *Aanhangsel* op mijn werk *Leven en werken der Hollandsche en Vlaamsche schilders*, enz. op ADRIAEN VAN VEEN. Meer dan waarschijnlijk was hij een broeder van den beroemden OCTAVIO VAN VEEN, die een der twaalf kinderen was van CORNELIS VAN VEEN en GERTRUDE NECKIN.

U. C. KRAMM.

Een portret van Napoleon (vgl. XV. bl. 142 en 241). Op de aangehaalde plaatsen vond ik eene hoogduitsche en hollandsche beschrijving, behoorende bij een portret van NAPOLEON I Er wordt gezegd, dat het eerste het oorspronkelijke is. Ik bezit de fransche uitgave met den volgenden daaronder in de plaat gesneden tekst:

»LE CONQUERANT DEVASTATEUR. *Le chapeau*, ce qui le forme, est une *aigle Française*, dont les serres, interpretes de son avidité, s'enfoncent dans les cadavres des victimes, et saisit ces restes inanimés de l'humanité qu'il a détruit; on dirait qu'alors il se repose à l'ombre de ses Lauriers. Cette affreuse proie qu'il empoigne, moule

La Tete du monstrueux tyran, dont toutes les facultés intellectuelles ne songeaient qu'au meurtre et l'anéantissement et dont

Le visage resulte du raprochement de quelques unes de ces offrandes humaines, qui par millions furent immolées à son insatiable passion pour la gloire.

Le collet présente ce fleuve de sang, que depuis tant d'années il a fait couler par torrents pour assouvir son ambition.

L'habit est une carte géographique, représentant la dissolution de la Confbéder. du Rhin; les lieux qu'on y lit, indiquent les Batailles qu'il a perdu, quand au

Rubin rouge il faut remarquer que le mot *Ehrfort* que s'y trouve est une allusion a la ville d'*Ehrfort....*

Le grand ordre de la Legion d'Honneur est représenté par une toile d'araignée, dont les fils s'étendaient sur toute la confédération du Rhin, mais dans

L'épaulette se trouve la puissante main de Dieu, elle en déchire le tissu qui tenait l'Allemagne captive et détruit cet insecte vénimeux, logé dans une place où aurait du se trouver un coeur." Geen naam van maker of uitgever wordt op deze octavo plaat gevonden. Zou deze uitgave niet de eerste geweest zijn? Hier is geen spraak van een pruisischen adelaar; was zijn standaard en keizerlijk wapen dan geen adelaar? Heeft de hoed niet den overbekenden vorm van dien van NAPOLEON I? Zonder twijfel, en zijn leger was er zelfs afgodisch aan gehecht dat hij dien in den strijd op had;

even als die op zijn eerzuil te Parijs gepronkt heeft. Ik heb hem met dienzelfden hoed menigmaal uren lang te Utrecht gezien, en inderdaad hij was meer dan vaal en versleten. Toen hij van hier naar Amsterdam vertrok, had hij er een van grooter vorm op, een statiehoed, de binnenzijde met witte vederen bekleed enz. Daar zou hij geen militaire manoeuvres maken, zoo als te Utrecht in de Maliebaan en in het kamp van Austerlitz bij Driebergen had plaats gehad. De teekenaar heeft den adelaar, zeer vernuftig tot een hoed gevormd, op zijn hoofd geplaatst, zoo zelfs dat diens oog de kokarde aanwijst, en wat meer zegt, de klaauwen zoo om het hoofd geplaatst, dat de eene een haarlok aan den slaap van het hoofd vormt, en de andere het haar van het achterhoofd aanduidt. De adelaar zit zeer rustig op het hoofd van zijn meester, en er is hier geen zweem van klaauwen, die met geweld het hoofd omvatten, zoo als in de bovengenoemde beschrijving gemeend wordt. Het schijnt wel, dat de hollandsche vertaling naar de duitsche genomen is, doch die behoort zeker niet tot hetzelfde portret, dat in Holland gecopiëerd en ook in mijn bezit is. Zonder eenig onderschrift, doch er is met de pen op geschreven: V. D. WART *f.* Deze is DIRK VAN DER WART, een Amsterdammer, die zich in het begin dezer eeuw te Nijmegen gevestigd had. [In dit exemplaar zijn ook veranderingen en weglating van eenige zaken zigtbaar; de *epaulet* stelt hier alleen eene hand voor, met weglating van het alziend oog; in plaats daarvan is een gewone knoop, zoo als nog tot het vasthechten gebruikt wordt, op de epaulet zigtbaar. Op den rok, als landkaart, door een spinneweb aangeduid, zijn tusschen de draden de namen *Vistule Fl.*, *Oder Fl.*, *Elbe Fl.* en *Rhin Fl.* weggelaten. Ik houd het voor zeker, dat ook in andere landen dat sarcastisch portret onder den duim verschenen is, en welligt dat de een of ander naar zijne bevatting en inzigt, daar af- of bijgedaan heeft, in den zin zoo als het volk het het liefst wilde zien. Deze mededeeling heb ik noodig geacht in het belang van dezen historischen persoon. Welligt zullen er wel meer andere exemplaren van dat portret te voorschijn komen. De belangstellenden in dit portret zullen dan in staat zijn gesteld te beoordeelen, of het hier bedoelde het oorspronkelijke portret is of niet.

U. C. KRAMM.

Portret van F. van Aerssen (vgl. A. R.) V. D. v. B., die beweren wil, dat het portret van den ambassadeur FRANÇOIS VAN AERSSEN VAN SOMMELSDIJK, door HOUBRAKEN gegraveerd, niet hem maar PIETER BZ. VAN LOKHORST zoude voorstellen, is echter op de vraag waarop zijne bewering rust, het antwoord schuldig gebleven.

Buiten twijfel stelt dit portret den ambassadeur voor, doordien ik een veel ouder kan aanwijzen, dat, zeker *vijftig* jaren vroeger dan dat door HOUBRAKEN is *gegraveerd*, er mede overeenkomt, toen reeds naar de origineele schilderij door MIEREVELT, zal zijn gevolgd, en, in MULLERS *Catalogus van Portretten, niet* wordt vermeld.

J. L. A. I.

Afbeelding van 't heerenhuis Sandhorst, aan den Heereweg, bij het huis den Deil. Onder de teekeningen van ROELAND ROGHMANS hand aanwezig, wordt door dr. L. SMIDS in zijn *Schatkamer*, uitg. van 1711, bl. 304, ook vermeld het heerenhuis Sandhorst, opgebouwd nadat het vorige door K. KUSER vernield was. Dit latere moet geweest zijn het door prof. P. BURMANNUS SECUNDUS bewoonde, alwaar hij ten jare 1778 overleed. Het is ten jare 1819 geheel gesloopt. Thans is er niets dan eene boerenhofstede, die met den grond behoort aan den heer N. J. STEENGRACHT VAN DUIVENVOORDE. Waar zou de teekening voorhanden zijn, die ROGHMAN van het laatste woonhuis maakte? Zij *schijnt* niet in plaat gebragt; althans bij BARTSCH, *Peintre graveur*, t. IV. p. 17 svv., wordt ze niet vermeld.

Leiden. B.

Marie de Lalaing. Er wordt gevraagd, of er eene afbeelding, geschilderd of in gravure bestaat, van die prinses D'ESPINOI, die in het jaar 1581 bij het beleg van Doornik, het bevel dier stad op zich nam en zoo ja, waar zij te vinden of wie de eigenaar van dat portret is? v. A. H.

TAALKUNDE.

Op de straat (vgl. XIV. bl. 372; XV. bl. 75, 122, 143; XVI. bl. 19, 60, 175). Op bl. 60 van dit deel zegt LAMED »dat men in alle steden, waar eene Breedstraat is, altijd zegt, niet *in*, maar *op* de Breedstraat." Dordrecht zou hier uitgezonderd dienen te worden: ik kan mij althans niet herinneren hier ooit anders dan »*in* de Breedstraat" gehoord te hebben. Vergis ik mij niet, dan wordt van de Joden breedstraat te Amsterdam, ook dikwijls *in* gezegd.

J. TH. D.

[Wij kunnen J. TH. D. verzekeren, dat de Amsterdammers, van de St. Antonies of Joden breedstraat sprekende, steeds het voorzetsel *op*, niet *in*, bezigen.]

Ps. CIV: 26 (vgl. XVI. bl. 148). Hetgeen ALEXANDER t. a. pl. breed heeft willen aantoonen, is reeds te voren opgemerkt en voorgedragen door prof. PAREAU in het tijdschrift *Waarheid in liefde* voor 1860, bl. 321, bij eene aanteekening uit den *Kosmos* van VON HUMBOLDT, vertaald door BEIMA, II. deel, bl. 43 vv.

E. A. P.

Namen en beschermheiligen van gilden (vgl. XV. bl. 371; XVI. bl. 61, 124, 180). In Deventer hadden de bontwerkers niet ST. HUBERTUS, maar ST. WERNFRIED, den beschermheilige tegen de jicht, tot patroon. (Zie VAN VLOTENS *Lezingen over de wording en ontwikkeling van Deventer*, bl. 37.)

Naamsoorsprong van Kortgene (vgl. XVI. bl. 180). JAN I van Nassau, bisschop van Utrecht, gaf in junij 1271 een privilegie aan de abdij van Middelburg. Hierover deed de archivaris der prov. Zeeland in het Z. Gen. der wetenschappen eene voorlezing, waarvan de gebr. ALTORFFER in 1859 een overdruk uitgaven.

»Wij JAN, bij Gods genade traiectensis electus [elect van Utrecht], bevestigen bij »dit geschrift de bezittingen aan de kerk »van de H. moeder Gods te Middelburg, »door onze voorgangers toegekend:"

»Wellan [Welle], (stamhuis van het oude »geslacht VAN CATS) met alle tienden, do„tatieland en alle offeranden van het altaar »met hare onderhoorigheden, zooals Kor»tekine en Northwellam [Noordwelle in „Schouwen?]"

Bisschop OTTO III van Holland noemt ook reeds in zijn privilegie van 1247 Kortekene en Cortekene.

De uitgang *kene* en *kine* zal wel hetzelfde beteekenen. — Twee riviertjes van dien naam kennen we: de *Kinheim* [1]), stroomde volgens J. P. AREND, deel II, bl. 20 bij Alkmaar, en S. VAN LEEUWEN zegt, bl. 1290, dat het adellijk huis *Kenenburg* in Delfland aan de rivier de *Kene* lag.

Veel plaatsen in ons vaderland ontleenen haar naam van het water, waaraan zij verrezen; kan dit ook niet plaats gehad hebben met *Kortgene*, gesticht bij een water, de *Kortekene* of *Kine* genaamd? Op de kaart van wijlen J. VERHEIJE VAN CITTERS, »*Opkomst van Zeeland*," komt een weinig ten n. o. van Kortgene en ten Z. der heerlijkheid Welle, een watertje voor, geheeten *Redekinge*, misschien *Redekine* of *Cortekine*. Aan het einde van de Redekinge en de Wijtvliet, die N. Beveland in een oostelijk en westelijk deel scheidde, verrees tusschen 1215 en 1247, *Kortgene*, dat aan *Welle* behoorde, en waarvan het m. i. een *aanwas* was, ontstaan door het verlanden en opslijken van de twee gemelde waters.

De heer DRESSELHUIS deelt, meen ik, mijn gevoelen, dat Kortgene zijn' naam aan een aldus genaamd water te danken heeft, want op bl. 156 van zijne *Wandelingen door Z. en N. Beveland*, zegt hij: »reeds in 1290 was het geslacht van KORTGENE in aanzien, — ANTONIE, destijds bekend, was vermoedelijk een zoon van H. VAN BORSSELEN VAN DER VERE, bedijker der *Vliet* en *Kortegene*, en dus een broeder van den welbekenden WOLFAERT, die in 1296 bij den graaf ook borg voor hem bleef." Was nu Kortegene geen water, dan behoefde het niet ingedijkt te worden. — Hierbij echter rijst als van zelf de vraag op: waarom bedijkte ANTONIE VAN BORSSELEN die waters, en niet iemand uit het noordbevelandsch geslacht VAN CATS, aan wie Welle nog in 1325 en misschien later behoorde? [1])

Op gemelde kaart van VERHEYE V. C. staat nog een water *Cortegena* aangeteekend tusschen Oost-erca en Vrouwenpolder in Walcheren, en in dat water een opwas of plaat, Welle genaamd; een opwas in het water Nawijlingee tusschen Koude-erca en Biggo-erca (dat hij Borsselen-ambacht heet) noemt hij ook Cortgene; een accres ten noorden van Heerabtskerke en Sinouts-erca, daar thans ongeveer Goes ligt, noemt hij Curtagosum en ten zuiden van Poppen-erca in Walcheren teekent hij nog een water Woodkinee. Heeft *kine*, *kene* of *kinee* eene beteekenis? Kan het verwant zijn met het engelsche *Tyne?*

Dirksland. F. CALAND.

[Wij kennen de hier vermelde kaart van VERHEYE VAN CITTERS niet. Maar wij vragen toch, is die wel te vertrouwen? Namen als *Poppen-erca*, *Oost-erca*, *Biggo-erca en Koude-erca* komen ons zeer verdacht voor.]

---

[1]) *Kinheim=heim* bij of aan de *kin* of *kine*.

[1]) In gemeld werk zegt DRESSELHUIS verder bl. 157: „zijn kleinzoon NICOLAAS, dat is de achterkleinzoon van voormelden ANTONIE, een der rijkste edellieden van zijn tijd, kocht [wanneer?] een gedeelte der ambachten van Cats. — Misschien was onder dezen koop wel begrepen Kortgene, en dagteekent van dien tijd het geslacht van BORSSELEN VAN KORTGENE.

Op sinen voet. In den *Renout van Montalbaen* in de *Horae Belgicae*, pars V, vers 1005, leest men:

Die vrouwe was edele ende goet
Ende neech den grave *op sinen voet.*

Wet beteekent deze uitdrukking? en hoe is dit *op* te verklaren? *tot aan?*

Verbuiging van eigennamen. Hoe worden de eigennamen in het Middennederlandsch verbogen?

De bijvoegelijke naamwoorden in het middennederlandsch. GRIMM leerde in zijn *Gramm.*, I. 750, dat ook in het oudnederlandsch onderscheid is van zwakke en sterke verbuiging der bijvoegelijke naamwoorden.

M^r. P. C. V. D. BERGH in het *Taalk. Magazijn*, II. 481, betwijfelde het.

De eerste schreef dit in 1822, de laatste in 1837. — Wat leert de wetenschap in 1866?

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Geslacht Twent. Gedurende de regering van koning LODEWIJK van Holland komt als minister van den waterstaat voor ADRIAAN PIETER TWENT van Raaphorst en treft men ook aan JACOB ANTONIE TWENT van Kortenbosch. Een van beide werd na de abdicatie *chargé des affaires particulières* van de ex-majesteit, in welke hoedanigheid hem een brief gewierd uit Grätz 30 dec. 1810. Wie van beide was die bijzondere zaakgelastigde en waren zij broeders of neven? Is er eene genealogie van de familie uitgegeven of elders voorhanden? Deze familie kwam oudtijds voor in de regering van Leiden, Haarlem en Gouda. Is zij thans uitgestorven?

H. R.

Geslacht Vorsterman. Wie deelt eenige genealogische aanteekeningen betreffende dit geslacht meê? Waar behoort het te huis? en welk wapen voert het?

ANDANTE.

De graaf van Sponeck. Deze heeft onlangs den koning van Griekenland verlaten en is te Parijs aangekomen. Men vraagt of hij een afstammeling is van den beruchten hertog LEOPOLD EBERHARD, van het huis van MONTBÉLIARD (of MÜMPELGARD), die in 1723 overleed? In de opmerkelijke en echte *Mémoires de la baronne d'Oberkirch* (Paris 1853, IIe deel, bl. 266 en volgende) vindt men een vrij aaneengeschakeld verhaal van de liefdesgeschiedenissen van dien hertog, waaruit thans alleen wordt aangeteekend, dat hij wel verscheidene kinderen naliet, maar daaronder geene, die regt hadden den vader in zijn hertogdom op te volgen, zoodat dit weder kwam onder het bestuur van den oudsten tak van het wurtembergsche huis. Daarover was echter in de XVIII eeuw veel te doen. Hij ging eerst een huwelijk aan met A. SABINE DE HEDWIGER, beneden zijn vorstelijken stand. Dit huwelijk werd in 1714 nietig verklaard, en in 1736 overleed gemelde gemalin onder den titel van gravin von Sponeck, nalatende één zoon GEORGES LEOPOLD († 1749). Deze had een huwelijk gesloten met ELEONORE SANDERSLEBEN, geboren CURIE de L'ESPÉRANCE, en liet daaruit na één zoon GEORGES, die de stamvader zou kunnen geweest zijn van den hierboven bedoelden graaf VON SPONECK. Mme. D'OBERKIRCH beschrijft (p. 293) het wapen aldus: »les armes de Wurtemberg »écartilées de celles de Montbéliard qui »sont d'azur à deux bars adossés d'or."

H. R.

Geslacht Fagel. Volgens KOK, *V. W.* in V. FAGEL, afkomstig uit Vlaanderen. De genealogische aanwijzingen aldaar en bij SCHELTEMA, *Staatk. Ned.*, zijn geheel onvoldoende tot het opmaken van eene geslachtlijst. Bestaat ergens zoodanige lijst, in druk of in hs.? Kan men daarvan inzage verkrijgen? Deze talrijke familie schijnt thans tot één lid in het mannelijk oir (met diens kinderen) versmolten te zijn.

Gaspar Fagel (ook wel GASPARD en CASPER geschreven) had althans ééne dochter (*Nav.* XV. bl. 357), geh. met HENRI baron DE VILATTES de Champagny. Met wie was GASPAR gehuwd? Hoe heetten zijne ouders? Uit sommige aanwijzingen zou men afleiden, dat zijn vader was CORNELIS, uit andere dat die vader heette FRANÇOIS. Hoe heette gemelde dochter, wanneer werd zij geboren en overleed zij? Had GASPER een halfbroeder, genaamd HENDRIK, die 12 kinderen verwekte? en was AGNES († 1751, oud 90 j.) zijne volle zuster?

Camphuizen (Camphausen) moet liggen tusschen Emmerich en Zevenaar en heeft toebehoord aan de familie VAN HEERDT of VAN HEERDE, waarvan onderscheidene leden zich ook noemden PALICK; hetwelk echter een doopnaam was of schijnt geweest te zijn, ofschoon die naam eigenlijk luidde

PALIMEDES. Die familie was roomsch-katholiek en is uitgestorven. De laatste vrouwelijke afstammeling † 1827 te Zevenaar, zijnde 95 jaren oud, genaamd MARIE ANNE. Het goed behoorde in 1847, sinds 1815, aan eene familie DE NERÉE of NEUIR VAN BABBERICH.

Misschien is er iets te vinden bij VON STEINEN, *Westph. Geschichte.* Het goed behoorde, vóór dat de familie VAN HEERDT het kreeg, aan eene familie VAN CAMPHUIZEN, waarvan de erfdochter GEERTRUI trouwde met GIJSBRECHT VAN HEERDT, die † in 1533.

Indien men in de gelegenheid is het onderzoek te bevorderen, kan ik genealogiën *ter revisie* mededeelen. Het wapen van Camphuizen was gebalkt van zeven stukken.

De moeder van gemelde GEERTRUI schijnt ALEID VAN DEN HÖVERLICK genaamd te zijn geweest.

Geslacht Cabillau (vgl. A. R.; XIV. bl. 248, 280; XV. bl. 89, 186, 217, 251, 377; XVI. kl. 88, 149). In *Mémoire historique et génealogique de la famille* DE KERCKHOVE *dite* VAN DER VARENT, te Antwerpen 1839, komen eenige aanteekeningen voor omtrent genoemd geslacht, onder anderen:

»In de St. Walburgs kerk te Oudenaerde »ligt begraven GEORGE VAN DER MEERE ge- »huwd met ELISABETH CABILLIAUW, zij sterft »in 1538."

Verder in *Nobilaire de Belgique*, par J. N. V. D. HEYDEN, année 1853, bl. 148.

»*Geslacht* CABILLAU. Cette maison d'une »grande illustration et dont la noblesse se »perd dans la nuit des temps, avait jadis »son principal siège à Audenarde, d' où »on la croit originaire. Elle a contracté »des alliances avec des illustres familles."

ANDANTE.

Zestien kwartieren van Maarten van Rossem (vgl. XV. bl. 375; XVI. bl. 151). CHRISTINE VAN GENT was de dochter van ARENT VAN GENT, ridder, heer van Giesenburg, Wijngaarden en Hardinxvelt, en van N. VAN DER MERWEDE (VAN LEEUWEN, *Bat. ill.* bl. 993).

TH.

Geslacht van Baarland (vgl. XVI. bl. 93). Tot aanvulling van het door den heer F. CALAND geleverde moge dienen, dat: MICHIEL VAN B. in 1610 baljuw was van Goes; dat zijne vrouw JACQUEMINA VAN BANCHEM eene tweelingdochter was van JAN VAN BANCHEM, raadsheer in den hoogen raad en curator der universiteit te Leiden 1593, en van ADRIANA VAN RUVEN dochter van den schout van Katwijk; dat hun zoon JOHAN V. B. was geboren 1602 en opvolger werd in zijns vaders ambten. De zoon van dezen, MICHIEL, was het laatste mannelijk oir van dit geslacht.

V. D. N.

Geslacht de Perponcher-Sedlnitzky (vgl. XIII. bl. 348; XIV. bl. 57, 93; XV. bl. 21; XVI. bl. 27, 90). FERDINAND DE PERPONCHER, vrijheer tot *Sedlnitzky*, misschien dezelfde, die als luitenant kolonel PERPONCHER voorkomt op de lijst van het *Secours* naar Denemarken in 1659, bevond zich bij de infanterie van den linkervleugel in den slag bij Senef 1674. Zie BOSSCHA, *Nederl. Heldendaden te land*, Bijlage 2ᵉ deel.

Breda. C. VAN MAANEN.

Geslacht de Perponcher Sedlnitzky. Mr. CORNELIS DE P. S. wordt vermeld als raad in den Hoogen Raad v. Holl. Zeel. en Westfriesl. aº. 1761, aangesteld door de ridderschap van Holland, in de plaats van jhr. JACOB AREND VAN WASSENAAR. Hij doet eed den 18 aug. van dat jaar, en stierf aº. 1776. Zijne 4 kwartieren waren.

Perponcher.	Van den Steen.
Wassenaar.	Baerle.

Hij werd als raad in het hof opgevolgd door mr. JOAN HENDRIK MOLLERUS, die eed deed 16 december 1776; zoodat hij waarschijnlijk in het midden van dat jaar te 's Gravenhage zal overleden zijn.

Bij FERWERDA (genealogie WASSENAAR) wordt vermeld, dat JACOB EMMERY VAN WASSENAAR overleden is op 26 november 1724, en dat mʳ. JACOB AREND DE P. S. raadsheer werd in het leenhof van Brabant en van Overmaze aº. 1733. — Voorts blijkt het, dat WILLEM EMMERY en mʳ. CORNELIS DE P. S. gebroeders waren.

V. D. N.

Geslacht Witte enz. (vgl. XVI. bl. 89). De opgave aangaande het wapen van PELGROM is accuraat, zoo als ook het vorige jaar door mij is opgegeven. En omtrent de juistheid van het wapen van VAN UCHELEN kan ik als zeker mededeelen, dat hun wapen van ouds bestaan heeft in *een veld van goud, met een eikenboom in zijn natuurlijk groen met 7 gouden eikels*, hetwelk mijne overgrootmoeder ook voerde, zijnde deze familie in Gelderland reeds geweest aº. 1500. ZEGER V. UCHELEN was in 1584 te Arnhem burgemeester.

V. A. H.

Wapen der familie van Wijck (vgl. XVI. bl. 89). Betreffende de vraag van X. hoe eigenlijk het wapen van deze familie moet zijn, kan ik hem mededeelen

dat men 't vinden kan in de *Genealogische Kwartierstaten*, die onder redactie van verschillende personen door C. VAN DOORN en Zoon te 's Gravenhage worden uitgegeven, en dat het aldaar voorkomt op den kwartierstaat van jonkheer J. A. G. PLOOS VAN AMSTEL.

Ik twijfel niet of het zal goed zijn. Het veld is goud met een klimmenden gekroonden leeuw van keel, beladen met een fasce insgelijks van keel.

Verder geef ik X. den raad zich tot de redactie der kwartierstaten te wenden, wanneer hij iets meer wenscht te weten, — mijns inziens is dit de eenvoudigste weg hiertoe. N. n.

Geslacht van de Spiegel (vgl. XV. bl. 376; XVI. bl. 64). ANNA MARIA geb. 1775, dochter van LAURENS PIETER VAN DE SPIEGEL en DIGNA JOHANNA VAN OSSENWAARDE, is gehuwd geweest met EVERT WILLEM baron VAN HEECKEREN, heer van Molecaten, geb. 24 april 1760, in 1819 overleden.

Zij is kinderloos overleden 1830.

Zutfen. W. A. H. G.

Geslacht Vilain. Na de curieuse mededeeling, door den heer F. CALAND (vgl. *Navorscher* dl. XIV. bl. 312) uit het *Wapenboek* van F. GOETHALS op de bibliotheek van het athénée royal te Gent, betreffende het door die familie gevoerde getal XIIII, vinde het volgende hier eene plaats, medegedeeld in den *Intermédiaire* door den heer ED. FOURNIER:

»Eenige jaren geleden," vangt ED. FOURNIER aan, »had ik over dezen naam een »opstel geschreven in de *Patrie*, waarin »ik de volgende aanteekening van SAINT »SIMON over een fragment van het dagboek »van DANGEAU, 5 mei 1687 aanhaalde: » »De prins ISENGHIEN is een Vlaming, en » »heet VILLAIN. Uit dit geslacht zijn ach» »tereenvolgend 13 leden maires van Gent » »geweest. Dit moet iets buitengewoons » »zijn, daar zij tot gedachtenis hieraan » »het getal XIII voeren." Weinige dagen »na mijn opstel ontving ik een brief uit »Hombourg-ès-mont-Frankfort, onderteeȣkend LEON COSSON, die eene volledige »oplossing van een en ander bevatte. Zie »hier het belangrijkste uit dien brief: »Er » »zijn inderdaad," zegt de heer COSSON, » »13 leden dier familie VILAIN achtereen» »volgend in het bestuur der stad Gent » »geweest.

» »LODEWIJK XIV deze stad doortrek» »kende, toen VILAIN de 14e maire was en » »overladen geworden zijnde met eerbe» »wijzingen den overwinnaar van Vlaan» »deren waardig, vraagde aan den burge» »meester VILAIN wat hij voor hem per» »soonlijk konde doen voor »de herinne» »ring die de koning van Frankrijk aan » »de stad Gent met zich nam. Sire," ant» »woordde de burgemeester, » »tot heden » »zijn dertien leden van mijn geslacht, » »maires der stad Gent geweest: ik ben » »de 14e, vergun mij om aan mijnen naam » »het getal 14 te voegen, dat mij te meer » »waard zal zijn, daar het tevens in mijn » »geslacht een eertitel zijn en de herinnering » »vereeuwigen zal aan den grootsten mo» »narch der wereld. En het verzoek werd » »door den koning toegestaan. Dit is, zoo » »schrijft de heer COSSON, de oorsprong » »van dit getal XIIII waarop het geslacht » »VILAIN dubbelen roem draagt. De uit» »legging heb ik van den graaf VILAIN » »XIV zelf vernomen." "

J.

Dionysius du Toict. Behoorde *deze* DU TOICT, die in de vorige eeuw predikant te Utrecht moet geweest zijn, tot de belgische (?) adellijke familie van dien naam? Wanneer en waar is hij geboren, gehuwd en overleden, alsmede zijn echtgenoot, en wie was deze? Hoe heetten hunne kinderen, en hoe was het geslachtswapen van deze familie DU TOICT?

Kleuren in wapens. Mag in een wapen, (zonder tegen de regels der wapenkunde te zondigen) op een veld van keel, of sabel, of welke *kleur* het ook zij, geplaatst zijn een stuk in *natuurlijke kleur*, b. v. in keel een boom in natuurlijke kleur, in lazuur een arend in natuurlijke kleur? enz. Ik verzoek hieromtrent door heraldici ingelicht te worden, met aanhaling van een paar voorbeelden.

Familie Croock of Kroock. Met de genealogie van deze familie zou ik gaarne eenigszins nader bekend gemaakt worden. Bepaaldelijk behoorden daartoe: JACOB CROOCK, burgemeester van Middelburg in 1635 (SMALLEG. *Cron. v. Zeel.*, bl. 432), en ARNAUDINA CROOCK, die de 1ste echtgen. was van MARCUS DE LA PALMA *de San Fuentes*, heer van Arnemuiden &c., raad en secret^{s}. van Middelburg, en ordinaris leenman van de grafelijkheid van Zeeland Bewesterschelde. (SMALLEG. ib. bl. 607, op wiens wapenkaarten ook het wapen dezer familie voorkomt.)

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

Familie Seys. ANTHONIE SEYS, kolonel en commandant van Sas van Gent, werd den 2den mei 1659, door aankoop, vrijheer

van Westdorpe (Axeler-ambacht), en liet die heerlijkheid na aan zijne dochter ELISABETH SEYS, die 1°. gehuwd was met CORNELIS HINNEKENS en 2°. met WILLEM LLOID, (*Bijdr. v. Z. Vlaand.*, I, 308, en III, 67). Wie zou mij eenige nadere inlichtingen kunnen geven ten aanzien van dezen kolonel en zijne familie?

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

Familie Persant. Bij SMALLEG. in zijne *Cron. v. Zeel.*, bl. 486, wordt melding gemaakt van: »Doct[r]. LEONARD PERSANT, die »tot wapen voerde: azur met 4 zilveren „palen, waarop 4 gouden sterren van 8 pun»ten, en die gehuwd was met PIETERNELLA »VAN DER BURCHT, dochter van JASPER (uit »zijn 1[ste] of 2[de] huwelijk?)" Wie zou mij eenige genealogische mededeelingen ten opzigte van dezen doctor en zijne familie kunnen mededeelen?

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

Mr. Pieter Avenhorn. Waar en wanneer is m[r]. PIETER AVENHORN, burgemeester van Hoorn, bewindhebber der oostind. compagnie aldaar, geboren, gehuwd en overleden; wie huwde hij? en wanneer en waar is zijne vrouw geboren en overleden? wie waren hunne kinderen, en hoe heetten zij? Eene juiste beschrijving van hun familiewapen, en, zoo mogelijk, aanwijzing waar men zulks afgebeeld kan vinden, wordt verlangd door

A.

Het geslacht Olmius. De heer V. SPAEN VAN VOORSTONDEN in zijne *Lettres écrites de Hollande, d'Angleterre et de Spa.* Arnh. 1790, 2de partie p. 124, spreekt van dit, als een bekend geslacht, dat met WILLEM III naar Engeland overgestoken, aldaar den titel van lord WALTHAM verwierf. Wie kan mij dit geslacht, dat evenwel spoedig in Engeland uitstierf, doen kennen?

L. D. R.

Pierre de Veines (vgl. XIV. bl. 378). In den *Navorscher* XVI. bl. 156, wordt door ANDANTE de relatie opgegeven, die er bestaat tusschen 't geslacht MANMAKER en GUILLAUME DE LEVIN.

Daar de stamvader in Nederland der familie DE VAYNES, GUILLAUME, gehuwd was met de zuster, CATHARINE, van dezen GUILLAUME DE LEVIN, en men in deel XIV. bl. 378 inlichting omtrent haren zoon PIERRE gevraagd heeft, zal mogelijk ANDANTE, met behulp der bronnen waaruit zijn berigt geput is, in staat wezen iets naders van de zuster van GUILLAUME DE LEVIN en haren zoon op te geven. Mogelijk dat de onderstaande naauwkeurige omschrijving van 't geslachtregister en wapen van CATHARINA DE LEVIN, zoo als die bij mij berustende is, daartoe behulpzaam kan zijn. Deze aanteekeningen zijn de volgende:

LIEVIN of LEVIN.

HENRI DE LEVIN. Il. porte argent à deux leopards sable.

épouse 1. JEANNE DE WINGLE.

2. MARIE DE GONNELIEU, begraven in de kapel van St. Fiacre te Cambery.

1. JAQUES DE LIEVIN, Cheval[r]. Seign[r]. de Marets, la Couture et Lonsart, Gouverneur de Landerchies.

Ép[e]. PHILIPOTTE DE LAMELIN, Dame de Foricourt et de Famars, fille de MULEN et de CATHARINE DE LANDAS (porte sable semé de fleurs et de lis d'or.)

2. CHARLES DE LIEVIN, Seig[r]. de Famars, Forimont et Lonsart, un des Gentilhommes confederés 1566, banni par le Duc d' ALBE, Géneral de l'Artillerie, Gouverneur de Heusden et tué devant Coeverden 1592, ép[e]. CATHARINE HINCKART, Dame de Cerfontaines. Ohain et Nattegnies fille de JEAN Seig[r]. de Ohain et de LUCRÈCE DE RENDERODE VAN DER AA.

1. PHILIPPE DE LIEVIN, Commandeur de Heusden, ép[e]. LOUISE MARIE DE SAINT ALDEGONDE.

2. GUILLAUME DE LIEVIN, Colonel au service de l' État, tué devant Bois le Duc 1624.

3. CATHARINE DE LIEVIN, épouse GUILLAUME DE VAINE.

Deze GUILLAUME DE VAINE, wiens moeder was DURAND DE LA ROQUETTE, kwam in Nederland in 't gevolg van LOUISE DE COLIGNY. Zijne familie volgde de partij des admiraals in de religieoorlogen, en stond eenigzins in relatie met dezen, voornamelijk door de ESPINOYS en de BRIENNES, die men beide in GUILLAUMES wapen aantreft en door de nadere of meer verwijderde betrekkingen, die zij met de LA TOUR-DU-PIN en CLEMONTS en nog vele voornamen in Frankrijk hadden. Van hun éénigen zoon PIERRE vind ik niet anders aangeteekend, dan dat hij gehuwd was met ANNA STEMPEL en volgens de overlevering een officier van distinctie was, intendant generaal des legers, in hoog aanzien bij 't huis van Oranje stond en 't zij aan de Boyne of wel te Ramillies sneuvelde, waar hij als generaal majoor bleef en bekend zou gestaan hebben als DE VAHNE. Zijn eenige zoon GUILLAUME, wiens aanstelling als adjudant bij den kommanderenden generaal markies DE MONPOUILLAN 4[den] zoon van den hertog DE LA FORCE, onder mij berust, had twee zoons, waarvan

de jongste BENJAMIN, page van koning WILLEM was, terwijl de oudste GIDEON de alignatie van de tegenwoordige DE VAYNES voortzette.

Volgens de overlevering was GUILLAUME van de relatie des generaals MONPOUILLAN. Zoo verre ik zulks kan nagaan, ontstond deze door 't huwelijk van MONPOUILLANS vader, duc DE LA FORCE, met de weduwe van onzen ambassadeur te Parijs, graaf VAN BOETSELAAR, heer van Langerak, die eene CLERMONT was.

Daar nu in de noot van dl. XIV. bl. 24 werd opgegeven, dat jonkh[r]. JACOB VAN MANMAKER en zijn broeder te Asperen in 1631 tegenwoordig waren bij de lijkplegtigheden van RUTGER WESSEL VAN DEN BOETSELAAR, en omstreeks de helft der 18[de] eeuw graaf VAN BOETSELAAR, heer van Asperen, voogd was van PAULUS DE VAYNES, achterkleinzoon van PIERRE, en kanunnik van St. Marie te Utrecht, die de eerste was, welke den naam en het wapen zijner moeder VAN BRAKELL bij de zijne voerde, zoo komt de gissing bij mij op, dat de familie MANMAKER, niet alleen door de LIEVINS, maar ook door connecties met de CLERMONTS of BOETSELAARS, in eenige relatie met de DE VAYNES stond, de bevestiging waarvan een stap nader zoude zijn, tot opsporing van den bovengenoemden PIERRE.

L. L.

Geboren. Onder de *Genealogische kwartierstaten van Nederlandsche Geslachten*, 's Gravenhage, C. VAN DOORN & ZOON is er een van jonkh[r] LOUIS CORNEILLE QUARLES VAN UFFORD, alwaar men in het onderschrift van 't 3[e]. kwartier leest: Jonkh[r]. M[r]. LEONARD PAUW *geboren* HOEUFFT enz.

Vrage wat beteekent dit woord *geboren?* — *Mevrouw* die en die, geboren zoo en zoo, is te begrijpen; maar deze uitdrukking toegepast op een *man* gaat mijn begrip te boven.

G.

Geslacht Hochepied (vgl. XV. bl. 380; XVI. bl. 91, 184). DANIEL JOHAN baron DE HOCHEPIED, nederlandsch consul te Smirna, was gehuwd eerst met de zuster van JUSTINUS COLYER [1]), daarna met diens dochter CATHARINA CLARA, waarbij hij kinderen had. Behalve JUSTINUS CONSTANTIUS, hun oudste zoon, geb. 22 junij 1680, komen voor GEERTRUIDA CONSTANTIA, die huwde in 1718 met JOHAN COOKE esq., engelsch consul te Smirna, en DANIEL ALEXANDER, die in 1727 huwde met CATHARINA ELISABETH TREMEAUX. JUSTINUS CONSTANTIUS werd consul te Smirna, denkelijk in opvolging van zijnen vader, die in 1723 als consul van hun hoogmogenden in Anatolie, Metilene en Scio is overleden en over wien den 14[den] november van dat jaar eene lijkpredikatie te Smirna gehouden werd. Zie *Kerkelijke aanteekening, de Nederduitsche gemeente te Smirna betreffende*, in het *Nederl. Archief voor Kerkelijke Geschiedenis* van prof. KIST en ROYAARDS, dl. XVIII. bl. 302. Bij d[r]. SCHOTEL, *Geschied-, Letter- en Oudheidkundige uitspanningen*, wordt bl. 190 ook nog van JACOBUS BIZANTIUS, een zoon van D. J. DE HOCHEPIED, melding gemaakt. (Zie NIJHOFFS *Bijdragen*, dl. 7, bl. 70 in de noot.)

Breda. C. VAN MAANEN.

1) Zie over COLYER, NIJHOFFS *Bijdragen*, 7e deel.

Familie la Coste (vgl. XVI. bl. 30, 91, 149, 187). De familie DE LA COSTE te Brugge, waartoe de door den heer VAN MAANEN vermelde vrouw van EUGENIUS FRANS VAN LALAING behoorde, voerde: »de gueules au château ou tour d'or sur une rivière, au chef d'argent, à une aigle naissante de sable. Cimier: l'aigle de l'écu issant entre un vol d'or, couronnée de même. Huwelijksverbindtenissen: met DE DRAECK, VAN ZUYLEN VAN NYEVELT (den vlaamschen tak), STAPPENS, enz. Zie VAN DYCKE, *Recueil herald. de Bruges*, p. 114, die ook gewag maakt, pag. 3, van eenen ADRIEN DE LA COSTE [1]), uit Genua, raad en rentmeester generaal van keizer MAXIMILIAAN, die, gehuwd met AGNES ADORNES (uit den vlaamschen tak van dit mede uit Genua herkomstige geslacht), een zoon naliet, JEAN DE LA COSTE, aan wien gezegde keizer vergunde, naam en wapen van zijne moeder te mogen aannemen. Hij stierf den 2[den] junij 1537, en zijne nakomelingen, nu ADORNES genaamd, worden opgegeven door VAN DYCKE, t. a. p., en in het aan DUMONT toegeschreven werkje, getiteld: *Recueil généal. de famill. origin. des Pays-Bas ou y établies*, p. 358—361. Het wapen van ADORNES was: »d'or, à la bande échiquetée de sable et d'argent, à trois tires. Cimier: une aigle de sable entre un vol d'or."

J. HUYTTENS verwijst nog, in *l'Art de vérifier les généalogies des famill. belg. et holl.*, Brux. 1865, welk werkje, hoewel onmisbaar voor den geslachtvorscher, nog voor veel vermeerdering en verbetering vatbaar is, p. 50, voor de geslachten DE LA COSTA en DE LA COSTE, naar AZEVEDO, *Généal. v. d. Noot*, p. 270, 285, 286; DU MONT, *Fragm. généal.*, vol. 2, p. 151; DE

1) DUMONT, t. a. pl., p. 358, noemt hem: „ANDRÉ DE LA COSTA ou DE COSTERE, Genois, etc."

STEIN D'ALTENSTEIN, *Annuaire de la nobl, de Belgique*, vol. 13, p. 101; GOETHALS, *Dictionnaire hérald. et généal. etc.*

Van twee DE LA COSTES, de eene te Rijssel, de andere te Douay gevestigd, worden de wapens, verschillende van bovenstaande, opgegeven in het *Armorial de Flandre, du Hainaut et du Cambrésis, publié par* BOREL D'HAUTERIVE (Paris 1856), p. 126, 191. M°.

Geslacht Oliphant (vgl. XVI. bl. 156). Tot die familie behoorde ongetwijfeld m^r. JAMES OLIPHANT, de geleerde en geachte rector der latijnsche school te 's Hertogenbosch, die vele jaren eervol die betrekking aldaar bekleedde en in maart 1815 overleed, volgens berigt o. a. van des rectors neef CHARLES NARET OLIPHANT apotheker te Leiden, aan »the rev. WILLIAM STEVEN, minister of the scotish church Rotterdam." Zie de *History* van die kerk pag. 285, en de noot (*) van laatstgenoemde aldaar. Het zal alzoo te Leiden zijn, dat men meer opgaven moet zoeken te verkrijgen.

V. D. N.

Wapen van van den Brandeler (vgl. XVI, bl. 156). Het wapen van JACOB VAN DEN BRANDELER, acht 1676 in Dordrecht: in zwart een beurtelings gekanteelden rooden balk, vergezeld in 't hoofd van twee naast elkander geplaatste gouden zwijnskoppen met zilveren (?) slagtanden, en aan de punt van eene achtpuntige ster van 't zelfde, ziet men onder de wapenen van schout, burgemeesteren, schepenen, achten enz., der stad Dordrecht, den 14 julij 1676, bij BALEN, *Beschr. van Dordr.*, tegenover bl. 346. Dit wapen verschilt van dat van m^r. JOH. VAN DEN BRANDELER, FRANCOISZ., oudraad 1702, en van dat van m^r. FRANÇOIS VAN DEN BRANDELER JOHANSZ., oudraad 1734, in Dordrecht [onder de wapenen der oudraden of vroedschappen der stad Dordrecht, door DE LETH, voorkomende], in welke men geen rooden, maar een gouden, beurtelings gekanteelden, balk aantreft. Aldus komt het ook voor op een hek, geplaatst aan den ingang van eene boerenhofstede in het dorp Heinenoord.

M°.

[Het laatstgemelde wapen werd ons ook door V. D. N. aangewezen].

Wapen van de Groot (vgl. IX. bl. 2). Waarom HUGO CORNETS DE GROOT *van Noordhorn* of *Noirthoorne* toegenaamd werd, zal men, zoo ik mij niet bedrieg, opgelost vinden in den *Tegenw. staat der Vereen. Nederl. (Holland)*, dl. VI. bl. 583, 584.

M°.

Geslacht en wapen van Lambinon (vgl. XVI. bl. 94). Bij LOYENS, *Recueil herald. des bourguemestres de Liege*, vindt men, pag. 571, het wapen van »JAQUES-MATHIAS DE LAMBINON, jurisconsulte et avocat, bourguem. de la noble cité de Liege en 1719", zijnde: gevierendeeld: 1 en 4 in zilver vier groene balken, en een roode leeuw, met gouden kroon, over alles heen; 2 en 3 in zilver vijf roode aaneengesloten spitsruiten of weversspoelen, de middelste beladen met drie gouden leliën, boven elkander geplaatst. — Dezelfde schrijver zegt verder, pag. 572, 573:

»JACQUES-MATHIAS DE LAMBINON est fils „de JEAN LAMBINON, échevin et greffier de „la souveraine cour et justice d'Awans et „Loncin, en de JEANNE DE LONCIN, fille de „HENRI, et d'ELISABETH DE THIER, fille de „JEAN, et de JEANNE GILON, qui reposent „dans l'eglise des F. F. Mineurs, sous une „pierre sepulchrale avec épitaphe, dont voici „le precis: Icy reposent honorables per„sonnes JEAN DE THIER, marchand bourgeois „de Liege, enz.

„JEAN LAMBINON, pere de notre bourge„mestre, étoit fils de JAQUES LAMBINON, né „à Favechamps et de CATHERINE BODSON, „fille de JEAN-ANTOINE, natif de Spa, et de „MARIE CLEYNE, fille de JEAN. Ces der„niers sont inhumez dans l'église parois„siale de St. Nicolas outre-Meuse, sous „cette epitaphe:

„Icy gisent honorable homme JACQUES „LAMBINON, décedé le 26 juin 1676, et „CATHERINE BODSON son espeuse, décedée »le 24 decembre 1667.

„Ce JACQUES LAMBINON étoit petit-fils de „PIERRE LAMBINON, et de MARIE GOESSVIN, „dite DE BEYNE, fille de JEAN, bourguem. „de la cité, et de CATHERINE TECTOR.

„Comme la famille DE LAMBINON porte „écartelé de Fleron et Briamont [1]), cela „provient, selon le *Reg, des Chart. de* 1515, „de ce qu'un JEAN DE FLERON a pris le „nom de LAMBINON, du chef de LAMBERT, „dit LAMBINON DE FLERON, son père, et y „a joint les armes de BRIAMONT du chef „de MARIE DE BRIAMONT, sa mere, fille de „LOUIS DE BRIAMONT. Cette alliance se prouve „aussi par les registres du métier des bras„seurs, de l'an 1522.

---

1) DE HERCKENRODE [*Collect. de tomb. etc.*, p. 295] geeft het wapen van DE FLERON aldus: „écartelé; au 1 et 4 burelé d'argent et de sinople de huit pièces, au lion de gueules brochant sur le tout; au 2 et 3 d'argent aux trois fusées de gueules posées en fasce." — BRIALMONT kwam uit HAMAL, dat voerde: „d'argent aux cinq fusées de gueules posées en fasce"; DE GEER, als men wil, uit dit zelfde huis, of uit BRIALMONT.

„Le bourguemestre de LAMBINON a épousé „MADELEINE-JOSEPH SON, fille de LAMBERT, „bourguem., echevin et greffier de la ville „et justice de Ciney, et d'ELISABETH JAMAR, „[fille de JACQUES, chirurgien juré de la „souveraine justice et de l'hôpital de Liege, „† 3 mai 1691, et de MADELEINE BOUSIQUET, „† 4 mai 1672] dont la pierre sepulchrale „est au milieu de l'église des R. R. P. P. „Recollets de Ciney.

„LAMBERT SON étoit fils de MATTHIEU „SON, bourguem. et capitaine de la comp. „der arbalestriers de la ville de Ciney, „† 29 nov. 1667, et de MARTINE MARLOYE, „† 12 sept. 1679, tous deux pareillement „inhumez dans ladite église de Ciney."

Op de lijst van de raden en vroedschappen der stad Briele, ontmoet men [bij ALKEMADE, *Beschr. van den Briel*, dl. I, bl. 96], op 't jaar 1717: PIETER GODEFROID LAMBINON, WILLEM VAN REST en ANTHONY VAN HELSDINGEN.

M°.

Wapen van M. A. de Ruyter (vgl. A. R.; XI. bl. 121, 185, 255). Het moge dengenen, die zich onledig hebben gehouden met het wapen van DE RUYTER, niet ongevallig zijn te vernemen, dat op drie door hem eigenhandig geschreven en gezegelde brieven, in het schip 't *Huijs te Swieten*, van den 8 en 24 october en 12 november 1659, uit de Beld gedagteekend, het volgende wapen voorkomt.

Een ruiter te paard, met een uitgetogen zwaard in de regterhand, gedekt met een open helm — tusschen of bij de voorbeenen van het paard MR (in elkander).

Men ziet er uit dat hij den ruiter op zijn wapen voerde, vóór dat hem zijn adelsdiploma door FREDERIK III van Denemarken geschonken werd.

LABORANTER.

Tot (vgl. XV. bl. 94). Zonder een bepaald antwoord op deze vraag te geven, wil ik een voorbeeld bijbrengen, dat niet onder de vragen voorkomt, namelijk dat de vader zich TOT en zijne zonen zich VAN noemden. Tweemaal heb ik eene groote verzameling adellijke familieportretten in orde gemaakt, en vond daaronder die van eene generatie uit de tweede helft der XVI^{de} eeuw. In den achtergrond van eenige portretten stond het wapen en de naam met latijnsche letters, N. N. TOT B., en op de afbeeldingen der zonen hetzelfde wapen en N. N. VAN B. Het kwam mij vreemd voor en ik dacht aan eene fout door den schilder begaan; ofschoon de zonen door eene andere hand waren geschilderd, bleef ik toch in dien waan. Eenigen tijd daarna, toen ik de andere verzameling van een geheel ander geslacht, doch van iets lateren tijd, onder handen had, vond ik hetzelfde verschijnsel, en wel van vader, zoon en dochter, waarop TOT en VAN op dezelfde wijze door den schilder vermeld stond. Toen moest ik aannemen, dat men destijds zoo deed: misschien wel, dat bij het leen der goederen, de wettige gebruiker TOT, en zijne kinderen als van dien bruiker afstammende VAN gebruikten. De ongenoemde vrager zal wel willen beslissen of het aangevoerde al of niet tot de uitzonderingen behoort.

U. C. KRAMM.

Geslacht Rieber. Dit geslacht, oorspronkelijk uit Wurtemburg, is in het laatst der voorgaande eeuw in ons land gekomen. Wie geeft de ouders op van JOHAN CARL RIEBER, gehuwd met CORNELIA ALIDA HUIJGENS; hij was geb. den 30sten maart 1763 (waar)? en stierf 30 julij 1798, te Mahaika, in de kolonie Essequebo, in Demerary.

CORNELIA ALIDA HUYGENS was de dochter van WILLEM HUYGENS en ANNA VAN DALEM. RIEBER voert drie druiventrossen van azuur op goud, gepl. 2 en 1. Welk wapen voerde ANNA VAN DALEM?

ANDANTE.

MENGELINGEN.

Keizersgracht over de Westermarkt. Welligt zijn er onder de lezers van den *Navorscher* bezitters van atlassen van Amsterdam of verzamelaars van topografische teekeningen en platen. Welnu, zij zullen mij zeer verpligten mij op de volgende vragen, *voldoende* antwoorden te geven:

1°. wenschte ik te weten of er eene schilderij, teekening of plaat bestaat van de huizen op de Keizersgracht over de Westermarkt, laatstelijk genummerd geweest zijnde L L, n°s. 225, 224, 223, 222en 221, welke vijf huizen een paar jaren geleden zijn gesloopt, ten behoeve van het bouwen der Handel- en Nijverheidsbank.

2°. Waar eene afbeelding dier huizen zou te zien zijn, en van welk jaar deze afbeeldingen dagteekenen?

3°. Welke kerk *oudtijds* gevestigd is geweest in de perceelen L L, 225 en 223 (?) laatstelijk bewoond door den heer A. MENDEL, en *vroeger*, volgens H^{s}. D. G. (zie bl. 15 van dezen jaargang), door den heer J. DE GROOT, zijnde *toen* genummerd n°. 301

en 299? Nog onlangs bevond zich op de zaal 't overblijfsel van het orgel.

X.

Meteoorsteenen. Een meteoorsteen valt, hetzij in een stad of dorp op den publieken weg, hetzij op een stuk land bij een ander dan den bezitter in gebruik. Wie mag zich, volgens nederlandsch regt, als eigenaar daarvan beschouwen? De zaak is niet onverschillig: voor een grooten meteoorsteen is wel eens eene aanmerkelijke som betaald.

G. G. G.

Opschrift op een kistje. Onlangs zag ik een houten kistje, waarvan de grootte (naar mijne herinnering opgegeven) kan geweest zijn: hoogte ruim een palm, breedte 2½ à 3 palm, diepte circa 2 palm. Het geheel was zwart gelakt en hier en daar, hoewel zeer weinig, met goudkleurig lak afgezet, gelijk men dat aan zulke oude meubelen veeltijds ziet. Het kistje bevatte 6 laadjes, drie aan ieder der breede zijden. Deze verdeeling teekende zich boven op door verhoogde lijstjes af, en in ieder vakje daartusschen (dus boven elk laadje) stond, met hetzelfde goudkleurige lak, eene lettergreep van twee letters (romeinsch karakter), aldus:

∀S	∀N	OℲ
NO	PA	GA

Ik veronderstelde dat het twee spaansche woorden zijn zouden; maar heb ze in een kleinen ouden dictionnaire niet gevonden. Weet men mij te zeggen, wat ze beteekenen? En kan men er uit afleiden, voor welk doel het geheel moest dienen? — De gelijkheid in vorm der beide woorden, doet aan eene aardigheid denken.

W. J. F.

Strijd tegen de kermisviering. In het *Kerker. Actaboek* der herv. gemeente te Wemeldinge, vindt men dienaangaande het volgende:

»Den 6 Jnny 1648. De Kerckenraet iñ vreese des heeren vergadert synde, heeft na aenroepinghe vañ name des heeren goetgevonden tot weeringhe der kermisse, dewelcke aenstaende is, de christelycke tucht te oeffenen tegen soodanighe ledematen, dewelcke noch souden derven bestaen kermisse te houden, ende heeft dienvolghende goet gevonden, dit haer besluyt van den predickstoel de gemeynte bekent te maken, in maniere als volght:

De Kerckenraet der gemeynte Jesu Christi deser plaetse, in de vreese des heeren vergadert sijnde, heeft, na aenroepinghe van Godts h. naem, dienstich ende hooghnoodich geacht de gemeynte Jesu Christi in dese plaetse iñ name onses salichmakers te bidden ende te vermanen, dat sij doch geen gemeynschap en souden hebben aeñ kermisse, dat afgodische werck der duysternisse, twelck soo langhe in dese plaetse noch gestaen heeft ten spijte vañ heere onse godt eñ tot groote droefheyt van alle vromen, als met namen vañ opsienderen deser gemeynte, twelck nu wederom in dese plaetse aenstaende is. Ende alsoo de ervarentheyt genoechsaem geleerdt heeft, dat dese afgodische hooghte der kermisse door de menighvuldighe ende getrouwe waerschouwinghen ende vermaninghen vañ opsienderen deser gemeynte tot noch toe niet en heeft konnen geweert werden, soo heeft de E. Kerckenraet hooghnoodich geacht de macht, dewelcke Christus haer heeft gegeven tot weeringhe vañ sonden uyt syn gemeynte, oock teghen dese hooghte der kermisse te gebruycken. Ende dienvolghende soo verbiedt sy, uyt name des heeren onses godts ende onses salichmakers Jesu Christi, insonderheyt aen alle ledematen deser gemeynte eenighe kermisse te houden, hetsij in het openbaer ofte in haer particuliere huysen, hetsy met onthalen van hare vrienden ofte goede bekende, hetsy met coopen in eenighe cramen, dewelcke daer souden moghen comen, als oock met het logeeren van kermisgasten ofte eenighe diergelycke ongerymtheden, dewelcke op de kermissen plegen gepleeght te werden. Insgelycks soo gebiedt sij oock aen alle ledematen der gemeynte, dat sy hare kinderen sullen bedwinghen van eenichsins eenighe kermisgewoontens te onderhouden, hetsy met coopen, spelen ofte ravotten lenghst de straten; opdat alsoo dit kermishouden oock uyt de jeught soude moghen weghgeweert werden. Alle ledematen te gelycke waerschouwende, dat de E. Kerckenraet die ledematen, dewelcke bevonden sullen werden hier teghen te doen, na den regel Christi met de Christelycke tucht sullen straffen, met het afhouden van het h. avontmael. Opdat alsoo dese afgodische brasdagh soude moghen weghgeweert werden; daertoe godt synen segen verleene."

„Den 30 Mey 1649. Alsoo het over 14 daghen is den tijdt der kermisse alhier, soo is goetgevonden, dat men dit navolgeñ opentlyck vañ predickstoel de gemeynte sal afcondighen: De Kerckenraet deser gemeynte iñ vreese des heeren vergadert syñ, heeft na aenroepinghe van godts h. naem met groote vreughde eñ blijdtschap hares herten overdacht den goeden segen, dien

godt de heere heeft gelieven te geven over haren geringhen arbeydt, soodat die groote godt hare trouwe waerschouwinghen eñ vermaninghen soo verre heeft bekrachticht aeñ herten deser gemeynte, dat de onderhoudinghe der kermisse, die noch in vele plaetsen ten spijte vañ huysheeren eñ droefheyt der vrome staet, het voorleden jaer in dese plaetse is nagelaten eñ geweert geweest. Daerom de Kerckenraet niet en heeft willen noch connen ledich staen (Godt danckeñ voor sijnen segen over haren arbeydt), om de gemeynte deser plactse op te wecken om doch stantvastelyck in haren begonnen ijver voort te gaen, eñ doch niet met de gewassene seuge weder te keeren tot de wentelinghe in het slyck, opdat sy haren opsienderen geen oorsaecke en gaven om met de roede ter tucht tot haer te moeten comen; maer dat sy anderen een goet exempel der navolginghe mochten syn, eñ alsoo godts overvloedighen segen over dese gemeynte mochten vercryghen, eñ godts toorn van het lant mochten helpen afweeren; daertoe godt synen segen verleene, die meer & meer al wat hem mishagelyck is, uyt dese eñ alle andere gemeynten wegh weere. Amen."

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

Vertalingen. In een catalogus der verzameling Doria-Pamphili te Rome wordt eene schilderij van GUERCINO dus beschreven: »Notre-Seigneur apparaissant à la Madeleine sous la forme d'un ortolan." 't Is eene vertaling van het daartegenoverstaande Italiaansch, waarin het laatste woord ortolano (hortulanus, tuinman) door den vertaler niet verstaan is. (*Intermédiaire*, II. p. 96.)

Middelen tegen slangengif (vgl. A. R.; XIII. bl. 61, 256, XV. bl. 284; XVI. bl. 34). Op bl. 282 enz. van het XVe deel geeft de heer M. zijne verwondering te kennen, dat terwijl in 1802 de kracht van den rhinoceroshoorn reeds aan de Kaap de Goede Hoop bekend was, die eerst in 1836 op Java zoude bekend geworden zijn. Ik heb in mijne verzameling van zeldzaamheden behalve een paar rhinoceroshoornen ook twee bekertjes van rhinoceroshoorn; een daarvan is den 10 jan. 1747 door JAN STOLP te Leiden, die het vroeger ten geschenke bekomen had van den eersten lijfmedicus van de keizerin van Rusland, vermaakt aan professor GAUBIUS, terwijl het bekend was, dat dit bekertje de eigenschap bezat om het vergif uit te werpen. Hieruit blijkt dat ten minsten reeds 60 jaren vroeger dan 1802 genoemde eigenschap van den rhinoceroshoorn in Europa bekend was.

Doetinchem. J. D. PASTEUR.

't Huis de Popta te Amsterdam (vgl. XV. bl. 319, 382). Omtrent de familie POPTA te Amsterdam kunnen wij het volgende mededeelen. In het fraaie plaatwerk *Gronden en afbeeldsels der voornaamste gebouwen van alle die* PHILIPS VINGBOONS *geordineert heeft*. Amst. 1688 fol., vindt men onder n°. 42 en 43 een gebouw waarvan het volgende gezegd wordt: »Op de Amsterveender wech, niet ver van 't Kleyn Loopvelt omtrent drie quartier uyr van de stad Amsterdam heeft de heer MICHIEL POPTA dese wooningh doen bouwen. — De plantagie daer deze huyzing in leyt werd genoemt: Groenhoven." In den gevel van het gebouw staan twee wapens, het eene: gevierendeeld, 1. twee zespuntige sterren, daaronder eene lelie, 2. eene zespuntige ster, 3. een klimmende leeuw, 4. geruit 4 en 4. Het andere: gesneden, 1. eene achtpuntige ster, 2. een keper en drie klaverbladen, geplaatst 2 en 1. Kleuren niet aangeduid.

Fooien (vgl. XIV. bl. 317, 379; XV. bl. 64, 96, 191, 242, 390). N°. 212, van het 4^e^ deel van het spectatoriale tijdschrift *de Philantrope*, handelt »over eene oude wet der Sybariten, wegens het verval aan de dienstboden, benevens een concept-keur over dat zelfde onderwerp." In n°. 219 „bedanken eenige knechts den *Philantrope* er voor dat hij het verval der dienstboden had gerecommandeert," en in n°. 414 van het spectatoriale tijdschrift *de Denker*, komt een vertoog voor »over het geven van fooitjes aan de meiden enz."

J. L. A. I.

Nederlandsche spot- en scheldnamen (vgl. A. R.; XII. bl. 32, 95, 156, 286; XIII. bl. 223; XIV. bl. 31, 317; XV. bl. 64, 318). MALLE AMSTERDAMMERS. »Waarom? en met hoeveel regt de Amsterdammers op andere plaatsen met de naam van *mal* en *malle Amsterdammers* bestempeld worden," vindt men betoogd in n°. 204 en 205, van het 4de dl. van het spectatoriale tijdschrift *de Philantrope*.

J. L. A. I.

GESCHIEDENIS.

Jacobus van Deventer, vervaardiger van de oudste kaarten van de nederlandsche en belgische provinciën en steden. Daar de wetenschappelijke kartographie in ons vaderland zoo weinig beoefend en toch van zoo groot belang is voor de kennis van onze geschiedenis en vroegere topographie, zoo zullen zeker velen in den *Navorscher* van julij met belangstelling het vertoog van den heer FRED. MULLER hebben gelezen, medegedeeld onder het opschrift: *De oorspronkelijke planteekeningen van* 152 *noord- en zuidnederlandsche steden, omstreeks* 1550 *door Jacob van Deventer geteekend, teruggevonden.*

Vóór ik in de gelegenheid was dit stuk te lezen en vóór ik al de geteekende plans ontving, had ik aanleiding, over dit zelfde onderwerp een onderzoek te bewerken, hetwelk ik, met bijvoeging van later gevondene bijzonderheden, thans tot aanvulling van het gestelde mededeel, ook om hulde te bewijzen aan een verdienstelijken Nederlander, wiens werkzaamheid te weinig gekend en gewaardeerd is, zoodat men in onze talrijke woordenboeken te vergeefs naar zijn naam zoekt.

Het is zeker zeer opmerkelijk, dat de twee oudste, in het koper gegraveerde, kaarten van Friesland, welke wij kennen, het eerst in Italië vervaardigd zijn. De eerste daarvan bezit mr. J. T. BODEL NIJENHUIS te Leiden, en zij is door ons beschreven en beoordeeld als n°. 29 op bl. 22 van de *Beredeneerde Lijst der Algemeene Kaarten van Friesland,* welke wij in 1846 te zamen hebben uitgegeven. Zij heeft tot opschrift: FRISIAE ANTIQVISSIMAE TRANS RHENVM PROVINC. ET ADJACENTIVM REGIONVM NOVA ET EXACTA DESCRIPTIO.

Na eenig wit (waar de naam des vervaardigers had kunnen staan) volgt daarop: MICHAELIS FRAMEZINI FORMIS. En verder: *Ex Pontificis Max. ac Veneti Senatus in proximum decennium priuilegio. MDLVIII* (1558). Buiten het nette compartiment met fraaien rand staat er met kleinere letter onder: *Jac. Bossius Belga, in aes incidebat.*

Wij hebben toen reeds vermeld, dat deze kaart, waarop ook Groningen, Drenthe, Overijsel, de Zuiderzee en de eilanden in de Noordzee, alsmede gedeelten van Gelderland en Noordholland voorkomen, behoorde tot eene soort van atlas, welke FRAMEZINI deels te Venetië, deels te Rome uitgaf; alsmede, dat deze groote, fraaie, bijzonder fijn gegraveerde en vrij naauwkeurig en uitvoerig bewerkte kaart hoogst opmerkelijk was, dewijl er in deze gansche eeuw in ons eigen land geene dergelijke of betere kaart werd geleverd dan deze, welke door een Nederlander te Rome (of Venetië?) bewerkt en van daar tot ons gekomen is.

Twintig jaren nadat wij daarvan eene beschrijving gaven, en wel in december 1865, kwam in mijn bezit eene dergelijke kaart, welke ik eerst voor een lateren afdruk op hetzelfde koper hield. Het opschrift, binnen een gelijken rand, luidt echter wat anders en wel als volgt: FRISIA ANTIQVISSIMA TRANS RHENVM PROVINCIA CUM ADIACENTIBVS REGIONIBVS A JACOBO DAVANT. BELGA DESCRIPTA. — Na eenige ruimte (waarin de naam des uitgevers had kunnen staan), volgt daaronder in één regel:

ROMAE MDLXVI (1566).

Eene onderlinge vergelijking van beide kaarten toonde echter dadelijk aan, dat de gravure der laatste veel krachtiger en zwarter dan de vorige is, en dat de zee met stippen in plaats van met baren is aangeduid, zoodat dit niet hetzelfde koper, maar eene geheel andere gravure is, ook van eene andere hand, hoewel de naam van den graveur er niet op is aangeduid. Naar het jaartal te oordeelen, zou zij acht jaren *na* de vorige vervaardigd, en dus eene *latere* gravure zijn. Maar kan dit waar zijn? Is dat jaartal 1566 wel te vertrouwen? Wie weet niet hoe vele uitgevers die jaartallen veranderden, zoo dikwijls er eene nieuwe oplaag van hetzelfde onveranderde koper genomen werd? Is later op GEILKERCKENS kaart van Friesland van 1616 niet het jaartal 1665 geplaatst? Om een antwoord op deze vragen te vinden, moesten wij eerst onderzoeken: welk verschil er bestaat tusschen beide kaarten en welke innerlijke kenmerken zij bezitten tot staving van de bewering: dat de kaart van BOSSIUS van 1558 eene navolging is van die van Rome 1566, welke reeds vroeger was uitgegeven, zoodat dit jaartal dát is van een herdruk.

Het hoofdbewijs voor die bewering ligt hierin, dat BOSSIUS zijne gravure naar latere aanwijzingen aangevuld en verbeterd heeft, zoodat zij meer bevat dan de andere, zoo *wij* meenen, vroeger vervaardigde kaart.

Zoo heeft BOSSIUS de dijken, waarbinnen het Bildt toen was besloten, ja zelfs de dijken van Ferwerderadeel en Westdongeradeel tot Wierum er op aangebragt,

waardoor het toen nog onbedijkte aangeslibde buitenland in het oog valt. Hij heeft die lijnen zuidwaarts vervolgd om de dijken aan te geven, waarbinnen weleer de Middelzee was gelegen. Daartusschen is de Zwette aangeduid als dijk en als grensscheiding tusschen Oostergoo en Westergoo, welke grenslijn verder met stippen wordt voortgezet, hoewel daarbij Gaasterland tot Westergoo en Opsterland tot Oostergoo is gekomen. De zandruggen en woudstreken, welke overal door boompjes zijn aangeduid, heeft hij over Haskerland, Achtkarspelen en Kollumerland uitgebreid, alsmede langs Dragten. Ook de benamingen Heffezand en Drent heeft hij er bijgevoegd.

Al dit meerdere geeft blijk van eene latere bewerking, dewijl het niet te denken is, dat bij den druk van 1566 dit alles weggelaten zou zijn, indien die van 1558 vóóraf was uitgegeven. Hoe is het dus met dit raadselachtig geval gelegen?

Wij willen een antwoord op die vraag trachten te geven door de volgende beschouwingen en berigten.

De kaart van 1558 heeft in het opschrift geen naam des vervaardigers, welke is verzwegen, hoewel er ruimte voor opengelaten is. Maar de kaart van 1566 leert ons den naam kennen en wel opgenomen in het opschrift als JACOB DAVANT., eene verkorting van JACOBUS DAVANTREUS of DAVENTRIENSIS, zoodat wij haar als eene eerste gravure van of naar den eerst bekenden nederlandschen »caertmaecker" JACOB ROELOFS VAN DEVENTER mogen begroeten; van den man, die reeds in 1541 als JACOB *de Landmeter* voor de staten van Holland werkte; dien BALEN »Keizerlijken Aardrijksbeschrijver" noemt, toen hij in 1545 eene kaart van Dordrecht vervaardigde, en van wien REVIUS getuigt: »dat hij Friesland beschreven heeft in het kosmographische werk van SEBASTIAAN VAN MUNSTER, en dat van hem ook kaarten van Friesland en andere provinciën te Mechelen zijn uitgegeven."

Dit laatste komt overeen met hetgeen wij op bl. 16 en 21 van onze kaartlijst van zijn werk vermeld hebben. Die mechelsche kaart, zonder jaarsopgave, was zeker van vóór den jare 1552 en zal eene houtsnede geweest zijn, even als die in MUNSTERUS te Bazel in dat zelfde jaar 1552 uitgegeven, met den naam van VAN DEVENTER er op; terwijl later ook ORTELIUS de mechelsche kaart aan VAN DEVENTER toeschreef.

Daar nu deze eerst bekende kaart in zoo korten tijd de reis van Mechelen naar Bazel maakte, waar ze op nieuw in hout werd gesneden, zoo zal zij niet lang daarna den togt verder voortgezet hebben naar Rome, waar de kunst om in het koper te graveren eerder dan bij ons werd uitgeoefend en bloeide. De uitgever FRAMEZINI zal haar hebben laten vervaardigen en in zijn Atlas opgenomen, welligt omstreeks 1554. Toen hij, die misschien ook te Venetië een huis had, daar in 1558 een nieuwen Atlas uitgaf, met privilegie zoowel van den paus, als van den senaat van Venetië, zal hij de kaart dáár door den Nederlander JAC. BOSSIUS op nieuw hebben laten graveren en aanvullen; terwijl het eerste koper te Rome bleef, waarop hij naar gelang der behoefte afdrukken nam, telkens met verandering van het jaar.

Zóó meenen wij ons deze twijfelachtige zaak te moeten voorstellen, en ook de heer BODEL NIJENHUIS is van meening, dat de kaart met den naam van VAN DEVENTER er op ouder zal zijn dan die, door BOSSIUS gegraveerd. [1])

Beide kaarten, die zoo verschillende provinciën bevatten, vonden zeker ook in ons land jaren lang groot debiet, daar het nog tot 1568 duurde, eer dat ORTELIUS hier eene dergelijke gegraveerde kaart in den handel bragt, welke blijkbaar eene navolging was van de Italiaansche, doch in zuiverheid van uitvoering daarvoor moest onderdoen. Als de vroegste en schoon geslaagde proeven van kaartgraveerkunst hebben dus beide kaarten groote en duurzame waarde, en zullen wij die met VAN DEVENTERS naam en *Rome* er op welligt op 1554 en die met BOSSIUS naam en *Venetie* er op tot 1558 mogen brengen.

Er deed zich vroeger, even als nu nog, de vraag voor, of VAN DEVENTER tot vervaardiging van die kaart zelf in Friesland geweest was, dan of hij ze van elders ontleend, of wel van een Fries ontvangen had. Het laatste hebben wij voor twintig jaren (*Kaartlijst*, bl. 17) getracht te betoogen, wegens éénige overeenkomst van zijn werk met de geteekende kaart van SIBRANDUS LEO en de getuigenis van SUFFRIDUS PETRUS; maar wij zijn hiervan teruggekomen, dewijl hij buiten Friesland ook andere provinciën op zijn kaart had gebragt, en omdat er nu meer bewijzen bestaan, dat VAN DEVENTER werkelijk in Friesland en de overige provinciën is geweest, van welke hij kaarten en platte gronden der steden vervaardigde, welligt omstreeks 1550.

---

[1]) Zie over dezen BOSSIUS (welligt uit 's Hertogenbosch afkomstig) een artikel in NAGLERS *Kunstlerlexicon*, Munchen 1835, II 74 en een ander en later in NAGLERS *Monogrammister* (1858), I. 751, n^{0}. 1707, waar het merk zijner gravures als B. B. wordt opgegeven.

Immers er is intusschen nog eene andere kaart van Friesland bekend geworden, welke hoewel niet gegraveerd, maar geteekend, mede, doch zonder zekerheid, aan VAN DEVENTER werd toegeschreven, als in een later tijdvak van zijn leven vervaardigd. Eigenlijk is het eene kaart der Zuiderzee, met al hare kusten en eilanden, waarop ter westzijde Noordholland en ter noordzijde Friesland op wat grooter schaal dan de italiaansche kaarten uitvoerig zijn geteekend; terwijl de kusten van Overijsel en Gelderland daarop slechts *schetsachtig* zijn aangeduid.

Zij heeft een compartiment dat blank is gelaten, en als éénig kenmerk van tijd bij de Zijpe in Noordholland de woorden: *Anno* 1570 *ingebroken.* Van deze merkwaardige kaart ontving het Friesch genootschap in 1861 eene kopij of doorgetrokken facsimile, en hebben de heer d^r^. J. G. OTTEMA en ik aan het verlangen voldaan om daarvan eene beschrijving en kritiek te geven, welke in het 34ste Verslag des Genootschaps is gedrukt.

De aanleiding om deze kopij te vragen bestond hierin, dat in den *Konst- en Letterbode* (1859, n°. 43) een berigt was medegedeeld, hetwelk de heer PINCHART te Brussel in den *Messager des sciences historiques* (Gand, 1859, p. 277) had gegeven, dat de heer GACHARD in Spanje gekocht en aan de belgische koninklijke bibliotheek overgedragen had een *Atlas* met 38 kaarten van de nederlandsche provinciën en andere landen van Europa. Een onderzoek naar den oorsprong had tot het vermoeden geleid, dat dit een der drie banden zou zijn van het groote kaartwerk, waarvan koning FILIPS in 1558 de vervaardiging opdroeg aan VAN DEVENTER, die het pas in 1575, toen hij overleed, voltooid had te Keulen, welks senaat de drie geographische boeken van VAN DEVENTER overzond aan den president VIGLIUS VAN AYTTA VAN ZWICHEM ten behoeve van den koning, aan wien in Spanje ze werden toegezonden. De bijzonderheden deswegens komen voor in de brieven van AYTTA aan HOPPERS (HOYNCK V. PAPENDRECHT, *Analecta Belgica*), en MOLHUYSEN had ze reeds in 1839 in den *Overijsselschen Almanak*, bl. 55, medegedeeld, waarbij hij de gissing had gevoegd, dat dit kaartwerk nog hier of daar in Spanje zou schuilen.

Dit vermoeden der brusselsche heeren is echter na een opzettelijk onderzoek in nov. 1861 (*Letterbode* n°. 51 en 52) tegengesproken door prof. LAUTS, die aantoonde, dat deze band eigenlijk een kaartboek van Europa is; dat VAN DEVENTER *in geenen deele is te beschouwen als de teekenaar van deze kaarten*, welke geenerlei aanwijzing van maker bevatten; en dat de eenvoudigheid van teekening en band zoowel als de inhoud het vermoeden tegenspreken, dat dit een der drie banden zou zijn van het groote kaartwerk der nederlandsche en belgische provinciën en steden, door VAN DEVENTER zóó prachtig afgewerkt, dat AYTTA kon schrijven (*Epist* 256): »dat het een werk was den koning waardig, over welks kosten hij geen berouw zou hebben."

Maar MOLHUYSEN had ook het berigt medegedeeld, dat BRAUNIUS en HOHENBERGIUS in hun *Civitates orbis terrarum*, te Keulen in 1572 begonnen, hadden gezegd: »dat JACOBUS VAN DEVENTER de Mathesis en Geographie zóó beoefend had, dat hij onder de eerste aardrijksbeschrijvers van Koning PHILIPS met eene aanzienlijke jaarlijksche bezoldiging begiftigd, *alle steden van geheel Nederland zeer naauwkeurig afgeteekend*, in drie deelen bevat heeft, en toen hij in het bewerken en voltooijen van dezelve, door alle *die landstreken te bereizen*, zich lang en veel vermoeid had, te Keulen is gestorven; alsmede, dat die voortreffelijke en kostbare boeken door de zorg van den Senaat van Keulen bewaard en door den President VIGLIUS *naar Spanje* tot den Koning gezonden zijn."

Het was dus geen algemeene Atlas, maar vooral een *Stedeboek*, dat hem was opgedragen, en het blijkt ook uit de te Brussel gevonden opdragt of commissie van 1558, dat VAN DEVENTER moest bezoeken, afmeten en afbeelden alle steden der Nederlanden, tevens de rivieren en omliggende dorpen, met eene kaart van elke provincie, zamen te vatten in een boek. Ook AYTTA zond HOPPERS eene lijst der steden, welke de drie banden van het *Stedeboek* bevatten en merkte zelfs op, dat hij IJperen had overgeslagen.

Het is alzoo vrij zeker, dat de destijds naar Spanje gezondene drie banden met afbeeldingen van de steden en provinciën der Nederlanden daar *nog* in de koninklijke of rijks archiven zullen berusten, en dat de door den heer GACHARD gevonden Atlas van Europa niet voor eene dezer drie banden kan worden gehouden.

Maar zijn die plans daarom voor ons land verloren? Voorzeker niet: want, daar VAN DEVENTER ten behoeve van het exemplaar voor den koning bestemd sierlijke teekeningen zal vervaardigd hebben of kopijen naar de door hem op de plaatsen zelve vervaardigde origineelen, zoo bleven deze minuutkaarten bestaan. Zelfs de president AYTTA wist, dat ze bestonden, en was bevreesd genoeg, dat die plans van steden en vestingen in handen der Geuzen zouden vallen. Daarom schreef hij in den

251sten brief aan HOPPERS (23 nov. 1575): »vernomen te hebben, dat bij zekere mechelsche vrouw (de vrouw of bijzit van VAN DEVENTER) de minuten of schetsen van diens teekeningen berustten, en dat hij moeite had gedaan ze in handen te krijgen, onder belofte van eene vereering, welke hij hoopte dat de koning zou willen betalen. Hij achtte het noodig, dat er geene exemplaren hoegenaamd in vreemde handen kwamen, waardoor ze gegraveerd en verspreid konden worden."

En toch is dit gebeurd: want meer dan waarschijnlijk zijn de 152 geteekende *Platte gronden der steden van Nederland en België*, welke de heer FRED. MULLER in dec. 1865 aan mij verkocht, de minuten of origineelen door JACOBUS VAN DEVENTER op de plaats zelve vervaardigd, en duiden de speldegaatjes daarin de sporen aan, dat hij ze later heeft overgetrokken. Uit onbekendheid met haar groot gewigt, lagen ze lang verscholen en zijn ze eerst voor korten tijd in het licht getreden en naar verdienste gewaardeerd. Het is zelfs vermoedelijk, dat hij, wiens eerste kaarten der nederl. provinciën van 1552 zijn, reeds vóór dien tijd de noordelijke provinciën en steden bezocht en in kaart gebragt had; dewijl hij dergelijken arbeid onder de oogen des keizers gebragt moet hebben, om den titel van keizerlijken aardrijksbeschrijver te verwerven en in 1558 het vertrouwen te verdienen van voor den koning zulk een stel kaarten van al de provinciën en steden, welligt op grootere schaal, te vervaardigen. Terwijl wij hopen, dat men dit koninklijk exemplaar eens in Spanje moge vinden en herwaarts voeren, hebben wij reden ons te verheugen, dat wij in het bezit zijn van zoovele der originele teekeningen van de oudste platte gronden der nederlandsche en belgische steden van tusschen 1550—1560, van den oudsten der nederlandsche kaartteekenaars, van JACOBUS VAN DEVENTER.

Den 21 maart 1866.

Nog vroegere sporen der werkzaamheid van VAN DEVENTER vonden wij in het belangrijke *Register van Mr.* AERT VAN DER GOES *van alle Dachuaerden der staten van Hollandt.* Reeds in 1536 werd door dezen aan VAN DEVENTER opgedragen het maken van eene *Carte van de Landen van Holland;* doch, dewijl de daarvoor door m^r. JACOB gevorderde som van *f* 400.— hooger was dan de raming, schijnt van die zaak niet gekomen te zijn (I. 529); ook had hij in 1545 nog moeite om eene som van *f* 50.— van de staten te bekomen voor eene andere *Caerte*, in 1540 voor hen vervaardigd (I. 616, 655, II. 257). Beter slaagde hij ten aanzien van Zeeland: want op uitnoodiging van het landsbestuur, hiertoe in 1542 te Zieriksee speciaal beschreven, vervaardigde hij eene kaart van Zeeland, welke, volgens REIGERSBERG, zijn tijdgenoot, in 1549 werd voltooid, en van welke het Zeeuwsch Genootschap thans drie verschillende bladen bezit, welke tot opschrift hebben: *Zelandicarum insularum exactissima et nova descriptio, auctore* D. JACOBO A DEVENTRIA. Zie m^r. LANTSHEERS voortreffelijke beschrijving van de *Zelandia illustrata* van het Zeeuwsch Genootschap, I. bl. 20, 32, 43.

Ook latere kaarten dier provincie, daar vermeld, zijn naar die van VAN DEVENTER gevolgd, vooral in de verschillende uitgaven van GUICCIARDIJN, waarin, even als in BLAEU, bij de beschrijving van Deventer steeds melding wordt gemaakt, dat daar geboren is »JACOBUS VAN DEVENTER, groot geograaf, zoo als uit zijne werken blijkt."

Hij schijnt gedurende zijn lang en werkzaam leven meest gewoond te hebben te Dordrecht, en het was daaraan toe te schrijven, dat, volgens BALEN, 178, zijne erfgenamen in 1578 eenige zijner goederen aan het weeshuis aldaar afstonden.

Mogten er lezers van den *Navorscher* zijn, die meerdere bijzonderheden omtrent zijn leven en werken kennen, zij zullen mij met de mededeeling daarvan zeer verpligten ter toelichting van 's mans verdienstelijken arbeid, dien ik thans bezig ben in 't bijzonder te beschrijven, en waaraan ik gaarne eene waardige plaats in elke provincie zou zien toegekend.

Leeuwarden. W. EEKHOFF.
Den 12 julij 1866.

Almeri (vgl. XV. bl. 108, 225, 289, 358; XVI. bl. 1). Met den schrijver van het artikel *Nav.* XV. bl. 225 ben ik het volkomen eens, dat in de vroege middeleeuwen door dien naam de tegenwoordige Zuiderzee werd verstaan, die ten tijde der Romeinen Lacus Flevus of Flevo heette. Verder is het zeker, dat die binnenzee toen aanmerkelijk kleiner was, en dat de voormalige grenzen genoegzaam worden aangewezen door de tegenwoordige daarin voorkomende gronden en ondiepten.

In het noordelijk gedeelte zal al wat nu zandbank is, toenmaals bewoonbaar land zijn geweest, doorsneden door de rivier Flevus, die wij tegenwoordig in den Vlie- of Texelstroom terug vinden. In het zuidelijk gedeelte is het strand ook zonder twijfel eene breedte van 1 à 2 uren afgenomen en de zee dus ook zooveel grooter geworden. Ik kan mij volkomen vereenigen met hetgeen d^r. ACKER STRATINGH zegt in

de *Aloude staat en geschiedenis van ons vaderland*, dl. I. bl. 237 en volgende, ook met zijne wederleggingen van de aldaar aangehaalde schrijvers, hetgeen men slechts behoeft te lezen, om eene duidelijke voorstelling te hebben van den toestand van dat gedeelte van ons vaderland vóór en omstreeks het begin onzer tijdrekening.

Ik voeg hierbij, dat mijns inziens ons land, althans de aan zee gelegene gedeelten, ten minsten 2 à 3 ned. ellen zijn gedaald met opzigt tot den waterspiegel der Noordzee, hetgeen het aanmerkelijk verlies van land, zoowel in de Zuiderzee als aan het strand der Noordzee heeft ten gevolge gehad of bevorderd. Want als men tegenwoordig alle zeedijken en waterkeeringen wegnam, dan zoude het zeewater achter de reeks der duinen om, geheel Noord- en Zuidholland tot aan Utrecht toe, en een groot gedeelte van Zeeland, Friesland en Groningen overstroomen en geheel onbewoonbaar maken, hetgeen ten tijde der Romeinen, toen er geene zeedijken of sluizen waren, niet aldus kan zijn geweest, want dan zoude dat groote volk alhier nooit hebben kunnen komen noch legerplaatsen, wegen enz. aanleggen.

M. N° 49.

Almeri. Ik heb *Nav.* XV. bl. 225, over de Almeri sprekende, gezegd, dat Almerdorp misschien zou kunnen beteekenen het dorp aan de Almeri, en dat wij daarin dan eene aanwijzing zouden vinden, waar in ouden tijd dit water gerekend werd te beginnen. Ik moet er nogtans bijvoegen, dat deze afleiding niet zeker is. Het woord zou ook eenen anderen oorsprong kunnen hebben, het zou ook kunnen beteekenen het dorp van ALMER. ALMER is een eigennaam, zamentrekking van ADALMAR, die in onzen tijd tot de zeldzame behoort, maar toch nog wel eene enkele maal voorkomt.

P. L. Wz.

Joannes Rothe (vgl. XV. bl. 163, 227; XVI. bl. 37).

Eerste verantwoordinge,

Aen den Hoogen Raet gedaen, wegens mijn onrechtmatige Beschuldinge:

Wel Eedle Heeren

Verstaen hebbende de Heer *Prins van Orange* een Mandament Crimineel tegen my heeft doen lichten, by welck ick tegen den 28 dezes ben ingedaeght, om voor Uw Honorable Vergaderinge te compareeren, en de Beschuldingen, tegen my ingebracht, te verantwoorden: Soo segge ick alleen dit weynige: Dat ick my aen gene dingen schuldig kenne, dieshalve geene Verantwoordinge noodigh is; edoch gelieft het Hof tegen my als een Crimineel te procedeeren, sij mogen: ick ben verseekert Godt mijne saeck richten sal tegen alle mijne Wederpartijders. Doet recht na gerechtigheyt en vaert wel.

Wel Eedle Heeren

Uwe toegenegene

J. ROTHE.

Den 21 Mey 1674. In Hamburgh.

Tweede Verantwoordinge,

Aen den Hoogen Raet gedaen, wegens mijne onrechtmatige Beschuldinge.

Wel Eedle Heeren

Ick verstae dat op den 28ᵉ Mey mijne Non-conparitie gehouden wert by het Hof als een Defaut (of) Beschuldinge; als of ick iets tegen de Republyk in het generael, of tegen de *Prins van Oranje* in het particulier misdaen hadde, 't geen ick voor de tweedemael by desen ontkenne. Want al wat ik door Mont of Penne tegen een van deze bovensz. gedaen hebbe, is op het bevel van den Grooten Godt geschiet: soo sie ieder van u toe, wat hy doe, Godt sal het niet ongewroocken laten. Ick sal niet meer hier by doen, als vaert wel, en doet Gerechtigheyt.

Uwe

J. ROTHE.

Den 5 Juny 1674. Hamburgh.

De derde Verantwoordinge

Aen den Hoogen Raet gedaen, wegens mijne onrechtmatige Beschuldinge.

Wel Eedle Heeren

Also het de tijdt is, dat het derde Defaut van niet gecompareert te zijn voor het Hooge Hof, tegen mij als een beschuldinge, sal worden ingebracht, als of ick een Crimineel waer, en alsoo sententie tegen my staet gewesen te werden, van Confisquatie van mijne Goederen, alsmede een Eeuwigh Bannissement uyt mijn Vaderlandt, Soo antwoorde ick voor de derdemael: dat ick my aen geene dingen schuldigh kenne, en alsoo ghy, en het geheele Landt een oordeel over haer haelt. Wat ick doe, dat geschiet op het bevel van mijn Godt, en soo misdoe ick niet, maer ghy, dat ghy tegen Godt gaet, en bant Godt uyt uwe Landtpaelen, en so sullen alle soort van Oordeelen Godts dagelycks op dat selve en haere inwoonderen vallen. De donderende stemme Godts hebben sints mijn vertreck al twee maelen u allen aengesproocken; siet 't geen Godt na desen doen sal. Ick vreese geen verlies van goet, noch bannissement. Ick hebbe eene goede Conscientie, welcke

my door alle tegenspoeden wel doorhelpen sal, en ick verhoope op syn tijdt met triumphe in mijn Vaderlandt weder te komen, in weerwil van alle vyanden. Ick segge: betracht uw Ampt nae gerechtigheyt en vaert wel.

J. ROTHE.

Den 15 Junij 1674. Hamburgh.

A. C. D. G.

Quirinus Kuhlman was geboren te Breslau in Silezie. Reeds vroeg gaf hij blijken, zeer verstandig te zijn, en op twintigjarigen leeftijd gaf hij voor, verscheidene gezigten gehad te hebben. Hij gevoelde eene sterke begeerte Holland te zien, en kwam dan ook derwaarts. Te Leiden gaf hij verscheidene werken uit, en stond in gemeenschap met JOANNES ROTHE. KUHLMAN oefende zich in de regtsgeleerdheid en is dan ook te Leiden als regtsgeleerde aangesteld geweest. Na dien tijd bezocht hij Engeland, Frankrijk, Turkije, Moscovië en Lijfland. Toen hij andermaal Moscovië bezocht, ontdekte hij eene zamenzwering tegen het leven van den czaar. Eenige zamenzweerders werden gevat en ter dood gebragt. In 1689 werd hij echter door toeleg der Jezuiten gevangen genomen en met eenen CONRAADT VORDERMAN levend verbrand.

A. C. D. G.

Guillottine (vgl. A. R). De oudste mij bekende afbeelding van dit moordwerktuig wordt gevonden in ACHILLIS BOCCHII, Bonon. *symbolicarum quaestionum* lib. V, waarvan de eerste druk in 1555, de tweede in 1584 uitkwam. Op de plaat in dat werk bl. 40 wordt een Lacedaemoniër ter dood geleid. Men ziet daarbij een schavot opgerigt, niet veel grooter dan een groote tafel en ook niet veel hooger. Daarop staat de man die het doodvonnis moet volvoeren en nevens hem de guillottine, die, wanneer wij voor den man eene lengte van $5^1/_2$ voet aannemen, omstreeks vier voet hoog zal zijn, met een mes van wel een voet breed. Dat men zich te Sparta van dat instrument bediend heeft, zal echter nog bewezen moeten worden.

's Heerenberg (vgl. XVI. bl. 165). Over dit stadjen en zijn heeren, waarvan het den naam draagt, zal K. v. S. n°. 2 het beste bericht vinden in TADAMA's *Verslag van het Archief* aldaar, opgenomen in NIJHOFFS *Bijdragen*, enz. V. 1 en volgg. — De verwarring met *Eresburg* dagteekent uit een tijd, toen men, op den klank af, naar de verwantschap zocht, waar die niet te vinden was. Eresburg is de bekende saksische veste uit KAREL DE GROOTES tijd en dus een eeuw of wat ouder dan 's Heerenberg.

V.

Waalsche gemeente te Groede (vgl. XVI. bl. 166). Dat de bedoelde acte dagteekent van 1769, levert eenige zwarigheid op. Anders ware de zaak spoedig opgehelderd, naardien d^r. JEAN JACQUES BOURDEAU, van 18 julij 1773—14 aug. 1808, predikant bij de waalsche gemeente te Groede geweest is.

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

De jonkvrouwe van Mechelen (vgl. A. R.; XIII. bl. 143; XV. bl. 289). Er is gevraagd wie die MARGARETHA VAN MECHELEN was, die met PHILIPS VAN STEELANT trouwde. Volgens *Rec. Geneal.* Rott. 1775, p. 48, was zij de dochter van CORNELIS en BARBE VAN NASSAU, die, volgens SMALLEGANGE bl. 718, de dochter was van PAULUS VAN NASSAU en MARGRIETE VAN LIER.

CORNELIS en BARBE zouden volgens hem gehad hebben 1. ANTHONY; 2. WILHELMINE, de dame d'honneur der prinses-douairière, waarbij prins MAURITS kinderen had; 3. MARGRIETE, getr. 1°. met ANTHONY VAN DUVENVOORDE, 2°. met PHILIPS VAN STEELANT.

V. LEEUWEN echter zegt (*Batt. Ill.* p. 1157) dat ARENT VAN DUVENVOORDE getrouwd was met WILLEMYNA VAN MECHELEN, dr. van ANTHONIS en N. VAN LIER.

In de *Suite du Suppl. au Nobil.* I. p. 95 komt bovengenoemde CORNELIS niet voor, — wel de kinderen van zijnen vader FLORIS VAN MECHELEN, bij dezes *tweede* vrouw JANE VAN LIER.

In een ms., bevattende de leden der holl. ridderschap met hunne kwartieren, komt LODEWIJK VAN NASSAU, heer v. d. Leck en Beverweerd voor en daarbij BARBERA VAN NASSAU als zijne grootmoeder van moeders zijde, met den gouden leeuw op blaauw als wapen.

CORNELIS VAN MECHELEN wordt daarin vermeld met het wapen, zoo als het in de *Suite du Suppl.* l. c. beschreven is, namelijk d'or à trois pals de gueules, au franc-canton, chargé de trois fleurs-de-lis au pied coupé de sable; — doch in de kwartieren van MAURITS, zoon van genoemden LODEWIJK, wordt WILHELMINE VAN MECHELEN vermeld, zonder dit franc-canton (dat n. f. het wapen van Lier is.)

Zie ook *Nav.* A. R. XIII. bl. 143. Welligt kan dit medegedeelde strekken om den naam en de afkomst van de jonkvrouwe VAN MECHELEN en hare zusters op te helderen, en uit te maken uit welken tak PAULUS en BARBERA VAN NASSAU waren.

R. D.

Handschoenen (vgl. A. R.; XVI. bl. 3, 87, 99). Wanneer ik de vraag van den heer KRAMM beantwoord, is het geenszins omdat ik voldoe aan de eischen die eenen geleerden theoloog gesteld worden. Integendeel; maar ik meen dat men ook zonder een groot godgeleerde te wezen, de noodige inlichtingen kan geven omtrent de vragen van den heer K. Eenige bedrevenheid in het lezen van den Bijbel in de oorspronkelijke talen, kennis der woordvormen en afleidingen, het bezit van een goed woordenboek en een paar grondige werken over de bijbelsche oudheidkunde zijn m. i. voldoende om de plaatsen van het O. en N. testament waar het woord *schoen* voorkomt te lezen, te verstaan en te begrijpen en dus ook den heer KRAMM in te lichten.

Daar ik de afleveringen van den *Navorscher*, die over deze zaak iets mededeelen, niet in bezit heb, zal ik mij niet inlaten met de vraag, wat anderen hierover medegedeeld hebben, maar eenvoudig een regtstreeksch antwoord geven aan den heer K.

Het komt mij voor, dat de vertalingen die op de genoteerde plaatsen het woord »schoen" overgezet hebben, volkomen juist zijn. Dit kan door drie zaken gemakkelijk bewezen worden.

Ten eersten door de etymologie van het hebreeuwsche woord.

Het woord dat in de aangehaalde plaatsen door schoen vertaald wordt luidt in het Hebreeuwsch נַעַל; ook vindt men *Deut.:* 33 : 25 מִנְעָל Beide woorden komen van denzelfden stam, het werkwoord נעל dat de beteekenis heeft van sluiten, een deur met eenen grendel sluiten; vgl. 2 *Sam.:* 13 : 17, 18. Ook komt het voor in de beteekenis van iemand schoeiën *Ezech.:* 16 : 10, 2 *Kronijken* 28 : 15. Volgens GESENIUS en WINER (*Lex.* i. v.) moet deze beteekenis gezocht worden in het gelijkluidende arabische woord; wanneer men iemand schoeit, bindt men hem de schoenzool met riemen aan den voet, men kluistert dan den voet, bevestigt de zool aan den voet.

Doet nu de etymologie van het woord ons al niet dadelijk besluiten om het hebreeuwsche woord door *schoen* te vertalen, wij worden hiertoe gedrongen door het grieksche woord, dat de overzetting der LXX er voor gebruikt.

In de Septuagint leest men op de aangehaalde plaatsen ὑπόδημα, hetgeen toch niets anders beteekent dan schoen, schoenzool, letterlijk *het onder iets gebondene.*

Een derde bewijs zie ik in het verband waarin het woord נעל dikwijls voorkomt. Vele malen wordt het in verband gebragt met de voeten. De plaatsen waar men leest »trek uw schoen uit van uwe *voeten* zijn te veel om hier op te noemen. Nergens vindt men gewag gemaakt van נעל als een zaak die men ook van de handen zou kunnen aftrekken.

Dat de Joden daarenboven geen handschoenen gekend hebben, kan ik getuigen op gezag van KEIL, een met roem bekenden archeoloog. Deze geeft, waar hij de kleeding der Israeliten vermeldt, nergens handschoenen op, ja hij maakt zelfs geen melding van eenigen schrijver over dit onderwerp, die de Joden met handschoenen heeft willen versieren.

Wat nu eindelijk aangaat de handeling van het uittrekken van de schoenzool, in het boek *Ruth* cap. 4 : 8 vermeld, of van het werpen van den schoen op Edom, *Psalm* 108 : 10, hierven geef ik, als de meest waarschijnlijke, de volgende oplossing. Ik ontleen haar aan KEIL.

Het was bij de Israeliten een oud gebruik om bij lossingen of ruilingen zijn schoen uit te trekken en dien aan een ander over te reiken. Dewijl men liggende goederen (landerijen) door het betreden van den grond in bezit neemt en met den schoen daarop staande ze voor zijn eigendom erkent, zoo werd het uittrekken en overreiken van den schoen symbool van het opgeven zijner standplaats en van zijne bezitting, een ook bij de Indiërs en de oude Germanen gebruikelijk zinnebeeld.

Eene dergelijke handelwijze vond plaats bij het weigeren van het aangaan van het leviraatshuwelijk. Volgens de mozaïsche wet moest een man de kinderloos achtergeblevene weduwe van zijnen broeder huwen. Weigerde nu de zwager dit te doen, dan moest zijne schoonzuster hem openlijk voor het gerigt de schoenzool uittrekken; zoo verklaarde zij hem zijne plaats in de familie onwaardig. De vrouw maakte hem dus, door het schoeisel zijner voeten van hem af te nemen, ongeschikt voor de standplaats die hij tegenover haar en haren gestorvenen man innam.

Wat aangaat de plaatsen als *Psalm* 60: 10 en 108: 10, hiervan geeft OLSHAUSEN deze verklaring, als zouden Moab en Edom door DAVID als zulke verachtelijke dienstbare landen beschouwd zijn, dat hij ze vergelijkt bij zaken van dagelijksch huishoudelijk gebruik, Moab als een waschpot en Edom als eene plaats waar men zijn schoenen bewaart. Zoo de parallelie tusschen beide gedeelten als tusschen dit vers en het vorige pleiten voor deze verklaring. MAURER, GESENIUS en anderen verklaren deze plaatsen echter

uit bovengemeld gebruik van den schoen, zóó namelijk, dat het werpen van een schoen op een stuk land een symbool is van de inbezitneming van dat land, even als het uittrekken van den schoen het afstand doen van zijn land beteekent. Vgl. KEIL, *Handb. der Bijb. Archeologie.* Utrecht, KEMINK en zoon, bl. 517 en 548.

Utrecht. J. W. v. H.

»Het eerste stoomschip te Rotterdam en in Nederland. — Eene geschiedkundige bijdrage bij gelegenheid van den 50sten verjaardag der stoomvaart te Rotterdam den 10den mei 1866." Onder dezen titel verscheen op bovengemelden datum te Rotterdam een boekje, dat mij hoogst welkom was, aangezien ik er eene menigte wetenswaardige en belangrijke bijzonderheden in aantrof, die mij en zoo ik mij niet bedrieg ook vele andere personen geheel nieuw waren.

De stoomvaart is, betrekkelijk, nog te jong bij ons, om eene geschiedenis, den voortgang en de uitbreiding van deze uitvinding als 't ware van jaar tot jaar vermeldende, te kunnen vergen; ook zou men daarbij alligt in eene dorre statistiek vervallen, die voor de liefhebbers dier wetenschap nut mag hebben, maar voor de rest van het lezend publiek toch nooit eene aanlokkelijke literatuur kan heeten.

De vervaardiger van het bedoelde werkje schijnt dit even zoo te hebben begrepen, want dewijl hij de klip der statistiek zoo veel mogelijk vermijdt, wordt men niet ieder oogenblik vermoeid door eindelooze becijferingen, doorspekt met jaartallen en »verrassende uitkomsten."

Het denkbeeld om eenen gedenkpenning ter herinnering van de komst van het eerste stoomvaartuig, den 10 mei 1816, in ons vaderland, te doen slaan, draagt geheel en al mijne sympathie weg; en ik hoop dat wij dien penning spoedig zullen zien verschijnen.

Echter had ik tevens gaarne gezien, dat de schrijver wat toegefelijker was gestemd omtrent de monumenten, gedenkpenningen en gedenkschriften voor novbr. 1813; men moet hier voornamelijk het *doel* in het oog houden en verdraagzaam zijn omtrent de uitvoering.

De schrijver veroorlove mij dat ik hem ten slotte eene vraag doe.

Is het ook bekend aan welk cargadoorskantoor te Rotterdam »the Defiance" geadresseerd was?

Onder de massa bijzonderheden die ten beste worden gegeven, zocht ik hiernaar te vergeefs.

Hoewel voor 't algemeen weinig ter zake afdoende, zou ik dit qua aardigheid toch gaarne willen weten. J. G.

Maarten van Rossem. Uit de volgende posten, getrokken uit de rekeningen der gemeente Axel van 1542 tot 1543, blijkt, dat MAARTEN VAN ROSSEM tot aan de uiterste grenzen van ons land berucht en zeer gevreesd was.

Betaelt JACOB PIT voor 9 tonnē biers, die bij het gemeen volk in groote quantiteyt vergadert eñ uytgetrokken wesende om den quaden roep van MARTEN VAN ROSSEM ende zeer moede ende mat binnen de voorz. stede ghekeert wesende, gedronken zijn gheweest ten xxiiij stuivers elke tonne is x £ xvj ß.

Betaelt JOEST MELIS, die dit volk bestuurde eñ kreeg daarvoor iiij £.

De vrees voor een' overval van de troepen van MAARTEN VAN ROSSEM heeft zeker de stad eenige uitgaaf gekost, want:

Item betaelt over den koop van 50 lange spijssen [spiesen] metten ijseren daeranne staende, gekocht om die altoos gereed thebben, ende de vrouwen alst noodt wierdt te helpen resisteren xxxiij £ iiij ß.

Item betaelt over *zes* blecken om ter zekeren plaetsen binnen dese stede te slane. xxx ß.

F. CALAND.

De draaikast. In eene publicatie van den magistraat der stad Zutfen van 15 februarij 1751 (zakelijk te vinden *Nederl. Jaarb.* dl. V. 2e stuk, blz. 551) werd vastgesteld, dat een vrouwspersoon, dat zich ten derdenmale aan ontucht schuldig maakte, »als een openbare hoer zou worden gehandeld of met schandsteenen aan den »hals of na *voorgaande draaijing in de »draaikast* nevens haar kind of kinderen »uit de stad gebannen."

Het dragen der schandsteenen met de formaliteiten die het vergezelden, is genoegzaam bekend en die steenen zelve, door een keten verbonden, nog hier en daar aanwezig. Maar van het draaien en eene draaikast is mij nooit iets voorgekomen. Weet iemand waarin dat bestond en was het ook op andere plaatsen in gebruik?

C. J.

Staat van de lasten tot onderhoud der kerkendiensten te Bergen op Zoom.

iij Jan. 1591. Eerst datter sullen wesen twee dienaren des woordts, hebbende mits den jegenwoordigen duyren tijt jaerlix ter

gagie benevens haerlieden vrye wooninge, elck de somma van. . . . . . vi^{c} £.

Item ende dat sal onderhouden worden de latijnsche schole, beneffens de vrye wooninge als voirsz. ter gage van de somme van. . . . . j^{c} £.

Item eenen voorsanger ofte voorleser tselfde ampt bedient blijvende bij de Latijnsche schoolmeester tot beter onderhoudt van een ondermeester gestelt tot gagie van. . . . . L £

Item eenen cranckenbesoucker ter gagie van. . . . . LXXij £.

Item eenen coster ter gagie van LXV £.

Item de clockluijders bij estimatie jaerlix. . . . . XXXVi £.

Item aen den organist gelijck hij nu jegenwoordig is hebbende. . . LXXij £.

Item voor de lasten ende costen dye vallen in de classen ende sijnoden bij estimatie jaerlix op. . . . . . XXX £.

Item dat onderhouden werde ten minste eenen Student om in der Theologie te studeren tot Leijden oft elders bij estimatie jaerlix op de som van . . . . ij^{c} £.

(Een kon er ook in de regten studeren, en dan kreeg ieder de helft. C. v. M.)

Item dat men gelieve ordre te stellen tot wat plaetse men broot ende wijn haelen sal om des Heeren H. Nachtmael ten minste viermael des jaers uyt te rechten bij estimatie . . . . XXV £.

Breda. C. VAN MAANEN.

Uittreksel uit de stadsrekeningen van Bergen op Zoom van het jaar 1413. In den eersten ghegeven den wachtere die dit jaer op ten torē ghewacht heeft, den nach enden dach clocke gheluit heeft, ende die ure gheteykent heeft xij gouden riders, den rider gherekent voor vi ß iii d brab. facit iii lib. xv ß v d.

Item ghegeven meester GOERT PIETERSZ van dat hij dit jaer die sieke eñ die ghequeste ghevisenteert heeft ij lib br. eñ denselvē ghegeven voir sijnen frock vi ß facit ij lib vi ß.

Item ghegeven dit jaer den ghesworen voetboghe scutters in den getale sijnde xxxij toe voir hoir cleijdere xx lib. gr. ēn horen hoofman voir synen caproen x ß gr facit tsamen xx lib x ß brab.

Uit die van 1471.

ANTHONISE NELLEN van der groten clocken een Reyse te luyden als men hier van der heerlicheit weghen justicie gedaen heeft en eenen man gerecht, betaelt voir sijnen arbeydt ix groot br.

Ende van eenen Zotstabbaerde die van der stad weghen bynnen desen jaere ghemaect was, voor ADRYANE WILLEMS, ... [1]) saliger gedachten. eer hij starf, betaelt viij ß ij d.

Uit die van 1504.

CORNELIS STALPAERT conserge opter stadthuus van de arme luyden een Zeghel aen de hals te hangen die om gode gaen soude gheordineert voer syner arbeyt v. z. ij ℔ v d.

Uit die van 1630.

Item betaelt den Torenwachter bij nachte, voer het coopen van een trompet, voor de stadt, door ordre van den Heer burg^{mrs} viij car. guld.

Breda VAN MAANEN.

Cornelis van Oijen. Waar is geboren (waarschijnlijk te Tiel) en wie zijn de ouders van CORNELIS VAN OIJEN, die in 1631 een scheepsgevecht tegen drie Duinkerkers uithield en er eindelijk doorsloeg. De admiraliteit van Amsterdam schonk hem een gouden ketting, aan welken de algemeene staten eene gouden medaille voegden (zie WAGENAAR, *Vad. Hist.*, dl. XI bl. 137). Bestaan deze ketting en medaille nog en waar berusten zij? Heeft deze CORNELIS VAN OIJEN afstammelingen nagelaten?

ANDANTE.

Abr. Patias. Wie weet mij naauwkeurige en, kan het zijn, uitvoerige berigten mede te deelen aangaande ABRAHAM PATIAS, geboren 1671 in Dauphiné, die, zoo ik meen, gouverneur generaal van Nederlandsch Indië geweest is?

OUDHEID-, MUNT- EN PENNINGKUNDE.

Noodmunten van 1715—1719 (vgl. XVI. bl. 116, 167, 201). In antwoord op de vraag van J. D. V. Jz. of ik *elf* zweedsche noodmunten kende, kan ik mededeelen, dat mij toevallig in handen is gekomen een stuk van eenen catalogus van antiquiteiten, waarin onder anderen ook is opgenoemd: een zilveren drinknap, in welke kunstig zijn ingezet de *elf* zweedsche noodmunten van GÖRTZ. De tien opgenoemde zijn in mijn bezit; ik heb ook in geen werk eene elfde gevonden, dus is dit misschien eene drukfout.

ASPERA.

[Uit een der antwoorden t. l. a. pl. zal ASPERA zien, dat er inderdaad elf bestaan.]

---

[1]) Onleesbaar.

Grafschriften in kerken (vgl. XIV. bl. 327; XV. bl. 111, 164, 195, 235, 263, 324, 361; XVI. bl. 8, 42, 204).

M°. zegt in *Nav.* XIV. bl. 26 in de noot: De prachtige graftombe van WILLEM V. D. R. en zijne vrouw JUDITH VAN AESWIJN was vroeger in S. Geertruidskerk te Bergen op Zoom aanwezig.

Indertijd schreven wij op het archief aldaar het grafschrift van die tombe af en deelen het thans hier mede.

»Het geluk is de metgezel der deugd, de nijd is de metgezel van het geluk. De menschelijke dingen zijn ijdel.

Den Heer WILLEM VAN REYDEN, genaamd van Broechem, Ridder van 't Gulden Vlies, Heer van Westweezel en Westdooren, overste van een Regement Ruyterye, en Capteyn van een kompagnie van datzelfde Regement, Gouverneur der stad en het District van Bergen op den Zoom

Legt hier Godvruchtig in den Heere ontslapen.

Sta stil reiziger en let hier op.

De Hoop en de gebeden zijn niet te vergeefs na God gesonden, die, wanneer zij opregt zijn, kunnen zij niet kragteloos wesen, kant u tegen de ondeugden en acht de deugden.

Mijn gebeente rust zacht."

»Vrouw JUDITH VAN AESWIJN van Brakel, vrouw van Westweezel en Westdooren, legt hier godvruchtig in den Heer ontslapen Anno 1625 den 22 Sept.

Wij zijn rook en schaduw

De ziel is de schikking aller dingen.

Door Eer en deugd heeft de aensienlijke WILLEM VAN REYDEN, Van Broechem, Ridder van 't Gulden Vlies, Heer van Westweezel en Westdooren, overste van een Regement Ruyterye en Capteyn van een Compagnie van datzelfde Regement, Gouverneur der stad en District van Bergen op den Zoom, tot Eer van zijn echtgenoot vrouw JUDITH VAN AESWIJN, tot geheugenis van hem en 't nageslagt dit gedenkteeken

Opgerigt

O Heer op u heb ik gehoopt
Ik zal in eeuwigheid niet beschaamd worden."

Breda. C. VAN MAANEN.

Grafschriften in kerken. In de consistorie der kerk te Kruiningen vindt men de fraaie en goed onderhouden tombe van ARENT VAN KRUININGEN, waarvan SMALLEGANGE bl. 714 spreekt. Hij ligt op den deksteen der tombe fraai gebeeldhouwd, met zijne handen als in gebed en met zijn hoofd op een kussen; regts van hem ziet men de faam, links een hem kroonenden engel.

De kwartieren zijn:

Kruiningen.	Kruiningen.
Voorhoute.	Gruthuse.
Roemerswaal.	Onggies.
Sickel.	Rubenpré (3 fasces).

Onder zijne voeten leest men:

»Die met Paulus wettelicken heeft gestreden,
Wert van Christo gecroondt als hy is overleden.

Z: TIRNOZ.

Op den witten steen, die, na eenigen tijd op eene hofstede te hebben gelegen, waar hij zeer gehavend is, nu boven de tombe in den muur is gemetseld door de zorg van den heer d^r^. JANSSEN, burg^r^. van Kruiningen, staat met zwarte oude letters:
»Hier leet begravē jonceer Arnaudt vā
»Cruijnijnghen, heer in Cruyñ: eñ vā
»Vorhaudt sterf A° xv^c^Lxj den iij dach
»novem̄ bidt voer de siele —"

In de kerk te Kruiningen:

»Hier leyt begravē LIEVEN BEVENSOEN VAN GHENDT, schout deser prochiën sterf A° xv^c^ ende Lvij (1557) xxiij april — bidt voer de ziele eñ EVA zȳ huysvrō sterf de iiij meerte A° xv^c^LX (1560)."

»Hier leet begravē JAN CORNELISSE POPPE sterf A° xv^c^Li (1551) de xxviij^en^ vā april ende" — —

Hier leet begravē CORNELIS POPPICH (?) diekgrave vā Cruyninghen sterf A° xv^c^ — —

Vóór de zijdeur van het gemeentehuis te Biervliet ligt als stoep eene oude grafzerk, denkelijk afkomstig uit de oude St. Nicolaaskerk of haar kerkhof, waarbij men eenige jaren geleden opgravingen heeft gedaan, en meer steenen gevonden, maar jammer genoeg, zoek gemaakt; op die zerk staat:

»Hier is begr̄ JACOB CHRISTIAENSSEN — hij sterf A° MCCCCXXXIIJ (1433) 20 mei en MAGRIETE CLAUWAERTS [1]) sin wuf" —

Te Aardenburg achter op de plaats van het *»hof van Holland"* ligt deze steen:

»Sepulture vā LAURETTE wijf vā PIETER CHRISTOFFELSEN BARTOLF die ov̄leet dē xxx dach vā maert xv^c^xxxiij (1533)." —

Dirksland. F. CALAND.

Doggersbank-lint. Onlangs kwam ik in het bezit van een lint, dat, volgens zeggen,

1) Deze naam doet onwillekeurig aan Lenaerts en Clauwaerts denken.

in vroegeren tijd tot eene dames-ceintuur gediend had. Het bedoelde lint is van satijn, 8 centimeters breed; de kleur is waarschijnlijk oranje geweest, doch thans verschoten; aan weerszijden zijn twee ligt blaauwe strepen. Het volgende tafereel is in het zwart gedrukt en bevindt zich, met tusschenruimten, verscheiden malen herhaald, op gezegd lint: Eene zandplaat in een kalme zee; tegen de zandplaat aan, een schip met zeilen, op de achtersteven waarvan een groote statenvlag, waarop staat: *Batavier;* op de zandplaat zelve, eene kolom aan welker kapiteel twee ketens hangen; op het piedestal staat: *Bentink Eer;* naast de kolom bevindt zich eene treurende Nederlandsche maagd. Boven aan dit tafereel staat links: *Doggersbank;* regts: *Om Bentink dat ik Treur.*

Kan men mij ook zeggen, of het bestaan van dusdanig lint algemeen bekend is, en mij een uitlegging van het beschreven tafereel geven?

I. G. I. A.

Penning op Balthazar Bekker. Is er een gedenkpenning op BALTHAZAR BEKKER geslagen? ASPERA.

[*Nav.* XIII. bl. 335 wordt gesproken van onderscheidene penningen op B. BEKKER. ASPERA zal er echter wel iets meer van wenschen te weten dan daar gezegd wordt.]

Schotel en kan door de stad Barcelona aan den admiraal Callenburgh vereerd. Kort geleden kreeg ik een merkwaardig stuk in handen, dat wel verdient in den *Navorscher* vermeld te worden. 't Is een overblijfsel uit de 17e eeuw, en bestaat uit een groote zilveren plaat, vastgehecht op perkament. Op de plaat staat een zeer net gewerkt wapen; 1e en 4e kwartier een staand kruis; 2e en 3e, 4 palen, met het omschrift »Signum exellentissimae civitatis Barcinonae."; en het volgende bijschrift:

»Dit wapen der stad Barcelona is geschroefd geweest op het midden van een zilveren vergulden schotel, behoorende tot een dergelijke lampetkan, met hetzelfde wapen versierd. Beide werden benevens twee zilveren gedreven fruit-schotels (reeds te voren uit den boedel verwijderd) door de regering dier stad vereerd aan den vice-admiraal GERARD CALLENBURGH ten bewijs van dankbaarheid, voor zijne diensten bij het ontzetten, derzelver stad in den jaare 1694, toen hij als opperhoofd over 23 Hollandsche schepen, in de gecombineerde vloot het bevel voerde en alzo Catalonië, voor CAREL de 2e Koning van Spanje, Bondgenoot van den staat, heeft helpen behouden.

Deze stukken meer dan 100 jaren in de familie geweest zijnde, zijn door mij als achterkleinzoon van den Admiraal bezeten en ten dienste van het vaderland weder opgebragt in de heffing van ongemunt goud en zilver, volgens publicatie van Holland van den 25 maart 1795, met behoud alleen van dit wapen ter gedachtenis.

Amsterdam 24 april 1795.

(get.) A. CALLENBURGH BAARTMAN."

ANDANTE.

Zilveren penning ter gelegenheid van? Wie der penningkundigen kan mij inlichting geven omtrent een gegraveerden zilveren penning met kabelrand omzet, en voorzien van oog en ring, groot muntm. v. Gelder 44.

Vz. Een man in visschersgewaad bezig zijnde aan het strand met een greep (drietand) te spitten, naast hem op den grond een bak, eenige overeenkomst hebbende met den gereedschapsbak bij scheepstimmerlieden in gebruik. Regts de zee waarop een zeilend scheepje. Links in 't verschiet een huisje besloten binnen een wal of muur, waarop een staak met twee armen aan den top geplaatst is, waarschijnlijk een seinpaal.

Kz. Een bootje met twee personen, waarvan een de riemen hanteert, terwijl de andere eene lijn uit het water optrekt, waaraan eenige visschen hangen. [1])

In het verschiet eene rots uit zee oprijzende. Regts eene boei op het water, terwijl eenige zeevogels om het schuitje vliegen.

De penning heeft geen jaartal; doch is naar de fraaie bewerking en de kleedij van den man in visschersgewaad te oordeelen, omstreeks het begin der XVIIe eeuw vervaardigd. De teekening van dezen penning met de uitmuntende platen van den beroemden schilder en graveur ADRIAEN VAN DE VENNE vergelijkende, geloof ik zonder bedenking het ontwerpen er van aan dien meester te kunnen toeschrijven. Zie b.v. in de werken van JACOB CATS de uitgave in folio te Amsterdam 1700, bij DANIEL VAN DEN DALEN, FRANÇOIS HALMA en de wed. A. VAN SOMEREN, dl. I. blz. 114 pl. VII (Kunst voor Kracht), dl. I. blz. 375 (Vrouwe), dl. II. blz. 360, pl. XIX (Hofgedachten), blz. 411, pl. XXXIX (Invallende gedachten) en in 4°. te Amsterdam, bij JAN JACOBSZ. SCHIPPER MDCLV, blz. 20 (Hofgedachten), blz. 110 (Invallende gedachten).

Amsterdam. F. H. MASCHHAUPT.

---

[1]) Welke visschen worden aldus gevangen?

Penningen met Over Land. In mijn bezit zijn twee geelkoperen penningen, gegraveerd, en groot muntm. v. Gelder 24.

n°. 1. vz. Over Land,
〃 kz. I. D. den 1ste Augus. 1775,
n°. 2. vz. als n°. 1.
〃 kz. I. S. den 10 Maij 1788.

Nog zijn mij twee dergelijke penningen bekend, waarvan het eenigste verschil slechts bestaat in andere naam- en jaarcijfers.

Daar er in ons land vele plaatsnamen met *Over* aanvangen, als: *Overmeer*, *Overveld*, *Over Wetering*, *Over het Water* enz., dacht ik dat deze penningen konden gebruikt zijn als toegangs- of presentiepenningen van een of ander genootschap te *Over-Land?* doch in V. D. AA's *Aardrijkskundig Woordenboek* vind ik die plaats niet vermeld.

Mogelijk zouden deze penningen ook gediend kunnen hebben bij het vervoeren te land van belastbare goederen, of wel voor personen, vrijdom van tol genietende, of iets dergelijks. In vroegere tijden werden dikwijls belasting,- doorvoer,- poortloodjes en andere uitgegeven, men zie b. v. V. LOON, dl. IV. blz. 250 de loodjes der zuiderzeesche vuurbakens, *vervolg* V. LOON, 6e stuk, blz 29 de ontgrondingspenningen, NAHUIJS, pl. 13 n°. 87 de loodjes voor tonnen- of bakengeld te Enkhuizen, catalogus BOM 1865 n°. 4332 poortloodje, ibidem n°. 4333 Raampoortloodje van Amsterdam voor de zaagmolenaars, en meer soortgelijke bewijzen van betaalde regten, vrijdom van belastingen, tollen of poortgelden, enz.

Wie kan of wil mij hiervan iets mededeelen?

Amsterdam. F. H. MASCHHAUPT.

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

Register van academische dissertatiën en oratiën betreffende de geschiedenis des vaderlands. De commissie van geschied- en oudheidkunde van de Maatschappij der nederlandsche letterkunde, die ons in 1863 het *Repertorium van verhandelingen en bijdragen* schonk, gaf dit jaar als aanhangsel daarop dit register van dissertatiën en oratiën. Er is misschien geen ondankbaarder werk dan het schrijven eener dissertatie. De meeste worden wanneer zij geschreven zijn door slechts enkelen ingezien, en zijn spoedig geheel vergeten. Wij willen niet ontkennen dat vele dit lot verdienen. Maar er zijn toch sommige wier inhoud zeer belangrijk is, vele waarin men vindt wat men elders vruchteloos zou zoeken. Zulke dissertatiën zijn echter doorgaans geheel onbekend. De commissie die haren tijd en arbeid besteedde tot het vervaardigen van dit register, heeft dus aanspraak op den dank van alle beoefenaars der geschiedenis van ons vaderland. Zij heeft hen bekend gemaakt met een aantal weinig bekende, soms geheel vergetene dissertatiën over onderwerpen onze geschiedenis betreffende, waaronder vele zeer bruikbare gevonden worden. Zij zijn gerangschikt naar de onderwerpen die zij bevatten, en het vinden van de dissertatiën over elk onderwerp is gemakkelijk gemaakt door het overzigt dat voorafgaat. Eene alphabetische lijst van de schrijvers dier stukken vindt men aan het einde.

BESTUUR.

P. J. Harrebomée, Spreekwoordenboek der Nederlandsche taal. De 1e en 2e afdeeling van het derde deel van dit werk zien thans het licht. Het is daarmede ten einde, en wij mogen den heer HARREBOMÉE gelukwenschen met de voltooiing van een werk, dat veel tijds en veel arbeids heeft gekost, maar waardoor hij ook een grooten dienst bewezen heeft aan allen, die belang stellen in onze vaderlandsche taal. Op den omslag wordt ons berigt, dat wij nog eene aanvulling der beide laatste afleveringen te wachten hebben, die binnen kort zal volgen, en waarbij dan de lijst der inteekenaars gevoegd zal worden.

BESTUUR.

Geschiedenis van voorname boekhandelaren (vgl. XVI. bl. 141). De vraag, hier door Y gesteld, is van grooten omvang, grooter dan die heer welligt vermoedt.

Sedert eenige jaren teekende ik aan, hetgeen onze noordnederlandsche boekdrukkers en boekverkoopers betreft. Ik zou daarmede een groot gedeelte van een jaargang van den *Navorscher* kunnen vullen.

De opname der vraag van den heer Y in dit maandschrift doet mij vermoeden, dat de geachte redactie de zaak bevorderen wil.

Hetgeen ik aanteekende, namen, voornamen, geboorte, hoelang in het bedrijf werkzaam, woonplaats, vignetten, levensbijzonderheden enz. is onvolledig, en kan alleen door medewerking van velen tot een geheel gebragt worden.

Alleen van Amsterdam bezit ik 78 bladz. aanteekeningen; gaarne zag ik het onvolkomene aangevuld, maar hoe hiertoe te ge-

raken? Ik ben bereid het door mij aangeteekende mede te deelen; maar later zal zich één met het tot een geheel brengen van de verzamelde bouwstoffen moeten belasten. Ook daartoe ben ik bereid, voor zoo veel leeftijd en krachten het toelaten.

Zal ik mij hiermede belasten, dan behoef ik nu niet al op te geven, wat ik aanteekende, maar zal ik aanvulling van het mij ontbrekende verzoeken.

Wie nu kan een goed plan aanbieden, waarnaar men arbeiden moet, om in korten omvang het verspreide bijeen te brengen, en alzoo tot eene eenigzins volledige opgave te geraken, ten einde het voorstel van den heer Y tot een gewenscht einde te brengen?

A. M. LEDEBOER.

Reisverhaal door Italië van P. C. Hooft (vgl. A. R.; XVI. bl. 208). Het hs., door J. L. A. I. t. l. a. pl. vermeld, heb ik nooit gezien. Ik heb eenen catalogus der hss. van J. KONING bezeten, met de prijzen en de namen der koopers, en meen mij te herinneren, dat daarin als kooper van dit handschrift vermeld stond de boekverkooper ALTHEER te Utrecht. Wie ANT. MARGARETTI geweest is, weet ik niet, maar de titel van zijn geschrift wijst duidelijk aan, dat dit eene handleiding bevatte voor HOOFT op zijne reizen door Italië.

De aanteekeningen van HOOFT op zijne reizen zijn niet in het Italiaansch, maar in het Hollandsch geschreven. Men vindt ze gedrukt achter het 2[e] deel der uitgave van HOOFTS *Brieven* door dr. J. VAN VLOTEN.

P. L. Wz.

Goddelijke liefde-vlammen (vgl. XVI. bl. 172, 209). Uit de vraag van den heer ROOS blijkt, dat hij een zeer defect exemplaar van genoemd boekske bezit. Zeer zeldzaam is het niet. Dat het tot de werken behoort, waarin platen van LUYKEN voorkomen, is zeker, gelijk het dan ook als zoodanig in den *Nav.* XI. bl. 272 wordt genoemd; maar wanneer daarbij deze gezangen *uitsluitend* op naam van hem worden gesteld, is zulks minder juist, en is in het werkje zelve daartoe geen aanleiding te vinden, en evenmin tot het veronderstelde door den heer SCHOTEL (zie *Konst- en Lett.-Bode* 1843 n°. 49) dat die van PIETER CORNELIS BIENS zouden zijn, wiens gedichten buitendien reeds 56 jaren vroeger verschenen. Waarschijnlijk is het, dat men daar in eene verzameling vindt van verschillende makers, wier initialen als P. J. L. B. C. op het titelblad zijn vermeld, waaronder dan ook van LUYKEN, maar vooral van den uitgever JOHANNES BOEKHOLT zelven zullen voorkomen, tot welke meening inzonderheid aanleiding geeft de *Catalogus* bl. 227 tot 232, alwaar de boeken, bij den uitgever gedrukt, worden vermeld en op de lijst der 8° werken genoemd: J. BOEKHOLT *Geestelijke gezangen*; idem *over 't Hogelied*, terwijl onmiddellijk volgt de *Goddelijke Liefdevlammen* in drie deelen. Ofschoon BOEKHOLT door WITSEN GEYSBEEK niet is vermeld, en VAN DER AA toonde weinig van hem te kennen, wat ook door HERINGA niet is verbeterd, zoo blijkt toch dat hij meer dan het door VAN DER AA genoemde heeft vervaardigd, waartoe ook nog zal kunnen worden gebragt een en ander in het werkje, bij mij *achter* de *Liefdevlammen* in denzelfden band gevoegd, getiteld *'t geopende en bereidwillige Herte* met 15 Sinnebeelden, enz. enz., door J. B. B. S. Amst. 1693 bij J. BOEKHOLT in de Gapersteeg bij de Beurs.

Het Dichtstuk bl. 212 van de *Liefdevlammen* is niet geteekend J. L. 1644, maar 1684; de *Narede* loopt van bladz. 217 tot 222; het op bladz. 223, 224 gestelde diende tot bladvulling; bladz. 225, 226 bevatten niet eene *waarschouwing*, maar een brief met het bovenschrift *Waarde* Vriend en Broeder R. R., en eindelijk een 22 regelig vers.

Van de plaatjes kan alleen gezegd worden, dat zij eene *navolging* blijken te zijn van die in het werk van HUGO door VAN BOLSWERD, uitgave 1624, want het verschil van bewerking en ook van formaat is te groot, om, gelijk SCHOTEL meende, *dezelfde* te kunnen zijn.

V. D. N.

Goddelijke liefde-vlammen. Er bestaan meer uitgaven dan de heer D te D., *Nav.* XVI. bl. 209, vermeldt. Voor mij ligt er eene met dezen titel: *Goddelyke liefdevlammen of vervolg van Jesus en de Ziele, Handelende van een boetvaerdige, geheiligde, liefhebbende, en haar zelfstervende ziele, in drie deelen, Met koopere Afbeeldingen verciert. Nevens Haar vaarsen, aanmerkingen, en zielzuchtingen. Door J. L.* Amst., By de VERHEYDENS, Boekverkoopers, anno 1736. kl. 8°. Zij komt overeen met de beschrijving door den heer ROOS van zijn exemplaar gegeven, behalve hierin dat de paginering verschilt, dat de platen niet genommerd zijn en dat op de titelplaat gelezen wordt G. LAMBRECHTS fecit.

Ik heb omtrent dit boekje nog een paar vragen te doen. Vooreerst, op den titel van de door mij gebruikte uitgave werden *vaarsen, aanmerkingen en zielzuchtingen* aan J. L. d. i. JAN LUYKEN toegekend, dat is met andere woorden alles wat het boek bevat, behalve het aanhangsel, dat bestaat uit een klein getal proza- en dichtstukken

onder een van welke men weder de letters J. L. vindt. Derhalve blijft er voor anderen weinig of niets over. Spreekt nu de titel van 1736 onwaarheid? Of beteekenen de letters P. J. L. B. C., op den titel der uitgaven door D. te D. vermeld, eenvoudig JAN LUYKEN?

Ten anderen, de plaatjes zijn mij zeer goed bekend. Het zijn dezelfde voorstellingen die gevonden worden in de *Pia desideria* van HERMAN HUGO. Zij verschillen, zegt de heer V. D. N., in bewerking en formaat van de plaatjes van BOET. V. BOLSWART, die in de eerste uitgave van genoemd werk van 1624 voorkomen. Ik kan er bijvoegen dat zij evenzoo verschillen van de fraaie houtsneden van CHRISTOFFEL VAN SICHEM waarmede de uitgave der *Pia desideria* van 1628, en die van HARDUYNS vertaling van 1645 versierd zijn, en van de platen in de uitgave van 1629 van HARDUYN. Meer overeenkomst hebben zij met de platen in de *Pia desideria* van 1682, vooral in die van 1636 en 1645. Ik geloof, dat zij, met kleine veranderingen, naar deze zijn nagesneden. Ik vraag daarom: Komt dit werk met regt voor onder die welke platen van LUYKEN bevatten?

Het geheele boek is eene navolging van de *Pia desideria*. Uit de bijschriften en vooral uit het voorafgaande gedicht, *Eene ziele haar zelven den Heere Jesu Christo eenvuldelijk opdragende*, blijkt duidelijk, dat de dichter niet alleen de platen van dat boek gezien, maar ook de gedichten gelezen had. En hij had die gelezen niet in de vertaling van HARDUYN, maar in het oorspronkelijke. Dit blijkt reeds uit de eerste regels van het bovengenoemde gedicht:

Wat angstelyk gezucht, wat heimelyken brand
My 't herte inwendig heeft ontrust aan alle kant
Kan niemand aan my zien, niemand dan gy, o Heere!
En weet wat ik zo diep uyt 't herten grond begeere;

'tIs vertaling van:

Quot mihi clam tacitis mens aestuet anxia votis
Indicio potuit discere nemo meo.
Nemo, nisi arcani qui pectoris intima lustrat,
Quem fugit humani nulla latebra sinus.

HARDUYN vertaalt dit:

Noyt en wist iemant dat den brandt
In my soo hadde d' over-handt;
Noyt en wist iemant mijne wenschen,
Noyt iemandt dan die 't al aensiet,
En met een enckel oogh' bespiet
Den herte-grondt van alle menschen.

Men ziet, dat onze hollandsche vertaler zich naauwkeuriger aan het oorspronkelijke houdt dan HARDUYN en b. v. *anxia mens*, *clam* en *indicio meo* in zijne vertaling beter weergeeft. Hij heeft dus de *Pia desideria* in het Latijn gelezen. Verstond JAN LUYKEN Latijn?

P. L. Wz.

Letterspelingen (vgl. XVI. bl. 171, 209). Een I-dicht heeft reeds sinds jaren bestaan doch is tot nog toe nooit uitgegeven. Gaarne geef ik het thans ten beste, met verlof van den vervaardiger, die onbekend wenscht te blijven, indien de redactie er eene plaats voor wil inruimen.

J. W. v. H.

I-dicht.

'tWil! 't I-dicht klinkt! Ik zing Filips, ik zing Fillis min!
Filip Wilmink mint Fillis Rinsing innig.
Filip is listig, slim. Filip wint Fillis min.
Min is blind. Fillis is Fillips vrindin!

Fillis wint 't kind Frits. Frits is dik, frisch, flink. 't Schikt zich. Filip spit, bikt. Fillis strikt, spint. 't Kind windt.

Frits is grillig, schichtig, wild. Frits zingt, springt, hinkt, tilt, klimt....
Fillis schrikt! Fillis is driftig. Fillis tikt vinnig 't ligtzinnig wicht. Frits snikt.
Filip, grimmig, bits, wip! tikt Fillis.
Fillis rilt, Frits gilt. Filip drilt in 't wild.
'tIs mis.

Fi, 't is mis. 't I-dicht is mis! Dit pittig, spitsvindig I-dicht is mis! mis, mis, mis!....
Stip.

I-vrind.

Naamregister van predikanten in Zeeland. Van alle provinciën in ons vaderland bestaan naamregisters van predikanten. Alleen van Zeeland is mij desaangaande niets bekend. Wel vindt men zulke naamlijsten van eenige plaatsen bij SMALLEGANGE; ook van Middelburg, Vlissingen, Veere, Sluis enz. hier en daar verspreid of afzonderlijk uitgegeven; maar een naamregister van *alle* gemeenten dier provincie bij elkander, bestaat, zoo ver ik weet, niet. Zou nu niet in die leemte kunnen voorzien worden, met bijvoeging van eenige voor openbare melding geschikte levensbijzonderheden der predikanten, van de hervorming af, door een of ander der navorschers of oudheidsvrienden. Wanneer b. v. de heer J. V. D. BAAN, of G. P. ROOS, of F. CALAND, of welligt iemand anders zich opgewekt gevoelde, om zulk een register, in navolging der andere naamregisters, te verzamelen en uit te geven, zou zulk een arbeid, dunkt

mij, niet geheel doelloos en onvruchtbaar wezen. B. F. C.

Mooyeriana. WILLEM DEN ELGER zegt in zijne *Zinne-beelden der liefde*, bl. 119. »ANAKREON geeft ons van dit zinnebeeld, zoowel als van het voorgaande een bewys in zig zelve; in zyn zevende gezang, 't geen ik niet berymt heb, omdat ik het in de *Mooyeriana* dus uitgebreid heb gevonden:

De liefde dreef my met een rysje voort,
En dwong my meê
Te loopen, daar ik moê, en half gestoord,
Van steê op steê,
Door land en zand, geen einde vond, nog rust.
enz.

Wie kent de *Mooyeriana*, en weet er mij iets van mede te deelen? F. F.

Jan en Lambertus van Oijen Az. In 't *Nieuw Biogr. Woordenb.* door A. J. V. D. AA, vind men twee dichters: JAN en L. VAN OIJEN AZ. Van den eerste komen gedichten voor in de *Dichterlijke cypres bladen*, en de laatste maakte een gedicht op het afsterven van H. J. NAHUIJS, en dichtte de *Morgenzon* in de *Volksliederen van 't nut van 't algemeen.* Ook werd hij door het Kunst- en letterlievend genootschap met den gouden eerepenning bekroond, den 8sten van bloeimaand 1787. Waar berust deze eerepenning?
Zijn zij verwant, en zijn hunne ouders en afstammelingen benevens hunne geboorteplaats bekend?
ANDANTE.

Nicolaas Duin, Reis om de wereld wordt vermeld door JACOB DE BUCQUOI, in de *Kleine Waterwereld*, gevoegd achter de 16 *jarige reize naar Indiën.* Haarlem 1757; J. BOSCH, 2e druk, bl. 69. — Kan men mij ook opgeven, in welke boekerij zich deze reis bevindt, ten einde zoo mogelijk daar inzage van te bekomen? Zoo niet, alsdan mededeeling, in welk jaar en met welk schip deze reis heeft plaats gehad?
LABORANTER.

Dansliedeken uit den franschen tijd. Uit de volgende coupletten hier te lande voor den dans gecomponeerd en gebezigd in den tijd van NAPOLEON, kan men zien, zoo men het nog niet weten mogt, wat de plannen der Franschen waren en hoe stellig zij er op rekenden, dat zij die zouden kunnen volvoeren.

Soldats le Bal va se rouvrir
Et vous aimez la danse,
L'allemande vient de finir,
Mais l'anglaise commence.
D'y figurer tous nos français
Seront parbleu bien aise
Car s'ils n'aiment pas les anglais
Ils aiment les anglaises.

Les français donneront le bal.
Il sera magnifique.
Les anglais fourniront le local
Et payeront la musique,
Nous sur le refrain des couplets
De nos rondes françaises,
Nous ferons chanter en anglais
Et danser les anglaises.

D'abord par le pas de Calais
On doit entrer en danse
Le son des instrumens français
Marquera la cadence
Et comme l'anglais ne saura
Que danser des anglaises,
Buonaparte leur montrera
Les figures françaises

Allons mes amis le grand rond,
En avant face à face.
Français là bas reste d'aplomb,
Anglais change de place.
Vous mr. Pitt un balancé
Suivez, la chaine anglaise.
Pas de coté, chassé, croisé
C'est la danse française.

Men weet, dat zij tot hun leedwezen zich genoodzaakt hebben gezien, ten gevolge van onvoorziene omstandigheden, het aangekondigde bal voor een onbepaalden tijd uit te stellen.

KUNSTGESCHIEDENIS.

Drie prenten den amsterdamschen schouwburg betreffende. In mijne collectie prenten en teekeningen betreffende den amsterdamschen schouwburg, bevinden zich twee prenten, in teekening en formaat verschillende, doch beide hetzelfde onderwerp voorstellende. De onderschriften zijn: »*Uitstrooying van zeker papiertje, Bericht genaamt, door de Boekverkopers* IJNTEMA en TIEBOEL, *Uyt het venster onder de meenigte geworpen tegen* JAN SMIT, *Mr. timmerman te Amsterdam den* 10 *September* 1768," en »*Afbeelding van de wooning der Boekverkoopers* IJNTEMA *en* TIEBOEL, *zoo als dezelve zich vertoonden op Zaterdag* 10 *September* 1768."
Weet ook iemand mij eenige opheldering

omtrent deze prenten te geven; het schijnt toch wel, dat het feit belangrijk genoeg was om er twee verschillende prenten van te maken. JAN SMIT was destijds timmerman van den schouwburg.

Ook omtrent eene andere prent uit dezelfde collectie, zoude ik wel eenige opheldering wenschen. 't Is een prent van groot formaat, die zich vooral onderscheidt door gebrekkige uitvoering. Op den tweeden grond zit op eene verhevenheid Apollo omgeven door de Muzen en dartelende engeltjes. Op den voorgrond staan drie groote figuren, links MARTIN LUTHER, in 't midden MENNO SIMONS en regts CALVIJN, elk met een beschreven papier in de hand. In de hoogte wordt door vier engeltjes een banderol gedragen, waarop te lezen staat: *Jubelfeest des Amsterdamschen Schouburgs* 1738, terwijl wat lager een ander engeltje een rol draagt waarop staat: *Nederlants vijf en twintigste Vredejaar*. Het onderschrift der prent luidt: *Des Waerelds dwaasheid, als die komt van hooger hand, Waardeerd men boven goud en burgers groot verstand.*

Th. R.

Plaat van den zeeslag van 29—31 mei 1692. Heeft de volgende plaat eenige waarde?

Bovenhelft: *De Franse Vloot verdelgt door de Vereenigde Engelse en Staatse Vlooten* (29—31 Maij en vervolgt in Juny 1692).

Benedenhelft: Een gedichtje »Op de Alder-gedenkwaardigste Zee-slag" enz.

De eerste regels zijn:

»Victory, brave BATAVIEREN,
Gants *Vrankryk*, siet uw Zeege-vieren."

Onderschrift: Tot Leyden, by de Weduwe van JOHANNES TANGENA enz.

De kunstwaarde schijnt niet groot (graveurs-naam staat er niet op); naar de historische heb ik reden te vragen.

H. M. C. VAN OOSTERZEE.

Portret van M. Meiboom. Bestaat er ook een portret van MARCUS MEIBOOM (1630—1711), hoogleeraar in de letteren en de geschiedenis te Amsterdam in 1668?

In FR. MULLERS *Portr. catalogus* vinde ik het niet. J. C. K.

TAALKUNDE.

Nederlandsche voornamen (vgl. XVI. bl. 179). Hoewel de heer P. L. Wz. den naam REMMET, REYMET of REMMERT voor eene verbastering van REGINBERT houdt, kan ik nog niet van de meening afstand doen, dat REMMET hetzelfde als ROMBOUT is. Buiten dezen zijn mij in oude stukken meermalen de namen REMBOUT, REYMBOUT en REMBERT voorgekomen, ROMBOUT kan dus van REMBOUT in REMBET, en REMBET òf in REMMET, òf in REMBERT en REMMERT overgegaan zijn. Men kan aannemen, dat REMMERT uit REGINBERT is afgeleid, maar dit neemt niet weg, dat men eertijds REMMERT ook voor ROMBOUT gebruikt heeft. Indien ik echter dwaal, verzoek ik om eene teregtwijzing.

TH.

Nederlandsche voornamen. Ik wil met genoegen onzen medewerker TH. het bewijs leveren van hetgeen ik t. a. pl. mei weinige woorden heb gezegd.

Hij heeft de namen REMBERT, REMBET, REMMERT, REMMET, REYMET, REYMBOUT, REMBOUT en ROMBOUT gevonden en meent dat dit alles een en dezelfde naam is. Het zijn evenwel drie verschillende namen.

1°. REGINBERT. Het is bekend dat de letter *g* dikwijls uitgeworpen wordt, b. v. teil is op die wijze ontstaan uit tegel, meid uit maagd, leit uit ligt, brein is angels. braegen, zeil hoogd. segel; in het oudhoogd. is sein, segansa en steil, steigal. In het Friesch heeft dit nog meer plaats: dit heeft b. v. rein, wein, sein, terwijl wij in regen, wagen, zegen (sagena) de g behouden. REGINBERT werd evenzoo REINBERT.

Waar eene lettergreep op n, nk of nd eindigt en de volgende met eene lipletter begint, daar gaan die n, nk of nd veeltijds in de lipletter m over. Wij zien dit b. v. in aambeeld, zoo als meestal uitgesproken wordt in plaats van aanbeeld, in momboor voor mondboor, LAMBERT voor LANDBERT, HUMBERT voor HUNBERT, HUMFRIED voor HUNFRIED, GOMMER voor GUNDMAR, en ook in REMBERT voor REINBERT.

Er heeft hier nog eene verandering plaats gehad: de *ei* namelijk in de eerste lettergreep is in *e* overgegaan. Dit is iets zeer gewoons in eigennamen. Vele vindt men met *ei*, met *e* en met *i*. Zoo MEINE, MENNE en MINNE, HENDRIK, HENNE, HINNE en HEIN. Vóór mb is ei niet gemakkelijk uit te spreken: vandaar dat wij veel vaker REMBERT vinden dan REIMBERT.

Waar de m die eene lettergreep sluit, door eene b gevolgd wordt, assimileert zij deze gaarne. Emmer is eigenlijk ember. Voor momber zegt men op de Veluwe mommer, en de lombard wordt in Holland

lommerd genoemd. Uit LAMBERT werd LAMMERT, uit ROMBERT werd ROMMERT, en uit REMBERT werd op dezelfde wijze REMMERT.

Laat men nu de *r* in de laatste lettergreep weg, dan verkrijgt men REMMET. In het Friesch geschiedt dit gewoonlijk, b. v. in aard (melkmout), stjoerd (gestuurd), koarn (korrel), moarn (morgen), in de eigennamen AARND, DJOERD, RUURD, in de plaatsnamen Tirns, Warns, Schraard, Birdaard enz. Er wordt daar in de uitspraak wel iets gehoord, namelijk eene zeer flaauw uitgesprokene toonlooze vocaal, maar zoo weinig, dat een vreemdeling het meestal niet opmerkt. Vandaar dat in sommige eigennamen, waar die geschreven worden, de r wel eens eenvoudig weggelaten wordt, b. v. REMMET, SIBET, OLBET.

2°. REGINBOLD. Uit het gezegde zal Th. kunnen opmaken, hoe deze naam tot REINBOLD, REIMBOLD en REMBOLD vervormd wordt. Dat REMBOUD uit laatstgenoemden vorm ontstaan is, heeft geen bewijs noodig. Ieder weet dat de klank ou, waar die in nederlandsche woorden voorkomt, bijna altijd uit al of ol is ontstaan.

REMBOLD veranderde niet alleen in REMBOUD, maar somtijds ook in REMMELD, op dezelfde wijze als REMBERT in REMMERT. Doch behalve deze kan uit REMBOLD nog een andere vorm ontstaan zijn, namelijk REMMET. Want ik herinner mij meer dan eenmaal denzelfden persoon SIBET genoemd te hebben gevonden, die elders als SIBOLD voorkwam, zoo ook WIBET, die elders WIBOLD heette. Ik kan niet meer aanwijzen waar ik dat gevonden heb, omdat mijne aanteekeningen over friesche eigennamen verloren zijn gegaan; maar stelt Th. er belang in er voorbeelden van te zien, hij zoeke dan het *Charterboek* van SCHWARZENBERG, 1[e] deel, na: ik weet zeker dat hij er daar althans enkele aantreffen zal. Zijn nu REMMET, SIBET, WIBET, door uitwerping der *l* uit REMMELT, SIBELT, WIBELT ontstaan? Ik geloof het niet. Want de l is in zulke woorden gemakkelijk uit te spreken en valt om die reden niet ligt uit. Ik herinner er mij ook geene voorbeelden van. Eerder zou ik denken dat wij dezen vorm moeten afleiden van REMMOLD, SIBOLD, WIBOLD, waarin *al* of *ol* eerst den *ô*- of *ao*-klank heeft aangenomen, denzelfden dien wij hooren in de friesche woorden wrald (wereld), kald (koud), ald (oud) en dergelijke, en later in de toonlooze vocaal is overgegaan. Dit laatste is niet vreemd. In lettergrepen die het accent niet hebben, en waarvan de beteekenis niet meer verstaan wordt, kan elke klank tot toonlooze vocaal worden.

3°. ROMBOUT. Bij gebrek aan oude voorbeelden, kan ik niet met zekerheid zeggen, wat het eerste deel van dezen naam oorspronkelijk is. Ik zou het misschien kunnen doen, indien ik gelegenheid had het woordenboek van FÖRSTEMANN na te slaan. Wel vind ik bij GRAFF den naam RUMBOLD opgegeven, doch daar hij, zoo als gewoonlijk bij eigennamen, het werk niet noemt waarin hij dezen naam gevonden heeft en wij dus niet weten in welken tijd en in welk gedeelte van Duitschland de door hem vermelde RUMBOLD geleefd heeft, geeft zijne opgave ons weinig licht. Ik vermoed dat het eerste gedeelte van den naam het woord *roem* (oudhoogd. hruom, hrôm) is, indien althans dit woord — dat in de middeleeuwen en zelfs nog in de 16[e] eeuw, doorgaans een ongunstige beteekenis had — in ouden tijd, even als nu, zoowel in goeden als in slechten zin gebruikt werd. Doch, hoe dit zij, zeker is het, dat het eerste deel van den naam ROMBOUT niet hetzelfde kan zijn als dat van REMBERT en REMBOLD, maar een woord zijn moet met den klank *u* of *ô*.

Derhalve:

De door Th. genoemde namen verschillen in oorsprong van den naam ROMBOUD. Dat zij daarmede verwisseld zijn is mij nooit gebleken. Het zou mij ook verwonderen indien dit geschied was. Vóór r gaat de e wel eens in o over; vóór l of m echter moge zij in u overgaan, doch hier blijft het gewoonlijk bij.

REMBERT, REMMERT, komen van REGINBERT; REYMBOUT, REMBOUT en REMMELT komen van REGINBOLD.

REMBET en REMMET zijn of uit REGINBERT of uit REGINBOLD ontstaan.

P. L. Wz.

Nederlandsche voornamen. Bij het invoeren der nieuwe nederlandsche spelling, kan het niet anders dan nuttig geacht worden, dat ook meer eenheid in, en eene juiste spelling der nederlandsche voornamen ingevoerd worde, waartoe vooral een naauwkeurig onderzoek naar den oorsprong en de afleiding van vele dier voornamen noodig zal zijn.

De wijze waarop deze eenheid en juiste spelling later in te voeren is, kan behandeld worden, zoodra de taak van voorloopig onderzoek afgeloopen zal zijn.

Doch om dit veel omvattende werk voorte bereiden moet de *Navorscher* in staat gesteld worden het plan duidelijk te overzien, om daarop ordelijk zijne aanmerkingen te kunnen mededeelen.

Tot dat einde zal het noodig zijn dat eene *alphabetische naamlijst van de thans gebruikelijke nederlandsche voornamen* worde zamengesteld en in dit tijdschrift worde

openbaar gemaakt, om daarna regelmatig te kunnen treden in een onderzoek naar oorsprong en afleiding, waaruit dan de juiste spelling volgen zal.

Ik geef tot dat einde in overweging h.h. medewerkers uit te noodigen vóór 1 november 1866 aan het bestuur van den *Navorscher* in te zenden naamlijsten van de bij hen bekende gebruikelijke nederlandsche voornamen (echter zonder verdere bijvoegingen, op- of aanmerkingen en zooveel mogelijk in alphabetische orde), om daaruit eene algemeene alphabetische naamlijst zamen te stellen en te plaatsen in den eerstvolgenden (XVII) jaargang van dit tijdschrift, aan te vangen in n°. 1 en geregeld te vervolgen.

Mogt dit noodig zijn dan ben ik tot medewerking en hulp bij de zamenstelling der algemeene naamlijst bereid.

Dordrecht.

J. A. SMITS VAN NIEUWERKERK.

Nederlandsche voornamen. Onze geachte medewerker, de heer SMITS VAN NIEUWERKERK, wenscht dat te gelijk met de invoering der nieuwe spelling, meer eenheid gebragt worde in de spelling der voornamen, dat daartoe de redactie van den *Navorscher* in het volgende deel eene alfabetische lijst van die namen geve in juiste spelling.

Het is nog de vraag of de nieuwe spelling ingevoerd zal worden. Men is het over het wenschelijke daarvan nog niet eens. Ik voor mij erken, dat onze tegenwoordige spelling in verscheidene opzigten verbetering behoeft, en ik zou er niets tegen hebben, indien men daar waar het bewezen is dat SIEGENBEEK gedwaald heeft terstond een betere spelling aannam. Maar ik zou niet wenschen, dat men het systeem der bewerkers van het *Woordenboek* in zijn geheel ten grondslag legde aan onze spelling: want bij het vele goede dat het heeft, heeft het, naar mijn oordeel, vele en voor een gedeelte groote gebreken. Ik zou vreezen, dat, mogt de taal er aan de eene zijde bij winnen, zij er aan de andere zijde ten minsten evenveel bij verliezen zou.

Hoe het echter hiermede ga, ik geloof dat eene lijst zooals de heer S. v. N. verlangt in meer dan een opzigt nuttig kon zijn. Zij zou ons een overzigt geven van den schat van voornamen dien wij bezitten. Die schat is groot. Ik heb eene lijst gehad van friesche voornamen — zij is drie jaren geleden met mijne overige papieren verloren gegaan — die een getal van omstreeks 1400 mansnamen bevatte. Er waren er daaronder, die ook in andere provinciën voorkomen, en eenige, hoewel zeker niet vele, die niet meer gebruikt worden. Doch al rekent men er deze af, het getal blijft nog groot: vooral wanneer men bedenkt dat er nog eenige honderden nederlandsche mansnamen zijn, die in Friesland weinig, in onze overige provinciën meer voorkomen en die ik daarom niet op deze maar op eene andere lijst had geplaatst. Men zou verder door een lijst, zoo als vrager wenscht, allen die er prijs op stellen hunnen naam goed te schrijven — en daar stelt ieder beschaafd mensch prijs op — den weg daartoe wijzen. Misschien zelfs zou men daardoor medewerken om een aantal bespottelijke namen langzamerhand door betere te doen vervangen.

Doch er zijn aan deze zaak groote moeielijkheden en bezwaren verbonden. Ik zie er reeds vele en toch twijfel ik niet of er zullen zich nog wel andere opdoen, waaraan ik tot nu toe nog niet gedacht heb. Laat ik hier enkele opnoemen.

Moet iedere letterkundig arbeid, zal er iets goeds van komen, beginnen met verzamelen, hier vooral is dit noodig. Maar hoe zal het mogelijk zijn eene vrij volledige lijst van voornamen te verzamelen? Er bestaan lijsten van. Men vindt er eene in het 5e deel van het *Belgisch Museum.* Maar vooreerst is die lijst verre van volledig. Ten anderen vindt men er nog al fouten in, niet alleen loutere spelfouten, maar ook zulke, die, zij mogen dan aan den verzamelaar of aan den letterzetter te wijten zijn, het moeielijk maken te beslissen, welke naam bedoeld wordt. Ik herinner mij, dat het *Vaderlandsch Museum* van prof. SERRURE ook zoodanige lijst bevat; maar ik heb dat werk niet meer. Bedriegt mijn geheugen mij niet, dan valt er hetzelfde van te zeggen als van die in het *Belgisch Museum.* In het laatst der vorige eeuw heeft WASSENBERGH er eene gegeven, herdrukt in zijne *Taalkundige Bijdragen*, 2e st. bl. 87 en verv. Volledig is deze lijst ook niet; maar zij onderscheidt zich daarin van de vorige, dat zij met zorg en naauwkeurigheid is opgemaakt. Toch geloof ik, dat zij niet al te zeer te vertrouwen is. WASSENBERGH heeft daarin namen opgenomen, door hem in dagbladen, vooral in de *Leeuwarder Courant* gevonden, waarvan ik vermoed, dat sommige niet anders zijn dan bekende en niet ongewone namen, doch daar ter plaatse verkeerd gespeld. *Onmogelijk* is het geven van eene geheel volledige lijst wel niet. Men zou die kunnen opmaken, indien men al de biljetten bij de laatste volkstelling ingeleverd, nazag en daaruit hetgeen noodig was opteekende. Maar wie zal tot zulk een werk den tijd en den moed hebben? Wij zouden ons echter vooreerst kunnen vergenoegen met eene wel niet geheel volledige,

maar toch het grootste deel der namen bevattende lijst, die dan later kon aangevuld worden. Doch hiertoe zou noodig zijn, dat in elk gedeelte van ons vaderland iemand de moeite op zich nam om de daar in gebruik zijnde namen, zoo vele hij er vinden kon, te verzamelen. Ik zeg in elk gedeelte van ons vaderland, niet in elke provincie, want dikwijls is een naam in een gedeelte eener provincie niet zeldzaam, die in een ander gedeelte dier provincie in het geheel niet voorkomt. Kunnen wij hopen overal waar het noodig is de zoodanigen te vinden? Ik vrees er voor. Wel vertrouw ik dat onze medewerkers in Noordholland en Zeeland ons niet verlegen zullen laten, maar wie voorziet ons van lijsten der namen die b. v. in Drenthe en in de verschillende gedeelten van Noordbrabant in gebruik zijn?

Maar onderstellen wij voor een oogenblik, dat uit alle deelen van ons vaderland vrij volledige lijsten ingekomen zijn. Nu komt er een ander bezwaar voor den dag. Welke namen zullen wij op onze lijst opnemen? Alle zonder onderscheid? Zeker niet. Het is eene lijst van nederlandsche voornamen: de namen die deze eigenschap niet bezitten, behooren er dus niet op voor te komen. De toepassing van deze regel is echter niet gemakkelijk. Bijbelsche namen en heiligennamen maken elk eene bepaalde klasse uit van de namen die in ons vaderland in gebruik zijn: zij kunnen dus niet meer tot de vreemde gerekend worden. Namen derhalve als b. v. ABRAHAM, DAVID, JOHANNES, LUCAS, als VICTOR, CLEMENS, ALEXANDER enz. moeten opgenomen worden. Niet nederlandsch echter zijn de heiligennamen die oorspronkelijk duitsch zijn, maar waar een latijnsche uitgang aangevoegd is, b. v. ARNOLDUS, HERMANUS, HUBERTUS. Niet deze tweeslachtige monsters dus, maar alleen de echte, onverbasterde, ARNOLD, HERMAN, HUBERT moeten worden toegelaten. Hoogduitsche, fransche en engelsche namen, zij mogen door sommigen in Nederland gedragen worden, zijn niet nederlandsch, evenmin vreemde vormen van namen, die in anderen vorm bij ons in gebruik zijn, b. v. LUDWIG en KARL, JACQUES en HENRI, RALPH en EDWARD. Maar friesche namen, moeten wij deze als nederlandsche beschouwen of niet? Dat Friesland tot Nederland behoort en dat dus friesche namen in Nederland gedragen worden, komt hier niet in aanmerking. Want dan zouden een aantal fransche en engelsche namen insgelijks opgenomen moeten worden, omdat Nederlanders ze dragen. De lijst moet niet bevatten namen in Nederland in gebruik, maar nederlandsche namen. Bijbelsche en heiligennamen worden hierdoor niet uitgesloten: want deze moeten tot onze taal gerekend worden om dezelfde reden, waarom wij een aantal woorden van vreemden oorsprong er toe rekenen, namelijk omdat zij sedert zoo langen tijd en zoo algemeen in gebruik zijn, dat er niemand meer is die ze als vreemde woorden beschouwt. Het Friesch echter is geen dialect van het Nederlandsch, maar eene taal van deze laatste verschillend: in een woordenboek der nederlandsche taal behooren derhalve friesche woorden niet te huis en hieruit zou men ook welligt de gevolgtrekking maken, dat op eene lijst van nederlandsche namen de friesche niet behoorden voor te komen. Ik geloof evenwel niet, dat deze gevolgtrekking juist zou wezen. Want wat noemt men gewoonlijk friesche namen? Namen die in Friesland algemeen, maar buiten Friesland niet zoo veel in gebruik zijn. Men vindt ze evenwel nog al veel in de provincie Groningen; in Drenthe zijn zij verre van zeldzaam. In onze overige provinciën, vooral in Noordholland, ontmoet men er gedurig, ja zelfs in de zuidelijkste deelen van ons land, b. v. in Zeeland, hoort men namen, die gewoonlijk tot de friesche gerekend worden. Hoe komt dit? Hebben zich hier en daar Friezen neergezet en hunne namen daarheen overgeplant? Dit is eene van de oorzaken van het bestaan dier namen in verschillende andere provinciën, maar niet de voornaamste. Het is vooral hieraan toe te schrijven: bij alle volken van duitschen stam waren dezelfde namen in gebruik. Zelfs vindt men bijna overal dezelfde verkortingen, zamentrekkingen en verkleiningen daarvan. Zoo vond men ook oudtijds in alle deelen van ons vaderland dezelfde namen. Voor een groot deel zijn deze door namen van vreemden oorsprong verdrongen. Friesland heeft de oude namen het trouwst bewaard. Ook in het noordelijk gedeelte van Groningen, welks inwoners van frieschen oorsprong zijn, en in Noordholland, vooral in Westfriesland, zijn er nog vele bewaard gebleven; geheel en al verdwenen zijn zij nergens. Het zijn dus namen die wij even goed nederlandsch als friesch kunnen noemen. Zij behooren tot beide talen te gelijk. Zij mogen daarom op eene lijst van nederlandsche voornamen niet ontbreken. Er zijn echter namen, die een bepaald frieschen vorm hebben, waarin klanken voorkomen aan het Nederlandsch vreemd, b. v. EABE, EALE, TJALLE, TJERK. Moeten deze van de lijst weggelaten worden?

Sommige namen worden in verschillende streken verschillend uitgesproken en bij gevolg verschillend geschreven. In Fries-

land b. v. zegt men OEGE, in Groningen UGE, in Friesland OENE, in Groningen ONNO. In Holland zegt men AREND, in Friesland AAREND, in Holland BAREND, in Groningen en Overijssel BEREND. In Holland zegt men DIRK, in Overijssel en de Graafschap DERK, in Friesland DURK. SIWERT, SIVERT en SIJVERT zijn alle drie in gebruik Ik geloof dat al deze vormen opgeteekend moeten worden. Maar hoever moet men daarin gaan? Moet men ook WULLEM en DUWERTJE, zooals men in Noordholland, in Waterland vooral, voor WILLEM en DIWERTJE zegt, opnemen? Ik geloof het niet. Toch vrees ik dat het niet gemakkelijk zal zijn hier de juiste grenzen aan te wijzen.

Het spreekt van zelven, dat nederlandsche namen, die men door het op eene onhandige wijze aanhechten van een latijnschen staart verknoeid en bespottelijk gemaakt heeft, als ALIANA, DERKELINA, JETSKELINA, LOUWERINA en dergelijke (het zijn voor het grootste gedeelte vrouwennamen) op eene lijst van nederlandsche voornamen geene plaats verdienen. 't Is echter al weêr de vraag, hoe verre moet men hier gaan? B. v. ALIDA en ALETTA zijn domme en smakelooze vervormingen van den naam AALTJE en even slecht, even weinig nederlandsch als de zoo even genoemde. Zij zouden om die reden behooren weggelaten te worden. Maar zij komen zoo dikwijls voor, dat men ze toch bijna niet weglaten kan.

Eene andere vraag: hoe weet men welke namen in gebruik zijn, welke niet? Sommige namen komen zoo zelden voor, dat men ze voor uitgestorven houdt, terwijl het nogtans later blijkt dat er nog enkele voorbeelden van gevonden worden. Ik heb b. v. jaren lang den naam LINSE gekend, eer ik iemand vond dien hem droeg. Den naam TJALLEF heb ik nergens anders dan op het eiland Terschelling aangetroffen. Ik geloof echter dat dit bezwaar niet groot is. 't Zal hier altijd beter zijn te veel dan te weinig te geven. Het is beter dat een naam die een echt nederlandsche is op de lijst voorkomt, al is hij sedert eene halve eeuw niet meer gebruikt, dan dat een naam, die nog enkele malen voorkomt, vergeten wordt.

Het bepalen van de wijze waarop de namen behooren geschreven te worden, heeft ook groote moeielijkheid. Daaromtrent moeten vaste regels gesteld worden. Van de bezwaren daaraan verbonden wil ik nu niet spreken. Maar in ieder geval hangt de spelling van een naam voor een gedeelte af van den oorsprong daarvan en hoewel die van de meeste wel aan te wijzen is, zijn er toch sommige, waarvan de oorsprong mij nog onbekend is gebleven.

Ik heb hier eenige van de bezwaren opgenoemd (op verre na niet alle) aan de uitvoering van het plan van den heer S. v. N. verbonden. — Ondanks al die bezwaren, ben ik echter bereid den arbeid op mij te nemen, dien hij mij wenscht op te dragen, en in den *Navorscher* eene lijst te geven van nederlandsche voornamen, zoo als die behooren geschreven te worden. Ik zal dit echter slechts kunnen doen, indien onze medewerkers in verschillende deelen van ons vaderland mij daarin krachtig behulpzaam zijn, door mij lijsten te doen toekomen van voornamen, die nog in gebruik zijn. Men kan zulk eene lijst zamenstellen uit de namen, die men in zijne woonplaats en den omtrek daarvan hoort. In sommige deelen van ons vaderland kunnen gedrukte stukken veel hulp bieden. Voor de stad Utrecht b. v. zou men eene breede lijst, die der volledigheid zeer nabij komt, kunnen verzamelen uit het *Tijdschrift voor de Geschiedenis en Oudheden van Utrecht*, waarin men naamlijsten vindt over verscheidene jaren van hen, die in genoemde stad geboren en overleden zijn. Er zijn verscheidene dag- en weekbladen, o. a. de *Purmerender Courant*, waarin men de namen leest van allen, die in eene of meer gemeenten als geboren, gestorven of gehuwd bij den burgerlijken stand zijn ingeschreven. Mogelijk zijn er nog andere hulpmiddelen, die mij nu niet voor den geest komen. Ik herhaal dus het verzoek, door den heer S. v. N. gedaan aan allen die in de zaak belang stellen, om naauwkeurige lijsten van hun bekende, nog in gebruik zijnde voornamen te willen inzenden, zooveel mogelijk in alphabetische volgorde. De aanmerkingen en toelichtingen die men er zou willen bijvoegen aangaande de verschillende uitspraak en schrijfwijze, den oorsprong der namen, de plaatsen waar zij vooral gebruikt worden, of wat verder merkwaardig moge zijn, zullen mij zeer welkom wezen. Vooral van zeldzaam voorkomende namen, zou ik gaarne weten, waar en door wie zij gedragen worden.

Dat ik reeds in januarij van het volgende jaar het eerste gedeelte der lijst zal leveren, durf ik niet stellig beloven. Dit zal afhangen van den tijd wanneer de lijsten ingezonden worden en van de bezwaren die ik bij mijnen arbeid zal ontmoeten. Omtrent menigen naam zal ik den lezers van den *Navorscher* nog inlichting moeten vragen. Ik hoop dat zij mij niet verlegen zullen laten.

P. LEENDERTZ, WZ.

Kindschheid of kindsheid (vg. XVI. bl. 177). Tegen de opmerkingen van mijn geachten vriend, den redacteur, moet ik in-

brengen dat men, 1° in zaken van spelling reeds ter wille van den goeden smaak niet *al* te consequent moet willen zijn; 2°. dat de door hem aangevoerde woorden, hoewel van gelijke spelling, van geheel uiteenloopende beteekenis zijn, *kindsheid* en *kindschheid* daarentegen alleen in den leeftijd der bedoelde *kinderen* verschillen; 3°. dat (gelijk hij zelf trouwens mede opmerkt) ook bij *nog* en *noch* hetzelfde spellingsverschil betracht wordt.

V. VL.

Kindschheid of kindsheid. Ik geloof niet, dat ik al te consequent wil zijn, wanneer ik meen dat geen spellingsverschil moet gemaakt worden, waar een en hetzelfde woord in tweederlei beteekenis gebruikt wordt, waar het in beide beteekenissen geheel op dezelfde wijze wordt uitgesproken, en waar geen vaststaand gebruik is, dat eene verschillende spelling aanbeveelt. Hoe ik tegen de wetten van den goeden smaak zou zondigen, door *kindschheid* in beide gevallen met *ch* te spellen, kan ik niet begrijpen.

De twee beteekenissen, waarin *kindschheid* gebruikt wordt, loopen te ver uit elkander om aanleiding te geven tot misverstand. Bij woorden als *recht* en *licht* heeft men veel meer reden om daarvoor te vreezen.

Het spellingverschil, dat gemaakt wordt tusschen *noch* en *nog*, wat de bewerkers van het *Woordenboek* willen laten blijven bestaan, acht ik geheel willekeurig en daarom af te keuren. Toch staan de gevallen hier niet gelijk. Het verschil in spelling, dat tusschen *noch* en *nog* gemaakt wordt, zou men nog eenigzins kunnen verdedigen, door op een vrij algemeen gebruik gedurende eenigen tijd te wijzen. Zulk een gebruik bestaat ten opzigte van *kindschheid* en *kindsheid* niet.

Dat men een nederlandsch woord, dat in twee verschillende beteekenissen gebruikt, maar toch op dezelfde wijze uitgesproken wordt, op tweederlei wijze wil schrijven, — ik geloof niet dat daar een tweede voorbeeld van te vinden is.

P. L, Wz.

Namen en beschermheiligen van gilden (vgl. XV. bl. 371; XVI. bl. 61, 124, 180, 215). Bij de op bl. 180 opgenoemde werken kan ik nog voegen: ALPHONSE WAUTERS, *Notice historique sur les anciens sermens ou gildes d'arbalétriers, d'archers, d'arquebusiers et d'escrimeurs, de Bruxelles.* Bruxelles 1848.

Breda. C. VAN MAANEN.

Namen en beschermheiligen van gilden. De schoolmeesters van Antwerpen hadden St. AMBROSIUS tot schutsheilige. VAN ORDEN, *Bijdr.*, pl. VIII n°. 7.

Of nu alle schoolmeesters het patronaat van St. AMBROSIUS verkozen hadden, durf ik niet met zekerheid zeggen.

Een schoolmeestersgild bestond te Haarlem, en mogelijk weet een der medewerkers van den *Navorscher* den heer J. V. D. BAAN en ook mij te zeggen wie hun schutspatroon was.

In Amsterdam is mij dit gild onbekend: noch bij WAGENAAR noch in de handvesten der stad heb ik iets van een schoolmeestersgild gevonden. *L'histoire de l'imprimerie* (*Le livre d'or des Metiers*) maakt van de schoolmeesters slechts melding, waar het zegt dat zij in de vier steden Autun, Brest, Chalons en Dijon vereenigd waren onder een gild met *les Maîtres Ecrivains.*

Bij vier der aldaar voorkomende gildeblasoenen lees ik:

»La communauté des (maîtres) écrivains de.... réunie à celle des Maîtres d'Ecole de la même ville.

Een schutspatroon wordt ook hier niet opgegeven.

Kan iemand mij nu nog de plaatsen opgeven van de noordelijke en zuidelijke Nederlanden waar deze gilden bestaan hebben?

Ben ik goed onderrigt, dan zijn er dit zeer weinige in getal.

Amsterdam. F. H MASCHHAUPT.

Namen en beschermheiligen van gilden. Hadden de schoolmeesters ook eenen patroon of beschermheilige? vraagt J. VAN DER BAAN.

In VON RAUMERS *Historisches Taschenbuch*, 8en jaargang, lees ik op bl. 502 het volgende:

Eine Bruderschaft S. JOHANNES der Evangelisten zu Brugge bestand 1454 aus Schreibern, Schulmeistern, Bücherhändlern, Holzdruckern (printers), Illuminatoren, Buchbindern und Bildermachern (beeldemakers).

Breda. C. VAN MAANEN.

Namen en beschermheiligen van gilden. De vier gekroonden waren vier broeders, met name: SEVERUS, SEVERIANUS, CARPOPHORUS en VICTORINUS. Zij werden in het jaar 304 gedurende de vervolging van DIOCLETIANUS gemarteld, wijl zij zich tegen den afgodendienst verklaard hadden. Zij werden op den Larikaanschen weg begraven en dadelijk onder den titel van *de vier gekroonden* vereerd. Paus GREGORIUS *de Groote* maakt melding van eene kerk, onder hunne aanroeping gewijd, welke door LEO IV in 841 hersteld en later verbrand zijnde, door PASCHALIS II herbouwd werd. Aan

de kerk der vier gekroonden te Rome ontleent een kardinaal-priester zijnen titel. Hun feestdag is den 8sten november.

ANDANTE.

Mechoore (vgl. XVI. bl. 181). Dit woord is eene verbastering van het woord *bechoore* of *bechooretje*, afgeleid van het hebreeuwsche בכור (*bechoor*), eerstgeborene. De Jodenknapen zijn van de oudste tijden gewoon op den dag vóór en de dagen van het paaschfeest met hazelnoten of groote noten te spelen, bij welk spel, zoo als D. D. D. heeft gezien, werkelijk hij die de eerste (ietwat grootere) noot, de »*bechoore*" [1]) genoemd, raakt, voor zich de gansche rij wint; terwijl wanneer een noot uit het midden wordt geraakt of weggeschoten, alleen de noten ter linkerzijde aan den winner komen. In mijne jeugd, hoe weinig liefhebber van spelen voor het overige, heb ik dit spel met mijne schoolmakkers dikwijls meêgedaan. Een term was er echter bij, die ik ook thans nog niet begrijp, te weten: *op neus*. Aldus heette de wijze waarop men overeenkwam wie het eerst mogt schieten; en die hierin bestond, dat ieder op zekeren afstand van de rij zijne noot liet wegrollen. Hij wiens noot het verst van de rij neêrkwam, kreeg het eerste schot, en zoo vervolgens. De oorsprong van dit spel is moeilijk te vinden. Doch van oudsher was het gebruikelijk bij de Israelieten, den dag vóór het paaschfeest aan de kinderen *noten* en *geschroeide aren* te eten of te spelen te geven; eensdeels om hen wakker te houden, daar zij al zeer jong bij het ceremoniëel der paaschavonden aanzitten; en anderdeels omdat men op die avonden niet zoo als gewoonlijk vruchten nà den eten gebruikt, en welligt werden om de kinderen scha deloos te stellen, hun vóór den eten *noten, geschroeide aren* enz. gegeven, waarmede zij, zoo als thans nog met de pepernoten geschiedt, gingen spelen.

D. D. D. heeft nu het woord *mechoore* gehoord, doch stellig niet uit den mond van Jodenkinderen, maar van Christenkinderen, die dit spel van eerstgenoemden afgezien, doch, voor *bechoore*, *mechoore* verstaan hebben.

Hieruit kan men opmaken, hoe soms een woord bij het volk kan worden opgenomen, dat geheel en al aan de taal des lands vreemd is.

Leeuwarden. ALEXANDER.

---

[1]) Die noot werd welligt *bechour*, eerstgeborene, genoemd, ter herinnering dat in den nacht van paschen alle *eerstgeboren* Egyptenaren omkwamen en die der Israelieten behouden bleven.

Heelal. De eerste regels van HOOFTS, uit den *Adone* van MARINO vertaald of nagevolgd gedicht *op Venus en Adonis*, luiden:

De swaerste stondt van ramp, van ijslijk ongeval
En allerbitterst' wr beschooren voor 't heelal,

en bij dit laatste woord vindt men in de uitgaven (niet in het handschrift) op den kant aangeteekend *univers*. Daaruit blijkt, dat dit woord in dien tijd nog niet algemeen verstaan werd, dus althans nog weinig in gebruik was. Is het een woord door HOOFT uitgedacht, of kan men er oudere voorbeelden van aanwijzen?

P. L. Wz.

Verklaring van nederlandsche spreekwoorden en spreekwijzen (vgl. XIII. bl. 48, 118, 314, 343; XVI. bl. 52, 79, 145). **Aanteekeningen op het Spreekwoordenboek van den heer Harrebomée.** *De gespaarde mond geeft eene goede rente maar maakt ter markt slecht vertier.* Er staat in de spreekwoordenverzamelingen:

Ghesparighen mondt is een goede rente:
Maar maeckt ter marckt quade vente,

en de heer HARREBOMÉE twijfelt wat *ghesparig* hier beteekent, *gespaard* of *sparende*. Het beteekent noch het eene noch het andere. *Ghesparig* is *spaarzaam*. *Ghesparen* is nagenoeg hetzelfde als *sparen*. *Karel ende El.* vs. 1028

So langhe alse u God ghespaert,

en *sparig* komt bij HUYGHENS in de beteekenis van *spaarzaam*, *sparigheid* bij HOOFT in die van *spaarzaamheid* voor. Een mond die weinig verslindt, die goedkoop te onderhouden is, wordt hier een *sparige*, *spaarzame* mond genoemd, even als onze huismoeders eenen kachel en eene lamp die weinig brandstof behoeven, eenen *zuinigen* kachel en eene *zuinige* lamp noemen.

Als wij bij den heer H. het spreekwoord lezen: *het is haast gedaan met den mensch, en hij kan toch zoo regt veel goed doen*, dan zouden wij meenen dat de beteekenis was, 's menschen leven is kort en hij kan toch in dien korten tijd veel goeds verrigten. Maar als wij zijne aanteekening daarbij lezen, dan zien wij dat het spreekwoord geene lofreden maar eene klagt bevat. Die aanteekening luidt aldus: „op *Campen* bl. 26 en bij MEYER bl. 13 vindt men het spreekwoord volgenderwijze opgegeven: *het is haast gedaen om een menschen, ende hy cost doch so recht veele op te brengen.* Het woordje *om* had vroeger meermalen de beteekenis van ons tegenwoordig *voor; voor een mensch is 't haast gedaan* zegt dan: *'t is haast uit met den mensch* (naardien hem de krachten begeven). *Kost* hoort men nog dikwijls in

de volkstaal bezigen voor *kon*. *Opbrengen* zal hier zooveel zijn als *teweegbrengen* of *voortbrengen* of blootelijk *doen*." — Maar hoe komt *opbrengen* aan die beteekenis? Elders heeft het die niet en hier ook niet. De heer H. zat er meê verlegen, omdat hij het woord *kost* in eene verkeerde beteekenis had opgevat. Dit kan hier de verl. tijd van *kunnen* niet zijn. *Kunnen* heeft den infinitivus zonder *te* achter zich, en reeds hieruit, dat wij hier niet lezen *opbrengen*, maar *op te brengen*, blijkt, dat *kost* in dit spreekwoord niet de verl. tijd van *kunnen*, maar de tegenw. tijd van *kosten* is. *Opbrengen* komt in vroegeren tijd veel voor in de beteekenis van *opvoeden*, *grootbrengen*. b. v. Statenbijbel. *Ezech*. XIX. 2. Sy [nml. de leeuwinne] bracht hare welpen op in 't midden der jonge leeuwen. *Jes*. XXIII. 4. Ick en hebbe geen jongelingen groot gemaeckt, noch geene jonge dochters opgebracht. Het spreekwoord beteekent dus: het is spoedig gedaan met een mensch en het kost toch zoo heel veel hem groot te brengen. Laat ik er bij voegen, dat hier niet gesproken wordt van de moeite of de zorg, maar alleen van het geld dat daaraan te koste gelegd moet worden. Als wij zeggen *hij of het kost veel van* bedoelen wij daarmede altijd, dat het op onze beurs aankomt.

Daar goe minne plagh te zijn
Blijft zo geern een wortelkin.

Voor dit laatste woord leest men elders *vonkelkijn*. Beide lezingen passen hier even goed. De eerste kende men reeds in 1486, toen CLAES WILLEMSZ. onder zijn afschrift van *Der minnen loep* schreef:

Daer reyne liefte plach te zijn
Daer blijft noch gaern een wortelkijn.

Des zomers een wambuis en des winters eene pij, doet den molen goed en bakt op zijn' tijd. De heer H. teekent hierbij aan:
„GRUTERUS III, bl. 168, geeft op:
Somers een scabbe, swinters een pye:
Doet ter molene, en bact te tye.
Scabbe = *schabbe* is wambuis, maar wordt ook wel voor *mantel* gebezigd; *doet* zegt zooveel als *voldoet; ter molene* is *op den molen* en *te tye* beteekent *op zijn' tijd*. GRUTERUS' opgave doet door zijn dubbele punt in den tweeden regel des spreekwoords eene opheldering van den eersten veronderstellen; vandaar de opgegeven constructie.
MEIJER, bl. 78, zegt:
Somers een scabbe, ende swinters een pye;
Doet ter muelene, ende backt te tye.
Hiermede moge nu volmaakt hetzelfde gezegd zijn, MEIJERS opgave doet door zijne puntkomma aan twee afzonderlijke uitdrukkingen denken. Bestaan die, dan zou men kunnen lezen: *'s zomers een* (licht) *wambuis* of *een* (lichten) *mantel*, *'s winters eene* (dikke) pij; *doet op den molen, en bakt op zijn' tijd*, waar *doet* en *bakt* dan gebiedende wijzen zijn." Noch de eene verklaring evenwel, noch de andere helpt ons hier te regt. Wij hebben hier, in weerwil van de puntkomma, niet twee afzonderlijke uitdrukkingen, maar eene enkele en dit zal ons duidelijk worden, wanneer wij de beteekenis van enkele woorden wel begrijpen. Een *schabbe* is een kleed van dunne stof (*toga levis* zegt KILIAAN) en even als een pij, die van dikkere stof gemaakt was en dus in den winter gedragen werd, een eenvoudig, weinig kostbaar kleedingstuk. *Doen* is niet *voldoen*. Het is iets anders: het is *plaatsen*, *maken dat iets op eene plaats komt*, *op eene plaats brengen*. Zoo zeggen wij b. v. Ik zal mijn zoon op de kostschool doen: hij heeft dien jongen bij den kleêrmaker gedaan: doe dien hoed in de doos. In vroegeren tijd gebruikte men het woord in dezelfde beteekenis in zinnen, waarin wij het niet meer zouden gebruiken. B. v.:
Carel ende Eleg. vs. 134.

Het was altoos sine sede,
Datmen sine wapen dede
Ten bedde daer hi lach.

d. is.: dat men zijne wapenen daar plaatste.
Der minnen loep, IV. 1408 var.:

Si voer dairwaert hoirre vairde
Om him te helpen doen ter aerde.

d. i.: om hem te helpen ter aarde bestellen, begraven.

Ter molene doen is alzoo wat wij noemen naar den molen brengen, en het spreekwoord wil zeggen: wie in den zomer eene schabbe en in den winter eene pij draagt, derhalve, wie zich met eenvoudige kleeding te vreden stelt, niet veel geld aan zijne kleeding te koste legt, kan koorn naar den molen brengen en op zijnen tijd bakken. Het behoort nog tot den tijd, toen men het brood niet bij den bakker kocht, maar ieder het zelve bakte.

Die nooit een oud paard bereed, is geen goed paardrijder. De heer H., die het spreekwoord dus opgegeven had, zegt later in de *Bijlage*: »De goede paardrijder wordt alleen bij gevolgtrekking gekend, maar niet bepaald genoemd. Zoo bij GHEURTZ, bl. 40: *Hy bereedt noyt guedt peerdt*, *die gheen oudt peerdt en bereedt;* en bij GRUTERUS III, bl. 138 en MEIJER, bl. 102: *die noit oud paard en bered en red noit goet paard.* *Red* en *bered* voor *reed* en *bereed* is zeker naar een bovenlandsch dialekt. DE BRUNE spreekt niet van *'t berijden* van een *goed*, in tegenoverstelling van een *oud paard*, maar van zijne *waarde*. Bl. 354 doet hij dat in deze woorden:

Die noyt en zat op 't oude peerd
Weet niet, wat een goed peerd is weerd.

en bl. 355 als volgt:

Die noyt op een oud peerd en zat
Wat een goed peerd is, niet en vat."

Doch er wordt hier niet van een goed paardrijder gesproken; er wordt daar ook niet aan gedacht. DE BRUNE heeft om den wille van het rijm het spreekwoord wat veranderd, maar de zin is daarom, althans ter laatst aangehaalder plaatse, geheel dezelfde gebleven. Het is deze: wie nooit anders dan op goede paarden gezeten heeft, is zoo keurig, dat er geen paard is of hij heeft er iets op aan te merken, hij berijdt er nooit een dat hem naar den zin, dat in zijn oog goed is; maar wanneer hij eens een oud, slecht paard moet berijden wordt het anders, dan prijst hij de paarden die hij te voren laakte, dan erkent hij dat zij goed zijn, die hij vroeger bereed, doch toen niet voor goed hield. 't Spreekwoord wil zeggen, dat men het goede dan eerst naar waarde leert schatten, wanneer men zich met het minder goede behelpen moet.

Een goed paard is haast verzuimd. Bij MEIJER luidt dit spreekwoord, *een goet peert is so vullincs verswymt.* Deze verzamelaar verklaart het laatste woord door *ademloos gemaakt.* De heer HARREBOMÉE heeft zich daardoor van het spoor laten brengen: hij zegt, „Heeft MEIJER goed gelezen, dan kan GRUTERUS met zijn *versuymt,* hoewel niet onjuist overgebracht, toch wel eene te eenzijdige voorstelling aan 't woord gegeven hebben; want er zou dan meer grond zijn, om aan *bezwijmen* in den zin van *in flaauwte vallen,* dan in dien van *verzuimen* te denken." Doch er is hier geene reden tot twijfel: de heer H. had het spreekwoord goed opgegeven: slechts had hij, die gewoon is de verouderde woorden door thans gebruikelijke woorden te vervangen, voor *verzuimd* een ander woord moeten kiezen: *bedorven* was hier misschien het beste geweest. Want dat *versuymen* de beteekenis kan hebben van *in flaauwte vallen* is mij niet gebleken, (KILIAAN geeft het alleen op in die van *hallucinari*) en buitendien heb ik nooit gehoord, dat die kwaal zoo bijzonder eigen is aan paarden, en dat goede paarden er het meeste gevaar van loopen. *Ademloos maken* beteekent het zeker niet. *Verswijmen* is hier eenvoudig eene andere spelling van *verzuimen.* Dat het in de 17de eeuw meermalen zoo geschreven werd, heeft dr. DE JAGER in zijn *Taalk. Magazijn,* dl. I. bl. 47 aangetoond, en reeds in geschriften van de 15de eeuw heb ik er meermalen voorbeelden van aangetroffen.

Hij rijdt (springt, of: *is spoedig) op zijn paardje.* De heer H., die de spreekwijze dus had opgegeven, zegt in de *Bijlage,* dat de eerste vorm, *hij rijdt op zijn paardje,* bij geen der verzamelaars voorkomt. Dat deze vorm ook niet kan voorkomen, blijkt uit den oorsprong der spreekwijze. Zij verplaatst ons onder de ridders in de middeleeuwen. Wanneer zij streden, hetzij in den oorlog, hetzij in een kamp tegen eenen anderen ridder, waren zij altijd te paard gezeten. Wie te paard zat was gereed tot den strijd. Hieraan is deze spreekwijze ontleend. Van iemand die bij de minste beleediging toornig wordt en gereed is te twisten, zegt men: *hij is spoedig op zijn paardje.* Men zeide ook, zoo als uit sommige verzamelingen blijkt, *hij springt seffens op zijn paardje,* wat hetzelfde beteekent, met dit onderscheid slechts, dat in de eerste spreekwijs de man als reeds te paard gezeten, in de laatste als er op gaande zitten wordt voorgesteld.

Men mag bonte paarden wel overladen. 't Moet een onbarmhartig man geweest zijn, zal men zeggen, die dit spreekwoord heeft uitgedacht. 't Is altijd wreed, een paard te overladen, het moge dan bont zijn of anders van haar. Doch het spreekwoord zegt dat ook niet. Het luidt in de *Prov. seriosa,* »*men mach bonten peerden wel verweghen.*" *Mogen* nu had oudtijds de beteekenis van *kunnen.* In de taal van onzen tijd overgebragt moest het spreekwoord dus luiden: *Men kan bonte paarden wel te zwaar beladen.* Waarom hier juist van bonte paarden gesproken wordt, weet ik niet. Meende men misschien in vroegeren tijd dat zij sterker waren dan andere?

Bij *hij* of *het is niet voor de poes* teekent de heer H. aan: »V. EIJK II. bl. 43 geeft nog het tegenovergestelde op: *het is voor de kat;* ofschoon hij er in dat geval (mij dunkt: te onrecht) eene andere beteekenis aan hecht, die nl. van *verloren,* in plaats van *eene kleinigheid.*" Hij vergist zich hier eve wel. De spreekwijze *het is voor de poes* bestaat inderdaad en is nog veel in gebruik: zij beteekent *het is verloren,* voor goed verloren, zoo dat er geene kans bestaat om het terug te erlangen. Past men haar op een persoon toe en zegt *hij is voor de poes,* dan beteekent zij *hij is dood. Hij* of *het is niet voor de poes* en *hij* of *het is voor de poes* behooren dus als twee verschillende spreekwijzen in het *Spreekwoordenboek* te worden opgenomen.

Geen pot zoo krom, of hij vangt zijne schijven. Er staat bij GRUTERUS. *Noit pot so slim, hy en vand zyn schyve. Slim* is *krom*-*Vand* zegt de heer H. zou van het werkwoord *vanden,* d. i. *bezoeken* kunnen zijn. Hij schijnt echter van oordeel te zijn, en

te regt, dat het hier ter plaatse iets anders wezen moet. »Indien *vanden*" dus gaat hij voort, »mede voor ons *vonden* van *vinden* kan genomen worden, en in dien zin hier voorkomt, dan zou *schijve*, als eigenlijk een *platrond bord*, wel voor *potdeksel* moeten gelden, en het spreekwoord alzoo hetzelfde zijn als: *Er is geen pot zoo scheef, of er past een dekseltje op.* Als men echter de verschillende lezingen van dit spreekwoord aandachtig nagaat, dan vindt men niet alleen geen *vanden*, of *vonden* als men wil, maar *vinden*, zoowel als de andere werkwoorden *passen*, *moeten wezen* en *krijgen* alle in den tegenwoordigen tijd. Dit geeft wel een gegronden twijfel, het genoemde spreekwoord in dezen vorm weder te vinden. Kan daarentegen *vanden* ook *vangen* wezen, waarvan ik echter geene voorbeelden ken, dan zal *schijve* van *geld* genomen zijn, en aan het spreekwoord: *Geen pot zoo krom, of hij vangt zijne schijven*, gedacht moeten worden." Tegen die verklaring bestaat meer dan een bezwaar. *Vand* voor *vangt* heeft de heer H. niet gevonden en hij zal het ook wel nergens vinden. Het moet dus zijn of de tegenwoordige tijd van *vanden*, die hier niet te pas komt, of de verleden tijd van *vinden*. Verder staat er niet *schijven*, maar *schijve* in het enkelvoud. En men zegt wel *schijven* voor *geld*, even als men daarvoor *moppen*, *pitten*, *kluiten* zegt, maar alleen in het meervoud. Een *mop*, een *pit*, een *kluit*, voor een stuk geld is niet in gebruik: een *schijf* ook niet. Het spreekwoord is dus geen ander dan: *geen pot zoo scheef of er past een deksel op.* Dat overal elders de tegenwoordige, hier de verledene tijd gevonden wordt, geeft geen bezwaar. Een spreekwoord is eene stelling, die door de ervaring gebleken is waar te zijn. Het is dus vrij wel hetzelfde, of hetgeen het vermeldt voorgesteld wordt als iets wat de ervaring geleerd heeft, of als iets wat wij ten gevolge daarvan voor waar moeten houden, of het spreekwoord zegt (met verl. tijd) *er is nooit een pot zoo scheef geweest of er paste een deksel op*, of (met den tegenw. tijd) *er is geen pot zoo scheef of er past een deksel op.* Wil men door een voorbeeld bewezen zien, dat de zwarigheid door den heer H. gemaakt, niet bestaat, men sla in zijn werk het spreekwoord op: *geen beter bode dan de man zelf*, waar overal (in tien of twaalf verzamelingen) het werkwoord in den tegenwoordigen tijd bij staat of bij gedacht moet worden, terwijl nogtans CATS zegt, *Spiegel v. d. O. en N.-T.* bl. 109 (folio-uitg. v. 1655):

Geen bood' en was 'er oyt so goet
Gelijck de meester sellefs doet.

Reden is goed tot het spel. De aanteekening bij dit spreekwoord luidt: »GRUTERUS III. bl. 167 heeft het spreekwoord aldus: *Reden is goet t' allen spelen.* Voor *t' allen spelen* zouden wij zeggen: *bij elk spel.*" Neen, wij zouden zeggen *bij elke gelegenheid*, *bij al wat er gebeurt.* In deze beteekenis komt *t' allen spele* bij onze middeleeuwsche schrijvers menigmaal voor.

In het spreekwoord door DE BRUNE aldus medegedeeld:

Zulck een die meent een plas te mijden,
En valt wel in de gracht bezijden,

worden de laatste woorden door den heer H. verklaard »*aan de zijde der gracht*, dus niet *in het midden* derzelve." Doch het beteekent iets anders, namelijk in de gracht die ter zijde van den plas is.

Die in roet handelt, maakt zijne vingeren vet. De aanteekening hierbij luidt: »Zoo bij TUINMAN II. bl. 189: *Die roet handelt maakt zijne vingeren vet.* Verder wordt van een liefhebberij-werk gesproken. GRUTERUS III. bl. 139 zegt: *Die 't ruet handelt, maact geern zyn vingren vet.* Bij *ruet* heeft de gewone klankwisseling met *roet* plaats. Ook MEIJER bl. 79 heeft: *Die 'troot handelt, maect gheerne syne vingheren vet. Root* is nedersaksisch voor *roet.* MODDERMAN bl. 137 heeft *hanteeren* voor *handelen:* »*wie roet hanteert, maakt de vingers vet.*" Hierop valt vooreerst aan te merken, dat het spreekwoord, zoo als het door den heer H. opgegeven wordt, niet juist zou zijn. Door met roet om te gaan, kan men de vingers *vuil* maken, maar niet *vet.* Hieruit blijkt, dat wij *roet* hier niet moeten nemen in de beteekenis van schoorsteenroet, maar in die van talk, ongel, welke het te voren ook had, en dat wij dus niet aan den schoorsteenveger, maar aan den kaarsemaker moeten denken. Ten anderen wordt hier, zoo als ik reeds zeide, aan kaarsemakers of gebruikers van kaarsen gedacht, niet aan kooplieden in talk. Want *in iets handelen* en *iets handelen* beteekent niet hetzelfde. Vreemd is het, dat de wijze waarop MODDERMAN het spreekwoord opgeeft den heer H. in dit opzigt niet op den goeden weg heeft gebragt. *Iets handelen* is iets met de hand aanraken, in de hand nemen, verder iets behandelen. Zoo b.v. *Lekensp.* II. 34. 13:

Ende daer en dorste niement eten,
— — — — — — — — — —
Spise handelen noch broot sniden.

HOOFT, *Gedicht.* dl. I, bl. 44.

Dat ghij door vrese van u eijgen smert of hoon
Mijn hart handelen soudt met meerder mededoogen.

Het spreekwoord is dus hetzelfde als *wie met pek omgaat wordt er mede besmet*, met dit onderscheid alleen, dat daar van eene andere klevende stof wordt gesproken. Ten derden zegt de heer H., dat bij GRUTERUS en MEIJER van een liefhebberij-werk gesproken wordt. Doch van die smerige liefhebberij verdenkt de heer H. de kooplieden in talk onder onze voorvaderen geheel ten onregte. Want dat zij *gaarne* de vingers vet maken, wil alleen zeggen dat zij dit *ligtelijk*, *gewoonlijk* doen. Om het met een enkel voorbeeld te bewijzen, bij CATS, *Spiegel van den ouden en nieuwen tijdt*, staat boven de prent op bl. 48 (Amst. 1655 fol.) „Als de peere rijp is, soo valtse *geerne* in 't slick." Hetzelfde drukt hij in het gedicht dat daaronder staat op deze wijze uit:

Siet! als de peere bloost, dan *plachtse licht* te vallen.

Die met de schop werkt, wil altijd steken. „GRUTERUS III. bl. 167, zegt *Scheppers gaan altyts besteken.* De *scheppers* zullen de *aardwerkers* zijn, zij, die in de aarde *scheppen*, dat is, steken, met schop of spade. Den grond *besteken* kan ook niet anders zijn dan daarin *steken*. Wiens werk het is te steken, die steekt dus, dat wil zeggen: men kan van iemand niet anders verwachten, dan dat hij doet, waartoe hij eene hebbelijkheid heeft. Maar iets *besteken* beteekent ook iets *ondernemen*, of wel het *plan* (*bestek*) tot iets *maken*. Nog kan *besteken* eene woordspeling zijn, en dan zou het spreekwoord op hen terugslaan, die *een steek* (onder water) *geven*." Zoo luidt de aanteekening van den heer H. Het woord *besteken* heeft hem moeite gegeven. Zijne eerste verklaring daarvan is niet gelukkig: want *besteken* zou wel kunnen beteekenen den eenen steek na den anderen in den grond maken, doch dat doet de aardwerker niet, hij steekt er de aarde uit. Ook de tweede niet: want bestekken maken is ook het werk van den aardwerker niet. En het is wel mogelijk, dat hij ons nu of dan eenen steek onder water geeft; maar er bestaat geene reden om die van hem meer dan van anderen te verwachten. Dat de heer H. de juiste beteekenis van dit woord niet gevonden heeft, is ook niet vreemd, want hij is bij den verkeerden man aangeland. De *schepper* toch is niet de *aardwerker*, maar de *kleermaker*. Hieruit volgt, dat *besteken* iets anders moet zijn. Wat evenwel, durf ik niet met zekerheid zeggen, omdat ik het spreekwoord nooit heb hooren gebruiken en er de beteekenis niet van ken. *Besteken* kan de infinitivus, maar kan ook het verleden deelwoord zijn; men weet dat het deelwoord van *steken* in vroegeren tijd *gesteken* was, en dat deze vorm nog in de eerste helft der 17^e eeuw zeer dikwijls gevonden wordt. Ik vermoed, dat wij hier dit laatste hebben. Misschien wil het spreekwoord zeggen, dat den kleermaker altijd een paar naalden in den mouw steken, derhalve dat men altijd aan de wijze, waarop iemand zich vertoont of voordoet, zien kan wie hij is.

Veel sprekens verwekt toorn, en heeft er menigeen bedorven. Hierbij wordt aangeteekend: „HOFFMANN, bl. XXXVIII, geeft op: *vele spreken heeft in meneghen stonden dicwile beraden toren; bi vele spreken es die menighe verloren. Beràden* dat hetzelfde is als *bereeden*, beteekent zooveel als *bereiden*, dat is *toeschikken* of *beschikken.*" *Beraden* is een geheel ander woord dan *bereeden.* De beteekenis daarvan evenwel heeft de heer H. nagenoeg gevat; zij is *bezorgen*, *verschaffen*. Op deze wijze komt het bij onze oude schrijvers dikwijls voor, o.a. bij MAERLANT, *Rijmbijb.* vs. 3124, waar JOSEPHS dienaar aan de broeders, die hem verhalen dat zij het geld in hunne zakken weergevonden hebben, antwoordt:

Ic wane u God dit beriet.

De *Hist. Scholast.* heeft daar: Deus vester dedit vobis eam.

Theophil. vs. 110:

Hoe vele vintmen achter lande,
Die goede lieden beraden scande.

Wat echter maakt dat de heer H. het spreekwoord verkeerd begrepen heeft, is vooral, dat hij het woord *toorn* opgevat heeft in de beteekenis, die het in den tegenwoordigen tijd heeft, die van *gramschap.* In den tijd toen het spreekwoord ontstond, beteekende het woord ook nog iets anders, namelijk *verdriet.* B. v.: In *Der minnen loep*, I. 3104 zegt HECUBA:

doet als ic hebbe gesproken
Dat onse toern werde ghewroken,

d. i. het verdriet, het leed, dat ons, Trojanen, aangedaan is.

Ald. IV. 1961:

Die menich wil den anderen doren,
Het comt hem selven te groten toren.

d. i. het wordt hem zelven eene oorzaak van veel verdriets. Het spreekwoord zegt dus niet, dat veel spreken toorn verwekt bij hem die het hoort, maar dat veel spreken dikwijls veel verdriets verschaft heeft aan den spreker zelven.

Bij de spreekwijze, *Het is een recht wendehoycke*, wordt gezegd: „ene *wendehoyke* = *wendehuik* is eene zoodanige huik, die zich naar alle zijden *wendt* of *keert*." Doch het woord geeft niet de huik te kennen, maar de persoon, die haar draagt. Even als *brekespel* niet is een spel dat breekt, maar de persoon die het spel breekt, en *spil-penning* niet een penning die spilt, maar iemand die gewoon is zijne penningen te verspillen, zoo is ook *wendehuik* iemand, die zijne huik nu naar den eenen dan naar den anderen kant wendt, iemand die, zoo als wij het nu uitdrukken, *de huik naar den wind hangt.*

Haast u niet: *men zal er nog twee nat maken, eer men u scheert.* Volgens de aanteek. staat op *Campen*, bl. 60 en bij MEIJER, bl. 28: *haest niet, men salder noch twee netten, eermen u scheeren sal. Netten* is, zoo als te regt gezegd wordt, *nat maken*. Doch in onzen tijd zou men anders spreken en zeggen, *men moet er nog twee inzeepen eer men u scheert.*

Zonder voeten den weg overgaan. De aanteek. hierbij luidt: „SARTORIUS, pr. VIII. 34 zegt: *Sonder voeten ondergaet hy hem den wech.* De zegswijze: *aan iemand den weg ondergaan*, gebruikte men vroeger, om aan te duiden, dat *men een korteren weg ging*. Deze uitdrukking is thans ongewoon; wij spreken alleen van *over den weg gaan* of *den weg overgaan*." Of het laatste gedeelte dezer aanteekening dienen moet om den vorm waaronder deze spreekwijze opgegeven is te regtvaardigen, dan of het eene andere strekking heeft, weet ik niet. Ik wil er niet naar gissen, maar alleen aanmerken, dat *iemand den weg ondergaan* eene andere beteekenis heeft dan de heer H. er aan toekent. Het beteekent namelijk dat, wat men dikwijls door het gaan van eenen korteren weg bewerken wil, namelijk: *iemand den weg afsluiten*, *den pas afsnijden*. Het komt bij schrijvers van vroegeren tijd meermalen voor. De dichter van *Der minnen loep* zegt II. 944 van graaf FLORIS IV,

My dunct dat hy nauwelic heeft
Der minnen eerste graet beleeft,
Want hem die wech wert ondergaen
Doe hi te clymmen hadde bestaen.

MOLL, *Joh. Brugman*, II. 189.

So wie in swaren sonden leeft
God laets hem wel versynnen
Dat hy sich keert ter doechden waert
Eer hem den weg die doet ondergaet.

d. i. eer de dood hem den weg afsluit.

Iemand den weg *onderloopen* en *onderdringen* vindt men eveneens, het eene bij HILDEGAERSBERCH hs. f. 24. v. 4, het andere bij STOKE, II. 574.

In plaats van den weg vindt men ook wel de plaats genoemd waarheen iemand de weg *ondergaan*, afgesloten wordt. MAERLANT, *Rijmbijb.*, bl. 29485.

Vaspasiaen senddere die sine,
Ridders, ende voetgangers mede,
Die nachts onderghingen hem die stede.

d. i. hun den weg naar de stad afsloten.

Limb. X. 1124 vlugt de draak zoo snel hij kan voor den ridder die hem gewond heeft:

In den put hadt gherne gewesen,
Maer die ridder onderghinc hem desen.

Iemand den weg *zonder voeten* ondergaan, wordt, volgens SARTORIUS van dengenen gezegd, „qui viribus imbecillior, arte atque ingenio vincit potentiorem."

Het zijn vogels, die opgemaakt zijn. Wij lezen in de aanteekening hierop: „SARTORIUS, pr. III. 45 heeft: *Deze vogel die is uyt gemaeckt. Uitmaken* is bij KILIAEN *toemaken*, dat is: *toebereiden*; maar *uitmaken* wordt bij onze oude schrijvers ook in den zin van *opmaken* gebruikt, dat in 't algemeen mede als *toebereiden* kan genomen worden, ofschoon nog als *opzetten*. Ter zelfder plaatse luidt SARTORIUS' opgave in onbepaalde voorstelling: *Vogels die uyt gemaeckt zijn.*" Gaat het andere lezers als mij, dan zal die aanteekening hun het woord niet veel duidelijker gemaakt hebben. 't Schijnt wel dat de heer H. zelve hier niet zeker is omtrent de beteekenis, en ons de keuze laat tusschen *toebereiden*, *opmaken* en *opzetten*. Wij behoeven hier echter niet te twijfelen: want SARTORIUS, die de spreekwijze mededeelde, voegde er de noodige inlichting bij. Er was, zegt hij, in Lybië een man met name PSAPHO, wien de lust bekroop om voor eenen God gehouden te worden. Ten einde zijnen wensch vervuld te zien, ving hij een aantal van eene soort van vogels wie men praten kan leeren en deze leerde hij zeggen: PSAPHO is een groot God. Toen zij dat lesje wel geleerd hadden liet hij ze vliegen. De vogels onthielden hetgeen zij geleerd hadden zoo goed, dat zij, waar zij kwamen, het lieten hooren, en toen het volk nu op onderscheidene plaatsen de vogels hoorde vertellen dat PSAPHO een God was, meenden zij dat er niet aan te twijfelen viel en bewezen hem inderdaad goddelijke eer. Van hier de spreekwijze *Psaphonis aves*, door SARTORIUS vertaald, *vogels die uytgemaeckt zijn.* Men zegt het, zoo voegt hij er bij, „cum aliquis subornat, a quibus laudetur, aut per quos rem suam collaudatam, ac probe curatam cupit, ad rem etiam emendam vel vendendam." Het zijn dus heimelijk toegeruste, afgerigte, tot een

bepaald doel uitgezondene vogels. KILIAAN vertaalt *uitmaken* wel door *toemaken*, maar voegt er bij *subornare, clam submittere* en daaruit blijkt in welken zin hij dit *toemaken* bedoelt. Men vindt het in dien zin o. a. bij HOOFT, *Ned. Hist.*, B. 26, bl. 1165 (uitg. 1672). „Ten naasten morghenstonde quam een man binnen Sluis, die uitgemaakt van den Ooverste Russel om 't leegher te bespieden, vier oft vyf daaghen, als zoetelaar, onder de Kooningschen verkeert had." — Niet altijd evenwel geeft het woord een *heimelijk* toemaken, toerusten te kennen. B. v. *Gesta Roman.* cap. 110. „Soe hyetede hi dat men soudenyers vergaderen soude wt allen steden ende dorpen. Soe gheboerde dat oec dat land, dat dorp, bescreven wert, daer sijn twee kinderen in opghevoet werden, dat si mosten twee vrome ghewapende mannen wt maken." — HOOFT, *Ned. Hist.*, B. 7. bl. 287, waar van de burgers van Naarden gezegd wordt: »Dus maaken zy, eenen burghermeester genaemt meester Marten Laurenszoon, met eenen scheepen Gerret Pieter Aartszoon, uit, om t' onderstaan, oft 'er noch plaats tot draghlyke daadinge zyn moghte."

Hij is niet waardig zich te ontschoeijen. In de verzameling van fransche spreekwoorden met hollandsche daarnevens, de eenige waar de heer H. deze spreekwijze vond, staat, *hy en is niet weerdt hem te ontschoeyen.* Maar is dit *hem* nu te regt door *zich* vervangen of niet? Moet men *zich* lezen dan weet ik er geene andere verklaring op dan deze, dat men hier denken moet aan de gewoonte der Israeliten om het schoeisel uit te doen wanneer men eene heilige plaats zou betreden, hoewel die verklaring nog al ver gezocht is, en de spreekwijze dan eigenlijk iets anders zegt dan zij meent, want iemand moge zoo slecht zijn, dat hij niet verdient eene heilige plaats te betreden, maar wie is te slecht om zijne eigene schoenen uit te trekken? Leest men daarentegen *hem* dan komt de spreekwijze overeen met eene andere, ook in het *Spreekwoordenboek* opgenomen, *hij is niet waardig diens schoenriem vast te binden.* Er is wel een klein verschil, in de eene wordt van het aandoen, in de andere van het uitdoen van het schoeisel gesproken, doch het is beide het werk van denzelfden persoon, van den slaaf, en beide spreekwijzen willen, hetzelfde zeggen, namelijk, *hij is niet waard zijn slaaf, zijn dienaar te zijn.* Mij komt de laatste verklaring verreweg de meest verkieselijke voor, vooreerst omdat zij een goeden zin geeft, eenen veel beteren zin dan de andere, en ten tweeden omdat zij ons den weg wijst om den oorsprong der spreekwijze te vinden. Het is dan eene bekende bijbelplaats, die zoo als honderd andere eene algemeen gebruikelijke spreekwijze is geworden, namelijk *Joan.* I: 27, »wien ick niet weerdigh en ben dat ick sijnen schoenriem soude ontbinden." Mij dunkt de lezing *hem* geeft een zooveel beteren zin dan de lezing *zich*, en de overeenkomst met de aangehaalde bijbelplaats is zoo klaarblijkelijk, dat wij hier *hem* als demonstrativum zouden moeten opvatten, al werd er ook in het Fransch *se* gelezen, wat door vergissing van den zetter in ééne letter ontstaan zou kunnen zijn. Maar hoe leest men daar? Ik weet het niet. Wel wordt aan het slot der aanteekening gezegd: »Het overeenkomstige Fransche spreekwoord: *Il n'est pas digne de le deschasser*, waarin met *deschasser* wel *déchausser* gemeend zal zijn, sluit eveneens een tweeden persoon uit." Maar men ziet, dit loopt niet los: er moet hier de eene of andere drukfout schuilen. Doch welke? Ik hoop dat zij den heer H. in het oog moge vallen, en op de lijst van drukfouten, die wij zonder twijfel achter de laatste aflevering van het werk vinden zullen, verbeterd worden.

Die wel doet zal geene wisch uitsteken. In de aanteek. deelt de heer H. ons mede, dat in de verzamelingen waar hij dit spreekwoord vond, gelezen wordt: *die wel doet en darf geen wisch uitsteken.* »*Darf*", voegt hij er bij, »is de tegenwoordige tijd van het oude *darven*, thans *durven*, doch voor ons *mogen* genomen." Het oude *derven* echter beteekende niet *mogen*, maar *behoeven* en het spreekwoord moet dus luiden: *die wel doet behoeft geen wisch uit te steken.*

Ongaarne sterft hij die meest moet achterlaten. De heer H. teekent hierbij aan: »GRUTERUS bl. 117 geeft op: *Noiest sterft; die meest moet achterlaten. Noiest* is een oude vorm voor *noi*, dat is: *noode*, en nog wel als *noô* gehoord, in dien vorm bij ons als *ongaarne* bekend." *Noiest* echter is niet een oude vorm van *noode*, maar de superlativus daarvan. Het spreekwoord wil dus zeggen: *hem valt het sterven het zwaarste, hij heeft er het meeste tegen, die het meeste moet achterlaten.*

Wat baat het kleven, als het niet vestigen wil. In de *Prov. seriosa* luidt dit, *wat baet gecleeft daert niet vesten en wil.* Daar nu in onzen tijd *kleven* alleen in intransitive en *vestigen* alleen in transitive beteekenis gebruikt wordt, zou ik beter achten te zeggen, *wat baat het plakken als het niet houden wil.* Eene andere verzameling heeft, *wat batet gheclest daert niet vaten en wil* en de heer H. meent hier het werkw. »*klessen* of *kletsen*, d. i. *werpen* of *gooien*, zooals de kalk op de muren gedaan wordt" te vinden.

Zouden wij hier niet eerder aan eene drukfout, *gheclest* voor *ghecleft* moeten denken?

Zuinig gezien is genoeg gebedeld. Het eerste woord *zuinig* heeft de heer H. overgenomen uit eene andere spreekwijze, die hij hier als variant bijvoegt, maar die hier niet behoort, namelijk, *de omstanders keken bitter zuinig.* Het spreekwoord waar wij hier mede te doen hebben schijnt alleen bij TUINMAN voor te komen. Dat er daar evenwel geen drukfout in is, blijkt hieruit dat het eerste gedeelte nog eens bij TUINMAN voorkomt en dat op beide plaatsen *zundig* gelezen wordt, en uit de verklaring door dien schrijver er bij gevoegd, op de eene plaats: »dat wil zeggen *zondig*, voor *schuldig*, als een *schuldige*, die een *overtuigt, beschaamt* en *treurig gelaat* vertoont om ontferming te verwekken;" op de andere plaats »*treurig* en *neerslagtig* als een verwezen misdadiger." Dat deze verklaring juist is, bewijst de spreekwijze die men nog dikwijls hoort, *hij staat te kijken als een arme zondaar. Zundig* behoeft hier dus niet door *zuinig* vervangen te worden. Ik geloof dat hetzelfde spreekwoord in het woordenboek van den heer H. nog eens voorkomt. Wij vinden daar namelijk op eene andere plaats, *Jaemerlick gesien, is haest genoegh ghebeden. Jammerlijk* is daar hetzelfde wat *zundig* hier is, en *bedelen* en *bidden* zullen waarschijnlijk ook hetzelfde beteekenen, want dit laatste werd vroeger dikwijls en wordt in sommige gedeelten van ons vaderland nog wel voor *bedelen* gezegd.

Bij *Hij kan het wel droomen* voegt de heer H. als synonyme spreekwijzen *het heft hem gedroomt* en *hij droomt.* Doch het zijn drie verschillende spreekwijzen. De eerste beteekent, hij weet het zoo goed dat hij het droomende wel zeggen of doen kan; de tweede, waarvoor wij, die *droomen* als persoonlijk werkwoord bezigen, zeggen zouden, *hij heeft het gedroomd*, beteekent, het is niet zoo als hij meent, hij verbeeldt het zich maar; de derde beteekent, hij spreekt als een droomende, zonder zamenhang, of zoo dat het is alsof hij niet hoort of ziet wat er gesproken en gedaan wordt.

Hij hindert wel die 't niet gebeteren kan. De heer H. meent dat wat bij TUINMAN gelezen wordt, *die kan 't niet gebeteren*, het laatste gedeelte van deze spreekwijze is. Doch dit is zoo niet. Want overal vond hij, *hi hindert wael die niet gehelpen* of *die niet gebaten en can*, dat wil zeggen, wie niet helpen kan hindert gewoonlijk, staat gewoonlijk in den weg. Van *gebeteren*, wordt daar niet gesproken. Wat wij bij TUINMAN lezen, *die kan 't niet gebeteren,* zegt zooveel als hij kan het niet helpen, wat eigenlijk beteekent hij kan er niets aan doen, maar ook dikwijls gebezigd wordt in de beteekenis van, hij heeft er geen schuld aan.

P. LEENDERTZ WZ.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Geslacht Ruijchrok van de Werve. In de kerk te Oude Tonge liggen deze twee grafzerken:

1. Hier leet begravẽ JOEST RUIJCHROCK *de jonghe* rentmeester vã Middelharnisse sterf ã° xv^c^xxxij (1532) dẽ xvj^n^ septẽbre — bidt voer de ziele.

2. Hier leet begravẽ Joffrou MARIKẼ RUIJCHROK JOESTdochter rentm̃ vã Grisoerde [1]) sterf a° Mv^c^xxix (1529) dẽ viij novẽbre bidt voer de ziele.

Het wapen op den eersten steen (op 2 staat niets) is gebroken met een barensteel van 3 hangers en een vlugt à l'antique. Stond er niet JOOST *de jonge* en MARIA JOOSTd^r^., dan zou ik denken dat ze kinders waren van m^r^. FILIPS RUICHROK, raad in den hove van Holland tot 1475, en JOHANNA SCHAGEN, die, volgens SMALLEGANGE bl. 733, zijn wapen aldus brak. Deze JOOST met zijne twee kinderen worden dus niet vermeld in het register, evenmin als JOOST en zijne dochter MARIA, levende in 1583 en geh. met PIETER HUGOZOON VAN RUYVEN, uit wien het geslacht VAN RUYVEN voortkomt, voerende het wapen van RUIJCHROK, gebroken met 3 of 6 zilveren merletten.

In het doopboek der gemeente Oude Tonge vond ik:

---

[1]) De heerlijkheid Grijsoord met Dirskland werd door FLORIS V verkocht aan ALBRECHT, heer van Voorne, burggraaf van Zeeland.

17 feb. 1420 verkocht hertog JAN VAN BEIEREN, heer van Voorne, aan P. VAN STEENHUYZE BARTHELZ, GODSCHALK OEM VAN WIJNGAARDEN en JOHAN RUIJCHROK (die zijn wapen aan de heerlijkheid schonk), en gaf uit te bedijken tot een eigen, vrijen, erfelijk ende eeuwiglijk te hebben en te besitten alle sulke gorzen, landen en slikken geheeten „Grijsoord, Duivenwaarde, die Tonge, Huyghevliet, Hellebrensgat en Battenoord en alle hoe die ook genaamd mogen wezen als gelegen tusschen Hondslee NO. waarts, Heydiep van Boomen Z. waarts, dat Heydiep van Grevelingen Z W.waarts; Wellevlijet [Welle strijpe ligt in de Oude plaat polder, in den hoek gevormd door den Klinkerlandschen en Duivenwaardschen dijk] en die van Vreien N. waarts met anders alle hare toebehooren (B. BOERS, *beschr. van Goedereede en Overflakkee*, bl. 179 en 180).

JACOB CORNELISZOON NOORTHOEVE, † 24 mei 1694.

PIETERTJE JACOBSdr. RUIJGHROCK, geb. te Dirksland 29 maart 1660.

ADRIAANTJE, ged. 5 aug. 1663.
JACOB, ged. 2 nov. 1664.
ADRIANA, ged. 2 nov. 1664, get. CORN. CORNZ. RUYGHROCK, † maart 1701.
JACOMINA, ged. 31 oct. 1666.
CORNELIS, ged. 30 dec. 1668.
HESTER, ged. 26 oct. 1670, get. CORN^A. JACOBSd^r. R. [2]).
SUZANNA, ged. 22 sept. 1672 [3]).
CORNELIA, ged. 4 maart 1674.
CORNELIS, ged. 22 dec. 1675.
JACOB / JACOMIJNTJE }, ged. 2 mei 1677.
ADRIAANTJE, ged. 5 febr. 1678.
JACOMIJNTJE, ged. 5 febr. 1679.
JACOMIJNTJE, ged. 31 maart 1680.

In het trouwboek der gemeente Dirksland:

CORNELIS CORNELISZOON RUIJGROK j. g. van Dirksland.

MAGDALENA CORNELIS van Nieuwe Tonge wed^e. JAN MARINUSZ^N. CARON, geh. 6 april 1659.

PIETER JOOSTEN RUIJGHROCK j. g. van Dirksland.

CORNELIA VAN DER GEDE (?) ROELANTSd^r. j. d. tot Brussel, geproclameert te Dirksland 17 feb. 1619.

CORNELIS PIETERZOON RUIJGHROK, j. g.
DIRKJE OCKERS, geh. 23 mei 1699.

In de doopboeken:

ARY (AREND) RUIJCHROCK.
LEENTJE LEENDERTSD^r. HOOGEWERF.

LEENDERT, ged. 10 julij 1689.
COMMERTJE, ged. 26 aug. 1791.

AREND CORNELISZ. NOORTHOEVE.
LEENTJE RUIJCHROK [4]).

EVA ged. 16 sept. 1691, get. CORN. PIETERZ. R., MARIA PIETERSD^r. R.

TIES (MATHIJS?) COMAN.
PIETERNELLA RUIJCHROCK.

AREND / COMMERTJE }, ged. 26 oct. 1726.

CORNELIS WELLINK [WEELINK].
LYSBETH CORNELISD^r. RUIJCHROCK.

WILLEM, ged. 14 nov. 1733.
PIETER, » 25 junij 1735 get. PIETERN^a RUYCHROCK.
DIRK / COMMERTJE }, ged. 10 nov. 1736.
HENDRIKA, » 21 febr. 1739.
JAN, „ 12 aug. 1741.

MARKUS JACOBZ. GERON [CERAN].
ARENTJE JACOBSD^r. RUIJCHROCK.

LEENTJE, ged. 15 sept. 1661, get. CORN. RUIJCHROK.

PIETER CORNELISZ. RUIJCHROCK.
COMMERTJE JEMANTS.

LEENTJE, ged. 25 mei 1653, get. WILLEM CORNZ. R.
EVA, „ 31 nov. 1655.
AREND, „ 15 nov. 1657, get. CORN. CORNZ. R.
MAATJE, „ oct. 1760.

Trouwboek der stad Delft:

ANTONIE VAN OOSTERVEEN
HELENA RUIJCHROCK, geh. 11 dec, 1700.

CORSTIAAN JACOBZ. VAN DER BURCH
MARIA ARENTSD^r. RUYCHROK, ondertr. 16^t geh. 31 oct. 1706.

Trouwboek van Goes:

CATH^a.. JOOSD^r. VAN DE WERVE j. d. van Goes, met

PIETER VAN SCHUIJLEN van Kattendijke, geh. 3 jan. 1598.

TOBIAS JOOSSEN VAN DE WERVE van Goes, met

HELENA DE ROOVERE van Zieriksee, geh. 3 aug. 1602.

In het oudste doopboek der gem. Oude Tonge [1602—1637] las ik dat „die VAN DER WERVE, waervan datter voortyden sommighe binnen Haerlem ghewoondt hebben en noch wonen eene seker rente ghemaekt hebben bedraeghen̄ VI gld en̄ ettelycke stuijvers nieywe achthalve, voor de kercke van de Haech ghenaemt Ruijchrocx capelle - dese rente staet op seker lant onder doude tonghe, waervan Eyghenaer is" enz.

. Dirksland. F. CALAND.

Geslacht van Oijen. Het is bekend, dat hertog KAREL VAN EGMOND, in 1514, eenig krijgsvolk, onder bevel van WILLEM VAN OIJ naar Friesland en Groningen stuurde om graaf EDZARD en de Ommelanders te helpen. Deze WILLEM VAN OIJEN wordt bij verschillende geschiedschrijvers

---

[2]) ESTER NOORTHOEVE was geh. met JAC. TIGHELMAN (TIGCHELMAN) en had JACOB, ged. 1 april 1708.

[3]) SUZANNA NOORTHOEVE was geh. met LEENDERT CATS en had:
JACOB, ged. 29 april 1708.
PIETERTJE, „ 4 aug 1709.
JACOB, „ 7 maart 1711.

[4]) Eene JACOMINA ARENTSd^r NOORTHOEVE was geh. met DANKER CORNZ. SOEYWYK of ZOYWIJK en had MARIA, ged. 13 jan. 1709.

LENA, ged. 2 aug. 1711, get. ARENT NOORTHOEVE, LEENTJE RUYCHROK.

genoemd. Zoo wordt bij VAN DER AA, *Aardrijkskundig Woordenb.*, art. Groningen, WILLEM VAN OIJ genoemd; in VAN LENNEPS *Geschiedenis der N. Nederlanden*, dl. I. bl. 227, WILLEM VAN DER OYE; bij WAGENAAR, dl. IV. bl. 385, WILLEM VAN OOIJE en in 't *Groot Geldersch Placaatboek* door VAN LOON, WILLEM VAN GENT VAN OEIJEN,(OIJEN).

Zou een medewerker van den *Navorscher* willen meêdeelen, of bovengenoemde persoon te huis hoort in het geslacht VAN OIJEN of VAN GENT. Uit de navolgende aanteekeningen kan men zien, dat er omstreeks dien tijd een WILLEM VAN OIJE en een WILLEM VAN GENT leefde.

In NIJHOFF, *Gesch. Geld. Oorkonden*, dl. V. nº. 122, staat: „De steden Nijmegen „en Grave met medewerking van de inge-„zetenen onderwerpen zich aan den aarts-„hertog van Oostenrijk, anno 1481." get.: WILLEM VAN OYE.

J. VAN SPAEN, dl. IV. bl. 100 van *Inl. tot de Geld. Gesch.*: „In een brief van den „6den Junij 1491, zegt WILHELMUS CALE-„GRAUERS proost van St. Johan, dat WILLEM „VAN OOIJ, vader van HERBERT en hij zelfs, „van zijne voorzaten, DIRCK VAN WASSENAAR „(tusschen 1427—1467 en HENRICUS DAEL-„MAN, tusschen 1467—1471) proost van „St. Johan, de heerlijkheid van Balgoy, in „erfpacht ontvangen hebben." In *Genealogie des familles nobles et anciennes des dix-sept provinces des Pays-Bas*, t. III. fol. 122. »GUILLAUME DE GENT, seigneur de »Oijen, etc. époussa l'an 1451 JACOBE VAN »ZUYLEN, fille D'ETIENNE seigneur de Ny-»velt et d'ELISABETH VAN OY." (Deze laatste is waarschijnlijk dezelfde persoon, bij dr. SCHOTEL in zijn *Abdij van Rijnsburg* genoemd als non, anno 1498.)

ANDANTE.

MENGELINGEN.

Almanaksspeld (vgl. XV. bl. 159, 256). Nog niet vele jaren geleden vond men de almanakken, tevens zakboekjes, in groen perkament gebonden, de sluiting even zoo ingerigt als men nu de zakboekjes met een potlood doet. Maar toen werden zij met eene zeer groote stevige speld gesloten. Dit was wel voor het algemeen de goedkoopste weg; de speld deed ook haar nut, want men gebruikte die om in den almanak iets voor memorie met deze speld door prikken in het papier aan te duiden. Deze wijze is niet vreemd: ik heb aan de speelbanken een aantal spelers even zoo met spelden in de bankkaarten hunne kansrekening zien aanteekenen. Gelukkig hij, die voor zijn geheugen slechts een speldeprik behoeft! Zoo zou de vraag ook kunnen ontstaan, wat is een *Mozes Polakje?* Dit dient insgelijks tot sluiting van een koopmanszakboekje, zijnde een zeer best potlood, dat niet in hout, maar in een riet gegoten is. De punten zijn zeer sterk en jaren had men aan zulk een Mozes Polakje genoeg. Het heeft den naam bekomen naar een geacht Israëliet, die bij het begin dezer eeuw reeds meer dan een halve eeuw aan den ingang van de Beurs zijn standplaats had en tevens bereid was voor de heeren de punten aan de potlooden te maken, waarvoor hij goede kermis- en nieuwjaars- en nog veel extragiften ontving, zoodat hij op zijn ouden dag een rijk man was geworden. De proeven zijner eerlijkheid waren algemeen bekend.

Laat ik hier de beschrijving bijvoegen van de sluiting van een veel ouderen almanak in mijn bezit. Deze is in zwart robbevel gebonden met zilver beslag even als aan een kerkboek; doch hieraan zijn oogen waardoor een zilveren pen gestoken wordt om te sluiten. Elk lid der staten van Holland vond bij de eerste vergadering in het jaar zulk een almanak op zijne plaats liggen. Op het beslag staat het wapen van Holland en achter den almanak zijn eenige zoogenoemde ezelsvellen gebonden, waarop men met de zilveren pen schrijven kon en later weer uitvegen. Ongelukkig hij die *ezelsvel* moest gebruiken. Onze ouden gaven daaraan den waren naam, want de bladen zijn niet van het vel van een ezel, maar van andere stof vervaardigd. Om dezelfde reden noemden zij eene vouw, aan den hoek van een blad van een boek gemaakt, ter herinnering waar men met lezen gebleven was, een *ezelsoor*.

U. C. KRAMM.

Zwanenburg. Wat is de *rijksheerlijkheid Zwanenburg*, waar in de eerste helft van het tweede gedeelte der vorige eeuw een zekere J. C. A. QUAST predikant was, die in 1770 van daar naar Curaçao vertrok? Is deze heerlijkheid dezelfde als die gelegen is tusschen Amsterdam en Haarlem? Zoo ja, was daar dan toen eene afzonderlijke kerkelijke gemeente, en wie zijn er, vóór en na den genoemden, predikant geweest?

B. F. C.

Van der Blonder. Het is ergerlijk, maar ook wel eens vermakelijk, te lezen, hoe vreemden over ons land en volk soms een

onbillijk en belachelijk oordeel vellen. Hiervan een paar staaltjes, die mij onlangs onder de oogen kwamen. *In de Launige Reise durch Holland. In Yoricks Manier. Aus dem Englischen.* II 22, ten tijde van 't stadhouderschap van prins WILLEM V.

Utrecht was mij eene treurige plaats, die niet bijzonder in aanmerking komt, uitgenomen de Hollandsche steden Amsterdam, Rotterdam en den Haag; dat spreekt. Doch de omliggende streken zijn zeer bekoorlijk.

Des niet te min is het eene groote zeldzaamheid, ergens een inwoner te voet te zien, behalve op de plaats waar men zijn gewoon verblijf heeft gekozen. Wanneer een Hollander al eens een half uur ver van huis gaat, dan neemt hij eene trekschuit of eene sjees. Zulks moet voorzeker der gezondheid nadeelig zijn, en zonder twijfel is het grootendeels aan deze traagheid en slaperigheid toe te schrijven, dat men in Holland zoo vele vierkante en plompe menschen ziet. — Bij eene wandeling met den heer M., niet ver van Utrecht, reed een aanzienlijk heer ons voorbij in eene elegante sjees, waarin hij, wegens zijne buitengewone dikte, naauwlijks zitten kon. Toen ik zag dat hij mijn gezel groette, was ik nieuwsgierig zijn naam en stand te weten. Hij heette VAN DER BLONDER, was van beroep een geschiedschrijver en commentator. »Een schrijver! (autor) riep ik uit! en zulk een vleeschklomp!.... Hoe is dat mogelijk?" »Waarlijk!" antwoordde M. »hij is een schrijver en wordt zeer gevierd; doch heeft zijn geluk geenszins aan zijn verdiensten, maar aan zijne vrienden te danken.... Zooveel is zeker, onze heer VAN DER BLONDER heeft het kruit niet uitgevonden" enz.

Ik ken geen historieschrijver van dien naam. Of zou er VALENTYN JAN BLONDEEL mede bedoeld zijn, die in 1757 eene *Beschrijving der stad Utrecht* in 't licht gaf (zie *Nav.* V. 105)? Men weet hoe vreemdelingen onze namen radbraken.

Een ander bespottelijk staaltje levert H. HEINE in zijne *Reisebilder*, III. 136. Amst. M. H. BINGER 1855 Hij zag te Genua in 't paleis Durazzo o. a. eenige stukken van P. P. RUBENS, van wien hij betuigt dat de vleugelen des geestes van dezen nederlandschen Titan zóó sterk waren, dat hij tot aan de zon opvloog, ofschoon er *honderd centenaars hollandsche kaas aan zijne voeten hingen.* — Alsof RUBENS een Edammer of Stolkwijker geweest ware! — Wie weet hoe HEINE zich zelven over dezen, in zijn oog geestigen zet, heeft toegejuicht!

Die in de gelegenheid is dergelijke staaltjes uit den vreemde aan te voeren, zal daardoor de lezing van den *Navorscher* meer veraangenamen, dan door de beschrijving van zoo vele familiewapens. Doch: de gustibus non est disputandum!

J. C. K.

Alruin. In de woordenlijst van DE VRIES en TE WINKEL heb ik het woord *Alruin* aangetroffen, Welke zaak wordt met die benaming aangeduid?

Utrecht. J. W. v. H.

[Zie *Navorscher* Alg. Reg.]

De kerk de Haas te Amsterdam. In de *Oudheden en gestichten van Amstelland*, 2e dl. bl. 161, wordt gesproken van eene r. c. kerk te Amsterdam genaamd *de Haas.* Waar heeft die kerk gestaan?

Keizersgracht over de Westermarkt (vgl. XVI. bl. 222). De huizen waarvan eene afbeelding verlangd wordt, komen o. a. voor in de verzameling van huizen en gebouwen op de Heeren- en Keizersgracht, in de vorige eeuw bij B. VAN MOURIK in de Nes uitgekomen. Dat in een daarvan oudtijds een kerk geweest zoude zijn, is mij niet bekend: wel weet ik dat daar ergens JACOB VAN MEURS gewoond heeft; hij wordt vermeld als boekverkooper en plaatsnijder op de Keizersgraft, schuins over de Westerkerk, in de Stad Meurs.

B.

Groote diamant (vgl. A. R.). Op de vraag naar de verdere lotgevallen van den diamant des Grooten-Mogols, te Amsterdam in 1763 voor *f* 80,000 verkocht, is geen antwoord ingekomen.

„C'est au Grand Diamant," zegt DE BAR in eene der aanteekeningen op zijne *Epître au Grand Diamant* (Epîtres diverses), „ainsi nommé par excellence, que j'adresse cette Epître, contre la fureur d'étaler des bijoux. On sait que mr. PITT, Anglois de Nation, apporta ce merveilleux diamant en Europe, et qu'il trouva le moyen de le vendre à la Couronne de France. GAYOT DE PITAVAL assure que ce diamant acheté par le Duc d'Orléans, Régent de France, s'appelle PITT, du nom de l'anglois qui le vendit 200,500 livres."

Thans schittert deze beruchte diamant, vroeger bekend onder den naam van PITT, later onder dien van *Regent*, en eindelijk onder die van *King-i-koor*, onder de kroonjuweelen van koningin VICTORIA.

Genoemde PITT was THOMAS PITT, gouverneur van het fort St. George van Madras, grootvader van WILLIAM PITT, eersten graaf van Chatham, en een der merkwaardigste staatsmannen van Engeland, in 1778 overleden.

J. L. A. I.

GESCHIEDENIS.

Effectenhandel (vgl. XVI. bl. 200). NÎL ADMIRARI vraagt, of de gewoonte, om de prijscourant der effecten, dagelijks ter amsterdamsche beurs verhandeld, in de couranten op te nemen, reeds in de vorige eeuw bestond? Heeft hij daarmede het oog op de gewone couranten, dan moet daarop, zoo ik meen, een ontkennend antwoord worden gegeven. Althans in de Haarlemer couranten van dien tijd vindt men die opgave niet. En van de andere zijn er nog hier en daar genoeg voorhanden, om zich deswege te vergewissen. De zoogenaamde *Prijscourant der effecten* zal hij welligt niet hebben bedoeld. Het zal hem toch bekend zijn, dat deze in 1796 werd begonnen en (even als nu nog) twee malen 's weeks, dingsdags en vrijdags, uitkwam bij NIC. COTRAIJ en waarin de cours der effekten en die van den wissel enz. staan opgeteekend.

Voor het overige ken ik geene andere opgaven van fondsenprijzen in de vorige eeuw, dan die gevonden worden in de *Nederlandsche Jaarboeken*, waarin vroeger jaarlijks de hoogste en laagste standen van de actiën der O. I. en W. I. maatschappijen vermeld staan en in de latere deelen ook maandelijks die van de hollandsche en engelsche fondsen nevens den wisselkoers op de voornaamste plaatsen, soms ook die van andere buitenlandsche fondsen, onder anderen op 1 februarij 1794.

Verder twijfel ik of men van vroegeren cours van fondsen op de beurs wel berigten zal aantreffen. Die fondsen toch waren weinig; daarenboven de inlandsche meest provinciale en plaatselijke, die in het gewest bleven en eindelijk alle of verre de meeste op naam, waardoor de verwisseling niet zoo gemakkelijk ging, als bij blancostukken, die van lateren tijd dagteekenen. Zelfs zou ik niet gelooven dat men over den woeligen tijd van 1720 meer licht zal kunnen bekomen. Want ook toen bepaalde zich de handel, buiten dien in de O. I. en W. I. actiën, tot die windmaatschappijen, die even snel weder te niet gingen, als zij waren opgekomen, die in den bekenden foliant (*Het groot tooneel der dwaasheid*) worden ten toon gesteld en waarvan men, even als van den geheelen actiehandel, een belangrijk en levendig verhaal vindt in het *Vaderlandsch woordenboek* van KOK (*actiehandel*). Van de prijzen nu der O. en W. I. actien zijn hier en daar voldoende opgaven te vinden o. a., als ik mij wel herinner, in het bekende werk *Hollands Rijkdom*, dat ik op 't oogenblik niet bij de hand heb en zoo daar niet, dan toch zeker in andere boeken.

C. J.

De Israelieten in Egypte (vgl. XVI. bl. 41, 134, 199). Eenigen tijd geleden kreeg ik van d^r. J. G. OTTEMA een werkje met plaatjes ter inzage, getiteld: *Ramzès le Grand, ou l'Egypte il y a* 3300 *ans*, par FERDINAND DE LANOYE, Paris 1866. Die heer maakte mij tevens opmerkzaam op eene daarin voorkomende afbeelding eener gevondene inscriptie, voorstellende: »een nomadentroep, uit Azië in Egypte gekomen om bij den gouverneur eener provincie eene schuilplaats te vragen.

Op bladz. 197 en 198 vond ik daarbij het volgende beschreven:

»La dernière partie de cette curieuse inscription où le nomarque, se reportant à une famine qui eut lieu pendant les années de son gouvernement, se fait un panegyrique d'avoir prévenu, par sa bienveillante impartialité pour chacun, les malheurs de la disette, a semblé à plusieurs observateurs comme un pendant de l'histoire de JOSEPH en Egypte, et des sept fameuses années de famine de ce pays.

Une scène murale du même tombeau rappelle encore plus la legende biblique. Elle répresente l'arrivée en Egypte d'une famille de la race sémitique des *Aams* ou *Ammonites*. Forçés par des raisons inconnues, par une famine peut-être, ils ont, de même que les fils de JACOB, abandonné leur patrie; ils se présentent, au nombre de trente sept personnes, hommes, femmes et enfants, devant le gouverneur du nome de *Säh*, CHNOUMHOTEP, pour lui demander un asile ou des secours. Un basilicogrammate, appellé NEFERHOTEP, offre au monarque une feuille de papyrus couverte d'une inscription portant en tête la date de l'an six d'OUSERTESEN II et le nombre des étrangers" etc.

Ik deel het bovenstaande mede, zoo als ik het gelezen heb, zonder te willen beweren, dat daaruit of uit eenige andere bron dan den Bijbel, de komst van de Israelieten in Egypte moet worden gezocht.

Leeuwarden. ALEXANDER.

Handschoenen (vgl. A. R.; XV. bl. 377; XVI. bl. 99, 201). Als men het eerste denkbeeld van *handschoenen* in den Bijbel wil zoeken, kan men dit, m. i., vinden in *Gen.* 27 : 16, waar wordt vermeld, dat

REBEKKA de geitenvellen over JACOBS handen trok. Voor het minst zouden die de *eerste* »*gants de chevrot*" mogen heeten.

Leeuwarden ALEXANDER.

Ridderorde van de Zwaan (vgl. XVI. bl. 66, 132, 200). De heer C. KRAMM zegt t. l. a. p., van de kleefsche orde is geene melding gemaakt. Aan het slot van mijn artikel op bl. 133 sprak ik er toch ter loops over en haalde de plaats uit het werk van VON BIEDENEELD aan.

Ik wil thans die plaats afschrijven:

»Die Geschichte von Cleve schweigt über die Existenz eines solchen Ordens, jedoch das Wappen von Cleve scheint sie nicht unwahrscheinlich zu machen: es enthält auch einen Schwan. — Sage und Tradition vereinigen sich, diesen Schwan auch zum Zeichen eines Ordens zu machen und zwar wie folgt: »BEATRIX, die Tochter und einzige Erbin Herzogs DIETRICH von Cleve, wurde sehr von Bewerbern gepeinigt. Eines Tages sass sie gedankenvoll im Erkerfenster auf Schloss Neuburg bei Nimwegen. Da segelte auf dem Rhein ein Schiff heran und auf dem Verdeck stand ein ganz gewappneter Ritter mit einem gekrönten Schwan auf dem Helm und dieser Ritter hiess ESLIN. — Er landete am Schloss und bot der Prinzessin seine Dienste an gegen alle Verfolgungen ihrer Freier; um seinen Schutz zu legitimiren, reichte sie dem schmucken Kämpen ihre Hand und zum Andenken an dieses Glück stiftete Herr ESLIN den Schwanorden.

Vater HELYOT [1]) zweifelt, wohl nicht ganz mit Unrecht, an der Wirklichkeit dieses Ordens, aber Herr PERROT [2]) ignorirt alle diese Zweifel und erzählt S. 261 den Ursprung des Ordens auf seine weise: »ELIS, ein Ritter, habe die Tochter des Herzogs von Cleve im Jahr 500 gegen alle Angriffe ihrer Feinde wacker beschützt, ihr Herz gewonnen, sie geehlicht und in der Freude seiner Seele diesen Orden — für Flandern gestiftet. Die Ritter gelobten Schutz der Religion und vorzüglich die Verhinderung aller Wirkungen jeder Herausforderung zum Zweikampf. — Ordenszeichen war ein sitzender Schwan an einer einfachen goldenen Kette."

Breda. C. VAN MAANEN.

Roosters bij den ingang der kerkhoven (vgl. XV. bl. 107, 258, 356; XVI. bl. 35, 98). Deze roosters hebben niet alleen bestaan op vele plaatsen, maar worden nog gevonden, althans te St. Maarten zijn ze nog aanwezig. Naar de reden vragende, waarom die roosters daar waren gelegd, werd mij verklaard, dat zij dienden om het vee van het kerkhof te houden, en vooral om de enkele schapen die er graasden, te verhinderen die plaats te verlaten. Het was dan onnoodig den ingang af te sluiten met een hek, dat zoo ligt werd opengelaten.

SNELLEBRAND.

[Uit dit antwoord en dat op bl. 98 medegedeeld, schijnt te blijken, dat men er in Noordholland algemeen zoo over denkt. Toch zien wij uit het antwoord, dl. XV. bl. 356, dat de roosters op de kerkhoven althans niet overal om die reden kunnen geplaatst zijn. Bovendien maakt hetgeen in de vraag vermeld is, dat de kiezers te Schagen *uit de kerk* waar zij verkozen waren, naar *den rooster van het kerkhof* moesten gaan om hunnen eed te doen, het waarschijnlijk, dat die rooster iets meer was dan een middel om het vee van het kerkhof te weren.]

Regtzaken tegen dieren (vgl. X. bl. 60; XVI. bl. 165). De *Volks-almanak*, 1861, deelt mede eene *Executie van een varken*, te Belle, in Vlaanderen, 12 sept. 1486; en een *Proces tegen ratten*, 1530, wegens excommunicatie. Volgens den geschiedschrijver DE THOU, waren ze van 1522 tot 1530 in de diocese Autun zoo vermenigvuldigd, dat zij de landen vernielden en men voor hongersnood beducht was.

J. L. A. I.

Begrafenissen bij avond of bij nacht (vgl. XIII. bl. 234, 259, 322, 353; XIV. bl. 4, 33, 65, 135; XV. bl. 323). »AMELIS VAN BOUCHORST, Heer van Wimmenum, wierd op den 26 September 1669 *des avonds* met dese statie ter aarden gebracht. Voor uyt ging het Stam-wapen van BOUCHORST, op een verheven spiets; daar aan volgden al de Huys-dienaren van sijn Hoogheijt, en Me-Vrouwe sijn Moeder, alle in langen rouw te voet: daar na de Lijk-karosse met 16 staten boden in den rouw daar rontsom. Hier op quamen noch 18 Rouw-karossen, in de eerste 7 of 8 saten die van sijn Maagschap, en de Heeren van de Ridderschap; welk gevolg al door een groot getal *toortsen* gelicht wierd, al gedragen door Dienaars in den rouw. Aldus bracht men het Lijk in de groote Kerk, daar het in syn stam-graf geset, en het Wapen gebrooken, en mede in het graf geworpen wierd, dewijl het geslacht door dat mannelijke oijr

[1]) P. HYPPOLIT HELYOT: *Geschichte aller geistlichen und weltliehen Kloster- und Ritterorden* etc. 8 Bände 4°. Leipzig 1753—1756. C. v. M.

[2]) A. M. PERROT. *Collection historique des Ordres de Chevalerie civils et militaires etc.* orné de 40 pl. coloriées etc. 4. Paris 1820. C. v. M.

uijtgestorven was. Na het welke de statie op de selve wijse weder te rugge quam." Zie: L. V. D. BOSCH, *Tooneel des Oorlogs.*

De zweedsche resident of commissaris APPELBOM spreekt in zijne karakterschets van eenige staatslieden, die omstreeks 1650 leefden, zeer ongunstig over genoemden VAN DEN BOUCKHORST, en zegt van hem, dat hij als uiterst gierig werd beschouwd, als iemand *qui donis placatur*, en een van de zoodanigen *qui credunt sibi omnia licere, modo habeant favorem principis.*

J. L. A. I.

Ontruiming van Utrecht in 1573 (vgl. XV. bl. 107). De in dit stuk »genomineerde Luyden", waren de gekooren gijzelaars tot verzekering der brandschatting van 450,000 guldens, de provincie Utrecht opgelegd, toen deze, in 1673, door LODEWIJK XIV werdt bemagtigd.

Zij werden den 6^{den} november 1673, des avonds, uit hunne huizen weggehaald, en den 7^{den}, des morgens, onder het geleide van 300 ruiters, beneffens DU PAN, gewezen gouverneur van Naarden, door de Franschen, uit Utrecht weggevoerd, zonder dat zij iets anders konden verkrijgen, dan dat zij, door boden, lijnwaad tot hunne ver· schooning en andere noodige behoeften konden ontbieden. Gelijke verzekering had op den 10^{den} plaats met den in het stuk *niet* genoemden burgemeester HAMEL, den predikant VAN VLIET, den heer WILHEM, domheer, den zoon van den heer VAN LINSCHOOTEN, dien van den secretaris HOUWERT, den heer VAN SUYDOORT, BYLEVELT, koornkoper, en VAN VOORST, goudsmid.

»Die van Uytrecht hadden nu de penningen, tot aflossinge van hunne Ostagiers, gereet: waarover op den 12 Februarij 1674, de Commissarissen, met 10 wagens met gelt, door 200 ruyteren geconvoijeert, uyt Uytrecht, naar de Grebbe zijn vertrokken om de wisselinge aldaar te doen: maar dewijl het de Franschen van daar niet willen afhalen, is ordre gegeven het selve los-gelt tot Aarnhem te brengen, alwaar ook de wisselinge geschied is; in-voegen op den 14 deser (dus ongeveer *drie* maanden na de verzekering), de Ostagiers binnen Uijtrecht weder aangekomen zijn." L. VAN DEN BOSCH, *Tooneel des Oorlogs.*

Omtrent den in dit stuk genoemden predikant LODESTEIJN is mij de bijzonderheid bekend, dat op den *Catalogus der Tentoonstelling*, gehouden te Delft, 1863, (n°. 2719), als ingezonden door den heer THOM. PIGEAU LODESTEIJN te Schiedam, waarschijnlijk een zijner nakomelingen, voorkomt: »*Een vierkante gouden gedenkpenning op J. van Lodestein.*" Aan de eene zijde: Ter gedagtenis van mijn oom J. VAN LODESTEIJN pred. tot Utreght wanneer Syn E. als octagier wierde weggevoerd en dit stuk gout in Syn E. hemt had verborgen. A. KEIJSER. Aan de keerzijde het bekende lied van LODESTEIJN: »Soet geselschap dat met mij" enz. J. L. A. I.

Douwe Auckes (vgl. A. R.; XI. bl. 1; XII, bl. 3; XIII. bl. 35). Dat een kapitein DOUWE AUCKES, in het laatst van het jaar 1667, zich in gevangenschap bij de Engelschen bevond, heb ik nergens gelezen. Wel leest men bij BRANDT, *Leven van de Ruiter*, dat in den zeeslag bij Poortlandt, tusschen BLAKE en TROMP, in 1653, het schip van kapitein ISAAK SWEERS van Amsterdam in den grond geschoten en hij door de Engelschen gevangen genomen werd; doch dat hij te Londen komende en goed Spaansch sprekende, zich voor een Spanjaard wist uit te geven. Hij verstak zich onder het gevolg van den spaanschen gezant, en raakte door zijn gunst en behulp in Vlaanderen, en van daar in Holland.

J. L. A. I.

Tulpenhandel (vgl. XII. bl. 135, 161, 194, 301; XIII. bl. 202). Betrekkelijk den sterken windhandel in tulpen, die, in 1636 en 1637, in Holland, en bijzonderlijk in de steden Haarlem, Leiden, Amsterdam, Alkmaar, Hoorn en Enkhuizen, werd gedreven, zie men WAGENAAR, *Vaderl. hist.*, 11de dl., bl. 264 en volg. Men besteedde voor eene bloem van tien azen eerst 95, daarna 900 gulden; een pond gele kroonen werd eerst om 20 of 24, en eene maand later om meer dan 1200 gulden verkocht.

Bij de familie van wijlen jonkh^r BEELDSNIJDER te Utrecht, berust eene verzameling van alle uitgekomene gedrukte stukken, betrekkelijk den vermaarden tulpenhandel in den jare 1636—1637; zoowel spotprenten als spotschriften, in een woord alles, wat daartoe betrekking heeft. Achter deze verzameling vindt men een perkament met eene afbeelding der schoonste tulpen, naar de natuur geteekend door J. MAREL.

De gedrukte stukken, in 1637 en 1643 verschenen, zijn gezamentlijk te Haarlem in 1734, in 8°. met plaat, herdrukt onder den titel van: *Eerste zamenspraak nopens den opkomst en ondergang van Flora. — Tweede zamenspraak. — Derde zamenspraak, of register van de prijsen der Bloemen. — Flora's zottebollen afgemaelt in Dichten en Zangen van verscheide auteuren. — Troostbrief aen alle bedroefde Bloemisten, enz.* Van de afzonderlijk uitgekomene spotprenten zijn mij bekend: *Floraes Gecks-kap* en *Flora's Mallewagen.*

Mede tot dit onderwerp betrekkelijk is het door den heer J. DE WEES, te (?), op de tentoonstelling te Delft, 1863 (n°. 311), ingezonden hoogst merkwaardig boek, waarin 81 keurig geteekende afbeeldingen van tulpen, waarmede van 1634 tot 1637 handel werd gedreven, met de namen. 4° obl., waarbij de aanteekening: »BRANDEMANDUS SPRUIT (zie bl. 10) schijnt de teekenaar geweest te zijn. Het gewigt en de prijzen vindt men bij sommige afbeeldingen vermeld. Zoo de »Viceroy" van 410 azen = *f* 3000 (zie bij ABR. MUNTING, *Waare oeffen. d. planten*, wat men toen al voor een »Viceroy" koopen kon). Op bl. 69 vindt men de Aurora of Morgenster van Delff. Vgl. de schrift. aant. vóór in dit boekje."

J. L. A. I.

Moordaanslagen op Willem I (vgl. VII. bl. 224, 384). Behalve in het VI[de] deel der *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne,* door GACHARD, en in het *Discours du meurdre commis en la personne du tres-illustre prince d'Orange. Anvers*, 1584, in 4°., worden de moordaanslagen op WILLEM I, vermeld in de *Lof-verkondigende verhandeling zijner laatste bede.* 's Gravenhage, 1734, in 8°.

J. L. A. I.

Ruïne Lichtenberg (vgl. XVI. bl. 200). Indien ANDANTE heeft ingezien het werk van VAN DER AA, *Geogr. woordenboek*, doch inzonderheid het *Aanhangsel* of XIII[de] deel, art. *Lichtenberg*, moet hij vrij tevreden zijn, daar ik niet geloof dat elders veel meer over deze ruïne zal te vinden zijn. VAN DER AA verwijst aldaar naar het werk van HEMRICOURT, *Miroir des nobles de la Hesbaye*, alwaar het eerst van dit slot wordt melding gemaakt bij het verhaal van den oorlog tusschen de ARDAAS en de WAROUX (1293—1327). Voorts zegt hij, dat het in de 15[e] eeuw aan de familie DE HAPPAERTS behoorde, die den titel van heer van Lichtenberg droegen; vervolgens kwam het aan de EIJNATTES. Hij deelt verder eenige bijzonderheden, het slot betreffende, mede, zoodat men dienaangaande weinig meer vorderen kan.

V. D. N

Abraham Patras (vgl. XVI. bl. 233). ABRAHAM PATRAS (PATIAS is eene schrijf- of drukfout), geboortig van Grenoble, begaf zich als gemeen soldaat in dienst der oostind. comp., en vertrok in 1690 met het schip *de Havik*, werd in 1696 assistent, in 1698 boekhouder, in 1703 onderkoopman, in 1709 opperkoopman, in 1713 eerste koopman, in 1720 visiteur generaal, in 1724 directeur van Bengalen (in 1730 voor de tweede maal), in 1732 buitengewoon raad van Indië, in 1735, na den dood van DIRK VAN CLOON, gouverneur generaal.

Aldus verhaalt de *Historische Beschrijving der reizen*, enz., dl. XX, welk deel, gelijk bekend is, de *Levens der Gouverneurs-generaal van Nederlandsch Indie*, tot P. A. VAN DER PARRA (1761) bevat (Amsterdam 1765). Het volgende wordt er nog bijgevoegd:

»Deze zijne bevorderingen van den laagsten trap tot dien van Buitengewoon Raad hebben niets, dat bevreemden moet, wijl zijne verdiensten, begaafdheden en deugdzame hoedanigheden hem die waardig maakten. Maar de laatste sprong is een toeslag van 't geluk geweest, die zeer zonderling, ja zonder voorbeeld was. De heer VAN CLOON overleden zijnde, vergaderde de raad naar gewoonte, om te treden tot de verkiezing van een opvolger. Bij 't opnemen der stemmen vond men er even vele voor den heer VALCKENIER als voor den heer PATRAS; doch deze was enkel *Buitengewoon* en de ander *Ordinaris Raad.* Nimmer was 't nog in geschil gekomen, of de leden van eene *lagere* orde even na verkiesbaar waren met die van eene *hoogere.* Dus scheidde men dien avond zonder de geschillen der twee partijen te hebben kunnen beslissen; maar des anderen daags kwam men overeen om het aan 't lot te verblijven. De teerlingen geworpen zijnde, haalde de heer PATRAS het *met één oog* over.

»Hij was een achtbaar man, grijs geworden in den dienst der compagnie, en bij een ieder bemind, doch genoot zijn laatste geluk niet lang, maar overleed den 3[den] Mei 1737, van elk beweend, latende groote middelen aan zijne verwanten, die nog in Holland in aanzienlijken stand zijn."

Uit de laatste zinsnede blijkt: dat PATRAS niet geheel alleen uit Frankrijk naar Nederland schijnt gekomen te zijn, maar dat ook zijne familie er woonde, misschien toen ABRAHAM nog een knaap was, om des geloofs wille uit Grenoble geweken, na de herroeping van het edict van Nantes (1685); dat hij niet gehuwd was, althans geene weduwe naliet (die anders wel een gedeelte zijner „groote middelen" zou geërfd hebben) en ook geene kinderen.

H. M. C. v. O.

Pest. Cholera. Onder de besmettelijke ziekten, waardoor ons vaderland in vroegere eeuwen meermalen bezocht werd, bekleedt de pest de eerste plaats. Zoo wij ons niet bedriegen, zijn er thans ruim twee eeuwen verloopen, sedert zij voor 't laatst hier te lande heerschte. Ofschoon zij zich meer bijzonder schijnt bepaald te

hebben bij de provincie Holland, zoo bleven toch ook de overige gewesten niet altijd vrij. Nu zouden wij echter gaarne willen weten, of toenmaals ook, even als thans bij 't heerschen der cholera, op plaatsen, ver verwijderd van den eigenlijken zetel der besmetting, zich enkele geïsoleerde gevallen voordeden, zonder dat de ziekte zich dáár verder uitbreidde? Bestaat er een werk in onze taal, waarin met eenige uitvoerigheid de oorsprong en de loop vermeld wordt der pest in ons vaderland, vooral in de 17de eeuw, toen onder anderen te Amsterdam in één jaar (1664) meer dan 24000 menschen stierven? De ziekte werd meestal door koopvaardijschepen uit de Levant hier aangebragt. Voor het overige schijnt het, dat in vroeger tijden ook andere aanstekelijke ziekten onder den algemeenen naam van pest begrepen werden. Zoo is 't niet onmogelijk, dat de zoogenaamde pestziekte, welke in 1581 in de provincie Groningen heerschte, niet de eigenlijke pest (*pestis orientalis*) geweest is, maar eene epidemische krankte, gelijk die van 't jaar 1826, en even als toen veroorzaakt door eene overstrooming van het zeewater, dat men om den Spanjaard te keeren had doen inloopen. Immers heerschte in dat jaar, voor zoover mij bekend is, de pest niet in ons vaderland. Alle mededeelingen, dit onderwerp betreffende, zullen ons aangenaam zijn.

Heeft de cholera ook in vorige eeuwen *epidemisch* geheerscht hier te lande of in andere oorden van Europa? Wij bedoelen niet de thans heerschende dusgenaamde *Aziatische* cholera; want men weet, dat deze eerst in den loop der tegenwoordige eeuw naar ons werelddeel overgebragt is. Doch lang te voren was de ziekte onder denzelfden naam, hoewel onder zachter vorm, hier bekend. Zoo vindt men o. a. in het bekende weekblad van prof. UNZER *der Artz* (1759 enz.) gewag gemaakt van »eene eiselijke ziekte, de cholera," waarvan de verschijnselen en meestal doodelijke afloop binnen weinige uren opgegeven worden, grootendeels overeenkomende met die der tegenwoordige krankte.

Cholera. Omstreeks het midden der vorige eeuw is mijn overgrootvader, HENDRIK KORP, gepromoveerd op eene dissertatie over de [inlandsche, niet de aziatische] cholera. Ik heb die dissertatie niet; misschien dat zij op de bibliotheek van eene onzer academiën te vinden is. Of zij iets bevat aangaande de geschiedenis dier ziekte, weet ik niet.

P. L. Wz.

Schuldbekentenissen der provincie Holland. In mijn bezit zijn de volgende certificaten:

N°. *Certificaat*, *f* 500.

Welk als gereed geld zal worden aangenomen in zoodanige Executie als de NATIONAALE VERGADERING zoude mogen verplicht zijn over de Ingezetenen van de Provintie HOLLAND te dirigeeren, ter voldoening van den 2den en 3den termijn in de begrooting van de 40 Millioenen voor den dienst van dezen Jaare.

Houder deezes heeft ingevolge de Publicatie van het PROVINTIAAL BESTUUR van HOLLAND, gearresteerd den 6 October 1797, aan den Lande gefourneerd of doen fourneeren, blijkens de Recepis of Recepissen daarvoor uitgegeven, de somma van VIJFHONDERD GULDs. en zal mitsdien met dit Certificaat kunnen fourneeren ter somma van *f* 500, in de bovengemelde Executie, in conformiteit van het 7de Articul der opgemelde Publicatie.

Actum Amst. (Rott.) datum verschillend 1797: de teekening van Amst. is (meen ik,) W. HOPE en van Rotterdam W. N. DREUX.

Zou ook een der lezers van den *Navorscher* kunnen opgeven, bij welke gelegenheid deze schuld door de provincie Holland is aangegaan en of, wanneer en waardoor zij is vernietigd?

T. H.

OUDHEID-, MUNT- EN PENNINGKUNDE.

Opschriften op geschut (vgl. A. R.; XIII. bl. 174, 241, 301; XVI. bl. 114, 167). »In desen tijdt (1573), was 't geheele Noorder-Quartier seer slecht van geschut voorsien; om welke reedenen men uijt alle de Toorens ten platten lande, daar twee of drie Klokken in hingen, een daaruijt lichtede, en se naar de Steeden bracht, om 'er Kanon van te gieten, door eenen Mr. HENDRIK VAN TRIER; daarvan 'er veele op de Scheepen wierden gebracht, om den Admiraal VAN BOSSU te keer te gaen [1]). Van diergelijke stukken Metaal Kanon, heb ik (I. LE LONG) 'er in den Jaare 1713, op de Wallen der Stadt Edam twee ontmoedt, met seer aanmerkensweerdige Opschriften; want op 't eerste stondt:

Die den Steir hort bellen,
Munnicken ende Papen sal hi quellen.
H. V. T. 1573.

[1]) Siet DIRK BURGERS *Chronyk van Medenblik*, pag. 202.

En op 't andere:

Den vierigen Draeck ben ick geheten,
Stijf ende sterck kan ick schieten.
H. V. T. 1574.

De Letters H. V. T. wijsen aan den naam van Mr. HENDRIK VAN TRIER, diese gegooten heeft, en 't Jaargetal wanneer sulks geschiedt is; zijnde het eerste Kanon *de Stier*, en 't andere *de vierige Draak* genaemt. Na alle waarschijnlykheit is dit geschut noch in weesen, en kan ter gemelder plaatse van de liefhebbers beschouwt worden (1729)." Zie I. LE LONG, *Reformatie van Amsterdam.*

J. L. A. I.

Muntmeesters (vgl. XV. bl. 237; XVI. bl. 10, 71). Bij BALEN, *Beschrijving van Dordrecht,* vond ik nog de navolgende:

BLASIUS BOUCQUET, muntmeester van Holland, † 1574, den 29sten april.

WILLEM V. BYLER, muntmeester van Holland, † 1635, den 31sten oct.

CORNELIS DE VRIES WILLEMSZ., muntmeester van Holland 1577, † 1603.

Mr. CORNELIS DE BEVERE CORNELISZ., schepen te Dordt 1672, generaal meester der munten der Vereenigde Nederlanden, even als

JOHAN BOUCQUET (tr. MARGARETHA V. BLIJENBURG, † 1580).

WILLEM BOUCQUET. Zie BALEN, bl. 923.

HENDRIK V. NISPEN, † 10 oct. 1617.

Zijn zoon JACOB V. NISPEN, † 1648, broeder van

JUSTUS V. NISPEN, † 21 nov. 1652, vader van

Mr. JOHAN V. NISPEN, leeft 1652.

CORNELIS DE BEVERE. Zie BALEN, p. 932.

Ook in vroegere jaargangen van den *Navorscher* kwam reeds hier en daar een muntmeester voor.

JADIMADEK.

Opschrift op een vijzel. Op eenen koperen vijzel in eene apotheek te Middelburg vond ik, met oude letters:

A pouvree gens menu monnaye
Tel a dveis gui requiert joie. 1551.

Wat beteekent die tweede regel? en daarin het derde en vierde woord? In *dveis* is die *v* geteekend even als de *v* in *pouvree* (voor pauvres) en in *gui* is de eerste letter van het woord dezelfde als in *gens.*

[Wij gissen dat in dit opschrift de laatste regel zal moeten beteekenen:

Tel a dueil qui requiert joie.]

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

Anonymen en pseudonymen (vgl. XVI. bl. 141, 206). Den heer NÎL ADMIRARI zeg ik dank voor zijne opgave. Behalve het door hem genoemde geschrift van V. D. M. CHRISTIANUS is er nog eene *Leerrede over Israëls Messias* in 1822 onder dien naam verschenen.

Ik heb op het oogenbiik de titels der geschriften van *een protestant* niet bij de hand, maar ik bedoelde niet het bekende werkje van BILDERDIJK.

AD. PHILEKKLESIUS is, zoo als mij later gebleken is, waarschijnlijk EGBERT VAN EERDE.

Een paar vragen wensch ik hier nog bij te voegen.

JACOB SPEX schreef eene naamlooze levensbeschrijving van POOT. Hoe is de titel?

PAQUOT II. 397 (fol. ed.) vermeldt: *Traité polémique de la Primauté de S. Pierre, ou des prérogatives du S. Siége, par* CASIMIR DOURMAN [anagram ADR. CROMMIUS]. En flamand. *Anvers,* 1634. 12°. — *Amst.* in 12°. Welke is de hollandsche titel?

De legende van Faust (vgl. XVI. bl. 73, 209). Als bijdrage tot de Faust-litteratuur teekende ik den volgenden titel op: *Warachtige historie van doctor* JOHANNES FAUSTUS, *die eenen uitnemenden grooten Toovenaar en Swart-Constenaer was, van zijne duyvelsche verschijninge, van zijn on-christelick leven. Overgheset uit de Hoochduytsche Sprake, door* CAROL. *R. med. Deut.* 18. 10. *Jacob.* 4 *vers* 7, 8. *An.* 1592.

Er is ook eene hollandsche vertaling *Emmerich* 1592, 8°. en *Delft* 1607, 8°., van welke laatste uitgave in hetzelfde jaar verscheen: *Dat anderste deel van Dr.* J. FAUSTUS *Historiën, enz.*

D. T. D.

Letterspelingen (vgl. XVI. bl. 171, 238). De door den heer H. M. C. VAN OOSTERZEE medegedeelde kunstjes kunnen nog worden vermeerderd met het *Certamen Catholicorum Cum Calvinistis Continuo Charactere C. Conscriptum: Concordiaeque Coelitus Concessae Congratulatio. Adjecta sunt anagrammata, chronologica, acrostichides et quaedam alia de rebus variis.* MAR-

TINO HAMCONIO, *Frisio Authore;* over welken schrijver $\frac{\text{J. D.}}{\text{L.}}$ (*Nav.* IV. bl. 289) eene belangrijke aanteekening heeft geleverd. In het *Certamen*, gedrukt te *Munster* 1607 en te *Leuven*, 1612, in-4°., komen nagenoeg 7160 woorden voor die alle met eene C beginnen.

J. L. A. I.

Letterspelingen. Onder de literarische kunstjes, hier bedoeld, moet ook geteld worden het zoetvloeiende vers van prof. LULOFS,

De avond zeeg aan 's hemels bogen enz.

getiteld: *een liedje zonder R en met al onze twee- en drieklanken.* Het vraagteeken, door H. M. C. VAN OOSTERZEE achter BOSSCHA geplaatst, is wel overbodig. Het is toch van algemeene bekendheid, dat prof. J. BOSSCHA de schrijver is der *A-saga.*

Voor 't overige willen wij hier in 't voorbijgaan opmerken, dat soortgelijke letterkundige aardigheden niet zoo onbeduidend zijn, als zij oppervlakkig wel schijnen. Zij leveren toch een treffend bewijs op voor den rijkdom onzer schoone moedertaal. Men beproeve b. v. iets dergelijks in 't Fransch. Men zou geen tien regels op 't papier kunnen brengen.

NÎL ADMIRARI.

Sinryke fabulen (vgl. XVI. bl. 211), Door sommigen aan JAN DE WITT, door anderen aan PIETER DE LA COURT toegeschreven. (Vgl. *Navorscher* I. bl. 343.)

D. te D.

Gedichten van P. C. Hooft (vgl. XV. bl. 268; XVI. bl. 118). HOOFTS *Werken* (*Mengel.*), *Amst.*, JACOB LESCAILJE, 1671, zijn niet door GERARD BRANDT maar door ARNOUD HOOFT bezorgd. Zie *Leven van* P. C. HOOFT, door GERARD BRANDT in diens uitgave van HOOFTS *Nederl. Hist.*, Amst., 1677, bl. 27. Mijne opgave deswegens (*Nav.* XVI. bl. 113), gevolgd naar die van den heer P. LEENDERTZ WZ. (*Nav.* XV. bl. 268), is dus onjuist.

J. L. A. I.

Gedichten van P. C. Hooft. De heer J. L. A. I. meent, dat ik mij vergiste, toen ik de uitgave van HOOFTS Mengelwerken van 1671, de uitgave van G. BRANDT noemde. Wat hem daartoe beweegt is hetgeen BRANDT zegt in zijn *Leven van Hooft*, bl. 27, t. w.: »Naaderhant heeft ook de Heer Schepen ARNOUT HOOFT, in den jare MDCLXXI, alle de werken van zynen vader (behalve de Neederlantsche Historien) ten deele voorheene gedrukt, en ten deele tot dien tydt ongedrukt, by een verzamelt, onder de pers, en in 't licht gebraght." De jonge HOOFT heeft dus zijns vaders werken verzameld en gezorgd, dat zij in het licht kwamen: dit staat er. Maar dat hij zelve die uitgave bezorgd heeft, staat er niet. Voor de uitgave staat wel eene opdragt door ARNOUT HOOFT; doch deze wordt gevolgd door eene voorrede van G. BRANDT, die aldus aanvangt: »Men plagh gemeenlijk by 't uitgeven van eens anders werken, iet te melden van den schrijver en sijne schriften; om 't gemoedt des lesers met te grooter lust tot het lesen t' ontsteken. Doch dit dunkt my, dien de zorg over desen druk van den nieuwen uitgever was toevertrouwt, omtrent dit werk niet noodig." Hieruit blijkt dus, dat ARNOUT HOOFT de verzamelaar en eigenaar der stukken, BRANDT de uitgever was. Hetzelfde blijkt ook uit de nog bestaande handschriften van HOOFTS gedichten. In het amsterdamsche hs. van HOOFTS gedichten vinden wij hier en daar het bewijs, dat het in handen van BRANDT is geweest: op eene enkele plaats heeft hij daar zelfs iets veranderd. Onder de handschriften van HOOFTS gedichten, die het eigendom zijn van den heer mr. J. A. GROTHE te Utrecht, worden er verscheidene gevonden, door BRANDT overgeschreven, benevens eenige aanteekeningen van zijne hand de uitgave betreffende. Het duidelijkste bewijs, dat niet A. HOOFT, maar BRANDT uitgever geweest is, is zeker dit. HOOFTS epigram op G. J. VOSSIUS is voor het eerst gedrukt in de uitgave van 1671; in de vroegere staat het niet. Dit epigram nu vinden wij in het amsterdamsche hs., waarin alles van HOOFTS eigene hand is, aldus:

Op het afmaelsel van den heere Gerardus Vossius:

Een' inborst, blanker noch van deughdt
Dan 't hooft van lokken, die 't besneeuwen,
Draeght deze Nestor. Griek, wat meught
Ghij van des uwen wijsheyt schreeuwen?
Leefd' hij der drie; den onzen heught
Van meer dan een halfhondert eeuwen.

Anders:

Een inborst, blanker nog van deught,
Dan 't hooft van vlokken, die 't besneeuwen,
Draeght Vossius. O Griek, wat meught
Ghij van uws Nestors wijsheit schreeuwen?
Heughd' hum van drie: den onzen heught
Van meer dan een halfhondert eeuwen.

Het woord *wijsheit* in vs. 4 is onderstreept, en daarnevens staat op den kant, als variant, *kennis.*

Onder de hs. van den heer GROTHE vin-

den wij ook het volgende *van de hand van* BRANDT.

Op het afmaelsel van den heere Gerardus Vossius.

Een inborst, blanker nog van deught,
lokken
Dan 'thoofd van vlokken, die 'tbesneeuwen,
deeze Nestor, Griek
Draagt Vossius. O Griek, wat meught
des uwen
Gij van uws Nestors wijsheit schreeuwen?
Leefd' hij der drie:
Heugd' hum van drie: den onzen heught
Van meer dan een halfhondert eeuwen.

P. C. HOOFT.

Ook hier is in vs. 4 het woord *wijsheit* onderstreept, en staat op den kant *kennis*.

Wij hebben hier dus het epigram, door BRANDT uit het hs., dat nu het eigendom der stad Amsterdam is, overgeschreven, zoo als het door HOOFT later veranderd is. Boven de regels plaatste hij de oude lezing, om in staat te zijn bij de uitgave die, welke hem de beste voorkwam, te kiezen. Hij heeft zich echter overal aan de latere lezing gehouden.

P. L. Wz.

Vertaling van Schillers Götter Griechenlands (vgl. XVI. bl. 171). De bedoelde vertaling, door W. H. WARNSINCK BZ., is geplaatst in een onzer maandwerken (denkelijk *de Letteroefeningen*) van 1843 of 1844. De voornaamste aardigheid er van is — tevens een sprekend bewijs voor de waarheid van 't bekende: *les beaux esprits se rencontrent* — dat reeds twintig jaren te voren een ander poëet over dienzelfden steen gestruikeld was. In de gedichten van G. GRAVE, in 1823 uitgegeven, komt eene voor 't overige niet onverdienstelijke navolging van SCHILLERS gedicht voor, waarin de lauwer zich even zoo om de slapen der denkbeeldige Hilfe wond.

NÎL ADMIRARI.

Tollensiana (vgl. X. bl. 184; XVI. bl. 170). Hiertoe behooren ook de belangrijke taalkundige aanteekeningen op TOLLENS' *Romancen*, *Balladen en Legenden* van BILDERDIJK. Zij bestaan alleen in handschrift en gingen voor korten tijd uit de bibliotheek van prof. TIJDEMAN over in die der Maatschappij van Nederl. Letterkunde te Leiden.

NÎL ADMIRARI.

Entrée de Charles V à Bologne (vgl. A. R). Cette cavalcade a été fidèlement gravée à Vérone, en huit planches (*La gran Cavalcata di Clemente VII e Carlo V della sala Ridolfi, depinta da* BRUSASORCI, *incisa a contorno dal celebre* AGOSTINO COMERIO). Chaque planche est dédiée à quelques unes des personnes distinguées de la ville. 1830, gr. in fol. oblong.

J. L. A. I.

B. Langenes (vgl. A. R.). De herhaalde vraag van V. O., in 1857 en 1858 gedaan: »wie en wat was BAREND LANGENES, aan wien de staten generaal bij resolutie van den 10^{den} junij 1637 het waarmerken der uit te geven exemplaren van de nieuwe (Staten-)Bijbel-vertaling opdroegen," is niet voldoende beantwoord geworden.

V. O., die in alles wat over de Statenvertaling en de uitgave daarvan ter zijner kennis is gekomen, de beantwoording dezer vraag te vergeefs heeft gezocht, schijnt het beste werk dat over dit onderwerp handelt, niet gekend of geraadpleegd te hebben, namelijk LE LONGS *Boekzaal der Nederd. Bijbels*, waarin de *Acte van Authorisatie* der staten generaal van den 10^{den} junij 1637 is opgenomen, waarbij, als een vertrouwd persoon, BARENT LANGENES, *Camerbewaarder van de Generaliteits Reekenkamer*, wordt geauthoriseert om de exemplaren van den *Nieuwen* getranslateerden *Bijbel*, ende *Nieuwen Testamente*, met syn *signature* te teekenen, ende *ons* (der staten generaal) *wapen*.

J. L. A. I.

Justus van Effen (vgl. A. R.). G. K. Hz, vraagt (*Nav.* IV. bl. 101): »Wie waren de medewerkers van VAN EFFEN aan zijn *Holl. Spectator*, en welke bijdragen hebben zij tot dezen zoo veelzijdig uitmuntenden arbeid geleverd?"

Toen deze vraag gedaan werd, was het werk van d^r. W. BISSCHOP: JUSTUS VAN EFFEN, *geschetst in zijn leven en werken*, Utr., 1859, in-8°., in 1857, door het Provinciaal Utrechtsche Genootschap van Kunsten en Wetenschappen bekroond, nog niet in het licht verschenen. In het XV^{de} hoofdstuk, § 10: VAN EFFENS *medewerkers*, leert men de bijdragen kennen, die zoowel door bekende als onbekende medewerkers werden geleverd. De meeste verzen in den *Spectator* voorkomende zijn van THEODOOR SNAKENBURG en JAKOB ELIAS MICHIELSZ.; 't is echter ondoenlijk te beslissen, welke aan elk hunner moeten toegeschreven worden. Belangrijke bijdragen kreeg VAN EFFEN ook van tijd tot tijd van eenen, die zich teekende JOHN PHILODEMUS; onder dezen naam verschool zich JAN VAN RYSSEN, een Engelschman van geboorte, doch die reeds vroeg in Amsterdam op een koopmanskantoor was geplaatst. Al zijne bijdragen, in den vorm

van brieven, zijn door hem onderteekend, op eene na, van welke hij zich echter in een later vertoog als schrijver bekend maakte. De meeste en gewigtigste medewerking echter kreeg VAN EFFEN van een zekeren X. Onder deze letter schreef WILLEM SUDERMAN, leeraar bij de Remonstranten in verschillende gemeenten onzes lands, laatstelijk in zijne geboortestad Rotterdam, waar hij in 1750 overleden is. Hij is als geleerde door enkele vertalingen in het Latijn en als dichter door zijne hollandsche en latijnsche verzen bekend. Een ander medewerker kreeg VAN EFFEN nog in PIETER ADRIAAN VERWER, denzelfden, die naderhand de *tweede* uitgaaf van den *Spectator* heeft bezorgd en er het *Leven van den schrijver* heeft bijgevoegd. Hij schreef ook onder den pseudoniem van MENNOPHILUS. Behalve van de reeds genoemden, mogt VAN EFFEN ook de hulp ondervinden van GERHARD SCHRODER, hoogleeraar in de regten te Harderwijk. Ik begrijp echter niet (zegt d[r]. W. BISSCHOP) op welke gronden de *Navorscher* (*Nav.* IV. bl. 377) zoo bepaald kan opgeven, wat in den *Saletten Oorlog* (*Société galante*) van SCHRODERS hand is, daar er behalve hem nog verschillende anderen aan meê hebben gewerkt. Nog verdient onder de inzenders genoemd te worden de bekende dichter LUCAS PATER; doch vele medewerkers wilden of onbekend blijven of er niet voor uitkomen, wat van hunne hand was. Tot de laatsten behoorde de haarlemer dichter PIETER MERKMAN, van wien waarschijnlijk de vertoogen, op Haarlem betrekkelijk, zijn. Tot de eersten PHILALETHES; doch behalve dezen nog zoo velen, als ARETAEUS PREPOPHILUS, CHRISTOPHILUS KATHARINUS, de jonge zeeuwsche dichter L. V. Z. enz., bij welke allen taal en stijl ten duidelijksten aanwijzen dat VAN EFFEN zelf niet onder die pseudonymen schuilt.

J. L. A. I.

Beschrijving van Delft, 1729 (vgl. A. R.) Mijn vermoeden (*Nav.* VI. bl. 318), dat H. KZ. POOT en RUTGER OUWENS in de zamenstelling dezer *Beschrijving van Delft* de hand hebben gehad, is niet wederlegd geworden.

In den *Tegenw. staat d. Vereen. Nederl.*, 4[de] dl., bl. 472, maakt WAGENAAR de aanmerking, dat men niet schijnt goedgevonden te hebben, het verzoek van VAN BLEIJSWYCK, om zijnen naam op den Titel eener Beschrijvinge van Delft, in welke men zig van de zijne bediende te stellen (zie *Nareden*, bl. (***E), in deeze *Nieuwe beschrijving*, te beantwoorden. Heeft men ondertusschen in eene volgende Beschrijving van eene voorgaande gebruik gemaakt; 't is in deze geschied: in welke men een groot gedeelte van BLEIJSWYCK's Werk, bijna woordelijk, ingevoegd heeft. In het *Bulletin de livres anciens et modernes en vente chez le libraire* J. MOONE, BZ., *à Delft*, n°. 1499, wordt de zamenstelling dezer *Nieuwe beschrijving* aan H. VAN RIJN en anderen toegeschreven.

J. L. A. I.

Vaderlandsch A. B. boek (vgl. I. bl. 315; II. bl. 168, 227; VII. bl. 73). Het *nader onderricht*, waarnaar in het werkje hier en daar wordt verwezen, is niet verkocht geworden, maar door SWILDENS, schrijver van het *Vaderlandsch A. B. boek*, aan eenige goede vrienden ten geschenke gezonden, en getiteld: *Verslag van den oorsprong en de staatkundige oogmerken des Vaderl. A- B- boeks.* Amst., Sept 1781 in f°.

J. L. A. I.

Erasmus, Encomium Moriae (vgl. A. R.). Bij het herlezen van den *Navorscher* derde deel, valt mijne aandacht meer bijzonder op blz. 26 vraagteeken 95. „*Encomium Moriae, sive Stultitiae Laudatio of Lof der Zotheid*" door LEGENDO ET SCRIBENDO. Niet ziende dat daarop eenig antwoord is gekomen, wil ik alleen den vrager doen weten of hem daartoe ook ter inzage dienstig kan zijn, mijn boekje in kwarto in kalfslederen band, voerende tot titel:

„*Lof der Zotheit, uit het Latijn van* ERASMUS, *Rotterdammer, im Nederduitsch dicht overgebraght door* ADRIAEN STIKKE, *Heere van Breskens, waarbij gevoegt is de Ledenstrijt, van denzelven Heere, in Opper-Hongarije te Duitsch Proben, in den jaere* 1626 *gedicht.*

Te Deventer bij ARNOLDUS CURTENIUS, Boeckdrucker en verkooper, wonende op de Hofstraet, 1689.

De voorrede begint aldus:

»De Drukker en Uitgever aen den Leezer.

Gunstige Leezer.

Hoe groot een man ERASMUS, Rotterdammer geweest zij, is elk Nederlander ten volle bekent. Te vergeefs draegen veele steden op hem geen roem, Gouda om zijne ontfangenis, Rotterdam om zijne geboorte, Deventer om zijne opvoeding en eerste jeught, en Bazel om zijn graf. Behalve andere werken getuigt daer van zijn *Lof der Zotheit,* in den jaere 1508 uitgegeven, daer hij al lachende (hetgeen HORATIUS niemant verbiedt) de waerheit zegt, en de Zotheit al de werelt met de gebreken van alle staten en slag van menschen wijslijk doorhaelt, om op een aerdige wijze elk de deught en de zeden in te planten enz. enz."

E. K. BORGER.

[Een antwoord op deze vraag wordt gevonden *Nav.* IV. bl. 80. Daar wordt de meening, dat de eerste uitgave van het *Encomium Moriae* van het jaar 1508 zou zijn, »stellig verkeerd" genoemd, doch zonder dat daarvan het bewijs geleverd wordt. De vrager, onze ijverige medewerker LEGENDO ET SCRIBENDO (K. J. R. VAN HARDERWIJK), is reeds voor eenige jaren overleden.]

Naamregisters van predikanten in Zeeland (vgl. XVI. bl. 238). In den catalogus der boekerij van dr. J. AB UTRECHT DRESSELHUIS (verkocht te Middelburg in october 1858) komt voor, blz. 59:

N°. 138. Naamlijsten der predikanten in de classis van Walcheren bevattende Walcheren, Noordbeveland en Zeeuwsch Vlaanderen, waarbij vele belangrijke aanteekeningen in 2 portefeuilles, *zeer belangrijk H. S.*

N°. 139. Idem in de classis van Zuidbeveland, in 2 portef. *zeer belangrijk H. S.*

N°. 140. Idem in de classis van Schouwen en Duiveland, in portefeuille, *zeer belangrijk H. S.*

N°. 141. Idem in de classis van Tholen en Bergen op Zoom, in portefeuille, *zeer belangrijk H. S.*

Deze belangrijke collectie, n°. 138—141, zal eerst afzonderlijk, daarna te zamen worden geveild.

In wiens (of wier?) handen deze lijsten bij dien verkoop zijn overgegaan, is mij niet bekend, maar gewis bij den verkooper, den boekhandelaar VAN BENTHEM JUTTING te Middelburg, na te vragen. Deze naamlijsten zijn mij bekend als zeer naauwkeurig. Maar of eene uitgave de kosten zou dekken, betwijfel ik zeer.

H. M. C. v. O.

Gedichten van Maria Tesselschade Visscher. Hier en daar vindt men gedichten van TESSELSCHADE, maar nergens eene complete verzameling daarvan. Wie kan mij eene lijst geven van hare gedichten, met aanwijzing van de plaats waar men ze vinden kan? Ik geloof niet dat het getal zeer groot is. F. F.

Auteurs van anoniem uitgegeven dichtstukken.

Kan ook een der lezers van den *Navorscher* mij mededeelen, wie de vervaardigers zijn van de volgende naamloos uitgegeven gedichten?

1. *Blik op het vaderland na den heldendood van den Ridder* J. C. J. VAN SPEIJK. 5 februarij 1831. 's Gravenhage Erve J. THIERRY en C. MENSING & ZOON, 1831. 8°. 12 bladz. Het gedicht begint aldus:

Nog leeft in Nederland de oud vaderlandsche deugd;
Nog gloên van liefde en trouw dáár aller brave harten, enz.

2. *De val der Citadel van Antwerpen* in december 1832. Rotterdam, M. WIJT & ZONEN, 1833. 8°., 8 bladz., beginnende;

Ik groet u, vreeslijk burggevaart,
Tot gruis doornageld en doorschoten, enz.

3. *Aan Nederland, een woord tot aankweeking van Eendracht en Vrede.* Rotterdam, A. F. H. SMIT, 1830. 8°., 8 bladz, beginnende:

Wat schrikbre Noordstorm is in Neêrland los gebroken? —
Wat helsche logengeest bedreigt, in drift ontstoken,
En zwanger van verderf, de treflijke Eendrachtband
Te scheuren van elkaâr? enz.

4. *Hulde aan de nagedachtenis van* mr. J. M. KEMPER. Rotterdam, A. F. H. SMIT, 1824, 8°. 16 blz. Onderteekend: P. W.

5. *Burger-traanen bij het lijk van den WelEd.-gestrengen Heer* DANIËL LODEWIJK HOGGUER, *in leven Hoofd-officier en vroedschap der stad Haarlem, overleden den* 27 *May* 1792. 8°. 8 bladz., geteekend: HARLEMENSIS.

6. *De Hollander, zoo als er wel meer zijn.* Haarlem, A. LOOSJES PZ., 1814. 8°., 16 bladz.

7. *De Hollander zoo als er velen zijn, parodie op den Hollander zoo als er meer zijn, uitgegeven te Haarlem bij* A. LOOSJES PZ. Rotterdam, M. CORNEL, 1814. 8°., 16 bladz.

8. *Rapport aan den Keizer Napoleon den* 31 *December* 1813 *door een' zijner ministers gedaan.* Amsterdam, HENDRIK VAN KESTEREN, 1814. 12°., 18 bladz.

9. *De Nederlandsche watersnood in* 1825. *Dichtstuk door een gevangene. Uitgegeven en met een voorberigt voorzien door* W. H. WARNSINCK BZ. Gedrukt ten voordeele van de noodlijdenden. Amsterdam, G. J. A. BEIJERINCK, 1825. 8°., 24 bladz.

10. *Hekelrijmen op het Hedendaagsche Toonkunstig-charlatanisme* door EEN MUZIJKLIEFHEBBER. Amsterdam, J. M. E. MEIJER, 1845. 12°., 30 bladz.

11. *Zegt het Voort.* Prijs 10 cents. Haarlem, J. B. VAN LOGHEM Jr., 1848. 8°., 8 bladz. Samenspraak gehouden in Lentemaand 1848 tusschen LOUW en PIET; geteekend Haarlem en P—H.

12. *Aan Haarlems Schoonen ter gelegenheid van de verloting ten voordeele der armen in februarij* 1847. Uitgegeven ten voordeele der Armen. Haarlem, J. J. S. MAKS, 1848. 8°., 4 bladz., geteekend BALTHAZAR.

LAGE.

Chronogrammen (vgl. I. bl. 13; II. bl. 183, 217, 342; *Bijbl.* 1853, bl. xxviii; VII. bl. 258). Een kunststuk van deze soort leverde JACOBUS MOONS, religieus der canonicklycke orden van Premonstreyt in d'Abdye van Sinte Michiels tot Antwerpen, toen hij het eerste deel van zijnen *Sedelycken Vreughden-bergh*, in 1682 in die stad gedrukt, opdroeg aan zijnen abt, GERARDUS KNYFF. Hij deelt ons in zijne *Dedicatie* de volgende 28 verzen mede, in ieder van welke het jaar 1682 uitgedrukt wordt.

IVre eX DIVIno MIsCentVr trIstIa LaetIs,
VnDarVM fLVCtVs abrIpuere sInVs.
ast MeIIor fortVna reDVX In praesVLe fVLget:
fVnCta noVVs praesVL MVnIa faVsta DabIt.
eXspeCtatVs aDes Voto faVtIssIMe praesVL,
te Constans VIrtVs transtVLIt VsqVe peDVM.
nobIs es DVCtor, qVaLeMqVe statVta reqVIrVnt,
Vt soL eXsVrgens, praesIDIVMqVe reCens.
gerarDVs LVCet VerbIsqVe, et MorIbVs aptVs,
eXeMpLoqVe Dato greX pIa Vota facIt.
nVtrIet eXeMpLo praesVL gerarDVs oVILe,
atqVe graVIs Verbo DVCet In aLta sVVM.
te gerarDe VeLut *CastrVM* reX praebVIt hostI,
eX VotoqVe patreM DICere IVre LVbet
gerardVs VIrtVte nItens praeLVCet Vt *astrVM* [1])
eXhIbet et VItâ, qVae DoCVMenta VaLent.
eXstas Vt *CastrVM*, ferVens Defensor oVILIs,
eX aIto, eX VotIs oMnIa faVsta CaDant,
VIr praesVl gerarDe, eXspeCtat VsqVe MagIster,
nIL nIsI praesIDIVM fratrIbVs VsqVe CVpIs.
eX pastoratV VIrtVte aD CVLMen honorIs
asCendIsse IVVat; Vos Manet VsqVe saLVs
LongaeVVs, feLIX, arDens In MVnere praesVL,
eXstIngVes CVraM seDVLItate tVa.
eXCVbIas, agIs, InVIgILas, In MoenIbVs aDstas;
praesVLe DIgna Vt agas, eXtIMa CVra graVat.
praesVLIs eXpanDet pLaVDens antVerpIa LaVDes;
CVra arDente VIrVM qVIs sVperare VaLet?

[1]) Dit *castrum* en *astrum* ziet op het wapen van den abt, namelijk een keper, boven met twee achtpuntige sterren, beneden met een kasteel.

Waarlijk, de uitgever HENRICUS DUNWALT mogt wel zeggen, al had hij niet anders gelezen dan dit stuk:
Een nieuwen Orpheüs is op mijn pers gekomen!

Lied: Grad' aus dem Wirthshaus nun komm' ich heraus (vgl. XII. bl. 240, 350, 373; XIII. bl. 86). In de *Mingelstikjes* — waarvan ik onlangs een exempl. in handen kreeg zonder titelblad, zoo dat ik niet met juistheid kan opgeven wanneer en bij wien zij zijn »utjoawn" — trof ik op bl. 16 eene *friesche* vertaling van bovengenoemd lied aan, »nei it Tjutsk fen v. MÜHLER," bewerkt door J. G. VAN BLOM, die vooral met de engelsche veel overeenkomst heeft, en aldus luidt:

Rjucht uet 'e harbarge kom ik fen dinne,
Strjitte! wat kinsten sist' dou hjir beginne,
Ruilste sa, lofts in rjuchts, hoes mar tsjin hoes?
Strjitte! ik sjuch 't al, dou bist yn 'e soes.

Scylige moänne! wat wost' fen my ha?
Ién each mar iepen, in 't oare ticht ta?
Dou biste dronken, dat sjuch ik nou klear,
Scamje dy, scamje dy, oade myn-heer.

In dij lantearnen — ho wol dit dochs gean!
Hja kinne wrychtich net rjucht op mear stean!
Wraggelje in sjaggl'je, den sa in den sa.
't Lyket my allegjerr' dronken hjir ta.

Alles fljucht troch 'n oär, — wat mat ik begjinne?
Weachje ik my deryn, sa nocht'ren alinne?
Dat is gefaerlyk: mar 't wier aek to dom.
Ljeauwer gean ik yn'e harbarg' werom.

Leeuwarden. ALEXANDER.

Hoe een boek in de wereld komt. Een boek, zoo wordt er gezegd, vindt altijd

hoe slecht het ook moog wezen,
Een boekwurm die het drukt en zotten die het lezen:

en dit is ook volkomen waar onder ééne voorwaarde, deze namelijk, dat de auteur bereid is zijn werk op eigen kosten te laten drukken. Maar zoo hij dit niet wil of niet kan, treft hem dikwijls teleurstelling op teleurstelling en het einde van

de zaak is gewoonlijk, dat een werk dat menige zucht en menigen zweetdroppel gekost heeft, zoo lang de schrijver leeft als manuscript in zijn lessenaar blijft rusten en na zijnen dood naar de komenij verhuist. Zoo gaat het in onzen tijd en zoo is het in vroegeren tijd ook gegaan. Toch is er soms nog wel een middel te vinden om het manuscript gedrukt te krijgen. Dat ondervond NICOLAUS TAURELLUS, physices et medicinae professor te Altorf in 1602. Hij was een man die eenen bepaalden lust had tot moraliseren, die — hij had daarin iets van CATS — bij al wat hij zag in de eerste plaats dacht, welke leering steekt hierin? die, zoo verhaalt hij zelf, wanneer hij op zijne wandeling eenen man zag bezig met een knoestig stuk hout te splijten en zijne bijl geen rust gevende eer het in stukken lag, daaruit de les haalde, dat wie een goed werk begonnen heeft niet ophouden moet, al gaat het maar langzaam vooruit; die, als hij op een graanveld een leegen halm hoog opgeschoten en regtop staande zag, terwijl de volle daarnaast bogen, daar een beeld in zag van de oppervlakkigheid die verwaandheid baart, naast grondige geleerdheid die nederig is. Hij bragt zulke opmerkingen in latijnsche verzen en liet deze aan zijne vrienden en eenige studenten lezen. Men vond het, dit spreekt van zelven, jammer dat maar zoo weinigen zich er aan vergasten en zich er meê stichten konden. Maar geen drukker was er voor te vinden: want een werk van dien aard zonder plaatjes zou geen aftrek vinden, en plaatjes, al waren het maar eenvoudige houtsneden, kostten geld. Men wist er echter middel op te vinden. De schrijver zou elk emblema aan een der vrienden of studenten opdragen; zij mogten kiezen welk zij het liefst hadden. Elk dier gelukkigen zou dan de kosten van het plaatje, dat bij het gedicht gevoegd werd, betalen. Om het hun nog smakelijker te maken werd hun aangeboden in den hoek van 't plaatje hun wapen te laten afbeelden. Het middel werkte; de vrienden en studenten, hetzij om den professor voort te helpen, hetzij om het genot te hebben hunnen naam gedrukt en hun wapen afgebeeld te zien, zochten elk een emblema uit, zoodat de dichter het geluk had, ze op twintig na, aan den man te brengen. Deze twintig zijn onder den titel *Emblemata nuda* zonder plaatjes achteraan geplaatst.

Zoo zijn de *Emblemata Physico-ethica* van NICOLAUS TAURELLUS in de wereld gekomen.

KUNSTGESCHIEDENIS.

Portret van Willem den oude, graaf van Nassau, vader van prins Willem I van Oranje (vgl. XVI. bl. 75). Is het op de hier gegeven bewijzen niet wat *gewaagd* voor *zeker* aan te nemen, dat dit portret, *waarop al de titels en wapens ontbreken*, van bovengenoemden vorst *moet* zijn?

Boven in de lijst staat: de oude van XXXIX † A † 1533.

Het woord *oude* is den heer KRAMM de sleutel van *alles*; het geboortejaar van prins WILLEM, 1533, versterkt hem in zijne meening, benevens de 39jarige ouderdom van den vader. *Ik had niet meer noodig*, zegt hij, en de *treffende gelijkenis* van vader met zoon, brengt hem tot eene *overtuiging*, die ik *niet* deelen kan.

1°. De bijnaam *oude* of *jonge* was *niet erfelijk* in het geslacht NASSAU, maar in gebruik bij te gelijk levende gelijknamigen. WILLEM de *oude* behoefde in het geboortejaar zijns zoons nog niet aldus te worden bijgenaamd; eerst later toen deze opwies. En wordt JOHAN, jongere broeder van prins WILLEM, *oudere* genoemd, het is omdat hij een zoon JOHAN heeft, die weder de *jongere* is. Maar men vindt bovendien die benaming in verschillende vorstenhuizen van Duitschland. Zie ze in Brandenburg, Brunswijk Wolfenbuttel en Lunenburg, Hessen, Nassau, in de *Genealogische tabellen* van HUBNER, taf. 177, 188, 189, 207, 254.

2°. Graaf WILLEM was in 1533 49, geen 39, jaren oud. Het verschil van *tien* jaren op dien leeftijd moet wel op het portret zigtbaar zijn. Hij is geboren 10 april 1484 en overleden 6 october 1559 (tafel 254); en zoo het al waar mogt zijn, zoo als de heer KRAMM zegt, dat dit geboortejaar bij verschillende schrijvers ook verschillend wordt opgegeven, dan toch kan om een *onzeker* portret niet *zeker* beweerd worden, dat het 1494 is geweest.

3°. Het bevreemdt hem, dat niemand buiten hem door de treffende gelijkenis van vader met zoon wakker is gemaakt. Bevreemdend is het evenzeer, als die treffende gelijkenis zoo *bekend* is, dat niemand der kundige en bevoegde mannen, die het portret hebben onderzocht, die ontdekking eerder heeft gedaan.

4°. *Latet.... wruten*, met een *zwart* zwijn tusschen die woorden, staat op den dorpel der lijst.

Na vruchteloos onderzoek komt de heer KRAMM uit *eigen oordeel* tot de slotsom, dat

het een prins of vorst in Duitschland voorstelt, en *welligt* de zinspreuk *Laat het zwijn wroeten* de zijne was, (dus *hier bepaaldelijk* van graaf WILLEM), terwijl de lelietjes van dalen (*geene leliën*) het tegenovergestelde zouden beduiden, en dat die prins of vorst tot den aanhang van den *hertog* van Saksen zal hebben behoord. *Keurvorst* zal hier zijn bedoeld, want graaf WILLEM was der protestantsche partij toegedaan, waarvan de keurvorst het hoofd was, terwijl zijn neef, de *hertog* GEORGE, als een ijverig hoofd der roomschgezinde partij te boek staat.

Maar waarom moet het portret, waaraan *naam* en *alles* ontbreekt, wanneer dat woordje *oude* werkelijk dien bijnaam moet beteekenen, dat bij mij *niet zeker* is, juist een WILLEM zijn, wanneer *alles* even goed ja *beter* op een OTTO kan worden toegepast.

OTTO de oude, hertog van Brunswijk-Lunenburg (zie 189ᵉ tafel), geboren 24 aug. 1495, was op het einde van 1533 in zijn 39ᵉ levensjaar. Even als graaf WILLEM, was hij de protestantsche partij toegedaan. Hij droeg het bestuur zijner landen over aan zijnen broeder ERNST en ging stil leven te Harburg. Daarom mogelijk op het portret geen hertogskroon. Toen de leden van het smalkaldisch verbond in 1533 weder te zamen kwamen, zoude hij, door zich aan alle godsdiensttwisten te onttrekken, die zinspreuk hebben kunnen aannemen, terwijl die takjes in de regterhand dan wel de rust konden beteekenen, waarin hij leefde.

De heer KRAMM vraagt zich af, hoe is het portret *hier* beland? Mij dunkt dit blijkt nog al uit het goed oud Nederlandsch op de lijst, en het portret moge van een duitsch (??) vorst zijn, het laat zich dan toch denken, dat het van iemand is, die in ons land betrekkingen had.

Had nu graaf WILLEM betrekkingen in Nederland. OTTO de oude was met eene adellijke dame MECHTELD uit Kampen gehuwd (HOOGSTRATEN, *Historisch, Genealogisch Woordenboek* en HUBNER, tafel 189). Hij was daarbij zwager van KAREL, laatsten hertog van Gelderland, gehuwd met zijne zuster ELISABETH.

Ik geef geenzins mijne veronderstelling voor de *ware,* maar indien, zoo als de heer KRAMM zegt, Noordamerikanen zich in Europa oude portretten aanschaffen, om er voorouders van te maken, dan zoude het ook wel eens kunnen gebeuren, dat aan een lid van ons koninklijk vorstenhuis een voorzaat werd vertoond, die zulks nooit geweest is, en *welligt* heeft iemand mijn twijfel gedeeld, zoodat *daarom* het bewuste portret aan wijlen Z. M. koning WILLEM II *niet* is vertoond geworden.

Indien er iemand ware, die *zeker* kon opgeven, wiens persoonlijke zinspreuk de meergenoemde geweest is, het zoude licht kunnen geven, en tot *bewijs* kunnen leiden. Ik heb tot nog toe te vergeefs gezocht. Onwillekeurig denk ik aan graaf WILLEM VAN DER MARCK, die genoemd werd en zich zelven noemde: *het wild zwijn der Ardennen.* Hij werd in 1485 wegens oproer tegen aartshertog MAXIMILIAAN onthoofd, vooral omdat hij in 1482 den bisschop van Luik, LODEWIJK VAN BOURBON, oom van MAXIMILIAANS gemalin MARIA VAN BOURGONDIE, en van KAREL, hertog van Gelder, had doen vermoorden.

Zoude hij die zinspreuk ook gehad, en zijne nakomelingen die behouden kunnen hebben?

Zijn zoon JOHANNES stierf in 1526, wiens zoon, ook JOHANNES (gehuwd met MARGARETHA VAN WASSENAAR en vader van graaf WILLEM LUMEY VAN DER MARCK, die in 1572 aan 't hoofd der Watergeuzen den Briel bemagtigde), in 1553 is overleden. Deze kan (het geboortejaar heb ik niet kunnen vinden) in 1533 39 jaren oud zijn geweest (zie HUBNER, tafel 439).

Indien LUCAS VAN CRANACH, de vriend van den keurvorst, de schilder van het portret is, stip ik aan, dat het woord *oude* ook op hem toepasselijk kan zijn. Hij had een zoon, ook schilder en ook LUCAS genaamd. De vader stierf te Weimar 16 october 1553, 81 jaren oud. De zoon overleed 14 januarij 1586 (HOOGSTRATENS *Woordenboek*).

Om eindelijk op de treffende gelijkenis terug te komen: zoude het niet aannemelijk zijn, het portret te houden voor dat van prins WILLEM VAN ORANJE op *DEn OUDEr*dom *VAN XXXIX* jaren, geboren A°. 1533, dus in 1572, het jaar waarin hij door de staten van Holland tot stadhouder in naam des konings van Spanje werd aangesteld, een tijd, waarin de zinspreuk *Laat het zwijn wroeten* op den spaanschen koning of wel op den hertog van ALVA konde zien, terwijl als men van de 3 takjes lelietjes van dalen, omdat er *drie* zijn, de 3 *leliën* van het fransche koningswapen wilde maken, dit konde zien op het prinsdom Oranje, afkomstig uit het huis CHALONS van koninklijk franschen bloede???

Alsdan zoude niet LUCAS de *oude,* maar de *jonge* de schilder hebben kunnen zijn, waarbij dan ook dit woord niet als bijnaam behoort te worden opgevat.

Middelburg. W. A. H. G.

Tapijtwerken in de Abdij te Middelburg door Jan de Maecht (vgl. XIII. bl. 272,

308, 341, 371; XVI. bl. 122). Reeds *vóór* het fabricaat van JOOS JANS LANCKEERT te Delft in 1587 (*Nav.* VII. bl. 60; VIII. bl. 58) en van JAN DE MAECHT, te Middelburg, in 1598 (*Nav.* IV. bl. 223; V. bl. 56) werden in Holland tapijtwerken gefabriceerd: zie LE LONG, *Reformatie van Amsterdam*, waarin men leest: »omtrent desen tijdt (1549) zijn 'er ook, ten dienste deser Kerk (de Oude Kerk), verscheijde kostelijke Tapisserijen gemaakt, en 't hooge Choor daar meede verciert. Onder anderen waren 'er vier stuks, ieder 10 Ellen lang en 3 Ellen breedt, met Goudt en Zijde doorwrocht; daartoe de Kerk en LIJSBET BRUNTEN, ieder de helft betaalde. De Teekeningen van dese Tapisserijen, door den konstigen Schilder MARTEN HEEMSKERK gemaakt, zijn thans (1729) noch in wesen, en werden om der selver ongemeene konst bij Kerkmeesters bewaart."

Door de stad Leiden was op de tentoonstelling in *Arti* 1858 (zie catal. n°. 1527), en op die te Delft in 1863 (zie catal. n°. 1311), ingezonden »Een tapijt als *gobelin* op linnen geweven, voorst. het *Beleg (ontzet) van Leiden* in 1574, vervaardigd in 1587 door JOOST JANSZ. LINCKEERT, tapissier tot Delft; (volgens t patroon twelc bij HANS LIEFRING is geteekent)."

J. L. A. I.

Gebulte kaarten (vgl. XVI. bl. 123 en 213). Dat te veel niet schaadt, blijkt uit het t. l. a. p. gegeven antwoord van den heer KRAMM, aan wien schijnt ontgaan te zijn hetgeen de heer ELSEVIER reeds heeft geantwoord op genoegzaam dezelfde vraag over *gebulte kaarten;* zie *Navorscher* dl. IX. bl. 302 en dl. X. bl. 204/5.

V. D. N.

Maria de Lalaing (vgl. XVI. bl. 214). Van deze prinses, volgens BOR en HOOFT, PHILIPPE CHRISTINE genaamd, bestaat eene afbeelding op de plaat door R. VINKELES naar J. BUYS, 1785, haar voorstellende in de verdediging van Doornik: zie J. KOK *Vaderl. W. B.*, dl. XIV; doch of dit haar *portret* zal zijn is te betwijfelen.

V. D. N.

Portret van Karel van Egmond hertog van Gelre en graaf van Zutfen. In 1803 overleed te Arnhem, jonkvrouwe ARNOLDINA MICHELINA REINIRA OPTENOORT, laatste afstammeling, in regte lijn, van den leengriffier OPTENOORT. In hare nalatenschap bevond zich een, op eikenhout met waterverf geschilderd portret, van hertog KAREL VAN GELRE, na overlijden van de bezitster vervallen op hare wettige erfgenaam, mevrouw de baronnesse VAN ITTERSUM, geb. I. S. B. A. baronnesse VAN DER MERWEDE — op zijn verzoek stond deze het portret af aan den bekenden oudheidkundige G. VAN HASSELT te Arnhem, welke in 1804 er eene plaat naar liet graveren en deze, met eene uitvoerige beschrijving, gedrukt bij A. LOOSJES te Haarlem, uitgaf.

In die beschrijving heeft de heer VAN HASSELT beweerd en aangetoond, dat het door hem bekend gemaakt portret is een oorspronkelijk stuk, naar het levend beeld van den hertog vervaardigd. Thans is daarvan eigenaar m^r^. F. A. S. A. baron VAN ITTERSUM te Hattem.

Claes Pouwelszoon. In de *Emblemata sacra* van SCABAELJE vindt men een fraaie plaat, de vlugt naar Egypten voorstellende, CLAES POUWELSZOON fecit, J. V. VELDE exc. Wie was CLAES POUWELSZOON?

TAALKUNDE.

Verbuiging van eigennamen (vgl. XVI. bl. 216). Hoe worden de eigennamen in het Middelnederlandsch verbogen? vraagt een ongenoemde t. a. pl. Ik herinner mij niet, dat ik daaromtrent, een enkele opmerking van HUYDECOPER in zijne aanteekeningen op MELIS STOKE uitgezonderd, ergens iets gevonden heb. Het onderwerp verdient nogtans wel eene opzettelijke behandeling. Want de declinatie der eigennamen in onze oude taal verschilt van die der overige zelfst. naamw. Ik wil daarom, ten behoeve van den vrager en wie er meer belang in mogten stellen, mededeelen wat ik daaromtrent aangeteekend heb.

I. Persoonsnamen.

A. Sterke declinatie.

De genitivus der mannelijke zelfst. naamw. wordt gevormd door bijvoeging van *s*, de dativus en accusativus door bijvoeging van *e*, b. v.

N.	God	Jan	Adam.
G.	Gods	Jans	Adams.
D.	Gode	Janne	Adame.
A.	Gode	Janne	Adame.

De genitivus en dativus worden op dezelfde wijze gevormd als die van de overige zelfst. naamwoorden. Met den accusativus is dit het geval niet. Deze is bij gemeene zelfst. naamwoorden gelijk aan den nomi-

nativus, doch bij eigennamen heeft hij den uitgang *e*. Deze laatste vorm is ouder. De accusativus moet oorspronkelijk uitgegaan hebben op *m*. Zoo is het in het Sanskrit. Insgelijks in het Latijn: wij vinden daar de *m* als kenteeken van den accusativus voor beide geslachten in alle declinatiën. Maar *m* en *n* aan het einde van een woord verschillen niet zeer veel in de uitspraak. De laatste wordt daar gemakkelijker uitgesproken dan de eerste. Hieruit is het te verklaren, dat de *m* van den accusativus in *n* overging. Dit is geschied in het Grieksch: de accusativus gaat daar uit op *n*. Het is ook geschied in de duitsche talen. Later evenwel viel die *n* weg. Reeds de oudste dier talen welke wij kennen, het Gothisch, heeft geenen uitgang meer voor den accusativus der substantiva. Van *fisks* b. v. maakt het den accusativus *fisk;* daar wordt alleen de uitgang van den nominativus weggelaten, maar geen andere uitgang aangevoegd. Het adjectivum heeft echter het teeken van den accusativus behouden: van *blinds* is de accus. *blindana*. Even zoo is het in de meeste andere duitsche talen: oudhoogd. nom. *plintêr*, accus. *plintan:* m.hoogd. nom. *blinder*, acc. *blinden:* n.hoogd. nom. *blinder*, acc. *blinden:* oudsaks. nom. *blind*, acc. *blindan;* m.nederl. nom. *blind*, acc. *blinden;* angels. nom. *blind*, acc. *blindne:* oudnoordsch nom. *blindr*, acc. *blindan*. Langer dan aan de overige zelfst. naamwoorden is aan de eigennamen deze uitgang van den accusativus bij gebleven. In het oudhoogduitsch vinden wij dien daar nog en bovendien bij eenige gemeene zelfstandige naamwoorden die personen te kennen geven. In de middeleeuwen was in onze taal de *n* reeds verloren gegaan, maar de vocaal, welke die *n* voorafging nog behouden gebleven.

Tot de sterke declinatie behooren de volgende mannelijke eigennamen.

1. De meeste duitsche namen op eenen medeklinker uitgaande, zoowel simplicia, b.v.

God, gen. Gods; *Lekensp*. I. pr. 18, 49, 2.63, 84; dat Gode, *Lek*. I. 3, 25, 24.74, 25.22; acc. Gode, *Lek*. I. pr. 11, 27, 29, 31, 2.86;

als composita b. v.

Tielman, gen. Tielmans. STOKE, VI. 410.

Karleman, gen. Karlemans, MAERL, *Sp. Hist*. IV. 1.63.33.

Godevaert, acc. Godevaerde, STOKE I.1187, 1191.

Alout of Olout, gen. Olouts, ST. VI. 707; dat Aloude ST. VI. 307; acc. Aloude, ST. V. 873, 1046.

Tibout, acc. Tybaude, *Sp. Hist*. IV. 1.66.25.

Arnout, gen. Aernouds. ST. I. 700, 917; dat. Arnoude, ST. I. 695; acc. Arnoude, *Sp. Hist*. IV. 2.2.83.

Aernt (zamentrekking van Arnold), acc. Aernde, ST. V. 394.

Rabbout, acc. Rabbode, ST. I. 206.

Robbrecht, gen. Robbrechts, *Sp. hist*. IV. 1, 63, 63.

Gisebrecht, acc. Gisebrechte, ST. VI. 181.

Aelbrecht, dat. Aelbrechte, ST. I. 603, 674, IV. 171; acc. Aelbrechte, ST. I. 499, 562, 570, VII. 241.

Geraert, gen. Geraerds, ST. V. 1204; dat. Gheraerde, ST. V. 74, 1202; acc. Gheraerde ST. IV. 1155, V. 384, VI. 755.

Wolfaert, gen. Wolfaerts, ST. VII. 134; dat. Wolfaerde, ST. V. 1177.

Ricaert, gen. Ricaerds, *Sp. hist.*, IV. 2, 5, 33.

Edewaert, gen. Edewaerds, *Sp. hist.*, IV. 1. 66, 45; dat. Eduwaerde, *vanden derden Edewaert*, 599, 1507; acc. Eduwaerde, ald. 137, 394, 706.

Willebrord, acc. Willebrorde, ST. I. 97.

Loduwijc, gen. Loduwijcs, *Sp. hist*. IV. 1, 63, 73; dat. Loduwike, ST. I. 811, *Sp., Hist*. IV. 1. 70. 1; acc. Loduwike, *Sp. Hist*. IV. I. 62. 5.

Heinric, gen. Heinrics, ST. I, 720, *Sp. Hist.*, IV. 2. 3. 71; dat. Heinrike, ST. III. 795, VIII. 551.

Diederic, gen. Diederics, ST. I. 1306, II. 77; dat. Diderike, ST. I. 415, 700, II. 342; acc. Diderike, ST. I. 1272, II. 83, 1235.

Coenraet, gen. Coenraets, *Sp. Hist*. IV. 2. 1. 15.

Willem, gen. Willems, *Sp. Hist*. IV. 1. 65. 80, ST. III. 398.

Roedolf, acc. Roedolve, *Sp. Hist*. IV. 2. 5. 33.

Adolf, dat. Adolfe, ST. V. 251.

Berengier, acc. Berengiere, *Sp. Hist*. IV. 2. 5. 54.

Rogier, dat. Rogiere, *Lek*. pr. 49.

Baudijn, zamentrekking van Boudewijn, acc. Baudine, ST. VII. 759.

2°. Namen met nederlandschen afleidingsuitgang, b. v.

Hollander, acc. Hollandre, ST. VII. 52.

Penning, dat. Penninghe, *Walew*. 1180.

3°. Hebreeuwsche namen uit den Bijbel op eenen medeklinker uitgaande, als:

Abel, gen. Abels, *Lek*. I. 27. 2; acc. Abelle, ald. vs. 6.

Abraham, gen. Abrahams, *Lek*. I. 25. 26, 32. 72; dat. Abrahame, *Lek*. prol. 89, I. 39. 137, 40. 2, 45. 49; acc. Abrahame, ald. II. 17. 130. Voor Abrahame vindt men ook wel Abrahamme.

Pharaon, gen. Pharaons, *Lek*. I. 45. 52, *Rijmb*. 4055; dat. Pharaone, *Lek*. I. 38. 52, II. 36. 606, *Rijmb*. 3935; acc. Pharaone, *Rijmb*. 4019.

Salomon, gen. Salomons, *Lek*. II. 1. 80;

dat. Salomoene, *Lek.* pr. 99; acc. Salomoene, ald. II. 1. 78.

Symeon, acc. Symeoene, *Lek.* II. 36. 1281.

Amon, dat. Amone, *Sp. Hist.* IV. 1. 66. 32.

Adam of Adaem; gen. Adams, Adaems, *Lek.* I. 29. 65, 106, 39. 147; dat. Adame, ald. I. 22. 21, 24. 3; acc. Adame, ald. I. 21. 2, 22. 47, 25. 1, 39. 146.

Belsebuc, gen. Be(l)sebucs, *Walew.* 8243, *Maerl. Rijmb.* 12972; acc. Belsebuke, *Rijmb.* 13003.

Chaym, acc. Chaymme, *Lek.* I, 29. 23.

Cham, acc. Chamme, *Lek.* I. 29. 23.

Dan, gen. Dans, *Lek.* IV. 6. 17.

David, gen. Davids, *Lek.* I. 46. 50, II. 1. 33; dat. Davite, *Lek.* I 39. 69, II. 1. 76, 87.

Ezechiel, acc. Ezechiele, *Lek.* II. 48. 694.

Gamaliel, dat. Gamaliele, *Lek.* II. 36. 2063.

Isaac, gen. Isaacs, *Lek.* II. 36. 997.

Jacob, gen. Jacobs, *Lek.* II. 36, 997; dat. Jacoppe, ald. I. 39. 105, II. 17. 130; acc. Jacoppe ald. II. 2. 40, 56. 84.

Japhet, gen. Japhets, *Lek.* I. 30. 87.

Joachim, acc. Joachimme, *Lek.* II. 3. 49, 145.

Job, acc. Joppe, *Lek.* II. 48. 694.

Joseph. gen. Josephs, *Lek.* II. 123; acc. Josephe ald. II. 36. 1090.

Nathan, acc. Nathanne, *Lek.* II. 1. 78.

Sathan, acc. Sathanne, *Lek.* II. 36. 1596, 1750.

Sem, gen. Sems, *Lek.* I. 30. 87.

Seth, gen. Seths, *Lek.* I. 29. 62, 98, 33. 29; dat. Sethte of Sette, ald. I, 29. 58, 33. 74, 36. 3; acc. Sette, ald. I. 29. 36.

Michael wordt gewoonlijk Michiel, en heeft dan even zoo gen. Michiels, *Maerl. Francisc.* 4582; dat. Michiele, *Lek.* II. 36. 1908, *Walew.* 4798; acc. Michiele, *Walew.* 6685.

4°. Namen uit het Latijn overgenomen, het zij latijnsche, het zij niet latijnsche maar met latijnschen uigang, b. v.

Silvester, gen. Silvesters, *Lek.* II. 46. 29; dat. Silvestre, ald. II. 45. 110; acc. Silvestre, MAERL. *Francisc.* 3251.

Jupiter, dat. Jupiterre, *Lek.* I. 42. 7.

Lucifer, gen. Lucifers, *Franc.* 8078; dat. Luciferre, *Lek.* I. 4. 28; acc. Luciferre *Rijmb.* 7394.

Numtoor, gen. Numtoors, *Lek.* I. 43. 1; acc. Numtore, ald. I. 42. 146, 179.

Alexander, gen. Alexanders, MAERL. *Alex.* I. 25; dat. Alexandre, *Sp. Hist.* I. 4. 28. 6; acc. Alexandre, ald. I. 4. 31. 3.

Neroen, gen. Neroens, *Lek.* II. 40. 78, 106.

Cathoen, gen. Cathoens, *Lek.* III. 3. 170.

5°. De namen uit de Arthurromans die op eenen medeklinker uitgaan, b. v.

Artur, gen. Aerturs *Walew.* 62, 1161; dat. Arture, *Walew.* 1, 32, MAERL. *Alex.* I. 50.

Meerlijn, gen. Meerlijns, *Lek.* II. 48. 394; acc. Meerline, ald. 405.

Walewein, gen. Waleweins, *Walew.* 365, 515, 528; dat. Waleweine, ald. 680, 986; acc. Waleweine, ald. 355, 450, 456, 484.

Estor, dat. Estore, *Wal.* 10201.

Gringolet, acc. Gringolette, *Wal.* 137, 365, 843.

6°. Namen uitgaande op *i*, *u* of scherpe *e*, b. v.

Levi, gen. Levis, *Rijmb.* 5491, 6228, 8259.

Jehu, gen. Jehus, *Rijmb.* 13662, 13733.

Noe, gen. Noes, *Lek.* pr. 84, 363.

Josue, gen. Josues, *Rijmb.* 7073.

Namen op *a* hebben zwakke declinatie, met uitzondering van enkele vreemde, b. v. Asa, gen. Asas, *Rijmb.* 12410, 12428.

De uitgang *o* van vreemde namen wordt doorgaans veranderd in *on*, die van duitsche namen in *e*. Doch al wordt de nominat. van deze laatste met *o* geschreven, zij hebben toch zwakke declinatie. Men vindt nogtans enkele uitzonderingen, b. v. Dodo, gen. Dodoos, *Lek.* II. 48, 945.

Omtrent de sterke masculina valt nog het volgende op te merken.

a. De namen op *s* uitgaande blijven in den genitivus onveranderd. Oudtijds, toen de uitgang van den genitivus niet was de enkele *s*, maar de *s* door eene vocaal voorafgegaan, hebben ook zij zonder twijfel het teeken van den genitivus gehad. Toen echter die vocaal bij de overige namen wegviel, ging zij ook bij namen op *s* uitgaande verloren. Wij vinden hier weder een punt van verschil tusschen de eigennamen en de gemeene zelfstandige naamwoorden. In de laatste bleef daar, waar de enkele *s* achter het woord niet uitgesproken kon worden, de vocaal behouden; b. v. des huizes, des geestes, des vleesches. In de eigennamen niet: en bijgevolg ging hier het kenmerk van den genitivus geheel verloren. Wij vinden de namen op *s* uitgaande, aldus verbogen:

Jhesus, gen. Jhesus, *Lek.* I. 29. 26, *Francisc.* 4918: dat. Jhesuse, *Lek.* II. 36. 81; acc. Jhesuse, *Lek.* II. 29. 7, 36. 172.

Cristus, gen. Cristus, *Lek.* I. 21. 106, 110. 128; acc. Cristuse, *Franc.* 5211.

Nichodemus, gen. Nychodemus, *Lek.* II. 35. 114; dat. Nichodemuse, ald. II. 36. 2065.

Neptanabus, gen. Neptanabus, *Sp. Hist.* I. 4. 16. 6; dat. Neptanabuse, MAERL. *Alex.* I. 253; acc. Neptanabuse, ald. I. 378.

Formosus, gen. Formosus, *Sp. Hist.* IV. 1. 70. 59; dat. Formosuse, ald. IV. 1. 68. 24; acc. Formosuse, ald. IV. 1. 70. 47.

Latinus, gen. Latinus, *Lek.* I. 42. 33, 111.

Patricius, acc. Patriciuse, *Lek.* II. 48. 254.

Pylatus, gen. Pylatus, *Lek.* II. 36. 175.

Augustus, gen. Augustus, *Lek.* II. 15. 42, 113.

Julius, gen. Julius, *Lek.* II. 15. 25, III. 15. 166.

Octavianus, gen. Octavianus, *Lek.* III. 15. 165.

Valerianus, acc. Valerianuse, *Lek.* II. 44. 319.

Crassus, acc. Crassuse, *Lek.* III. 16. 80.

Mercurius, acc. Mercuriuse, ST. I. 101. 105.

Lazarus, acc. Lazaruse, *Beatrijs* 218, *Carel ende El.* 181.

Theophilus, dat. Theophiluse, *Beatr.* 519; acc. Theophiluse, *Theophil.* 167.

Judas, gen. Judas, *Lek.* I. 39. 126, II. 1. 36; dat. Judase, ald. II. 38. 13.

Eneas, gen. Eneas, *Lek.* 42. 51; dat. Enease, ald. I. 42. 134.

Helias, gen. Helias, *Rijmb.* 13075, 13081; acc. Helyase, ald. 12524. 13016.

Cayphas, gen. Cayphas, *Lek.* II. 38. 62.

Zacharias, gen. Zacharias, *Lek.* II. 17. 86.

Achilles, gen. Achilles, *Alex.* I. 1276.

Aristoteles, gen. Aristoteles, *Lek.* I. 15. 41.

Uit namen op *ius* wordt somtijds de *u* weggeworpen, op dezelfde wijze als wij dit doen in *notaris*, *secretaris* en andere dergelijke woorden. Darius, Lotharius, Ambrosius, worden dan Daris, Lotharis, Ambrosis: de genitivus is gelijk aan den nominativus: de dativus Darise (*Alex.* I. 79), Lotarise (ST. I, 809) en de accusativus Darise (*Alex.* II. 441), Ambrosise (*Francisc.* 2075).

Hetzelfde geldt van namen van deze soort, waaruit meer letters worden uitgeworpen of waarin omzetting plaats heeft. Ten gevolge daarvan wordt nu wel de *s* voorafgegaan door een anderen medeklinker of door een langen klank, maar zij blijven toch op *s* uitgaan.

Philips (v. Philippus), gen. Philips, ST. I. 1259, *vanden derden Edewaert*, 1139, 1411; dat. Philipse, ald. 361, 1100; acc. Philipse, ald. 1958.

Servaes (v. Servatius), dat Servase, *Lek.* I. 2. 9.

Florens (v. Florentius), gen. Florens, ST. I. 1249, II. 429; dat. Florense, ald. II. 183, III. 644; acc. Florense, ald. II. 217, III. 495, VII. 267.

Pauwels (v. Paulus), gen. Pauwels, *Lek.* II, 40. 136, 45. 106, 56. 72; acc. Pauwelse, *Lek.* II. 44. 419, 48. 836, ST. VI. 477, *Franc.* 4842.

Wordt evenwel de geheele uitgang weggeworpen, dan valt ook de reden weg, waarom zij in den genitivus geene *s* aannemen en worden zij regelmatig verbogen, b. v.

Octaviaen, gen. Octaviaens, *Lek.* II. 40. 18; acc. Octaviane, ald. vs. 8.

Constantijn, gen. Constantijns, *Lek.* II. 45. 18, 50. 29; dat. Constantine, ald. II, pr. 43, 49. 50; acc. Constantine, ald. II. 45 135, 50. 22.

Puppijn, gen. Puppijns, *Lek.* II. 48. 950; dat. Puppine, ald. II. 48. 1005; acc. Puppine, ald. II. 48. 944.

Martijn, acc. Martine, *Sp. Hist.* IV. 1, 67. 11.

Marc, gen. Marcs, *Lek.* II. 49. 5.

Steven, gen. Stevens, *Lek.* II, 48, 633.

Cyrille, dat. Cyrille, *Lek.* II. 44. 45.

Lothaer, dat. Lothare, ST. II. 238, 326.

Nychodeme, acc. Nychodeme, *Lek.* II. 36. 560.

Crist, Kerst, gen. Kersts, *Franc.* 1424, 5684; acc. Criste, Kerste, ald. 7992, 8054, 8548.

Kerstoffel, acc. Kerstoffele, *Sp. Hist.* IV. 1. 70. 39.

Jeroen, acc. Jeroene, ST. I. 782.

Jan, gen. Jans, *Lek.* I. 25. 28, 39. 103; dat. Janne, ald. II. pr. 56, 16. 102, 60. 39; acc. Janne, ald. II. 2. 40, 17. 3, 56. 10, ST. IV. 650.

Van sommige namen kan dus twee- of drieërlei dativus en accusativus voorkomen, b.v. van Octavianus, Octavianuse en Octaviane, van Nychodemus, Nychodemuse en Nichodeme, van Lotharius, Lothariuse, Lotarise en Lotare.

Gaat ten gevolge dier afwerping de naam op eenen klinker uit waarop de klemtoon valt, ook dan wordt hij sterk gedeclineerd, b. v.

Remij, gen. Remijs, *Sp. Hist.* IV. 1. 62. 38.

b. Van namen met latijnschen uitgang vindt men somtijds latijnsche verbuiging; enkele malen den genitivus, b. v. Jhesu Cristi, *Lek.* II. 36. 3, 2053, meermalen den accusativus, b. v. Cristum, *Lek.* I. 39. 64, II. 11. 48; Jhesum, ald. II. 22. 23, 36. 73; Lazarum, ald. II. 36. 553; Nycodemum, ald. vs. 484; Desiderium, ald. II, 48, 1150; Barrabam, ald. II, 36, 584. — Enkele malen wordt aan dien latijnschen uitgang van den accusativus nog de nederlandsche toegevoegd, b. v. Jhesumme, *Rijmb.* 10134, *Lek.* II. 22. 70, 31. 3, 59. 51; Lazarumme, ald. II. 36. 1544. Andere handschriften van den *Lek.* hebben daar Jhesum, Lazarum; dat echter de eerstgenoemde vorm althans niet overal op de rekening van afschrijvers moet gesteld worden blijkt uit *Lek.* II. 36. 1078, waar Jhesumme als rijmwoord voortkomt.

c. Van het weglaten van den verbuigingsuitgang vinden wij, wat den genitivus betreft, niet vele voorbeelden, behalve, zoo als ik reeds heb opgemerkt, bij woorden op *s* uitgaande. Zij ontbreken evenwel niet geheel; doch waar wij ze vinden, is het meestal niet moeielijk er de oorzaak van

op te sporen. Als wij b. v. in MAERLANTS *Rijmbijbel* 13655 en 13673 lezen, »den tempel Baal" (Baal is op beide plaatsen rijmwoord), dan is Baal hier de latijnsche vorm van den genitivus, dien de dichter verkiest, gedeeltelijk misschien om den wille van het rijm, maar ook omdat hij hier den genitivus achter het woord plaatst waar die van afhangt en dus eene latijnsche constructie gebruikt. Elders zegt hij, in Baals namen (vs. 13600), Baals papen (vs. 13602).

d, Veel gemakkelijker dan de *s* van den genitivus valt de toonlooze vocaal van den dativus en den accusativus weg. Het gemakkelijkst waar een vocaal voorafgaat. Wij vinden dan ook altijd de dativi, Noe (*Lek.* pr. 79), Levi (*Lek.* II. 24. 16), Remij (*Sp. Hist.* IV. 1. 62. 23), de accusativi, Noe (*Lek.* I. 29. 60), Josue (*Rijmb.* 6900). Ook sommige namen, uitgaande op eene consonant voorafgegaan door een toonlooze *e*, b. v. Willem, komen gewoonlijk in den dativ. en accusat. zonder verbuigingsuitgang voor. Langzamerhand echter zien wij dien uitgang verdwijnen. Wij vinden hem nog meestal in werken uit de 13ᵉ eeuw, waarvan wij vrij goede handschriften bezitten, behalve waar de eigennaam als appositie voorkomt. Daar vinden wij somtijds den naam onverbogen b. v. *Lorrein.* I. 568,

Haren vader den coninc Yoen,

en II. 1408,

Hi en spreke den coninc Yoen;

doch elders weer (I. 21),

Ende comt te hulpen den coninc Yoene,

en (I. 552),

Doen ontboet hi wel sciere
Dit den borchgrave Ogiere.

Maar in werken uit de 14ᵉ eeuw, b. v. den *Lekenspiegel*, en oudere waarvan wij niet dan slechte handschriften hebben overgehouden, b. v. MAERLANTS *Spiegel Historiael*, komt de dativus en accusativus zonder *e* zoo dikwijls voor, dat ik het niet noodig acht er voorbeelden van aan te wijzen.

e. Dativi en accusativi als Godevaerden, ST. X. 944, Geerberten, *Lorrein.* I. 278, Grimilden, *Sp. Hist.* III. 7. 56. 9., Oswalden, ald. III. 8. 35. 5, enz., zijn fouten van afschrijvers.

f. Een meervoud van persoonsnamen komt uit den aard der zake weinig voor. Van Pylaet, verkorte vorm van Pilatus, vindt men den nominat. plur. Pylate, *Lekensp.* I. 24. 92; van Kaerl den nom. plur. Kaerle, *Sp. Hist.* IV. 1. 1. 61, en den genit. plur. Kaerle, ald. vs. 58.

De vrouwennamen van de sterke declinatie worden verbogen even als die van mannen: zij hebben in den genitivus *s*, in den dativus en accusativus *e*, b. v.:

N. Adelijn.
G. Adelijns, MAERL. *Sp. Hist.* IV. 2. 6. 86.
D. Adeline.
A. Adeline, MAERL. *Sp. Hist.* IV. 2. 6. 83.

Zij zijn veel kleiner in getal, dan die welke zwak gedeclineerd worden. Er behooren toe vreemde namen, die op een consonant uitgaan, b. v. Rachel, gen. Rachels, *Rijmb*, 2855, acc. Rachelle, ald. vs. 2515; Thamar, dat. Thamarre, *Rijmb.* opschrift van cap. 202. De meeste echter blijven in den dativus en accusativus onveranderd. Ook vreemde namen, uitgaande op eenen duidelijk uitgesproken klinker, die eenen klemtoon, al is het ook niet den hoofdtoon, heeft, als Niobe, gen, Niobes, *Sp. Hist.* I. 1. 45. 4. Echt duitsche vrouwennamen worden bijna zonder uitzondering zwak verbogen.

B. Zwakke declinatie.

De uitgang van den genitivus, dativus en accusativus is *en* b. v.

N.	Gye,	Baptiste.
G.	Gyen,	Baptisten.
D.	Gyen,	Baptisten.
A.	Gyen.	Baptisten.

Wij merken hier hetzelfde op, wat wij bij de sterke declinatie hebben opgemerkt. De eigennamen hebben de oude verbuigingsvormen langer behouden dan de overige substantiva. Terwijl deze laatste den uitgang van den accusativus reeds zoo geheel verloren hebben, dat wij, waar wij dien nog eene enkele maal ontmoeten, in twijfel staan of het de oude declinatievorm is, hier bij uitzondering door den schrijver gebezigd, of eene vergissing van den afschrijver: terwijl de uitgang van den dativus ook bijna verloren is gegaan en slechts nog nu en dan, vooral bij vrouwelijke woorden voorkomt: vinden wij de eigennamen in beide die naamvallen nog geregeld met *n* geschreven.

De namen van mannen die zwakke declinatie hebben, zijn:

1°. Duitsche namen uitgaande op *a*, *o*, of toonlooze *e;* b. v.

Gye, gen. Gyen, ST. IV. 1231; dat. Gyen, ald. III. 1078, VII. 868; acc. Gyen, ald. VII. 141, IX. 1250, X. 641.

Wijdo (dezelfde naam), gen. Wijden, *Sp. Hist.* IV. 2. 5. 42.

Odo, gen. Oden, *Sp. Hist.* IV. 1. 65. 27; acc. Oden, ald. IV. 1. 63. 63, 66. 16.

Rolle, dat. Rollen, *Sp. Hist.* IV. 1. 65. 69, 66. 49.

Totila, acc. Totilen, *Sp. Hist.* III. 6. 55. 31.

Otte, gen. Otten, ST. I. 866; dat. Otten, *Lorrein.* I. 1482, 2020; acc. Otten, *Lorr.* I. 622. 1019, 1259.

Hughe, gen. Hughen, ST. I. 855.
Elle, gen. Ellen, *Sp. Hist*, III. 7. 11. 12.
Heyne, gen. Heynen, ST. VI. 477.

Van sterk verbogen namen op *o* komen, zoo als op bl. 272 k. 2 reeds vermeld is, enkele voorbeelden voor.

Den latijnschen naam Leo, die sterk verbogen wordt (genit. Leoens *Sp. Hist.* III. 5. 46. 79, acc. Leone, *Lek.* II. 48. 1028), vertalen onze oude schrijvers somtijds in het nederlandsch. Hij wordt dan Leuwe, (*Sp. Hist.* III. 8. 51, 30), en dit heeft zwakke declinatie, genit. Leuwen, *Sp. Hist.* III. 8. 50. 39, cap. 60. 1; acc. Leuwen, ald. III, 8. 51. 50, cap. 52. 31, STOKE I. 253.

2°. Vreemde namen op eene toonlooze *e* uitgaande, b. v.

Baptiste, gen. Baptisten, *Lek.* II, pr. 21, 2. 7; dat. Baptisten, ald. II. 16. 102; acc. Baptisten, ald. II, 60. 73.

Wij hebben reeds gezien, dat van sommige namen op *us* de uitgang wordt afgeworpen. Ten gevolge daarvan wordt in de casus obliqui de vorm eenigzins anders. Wanneer b. v. Constantinus op zulk eene wijze tot Constantijn is geworden, is de dativus niet Constantinuse, maar Constantine. Er zijn er echter onder, die dezen uitgang niet missen kunnen zonder dat er iets voor in de plaats komt: in plaats van *us* of *ius* komt dan eene toonlooze *e*. Bij MAERLANT *Sp. Hist.* vinden wij o. a. de nominativen Foeke = Focas, III. 7. 63. 39, Galle = Gallus, III. 8. 9. 35, Desidere = Desiderius, III. 5. 42. 104, Bellizare = Belisarius, III. 6. 25. 60. Zulke vormen blijven soms tot de sterke declinatie behooren, zoo als wij daar in Nychodeme en Cyrille voorbeelden van hebben gezien, maar zeer dikwijls ook worden zij zwak gedeclineerd. Sommige namen dus worden nu sterk dan zwak gedeclineerd, al naarmate men zich den vollen of den verkorten vorm als nominativus voorstelt. Zoo vinden wij van Focas of Foeke bij denzelfden schrijver zoowel den sterken genitivus Focas (MAERL. *Sp. Hist.* III. 8. 1. 1), als den zwakken dativus Foken (ald III. 7. 63. 47). Van Cayphas of Caypha hebben wij den sterken genitivus Cayphas reeds vermeld: in hetzelfde werk waar wij dien vonden, vinden wij ook den zwakken dativus Cayphen (*Lek.* II. 36. 2063). Van Annas of Anna vinden wij terzelfder plaatse (*Lek.* II. 38. 62) in het eene handschrift den sterken genitivus Annas, in een ander den griekschen Anna, in een derde den zwakken Annen, welke laatste cap 36. vs. 2063 in alle handschriften schijnt gevonden te worden. Wij hebben gezien dat Zacharias sterk verbogen wordt, doch in den *Lekenspiegel* lezen wij II. 17. 19 te Zacharien, en vs. 51 op Zacharien, van den nominat. Zacharie. Helias wordt insgelijks sterk verbogen, gen. Helias, *Rijmb.* 13075, dat. Helyase, ald. 12571, acc. Helyase, ald. 12524, 13016; doch een zwakken accus. Helyen, die op eenen nominativus Helya of Helye wijst, treft men ald. VI. 12997 aan. Nevens den genit. Pylatus, dien ik reeds vermeldde, en den dativus Pylatuse (*Lek.* II. 36. 400 var.) van Pylatus, komen de genit. Pylaten (*Lek.* II. 36. 791) en de dativ. Pylaten (ald. vs. 285, 580), van Pilate, voor.

Behoort Karel ook tot deze soort van namen? De declinatie is deze:

Genit. Kaerls, STOKE X. 921, *Sp. Hist.* III. 8. 83. 4, 87. 63, 88. 39, 77, 81, IV. 1. 63. 23, 34, *Lek.* II. 49. 53, *Carel ende El.* 1391.

Dat. Kaerle, *Sp. Hist.* III. 8. 89. 80, 91. 25, 92, *Carel ende El.* 748, 1173, 1359.

Acc. Kaerle, *Sp. Hist.* III. 7. 56. 56, 73, 8. 86. 4, 93. 37, 179, *Lek.* II. 48. 1200.

Doch de dativus en accusativus op *en* komen zoo dikwijls voor (alleen in het 2[e] fragment van den *Roman der Lorreinen*, achtmaal, vs. 105, 260, 286, 393, 436, 571, 2383 en 3826), dat men het er bijna voor houden zou, dat deze naam op tweederlei wijze kan verbogen worden. Ik geloof het echter niet: want vooreerst wordt Karel in de oude duitsche talen sterk verbogen, en de nominativus is ook bij onze middeleeuwsche schrijvers Karel of Kaerl, ofschoon men in sommige werken, b. v. in MAERLANTS *Spieg. Hist.* meermalen Kaerle vindt. Ten anderen, de genitivus is altijd Kaerls. Kaerlen heb ik nergens gevonden. Dit bewijst evenwel niet zooveel, als het oppervlakkig schijnt te bewijzen: want, zoo als wij later zien zullen, er zijn namen, die voor het overige zwakke verbuiging hebben, maar waarvan men altijd den genitivus op *s* vindt. Eindelijk, en ik geloof dat dit het meeste afdoet, bij dezelfde schrijvers, waar men den dativus en accus. Kaerlen vindt, vindt men op andere plaatsen ook den dat. en accus. Kaerle, b. v. *Lorrein.* II. 276, 746, 759, 874, 1672, 2205.

Peter, Pieter, wordt sterk verbogen, op deze wijze:

Gen. Pieters, Peeters, *Lek.* II. 40. 136, 44. 193, 45. 106, *Sp. Hist.* III. 7. 43. 100.

Dat. Pietere, Pietre, *Lek.* II. 44. 8.

Acc. Pietere, Pietre, *Lek.* II. 44, 419, 56. 84, *Sp. Hist.* III. 6. 1. 108. Nu en dan echter vinden wij den dat. en accus. Peteren. Maar hier is het zonder twijfel enkel aan slordigheid van afschrijvers te wijten. Zoo vinden wij b. v. dezen vorm in een der hss. van den *Lekenspieghel* II. 44. 8, 104, 180, 48. 591, 1189, 56. 84, 58. 6, doch altijd staan daar een of meer hand-

schriften tegenover, waarin Pietre gelezen wordt.

Voorbeelden van declinatiefouten ten gevolge van slordigheid der afschrijvers vindt men meer, b. v. den dativ. Diedriken, voor Diedrike, bij STOKE, II. 1097, den accus. Witte, voor Witten, ald. VIII. 665, enz. Maar moet hiertoe ook gerekend worden dat men in MAERLANTS *Sp. Hist.* III. 8. 3. 77 van Bave, den gen. Baves, daarentegen vs. 26 den accus. Baven vindt? Was dit een eenig voorbeeld, dan zou men er niet aan twijfelen. Maar er zijn meer namen waarvan men altijd of bijna altijd den sterken genitivus en den zwakken dativ. en accus. aantreft. Zoo b. v. Otte. Van den dat. en accus. Otten heb ik uit den *Roman der Lorreinen* reeds een aantal voorbeelden aangewezen. Den genitivus daarentegen vinden wij daar altijd Ottes (I. 1096, 1654, 2070). Even zoo is het met Keye, dat aldus verbogen wordt:

Gen. Keyes, *Lancel.* II. 308, 13511, 30084, 30220, 30993, 31012, 31082, *Ferguut* 672, *Walew.* 174.

Dat. Keyen, *Lancel.* II. 90, 30048, 30081, 30093, *Ferguut* 5505.

Acc. Keyen, *Walew.* 281, *Lancel.* II. 309, 30003, 30913, *Ferguut* 1046, 1121, 2746, 2928, 2979, 3264, 4323, 4965, 5211, 5216, 5229, 5238, 5304. Bij zoo vele voorbeelden van den zwakken vorm is er wel geen twijfel of de sterke accus. Keye, *Ferguut*, 2902 zal voor eene fout van den afschrijver moeten gehouden worden.

Misschien moet deze onregelmatigheid hieruit verklaard worden, dat behalve de gewone vorm van den nominativus Bave, Otte, Keye, ook dikwijls de verkorte vorm Baef, Ot, Key, gebruikt werd. Den nominat. Key vindt men *Ferguut* 1018, den genit. Keys ald. 1339, den genit. Ots *Lorrein.* II. 3204. Het verdient nogtans opmerking, dat *selve* op dezelfde wijze verbogen wordt als deze eigennamen, namelijk genit. selves, dat. selven, acc. selven. (Zie *Nav.* IX. bl. 51—53.)

Van het omgekeerde een zwakken genitivus nevens eenen sterken dat. en accus. vinden wij een voorbeeld in den naam Fransoys.

Gen. Fransoysen, MAERL. *S. Francisc.* 163, 616, 846, 1112, 1141, 1156, 1350.

Dat. Fransoyse, ald. 73, 1166, 2614, 2669.

Acc. Fransoyse, ald. 1925, 3086, 6529, 8182, 8416.

Van Wouter vinden wij den genitivus Wouters (STOKE V. 631) en Woutren (ald. III. 281). Ik geloof niet dat wij aan eene schrijffout moeten denken. In den tijd toen MELIS STOKE schreef was men gewoon alle eigennamen van mannen op eenen medeklinker uitgaande, zonder onderscheid, sterk te verbuigen. Men herinnerde zich echter nog, dat het laatste deel van de zamenstelling Wouter het woord *heer* is, dat zwakke declinatie heeft. Van daar dat men nu eens Wouters, dan weder Woutren schreef.

Van den nominat. plnral. geeft MELIS STOKE ons een voorbeeld, I. 955,

Want dese drie Otten erfden trike.

Vrouwennamen van de zwakke declinatie worden verbogen even als de namen van mannen. Het zijn

1°. Namen uitgaande op *a* of toonlooze *e*, b. v.

Maria, gen. Marien *Lek.* prol. 106, I. prol. 50, II. pr. 25, 1. 81, 2. 24; dat. Marien, ald. II. 2. 27, 14. 80; accus. Marien, ald. II. 36. 261, 61. 60, 70, *Walew.* 248.

Yeve (= Eva), gen. Yeven, *Lek.* I. 22. 36, 23. 107, 24. 16, 26. 19; dat. Yeven, ald. I. 24. 7.

Anna, gen. Annen, *Lek.* II. prol. 4, 2. 46; dat. Annen, ald. II. 3. 136; acc. Annen, ald. II. 2. 2.

Lavine, acc. Lavinen, *Lek.* I. 42. 110, *Sp. Hist.* I. 2. 20. 17.

Cecilia, gen. Cecilien, *Lek.* II. 44. 321.

Ysabele, dat. Ysabelen, *Walew.* 8096, 9511; acc. Ysabelen, ald. 8504.

Agniete, gen. Agnieten, *Lek.* II. 48. 799.

Sara, dat. Saren, *Lek.* I. 37. 3.

Lucie, gen. Lucien, *Sp. Hist.* IV. I. 67. 37.

Lya (= Lea), dat. Lyen, *Sp. Hist.* I. 1. 44. 33; acc. Lyen, ald. vs. 29.

Athalye, gen. Athalyen, *Rijmb.* 13487; acc. Athalyen, ald. 13013.

Magdalene, gen. Magdalenen, *vanden derden Edewaert*, 314.

Helene, dat. Helenen, *Lek.* II. 47. 114; acc. Helenen, *Sp. Hist.* I. 2. 15. 7, *Lorrein.* II. 2548, 2991.

Margriete, gen. Margrieten ST. III. 519; dat. Margrieten, *Sp. Hist.* III. 8. 89, 216; acc. Margrieten, STOKE I. 1278, III. 250.

Ade, gen. Aden, STOKE II. 123, 689; dat. Aden, ald. II. 470.

Pieternelle, gen. Pieternellen, ST. II. 123; dat. Pieternellen, *Sp. Hist.* III. 8. 70. 78.

Gille, acc. Ghillen, *Sp. Hist.* IV. 1. 65. 68, 66. 48.

Jane, dat. Janen, ST. III. 519.

Gheerde, gen. Gheerden, ST. IV. 1424, VIII. 941.

Begge, gen. Begghen, *Lek.* II. 48. 951; *Sp. Hist.* III. 7. 56. 55, 8. 48. 27.

Irene, gen. Hyrenen, *Sp. Hist.* III. 8. 87. 56; acc. Yrenen, *Lorrein.* I. 721.

Basile, dat. Basilen, *Lorrein.* II. 1637.

2°. De meeste namen uitgaande op eenen medeklinker. Zelfs dan, wanneer het laatste deel der zamenstelling een woord is da

sterke declinatie heeft, wordt de naam zwak gedeclineerd. B. v. *heid* en *gund* worden sterk, maar de daaruit zamengestelde vrouwennamen Adelheid en Radegond zwak gedeclineerd.

Aleid (= Adelheid), gen. Aleiden, ST. III. 1230; dat. Aleiden, ald. III. 21, 1263; acc. Aleiden, ald. II. 999, III. 1205.

Vredegond, dat. Vredegonden, *Sp. Hist.* III. 7. 8. 19.

Brunhilt, gen. Brunilden, *Sp. Hist.* III. 7. 53. opschr.; dat. Brunilden, *Sp. Hist.* III. 7. 9. 11.

Blitilt, dat. Blitilden, *Sp. Hist.* III. 8. 43. 89.

Clothilt, dat. Clothilden, *Sp. Hist.* III. 6. 6. 31; acc. Clothilden, *Sp. Hist.* III. 6. 3. 54.

Rijkilt, dat. Rijkilden, *Sp. Hist.* III. 8. 89. 124.

Ghertruut, gen. Ghertruden, *Sp. Hist.* III. 8. 26. 6, 36. 62, 51. 4; acc. Ghertruden, ST, I. 1053, *Sp. Hist.* III. 7. 56. 9.

Amelswint, gen. Amelswinden, *Sp. Hist.* III. 6. 24. 5, 25. 2.

Lutgaert, gen. Lutgaerden, ST. I. 918.

Hildegaert, dat. Hildegarden, *Sp. Hist.* III. 8. 75. 81.

Radegont, dat. Radegonden, *Sp. Hist.* III. 6. 38. opschr.

Aecht (= Agatha), gen. Aechten, ST. I. 594.

Elisabeth, acc. Elysabethten (var. Lijsbetten) *Lek.* II. 42. 21.

Van vreemde namen op *a* uitgaande blijft somtijds de genitivus onveranderd, b. v. Rea, *Lek.* I. 43. 3; Maria, *Lek.* II. 2. 36, (waarschijnlijk om het rijm); Teofana, ST. I. 716.

Van Geertruut, vind ik in MAERL. *Sp. Hist.* III. 8. 48. 28, den sterken genitivus Geertruuts, waarschijnlijk eene vergissing, daar de zwakke gen., Geertruden, verscheidene malen in dat werk voorkomt.

De *n* van den dativus wordt zelden of nooit gemist. Die van den accusativus daarentegen is somtijds weggelaten. Wij vinden b. v. de accusativi Elisabette, *Rijmb.* 21129; Brunilde, *Sp. Hist.* III. 7. 55. 18; Vredegonde, ald. 7. 8. 5; Edelfride, ald. IV. 1. 66. 47; Clothilde, ald. III. 6. 15. 58, 19. 47; Petronelle, ST. II. 75; Ysabele, *Walew.* 11105. Meestal is het geschied om den wille van het rijm.

De vocativus zoowel der sterk als der zwak declineerde persoonsnamen is gelijk aan den nominativus. Van namen die eenen latijnschen uitgang hebben wordt somtijds de latijnsche vocativus gebruikt, b. v. van Jhesus Cristus, Jhesu Criste, *Lek.* II. 36. 1345, *Francisc.* 1581; Helyas, Helya, *Rijmb.* 12613.

(Wordt vervolgd).

P. LEENDERTZ, WZ.

Nederlandsche voornamen (vgl. XVI. bl. 241, 242). De t. a. pl. vermelde lijsten van voornamen niet bezittende weet ik niet of er op voorkomen: DINGEMAN en NEHEMIA. De eerste naam is in den omtrek van Zieriksee zeer algemeen, maar kwam mij nergens elders voor; de tweede is eene bespottelijke, maar op Schouwen nu en dan wel eens toegepaste uitvinding, om indien men een zoontje wil noemen naar eene vrouw die NEELTJE heet (NEELTJE is zeker oorspronkelijk eene verkorting van CORNELIA, maar wordt er van onderscheiden: ik heb op Schouwen meer dan éene NEELTJE CORNELIA of CORNELIA NEELTJE gekend), althans de twee eerste letters van den naam te doen overeenstemmen. Ik betwijfel echter of door zulk eene knoeierij de naam NEHEMIA op de lijst der »nederlandsche namen" behoort te komen. Uit Schouwen verdient ook misschien nog vermelding, dat er de namen: BARTEL (verk. van BARTHOLOMEUS), DIGNUS, ENGEL en TANNETJE, elders zeldzamer, dikwijls voorkomen; alsmede dat, gelijk JAN en JOHANNES (vr. JANNA en JOHANNA) er naauwkeurig van elkander worden onderscheiden.

Bij het nazien der oirschotsche doopboeken zijn mij de volgende min gewone namen voorgekomen: AART (en het vr. AARTJE), AERDEWIJNTJE, AMARINTIA, AUGUSTINUS, BAPTISTA, CASIMIR, DAVIDA, DINGER, EGGERIG, EUSTATIA, FRIDOLIN, GOTLIEB, GRATIANA, HAILKEN (eld. HYLTJE), HARDEWINA, HERREBERT, HESTER (mansn.), JANTIS, JENNEKEN, LIBREGT, MAAGKE, MARI, MELCHIOR, ORCILIA, QUINTINA, RIJNHOUT, HILBERTUS.

H. M. C. v. O.

Nederlandsche voornamen. Bij de vacature van den utrechtschen bisschopsstoel in 1195, vestigde de partij die den graaf van Holland toegedaan was, hare keuze op »diens broeder DIRK van Holland, broeder ook van den overleden BOUDEWIJN en proost der domkerk." Zoo verhaalt MOLL., *Kerkgeschiedenis van Nederland*, dl. II. st. 2. bl. 101. Dit is nogtans eene vergissing: bisschop BOUDEWIJN en de domproost DIRK waren geen broeders van graaf DIRK VII, maar van DIRK VI. Maar het blijft toch waar, dat wij hier twee broeders zien, die beide den naam dragen van DIRK. In onzen tijd, nu wij allerlei middelen hebben om gelijknamige personen te onderscheiden, zou zoo iets lastig zijn, maar in dien tijd, toen men slechts eenen enkelen naam had, zal het nog wel veel lastiger geweest zijn. Worden er in de middeleeuwen meer broederparen gevonden die denzelfden naam hadden?

G. G. G.

Nederlandsche voornamen. Tot de zeldzaam voorkomende voornamen behoort zeker RHYNVIS. Zoo heette onze dichter FEITH. Wie weet mij den oorsprong van dezen naam mede te deelen.

?

Een vers van Tibullus (vgl. XIV. bl. 372; XVI. bl. 79). Ik zeg den heer SAXO SYLVIUS dank voor de inlichtingen die hij mij gegeven heeft. Maar die inlichtingen bevredigen mij nog niet. Wanneer men in het Latijn uitdrukken wil waaruit iets bestaat, dan gebruikt men, meen ik, of een stoffelijk adjectivum als *aureus, argenteus, ligneus* of, waar dit niet voegt, eenen genitivus, b. v. classis quinquaginta navium, eene vloot die uit vijftig schepen bestaat. En mij dunkt, evenmin als men zeggen kan classis quinquaginta navibus, kan men ook zeggen divitiae fulvo auro. De ablativus duidt wel ééne der hoedanigheden van een voorwerp aan of iets wat daaraan op zekeren tijd eigen is, maar niet dat waaruit het bestaat. Vir magno naso is niet een man die uit een grooten neus bestaat, maar die een grooten neus heeft. Ik geloof dus niet, dat hier bij *fulvo auro*, zoo als SAXO SILVIUS meent, *constantes* gedacht zal moeten worden. De verklaring van HEYNE, dat divitias sibi congerat auro staan zou voor divitias sibi paret auro congesto, acht ik nog minder aannemelijk. Is zij de ware, dan heeft TIBULLUS zich hier reeds in de eerste regel van zijne elegie zeer onduidelijk en verward uitgedrukt. De vertaling »een ander verzamele zich kostbaarheden voor goud," meende ik dat door het tweede vers onmogelijk gemaakt werd. Doch nu ik er nog eens naauwkeuriger acht op sla, zie ik dat deze zwarigheid niet bestaat, want er wordt daar gesproken niet van iemand die voor zijn geld land koopt, maar die er reeds bezitter van is. TUBULLUS zou zich dan hier als een aanzienlijk landeigenaar voorstellen, die zijne groote inkomsten besteedt aan het verzamelen van voorwerpen van kunst en weelde. Maar er zijn andere bezwaren tegen, namelijk dat *divitiae* niet beteekent kostbaarheden, maar rijkdommen en dat *fulvi* hier dan niet op zijn plaats zou zijn. Want wanneer wij, zoo als hier dan het geval zou zijn, het goud alleen als geld, als ruilmiddel beschouwen, vragen wij alleen naar de waarde daarvan, zijn kleur en glans ons onverschillig, een oude beschimmelde dukaat is ons dan even lief als een splinternieuwe.

Ik zit dus altijd nog met het eerste vers uit mijnen TIBULLUS verlegen. Wie weet mij aan eene goede verklaring daarvan te helpen?

ALIQUIS.

Spreekwijze. Go to Jericho with your question. In een engelschen roman tref ik het bovenstaande gezegde aan. Wie kan mij zeggen, waarin dit zijn oorsprong vindt?

Leeuwarden. ALEXANDER.

Orgue de Barbarie. Waarom worden de draaiorgels in Frankrijk »orgue de Barbarie" genoemd?

P.

Spreekwijze: een amersfoordsche doode. Van eenen doode die niet zeer betreurd zou worden, hoorde ik eens eene oude dame zeggen: „dat zal ook een amersfoordsche doode zijn." Weet iemand den oorsprong van deze spreekwijze?

P.

Scherlokeren. Wat is dit? Het moet een rotterdamsche term zijn.

P.

[*Scherlokeren* heet te Rotterdam en te Delfshaven, wat de Amsterdammer *stukjes draaien* noemt, d. i. heimelijk de school verzuimen. Aangaande den oorsprong van het woord zegt d^r^. A. DE JAGER in zijn *Archief voor nederl. taalkunde*, dl. I. bl. 203, het volgende: »Volgens ALKEMADE zoude *scherlookeren* of *scharlookeren* beteekenen *naar Schoonderloo gaan.* In de ambachtsheerlijkheid van Schoonderloo namelijk, thans onder Delfshaven behoorende, doch van vroegere dagteekening dan deze stad, bevond zich, waarschijnlijk ter plaatse van de tegenwoordige begraafplaats, eene kapel, die door de inwoners van Rotterdam druk werd bezocht; oorspronkelijk zonder twijfel met geene andere dan godsdienstige bedoeling, doch later tot uitspanning, en zelfs onder het plegen van zoodanige ongeregeldheden, dat het bestuur van laatsgenoemde stad, door de vaststelling eener boete, daarin moest voorzien. Het komt mij met VAN ALKEMADE zeer waarschijnlijk voor, dat de spreekwijze *scherlookeren* van dit feesthouden buiten de stad haren naam ontleend heeft. Ik word in die meening versterkt door de opmerking, dat de benaming van *Schoonderloo* in de volkstaal doorgaans tot *Scherloo* of *Scharloo* wordt verkort, welke uitspraak met die van *scherlookeren* of *scharlookeren* volmaakt overeenstemt.]

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Geboren (vgl. XVI. bl. 220). Het woord *geboren* in den naam van jhr. mr. LEONARD PAUW *geboren* HOEUFFT, van wiens achterkleinzoon de 8 kwartieren voorkomen in het werk *Généalogische Kwartierstaten van Ned. geslachten*, 's Gravenhage, C. VAN DOORN en Zn., beteekent dat hij door zijne geboorte behoorde tot het geslacht HOEUFFT en den geslachtnaam PAUW aangenomen had.

De volgende bijzonderheden zullen dit duidelijk maken.

ADRIAAN PAUW, heer van Heemstede, Rietwijck en Rietwijckeroord, stelde tot erfgenaam in zijne heerlijkheden den zoon van zijne zuster AGATHA bij JAN DIEDERIK HOEUFFT, heer van Buttingen en Sandvoort, genaamd GERRIT HOEUFFT, onder voorwaarde dat hij en zijne descendenten den naam en het wapen van PAUW zouden aannemen. Hij aanvaardde die erfenis onder de gestelde voorwaarde en noemde zich PAUW, maar met bijvoeging dat hij *geboren* was HOEUFFT, zich alzoo schrijvende: PAUW *geboren* HOEUFFT. Deze GERRIT, als HOEUFFT, heer van Buttingen enz., als PAUW, heer van Heemstede enz., overleden in 1729, was bij GEERTRUIDA DUTRY vader van 3 kinderen. Het oudste dier kinderen, JAN DIEDERIK, ongetrouwd gestorven zijnde, gingen de door hem van zijn vader geërfde heerlijkheden van Buttingen enz. en van Heemstede enz. over op zijn broeder mr. BENJAMIN HOEUFFT, die, vermits zijn huwelijk met AGNETA SYLVIUS kinderloos was, op zijne beurt al zijne heerlijkheden vermaakte aan het eenig kind van zijn oom LEONARD HOEUFFT bij SUZANNA CATHARINA ALBINUS, onder gelijke voorwaarde als hij ze bezeten had en als zij bij zijn vader verkregen waren. Deze neef, genaamd JAN DIEDERIK HOEUFFT, liet uit zijn huwelijk met MARIA SUSANNA ARETHUSA SILVESTRE vier kinderen na. De in den kwartierstaat vermelde jhr. mr. LEONARD PAUW *geboren* HOEUFFT was het oudste dier kinderen. Hij was heer van Heemstede, Rietwijck en Rietwijckeroord, en, uit dien hoofde, verpligt om behalve zijn geslachtnaam HOEUFFT dien van PAUW te voeren. Even als zijne voorgangers in den voorwaardelijken eigendom, deed hij dit door zich te schrijven PAUW geboren HOEUFFT.

De redactie heeft gemeend de in het eerstgemelde testament gestelde voorwaarde te moeten eerbiedigen; niet slechts ten opzigte van den naam, maar ook ten aanzien van het wapen, en het dus geëquarteleerd met PAUW te moeten geven, zulks niettegenstaande, volgens het *Handboek van den Ned. Adel* door L. A. VAN WELEVELD, het geslachtwapen van LEONARD PAUW *geboren* HOEUFFT is van sabel beladen met een St. Andries kruis, zijnde HOEUFFT.

Namens de redactie der Gen.
Kw. staten,
M. P. SMISSAERT.

Geboren. ADRIAAN PAUW, zoon van GERARD en AGATHA, dochter van CORNELIS HARTIGVELD. (kleinzoon van den raadpensionaris ADRIAAN PAUW), heer van Heemstede, Rietwijk en Rietwijkeroord, enz., trouwt 1°. ANTOINETTE DIVOORT, 2°. . . . . . PAEDTS, 3°. . . . , . . FRIES, zonder kinderen uit die huwelijken; stond bij zijn leven al zijne heerlijkheden af aan zijn zusters oudsten zoon GERARD HOEUFFT, zoon van AGATHA PAUW en mr. JAN DIEDERIK HOEUFFT, heer van Buttingen en Zandvoort, mits hij en zijne wettige afkomelingen den naam en het wapen van PAUW zouden aannemen en zich noemen PAUW *geboren* HOEUFFT.

T. . . . . N.

Geslacht Cabeljau (vgl. A. R.; XIV. bl. 248, 280; XV. bl. 89, 186, 217, 251, 377; XVI. bl. 88, 149, 217). Het door ANDANTE op bl. 149 medegedeelde opschrift in St. Janskerk te Maastricht, was reeds medegedeeld in *den Navorscher* VIII. bl. 268. Men zal, de beide afschriften van dat gedenkstuk met elkander vergelijkende, kunnen zien, wiens opgave het naauwkeurigste is [1]). Wij zeggen dit niet, om ons eigen werk (wij schreven dat opschrift in der tijd eigenhandig af) te prijzen, maar alleen in het belang van hen, die er gebruik van mogten willen maken. Bij dergelijke mededeelingen is, o. i., naauwkeurigheid een eerst vereischte.

M°.

Geslacht van Erp (vgl. XIII. bl. 280, 319, 350; XIV. bl. 217). SARA VAN ERP huwde met DAVID VAN BAERLE in 1624 of 1625. Wie kan mij den datum van dat huwelijk opgeven?

Het geslacht Witte (vgl. XVI. bl. 89, 217). In den *Navorscher*, bl. 89 van dit deel, vind ik opgegeven, dat CLARA MARIA WITTE trouwde met MAURITS JACOB EIJCK. Het zij mij vergund, op te merken, dat

---

1) Vgl. ook *Nav.* XVI. bl. 88. en *Kron. v. h. Utr. Gen.* VIII. bl. 43.

bij mij voorhanden aanteekeningen aantoonen, dat de vrouw van M. J. EIJCK genaamd was: C. M. WIT en *nergens* in de onder mij berustende stukken de naam van WITTE voorkomt.

Ik zoude evenwel gaarne vernemen, *waar* en *wanneer* het huwelijk van beide personen is voltrokken. Voor zooveel ik kan nagaan, moet zulks tusschen de jaren 1669—1692 hebben plaats gehad. Welligt te Batavia. C. M. WIT overleed te Batavia, den 5den april 1710.

R. H.

Geslacht Vorsterman (vgl. XVI. bl. 216). 1. In *Collection des Tombes, Epitaphes et Blasons* par Bn. LEON DE HERCKENRODE de St. Trond, p. 643, leest men:

»LOUIS FRANÇOIS Baron DE JUNAIS, »Seigneur de Hersbeeck et de Grâce, haut-„voué de Streel, Bourgemestre de Liège en »1707. Epousa ANNE ISABELLE VAN DER »HEIDEN A BLISIA, fille de JEAN-GUILLAUME »Baron VAN DER HEIDEN-A-BLISIA et de »MARIA-HELENE VORSTERMAN."

2. JAN VORSTERMAN was in 1667 paijmeester der stad Maastricht.

3. GODEFRIED VORSTERMAN, geboren te Roermond, werd tot pastoor benoemd te Geul in junij 1759, en stierf aldaar 4 julij 1787. Den 13en januarij 1706 te Roermond geb., werd hij den 24sten januarij 1731 aldaar door bisschop LUDOVICUS SANGUESSA tot priester gewijd en benoemd tot kapelaan in 1732. Na aldaar gestaan te hebben tot 1759 werd hij pastoor te Geul. Hij werd aldaar in het koor der kerk begraven. Hij legateerde vele goederen aan de kerk van Geul (Limburg). (Uit de kerkregisters van Geul.)

4. In KEULLER, *Beschrijving van Venlo*, bl. 188, lees ik:

„Den 14 Februarij 1796 kregen de stede-„lijke regeering van de Franschen hun „ontslag, waaronder de raadsman M. VOR-„STERMAN."

5. In de omstreken van Venlo was in 1801 J. A. VORSTERMAN priester.

Familie Lacoste (vgl. XVI. bl. 30, 91, 149, 187, 220). Ik neem de vrijheid, den heer C. E. VAN DER SANDE LACOSTE nog de volgende vragen te doen:

1°. Is het aldus opgegeven wapen *geheel* van de familie LACOSTE of gevierendeeld met een ander familiewapen, en zoo ja, met wiens familiewapen?

2°. Zijn er onder de personen door den heer C. VAN MAANEN opgegeven, die tot die familie behooren??

3°. Behooren daartoe ook die waarvan V. D. N. spreekt? Volgens het wapen dunkt mij van neen.

4°. Er moet wel een PIERRE FRANÇOIS LACOSTE zijn geweest, doch het is zeker *niet*, die door den heer V. MAANEN bedoeld is. Tot welke branche behoorde deze?

5°. Wie waren de ouders van HENDRIK VAN DER SANDE? Wanneer en waar werden zij geboren, huwden en overleden zij? Tevens had ik gaarne eene getrouwe beschrijving (met opgave der kleuren) van hun beider familiewapen.

6°. Wie is de laatste afstammeling geweest der familie LACOSTE, met wien die naam is uitgestorven?

7°. In welke familiebetrekking stonden de vermelde personen BERNARD LACOSTE, gehuwd met M. LE NAIN en hunne 4 kinderen, tot de ook gemelde JAQUES LACOSTE, ANNA MARIA LACOSTE en BERNARD LACOSTE, die gehuwd was met JOHANNA DUSART.

8°. In welke familiebetrekking stonden *deze* personen tot elkander? In hoeverre stonden zij in familiebetrekking met de amsterdamsche familie LACOSTE, en wie was de eerste dezer branche die zich te Amsterdam vestigde, waartoe behoorden bovengenoemde PIERRE FRANÇOIS LACOSTE, CATHARINA LACOSTE, (echtgenoot van den heer P. VAN WALREE), enz.

9°. Hoe heetten de ouders van deze CATHARINA LACOSTE? Waar en wanneer zijn zij geboren, gehuwd en overleden? Hoe was de juiste afbeelding van het geslachtwapen harer moeder?

10°. De juiste beschrijving (met de kleuren) van het geslachtwapen van JOHANNA DUSART, de echtgenoot van B. LACOSTE.

11°. Behoorde tot dit geslacht ook een zekere BERNARD PICART LACOSTE, die in 1795 lid van 't comité van koophandel en zeevaart te Amsterdam was en (ik geloof dat hij dezelfde was) die als vrijmetselaar van de groote loge St. Jean de Jérusalem te Londen in 1768 werd bevestigd. Heeft deze ook nog afstammelingen nagelaten? Stamde hij af, van moeders zijde, van den grooten graveur BERNARD PICART, en zoo ja, hoedanig?

[Zoo als bekend is was BERNARD PICART, (gehuwd met ANNA VINCENT) als kind, met zijn vader ETIENNE PICART, bijgenaamd *le Romain*, een ijverig protestant, uit Frankrijk naar Holland gevlugt wegens de herroeping van 't edict van Nantes.]

Indien de heer C. E. V. D. S. L. zoo veel mogelijk al deze vragen wil beantwoorden en aan zijn geleverd genealogisch fragment nog meer uitbreiding geven, zal hij eenige lezers van den *Navorscher* verpligten en inzonderheid V. n°. 2.

Geslacht de Leeuw van Coolwijk (vgl. XVI. bl. 90, 184). Ofschoon t. l. a. p. is aangetoond, dat te Delft een geslacht, COOLWIJK genaamd, heeft bestaan, is daarmede de vraag: »Hoe het geslacht DE LEEUW aan den naam van COOLWIJK komt," niet beantwoord. Eveneens zoude men kunnen aantoonen dat een geslacht DE LEEUW genaamd elders bestaat; ook is verzuimd te vermelden dat de twee X of kruisjes in het wapen van COOLWIJK zijn van keel. Naardien het schijnt, dat de belangstellenden in het onzekere zijn omtrent de zamenvoeging der twee genoemde namen, wil ik hun herinneren, dat een polder, gelegen in het land van Voorne, is genaamd *Koolwijk*, dat deze vroeger eene afzonderlijke heerlijkheid uitmaakte en later vereenigd is met Heenvliet. Men zie daarover VAN DER AA, *Aardrijksk. W.B. der Nederlanden*. Het is dus alzoo zeer mogelijk, en zelfs waarschijnlijk, dat een geslacht DE LEEUW, zoo al niet eigenaar daarvan geweest is, zich althans ter onderscheiding van anderen van dien naam, als vandaar herkomstig, DE LEEUW VAN COOLWIJK of LEO A COOLWIJK heeft genoemd; welke meening wordt versterkt doordien 1°. predikanten van dien naam in het begin der 17e eeuw, in den omtrek van genoemden polder hunne standplaats vonden, als LEO PETRI LEONINUS VAN KOOLWIJK te Nieuwenhoorn en de Gooten 1604, MARTINUS LEO VAN KOOLWIJK te Goeree 1649, die te Zutfen overleden is en van wien de regeringsleden van dien naam aldaar zullen afkomstig geweest zijn. Nog worden genoemd ABRAHAM DE LEEUW VAN K. MART. *fil.* predt. te Nede en PETRUS DE LEEUW VAN K., pred. te Weurt en hulpprediker te Nijmegen. Maar ook 2°. naardien gelijktijdig vele predikanten van den naam LEO of DE LEEUW bestonden, als ANTONIE L. te Haaften, 1618; HENRICUS L. te Zaltbommel 1599, en JOHANNES L. aldaar 1587, zonder de bijvoeging van den naam KOOLWIJK.

V. D. N.

Hechtermans van IJsselmonde (vgl. XVI. bl. 187). CORNELIA, gedoopt HENRIETTA HEGTERMANS, gehuwd met NICOLAAS BICHON, schepen 1706 te Rotterdam; en JOHANNA MARIA HEGTERMANS, gehuwd met mr. HENDRIK VAN DER STAAL, hoofdofficier 1715 en raad in de vroedschap aldaar, waren de eenige nagelaten kinderen en erfgenamen van mr. CORNELIS HEGTERMANS, in 1679 schepen, en van 1680 tot 1686 secretaris der stad Rotterdam, en van MARGARETHA VAN YCK, die na het overlijden van dezen haren man, hertrouwde met DIRK MEESTERS, burgemeester en raad in de vroedschap te Rotterdam.

CORNELIA HEGTERMANS voornd. komt voor in 1732 met de kinderen van wijlen hare zuster JOHANNA benevens meer anderen, als erfgenamen van den heer JOHAN DE MEY *heere van IJsselmonde*, burgmer. en raad in de vroedschap te Rotterdam, krachtens zijn testament d.d. 2 mei 1720, en van zijne weduwe vrouwe MARIA VAN NIEDEK, transporterende eenige zanderijen, gelegen in den ambachte van Kralingen.

De heer JOHAN DE MEY, voornd. testament met zijnen dood, op den 12 febr. 1721, bekrachtigd hebbende, heeft de heer BICHON zich sedert geschreven *heer van IJsselmonde*.

Het wapen van mr. CORN. HEGTERMANS, voorkomende onder die der secretarissen van Rotterdam, is gevierendeeld: 1 en 4 van zilver met een burgt van keel staande op een grond van sinopel, en boven in het schildhoofd twee gekruiste degens van sabel; 2 en 3 van goud, met een staak waarom een wijngaardrank geslingerd van sinopel, zijnde aan wederzijde van den staak bevrucht met één tros druiven van keel.

V. D. N.

Wapen met de fortuin (vgl. XVI. bl. 155). RIETSTAP geeft in zijn *Armorial Général* op: FORTUIN; — Holland. In lazuur, de fortuin op een bal staande en een sluier boven het hoofd houdende, alles van goud.

Geslacht Pelgrom (vgl. XIV. bl. 348; XV. bl. 29, 91, 148, 279, 317; XVI. bl. 28). THÉRÈSE-CAROLINE-CATHÉRINE-ANTOINETTE-COLETTE PELGROM, née à Anvers en févr. 1776, fille de JOSSE-HUBERT PELGROM, seigneur de Breuseghem et Hollebeek, et de MARIE-THÉRÈSE STEVENS, épousa 7 avril 1795 à Anvers, AIMÉ-JEAN-JOSEPH VAN GAMEREN, né le 3 avril 1769, lieutenant, † à Anvers 19 fevr. 1720, fils de JEAN-FRANÇOIS VAN GAMEREN et ROSE-MARIE-JOSEPHINE-FRANÇOISE MUIJTINCKX:

De ce mariage sont provenus un fils et une fille.

Armes de PELGROM: écartelé:

1. D'argent, à l'aigle de gueules;
2. D'argent, à 2 lions affrontés de gu.;
3. D'argent, à 3 roues de six rayons de sable;
4. D'or au pin arraché de sinople.

[*Notice historique et généalogique sur la noble maison* VAN GAMEREN, *originaire de Hollande* par le chevalier DE SCHOUTHEETE DE TERVARENT.]

F. CALAND.

Geslacht Baymans, Boeymans of Boymans (vgl. XVI. bl. 23). Aangaande dit geslacht heb ik het navolgende gevonden

in de doopregisters van de kerk der Hervormden te Maastricht.

GERRIT BOORDY, BOERDY of BORDY, getr. met CATRIJN of CATHARINA BAYMANS had de navolgende kinderen, geb. 27 october 1684 PIETER; 18 januarij 1686 ANNA CATHARINA; 2 febr. 1687 JOHAN; 29 dec. 1687 JOHANNES; 6 maart 1689 ELISABETH; 18 julij 1691 GERRIT; 18 januarij 1693 GERRIT; 20 nov. 1695 JOHANNES.

21 maart 1692 HENDRIKUS, zoon van MARCELUS BEUSSTAED en ANNA BOYMANS.

BARTHOLOMEUS BOYMANS, geh.: 1°. met HELENA WIJSMANS. Zij hadden de navolgende kinderen, geb.:

3 januarij 1694 JOHANNES; 9 oct. 1695; ANNA ELISABETH; 13 sept. 1696 THEODORUS.

BARTHOLOMEUS, geh. 2°. met IDA WASSENBERG: hun zoon geb. 16 aug. 1705 JOHANNES ANDREAS.

JOHANNES BOYMANS, geh. met CATHARINA RUTTEN, heeft tot kinderen 7 maart 1708 SYBILLIA en 20 dec. 1709 JOHANNES.

GERARDUS DOLLEMAN, geh. met MARIA BOIJMANS. Zij hadden de navolgende kinderen, geb. den

31 julij 1722 JOHANNES HENRICUS; 12 nov. 1724 BARTHOLOMEUS; 8 januarij 1727 GERARDUS; 28 maart 1728 GERARDUS RICHARD; 31 mei 1730 DIONYSIUS; 8 junij 1732 MARGRIETA; 2 januarij 1735 MARIA; 27 oct. 1737 ANNA MARIA.

JOHANNES ANDREAS, zoon van BARTHOLOMEUS BOIJMANS, geh. met MARIA ELISABETH BAERT. Zij hadden de navolgende kinderen:

10 febr. 1732 MARIA IDA.
31 mei 1733 JOHANNES FRANÇOIS.
19 mei 1735 BARTHOLOMEUS.
18 nov. 1736 JOHANNES BARTHOLOMEUS.
5 jan. 1738 JOHANNES ANDREAS.
9 aug. 1739 LEONARDUS.
15 oct. 1742 ELIAS THEODORUS.

JOHANNES ANDREAS BOIJMANS, zoon van JOHANNES ANDREAS, bovengemeld, geh. met vrouwe MARIA BARBARA BOGAERT. Zij hadden tot zoon

5 aug. 1765 PETRUS PHILIPPUS.

Dezelfde JOHANNES ANDREAS BOYMANS, geh. met THEODORA BARBARA BERG. Zij hadden tot zoon, geb. 1 nov. 1767, FRANS JACOB OTTO; bij den doop tegenw. als getuigen FRANS JACOB OTTO BERG en jufvrouw SARA BAERT.

JOHANNES FRANCISCUS, geh. met CATHARINA ROUFFAER. Zij hadden tot 9 kinderen, geboren den

15 aug. 1762 JOHANNES ANDREAS, get. JOHANNES BARTHOLOMEUS BOYMANS.;

11 dec. 1763 JOHANNES ANDREAS, get. idem.

27 febr. 1765 LEONARDUS FRANÇOIS, get. LEONARDUS BOYMANS.

30 maart 1766 MARIA ELIZABETH, get. MARIA BARBARA BOYMANS, geb. BOGAERT.

13 nov. 1768 MARIA FRANCISKA, get. JOH. MARIA BOYMANS, geb. LUTGER.

LEONARDUS BOYMANS, geh. met JOHANNA MARIA LUTGER, had tot dochter, geb. den 7de dec. 1766, JOHANNA ALBERTINA, get. JOHANNES FRANCISCUS BOYMANS.

Na dezen tijd vindt men niets meer aangeteekend van de familie BOIJMANS, evenmin als voor 1684.

ANDANTE.

Geslacht Kievit te 's Gravenhage. Wat kan men mij mededeelen van dat geslacht waartoe doctor KIEVIT behoorde, die in het begin der vorige eeuw, ik meen te 's Gravenhage, woonde. Hoe was zijn geslachtwapen?

Al hetgeen men omtrent hem en zijn geslacht kan mededeelen zal mij welkom zijn.

U.

Geslacht Bogaert. Waar kan ik bijzonderheden omtrent het dordrechtsche geslacht BOGAERT vinden? Welke waren de kinderen van JACOB PHILIPPUS BOGAERT van Alblasserdam in het laatst der vorige eeuw en welk wapen voerden zij? Is dit geslacht reeds uitgestorven of behoort het nog onder de thans bloeiende familiën?

TH.

Geslacht Braconier. Behoorde ABRAHAM CORNEILLE DE (?) BRACONIER, heer van Alphen, geb. 6 januarij 1724, ambassadeur bij verscheidene hoven, gehuwd met JEANNE WALRAVE baronesse VAN DEDEM, en hun zoon ABRAHAM PIERRE DE (?) BRACONIER, geb. te Utrecht 8 julij 1760, gehuwd met ARNOLDA JOSEPHA MARCELINA barones VON STURMAN, tot de familie van ABRAHAM BRACONIER, die gehuwd was met MARIA DE COLENAER (beide in 1680 te Amsterdam overleden)? Hun zoon was ABRAHAM JOSUA BRACONIER, geboren te Amsterdam 8 october 1670, predikant te Utrecht en aldaar overleden den 30sten maart 1736. Hij was gehuwd met CATHARINA DE WILDE.

In welke familiebetrekking stonden bovengenoemde personen tot elkander?

De heer jhr. D. J. A. A. VAN LAWICK VAN PABST, kleinzoon van ABRAHAM PIERRE en achterkleinzoon van ABRAHAM CORNEILLE DE (?) BRACONIER van moederszijde kan welligt mij een en ander duidelijk maken.

Z.

Geslacht d'Isendoorn à Blois. Wie deelt mij meê, in welk werk eene genealogie te vinden is van het geslacht D' ISENDOORN A BLOIS, dat in de vorige en in het begin

dezer eeuw den Kannenburg (pr. Gelderland) bezeten heeft. Elke aanteekening zal aangenaam zijn aan

ANDANTE.

Familie Wierdsma. PETRUS WIERDSMA, medicinae doctor en raad in de vroedschap der stad Leeuwarden, geb. te Leeuwarden den 16 maart 1704, aldaar gehuwd 29 aug. 1728 met EMILIA KLUIRDA, geb. te ? den ? stierf te Leeuwarden 7 maart 1776. Zijn zoon was ROMBERTUS AENEAS WIERDSMA, drossaart van Nuland bij 's Hertogenbosch, geb. te Leeuwarden 28 sept. 1738, st. te Geffen ? oct. 1812, geh. te Monster bij 's Gravenhage den 26 dec. 1763 met MARIA FRANCISCA VAN BERENSTEIJN, geb. te Meenen 1 jan. 1731, st. te Nuland 29 dec. 1806, (dr. van JAN VAN BERESTEIJN, kolonel bij een regement inf[ie]. in dienst der vereenigde Nederlanden, geb. te ? den ? st. te Nuland, geh. met CATHARINA LOUISE DE SWART, geb. ? den ? st. 29 julij 1745 te Venlo). ROMBERTUS AENEAS' zoon was PETRUS EMELIUS W., oudburgemeester en notaris te Oisterwijk, geb. te Nuland 26 dec. 1765, st. te Oisterwijk 24 nov. 1837; hij was gehuwd met WALRADINA CHRISTINA PETRONELLA SCHREUDER, geb. te Cleve den 5 oct. 1778, st. te Oisterwijk 29 mei 1849. Een hunner kinderen is ROMBERTUS FRANC SCUS WIERDSMA, geb. te Nuland bij 's Hertogenbosch 20 maart 1808, kantonregter van Tilburg, geh. te Oisterwijk den 12 mei 1843 met REBECKA RIJPPERDA, geb. te Oisterwijk den 23 april 1822, overleden te Oisterwijk 6 maart 1851.

Wapen van WIERDSMA. Gedeeld: 1 goud, met een zwarten halven adelaar, 2, drie korenaren van goud op zilver, geplant in een gouden grond. Wie deelt meer meê omtrent dit geslacht?

ANDANTE.

Wapen met eekhoorn. Door welke familie wordt het volgende wapen gevoerd?

Coupé: 1. in zilver een zittende eekhoorn van keel.

2. drie leliën van keel, insgelijks op zilver (?) —

Helmteeken: de eekhoorn van het wapen. Onder het schild het naamcijfer J. D.

F. O.

Geslachten Breda en Rypperda (vgl. A. R.). FREDERIK BREDA, geb. te Rotterdam den (?) st. aldaar den 3 sept. 1783, geh. te Woerden met CORNELIA VAN WILL geb. te (?) den (?) st. den (?). Zijn zoon IGNATIUS BREDA, geb. te Rotterdam, drossaart van Zevenbergen, st. 6 dec. 1790, geh. te Oisterwijk den 27 junij 1784 met SOPHIA CLARA DE WITH, geb. te Dokkum 5 febr. 1760, overl. te Oisterwijk 21 januarij 1846 (dr. van JAN DE WITH, kapitein ter zee voor de admiraliteit van Friesland, geb. te (?) den 18 maart 1715, st. te Oenkerk den 12 sept. 1781, geh. aldaar 19 april 1750 met WICKJE MINNEMA geb. 7 sept. 1725 st. te Oenkerk 4 april 1786). Hunne dochter ARNOLDA BREDA, geb. te Zevenbergen den 3 julij 1792, geh. te Leeuwarden 28 sept. 1814 met JAN RYPPERDA, geb. te Oisterwijk den 17 nov. 1782, vrederegter van het kanton Oisterwijk, st. 9 aug. 1834 aldaar; zoon van SJOERD RYPPERDA, geb. te Dokkum 17 mei 1746, griffier van het kwartier Oisterwijk, st. te Nijmegen 1 junij 1813, geh. te Oenkerk den 20 april 1777 met REBECKA DE WITH, geb. te Dokkum 1 aug. 1754, st. te Oisterwijk 19 jan. 1787. Zij was de zuster van SOPHIA CLARA DE WITH; hij was de zoon van FOLKERT RYPPERDA, burgemeester van Dokkum, geb. 10 oct. 1716 st. te (?) den (?) 1808, geh. te Dokkum 29 mei 1745 met BAUKJE SIJNIA, geb. 25 febr. 1724, overleden 1 sept. 1748. *Nar.* VII. bl. 136, zegt D. H. H., dat er een familie RYPPERDA in Noordbrabant is, en dat hij niet weet of die verwant is aan de door hem genoemde familie. Niet in staat zijnde dit aan te wijzen, wil ik slechts meêdeelen, dat de noortbrabantsche familie RIJPPERDA voert: gedeeld: 1 een halven zwarten adelaar op goud en 2 doorsneden; boven groen met een zilveren roos; onder drie groene klaverbladen gepl. 2 en 1 op zilver.

ANDANTE.

Geslacht de Chalons (vgl. XV. bl. 378; XVI. bl. 87). In 't *Recueil Heraldique des Bourguemestres de Liège*, Liège 1720, komt het wapen van CHÂLON voor: »de gueules »à la bande d'or, en chef de la bande une »étoile d'azur." Pag. 27, 28 en 30. »HUGUE »DE CHÂLON XLIII evêque de Liège fut »élevé à l'épiscopat 24 Août 1296, par »BONIFACE VIII. HUGUE naquit de JEAN »DE CHÂLON qui avait épousé en troisième »nôce LAURE DE COMMERCY mère de notre »evêque. Elle était de la maison de Lor»raine et de ce mariage sortirent les CHALONS »D'ARLAY et D'ORANGE."

ANDANTE.

Geslacht van de Spiegel (vgl. XV. bl. 376; XVI. bl. 64, 218). LAURENS PIETER VAN DE SPIEGEL en JOHANNA OSSEWAERDE hadden, behalve de zes reeds opgenoemde kinders, nog:

DIGNA JOHANNA, ged. 25 julij 1770.

CORNELIS DUVELAER, ged. 3 jan. 1772, beide te Goes.

RIETSTAP geeft in zijne *Lijst van den thans bloeienden ned. adel* een geslacht DUVELAER

VAN DER SPIEGEL; is bovengemelde CORNELIS DUVELAER daar de stamvader van? leven nog afstammelingen? naar wien van zijne familie heette hij DUVELAER?

Van mr. P. JOS. VAN CAMPEN en JAC. JOSINA LAMPSINS werd 17 oct. 1704 een zoon gedoopt:

PIETER DUVELAER; deze is zoo genaamd naar zijne grootmoeder SARA DUVELAER, wed. van P. VAN CAMPEN.

F. CALAND.

Familie Seijs (vgl. XVI. bl. 218). Uit VAN BALEN, *Beschrijving van Dordrecht*, meen ik, teekende ik aan:

KORNELIS DE WITT, f. THOMAS, geb. 1641, † 16 maart 1671 als kapit. eener komp. mariniers, was 1666 geh. met ELIZABETH MARIA SEIJS, vrijvrouw van Westdorpe, dr. van ANTONIE, vrijheer van Westdorpe, luit. kolonel, kommandeur van Sas van Gent, en van MARIA CAMPEN VAN BRUëSEN en had:

MARIA, geb. 1670.

CORNELIS, geb. 1671.

Het wapen van ANTONIE was: d'or au chevron de gueules acc. de 3 trèfles de sinople.

F. CALAND.

Wapen van De Ruyter (vgl. A. R.; XI. bl. 121, 185, 255; XVI. bl. 222). Mag ik eene kleine rectificatie verzoeken? Het naamcijfer op het wapen van DE RUYTER is niet M R maar M A R; want tusschen de twee laatste lijnen van de M, waarvan de laatste tevens de eerste van de R is, staat een dwarsstreepje, zoodat deze te zamen eene A vormen. Sedert kwam mij nog een brief van hem in handen van den 2 dec. 1653 uit Vlissingen, waarbij hij aan de staten gen. kennis geeft, dat hem de staten van Holl. en Westvriesl. het viceadmiraalschap onder hun collegie hebben aangeboden, doch dat hij om de daaraan verbonden bezwaren vermeend heeft te moeten bedanken. Deze brief is ook eigenhandig door hem geschreven, en gezegeld alleen met het reeds vermelde naamcijfer, daarboven en daaronder een cirkel met een stip er in, doch zonder den ruiter te paard.

LABORANTER.

Van Waarden (vgl. XV. bl. 380). In het trouwboek der stad Zieriksee vond ik:

ondertr. 17 mei 1587.

Jhr. ADOLF VAN WEERDE van Goes

Jhw. MARIA JHANA van Zieriksee.

Deze MARIA is denkelijk eene dochter van den rentm. beöostenschelde TRISTAM JHANE, van wien ik niets gevonden heb, dan dat hij getuige was bij den doop van JACOB 19 aug. 1597, zoon van WILLEM VAN BERENDRECHT en ANNA CAMPE [1]), wiens neef hij was, zegt SMALLEG. bl. 321.

F. CALAND.

Het geslacht van der Lisse (vgl. XIV. bl. 313; XV. bl. 57, 128, 221, 251, 311). In het oudste trouwboek der stad Zieriksee vond ik:

LIEVEN PIETERZOON VAN LISSE
ondertr. 2 aug. 1579 met
MAIJKEN JOB CLAESSEN beide van Zieriksee
[misschien de dochter van den burgr. JOB CLAES IEMANSE 1547 en 1551.]

en in het doopboek:

JAN VAN DER LISSE
DIGNA JANS

JOHAN 30 dec. 1584 get. WILLEM JACOBSE burgr van Tholen

L. MOGGE.

Onder de burgemeesters van Tholen noemt SMALLEGANGE 1577, 84 en 92 WILLEM JACOBZOON DE BOET, heer van Vrijbergen.

Zou deze de stamvader zijn van de jonkheeren »van Vrijbergen"?

F. CALAND.

Geslacht v. der Meer. Bij V. LEEUWEN *Bat. ill.* komt een genealogie van VAN DER MEER voor; even als een brokstuk bij BALEN, *Beschr. v. Dordrecht,* die hetzelfde wapen voeren. Welk is het verband tusschen beide deelen van het blijkbaar zelfde geslacht en het verband tusschen voornoemd geslacht en dat van VAN DER MEER DE WIJS te Dordr. en te Amsterdam. Gaarne zag ik mij die afstamming medegedeeld. Tot nadere opheldering dient: CORNELIS VAN DER MEER, zoon van JACOBUS en SARA MARIA DE LIEFDE, tr. MARGARETHA JACOBA DE WIJS, dochter van JACOBUS DE WIJS, apotheker te Dordrecht, en CATHARINA LONT. De kinderen noemden zich »VAN DER MEER DE WIJS." Genoemde CORNELIS VAN DER MEER, geb. te Dordrecht, st. te Sprang 1816.

JADIMADEK.

Fagel-Villattes (vgl. XVI. bl. 216). De raadpensionaris CASPAR FAGEL is (KOK bl. 30) nooit gehuwd geweest. Eene dochter van hem kan dus niet (*Nav.* XV, bl. 357) HENRI DE VILLATTES getrouwd hebben.

Ik vind ELISABETH ECK VAN PANTALEON, in 1716 gehuwd met HENRI DE VILLATTES, kapitein onder de guardes, zoon van den generaal majoor DE V., commandant van Maastricht, en hare ouders: jr. DIRK E.

---

[1]) WILLEM VAN BERENDRECHT en ANNA CAMPE hadden nog: CLARA 26 oct. 1600 en MAXIMILIAAN 17 jan. 1612.

v. P. en CATHARINA FAGEL, dr. van NICOLAAS en ELISABETH ROBBE, welke NICOLAES als halfbroeder van den raadpensionaris wordt vermeld.

KOK, bl. 91 noemt PIETER ROSA den *zwager* van den raadpensionaris. Hij zal bedoeld hebben den zwager van zijnen halfbroeder HENDRIK, gehuwd met MARGARETHA ROSA, of wel den stiefoom van den raadpensionaris, namelijk indien de vader van dezen was FRANS FAGEL, die eerst MARIA ROSA huwde, en daarna eene BEATRIX BRIEMONT (van welke ik niet mededeel wat ik vermeld vind), die dan de moeder van CASPAR FAGEL geweest is en van zijne 8 broeders en zusters. Een dezer, BENJAMIN FAGEL, had een kleinzoon FRANÇOIS BENJAMIN, getrouwd met SUSANNA BAART.

Van den laatsten of wel van HENDRIK FAGEL (man van CATH. ANNA SLUYSKEN), kleinzoon van HENDRIK (man van MARG. ROSA), schijnt de te 's Gravenhage voortlevende branche te zijn.

Omtrent de adscendenten en collateralen van evengenoemden vermoedelijken vader van den raadpensionaris, vind ik *allerlei*. Deze FRANS (overl. in 1644) schijnt het eerst in aanzien te zijn opgekomen, eene aanzienlijkheid, die door zijne descendenten sedert is opgehouden en vermeerderd.

Uit verschillende oude hss. heb ik eene genealogie kunnen zamenstellen, doch slechts tot het midden der vorige eeuw.

Bij SANDERUS, *Fl. Illustr.* I. p 388. ed. 1735 (waarnaar verwezen is bij KOK) vind ik niets omtrent deze regeringsfamilie.

SNUFFELAAR.

Fagel. Ik vind, dat de raadsheer FRANÇOIS FAGEL, de vader van CASPAR, te Amsterdam is geboren, waarheen zijn vader om de religie uit Brugge is gevlugt, en dat deze trouwde 1°. met JOHANNA BOLLE, 2°. met AGNETA POIQUET of POIGNET (waarbij hij o. a. den evengenoemden FRANS had).

Bij V. D. AA (*Biogr. Wb.*) komt hij voor als schepen, griffier van Brugge, en gecommitt. ter staten generaal te Antwerpen in 1582.

SANDERUS geeft hem evenwel niet onder de magistraatsleden op. *Griffiers van Brugge* zijn daar ook niet bekend, wel »*pensionarissen der weezen.*" Nu zegt VAN DIJCKE (*Rec. herald d. fam. de Bruges*), dat FRANÇOIS FAGHELE was »echevin en 1581 et 1582; *greffier des orphelins* en 1582; banni en 1584" etc.

SEGHER VAN MALE in zijne »*lamentatie*" noemt ook onder de verbannenen in 1584, toen Brugge aan Parma overging, een m'her FRANÇOIS FAGHELE."

Echter geeft van DIJCKE aan dien FRANÇOIS FAGHELE een wapen, dat met het tegenwoordige FAGELS-wapen niets gemeen heeft.

Mij althans is het dus nog twijfelachtig, of de griffier te Brugge wel dezelfde FRANS was, als die FRANS, wiens zoon (raadsheer FRANS) te Amsterdam is geboren.

Ik vind verder als ouders van den brugschen griffier JORIS FAGEL en zijne 2e vrouw PERONNE MARTENS (de 1e MAYKE BANE, en de 3e MAYKE BALDE, wier broeder ANDRIES de grootvader was van JOSINA BALDE, vrouw van PIETER BURMAN). Eenige aanteekeningen omtrent deze periode dier familie — indien zij juist zijn — doen vermoeden, dat sedert den raadsheer FRANS de aanzienlijkheid van dit geslacht — onafgebroken — heeft bestaan.

De tegenwoordige stamhouder zal wel de achterkleinzoon zijn van dien raadsheer, die nu ruim 200 jaren geleden overleden is, en van zijne eerste vrouw MARIA ROSA.

S. S.

MENGELINGEN.

Verwilderde menschen. Eenige voorbeelden daarvan worden vermeld in het werk van ZIMMERMANN, *de Mensch*, Rott. 1865, 2e dl., bl. 43. Maar vooral waar het zulke onderwerpen betreft is men zoo geneigd de waarheid op allerlei wijze te verminken niet alleen, maar ook vertelsels waar niets waars in is, voor waarheid uit te geven, dat men zeer goede en geloofwaardige getuigenissen moet hebben, eer men het verhaalde gelooven zal. Vooral doet men wel, niet al te goedgeloovig te zijn, indien zulke historiën voor langen tijd of verre af zijn voorgevallen. Onder de genoemde voorbeelden echter, die wij bij ZIMMERMANN vinden, is er ook een uit ons vaderland: het is het volgende: »In het jaar 1717 werd in de provincie Overijssel in een uitgestrekt bosch een meisje van 18 tot 20 jaren gevangen, dat insgelijks niet spreken, alleen doordringend huilen of schreeuwen kon. Het was buitengewoon sterk, zoodat het, daar het zich bovendien met krabben en bijten verweerde, niet gemakkelijk te vangen was. Het was geheel naakt; het gemis van kleeding scheen haar vergoed te zijn door haren, die haar gansche ligchaam bedekten. Men nam het in een stil gezin op, en hier leide het de oorspronkelijke wildheid spoedig af. Het werd zacht en

gedwee, maar het was niet mogelijk, om het te leeren spreken. Het vorderde in het geheel niet. Het gaf zelfs geen teekens, wanneer het iets verlangde. Het trachtte zooveel mogelijk in hare behoeften te voorzien. Langzamerhand leerde het wel spinnen, doch nooit iets anders. Na verloop van eenige jaren stierf het." Wij vragen: is dat waarlijk gebeurd? Vindt men daaromtrent in nederlandsche geschriften iets opgeteekend? Het komt ons wat vreemd voor, dat in Overijsel een verwilderd mensch zich zoo veel jaren kon ophouden eer men er iets van bespeurde. De schrijver verhaalt nog van een paar verwilderde menschen, wie men niet kon leeren spreken. Zouden de zoodanigen daar inderdaad onvatbaar voor zijn, of zou de verkeerde wijze waarop men het beproefde daarvan de oorzaak zijn geweest? Men kan toch moeielijk aannemen, dat een mensch, al is het dan ook in verwilderden toestand, beneden menig dier zou staan.

T. G.

Ooievaars. Er wordt bij ZIMMERMAN, *de Mensch*, dl. II. bl. 451 gesproken van de vereering van duiven door de oude Egyptenaars. Bij die gelegenheid zegt de schrijver dat »deze dierdienst zich tot op zekere hoogte ook nog in onze dagen vertoont. Men houdt het b. v. voor zonde, om een ooievaar te dooden, schoon hij wel degelijk tot de schadelijke dieren behoort." Ik las dit met eenige verwondering, en twee vragen kwamen bij mij op. 1°. Is er niet een andere reden waarom men het voor zondig houdt eenen ooievaar te dooden, dezelfde waarom men het dooden van sommige andere dieren, b. v. zwaluwen, afkeurt, namelijk dat men aan die dieren wonneer zij dood zijn niets heeft, omdat zij niet eetbaar zijn, en dat zij levend geen schade, maar veeleer eenig nut doen? 2°. Waarom behoort de ooievaar onder de schadelijke dieren? Ik heb altijd gemeend, dat hij tot de nuttige dieren behoorde, omdat hij ons van vrij wat muizen en ander schadelijk gespuis verlost.

T. G.

Almanach des gourmands (vgl. een *Wafelbakker*, XV. bl. 353; XVI. bl. 31). Ik bezit van den *Almanach des Gourmands* 8 jaargangen, zijnde de 2e. uitgaaf van den 1en. en 2en. jaarg. 1803 en 1804, en de 1e. of welligt *eenige* uitgaaf der *zes* overige jaargg. 1805, 1806, 1807, 1808, 1810 en 1812.

Gaarne zal ik H. R. dit laatste *achtste* deeltje voor eenigen tijd ter leen afstaan, zoo hij slechts bij het bestuur van den *Navorscher* zijn adres wil opgeven.

Op bl. 201 van den 1en jaarg. zag ik echter niet vermeld, dat de schrijver zegt, dat de wafelen in 1778 in de mode waren gebragt. Of moet ik het gezegde in een anderen jaargang zoeken?

Leeuwarden. ALEXANDER.

Groote diamant, (vgl. XVI. bl. 256). De *Koh-i-noor* (d. i. berg van licht), niet *King-i-koor*, is niet dezelfde diamant met den *Pitt*, later en ook nu nog *Regent* genoemd. Den laatstgenoemden steen kocht THOMAS PITT omstreeks het begin der vorige eeuw van eenen inlander in Indië; hij verkocht hem aan PHILIPS VAN ORLEANS, regent van Frankrijk. Zonderling is het, dat sommige duitsche schrijvers, met name het *Conv. Lex.* van BROCKHAUS (op het w. *Diamant*) bepaald verzekeren, dat deze diamant door de Pruisen in den slag bij Waterloo buit gemaakt (NAPOLEON zou hem in den knop van zijn degen gehad hebben) thans tot de pruisische kroonjuweelen behoort, terwijl andere schrijvers over beroemde juweelen verzekeren, dat hij thans nog in Frankrijk is en tot de juweelen der kroon behoort. — De *Koh-i-noor* behoorde vroeger aan den radja van Lahore en geraakte eerst ten gevolge der inlijving van Pendschah in Britsch Indië (1849) in bezit van koningin VICTORIA. H. M. C. v. O.

Langdurige predikdienst. Hoogstwaarschijnlijk is daarvan in de nederlandsche hervormde kerk tot hiertoe geen voorbeeld bekend, hetwelk dat van den frieschen predikant ANNIUS ABRAHAMI evenaart, die, volgens het berigt in de *Boekzaal* van febr. 1787, in den ouderdom van 91 jaren, 6 maanden en eenige dagen, op den 1e van sprokkelmaand in genoemd jaar, als dienstdoend leeraar, overleed. Of dit boekzaalberigt, ten aanzien van den opgegeven ouderdom, volkomen juist is, durf ik niet met zekerheid beweren. Uit eenige schriftelijke aanteekeningen althans, die de familie ABRAHAMI betreffen en mij onlangs door een nog te Leeuwarden wonenden afstammeling ter lezing verstrekt werden, blijkt, dat de ouders van den genoemden predikant, FREDERIK ABRAHAMI en RINSKE WIGERSMA, twee zonen gehad hebben, die beide, te Grouw geboren, den voornaam ANNE of ANNIUS droegen, en van welke de oudste den 24sten julij 1695, en de andere den 26sten julij 1696, aldaar is gedoopt. Dit leidt tot het vermoeden, dat de eerstgenoemde ANNIUS zeer jong gestorven zal zijn, ten gevolge waarvan men diens doopnaam op den later geborene zal hebben

overgedragen, zoodat deze, bij zijn overlijden op den 1sten februarij 1787, dan niet den ouderdom van 91, maar van 90 jaren, 6 maanden en eenige dagen zou bereikt hebben.

Dit verschil van één jaar leeftijds maakt nogtans — indien het vermelde doodberigt werkelijk feilt — geen inbreuk op de zaak, waarvan hier sprake is. Want het staat vast, dat ANNIUS ABRAHAMI, na te Franeker, voornamelijk onder ALBERT SCHULTENS en CAMPEGIUS VITRINGA (den vader) voor den evangeliedienst gevormd en in 1717 proponent geworden te zijn, op den 16[den] julij 1719 als predikant bevestigd werd te Tjallebird en Terbant, eene gecombineerde gemeente in de friesche grietenij Aengwirden. Aangezien bij deze plegtigheid destijds en nog vele jaren later in Friesland twee naburige, door de classis gecommitteerde predikanten werkzaam waren, geschiedde dit aan ABRAHAMI door C. CAROLINUS en J. ENGELSMA, predikanten te Heerenveen en te Gorredijk. De jonge leeraar aanvaardde zijn dienstwerk op den volgenden zondag, 23 julij, met eene predikatie over *Jesaja* 40 : 11.

Vijf jaren later, op den 23 augustus 1724, werd ABRAHAMI te Kollum beroepen, naar welke aanzienlijke landgemeente, onder de classis van Dokkum behoorende, hij henentoog. Hij deed er zijne intrede op den 24[sten] september daaraanvolgende, bleef er onafgebroken werkzaam, en predikte voor het laatst op den 21[sten] januarij 1787 over *Spreuken* 8 : 35[a], nadat hij den voorgaanden zondag nog eene dubbele beurt vervuld had. Zijn diensttijd te Kollum omvat alzoo eene ruimte van 62 jaren en 4 maanden; en, wanneer wij nu hierbij den duur van zijn predikambt op zijne eerste standplaats voegen, dan blijkt het, dat hij den langen tijd van 67 jaren en 6 maanden de evangeliebediening waargenomen heeft.

Aan dit buitengewoon verschijnsel is nog eene andere merkwaardige bijzonderheid verbonden. ABRAHAMI, wiens tweede vrouw als weduwe achterbleef, werd, na de waarneming van het annus gratiae, in 1789 te Kollum opgevolgd door JOHANNES PETRUS BRUINWOLD RIEDEL, die op den gedenkdag der kerkhervorming, 31 october 1824, en derhalve honderd jaren na de intrede van zijn onmiddellijken voorganger, gedachtenis heeft gevierd van de zeldzame omstandigheid, dat de Kollumer gemeente, eene eeuw lang, slechts twee predikanten gehad heeft. Neemt men nu hierbij in aanmerking, dat RIEDEL, die nooit een andere standplaats had, in het begin van 1844 het emeritaat verkreeg en derhalve zelf nagenoeg 55 jaren lang predikant was, dan wordt dit tijdvak nog beduidend uitgebreid, en zijn er alzoo, van de komst van ABRAHAMI tot het einde der bediening van zijnen opvolger in dezelfde gemeente, omtrent 120 jaren voorbijgegaan.

In de *Eeuwrede*, door RIEDEL in 1824 gehouden en in 1825 bij SCHIERBEEK te Groningen in het licht gegeven, wordt van ABRAHAMI gezegd: »Het heugt de oudsten »onder u nog, hoe de hoogbejaarde, acht»bare vader in zijne laatste levensjaren »elken zondag met waggelende schreden »door leden des kerkeraads ondersteund, »uit de pastorie ter kerk geleid, op den »predikstoel zoo goed als gedragen werd, »en dan met het vuur der jeugd, tot elks »verwondering, predikte. Hij was een groot »godgeleerde, doorërvaren, zoo in de ge»leerde talen, als in kerkelijke zaken; was »een zeer nuttig lid der klassis; werd in »de moeijelijkste, in dezelve voorkomende »zaken gebruikt, en maakte een schoon, »zoowel Latijnsch als Nederduitsch vers; »was een gemoedelijk verkondiger van het »zuiver Evangelie; zoodat zijn naam hier »lang in zegening zal blijven, terwijl zijne »asch in ons midden rust, en zijne gedach»tenis met allen lof door wijlen den Wel»Eerw. Zeer Gel. Heer HENRICUS BROUWER, »toenmaals predikant te Oudwoude c. a., »den 18[den] dier maand plegtig is gevierd." (ABRAHAMI was den 15[den] febr. begraven en de tekst der lijkpredikatie op den eerstvolgenden zondag was *Psalm* 90 : 12.)

Voorts staat in de *Boekzaal* van april 1787 vermeld, dat »hij zijne aangename »talenten onder Gods zegen op woeker »heeft mogen zetten; dat hij tot op den »dag van zijn dood het volle gebruik zij»ner verstandelijke vermogens behield en »met veel verzekering van zijne heilver»wachting sprak; alsmede, dat hij, nog kort »voor zijn overlijden, bij helder weder, de »courant zonder bril plagt te lezen."

Deze en meer andere bijzonderheden, waarbij de lezer minder belang heeft, zijn mij bevestigd geworden door de mondelinge mededeelingen van eene waardige en aanzienlijke vrouw, die ik in haren hoogen ouderdom, gedurende de eerste jaren van mijn verblijf te Leeuwarden, gekend heb, en die, in vroeger dagen te Kollum wonende, het godsdienstonderwijs van ABRAHAMI genoten had.

L. PROES.

Zonderlinge opdragten (vgl. A. R.)

In J. A. CASTRO, *Zedighe Sinne-belden ghetrocken uyt den on-gheschreven boeck van den Aerdt der Schepselen.* Antw. 1694, kl. 8°. vindt men eene

Op-dracht aen den alder-besten, aldergrootsten Godt, Koningh der eeuwen, onsterffelyck en on-sienelyck.

De *Imago primi saeculi Societatis Jesu*, Antv. 1640, fol., is opgedragen:

Regi saeculorum immortali, soli Deo, cujus aeternitati obnoxium est omne tempus, cujus gloriae omnis solennitas consecrata etc.

Voor *Het daeghelyeks Nieuwe-jaer spieghelken van Philagie*. Antw. 1673, 12°., heeft de schrijver, pater ADR. POIRTERS, eene opdragt geplaatst van zes bladzijden: »Aen de alder-heyligste en altydt on-bevleckte Moeder Godts ende Maeghet Maria, coninghinne van hemel, en aerde."

Het *Firmamentum Symbolicum* van SEBASTIANUS A MATRE DEI heeft de volgende opdragt:

Matri sed semper virgini, illi virgini mirabili, quae genitorem suum genuit, altorem aluit, rexit Deum, suum dominum subditum habuit, virgini deiparae Mariae, dominae suae tutrici firmamento, vilis servus fr. SEBASTIANUS A MATRE DEI, Carmel. discal. offert humillime.

A. SUCQUET, *Via vitae aeternae*, Antv. 1620, kl. 8°. draagt zijn werk op

D. O. M. regi regum et reginae coelorum B. virgini Mariae.

De *Typus Mundi in quo ejus calamitates et pericula* nec non divini, humanique Amoris antipathia Emblematice proponuntur a RR. C. S. J. A. (dat is Rhetoribus Collegii Societatis Jesu Antverpiensis) heeft eene opdragt in verzen en eene in proza S. P. Ignatio Loyola, Societatis Jesu fundatori.

Niet minder zonderling is de volgende opdragt van ANT. A BURGUNDIA *Mundi lapis lydius sive vanitas per veritatem falsi accusata et convicta*. Antv. 1639, 4°.

Infallibili
vanitatis vindici
veritatis indici
omnium judici
JUSTITIAE
quae
nescia finis omnium finis est,
ponderis expers omnium pondus est,
censurae libera omnium censor est,
vanitatem
sive publicam
omnis aetatis, sexus, ordinis
perniciem
falsi a veritate accusatam
publicae salutis gratia
judicandam sistit
ANTONIUS A BURGUNDIA.

Brandweer. Tot vóór weinige jaren nog, was het in bijna elke gemeente van ons vaderland gewoonte en wet, dat de mannelijke ingezetenen van bepaalden leeftijd, voor zoo ver ze niet aan verpligtingen van militie of schutterij onderworpen waren, of bijzondere redenen van vrijstelling hadden, — tot de *brandweer* behoorden.

Thans is op vele plaatsen, b. v. te Amsterdam en te 's Gravenhage, die zaak op eene andere wijze ingerigt. De *persoonlijke* diensten der ingezetenen worden aldaar niet meer kosteloos gevorderd, en in plaats daarvan, bezit de gemeente een korps manschappen, hetwelk voor elke dienstverrigting wordt *bezoldigd*.

Is deze verandering een gevolg van art. 192 en 193 der gemeentewet? Maar dat schijnt voor 't minst twijfelachtig, omdat het genoeg bekend is, dat het financiewezen, van Amsterdam althans, waarlijk niet tot de bloeiendste behoort.

Wat is er dan gebeurd, vraagt men, waardoor, — om zich maar bij Amsterdam te bepalen, — die stad zich heeft verpligt gezien om van de *persoonlijke* diensten der ingezetenen, ter bedoelde zake, afstand te doen, en de gemeenterekening met een' nieuwen post van uitgaaf, als de belooning van het korps brandblusschers, te bezwaren? Bestaat er eene regterlijke uitspraak deswege? Of, wat is eigenlijk de geschiedenis van deze zaak?

De steller dezer vraag kent gemeentebesturen, die.......... nog wat achteraan komen; die, met een zeer goed financiewezen, niet schroomen eenige ingezetenen, — zegge *eenige*, niet *alle*, — *bij keuze* van *burgemeester en wethouders*, eene aanstelling als lid van de brandweer te bezorgen, — en dat nog wel, uit kracht en op den voet van eene *verordening*, die op wettelijke wijze aan gedeputeerde staten is medegedeeld.

Zou er niet hier of daar een van regtswege ontslagen pomper of slanghouder gevonden worden, die aan een' collega, maar nog in activen dienst, — zoo in zijn belang als in dat van zooveel arbeiders, die dikwijls een dagloon verzuimen moeten, — de noodige voorlichting wil verschaffen, om te geraken tot eene ontheffing van verpligtingen, welke, in gewone gevallen althans, in dezen tijd niet meer 't huis behooren?

† † †

GESCHIEDENIS.

Jacobus van Deventer (vgl. XVI. bl. 193, 225). Om den ouderdom der kaarten, waarvan t. a. pl. gesproken wordt, te bewijzen, diene het volgende, waarbij ik met het oog op het belang der zaak een weinig lang blijf stilstaan of liever het wat hoog ophale.

Ten jare (?) schreef de heer J. AB. UTRECHT DRESSELHUIS eene verhandeling getiteld: *Oud Aardenburg en deszelfs handel in het begin der XIV eeuw.* Zij is mij bekend uit een overdruk, ik meen van een gedeelte der werken van de Maatschappij van Letterkunde te Leiden. Achter deze verhandeling geeft de schrijver een platten grond van Aardenburg, met eenige aanmerkingen daarnevens.

In den aanhef dier aanmerkingen zegt hij: »van de eeuwenoude stad bestaat noch »grondteekening noch afbeelding." Hij waagde het dus volgens gewoonte zelve eene schets te ontwerpen, doch gaf eene zeer moderne, naar eene van 1666 en 1674, en voorts naar den platten grond bij L. V. D. BOSCH, *Tooneel des oorlogs in de Vereenigde Nederlanden*, 1675. Daarbij werd ook de kadastrale kaart ten grondslag gelegd. Al dadelijk viel het mij in het oog, dat DRESSELHUIS, die Aardenburg, als daar gewoond hebbende, door en door kende, van die kennis te weinig gebruik had gemaakt, maar bovenal een drietal bronnen miste, die hem anders in staat zouden gesteld hebben een niet zoo gemoderniseerd plan te leveren. Een viertal jaren later werd door mij met mijnen vriend DE LIGNY, die DRESSSELHUIS de afteekeningen der oudere kaarten bezorgd had, de hand geslagen aan ons archief. Wij vonden veel met betrekking tot geschiedenis, oudheid- en taalkunde, wat wij wenschten af te zonderen, doch konden het nooit tot eene gezette studie van een en ander brengen; de dood ontrukte mij mijnen vriend op jeugdigen leeftijd en ik zat alleen; zelfs bleef het archief geruimen tijd liggen, eer ik mijn gevoel in zooverre meester was, dat ik op nieuw met de noodige bedaardheid daaraan de hand kon leggen.

Onder hetgeen ik daar vond, behoorde tot het allerbelangrijkste dit: een manuscript, getiteld: »de stede van Ardemburch," en waarin aan 't hoofd der eerste blz. het volgende voorkwam: »Dit es den »om̃elopere van der stede van ardem̃b. »binder vesten ende was ghemeten by JAN »BELJENS als lantmetere. In 't jaer LIX." Het kostbare stuk is eene naauwkeurige plaatsbeschrijving, met doorgaans duidelijke bepalingen, die mij in staat stelden, om, in den geest, eene wandeling door het groote oude Aardenburg te doen. Ik stond voor zijne godsdienstige en liefdadige gestichten, zijne handelsgebouwen en gildehuizen, en veel werd mij klaar en duidelijk omtrent de grootte der stad, in evenredigheid of liever in onevenredigheid tot hare bevolking (8 a 9000 inwoners. DRESSELHUIS t. a. p., bl. 36, 1e stuk). De stad telde eens 1200 huizen en 74 straten en besloeg 75 bunders binnen hare wallen. Door den *Omlooper* werd het raadselachtige opgelost: vier kerken met groote kerkhoven, 2 à 3 kloosters en begijnhoven, waarvan dat der graauwe zusters een dorp op zich zelven scheen, drie schuttershoven met kapellen en schietplaatsen en een aantal handels- en magistraatsgebouwen, moesten op die 75 bunders almede hunne plaats vinden.

Bij nader inzien bleek mij, dat de *Omlooper* de stad beschreef zoo als die in 1559 was, dus uitwendig reeds deerlijk verwoest, doch waarin de straten, kaaien, pleinen (5 markten, kraanplaats enz.), havens en binnenstroomen nog aanwezig waren: ook het kasteel »alom binnen deszelfs straten en grachten." De bekende PIETER KEMPE had er almede de hand aan gelegd, door nadere opmetingen en verhoofdingen, gedagteekend 22 december 1569, dus slechts tien jaren later.

Zoo als men weet werd de stad in 1604 door MAURITS bezet en versterkt, voor iedere poort een ravelijn, waarvan ik de duidelijke sporen nog kan aanwijzen, doch dit was slechts tijdelijk, en in 1620 werd de stad bijna de helft verkleind en aan de zuid- en oostzijde nieuwe wallen opgeworpen. Dit werk ging zoo rad, dat men de nieuwe wallen over half afgebroken huizen, over straten en grachten heen, opwierp, zoodat voor een vijftig jaren nog halve huizen werden opgedolven, waarbij een geheele haard met keukengereedschap te voorschijn kwam. Gelukkig deed ik nog eene belangrijke ontdekking: ik vond eene kaart betrekkelijk zeker leen (bachten Sint Joris binnen), waarop een zestal oude straten, een gedeelte der binnenhaven en bruggen voorkomen, met de nieuwe wallen er over heen geteekend. Later gewerd mij eene kaart der stad, voorstellende het gedeelte der wallen, na hunne ontmanteling en gedeeltelijke slechting; zij is geteekend door den onder ons om zijne naauwkeurigheid bekenden landmeter J. BIJBAU en met een

aantal geschiedkundige aanteekeningen verrijkt.

Daar nu de kaart door den heer MULLER gevonden, volgens heusch bericht mij van den heer EEKHOFF geworden, slechts eene enkele omwalling vertoont, is het zeker, dat zij van vóór 1620, ja van vóór 1604 dagteekent. Ik heb welligt te veel vooraf laten gaan om tot de laatste gevolgtrekking te komen, doch ik wenschte uit een en ander eenige vragen te ontleenen met des te meer vrijmoedigheid, omdat ik mag vertrouwen, dat mijn vragen in dit tijdschrift meer dan bloote nieuwsgierigheid was.

1°. Kan iemand mij zeggen waar ik de verhandeling van DRESSELHUIS kan vinden en vooral, of ook de platte grond daarbij voorkomt.

2°. Daar ik een vrij naauwkeurig plan van oud Aardenburg, waarin men ook veel beter Rodenburg erkennen zal dan bij D., onder handen heb, vergezeld van eene geschiedkundige memorie, nomenclatuur, enz. waar ik het in ons vaderland het geschiktst zou kunnen uitgeven? 't Is mij niet te doen om er schatten aan te verdienen, maar ik *kan* er niet aan toeleggen. Wanneer ik toch lees, dat er waren, die den vond van den heer MULLER niet waardeerden, ontzinkt mij de moed! Men ontferme zich dus over een zich zelven helpend leerling in de geschiedenis, oudheid-, taal- en letterkunde.

G. P. ROOS.

[Op zijn eerste vraag kunnen wij den heer ROOS antwoorden, dat de verhandeling van DRESSELHUIS te vinden is in de *Nieuwe werken van de Maatsch. der Ned. Letterk.* 6e dl. bl. 35 en verv. Den platten grond vindt men er bij.]

Abr. Patras (vgl. XVI. bl. 233, 260). Hij was wel *stellig* gouverneur generaal van Neêrl. Indië, en wel van 1735—1737. Zie DU BOIS, *les Vies des G. G.*, p. 346, holl. uitgave. Was hij, die werkelijk uit Dauphiné was, ook een refugié en als zoodanig in Nederland gekomen kort vóór zijn vertrek, op 19jarigen leeftijd, in 1690 naar Oost-Indië? Geeft CHORIER, *Histoire du Dauphiné*, Grénoble, 1661, fol., ook eenig narigt over zijn geslacht? Het boek is mij niet ter hand.

B.

[Ook van de heeren G. P. ROOS en J. C. K. ontvingen wij een antwoord op deze vraag. Het daarin medegedeelde is aan onzen lezers reeds uit het antwoord op bl. 260 bekend].

Ridderorde van de Zwaan (vgl. XVI. bl. 66, 132, 200, 258). Korten tijd geleden las ik in den *Navorscher* eene vraag betreffende de Zwanenorde, welke ik in staat ben in zekere mate te beantwoorden. — In de eerste plaats moet ik opmerken, dat het bestaan dier orde zeer ten onregte door sommige schrijvers voor twijfelachtig gehouden, door andere voor geheel verdicht verklaard wordt, zoo zelfs, dat men de poging des konings van Pruisen in 1843, om die orde, waarvan men in 1443 in dat land de sporen vindt, te herstellen, vrij algemeen als eene dwaasheid beschouwde, welke dwaling alleen daaraan is toe te schrijven, dat van de oude Zwanenorde nergens beschreven statuten gevonden worden, maar de berigten daaromtrent alleen in familie-overleveringen voorhanden zijn.

Alvorens verder te gaan, moet ik de aandacht vestigen op de omstandigheid, dat de sage den stichter dezer orde noemt met den naam van ELIUS, blijkbaar verwant met den pelasgischen zonnegod *Ἥλιος*, die later met den hellenischen *Φοῖβος*, den overwinnaar des kwaads, verpersoonlijkt in de gedaante van eene slang, vereenzelvigd is geworden.

Let men nu op de verwantschap der Pelasgen met de Germanen, die, als Asen of Aziaten, uit Perzië en meer bepaaldelijk uit Iran kwamen, dan verschijnt de ridder ELIUS, in zijne schitterende wapenrusting, die de schubbige harnassen der Scythen herinnert, in het licht van eenen mythischen persoon, voorstellende het goede beginsel, verpersoonlijkt in den germaanschen oppergod, ODIN, WODAN, GODAN enz. genaamd, met zijnen gouden helm, die ook als zonnegod te voorschijn treedt en dus met den fornjöthischen SUNNI vereenzelvigd wordt, terwijl hij tevens gelijk de PHOIBOS (PHEBUS) der Grieken als overwinning schenkende krijgsgod vereerd werd.

Merkwaardig is het dat deze opperste godheid bij de Slaven, Wenden (Wanen der Eddaleer) den naam van SWANTEWIT draagt, terwijl de onder het gebied van ODIN, als krijgsgod, staande Walkyrien of schildmaagden ook met *zwanenhemden* bekleed, voorkomen als golvenmaagden, die tot het gebied van FRIGGA, ODINS gemalin, behooren, en de naam van SWAANWIT onder haar gevonden wordt en eindelijk dat op de heilige Urdarbron, onder den wereldboom Ygdrasill, waar ODIN met de overige goden gerigt houdt, twee witte zwanen zwemmen.

Het beeld van eene zwaan als zinnebeeld van den strijd tegen al wat boos is, kan, na al het vooraf gezegde, niet vreemd voorkomen, en nog te minder wanneer men de zilverwitte vederen van de zwaan in ver-

band brengt met den witten god (BALDR) den BJELBOG der Wenden, en er blijft dus nog maar over den historischen oorsprong der Zwanenorde na te sporen.

389 jaren *voor* onze tijdrekening vindt men in de geschiedenis melding gemaakt van de Senonen of Sueven, waardoor de stad Rome, in het 365ste jaar na hare stichting veroverd werd. Deze Sueven, wier onderscheidene stammen eenen zeer uitgebreiden bond vormden, leefden in eenen maatschappelijken toestand, welke tegenwoordig met den naam van communismus wordt bestempeld en, als zoodanig, een schrikbeeld is, de Allmanda, volgens welke de eigendom aan het gezamenlijke volk zonder onderscheid behoorde, en het gezag alleen werd uitgeoefend door diegenen, welke door de volksstem het waardigst verklaard werden.

De naam van *Senonen*, *Suenonen*, *Sueven*, *Suaven*, *Suaben*, *Zwaben* is kennelijk verwant met *Suaan* en *Zwaan*ridder of ruiter. — Onder dezen suevischen hoofdstam namen de Saksen de eerste plaats in, terwijl de Cherusken de bloem der saksische natie vormden.

Aan het hoofd dezer Cherusken stond, ruim 60 jaren vóór onze tijdrekening, een hertog, die, even als de veroveraar van Rome drie eeuwen vroeger, den naam droeg van BRINNER (dat is de glansrijke of schitterende, welke naam op de schitterende scythische wapenrustingen, die toenmaals minder bekend — zooals in den zwanenzang van RAGNAR LODBROG — als tooverharnassen beschouwd konden worden, terugwijst) of in het latijn BRENNUS, terwijl hij in het Romaansch BRENNO of BRINIO genoemd werd Deze BRINNER verwekte bij zijne echtgenoot WANDA, eene schildjonkvrouw uit het land der Batavieren, eenen zoon SIGMAR genaamd, die, even als zijn vader, eene batavische schildjonkvrouw, THUSNELDA, huwde, uit welk huwelijk HERMAN, bij de Romeinen en hunne napraters ARMINIUS, ontsproot.

Daar onder het bestuur van genoemden SIGMAR de Romeinen zich in het land der Cherusken, aan de oevers van de Diemel omstreeks Geissmar en Stadtburg, waar vroeger de Eresburg met de Irmenzuil stond, waren komen vestigen, en hertog SIGMAR en de zijnen dezen vreemdelingen, uithoofde der door hen aangebragte beschaving, zeer genegen waren, diende HERMANN in zijne jeugd in de romeinsche legers, waar hij, een aanzienlijk vermogen bezittende, in het 7de jaar onzer tijdrekening de waardigheid van romeinsch ridder verkreeg. — Kort hierna keerde hij terug en trad in het huwelijk met de dochter van eenen anderen saksischen hertog, THUSNELDA genaamd, uit welk huwelijk een zoon, THUMELIKUS, ontsproot, die, geboren in romeinsche gevangenschap, hieraan ontsnapte en met eene friesche hertogsdochter, AGDA, huwde.

Juist omstreeks den tijd waarin HERMANN uit de romeinsche legioenen terugkeerde, hadden de knevelarijen der Romeinen, onder den veldheer en stedehouder VARUS de grootste hoogte bereikt, hetgeen den held aanspoorde, om eene wapenbroederschap te stichten, waarvan het doel was tegen alle geweld en overheersching eenen bestendigen strijd te voeren. — Overtuigd van de voortreffelijkheid die het stelsel der Allmanda bezit, boven de lage zelfzucht die zich onder der Romeinen heerschappij had ontwikkeld, schonk hij zijn geheel aanzienlijk vermogen aan den door hem gestichten Hermannsbond, waarvan zijne nakomelingen altoos aan het hoofd zouden staan, en zoo ontstond de eerste ridderorde met eene regelmatige constitutie en een ordeteeken, bestaande uit de bloem van den *Misteltein*, dien HERMANN in den strijd tegen de romeinsche dwingelandij tot krijgsblazoen had aangenomen als eene voorstelling van BALDR, den strijder des lichts tegen de duisternis, in verband met het beeld van ODIN, hetwelk hij als opperpriester tot hiertoe gevoerd had.

Naarmate de geweldenarijen van keizer KAREL, die door de christengeestelijkheid, welke hem, den gekroonden roover en moordenaar, ter bevordering harer eigene belangen op de laagste wijze vleide, *de Groote* werd bijgenaamd, bloediger werden en zich uitbreidden, ontwikkelde de Hermannsbond of Hermannsorde zich in den vorm, die in de geschiedenis onder den naam van de *heilige vehme* bekend is, en waaraan Duitschland het behoud van zijne nationaliteit te danken heeft.

Deze Hermannsorde was het, die aan de vrije ridderschap, welke onder den oorspronkelijken suevischen hoofdstam als *Sueven-*, *Suaven-* en *Suanen-* of *Zwanen*ridders bestond, eene vaste organisatie verschafte, ten gevolge waarvan, als eene filiaalvereeniging van de oorspronkelijke Hermannsorde, het aanzijn werd gegeven aan de Zwanenorde, van welke het grootkruis door alle ridders der Hermannsorde gedragen wordt, als eene ridderlijke vereeniging, die, de bedoelingen van de latere Hospitaliten met die eener militaire orde vereenigende, ten doel had alle stoffelijk zoo wel als zedelijk lijden te lenigen.

Deze Zwanenorde is het die in verschillende landstreken, als Kleef, België, Pruisen enz. in verschillende tijden voorkomt,

ten gevolge der verspreiding van de afstammelingen van HERMANN, zoodat zij, hoezeer eenigermate gewijzigd, nogtans overal dezelfde orde is.

De merkwaardigste afwijking vertoont de Zwanenorde, zoo als zij in 1443 in Pruisen werd ingesteld, daar zij, verschillend van de oudere takken, bij welke nooit de bescherming van heiligen werd ingeroepen, bepaaldelijk aan de vereering der maagd MARIA was toegewijd. Intusschen is ook in dezen vorm de oud-germaansche oorsprong niet te miskennen, daar de heilige maagd de christelijke voorstelling is der germaansche FRIGGA, gemalin van ODIN of WODAN, de moeder van BALDR, den witten of lichtgod, wier beeld op een der onderscheidingsteekenen van de Hermannsorde wordt gezien, even als het beeld van ODIN zelven, hetwelk met dat van HERMANN vereenzelvigd werd, na de vergoding van dezen laatsten, toen de Hermanns(Irmen-) zuil gebezigd werd tot aanduiding der grenzen, binnen welke de toegang was ontzegd aan de Romeinen, aan wier JUPITER Stator dit beeld werd tegenovergesteld.

Zelfs hier dus in eenen tijd en onder eenen vorm die uitsluitend door het christelijke element schijnen beheerscht te worden, is de Zwanenorde, in haar innigste wezen een zuiver oud-germaansch krijgsverbond, hetwelk even als de moedervereeniging, de Hermannsorde, zijn gronddenkbeeld vindt in den geest van de aanzienlijksten onder de *Sueven*, die, als *riders* (ridders) te paard ter heervaart togen en wien de blanke zwaan ten zinnebeeld van vrijheid en deugd verstrekte.

Deze orde werd dan ook, even als die van HERMANN, door de eeuwen heen, en trots alle maatschappelijke omkeeringen, voortgeplant in die geslachten, welke van dezen held afstammen, en uit wier familieberigten alleen de kennis omtrent deze en nog andere ridderlijke vereenigingen is te verkrijgen.

Mogt de belangstellende schrijver, wiens vragen mij tot dit opstel aanleiding gaven, meer hiervan wenschen te weten, dan ben ik volgaarne bereid hem hierin ten dienste te zijn.

's Gravenhage.

B^on^ VON ROESGEN VON FLOSS.

[Wij mogen de opmerking niet terughouden, dat familie-overleveringen, die op zoo oude tijden betrekking hebben, niet veel vertrouwen verdienen, vooral wanneer zij, zoo als hier, in strijd zijn met hetgeen geschiedenis en taalkunde ons leeren.]

De draaikast (vgl. XVI. bl. 232). De bedoelde straf is wel bekend en werd dikwijls toegepast. Zulk een kast had den vorm van een groote eekhorenkooi, die op haar kant was gezet en op een pin ronddraaide. Ik meen mij te herinneren dat in eene nis, op den hoek van het stadhuis te Kuilenburg, voor de plaatsing van zulk een kooi bestemd, de pin waarop ze stond dertig jaar geleden nog te zien was; misschien is 't er nog zoo meê.

CONSTANTER.

De draaikast. Het gebruik om ontuchtige vrouwen in eene draaikast te draaien bestond onder anderen ook te Maastricht. In het *Jaarboek van het Hertogdom Limburg,* jaarg. 1850, bl. 262, leest men:

»Par ordonnance du 2 Mai 1695, le conseil fit construire à gauche du grand escalier (de l'hôtel de ville) une cage en fer, qui au moyen d'un rouage, pouvait tourner rapidement sur un pivot; du côté opposé on posa un carcan. Ces appareils étiaent enfermés dans les grilles en fer qu'on avait placées, quelques anneés auparavant, des deux côtés de l'escalier; ils étaient destinés à la répression de la débauche, dont les excès se multipliaient et se reproduisaient le soir jusque dans les rues: les filles convaincues de délit de cette espèce étaient renfermées dans la cage, et le carcan était réservé pour leurs complices."

ANDANTE.

Bestrating en verlichting (vgl. XV. bl. 232, 289; XVI. bl. 37, 100). Over de eerste proeve met gas te Rotterdam zie men *Aanteekeningen op de Beschrijving der stad Rotterdam,* door J. G. LITZAU. Rotterdam 1839, bl. 60—62.

Breda. C. VAN MAANEN.

Zotten (vgl. XIII. bl. 298, 353; XIV. bl. 193, 299; XV. bl. 34, 130, 143; XVI. bl. 134). In SURINGARS *Bibliotheek voor het Huisgezin,* dl. VI. bl. 311, vindt men eene bijdrage, *Hofnarren en Potsenmakers,* naar HANS WEINIGER, waarin men met vele beroemde zotten kennis kan maken.

Leeuwarden. ALEXANDER.

Gebed voor het eten (vgl. XV. bl. 234). De oorsprong van »*het gebed na den eten in de christelijke huisgezinnen*" is welligt te vinden in het bijbelsche voorschrift: »En gij zult eten, verzadigd worden, en den Heer, uwen God loven enz." (Deut. VIII. 10). Dit voorschrift geldt wel is waar alleen bij de Joden als een gebod, om den Heer voor al het genotene te danken, doch

evenzeer als vele andere bijbelsche voorschriften door de Christenen zijn gevolgd, kan dit ook hiermede het geval zijn geweest.

Ik meen evenwel te moeten opmerken, dat hoewel de regtgeloovige Israeliet, zoo vóór als nà het gebruik van elke spijs of drank een kort lof- of dankgebed zegt, hij in den regel vóór den eten alléén eene zegenspreuk over het *brood* — als het voedsel bij uitnemendheid voor den mensch (vgl. Gen. XVIII. 5, Rigt. XIX. 5 en Ps. CIV. 15) — uitspreekt; terwijl er bijzondere dankgebeden voor nà den maaltijd zijn ingesteld.

Naar de godsdienstige voorschriften der Israeliten moet dit op den sabbath *drie* malen geschieden, t. w. bij het avondmaal (vrijdags avonds), ontbijt en middagmaal (zaturdags).

De gewoonte, om zich 's ochtends met brood te *voeden* en 's namiddags of 's avonds vleesch te *nuttigen*, wilden de rabbijnen putten uit de woorden in Exod. XVII. 12^b: »tegen den avond kunt gij vleesch *eten* en des ochtends u met brood *verzadigen*."

Leeuwarden. ALEXANDER.

Straatwegen (vgl. A. R.). In het werk van P. C. VAN DER MEERSCH, getiteld: *Inventaire des Cartes et des Plans, conservés aux Archives de la Flandre-Orientale, accompagné de notes et d'éclaircissements.* Gand. 1850, pag. 14—23, leest men het volgende: »Men zou zich deerlijk vergissen, bijaldien men meende, dat de talrijke straatwegen, welke thans in Oostvlaanderen worden aangetroffen, van ouden aanleg zijn. De eerste weg, welke bestraat werd, is, zoo wij ons niet vergissen, die van Gent naar Brussel; zijn aanleg dagteekent van 1704. Die van Gent naar Antwerpen werd gedeeltelijk en op onderscheidene tijdstippen aangelegd; het gedeelte tusschen Seveneeken en Lokeren in 1780 en 1781; dat tusschen Belcele en St. Nicolaas, in 1780 door het hoofdcollegie van het Land van Waes aangevangen, werd eerst in 1792 voltooid; de verlenging van St. Nicolaas tot aan het Vlaamsche hoofd werd in 1787 en 1788 ondernomen, en de kosten daarvan liepen tot 250,000 fl.; het gedeelte eindelijk, tusschen Lokeren en Belcele, werd eerst begonnen in 1803 en was niet vóór 1812 voltooid.

Tot den aanleg van den weg der 1ste klasse, n°. 10, van Gent naar Brugge, werd autorisatie verleend bij koninkl. besl. van 3 aug. 1827, n°. 137.

Een octrooi van 3 julij 1716 magtigde de kasteleinie van Kortrijk tot den aanleg van eenen steenweg van Kortrijk naar Gent.

Bij koninkl. besluit van 30 mei 1827, n°. 179, werden de gemeenten van Waesmunster, Elverzeele, Thielrode, Basele, Cruybeke en Burcht gemagtigd tot het aangaan van eene leening, om de opene vakken te doen bestraten, welke nog bestonden op den weg van Lokeren naar het Vlaamsche hoofd, door Waesmunster.

De weg van St. Nicolaas naar Hulst (1824—1826) is tot eenen provincialen weg verklaard bij koninkl. besluit van 12 aug. 1823, n°. 92; de benoodigde som tot aanleg van de nieuwe rigting dezes wegs, is bij derde gedeelten gebragt in de provinciale begrootingen van 1824 en volgende.

Tot den aanleg van den steenweg van Waesmunster naar Lokeren, werd autorisatie verleend bij koninkl. besl. van 11 oct. 1819, n°. 5.

Het is welligt niet onbelangrijk, de breedte te kennen, welke onze openbare wegen eertijds hadden. Men vindt te dien opzigte, in een oud cartularium, de volgende opgaven:

»Naer de Costume van den lande syn »diversche manieren van weghen, ende elc »seker maten ghelyck dat hier naer volght: »Heerweghen sijn schuldich breet te syn »XL voeten; poortwegen XIV voeten; ge»buerwegen VII voeten; kerckweghen V »voeten; manpade III voeten."

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

Lombarden. Aan de hoofddeur der Stads bank van leening te Amsterdam las ik het volgende:

»Hebt gy noch geld noch goed? gaa deeze deur voorbij.
»Hebt gy het laatste, en mist gy 't eerste, kom bij mij:
»Geef pand, ik geef u geld. Waarom zoude ik u borgen?
»Of is het niet genoeg, dat gy van 't mynen teert?
»Maar eischtge uw pand terug; zo dientge in tijds te zorgen,
»Dat my mijn hoofdsom, met de renten, wederkeert.
»Zo help ik u en my; en toon, aan de onderzoekers
»Van mijn geheimen, 't graf des eervergeeten woekers.

Wie de steller dezer *liefdelooze* woorden is geweest, kon ik niet gewaar worden; doch die ze leest komt met mij tot de overtuiging, dat de lombarden niet op den naam van instellingen van liefdadigheid, waaronder men ze wel eens wil rangschikken, kunnen aanspraak maken. Het gaat hiermede als met sommige spaarbanken van de maatschappij Tot nut van het algemeen,

die voor de daaraan toevertrouwde penningen nooit hoogere renten uitkeeren, dan 3 pct., al is het ook dat men tegen 6 pct. interest overal geld kan uitzetten.

Waar vindt men echter eene geschiedenis van de lombarden in Nederland? — Zoo als men weet zijn die inrigtingen aldus genoemd, omdat de Lombardiërs, nog eerder dan de Joden, in Europa alom het vak van leeners op interest zijn komen uitoefenen.

Leeuwarden. ALEXANDER.

Lombarden. Het opschrift boven de bank van leening te Amsterdam is van BALTHAZAR HUYDECOPER. 't Zijn liefdelooze woorden, zegt ALEXANDER, en ik stem dit toe, voor zooverre zijn gezegde geene beschuldiging bevat van den dichter. Aan hem was het niet te wijten, dat de bank van leening zoo was en niet anders. Mij dunkt het is een blijk van zijne eerlijkheid en waarheidsliefde, dat hij haar geenen lof toekent dien zij niet verdient. Waar geene bank van leening is, vindt men gewoonlijk woekeraars, die, zoo veel mogelijk in het geheim, den arme op zijn pand eene som geven verre beneden de helft der waarde, tegen zeer hooge rente en onder voorwaarde, dat het pand, zoo het niet binnen een bepaalden, zeer korten tijd wordt gelost, het eigendom van den leener wordt. Ik zou daar voorbeelden van kunnen geven, die bewijzen dat eene stadsbeleenbank ten minsten dat kwaad voorkomt. Dit, dat zij »aan de onderzoekers van hare geheimen het graf der eervergeten woekers aanwijst". is dan ook het eenige waarop HUYDECOPER haar in zijn bijschrift laat roemen, terwijl hij opregt genoeg is om haar er bij te laten zeggen, dat zij niet alleen anderen maar ook zich zelven helpt. Dat sommigen de beleenbanken onder de »instellingen van liefdadigheid" rangschikken is waar; doch het is evenzeer waar, dat velen daar anders over denken.

De aanmerking van ALEXANDER omtrent de spaarbanken zal ik niet uitvoerig weerleggen, maar er alleen van zeggen, dat hij zonder twijfel anders oordeelen zou, indien hij die inrigtingen kende.

P. L. Wz.

Landen van herwaartsover. Van waar komt de benaming: *nos pays de par deçà*, onze landen van herwaartsover, in de charters en placcaten der 15e en 16e eeuw aan de Nederlanden gegeven?

CONSTANTER.

OUDHEID-, MUNT- EN PENNINGKUNDE.

Doggersbank-lint (vgl. XVI. bl. 234). Ook ik bezit een lint van wit satijn, waarop geschilderd is in eene soort van medaillon een schip met volle zeilen, waarvan de statenvlag aan den achtersteven waait, terwijl het eene opkomende zon te gemoet zeilt. Het medaillon is van boven gedekt met een lint, dat ten opschrift draagt: *Vivat Zoutman;* dat lint wordt aan beide zijden vastgehouden door eene zeenimf, van welke die aan de regterhand een vaan in den arm heeft met het opschrift: *Kinsbergen,* terwijl die aan de linkerhand de statenvlag zwaait, waarop men leest: *Bentinck.* Onderaan vindt men in de schuinte: *Doggersbank,* terwijl geheel onder aan een zeehond ligt. Het schijnt dus eene emblematische voorstelling te zijn van de overwinning op Doggersbank, misschien vervaardigd, om door de matrozen op hunne hoeden of aan eene medaille gedragen te worden.

E. A. P.

Penning op Balthazar Bekker (vgl. XVI. bl. 235). In mijne portrettenverzameling komen bij die van B. BEKKER de afbeeldingen van vijf verschillende penningen voor, op één blad, van achteren met franschen tekst, ontleend uit de fransche vertaling van G. VAN LOON *Nederl. hist.-penningen*, gem. 1698.

J. C. K.

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

Pierre Marteau (vgl. XV. bl. 169, 265, 330; XVI. bl. 208). P. MARTEAU is geen pseudoniem. — Belangrijke ontdekking op bibliographisch gebied, waarvan den heer J. L. A. I. alleen de eer toekomt. Belangrijk mag zij heeten, als men bedenkt hoe hierdoor niet ééne dwaling, maar tallooze misgrepen van de deskundigste bibliographen ontdekt worden, en eene sedert twee eeuwen bestaande en — zoo men meende — op deugdelijke gronden steunende overtuiging eensklaps de bodem wordt ingeslagen. Ligtzinnig voorgeslacht, dat PIERRE MARTEAU, DU MARTEAU, P. HAMMER, P. HAMER,

P. MARTEAU *de Jongere*, MARTEAU'S *Erben*, P. HAMMER'S *Erben*, HAMMER'S *Wittwe*, HAMMER *und C°*., P. MALLEUS, P. MARTELLI, P. MARTELLUS, CL. MARTELLUS, enz. alle voor verdichte uitgeversnamen verklaard heeft, op grond, dat die namen gedurende twee eeuwen (1663—1859) en te gelijker tijd op te Keulen, Hamburg, Coblentz, Maintz, Dantzig, Padua, Amsterdam, 's Gravenhage, Rotterdam, Brussel, Parijs, Londen, enz. verschijnende geschriften voorkomen! Wat al — thans vergeefsch te noemen — moeïte hebben velen aangewend om door naauwkeurig onderzoek uit te maken, welke verschillende uitgevers zich van dien naam zouden bediend hebben, om straffeloos pamfletten in de wereld te kunnen zenden, en hoe vele belangrijke ontdekkingen meenden zij gedaan te hebben, welke nu even zoo vele onjuistheden blijken te bevatten!

Of — zoude J. L. A. I. het mis hebben? Ik antwoord met de wedervraag: of genoemde navorseher, indien hij geene grondige bewijzen had, zoo stoutweg zoude zeggen: P. M. is geen pseudoniem? Grondige bewijzen: — het in dit tijdschrift t. l. a. pl. bijgebragte zal intusschen wel niemand als zoodanig aanmerken; de daar aangehaalde plaatsen toch zullen als pogingen moeten beschouwd worden om den een' of anderen ligtgeloovigen lezer bij den neus te nemen — hetgeen trouwens den schrijver wel niet geheel zal mislukt zijn — zoolang niet op meer afdoende wijze het bestaan der familie MARTEAU — aan één persoon valt hier toch niet te denken — bewezen wordt. Het zal, dunkt mij, aan J. L. A. I. niet moeijelijk vallen eenige biographische, genealogische bijzonderheden mede te deelen over een zoo vruchtbaar geslacht, dat nog in 1859 in wezen was en zich in alle landen bijna, immers ook in ons vaderland, verspreid heeft. 't Zou dan niet onbelangrijk zijn te weten, of al de bovengenoemde personen tot hetzelfde geslacht behoord hebben, of zij verwant waren met KAREL MARTEL, of de tegenwoordig hier te lande bestaande familiën HAMER, DE WITT HAMER, enz. er van afstammen, enz. enz.

De hier volgende lijst zal hem welligt hierbij behulpzaam zijn: de aard der geschriften, waaronder er vele zijn, die op de geschiedenis van ons vaderland betrekking hebben, hier te lande gedrukt, of uit het Hollandsch vertaald zijn, acht ik eene voldoende reden om de opname er van, ook al eischt het eenige ruimte, in dit tijdschrift te vragen.

1. Das bey gegenwärt. Conjunct. in sich selbst verwirte Frankreich. Hamburg, MARTEAU. 1689.

2. Franckreichs Geist oder des Itzt-regierenden Königs Ludovici des XIV Allergeheimste Staats-Maximen (A. d. Franz.) Cöln. P. MARTEAU. 1689. — Dieselbe Ausg. u. d. T. Franckreich, d. grösste Unglücks-Vogel in Europa. Stockholm, bey PIERRE CLAUDII, o. J.

3. Recht des Congressus zur Wahl und der Princessin Marien Stuardin zur Cron von Engelland. London, P. MARTEAU. 1689.

4. Europäische Staats- Conferenz. Coblentz, P. MARTEAU, 1689.

5. Das van der Cron Franckreich eingeschläffene, aber erwachte Europa. Cöln, MARTEAU. 1690.

6. Tableau de l'Amour. Geheimnuss keuscher Liebeswerke. A. d. Franz. (des N. VENETTE). Coln, P. MARTEAU (GÜNTHER in Dresden). 1690. — N. A. ebd. (FRITSCH in Leipzig). 1698, 1711. — ebd. (LESCH in Dresden). 1724, 1739, 1740, 1762. — o. O. 1730; Dresden. 1788.

7. Dänemark's gegenwärtigen Staat und die mit d. Herzog v. Holstein-Gottorp vorgen. unrechtmäss. Depossidirung. A. d. Engl. (d. MOLESWORTH). Cölln, P. MARTEAU. 1695. ebd. N. A. 1697.

8. NEURREISTERS, ERDM., Abgenöthigte Defensionsschrift wider J. C. Albini Schmähschrift (dass die Juristen böse Christen). Cölln, P. MARTEAU. 1695.

9. Den vertrackte Jesuit u. Intriguen-Macher P. la Chaize, kön. französ. Beichtvater in einer lustigen Comödie. A. d. Französ. VON HALOANDERN. Cölln, P. MARTEAU. 1696.

10. SCHELLMUFFSKY'S Wahrhafftige curiöse und sehr gefährliche Reisebeschreibung zu Wasser u. zu Lande. In hochteutscher Frau Mutter-Sprache von E. S. [CHRISTIAN REUTER]. 2 Thle.: 1 Th. Schelmerode, 1696; 2 Th. Padua eine halbe Stunde von Rom, bei P. MARTEAU (BILCKE in Jena) 1696 — N. A. ebd. (G. WIGAND in Leipzig 1848) etc.

11. Rechtmässige Vertheidigung des Köningreichs Dänemark in welcher Dänemark's gegenwärt. Staat widerleget wird. A. d. Franz. (des VOULLERETTE). Cölln. P. MARTEAU. (PAULI in Copenhagen) 1696.

12. Die betrogenen Liebhaber, aufgeführt in unterschiedenen curiosen und kurzweil. Begeb. Aus d. Frz. Cölln, P. MARTEAU. 1697.

13. Der Savoyische Particular-Friede, d. i. Bericht aller Begebenheiten, welche zwischen Victor Amadeo II u. Ludov. XIV vorgegangen sind. Cölln, P. MARTEAU. 1697.

14. Das bei noch Zweiffelhafften Wahl e. neuen Königs ganz verwirrte u. unruhige

Polen. Aus d. Frz. (des VON HAUTEVILLE) Cölln, P. MARTEAU. 1697.

15. Polnischer Staat oder Beschreibung des Königr. Polens u. des Grossherzogthums Lithauen. A. d. Frz. (des V. HAUTEVILLE) Cölln, P. MARTEAU. 1697.

16. Der curieuse und vollkommene polnische Staatsman. Danzig, P. MARTEAU. 1698.

17. Der Gräfin D' AUNOY, Geheime Memorien von unterschiedener hoher Personen an dem Französ. Hofe verborgenen Liebesintriguen. A. d. Frz. Cölln, P. MARTEAU. 1700.

18. Geheime Reise. Discurse einiger in Europa abgesendeter Severamben oder Südländer über einige gegenw. sich ereignende Conjuncturen Europae. 4 Thle, Cölln, P. MARTEAU (BIELCKE in Jena). 1700.

19. Der verkehrte Staats-Mann, oder nasenweise Secretarius, wie sich derselbe durch seinen arglistigen Griffe in die Hölle geschwungen, von EXPERTO RUPERTO LÄNDLERN. Cölln, P. MARTEAU (Halle). 1700. — N. A. Halle. 1702.

20. Staatsvernünftiches Bedencken, und Anmerckungen über die Succession des Herz. v. Anjou (Französ. u. Deutsch). Cölln, P. MARTEAU. 1701.

21. Frankreichs frühzeitige Erb- und Eintheilung in die Spanischen Reiche u. Länder. Cölln, P. MARTEAU. 1701.

22. Frankreichs hohe Freudenfahne über die grosse Spanische Succession u. Erbschaft. Cölln, P. MARTEAU. 1701.

23. Gespräch zwischen Pasquino und Marphorio von dem itzigen Zustande Europa's. Cölln, P. MARTEAU, 1701.

24. Die hitzige Indianerinn oder artige u. curieuse Beschreibung der ostindianischen Frauenspersonen, durch den Dacier. A. d. Frz. Cölln, P. MARTEAU. 1701.

25. Den mit dem neuen Seculo neu aufgestandene Pasquinus, von dem gegenw. Zustand Europae. A. d. Frz. u. Holl. Cölln, P. MARTEAU. 1701.

26. Spaniens hohe Trauerfahne ub. d. Tod Caroli II und üb. dessen Testament. Cölln, P. MARTEAU. 1701.

27. Curiöse Staats-Vorstellungen üb. d. gegenw. Zustand in Europa. Cölln, MARTEAU. 1701.

28. Der Martialische Unglücks-Stern, sowohl üb. die verwich. alte als neue Seculum. Cölln, MARTEAU. 1701.

29. Das hochbetrübte Brittannien über d. Todesfall Wilhelmi III. Cölln, P. MARTEAU. 1702.

30. Franchreich's monarchisches Königs-Spiel ü. besorgliches Labet. Cölln, MARTEAU, 1702.

31. Der Moscowitische Staat unserer Zeit. Cölln, P. MARTEAU. 1702.

32. Der auf Seiten Ihr. Röm. Kays. Majestät sehr glücklich vollendete Feldzug des 1702ten Jahres. Cölln, P. MARTEAU, 1703.

33. C. A. HERTZBERGER, Neu. Sieg der Hellwig Wetter-Lehre, wider J. C. Possner. Cölln, MARTEAU. 1703.

34. Der Engelländische und Holländische Staat unserer Zeit. Cölln. P. MARTEAU. 1703.

35. MENANTES (C. F. HUNOLD), Der thörichte Pritschmeister, oder Schwermende Poëte, in e. lustigen Comödie (gegen C. WERNICKE). Coblentz, P. MARTEAU d. J. [Hamburg], 1704.

36. Die Brittannische Pallas oder die preisswürdige Königin Anna von Gross-Brittannien. Cölln, P. MARTEAU. 1704. — Ebd. 1705.

37. Die erleuchtete Sclavin, in e. angenehmen Historie, van H. M. S. Cölln, MARTEAU, 1704.

38. Die Zeit-curieuse Staats-balance, od. der jetzt wütenden Krieg in denen Europ. Reichen u. Ländern. Cölln, P. MARTEAU. 1704.

39. Ursprung der Jesuiten. A. d. Frz. Cölln, P. MARTEAU. 1704.

40. Rare auserles. Historien u. Curiositäten von TRANQUILLO. Cölln, MARTEAU (HELMERS in Nürnberg). 1705.

41. Die ungarische und Sevennische Unruhen. Cölln, P. MARTEAU. 1705.

42. Curieuse Brieffe, eines kayserl. Officiers aus München an e. Sachsischen Hoff-bedienten, betr. den Bayerischen Bauern-krieg. Cölln, P. MARTEAU. 1706.

43. Die aller-christlichsten Fragstücke, od. Catechismus Ludovici XIV. Cölln, MARTEAU. 1706.

44. Wahrhaft. Abbildung, aller itzo in Krieg begriffenen Potentaten. Cöln, MARTEAU, 1707.

45. Instrumentum pacis, oder Friedensschlus zwischen Mann u. Weib. Cölln, P. MARTEAU. 1707.

46. Pasquini mit dem Marforio gehalt. Gespräch üb. die sämmtliche Pohlnischen Affairen, 4 St. Cöln, P. MARTEAU. 1707.

47. Liebes- und Helden-geschichte des Sächs. u. Brittann. Hofes. Cölln, P. MARTEAU. 1708.

48. Schwedische u. Sächsische Staatscanzley, in welcher alle geheime Schrift unverfälscht zu finden. (Von FRAUENDORF) Cöln, P. MARTEAU (RIEGEL in Nürnberg) 1708.

49. CELANDER (J. G. GRESSEL), D. verlichte Student. Cöln, P. MARTEAU (LIEBEZEIT in Hamburg) 1709. — N. A. 1714.

50. Herrn, Lic. FEINDS, Aus d. Holländ. (des V. DECKER) übers. ausbünd. Satyre Vom Lobe der Geldsucht, verb. u. verm.

von FERD. GASTO VON PERLENSEE. Cöln, bey P. MARTEAU, auf Kosten der Societät (Hamburg). 1709. — 1e. A. 1704.

51. Wahrhafter Bericht, von des Herrn v. Fouquet, inbes. Bertinetti abwechselnde sehr curiose Fatalitäten. A. d. Frz. Cöln, P. MARTEAU. 1710.

52. Gedancken von d. Ursprung u. Unterschied des Adeligen, Burger- u. Bauer-Standes in Teutschland. Gedruckt bey d. berühmten Ubiquilisten P. MARTEAU, zu Cölln a. Rhein. 1710.

53. Curieuse Reflexion üb. d. gegenw. Zustand v. Europa, A. d. Frz. Cöln, MARTEAU. 1710.

54. PHILANDER V. SITTENWALD, Jocoseria od. hundert Lehr- u. Sinnreiche, wie auch lächerliche Begebenheiten. Cölln, P. MARTEAU, 1710.

55. THEOPH. AMELIUS (P. ZORN), Erörterung der dunkelsten u. schwersten Schriftstellen im N. Testamente. Cöln und Frankfurt, P. MARTEAU (HEYL in Hamburg). 1711. — N. A. Cöln, P. MARTEAU. 1714.

56. Die Sitten der heutigen Welt auf scharfsinnige Art durchgehechelt (von H. M. MOSCHEROSCH). Cölln, P. HAMMER (Hamburg). 1711.

57. Curieuse Briefe von d. wahren Beschaff. d. jetzt geführten Französ. Kriegs. Cölln, MARTEAU. 1712.

58. Das zwar bekriegte, doch bald wiederum besiegte Schweitzerland. Cöln, P. MARTEAU. 1712.

59. THEOPH. AMELII (P. ZORN), Bescheidentliche u. gründliche Ablehnung einiger Schwierigkeiten, welche wider dessen Erorterung vorgefürt worden. Cöln, P. MARTEAU, (HEYL in Hamburg). 1713.

60. Das seuffzende Europa, bei Erblichung des von der Köningin v. Engelland in ihrer... gehaltenen Rede entworffener Friedensproject. Cölln, P. MARTEAU. 1713.

61. Leben des Welt-beruffenen Ritters St. Georg oder Prätend. Printzen von Wallis. A. d. Engl. Cölln, P. MARTEAU (FÜRSTER in Hannover). 1713. — Ibid. 1714. — Amst. 1724; 1746.

62. Der galante Congress in der Stadt Utrecht. (A. d. Frz. des C. FRESCHOT). Cölln, P. MARTEAU. 1714.

63. N. MACHIAVELLI, Lebens- u. Regierungs-Maximen eines Fürsten. A. d. Ital. Cölln, P. MARTEAU (BIELCKE in Jena). 1714.— N. A. 1745.

64. Des Cardin. Mazzarini Project zur Monarchie van Europa. A. d. Ital. Cöln, P. MARTEAU. 1714.

65. Aufrichtige Nachricht von Financien-Wesen der Provinz von Holland (von TH. L. LAU). Freystadt (FÖRSTER in Hannover). 1714. — N. A. Cölln, P. MARTEAU 1717.

66. Réponse des Mr. ****, oder Antwort-Schreiben e. Reisenden an seinen Correspondenten in Niederlanden handelnd von verschied. neuer teutschen Journale. Cölln, MARTEAU. 1714.

67. FRANC. SAMBELLE, Wohlauspolirte weiberhandel. A. dem Span. durch JAN REBHUN (JOH. HUBER). Cöln, P. MARTEAU (Nurnberg) 1714. — 1e Ausg. 1680; 2e Ausg. 1682.

68. Zufällige Unterredung üb. den gegenw. Zustand in Holstein. Cöln, P. MARTEAU. 1714.

69. Der lustige Weiber-procurator von F. J. R. [ROTTMANN]. Cöln, MARTEAU (SAUERMANN in Bremen) 1714.

70. Schwedische Anecdoten (von S. PUFENDORF). Cöln, P. MARTEAU (IVERSEN in Altona). 1716.

71. Curiose Nachricht von dem Jezuiten-Orden (von H. TSCHUDI). Cöln, P. MARTEAU. 1716.

72. Geheime Nachrichten vom Schwedischen Hofe unter Carl XII. A. d. Frz. Cöln, P. MARTEAU (HEYL in Hamburg). 1716.

73. Unwidersprechliche Proben u. Beweisen, dass d. Hof v. Gottorp d. Kön. v. Dänem. alle Ursache gegeben der Herz. Schlesswig u. Holstein zü bemächtigen. Cöln, MARTEAU. 1716.

74. Card. LUDW. PONTE CARRERO, Staats- und Liebes-Geschichte. 6 ed. Cöln, P. MARTEAU. 1716.

75. CELANDER (J. G. GRESSEL), Die verkehrte Welt. Cöln, MARTEAU's Erben (LIEBEZEIT in Hannover). 1718.

76. Liebes-Avonturen und derselben curieuse Intriguen unterscheid. Maitressen hoher Potentaten in Europa. Cöln, P. MARTEAU (LESCHEN in Dresden) 1718.

77. All. erdenckliche warhaffte Weiber-Mängel. Einstens von JOS. BASSI in Welscher Sprach herausg. Cöln, P. MARTEAU (WALTHER in Augsburg). 1722.

78. Sendschreiben betr. das Recht e. Protestanten Fürsten in Einführing eines modi vocandi zum Predig-ambt. Cöln, P. MARTEAU (BRAGVOG in Breslau) 1724.

79. Gespräch üb. Buddei Bedenken üb. die Wolffianische Philosophie. Cöln, MARTEAU (Marburg) 1725.

80. Die egyptischen grossen Offenbarungen, in sich begreifend die aufgefund. Geheimnissbücher Mosis... A. e. Hebr. Handschr. v. 1387. Köln, P. HAMMER. 1725.— N. A. ebd. (SCHEIBLE in Stuttgart). 1853.

81. Sammlung der grösster Geheimnisse ausserordentlicher Menschen in alter Zeit. 22 Thle. Köln, P. HAMMER. 1725.

82. Hoher Potentaten in Europa geheime Liebes-Geschichte. Cöln, P. MARTEAU. 1726.

83. Wohlgegründ. Gedanken, von der

Meinung als e. Mutter aller Irrthümer. Cöln, P, MARTEAU. 1733.

84. Handschriftliche Schätze aus Klosterbibliotheken, umfassend sämmtliche 40 Hauptwerke üb. Magie. Köln, P. HAMMERS Erben 1734 — N. A. Philadelphia, 1734.

85. Der neue Proteus, oder abentheuerliche Mönch. A. d. Frz. Cöln, P. MARTEAU. 1741.

86. Das verwirrte und wieder beruhigte Reich der Todten. Eine Lucianische Satyre. Cöln, MARTEAU. (RÜDIGER in Berlin). 1746.

87. Beitrag zu des Grafen von Brühl Leben. Cöln, P. HAMMER. 1760. — N. A. 1765.

88. Leben des Grafen von Tottleben, General-Lieut. A. d. Holländ. Cöln, MARTEAU (JACOBÄER in Leipzig). 1762.

89. Entscheidendes Urtheil von d. Institut. d. Ges. Jesu. Cöln, MARTEAU (GÖBHARDT in Berlin). 1764.

90. Das Buch vom blauen Dunst. Cöln, P. MARTEAU (ERHARD in Stuttgart). 1768.

91. C. GARREY (A. B. GRULICH), Versuch e. pragmat. Geschichte des Schlafes. Cöln, P. HAMMER (AHLFELD in Wittenberg). 1768.

92. Ein Wort zu seiner Zeit von e. Christlichen Juristen. Cöln, HAMMER. (HEINSIUS in Hamburg). 1768

93. Blauer Dunst in Gedichten (von G. R. ELSÄSSER). 3 Bd. Cöln, MARTEAU HANISCH in Hildb.). 1771.

94. Briefe e. pölnischen u. sächs. Geistlichen, d. Zustand der Dissidenten betr. Cöln, MARTEAU (FROMMANN in Zürich). 1772.

95. Bemerkungen über die Kriegsverfassung der Preuss. Armée. Cöln, MARTEAU (BÖHME in Leipzig). 1778. — N. A. 1780.

96. Brutalia juris für alle Menschenkinder, besonders aber die Facultisten und Schöppen lustig u. lieblich zu lesen (von J. C. KOCH). Cöln, P. MARTEAU (KRIEGER in Giessen). 1779.

97. L. GARSON, Das Brevier. Cöln, P. MARTEAU Wittwe. 1780.

98. Sch—ereien, 1 Klumpen. Köln, P. MARTEAU, 1785.

99. KAS. RANDGLOSSE (F. BERNRISTER), Reden u. Dialogen. Köln, MARTEAU (COTTA in Tübingen). 1788.

100. Georg Walters Leben u. Sitten wahrhaft oder doch wahrscheinlich beschrieten von ihm selbst (von H. G. V. BRETSCHNEIDER). Köln, P. HAMMER (NICOLAI in Berlin). 1793. — N. A. 1797 u. 1808.

101. Briefe über das Fürstenbündniss zur Theilung v. Polen u. Frankreich. A. d. Engl. Cöln, HAMMERS Erben (ZIEGLER in Zürich). 1794.

102. J. GORANI, Geheime u. kritische Nachrichten von den Höfen, Regierungen u. Sitten der wichtigsten Staaten in Italien. A. d. Frz. mit Anmerk. (v. F. HELENE UNGER) 3 Bde. Köln, P. HAMMER (VOSS in Berlin). 1794.

103. Amor. Ein Noth- u. Hülfsbuchlein f. Liebende u. Eheleute. Cöln, HAMMER (BAUMGÄRTNER in Leipzig). 1795.

104. Geschichte einiger Pommerischen Edelleute und ihrer geheimen Agenten. Koblenz, HAMMER (WEYGAND in Leipzig). 1795.

105. Des jungen Wilhelm Pitts verkehrte Ministerstreiche (von C. A. WICHMANN) 3 Bde. Cöln, HAMMER'S Erben (ZIEGLER in Zürich). 1795.

106. Reise von Mainz nach Cöln im Frühjahr 1794 in Briefen. Cöln, HAMMER (STILLER in Rostock). 1795.

107. Kamäleon od. d. Thier m. allen Farben. Köln, P. HAMMER (VOLLMER in Erfurt, dann Hamburg) 1795—1800.

108. E. Wort, üb. d. Pflichten e. christl. Relig. Lehrers. Köln, HAMMERS Erben (REINIKE in Halle). 1795.

109. Der neue Froschenmäuseler, nach G. ROLLENHAGEN (von C. L. STENGEL) Köln, HAMMER (HEROLD u. W. in Lüneburg). 1796.— N. A. 1797.

110. Philosophische Geschichte des Aberglaubens (A. d. Frz. von C. F. PAALZOW). Cöln, HAMMER (VOLLMER in Hamburg). 1796.

111. Das Grab aller Despoten (Politique naturelle HOLBACHS übers. v. E. VON LETH). 2 Bde. Cöln, HAMMER (CLASS in Heilbronn). 1796.

112. Schilderung der jetz. Reichsarmée (von F. C. LANKHARD). Köln, HAMMER (E. FLEISCHER in Leipzig). 1796.

113. Angelika. Köln, HAMMER (KEYSER in Erlürt?). 1797.

114. Sie haben es aufgehalten (BT. BERLEPSCH V. G. F. MÜLLER). Köln, HAMMER (ALBRECHT in Wolff). 1797.

115. Geheime Staatsnachrichten, u. Enthüll. d. Kabalen in d. Kabinetten der Grossen. Köln, HAMMER. 1797.

116. Das Uebernatürliche des N. Testaments natürlich erklärt. Cöln, HAMMER (HEINSIUS in Gera). 1797.

117. Geschichte aller Päbste vom Apostel Petrus. A. d. Frz. Cöln, HAMMER und Co. (VOSS in Leipzig). 1798.

118. Die armen getäuschten Juden von MELCHISELECH (H. HEYNICH). Cöln, HAMMER. (HEROLD in Hamburg) 1798.

119. Freimüthige u. ernsthafte Prüfung u. Widerlegung der sogen. aktenmässigen Darst. d. Magistrats v. Ulm, betr. die Landesverweisung d. Ulmer Bürgers u. Buchhändlers J. G. HEINZMANN. Mainz u. Cöln, P. HAMMER. 1798.

120. Der Prinz mit dem Glöckchen. Geschichte auf weiland Dr. Bahrdts Wein-

berge. Köln, HAMMER (JOACHIM in Leipzig.) 1799.

121. Stephaner oder der Abentheuer e. jungen Portug. (v. J. C. D. SINNER), 2 B. Köln, HAMMER (SINNER in Coburg), 1800.

122. Die Zeichen der Zeit, oder die letzten Zuckungen des Adels, u. d. Pfaffen in Beiern. Köln, HAMMER. (München) 1801.

123. J. PIGAULT-LEBRUN, Das kind der Liebe. 4 Th. A. d. Frz. Cöln, HAMMER, (JOACHIM in Leipzig). 1805.

124. Hogarth'sche Studien, für Unerfahrene, Lüsterne u. Kenner (von J. C. KAFFKA). Cöln, HAMMER (HARTKNOCH in Leipzig). 1805.

125. Testimonia auctorum de Merkelio, d. i. Paradiesgärtlein für Garlieb Merkel (v. W. NEUMANN u. VARNHAGEN V. ENSE). Köln, P. HAMMER (SCHMIDT in Hamburg). 1806.

126. Vertraute Briefe üb. d. innern Verhältn. am preuss. Hofe seit d. Tode Friedr. II (von F. V. CÖLLN). 6 B. Amsterdam und Cöln, HAMMER (GRAFF in Leipzig). 1807—9. — 2—6e B. auch u. d. T. Beitrag zur Gesch. des Königs. Ebd.

127. Neue Feuerbrände (von F. VON CÖLLN). 6 B. Amsterdam u. Cöln, P. HAMMER (GRÄFF in Leipzig). 1807.

128. Heinrich v. Bülow, nach seinem Talentreichthum sowohl als seiner sonderbaren Hyper-Genialität geschildert (von J. V. VOSS). Köln, P. HAMMER (SCHÖNE in Berlin). 1807.

129. Das interesse Russlands an dem jetz. Kriege. Cöln, P. HAMMER, 1807.

130. D'Alembert an Friedrich II üb. die Theilung Polens. Eine enthüllte Prophezeiung. A. d. Frz. von K. FISCHER). Amst. u. Cöln, P. HAMMER (GRÄFF in Leipzig). 1808.

131. Stat.-hist.-milit. Darstellung der. Bocche di Cattaro. Von e. Augenzeugen Cöln, P. HAMMER (GEROLD in Wien). 1808.

132. Handzeichnungen aus dem Kreise der höhern polit. u. gesell. Lebens. 2 B. Cöln, P. HAMMER (BROCKHAUS in Amsterdam). 1811. — N. A. 1815.

133. V. ALFIERI, Denkwürdigkeiten aus dem Leben, übers. v. L. HAIN. 2 Bd. Cöln, P. HAMMER (BROCKHAUS in Amsterdam), 1812.

134. Briefe e. reisenden Nordländers, 1807—9 (V. J. F. REICHARDT). Cöln, HAMMER (BROCKHAUS in Amsterdam). 1812. — N. A. 1816.

135. Dornenstiche für Napoleon und Hieronymus Bonaparte. Cöln, P. HAMMER, (BASSE in Quedl.). 1814.

136. Daniel Fuchs, d. grosse Staatsmann (v. J. A. C. HILDEBRANDT). Cöln, HAMMER d. J. (BASSE in Quedl.). 1815.

137. Gallerie der merkwürd. Personen des Hofes u. Cabinets zu St. Cloud. Amst. u. Cöln, HAMMER (ROMMERSKIRCHEN in Köln). 1815.

138. T. V. SPAUN, Bemerkungen üb, die wichtigsten Verhandl. d. Baierischen Stände. 2 Hft. Köln, HAMMER (München). 1819.

139. Don Juan, Dramat. Phantasie in 7 Act. v. e. Deutschen Theaterdichter. Paris, PIERRE MARTEAU. 1834.

140. Des Oestenreichers richtiger Standpunkt. Cöln, P. HAMMER (HOFFMANN u. C. in Hamburg). 1848.

Later vond ik nog de volgende:

141. Leben des P. la Chaize. Cöln. P. MARTEAU. 1694.

142. Die bösen Weiber. Cöln, MARTEAU. 1710.

143. Sibylla Trygandrina, s. de virginitate et virginum jure et statu (auct. H. KOREMANN). Coloniae, P. MARTEAU (Argent). 1765.

144. Causa Janseniana, s. fictitia haeresis explicata et explosa a PAULO IRENAEO (p. NICOLE ed. ANT. ARNAULD). Coloniae, P. MARTEAU (Amstelod.). 1682.

145. Consultatio super controverso Archiepiscopatu et Electoratu Coloniae. Auct. ZACH. DE BONA CASA. Coloniae, P. MALLEUS (Martisb.) 1690.

146. Calumnia convicta, s. epistola familiaris Cleandri ad Evaristum. Coloniae, P. MARTEAU (In Batavia). 1698.

147. JOH. CLERICI, harmonia evangelica, ed. J. M. LANGE. Lugduni ap. P. MARTEAU (Altorfi). 1700.

148. Praeclarissimorum jurisprudentum responsa de episcopatu et principatu Leodiensium. Coloniae, typis P. MARTELLI, 1712.

149. Anecdota s. historia arcana Europae (auct. A. EBERT). Cosmopoli, P. MARTELLUS (Amst.). 1715.

150. Cura salutis s. de statu vitae mature ac prudenter deliberandi methodus. Coloniae, P. MARTEAU. 1716.

151. TIM. PHILALETHAE (J. FABRICII) harmonia ac disharmonia doctrinae Protestantium et Romano-Catholicorum. Freystadii, apud Cl. MARTELLUM (Helmestadii). 1717.— N. A. Ibid. 1721.

152. *Αδεισιδαιμονος φιλοϱωμαιου* (J. B. DE GASPARI) vindiciae adversus Sycophantas Juvaniensis. Coloniae, P. MARTEAU (Salisburgi). 1741.

153. M. T. CICERONIS, de officiis libri tres (ed. J. G. HUBER). Coloniae, P. MARTELLUS (Basil.) 1748.

154. Vindiciae pro P. E. Corsino adv. J. F. Hoffmannum. Col., P. MARTEAU. 1753.

155. Opuscula critica contra J. Febronii librum... (a J. KLEINER) Amstelodami, MARTEAU. (Ulm.) 1765.

156. CH. ALTHING (C. A. FISCHER). Den

Hahn mit 9 Hühnern. Cöln, P. HAMMER (GRÄFF in Leipzig). 1800.

157. Philogamus. Cöln, P. MARTEAU. 1696.

158. Napoleon III der Mann der grössten Attentate des 19. Jahrh. Von e. Conservativen (C. V. CALLOT). Cöln. P. HAMMER (KOLLMANN in Leipzig). 1859.

159. Amor. Cöln, P. HAMMER. o. J.

160. De Impotentia virili. Coloniae, P. MARTEAU, 1698.

Deze lijst, welke verre van volledig is, ontleende ik aan ERN. WELLER'S *Die falschen und fingirten Druckorte*. Leipz. 1858. Ik wil hier nog bijvoegen, dat onder pseud. P. HAMMER geschreven is *Ein Wort über die Versicherung gegen Feuersgefahr* 1830; dat onder denz. naam in 1838 door JOSEPH GOERRES *Schriftproben* en onder den naam PET. MARTEAU in 1696 door CHRISTIAN LEONH. LEUCHT, *Electa* geschreven zijn. Voorts dat onder onze vaderlandsche brochures voorkomt PETER HAMER, *Missive over* D. LEENHOFS *Hemel op aerde*, 1704. Laatstgenoemde brochures ontleen ik aan ERN. WELLER, *Index Pseudonymorum*, Leipz. 1862.

D. te D.

Letterspelingen (vgl. XVI. bl. 171, 238' 262). In het *Firmamentum symbolicum, in quo deiparae elogia, quibus velut firmamentum stellis, est exornata, symbolice depinguntur* van SEBASTIANUS A MATRE DEI, Lublin, 1652, 4°., wordt achter de opdragt aan MARIA het volgende gedicht gelezen, waarvan alle woorden met *p* beginnen.

Ad eandem virginem deiparam, dominam meam.

Primigenum pignus praedulci porto parenti,
Pignus primigenum poscens pro pignore primo.
Primigenum pignus praebebis pulchra puellum;
Praebendo pulchrum pulchello pectore pastum,
Primigenum puerum pulcherrima porrige posco.
Primigenus pascit praedulcis pusio parvus,
Pusio perbellus pastum praebendo perennem.

Sinrijke fabulen (vgl. XVI. bl. 211, 263). Deze worden toegeschreven aan den tweeden kleinzoon van PIETER DE LA COURT, die denzelfden naam voerde. Volgens mijne aanteekening, waarschijnlijk uit den *Konst- en Letterbode* van 1844, II. 180, 196 en 210, waar D. GROEBE veel belangrijks medeelt over P. DE LA COURT en diens schriften; of uit A. J. VAN DER AA *Biogr. woordenboek*, welke schriften ik thans niet kan raadplegen.

J. C. K.

Goddelijke liefde-vlammen (vgl. XVI. bl. 172, 209 en 237). Ik heb er een exemplaar van, dat met de beschrijving van den heer G. P. ROOS vrij wel overeenkomt, schoon 't een andere druk moet zijn, en dat het jaartal 1715 draagt. Uitgevers waren PHILIP VERBEEK en JACOBUS VERHEYDEN. De auteur is alleen met de letters J. L. op den titel aangeduid en evenzoo staat onder het door den heer G. P. ROOS aangehaalde vers (in zijn uitgave, bl. 212, in de mijne bl. 210—216): »*geëyndigt den* »*laatsten September* 1684 [*sic* en niet 1644] J. L." De afbeeldingen zijn, zoo als genoemde heer zeer terecht beweert, *niet* van JAN LUIKEN, behalve misschien de titelplaten voor het 2e en 3e deel, die echter veel geleden hebben en sterk opgebeten zijn. De eerste titelplaat is van G. LAMBRECHTS, even als in het exemplaar van den heer P. L. Wz. (bl. 237 beschreven en met het jaarteeken 1736 voorzien); en even als daar staat ook in mijn exemplaar op den titel achter de woorden: *Goddelijke liefdevlammen* gevoegd: *of vervolg van Jezus en de ziele*, 't geen in het ex. van den heer G. P. ROOS niet voorkomt.

Ik voor mij twijfel er zeer aan of de letters J. L. op den titel JAN LUIKEN beteekenen. Dat de uitgevers wel gewenscht hebben om den wille van het debiet het publiek te doen gelooven, dat de *Goddelijke liefdevlammen* hem tot auteur hadden, neem ik gaarne aan. Mij dunkt, daarop wijst ons reeds dat toevoegsel: *of vervolg van Jezus en de ziele* — waardoor ze hun boekje aan een bekend en algemeen als echt erkend werkje van LUIKEN vastknoopten; daarop wijzen ook de initialen, 't zij die geheel valsch zijn, 't zij de auteur inderdaad een naam had met dezelfde beginletters als JAN LUIKEN.

De redenen waarom ik er aan twijfel, dat LUIKEN de auteur is, zijn de volgende: 1°. Nooit gaf hij een bundel zijner geestelijke poëzie zonder zijn naam, alleen met zijn beginletters uit. 2°. Al zijn geestelijke werken werden uitgegeven in 1714 (of ook vroeger b. v. *De onwaardige wereld* in 1710) bij de wed. P. ARENTZ en K. VAN DER SIJS, die er 't copyrecht van schijnen gehad te hebben, zoodat laatstgenoemde nog in 1738 de *Beschouwing der waereld* en in 1741 de *Vonken der liefde Jezus* herdrukte. Zoo is er ook een druk van *Jezus en de ziel* bij genoemde uitgevers van 1714. Niet waarschijnlijk is het, dat een geheel andere firma 't *Vervolg* daarop zou uitgegeven

hebben, zoo dit inderdaad van LUIKEN was. 3°. De door den heer P. L. Wz. gemaakte opmerking, dat het geheele boek een navolging der *Pia desideria* is. Immers, voor zooveel ik weet, verstond LUIKEN geen woord Latijn. Eindelijk 4°. de bijzonderheid, dat *alle* dichtwerken van LUIKEN door hemzelven geïllustreerd zijn. Daarop zouden alleen de *Goddelijke liefdevlammen* een uitzondering maken, — want schoon de bedoelde titelplaten *in den trant* van LUIKEN behandeld zijn, zou ik nogtans bezwaar maken hem voor den graveur te houden: was 't misschien A. HOUBRAKEN, wiens titelprent voor de na LUIKENS dood uitgegeven *Geestelijke brieven* een voorbeeld van merkwaardige navolging van LUIKEN aanbiedt?

Ik gis dat de *Goddelijke Liefdevlammen*, d. i. de vertaling der *Pia desideria* vrij wat ouder zijn, van welke oude uitgave de heer ROOS een exemplaar heeft, maar dat ze, toen in 1714 het debiet der werken van J. LUIKEN zoo voordeelig ging, in 1715 en 1736 (titeluitgaaf?) herdrukt zijn met het bijvoegsel op den titel: *of vervolg van Jezus en de ziele door J. L.* Is dit inderdaad zoo, dan mag men bovendien aannemen, dat LUIKEN in 't lezen der vertaalde *Pia desideria* aanleiding heeft gevonden om *Jezus en de ziele* te schrijven, die dus veelmeer een *vervolg* daarvan is, dan dat de *Liefdevlammen* een vervolg van LUIKENS geschrift zouden zijn.

Eindelijk: wat de heer D te D. bl. 209 vermeldt, betreft waarschijnlijk een ander geschrift. Trouwens hij noemt het ook *geestelijke* en niet *goddelijke liefdevlammen*.

CONSTANTER.

Naamregister van predikanten in Zeeland (vgl. XVI. bl. 238). De heer VAN DER BAAN is in 't bezit van een handschrift, waarschijnlijk van eene door mij vervaardigde naamlijst van aardenburger predikanten, ik heb er met hem reeds over gecorrespondeerd en hoop weldra hem eenige mededeelingen daaromtrent te doen. Het bevat zeer accurate opgaven der hervormde nederduitsche, nederduitsch-fransche en waalsche predikanten, enkele doopschgezinde leeraren en vermaners en eene reeks van r. c. priesters. Doch hoe en waar het uitgegeven?

G. P. ROOS.

Naamregister van predikanten in Zeeland. Dit zou gansch geen onvruchtbare arbeid zijn. Een ware behoefte voor de beminnaars der kerkelijke letterkundige geschiedenis. Laat B. F. C. het maar zelf doen.

Guichard (vgl. XVI. bl. 209). Er is nooit een professor GUICHARD te Leiden geweest. De QUINTUS ICILIUS VAN FREDERIK den Grooten heette CARL GOTTLIEB GUISCHARD, had in zijne jeugd geene aanraking met Leiden, dan alleen dat hij er in de theologie en de oostersche talen gestudeerd had, en bleef bij dien vorst, eerst in diens leger, daarna aan diens hof, tot zijn dood in 1775. Geb. 1724. Zie *Convers. Lexicon.* B.

De conscrit (vgl. XVI. bl. 120). Het berijmde verhaal, waarvan hier eenige regels worden medegedeeld, hoorde ik in het jaar 1831 voordragen op eene vergadering van het departement der maatsch. Tot nut van 't Alg. mijner toenmalige woonplaats Vlaardingen, door nu wijlen den heer KIKKERT, geacht ingezeten en secretaris van het gemeentebestuur aldaar. Daarna heb ik het stuk geplaatst gevonden in een *Almanak voor Blijgeestigen*, zoo ik het wèl heb niet lang na gemeld jaar uitgegeven. Het onderwerp intusschen, door den dichter op niet ongeestige wijze ingekleed, was niet nieuw. Later vond ik het terug in een oud tooneelstuk, getiteld *Klucht van de Ketelboeter*, door H. VAN DER MUYR, Gorinchem 1644 (4to). A. D. J.

[Het vermoeden, dat gemelde heer KIKKERT de dichter is van den *Conscrit*, wordt bevestigd door hetgeen de heer P. M. MONTIJN te Gouda ons mededeelt, namelijk dat hij er een afschrift van bezit, onderteekend »Vlaardingen, Maart 1831, K."]

Mooyeriana (vgl. XVI. bl. 239). Men vraagt: wie de *Mooyeriana* kent? De liefhebber der *ana's*. Zij verschenen te Rotterdam bij PIETER DE MOOY, boekdrukker in de Schrijnwerkersteeg, 1699, 8°., van sept. tot december van dat jaar, groot 399 blz. — Die er iets uit kan meêdeelen, doet het zeker niet — in onze kiesche eeuw! B.

Jan en Lambertus van Oijen (vgl. XVI. bl. 239). JAN VAN OIJEN dichtte met vele anderen in de *Dichterlijke Cipressenbladen ter gedachtenisse van W. K. H. Friso,* »zonder merg of pit als verdroogde cypressenbladen," zegt J. C. K. (een onzer medewerkers) in VAN DER AA's *Woordenboek.* L. VAN OIJEN, AZ. — of hij LAMBERTUS heette blijkt niet — was een ziener, hij kreeg althans verschijningen. Zoo verscheen hem, toen hij een rouwdicht op prof. NAHUIJS rijmde, »een hemelspruit gezeten op een spheer bezaaid met flonkerlichten." Vol-

gens eene mondelinge mededeeling waren beide Nijmegenaars, men zou dus daar kunnen nasporen.

G. P. ROOS.

Mevrouw Elter, geb. Woesthoven (XIII. bl. 134 en 166). Een bundel verzen van deze verdienstelijke dichteres (de zuster van BILDERDIJKS eerste gade) verscheen in 1859 te Utrecht, onder den titel van *Gedichten van Vrouwe Maria Petronella Elter, geboren Woesthoven. Verzameld door J. M. Pfeil. Met een woord vooraf van J. J. L. ten Kate.* Dezelfde heer PFEIL deelde veel dichtstukken van haar, en bijzonderheden aangaande haar, mede in d^r^. WAPS tijdschrift *Astrea,* deel II tot VI.

A. d. J.

Over de aloude vrijheid van handel enz. (vgl. XVI. bl. 142, 209). D. te D. moet bedoelen wijlen jr. mr. I. I. DE ROVERE VAN BREUGEL, inspecteur generaal der registratie.

i.

Psalm honderd acht en zestig (vgl. XVI. bl. 201). Hetgeen de heer KRAMM t. a. pl. zegt, heeft aan velen aanstoot gegeven. Sommigen verdachten den letterzetter en den corrector van onachtzaamheid. Anderen waagden de scherpzinnige gissing, dat de heer KRAMM het getal in cijfers zou hebben geschreven, maar dat of de eene of andere die zijn antwoord had overgeschreven 108 voor 168 zou hebben aangezien en die cijfers aldus in letters overgebragt, of dat de zetter die vrijheid zou genomen hebben. Er waren er, die zich verwonderden dat noch de heer KRAMM noch de letterzetter noch de corrector noch de bestuurder van den *Navorscher* zich herinnerd hadden, dat het getal der Psalmen 150 is en dat er onmogelijk van een 168e psalm kan gesproken worden. Er heeft hier echter noch vergissing noch onachtzaamheid plaats gehad. Het is alles met voorbedachten rade geschied. Het is eene aardigheid, die ik meende, en de heer KRAMM meende het zeker ook, dat algemeen bekend was, maar die nu blijkt zoo bekend niet te zijn. Het boek der Psalmen bestaat uit verschillende verzamelingen van liederen, die later bij elkander zijn gevoegd. Het was dus mogelijk, dat een psalm die in eene dier verzamelingen opgenomen was, ook opgenomen was in eene andere. Niet alleen was dit mogelijk, maar het is ook inderdaad geschied. En daar men in den tijd toen deze verzamelingen bij elkander gevoegd zijn, gewoon was de stukken die men zamenbragt niet tot een goed geheel te verwerken, maar ze slechts aan elkander te schuiven, bleven die psalmen die in twee bundels voorkwamen ook op beide plaatsen staan. Zoo werd psalm 14, die in den eersten bundel stond, insgelijks in den tweeden gevonden en is ook daar blijven staan: wij vinden hem nog eens als psalm 53. Zoo is ook psalm 108 dezelfde als psalm 60.

Daarom, al is er geen honderdachtenzestigste psalm, kan men toch spreken van iets wat gevonden wordt in *psalm honderd acht en* (psalm) *zestig.*

P. L. Wz.

Paul Halcken en Jacob Oostwoud (vgl. XII. bl. 17). Hier zijn twee boeken met elkander verward. Het werk van HALCKEN werd door OOSTWOUD uitgegeven onder den titel van *Mathematisch Zinnen-Confect, of Wiskundige Uytspanningen* enz. *bestaande in* 574 *uytgelezen, en ten deele zeer konstige Mathem. Voorstellen* enz. *voorgesteld door* PAUL HALCKEN, enz. *Uyt het Hoogd. vert. en met eenige Aant. vermeerdert door* JACOB OOSTWOUD. Purmerende, 1767 (525 pagg. kl. 8vo). Doch daarna verscheen: *Bundel van Wiskundige Uytspanning, uyt eenige Hoogd. Autheuren bij een verzameld door* JACOB OOSTWOUD enz. Purmerende 1776; bevattende stukken van CRUMMEL, HIDDINGA, MEISNER en DETRI. Deze bundel is in groot 8vo formaat.

A. D. J.

Laurens Praalder (vgl. XII. bl. 17 en 114). PRAALDER (of beter PRAELDER) was niet de »schrijver" van LUDOLF VAN KEULENS *Konstige Vragen,* maar de »oplosser" blijkens het werkje: L. VAN KEULENS *Konstige Vragen, met de daartoe behoorende verklaringen en uytbreidingen verrijkt.* Amst. 1778. Ook opgenomen als »Bijvoegsel" tot het Tweede Deel van A. B. STRABBE, *Oeffenschool der Mathematische Wetenschappen,* (Amst. z. j. het eerste deel van 1770). PRAELDER is ook te Rotterdam gevestigd geweest; aldaar verscheen in 1753: *Gronden der Wiskonst, Eerste Stuk, door* LAURENS PRAELDER, *Examinateur van de Zee-Officieren, bij het Ed. Mog. Collegie ter Admiraliteit op de Maze, en Leermeester der Wiskonst te Rotterdam.*

A. D. J.

Fransch werkje over het celibaat. Wie kent een fransch boekje over het celibaat, geschreven in de eerste helft der achttiende eeuw, en op pag. 83, van 't welk o. a. de volgende zinsnede voorkomt:

„Je ne sçai si Dieu m'a appellé à la prêtrise ou non; mais je sçai qu'à cause de la forte inclination que Dieu m'a don-

née pour le mariage, je refusois fortement d'être prêtre, etc."

Van het exemplaar in onze hand zijn alleen de vier bladzijden 83 en 84, en 93 en 94 over. G.

Constantijn Huyghens en Jeremias de Decker. Bij eene collectie brieven van en aan onzen beroemden schrijfmeester LIEVEN VAN COPPENOL, vond ik een brief van CHRISTIAAN HUYGENS, dien ik om het opmerkelijke postscriptum hieronder laat volgen.

'S Gravenhage 16 Nov. 1657.

Monsieur Coppenol.

Het is beter uijtgevallen met het Latynsche dicht dat UE. van mijn Vader versocht heeft als ick hadde gedacht; gelijck UE sult sien uijt dit nevensgaende het welck hij mij gister avont gaf om aen UE te senden. Het schijnt dat de begeerte die hij gehadt heeft om UE hier door contentement te geven, stercker geweest is als sijn sieckte. Doch hij verhoopt, dat UE dese sijne promptheydt in acht nemende, oock des te vlijtigher sult wesen om sijne curieusheyt te voldoen in 't gheene hij van UE handt heeft begeert. Vale.

UE dienstwillige Vriendt

CHR. HUYGENS van Zuylichem.

Mijn Vader soude geern weten wie dat is, en wat beroep heeft eenen J. DE DECKER, een seer fraey Poeet aldaer, daer hij een veers van ontfangen heeft. Indien UE. hem kent, bidde dat mij dien aengaende eenigh bericht wilt geven.

Het adres van den brief luidt:

»*Den eersamen seer Discreten* Sr LIEVEN VAN COPPENOL tot Amsterdam, in de Haerlemmerstraat tegen over de Eenhoornsluys in den ouden Tobias."

Amsterdam. R. W. P. DE VRIES.

Gedicht van Huyghens op L. v. Coppenol. In den brief van CH. HUYGENS in de voorgaande aanteekening medegedeeld wordt gesproken van een latijnsch epigram van zijnen vader op L. VAN COPPENOL. Is dat epigram ergens gedrukt? Het kan noch in de *Otia* noch in de *Momenta desultoria* voorkomen: want de eerste zijn voor het eerst gedrukt in 1625, terwijl de laatste mij bekende druk van 1644 is, van de andere meen ik dat slechts ééne uitgave bestaat, van 1644. P. L. Wz.

Aanhaling. La critique est aisée mais l'art est difficile. Van wien is dit ware woord? P.

[Wij meenen dat het van DESTOUCHES is.]

Aanhaling. De mensch is niet geboren om vrij te zijn. — Dit moet van GOETHE zijn; weet iemand mij ook te zeggen waar het in zijne werken te vinden is? P.

Opmeer. HOOFT zegt in zijne *Ned. Historien* (uitg. 1677) bl. 192: »De zinlykheit van eenighen werkelyken geest, OPMEER gebijnaamt, heeft het jaar, waarin Don KAREL gesneuvelt is, by de talduidende letters van dit ouwde Latijnsche veirs, gespelt:

fILLVs, ante DIeM, patrIos InqVIrIt In annos.

Welken OPMEER bedoelt hij hier? Het vers is van OVIDIUS, *Metam.* I. 148.

P. L. Wz.

Reisverhaal door Italië van P. C. Hooft (vgl. III. bl. 318; IV. bl. 295; *Bijbl.* 1855. bl. 1; XVI. bl. 208, 237). Dit handschrift, in den *Catal.* van MUSSCHENBROEK 1826, bl. 178, n°. 10, wordt gezegd te zijn van D. ANT. MARGANETTI niet MARGARETTI; hetzelfde hs. komt voor in den *Catal.* van J. KONING 1833, bl. 43, n°. 331. Het heeft aldaar gegolden *ƒ*4,75, terwijl het bij MUSSCHENBROEK slechts zes stuivers (30 cent) opbragt. Dat de heer ALTHEER te Utrecht kooper daarvan was bij KONING, is reeds berigt door P. S. in den *Nav.* 1855, *Bijblad* bl. 1. V. D. N.

D. Erasmus, Moriae Encomion (vgl. III. bl. 96; IV. bl. 80; XVI. bl. 265). In VAN DER AA'S *Biographisch Woordenboek der Nederlanden* maakte wijlen K. J. R. VAN HARDERWIJK, in het 5de deel, bl. 193 in voce ERASMUS, zich van eene opgaaf van diens werken en hunne verschillende uitgaven af met: „Evenmin nu als wij het »*waagden* in het breede uit te weiden over „de onschatbare diensten door ERASMUS »aan de wetenschappen en aan de mensch„heid bewezen; evenmin *achten* wij het „*noodig* hier eene optelling te doen van »zijne menigvuldige en herhaaldelijk uitge»gevene geschriften."

Had hij die woorden *waagden* en *noodig achten* verwisseld, men zoude er vrede mede kunnen hebben, maar nu het uit de aanteekening der geachte redactie in dezen jaargang bl. 266 blijkt, dat het juist HARDERWIJK was, die in 1853 eene vraag doende omtrent het *Moriae Encomion*, van een elftal verschillende medewerkers in 1854 en antwoord ontving, dat eene opgaaf der verschillende drukken van dat werk en zijne vertalingen niet bestond, evenmin als van zijne overige werken, en hij dus de volle overtuiging moest verkregen hebben,

door zoodanig eene te geven een verdienstelijk werk te zullen doen, maar het geheel naliet, kan hij de beschuldiging van slordige oppervlakkigheid in zijnen arbeid niet ontgaan, iets waarvan het voormelde *Woordenboek*, helaas! nog steeds een aantal zeer bejammerenswaardige bewijzen draagt. Hieronder nog een paar staaltjes er van:

Sedert eenigen tijd begonnen zijnde eene verzameling der werken van ERASMUS aan te leggen, is mijn streven om, zoo ik ze dan niet alle kan magtig worden, ten minsten eene zoo volledig mogelijke opgaaf van de titels benevens de plaatsen waar exemplaren te vinden zijn te verkrijgen. Zeer aangenaam was mij dus de mededeeling van den heer BORGER en ik houd mij voor meer dergelijke zeer aanbevolen. Daar het welligt ook nog anderen belang inboezemt, volgen hier eenige bijzonderheden omtrent het meergemelde werk van ERASMUS.

In 1862 is te Leipzig bij T. O. WEIGEL uitgekomen het uitmuntende werk van d^r^. F. L. HOFFMANN: *Das Verzeichniss der Schriften des Desiderius Erasmus von Rotterdam von* 1519 *und seine Selbstberichte über dieselben in ihren verschiedenen Ausgaben bibliographisch bearbeitet.* 8°. 34 bladz., waarin alles te vinden is wat men over de eerste uitgaven van ERASMUS' werken verlangen kan te weten. Van vertalingen is daarin evenwel geen sprake.

In 1519 kwam het, heden, zoo ver bekend is, nergens meer aanwezige boekje onder den titel *Lucubrationum Erasmi Roterodami Index* uit, 4 bladen in 4° met latijnsche letter gedrukt, met het berigt van den drukker: »THEODORUS MARTINUS Alustensis, amicis lectoribus S. Quoniam cotidie flagitor, ut exhibeam indicem librorum ERASMI Roterodami, ut hac quoque in parte votis tuis respondeam optime lector, excudendum curavi, quantum partim ab ipso, partim a familiaribus illius quivi cognoscere. Pleraque iam edita sunt, nonnulla inabsoluta, quaedam interciderunt. Bene vale. Louanii Calend. Jan. 1519."

Deze eerste Index werd door JOHANNES FROBEN te Bazel zeer waarschijnlijk letterlijk nagedrukt; alleen zette hij quarto calend. Aprilis A'. 1519. Van dezen druk berust een exemplaar in de bibliotheek te Bazel. In dat werk vindt men op bl. 5 onderaan;

Moriae encomiū saepius excusum, primū Lutetiae per GARMONTIUM, deinde Argentorati per SCHURERIū, mox Venetiis per ALDUM, Antwerpiae per THEODORICū. Rursus Parisiis per BADIū. Postremo Basiliae per FROBENIū.

Hieruit blijkt dus onwederlegbaar, dat de allereerste druk die van Parijs, bij GILLIS GOURMONT uitgekomen, is, maar of die nu van a°. 1509 is, zal wel niemand (ook BRUNET durft het niet stellig verzekeren) kunnen beslissen. In welke bibliotheek deze eerste druk gevonden wordt, is mij niet bekend.

De tweede druk, waarvan de titel aldus is:

Moriae encomium era/smi roterodami/ declamatio, en daaronder

Ad Lectorem./ Habes hic Lector ἐγκώμιον τῆς μωρίας, hoc est lau/dem stulticiae, libellū oppido q̄ facetissimū, ab/ Erasmo Roterodamo Germanor̄ deco/re concinnatū, in quo varii homi/nū status mire taxant̄. Hunc/ tu si emeris, & legeris,/ disper eā si nō impē/dio gaudebis./ Vale.

En op de voorlaatste bladzijde: Argentorati in aedibus Matthiae Schurerii,/ mense Augusto Anno/ MDXI.

In kl. 4°. 94 ongen. bladz. Hiervan berust een exemplaar in de boekerij van Rotterdam.

De volgende op den Index vermelde drukken van Venetië, Antwerpen, Parijs en Bazel zijn mij niet bekend. In de boekerij van Rotterdam is nog de volgende uitgaaf:

Moriae encomium, id est, Stulticiae laudatio, ludicra declamatione tractata par DES. ERASMUM Roterodamum cum quibusdam aliis. Basiliae FROBEN 1551. kl. 8°. 499 bl. met drukkersmerk op het titelblad.

Oudere vertalingen van *Stultitiae laus* zijn: die van J. B. HOUWAERT, waarvan SCHELTEMA in zijn *Geschied- en Letterk. Mengelw.*, dl. II. st. 3. bl. 241 spreekt, maar waarvan geene de minste melding in V. D. AA's *Woordenboek* in voce *Houwaert* gemaakt wordt. Hoe is de titel dier vertaling en waar berust een exemplaar?

Eene andere vertaling bestaat er van MATTHYS DE CASTELEYN; diens naam wordt in meergemeld woordenboek niet eens gevonden, hoewel in voce Houwaert bl. 1341 van hem sprake is. Ook van die vertaling, evenzoo als van die te Antwerpen 1582 uitgekomen, had ik gaarne opgaaf.

In de boekerij te Rotterdam is aanwezig:

Moriae encomion, Dat is: Eenen Loff der Sotheyt. Seer nuttelyck ende lieflyck om lesen: speelwys beschreven door den hooch-gheleerden ERASMUM van Rotterdam. 't Hantwerpen by ARNOUT 's CONINX, 1584. kl. 8°. 92 gen. bladen en register met drukkersmerk op den titel. Op bl. 2 eene aanspraak Totten leser door J. G.

In de biblioth. der Maatsch. van Ned. Letterk. te Leiden is: Moriae Encomion, d. i.: eenen Loff der Sotheyt; seer nuttelyck ende lieflyck om lesen: speelwijs beschreven door den hooch-ghel. ERASMUM van Rotterdam. 's Gravenhage AELBR. HEINDRICXZ. 1600. kl. 8°.

Op den titel het in hout gesneden portret van ERASMUS. De voorrede is onderteekend J. G.

Hetzelfde werk 't Amsterdam J. HARTGERS 1646. kl. 8°.

Nog is in de boekerij te Rotterdam:

Moriae encomium of de Lof der Zotheid, speelensgewijs beschreven door ERASMUS van Rotterdam. Uit 't Latyn vertaalt door F. VAN HOOGSTRATEN. Met konst-platen verbeeldende de Zotheid en haar Staatsgevolg. t' Amsterdam voor WILHEM LINNIG VAN KOPPENOL op de Rozegragt 1700, kl. 8°. met 7 kopergravuren van C. HUYBERTS en drukkersmerk op den titel.

En in de bibliotheek der Maatsch. van Letterk. te Leiden:

CORNELIS VAN DER PORT. D. Erasmus. Lof der Zotheid, nu digtkundig met eenige verandering van mengelstoffen gesteld. Leiden 1706. 8°.

Waar zijn de drukken van Antwerpen 1582 en Rotterdam 1616 (*Nav.* IV. bl. 80 vermeld) te vinden en hoe is de titel?

Rotterdam. J. H. SCHEFFER.

The Character and Part of the Speech of Leonidas from the Dutch of Mr. van Haaren (vgl. XIV. bl. 363; XVI. bl. 208). Het boekje, t. a. p. door J. L. A. I. aangeteekend, heeft niet de minste betrekking op den *Leonidas* van WILLEM VAN HAREN, die, meen ik, eerst in 1742 uitkwam. In Engeland heeft het »*Double-Dutch*" nooit de aandacht van de geleerden dermate getrokken, om breedvoerige beschouwingen over een hollandsch gedicht te hebben uitgelokt. Zoo polyglottisch zijn de Engelschen niet. Het *Gentleman's Magazine* wilde zeker als curiositeit zijn lezers een hollandschen schotel voorzetten. De »*Observations*" betreffen den *Leonidas* van RICHARD GLOVER (London 1737, 4°.), den dichter van de schoone ballade *Admiral Hosier's Ghost*. *Leonidas*, een episch gedicht tot onderwerp hebbende den slag bij de Thermopylae, maakte veel sensatie, wijl GLOVER alle mythologisch kunst- en vliegwerk buiten spel had gelaten. Het was een opmerkelijk gedicht en een verblijdend teeken van nieuw leven in die dagen, toen John Bull op de fransche muze verliefd was, en met haar op het slappe koord wilde dansen.

Utrecht. A. C. LOFFELT.

Nicolaes van Oldenborch. In de boekerij te Rotterdam berust: *Der Waerheyt onderwijs.* Gheprint by NICOLAES VAN OLDENBORCH A°. 1536. kl. 3°. 120 ong. bladz.

In de kon. bibliotheek te 's Gravenhage: *Catechismus. Dat is: De groote Kinderleere.* Ghedruct bij NICLAES VAN OLDENBORCH 1538. kl. 8°. ongen: ai—lv.

POLYTES BASILIUS. *Dialogus, oft Tsamensprekinghe. Van de prekinghe die Christus de Discipelen dede, tot Emau gaende op den Paesdach.* Ghedruct bij NICLAES VAN OLDENBORCH 1538. kl. 8°. a—r5.

Waar behoort die drukker te huis, te Antwerpen of in de noordelijke provinciën? Hoe was zijn drukkersmerk?

Rott. J. H. S.

C. G. Salzmann. Kent men den vertaler van SALZMANNS *Karel van Karelsberg?* Hoe werd dat zonderlinge boek in ons land opgenomen en beoordeeld? Waar vindt men een eenigzins uitgewerkt levensberigt van SALZMANN?

S.

George Neumark. Wie was GEORGE NEUMARK? Welke waren de droevige omstandigheden welke hem, zoo als men zegt, het gezang hebben ingegeven, dat in de *Evangelische gezangen* in de Ned. hervormde gemeente in gebruik, als n°. 17 is opgenomen? S.

Geschiedenis der boekbinderskunst. Ik wenschte gaarne bouwstoffen te verzamelen voor eene geschiedenis der boekbinderskunst van de vroegste tijden tot op heden. Mededeelingen omtrent het leven van voorname boekbinders, banden van boeken, opgaven in welke werken over deze kunst gesproken wordt, kortom de kleinste mededeelingen zullen welkom zijn. Aan iederen boekhandelaar kan men aan mijn adres berigten dienaangaande inzenden.

Groningen. R. J. SCHIERBEEK, R.JZ.

KUNSTGESCHIEDENIS.

Portret van F. van Aerssen van Sommelsdijk. In den achtsten jaargang van den *Navorscher* heb ik, op blz. 293, het verlangen van v. D. v. B., om kennis te maken met een te vertrouwen portret van voormelden ambassadeur in Frankrijk, gevonden. — In het bezit zijnde van zoodanig, door MIEREVELT geschilderd portret, kan v. D. v. B., zoo hij nog niet geholpen is, bij mij te regt komen.

F. A. S. A. v. I.

[De vrager, v. D. v. B., is reeds overleden. Wij houden ons echter verzekerd,

dat er ook anderen zijn, die in deze mededeeling belang stellen.]

Plaat van den zeeslag van 29—31 mei 1692 (vgl. XVI. bl. 240). De plaat in kwestie ligt voor mij. Zij is niet fraai gesneden; op houtsnede af. Steller dezes wil ze wel overnemen.

L. B.

Portret van M. Meiboom (vgl. XVI. bl. 240). Bestaat, mijns wetens, niet.

L. B.

Portret van J. H. Sprö (vgl. XVI. bl. 75, 173, 211). JOHANN HEINRICH SPRÖ, geboortig van Nordhausen, heeft in dienst gestaan als veldprediker bij een korps Waldeckers, en is na het overgaan van de kaap de Goede Hoop aan de Engelschen, van daar naar Holland teruggekeerd, werd in 1807 bij de Luthersche gemeente te 's Gravenhage predikant, en overleed aldaar den 30sten september 1832. Hij mogt met regt den naam van prediker van het evangelie der liefde dragen. Zie SCHULTZ JACOBI in *Oud en Nieuw*, 5de st. 1866, bl. 105/6.

V. D. N.

Zinnebeeldige spotprent op de amsterdamsche hoofdwacht. Met dit in potlood geschreven onderschrift kwam mij dezer dagen eene gravure in handen naar D. TENIERS, uitgegeven door LEON. SCHENK. Het stelt een hoofdwacht bij nacht voor, waar eenige apen rondom het vuur zitten, andere aan een bank kaartspelen en twee slapen. Door de geopende deur, waarop een uil zit, wordt een kater binnengeleid tusschen twee apen en door een hoofdman in ontvang genomen. Onder dit tafereel staan deze regels:

Een kater was gewoon des nagts te gaan uyt krollen,
Te soecken zijn vermaek by katten en bij kollen,
Maer tot zijn ongeluk, wierd bij een kat verrast
Door de Apen ronde wagt, die happig deze gast
Bij nae half dood van angst, verwoedt nae 't wagthuys sleepen,
Daar men verleeren kan, zijn parten en zijn kneepen,
Een snoeprys wert somtijds, ook duur genoeg betaelt,
Daer men voor wellust, druk, berouw en smerte haelt.

Wie geeft mij de verklaring dezer prent en op welk voorval was zij toepasselijk?

R.

»**Juffrouw van der Stel**, Actrice en Dansseresse op de Schouwburg te Rotterdam 1774," in het gegraveerde onderschrift eener ongeteekende ets.

In de *Rotterdamsche Couranten* van 1770 tot 1775 heb ik vruchteloos naar eenig berigt omtrent deze actrice gezocht. Wie kan mij omtrent haar iets mededeelen, met opgaaf der bronnen, en wie is de vervaardiger der prent?

Rott. J. H. S.

Jacob Quacq. In de prentverzameling in het archief te Rotterdam berust de »Afbeeldinge van de Maes van de stad Rotterdam tot in zee, met de aangelegen steden en plaetsen, sanden &a. soo als die tegenwoordigh bevaren wert. Int licht gebracht door JACOB QUACQ, postmeester der Stadt Rotterdam met Octroy voor 15 jaren. A°. 1665."

Alsmede een gezigt op Rotterdam in zes bladen folio, met opdragt aan de regering van Rotterdam door JACOB QUACQ, en onderaan: »Tot Rotterdam gedruckt en uytgegeven door JACOB QUACQ met Octroy voor 15 Jaeren. 1665."

Uitmuntend zijn deze beide zeldzame stukken gegraveerd. Vruchteloos heb ik in het rijksarchief de beide vermelde octrooien gezocht, om te weten te komen wie die platen gegraveerd heeft, dat vermoedelijk bij de aanvraag wel gemeld zal zijn. Zijn ze van QUACQ? Vele oude catalogussen geven er hem voor op. Ook ik houd hem voor den graveur, maar andere bevoegde kunstkenners niet. Wie kan hieromtrent iets met zekerheid mededeelen? Over denzelfden J. QUACQ zal ik eerlang gelegenheid hebben meer uitvoerig te spreken. Hij is een van die mannen die te weinig bekend zijn.

Rott. J. H. S.

Zinneprenten. Ik bezit er eene getit.: *La Boutique du grand Pontif Romain, ses effects et opositions* met verklaring op rijm. Onder staat, *inventé & composé par* ANTHOINE LANCEL, *N'atâche le Lion.*

De Hollandsche maagd, of Pallas, zoo als de dichter haar sprekend invoert, zit in den tuin, de leeuw met pijlbundel en zwaard aan hare voeten; in hare handen zijn bijbel en speer, aan den laatsten een banderol met opschrift: *Le Guidon de Salut.* Het ondereind van den speer drukt een draak neder, die gift spuwt op de nevens

de maagd staande tafel der wet. Verder de krijgsgod, die aan prins MAURITS, vergezeld van de heeren staten, een zwaard overhandigt, naar 't schijnt ten behoeve van den keurvorst van Brandenburg, die de eene hand den prins op den schouder legt en met de andere wijst op een groepje vreemde vrouwen en vlugtende landlieden en burgers en in 't verschiet op een brandende stad en op een berg met galg, rad, brandstapel en verdere executie, en voor dien nood de hulp der staten en des prinsen als vraagt.

Aan den voet van den berg, tegenover de maagd, zit de paus op een troon, omringd van hooge geestelijken. Voor hem op de tafel liggen vier kroonen en een scepter; zijn voet rust op een wereldbol, waarnevens kisten en koffers, aflaatbrieven enz. liggen, dingen die hij te koop veilt, terwijl hij de teugels houdt van het zevenhoofdig dier waarop de »hoer van Babylon" gezeten is, met een kelk in de hand, dien ze den vorsten aanbiedt, welke geknield voor het »beest" liggen en aan de pauselijke teugels gebonden zijn. Het beest vertrapt kroonen, scepter, bijbel en wet, terwijl een jezuit een olijftak opheft, doch met zijn voeten »de hugenootsche vreê" vertrapt, en een »dubbel aanzigt" toont.

Deze prent ziet op den gulikschen oorlog en daar ze niet door MULLER in zijne *Beschr. der Nederl. Historieprenten* vermeld wordt, acht ik ze zeldzaam te zijn.

Behalve deze bezit ik eene zelfde prent, doch met hollandsche vertaling, ofschoon de fransche titel in het bovendeel der plaat gebleven is. De hollandsche verklaring heeft ten opschrift: »de Winckel van den grooten Hooghe-Priester van Roomen, sijne werckingen ende teghenstellingen." — De sprekende personen doen dit echter hier in eene andere volgorde dan in den franschen tekst, — ofschoon deze getrouw gevolgd is. De naam van den uitgever ontbreekt, alleen zegt *de Oversetter tot den auteur:*

> Treedt aen LANCEL, treedt aan, laat uwe snaren klincken,
> En brengt u konstrijck werck, kloeckmoedig voor den dagh.
> Lact ZOILUS van spijt vrij bersten, soo hij plagh.
> Laeft ghij ons metten dranck die PHEBI susters schincken,
> En sijt versekert dat U geenen nijd magh krincken.

Wie is of verbergt zich onder dien naam LANCEL; wat beteekent dat TELLE door de eerste letters der regels gevormd?

H—g.

Tweede zinneprent. TREBVS VAL is het inschrift eener prent, uitgegeven als 't heet »'t Amsteldam. Men vindtse te koop by s. Theunis Marckt op de hoeck van de Keijser-Straet, in de drij groene Claverbladen." De verklaring er van wordt gegeven in een *'t Samensprekinge tusschen Borger en Boer.* Men ziet deze beide, in rijm sprekende, dan ook staan naast den hollandschen tuin, waarin de maagd zit, met den pijlbundel in de hand, aan den voet van een oranjeboom, waaraan de wapens der 7 vereenigde gewesten gehecht zijn. Op haar hoofd is een oorlogschip, naast haar een overhellende speer met een bepluimden hoed; voor de gesloten tuinpoort ligt de leeuw en om dien tuin dringt eene volksmenigte »die de Maagd hun schat" aanbrengen. Vóór den tuin staan Victoria en Mars, met geboeide handen; de eerste ontvangt van de hollandsche maagd een sleutel om den krijgsgod te ontketenen, want de Treves, voorgesteld door eene wankelende piramide, die een aantal »papen en munneken willen stutten," gaat te niet en men ziet het venijn er door uitgebroed in de gedaante van scorpioenen etc. onder de vallende piramide zigtbaar worden. — Mars is ontbonden en wordt nu voorgesteld op een toren staande, »geldt en geweijr te grabbel smytende" aan »grabbelende Crijchs-luij," een vlag met »Vive Orange" wappert nevens hem.

In het verschiet wordt het doodbed van de Treves vertoond, waarom heen »een deel bedroefde papen en Munniken" alsmede een bisschop aan wiens kromstaf een lantaarn hangt.

Bij MULLER, *Beschr. der Nederl. Historieprenten* vind ik deze prent niet vermeld. Is ze daarom zeldzaam?

H—g.

Derde zinneprent. »Treurfeest der Calvinisten Midtsgaeders de uijtvaert van Breda,— 't Samensprekinge tusschen eenen Brabander ende Hollander. — Nihil Cathol. fidei contrarium testor L. B. A. A. & L. C. — Men vindtse te koopen Antwerpen in de Huijvetterstrate in onse L. Vrouwe." Spotplaat op de overgaaf van Breda in 1625. Er wordt op voorgesteld: een post »met goede tijdinghe gheldt van de ghemeijnte krijgende;" de uitvaart der stad Breda, de lijkwagen is het turfschip; de bevelhebbers »Mansfeld den verrader en den dullen Halberstad", de eene met een lazarusklep, de andere met een flesch in de hand, rijden op de ezels die de baar voorttrekken. Een paar uilen en een ezel, die tabak rookt, zitten op den wagen, die door eenige ezels met rouwkappen op het hoofd, een schel aan den staart en een waskaars aan den poot, bege-

leid wordt. Daar achter rijden »de Calvinische Ligue teghen den Catholyken Koning", gevolgt »van de arme ghemeynte van Breda verhongert." Verder op ziet men eenige wagens, die het „uitgeteerde Staatsche garnizoen naar het gasthuis vervoeren." De predikant HENDRICK VAN BOCKSHORINCK »met SIJBEL sijne oude Concubijn." Hij rijdt, met een bijbel in de hand en een bril op den neus, op een beest, half visch half dier. Prins FREDERIK HENDRIK gaat de baar vooruit een »brandende schoof" dragende, een teeken, als het gedicht zegt »dat hij de kerk te Oosterhout door brand geschonden heeft". — In de verte »het Hollandsche volk oproerig over het verlies van Breda," en die stad »met 's Koninghs volck, dese schoone processie met blijdschap aanschouwende".... Is deze plaat zeldzaam? H—g.

Vierde zinneprent. Paralella. Den grossen und kleinen Brill in Böhmen und auff dem Rhein, is het onderschrift eener prent, waarop een groote bril voorgesteld is, in welks glazen de stad Praag vertoond wordt, met het opschrift:

Besich mich wer da will.
Ich bin der Geusen Brill.
Qu'il me regarde qui veut
Je suis Lunette des Geux.

Aan de bovenhoeken het afbeeldsel van den oostenrijkschen keizer en van koning FREDERIK. Beneden, de krijgsmagt der Beieren en de duitsche troepen, die Praag in november 1621 belegerden en de Hongaren en Bohemers op de vlugt slaan, ten gevolge waarvan FREDERIK, de keurvorst van den Paltz (de winterkoning), zijne residentie ontvlugten moest. Beneden: een kleine bril met het inschrift: »Pfaffen-Brill" nog verduidelijkt door de vertaling: Lunette des Prestres, waaronder eene afbeelding van de schans; Papenbril of -muts bij Bonn. De hoogduitsche tekst bij deze plaat is een zamenspraak tusschen Praag en de schans, waarvan de slotsom is, dat, daar de *groote* bril den keizer niet kon dwingen, de *kleine* het SPINOLA ook wel niet zal kunnen doen. Is deze spotprent bekend? Zij heeft althans een anderen tekst dan de plaat, die door MULLER in zijne *Beschr. der Nederl. Historiepl.* onder n°. 1475 vermeld wordt. Waarschijnlijk heeft de gravure van de boven beschreven plaat, ook voor de dáár gemelde dienst gedaan.

H—g.

Spotprent. Welke »booswicht" kan er bedoeld zijn met de voorstelling op eene plaat, R. D. Z. fecit en met het bovenschrift:

De vindingrijke konst beeld hier naar 't leven af,
Hoe 't kwaad zijn meester loont en de ondeugd krijgt haar straf.

Het versje, in twee kolommen er onder staande, ontslaat ons voor een goed deel van de moeite om de gansche voorstelling te beschrijven. Het luidt:

De *Waarheid* rukt *Bedrog* ten voorgrond neergeslagen
Het zwarte Momkleed af, ontdekt het dubble hart
En zijn gebroken stelt, (een voorboô van de plaagen)
Daar 't vol van angst en schrick, legd in zijn Net verward;
Zij toond aan d' *Ondeugd* zelfs wat nutte dienst de *Reeden*
Haar zuiverheid verschaft, waarvoor de *Dankbaarheid*,
Eerbiedig van gelaat, met leeliblanke leeden,
In een gebrooken Hart haar Wierookgeuren spreid:
Zo straft *Geregtigheid*, die op haar Troon gezeeten,
Meineedigheid en *Nijd* en *Eigenbaat* vertreed,
Den *Booswigt*, die nog wet nog 't wroegende Geweeten
Ontzag, maar zig verzoop in 's Naastens bloed en zweet.
Terwijl de *Fenix* uit zijn vaders asch gereezen,
(Ons door den *Tijd* vertoond) de onsterffelijke deugd,
Handhaafster van het Regt der Weduwen en Weezen
Op 't leevendigst verbeeld tot aller Vroomen vreugd.
Ter zij, daar vuige *Wil* op ijdelheid verheeven,
Na Waterbubbels, daar de Wanhoop uit komt, tast,
Ziet gij den leerling aan zijn Meester lessen geeven
En wijzen op de spreuk: »*het End dat draagt de last.*
Ex Amicitia.

Men ziet het beschrevene als door eene poort, voor welks bovendeel men aan de eene zijde vindt: een beeld, JUDAS ISCARIOTH volgens het randschrift, en een kind, dat een' hond een stuk brood willende geven desniettegenstaande door het beest in den arm gebeten wordt; op de lijst daaronder staat. *Niet snoder op aarde dan de ondankbaarheyd.* Aan de andere zijde kijkt een hoofd door een deur naar een beeldje, dat te midden van eenige zakken zit en in een daarvan iets schijnt te zoeken; een groote kool ligt op den voorgrond.

Op de lijst staat onder het eerste beeldje: *Wij zijn uijt den Droom*, en onder de tweede afbeelding, waarbij nog een aap(?), die halverwege voor een geopende deur, waaraan een schel is, zich vertoonende, naar den zoekende ziet, *Pijn om de kool*. Regts ziet men, tusschen den rand en den paal, waaraan de »booswigt", wien een afgestroopt vossenvel langs de leden hangt, gegeeseld wordt, een huis met getrapten gevel, in welks steen eene voorstelling van twee vogels, waarvan de eene den kop in eene kruik steekt en daaronder: *De kans is verkeerd*. Door de geopende deur ziet men een grutmolen. De spreuk in de laatste regel wordt zinnebeeldig voorgesteld door een eend (end) die een vat draagt.

De plaat is „gedrukt voor Ceres lievelingen." Daarop en op de afbeelding van het huis afgaande, zou men tot het besluit komen, dat de bedoelde persoon het bedrijf van grutter uitoefende, en het feit moet wel veel gerucht gemaakt hebben, dat men deze inderdaad fraaie gravure daarvoor het licht deed zien.

Weet men mij iets meer over deze spotprent te zeggen?

Welligt kan het naamcijfer op den zak onder het momkleed van Bedrog voor den dag gekomen, W met O door de eerste streep, eenige opheldering geven!

H—g.

»Johannes Andriesz van Aken, geboren te Rivers bij Aken." Zoo luidt het onderschrift van een onlangs in mijn bezit gekomen portret. In de ovale lijst, welke de beeltenis omgeeft, wordt dat onderschrift, als op eene ten deele geopende rol papier geschreven, dus vervolgd: gevlught en Verdreven om de Religie nadat hij sijne ouders, eene lakendrapierderij doende, verloren had. Hij is door sijn waarde Oom DE GRAAV: konstig Smit en Droogscheerders scharemaker te Aken wonende, met sijn susters en broeders ingenomen en haar ider een eerlyk handwerk leerende heeft opgevoed, in staat gebragt haar brood eerlijk te kunnen winnen. Hij heeft op sijn 18 jaar te LYDEN de lakendrapierderij geëxcerceerd, ook in MIDDELBORG gewoond. Vander Jeugd in der MENONITEN GODSDIENST dooroeffent zijnde is hij in UTRECHT tot den PREEKDIENST verkozen, waar hij 53 jaren heeft uijt liefde geleerd; geen loon trekkende, heeft hij loflyk sijn amt bediend. Hij was bij sijn lieve gemeente een Vader en Herder, geëerd van alle, bij de HOGE MAIESTAAT seer geagt, doende door milde giften de armoedige van allerhande Religie seer veel milde uijtdeelingen. Hij is door de agtbare MAGISTRAAT in veel gewigtige zaken gebruijkt. OBIIT 1706. MAY 12, oud 83 jaren 5 maanden."

Het portret is zeer fraai met de pen geteekend. — Het stelt den leeraar in hoogen ouderdom voor, geenerlei teeken duidt den maker van dit afbeeldsel aan.

BLAUPOT TEN CATE, in zijne *Geschiedenis der Doopsgezinden* vermeldt niets van dezen JOH. ANDRIESZ., evenzoo HARTOG in: *Eenige bijzonderheden aangaande de Doopsgezinden in de provincie Utrecht*, geplaatst in de *Doopsgezinde Bijdragen* 1863, dat als eene gewenschte aanvulling mag aangemerkt worden van TEN CATES werk en waartoe de schrijver zich opgewekt gevoelde door het weinige, dat over Utrecht in die *Geschiedenis* voorkwam. Het lag niet in HARTOGS plan om een naamlijst der utrechtsche leeraren te geven en daardoor zullen wij in zijne bijdrage den naam van JOH. ANDRIESZ. gemist hebben.

Evenwel JOHANNES ANDRIESZ VAN AKEN is bij onze doopschgezinde schrijvers niet onbekend. — 't Zal toch wel dezelfde zijn, die met ARENT VAN HEUVEN en GORIS VAN ALDENDORP, uitgaf: *Belijdenis;* Utrecht E. VAN EEDE 1659, en *Wijdloopig verhaal tegen het kort Verhaal van* R. VAN HOOCHVELT, Utrecht W. CLERCK 1662. — Dat „*korte verhaal*," is: *van 't voorgevallene te Utregt in eene bijeenkomst van eenige Mennonisten Leeraren in de maand Augustus* 1661. Utrecht W. VAN PADDENBURGH 1661. ROBBERT VAN HOOGHVELDT was mede doopschgez. leeraar te Utrecht.

CHRISTOFFEL TIRION, doopschgezind leeraar te Utrecht, gaf aldaar, bij W. BROEDELET 1706, een *lijkrede* uit door hem over JOHANNES ANDRIESZ gehouden. Wij kennen die rede niet, en het is waarschijnlijk, dat daarin wel uitvoeriger mededeeling voorkomt en meer bijzonderheden van JOHANNES ANDRIESZ gegeven worden, dan wij in het randschrift aantreffen. — Ik wilde dit laatste evenwel niet terughouden, dewijl ik onderstel, dat vele lezers van den *Navorscher* met mij wel in eenige onwetenheid omtrent dien »lakendrapierder en leeraar" verkeeren zullen en het hun alligt zóó aangenaam zijn zal iets over hem in onze kolommen aan te treffen, als alle die geslachtregisters, waarin door de bank wel een zeer klein getal lezers belang moeten stellen.

Eene aanvulling van het medegedeelde zou daarom een dubbel belang kunnen geven aan mijne vraag; of ik in het afbeelsel van JOHANNES ANDRIESZ een zeldzaam stuk verkregen heb, dan wel of dat portret ook in plaat is uitgegaan en er soms meer afbeeldsels van hem bestaan.

H—g.

TAALKUNDE.

Naamsoorsprong van Kortgene. Kaart van Verheije van Citters (vgl. XVI. bl. 215). Is die kaart wel te vertrouwen? vraagt het bestuur. Ik kan gerust antwoorden: neen! Evenmin als die van wijlen den heer AB UTRECHT DRESSELHUIJS, in zijn *De Provincie Zeeland en hare aloude gesteldheid* (*N. W. van het zeeuwsch genootschap*, 1e deel, 1e stuk). Men kan zich verbeelden hoe deze kaarten vervaardigd zijn:

Men neme eene kaart van Zeeland, zelfs de nieuwste, legge eene geschiedenis der watervloeden, bedijkingen, enz. naast zich en stippe met de pen den omtrek van hetgeen beschreven is. Zoo vindt men op de kaart van Zeeland van V. v. C. »Totam Terram de Rodenburg" van de 10e eeuw, naar een charter waarin deze woorden voorkomen, doch van den omtrek van de figuur van dit land wisten noch V. v. C. noch D. iets af. Deze kaarten behooren tot die welke haar ontstaan te danken hebben aan de studeerkamer en hebben alleen waarde als geschiedkundig overzigt.

Eene zuivere kaart van Zeeland, namelijk van aloud Zeeland, zal moeielijk te zien zijn, tenzij men zoo vele fragmenten mogt kunnen opdelven, dat men daaruit eene algemeene kaart kon zamenstellen. Voor westelijk Zeeuwsch Vlaanderen bestaan een vijftal zoodanige fragmenten:

a. De kaart van het Brugsche Vrije, door POURBUS van 1548—1561 (hangt op het raadhuis te Brugge).

b. Eene geteekende kaart van het eiland Cadzand in 1555, op het sluissche archief.

c. Eene dito van JAN SOPPAART van 1687 (kopij eener kaart welke echter slechts van 1618 dagteekenen kan), voorstellende een deel van het oostkwartier van het Vrije.

d. De Noordpolder (benoorden Aardenburg) 1615, (deze polder heeft slechts 3 jaren bestaan) en

e. De kaart van Westzeeuwschvlaanderen, van den naauwkeurigen PIETER GILLISSEN, van 1622, in mijn bezit.

Het eenige wat van gedrukte kaarten, ten dezen, eenige aandacht verdient, is een carton in het werk van MERCATOR (groote Atlas), voorstellende Zeeuwsch Vlaanderen en een gedeelte van Zeeland ten tijde van GUIDO VAN DAMPIERRE. Dit karton heeft vooreerst niets onnatuurlijks en ten tweeden niets fabelachtigs, zoo als de gedroomde Ottogracht, de Lieve, enz.

Met een en ander voor ons durven wij stoutweg verzekeren, dat de kaarten bij SMALLEGANGE, VREDIUS en anderen niets anders zijn dan broeikasplanten of liever vruchten uit het studeervertrek. Andere, en wel geteekende kaarten, zijn nog erger en ergerlijker: men zegt dat ze moedwillig vervalscht zijn, met name die van LIEVEN VAN TUIJNE en eenige oude schoolmeesters. De geschiedenis is deze: Zeeland, maar vooral Noordvlaanderen, stond bloot aan overstroomingen, nu eens het gevolg van storm en winden, dan weêr kunstmatig als bondgenoot tegen den vijand. Het kadaster zag er jammerlijk uit. Welnu bij het aangaan eener nieuwe bedijking rees meestal twist over den eigendom, die door het indijken van dit of dat schor zou ingenomen zijn, de oude veldboeken werden geraadpleegd om zoo mogelijk den vorigen eigenaar op te sporen, de eene of andere landmeter of schoolmeester werd met de vervaardiging eener kaart belast, die heette de oude bedijking voor te stellen, want landmeter of schoolmeester vervaardigde de kaart zoo als zijn lastgever die wilde. De tegenpartij handelde eveneens en de nazaat weet nu niet meer welke kaart de echte was. De kritiek is moeielijk en leert nog al dikwijls dat beide kaartmakers gezondigd hebben, 't zij in de grootte van een bedolven polder te breed uit te meten, 't zij die te veel in te krimpen. Voor ons echter, die door en door vertrouwd zijn met de tegenwoordige gesteldheid van ons gewest, wien meer en meer oude omloopers (goede beschrijvingen) onder 't oog komen, voor ons beduiden deze mystificatiën niets meer, en de kritiek (in dezen vooral de inwendige) is wel bij magte om het valsche te verwerpen, maar vermag niet altoos het ware te geven. Wij durven dit tijdschrift geene verdere ruimte afvergen, ons opstel werd anders eene kleine verhandeling. De Nieuwe haven, de Elmare, de Cox-ijde, de Sincfala (Dresselhusiana namelijk) verdwijnen bij ons als Westkappel in den mist.

G. P. ROOS.

Hakketeeren (vgl. XII. 123, 182; XIII. bl. 51). Over het gebruik en de beteekenis van dit woord deelde ik een en ander mede in mijne *Verscheidenheden*, bl. 144, en *Latere verscheidenheden*, bl. 452. A. d. J.

Putger (vgl. XII. bl. 93). Nopens dit woord kan men opheldering vinden in *de Taalgids* dl. III. bl. 41—43.

A. d. J.

Namen en beschermheiligen van gilden (vgl. XV. bl. 371; XVI. bl. 61, 124, 180, 215, 245). Men schijnt s[t]. JAN BAPTIST voor den patroon der tooneelspelers te houden. Zie *Dietsche Warande*, dl. 6. bl. 475 (in de noot)."

Breda. C. VAN MAANEN.

Mechoore (vgl. XVI. bl. 181, 246). Een spel, als waarvan ALEXANDER spreekt, was voor een twintigtal jaren ook te Maastricht bij de kinderen in gebruik: men noemde het toen *Magouere*. Doch sedert verscheidene jaren wordt het aldaar niet meer gespeeld.

Lone, lonekens. In een weesboek van 1458—1561 der gemeente Aardenburg, vind ik vermeld het huis »den gouden hoofde met alle zoodanige catheilen als tot zoo groote huse behooren, mitsgaders zes lonekens bij het zelve"; elders »een huus en lone". Vrage: »wat is *lone* en het verkleinwoord *loneke?* Kan het tuin zijn? De tuin heet op het platte land van Vlaanderen en den zeeuwschvlaamschen grens nog *lochtinck*.

G. P. ROOS.

Caerke. Onder de smalle pachten van Aardenburg (onder anderen stadsrekening van 1584) vind ik vermeld *de Caerke*. Wat is dat?

G. P. ROOS.

Steenmeet. In een ceinsboek van Aardenburg vind ik een *steenmeet* als grens voor een perceel grond. Wat is dat?

G. P. ROOS.

Nederlandsche voornamen (vgl. XVI. bl. 240, 277 v.). Met belangstelling heb ik dit art. gelezen: ik wil ook helpen; maar hoe? Zal ik eene lijst aanleggen A B C van al de namen in de aardenburger doopregisters tot heden van 't begin der 17[de] eeuw af en voorts die uit eene menigte handschriften van vroeger? Dat is een corveetje, een heel akkefietje, zoo maar in geen ommezientje klaar en dan dient ze nog gekuust en gekelfd te worden om er den vreemden winkel uit te boenen! In ernst, het kan zeer nuttig zijn. Een enkele wenk: men trachte b. v. den stamnaam op zijne letter te stellen en schrijve er dan de daarvan afkomende vervormingen naast, doch dan al weer eene vraag: moet dan b. v. naast JOANNES, niet JOHANNES, JANNES, JANNIS, JAN en het vrouwelijke: JOHANNA, JANNA, JANSJE, JANNETJE, JANNEKE? Is JANET van JANNETTE of JAANTJE? Waar behoort JANTISTE? bij JOHANNES BAPTISTE? enz. Weêr moet ik den heer LEENDERTZ schutten: O, er is zooveel vervormd en verspeld! JOZIAS is immers JOZUA? THERESIA ANGELINA is officieel TREZELINE geworden? MARJANNE is immers MARIA ANNA? BELLEZIE, PILLEZIE zijn immers PELAGIA? DESIDERIUS, DEES, DESIRÉ zijn immers hetzelfde? Ook ANDREAS en ANDRIES met DRIES? enz. enz. Laat ons dus vooraf goed bepalen, ten einde ook vooral niet te bismarkeren.

G. P. ROOS.

Nederlandsche voornamen. Zeer aangenaam is mij de bereidwilligheid van den heer ROOS om mede te werken tot de verzameling van nederlandsche voornamen. Het door hem hier medegedeelde bewijst op nieuw, hoe noodig het is uit de verschillende deelen van ons vaderland bijdragen daartoe te ontvangen.

Namen als JANTISTE en TREZELINE zal men in Holland, denk ik, niet aantreffen, en een Hollander zou met de verklaring daarvan verlegen zijn, terwijl die voor den bewoner van Zeeuwsch Vlaanderen duidelijk is. Omgekeerd zal niemand in Holland er aan twijfelen, of DRIES dezelfde naam is met ANDREAS, ANDRIES, want wie hier dezen laatsten naam draagt, wordt gemeenlijk DRIES genoemd. Wat de inrigting der lijst betreft, ik houd het er voor, dat zij alphabetisch niet etymologisch moet zijn. Alphabetische lijsten zijn voor het gebruik gemakkelijker dan etymologische. Alleen zou men die namen kunnen voegen bij degene waar zij van afgeleid zijn, die nog algemeen als verkleiningen of vervormingen daarvan herkend worden, b. v. KEES bij CORNELIS, GIJS bij GIJSBERT. De meeste daarvan evenwel zou ik ook nog afzonderlijk op de lijst willen opnemen, omdat zij dikwijls als officiele namen van personen voorkomen. JAN, KLAAS, GRIETJE, TRIJNTJE, zijn, zoo als ieder weet, verkortingen of verkleiningen van JOHANNES, NICOLAAS, MARGARETA, CATHARINA; maar men vindt ook honderden, die als JAN, KLAAS, GRIETJE of TRIJNTJE bij den burgerlijken stand zijn ingeschreven. Zelfs deelde t. l. a. p. de heer H. M. C. v. O. mede, dat op Schouwen CORNELIA en NEELTJE, JOHANNES en JAN naauwkeurig van elkander worden onderscheiden. Met het laatste paar namen is dit ook in Friesland het geval. Ik ken daar b. v. twee gebroeders, van welke de eene JAN, de andere JOHANNES heet. Ik zou dus meenen, dat op de lijst op de letter N. NICOLAAS, KLAAS, maar ook op de letter K KLAAS zou moeten voorkomen.

P. L. Wz.

Nederlandsche voornamen (vgl. XVI. bl. 277). G. G. G. vraagt of er in de middeleeuwen meer broederparen gevonden worden, die denzelfden naam hadden.

Ter beantwoording zijner vraag kan het volgende dienen:

RUDOLPH VAN CHASTILLON genaamd DE COCQ liet onder anderen twee zonen na: GIJSBERT DE COCQ den ouden tot Nederijnen en GYSBERT DE COCQ den jongen, ridder tot Opalme (FAHNE, *Köln., Jül. u. Berg. Geschl.* II in *Haeften*).

Heer HERMAN VAN DER MARCK tr. 1199 EMILIA VAN VIRNENBURG en had bij haar o. a. een zoon, EVERT. Hij hertr. 1213 met ADELA VAN GREVENBROEK, en liet bij deze ook een zoon na EVERT VAN DER MARCK, bijgen. de jonge, wiens afstammelingen den naam van DE JONGE bleven voeren. (*Ms. gen.* DE JONGE).

TH.

Spreekwijze: een amersfoordsche doode. Naar eene fransche spreekwijze van dezelfde beteekenis is in den *Navorscher* dl. XII. bl. 222 gevraagd, namelijk,

C'est le dueil de Milan
Les plus joyeux iront avant.

Kan de eene ook dienen om de verklaring der andere gemakkelijker te maken?

Afbeeldingen van spreekwoorden. Er bestaat een werkje met den volgenden titel: *Nebulo nebulonum, hoc est, jocoseria nequitiae censura; qua hominum scelestorum doli, fraudes, fallaciae, et mores versuti vivis coloribus depinguntur, aerique incisi publico aspectui exponuntur; annis abhinc centum censore Murnero rhythmis Germanicis edita, deinde vero jambico dimetro carmine amicta, et Latinitate donata a Joanne Flitnero, Franco, poeta laureato*, Francof. ad Moenum, Sumptibus GEORGII FICKWIRTII. Anno MDCLXIII. kl. 8°. Men vindt daarin een aantal spreekwoorden, elk met eene latijnsche ode en *notae* in proza. Bij elk spreekwoord is eene afbeelding gevoegd. Bij het 22e b. v., hic suem corolla cingit, ziet men eenen man en naast hem een varken op een kussen gezeten, hetwelk hij een kroon opzet. De spreekwoorden, hier behandeld en van afbeeldingen voorzien, zijn de volgende:

Hic nebulones in album consignat.
Hic de caeruleis praedicat anatibus.
Hic garriendo literas perforat.
Vinum hic venale proclamat.
Hic ferrum mandit.
Hic barbam nectit stramineam.
Hic macello innocentem offert.
Hic in taleam loquitur.
Hic artes simul omnes cum sacculo devorat.
Hic victum amictumque assentando quaerit.
Hic sermonem e cava profert olla.
Hic merdam cribrando movet.
Hic aures demulcet.
Hic unus est de circumforaneorum grege.
Hic retro capit pecuniam.
Hic egregiam lanam se ducere simulat.
Hic ollam sequitur atque cibum.
Hic pediculos vesti pelliceae addit.
Par hoc est anicularum garrularum.
Hic inter duas sellas corruit.
Profunda hic verba promit.
Hic suem corolla cingit.
Levia hic verbula expolit.
Hic humorem amat et internum et externum.
Hic grandia sentit et loquitur.
Decipulam hic lardo perungit.
Aquam hic in puteum fundit.
Hic per saccum nuces frangit.
Hic in coelo os suum ponit.
Hederam hic suspendit.
Volucris haec proprium stercore conspurcat nidum.
Nequam hic confessionem facit.
Caudae hic diaboli insidet.

Ik vraag: zijn er ook meer werken, waarin men afbeeldingen van spreekwoorden vindt?

Wie kent het werkje van MURNER, waarvan dit, volgens den titel, eene vertaling is?

Welk zijn de hoogduitsche spreekwoorden, waarvan de gemelde latijnsche vertalingen zijn?

Welke van die spreekwoorden zijn ook in onze taal in gebruik?

Grève, strike (vgl. XV. bl. 340; XVI. bl. 79, 147). Zou *Place de Grève* niet veeleer van grève afgeleid en aldus genoemd zijn, wijl de werklieden *en grève* zich daar vereenigden? Het woord *greve* ontmoet men dikwijls bij de oude fransche schrijvers, en het is in sommige *patois* nog in gebruik. Het vertoont zich in verschillende vormen: *gref, greve, grevance;* zij beteekenen ongeveer hetzelfde als het hedendaagsche *grief* (fr.), en het hollandsche *klacht, grief.* Dat woord, dunkt mij, geeft juist den zin te kennen, die in zulke demonstratien ligt opgesloten. De werklieden hebben een grief tegen bestaande regelen, die zij willen hervormen. Er is nog een werkwoord *grever,* dat vroeger beteekende: *être hostile, faire du tort.* (Zie o. a. BURGUY, *Grammaire de la langue d'Oïl.* Berlin 1856.)

Utrecht. A. C. LOFFELT.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Mr. Pieter Avenhorn (vgl. XVI. bl. 219). De steller dezer vraag heeft twee leden der familie AVENHORN, die denzelfden voornaam dragen, met elkander verward. Daarvan was de eerste, de grootvader, burgemeester te Hoorn en de tweede, de kleinzoon, bewindhebber der oostind. comp., gelijk uit het onderstaande uittreksel van de genealogie dier familie blijkt. Het geslacht AVENHORN behoort tot de oude regeringsfamiliën van Hoorn. Op de regeringslijsten komt GERRIT CLAESZ. AVENHORN tusschen de jaren 1553 en 1573 herhaaldelijk als schepen, en sedert den laatsten mei 1560 als raad in de vroedschap voor. Van hem stamde af:

A. M^r^. PIETER CORNELISZ. AVENHORN, burg^r^. en raad in de vroedschap te Hoorn, gecommitteerde raad ter admiraliteit in Westfriesland en 't Noorderkwartier, geb. te Hoorn 4 junij 1670, overl. aldaar 19 julij 1712. Hij huwde 22 nov. 1693 te Hoorn HILLEGONDA CONINCK, geb. te Hoorn 9 febr. 1668, overl. aldaar 13 jan. 1733, dochter van m^r^. NICOLAAS CONINCK, burg^r^. en raad in de vroedschap te Hoorn en gecommitteerde raad ter admiraliteit, enz., bewindhebber der oostind. compagnie ter kamere van Hoorn, en van MARGARETHA CORNELISD. KEYSER. Uit dit huwelijk zeven kinderen:

1. MARGARETHA AVENHORN, geboren te Hoorn 28 sept. 1694, jong overleden.

2. M^r^. CORNELIS AVENHORN, die volgt sub. B.

3. MARGARETHA AVENHORN, geboren te Hoorn 8 aug. 1697. Zij huwt, 15 oct. 1719 te Hoorn, m^r^. CORNELIS CHRISTOFFEL VAN AKERLAKEN, burg^r^. en raad in de vroedschap te Hoorn, bewindh. der oostind. comp., overl. te Hoorn 28 maart 1769, zoon van m^r^. JOAN VAN AKERLAKEN, burg^r^. en raad in de vroedschap te Hoorn, secretaris van het ed. mog. collegie ter admiraliteit in Westfriesland en 't Noorderkwartier, griffier van de munt van Westfriesland, en van PETRONELLA MEYNERTSD. MERENS. Uit dit huwelijk vier zoons JAN, PIETER, MEIJNERT en NICOLAAS VAN AKERLAKEN.

4. ANNA AVENHORN, geb. te Hoorn 23 julij 1699, jong overleden.

5. NICOLAAS AVENHORN, geb. te Hoorn 25 maart 1701, overl. aldaar 12 aug. 1717.

6. GERRIT AVENHORN, geb. te Hoorn 1 nov. 1705, jong overl.

7. ANNA AVENHORN, geb. te Hoorn 28 sept. 1707, jong overl.

B. M^r^. CORNELIS PIETERSZ. AVENHORN, burg^r^. en raad in de vroedschap te Hoorn, geb. te Hoorn 28 oct. 1695, overl. aldaar 8 nov. 1727. Hij huwt 15 oct. 1719 te Hoorn BREGITTA VAN AKERLAKEN, geb. te Hoorn 30 sept. 1701, overl. aldaar 28 april 1723, dochter van m^r^. JOAN VAN AKERLAKEN en PETRONELLA MEIJNERTSD. MERENS voornoemd. Uit dit huwelijk drie kinderen:

1. M^r^. PIETER AVENHORN, die volgt sub. C.

2. PETRONELLA AVENHORN, geboren te Hoorn 27 maart 1721, jong overl.

3. PETRONELLA BREGITTA AVENHORN, geb. te Hoorn 23 april 1723, jong. overl.

C. M^r^. PIETER AVENHORN, schepen en raad in de vroedschap te Hoorn, bewindhebber der westind. compagnie 25 jan. 1762, bewindhebber der oostind. compagnie 6 aug. 1771, geb. te Hoorn 21 aug. 1720, overl. aldaar 30 april 1772. Hij huwt 11 dec. 1742 te Leiden ALIDA RIJSER, geb. te Amsterdam 9 oct 1721, overleden te Hoorn 22 april 1772, dochter m^r^. JAN RIJSER, advokaat bij den hove van Holland en Westfriesland, presiderend regent van het krankzinnigenhuis te Amsterdam, en van JOHANNA LAMBERTUSD. SEGERS. Uit dit huwelijk acht kinderen:

1. BREGITTA ALIDA AVENHORN, geb. te Hoorn 19 sept. 1743, overl. te Utrecht 20 sept. 1780, huwt 22 april 1766 te Hoorn d^r^. ALEXANDER PETRUS NAHUIJS, eerst hoogleeraar in de medicijnen te Harderwijk, daarna hoogleeraar in de botanie en chemie te Utrecht, geb. te..... 10 jan. 1737, overleden te Utrecht 6 april 1794, zoon van PETRUS NAHUIJS, pred^t^. te Monnikendam, en van GEERTRUIDA BLAUKAMER. Uit dit huwelijk eene dochter, GEERTRUIDA PETRONELLA, geb. 29 maart 1767 te Hoorn, die ongehuwd te Utrecht overleed en aldaar begraven is in de Buurkerk, met wapenbord, waarop hare zestien kwartieren:

NAHUIJS.	AVENHORN.
BLAUWKAMER.	RIJSER.
VAN DOMSELAAR.	AKERLAKEN.
EDENBURG.	ZEEGERS.
SOETENS.	KONING.
BOGAARDS.	KOLMS.
VAN ALLER	MEERENS.
VAN DER BRUGGE.	GRIEBIUS.

2, JOHANNA AVENHORN, geb. te Hoorn 17 oct. 1744, overl. aldaar 6 nov. 1744.

3. JOHANNA MARIA AVENHORN, geb. te Hoorn 15 nov. 1745, ongehuwd overl. te Utrecht 14 oct. 1808.

4. HILLEGONDA PETRONELLA AVENHORN, geb. te Hoorn 27 oct. 1747, overl. te

Zoetermeer 6 junij 1818, huwt 12 nov. 1776 te Hoorn MICHAËL PIETERSZ. BUIJS, predikant te Utrecht, geb. 1741, overl. te Utrecht 16 sept. 1781. Uit dit huwelijk drie kinderen:

a. JACOBA BUIJS, geb. 18 julij 1778.

b. PIETER AVENHORN BUIJS, geb. julij 1779.

c. CORNELIA BUIJS, geb. 6 nov. 1781.

5. HELENA DEBORA AVENHORN, geb. te Hoorn 29 junij 1749, overl. te Utrecht 11 sept. 1810, huwt 23 mei 1773 te Hoorn mr. REEP VERLOREN, burgr. en raad in de vroedschap te Hoorn en bewindhebber der oostind. compagnie, geb. te Hoorn 27 maart 1746, overl. aldaar 24 aug. 1813, zoon van JAN VERLOREN, burgr. en raad in de vroedschap te Hoorn en van MARGARETHA JAGER. Uit dit huwelijk twee kinderen:

a. MARGARETHA CORNELIA VERLOREN, geb. te Hoorn 22 febr. 1774, overl. te Utrecht 16 aug. 1847, huwt 25 junij 1794 te Hoorn JACOB LYDIAS DE JONCHEERE, raad in de vroedschap te Utrecht, zoon van ALBERT BURGHARD DE JONCHEERE en van MARGARETHA CORNELIA ENGELBERT VAN BEVERVOORDE. Uit welk huwelijk kinderen.

b. Mr. PIETER VERLOREN VAN THEMAAT, raadsheer in het hof van Utrecht, geb. te Hoorn 6 september 1779, overl. te Utrecht 19 dec. 1860, huwt 29 april 1801 te Amsterdam JOHANNA MARIA NAHUIJS, dochter van GERARD JOHAN NAHUIJS, hoogleeraar in de godgeleerdheid te Leiden, en van CATHARINA WALBURG VAN MANSVELT. Uit welk huwelijk kinderen.

6. CORNELIS AVENHORN, geb. te Hoorn 25 maart 1752, overl. aldaar 18 mei 1758.

7. JAN AVENHORN, geb. te Hoorn 1 maart 1754, overl. aldaar 7 nov. 1754.

8. CORNELIA AVENHORN, geb. te Hoorn 6 april 1759, overl. te Utrecht 16 sept. 1817, huwt 6 april 1778 te Utrecht mr. RUDOLPH HENDRIK NAHUIJS, raad in de vroedschap te Utrecht, later vrederegter aldaar, geb. te Utrecht 9 maart 1744, overl. aldaar 1 junij 1831, zoon van GERARD NAHUIJS, canonik van Oud-Munster, en hoogheemraad van den Lekkendijk-bovendams, en van MARGARETHA POTT. Uit welk huwelijk geen kinderen.

Het wapen van AVENHORN, gelijk het door den jongsten mr. PIETER AVENHORN gevoerd werd, is te vinden op een der onlangs te 's Gravenhage uitgegeven *Kwartierstaten*, nam. die van WILLEM CONSTANTIJN DE VREE, wiens overgrootmoeder, gehuwd met mr. REEP VERLOREN, eene dochter was van dezen mr. PIETER AVENHORN. Het is: ecartelé, aux 1 et 4, d'argent, au cheval cabré de gueules sur une terre de sinople (AVENHORN), aux 2 et 3, d'argent à trois demi-vols de sable (CONINCK). Het wapen van AVENHORN komt tweemaal voor in een aan jhr. COENEN te Amersfoord toebehoorend manuscript-wapenboek uit de eerste helft der vorige eeuw, hetwelk tot titel voert: »*Wapenen der Steden, Dorpen en Heerlijkheden in de Provincie Holland gelegen, mitsgaders der Hoofdofficieren en Kolonellen van de burgerij der stad Amsterdam; Bewindhebbers van de O. I. Compagnie en Hoofdofficiers der stad Delft; Burgemeesters, Raden in de vroedschap, Bewindhebbers van de O. I. Compagnie, Pensionarissen en Secretarissen van de stad Hoorn tot den jare* 1740. Het wapen van GERRIT CLAESZ. AVENHORN, raad in de vroedschap, 1560, gelijk het daar wordt aangetroffen, is alleen een paard van keel op een veld van zilver, doch dat van mr. CORNELIS AVENHORN, raad in de vroedschap, 1717, is geëcarteleerd met CONINCK. Vermoedelijk heeft deze laatste dus het wapen zijner moeder bij het zijne aangenomen. Op het boven reeds vermelde wapenbord uit de Buurkerk te Utrecht komt zoowel het tweede en derde veld van het geëcarteleerde wapen van AVENHORN, als dat van CONINCK eenigzins anders voor, nam. d'argent à la fasce de sable, accompagnée de trois demi-vols du même. Het komt mij waarschijnlijk voor, dat dit laatste fautief, en het wapen, zooals het in het wapenboek van den heer COENEN wordt gevonden, het juiste is. In eene genealogie der familie VAN AKERLAKEN, in het begin der 18e eeuw vervaardigd, wordt althans het oorspronkelijke wapen van AVENHORN eveneens geëcarteleerd met de drie vleugels, doch zonder dwarsbalk, aangetroffen.

R. I. P.

[Wij ontvingen op deze vraag nog een antwoord van onzen medewerker CONSTANTER, wiens mededeelingen met die van R. I. P. overeenstemmen.]

Geslacht Rieber (vgl. XVI. bl. 222). WILLEM HUYGENS en zijne dochter CORNELIA ALIDA zijn niet van het oude geldersche geslacht van dien naam. Welligt van dezelfde familie als CONSTANTIJN HUYGHENS.

B. D.

Famile Croock (vgl. XVI. bl. 218). Als het oudste mij bekende lid der famille CROOCK, (niet KROOCK), vind ik PIETER CROOCK, gehuwd met.......... Deze had een zoon MATTHIJS PIETERSZ. CROOCK, gehuwd met SOETKEN ARNOULTS, ongeveer anno 1600.

Van dezen vind ik drie kinderen PIETER, JACOB en PAULUS.

1°. PIETER CROOCK, geboren te Middelburg en secretaris der stad, huwt den 31 januarij 1618 met CORNELIA MEERSEN of MAERTSEN, van Middelburg, in tweede huwelijk

(hij was weduwenaar van MARIA GRUTERUS van Middelburg, waarschijnlijk kinderloos overleden, met wie hij den 1 augustus 1608 gehuwd was). Uit het tweede huwelijk had hij eene dochter JACOBA CROOCK, gehuwd met AMBROSIUS MARTINI, commissaris generaal van de ammunitie van oorlog anno 16.. Zij hertrouwt met JEAN PAUL WOLFSON, weduwnaar, colonel der infanterie, geattacheerd in Engeland bij koning WILLEM (hij sterft anno 1742, na ten derden male weduwnaar te zijn geweest, als ten derden gehuwd met GEERTRUID VAN RIJSOORT, dochter van....... VAN RIJSOORT en MAGDALENA MARTINI, zuster van voornoemden AMBROSIUS MARTINI en schoonzuster van JACOBA CROOCK).

2°. Mr. JACOB CROOCK, geboren te Middelburg, anno 1791. Deze is den 21 januarij 1628 in trouwbelofte gekomen en den 10 maart 1628 gehuwd met MARIA FORTSEN, geboren 1607, van Middelburg, dochter van JORIS FORTSEN en van SUSANNA JOLIJTS, (n. b. deze is bloedverwant, misschien zelfs schoonzuster of schoonmoeder van mr. JOHAN DE KNUIJT, raad ordinaris van den prins van Oranje enz. en zuster van CHRISTINA JOLIJTS, huisvrouw van ADRIAAN TEN HAEFF, burgemeester te Middelburg). Uit dit huwelijk is geboren:

a. 2 julij 1629 SUSANNA CROOCK.

b. 28 december 1631 (op onnoozel kinderen dag) JORIS CROOCK, aldus genaamd naar zijn grootvader voornoemden JORIS FORTSEN, toen nog levende.

c. 25 maart 1633, PAULUS CROOCK,

den ... April donderdag voor paschen sterft MARIA FORTSEN; den 19 april begraven in de oude kerk te Middelburg.

Augustus 1636. JACOB CROOCK komt ten tweeden male in trouwbelofte en hertrouwt den 1 october van dat jaar met CATHARINA VAN BELL, geboren te Amsterdam, weduwe van jonkheer WILLEM VAN DER MIJDEN, (MUIJDEN), in leven ridder commandeur van den eilande van Casant, (zij stond door zich zelven of door haren man in famillebetrekking tot mr. CORNELIS STAVENISSE, secretaris van de staten van Zeeland, en tot JACOB VAN DER BURCHT). Hij was achtereenvolgende tresorier, raadspersoon en zes jaar schepen en wethouder der stad Middelburg, en is in augustus 1635 door prins FREDERIK HENDRIK benoemd (gecosen) tot eerste burgemeester.

3°. PAULUS (PAUWELS) CROOCK. Van dezen vind ik niets meer vermeld.

Voorts vind ik aanteekeningen dat den 5 junij 1611 ANTONIUS CROOCK, weduwenaar van den Ouden Bos, is gehuwd met CATHARINA CARELS VAN ROTSELAAR, weduwe JOOS PIETERSON:

Den 9 augustus 1626 te Veere gehuwd PIETER CROOCK van Goes en JANNEKE MAKERS van Middelburg, weduwe JANUS DE MEUWKERKE (of MEERKERKE).

's Gravendeel. Jhr. Mr. v. K.

Chambre héraldique te Brussel (vgl. XV. bl. 283). De heer VAN BRUCKEN FOCK zal waarschijnlijk zijne vraag geheel beantwoord vinden in het volgende pas verschenen werk:

PIERRE ALBERT et JEAN DE LAUNAY, *hérauts d'armes du duché de Brabant, Histoire de leur procès* (1643—1687); *avec notes et pièces justificatives, entre autres, une liste de certificats de noblesse par* L. GALESLOOT, *chef de section aux archives du royaume.* Bruxelles, T. J. I. ARNOLD, libraire-éditeur, 1866. De schrijver zegt in de voorrede bl. XIV: JEAN DE LAUNAY ne se contenta pas de se fabriquer des titres personnels, il en delivra de faux à un bon nombre de personnes. Trois de ses diplomes furent découverts. Il est presque inutile de dire qu'il se les fit largement payer." En op bl. XV:

Enfin, ses nouvelles fourberies furent d'une gravité telle, que le parlement de Tournay le condamna à son tour, à la mort, peine à laquelle cette fois il ne put échapper. C'est ainsi qu'il finit misérablement le 17 mai 1687 à l'âge de 63 ans.

Breda. C. VAN MAANEN

Teisterband, Heusden en andere geslachten. Zij, die het weten, worden vriendelijk verzocht, naam en geslacht, wapens, dagteekening van geboorte, huwelijk en overlijden mede te deelen:

Der vrouw en hare ouders van DIEDERIK, 2en graaf van Kleef, na 742 ook van Teisterbant.

Der ouders en grootouders van ALIDA VAN ARDENNE EN LIMBURG, gehuwd met REINARD, graaf van Kleef en Teisterband.

Der ouders, grootouders en oudgrootouders van ALEID, dochter van SIGEBERT hertog van Guinne, gehuwd met RUDOLF, graaf van Kleef en Teisterband.

Der ouders, grootouders en oudgrootouders van CUNEGOND, dochter van den graaf VAN HOEIJ, gehuwd met ROBBERT, graaf van Teisterband.

Der vrouw van LODEWIJK, graaf van Geneve, wiens dochter HILDEGAERT, gehuwd met BAUDEWIJN, graaf van Kleef en Teisterband.

Der ouders, grootouders en oudgrootouders van HENDRIK, graaf van Kuik, wiens dochter ADA, gehuwd was met ROBBERT, heer van Heusden.

Der ouders van ADELHEID, dochter van den graaf van Zutfen, gehuwd met ROBBERT 3en heer van Heusden.

Der ouders en grootouders van HILLEGARDIS, dochter van den graaf VAN SEIJN, gehuwd met EDMUND, 4en heer van Heusden.

Der ouders, grootouders en oudgrootouders van MARGARETHA, dochter van den graaf van Loon, gehuwd met JAN, 5en heer van Heusden.

Der ouders van ALEIDIS, dochter van den heer van Gennep, gehuwd met BALDEWIJN, 7en heer van Heusden.

Der ouders en grootouders van MACHTELD, dochter van den heer van Steinfurt, gehuwd met JAN, 8sten heer van Heusden.

Der ouders, grootouders en oudgrootouders van JOHANNA, dochter van heer van Altena, gehuwd met ROBBERT, 9en heer van Heusden.

Der ouders van CRISTINA, dochter van den graaf van ARENSBERGE, gehuwd met JAN, 11en heer van Heusden.

Der ouders en grootouders van ELISABETH, dochter van den graaf van Leiningen, gehuwd met WILLEM, 12en heer van Heusden.

Der ouders, grootouders en oudgrootouders van MARIA, dochter van den graaf van Salm, gehuwd met ARNOUD, 13en heer van Heusden.

Huwelijken te Batavia gesloten. Gaarne zoude ik door middel van den *Navorscher* de namen vernemen dergenen, die te Batavia gehuwd zijn tusschen de jaren 1660—1704, even als er eene lijst van voorkomt in den *Navorscher*, 1865, bl. 246 over de jaren 1622—1660.

P.

Wapen met pelikaan of zwaan. Van welk geslacht is het volgende wapen: veld van azuur, beladen met een witten pelikaan of zwaan, bek en pooten van keel; boven regts in het veld eene gouden ster.

's Gravendeel.

Geslacht Boellaard en Van Doorn. Wie waren de respective ouders van DIRK BOELLAARD en ALIDA VAN DOORN, echte lieden, in 1729 te Meerkerk (prov. Zuidholland) woonachtig?

Tevens zou ik gaarne willen weten, of gemelde ALIDA VAN DOORN tot die familie VAN DOORN behoorde, die tot wapen voerde een burgt in natuurlijke kleur op een veld van goud.

BUSCANDO.

Wapen op een rustbank. Op een rustbank, kennelijk uit den tijd van FREDERIK HENDRIK, ziet men het volgende wapen gebeeldhouwd:

Gedeeld. Boven gesneden. 1. drie negerkoppen met band of diadeem, geplaatst 2 en 1.

2. een druiventros.

Onder: twee golvende dwarsbalken.

Een baronnenkroon en daaruit komende een neger met een pijl in de regterhand.

Kleuren zijn niet te zien.

Wanneer men eenigzins spoedig kon opgeven aan welk geslacht dit wapen toebehoort, zou men zeer verpligten

F. O.

Tot (vgl. XV. bl. 94; XVI. bl. 222). Het zij mij vergund, op het door den heer KRAMM t. l. a. pl. bijgebragte aan te merken, dat dat voorbeeld niet zeer afdoende is, ten zij men daarbij konde opgeven de verschillende jaren, waarin de bedoelde familieportretten geschilderd zijn, daar het zeer ligt mogelijk is, dat het portret van den vader werd geschilderd in den tijd, toen deze nog slechts geregtigd was *tot* het ouderlijke goed, en die van de zoons later, na den dood van hun vader, toen zij in het bezit *van* het goed gekomen waren. Welligt dat sedert dien tijd alle de descendenten den naam van het goed bij hun familienaam voerden. Men mag ook betwijfelen, of zoodanige aanteekeningen op portretten tot goed bewijs voor of tegen het beoogde gebruik, kunnen dienen.

V. D. N.

Een tweetal wapens. Van welke geslachten zijn de volgende wapens:

1°. Fasce van zilver en sabel van vijf stukken, waarvan drie van sabel, de onderste beladen met een croissant van zilver; tot schildhouder twee wildemannen in natuurlijke kleur, omgeven met een krans van sinopel: gedekt door een zilveren helm.

2°. Van sabel, beladen met drie leeuwenkoppen van goud, tot vizier een zilveren helm, gedekt door een leeuwenkop van goud.

's Gravendeel.

Geslacht de Munck (vgl. XIV. bl. 315; XV. bl. 57, 88). In 1739 was GUILLELMUS DE MUNCK „ontfanger van de jaerl. cheyns van de polders den Rooden Moer, St. Gillesbrouck, etc. in de Oostvlaemsche gemeente van St. Gillis, ten behoeve van de abdy van St. Pieters te Gent." Aanteekening van P. C. VAN DER MEERSCH,

Inventaire des Cartes et des Plans, conservés aux Archives de la Flandre-Orientale, accompagné de notes et d'éclaircissements, page 136. Gand, 1850.

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

Geslacht de Munck. In de Predik- nu hervormde kerk te Hulst liggen deze grafsteenen:

a. Hier leyt begravē HERMAN VAN STELANDT sterft anno xv^{c}xxxviij 21 Septr ende Jonkvr. JACOMINA DONAES sterft 4 [nov. 1541].

b. Hier leet begraven JOOS VAN STEELANTS sterft a°. 1538 28 merte ende ELIJZABETH MERTENS sijne huysvrouw sterft 1552 17 Januari. Wapen Steeland en Mertens.

HERMAN was baljuw van Hulst en IV amb., baron van Perck, zoon van JAN heer van Ten Rijen en CATHARINA DE NEVE; hij was geh. met 1°. JOSINA DE MUNCK, 2°. JACOBA, dochter van DONAES VAN LIEVEN en MONICA SICLEERS; hij had een zoon HERMAN en een bastaardzoon HELLIN, ontvanger van den polder van Namen, geh. 1°. met N. DE MUNCK en 2°. met MARIA VAN BERCHEM. Hij was schepen van Hulst in 1546 en 67.

JOOS VAN STEELAND was schepen van Hulst in 1531 en 34 even als FRANÇOIS in 1546 en 49, JAN in 1528 en 36 en MICHIEL in 1576.

F. CALAND.

Geslacht de Munck. Den 11^{den} julij 1665 is in de weeskamer van Gouda gebragt *f* 4,70 uit den boedel van WILLEM CORNELISZ. MANSHOOFT ten behoeve van 1°. GERRIT CORNELISZ, 2°. CORNELIA ARIENSdr., 3°. BASTIAANTJE ARIENSdr. en 4°. de kleinkinderen van HENDRIK CORNELISZ MANSHOOFT. Bij testament, op 23 december 1660 voor den notaris STRAF IN 'T VELD en getuigen te Gouda gepasseerd, benoemde de erflater voor een derde zijn broeder GERRIT MANSHOOFT tot zijn erfgenaam, tot het tweede derde deel benoemde hij de twee kleinkinderen van zijn broeder ARIE CORNELISZ. M. met name CORNELIA en BASTIAANTJE. Deze CORNELIA was gehuwd met PIETER STEVENS HARTSVELD of HARTSVELT en BASTIAANTJE met PIETER VAN RAEN, bij welken man zij drie dochters had: CATHARIJNTJE, geh. met HENRICHS VAN OUDSHOORN, MARIA, geh. met HENRICH HENRICHS, en NIESJE PIETERSdr. V. RAEN. Het laatste derde maakte hij aan de kleinkinderen van zijn broeder HENDRIK CORNELISZ M. Dat werd in zes deelen gesplist: 1°. AALTGEN CORNELIS DE MUNNIK, geh. met THONIS ARIENS STORM, 2°. TRIJNTJE C. DE M., geh. met JACOB HENDRIKS VERHOOCH, 3°. CORNELIS, 4°. JAN, 5°. CLAARTJE en 6°. SAETJE C. DE MUNNIK. Zijn broeder PIETER CORNELIS MANSHOOFT sloot hij van de erfenis uit.

10 Aug. 1735 id. te Middelburg *f* 6,98 van JAN LEFFENS ten behoeve van JANNA en ADRIANA LEFFENS, kinderen van JAN LEFFENS en ELISABETH DE MUNCK.

Extract uit het register van leveringen van Nisse in dato 4 january 1794:

Compareerden ter vierschaare voor bailliu en scheepenen der heerlijkheid Nisse de heeren ANTONY NOORTHOEVE en CORNELIS VAN DE VOORDE in qualityt als erfgenamen en voogden met monsieur MARYNUS BOGAART, in zijne qualityt als aangestelden voogd, over de minderjarige weesen en uyt dien hoofde erfgenaamen ten boedel van juffrouw ELISABETH DE MUNCK weduwe van ADRIAAN JASPERS, overleden te Goes, enz.

M. D. V.

Geslacht Hooft (vgl. XIII. bl. 346, 378; XIV. bl. 28, 89, 150). In de *Verscheyden Nederduytsche Gedichten*, Amst 1651, kl. 8°. vindt men op bl. 61 een gedicht, onderteekend G. S. (volgens het register G. STAEKMANS), Aen Juffr. H. HOOFT, op 't overlijden van haer oudste Dochter Juffr. GEERTRUYD HOOFT. Uit het gedicht blijkt dat genoemde juffr. HOOFT eerst haar man en toen een van hare drie kinderen verloren had. Wie was deze juffr. HOOFT?

Geslacht de Roovere te Dordrecht en 's Hertogenbosch (vgl. XVI. bl. 23, 91). In de *Grafschriften der Prov. Antwerpen*, dl. II. bl. 425 komt de afbeelding voor eener grafzerk in de St. George kerk te Antwerpen, zijnde een wapen met drie gouden molenijzers, geplaatst 2 en 1, op een veld van keel, gedekt met een gesloten helm zonder helmteeken, met afhangende dekkleeden. Daaronder:

hier leet begraven Jonck
heer JACOB DE ROOVERE
sterf den 12 February A°
1572 stilo romano
eñ Jonffrou JOHANNA KEY
NOGHE syn huysvrouwe
sterf A°
Desen serck is vernieut den
17 Meert 1658.

Onder dit grafschrift is een ruitschild, geheel blind. De zerk heeft voorts vier hoekschilden, waarvan dat in den linker bovenhoek het wapen van DE ROOVERE bevat, de overige drie blind zijn.

Hierdoor wordt dus bevestigd het vermoeden van M°. t. l. a. pl., dat de vrouw van JACOB DE ROOVERE, KEINOGHE heette.

Is het ook bekend, welke wapens de op de grafzerk niet ingevulde schilden zouden moeten bevatten?

Kan DIRCK DE ROOVERE ANTONISZ., die van 1624 tot 1628 schepen was te Gorinchem en die hetzelfde wapen voerde (zie *Navorscher* dl. XIII. omsl. n°. 5) ook een kleinzoon van JACOB geweest zijn?

Geslacht de Roovere te Dordrecht en 's Hertogenbosch. Dewijl SMALLEGANGE het wapen van DE ROOVERE »d'azur à 3 fers de moulin d'or" geeft, onderstel ik, dat de baljuw van Zieriksee, jhr. WILLEM DE ROOVERE, wed^{r}., geh. 29 sept. 1585 met MAGDALENA DE FLORIJ, wed^{e}. en hun zoon ANTONIE, gedoopt 19 oct. 1586 aan het geslacht verwant is, dat te Dordrecht en te 's Hertogenbosch woonde.

F. CALAND.

Familie la Coste (vgl. XVI. bl 30, 91, 149, 187, 220, 280). In het chronologisch overzicht 1864—1865, achter den *Nieuwen Gentschen almanak* voor 1866 staat:

1865 2 maart. De Gepensioneerde luitenant-generaal LA COSTE, opperbevelhebber der burgerwacht van Gent, sterft aldaar in den ouderdom van 70 jaren. De Heer LA COSTE was geboren te Gent, had onder NAPOLEON I en WILLEM I gediend en was commandeur der Leopoldsorde, ridder van het Eere-legioen en gedecoreerd met het herinnerings-kruis.

F. CALAND.

Geslacht Fagel (vgl. XVI. bl. 216, 285). Dit geslacht is uit Vlaanderen. In 1584 tijdelijk te Antwerpen. Zie *Archives de la maison d'Orange,* par M. GROEN V. PR., Série I. T. VIII. p. 395 De FRANÇOIS FAGHEL, aldaar in den brief van dominus J. BOLLIUS vermeld, was misschien uit Gend en hield zich welligt tijdelijk op te Antwerpen, hij was althans bevriend met dom. BOLLIUS. — Er bestaat een belangrijk huisarchief van dit geslacht, thans berustende bij den eenigen afstammeling daarvan, m^{r}. FR. H. R. R. baron FAGEL, te 's Gravenhage, geboren 15 october 1828.

L. B.

Geslacht Hochepied (vgl. XV. bl. 380; XVI. bl. 91, 184, 220). Heeft de schrijver van dit artikel ook al geraadpleegd het belangrijke geschrift van prof. P. BOSSCHA te Deventer, *Geschiedenis van oostelijk en noordelijk Europa,* Zaltbommel 1860, waarin die familie dikwijls vermeld wordt? Zie ook de aankondiging daarvan in den *Konst- en Letterbode* 1861, bl. 29—31.

Geslachten Witte, Eyck en Bercheyk (vgl. XVI. bl. 89, 217, 279; XII. vr. van bijz. bel. XXXIV; XVI. vr. v. bijz. bel. X). JAN DE ROEVER ANTHONISZ., weduwenaar van MARIJTJE VAN HASSELT, is gehuwd te Rhenen 19 febr. 1603 met ELISABETH BARTHOLOMEUSD. VAN BERGEYCK.

Gedoopt te Rhenen 4 april 1649 MARGRIET, dochter van den advocaat BARTHOLOMEUS BERGEYCK.

Gedoopt aldaar 19 junij 1653 KAREL, zoon van denzelfden.

Uit het trouwboek dier stad blijkt, dat den 9 martii (....) attestatie op Utrecht is afgegeven aan m^{r}. BARTHOLOMEUS BERGEYK, licentiaat in beide regten, ook advocaat van de E. Hove van Utrecht, wonende aldaar en joffr. GEERTRUIJT VAN HEURN (of HEREN) ook aldaar wonende.

Geslacht de Cocq (vgl. XV. bl. 283; XVI. bl. 89). Zie over een en ander dit geslacht betreffende de *Dietsche Warande* 6^{e} deel bl. 128 en v.; alsmede *Zelandia Illustrata,* bl. 98, 111, door m^{r}. LANTSHEER.

Breda. C. VAN MAANEN.

Ouders van Catharina en Jacoba van Orleans (vgl. XV. bl. 283, 377; XVI. bl. 88). In het trouwboek der stad Zieriksee zag ik, dat JACOBA D'ORLEANS uit Middelburg 6 sept 1659 ondertrouw deed met JACQUES DE WITTE, burg^{r}. van Zieriksee, ontv^{r}. Oosterschelde, heer van Haamstede. Doordien op het wapenbord van haar zoon RUTGER MOGGE VAN HAAMSTEDE † 2 nov. 1729, burg^{r}. van Zieriksee 1720 en 1726, hare kwartieren voorkomen, ORLEANS, VAN BERESTEIN en CATS, onderstel ik, dat zij eene dochter is van HELENA CATS [d^{r}. van LEONARD raad van Vlaand. en JACOMINA VAN MUIJLWIJK, d^{r}. van FRANK en HELENA COOL] en van KAREL VAN ORLEANS, zoon van DAVID, schepen van 't vrije van Sluis, beide † 1647. — LEONARD CATS en JACOMINA VAN MUIJLWIJK hadden behalve HELENA, nog eene dochter CATHARINA, naar wie de zuster VAN JACOBA VAN ORLEANS denkelijk zal genoemd zijn.

F. CALAND.

Het geslacht van Wissekerke (vgl. XV. bl. 373; XVI. bl. 87). De doop- en trouwboeken der stad Zieriksee geven: Jonkvr. AGATHA VAN WISSEKERKE van Bergen op Zoom, huwt 1 nov. 1587 met jh^{r}. HENDRIK DE POTTERE, j. m. van Antwerpen, kapitein eener komp. voetvolk.

JACOB ged. 7 april 1591.

MARIA ged. 3 jan. 1593, get. JACOB DE

POTTERE (misschien de raad in 1582 en schepen 1587 van Utrecht). Deze MARIA huwde met ridder JOHAN KONIJER, zie *Prov. Zeeland* bl. 201, door J. DE KANTER PHILZ en J. AB U. DRESSELHUIS.

SUZANNA DE POTTERE, d[r]. van ROELAND, pensionaris van Zieriksee, huwde 26 mei 1585 jonkh[r]. JASPER VAN VARICK, momboir van 't vorstendom Gelre en het graafschap Zutfen, eenigen zoon van PIETER VAN VARICK, in zijn leven gouverneur van Orangien, wonende tot Arnhem

Weet iemand het wapen van den ridder KONIJER, alsmede nog meerdere bijzonderheden over het geslacht DE POTTERE, die »de sable au chevron d' argent acc. de 3 seaux d' or" voerde?

Sas van Gent. F. CALAND.

Geslachten Mathias en Sandra (vgl. XV. bl. 254, 367; XVI. bl. 27). Bij de oprigting van het natuurkundig genootschap door eenige dames te Middelburg 6 aug. 1785, werden tot ordinaire leden benoemd mevr. S. C. MATHIAS wed. POUS; tot directrice, tot ult°. april 1786, mevrouw A. M. MATHIAS POUS geb. STEENGRACHT. [Was zij de wed[e]. van BONIFACIUS of van JEAN CONSTANTIJN MATHIAS POUS?]

3 julij 1656 huwde te Zieriksee .... SANDRA van Middelburg met MARGARETHA BOLLE, en in 1657 werd ESDRAS (?) SANDRA, geb. 1635 te Middelburg, burger van Zieriksee.

F. CALAND.

Geslacht Röver (vgl. XV. bl. 347). Tot het vinden van een antwoord op deze vraag zullen misschien de volgende uittreksels uit verschillende genealogiën van dienst kunnen zijn.

JAN HULFT (zoon van PIETER en bewindhebber der oostind. comp. te Amsterdam, en van JUDITH JANS SMITT, was raad en bewindhebber der oostind. comp. te Amsterdam en was dit nog toen hij overleed in 1677. Hij had gehuwd MARGARETHA KLOECK [dochter van PIETER JANSZ. KLOECK en JANNETJE HOOFT CORNELISd.] geb. 1617; zij wonnen 4 kinderen.

1. PIETER HULFT, schepen te Amsterd. 1684, gehuwd met SUSANNA LOOTEN. Hij overleed 7 junij 1694.

2. JOHAN HULFT, overl. 12 maart 1708, was resident van den staat te Brussel.

3. JOHANNA HULFT, huwde met PIETER RENDORP JOACHIMSZ, geb. 10 julij 1649 en overleden 1698, waarvan JOACHIM, MARGARETHA en BRIGITTA.

4. BALLICHTJE HULFT, huwde met GERARD ROOVER VALERIJZOON, commissaris van den hertog van Sel [1]) zonder oir.

JOACHIM RENDORP [zoon van PIETER RENDORP en JOHANNA HULFT], heer van Marquette, geboren 1671, stierf 1730, gehuwd aan CATHARINA MEIJNDERS [dochter van GERARD MEIJNDERS en ELISABETH ROOVER], geb. 1661, overl. 1740, waarvan PIETER RENDORP.

Jonkvr. JACOBA MARIA DE JONCHEERE [dochter van jonkh. JACOBUS, raad en vroedschap te Utrecht, en jonkvr. LIDIA MARIA BODDENS], geb. 6 sept. 1737, overl. te Utrecht 15 junij 1761, was gehuwd aan JACOB ALBERT VOS (zoon van JOHANNES VOS en JACOBA SUSANNA DE REUVER) hoogleeraar in de godgeleerdheid te Utrecht en aldaar overleden 10 maart 1795, zij hadden 9 kinderen.

Behoort tot deze familie GERARD ROVER, die door LUDOLF SMIDS in zijne *Schatkamer* bl. 387 vermeld wordt?

Geslacht Wopkens. Kan iemand mij eenige bijzonderheden mededeelen aangaande dit geslacht?

Mij is bekend: 1°. DOMINICUS WOPCONIS of VOPCONIS, in het laatst der 16[e] eeuw predikant te Finkum, classis Leeuwarden en in 't begin der 17[e] eeuw te Welsrijp, classis Franeker.

2°. FOPKE WOPKES, geboren 1614, gehuwd 24 junij 1636 met WOLTER WOLFFGANCK, en overleden in 1652.

3°. SAMUEL WOPKENS, van Amsterdam, tusschen 1715 en 1754 predikant te St. Philipsland en St. Laurens in Zeeland.

Weet men ook het familiewapen op te geven?

B. N. R. T.

Van Beijlanus. Op zijde geborduurd, heb ik twee naast elkander geplaatste wapens voor mij. Het eene is het wapen der friesche (in Zieriksee nog levende) familie VAN BEIJLANUS, echter zonder de *fasce en devise d'or* (zie *Armorial général*); het andere is:

Coupé: 1°. d'azur au cygne d'argent, becqué de gueules, nageant sur une mer de sinople; 2°. d'argent à 3 trèfles de sinople.

Van wien is dit? Het register der fam. VAN BEIJLANUS wordt door FERWERDA opgegeven.

Van wie is v(ICENTIA). J. BALFOUR, geh. met GERARD VAN BEIJLANUS 20 junij 1770 te Bergen op Zoom, eene dochter? Ik meen dat zij eene kleindochter is van JOHAN

---

[1]) Het schijnt mij toe dat er *Sel* staat, maar het schrift is onduidelijk en het kan daarom wel iets anders zijn.

BALFOUR, luit. kol., commandeur van Sas van Gent, geh. 3 jan. 1711 te Zieriksee met VICENTIA MOGGE, d^r. van JOHAN en zijne tweede vrouw ANNA POUS.

F. CALAND.

Geslacht Rodenburgh. Door middel van dit tijdschrift zou men gaarne verkrijgen eene genealogie dezer familie, vollediger dan te vinden is in de *Dietsche Warande*, jaargang 1861. ANDANTE.

Geslacht Mollerus (vgl. XVI. bl. 94). Zou P. P. (of iemand anders) ook in staat zijn en zoo goed willen wezen om mij (hetzij door middel van dit tijdschrift, hetzij regtstreeks) mede te deelen wie van JOHANNA MECHELINA BOONACKER, in 1747 met JOHAN FLORENS MOLLERUS gehuwd, de vader was en wat er verder van haar of hare betrekkingen hem bekend mag zijn? Verder of JOHAN FLORENS MOLLERUS, in 1751 geboren, gelijk waarschijnlijk is, haar zoon was, en eindelijk in welke betrekking JOHAN FLORENS MOLLERUS, zoo als blijkt uit advertentie in de *Haarl. courant*, op 30 nov. 1845 op den huize Averenk bij Hengelo overleden, tot bovengenoemde stond, en of van hem nog nazaten in leven zijn en welke?

Enkhuizen. V. F. J. BOONACKER.

Geslacht Bax (vgl. A. R.; XIV. bl. 247; XV. bl. 251, 317; XVI. bl. 153). Den 15 julij 1784 is in de weeskamer te Rotterdam gebragt *f* 3.15, ten behoeve van ARY BAX, zoon van ARY en MARIGJE BERNTS.

21 april 1796 id. *f* 3.00, uit den boedel van ARY VERWOERT voor een der kinderen van A. VERWOERT en IDA BAX. Den 23sten junij 1810 is het aandeel van THOMAS VERWOERT een der twee kinderen van hen afgegeven.

5 maart 1788 id. *f* 3.00 uit den boedel van JAN FREDERIK DE WOLFF, ten behoeve van WILLEMIJNTJE DE WOLFF, dochter van J. F. DE WOLFF en JOHANNA BAX.

28 sept. 1731 id. te 's Gravenhage *f* 77.88 uit den boedel van JANNETJE GOVERTS VAN DEN BOS, eerder wed. van CORNELIS BAX, laatst echtgenoot van JAN GEERLING, ten behoeve van AART en GEERTRUI BAX. De erfgenamen schijnen nog eene zuster gehad te hebben, geh. met FREDERIK VAN OORSCHOT. M. D. V.

Geslacht Buys (vgl. VI. bl. 268; VII. bl. 155; XVI. bl. 29, 186). Den 3^den jan. 1732 is in de weeskamer te Brielle ingebragt *f* 3.00 uit den boedel van ELDERT BUYS, ten behoeve van SUSANNA BUYS, kind van E. B. en GEERTRUY VAN DER HART.

22 november 1737 id. *f* 6.30 van CLAAS VAN EYSDEN, ten behoeve van EVA, JAN en ADRIAAN VAN EYSDEN. Hunne moeder heette MARIA BUYS.

7 febr. 1809 id. van de Rijp (Noordholland), *f* 28.65 van ANTJE WITTEBROOD, huisvrouw van PIETER BUYS, ten behoeve van JACOB, ANTJE, MAARTJE, JAN en WILLEM BERKHOUT. De ouders der erfgenamen waren JAN BERKHOUT en GRIETJE WITTEBROOD, naderhand gehuwd met PIETER BUYS.

M. D. V.

MENGELINGEN.

Vlaggen en wapens in den Nederlandsch-Indischen Archipel (vgl. XVI. bl. 156). Of Samarang en Soerabaija al dan niet stedelijke vlaggen bezitten is mij onbekend; maar wel weet ik, dat aan de schutterij van eerstgenoemde hoofdstad een vaandel is uitgereikt, prijkende met het stadswapen; waarvan eene beschrijving voorkomt in het *Tijdschrift voor Indische taal-, land- en volkenkunde*, XI. bl. 440.

In hetzelfde tijdschrift, IV. bl. 284, vindt men almede eene beschrijving van het wapen der stad Batavia.

Het stedelijk wapen van Soerabaija, of beter gezegd, de daarin geplaatste krokodil en visch (zinspelende op den naamsoorsprong der stad) heeft eenige jaren geleden aanleiding gegeven tot een twistgeschrijf in het toenmalige *Soerabayasche advertentieblad*, dat ik thans niet in de gelegenheid ben te raadplegen, zoodat ik de juiste data en nummers der bladen niet kan opgeven. Ik meen evenwel, dat dit in 1850 of 1851 heeft plaats gehad.

Ik maak van deze gelegenheid gebruik, om voor zoo veel noodig, de aandacht te vestigen op de tot de rijkssieraden van het vorstendom Boni behoorende vlaggen van den admiraal SPEELMAN, beschreven en afgebeeld in het XVe deel van bovenvermeld tijdschrift.

Batavia. J. S. VAN COEVORDEN.

Meester van de academie. Den 8^en dec. werd in de kerk te Filippine begraven: IGNATIUS DE LANDE, luitenant en m^r. van de academie, geh. geweest (meen ik) met ANNA BOURGOIS.

Wat is meester van de academie?

F. CALAND.

GESCHIEDENIS.

De klokkespelen in Nederland. Nederland heeft thans vele klokkespelen, en die welke door de gebroeders FRANS en PIETER HEMONY te Amsterdam gemaakt zijn, kunnen onder de voornaamste gerangschikt worden.

Over het maaksel en de zamenstelling der oudste beiaarden en de verbeteringen daaraan langzamerhand aangebragt, is het bijna onmogelijk iets stelligs mede te deelen. De voornaamste redenen daarvan zijn: 1°. Dat er in de archiven waar contracten berusten geene wezenlijke inlichtingen voorkomen over de innige zamenstelling van het klokkespel, dat reeds in de XVI[de] eeuw gemaakt werd op eene kleine schaal, zoo als het heden nog in gebruik is. 2°. Dat vele stads- en kerkarchiven zijn verloren gegaan. 3°. Dat de oude geschiedschrijvers weinig of niets over het zamenstel daarvan vermelden.

Wij hebben menigvuldige oude archiven en kronijken doorbladerd, ook verscheidene oudheidkundigen van verschillende steden hebben deze geraadpleegd, maar men heeft er niets bijzonders aangetroffen over dit speeltuig. De contracten handelen over de zwaarte en stof der klokken, haar gewigt, over de levering van ijzer en andere materialen.

Niet minder onmogelijk is het, breedvoerige verhandelingen over de klokkespelen van alle steden en dorpen mede te deelen. Hier bestaat op vele plaatsen hetzelfde beletsel, namelijk het gemis van archiven. Wij hebben reeds in *Cæcilia* eene nota geschreven over het oudste speeltuig van Nederland, dat in de XII[de] eeuw bestond op het klooster te Egmond.

Het voornaamste van den inhoud dezer verhandeling hebben wij geput uit het werk vervaardigd in Nederland door den bekenden CORNELIUS VAN HERK, welk boek de vertaling bevat der latijnsche handschriften van JAN VAN LEIDEN, prior der Carmeliten, die omstreeks 1450 geboren werd. In dit zeer belangrijke werk over Egmonds klooster wordt duidelijk vermeld, dat de abt FRANCO (die van 1182 tot 1206 regeerde) de poort, den toren en het klokkespel liet maken.

Sommige personen beweren, dat men aan dit geschrijf geen geloof kan hechten, en dat de vertaling in de nederlandsche taal niet dan onder voorbehoud kan aangenomen worden.

Was het bedoelde speeltuig een speelwerk met cylinder of klavier? Hierover kunnen wij niets bepalen. Onze voorgangers, J. P. FISCHER (bekwaam klokkenist en organist op het einde der XVII[de] eeuw), te Utrecht geboren en aldaar in 1778 overleden, VAN HERK en HOFDIJK, mannen die als kundig bekend staan, hebben reeds het klokkespel van Egmond beschreven. Het valt noch in ons karakter noch in onze gewoonte van schrijven, feiten door anderen medegedeeld, losweg te betwijfelen of te verwerpen, wanneer wij geene officiële stukken onder het oog hebben die hunne verhalen weêrspreken. Wij gelooven dat elk weldenkend mensch onze gevoelens zal toejuichen.

Gaan wij over tot de opgaaf der klokkespelen.

Amsterdam. In december 1655 werd de beroemde FRANS HEMONY, wonende te Zutfen, door de burgemeesteren van Amsterdam verzocht zich aldaar te vestigen, en benoemde men hem tot stads klok- en geschutgieter, onder voorwaarde, dat hij al de werken, door hem voor de stad of particulieren te maken, goed en goedkoop zou volbrengen, en tevens met bepaling, dat hem daartoe door de stad een huis, geschikt voor zijn werk, zonder huur zou aangewezen worden. Het is HEMONY [1]), die al de klokken en speelwerken in Amsterdam verbeterd en vernieuwd heeft, en wij laten hiervan eene rekening volgen.

»Aan FR. HEMONY voor leverantie van klokken 17,015 guldens, 8 stuivers." Stads rekening van 1660.

»Met F. HEMONY afgerekend. Het voornaamste door hem gemaakt, is het speelwerk in den Oudekerkstoren, hebbende gekost 28,716 gulden." Aanteekeningboek van secretarissen, 1660.

Er zijn 36 klokken. Elke klok had twee hamers. Men stelde in dien tijd op den uurrammel psalmen en lofzangen, en men speelde wel *Maijliedjes* en andere vermakelijke deuntjes.

GUICCIARDINI schrijft in zijn overzigt van Amsterdam: »In den selven (Oude kerk) behalve de groote klocken ende ure wercken, die men van buiten siet, zijn vele clocxkens die met eene bequame tempering der toonen alsoo ghestelt zijn, datse met een lieffelijck accoort elcke ure lustichlijck voorspelen, ende de selve in halve uren deijlen, met groote vermaeckinghe der aenhoorders."

[1]) HEMONY heeft bijna al de klokken in Amsterdam gegoten of hergoten.

In de XVII^{de} eeuw werden veeltijds de wijzen op den uurrammel zes of acht maal, ja meer, jaarlijks veranderd.

Thans zijn er nog vijf klokkespelen in Amsterdam, te weten: op den toren van het koninklijk paleis, op de Oude kerk, Westerkerk, Zuiderkerk en de Munt. De klokkenist van het paleis wordt bezoldigd door Z. M. den koning, de overige door de stad.

Het fraaie en kunstige klokkespel op het paleis (vroeger stadhuis) heeft eenen trommel, in 1663 geplaatst, die $^1/_2$ voet groot over 't kruis is. Deze weegt 4,474 ponden en is voorzien van 7,200 gaatjes tot het versteken der noten. Men schrijft, dat JAN ADRIAANSZOON LEEGWATER de maker is van het uur- en speelwerk (oude) op den toren der Zuiderkerk.

Men beweert, dat reeds vóór 1450 een voorslag, bestaande uit eenige toonen, op de Oude kerk aanwezig was, en dat de stadsrekeningen van dien tijd vermelden eene betaling van vier stuivers aan den *beijerman*, en wel op St. Jeroenen dag. In 1560 is deze toren afgebroken [1]).

Amersfoord. Het klokkespel van O. L. Vrouwen toren is door F. HEMONY in 1658 geplaatst. Er zijn 33 klokken, en het geheel weegt over de 20,000 ponden. In 1601 is er aldaar een nieuw uurwerk gemaakt.

Arnemuiden (Zeeland). Deze gemeente heeft een der oudste klokkespelen van Nederland; het is gemaakt in 1583 door den bekenden klokgieter J. C. PETRUS VAN DEN GHEIN van Mechelen. Het bestaat uit 19 klokken met het wapen der stad versierd. De trommel is in ijzer, zoo als alle van dien tijd. Dit werk dient enkel voor uurrammel.

Alkmaar. In 1541 zijn op den toren van het Heiligegeesthuis elf klokken tot het voorspel opgehangen, makende een octaaf uit. De organist IJSBRANDT was aangesteld als klokkenist en had 6 gulden 's jaars, en was gelast drie maal ter week te beieren. In 1558 werd de klokkenstelder uit den Haag ontboden om den nieuw gemaakten voorslag te bezigtigen.

Vroeger bestond er een speelwerk op St. Laurens toren, en wel van 32 klokken. Zes klokken hebben dubbele hamers, en men leest daarop: JACOB SONNEMAN *me fecit Alcmaar* 1692.

Een oud speelwerk van 18 klokken heeft bestaan van 1600 tot 1685 op den Waagtoren. De klokken wogen te zamen 13,605 ponden. Het was gemaakt door WIGGER ALBERTSZ. De trommel was zeer kunstig gemaakt.

[1]) De beste bekende klokkenisten van Amsterdam zijn NOUTS, VERBEEK en POTHOLT.

In 1671 is men genoodzaakt geweest een nieuw speelwerk te maken, en was PETER HEMONY (broeder van FRANS) reeds belast met het maken van een nieuw akkoord klokken, van 32 toonen, wegende 11,618 ponden, maar eene bijzondere reden heeft de magistraten niet toegelaten het te doen vervaardigen. In 1683, op verzoek van den kundigen organist en klokkenist, GERARD VAN DER WITH, die in 1684 eene jaarwedde van 500 gl. had (een zeer hoog traktement voor dien tijd), werd er besloten een nieuw klokwerk op den waagtoren te doen hangen, en de bekende klokgieter CLAUDY FREMY, leerling van HEMONY, werd hiermede belast. Het speelwerk bestond uit 35 klokken, wegende 14,300 ponden. Door zijne onkunde en onvoorzigtigheid is het speelwerk niet aangenomen. Een handschrift zegt hieromtrent: »In 't begin van slagtmaand 1685 heeft de klokgieter begonnen dezelve te accordeeren, doch vermits zijn onkunde en onvoorzigtigheid in 't uitdraayen niet konde opleveren, overzulks hebben den 23 van hooymaand des jaars 1687 aan MELCHIOR DE HAZE, klokgieter te Antwerpēn, besteed een accoord klokken van het zelve gewigt, hetgeen geleverd werd in 1688. G. VAN DER WITH, DAVID SLECHTENHORST (org. en klok. te Leiden) J. CLASE priester te Haastrecht, zijn naar Antwerpen vertrokken om met vijf speelkunstenaars van Antwerpen het speelwerk te keuren. Het werd goed gekeurd en is den 28 van oogstmaand met een schip in Alkmaar aangekomen, waar duizenden menschen zich hadden verzameld. Op 26ste der volgende maand heeft VAN DER WITH voor het eerst gespeeld van 3 tot 4 uren, onder een toeloop van geheel de stad en omliggende dorpen. De schoone trommel is door WILLEM SPRAKEL van Haarlem gemaakt."

Arnhem. Hier pronkt sedert 1650 op de Groote kerk een kunstig speelwerk door de gebroeders HEMONY vervaardigd. Het bestaat uit 35 klokken, wegende 25,143 ponden.

Het wordt onder de schoonste speelwerken van Nederland gerekend.

Brielle. Op de parochiekerk bestaat een goed uurwerk en klokkespel van 2 octaaf, gegoten door F. HEMONY.

Bergen op Zoom. Deze stad was reeds vroeg in bezit van eenen beiaard; de kerkrekeningen toch der cathedraal van Antwerpen melden op het jaar 1562.

»Item HANSEN den blaser gegeven om teergelt om den beyaerder van Bergen op Soom te halen."

»Item den beyaerder van Bergen op Soom pro expensis et laboribus, gegeven VIII, samen III p. x s." De naam is niet vermeld, maar de beiaarder der stad moet

een man van talent geweest zijn, want hij was aangesteld met de klokkenisten van Doornik en Halle, om het nieuwe klokkespel van 19 klokken, gemaakt door JAN TER STEGE te keuren.

Het speelwerk van dien tijd is te Bergen op Zoom bij de belegering verwoest.

Breda. In 1511 is men begonnen een voorslag van 6 klokken te maken. In 1694 zijn al de klokken door den bliksem gesmolten, en door de milddadigheid van koning WILLEM III is de kerk herbouwd en van vele zware klokken voorzien. In 1723 is er besloten een groot speelwerk te maken, dat uit 40 klokken bestaat, meest door de burgers der stad betaald.

Delft. Delft heeft een der aangenaamste en welluidendste klokkespelen van Nederland. Het bestaat uit 38 klokken, gegoten door F. HEMONY in 1663. De schoone koperen speelton is door den bekwamen uurwerkmaker JAN VAN CALL, uit Nijmegen, gemaakt, die het eerst den koperen trommel heeft ingevoerd.

In 1538 hebben GERRIT VAN WOU en JAN TER STEGE 6 klokken geleverd aan de oude St. Hippolytus kerk, denkelijk dienende voor den voorslag.

BERGHUIS en D. SCHOLL waren bekwame klokkenisten te Delft. De eerste overleed in 1802 en SCHOLL, minder vermaard, in 1727.

Deventer. Het klokkespel op St. Lebuinus toren is in 1646 door FRANS HEMONY gemaakt en bestond uit 25 toonen, die in 1694 met negen vermeerderd zijn. Het is de eerste beiaard dien HEMONY, toen woonachtig te Zutfen, in Nederland plaatste. In 1609 werd aldaar een speelwerk van 19 of 20 klokken aangenomen door meester MATTHIJS GERRITZ. De toonen werden gegoten te Kampen door WOLTER WEGEWAERT.

Eindhoven. Op het stadhuis, dat in 1552 verbrand is en in 1555 herbouwd werd, staat een klokkespel, waarmede op jaarmarkten en vreugdetijden gespeeld wordt.

Enkhuizen. Vroeger bestond er aldaar op de Zuiderpoort een klokkespel, dat voor het welluidendste van Nederland gehouden werd, en wel zoo keurig gemaakt dat de stad Amsterdam veel moeite deed het af te koopen.

Goes. Aldaar pronkt een klokkespel, gemaakt in de voorgaande eeuw door den kundigen beiaardmaker van Leuven A. J. VAN DEN GHEYN. Het werd gekeurd door twee bekwame meesters, J. HESS van Gouda en BERGHUIS van Delft. Andere inlichtingen doen ons kennen, dat er een speelwerk van 40 toonen aldaar op de Groote kerk bestond met een ijzeren trommel. FRANS JANSZ BAKKER, klokgieter te Delft, heeft het gemaakt, en hoewel het niet zwaar is, is het echter zoo lieflijk van geluid als men zelden aantreft. In 1696 bestond er reeds op het raadhuis aldaar een speelwerk.

Gorinchem. MELCHIOR DE HAZE, de zeer bekwame antwerpsche klokkespelmaker, heeft voor de stad in 1682 een nieuw speelwerk gegoten van 25 klokken, staande op den toren der Groote kerk.

Gouda. Den 25sten nov. van 1578 heeft het stadsbestuur aan mr. HENDRICK VAN NUIJS te Hasselt (Belgie) een klokkespel van 16 klokken besteld van 12,000 ponden of 1000 ponden minder of meer. Dit speelwerk heeft bestaan tot den jare 1676, toen PIETER HEMONY werd belast met het maken van een speelwerk van 32 toonen, welke moesten wegen 10,814 ponden. Hij ontving hiervoor gl. 4,600. Thans bestaat het uit 37 klokken.

's Gravenhage. M. DE HAZE van Antwerpen, een goed beiaardmaker, heeft aldaar op St. Jacobus toren een klokkespel van 38 toonen geplaatst in 1686. Het weegt 11,075 ponden.

Grave. In 1462 moet aldaar, volgens de stadsrekening, een voorslag bestaan hebben. In 1516 was de fraaie toren met een klokkespel voorzien, dat in 1515 is gemaakt. In 1628 was het speelwerk in slechten toestand en de stadsrekeningen melden er niets over. Bij het bombardement door de Franschen in 1674, was het speelwerk niet meer bruikbaar.

Na eenige verbeteringen, door JAN ZONDAG van Eindhoven aangebragt, werd het klokkespel en de toren op bevel van RABENHAUPT door het beschieten vernield.

Reeds in 1646 maakt J. CALL een nieuwen koperen trommel van groote waarde, en ontving daarvoor 631 caroli guldens.

Groningen. Op St. Martinus toren was reeds in 1577 een speelwerk, dat beroemd was. De maker daarvan is onbekend. Het werd door brand vernield. F. HEMONY goot aldaar met medewerking van JURIAN SPRAECKEL een klokkespel van 32 toonen. Het is een zeer welluidend carillon.

Ook op den Aatoren was reeds in het midden der XVIde eeuw een klokkespel. In 1671 is het vernield door den bliksem.

Het hedendaagsch klokkespel heeft 37 klokken en in den trommel zijn 6,240 gaten.

Hulst. In 't jaar 1669 heeft PETRUS HEMONY te Amsterdam een nieuw klokkespel gegoten van 28 klokken, zoo zwaar als dat van Maastricht.

Haarlem. FRANS HEMONY heeft aldaar in 1661 een klokkespel aangenomen van 32 klokken op St. Bavo kerk. Het heeft aan de stad buiten het gewone ijzer- en houtwerk *f* 17,156 gekost.

In 1665 bestond er ook een speelwerk op de Bakenesser kerk, dat in 1795 uit den toren is genomen.

Heusden. Anno 1590 werden klokskens tot den voorslag in den stadhuistoren gehangen.

Men heeft thans nog een speelwerk op het stadhuis.

Helmond. Het klokkespel alhier in 1835 geplaatst door PETIT en FRITSEN, behoorde vroeger aan de abdij van Postel (Belgie) toe. Dit speelwerk werd te Postel geplaatst in 1627. Het werd in de fransche omwenteling van 1795 verborgen.

Hoorn. In 1528 goot GHERYT VAN KAMPEN alhier, een speelwerk van 10 klokken.

In 1532 (10 febr.) maakte men een nieuwen uurrammel, welke gemaakt werd door JACOB VAN EDAM, »een seer konstigh gewrocht en zoodanig gewerkt dat men daar allerley voisen op stellen kon." (Oude kronyk.)

In 1600 heeft WIGGER ALBERTSZ, burger dier stad, een zeer aardig en kunstig speelwerk gemaakt.

In 1670 lieten de regenten der stad een klokkespel gieten door den alom vermaarden PETRUS HEMONY. Het heeft 32 toonen. Het is zeer zuiver van toon.

's Hertogenbosch. Vóór 1584 was aldaar een voorslag, die in den brand van 25 julij 1584 vernield werd. Dit stond op St. Janskerk.

In 't jaar 1640 werd JACOB NOTERMAN te Leeuwarden gelast een nieuwen voorslag of uurrammel te maken, van acht klokken. De klokken werden gekeurd en geaccordeerd door de talentvolle klokkenisten ANTHONIUS VERBEEK van Amsterdam en J. J. VAN EYCK van Utrecht. Wij hebben de rekening onder 't oog van dezen voorslag, en de slotrekening meldt:

»Uitgegeven aen het gieten van de groote clock en andere clocken tot den voorslach beloopende de somma van *f* 9699-3-8," waarlijk voor dien tijd een buitengewone uitgaaf.

Voor nog meer geleverde klokken enz. staan er nog posten op van *f* 250 en *f* 2,845, te zamen *f* 12,794, 3 st. en 8 penn.

Dit speelwerk bestaat thans uit 40 klokken en is door NOTERMAN, HEMONY, PETIT en FRITSEN, WEYLAERT, GANDEN, J. MOOR en M. DE HAZE gegoten.

Het tweede speelwerk staat op het stadhuis, het werd gemaakt door J. SPRAECKEL voor de som van *f* 2,378, en bestond uit 12 klokken, maar het werd op 15 toonen gebragt en wel in 1649. HEMONY leverde de klokken. DE HAZE heeft later verschillende klokken geleverd, en zoo kwam dit speelwerk op 23 toonen.

Kampen. Het fraaie klokkenspel met 35 toonen wegende omtrent 50,000 ponden, is in 1662 door F. HEMONY gegoten. De trommel in koper, wegende over de 3000 ponden, is zeer zeldzaam, daar de meeste in ijzer gemaakt zijn.

Leeuwarden. De hoofdstad van Friesland had ook zeer vroeg een speelwerk, en wel op de St. Jacobs kerk, dat diende tot voorslag en tot beieren. Het werd in de XVI^de^ eeuw geplaatst. Een JAN ABSOLON, stadsklokspeler of beierman, werd gelast op hoogtijden en des zondags op een bepaald uur en op marktdagen te spelen. In 1596 waren er 12 klokken op dien beiaard. CLAUDE FREMY te Amsterdam maakte in 1686 een werk van 28 metalen klokken voor St. Jacobs toren. Het werd op 32 toonen gebragt en kostte *f* 6,432. SPRAECKEL maakte in 1692 eene grootere speelton en ontving daarvoor *f* 2,321. SPRAECKEL was een goed kunstenaar in zijn vak.

Leiden. Men had te Leiden reeds in 1411 een beiaarder. De rekeningen melden. »MCCCCXI Voorts sal men tot allen getijden beijeren, met al de klocken als men feestelijcken mach." Denkelijk werd toen op de klokken met bouten geslagen door onkundige mannen.

In 1509 was er een beierman in O. L. Vrouwen kerk.

Er was vroeger op de Saaihalle een speelwerk van zeer kleine klokken, 16 in getal, die in 1770 niet meer bestonden.

Op het raadhuis was in 1577 een speelwerk, en GERYT HENRICZ ORGELPIJP was gelast »de voisen te versteken, waar hij op stelde psalm of liedekens naer den eijsch des tijds."

Men vindt in het Dienstboek van 1577: »Op de clocken van 't voorslach te beieren Sondaechs, Donredaechs en Zaturdaechs, 's morgens van tienen tot halfftwaelfen toe, en tusschen Meye en St. Lambert, Sondaechs savonts van vijven tot zessen."

Leiden heeft een klokkespel, gemaakt in de XVII^de^ eeuw door HEMONY, bestaande uit 39 toonen en wegende 19,500 ponden.

Maertensdijk (St.). De kerk dezer gemeente had in 1696 een klokkespel.

Middelstum. HEMONY heeft aldaar in 1662 een carillon geplaatst bestaande uit 22 klokken.

Middelburg. In 1532 was aldaar GILLES de beieraar, die gelast was op de stadsklokken te beieren. Het tegenwoordige beiaardspel bestaat uit 40 toonen en is gemaakt door C. NOORDEN en N. DE GRAVE uit Amsterdam in 1714 à 1715. De schoone trommel is gemaakt door H. JOLTRAIN, meester horlogiemaker te Antwerpen, voor 17,000 gl. die ook aan het mechaniek werkte. Het werk is in Antwerpen door bevoegde mannen gekeurd.

Maastricht. Deze stad heeft twee klokkespelen, het eene op het raadhuis, het andere op St. Servaes kerk.

Dat van het stadhuis is in 1664 vervaardigd door de gebroeders HEMONY en heeft 28 klokken.

In 1767 werd A. VAN DEN GHEYN belast met het vernieuwen van het speelwerk op de Groote kerk.

Er was vroeger ook een speelwerk van 40 klokken op O. L. Vrouwen toren.

Nijkerk op de Veluwe. De bekende leuvensche klokgieter J. VAN DEN GHEYN heeft aldaar in de voorgaande eeuw een klokkespel geplaatst. Het werd gekeurd door de bekwame organisten J. HESS en BERGHUIS.

Nijmegen. Het klokkespel op St. Stephens toren is gegoten in 1738 door LA VERCHE van Luik, en werd later voltooid door VAN DEN GHEYN.

De rekeningen dier stad vermelden al in 1579 een beiaarder, meester HENRICK NOSTER.

Oudewater. GERARDUS BOTH uit Utrecht, goot aldaar een speelwerk van 20 toonen, maar er bestaan nog klokken van WILHELMUS DE WOU (1500), CL. NOORDA en DE GRAVENE, van anno 1711.

Purmerend. In 't jaar 1602 maakte WOUTER WOUTERS een speelwerk, dat vernietigd is in den brand van 1674. In 1681 werd het weder in orde gebragt en in 1729 door K. HOOG verbeterd en met eenige klokken vermeerderd. Het bestaat nu uit twee en een half octaaf.

Rhenen. De toren der Groote kerk is in 1492 gebouwd, en ter halverwege in den derden trans hangt een welluidend, maar zeer klein klokkespel, dat zich alle halfuren van den dag doet hooren, en opzettelijk bespeeld wordt op markt- en feestdagen.

Rotterdam. Het klokkespel op St. Laurens toren is vervaardigd door F. HEMONIJ in het jaar 1660, en werd in 't jaar 1662 voor de eerste maal bespeeld. Het heeft 39 toonen. De klokken zijn met het stadswapen voorzien.

De aanteekeningen leeren ons, dat het speelwerk omtrent 35,000 ponden weegt, en dat het met 15 stuivers per pond betaald werd.

Een tweede speelwerk staat op de beurs, en is in 1660 voor het stadhuis door F. HEMONIJ gegoten, waar het pronkte tot in 1829 en 1830.

Schiedam. Er bestond in deze stad vroeger een speelwerk van 11 klokken, en in 1786 maakte voor deze stad A. J. VAN DEN GHEYN te Leuven zijn 23ste speelwerk. Het heeft 3 octaven en eenen toon. De oude ton is in 1838 vernieuwd door den kundigen smid JAN STEIGERWALD te Rotterdam. Het klokkespel is redelijk goed van toon en staat een geheelen toon lager dan de tegenwoordige orchesttoon.

Schoonhoven. Op het raadhuis heeft men een fraai torentje inhoudende een speelwerk. Het is gegoten uit een stuk kanon, dat OLIVIER VAN NOORT in 1601 aan de stad vereerde.

Sluis. Op het stadhuis is een onbeduidend speelwerk, hetwelk meer schijnt te dienen tot het uurwerk dan tot vermakelijkheid. Daarbij staat een houten beeldje van omtrent een el hoog, *Jantje van Sluis* genoemd, dat bij het spelen in beweging komt en op de klokken slaat.

Sneek. Het klokkespel te Sneek is gemaakt in 1771 door JOAN CH. BORCHHARD en HARMANUS EEKHOF, klokgieter en uurwerker te Enkhuizen, en bevat 26 klokken. De trommel waarin 4,680 gaten zijn, is zwaar 690 pond.

Men heeft op al de speelwerken voor aanduiding der klokken, het duitsche stelsel van benaming der toonen. De *cis* en *dis* in den lagen bas (*ut* en *re* kruis) heeft men niet op de klokkespelen gemaakt. Bij het beiaardspel van Gouda ordonneerde QUIRINUS VAN BLANKENBURG, een der voorname organisten van Nederland (1676) de *cis* en de *dis* in den bas, maar D. SCHOLL verwierp het stelsel van VAN BLANKENBURG, die hier een klein geschrift over uitgaf, dat D. SCHOLL beantwoordde, besluitende zijn tractaat met een fraai vers, luidende als volgt:

> De *cis* en *dis* die zijn ter Gouw,
> Is dat niet een volmaakt gebouw?
> QUIRINUS geeft het woord van Ja
> Kan 't hier voor ons dan niet besta?
> Hij raad de stad (Gouda) en leid haar om
> Tot iet dat meesten tijd blijft stom;
> Ja ieder slag kost een pond groot,
> Zij hangen daar als levend dood, enz.

De stad Gouda had op verzoek van VAN BLANKENBURG de *cis* en *dis* laten gieten.

Ter Vere of Vere. Op het stadhuis was in 't jaar 1599 een sierlijke toren, waarop een kunstig klokkespel was, dat in 1736 geheel is vernieuwd, vergroot en verbeterd. Het heeft 36 klokken, en de trommel is van 38 klavieren voorzien.

Op de Groote kerk stond in 1696 boven op het portaal een horologie met speelwerk ten dienste der kerk.

Tholen. Op het stadhuis van Tholen waar zich een doorluchtig torentje bevindt, was in 1696 een speelwerk.

Utrecht. Deze stad had in oude tijden verscheidene speelwerken. In 1586 leverde THOMAS BOTH, klokgieter aldaar, een klokkespel voor St. Nikolaas kerk. Het stadhuis

was vroeger ook van een aangenaam speelwerk voorzien. Het kleine torentje, waarin dit werk stond, is in 1581 gebouwd [1]).

Deze twee klokkespelen schijnen wel tot de oudste van Nederland te behooren.

In 1690 leverde M. DE HAZE 7 klokken.

Het tegenwoordig klokkespel op den Dom is door F. HEMONY in 1663 gemaakt en weegt 32,000 ponden.

De trommel benevens het ijzerwerk zijn gegoten door SPRAECKEL te Zutfen voor eene som van 14,000 gulden. Volgens de opgaaf van FISCHER woog het geheele speelwerk 64,358 ponden. De trommel alleen weegt 4,707 ponden.

In 1588 was mr. (HENDRIK?) CORNELISZ. klokkenist. De rekeningen melden hierover: »De voorn. Mr. H(ENDRIK) CORNELISZ. 12 £ 10 sch., van 1/2 jaer gagie, vandat hij 't uerwerck op 't stadhuys waergenomen, gestelt, ende twee mael des weeks daerop gebeijert heeft tot recreatie vande borgerije."

Het klokkespel van St. Nikolaas toren heeft 23 klokken. De speelton heeft 44 maten voor het geheele uur, en 28 voor het halve uur.

De stad Utrecht ontving reeds in 1582 van J. CAPOT, koopman te Amsterdam, 27 klokken, zoodat de voorslag toen vrij belangrijk was.

Het klokkespelen werd in Utrecht zeer beoefend, bijzonder sedert het aanstellen van den voortreffelijken organist, fluitspeler en klokkenist JO. J. VAN EYCK, die in 1625 beiaarder was. De stad ondersteunde dezen in het aanleeren van het beierspel en in 1630 schafte men een klein speelwerk aan voor de leerlingen van VAN EYCK. De archiven melden: »Item, dese cameraer gestelt in handen van JOs. JAC. VAN EYCK, beijermeester, de somme van 400 £., daermede te becostigen een accoort van 30 cymbaeltjens metten appendicien vandien, omme daerop een bequaem persoon off twee te instrueren."

Er was ook in 1669 een speelwerk op St. Jacobs toren, want dit jaar ontving B. WIJNBAU 382 g. 16 st. voor het leveren van »ijserwerk en arbeitsloon."

In 1684 bevond zich een klokkespel op St. Jans kerk, en CAREL VALBEEK, klokkenist, reisde naar Amsterdam en Purmerend om een nieuw klokkespel.

C. KIST, JO. VALBEEK, J. DICX en VAN EYCK waren de voornaamste utrechtsche beiaarders.

In 1632 had VAN EYCK 80 gl. gagie, en de archiven melden: »1632. Jan. 6. JO. VAN EYCK, wordt aangenomen en te spelen op den capittels clocken, alle sondaghen ende vrijdaghen een ure voor den noen, te 11 ueren, ende alle sondach na den middach een uur. Item van Mey aen tot Doms kermis inclusive een uer alle daghen s'avonds nae den eten, ende dat voor een tractement van 80 gl."

Men ziet welke drukke rol het klokkespel had.

Later werd het tractement verhoogd en in 1681 had JO. VALBEEK als beiermeester gl. 200.

Men stelde te dien tijde zoo hoogen prijs op het klokkespel, dat in 1664, als DICX zeer ongesteld was, de klokkenist van Amsterdam ontboden werd om op het beiaardspel te spelen. DICX overleed in 1667 en D. SLICHTENHORST en C. VALBEEK vervingen hem.

Vlissingen. Vlissingen had reeds een klokkespel op den kerktoren in 1500.

In 1770 heeft A. VAN DEN GHEYN een klokkespel op de Groote kerk geplaatst van 35 klokken. De trommel is van ijzeren staven en heeft 120 1/4 maten. De toon van het speelwerk is goed.

Weesp. In 1588 heeft de stad besloten door M. ROELOFF OTTENSZ te Amsterdam een nieuw uurwerk te laten maken. [1])

In 1650 heeft het speelwerk en horologie eene aanzienlijke reparatie ondergaan.

De stad gelastte in het jaar 1676 het speelwerk over te nemen, dat bij PETRUS HEMONY (zijn broeder FRANS was reeds overleden) voorhanden was. Dit aangenaam en welluidend carillon bestaat uit 29 toonen.

In 1797 heeft KAREL CHRISTOFFEL TRAPPÉ van Amsterdam een nieuw gaand werk in het klokkespel gemaakt en het ijzerwerk vernieuwd voor de som van gl. 425. De trommel is geheel van koper.

Het oudste stuk waaruit het bespelen der klokken blijkt is van 18 febr. 1595. Het is eene overeenkomst tusschen het stedelijk bestuur en mr. PETER DIRCKS van Purmerende, die aangenomen wordt »om in der kerk op die orgel te spelen en ook op die klocken te beijeren tegen 135 gl. 's jaars." Daarvoor was hij verpligt behalve het orgel, ook zondags 's middags en 's avonds, woensdags 's middags en 's avonds op die klokken te beieren, en voorts 't voorslag van 't heel en 't half uur te versteken.

In 1598 werd JAN LUBBERTSZ van Oude-

---

[1]) In 1581 heeft PETER JANSZ., orgelmaker, aan het beiaardspel gewerkt en ontving hiervoor 160 £. Stadskameraars rekeningen.

[1]) In de conditien van ROELOFF blijkt wel niet van een speelwerk, maar er wordt melding gemaakt van *nooten*, waaruit te vermoeden is, dat aan het uurwerk een speelwerk verbonden was.

water aangesteld. Het klokkespel werd niet alleenlijk in de groote steden gebezigd, maar ook op dorpen werd het op hoogen prijs gesteld.

Zwolle. Hier bestaat geen speelwerk, maar in 1606 zijn op den St. Michiels'kerktoren 9 klokken door den bliksem vernield.

Zieriksee. Op het stadhuis bestond reeds in 1550 een middelmatig klokkespel. In 1696 was het nog aanwezig.

Zutfen. De vermaarde gebroeders FRANS en PIETER HEMONY hebben in 1645 een klokkespel op den Wijnhuistoren gemaakt van 26 klokken. Later zijn er nog 6 kleinere klokjes bijgevoegd. J. VAN EYCK en H. LUCAS, organist te Deventer, werden uitgenoodigd om het klokkespel te bespelen. De eerste klokkenist, ARENT VAN BERTHEM, werd in februarij 1647 als beiaarder aangesteld, en had 175 gl. 's jaars. In 1756 was het tractement op 450 gl. gebragt en J. C. GROENEMAN was toen aldaar organist en klokkenist.

Het geheele klokkespel kostte ruim gl. 17,000, waarlijk eene ronde som voor een klein stadje.

Zoo als wij reeds schreven, is het onmogelijk eene breedvoerige beschrijving van al de klokkespelen, en bijzonder van de oude, mede te deelen. Veel torens van kerken en stadhuizen zijn afgebroken of verbrand en veel archiven zijn verloren gegaan.

Wij sluiten hier dit kort overzigt, waaruit de lezer zal bemerken, dat het klokkespel, alhoewel het veel van zijne belangrijkheid verloren heeft, nogtans in de meeste steden voorhanden is [1]).

ED. G. G. GREGOOR.

Abr. Patras (vgl. XVI. bl. 233, 260, 290). ABRAHAM PATRAS wordt bij VALENTIJN, *Oud en Nieuw O. I.* 1724, vermeld dl. II, hoofdst. 7, bl. 26 en 27, als zijnde van Grenoble, en boekhouder en secretaris van de justitie op Amboina van 1700 tot 1703; alwaar hij ook geheimschrijver van den chineschen boedelmeester wordt genoemd, van 1695 tot 98.

Dl. I, 2de boek, bl. 376 als geheimschrijver van den landvoogd en raad der Molukkos van 1703 tot 1706.

Dl. IV, bl. 376 als opperkoopman op Java van 1722 tot 24, wanneer hij naar Bengalen is vertrokken. Zijne verdere geschiedenis zal men elders moeten zoeken, dewijl VALENTIJNS *Beschrijving* met het laatst genoemde jaar eindigt.

V. D. N.

De draaikast (vgl. IX. bl. 232, 292). In 1805, toen ik Nijmegen bezocht, stond daar op de markt eene ronde ijzeren draaikast, waarin vroeger ontuchtige vrouwen werden geplaatst, ten prooi van hen, die lust hadden de kast in beweging te brengen. Uit het archief van den magistraat aldaar zal deswegens misschien wel het eene of andere na te vorschen zijn.

Ik herinner mij in mijne jeugd, vóór 1805, vernomen te hebben, dat er ter zelfder plaatse een onderaardsche gang was, uitloopende op de rivier, waarin schuldigen aan het crimen nefandum werden nedergelaten, met een klein stukje brandende kaars. — Is daaromtrent iets te vinden in het archief daar ter stede? Misschien om of omtrent 1730.

Leiden. M..... r.

Draaikast. Ook te Nijmegen (en zoo als ik meen ook te Middelburg) stond in de vorige eeuw op de groote markt naast de waag eene draai- of drilkooi, waarin bij vonnis van den magistraat der stad vrouwen, die zich aan ontucht schuldig maakten, gedraaid of gedrild werden. Het was eene zes- of achtzijdige ijzeren kooi, welke door rondsels zeer snel om hare as gedraaid werd: in het midden stond eene bank, waarop de schuldige, bekleed met de houten *rok met de ballen,* de laatste van ijzer, geplaatst werd. Deze rok met de ballen is nog op het stadhuis voorhanden, de draaikooi schijnt verdwenen te zijn.

In de raadsignaten van Nijmegen vond men verscheidene vonnissen om *gedraaid* en daarna voor altijd uit de stad en het schependom gebannen te worden. Onder anderen:

»Jovis den 4 Augusti 1707.

»LYSBET GREVE eene publique hoer en »landtloopster, en daerenboven overtuijgt »van verleijdingh te hebben gegeven aen »de soldaten van het Schosse regiment van »den Brigadier HAMILTON, alhier guarnisoen »houdende, te debauchéren, en te doen »deserteren, is gecondemneert om in de »draij-kooy gedraijt te worden, en ANNEKEN »HILL, soo daerin heeft getrampeert, om 't »selve aen te sien: wordende beyde uyt »dese stadt en schependom gebannen haer »leven lanck geduyrende, by poene van »swaerdere straffe."

Zoo werden ook den 21 junij 1727 eene moeder en dochter »wegens ontuchtig leven

---

1) In België zijn ook menigvuldige speelwerken en wel in Antwerpen, Mechelen, Lier, Herenthals, Turnhout, Leuven, Thienen, Zout-Leeuw, St. Truiden, Tongeren, Hasselt, Ath, Namen, Gent, Dendermonde, Ninove, Sotteghem, Rousselaere, Audeghem, Harlebeke, Lessines, Diest, Brugge, Dixmude, Yperen, Thielt, Steenockerzeel, Aelst, Audenaerde, Geeraerdsbergen, Nieupoort en Ruysselede.

»gecondemneert om gedrayt te worden en »voorts gebannen op poene van swaerdere »straffen."

Den 6[den] november 1737. Een vrouwspersoon, »van welke de man weggeloopen »was, wegens haar ontuchtig leven, ten »spot van 't gemeen door 's stads dienaars »in de draykooi gedrayt met bannissement »voor al haar leven op poene van 't spin»huys."

Het laatste vonnis, dat ik vermeld vind is van den 31 julij 1754: daarby wordt »zeker vrouwspersoon reeds wegens ontucht »voor al haar leven gebannen zijnde, en »daer tegens weder ingekomen, en zoo hier »als elders dat ontuchtig leven gecontinu»eert hebbende, gecondemneert om gedraijt »te worden, en voor drie jaaren in 't tugt»huijs, voorts wederom voor al haer leven »gebannen."

Of de draaikooi na dien tijd niet meer gebruikt is, kan ik niet met zekerheid opgeven. Ik meen echter, dat zij in het begin dezer eeuw onder de fransche overheersching is weggenomen, welligt ter zelfder tijde als de kaak, die vóór de waag stond en in 1805 afgebroken is wegens bouwvalligheid.

Indien C. J. eenige bijzonderheden zoude willen mededeelen omtrent het dragen van schandsteenen zal het mij aangenaam zijn.

Nijmegen. J. H. A. S.

Effectenhandel (vgl. XVI. bl. 200, 257). Ter aanvulling van dit artikel is welligt de mededeeling niet geheel zonder belang, dat er reeds ten jare 1636 een marktberigt van handelswaren, in de fransche taal, werd uitgegeven te Middelburg, onder den titel van: *Cours de negoce à Middelbourgh. Chez la Vefue* SYMON MOULERT. In het nommer van 19 december 1636, mij door eene dienstvaardige hand ter inzage verstrekt, komt de wisselkoers voor, die hier letterlijk volgt:

Cours des changes.

Amsterdam 17 a 19 sepmaines, 2. p. c.
Dito Aupair 2.... sepmaines.
Anvers 18. 20 sepmaines au pair.
Dito 2¼. 2½ p. c. a veu.
Lille 18. 20. sepmaines au pair.
Dito 2¼. 2½ p. c. a veu.
Londres a Usance; 6 ß 8 a 9 d.
Dito a 2. Usance 36 ß 5 a 6 d.
Paris a Usance 104½ a 105 d.
Dito 2. Uso 104. 104¼ d.
Roüen Uso 104½ a 105 d.
Roüen 2 Uso 104¼ a 104½ d.
A deposito 5. a 6. p. c. par An.

M. J. C. A.

Roosters bij den ingang der kerkhoven (vgl. XV. bl. 107, 258, 356; XVI. bl. 35, 98, 258). Zoodanige roosters, die geen ander doel hadden dan om de beesten uit de gewijde gebouwen te weren, waren vroeger algemeen in gebruik. Men vindt ze nog hier en daar, o. a. te Aardswoud. Wat de eedsaflegging te Schagen betreft, deze geschiedde op den rooster, omdat de kerk geen stoep of pui had, waarop dergelijke plegtigheid ten aanschouwe der menigte kon plaats hebben. De kerk bood voor de verkiezingen het ruimste locaal aan, de uitroeping of voorstelling der benoemden gebeurde er voor, op de grens van het zeer smalle kerkhof en het zeer breede marktplein, derhalve op den rooster.

C. W. B.

Begrafenissen bij avond of bij nacht (vgl. XIII. bl. 234, 259, 322, 353; XIV. bl. 4, 33, 65, 135: XV. bl. 323; XVI. bl. 258.) Onder het opschrift: »A peculariar funeral" vond ik in *the London Journal* van 17 februarij 1866, het volgende (door mij in het Nederl. overgebragt):

»Toen FRANCIS TYSSEN esq., lord van Hackney-manor, in 1717 kwam te overlijden, schroomde zijn broeder en executeur geenszins, eenige duizenden ponden te besteden, om hem in het familiegraf bij te zetten. Twee dagen lang lag het lijk in Goldsmith's Hall op een paradebed. De kist was onder een verhemelte geplaatst en met pluimen en trofeën getooid. De zaal zelve en de aangrenzende vertrekken waren van de zoldering tot den grond met zwart behangen en met ongeveer 3000 wapenschilden versierd; terwijl het geheel met waskaarsen was verlicht. De predikant van Hackney en twintig andere geestelijken, in zwaren rouw gehuld, verrigtten den dienst. Al het overige personeel, geroepen om den doode de laatste eer te bewijzen, droegen ringen met doodshoofden in kristal gezet. Nadat het lijk van het paradebed werd weggenomen opende de lijkstoet, te paard gezeten, te 10 uren des avonds, in de maand november den optogt. Aan het hoofd van den stoet bevonden zich zes vasallen, mede te paard gezeten, allen in lange rouwmantels gedoken. Hen volgden vier koninklijke trompetters, omgeven door toortsdragers en gevolgd door anderen, die de eeretrofeën droegen. Een handpaard, met een fluweelen schabrak bekleed en door zes pages omgeven, liep stapvoets voor de lijkbaar, die slechts bestond uit een massa wapenschilden, vanen en pluimen. Daarop kwam eene ledige statiekoets, gevolgd door een en dertig rouwkoetsen, ieder door zes paarden voortgetrokken. De straten alwaar de stoet

doortrok, waren met eene zoo groote menigte toeschouwers gevuld, dat men eerst te een ure in den nacht bij het Hackney-kerkhof aankwam. Aan het einde van hunnen togt geraakt, vormden allen die te paard waren gezeten, eene rij aan iedere zijde van den weg; en toen van ieder rijtuig de rouwdragers waren uitgestapt, werd dit door de trompetters met een plegtig fanfare aangekondigd. De ruimte van de kerkhofpoort af tot aan de deuren der kerk was omheind en met rouwfloers behangen, en de grond, waarover het lijk werd gedragen, met zwart laken bedekt. De kerk was ook geheel met zwart laken behangen, dat gesteund werd om de opgerigte wapenschilden. De preekstoel en catheder was mede met zwart behangen. De lijkdienst gelezen zijnde, werd het lijk van den overleden lord binnen het communiehek neergezet en de lijktrofeën aan den muur, tegenover het graf vastgemaakt."

Leeuwarden. ALEXANDER.

Het eerste stoomschip te Rotterdam en in Nederland (vgl. XVI. bl. 232). De vraag van J./G. omtrent het cargadoorskantoor, aan welks adres de eerste stoomboot gezonden werd, die in 1816 te Rotterdam uit Engeland arriveerde, komt mij eenigermate ondoordacht voor; immers men mag in de eerste plaats zoo goed als zeker aannemen, dat de Engelschman met zijne boot slechts ten doel had *ons bekend en belust te maken* met dit toen nieuwe middel van vervoer, — een probeerdertje om te zien of de hollandsche kaaseters van deze uitvinding gediend wilden zijn. De zaak gelukte, en wèl mogen wij na vijftig jaren onze dankbaarheid er voor betoonen.

In de tweede plaats is het zeer twijfelachtig, dat de stoomboot »*the Defiance*" op zijne eerste reis zich met eene carga (lading) zal hebben bezwaard, te meer daar het blijkbaar een zeer klein vaartuig is geweest, — een *pennyboat* zoo als men er ontelbare op de Theems ziet varen, — zoodat dus de behoefte aan een cargadoor m. i. niet bestond.

Y. Z.

Cornelis Haga (vgl. XVI. bl. 41, 105, 163). Indien CORNELIS HAGA te Amsterdam op den 28sten januarij 1578 is geboren, zou H. een doopextract bij den burgelijken stand aldaar kunnen bekomen, om daaruit vooreerst de namen zijner ouders te leeren kennen. Daar hij in 1654 te 's Gravenhage overleden is, zou men daar de overdragten van eigendommen enz. kunnen nazien, waarbij natuurlijk zijne erfgenamen te voorschijn zullen komen.

Op den 5den januarij 1614 is te Amsterdam in de Oude kerk gedoopt JACOMINA, dochter van JAN HAGA en MARIA JANS VAN LOOSEN, waarbij als getuigen stonden GEERTRUIDA HAGA en JACOB JANS HART.

R. E.

Calishoek — 's Heerenhoek (vgl. XVI. bl. 108 en 164). In de *Class. Acta van Zuidbeveland* zie ik, dat die plaats of gemeente in 1641, gelijk ook vroeger, Calishoek werd geheeten. In 1655 evenwel, toen er van wege de bewoners bij de classis werd aangedrongen, dat ook op hunne plaats gelegenheid tot openbare godsdienstoefening mogte bestaan, waaraan reeds aanstonds *bij provisie*, en in 1656 à 57 *definitief* werd voldaan, treft men in eens de naamsverandering van 's Heerenhoek aan.

DRESSELHUIS zegt in zijne *Wandelingen door Zuid- en Noord-Beveland*, bl. 241—242, hieromtrent het volgende: »Te gelijk met »de gronden van Borssele werden in 1616 »nog bijna 189 gemeten gronds beverscht, »behoorende grootendeels tot Ovezande; »want aan de overzijde van den sprank der »oude Zwake, in den N. O. hoek des polders, »lag nog alleen een hoeksken gronds, het- »welk aan de gezamenlijke Ambachtshee- »ren van 's Heer-Arendskerke behoorde, »en daarom *de Heerenhoek* genoemd werd. »Op dit stuk gronds, palende aan den, in »1612 bedijkten, nieuwen Kraaijertpolder, »en waartegen in 1642 alweder een andere »belangrijke polder, de Westkraaijert ge- »heeten, werd aangewonnen, werden al »spoedig eenige huizen gebouwd, welker »steeds vermeerderend getal het welgelegen »dorp 's Heerenhoek gevormd heeft, waar »weldra eene Hervormde gemeente geves- »tigd, en [in 1672] van eene kerk voor- »zien werd."

Het blijkt alzoo, dat, zoo lang die plaats nog slechts eene buurt was, men die *Calishoek* heette (waarom?) en dat die benaming in *'s Heerenhoek* is overgegaan, zoodra zij, tot een dorp verheven, eene zelfstandige gemeente was geworden.

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

Blanketsel (vgl. XVI. bl. 40, 65, 97). In RIMMELS geparfumeerd *Book of Perfumes*, London 1865, kan GERRIT alles vinden wat van de geschiedenis der blanketsels, reukwateren en andere toiletartikelen bekend is.

De gewoonte om zich te blanketten is van de hoogste oudheid, en de oorsprong er van moeielijk na te vorschen. Is het tatouëren en beschilderen bij de Indianen ook niet een soort van blanketten? RIMMELS

boek is hoogst interessant en tevens eene letterkundige curiositeit. De schrijver-parfumeur, die tevens lid van de engelsche Academie van wetenschappen is, heeft zoowel voor de zinnen als voor den geest gezorgd. Het reukorgaan wordt ten minsten aangenaam gestreeld bij het lezen van zijn vloeiend geschrevene monographie. »All the perfumes of Arabia" stroomen ons uit het boek te gemoet. Dit jaar verscheen mede: *The Toilet and Cosmetic arts in Ancient and Modern Times, by* ARNOLD J. COOLERY, London; dat boek is mij echter nog niet in handen gekomen. Ik herinner mij eene anecdote, die hier goed aan den man gebragt kan worden.

Een engelsch afgevaardigde werd door een overzeesch collega aan het fransche hof voorgesteld. Toen de Franschman met zekeren trots vroeg, wat hij wel van de gallische schoonen dacht, of zij de dochteren van Brittanje niet verduisterden, antwoordde John Bull, die bemerkt had, dat de hofdames een zeer kwistig gebruik van den blanketselpot maakten: »Monsieur, je ne me connais pas en peintures."

Utrecht. A. C. LOFFELT.

Aannemen van familienamen (vgl. XV. bl. 232, en XVI. bl. 3). Hiervan is al eens sprake geweest in den *Navorscher*, doch de vraag slechts gedeeltelijk opgelost. Nu wilde ik eens weten, of er bepaald een vast gebruik of wet bestaat, om den aangenomen naam vóór of wel achter zijn familienaam te plaatsen; hier wordt nog al eens willekeurig mede gehandeld; getuigen onder anderen de volgende familiën, wier *aangenomen* familienamen ik tusschen twee haakjes zal plaatsen: CORNETS (DE GROOT); MARTINI (BUYS); VAN LENNEP (COSTER); (KROOK) VAN HARPEN; (DE GROOT) JAMIN; (MESSCHERT) VAN VOLLENHOVEN; (CORVER) HOOFT; (DE BALBIAN) VAN DOORN: VAN DER SANDE (LACOSTE); (GRAADT) SMITS, zonder nog te spreken van RAMMELMAN ELSEVIER, DE RUYTER DE WILDT, ELSEVIER DOM, en zoo vele anderen, wier eigenlijken familienaam ik niet van den aangenomenen kan onderscheiden.

Ar....m. E...N. S.....S.

Kluizenaars in Nederland (vgl. A. R.; XI. bl. 83, 195; XII. bl. 70). Ter beantwoording der vraag door den heer VAN LENNEP gedaan diene het volgende:

Item gaf myn heer bi sinen brieuen gegeven in den Hage opten kersauont anno XIII^{c}xcij (1392) HASE WILLEMS bastaerts dochter van Naeldwyc die cluse ten Briele haer leven lang, tenden der clusenaersters doot die nu ter tiit ander clusen zit ende woent.

Memoriael II. R. A. bl. 53. Rijks archief.
Rotterdam. J. H. S.

Titulatuur. Bij de invoering der organisatie van 10 october 1838 is de titulatuur voor de leden der regterlijke magt officieel vastgesteld: de hooge raad *Edel Hoog Achtbare*, de provinciale geregtshoven *Edel Groot Achtbare*, de arrondissements-regtbanken en kantonregters *Edel Achtbare.* Bestaan er ook elders wettelijke voorschriften ten aanzien van andere personen en collegiën? Of is het slechts aangenomen gewoonte, dat men b. v. eenen minister *Excellentie* en een hoofdofficier *Hoog Edel Gestreng* noemt? Is het slechts aangenomen gewoonte, dat Z. M. in de troonrede enz. de staten generaal eenvoudig *Mijne Heeren* noemt, in plaats van het gebruikelijke *Edel-mogende Heeren?* Heet een baron *Hooggeboren*, of *Hoogedel geboren*, of *Hoogwelgeboren?* enz. enz. Een predikant wordt doorgaans *Wel Eerw. Zeer Gel.* genoemd; behoort het laatste niet enkel aan doctoren der godgeleerdheid of letteren? De reglementen der Ned. Herv. kerk noemen bepaald eenen predikant *Wel Eerw.*, eenen ss. min. cand. *Eerw.*, (formulier A bij het *Regl. op de vacaturen*); dit is dus eene officiëele titulatuur. Zijn er zoo meer, en waar kan men ze vinden? BEIJER geeft *Handl. tot den Ned. stijl* (bl. 510 van den 3^{den} druk) eenige titulaturen op, maar voegt er niet bij in hoever het officiëel voorgeschreven of aangeduid, en in hoever het louter aangenomen gebruik is. Aangaande het kerkelijke bij de Hervormden weet men, dat de synode, de synodale commissie en de provinciale kerkbesturen, gelijk ook de leden dier collegiën in hun kwaliteit èn door de hooge regering èn door het hoogste kerkelijke collegie *Hoog Eerw.* genoemd worden. Verder zal het noodige onderrigt zeker niet onwelkom zijn aan ieder, die personen en collegiën niet gaarne »mankeert."

v. O.

Pieter Panne. Aanslag op het leven van prins Maurits, a°. 1598. Ik heb onlangs op het leidsch archief de verhooren van PIETER PANNE teruggevonden, die in 1598 eenen aanslag op het leven van prins MAURITS had willen beproeven.

Zij zijn in een folio-register, groot 135 bladen, gebonden, en getiteld:

„Gansch verhael van de gelegentheyt der »saecken van PIETER PANNE, *geboren van »Ypre, hoe hy binnen deser stadt Leyden in »Hollandt angekomen, hem daer gedragen, ge-»hoort, gepynicht ende gedoot is.*"

Ofschoon PIETER PANNE verscheidene valsche verklaringen heeft afgelegd, zal men hem echter moeten gelooven, wanneer hij zegt, dat de Jezuiten den prins in den Haag zouden hebben willen ombrengen en doodschieten met een *pistool*, *geladen met kruit dat geen geluid geeft*, en alsdan den Haag op vier plaatsen in brand zouden hebben gestoken; zoodat hij (PANNE) belast was met het Westeinde, PHILIPS VERBULCKE met het Noordeinde, CORNELIS VERMOTE met het Zuideinde, en JAN VERBRUGGE van Wynoxbergen met het Oosteinde.

De vraag is dus, of er werkelijk in dien tijd een zoodanig (bus)kruit bestond, dat, bij ontploffing, geen geluid gaf?

ELSEVIER.

De oorsprong van het dominospel. AMÉDÉE PONTHIEU heeft een uitgewerkt artikel over het domino-spel (ook wel *dominaes* genaamd) geschreven, en strijdt er voor, dat het van de zesde eeuw dagteekent.

Twee monniken van het vermaarde klooster te Monte Casino, wegens eene ligte overtreding in den kerker opgesloten, vonden een spel uit, ten einde in de vervelende uren hunner gevangenschap eenige afleiding te hebben, met behulp van kleine, vierkante stukjes kalk, waarin zij gaatjes uitholden, die zij verwden, en waarmede zij speelden. Door den gevangenbewaarder van het klooster bewaakt, begonnen zij met luide stem den aanhef van den CX^{den} Psalm: *Dixit Dominus Domino* te zingen, zoodra zij den bewaarder hoorden komen, en herhaalden die woorden zoo lang tot die gevaarlijke man zich had verwijderd. Na hunne bevrijding vervaardigden zij vierkante blokjes hout of stukjes ivoor met zwarte holten er in en verkochten die aan de andere monniken.

Op die wijze werd het spel door gansch Italië bekend.

Het bovenstaande komt voor in *the London Journal* van 6 januarij 1866.

Leeuwarden. ALEXANDER.

Jacoba van Beieren. In de dezer dagen uitgegevene *Briefwisseling van Mr. W. Bilderdijk met de hoogleeraren M. en H. W. Tydeman,* schrijft de laatste bl. 344: »Ik vind bij SMIDS, *Schatkamer* (geen probatus auctor, maar hij citeert LIPSIUS, »doch kon de plaats niet wedervinden") dat vrouw JACOBA door hare tijdgenooten genoemd werd »*teve* JACOBA," honoris causa. Zou dit waar zijn, of zou teef reeds toen de schimpnaam geweest zijn, welken zij verdiende?"—Ook ik vraag, zou dit waar zijn?

?

OUDHEID-, MUNT- EN PENNINGKUNDE.

Doggersbank-lint (vgl. XVI. bl. 234, 294). Of het bestaan van dusdanig lint *algemeen* bekend is, zoo als gevraagd wordt, dit is niet te denken, dewijl de exemplaren daarvan meest zullen verloren zijn geraakt; bij mij echter is een fragment van zoodanig lint nog voorhanden, met hetzelfde tafereel, dat bij deze vraag beschreven is, doch niet in het zwart, maar in *kleuren*, en de ligtblaauwe strepen, niet aan weerszijde, maar boven en beneden het tafereel, op het lint.

De geschiedenis van den slag van Doggersbank, het daarbij verwonden en vervolgens overlijden van den bevelhebber van het schip de Batavier, WOLTER JAN GERRIT baron BENTINCK op den 5^{den} en den 24 augustus 1781, is zoo *algemeen* bekend, dat het overbodig moet geacht worden eene *uitlegging* van het beschreven tafereel te geven. Hem die er evenwel onbekend mede mogt zijn, verwijzen wij naar de woordenboeken van CHALMOT en VAN DER AA, art. BENTINCK, en de schrijvers aldaar genoemd.

Nog bestaat er een lint van denzelfden tijd en zeeslag, van gelijke breedte als het vorige, doch effen wit, en het tafereel gekleurd, voorstellende een kalme zee waarop twee in slag zijnde schepen, en daarboven met groote letters *Doggers Bank;* links ter zijde op de zee eene meermin, dragende een stok waaraan de nederlandsche vlag, waarin op het wit staat *Zoutman.*

V. D. N.

Twee legpenningen van 1570 en 1574. Bij het gevangen nemen van PIETER PANNE te Leiden, die het in 1598 op het leven van prins MAURITS had gemunt, vond men twee penningen bij hem, waaraan de regering van Leiden veel waarde hechtte, denkende dat het herkenningsteekenen waren.

Zij worden bij de verhooren van PIETER PANNE aldus beschreven.

Die van 1570 had aan de eene zijde de beeltenis van den koning van Spanje, en in den omloop *Gect. pour ceulx des comptes a Lille;* aan de andere zijde een zwaard met een bast, onder het kruis 1570, en in den omtrek: *Discite justitiam moniti.*

De andere, geslagen in 1574, had aan de eene zijde het vierslag met een bourgondisch kruis daardoor en het gulden vlies daaronder hangende; in den omtrek *Phš. D.*

G. R. Hispa. Comes Flandriae 1574, en aan de andere zijde de wapens van Spanje met het gulden vlies, en in den omtrek *G. de la chambre des Compt. a Lille.* 1574.

Ofschoon PIETER PANNE bekende, dat het legpenningen waren en daarin niets geheimzinnigs bestond, werd hij niet te min gepijnigd om beter achter de waarheid te komen, die hij niet verder kon geven.

Waren die penningen toen zoo onbekend en zoo zeldzaam, dat men den man moest pijnigen om hem te doen bekennen wat zij beduidden?

.. ELSEVIER.

Zilveren medaille op 't overlijden van Feddrik Fontein, med. doctor te Harlingen, a°. 1765. Bij gelegenheid, dat in de *Leydsche Courant* van 5 sept^r. 1866, deze buitengemeen fraaie medaille, door B. C. VAN CALKER vervaardigd, onder de aanwinsten van het munt- en penningkabinet der hoogeschool vermeld wordt, is daarbij door prof. dr. P. O. VAN DER CHYS tevens de aanmerking gemaakt, »dat zij in het *Vervolg „op van Loon* is overgeslagen." — Daar aan den ondergeteekende door de tweede klasse van het voormalig Kon. Nederl. Instituut, later vervangen door de letterkundige afd. der Kon. Akademie van Wetenschappen, in der tijd de zamenstelling van het vierde en vijfde stuk, ten vervolge van VAN LOONS penningwerk, is opgedragen geweest, acht hij het voor de liefhebbers der nederlandsche numismatiek niet onbelangrijk en ook te zijner regtvaardiging niet ongepast, dit »overslaan" hier eenigzins toe te lichten. Waar is het, dat deze penning is overgeslagen, maar geenszins in dien zin, dat men dien niet gekend of wel, dat men daarover niet gedacht en dien verwaarloosd zou hebben. Zeer weinige gedenkpenningen toch, uit 't beschreven tijdvak, zal men kunnen aanwijzen, die, hoezeer belangrijk genoeg, om opgenomen te worden, zijn overgeslagen. De reden van het niet opnemen der medaille op FEDDRIK FONTEIN was däárin gelegen, dat men, hoezeer ijverig nasporingen gedaan hebbende bij de familie FONTEIN te Harlingen, naar het oordeel der commissie uit de klasse, prof^r. D. J. VAN LENNEP, jhr. m^r. J. C. DE JONGE en m^r. J^o. DE VRIES, toenmaals tot geene genoegzaam bevredigende uitkomst is kunnen geraken, om het opnemen der medaille, als van een' eenigzins beroemd persoon, te kunnen motiveren. Ziet hier, wat een lid der familie, d^s. P. COOL, thans nog leeraar bij de doopschgezinde gemeente te Harlingen, den ondergeteekende destijds, 17 aug^s. 1847, schreef: »Wat FEDDRIK FONTEIN betreft, zoo geloof ik, na mijne omtrent hem gedane nasporingen, niet, dat hij in de geleerde wereld iets bijzonders gepresteerd heeft. De medaille schijnt mij louter als eene hulde aan 's mans verdiensten als geneesheer en mensch, voor zijne hem diep betreurende familie, geslagen. Bij het exemplaar, dat een mijner zwagers uit de nalatenschap mijner schoonouders bezit, vond ik nog een briefje van CLAAS FONTEIN, den vader van den bewusten doktor, waarbij hij een exemplaar der medaille ten geschenke zendt aan eene nicht des overledenen: voorts nog eenige, in den vorm des gedenkpennings daarbij behoorende gedrukte dichtregelen, die gij bij de uwe niet schijnt aangetroffen te hebben en ik daarom hier uitschrijve:

»Op de eene zijde staat:

De Droefheid zwymt by 't graf,
En beeld dus levende af
Hoe Weduw, Ouders, Maegen,
En Stad- en Landgenoot,
Om FEDDRIKS vroegen dood
Met bittren weedom klaagen:
Maar wie van rouw bezwijk',
Hy juicht in 't Englenrijk.
B. DE BOSCH."

»Op de andere zijde leest men:

In de Kunst der artzeny
Welërvaren; teêr bewogen
Door Godvruchtig mededoogen,
Stond FONTEIN den lyder by.
Met geen minder tederheden,
Word, ten einde van zijn tijd,
Hem, ten prys der reinste zeden,
Dees Gedenkmunt toegewyd.
B. DE BOSCH.

»Wat meer zegt (als er eene medaille op hem geslagen was), zoude *die* FONTEIN in het door u voortgezette werk kunnen vermeld worden, waarover wij professor VAN LENNEP wel hoorden spreken. Maar dit was d^s. PIETER FONTEIN, in 't laatst der vorige eeuw, te Amsterdam, overleden. Deze was niet slechts een zeer rijk (vooral door zijne beide huwelijken) en braaf man, maar een geleerde, die met de corypheën van zijn tijd in betrekking stond. Met zijne kostbare bibliotheek, legateerde hij ook het door u bedoelde Ms. van een commentaar op de characters van THEOPHRASTUS, aan de bibliotheek onzer doopsgezinde kweekschool. Ik heb het daar wel eens bezien, en kon mij daarom best begrijpen — want het is meestal uiterst klein geschreven — dat prof. WIJTTENBACH, dien het ter uitgave gezonden werd, geen zin aan dit werk had, zoolang geen geld dien arbeid verzoette. Hij eischte *f* 4 à 5000 voor de

uitgave, en toen de familie geen lust had, om den nog al hoogen eisch in te willigen, zond hij de »filia indotata" — zoo betitelde hij het handschrift — terug. Mogt eens de een of andere geleerde zich over het arme verstootene kind, het eenige, dat uit *dien* FONTEIN voortgekomen is, ontfermen, waaraan de vader misschien zijne beste jaren en krachten nu vruchteloos heeft besteed."

Dusver mijn vriend en voormalig amsterdamsch en leidsch medestudent, d[s]. P. COOL. — Ik voeg er slechts bij, dat de gemelde dichtregels gevonden worden in de voorheen zoo gevierde *Dichtlievende Verlustigingen* van mijnen voorzaat BERNARDUS DE BOSCH, dl. III. bl. 245, uitgave in 4°. te Amst., bij GERRIT WARNARS. 1781. De lezing verschilt eenigzins in den aanhef, zooals toen de dichters dikmaals, soms maar al te dikmaals, de schaaf over hunne verzen lieten gaan. Ter vervollediging voegen wij de afwijkingen in de lezing hier bij:

Op den
Gedenkpenning
van den Heere
FEDDRIK FONTEIN,
Arts.

De Droefheid beeld bij 't graf,
Op dees gedenkmunt, af
Hoe: enz.

De slotregels luiden aldus:

Met geen minder tederheden,
Word, ten prys van wakkre vlyt,
Wyze deugd en reine zeden,
Deeze munt zyn' naam gewyd. —
MDCCLXV.

Over de »adoptiva et indotata filia" zie men de *Epistola,* waarmede WYTTENBACH het XI[e] deel der *Bibliotheca Critica* aan mijnen oudoom JERONIMO DE BOSCH opdroeg in DAN. WYTTENBACHII *Opusc.* tom. II. pag. 43 en 44. Uitgave door d[r]. J. T. BERGMAN bezorgd.

Wij voegen hier nog bij, dat de medaille op FONTEIN voorkomt in de vermeerderde uitgave van het werk van een groot vriend mijns vaders, met wien hij in 't Latijn correspondeerde, prof. RUDOLPHI te Berlijn: *Recent. aevi Numismata viror. de reb. medicis et physicis meritor. memoriam servantia collegit et recensuit* C. A. RUDOLPHI, Berol. 1829, pag. 55. n°. 224.

Amsterdam. J°. DE VRIES JZN.

De schelling. Als ontwerp voor eene monografie geef ik hierbij eene lijst van alle mij bekende nederlandsche schellingen, met verzoek die aan te vullen en te verbeteren.

I. De Snaphaanschelling.

(Een ruiter in middeneeuwsch costuum of een staande man met het wapen.)

1. 2. 3. *Gelderland,* een van KAREL VAN EGMOND met derdedeelen, een latere zonder jaartal en een van 1582.
4. 5. Van *Nijmegen,* een snaphaan met derdedeelen en een van *Zutfen.*
6. 7. *Zeeland,* van 1583 en 84 met halven en kwarten en een latere van 1669 en 70.
8. *Utrecht,* van 1582 en 85.
9. *Friesland,* van 1582, 98, 99, 1600, 21 en 23.
10. 11. *Deventer,* van 1684 en een oudere zonder jaartal.
12. *Zwolle,* van 1598 en halve van 1595.

II. De Roosschelling.

(Wapen en gebloemd kruis.)

13. *Gelderland,* van 1601.
14. *Holland,* van 1601 en halve.
15. *Westfriesland,* van 1601 en halve van 1653, 80, 83.
16. *Zeeland* van 1601, 14, 15, 53, 63 en halve van 1601 en 14.
17. *Utrecht* van 1601 en 27.
18. *Overijsel,* van 1689.
19. *Deventer,* van 1601.

III. De Arendschelling,

met den keizerlijken adelaar.

20. *Nijmegen,* van 1602, 3 en 4 en halve.
21. 22. *Friesland,* z. j. met en zonder 3 wapens.
23. 24. *Kampen,* van RUDOLF II, MATTHIAS, FERDINAND III en halve en een latere van 1675 en 76.
25. *Zwolle,* van RUDOLF en MATTHIAS, met en zonder jaartal en spreuk: Da pacem, enz.

IV. De Ruiterschelling (of Plakkaatschelling).

(Vz. de ruiter, kz. het wapen.)

Meestal later tot zesthalven gereduceerd.

26. *Gelderland,* van 1681, 82 en 91.
27. 28. *Nijmegen,* 1588. 91, 1685, 1688; een van 1691 werd in 1694 als geconterfeit verboden.
29. *Zutfen,* van 1688, 89 en 91 met ruim 20 verscheidenheden.
30. 31. *Utrecht,* van 1675 *zonder* en 1676 *met* waardeaanduiding.
32. *Friesland,* van 1682.
33. *Overijsel,* van 1679, 89, 91.
34. *Deventer,* van 1683, 85, 86, 88, 90.
35. *Kampen,* van 1680.

36. *Zwolle*, 1680, 83, 84, 85, 86, 89 en 91.
37. 38. 39. *Groningen en Ommel.*, van 1673 met Adjuvante deo: 1681, 83, 87, 91 met Concordia: een van 1691 met ß 6.
40. *Stad Groningen*, van 1690, 91 en 95.

V. De Gehelmde Schelling.

41. *Friesland*, halve van 1598 en 99.

VI. De Hoedjesschelling.

(Leeuw met speer en vrijheidshoed, kz. wapen.)

42. Alleen van *Zeeland*, van 1672, 81, 83, 84, 1718, 25, 30 en 37.

VII. De Bankschelling.

(Vz. de leeuw met zwaard en pijlen, kz. VI stuivers Bankgelt.)

43. Alleen van *Westfriesland*, van 1674 en 1676.

VIII. De Scheepjesschelling.

(Vz. »een gemonteerd schip van oorloghe", kz. wapen.)

44. *Gelderland*, van 1705, 6 en 34.
45. 46. *Holland en Westfriesland*, zonder 6 ß van 1670, met waardeaanduiding van 1679, 80, 1725, 33 en 49.
47. 48. 49. *Westfrieland*, een met Vigilate van 1673, een andere met BP van 1676, gewone van 1677, 78, 1716, 26, 55.
50. *Zeeland*, van 1753, 54, 59, 62, 75, 80, 83, 85, 90, 91 en 92.
51. *Utrecht*, van 1702, 86, 87, 88 en 89.

Zuidnederlandsche schellingen.

Brabant, paauwenschelling van 1621, schelling van 1644, 99, 1750, 52 en 53, dubbele schelling van 1751.

Vlaanderen, paauwenschelling van 1621, dubbele schelling van 1751.

Namen, schelling van 1711, halve of plaketten van 1713.

Luxemburg, schelling van 1642.

Luik, schelling van LODEWIJK VAN BOURBON 1478, schelling van JAN IX 1482—1505, snaphaan van ERARD VAN DER MARK 1505—38, schelling van CORNELIS VAN BERGES 1538—44, schelling van GEORGE VAN OOSTENRIJK 1544, dubbele en enkele, halve en kwart van ROBERT VAN BERGES 1557—63, schelling van GERARD VAN GROEISBEEK 1563—80, schelling en halve van ERNEST VAN BEIEREN 1582, schelling van MAX. HENDRIK VAN BEIEREN 1650 en 58, schelling Sede vacante 1724, 44, schelling van JAN THEODOOR 1752,* halve van 1751, halve sede vacante 1792, halve van FRANÇ. ANTH. DE MÉAN 1792, schelling van THEODOOR VAN MONTPELLIER van 1852.

Doornik, paauwenschelling 1621, schelling van 1623.

H. O.

Namen van munten. Onder de oude munten zijn er vele met allerzonderlingste namen. Men denke maar eens aan boddragers en voetdragers, kromstaarten en vuurijzers, leeuwen, lammen en peerdekens, griffioenen en vliezen, drielanders en vierlanders, negenmannekens, magermannekens en vetmannekens, en eene menigte andere.

Hoe ze aan die namen gekomen zijn? voor het meerendeel zijn deze een voortbrengsel van de »spraakmakende gemeente," en wel hoofdzakelijk ontleend aan de figuren, die op de munt gestempeld waren. Er zijn er echter ook, wier oorsprong niet zoo gemakkelijk te verklaren is, en daaronder reken ik de hieronder opgegevene, die in BREDEROOS kluchtspel *Griane* (1612) voorkomen:

»So vong ik tuysent, een stickeweechs van uys huys
Een knoppel-doeck, met een *snaphaan*, met een *vier-yser*, en met een *olykruis*,
Met acht *guesen duyten*, en twintich *biechtoortjes*."

En in een ander kluchtspel:

»Wat stacker een gelt in d' appelen? een *platbeck*, een *stooter*, een *rijer*,
Een *klimmer*, *vijf state stuyvers*".......

Snaphanen, vierijzers en stooters zijn bekend.

De *klimmer* (clemmer) is waarschijnlijk de gouden geldersche gulden met 2 leeuwen, en de *rijer* is de oude geldersche of friesche rijdergulden, of de nieuwe gouden rijder van 1606, of mogelijk de zilveren rijderdaalder, ofschoon deze wel wat groot is, om in een appel verborgen te worden. Maar wat is nu een *olykruis*, een *geuzenduit*, een *biechtoortje*, een *platbek* en *vijf statestuivers*, en hoe waren de opschriften en figuren dezer munten?

J. E. TER GOUW.

Prijzen van munten. In hoeverre zijn de volgende munten meer of minder zeldzaam, en welke prijs wordt er op verkoopingen voor betaald?

1. Duit van Stevensweert met SST. INSVLA.
2. 1687. Tweegulden van Holland, leeuw zonder zwaard en pijlen.
3. 1681. Dito gulden met G 1.
4. 1578. Oord van Holland met de maagd in den tuin.

5. Duit gan Westfriesland, met het wapen op *beide zijden*, met en zonder oranjetakken.

6. 1613. Tienstuiverstuk van Zeeland.

7. 1688. Veertienstuiverstuk van Friesland met MONETA.ARGEN.

8. 1823. Cent met de kroonen tegen elkander.

9. St. Maartenspenning van Utrecht.

10. 1657. Duit van Utrecht met de roode helft van 't wapen gestippeld als goud.

11. Zeeuwsche duit met EMENTOR.

12. 1756. Geldersche duit met den kraanvogel en de oranjetakken in 't zilver.

13. Westfriesche duit met de wapens der 3 steden. 1658.

14. Utrechtsche duiten met FRI.CI. 16.. en: TRAM·REC·HEM.

15. Rijksdaalder van Westfriesland *met het zwaard naar beneden*, met randschrift: God bewaart enz. en zonder randschrift.

Met opheldering omtrent het gevraagde zullen heeren muntkenners zeer verpligten.

H. O.

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

Letterspelingen (vgl. XVI. bl. 171, 209, 238, 262, 300). De P-titel door D. te D. t. a. pl. medegedeeld, herinnert mij eene fransche aardigheid. De abbé PELLEGRIN, schrijver van een drama, »*Pelopée*," ontving op den avond toen dat stuk gevallen was, een brief, welks inhoud slechts uit vijftien P's bestond. Hij noch zijne vrienden konden er den zin van vatten, doch een uit het gezelschap, die met de grap bekend was, vulde de P's aldus aan: Pelopée, Pièce Pitoyable, Présentée Par PIERRE PELLEGRIN, Pauvre Petit Poète Provençal, Prêtre, Parasite; Parfaitement Puni.

Utrecht. L—F—T.

Letterspelingen. NIL ADMIRARI meent het te mogen betwijfelen, dat deze in het Fransch kunnen worden beproefd. Dit is echter niet zoo. Ik heb, jaren geleden, in een fransch *Album* of *Magasin* (de titel is mij ontgaan) een artikel gelezen, onder den naam van »*à bas les voyelles*," waarin werkelijk *vijf* stukken voorkwamen, in ieder waarvan onderscheidenlijk één der *vijf* klinkletters werd gemist

Mede heb ik eens een nederd. boekje gezien (ook daarvan is mij de titel vergeten), waarin alléén de letter *o* als klinker werd gebezigd [1]). Ik vond de lezing echter zeer onaangenaam.

Welligt is dit boekje aan menigen lezer van den *Navorscher* bekend.

Leeuwarden. ALEXANDER.

Gijsbert de Groot (vgl. XVI. bl. 141, 236). Nog kan ik tot aanvulling van het vermelde aanhalen, dat (volgens eene 8vo uitgave van W. SLUYTERS *Lofzang der Heilige Maegd Maria, en triumpheerende Christus*) in 1739 de firma nog was »de Erve van de Wed. GIJSBERT DE GROOT"; en de boekhandel gevestigd was op den Nieuwendijk, op den hoek van de Engelsche steeg; dus waarschijnlijk wel het huis *nu* geteekend L, n°. 290, en dat *nog* een zeer antiek voorkomen heeft, doch waarvan de onderpui, door dat het een koffijhuis (ik geloof het Nieuwe amsterdamsche) is geworden, voor eenigen tijd werd gemoderniseerd.

Z.

Letterspelingen. In den *Delftschen Studenten Almanak* 1864 komt een stukje voor, getiteld »de Teekenmeester", groot 3 paginaas, hetwelk geenen anderen klinker dan de *e* bevat. JADIMADEK.

Govert de Beer (vgl. XVI. bl. 130). Over dezen persoon is geene andere bron na te slaan dan »*De zelfontwikkeling op het gebied van wetenschap en kunst. Toespraak van dr.* J. DOMELA NIEUWENHUIS, *bij de opening van de algemeene vergadering der hollandsche maatschappij van fraaije kunsten en wetenschappen, gehouden te Amsterdam den* 20 *september* 1861." Daaruit blijkt het volgende: G. D. B., een boerenzoon uit Friesland, was gruttersknecht te Alkmaar. 's Namiddags de paarden naar het land brengende, speelde hij met een leêren bal, den kinderen ontnomen, en verwonderde zich dat die, omhoog geworpen, niet achter hem neêrviel. De oorzaak daarvan willende vernemen, wendde hij zich tot een boekenist, die hem de *Wiskundige beginselen der Natuurkunde* van PIBE STEENSTRA gaf. Hij kon dit boek niet begrijpen, waarin de schrijver telkens naar zijn vroeger werk »*Grondbeginselen der Wiskunde*" verwees, en bragt het dus 's anderendaags terug, met verzoek het aangehaalde werk te mogen hebben. De koopman meende dat hij het niet zou verstaan, hij wilde het niettemin beproeven, en reeds drie weken later kwam hij het eerste boek weêr huren, gelijk vervolgens de »*Grondbeginselen der Sterrekunde*." Hij oefende

[1]) Waarschijnlijk de reeds vermelde *O-sprook*. BEST.

zich op zijn zolderkamertje des nachts, bij het licht van een kaarsje, zóó vlijtig, dat de advocaat PANNEBOETER, door den boekverkooper van zijnen leerlust onderrigt, hem ontboden hebbende, verbaasd stond over zijne kennis en hem deed aanstellen tot onderwijzer aan eene diaconie-school en tot lector aan het natuurkundig genootschap N. S. S. S., voor een populairen cursus over de natuur- en sterrekunde. Twee malen 's weeks hield hij met den meesten bijval zoodanige lezingen en telde den lateren hoogleeraar NIEUWENHUIS onder zijne leerlingen, dien hij met de geschriften van DESCARTES en SPINOZA eenigszins in kennis bragt. Toen PIETER NIEUWLAND lector in de wis- en zeevaartkunde te Amsterdam werd, was ook het oog op DE BEER geslagen, maar werd hem de voorkeur niet verleend, omdat hij geene andere dan zijne moedertaal verstond.

C. W. B.

Naamregister van predikanten in Zeeland (vgl. XVI. bl. 238, 266, 301). Door de heeren VAN BENTHEM & JUTTING te Middelburg werd ons medegedeeld, dat op de verkooping, door hen in 1858 gehouden, de naamregisters gekocht zijn door den heer R. J. SCHIERBEEK te Groningen, voor *f* 25,—, waarschijnlijk in commissie. Wie er nu eigenaar van is, zou de heer VAN DER BAAN kunnen mededeelen, wien dit, zoo als uit het volgende artikel blijkt, bekend is.

BESTUUR.

Naamregister van predikanten in Zeeland (vgl. XVI. bl. 238, 266 en 301). Naardien men o. a. ook mij heeft uitgenoodigd tot de uitgave van zoodanig »naamregister," wil ik hierop gaarne antwoorden. Bij eene veeljarige en getrouwe verzameling van bouwstoffen tot dat einde, acht ik mij trouwens genoegzaam toegerust tot dit werk, en dat te meer, nu de geëerde heer kooper van de belangrijke collectie, op bl. 266 geciteerd, mij met alle bereidwilligheid heeft aangeboden, daaruit te zullen mededeelen, wat mij nog mogt ontbreken. Reeds vóór lang zou ik dan ook tot de uitgave besloten hebben, maar alle plannen te dier zake leden schipbreuk, omdat ik geene kans zag op een vereischt debiet tot dekking der kosten. Hoe beknopt toch ook men den kerkelijken levensloop der predikanten wenschte te schetsen, zou, met het oog op het aanzienlijk getal en de belangrijkheid van sommige gemeenten in Zeeland, zulk een werk door zijne uitgebreidheid zeer kostbaar worden, en dorre naamlijsten te leveren, heeft toch ook waarschijnlijk niets aantrekkelijks. De verzamelaar van de zoo straks vermelde collectie, wijlen de heer W. POLDERMAN te Goes, heeft in zijnen tijd mede alreeds vruchteloos beproefd, een naamregister van Zeeland in het licht te geven. Dit toch blijkt uit de volgende advertentie, welke wij in de *Goessche Courant*, n°. 27. van vrijdag 5 april 1822, vonden opgenomen:

»Bekendmaking:

»Zeeuwsche landgenooten! Gij zijt ten achteren met Uwe naburen! Zeeuwen! U ontbreekt tot hiertoe eene algemeene opgave Uwer Kerkleeraren. Enkele steden en dorpen hebben die tot zekere tijdvakken, doch het grooter deel ontbreekt dezelve. Om dit gebrek te heelen, wordt U thans de weg geopend door de uitgave der onderstaande stukken, waarin gij omtrent 2 à 3000 afwisselende Kerkleeraren en een gelijk getal andere personen, door familiebetrekking aan hen verbonden, van hunne geboorte af, hunne plaatselijke dienst, zoo in deze als in andere provinciën, tot aan hun overlijden, door eene korte levensschets der vergetelheid ziet ontrukken. Een geschiedkundig verhaal zal U de Vlaamsche Kruiskerk leeren kennen, U de Hervorming zien ontwikkelen, de oudheden der kerken en derzelver omstandigheden, doormengd met plaatselijke toedragten, tot eene kerkelijke schets of geschiedenis doen dienstbaar zijn.

Dit werk zal zich tot twee afdeelingen, ieder van 7 stukken, bepalen. De inhoud der 7 eerste stukken zal zijn: eene lijst of opgave van al de Herv. Nederd. en Waalsche predikanten, die van het begin der Hervorming, zoo in Zeeland als in het voormalige Staats-Vlaanderen, bij de Vlaamsche Kruiskerk, enz. gediend hebben, en waarin hunne geboorte, familie, promotie, onderscheidene standplaatsen, kerkelijke en klassikale werkzaamheden, met de daarmede in verband staande zaken, gedurende hunne dienst, tot aan hun overlijden, in 't kort zal worden opgegeven, en dus als eene korte levensschets zal kunnen dienen. De tweede afdeeling, insgelijks uit 7 stukken bestaande, zal eene korte schets der Hervorming van Zeeland en Staats-Vlaanderen, in derzelver eerste beginselen, voortgang en instandhouding; de voormalige Zeeuwsche klassen in derzelver begin, voortgang en einde; eenige oudheden der kerken, zoo vóór als na de Hervorming; voorname bezittingen en plaatselijke omstandigheden; eene schets der Schotsche, Luthersche, Doopsgezinde, Roomsch-Katholieke en andere gemeenten met derzelver leeraren, en eindelijk een algemeen overzigt van den kerkelijken staat in Zeeland, behelzen.

Het werk zal worden uitgegeven bij F.

KLEEUWENS te Goes, zijnde de voorwaarden van inteekening bij denzelven en alom *gratis* te bekomen. De inteekening staat open tot den 15den Junij 1822.

W. POLDERMAN."

Alzoo ook nu nog met grond vermoedende, dat de uitgave van een »Naamregister der zeeuwsche predikanten" geenszins zoude slagen, is er evenwel thans een plan tot rijpheid gekomen, hetwelk eenigermate zou kunnen leiden tot verwezenlijking van dit doel. Trouwens, de ondergeteekende is met den boekhandelaar L. DE FOUW te Goes overeengekomen, om van al de hervormde gemeenten in de klasse Goes eene beknopte kerkelijke geschiedenis uit te geven, in den vorm van eene geschiedkundige naamlijst van hare predikanten, en wel van elke gemeente afzonderlijk in stukjes van 15, 20 of 25 cent, naar gelang van de mindere of meerdere uitgebreidheid, ter bevordering van het debiet. Deze uitgave wenschen wij intusschen zoodanig in te rigten, dat die afzonderlijke stukjes te zamen één boekdeel kunnen uitmaken, en wel ten behoeve van hen, die een *Naamregister van de predikanten der klasse van Goes* in zijn geheel verlangen, en die, bij verbintenis daartoe, alsdan een billijk rabat zullen genieten, terwijl die exemplaren daarenboven van eenen algemeenen titel en een register zullen voorzien worden.

Mogt deze proefneming, gelijk wij ons vleien, wel slagen, dan bestond er mede kans om op diezelfde wijze te handelen met de naamregisters van de predikanten der 3 overige klassen: Middelburg, Zieriksee en IJzendijke. Geen ander middel wetende, om het geuite verlangen naar een »Naamregister der predikanten van Zeeland" te bevredigen, hopen wij, dat wij ons in onze meening niet mogen teleurgesteld zien, en dat dan ook de beminnaars van zoodanige naamregisters alom in ons vaderland de blijken mogen leveren, dat zij door hunne verbintenis, bij wijze van inteekening, eene onderneming willen steunen, welke een behoorlijk debiet vereischt, om ten uitvoer te kunnen gelegd worden, — waartoe wij ons dan ook in veler deelneming bijzonder aanbevelen.

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

Mr. Willem Bartjens (vgl. IX. bl. 203, 353, 384). Deze amsterdamsche schoolmeester was reeds vóór 1610 gehuwd met MARYTJE JANSDR., want op den 12 dec. 1610 is in de Oude kerk aldaar gedoopt zijn zoon WILLEM; deze is jong overleden, want op den 11 mei 1614 is in diezelfde kerk een zoon van hem gedoopt, genaamd WILLEM, waarbij als getuigen stonden JOHAN DE ROSIÈRE en JANNETJE BARTJENS.

Daar hij vóór 1610 gehuwd is, kan hij dus niet in 1593 geboren zijn, zoo als V. D. N. t. l. a. pl. vermeldt. Het is niet waarschijnlijk dat er twee schoolmeesters van denzelfden naam en voornaam te Amsterdam op hetzelfde tijdstip zullen geweest zijn.

. . ELSEVIER.

Ferenczy (vgl. IX. bl. 161, 276, 372). FERENCZY (JOSEPH) heb ik als student in de godgeleerdheid te Utrecht, omstreeks 1823 en 1824 gekend. Hij was een zeer bekwame Hongaar, nooit anders dan Latijn sprekende: meermalen heeft hij mij gezegd, dat de titel van theologiae doctor te Utrecht verkregen, in zijn land zeer hoog geschat werd. — Voor zijne promotie schreef hij de dissertatie *de consilio ex causis proditionis Judae*, ten minsten herinner ik mij, dat hij lang voor 1829 gepromoveerd, daarvoor over het verraad van Judas geschreven heeft, maar op een ander stuk den doctoralen graad gehaald heeft, het stuk over Judas door zijn promotor of de theologische faculteit afgekeurd zijnde. Ik meen dat hij eene *beurs* genoten heeft. — Zijne levenswijze was zeer zuinig en stil.

F. A. S. A. v. I.

George Neumark (vgl. XVI. bl. 305). GEORG NEUMARCK is geb. 16 maart 1621 te Mühlhausen in Thüringen, en overleed, als secretaris bij het saksisch archief, bibliothecaris en keizerlijke hof- en paltzgraaf, te Weimar, 8 julij 1681. In 1653 leefde hij te Hamburg in de diepste armoede. Om brood te hebben, zag hij zich genoodzaakt zijne viola di gamba, een geliefd muzijkinstrument, dat hij meesterlijk bespeelde, in de bank van leening te brengen. Geen oogenblik werd zijn vertrouwen op God geschokt, wien hij zijne nooden biddend opdroeg, en door wien hij zich goddelijk wonderbaar gered zag. Op het onverwachtst toch gewerd hem eene aanstelling van 100 daalders, naardien de zweedsche gezant hem als secretaris in zijnen dienst nam. Nu haastte hij zich om zijn speeltuig weder in te lossen, en toen ontvloeide een troostlied zijnen vollen boezem, waaraan hij te gelijker tijd dat heerlijke koraal toevoegde, hetwelk door een geoefend oor onder de voortreffelijkste geteld wordt. Voorwaar! dit lied en zijne melodie staan daar als een treffend bewijs, hoe een godvruchtig hart de kunst kan heiligen, en hoe wederkeerig de kunst zich heerlijk leent, om diep gevoelde gods-

dienstige aandoeningen af te drukken en weder te geven.

Van dit »Troostlied," dat God een ieder te zijner tijd verzorgen en bewaren wil, naar Ps. 55 : 23, leverde ULYSSES VON SALIS (geb. 25 aug. 1728 op het slot Marschlins, en overleden 6 oct. 1800 te Weenen) eene eenigzins gewijzigde navolging, in zijne *Beeldengalerij der Heimweekranken*, II, bl. 58, bestaande uit 5 coupletten, en BILDERDIJK gaf er in zijne *Navonkelingen* (in 1824 en 1826) eene getrouwe vertaling van. Ons *Evang. gezang* n°. 17 is eene vertaling van d^s. ABRAHAM RUTGERS, die intusschen meer het lied van V. SALIS dan van NEUMARCK gevolgd heeft, en die het vierde couplet wegliet, 'twelk BILDERDIJK aldus geeft:

God kent het tijdstip van beproeven,
En 't hart t' ontdekken tot den grond:
Hij 't uur van troosten, van bedroeven,
Van zalven, wat Hij heeft gewond.
Hij komt en zegent onverwacht,
En schept het licht uit middernacht. [1]

Eene nieuwe bewerking van dit gezang werd geleverd in de *Haarlemsche Christel. Kerkgezangen*, 1851, n°. 56. Voorts vindt men dit lied in alle protestantsche kerkelijke gezangboeken, zoo in ons vaderland als in Duitschland, terwijl de melodie zoo zeer geliefd is geworden, dat omstreeks 400 geestelijke gezangen daarop zijn gedicht.

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

De legende van Faust (vgl. XVI. bl. 73, 209, 262). Naar aanleiding van het t. l. a. p. medegedeelde, kan welligt als bijdrage tot deze literatuur dienen, dat bij mij bekend is een boek, getiteld *De Historie van d^r.* JOANNES FAUSTUS, *die een uijtnemende grooten Tovenaer ende Swerte Constenaer was.* Van syn duyvelsche verschrijvinge, enz., meestendeel uijt syn eijgen naghelaten schriften by een vergadert, enz., nu wederom op nieu uijt den Hoogduijtschen Exemplaer oversien, ende op veele plaetsen gecorrigeert ende vermeerdert, ende met schoone figueren verciert Anno 1642. Hierin vindt men o. a. »Een disputatie *van der Helle,* Gehenna genoemt, hoe datse geschapen ende gestelt is, oock van die pyne die daer in is. D^r. FAUSTUS worden alle Helsche gheesten in hare ghedaente voorgestelt, waer onder dat seven van de principaelste waren met hare namen genoemt. — Hoe dat doctor FAUSTUS in de Helle ghevaren is."

In denzelfden band volgt, *Dat anderde Deel* van D. *Johannes Faustus Historien, daer in beschreven wordt Christoffel Wagenaers* (discipel van D. Faustus) *Compact dat hy met den Duijvel ghemaeckt heeft*, enz.; met noch eene korte beschrijvinge van die nieuwe Inselen, enz., alles uit die naeghelaten Schriften van Christoffel Wagenaer genomen, ende in Druck vervat uit den hoochduytsche in onse Nederduytsche spraeck overgeset. Nu op nieu oversien, ende met Figueren verciert Anno 1608, beide in 4to.

Over FAUST zie den *Overijsselschen Almanak* 1856. V. D. N.

Sinrijke Fabulen (vgl. XVI. bl. 211, 263, 300). Deze *Fabulen* zijn het laatste werk van PIETER DE LA COURT, (hij stierf 1685), en daarom dan ook door H. SWEERTS aan het slot van het boek bl. 727. zijn *Zwanenzang* genoemd; maar het was ook een zijner belangrijkste schriften; zie, behalve de reeds aangehaalde schrijvers in den *Navorscher*, 1851, bl. 343, O. VAN REES, *Verhand. over de aanwijzing der Polit. gronden en maximen*, enz. van P. DE LA COURT, Inleiding, bladz. XV. Utrecht 1851. — BILDERDIJK, *Geschied. d. Vaderlands*, dl. X. bl. 322, 323. In den aangewezen *Konst- en Letterbode* 1844, dl. II. bl. 211 schijnt het, dat de heer GROEBE betwijfelt of de schrijver van dit werk dezelfde persoon is als die der staatkundige schriften.

V. D. N.

Petrus Zaunslifer. Is het ook bekend, in welke jaren de hierboven genoemde predikant te Amsterdam is geweest en op welke plaatsen hij nog meer heeft gestaan, als ook of er nog nakomelingen van hem in Nederland zijn? T. H.

Oud Poelgeest. In januarij 1848 zijn te Amsterdam, in het Huis met de Hoofden, de handschriften van C. VAN ALKEMADE en m^r. P. VAN DER SCHELLING, verkocht.

Onder n°. 36, folio 24 van den catalogus, komt voor:

»Inleiding tot de beschrijving van de »hooge en vrije heerlijkheden, Woude, War»mond en Alkemade met de afbeeldingen »van de kerk en huis te Warmond, Oud»Alkemade, 't herbouwde Alkemade, Oud»Poelgeest, het herbouwde Oud-Poelgeest »enz., geslachtswapenen, zegelen, geslacht»rekeningen van de voors. huizen, door »K. v. A." Men vraagt wie daarvan thans eigenaar is? Ik meen, dat de nu overledene makelaar OGTROP het ms. in commissie heeft gekocht. Zou de eigenaar mij van dit ms. inzage willen verleenen?

..ELSEVIER.

---

[1]) Uitg. bij KRUSEMAN, dl. V, bl. 311.

Oostindië. Bestaat er ook een werk als vervolg op het werk van VALENTIJN over Oostindië, hetwelk *tevens* bevat de namen der personen die aldaar landsbetrekkingen hebben bekleed, zoo als die van opperhoofd resident enz.?

Min gewone drukwerken. In november 1863 zijn brochuren gedrukt op oranje papier of met eene oranje letter. Het laatste zag ik ook op eene Brielsche courant van 1787. Op blaauw papier met roode letters zag ik eens een werkje: *Rabbinische Thorheiten* (dat ik niet nader weet aan te duiden), en TUINMANS *Nederd. Spreekwoorden.* Mij bekend zijn *Le livre à la mode, à verte feuille de l'Imprimerie du Printemps*, met groene letters, alsmede *Le livre à la mode* met roode letter, en *Le livre de quatre couleurs*, (préface, oranjegeel; chap. 1 groen, chap. 2 bruin, chap. 3 lichtrood; een »testament" oranjegeel). Deze fransche werkjes worden toegeschreven aan LOUIS ANTOINE DE CARACCIOLI (geb. 1721, † 1803), schrijver o. a. van *Lettres du pape* CLEMENT XIV (Parijs 1777, 4 deelen) en *Dictionnaire pittoresque et sententieux* (Parijs 1768, 3 deelen).

Wie kent meer zulke druk-aardigheden?

H. M. C. v. O.

[De titel van het eerste der genoemde werken wordt in de volgende vraag opgegeven].

Rabinismus. In mijn bezit is een boekje op blaauw papier met roode letters gedrukt: *Rabinismus, oder Sammlung Talmudischer Thorheiten.* Amsterdam 1789. Is dit zeldzaam? (Zonder naam des uitgevers.)

P.

Michiel Willemtz. »*Liefdens tijd-verdrijf of de betrapte list. Harders-spel*". In 's Gravenhage, gedrukt voor de Leijdsche en Haagsche schouwburgen, 1718; is de titel van een werkje, waarvan de opdragt aan den heer KOENRAAT BEUCKELAAR, aldus aanvangt: »Den voornamen muzijkant, MICHIEL WILLEMTZ, heeft ons, kort voor zijn vertrek uit de (*sic*) Haag, ter hand gesteld, en in eigendom overgegeven, dit blijspelend Hardersspel, doenmaals genaamt de Betrapte List; niet uit Italiaansche noch Fransche overzettingen nagevolgd, maar als eene Eijgenvinding in de Nederduitsche Taale in 't licht gebracht. UwE. is ook voor lang bekend, dat den voornoemde WILLEMTZ, een Mechelaar van geboorte was, des had zijn E. volgens de mode van zijnen Landaard en de manier der Franschen, het stukje doorgaans versiert en opgepropt, met Muzijk en Gezangen. Een doorluchtig Tooneellist op den Amsterdamschen Schouwburg, zeide in zijn leeven, *De Treur- noch Blijspellen deugen niet, als er zoo niet een Hoere Lietje vijf ses onderloopt.* En om zulks van zijne navolgers niet te hooren, zoo hebben wij het van de onnodige gezangen gezuiverd," enz. — De onderteekening van deze opdragt is: Uw' E. Dienaars en Vrienden. Onder de zinspreuk, *Artis Amore Laboramus.* Den van Grasmaandt 1718.

Het uittreksel had korter kunnen zijn voor het doel waarmede het hier geplaatst wordt; ik vond echter, dat de beschouwingen daarin vervat en de uitdrukkingen waarin deze gegeven zijn, nog al wel de mededeeling verdienden. De vraag is nu: weet men van den hier vermelden tooneelstukken schrijvenden musicus meer, en zoo ja, wat?

W. J. H,

Johan Sems hoeflinga, aetat. suae 51, Dyckgraef op Bonder-Nieulant, Ingenieur ende Geometer. Een portret van dezen, M. FABER pinxit, JAC. MATHAM sculpsit, anno 1623, doet mij verlangen iets meer van hem te kennen dan dat portret aanwijst.

Een deftig gelaat, met professoralen mantel, hoed en hoogen ringkraag aan, in zijne regterhand een passer, en daarmede leunende op een globe; zijn wapen links van hem, is gedeeld, regts de halve friesche arend, links drie hoefijzers 1 en 2, onder leest men *toute chose par raison et mesure est a priser de nature.*

Het portret is in ovaal, en in de hoeken van de plaat ziet men eene menigte van attributen tot zijn vak behoorende. In den *catalogus* van F. MULLER nº. 4911 wordt hij genoemd *mathematicus van Groningen;* in den catalogus van VAN HULTHEM nº. 2029 wordt ook dit portret vermeld, dat niet zonder verdienste is, doch wie wil mij nu iets van den man en zijn werk mededeelen?

V. D. N.

Pierre Marteau (vgl. XV. bl. 169, 265, 330; XVI. bl. 208, 294). Bij de lijst van boekwerken uitgegeven onder het pseudoniem van PIERRE MARTEAU, kan nog gevoegd worden: *Véritable clef de l'histoire amoureuse et badine du congrès et de la ville d'Utrecht. Cologne chez* PIERRE MARTEAU, 1714. Had J. L. A. I. willen bewijzen dat PIERRE MARTEAU *wel* een pseudoniem was, dan had hij moeilijk vaster gronden kunnen aanwijzen dan die, waarop hij thans het tegendeel baseert.

Die *Epître* van DE BAR, en vooral het *Discours preliminaire* is een zeer tastbare

persiflage, en men behoeft weinig scherpzinnigheid om te zien, dat DE BAR zich vrolijk maakt met de talrijke MARTEAUS en *héritiers*, wier persen Europa overstroomden met galante blaauwboekjes.

U. A. C. LOFFELT.

Aanhaling (vgl. XVI. bl. 303). »La critique est aisée, *et* (niet *mais*) l'art est difficile", zoo dikwijls aan BOILEAU toegeschreven, is van DESTOUCHES; men vindt die woorden in een zijner *comédies*. Van hem is ook: Chassez le naturel — il revient au gallop.

U. A. C. LOFFELT.

C. G. Salzmann (vgl. XVI. bl. 305). De vertaling van *Karel van Karelsberg* is te Amsterdam bij de wed. J. DÖLL, 1783 volg. in 6 deeltjes uitgegeven. De vertaler noemt zich niet, en ik kan mij niet herinneren er ooit eenen naam voor te hebben hooren noemen. Hoe dit boek in ons land opgenomen werd, is moeilijk te zeggen. Of het zoo grooten opgang maakte, dat later een herdruk noodig werd, durf ik niet bepalen, daar ik niet weet of eene latere uitgave bij VAN KESTEREN een nieuwe druk, dan wel eene zoogenoemde titeluitgave zij.

Van de beoordeelingen had ik alleen gelegenheid die in de *Letteroefeningen* na te slaan, waar het werk 1784 bl. 644, 1785 bl. 574, 1787 bl. 135 en 219, 1788 bl. 369, 1789 bl. 302 met lof wordt vermeld, behoudens de aanmerking, dat de eigenlijke geschiedenis zeer traag voortgaat en het verhaal door gedurige zijsprongen en uitweidingen wordt afgebroken.

Een uitgewerkt levensberigt van SALZMANN vindt men in J. VAN WIJK RZ., *Beschrijving van het opvoedingsgesticht te Schnepfenthal, met het afbeeldsel en de levensbeschrijving van den stichter* (Amsterdam 1809). H. M. C. v. O.

Shakspere in Holland. Dat biografen van SHAKSPERE meer dan eens hebben nagevorscht, of de dichter het vaste land heeft bezocht, is eene bekende zaak; doch dat er aanleiding bestaat om te vragen »*heeft S. eenigen tijd in Holland geleefd*," zal velen onbekend zijn. In een brief van sir PHILIP SIDNEY, den held van Zutfen, aan zijn schoonvader WALSINGHAM, en gedateerd Utrecht 1586, leest men: »*I wrote to you a letter by* WILL, *mylord of* LEICESTER's *jesting player*." Naar aanleiding van dezen brief hebben de *Shakespeare Society papers* gevraagd: »*who was this* WILL *my Lord of* LEICESTER's *jesting player*", en sommigen hebben gemeend, dat dit zeer goed WILLIAM SHAKSPERE kan geweest zijn. Het is zeker opmerkelijk dat juist in 1585 (zie CHARLES KNIGHT, *William Shakspere*, *a Biography*, *Pictorial Edition of S's Works* 1865) SHAKSPERES huiselijke zorgen verzwaard werden door de geboorte (2 februarij) van tweelingen, HAMNET en JUDITH, en wij daarop het spoor van den vader verliezen, die volgens de bekende overlevering om zijn strooplust moest vlugten.

De overlevering latende voor wat zij is, moet S. toch kort na die geboorte Stratford verlaten hebben, daar wij anders in de regeringsdocumenten van die stad, iets moesten vinden omtrent S.'s op dien tijd invallende meerderjarigheid, en daaruit voortspruitende burgerlijke pligten. Van 1585 tot 1589 vindt men geen spoor van S.'s verblijf in Engeland, en in 1585 zond koningin ELISABETH haar gunsteling LEICESTER naar Holland. De voornaamste edellieden hadden in die dagen hun eigen schouwspelers, die tot hun gevolg behoorden en hunne meesters op reis vergezelden. S. kon na zijn vertrek uit Stratford zich bij de troep van LEICESTER gevoegd hebben en hem naar Holland gevolgd zijn.

Utrecht. A. C. LOFFELT.

Catsiana. 1°. In de voorrede tot de uitgave van CATS' werken, die in 1658 by SCHIPPERS verscheen, verhaalt de uitgever o. a. »Ick heb gesien dat de *Maaghdenplicht* een van S. Ed. (CATS) eerste beginselen, met het uytkomen van de selfde, niet alleen terstont elders nagedruckt, maar oock overgeset is, soo in de *Fransche* als *Engelsche* tale, en daar door in die landen wyd en zyd verspreyd. Deszelfs *Proteus* ofte *Emblemata* en oock de gemelde *Maagdeplicht*, zijn in 't Latijn genoegsaam in 't geheel gebracht, in de groote *Polyanthea sive Florilegio* van den vermaarden en hooggeleerden J. GRUTERUS, zijnde aldaar in *loci communes*, na gelegentheyt van E. voorss. werk, verdeelt. Noch is de *Zelfstryt* in 't Hoogduyts by een geleert persoon overgeset, en wert gelooft dat het *Huwelyck* haast volgen sal."

Deze duitsche vertaling is dus ongeveer 50 jaar ouder dan die in het begin der vorige eeuw te Hamburg verscheen, de fransche en engelsche zijn, geloof ik, geheel onbekend. Weet nu ook soms eenig navorscher hier te lande een exemplaar op te sporen en zou hij er dan eenige bijzonderheden en proeven uit willen mededeelen?

2°. De bekende zeeuwsche dichter HOFFERUS heeft een latijnsch dichtstuk aan onzen CATS gewijd, dien hij zijnen nabestaande (cognatus) noemt, Is de graad

van verwantschap tusschen beide mannen bekend?

3°. SCHIPPERS vermeldt in zijne voorrede dat CATS een exemplaar zijner werken, met zilveren sloten versierd, die allegorische voorstellingen bevatten, aan de steden Brouwershaven, Middelburg, Zieriksee en Dordrecht aanbood. Zijn deze exemplaren nog in de stedelijke archiven of bibliotheken voorhanden of zijn zij thans verdwenen? Wie weet het? P. Q.

Vondels Gijsbrecht van Aemstel. In dit bekende treurspel zijn eenige duistere plaatsen, waarvan ik de uitlegging vruchteloos gezocht heb. Wie kan mij te regt helpen?

Als GIJSBRECHT in het klooster den bisschop en de nonnen te vergeefs tot de vlugt tracht te overreden, roept hij op eens uit:

Daer is de vyant self, ick vliegh nae boven toe
En zal soo langh ick magh de kloosterpoort beschutten.

Wanneer de vijand reeds binnen het klooster was, hoe kwam het dan nog te pas de poort te verdedigen, en was dan de kerk onder den grond?

Bij het verhalen dezer ramp aan BADELOCH, zegt hij weder:

Maer niemant gaf gehoor noch luysterde nae my,
Die teghens 't ongeluck sich reuckeloos wou wryten,
Nogh boven op het dack my van het uyterst quyten.

Slaat hier *wou wryten* op GIJSBRECHT zelf of op de kloosterlingen en wat moest hij op het dak uitvoeren? Hij deed er even weinig nut als toen hij later in een boom klom, om het klooster te zien branden. Misschien weet iemand er eene uitlegging van te geven, die GIJSBRECHTS eere redt.

P. Q.

KUNSTGESCHIEDENIS.

Portret van Napoleon (vgl. XV. bl. 142, 241; XVI. bl. 213). Onder de portretten van het leidsch archief bevindt zich een drietal van NAPOLEON. Bij het eene behoort, op een los blad, de volgende verklaring:

Eigenaardige afbeelding des geweldenaars.

Ja, staar 't met huivring aan, des dwinglands gruwzaam beeld!
Zie hoe al 't wee der hel in zijne trekken speelt!
T' Afzichtelijk Gelaat doet u de bloeddorst blijken,
Door 't vreeslijk zamenstel van opgehoopte Lijken.
De moordzucht, die zich woest met tallooze offers mest,
Heeft zelfs het merk des doods in 't oog des beuls gevest,
Het bloed, met wellust door zijn wreede hand vergoten,
Bij plassen uitgestort, tot beken zaamgegevloten,
Omslingert hier, als zwom reeds de aardstiran er in,
Gelijk een kraag den hals, en rijst tot aan de kin.
Het Rhijnverbond, dat eens zijn magt ten steun moest strekken,
Is kenbaar in het kleed, dat wij hem zien bedekken,
't Draagt merken van zijn schande en tuigt in naam bij naam,
Zijn nederlagen en zijn onuitwischbre blaam.
De trotsche kop, beklemd door d' Adelaar van 't Noorden
Gevoelt de ontzetbre straf der wreede gruwelmoorden;
Daar 't bloedrood ordeslint, waar Ehrforts [1]) naam op praalt,
Zijn wreevle hovaardij met hoon en schimp betaalt.
De Spinweb, op zijn borst gelijk een Star geweven,
Ontwikkelt de ijdelheid van zijn roemzuchtig streven;
Terwijl de Almagtige, Wiens hand zijn schouder drukt,
De praaltooi van 't geweld als rag aan flentren rukt.
Het Alziend Oog bewaakt de Magten, die, als vingeren,
Tot zijn vernieling zich in 't gruwzaam weefsel slingeren.
Die Machten zijn Brittanje en Pruissen, Oostenrijk
En Zweden, aan wier staal de Oneindige, ten blijk
Van Zijn rechtvaardigheid, de Zege heeft geschonken,
Om gansch Europe in moed tot 's dwinglands val te ontvonken;

---

[1]) Verlies van eer.

En 't giftig ongediert, dat, listig toegereed,
De plaats van 't menschlijk hart, door wrok verteerd, bekleed,
Beschimpt, bespot, veracht, van 's aardrijks vloek beladen,
Te stikken in het net der loos geweven draden,
Opdat de menschheid juich' bij 't glorierijk herstel,
Als haar verdelger zinkt in d' afgrond van de hel.

Te Amsterdam bij E. MAASKAMP, Dam en Kalverstraat, n°. 1.

Een ander portret, doch van kleineren vorm, heeft tot randschrift *Napoleon le Grand; dessiné d'après nature* par J. v. M., gravé par J. L. v. B.

Op een ander portret staat: *Napoléon Premier. Empereur des Francais*... Keizer der Franschen. *Roi d'Italie*... Koning van Italie.

En in het midden tusschen de twee laatste regels een adelaar.

.. ELSEVIER.

Portret van M. Meiboom (vgl. XVI. bl. 240, 306). Eene korte levensbeschrijving van hem wordt gevonden in de *Allgemeine Deutsche Real-Encyclopädie für gebildeten Stände* (Conversations Lexicon) Leipz. 1830. 8°. Band VII. S. 251.

Meindert Hobbema (vgl. A. R.; XV. bl. 42). Toen ik in den *Navorscher* mededeelde, dat deze schilder ook wijn-, traan- en olieroeier te Amsterdam geweest was, verkeerde ik, bij gebrek aan betere bescheiden, nog in het onzekere. Bij het nalezen van het werkje van d^r. P. SCHELTEMA, getiteld: *Meindert Hobbema, Iets over zijn werk en leven* (overdruk uit *Aemstels Oudheid*) vond ik vermeld, dat die schilder den 14^den december 1709 op het Westerkerkhof is begraven. Wanneer men nu de notulen van de burgemeesters van Amsterdam opslaat, dan vindt men achter elk deel, in chronologische orde, het overlijden der stedelijke ambtenaren vermeld, en wie in hunne plaats zijn gesteld, en zoo treft men daar het overlijden van MEINDERT HOBBEMA, als wijnroeier, in dec. 1709, aan. Met zekerheid kan men dus aannemen dat hij dezelfde persoon is.

Onder de kinderen die MEINDERT HOBBEMA bij zijne vrouw EELTJE of AALTJE VINCK naliet, behoorde PIETERNELLE, gedoopt in de Westerkerk den 6^den dec. 1673. Zij huwde met JOHANNES FRAPPE, als blijkt uit de volgende aanteekening: »14 Nov. 1692. JOHANNES FRAPPE, de jonge, van Amsterdam, goudsmid op de Haarlemmerdijk, vergezeld met zijn vader JOHANNES FRAPPE — met PETRONELLA HOBBEMA, van A., oud 19 jaren, in de Konijnenstraet, vergezeld met haer vader MEYNDERT HOBBEMA. (get.) JOHANNES FRAPPE,

PETRONELLA HOBBEMA.

Zij zijn den 30sten nov. 1692 te Buiksloot getrouwd.

.. ELSEVIER.

Claes Pouwelszoon (vgl. XV. bl. 270). In de *Levens en werken der Hollandsche en Vlaamsche kunstschilders* enz. door KRAMM, V. bl. 1315, komt eene uitvoerige beschrijving voor van de plaat: de *Vlugt in Egypte* enz. van welke de vervaardiger ook aan den heer C. KRAMM onbekend is en het waarschijnlijk wel zal blijven.

J. C. K.

Beauval (vgl. XVI. bl. 144, 212). Over de tooneelspelers van MOLIÈRE kan vrager veel vinden in een werkje, dat, meen ik, voor een paar jaar verschenen is, getiteld: *Molière et sa troupe*.

U. A. C. L.

Jacob Quacq (vgl. XVI. bl. 306). Als vervaardiger van de postkaart van JACOB QUACK staat in den catalogus VERSTOLK VAN ZOELEN vermeld PIETER POST.

Mijns inziens echter komt de manier van graveren nader bij die van zijnen tijdgenoot NOLPE.

D. STERREVELT.

Portret van Claas Mathijsz. van der Horst. Wie was CLAEYS MATHYSONS V. D. HORST, van wien een portret in olieverw bestaat?

Op dat portret staat: *obiit anno* 1570 *aetatis* 50.

Het wapen, op dat portret staande, is een kruis van? op een veld van goud.

.. R. E.

Het tweede huwelijk van den schilder Rembrand van Rijn. De archivaris van Amsterdam, d^r. P. SCHELTEMA, zegt, in zijne *Redevoering over het leven* enz. *van Rembrand van Rijn*, bl. 54: »Omtrent REMBRANDS tweede huwelijk zijn mij geene »bijzonderheden bekend, dan het bestaan »van een tweetal kinderen, daarin ver»wekt."

Op bl. 86 komt het begraven van dien schilder in de Westerkerk voor, als plaats gehad hebbende op den 8 oct. 1669, nalatende twee kinderen. Dit extract is genomen uit de begrafenisregisters bij den burgelijken stand te Amsterdam aanwezig.

Indien men echter die registers raadpleegt, bij de voormalige Weeskamer aan-

wezig, dan wordt daar hetzelfde gezegd; doch dan is daarbij het volgende gevoegd: »Den 21 Dec. 1674 heeft CATHARINA »VAN WIJCK, de weduwe, verklaert geen »middelen te hebben om haer kinderen »yets voor vaders erf te kunnen bewijzen, »twelk CATHARINA THEUNIS BLANCKERHOF »de moei getuygt waerachtig te zijn."

Wij leeren dus den hiertoe nog onbekenden naam van REMBRANDS tweede vrouw kennen. De tijd en plaats waar dat huwelijk is gesloten, benevens de namen dier twee kinderen blijven nog in het duister.

.. ELSEVIER.

Gezigt op Rotterdam A°. 1599. In de prentverz. in het archief te Rotterdam is aanwezig een gezigt op de stad, met opschrift »Rotterodamum", bovenaan links het portret van Erasmus, onderaan 68 duitsche versregels in 4 kolommen. Im Leiden Am tag geben durch HEINRICH VON HAESTENS. Is dit de eenige oorspronkelijke uitgaaf? vermoedelijk niet. Bestaat er geene hollandsche, en zoo ja, waar?

Rott. J. H. S.

Prent van Jan de Ridder. De bijzonderheden, door den heer KRAMM in zijne *Levens en Werken van Nederl. kunstenaars* omtrent JAN DE RIDDER gegeven, boezemen mij niet veel vertrouwen in omtrent de waarheid van diens voorstellingen, maar toch is het mogelijk dat er eenige grond bestaan heeft voor de vervaardiging van het prentje van den verijdelden moordaanslag nabij Rotterdam door MARIKEN HEEMS van Gouda, met 22 gegrav. versregels er onder. Vindt men daarvan elders iets, en zoo ja, waar? J. H. S.

Pieter Molijn Jr. Van hem vindt men een uitvoerig berigt in de *Levens en werken der Hollandsche en Vlaamsche kunstschilders enz.* door J. IMMERZEEL JR., II. 235, maar het verhaal van zijne redding uit de gevangenis te Genua ten gevolge van het bombardement dier stad door LODEWIJK XIV, komt niet overeen met het geen d[r]. M. A. PERK in zijne *Italiaansche reis* bl. 155 en 156 daaromtrent mededeelt. Volgens hem was P. MOLIJN — bijgenaamd P. TEMPESTA, wegens zijne voorstellingen van zeestormen en schipbreuken — te Milaan gevangen en ter dood veroordeeld wegens medepligtigheid aan den moord zijner eerste vrouw, doch de kunstlievende graaf BOROMEO hielp hem ontvlugten en verborg hem op zijn eiland Isola Bella. Gedurende zijn langdurig verblijf aldaar, schilderde TEMPESTA een aantal stukken, meestal landschappen en tooneelen uit het herdersleven. »Zijn eigen portret," — meldt PERK, — »en dat zijner tweede vrouw hangen over elkander. De wreede uitdrukking op het gelaat der laatste doet vermoeden dat zij niet geaarzeld zal hebben, den moordenaar een behulpzame hand te bieden."

P. MOLIJN JR. was geboren te Haarlem omtrent het jaar 1637 en is gestorven in 1701.

Aan wiens zijde is hier de waarheid?

J. C. K.

Portret van M. Smallegange. Bestaat er ergens een afbeeldsel of portret van den zeeuwschen kronijkschrijver M. SMALLEGANGE?

F. CALAND.

TAALKUNDE.

Verklaring van nederlandsche spreekwoorden, en aanteekeningen daarop door P. Leendertz Wz. (vgl. XVI. bl. 246).

Somers een schabbe, swinters een pije:
Doet ter muelene, en bakt te tije.

Zou de zin daarvan wezen, *die weinig geld aan zijne kleêren ten koste legt, kan koorn naar den molen brengen, en op zijn tijd bakken?*

Ik zou meenen, dat het op een gezondheidsmaatregel doelt, en wat het eerste lid dezer spreuk betreft, gelijk staat met deze, ook nog in gebruik:

Buisje uit, buisje an
dat behoudt den man.

Het tweede lid dezer spreuk: *doet ter meulene, en bakt te tije,* zou ik dan aldus willen wedergeven: maakt dat wij op zijn tijd kunnen ter molen doen, en bakken. Eene andere spreuk heldert dit op:

Die zich voor ziekte wacht
houdt tot zijn voeding kracht.

Of kan het genoemde spreekwoord ook beduiden:

Die zich naar het getijde regelt, doet alles op zijn tijd.

Die nooit een oud paard bereed, is geen goed paardrijder. Is deze zin ook deze: *die niet met gebrekkige werktuigen iets goeds kan daarstellen, is geen goed werkman.* Op jonge en rappe paarden toch leert men niet goed rijden, maar wel op oude, die ligt struikelen, en daarom eene geoefende hand behoeven, terwijl er tevens eene ervarene

hand noodig is, om hen een goed figuur te laten maken.

Hij rijdt op zijn paardje is wel degelijk in gebruik; hetzelfde als: *op zijn stokpaardje*, m. a. w. *hij spreekt weêr over zijne lievelingsdenkbeelden*, doch is geheel verschillend van: *Spoedig op zijn paardje*, d. i. *ligt geraakt zijn*.

Men kan bonte paarden wel overladen. Is dit ook *zeldzame*, in den zin van *uitnemende* paarden? Bonte paarden toch worden maar zelden gevonden.

Reden is goed tot het spel; of 't allen spelen. Is spel hier ook handeling, zoo als men gewoon is te zeggen: hij speelt een gevaarlijk spel, zoodat de spreuk aanduiden wil: verstand te gebruiken is goed bij alle handelingen?

Die roet handelt, maakt gaarne zijne vingers vet. Ik zoude *gaarne*, in de beteekenis van *graag* willen behouden, en zoude de spreuk aldus willen weêrgeven: als er voordeel mede te behalen is, verrigt men gaarne het smeerigst werk.

Die weldoet behoeft geene wisch uit te steken. Waarom niet? Dit wordt door P. L. Wz. er niet bijgevoegd. Ik vraag alleen: is het ook, omdat de wisch, die uitnoodigt tot koopen, niet noodig is, als iemand zich als verkooper, door eerlijkheid aanbeveelt?

Wat baat het gheclest, daar 't niet vaten wil. Is het beeld ook ontleend van de *klessen* of *klissen*, die zich aan sommige dingen hechten, aan andere niet, en wil de spreuk dus ook zeggen: wat baat het met klissen werpen tegen dingen, waarop zij niet vatten willen. Hetzelfde als in het Latijn: *oleum et operam perdere;* of in het Nederduitsch: *den Moriaan schuren, of aan eens dooven mans deur kloppen.*

V......... B. J. D.

Appel- en peersoorten (vgl. XX. bl. 65, 193, 218, 270). In de rekeningen der abdij van Averbode komt op het jaar 1435 een post voor wegens geleverde vruchtboomen; waaruit wij de namen van onderscheidene soorten van appel- en pereboomen leeren kennen. Ik laat die hier volgen zoo als zij voorkomt in het tijdschrift *Noord en Zuid* 1865. 11de afl. bl. 646.

»In den jaere ons Heren MIIII^{c}XXXV, seste dach van Meert soo heb ik VRANCK HELSCHEVIERS verkocht minen heer van Everboede XVI zwarte walscher kerseleer, XVI royer walsche keersboem ende IIII beltoirboeme, XXV peerboem, te weten: twe wackerseel, II juetepeer, II boenenpeer, II zaruwelpeer, II wilckenspeer, II alaertspeer, II beachême peer, II garsny, I câduweel, II smoutpeer, II venuspeer, II helwyerspeer, I jacobspeer, I wollepeer, ende LXXVII appelboem, te weten: X wynghelinge, X cruysinge, X groeninghe, X zuetneven, X blandereele, VI Loevensche wytinghe, VI heylesem, VI butringen, III corbeele, III smertelinge, II roetselinge en geelnerich.

Wat zijn *beltoirboeme?* Zijn het ook kerseboomen, of zijn het vruchtboomen van eene andere soort?

Erfdochter. Noemt men erfdochter »het laatst overgebleven vrouwelijk oir eener uitgestorven familie," die daardoor haar familienaam en wapen bij haar huwelijk medebrengt, en hetwelk dan gewoonlijk door haren man wordt aangenomen? Of is zij *alleen dan* erfdochter wanneer zij bezitster is van een landgoed, heerlijkheid of vrouwe van eene of andere plaats of dorp?

Ik verzoek dengenen die meer bepaald met zulke zaken bekend is, mij hierop een voldoend en uitvoerig antwoord te geven.

SCIOLUS II.

Lakkei. Mij werd voor eenigen tijd gevraagd naar de afkomst van het woord lakkei. Ik weet het ook niet, maar wil het wel weten: ik vraag het dus ook.

W. J. F.

Taalverandering. In een der jongste volksalmanakken van de Maatschappij t. N. v. A. schreef onze geachte redacteur een stukje over dat onderwerp. Ik geloof dat bij de daar vermelde nog eene rubriek sou kunnen gevoegd worden en doe bescheiden een paar vragen daaromtrent, ik bedoel *taalverandering bij de wet.*

De staat of eenig genootschap regelt immers nu en dan, of deed dit althans vroeger, de spelling, en de spelling verandert immers ook woorden? Hoewel er boven sprake was van onze taal, ben ik toch nieuwsgierig naar iets uit de fransche, die toch ook al in oude en nieuwe verdeeld is, en wel wenschte ik iets over het tellen in die taal te weten: voor *septante* hebben zij *soixante dix*, voor *octante*, *quatre vingt* en voor *nonante*, *quatre vingt dix.* Is het niet armoedig zestig en tien, zestig en elf, vier twintigen, vier twintigen en een, vier twintigen en elf en twaalf te schrijven?

Toch over 't Fransch bezig zijnde, deel ik uit een stuk in het aardenburger archief eenige zinsneden mede, om aan te toonen, hoe ook vreemde regenten eene landtaal (althans de schrijftaal) kunnen doen veranderen, daarin heeft men zelfs een echt hollandisme, zoo niet meer:

»ke nous a nos chiers et *foiabel* avons octroie"

»pour la commun *profijt*"

»kil puissent prendre terre a lun *leis* (leiboord) ci alautre del eauwe con apeelle Ee."

»pour faire Dich" (dijk).

het jaar: »dusentich enz. twee hondert neghene ende 't seuentich" heet in den franschen tekst: mil CC *sissante* dis neuf": het soixante dix, is dus reeds oud.

In een vidimus van dit stuk door den bekenden VEDASTUS, abt van Soetendaele, leest men: »leeuwe con appelle Ee." *Leeuw* voor *l'eau* (het water) komt meer voor. Het stadje Leeuw in Brabant heet in 't Fransch L'eau. Apropos van plaatsnamen (»'t eene woord briingt 't andere voort" zeggen de Vlamingen), onlangs vond ik den waalschen plaatsnaam *Braine le Comte* vertaald door *'s Graven Brakel*, wat beteekent dit *Brakel*? men heeft het in de beide Nederlanden meer: Hoog-Brakel, Neêr-Brakel, het huis Brakel. Nog vreemder zijn Jodoigne voor 't neerl. Geldenaeken, Renaix voor Ronsse, Grammont voor Geeraerdsbergen, in de volkstaal Giesbergen. Vanwaar deze wonderlijke vertalingen of liever tweeërlei benamingen? Ik herhaal nog eens mijne vraag naar de beteekenis van Bar in Bar le Duc; in Noordbrabant hebben we Baarle-Hertog.

G. P. ROOS.

[Geeraardsbergen heet in het Latijn *Geraldimontium.* Uit dit laatste is *Grammont* ontstaan.]

Den beer of schermijnckel jagen wordt bij publicatie van 7 januarij 1697 en laatst nog van 5 mei 1710 den Aardenburgeren als straatschenderij verboden. 't Was dan ook een rumoerig spel: men ging trommelende en schietende door de stad, klopte op deuren en ramen, en wierp soms de glazen in.

Wij kennen drie soorten van beer en twee scherminkels.

a. beer even als in Holland (ursus);

b. beêr in Holl. mannetjes varken;

c. bêr in Holl. secreetmest. De ê uitgesproken als in het Fransch.

d. Scherremienkel, scharremiinkel voor scelet, geraamte, zoo ook bij de ouden, en

e. Schermiinckel, vl. schomminckel voor aap.

Voorts zijn MARTEN en BRUNO ten onzent, dank zij WILLEM UTENHOVE, als te huis en voor een vijftig jaren zag men hier, welligt een overschot der klucht, den beerendans; deze of gene leeglooper vond namelijk goed op houten klompen, met een keten slepend en brullend des nachts op de straat den beerendans uit te voeren. Ik denk dus aan het jagen van den beer en den aap.

Weet iemand er meer van?

G. P. ROOS.

[Jagen is achtervolgen. Men jaagt de genen die voor ons uit gaan, voor ons vlugten. Ik twijfel daarom niet, of wij moeten hier aan wezens die leven en zich bewegen kunnen, derhalve aan den beer en den aap denken.]

Pellorijn. Onder de emolumenten, die in de instructie van 16 maart 1789 toegekend worden aan den aardenburger cipier, tevens 's heeren dienaar (»mijnheer de agent" zegt de vermakelijke spraakkunstenaar) behoorde, behalve het zich vergenoegen met een klein douceur voor een bescheiden nieuwjaarswensch bij »de Heeren," ook alle jaren een *pellorijn.* Is het een mantel met bontwerk?

G. P. ROOS

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Geslacht Middelhoven (vgl. II. bl. 154; III. bl. 155; *Bijbl.* 1853 bl. cxxxii, clx, clxxix; 1855 bl. xxxi; XV. bl. 380). Uit hetgeen reeds vroeger medegedeeld is zal A+B zien, dat JOHANNES VAN MIDDELHOVEN, gest. 1613, tr. CATHARINA KERSTEMAN(S), doch dat van hen geen descendenten vermeld zijn.

CATHARINA was een der 7 kinderen van LIEVEN PIETERSZ. KERSTEMAN en zijne huisvrouw HESTER PIETERSD^r^. VAN BREDA. HESTER stierf tusschen 1623 en 1629. Zij benoemden bij hun mutueel testament, op 20 november 1617 voor den notaris JACOB JANSZ. VERWEY en getuigen te Leiden verleden, den langstlevenden hunner tot erfgenaam enz. Toen zijne vrouw gestorven was, hertrouwde hij met AGNIETA DE GROOT en stierf in februarij 1630. J. MIDDELHOVEN en C. KERSTEMAN hadden 4 kinderen.

1. GEERTRUID MIDDELHOVEN, getr. met PIETER MORTIER, vijf kinderen. *A.*

2. JOHANNES, tr. N. N., drie kinderen. *B.*

3. HESTER, geh. met CORNELIS STERNHOVEN, een zoon. *C.*

4. MICHIEL, predikant te Buren, tr. MARGARETHA RIDDERS, 4 kinderen. *D.*

A. 1. CATRYNTJE MORTIER, waarschijnlijk ongeh. en kinderloos gestorven.

2. JOHANNES, tr. N. N. en had zes kinderen: PERINA, DEBORA, WILLEM, GEERTRUID, JOHANNES en JOHANNA MORTIER; in 1731 schijnen echter alleen nog maar DEBORA, WILLEM en GEERTRUID geleefd te hebben.

3. ELISABETH, tr. DIRK NAGEL; zij hadden een zoon, DIRK.

4. PIETER, tr. CLARA METZ, hadden eene d[r]., GEERTRUIDA MORTIER, getr. met GERARDUS VAN DER GRAAFF.

5. HENDRIK, in Oostindië kinderloos overleden.

B. 1. ISAAC MIDDELHOVEN tr. N. N. en had 5 kinderen.

a. AALTJE, kinderloos overleden.

b. CAATJE of CATHARINA tr. JURIAAN VAN LANGEVELT; zij hadden vier kinderen JAN, ISAAC, JACOBUS en JOHANNES VAN LANGEVELT.

c. JANNETJE tr. JAN DE WAAL, te Veenendaal.

d. JOHANNES, die nog in 1757 te Veenendaal woonde.

e. LYDIA tr. CORNELIS VAN DER ZON; zij hadden drie kinderen BARBARA, NEELTJE en AALTJE VAN DER ZON.

De afstammelingen van ISAAC MIDDELHOVEN hebben tot in 1757 de renten getrokken.

2. CATHARINA MIDDELHOVEN tr. CORNELIS COUWENHOVEN. Zij hadden twee dochters.

a. JOHANNA getr. met EVERT POELMAN, scholtus te Winsen, die eene dr. hadden, JACOBA POELMAN, getr. met HENDRIK BLIJKMANS.

b. CORNELIA C. tr. 1° WOUTER TYMENS VERHOOFF; 2° AART AARTS VAN LOOSDREGT. Uit het 2[e]. huwelijk een zoon AART VAN LOOSDREGT. De afstammelingen van CATHARINA MIDDELHOVEN hebben tot 1757 hun aandeel in de vruchten van het ter weeskamer staande fideïcommissaire kapitaal ontvangen.

3. JOHANNES MIDDELHOVEN tr. GEERTRUID VAN DOMMELAAR. Zij hadden vier kinderen.

a. JOHANNES, *b*. GIJSBERTUS, *c*. MICHAEL en *d*. GEERTRUID VAN MIDDELHOVEN. Deze hebben tot 1704 hun aandeel uit de vruchten ontvangen.

C. 1. EVERHART STERNHOVEN woonde te Bommel en tr. MARGARETHA VAN WEL. Zij hadden vier kinderen.

a. GERARDUS STERNHOVEN st. kinderloos.

b. PIETERNELLA st. kinderloos.

c. JAN (ook ISAAC genaamd) tr. N. N. Zij hadden vier kinderen, MARGARETHA, EVERARDUS, ELIAS en MARIA STERNHOVEN.

d. HESTER MARGARETHA (ook wel HESTER MARIA genaamd) tr. CAREL CHRISTIAAN TEPPERWIJN. Zij hadden eene dochter, die bij eene tante in Hessen Kassel schijnt geleefd te hebben.

Deze staak heeft tot 1810 zijn aandeel in de vruchten ontvangen.

D. JOHANNA MIDDELHOVEN tr. 1°. PIETER SERRIS; 2°. MARCUS RENSSE, notaris te Amerongen. Uit het 1[e] h. eene dochter CATHARINA SERRIS, geh. met JAN DE LEEUW. Deze lieten negen kinderen na:

a. ANNA DE LEEUW geh. met ZEGER VAN WOUDENBERG.

b. JOHANNA, geh. met DIRK DE RIDDER.

c. MARCUS.

d. LAMBERTUS.

e. FREDERIK.

f. CORNELIS.

g. PETER, wonende in de Willemstad.

h. THOMAS, wonende te Amersfoord.

Uit het 2[e] huwelijk 2 kinderen:

i. JOHANNES RENSSE.

k. MARGARETHA RENSSE, geh. met STEVEN DE LEEUW.

Al de geregtigden in dezen staak verkochten bij acte op 29 april 1738 voor den notaris ADRIAAN PIETER VAN KEPPEL en getuigen te Amerongen, hunne regten op het hun toekomende fideïcommissair kapitaal aan JOHANNES RENSSE (*i*) die tot 1751 de vruchten daarvan genoten heeft.

2. SARA MIDDELHOVEN.

3. CATHARINA MIDDELHOVEN.

4. DIRKJE MIDDELHOVEN, alle drie zonder kinderen overleden.

Deze mededeeling is te vinden in de *Wetgeving betreffende de nalatenschappen vroeger door de wees- en momboirkamers beheerd, benevens eene lijst van die kamers en hare keuren, enz.* met eene voorrede van M[r]. DAV. H. LEVYSOHN NORMAN, 1862, 2[e] vervolg bl. 531.

Bevallen van een dochter G. MIDDELHOVEN, echtgen. van C. DE KONING. Zaandam 4 oct. 1835.

Bevallen van een zoon M. C. VAN SCHOUWENBURG, geb. MIDDELHOVEN. Harlingen 29 junij 1866.

Gest. JAN, oud 5 j. 5 m., zoon van A. BÖMER MIDDELHOVEN en W. J. D. GYSE, Doesburg 9 sept. 1835.

Gest. HENDRIK STADLANDER MIDDELHOVEN, med. doct. oud 24 j. 3 m., te Zaandam 6 maart 1835, zoon van J. MIDDELHOVEN en H. DE LANGE.

Getr. G. H. BIERMAN j[r]. van Amsterdam en T. MIDDELHOVEN. Zaandam 24 junij 1835.

Haarlemsche Courant. M. D. V.

Een wapen. Wien komt het volgende wapen toe?

Gedeeld: 1. een halve adelaar. 2. Gesneden: boven, eene lelie; beneden, drie klaverbladen, geplaatst 2 en 1. Gedekt met een gravenkroon. Kleuren onbekend.

Wapens gevraagd (vgl. XV. bl. 349; XVI. bl. 92, 185). Het op bl. 349 opgegeven wapen is mij medegedeeld, dat te zijn van SARA ZOETJE CLOOT, echtgenoot van HUYBERT VAN BASEL, wiens zoon, m[r].

WILLEM ADRIAAN SENN VAN BASEL met de dochter van L. HOOREMAN gehuwd was.

Het wapen van HOOREMAN heb ik gevonden in RIETSTAPS *Armorial Général.* Welke zijn de kleuren van het wapen van S. Z. CLOOT en de schilddekking van dat van HOOREMAN?

M. D. V.

Familie Wierdsma (vgl. XVI. bl. 283). Het schijnt dat ANDANTE niet bekend is met hetgeen door den heer EEKHOFF is medegedeeld over PETRUS WIERDSMA en de *Hoofdpunten der Geslachtlijst van de familie Wierdsma*, dewijl tusschen het aldaar vermelde en zijne opgave vrij wat verschil in namen en datums voorkomt. Men zie daartoe den *Vrijen Fries, Mengelingen door het Friesch Genootschap uitgegeven*, deel VIII (nieuwe reeks dl. II), bl. 1 en verv. Het zal alzoo de beste weg zijn om meer van dat geslacht te weten, genoemden heer EEKHOFF, wiens bereidwilligheid bekend is, inlichtingen en opgaven te verzoeken.

V. D. N.

Familie Wierdsma. Geslachten Breda en Rypperda. Op de uitnoodiging van ANDANTE om nadere bijzonderheden op te geven omtrent bovengenoemde geslachten, zij het mij vergund mede te deelen, dat ik in 1857 in het tijdschrift van het Friesch Genootschap, *de Vrije Fries*, 8e dl. 1e stuk heb medegedeeld eene *Voorlezing over* PETRUS WIERDSMA *en zijne verdiensten omtrent de geschiedenis en letterkunde van Friesland*, waarachter eenige verdere familie-bijzonderheden geplaatst zijn; — alsmede, dat ik CORNELIS MICHAEL BREDA (zoon van IGNATIUS B. en SOPHIA CLARA DE WITH) vermeld heb onder de gesneuvelden bij Waterloo in mijn geschrift: *Friesland in* 1815, bl. 55 en 107. Bijzondere leden van deze geslachten komen voorts in DE HAEN HETTEMA en VAN HALMAEL, *Stamboek van den Frieschen Adel,* II. bl. 236, 286, 287, 291, voor.

L. W. EEKHOFF.

Geslacht van der Meulen (Meulen) te 's Hertogenbosch. Is er iets bekend van de kinderen van ADOLF VAN DER MUELEN geb. (te 's Hertogenbosch?) st.... 1729 te Gent, getr. (?) met JOHANNA HOOFT, geb. (?) st. 1737?

Van die van JOHAN VAN DER MUELEN gb? st? tr. 10 aug. 1719 te? CATHARINA VAN WACHTENDONK gb.? st.?

Van die van JOAN VAN NEUHOF gb.? st. 16 dec. 1709 te?, tr ? IDA ISABELLA VAN DER MUELEN gb. te ('s Hertogenbosch?) st. 9 junij 1740 te?

De kinderen van ADOLF waren CORNELIA URSELINA, DANIEL JOHAN, st. ongh., JOSINA MARIA, JOHANNA MARGUERITE, MARIA JACOBA: die van JOHAN waren JOHANNA, RHIJNIER, MARIA GODEFRIDA, WILHELMINA HENRIETTA gb. 27 sept. 1725, JOHAN, CORNELIS, AMELIA MARIA, en MARIA HESTER.

M. D. V.

Geslacht Both van der Eem. ALBRECHT SCHAEK VAN WITTENAUW, hr. van Baland gb.? st.? tr.? SUSANNA VAN DER MUELEN (dr. van ANDRIES en MACHTELD CATHARINA VAN SANTEN). Zij hadden een dochter MARIE CATHARINA S. v. W. geb.? st. 14 nov. 1697 (te Utrecht?) tr. 1°.? PIETER BOTH VAN DER EEM gb.? st. waar en op welken dag in 1677; tr. 2°.? JACOB VALLAN, gb.? st.? Uit het eerste huwelijk is een zoon geboren. Heeft hij descendenten nagelaten? Wie waren zijne grootouders en overgrootouders?

M. D. V.

Geslacht d' Isendoorn à Blois (vgl. XVI. bl. 282). Daar er, voor zoover mij bekend is, geene gedrukte genealogie van deze familie voorhanden is, wil ik ANDANTE gaarne mededeelen wat ik aangaande dit geslacht heb opgeteekend.

RUDOLF COCK, ridder (afkomstig uit het geslacht BLOIS of CHÂTILLON), kocht 128⁰/₁ de heerl. Isendoorn van HENDRIK en GODFRIED VAN OCHTEN (V. SPAEN, *Inl.* III. bl. 430—433). Hij bouwde het kasteel Weerdenberg, st. 1315 en liet bij zijne tweede vrouw MARGARETHA VAN BATENBURG, overl. 1299, na:

WILLEM DE COCQ, ridder, tot Isendoorn (NIJHOFF, *Gedenkw.* I. bl. 181 in de noot). Hij was reeds dood in 1318, daar zijne weduwe genoemd wordt in eene overeenkomst met GERARD VAN WEERDENBERG, heer van Puiflik, aangaande de voogdij van haren zoon:

WILLEM DE COCQ van Isendoorn (NIJH. I. oork. 181). Hij was ridder en heer van Isendoorn 1335—1359 en liet na:

WOUTER VAN ISENDOORN, ridder, 1377 — 1389 heer van Isendoorn (V. SPAEN t. z. pl.). Hij was geh. met HASE VAN MONTFOERDE, vrouw van Holensteijn (*Kron. Utr. gen.* VII. bl. 72—81).

Zijn zoon WILLEM, ridder, was tot 1437 heer van Isendoorn (V. SPAEN t. z. pl.) en tr. 1406 ISABELLA erfdochter van Loenersloot, dochter van SPLINTER en ELIZABETH VAN ZUIJLEN (BURMAN, *Utr. Jaarb.* I. bl. 66). Hij liet na:

I. JACOB VAN ISENDOORN, in 1439 heer van Isendoorn, welke heerl. hij in 1441 verkocht aan JACOB VAN RIEMSDIJK.

II. MARIA VAN ISENDOORN, geh. met JELIS VAN RIEMSDIJK, heer van Isendoorn, zoon van JACOB en? (VAN SPAEN t. z. pl.). Een andere tak bezat den *hof* te Isendoorn afgescheiden van de heerlijkheid.

Den 11 nov. 1345 werd WILLEM DE COCQ VAN ISENDOORN (waarschijnlijk een broeder van WOUTER hierboven genoemd) daarmede beleend (NIJH., II. oork. 12). Hij was geh. met ARNOLDA VAN KEPPEL en liet na:

I. HERBEREN VAN ISENDOORN, geh. met JOHANNA VAN DOORNICK.

II. ALARD VAN ISENDOORN (NIJH., III. bl. XXX). Hij huwde FOLCWIJN (VAN DRUTEN) in 1414 weduwe.

WILLEM VAN ISENDOORN ALARDSZ, waarschijnlijk zoon van laatstgenoemden, komt voor 1422—39 (*Kron.* t. z. pl.) Volgens eene ms. genealogie huwde hij 1°. N. VAN BRAKEL en 2°. met ADRIANA DE COCQ VAN NEERIJNEN en stamt van hem het tegenwoordige geslacht der ISENDOORNS à BLOIS af. Daar mij verdere narigten ontbreken, verzoek ik de medewerkers van *den Navorscher* deze stamlijst aan te vullen en te vervolgen en tevens op te geven, door wien in vervolg van tijd de *hof* te Isendoorn bezeten is geworden.

TH.

Mr. Pieter Avenhorn (vgl. XVI. bl. 219, 313). Aangaande dit geslacht doe ik nog de volgende vragen.

Ik wenschte namelijk van R. J. P. te vernemen:

1°. eene naauwkeurige beschrijving der familiewapens (met de kleuren) van de *ouders* van MICHAËL PIETERSZ. BUYS, den echtgenoot van HILLEGONDA PETRONELLA AVENHORN;

2°. of de 2 dochters van dezen MICHAËL BUYS alleen heetten zoo als opgegeven is, JACOBA en CORNELIA, of wel (zoo als ik vroeger eens vernam) de eene JACOBA JOHANNA en de andere CORNELIA ALIDA, en wanneer, waar en wie zij huwden en wanneer en waar zij overleden?

3°. waarom de zoon van dezen MICHAËL BUYS den naam zijner moeder aannam en daardoor heette PIETER AVENHORN BUYS? Wie, waar en wanneer hij huwde en overleed en wat van zijne afstammelingen bekend is?

4°. of de juiste datum van het overlijden van dezen MICHAËL PIETERSZ. BUYS is 16 september 1781 (zoo als hier wordt opgegeven), of wel, zoo als ik vroeger eens meen vernomen te hebben, 17 september 1781.

Hij moet te Grave geboren zijn 8 maart 1741. Z.

Geboren (vgl XVI. bl. 220, 279.) Het t. l. a. pl. vermelde nopens den afstand door ADRIAAN PAUW van zijne leengoederen aan zijn neef GERARD HOEUFFT is niet juist.

Niet ADRIAAN P., maar diens moeder AGATHA VAN HARTIGVELT bepaalde bij testamentaire dispositiën van 13 en 15 april 1698, dat die goederen na den dood van gezegden ADRIAAN P. aan een' der zonen van haar schoonzoon JAN DIEDERIK HOEUEFT zouden komen. ADRIAAN P. overleed in julij 1745; doch bij overeenkomst tusschen hem en zijn zwager JAN DIEDERIK HOEUFFT deed hij reeds in 1704 afstand van zijne leengoederen ten behoeve van diens oudsten zoon GERARD HOEUFFT, toen 19 jaar oud. Deze werd daarop door de staten v. Holland bij acte van 3 julij 1704 met gezegde goederen beleend, en daarin genoemd GERARD PAUW geb. HOEUFFT.

Zeist. C. PAUW V. WIELDRECHT.

Geslacht Boymans (vgl. XVI. bl. 23, 281). Ik ben ANDANTE dank verschuldigd voor de verstrekte opgaven betreffende dit geslacht.

Hetgeen ik nu nog gaarne zou willen weten lost zich in 't volgende op:

Welk helmteeken behoort bij het wapen van BOYMANS, en moet er eene spreuk en schildhouders bij?

Hoe is het wapen van IDA WASSENBERG, vrouw van BARTHOLOMEUS BOYMANS; waar en wanneer zijn deze echte lieden geboren, getrouwd en overleden?

Hoe zijn de wapens van ANNA CATHARINA LIBOT en MARIA DAMEN, beide overgrootmoeders maternel van mr. FRANS JACOB OTTO BOYMANS?

Wanneer een en ander bekend mogt zijn aan ANDANTE, zal hij met de opgave zeer verpligten

F. O.

Geslacht Boogaert (vgl. XVI. bl. 282). Den 3en nov. 1756 trouwde te Rotterdam mr. DANIEL RADERMACHER, heer van Nieuwerkerk, schepen en raad der stad Middelburg en bewindhebber der westind. compagnie ter kamer Zeeland, met SUSANNA LIBERTINA BOOGAERT, dochter van mr. PAULUS BOOGAERT van Alblasserdam, hoofdofficier en raad der stad Rotterdam, en IGNATIA GEERTRUIDA TIMMERS.

Gemelde SUSANNA LIBERTINA BOOGAERT voerde tot wapen (zoo ik mij niet bedrieg) een schild van zilver, beladen met drie boomen, twee en een, in hunne natuurlijke kleur, welk wapen nog gevoerd wordt door de te Middelburg woonachtige familie van dien naam.

De familie BOGAERT schijnt uit Vlaan-

deren afkomstig te zijn, en ten gevolge der godsdienstgeschillen in de zestiende eeuw van daar naar Holland geweken; men vindt althans van haar gewag gemaakt bij VAN DYCKE, in zijn *Recueil des familles nobles et patriciennes de la ville de Bruges*, gedrukt te Brugge a°. 1851, alwaar in de daarachter gevoegde kaart hetzelfde wapen staat afgeteekend.

Verder is mij van dat geslacht niets bekend.

P. v. G.

Wapen met eekhoorn (vgl. XVI. bl. 283). Dit wapen wordt gevoerd door de familie DECKER en komt, juist zoo als het beschreven is, voor op den kwartierstaat van jhr. mr. OTTO D'AUMALE VAN ROMONDT in de reeks *Geneal. kwartierst.*, uitgave C. VAN DOORN & ZN. te 's Gravenhage.

D. G. J.

Wapens der fam. van Wijck of Wijk (vgl. XVI. bl. 89, 217). Ik meen X. attent te moeten maken, dat er in die familie onderscheidene wapens in gebruik zijn. Bij mij berusten wel zes zeer verschillende, als:

1 volgens OUDENHOVEN.
2 » VAN VLEUTEN (handschr.)
1 » stedelijk archief Schiedam.
1 » dito » »
1 » oude schutte 1577, geheel gelijk aan ASCH VAN WIJCK, (waar het rad van Heusden nu Asch genoemd wordt); doch zonder twee kronen of banieren. De leeuw is mij geheel onbekend. Kunnen stedelijke archiven niet best teregt helpen?

J. C. v. W.

Geslacht Twent (vgl. XVI. bl. 214). H. R. kan over eene genealogie van die fam. tot zoo ver die aan de mijne sluit beschikken.

J. C. v. W.

Kwartieren van verschillende personen. Wie kan mij de 8 kwartieren der navolgende personen opgeven?

1°. JOHAM ADRIAAN VAN DER HOEVEN (zijne moeder heette DE VAPOUR).

2°. MARTHA MARIA VAN ZUIJLEN VAN NIJEVELT echtgenoot van J. H. VAN DER HOEVEN.

3°. HENDRIK JACOB baron VAN DOORN VAN WESTKAPELLE, n. 23 augustus 1786, ob. 18 januarij 1853.

4°. BENEDICTUS VAN DEN VELDEN, vice-president van den hoogen raad der Nederlanden.

5°. WILLEM FRANÇOIS EMILE baron VAN DER BOSCH VAN VERWOLDE, n......., ob. 19 junij 1849.

6°. AARNOUT KLERCK, secretaris generaal van het departement van marine.

A. S.

Wapen van Mook. Wie kan mij zeggen, of de gemeente Mook een wapen heeft, en zoo ja, hoe dat is?

Cachet van heer Jan van Cromvliet. Onlangs is in de gemeente Baarland (Zuid-beveland), bij het graven, een zilveren cachet gevonden, hetwelk, nog geheel gaaf zijnde, voor het gemeente-archief van Goes is aangekocht. Het voert een' griffioen, welke in zijn poot een wapenschildje houdt, waarin van boven 3 sterren naast elkander en daaronder 3 figuren (oesterschelpen?) 2 en 1 staan. Het omschrift is, in duidelijke gothische letters: Sr. JAN VAN CROMVLIET.— Wie zou mij aangaande dezen persoon iets kunnen mededeelen?

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

Geslacht Kempe. Van dit voormaals bloeiende adellijke geslacht, bijzonderlijk in Zieriksee gevestigd, voerende tot wapen, *de gueules au dextrochère armé d'argent, tenant en pal une épée du même, rompue en barre*, wenschte ik gaarne een en ander tot narigt te ontvangen.

Wolfaartsdijk.

J. VAN DER BAAN.

Geslacht Chissy. Weet iemand mij iets mede te deelen omtrent deze familie? DIEDERIK (THEODORUS?) HUYGENS, raad en schepen van Amsterdam, geb. 1676, gest. 1740, huwde AGNITA CHISSY, dochter van MATTHEUS en van CATHERINE DE MONSOU, of MOUSON.

Het wapen van CHISSY is: goud met een zilveren keper, beladen met 5 hermelijnstaartjes; in het schildhoofd 3 roode leeuwenkoppen, faaswijze geplaatst.

CHISSY is wel geen hollandsch geslacht?

E.

Geslacht Cabeljau (vgl. A. R; XIV. bl. 248, 280; XV. bl. 89, 186, 217, 251, 377; XVI. bl. 88, 149, 217, 279). In het trouwboek der stad Zieriksee zag ik, dat JOHAN CABILJAUW van Goes op den 26 mei 1656 te Zieriksee geh. is met ADRIANA VAN BORRENDAM van Zieriksee.

Onder de schutters van den ed. handboog, in 1589 te Vere opgerigt, vindt men als medebroeder:

1589. CHARLE CABBELJAEUW en in
1607. JEREMIAS CABELJAAU.

F. CALAND.

Familie la Coste (vgl. XVI. bl. 30, 91, 149, 187, 220, 280). Op de aangehaalde plaatsen werden onderscheidene vragen gedaan en berigten medegedeeld omtrent de familie LA COSTE of DE LA COSTE. Daar in 't geen ik kan mededeelen nopens de betrekking tusschen de familiën LA COSTE en PICARD, waarnaar op bl. 280 wordt gevraagd, misschien eenig belang kan worden gesteld, wil ik dat niet terughouden.

Volgens bij mij voorhanden aanteekeningen namelijk was een JEAN LA COSTE (van wien ik voor het overige niets weet mede te deelen) gehuwd met ANGELIQUE ESTHER PICART, wier afstamming was als volgt:

ETIENNE PICART, geh. met ANGELIQUE TOURNET. — Geb. te Parijs 21 oct. 1632. Komt uit Frankrijk na de herroeping van het edict van Nantes in 1685, en sterft te Amsterdam 12 nov. 1721.

BERNARD PICART, geh. met ANNA VINCENT. — Geb. te Parijs in 1672 of 1673. Komt met zijn vader uit Frankrijk over.

ANNA PICART, geh. met SIMEON ELIN; in 2e huwelijk met JEAN TISSOT.

CATHARINA PICART, geh. met JEAN MARUET; in 2e huwelijk met REMEES FLORIS ELIN.

ANGELIQUE ESTHER PICART, geh. met JEAN LACOSTE.

SIMEON ELIN en REMEES FLORIS ELIN waren zonen van SIMEON ELIN, wiens vader, mede SIMEON ELIN genaamd, uit Sedan herkomstig, mede tot de uitgewekenen behoord heeft.

Uit het huwelijk van CATHARINA PICART met REMEES FLORIS ELIN werd 4 april 1754 te Utrecht geboren ANGELIQUE ESTHER ELIN, gehuwd 1777 met JAN MODDERMAN. Deze waren van moederszijde mijne grootouders.

Ik laat volgen een afschrift van het bij mij voorhanden doopextract van ANGELIQUE ESTHER ELIN, waaruit van de reeds gemelde betrekking van JEAN LA COSTE tot de familie PICART blijkt:

Extrait du livre des Baptêmes de l'Eglise Wallonne d'Utrecht.

Du Samedy 6 avril 1754.

ANGELIQUE ESTHER fille de REMEES FLORIS ELIN et de CATHÉRINE PICART, a eu pour Parain SIMÉON ELIN et pour Maraine ANGELIQUE ESTHER PICART épouse de JEAN LACOSTE, a été baptizée par Mr. JEAN LOUIS LA COMBE pasteur de cette église.

Conforme à l'original.

(*geteekend*) DAN. THÉOD. HUET.

Fait à Utrecht — Pasteur.
ce 1 Sept. 1771.

's Gravenhage. — C. H. GOCKINGA.

Geslachten Couwenburch, de Keyzer (vgl. XV. bl. 254). De ouders van SEBASTIANA COUWENBURCH kan ik den heer V. B. FOCK niet opgeven, wel dat zij, volgens de trouwboeken van Zieriksee, aldaar geh. is 15 dec. 1671 met mr. JOHAN DE KEYZER, doctor, dus denkelijk wel te Zieriksee.

JOHAN DE KEIJSER. SEBASTIANA VAN COUWENBURG.	PIETER POUS. 1) CORNa DE JONGE.	JACOB MOGGE. JACOBA VAN BRONCKHORST.
HERMAN, pres. hof van Vlaanderen, geh. met SUSANNA ELIZ. VERHEIJE.	Mr. BONIFACIUS POUS, schepen en raad van Utrecht, geh. met	JACOBA SABINA MOGGE.
SUZANNA ELIZABETH DE KEIJSER, geb. 1718, geh. met	MARINUS STAVENISSE POUS, geb. 1718, luit. kol. commandeur van Filippine.	

BONIFACIUS PIETER, ged. te Filippine 27 junij 1756.

SEBASTIANA zal denkelijk wel eene zuster zijn van mr. JOHAN VAN COUWENBURCH, burgem. van Zieriksee 1694, '98, 1702, '06, '10 en '14.

Was SEBASTIANA VAN COUWENBURG verwant aan VINCENT VAN COUWENBURG VAN BLOIS, die 18 oct. 1609 ondertrouw deed met CATHARINA VAN HERTSBEKE, dr. van PAULUS PAULUSZOON, ridder, heer van Bruinisse, geh. 1564 met ELIZ. VAN ZUIDLAND. De wapens der beide fam. VAN C. en VAN C. VAN BLOIS verschillen veel. In de doopboeken van Zieriksee vond ik nog:

1) PIETER POUS was burgr. v. Zieriksee, opperdijkgraaf van Schouwen en overl. *in* of *vóór* 1637. Behalve mr. BONIFACIUS had hij nog 2 dochters.

1° SEBASTIANA, geh. met LOUIS DE VOOGD, burgr. van Arnhem (zonder kind.).

2°. ANNA, geh. met JOHANNES HOFFER, 4e kind van ADRIAAN en MAGDa. DE JONGE.

CLAES COUWENBURCH.
NEELTJE CLAES. [wie?]

WILLEM ged. 17 nov. 1596.

—

MAIKEN COUWENBURCH.
LIEVEN BOEIJE.

LIEVEN ged. 28 feb. 1638.
MARTHA » 9 sept. 1642.
HUYBERT » 5 maart. 1643.

Sas van Gent. F. CALAND.

Geslacht van de Spiegel (vgl. XV. bl. 376; XVI. bl. 64, 218, 283). In het geslachtregister van d[s]. WILLEM TE WATER, bijlage I der *Geschiedkundige beschouwing van Zaamslag* door J. VAN DER BAAN, zag ik bladz. 364, dat LAURENS PIETER VAN DE SPIEGEL een zoon is van LAURENS en CORNELIA PIETERSE DUVELAAR, zoodat CORNELIS DUVELAAR V. D. S. naar zijne grootmoeder heette.

F. CALAND.

MENGELINGEN.

Groote Diamant (vgl XVI. bl. 256, 286). J. L. A. I. zegt, naar aanleiding eener vraag omtrent zekeren grooten diamant, dat de steen bekend onder den naam van *Pitt* en later onder dien van *Regent*, thans, onder dien van *Kingi-koor* (sic), onder de kroonjuweelen van koningin VICTORIA schittert. —

Dit laatste is minder juist, men haspelt hier twee verschillende zaken door elkander. Ten bewijze hiervan, en tevens ter aanvulling van hetgeen H. M. C. v. O. op bladz. 286 van dezen jaargang zegt, moge het volgende dienen. —

De grootste diamant werd gevonden in 1550; hij bezat een gewigt van 900 karaten, had de helft van de grootte van een kippenei en voor het overige denzelfden vorm; volgens TAVERNIER was hij de eigendom van den grooten Mogol. —

Een andere diamant, die als oog in een Brahminen-afgodsbeeld figureerde, werd door CATHARINA II keizerin van Rusland aangekocht van een fransch grenadier, die hem gestolen had. Deze had een gewigt van 193 karaten en was van de grootte van een duivenei. —

De *Pitt* of *Regent* is kleiner, en heeft slechts een gewigt van 136,5 karaten, doch moet bijzonder doorschijnend en helder zijn.[1])

De abt DUBOIS, fransch gezant te Londen, voorzien zijnde van eene onbepaalde volmagt en een uitgestrekt krediet, onderhandelde met het engelsche hof over de quadruple alliantie. Hij stuitte daarbij echter op de onverzettelijkheid van PITT, voorvader van het staatsliedengeslacht van dien naam. —

De gezant liet echter niets onbeproefd om PITT voor zich te winnen; vernemende dat deze een diamant van groote waarde bezat, dien hij wel genegen was voor eene aanmerkelijke som van de hand te doen, duurde het niet lang of DUBOIS was voor 130,000 £. eigenaar van den steen. Hij zond hem terstond aan den hertog van Orleans, Regent van Frankrijk, begeleid van dit schrijven:

»Je vous envoie un diamant auquel »vous donnerai certainement votre nom; »il ne précède que de quelques jours un »traité auquel je donnerai peut être le »mien." [1])

Men zegt [2]) dat deze diamant, sedert dien tijd de *Regent* genoemd, tot op den tijd van NAPOLEON I, in Frankrijk steeds bij de krooonsieraden is bewaard gebleven, en dat laatstgenoemde hem bij gelegenheid van zijne krooning den 2 december 1804, aan het gevest van zijn zwaard van staat zou ge dragen hebben. —

Het zou voor de geschiedenis van dezen steen niet onaardig zijn, dit precies te weten. —

In de uitvoerige beschrijving van de plegtigheid der krooning [3]) vonden wij van deze bijzonderheid geen melding gemaakt, waar staat dit dus vermeld?

Wij komen thans terug op den hier boven het eerst besproken diamant, den als het grootst bekenden. —

Vrij algemeen heerscht de meening, dat hij *dezelfde* steen is als de in onzen tijd zoo veel gerucht gemaakt hebbende *Koh-i-noor*, en 't welk dan ook zoo goed als zeker mag worden aangenomen.

Het volgende is met eenige zekerheid van zijne lotgevallen bekend.

Van den grooten Mogol, die hem bezat,

[1]) *The English Cyclopaedia, a new dictionary of Universal Knowledge.* conducted bij CHARLES KNIGHT. London, BRADBURY & EVANS 1854, Afdeeling *Natural History,* vol. I bl. 325 op het woord: *Diamond.*

[1]) ALEXANDRE DUMAS, *La Régence et Louis XV* Paris, DUFOUR & MULAT, 1850, bl. 71.

[2]) Zie o. a. *The English Cyclopaedia* t. a. p.

[3]) Zooals in het *Journal Politique publié à Leyde,* (supplément) van den 7 december 1804.
(*Gazette de Leyde*).
Alsmede in de *Rotterdamsche Courant* van december 1804.

ging hij in eigendom over aan het vorstenhuis van Cabul.

Na de verjaging van Shah SUJA uit Cabul kwam hij in het bezit van RUNJET SING (1813); na den dood van dezen bleef hij eenigen tijd in eigendom van diens opvolgers, en werd bij zekere gelegenheden gedragen door KHUNUK SING en SHIRE SING. Na het vermoorden van den laatstgenoemde geraakte hij in de schatkamer te Lahore, toen het britsche gouvernement beslag legde op die schatkamer, tot dat de verschuldigde oorlogskosten enz. zouden zijn betaald.

Men stipuleerde echter buitendien, dat de *Koh-i-noor*, dien men wist dat zich onder de kostbaarheden bevond, zou worden uitgeleverd aan koningin VICTORIA.

Hieraan werd voldaan; den 30 junij 1850 kwam hij in Engeland aan en den 3 julij daaraanvolgende bood men hem aan de koningin aan. [1])

Op de wereldtentoonstelling te Londen in 1851, was men in de gelegenheid den Koh-i-noor van nabij te beschouwen, en niet weinig trok zijne schoonheid de aandacht der bezoekers [2]).

Sedert hij geslepen is, handhaaft de Koh-i-noor volkomen zijn naam van »*berg des lichts.*"

Deze kunstbewerking geschiedde door een of meer Amsterdamsche werklieden van de diamantslijperij aldaar, die tot dat einde expresselijk naar Londen waren gegaan.

Zijne bewaarplaats is in den Tower bij de overige regalia.

F. O.

Ooievaars (vgl. XV. bl. 286). Herhaalde malen is reeds in den *Navorscher* over den ooievaar, zijne vereering, zijn huis, zijn nut en vele goede eigenschappen gehandeld. Zie inzonderheid *Nav.* dl. II. bl. 52, alwaar de eer en achting wordt besproken in welke deze vogel van de vroegste tijden in alle landen en bij alle volken, wordt gehouden, zoodat het bij de Grieken zelfs als eene misdaad wordt beschouwd dezen vogel te dooden. Ook zijne groote nuttigheid voor het land rondom zijn verblijf wordt genoemd en erkend; doch dat hij tot de *schadelijke* dieren behoort, daarover geen woord; gelijk men dan ook mag veronderstellen dat het bezwaarlijk zoude zijn, ten minsten voor zoo verre dit de Nederlanden betreft, en dat dier en zijne eigenschappen hier te land bekend zijn, dit met eenigen grond aan te toonen.

Men zie voorts den *Navorscher* dl. V. bl. 96, 189; dl. IX. bl. 359; dl. X. bl. 190, 281; dl. XI. bl. 26.

V. D. N.

Opschrift op een kistje (vgl. XVI. bl. 223). Op deze vraag nog geen antwoord ontvangen hebbende is de gedachte bij mij opgekomen, of de beide woorden eenvoudig Japansch konden zijn, daar men het lakwerk van die soort aldus noemt.

W. J. F.

Middelen tegen slangengift (Vgl. A. R.; XIII. bl. 61, 256; XV. bl. 284; XVI. bl. 32). Het komt mij voor, dat JAN HUYGEN VAN LINSCHOTEN de eerste geweest is, die ons met de vergifwegnemende kracht van den rhinoceroshoorn bekend heeft gemaakt, in zijn *Itinerarium*, ten jare 1596 gedrukt. De hoogleeraar G. MOLL in zijne *Verhandeling over eenige vroegere zeetogten der Nederlanders,* Amsterdam, 1825, zegt op bl. 35 over het werk van LINSCHOTEN het volgende:

»Niet minder naauwkeurig is zijne be-»schrijving van den rhinoceros (bl. 70) en »men moet het hem vergeven, indien hij »met vele anderen meent, dat een beker »uit den hoorn van dat dier vervaardigd, »het vergift, hetwelk men er in mogt men-»gen, doet ontdekken. Thans, daar ge-»leerde en anderzins kundige lieden geene »zwarigheid maken, om aan veel handtaste-»lijker ongerijmdheden geloof te verleenen, »zoude het niet billijk zijn meer van een »reiziger uit de zestiende eeuw te vergen."

De hoogleeraar geloofde het dus niet.

..ELSEVIER.

Zonderlinge drukfouten (vgl. A. R.; XIII. bl. 58, 128; XIV. bl. 158, 252, 349; XVI. bl. 94, 95, 192). Zeer vleiend voor de goede stad Rotterdam is het volgende:

In den *Taalgids* onder redactie van L. A. TE WINKEL en J. A. VAN DIJK, 8e jaargang n°. 1, komt eene verhandeling voor over: »*Woorden en Uitdrukkingen, die schertsenderwijs gevormd zijn,*" door W. BISSCHOP te Leiden. Schrijver spreekt daarin over eenige eigennamen van plaatsen, die men op elke kaart te vergeefs zou zoeken, zooals o. a. *Botterdam, Duren, Geenland, Leelijkendam, Kloppenburg, Nergenshuizen* enz.; en haalt daarbij als voorbeeld aan: »Zij zijn te *Botterdam* gedoopt, zegt men van de plaats waar botteriken hun domicilium hebben."

H. O.

---

[1]) *The English Cyclopaedia* t. a. p.

[2]) Zie de engelsche geïllustreerde bladen van dien tijd.

GESCHIEDENIS.

Gevelsteenen, uithangborden enz. De ondergeteekenden zijn voornemens een historische en kritische beschouwing te geven der *gevelsteenen, uithangborden, uithangteekens, opschriften in gevels, op borden en luifels;* ja zelfs de *schilderingen* en *rijmen* op *winkeldeuren, schoorsteenmantels en boerenwagens* sluiten zij daarvan niet uit. Van al wat dienaangaande op verschillende plaatsen van ons Land, vooral ook in afgelegen streken, nog te vinden is — of wat men zich nog herinnert, daar vroeger gezien te hebben — dat zich door oudheid en zeldzaamheid, door iets karakteristieks of vernuftige vinding onderscheidt — hetzij *steenen basreliefs* in de gevels der huizen, *geschilderde tafereelen, wapens, beelden, gebeeldhouwde* of *gesneden figuren,* tot het huis, de bewoners of de nering betrekking hebbende, of plaatselijke historische herinneringen betreffende, — hetzij *opschriften, spreuken* of *rijmen* — wenschen zij mededeeling te ontvangen.

Hiertoe roepen zij de hulp in van al hun landgenooten, — van ieder, die belang stelt in oudheidkundige nasporingen, — ieder, die het gewicht beseft van al wat de geschiedenis van het leven der volkeren helpt samenstellen, — ieder, die genegen is hun onderneming te bevorderen. Zij richten tot die allen het vriendelijk verzoek, de opgave en beschrijving van elk zoodanig voorwerp van hout of steen, geschilderd of gebeeldhouwd, prozaschrift of rijm, en wanneer de figuur zeer bijzonder is, liefst met een afteekening, hun te willen doen toekomen onder 't adres van de Heeren GEBR. KRAAY, boekhandelaars te Amsterdam.

Amsterdam, 3 November 1866.

J. VAN LENNEP.
J. TER GOUW.

Abraham Patras (vgl. XVI. bl. 233, 260' 290, 327). Ten vervolge mijner vroegere opgave betreffende den persoon van ABRAHAM PATRAS, moet ik nu vermelden, dat mij sedert gebleken is, dat PATRAS van Grenoble tot gouverneur generaal van Nederl. Indië, is aangesteld den 11den maart 1735, en voorgesteld den 30sten augustus 1736, doch overleden den 3den en begraven den 6den mei 1737. — In Bengalen, waarheen hij in 1724 vertrok, was hij een paar jaren directeur, leefde voorts als oud-directeur te Batavia, werd 1732 lid van den raad van Indië en bleef zulks tot aan zijne benoeming als gouverneur.

Men zie de *Naamboekjes* van de hooge indische regering op Batavia, enz. van de genoemde jaren.

V. D. N.

Abraham Patras. Het door H. M. C. v. O. opgegevene betrekkelijk den gouverneur generaal A. PATRAS, komt met mijne aanteekeningen uit de gekwalificeerde rollen der Oostind. comp. in de hoofdzaak overeen.

Ik kan er dit nog bijvoegen, dat toen PATRAS naar Indië vertrok, zijne familie te Leiden woonachtig was. Zijne moeder woonde later te Haarlem.

Mij zijn nog bekend JOHAN PATRAS, die in 1741 repatriëerde in kwaliteit als onderkoopman. Er werd te zijnen behoeve een wissel afgegeven van 80,000 ducatons, tegen 72 stuivers de ducaton gerekend, een niet onaardig sommetje. Mogelijk sproot het gedeeltelijk wel voort uit de nalatenschap van den gouverneur generaal.

ANTONY PATRAS van Grenoble is in 1734 met het schip Kerkwijk als adelborst naar Indië vertrokken. Het volgende jaar werd hij tot ordinair klerk aangesteld.

LABORANTER.

Draaikast (vgl. XVI. bl. 232, 292, 327). De daarbij gevoegde aanduiding over het gebruik leert ons, dat dit strafwerktuig gelijk is aan de *drilkooi* of *draaikooi,* die in andere provinciën tot een gelijk doel gebezigd werd. Jaren geleden heb ik op den zolder van het stadhuis te 's Hertogenbosch onder de strafwerktuigen twee *drilkooien* van verschillende grootte gezien, die vroeger voor het te pronk stellen van misdadigers gebruikt werden. Dit gebruik is zeer oud en komt in de geschiedenis meermalen voor, terwijl men ook weet dat het lijk van JAN BECKELSZ. van Leiden, in zulk eene kooi besloten, aan een toren werd opgehangen. Het gebruik van zulk eene kooi heeft zich het langst tot straf van ligte vrouwen bepaald. Bij veel steden was behalve de plaats voor schavotstraf, nog een stuk grond of weide buiten de stad gelegen, waar die soort van straffen werden ten uitvoer gelegd, en deze plaats werd het *drilveld* of *drilweide* genoemd, omdat deze ijzeren kooien (volkomen de gedaante van de bij ons bekende papagaaikooien hebbende) op een spil geplaatst, en alzoo heen en weer gedraaid konden worden, dat letterlijk *drillen* heet. De toeloop van volk was dan zeer groot,

en vooral de opgeruide jongens hadden er pret in, de ongelukkige gekooide, die aan het volk werd vertoond, met slijk te besmijten enz., hetgeen veroorloofd was. Deze *drilweide* werd tevens voor de jonge soldaten gebruikt om de eerste oefeningen te leeren, welke oefening, mijns inziens, de uitdrukking van gedrild worden heeft doen ontstaan; inderdaad de eerste bepaalde bewegingen van den soldaat hebben dan ook veel weg van drillen. De steden die geen *drilweide* hadden, waren toch in bezit eener *pasbaan* voor de soldaten, doch die eerste oefeningen werden, naar ik meen, aldaar niet met de benaming van drillen bestempeld.

U. C. KRAMM.

Roosters op de kerkhoven (vgl. XV. bl. 107, 258, 356; XVI. bl. 35, 98, 258, 328). Vele meeningen zijn daaromtrent medegedeeld, doch nog ver gebleven van juist te zijn, gelijk dan ook teregt door den bestuurder van den *Navorscher* is in het midden gebragt. In de *Kronijk van het Historisch Genootschap, te Utrecht*, XXI jaarg. 1865, vindt men eene mededeeling uit eene *Kronijk van Utrecht* 1576—1591, aldaar in het archief aanwezig, door mr. J. W. L. RAVEN, commies-archivaris. Deze kronijk besprekende, zegt hij: »Inderdaad, zij is kennelijk opgesteld door een kerkelijk persoon, wien de uitwendige belangen, de inrichting der eeredienst en de bezittingen der kerken uitsluitend schijnen aan te gaan. Van de groote gebeurtenissen van den tijd in haren zamenhang wordt niets noemenswaard door hem aangeteekend; de komst van den prins van Oranje binnen Utrecht is voor hem slechts de gelegenheid, waarbij *de roosters* van de kerken werden opgebroken, en het vertrek van LEICESTER wordt slechts vermeld, in zoo ver het de aanleiding is tot eene verandering niet zoozeer van regeringsbeginselen, als wel van regeringspersonen." Het is hier duidelijk, dat de bedoelde roosters kerkelijk dienstbaar waren, en het verdient opmerking, dat zij alle bij de komst van den prins buiten gebruik werden gesteld. Nu blijft nog de vraag te beantwoorden, waarvoor zij eigenlijk moesten dienen. Welligt staat dit in verband met hetgeen in de vraag is aangegeven, namelijk of de eed, door wereldlijke personen afgelegd, op de scheiding van kerk- en gemeentegrond moest geschieden.

U. C. KRAMM.

Straatwegen (vgl. A. R. en XVI. bl. 293). De heer LOUIS TORFS deelt, in zijne nota's en bijlagen van zijne *Fastes des Calamités publiques*, eene belangrijke bladzijde mede over het aanleggen van de straatwegen in België:

»De militaire wegen, welke de Romeinen in België gemaakt hadden, moesten natuurlijk vervallen in het tijdstip, dat op de ontbinding van het keizerrijk volgde, wijl men toen derzelver onderhoud begon te verwaarloozen. Het schijnt, dat men onder de Merovingiërs en Carlovingiërs nog eenige zorg droeg voor de groote wegen; maar toen de Noormannen het land overweldigd hadden, werd die belangrijke tak van de openbare dienst aan zich zelven overgelaten. De eerste acte, welke men vervolgens over de gemeenschapswegen vindt, is een diploma van GODFRIED *met den baard*, hertog van Brabant, van 1140, medegedeeld door MIRAEUS. De blijde inkomst van zijnen opvolger JAN III, gehouden in 1314, meldt, dat het geld, voortkomende van de lasten, geheven voor het repareren der gemeenschapswegen, niet van zijne bestemming kan vervreemd worden. Eerst in het begin der 17de eeuw echter, is men begonnen de groote wegen te kasseijen. Te dien tijde was in België het stelsel van legging, door middel van afstaan der tollen, algemeen in gebruik, zelfs ongeveer eene halve eeuw vóór dat zulks was ingevoerd in Engeland, dewijl de acte van het parlement, welke de daarstelling der barreelen magtigt, eerst dagteekent van 1662.

Op weinige uitzonderingen na, waren het de provinciën, de steden en de gemeenten, welke het leggen van de straatwegen ondernamen, en eene der oudste concessiën van dien aard is het octrooi, verleend aan de stad Antwerpen, in 1639, voor het leggen van eenen weg van Antwerpen naar Merxem. Vervolgens zijn aangelegd: in 1649 de weg van Antwerpen naar Contich; in 1698 die van Brussel naar Waterloo; in 1703 van Brussel naar Gent; in 1703 van Brussel naar Bergen; in 1714 van Lier naar den Ouden God; in 1725 van Doornik naar Kortrijk; in 1729 van Mechelen naar Leuven; in 1745 van Antwerpen naar Deurne; in 1763 van Antwerpen naar Boom; in 1769 van Doornik naar St. Ghislain; en in 1778 van Doornik naar Ronsse. Gedurende het tijdvak der Fransche overheersching werd er geen enkele nieuwe weg gemaakt. Men voltooide eenige stukken weg, o. a. van Antwerpen naar Breda in 1812; die stukken leveren eene lengte van 38 mijlen op. Tijdens het Nederlandsche Bestuur moest men aanzienlijke uitgaven doen, om de voornaamste wegen te verbeteren; men maakte toen ook eenige nieuwe, te zamen 160 mijlen lang. De uitbreiding, welke de wegen in België sedert 1830 genomen hebben, is

inderdaad bewonderenswaardig. Dat rijk is op dit oogenblik in alle rigtingen met wegen doorsneden, welke voorzeker grootelijks hebben bijgedragen om den voorspoed aldaar te begunstigen. Wat er nog te doen is, is betrekkelijk gering. Trouwens, de vergelijking tusschen den toestand der wegen in de vorige eenw met die der tegenwoordige, is waarlijk treffend te noemen!" (Zie: *de Gentsche Mercurius*, n°. 5969, van donderdag 1 nov. 1860.)

»Vóór de dertiende eeuw waren er geene steden in België nog bestraat. Te Leuven, welke stad in de 14de eeuw voor eene der volkrijkste plaatsen van Europa gehouden werd, bestond er ten jare 1339 slechts eene enkele gekassijde straat, om die reden *de Steenstraat* genoemd, en tegenwoordig *de Brusselsche straat* geheeten. De Belgische steenwegen dagteekenen eerst van de verledene eeuw. De straatweg van Brussel naar Waterloo, ten jare 1698 op last der Rekenkamer van Brabant aangelegd, is de oudste bestrate weg dier provincie." (Zie: *de Gentsche Mercurius*, n°. 5585, van vrijdag 21 mei 1858.)

»Lengte van den straatweg, loopende van de haven van Breskens tot aan de Belgische provincie O.-Vlaanderen . . 23900 el

De verdere lengte van dien weg tot in het dorp Maldegem, in laatstgenoemde provincie, alwaar hij zich aansluit aan den weg van Brugge naar Gent, is . . . . 3553 »

geheele lengte . . . 27453 el.

Lengte van den weg van Breskens naar de grens van de prov. W.-Vlaanderen, over St. Anna ter Muiden, tot aan den tol n°. 4, nabij de voormalige draaibrug. . . 16514 el

En van daar tot aan de grens van W.-Vlaanderen. . . . . 3800 »

geheele lengte . . . 20314 el

De rijksweg, te Breskens aanvangende, en in of omstreeks het jaar 1809 onder het Fransche Bestuur aangelegd, strekte zich aanvankelijk uit, van de haven van Breskens, over Schoondijke, Oostburg, Sluis en St. Anna ter Muiden, op tegenwoordig Nederl. grondgebied, en vervolgens over Westcappelle en Dudzeele, thans Belgisch grondgebied, tot in de stad Brugge, hoofdplaats W.-Vlaanderen.

Lengte van dien weg, zoo als boven, van Breskens tot aan de grenzen . . . 20314 el

En van daar tot op het midden der Groote Markt te Brugge. . . 19672 »

geheele lengte . . . 39986 el

De zijtak, in 1824 à 25 aangelegd, loopende van den tolpaal n°. 4, nabij de voormalige draaibrug, door Aardenburg tot in Maldegem, is van dien tolpaal tot de grens van O.-Vl. . . . . 7386 el

En van daar tot in Maldegem 3553 »

geheele lengte . . . 10939 el."

(Zie: *de Middelburgsche Courant*, n°. 143, van donderdag 27 nov. 1856.)

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

Lombarden (vgl. XVI. bl. 293). P. L. Wz. noemt BALTHAZAR HUYDECOPER als schrijver der liefdelooze woorden, over den lomberd te Amsterdam. In de *Redevoeringen enz. van prof. Celibatarius* (niemand ongetwijfeld onbekend) komt echter voor op pag. 48 (de voorlaatste regel van de »*Bespiegelingen*" enz.)

»*Zoo help ik u en mij*" heeft VONDEL boven den lombard geschreven."

Wie heeft nu gelijk? P. L. Wz. of *prof. Celibatarius?*

Dirksland. N—r.

Lombarden. Ik heb de eer niet den door N—r genoemden professor te kennen. Maar dat hij ongelijk heeft, hieraan twijfel ik niet. Ik heb de gedichten van HUYDECOPER, waarin het opschrift boven de deur der bank van leening zeker wel voorkomen zal, niet bij de hand. Ik moet mij dus behelpen met een verwijzing naar WAGENAAR, eenen schrijver, die, waar het dergelijke onderwerpen betreft, nog al te vertrouwen is, en wien wij inzonderheid mogen vertrouwen waar hij iets verhaalt wat in zijnen tijd te Amsterdam gebeurd is. Hij zegt niet alleen, dat het genoemde opschrift van BALTHAZAR HUYDECOPER is, maar ook dat het in 1740 boven de deur van het gebouw geplaatst is. *Amsterd.,* dl. VII. bl. 116.

P. L. Wz.

Landen van herwaartsover (vgl. XVI. bl. 294). In het *Thresoor* 1580 komt voor een brabantsche philippusdaalder van 1557; hierbij staat gedrukt:

»Philippus daelder van herwaerts ouer van seuen int Marck." Drie bladzijden verder vindt men een andere brabantsche munt, waarboven staat: »Desen nieuwen Staten daelder van herwaerts ouer weecht xix Ing. xxvij azen, den halvē na aduenāt." Het boekje is gedrukt te Antwerpen bij GUILLAEM VAN PARIJS; — *van herwaartsover* kan dus niets anders beteekenen dan: *van hier, uit deze gewesten* en »nos pays de pardeçà": *deze landen.*

J. E. TER GOUW.

Douwe Auckes (vgl. A. R.; XI. bl. 1; XII. bl. 3; XIII. bl. 35; XVI. bl. 259).

Het is mij bekend geworden dat er een DOUWE AUCKES in Engeland opgebragt is. Hij was kapitein van een schip van retorsie. Zijne vrouw vervoegde zich bij request aan de admiraliteit van Amsterdam om hunne voorspraak bij de algemeene staten; deze gelastten hunnen ambassadeur in Engeland alle mogelijke pogingen in het werk te stellen, om het ontslag van haren man te bevorderen.

Meer uitvoerig is het bovenstaande door mij in der tijd aan het Prov. friesch gen. voor geschied-, oudheid- en taalkunde opgezonden.

LABORANTER.

Dartiendach (vgl. XV. bl. 360; XVI. bl. 35, 65, 164). In Engeland noemt men driekoningen nog *twelfth-day*, wijl dat feest op den twaalfden dag na kerstmis valt. In den naam *dartiendach* is de eerste kerstdag medegeteld.

A. C. LOFFELT.

Willem Meesters (vgl. X. bl. 97). De majoor K. tot heden in den *Navorscher* geen antwoord op deze zijne vraag betreffende den persoon van W. M. ontvangen hebbende, waag ik het als mijn vermoeden op te geven, dat MEESTERS degene zal geweest zijn, van wien door den heer DE JONGE, in zijn *Gesch. van het Nederl. Zeewezen*, dl. IV. A. bl. 37 en B. bl. 20, gewag wordt gemaakt, en die door COLLOT D'ESCURY in *Hollands roem*, dl. VI. A 2. bl. 480, in de noot (b) wordt genoemd een bekwaam mechanicus, door wien de metalen pontons met medehulp van SAMUEL VAN MUSSCHENBROEK omstreeks 1670 te Leiden zijn uitgevonden; hij schijnt later (1688) controleur generaal der artillerie in Nederland geweest te zijn en moet in 1703 of 1704 gestorven zijn.

V. D. N.

Vergadering te Keulen in 1535 (vgl. XIV. bl. 201 en 262). Behalve hetgeen ter aangehaalder plaatse, alsmede in *Nav.* XVI. bl. 42, 68, 99, 129 en 161, over de *Geschiedenis der vrijmetselarij* en *het charter van Keulen* bereids is medegedeeld, zal men over dit *charter van* 1535 ook met vrucht kunnen raadplegen: *Jaarboekje voor Vrijmetselaren*. A°. 5859, 5863 en 5865, mitsgaders het *Maçonniek Weekblad*, n°. 37, 38, 39, 40 en 41, van 10 sept. tot 8 oct. 1866, gelijk ook H. Q. JANSSEN, *Jacobus Praepositus*, Amsterdam, P. N. VAN KAMPEN, 1862, bl. 159—171 en 269—271.

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

De klokkespelen in Nederland (vgl. XVI. bl. 321). Tot aanvulling van het artikel van den heer GREGOIR over dit onderwerp moge het volgende dienen.

Boxtel. Volgens de *Reize door de majorij van 's Hertogenbosch*. Amst. 1799, had de toren van Boxtel vroeger een klokkespel gehad. Toen was het er niet meer.

Helmond. Vóór het klokkespel, hier in 1835 geplaatst, had deze stad reeds een ander bezeten, waarop echter, zoo het schijnt, niet te roemen viel. Althans het bovengenoemde werkje zegt: »De tooren is niet onaartig en voorzien met een ellendig klokkenspel."

Amsterdam. Van het klokkespel der Oude kerk zegt COMMELIN, *Beschr. v. Amsterd.*, dl. I. bl. 441, nadat hij er eene uitvoerige beschrijving van gegeven heeft, »Het uurwerk op deze tooren is een zeer konstig stuk, het is gestelt binnen vier groote yzeren pylaren, die onder en boven met alzulke lysten t'zamen gesloten en verbonden zijn, weegt in 't geheel 14530 pond; alle de groote uurwerken die t' zedert dit, in deze stat, ja bykans in 't gantsche landt gemaakt zyn, en noch gemaakt worden, zyn hier na geboost; het is gemaakt en in dezen tooren gestelt in 't jaar 1617 door WOUTER GEURTZEN, woonachtig t' Amsterdam, meester smit."

Van het klokkespel der Zuiderkerk zegt WAGENAAR, *Amst.*, VII. bl. 445, verwijzende naar DOOREGEEST en POSJAGER, *Ryper Zeepostil*, bl. 339: »Sommigen hebben den bekenden JAN ADRIAANSZOON LEEGWATER als maker van dit uur- en speelwerk te boek gesteld." Het schijnt dus, dat WAGENAAR aan de waarheid van die bewering twijfelde. Kan men daaromtrent ook iets *met zekerheid* zeggen. Mij dunkt in het archief der stad Amsterdam zullen wel stukken aanwezig zijn, waaruit blijkt wat in dezen waarheid is.

Enkhuizen bezit nog twee klokkespelen, het eene op de Zuiderkerk, het andere op den zoogenaamden Dromedaris.

Gorinchem. Een tweede speelwerk in deze stad, geplaatst op den toren van het stadhuis, wordt vermeld *Tegenw. Staat der Nederlanden*, dl. 5, bl, 269.

Alkmaar. Het uurwerk op de waag bestaat, meen ik, nog.

Monnikendam heeft een speelwerk. Of het zich echter nog laat hooren is mij niet bekend.

Rotterdam. Het speelwerk op St. Laurens toren door HEMONY in 1661 vervaardigd en in het volgende jaar voor de eerste maal bespeeld, bestond, volgens LOIS, *Cronycke der stad Rotterdam*, bl. 159, uit 36 klokken. Is dit eene fout? Of zijn er later nog drie bijgemaakt?

Purmerende. Hier wordt geen klokkespel meer gehoord, sedert de toren, die de speelklokken bevatte, verdwenen is. Wat er van deze geworden is, is mij onbekend.

Gedanum. Op den titel van C. F. MENESTRERII S. J. *Philosophia imaginum* etc. e lingua Gallica in Latinam translata, staat: Amstelodami et Gedani. Prostant apud JANSSONIO—WAESBERGIOS. MDCXXXV. — Wie zegt mij van welke stad Gedanum de latijnsche naam is?

Handschrift over den oorlog op Java 1825—1830. Een hs. hierover is in der tijd, door wijlen den luit. generaal MERKUS DE KOCK gegeven aan den generaal MICHIELS; deze stond het in leen af aan den luit. kol. BERNARD; om daarin iets na te zien gaf deze het aan den luit. POPPEL, gewezen adjudant van den kolonel BUSCHKEN. POPPEL stierf op de terugreis naar het vaderland, zonder alvorens het hs. weder aan den luit. kol. BERNARD terug te hebben gegeven. Kan men mij nu ook opgeven, in wiens bezit zich dit hs. thans bevindt?

Bovengenoemde opgave is mij door den luit. kol. BERNARD in tegenwoordigheid van den majoor T. in 1852 gedaan.

LABORANTER.

Schilder van den keizer van Marokko. In het rapport van ALBERT RUYL, in commissie naar Marokko in de jaren 1622—1624, wordt meermalen gewag gemaakt van JUSTUS STUIJLING van Rotterdam, schilder van Z. M. MULEY SIDAN. Is er iets omtrent hem hier te lande bekend?

LABORANTER.

Zeeroovers. Vrijbuiters. In het bovengenoemd rapport komen eenige niet onbelangrijke bijzonderheden voor over sommige meer of minder bekende zeeroovers en vrijbuiters, als:

JELIS BOUWENS van Hoorn (ook GILLIS genoemd).

CORNELIS PIETERSZ. ROB van Wijdenes.

GERRIT GERRITSZ. LEGGER van Enkhuizen.

SYMON DANSER.

DIRCK HARLINGEN, zeeuwsch vrijbuiter.

JAN GERRITSZ. COMPAEN, uit Zeeland?

JAN BARBIER.

CHRISTIAEN PIETERSZ. van Nyburg.

LABORANTER.

[Was JAN GERRITSZ. COMPAEN wel uit Zeeland? Zou hij ook een broeder geweest zijn van den bekenden CLAAS GERRITSZ. COMPAEN van Oostzaan? Zijn naam, zijn leeftijd en zijn beroep maken dit geenszins onwaarschijnlijk.]

Zwarte polder. Te Oostburg komen dikwijls brieven aan het adres *te Zwarte polder.* Nu ligt er niet ver van Breskens wel een Zwarte polder groot 12 gemeten, maar die is niet bewoond. Vrage of er in Nederland ergens een bewoonde Zwarte polder ligt, waar die brieven eigenlijk zullen moeten bezorgd worden?

F. CALAND.

Leenen. Te Aardenburg bestonden vroeger verscheidene leenen, afhangende van den Princelijken Leenhove te Brugge of van den Burg aldaar. Veel is mij in de beschrijving dier leenen duister. Wel begrijp ik, dat het landerijen, huizen of renten waren, het Prinselijk Leenhof, den Burg en dergelijken toebehoorende en door deze instellingen of wel door vorsten in leen en achterleen gegeven, soms om niet, soms onder voorwaarde van zekere uitkeering van geld of levering van manschap of persoonlijken dienst, doch sommige dier termen wenschte ik gaarne verklaard te zien. Ik geef een paar artikelen, uit een brugsch boek, »Registre des Fiefs" van 1435, waarin verscheidene leenen in Aardenburg Ambacht omschreven zijn. Enkele aanteekeningen voeg ik er zelf bij: op enkele vragen verzoek ik antwoord in den *Navorscher.*

»WILLEM BANGHELIN houdt een Leengoedt groot zijnde neghene ghemeten (*a*) eene Linie (*b*) Lands met vichtiene manscepen (*c*) daertoe behoerende houdende een ende vichtig ghemeten eene Linie en drie en 't sestich roeden Lands daer of de vuue (*d*) staen te vullen Coope (*e*) ende alle dandere ter beste vrouwe (*f*) Ligghende voors(chreven) Leen In Ardenbuerch Ambacht ende in de prochie van sinte baefs (*g*) noord" enz. »staende 't voors. Leen ter trauwen te waerheden (*h*) — ende Leenen vullen Coope staende voort te dienste te heervaerden en te reijsen met eenen paerde van tiene ponden parisis als nieuws vermaent (*i*) en syne mannen sijn sculdig van elcken ghemete lands ghehouden van desen Leene eenen penninc parisis elcx daechs also langhe als de reijsen of heervaer gheduert."

Het 2[e] leen staat »te vullen Coope en te reysen", zonder meer.

Het 3[e] leen 65 gemeten lands »met twin tich manscepen en toe behoorende houdende honderd 't zeventich ghemeten lands zom te vullen Coope eñ zom te bester vroeuwe" voorts »te trauwen te waerheden ende teenen vullen Coope staende voort te dienste teenen perde van x £ parisis minen heere

van Vlaenderen te dienene x l daghen binnen zinen Lande als nieuw vermaende (*k*) tzinen oorloghe op zinen Cost ende op ziner mannen kost."

't 5e Leen ligt te Havekenswerve (*l*) »In eene Jeghenode (*m*) gheheten der Jueden doorp (*n*)

Het 7e leen is land »Twelk in tiden verleden *zijn* bleef woorde spade in legher handen dewelke weder ghecreeghen zyn te wetene de ix ghemeten eñ mitsdien wederöme ghegheven als Leen en behoren te desen voors. Leene zeventiene manscepe daer of der sevene verdonckert zijn en dandre tiene die in 't Claere staen zo stater 't vuue te vullen coope en dandre ter bester vrouwe." (*o*)

't 8e Leen staet fedieuse teenen paerde van V ponden parisis." (*p*)

10e Leen: Vrauuwe Isabelle vrau van Ghistellis van Ingelmeustre van Vindeuil en vicontesse van meaulx nu vrauwe Jacquelinne van Bethune vidauesse dameur. (*q*) houdt een Leengoed ende es 't scoutbetendom (*r*) en Amanscip van Ardembuerch Ambacht met allen den rechten van het ghelde pandinghen boeten ende andre heerlicheden den voorseyden Scouthetendomme en Amanscepe toebehoorende staende 't voorseide Leengoedt, te trauwen te waerhede ēn tenen vullen cope ēn te laste eca. 't last es berocht maer daer staet gheen up."

't Laatste leen is van den bekenden GUY de BAENST. Het ligt »te Heijle" en: »ouer twelcke voorss(eide) Leengh(oet) loopt eenen wech daerover dat daeghelicx varen (denkelijk naar Brugge en dus welligt »den noorderen"- of »Zuyderen-Brugghe weg" elders vermeld) waghene gheladen met vissche ende met haeringhe daeraf dat den Leenhoudere behoort te heffene euwelick, of die hy daertoe stelt dats te wetene van elcken waghene gheladen met haringhe ende lidende ouer den voorsz(eyden) wech iiij haringhen ende van elcken waghene gheladen met vissche dat es een visch sonder meer, vteghesteken (uitgezonderd) (*s*) van zalme, van stue (steur) ende van eelbut (*t*) (heilbot) daer of ne sal de Leenhoudere niet nemen noch doen nemen ende es waer dat by minen gheduchten heere 't selve Leen ghemaect was ghelijc ende met zinen rechten tolle also voorsz es bi synen openen Lren (letteren) ghegeven den achtsten dach van nouembre in 't jaer mil iiij c 't elcken veranderinghe teenen vullen cope."

Dit stuk is afgegeven voor kopij door den griffier der grafelijke rekenkamer te Rijssel, volgens hoofd en slot iemand die in 't Fransch schreef, van daar welligt het meer of min ongeregelde in de spelling. Ik heb mijne citaten naauwkeurig overgeschreven en acht 't geheel niet zonder waarde ook voor regts- en taalkennis. Wie beantwoordt mij nu de volgende punten, namelijk voor zoover ze mij twijfelachtig waren.

a. Het brugsch gemet van 300 brugsche roeden, waarbij in West Zeeuwsch Vlaanderen nog gerekend wordt, is 0,442368 bunders.

b. Eene lijn of linie is 100 brugsche roeden, dus $^1/_3$ m.

c. *Vichtien*, *vichtig*, voor vijftien en vijftig, hoort men in Vlaanderen nog dikwijls, zeldzamer *manschepen*, meest *manschap* als meervoud.

d. *Vuue*, vuve, voor vijf, nog in Zeeuwsch Vl. in gebruik.

e. f.?

g. Aardenburg was verdeeld in twee parochiën, Sint Bavo en Sint Maria. Het ambacht telde mede deze twee parochiën, benevens nog Sint Kruis, O. L. Vr. bezuiden (Eede), St. Baafs (Eede) door het riviertje verdeeld, Coxie, Havekenswerve, Slepeldam, Heile enz.

h. i. k.?

l. Havekenswerve was een parochiaal dorp, bijna aan 't einde der Eede of Aardenburger hoven. De plaats is nog bepaald aan te wijzen; het lag weêrszijden de Eede even als Coensdike (later Eede).

m. Jeghenode, gehucht? De Vlamingen zeggen nog, gé-uchte en j'uchte.

n. Jueden doorp. Jodendorp? 'k Heb het alleen te dezer plaatse aangetroffen.

o. p.?

q. Het woordje *nu* beteekent in dergelijke gevallen dat in oude lijsten eene *verhoofding*, nieuwe tenaamstelling heeft plaats gehad. Het leen der vrouwe van Ghistelles, Ingelmuuster, enz. (nog bestaande vlaamsche gemeenten) was dus overgegaan toen men het uittreksel maakte op de vrouwe van Bethune vidauesse (weduwe van vidua) dameur.

r. Dit *scouthetendom*, scouthede, schoutampt is mij meer voorgekomen. Kwam het overeen met Ambachtsheer of was het daarvan onderscheiden en het *amanscip*, amptmanschap, de ambachtsheerlijkheid? Welke waren dan de regten van schoutschap? Was het erfelijk?

s. *Utegesteken, uutgesteken*, voor uitgezonderd, is een vorm in Vlaanderen nog niet geheel verloren:

»Al het vee werd afgemaakt, uutgesteken het heel joenghe."

t. Zalm, steur en heilbot schijnen dus toen reeds edelen onder de visschen geweest te zijn.

But voor bot (de bekende platvisch) hoort men nog wel uit den mond van Sluizena-

ren, wier dialect, hoewel de stad tusschen Sint Anne, Aardenburg, Oostburg en het land van Cadzand inligt, meer van 't zeeuwsche heeft, dan overal elders in West Zeeuwsch Vlaanderen. Zoo zeggen ze *butter* en *schuttel* voor boter en schotel, in welke woorden in het overige van West Z. Vl. de o als de duitsche ö wordt uitgesproken.

G. P. ROOS.

Leenen. Jeghenode. De beteekenis van het woord *jeghenode* is eene eenigzins andere dan de heer ROOS vermoedt. Het komt nu en dan bij onze oude schrijvers voor. HUYDECOPER had het op vier plaatsen gevonden. Bij MELIS STOKE had hij het aangetroffen B. X vs. 835. Nadat daar eerst verhaald is, dat graaf WILLEM III te Dordrecht kwam en dat daar

De porters alle jonghe ende oude,
Entie landliede alghemene,
Beide groet ende clene,

hem trouwe zwoeren, leest men:

Tote Sciedamme was hi van daer,
Ende omboet, dat es waer.
De lude vander jeghenode,

insgelijks om hem trouw te zweren. HUYDECOPER maakt hieruit op, dat vander *jeghenode* beteekenen moet »van *'t omgelegen land* of van dat gewest."

De andere plaats uit MELIS STOKE, namelijk VI. 607,

Men woude doe, dat joncheer WITTE
Ghinghe ligghen opt huus van Pitte,
Te wachtene die jeghenode,

bevestigt hem in zijn gevoelen omtrent dit woord, even als twee plaatsen uit den *Ferguut*, te weten vs. 1547,

Te sinen waert nam hi orlof,
Ende seide, hi wilde rumen thof;
Ende daer na ane die joncfrouwe,
Die stont bevaen met groten rouwe,
Doe ruemdi die jeghenode,

en vs. 3475.

Utem torre keerde hi doe,
Tote sinen orsse met ghemake,
Het was gebonden ane 1 stake,
Biden togle hijt gegreep,
Ende sette voet in steghereep,
Ende ruemde die jeghenode.

»De plaatsen, uit *Ferguut* bijgebragt, bepalen ons hier eigenlijk niet" zegt HUYDECOPER, »maar uit die van MELIS schijnt de grondbeteekenis geweest te zijn *Tegenland;* en dus de *Jegenode van Schiedam*, het land *tegenover Schiedam* gelegen." Mij dunkt dat juist de plaatsen uit den *Ferguut* hem hadden kunnen leeren, dat hij eenigzins op het dwaalspoor was. Op dezelfde wijze als in den *Ferguut* wordt het woord gebruikt in den *Carel ende Elegast*, waar deze laatste zegt (vs. 591).

Die scat leghet in een casteel,
Daer mi die jeghenode es cont.

Maar zeer duidelijk blijkt de beteekenis van *jeghenode* uit een stuk van de 13e eeuw door WILLEMS in het *Belgisch Museum* uitgegeven dl. I. bl. 76, waarin gezegd wordt: »Ende es wel te wetene, dat de manne onder hen sullen houden dat te haren vonnesse, naer datter costume van der jeghenode behoort." Ik geloof dat hier eene fout is en dat gelezen moet worden »dat hem na die costume vander jeghenode toebehoort." Doch hoe het zij, altoos wordt hier gesproken van »die costume vander jeghenode" en daaruit blijkt dat *jeghenode* niet beteekent den omtrek van eene stad, het land daarom heen of daartegen over gelegen, waar eene *landstreek*, een *gewest*.

HUYDECOPER kon niet anders, dan uit de plaatsen waar hij het gevonden had de beteekenis van *jeghenode* opmaken. Met het woord zelve was hij verlegen. Hij wist er niet beter van te maken dan *tegenland*, maar het schijnt toch dat die verklaring hem maar ten halven voldeed. Bij KILIAAN leest men, zegt hij, »eerstelijk p. 105 EENODE; Germ. Sax. *solitudo*, *eremus*, *secessus*. Ten anderen, p. 149, GHEGHENE, Sax. Sicam. *Regio*, *locus*. Ten derden p. 370 OODE, Germ. Sax. *Tesqua*, *loca inculta*. OODE, OEDE, *Incultus*, *desertus* etc. Maar hoe hangt dat te saamen? EENODE is bij KILIAAN, eene *Eenzaame plaats*. Zo ligt dan de beteekenis van *plaats* alleen in *ode*. En dat acht ik als zeker. Maar *ode*, op zich zelf is bij hem ook een *woeste plaats*. Want het beteekent beide, *woest* en *plaats*. Dit kan geen proef houden. Want dan kan men van veele woorden, die meer dan eene betekenis hebben, byna al maaken, wat men wil. Behalve dat die beteekenis van *woest* mij noch niet aanneemelijk voorkomt. Gy denkt misschien, waartoe ik hier ook het woord *Gheghene*, uit KILIAAN, bygebragt hebbe? Hiertoe. Voeg het te saamen met het laatste *Ode*, zo hebben wy (de onnutte letters achterlaatende), *Gegenode;* dat is, letterlijk, ons *jegenode*. Want *jegen* is *tegen;* en *tegen* is in 't Hoogd. *gegen*, volgens KILIAAN zelf p. 552. En dit bevestigt myne verklaring van *Jegenode* door *Tegenland*, niet weinig. Dat *gegen* in 't Hoogd ook betekent een *plaats*, een *gewest*, sta ik volkomen toe. Maar of het zo oud zy als ons *Jegenode*,

weet ik niet. Alleen weet ik, dat het by de Hoogduitschen noch in gebruik is. Waarom ik, tot noch toe, niet zien kan, dat 'er reden zou zijn, om in myne bovenstaande Verklaaring van *Jegenode*, eenige verandering te maken."

Deze redenering van HUYDECOPER is niet zoo klaar en duideijk als wij ze anders van hem gewoon zijn. 't Is ook niet vreemd. Hij begint met eene fout te maken. *Eenode*, meende hij, was eene zamenstelling van *een* en *ode*. *Ode* moet dus land beteekenen. Deze beteekenis echter heeft het niet, maar wel de door HUYDECOPER verworpene van *ledig*, *woest*. Doch ook dit adjectivum vinden wij hier niet. *Jeghenode* is geen zamengesteld, maar een afgeleid woord. Even als er mannelijke zelfst. naamwoorden zijn met den afleidingsuitgang *ood*, gelijk wij op bl. 124 bij *zucht* opmerkten, zijn er ook vrouwelijke met den uitgang *ode*. Daartoe behoort *armoede*, waarin, sedert men begon te meenen dat het eene zamenstelling van *moed* was, de *oo* in *oe* is overgegaan, en ook *jegenode*. Het hoogduitsch bezat het woord even als onze taal, doch reeds in de 12e eeuw vinden wij het zamengetrokken tot *gegende;* nu zegt men *gegend*. Het is dus eenvoudig eene afleiding van het voorzetsel *jegen* (hoogd. *gegen*), nu *tegen*, even als Ital. en Spaansch *contrada*, Fransch *contrée*, wat hetzelfde beteekent als *jeghenode*, van het voorzetsel *contra, contre*.

P. LEENDERTZ WZ.

Konijnengeld. In de wet op het hooger onderwijs lezen wij, art. 134, waarin gehandeld wordt over de emolumenten der gewone professoren: »De oude, bij sommige akademien in gebruik zijnde, emolumenten (als van tabbaard- en konijnengeld, enz.) zijn en blijven afgeschaft." Wat is konijnengeld?

Arenden te Middelburg in Zeeland. In het werk *Le curieux Antiquaire ou Recueil Géographique et Historique etc. par le Sr.* P. L. BERKEMEIJER; Leide, P. VAN DER AA. 1729, in 8°. I. bl. 200, lees ik: »*L'Hotel de ville* est au bout d'une grande et ronde place ou *Marché*, qui après celui d'Amsterdam, n'a pas son pareil dans tout les Pays-Bas. A coté de la Boucherie qui y est, on voit 2 *Aigles* dans une maisonnette, à travers un treillis; la ville y nourrit ces bêtes par un droit particulier." Bijzondere stadsregten, als voor den *ooievaar* en *de zwaan* voor 's Gravenhage en Utrecht zijn bekend, maar die voor middelburgsche arenden niet. Het zal mij aangenaam zijn door een der lezers van den *Navorscher* met deze bekend gemaakt te worden.

U. C. KRAMM.

Paltsgraaf. Toen ik voor mijn biographisch werk het artikel HENDRICK grave VAN GOUDT schreef, heb ik mij veel moeite gegeven, de ware beteekenis van den eertitel van *paltsgraaf*, dien hij voerde, op te sporen, te meer daar die tijdelijk en ook wel erfelijk aan vele personen werd geschonken, en wat ik daarover vond is door mij meêgedeeld; doch eene duidelijke en bevredigende bron voor die verklaring was mij tot heden niet voorgekomen. Daar ik die nu toevallig ontdek, geloof ik, dat er nog wel eenige lezers van den *Navorscher* zijn, die met eene mededeeling zullen gediend zijn. In het tweede deel van *Le curieux antiquaire ou Receuil geographique et historique etc. par le Sr.* P. L. BERKEMEIJER, à Leide P. VAN DER AA, 1729 in 8°. bl. 501, staat te lezen: »*Helmstadt, Helmstadium*, petite ville, avec une université, nommée Julienne (Academia Juliana) du nom de son fondateur JULES, Duc de Brunswic, qui l'érigea l'an 1567. Le Recteur Magnifique y est toujours *Comte Palatin*, en vertu du privilége de MAXIMILIEN II, qui attacha cette dignité à celle du Rectorat. C'est là le nom vulgaire de ceux, à qui l'Empereur a conferé, par une grace particulière, le pouvoir et droit d'exercer en son nom certains droits et de conferer certains honneurs et graces impériales, dans l'Empire, chacun selon l'étendue de son privilége; celui des personnes de qualité et de naissance est ordinairement plus ample, que celui des particuliers honorez d'un tel *Palatinat*. Car ils peuvent non seulement legitimer les enfants naturels et bâtards, accorder aux mineurs le droit de majorité, aux endettez des lettres de délai (qu'on appelle *quinquennels*) créer Notaires publics, juges ordinaires etc., comme ceux de la dernière sorte; mais aussi annoblir et créer d'autres *comtes palatins* etc. avec le même effet, que si l'Empereur en personne eût accordé ces graces. Le véritable titre de ces vicaires imperiaux est, *Comtes du sacré consistoire, ou du Palais et de la Cour impériale*, COMITES S. PALATII LATERANENSIS. Il ne les faut pas confondre avec les *Comtes Palatins du Rhin*, ou autres qui sont tels par leur illustre naissance. De l'origine des dicts vicaires, de leurs diverses sortes et divers droits, on peut consulter S^{r}. STRUVE, *Syntag. Jur. Publ. cap.* XI. §§ 14, suiv."

En verder tot verduidelijking op bl. 537: »Les *Pfaltsgraves ou Comtes Palatins*, prènent leur nom du Palais Imperial (en Allemagne *die Pfaltz*), parce qu'ils ne furent

d'abord que conseillers de l'Empereur, ensuite *Juges,* gouverneurs ou *Grands Marechaux* de la Cour Imperiale, établis pour vuider tous les differens qui ne valoient pas la peine d'en rompre la tête à l'Empereur; ils dirigeoient même toute la Cour." Wat zeldzaam bij ons voorkomt is, wat dezer dagen vermeld werd, dat het hof van Rome gelijkluidende titels schenkt: Z. H. PIUS IX heeft monseigneur J. A. PAREDIS, bisschop van Roermond tot den adelstand verheven. Deze ontving daarbij de eeretitels van *Comte Palatin* (romeinsch graaf) [1]) Assistant au trône pontifical, Prelat domestique de sa Sainteté PIE IX." Zie *Handelsblad* 1 augustus 1866. Nu zou het mij niet verwonderen, dat HENDRIK GOUDT, de rijke utrechtsche edelman, die zijne studie te Rome voortzette, daar den titel van *Comte Palatin* verkregen heeft.

U. C. KRAMM.

OUDHEID-, MUNT- EN PENNINGKUNDE.

Grafschriften in kerken (vgl. XIV. bl. 327; XV. bl. 111, 164, 195, 235, 263, 324, 361; XVI. bl. 8, 42, 204, 234).

In de kerk van Bouchoute:

Vrije Sepulture van Jonkh^r RUDOLPHUS DE DECQUERIE f^s J^r ADRIAEN Schiltcnaepe, in sijn leven heere der stede eñ ambachte van Bouchoute † 19 maert 1664 ende van ed: dame MARIE MAGDALEENE LAURIJN [1]) f^a Jh^r GUYDO, sijne compagne, in haeren leven vrauwe van de voorñ. ambochte van B. † 5 okt. 1683 — bidt voor de Zielen.

Kwartieren:

DECQUERIE.	LAURIJN.
. . . .	BURCHT.
LIER.	WAESBERGHE.
BERCKEL.	EECHAUTE.

Sepulture van d' eersaemen d' Heer JAN EECHMAN f^s DANIEL in sijn leven burghem̃^{r} der stede ende ambachte van B, midtsgaders Schepene, notabelen ende ontfanger van aermen van B † 4 april 1713 audt 70 jaer ende MARIA HUIJBENS f^a JACOBUS syne 2^e huijsvr. † 28 X^{re} (dec.) 1713 audt 60 jaer — in leven van de 7 kind^n nog: ANNA EECHMAN, geh: met Joh^r BERN^s DE RYCKE f^s PIETER.

Bidt voor de Ziele.

Sepulture van 'd H^r JAN SCHATTEMAN f^s ADRIAEN, in sijn leven kercm̃. van B ende ontfanger van deselve kercke eñ capelle als oock burgem̃r van Waterdyck, † 1 viij (oct^r) 1716, oudt 45 jaer ende van ADRIAENE CALLAERT f^a CHRISTIAEN syne huysvr. †

De doodt die niemandt en spaert
Heeft ons hier bij een vergaert.
Bidt doch leser wie gij sijt
Godt voer ons om saligheijt.
R. I. P.

I H S. D. O. M. Sepulture van 'd H^r JOAN VERSTRAETEN f^s JAN, Griffier en gesworen lantbouckhauder deser stede ende ambachte van B den tydt van ... jaeren, ovl... oudt ... ende van Jonkvr. MARIA CATHARINA VAN DEN BOGAERT f^a 'd H^r FRANÇOYS en Jonkvr: MARIA CATHARINA VALOP f^a 'd H^r HENRICI, syne huysvrauw † 18 nov. 1777 oudt 48 jaeren — 9 kinders waervan in leven:

'd H^r en m^r JOAN MARIA JOSEPHUS, advocaet van den raede in Vlaenderen.

Jonkvr: SOPHIA JOH^A MARIA.
» MARIA HENRIETTA CAROLINA.
» THERESIA LIVINA CAROLINA.
» XAVERIA MARIA JOHANNA.
d^r LOUIS FRANÇ. FERDINAND.

Over de heerlijkheid Waterdijk in het derde dezer grafschriften vermeld, zie men het *Aardr. Woordb.* van VAN DER AA, deel XII. bl. 137.

Kan het dorp der heerlijkheid niet bekend zijn geweest onder den naam van *de Piet,* in 1377 verdronken. — Deel II. bl. 321 van de *Histoire de Flandre,* par L. A. WARNKOENIG, vertaald door A. E. GHELDOLF, staat:

»1265. Une keure en flamand pour le village de *Ter Piet* près de *Bouchaute,* également émanée de l'abbé de S^t. *Pierre*" [naar en van wien het zijn' naam zal hebben] [2]).

Het gehucht ten nw. van den Laurijnen ten o. van den S^t. Barberapolder is thans onder geen anderen naam bekend dan dien van *Maagd van Gent.*

F. CALAND.

[1]) Zou men voor deze bijgevoegde verklaring niet *romeinsch paltzgraaf* moeten lezen?

[1]) Naar deze familie is ongetwijfeld de in 1503 bedijkte Laurijnpolder genoemd.

[2]) Bl 334 noemt de schrijver onder Bouchaute ambacht *„Piete seigneurie enclavée."* — Kan Waterdijk hier niet mede bedoeld worden? Kan het onder dien naam niet bekend zijn geweest, als eene bezitting van St Pieter?

Koperen penning met hebreeuwsch opschrift. Wie kan inlichting geven wegens eenen geelkoperen penning ter grootte van een $2^1/_2$ guldenstuk, waarop aan de eene zijde en relief een kop, voorzien van baard en helm, en dragende het woord משה langs den hals op den rand van het bovenkleed, en aan de andere zijde het eerste der tien geboden in hebreeuwsche letters, aldus geplaatst:

לא יהיה לך
אלהיםא
חרים ע
לפני

en blijkbaar als medaille gedragen aan een lint, vermits zich boven den kop een gaatje bevindt? Mr. S. E. N.

—

Oud geschut. In de geschutgieterij te 's Gravenhage vond men in 1790 onder de stukken die voor de generaliteit moesten worden vergoten,

Een slangstuk (metaal) à 6 ℔, en
Een dito » à 2 ℔,

waarop de volgende subscriptie stond:

REX ŪGAR. FERDINAND^s. & INCLYT^s.
ME. QUADRAGINTA. CŪ TRIBUS.
CŌITI. HĒRIC. NASSAU. DONO. DEDIT.
LUCTŪ. HOSTIB^s & LAETŪ BONIS.
1530.

Hieronder: het wapen van Nassau en op den culasband OPUS GREGORIJ LOEFFLER.

LABORANTER.

—

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

George Neumark (vgl. XVI. bl. 305, 337). werd den 16 maart 1621 te Mühlhausen in Thuringen geboren. Hij was een meester op de viola di gambe (eene viool, grooter dan de gewone en thans niet meer in gebruik). Maar zijn kunst leverde hem niet op wat hem tegen armoede beveiligen kon. Te Hamburg, waar hij zich had nedergezet, verviel hij dermate tot gebrek, dat hij genoodzaakt was al wat hij bezat te verkoopen of te verpanden. Ten laatsten moest hij, om niet van honger te sterven, zijne geliefde gambe, zijn eenigen troost, naar de leenbank brengen, zonder hoop haar immer terug te bekomen. Doch in dien uitersten nood daagde redding.

De zweedsche gezant te Hamburg, VON ROSENCRANZ, trok zich zijner aan en bezorgde hem de betrekking van archivaris en bibliothecaris te Weimar, waar hij den 8 julij 1681 overleed.

Het eerste geld, dat zijn weldoener hem verstrekte, besteedde hij tot het inlossen zijner viool, en het was in dankbare blijdschap over de ondervonden redding, dat hij het bekende lied schreef en componeerde, (1657) *Wer nur den lieben Gott lasst walten*, waarvan eene vertaling in de *Evangelische Gezangen* voor de Hervormden is opgenomen (gez. XVII). Uitvoeriger wordt dit voorval verhaald door »HERMAN" in het godsd. maanschr. *Evangeliespiegel*, 's Hertogenbosch 1851, bladz. 110 — 119.

Ook nog vele andere zijner kerkliederen zijn in hoogduitsche bundels opgenomen; de meeste vind men in het XIde deeltje (Leipzig 1838) van FÖRSTNERS voortzetting der *Bibliothek Deutscher Dichter* van MÜLLER. NEUMARK schreef ook nog andere dan godsdienstige gedichten, verzameld in een door hem uitgegeven *Poëtischer und musikalischer Lustwäldlein* (Hamburg 1651) en vermeerderd in *Fortgepflanzter musikalisch-poëtischer Lustwald* (Jena 1657), maar men herkent in die onbeduidende rijmelarijen den gevoelvollen dichter van gez. XVII volstrekt niet.

H. M. C. v. O.

[Wij ontvingen nog een antwoord op deze vraag van onzen medewerker E. A. P., die den vrager verwijst naar het *Conversations-lexicon* van BROCKHAUS i. v. en BENNINK JANSSONIUS, *Geschiedenis van het kerkgezang bij de hervormden in Nederland*, Arnhem 1861. E. A. P. brengt even als de heer J. VAN DER BAAN (*Nav.* XVI. bl. 337) dit lied tot het jaar 1653.]

—

Chronogrammen (vgl. I. bl. 13; II. bl. 183, 217, 342; Bijbl. 1853, bl. xxviii; VII. bl. 258; XVI. bl. 267). Eene andere, voor den lezer even lastige manier om een jaartal uit te drukken, is die, waarvan het volgende rijmpje een voorbeeld bevat. Men vindt het bij JANCKO DOUWAMA, bl. 76.

Een gasp van een tasch,
Veer oeren van een flasck,
Een stijl van een huis,
Ende dardehalff Andries cruis,
Doen lach Hartogen KAERL voer Nuis.
Stelt daer tue 1 daer bij,
Doen bleff hi voer Nancije.

Een gesp (M), vier ooren van een flesch (CCCC), een stijl van een huis (L) en derdehalf Andries kruis (XXV) maken te zamen het jaartal MCCCCLXXV uit. Voegt men daar twee eenen bij, dan wordt het MCCCCLXXVII, het jaar waarin KAREL de Stoute bij Nancy sneuvelde.

—

Mr. Willem Bartjens (vgl. IX. bl. 209, 353, 384; XVI. bl. 337). Een gedicht van BARTJENS, zonder voornaam, is geplaatst voor de *Emblemata* van ZACH. HEYNS. Rott. 1625. Een klinck-veers van den *Weg-wyser ter salig-heyt* van denzelfden dichter is insgelijks onderteekend BARTJENS, zonder voornaam, doch hierbij staat de spreuk *God is myn Heyl.* Wij zouden die liefst aan onzen beroemden rekenmeester toekennen, even als het vierregelig gedicht onder de afbeelding van ZACH. HEYNS in de *Emblemata*, onderteekend W. B. Voor des dichters vertaling van BARTAS staat hetzelfde portret, doch met onderschrift van VONDEL. Wij mogen echter niet verzwijgen, dat achter den *Weg-wyser* een gedicht gevonden wordt van A. BARTIENS, waarschijnlijk een lid derzelfde familie. ZACH. HEYNS woonde te Zwol, waar WILLEM BARTJENS van 1618 tot 1638 schoolmeester was.

Catsiana (vgl. XVI. bl. 340). De exemplaren van CATS' werken, met zilveren sloten versierd, en voorzien van eigenhandig geschreven opdragten, zoo als de dichter die aan de steden Brouwershaven, Middelburg, Zieriksee en Dordrecht heeft aangeboden, zijn daar overal nog aanwezig. Bij 's konings reis door Zeeland, 21 — 30 mei 1862, bezigtigde Z.M., op 30 mei Brouwershaven bezoekende, aldaar dit exemplaar met belangstelling, en verklaarde zich, op uitnoodiging van den burgemeester, bereid, om tot een blijvend aandenken van zijn bezoek in die gemeente, eene acte te teekenen, welke toen aan het door den volksdichter JACOB CATS aan zijne geboorteplaats geschonken prachtexemplaar zijner werken is gehecht. Zie Mr. J. H. DE STOPPELAAR, *Gedenkboek*, 1863, bl. 336.
Wolfaartsdijk.

J. VAN DER BAAN.

Catsiana. Uit de *Ned. Poëmata* van ADRIANUS HOFFERUS blijkt, dat zijn vader ROCHUS HOFFER heette, en zijne moeder, die haren man overleefde, SUSANNA VAN TEYLINGEN. Misschien kan deze aanteekening iemand op den weg brengen om het antwoord op de tweede vraag van P. Q. te vinden.

D. Erasmus, Moriae encomion (vgl. III. bl. 96; IV. bl. 80; XVI. bl. 303). De heer J. H. SCHEFFER heeft t. a. p. goedgevonden, het door wijlen den hr. K. J. R. VAN HARDERWIJK in het *Biogr. Woordenboek* van VAN DER AA geleverde artikel over ERASMUS, zeer scherpelijk te veroordeelen, te meer jammer daar, naar mijn bescheiden meening, die uitspraak niet alleen onverdiend is, maar ook onbillijk en ongegrond. Een ieder, die met mij v. H. heeft gekend, zal overtuigd zijn, dat »*zich van iets af te maken*" niet in zijn karakter lag, en dat het woord *slordig*, in geen zin hoe ook genaamd, op hem toepasselijk was, daar hij zich heeft doen kennen als een zeer ijverig voortvarend en net werkman, doch niet minder vurig van geest dan de hr. S., zoodat indien deze hem zulks bij zijn leven gezegd had, hij daarvan niet gemakkelijk zoude zijn afgekomen. Maar buitendien, zijne beschuldiging houde ik voor onbewezen, deze namelijk dat het elftal antwoorden op zijne in 1853 gedane vraag, hem in 1854 zoude bekend zijn geweest vóór dat het artikel *Erasmus* was afgedrukt. Het is den heer S. genoeg bekend, dat eene aan den *Navorscher* ingezonden vraag, niet altijd *dadelijk* wordt geplaatst, en wie zegt ons nu hoe langen tijd die van v. H. daarop heeft moeten wachten? Doch genoeg, zij werd geplaatst in het begin van 1853, en niet dan eerst *een jaar* daarna, volgden daarop de bedoelde antwoorden. Nu is het welligt den heer S. minder bekend, hoe moeilijk, ja onmogelijk het is, om bij het bewerken van eenig boek, vooral wanneer het reeds ter perse is, zoo lang op antwoord te kunnen wachten.

Dat de heer v. H. naar den zin van den heer S. over ERASMUS te kort geweest is, bewijst in dezen dat hij begreep wat in een *Biogr. W. B.* past, en hij in geen geval broodschrijver was, daar hij zeer gemakkelijk eenige bladzijden had kunnen vullen, door onnoodig uit te weiden over zulk een algemeen bekend en vermaard man. VAN H. werkte dan ook niet alleen om geld, maar tevens uit liefhebberij, want biographie was zijn lust en leven, zoodat hetgeen hij in het *Woordenboek* geleverd heeft, zeker tot het beste gedeelte daarvan mag gerekend worden. En dat hij niet *alle* de hem bekende uitgaven van het *Encomium moriae* daarbij heeft genoemd, is hem ligtelijk te vergeven, dewijl zulks toch meer tot de curiositeiten behoort, over welker meerdere of mindere belangrijkheid men kan en mag verschillen.

Ik heb gemeend hierover een woord in het midden te moeten brengen, daar, wanneer de beschuldiging opging, het mij nog leedgevoel zoude kunnen geven, altijd, gelijk niet onbekend is, de bevorderaar van v. H. geweest te zijn, zoo tot zijne werkzaamheid als middel van bestaan, als vooral tot zijnen letterkundigen arbeid; maar zal voorts hier niets meer bijvoegen ten einde niet op mij van toepassing mog geacht worden, één der 15 kenmerken op genoemd en voorkomende in hetzelfde dee

van den *Navorscher* en de antwoorden aan v. H. onmiddellijk voorafgaande (deel IV. blz. 79).

Ter voldoening echter aan het door den heer S. te gelijker tijd te kennen gegeven verlangen, kan ik thans nog mededeelen, dat behalve andere uitgaven van het *Encomium* van E., ook bij mij voorhanden zijn één exemplaar der uitgave van Basel 1551, en één van de uitgave te Rotterdam 1616 in 4°., waarvan de titel is als volgt: *Moriae Encomion, dat is seer nuttelick ende lieflick om lesen (sic) speelwijs beschreven door den Hooch Gheleerden* ERASMUS *van Rotterdam.* Tot Rotterdam by MATHIJS BASTIAENSZ, Boekvercooper op 't Steijger, in Josephus anno 1616, 97 bladz. en een register of tabel deses Boecx. Vooraf gaat een woord *Totten Leser*, geteekend J. G.

October 1866. V. D. N.

Vondels Gijsbrecht van Aemstel (vgl. XVI. bl. 341). De aangehaalde regels zijn inderdaad onbegrijpelijk zoo als zij in de vraag zijn opgegeven. Doch de uitgave waaruit zij genomen zijn (welke is dit?) bevat eene fout. Er moet gelezen worden, zoo als in de putjes-uitgave van 1699 ook te lezen staat:

Maer niemant gaf gehoor, noch luisterde nae my,
Die tegens 't ongeval *noch* reuckeloos wou wrijten;
En boven op het dack my in het uiterst quijten.

Hiermede is de eerste vraag van P. Q. beantwoord: want het is nu duidelijk, dat GIJSBRECHT niet van de kloosterlingen maar van zich zelven spreekt.

De andere vraag is: wat moest GIJSBRECHT op het dak van het klooster uitvoeren? De vrager meent ten onregte, dat de heer VAN AEMSTEL de poort nog wilde verdedigen toen de vijand reeds binnen het klooster was. Zoo verre was het nog niet gekomen. Hij komt in het klooster en zegt:

Dat Godt u allen spaere, is 't hier noch tijt van zingen!
De vyant zackt vast neêr, om 't klooster te bespringen.

Hij wil den bisschop en de abdisse met zich uit het klooster voeren, doch deze weigeren en blijven weigeren. Eindelijk roept GIJSBRECHT uit:

Daer is de vyant zelf, ick vliegh naer boven toe,
En zal, zoo lang ick mach, de kloosterpoort beschutten.

Waar was die vijand? *Zag* GIJSBRECHT hem in het klooster binnengaan? Neen, hij zag hem niet, maar hij *hoorde* hem. De vijand was nog voor de poort: deze kon dus nog verdedigd worden. En de eenige wijze waarop dit mogelijk was, bestond hierin, dat men naar boven ging, naar het dak, en vandaar pijlen, steenen of ander werptuig op den vijand afzond. Alleen kon hij daar zeker niet veel doen, hij zelf noemt het ook later een »reuckeloos wrijten tegens 't ongeluck" — want het was beter geweest maar dadelijk te vlugten, dan op die wijze zijn leven te wagen zonder nut — maar de dichter vertelt toch geene ongerijmdheden. Een bewijs dat de vijand nog niet binnen was toen de held zich naar het dak begaf vinden wij ééne regel verder, waar hij zegt:

Want eer ick boven quam, lagh poort en post om veer.

De poort was dus nog niet opengeloopen toen GIJSBRECHT naar boven ging.

Letterspelingen (vgl. XVI. bl. 171, 209, 238, 262, 300 en 335). In mijn bezit is: *Proeve van vijf klinkgedichten, in welke naar rang zijn uitgelaten de vijf vocalen of klinkletters*, door P. Z. F (ABER); gedrukt te Zieriksee 1801. Deze dichter, wien ik nog goed gekend heb, was apotheker te Zieriksee.

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

Letterspelingen. Ik houd het er voor, dat het door ALEXANDER t. l. a. pl. medegedeelde, aan de opmerking van NIL ADMINARI niets van hare kracht beneemt. Een Franschman moge een stuk schrijven waarin eene der vijf klinkers gemist wordt; maar een stuk waarin, zoo als b. v. in de *E-legende*, *vier* dier klinkers gemist worden en slechts ééne gebruikt, dit is in het Fransch niet mogelijk — althans de mogelijkheid daarvan is nog niet bewezen.

T. G.

Petrus Zaunslifer (vgl. XVI. bl. 338). Deze gaf in 1722 te Amsterdam een werk in 4°. uit, getiteld: *Tafereel van overdeftige zinnebeelden*, gemaelt naer de Deuchden, Ondeuchden, Gemoetsdriften der Menschen, Straffen Godts, en Zegeningen. Eerst beschreven door Cesare Ripe, Pierius Valerianus, Orus Apollo, en anderen: Maer nu in meerder orde gebracht, met Godtsgeleerde Aenmerkingen, schoone Spreuken der heidenen, oude Gedenkpenningen, en zeltzame eigenschappen van Dieren, Boomen en Kruiden, verrykt: uit de Outheit van Joden, Grieken, en Romeinen, opgeheldert: en achter dezelve, naer hunne Zin-

nebeelden, de Zaligspreekingen van Christus, uit Mattheus cap. 5, uitvoerig verklaert. — Dat het boek omslagtig en langwijlig is, zoo als men reden heeft uit dien ellenlangen titel op te maken, en tevens *overdeftig*, zoo als de schrijver verzekert, moge blijken uit de volgende staaltjes, genomen uit de »Opdragt aen zyn Hoog-grafelijke genade SIMON HENDRIK ADOLF, des H. roomschen ryks graaf, en edelheer tot Lippen, souverain heer van Vianen en Armeide (sic), erfburg-graef te Utrecht enz. enz. enz."

»Zoo hebben wy, *Hooggeboorne Graef*, redenen om God dank te zeggen, dat het zyn Souveraine hemelsche Majesteit behaegt, niettegenstaende dat'er zoo weinige Vorsten en Koningen gevonden worden, die hunne Schepters onder de regeering van den *Koningk Jezus*, wegens de hervormde leere der waerheit, nederleggen, dat 'er echter noch eenige zyn, dien de *ware Godtsdienst* ter harte gaet: dat de schilden der aerde zyn Godes, en de edelen der volkeren verzamelt zyn tot het volk van den Godt Abrahams. Helden die met hun schilden staen rondom het bedde van Salomon, daer in hun meeste heerlykheit stellende, dat zy leden zijn van Christus; en schoon Vorsten, echter het een eer schatten onderdanen te zyn van *Koningk Jesus*."

»Dat het geschiedde [t. w. dat dit werk opgedragen werd] aen *uw Excellentie*, daer toe noopte my niet alleen *die eere*, *toegenegenheit* en *weldaden*, waermede *uw Excellenties* Heer Vader Zaliger gedachtenisse my beliefde te begunstigen, als het oog en de harten der burgeren van deze stadt zich verlustigden in zyn *Hoog-Grafelykheits* overminzaem verblyf voor eenigen tyt; maer ook de hoogachting, en het diep respect, dat ik voor *uw Hoog-Grafelykheit* in 't byzonder voede, en vergun my 'er by te voegen de hoope en verwachting die ik hebbe van *uw Hoog-Grafelyke* gunste en affectie."

Ten slotte wenscht hij: »dat de groote en vrymachtige Souverain van hemel en van aerde deze uwe Souverainiteit nevens *uw Hoog-grafelykheits* andere en meerdere heerschappyen, bekroone met zyn heil, voorspoet en genade: dat wy noch lang onder *uw Excellenties* loffelyke en rechtvaerdige regeering mogen leiden een leven vol van eerbaarheit en ware godtzaligheit. Hy make *uw Excellenties* hoog-vorstelyke Vrouw Gemalinne meer en meer een vruchtbare moeder, zoo dat uwe zoonen (gave Godt dat zy geboren wierden) *als planten mochten zyn, dte groot geworden zynde in hunne jeucht*, beklimmen mogen de aanzienlykste eertrappen van hunne doorluchtige Voorvaderen, Uwe dochteren maeke de *Jehovah als hoeksteenen, uitgehouwen naer de gelykenisse van een Paleis*."

Ik twijfel of zijne Hoog-grafelijkheid, de Souverain van Vianen wel op zulke dochters gesteld zal zijn geweest.

ZAUNSLIFER was ook dichter. In het genoemde werk onthaalt hij de lezers op een gedeelte van zijn *Gruwelramp des oorlogs, en het heil der vrede*. Ik wil er een paar coupletten van mededeelen, ten bewijze dat zijne poëzy even *overdeftig* is als zijn proza.

Ach wat een nederlaeg! wat viel niet door den degen!
Hoe blaekt het scheepsvuur! daer het lichaem half gebraen,
Zist zielloos noch in zee, of aen den dolk geregen,
Braekt straks de ziel, en kan het sterflot niet ontgaen.

Neptuin, geklonken op zyn kristallynen wagen,
Steekt 't hooft ten golven uit, en aerzelt door het bloet,
Dat 't zeeschuim purper verft door doodelyke slagen,
En met zyn Tritons duikt hy fluks weer in den vloet.

Hy volgt, ter doot bevreest, met zyne glaze wieken
De donders achter na, geklatert uit metael.
Zy rollen in het zout met meer dan duizent kielen,
Vol klingen van Vulkaen, gerukt uit Mavors zael.

Ziet toe! de zonne rukt een sluier voor haer oogen,
Wort bleek, en wraekt het bloet, de razernyen, 't woên.
Het diamant gestarnt wort zwart, met rouw omtogen;
Al 't hemelsblaeuw azuur hervormt in vermiljoen.

PETRUS ZAUNSLIFER was in 1722, toen hij dit boek uitgaf, predikant te Vianen.

Petrus Zaunslifer. PETRUS ZAUNSLIFER was de zoon van JOHANNES ALBERTUS ZAUNSLIFER (van 1672 tot 1678 predikant te Oostzaan) en kleinzoon van OTTO ZAUNSLIFER (geboortig van Brunswijk-Solms, als pred. van Amersfoord naar Groningen beroepen 10 dec. 1645 en aldaar 3 oct. 1678 overleden). Hij werd student te Leiden 27 junij 1695; in 1702 pred. op 's lands vloot onder den vice-admiraal VAN DER GOES, en op den 10 oct. 1707 door zijnen broeder OTTO ZAUNSLIFER, pred. te Arnhem (vroeger te Overschie en te Heusden), tot pred. te Zoelen, bevestigd. Naar Vianen beroepen, hield hij te Zoelen

den 19 sept 1717 zijne afscheidsrede uit Ps. 137 : 5. Van Vianen vertrok hij in 1724 naar Amsterdam, waar hij den 24 dec. van dat jaar bevestigd werd, en op den 15 mei 1739 overleden is in den ouderdom van 62 jaren, als geboortig van Oostzaan. De lijkrede, door zijn' ambtgenoot, LEONARD BEELS, over hem gehouden, ziet het licht. Zijn eenige zoon, JOHANNES ZAUNSLIFER, ging hem vóór in den dood. Tot pred. beroepen te Berkwoude in 1733, stierf deze nog vóór zijn bevestiging. De uitgegevene geschriften van PETRUS ZAUNSLIFER zijn: *Gods kerk getroost en behouden, over Ps.* 23; 1711, 8°. *Messias voorloopers, Boetstemme en doop aan de Jordaanstroom, over Matth.* 3; 1715, 8°. *Tafereel der zinnebeelden;* 1722, 8°. En *Voorrede vóór* A. BYNAEUS, *Geboorte en besnijdenis Christi;* 1739, 4to. (Zie KIST en MOLL, *Kerkhist. Archief*, dl. II. bl. 452; BRANS, *Kerkel. Register der Z. Holl. predikanten*, 1840, bl. 36, en idem der groningsche pred., achter het *Passieboekje* van die gemeente, 1839, bl. 125.)

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

Min gewone drukwerken (vgl. XVI. bl. 339). In de *Poëzy* van SIX VAN CHANDELIER, Amst. 1657, is het gedicht *Rariteiten te koop*, dat betrekking heeft op den dood van den koning van Engeland, KAREL I, en dat vijf bladzijden, 200—205, beslaat, met roode letters gedrukt. Althans is dit zoo in mijn exemplaar; of het in *alle* exemplaren roode letters heeft, weet ik niet.

Johan Sems, hoeflinga (vgl. XVI. bl. 339). Waarschijnlijk is het deze, van wien onlangs op de boekverkooping door R. W. P. DE VRIES te Amsterdam gehouden, als n°. 2913 van den catalogus (bl. 104), een boekje voorkwam, J. SEMS en J. P. DOU, *Practyck des landmetens*, Leyden 1600, met afb. 4°.

Bentinck van het Nieuwenhuis (dat is Nyenhuis) (vgl. XII. bl. 218). ROBERT VAN ITTERSUM, gehuwd met ELEONORA SOPHIA BENTINCK, liet in 1705 de havezate het Nyenhuis, gelegen bij Heino in Overijsel, na aan voormelde zijne vrouw. In 1710 werd zij opgevolgd door HANS WILLEM BENTINCK, heer van Rhoon en Pendrecht, later graaf van Portland, haren broeder, welke het Nyenhuis nagelaten heeft aan zijn zoon CHARLES BENTINCK. — Laatstgenoemde heeft het Nyenhuis verkocht aan zijn neef WILLEM BENTINCK, vader van ADOLF KAREL BENTINCK, welke in 1837, in hoogen ouderdom, op het goed overleden is.

Vermits HANS WILLEM BENTINCK zich niet heeft doen verschrijven van het *Nyenhuis* en er redenen bestaan, om het daarvoor te houden, dat WILLEM BENTINCK, vader van ADOLF KAREL BENTINCK, als letterkundige geen naam gemaakt heeft, geloof ik, dat de BENTINCK VAN HET NYENHUIS, vermeld t. a. pl., geen ander kan geweest zijn dan voormelde CHARLES BENTINCK, welke op het Nyenhuis gewoond heeft.

F. A. S. A. v. I.

Omlands reisje (vgl. X. bl. 325; XI. bl. 49.) De vraag naar den schrijver van dit boek is nog niet beantwoord. Wie het kent wenscht zeker dat er antwoord op gegeven worde. Het is geschreven in een lossen aangenamen stijl, zoo als men in dien tijd zelden aantreft, en de schrijver toont, dat hij niet alleen veel kennis maar ook een scherp oordeel bezit. Mogelijk kan het volgende iemand op het spoor brengen.

Op bl. 261 van het boek geeft zijn reisgenoot, wien eenige vrienden, die zij onder weg ontmoet hebben, naar hem vragen, ten antwoord: »Die Heer is alles wat gij wilt; hij is een *Omnis Homo*, maar evenwel van die soort niet, gelijk STEVEN VAN DEN KLOK, hoogloffelyker memorie was. Hij is een Rechtsgeleerde, Geneeskundige, Theologant, Filosoof, Historiekender, Taalkundige, Poeët, Musikant, Wiskonstenaar, en wat weet ik nog al meer. Hij heeft verscheide soorten van Werken in 't licht gegeven, en zo menigvuldig, dat hy, geloof ik, zelf 't getal niet eens daar van weet. Hy kan boertige en ernstige stoffen schryven; 't kan hem niet schelen, wat hem maar voorkomt; en ik hoor in 't algemeen met veel lof spreken over 't geen uit zyne pen voortvloeit. Wie weet, als wy t'huis komen, of hy van deze onze Reize niet expres een boek maakt, en alle de gevallen die wy gehoort en gezien hebben ordentelyk daar in brengt, want zijn geest kan toch niet ledig zyn. Ik heb somtyds moeten lagchen over 't onnozel oordeel, dat zommige over zyne boertige Werken geveld hebben, waarin hy hier en daar eenige Snakerytjes, Mingevallen, en koddige Historiën te berde brengt. Eenige zeggen, die Schryver moet een rechte lichtmis wezen, en in zyne jonge jaren al wat bedreven hebben, of hy zou zo grondig van die zaken niet konnen schryven; maar ze zyn 'er niet achter, hy is niets minder dan dat, en ook nooit diergelijk geweest. Andere zeggen, als ze eenige vrolyke, levendige gedeelten in zyne Schriften lezen, hy is van een dertel gemoed, hij ontsticht de jeugt, en is wat te ongebonden in zyne pen; maar ze zijn mis, hij is niets minder dan dat. Die oordeelvellers verstaan zyne schryfwijze nog

niet, en blyven slechts aan de schors hangen, zonder tot het pit en de ziel van 't geen hy zeggen wil te konnen doordringen.

Is er ooit een gezwore vyant van onkuisheit, onmatigheit en allerlei ongeregeltheden, en een rechtschape liefhebber en voorstander van de deugt geweest, zo is hy het, want ik kenne hem daarin grondig. Men behoeft geen bril op te zetten, om die in zyne schriften te zien uitblinken; ogen, die eenigzints doorzichtig zijn, en met gene vliezen van vooroordeel zijn bezet konnen dat van zelf wel gewaar worden. Hy is een medelid van 't Konstgenootschap, dat te zinspreuk voert: *Castigat ridendo mores;* en heeft altyd meer van de Filosofie van DEMOCRITUS dan van HERACLITUS gehouden, om dat hy oordeelt, dat het gedurig schreien en huilebalgen de menschen maar bedroeft maakt, en toch niets uitwend tot verbetering hunner zeden; daar integendeel, als men hun al lagchende en bedektelyk de waarheit zegt, zulks honderdmaal dieper indruk maakt, dan de allerstrengste zedelessen der gerimpelde voorhoofden. De boeken van zulke walgen, en worden in eenen hoek geworpen, inzonderheit wanneer eene en dezelfde dingen gedurig op eene straffe wyze herhaalt worden, daar integendeel, voor zoo verre ik vernomen heb, de schriften van mynen Vriend, die gansch contrarie zyn, steeds met even veel gretigheit worden gelezen, en ongevoelig leren en stichten, terwyl zy vermaak aandoen."

Hier loopt zeker veel verdichting onder, maar het zal toch wel niet alles verdichting zijn en het kan daarom misschien bij het onderzoek naar den schrijver van eenigen dienst zijn.

Oostindië (vgl. XVI. bl. 339). Ter beantwoording der daar gestelde vraag dient, dat mij geen vervolg op VALENTIJNS werk over Oostindië bekend is; wel, dat er *Oostindische almanakken* of *naamregisters* zijn. Voor zoo ver mij bewust is zijn er van 1735—1810, zonder dat ik evenwel kan opgeven, of 1735 het eerste en 1810 het laatste jaar is, dat zij zijn uitgekomen.

Men vindt deze naamboekjes ook in »de *Naamregisters van de Heeren Leden der Regeering in de Vereenigde Provincien, met derzelver gedeputeerden in de Generaliteits Collegien* enz."

Die van 1791 kwam te Amsterdam uit bij REINIER OTTENS en JOSIA SCHOUTEN.

LABORANTER.

Gedicht van Barbaz. Wie kent een vers van BARBAZ, dat aldus begint:

Ik zing de halve Goôn.

Een dichter zet zich op zijn gemak om een vers te maken; hij kan het nooit verder dan die regel brengen, door dat hij telkenmale gestoord wordt. P.

Portret door Hero Galama van Harlingen aan Johan de Witt gezonden. Den 24sten junij 1667 zond HERO GALAMA aan den raadpensionaris JOHAN DE WITT, »het portret van dien alom geliefden held na de konst herleefd, die in leven bij den Raadpensionaris bemind was, en hoe hij DE WITT op 't hoogste eerde in liefde weet al de wereld." GALAMA hoopt dat hij hem nu niet zal verstooten maar gunstelijk in zijn huis ontvangen. Van het begin af had hij voorgehad dezen held aan DE WITT op te dragen, »maar alzo ik alhier de nydt vreesde, bleef het achter."

Onder aan den brief staan in een vierkant de regelen:

Der hovelingen haat,
Noch der Pastoren praat,
Heeft op DE WITT vaat,
Dies niit[1]) voor hem stom staat.

Wordt gevraagd: Wie is die alom geliefde held? Kan hiermede bedoeld worden de admiraal TJERK HIDDES DE VRIES, gesneuveld 4 augustus 1666?

LABORANTER.

Aphorismen en aanhalingen. Welke verzamelingen van aphorismen en aanhalingen zijn in de laatste jaren in druk verschenen van hollandschen, franschen, hoogduitschen en engelschen oorsprong. R. H.

KUNSTGESCHIEDENIS.

Johannes Andries van Aken (vgl. XVI. bl. 309). De naam ANDRIES (niet ANDRIESZ.) door hem gedragen is geslachtsnaam en niet de aanduiding, dat hij een zoon van ANDRIES was. Immers beide, zijn grootvader en vader heetten evenzoo ANDRIES: al schijnt het ook dat zijne afstammelingen zich bij voorkeur VAN AKEN genoemd hebben. In de mannelijke lijn stierf dit geslacht voor weinige jaren te Amsterdam uit: van de vrouwelijke leven er nog descendenten.

JOHANNES ANDRIES, in de vraag bedoeld,

[1]) Nijd.

werd den 9den januarij 1622 geboren te Rieverst (Reifferscheid?), een stad 12 uren boven Aken. Zijn grootvader JELIS ANDRIES, een Vlaming, die van de R. K. tot de Doopschgezinden was overgegaan, geraakte wegens 't geloof in hechtenis, maar werd, toen hij reeds op de gerigtplaats gebragt was en gereed stond zijne overtuiging met den dood te bezegelen, door zijne medeburgers ontzet. Hij vlugtte daarop naar Aken; toen hij later door zijn vrienden gedrongen werd, den r. k. godsdienst weêr aan te nemen en naar Vlaanderen terug te keeren, om er een opengevallen erfenis met hen te vereffenen, weigerde hij dit volstandig met de verklaring: »dat zij hier, maar dat hij hiernamaals hoopte te deelen." De ouders van onzen JOHANNES waren FRANS ANDRIES en CATHARINA WOESTENRAAD, die hij in zijn kindschheid door den dood verloor. Dat zijn oom DE GRAAV te Aken zich zijner krachtig aantrok, zoo als de heer H—g bl. 309 mededeelt, was mij van elders niet bekend, — evenmin dat hij later eenigen tijd te Middelburg heeft gewoond. Mijn berigten in de lijkreden van C. TIRION op J. ANDRIES, vermelden alleen, dat hij naar Aken gezonden werd en zich later naar Leiden begaf, om er »eene eerlijke broodwinning te leeren." Omstreeks 1645 kwam hij te Utrecht wonen en trouwde er in 1646 MARIA CORNELISD. SCHUT, uit welk huwelijk hij verscheiden kinderen won o. a. een zoon, die in 1674 tot leeraar te Utrecht verkozen, 31 jaren zijn ambtgenoot was en hem overleefde. In 1651 benoemde de utrechtsche gemeente onzen JOHANNES tot diaken en in 1653, tegelijk met AART THONISZ. VAN MAURIK, tot leeraar. Hij verloor in 1667 zijne vrouw, maar hertrouwde reeds het jaar daaraan met JOSINA WILLE, weduwe van DENYS DE NEKKER, die hij tot 1703, drie jaren voor zijn dood, mogt behouden. Als leeraar onderscheidde hij zich door groote eenvoudigheid, rijke schriftkennis (waarbij zich echter 't gemis aan wetenschappelijke opleiding maar al te zeer gevoelen deed), afkeer van alle dogmatische spitsvindigheden en grooten ijver voor de praktijk van het christendom. Om zijn verdraagzaamheid en milddadige liefde jegens andersdenkenden wordt hij hoog geroemd. Geen wonder, dat hij, met hart en ziel aan de partij der zoogenaamde Galenisten of Lamisten toegedaan, een boezemvriend van haar voorganger GALENUS ABRAHAMSZ. was en krachtig ijverde voor de collegiën of particuliere oefeningen, ter kerkekamer der Doopschgezinden gehouden. Geen wonder ook, dat hij zich met dezen den nood der Doopschgezinden in de Palts in 1672 ijverig aantrok en er met drie andere gecommitteerden van de Lamistische gemeenten heenreisde. Nadat hij nog op de beide paaschdagen van 1704 gepreekt had, werd hij door een beroerte getroffen, waarvan hij echter nagenoeg hersteld was, toen hem den 16den mei 1706 een hevige koorts aangreep, aan wier gevolgen hij den 12de mei 1706 stierf. Hij had den ouderdom van 84 (niet 83) jaren, 5 maanden en 3 dagen bereikt. Den 13den mei sprak zijn ambtgenoot C. TIRION een lijkrede op hem uit, waaraan ik de meeste hier medegedeelde bijzonderheden ontleend heb.

Een *uitgegeven* portret van JOHANNES ANDRIES ken ik niet. Wel bezit de nazaat van zijn collega, de hr. JUST. VAN MAURIK op het Water alhier, eene keurige met de pen geteekende afbeelding, waarvan het bijschrift verklaart dat het hem, die leeraar der Mennoniten te Utrecht uyt liefde was, op 53 jarigen leeftijd voorstelt en dat hij 83½ jaar oud werd. Waarschijnlijk is de bedoeling dat hij 53 jaar het evangelieambt bekleedde en een leeftijd van 84½ jaar bereikte. Misschien is het de copij, misschien ook het origineel van 't portret in 't bezit van den heer H—g.

CONSTANTER.

De protestantsche kerkgezangboeken der Nederlanden, van 1540 tot op den tegenwoordigen tijd. Toen zich in het jaar 1522 van uit den Wartburg overal heen de lichtstralen verspreidden, drongen zij ook spoedig in de Nederlanden door, waar velen door de krachtige taal van den grooten hervormer wakker geschud, ware behoefte gevoelden, niet slechts in den gebede maar ook in het gezang hun godsdienstig gevoel te uiten. Zij vonden toch in den hun alsnu toevertrouwden bijbel van MOZES tot CHRISTUS en de apostelen vele voorbeelden dat bij verschillende gelegenheden lofgezangen ten eere Gods gezongen waren.

Volgden de eerste Christenen dit voorbeeld niet na? Waren niet nog kortelings de eerste martelaren met den lof Gods op de lippen in rookwolken en vlammen van de aarde verdwenen? Naar de voorbeelden in den Bijbel en ten gevolge van de »levende standbeelden" door fanatisme opgerigt, ofschoon tot asch verteerd die geene bronzen of andere metalen gedenkteekenen behoefden om in de harten der geloofsgenooten te leven. — wenschten ook zij hunnen God te loven. Tot dit doel werd het Psalmboek [1]) door

[1]) „Psalter" of „Souter" was eene overzetting in proza van de 150 psalmen Davids waaraan nog eenige lofzangen van het Oude Testament bijgevoegd waren. Met de overzetting derzelve had men bereids van het einde der 13de eeuw aangevangen en de eerste uitgave daarvan verscheen in 1480 te Delft.

verscheidene dichters van den toenmaligen tijd op rijm gebragt en zoo ontstond de eerste verzameling der zoogenaamde »*Souterliedekens*" [1]) welke onder toezigt van WILLEM VAN ZUYLEN VAN NYEVELT A°. 1540 verschenen.

De aan deze liederen toegevoegde wijzen waren meerendeels straat- of volksliederen, doch hier ergerden zich de geloovigen niet aan; met vromen ernst zongen zij de woorden der aan God gewijde liederen naar wijzen aan het volk ontleend. Vele afdoende omstandigheden lieten hier geene keuze toe; bovendien vond hetzelfde in Duitschland, Zwitserland en in Frankrijk insgelijks meer of minder plaats. Zelfs de Katholijken zongen deze Souterliedekens, tot dat hun dit bij bisschoppelijk besluit van 11 junij 1570 verboden werd. Later deed zich dan ook de noodzakelijkheid van eene betere bewerking der liederen gevoelen; ook gaven de luchtige wijzen, waarbij het heilige woord Gods in dansen en andere losbandigheden dikwijls is misbruikt geworden, aan velen aanstoot.

De gentsche edelman JOHANNES UTENHOVE, in 't jaar 1550 naar Londen gevlugt, gaf een jaar later 25 berijmde psalmen uit; 10 jaren daarna werd dit getal tot 100 vermeerderd en in 1566 was het geheele nieuw bewerkte psalmboek gereed [2]), de wijzen waren meerendeels aan de duitsche psalmen ontleend. Zes maanden vroeger waren de psalmen van PETRUS DATHEEN [3]) verschenen, die meer de vervaardigers der fransche psalmen, BEZA en MAROT, gevolgd en te gelijk aan zijne verzameling de meeste wijzen van GOUDIMEL, BOURGEOIS en CLAUDE LE JEUNE toegevoegd had.

Over 't algemeen vond deze verzameling een gunstig onthaal. DATHEEN had naar het oordeel zijner tijdgenooten in eene werkelijke behoefte voorzien; zoodat de psalmen van UTENHOVE van dien tijd af aan meer en meer op den achtergrond geraakten en zelfs eene verzameling van 37 psalmen op fransche wijzen van LUCAS DE HEERE, in 't jaar 1565 te Gent uitgegeven, weinig in aanmerking kwam [1]).

Op de eerste synode te Wezel in 't jaar 1568 werd de bewerking van DATHEEN voor kerkelijk gebruik goedgekeurd, alsmede door de synode van Holland en Zeeland in 't jaar 1574 te Dordrecht. Toen in 1578 de 2[de] synode aldaar plaats vond werd eene berijmde psalmoverzetting (in handschrift) door P. VAN MARNIX overgelegd; maar ofschoon deze bewerking in vele opzigten, voornamelijk met betrekking tot de naauwkeurige overeenstemming met den oorspronkelijken tekst, boven DATHEENS psalmen den voorrang verdiende en laatstgenoemde voorzitter dier synode zelf eene gelijkluidende verklaring gaf, behield toch de eenmaal ingevoerde overzetting van DATHEEN hare plaats. Toen drie jaren later de nationale synode te Middelburg werd gehouden, kwam de in het vorige jaar inmiddels in druk verschenen overzetting van PHILIPS VAN MARNIX [2]) herhaaldelijk ter sprake, alleen draalde de synode nog, deze veel voortreffelijker bewerking kerkelijk in te voeren. Zij liet dit liever aan de verschillende gemeenten over, en deze, aan het oude gewoon, maakten geen gebruik van die schoone overzetting.

Jaren verliepen aldus. Onderhandelingen door de in het jaar 1612 te Utrecht gehouden synode aangeknoopt, om met toestemming der staten van Utrecht eene nieuwe verzameling van gezangen in te voeren, mislukten geheel. De geest der calvijnsche leer had bereids te diepe wortelen geschoten, dan dat naast de psalmen ook nog andere liederen geduld zouden worden. Welke onderhandelingen later nog aangeknoopt werden, alle stuitten af op de volksvooroordeelen, tot dat eindelijk, na ruim twee eeuwen, a°. 1773 de psalmbewerkingen van JOH. EUS. VOET, HENDRIK GHYSEN en van het genootschap Laus Deo, Salus Populo de overzetting van DATHEEN geheel verdrongen.

Geheel doordrongen van de moeielijke taak die hun opgedragen was, hadden de beoordeelaars op last der staten generaal op den 11 febr. 1773 hunnen arbeid aanvaard.

Met groote naauwgezetheid werd een keur

---

[1]) *Souter Liedekens* Ghemaect ter eeren Gods, op alle die Psalmen vā Dauid: tot stightinghe en een gheestelycke vermakinghe van allen Christemenschē. Gheprent Thantwerpen, op dye Lombaerde veste, tegen die gulden hant ouer. By my SYMON COCK Anno m. c. c. c. c. c. ende XL den XII in Iunio. Cum gratia et Privilegio.

[2]) *De psalmen Davidis, in Nederl. Sangs-ryme,* door JAN UTENHOVE. London, JAN DAYE 1566.

[3]) *De Psalmen Davids*, uit den Fransoyschen Dichte in Nederlantschen overgheset, door PETRUM DATHENUM, Item, hier is by gevoecht op die kant die Latynsche texte overgeset wt den Hebreeschen van veerse tot veerse naar wtwisen getal. Van nieus overghesien ende gecorrigeert tot Rowaen 1567, 12°.

[1]) *Psalmen Davids*, na de Ebreeusche waerheit en de allerbeste exemplairen, of Translatien, Liedekens wys in dichte gestelt, op de Voysen en maate van CLEMENT MAROTS psalmen, door LUCAS DE HEERE met Privilegie.

[2]) *Het Boeck der Psalmen Davids,* Uyt de Hebr. spraecke in Nederduytschen dichte overghesett, door PHILIPS MARNIX V. ST. ALDEGONDE etc 't Antw. by GILLES VANDEN RADE, op 't Vlemiuxvelt in den gulden rinck 1580, 12[mo], (eerste uitgave).

uit de verzameling van den haagschen geneesheer JOH. EUS. VOET [1]) gemaakt. Met denzelfden ijver werden de berijmde psalmen van het genootschap Laus Deo, Salus Populo onderzocht; vervolgens de angstvallige keuze uit 17 berijmde verzamelingen van den amsterdamschen zilversmid en voorzanger der Amstelkerk HENDRIK GHYSEN. Slechts tien psalmen en zes liederen werden uit de verzameling van den laatstgenoemde gekozen; hetgeen welligt daaruit voortsproot, dat de meeste dier bewerkingen toen reeds meer dan eene eeuw oud waren.

Van die van het genootschap Laus Deo, Salus Populo werden acht en vijftig psalmen en twee gezangen uitgezocht, terwijl twee en tachtig psalmen en vier gezangen van VOET eene plaats in de nieuwe verzameling waardig verklaard werden. De voor dit doel uitgekozen commissie bestond uit negen der bekwaamste godgeleerden en twee afgevaardigden der staten met hunne beide secretarissen. Zoo moest wel een arbeid, waaraan zooveel vlijt en zorgvuldigheid besteed was, eene verzameling van berijmde psalmen opleveren, welke de bestaande verre overtrof. Toen op den 2 julij 1773 deze nieuwe verzameling zamengesteld was, vond op den 19 dier maand de feestelijke overdragt plaats aan de staten generaal en werd zij, nadat zij in druk verschenen was, den protestantschen gemeenten in de Nederlanden aangeboden en na eenige tegenkantingen van sommige stijfhoofden en voorstanders van het oude quand-même, waaronder zich een bijna tachtigjarige voorzanger (een zekere BUITENWEG te Vlaardingen) voornamelijk onderscheidde, algemeen ingevoerd.

Voor de verbetering van den tekst had men nu het noodige gedaan; doch te vergeefs zien wij naar eene voor dien tijd geschikte omwerking van het muzikale gedeelte uit. Niet het geringste geschiedde tot verandering, verbetering, of herziening der melodiën; hare veelzijdige gebreken kwamen zelfs naauwelijks ter sprake. HAGEMANN zegt in zijn »*Kerkgezang der Protestanten in Nederland*," daarover het volgende: »Van de 134 melodiën zijn er tien, die werkelijk schoon, vloeiend en gemakkelijk te zingen zijn, van de volgende veertig willen wij niets zeggen, terwijl het overige nog ruim dubbele getal, hard, ruw, moeielijk om te zingen en ten gevolge daarvan het aanhooren onaangenaam is, ja dezelve maken onwillekeurig den indruk, als of men een massa noten door elkander geschud, en dan over den notenbalk geworpen had, het aan het toeval overlatende waarheen zij vallen. Of ten zachtsten beoordeeld, moet men aannemen dat bij de overzetting der melodiën de cantus firmus over het hoofd gezien en met een andere stem verwisseld geworden is [1]).

Zoo waren de in het jaar 1576 door DATHEEN gekozen melodiën steeds dezelfde gebleven, tot dat bij den aanvang der 19[e] eeuw de synode de invoering der evangelische gezangen bij de protestantsche gemeenten in de Nederlanden voor het kerkelijk gebruik vaststelde. Nu waren dan eindelijk, hoewel slechts weinige schreden op de baan der muzikale liturgie voorwaarts gedaan."

De nieuwe verzameling bevat 192 gezangen, waarin het christelijk beginsel meer op den voorgrond treedt. Zij werd gekozen uit de werken van zeven en twintig hollandsche dichters en vijf dichteressen. Buitendien werd nog van de werken van 84 buitenlandsche, meerendeels duitsche dichters gebruik gemaakt, alsmede 48 melodiën van duitschen bodem overgebragt, waaraan 34 hollandsche, meest bekende psalmwijzen en 17 zoogenaamde oorspronkelijke melodiën toegevoegd werden.

TAALKUNDE.

Verklaring van nederlandsche spreekwoorden en spreekwijzen. De heer B. J. D. deelt in den *Navorscher*, XVI. bl. 343, eenige aanmerkingen mede op de verklaringen van spreekwoorden en spreekwijzen, door mij bl. 246 en verv. gegeven. Hij meent dat,

Somers een scabbe en swinters een pye,
Doet ter molene en bact te tye,

eene vermaning bevat om zich naar den tijd van het jaar te kleeden, omdat men zoo doende maakt dat men gezond blijft en op zijnen tijd zijn werk kan doen. Ik

[1]) Ofschoon VOET gewoonlijk als de dichter van dezen psalmbundel genoemd wordt, verklaarde hij evenwel zelf, slechts de ontwerper te zijn; wiens werk door eene vereeniging van godgeleerden, taalvorschers en dichters beschaafd en voleindigd is.

[1]) Om misverstand voor te komen, zij hier vermeld, dat de ten tijde van DATHEEN uitgekozene wijzen van GOUDIMEL, BOURGEOIS en CLAUDE LE JEUNE oorspronkelijk vier-, vijf- en zesstemmig gezet waren. Daar nu volgens de leer van CALVIJN meerstemmige gezangen bij de godsdienstoefening niet gezongen mogten worden, zoo werd de cantus firmus alleen voor het kerkelijk gebruik overgenomen en in de toenmaals bestaande algemeen gebruikelijke wijzen overgezet, waardoor de koralen te veel van hunne oorspronkelijke schoonheid verloren.

geloof niet, dat hij hier goed gezien heeft. Vooreerst toch behoort het naar der molen brengen en bakken niet tot den arbeid van den man, die bij hem hoofdzaak is, waar hij van leeft. Ware dit gemeend, dan zou er van andere dingen gesproken zijn. Het zijn bijkomende huiselijke bezigheden, die hij in zijne tusschenuren verrigt. Is hij ziek, dan zullen deze toch daarom niet stilstaan, want er wordt dan wel een medelijdende vriend of buurman gevonden, die zijnen zak naar den molenaar draagt. Het bakken werd toch, geloof ik, meestal tot het huiswerk gerekend, dat aan de vrouw was opgedragen. Er wordt dus niet gesproken van hetgeen den man in staat stelt zijnen arbeid te verrigten, maar van hetgeen maakt, dat hij brood heeft, dat hij geen gebrek lijdt aan het noodige. Spaarzaamheid, die vooral blijkt in het dragen van eene eenvoudige, weinig kostbare kleeding, komt dan inzonderheid in aanmerking; maar zich te kleeden naar den tijd van het jaar, behoort niet tot de zaken die men daartoe in de eerste plaats zal aanbevelen.

Die nooit een oud paard bereed is geen goed paardrijder. Tegen de verklaring van den heer B. J. D. zou niets in te brengen zijn, indien het spreekwoord zoo luidde. Doch het wordt nergens zoo gevonden. Overal, waar het voorkomt, wordt van een *goed paard*, maar niet van een *goed paardrijder* gesproken.

Men kan bonte paarden wel overladen. Dat *bonte* hier zou beteekenen *zeldzame* in den zin van *uitnemende*, geloof ik niet. Het komt hier niet op de kleur, de schoonheid of de zeldzaamheid, maar op de kracht van het paard aan.

Reden is goed t'allen spele. Spel beteekent nooit *handeling*, ook niet in de zegswijze »hij speelt een gevaarlijk spel." *t'Allen spele* beteekende, zoo als ik reeds opmerkte, *altijd* of *overal*, en komt in die beteekenis bij onze oude schrijvers zeer dikwijls voor.

Die roet handelt maakt gaarne zijne vingers vet. Mijne verklaring van dit spreekwoord wordt bevestigd door den vorm waarin het bij TUINMAN, in wiens tijd het nog in gebruik schijnt geweest te zijn, voorkomt, »Die roet handelt maakt zijne vingeren vet." Wij spreken liever van eene andere kleverige stof en zeggen »wie met pek omgaat wordt er mee besmet."

Die weldoet behoeft geen wis uit te steken. Wat het uitsteken van die wis beteekent, is vroeger reeds in den *Navorscher* verklaard.

Wat baat het gekleft, daar 't niet vaten wil. Het werpen met klissen, dat altijd dient om iemand te beleedigen of te bespotten, komt, dunkt mij, in dit spreekwoord minder goed te pas. Het werkwoord *klessen* heb ik ook nooit in zoodanige beteekenis aangetroffen, hoewel het niet onmogelijk is dat het bestaat. Eindelijk, de door mij voorgestelde verklaring, om namelijk *geclest* voor drukfout te houden, is zeker de eenvoudigste. In het schrift van de 17de eeuw en vroeger verschillen *ft* en *st* zoo weinig, dat men zich daarin gemakkelijk kon vergissen.

Aanteekeningen op het Spreekwoordenboek van den heer Harrebomée.

Tot de spreekwoorden in het werk van den heer HARREBOMÉE voorkomende, die, dunkt mij, wel eenige verklaring behoefden, behoort, *beschikken gaat voor bedenken.* Wie het spreekwoord nooit heeft hooren gebruiken, zal meenen dat het beteekent, het is beter dat men ons iets toeschikt, dan dat men er alleen over denkt, of iets dergelijks. De heer H. zegt wel in zijne *Bijlage*, dat *bescheeren*, beschikken of toebedeelen beteekent, en zoo is het ook, maar hij maakt in het spreekwoord eene verandering, die mij doet twijfelen of hij de beteekenis wel begrepen heeft. Hij geeft op *Beschikken gaat voor bedenken.* Doch in de spreekwoordenverzameling staat *bescheert voor bedacht.* Ik meen dat het beteekent, wat God ons beschoren heeft is beter dan hetgeen wij zelve bedacht hebben. Het spreekwoord bevat dus eene vermaning om te vreden te zijn met hetgeen God over ons beschikt, omdat dit beter is dan hetgeen wij zelve vóor ons wenschelijk achten. Dat het deze beteekenis heeft, blijkt, dunkt mij, uit de spreekwoorden in wier gezelschap het bij SPIEGHEL voorkomt, namelijk:

Laat God raden.
Laat Goods water over Goods akker gaan.
Zoo 't God voeght, my ghenoeght.

Wij weten, dat SPIEGHEL in zijnen *Byspraex Almanack* op iederen dag eenige spreekwoorden of spreekwijzen bijeen voegt, die hetzelfde of nagenoeg hetzelfde te kennen geven. Daardoor kan dit boekje ons licht geven omtrent menig spreekwoord, dat nu niet meer in gebruik is en omtrent welks beteekenis men anders in twijfel zoude zijn.

Die 't misvalt, men bedreigt hem gaarne: Er staat in den *Roman van Limborch*: Dient mesvalt men mesbiet hem gherne. En de heer H. verbetert dan ook in de *Bijlage* zijne vertaling, door te vermelden dat *misvallen* beteekent *tegenloopen* en *mesbieden*, *kwalijk bejegenen* of *onbehoorlijk behandelen*, ofschoon *het misvalt mij* niet zoo zeer beteekent *het loopt mij tegen*, d. i. ik ondervind voortdurend tegenspoed, als wèl, er over-

komt mij iets kwaads, ik krijg een ongeluk. Hij vergist zich echter, wanneer hij meent dat in *misvallen* de klemtoon op *mis* valt. Ware dit zoo, dan zou het in het praesens zijn *het valt mis,* in het praeteritum *het viel mis:* doch men zeide integendeel *het misvalt, het misviel.* Zoo b. v. bij MAERLANT, *Rymb.*, vs. 32740.

Want Symoene [en] mesfalt mede.
Of hi becoopt dat hi verdient.

en *S. Franciscus leven*, vs. 9802,

Doe hi kint was, mesvel hem so
Als hi woonde met sinen vader,
Dat hi binnen te scuerde algader.

Bij zien is menigeen bedrogen. Zoo heeft de heer H. vertaald, en goed vertaald, wat hij in eene verzameling vond, *bi sien is die meneghe bedrogen.* In de *Bijlage* echter geeft hij eene andere verklaring en zegt: *Menighe* is nu *menigte;* zoo zei men *hooge* nu *hoogte*, gelijk *oude* van *oudte.*" Op de volgende bladzijde vermeldt hij eene dergelijke spreekwijze, *bi licht gelooven es die meneghe bedrogen*, »waarin" zegt hij »*meneghe* weder *menigte* is." Reeds als wij zien hoe elders gelezen wordt, *wie lichtelyk ghelooft wordt lichtelijck bedroghen*, *die gheringhe ghelooft is haest bedrogen*, zien wij dat *menigeen* hier beter past dan *de menigte.* Maar er komt bij dat *menige* wel *menigte* kan beteekenen en inderdaad enkele malen in deze beteekenis bij oude schrijvers voorkomt, doch van *die menige* in den zin van *de menigte, de groote hoop,* heb ik bij hen nooit een voorbeeld gevonden. Daarentegen vinden wij *menige* met het lidwoord er voor zeer dikwijls in de beteekenis van *menig een,* b. v. *Minnenl.*, I. 728,

Ach! wat quader ganc
Gaet die menighe mit sienden oghen,
Dat hi him brinct in scarpen doghen
Ende meynt te bouwen enen sconen gaert,
Daer dicke een netelbusch of waert.

Hi en *him* in het volgende vers bewijzen, dat *die menighe* hier *menigeen* beteekent. Beteekende het *de menigte* dan zou er *si, haer,* gestaan hebben.

Lekensp., I. 28. 16:

Ghiericheit brinct ooc voort
Diefte, crachte ende ooc moort,
Lieghen, smeken ende verraden,
Ende brinct den menighen in scaden.

den menighen is mannelijke accusativus en kan dus niet komen van *menige* = menigte.

Daar gaat niets voor weldoen. Er zal in plaats van *weldoen* moeten gelezen worden *wel doen.* Het spreekwoord komt reeds in oude verzamelingen voor. In dien tijd kende men *weldoen* nog niet in dien zin waarin wij het nu bezigen, namelijk *weldadigheid bewijzen;* maar alleen in dien van *goede, edele, dappere daden bedrijven.*

Hij had gaarne dat men veel van hem hield. De heer H. heeft deze spreekwijze gelaten zoo als hij haar vond; maar het gevolg daarvan zal zijn, dat zij door de meesten verkeerd verstaan wordt.

Veel van iemand houden wordt in onzen tijd gebezigd voor behagen in iemand vinden, hem liefhebben. Zelfs wordt het gezegd van levenlooze voorwerpen of handelingen. Maar vroeger had het eene andere beteekenis. De leenman in de middeleeuwen *hield* het leen van zijnen leenheer. Dezen erkende hij dus als zijnen meerdere, wien hij eerbied en gehoorzaamheid schuldig was. Vandaar dat *van iemand houden* de beteekenis kreeg van eerbied, ontzag voor iemand hebben. Zoo vinden wij het nog in de 17e eeuw; o. a. bij HOOFT, *Gedicht.* bl. 6.

O Juppiter vergeeft het mijn,
Soo 'ck weinich van u houwe,
U blixems niet soo crachtich sijn
Als d' oogen van mijn vrouwe.

De tweede regel beteekent: »zoo ik weinig ontzag voor u heb." En de spreekwijze: *hij had gaarne dat men veel van hem hield,* beteekent eveneens: »hij had gaarne dat men veel ontzag voor hem had," wat bovendien blijkt uit de gelijkbeteekenende spreekwijze, die in de verzameling, waaruit zij den heer H. bekend werd, daarnevens staat: *Hij weere geern nauwe geviert.*

Ook het spreekwoord, *hij kastijdt zich wel, die zich bij een ander kastijdt,* heeft veel kans verkeerd te worden verstaan. De heer H. heeft er blijkbaar in den beginne mede verlegen gezeten. In de bijlage toch zegt hij: »Zoo in de *Lesarten der Niederrheinischen druckes*: *Hi castijt sich wael, die hem bi enen anderen castijt.* In *Prov. seriosa,* bl. 26, staat *hem* voor *zich,* dat tot dezelfde constructie kan leiden, omdat men vroeger *hem* schreef, waar wij thans *zich* gebruiken; maar evenzeer in *kastijder* en *gekastijde* niet denzelfden persoon zou behoeven te zoeken. Het latijnsche spreekwoord leidt ons echter op den regten weg. Letterlijk zegt het: *Gelukkig is hij, dien eens anders gevaren voorzichtig maken. Eens anders straf is eene lichte boete.* Men zou het dus gelijk kunnen stellen met ons spreekwoord: *Die zich aan een ander spiegelt, spiegelt zich zacht.* Het laatste deel van het opgegeven spreekwoord, *die zich bij een ander kastijdt,* zullen wij dan aldus moeten verstaan: *die bij eens anders kastijding de zijne zoekt,* of meer letterlijk: *die zich bij of door middel van een ander kastijdt;* alzoo met behoud van *zich* voor beide deelen des spreekwoords.

Immers die zich zoo kastijdt, voelt er zelf niets van." De heer H. is dus door de hulp van het in de *Prov. serios*. bijgevoegde latijnsche vers op den weg gebragt, maar heeft toch de beteekenis van het spreekwoord nog niet geheel juist gevat. Want hij blijft staan bij de beteekenis die het woord *kastijden* nu heeft, en deze kunnen wij hier niet gebruiken. Het beteekende in de middeleeuwen ook nog iets anders, namelijk *leeren, onderwijzen*. MAERLANT verhaalt in *S. Franciscus Leven*, dat deze zich eens bevond onder arme lieden, die allerlei onheil geleden hadden, hun vee was door wolven en ander ongedierte verscheurd, hunne wijngaarden en bouwlanden door hagelslag vernield. Als hi, zegt de dichter vs. 4631,

Als hi desen castien soude,
Die scade adden dus menichfoude
Seide hi hem dustanich wort, enz.

Castien beteekent hier leeren — *praedicare* staat in het Latijn. Franciscus, zoo verhaalt hij elders (vs. 1219),

begonste hem properlike
Castien vele van hemelrike.
Ende hoe men soude hebben onwaerde,
Tallen dinghen hier op d' aerde.

Ook hier is het *leeren*, praedicare, even als *Rijmb.* 23349, waar hij van Jezus zegt:

Ende hi es in een scip gheghaen,
Ende hi castiede uten scepe'kine,
Alse Matheus doet anschine.
Tfolc stont upten over vele.

waarvoor het Latijn heeft: ascendens naviculam docebat de eo turbas stantes in litore.

Bij staat bij werkwoorden, die *leeren* beteekenen, om het middel te kennen te geven waardoor men iets leert. Zoo wil de schrijver van de oudnederlandsche verzameling van fabelen, die onder den naam van *Esopet* bekend is, zijne lezers »bi beesten ende bi voghele leeren," en een bekend spreekwoord zegt: *by kleyne lapjes leert den hondt leer eeten* (SARTORIUS [1]). Het *spreekwoord*, dat wij behandelen, wil dus zeggen: hij onderrigt zich wel, die zich onderrigt door middel van het voorbeeld van anderen.

Doe wel en zie niet om. Een spreekwoord dat dikwijls gebruikt, maar ook zeer dikwijls niet verstaan wordt. Of de heer H. het verstaan heeft? Men zou het meenen als men bij hem leest. »Dit spreekwoord vertoont ons de beeltenis der oprechtheid en rechtschapenheid, leert ons *recht door zee gaan*, toont ons aan, dat

Heusch van mond en trouw van handen
Vrij mag gaan door alle landen."

Maar men zou er weêr aan twijfelen als men verder leest »en dat het *beter is, onrecht te lijden,dan onrecht te doen*, daar *een goed geweten beter is dan duizend getuigen*, en dat gevolgelijk evenzeer aanbevelenswaardig is: *beproef alle dingen, en behoud het goede*, of met andere woorden: *Doe wel en zie niet om* staat lijnrecht tegenover *doe alleen u zelven wel*, dat is kuip, zooveel gij kunt, om u en de uwen er doorheen te werken, en tot het gewenschte eeredoel te leiden, niet angstvallig rondziende naar middelen, die u daartoe kunnen dienen." Om de beteekenis van het spreekwoord te vatten moeten wij in de eerste plaats vragen, hoe wordt het in de oude verzamelingen opgegeven? Daar nu lezen wij: »Die wel doet en derf niet omsien." Merken wij nu vooreerst op, dat *wel doet* in alle oude verzamelingen waarin het spreekwoord voorkomt, in twee woorden geschreven staat en dat wij dus niet te denken hebben aan het bewijzen van weldaden, maar aan *wel doen*, dat is goed doen, zijnen pligt doen, en ten anderen dat *derf* niet, zoo als de heer H. beweert »komt van *durven* in den verouderden zin van *mogen*," want in dien zin hebben onze voorvaderen het nooit gebruikt, maar dat het hier, zoo als op een menigte andere plaatsen de beteekenis heeft van *behoeft*, dan wordt het spreekwoord duidelijk. *Doe wel en zie niet om* is dan, »doe uwen pligt en zie niet om, bekommer u niet over het oordeel van anderen over uwe daden, vrees niet of zij die prijzen of laken." SPIEGHEL heeft „Doet wel en ziet niet el" en voegt er bij »Daad zonder roemen."

Het zal er nog uitgekorreld worden. Bij deze spreekwijze heeft de heer H. de volgende aanteekening gevoegd. »Voor *uitkorrelen* vindt men *uitkornen*, dat eveneens van *korrel* zal zijn afgeleid. Zoo zegt GHEURTZ bl. 62: *Tsal hem wel uyt ghekornt worden*, en heeft SARTORIUS *tert.* VII. 52: *Het sal u noch uyt gekorrent worden.* Daar *uitkorrelen* of *uitkornen* wel zal moeten beteekenen: de *korn, kern* of *pit* ergens uithalen, zal de spreekwijze willen zeggen: eene bedoelde zaak zal dezen of dien persoon geheel, tot de kiem toe worden ontnomen. — Nog spreekt SARTORIUS *pr.* VIII. 14 van *uitkorenen: 't Sal u noch uytgekorent werden*, en wijst daarmede voorzeker op dezelfde afleiding." In deze verklaring kunnen wij niet berusten. Behalve dat de heer H. hier twee woorden met elkander verwart, die wel verwant zijn, maar toch en in vorm en in beteekenis verschillen, namel. *kern* (oudhoogd. kerno, oudnoordsch kiarni) en

---

[1]) SPIEGHEL heeft *aan*.

koren, korrel (goth. kaurns, oudnoordsch en oudhoogd. korn), is *iemand iets uitkernen* voor iemand iets geheel, tot den kern toe ontnemen, eene zoo vreemde uitdrukking, dat ik er deugdelijke bewijzen voor zou moeten hebben om te kunnen gelooven dat zij ooit in gebruik was geweest. Wij moeten dus naar eene andere verklaring omzien, en de beste weg daartoe is SARTORIUS op te slaan en te zien welke latijnsche of grieksche spreekwijzen van dezelfde beteekenis hij opgeeft. Tweemaal komt onze spreekwijze bij hem voor, eens als vertaling van *Oetaeus genius*, met de verklaring er bij: »ajunt Oetaeum genium ferocitatem et arrogantiam non sinere inultam; eens als vertaling van *canis vindictam*. „Subaudiendum *patieris*, aut aliquid commodius," voegt hij er bij, en zegt dat deze spreekwijze haren oorsprong heeft van hetgeen den dichter EURIPIDES was overkomen, die nadat hij menschen, die een van 's konings honden doodgeslagen hadden, van de straf daarvan had weten te bevrijden, door de honden van dienzelfden koning verscheurd werd. De zin van de spreekwijze moet dus zijn, het zal u betaald gezet, het zal op u gewroken worden. De vraag is nu, hoe kan *uitkornen* dat beteekenen? *Kornen* wordt door den heer OUDEMANS in zijn *Woordenboek op Bredero* verklaard door »slaan, kloppen, even als ons *karnen*", en hij haalt daarbij eene plaats aan uit den *Spaanschen Brabander*, waar eene vrouw, toornig omdat men haar voor *veugel* gescholden had, zegt:

Ick sel jou dat veughelen noch kornen uyt je gat.

Deze beteekenis past voor onze spreekwijze voortreffelijk: de eenvoudigste, minst omslagtige en bij het volk meest gewone manier om zich op iemand te wreken is, dat men hem een pak slagen toedeelt. De heer OUDEMANS vergist zich echter, wanneer hij *kornen* voor hetzelfde woord houdt als *karnen*, en de beteekenis die het heeft afleidt van het slaan of stooten van de melk in de karn. Vreemd is het, dat hij er niet aan gedacht heeft dat *kornen* in verband zou kunnen staan met het woord, dat hij in zijn *Woordenboek* onmiddellijk daaraan laat voorafgaan, namelijk *korn*. Hij verklaart dit door *lijf*, *lichaam*, *romp* en zegt, na eene plaats uit BREDERO aangehaald en naar eene uit den *Lancelot* en eene uit den *Reinaert* verwezen te hebben, dat het eene verbastering is van *carogne*. Het is waar, er bestaat zulk een woord. KILIAAN geeft op: Korne *vetus* j. karonie. En op de aangewezene plaats uit den *Lancelot* wordt het gebruikt. De held is gevangen genomen en in een akeligen put geworpen vol vergiftige slangen Hij meent nu, dat zijne laatste ure haast komen zal en klaagt:

ander liede, cleine ende groet
Keren ter erden in haere doet
Ende men graeftse ter erden dan;
Mar ic ben soe ongevallech man
Dat die erde, die, alsmen seegt,
Al die liede tontfane pleegt,
Minen *corne* heeft soe ontwert, [l. onweert]
Dat sise niet tontfane begeert,
Mar si geeftse den vulen slangen,
Die mijn vlesch hebben bevangen
Hen te peysteren daer mede.

Corne beteekent hier duidelijk lijk, dood lichaam. Doch in de plaats uit den *Reinaert* kan het dat niet beteekenen. Men oordeele! De wolvin komt bij een put. In dien put ziet zij den vos zitten. Zij vraagt hoe hij daar komt? Reinaert antwoordt (vs. 6440).

Ik heb so veel geten
Visschen, al hier in den borne,
Dat mi spliten mach die korne.

Zegt hij: ik heb hier in het water zoo veel visschen gegeten dat ik vrees dat mijn *lijk*, mijn *kreng* splijten zal? Op zulk eene wijze zou hij toch niet van zijn eigen dierbaar lichaam spreken.

Ook het aangehaalde vers van BREDERO laat zich zoo niet verklaren. Er wordt daar (in de *Griane*) van een bekenden vechtersbaas gezegd:

Guts wolven! hoe is die karel geteyckent in zijn wangen!
Nou lestent quamer een diefleyer tot zynent kuyeren
Hy veterde hem na zijn korn, en hy leyden hem in de luyeren.

Ook hier wordt van een *levend* mensch gesproken: en aan het lichaam van een levend mensch geeft men, met hoeveel verachting men er van moge spreken, den naam van lijk of kreng niet.

Wij moeten dus naar eene betere verklaring omzien, en deze zullen wij niet vruchteloos zoeken. In den *Teuthonista* word op bl. 46 opgegeven »Carfkern, klyck, incisura." Hierin is eene drukfout. Er moest staan »Carf, kern" enz., wat bevestigd wordt door hetgeen op bl. 138 gelezen wordt »Kern *in* C. Carf". Nog eens vinden wij het in datzelfde woordenboek bl. 49 op *Clave*, wat verklaard wordt door »reete, splete, spalde, glyppe, kernne, schram, scissura, ruptura, fissura, laceratura, rima, rimula, rimella." Het beteekent dus reet, spleet. En waaraan wij op de beide genoemde plaatsen te denken hebben maakt ons EP-

KEMA duidelijk, die in zijn *Woordenb.* op GIJSBERT JAPICX bl. 237 zegt. »Van *kerne* heeft men nog in Friesland *ears-kerne*, de snede tusschen de beide billen, KILIAAN *aers-kerf*." Wij begrijpen nu wat REINAERT voorgaf te vreezen als gevolg van zijn onmatig vischeten, en dat de spreekwijze die in BREDEROOS *Griane* gebruikt wordt geheel hetzelfde beteekent als die welke wij in zijnen *Spaanschen Brabander* uit den mond van eene amsterdamsche spinster hooren:

Mijn eer! mijn eer! die sal hy my verbeteren,
Of ick sal hem, sie daer, met dat mes na syn gat veteren.

Uitkornen ziet dus op de executie, waarmede ondeugende kinderen plegen gedreigd te worden. Het zal u nog uitgekornt worden, is: het kwaad dat gij gedaan hebt zal u met eene dragt slagen betaald gezet worden, zoo gevoelig dat het kwaad er uit zal zijn, dat gij het niet meer zult durven ondernemen.

P. LEENDERTZ, WZ.

Lakkei (vgl. XVI. bl. 344). Door *lakkei* verstaat men een voetknecht, volgdienaar, lijfknecht van aanzienlijke heeren. Wij hebben dit woord uit het fransche *laquais* ontleend, ofschoon er een oud woord is, *lakken*, hoogd. *läcken*, dat *loopen* beduidt. Bij KILIAAN is *lackeyen*, loopen. Zie TERWEN, *Etymologisch Handwoordenb.* Gouda, VAN GOOR, 1844, bl. 432, 436 en 471.

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

Nederlandsche voornamen. Het was ons bijzonder aangenaam, van den heer P. FRET eene breede lijst te ontvangen van voornamen in Zeeland, inzonderheid op Walcheren in gebruik. Wij hopen nog vele dergelijke uit andere deelen van ons vaderland te ontvangen, en zoo in staat gesteld te worden, aan het verlangen van den heer SMITS VAN NIEUWERKERK te voldoen.

In den daarbij gevoegden brief komen een paar opmerkingen voor, die wij meenen onzen lezers te moeten mededeelen. Omtrent de mogelijkheid, om uit de biljetten bij de laatste volkstelling ingeleverd, eene volledige lijst van nog in gebruik zijnde voornamen op te maken, zegt de heer FRET: »Den heer bestuurder schijnt niet bekend te zijn, hoe het met die biljetten toegaat. Ik heb vroeger in 12 jaar tweemaal het pleizier gehad, voor eene gemeente de volkstelling uit zulke biljetten op te maken. Gelukkig kon ik staat maken op de juistheid van mijn bevolkingsregister, dat bij vele gemeenten ook vaak alles behalve in orde is. Ook was ik naauwkeurig bekend met al de personen van al de gezinnen.

De biljetten toch zijn 1°. voor een groot gedeelte onleesbaar, en 2°. meestal ingevuld met namen op allerlei wijzen verkort, zelfs veranderd zoo als zij te huis genoemd worden en geheel vervreemd van de eigenlijke inschrijving bij den burgerlijken stand. Waar dus het bevolkingsregister niet in orde is of eene naauwkeurige bekendheid met de gemeenteleden, of ook de lust om juist te zijn gemist wordt, daar valt op eene volksbeschrijving al zeer weinig te rekenen, want niet zelden hoorde ik: wat maakt het uit, welke naam er staat, als maar het getal zielen uitkomt."

Zeker, waar het met invulling der biljetten zoo toegegaan is, hebben zij niet veel waarde. Maar dat is toch niet overal het geval geweest. Wij zouden gemeenten kunnen noemen, waar de leden van het bestuur de zaak ter harte genomen hebben, en waar, ten gevolge van de moeite die zij zich daarvoor getroost hebben, de biljetten, zoo niet alle, dan toch zonder twijfel voor het grootste gedeelte, goed ingevuld zijn geworden.

Nog zegt de heer FRET: »in mijne lijst zal men bij CORNELIA en NEELTJE zien, dat ook op Walcheren niet zelden gezusters van deze namen in één gezin zijn. Ook worden op Walcheren de namen JAKOB en JACOBUS zorgvuldig onderscheiden. Zij komen dan ook vaak in hetzelfde huisgezin voor. En eveneens is het ook met de namen JAN, JOHAN en JOHANNES, PIETER en PETRUS enz." BESTUUR.

Zeven is een galgvol. Waar komt dat spreekwoord van daan? P.

Een artikel in Kiliaans woordenboek. In KILIAANS woordenboek lees ik op bl. 580 het volgende: Seem, seemsch leder, seemen leder. Aluta, pellis mollior, flava, mellina sive mellea: *huti: smods enim colorem plerumque alutae et pelles hedinae probe praeparatae reserunt. Ger. ziemsch, zemisch. Sax. semisch, Gal. sameau, chameau.* Wie is in staat mij dat Latijn te verklaren? *Huti* en *smods* zijn woorden, die ik nooit gehoord heb en die zeker ook in geen woordenboek te vinden zijn.

[De vrager behoeft de moeite niet te doen, de woordenboeken te doorzoeken om *huti* en *smods* te vinden. Het zou vruchtelooze moeite zijn. Wij hebben hier zonder twijfel eene drukfout. Voor *huti: smods* zal, meenen wij, gelezen moeten worden *hujusmodi.* Eene tweede drukfout zal zijn *reserunt.* De zin eischt hier *referunt.*]

Hugenoten. De zoozeer uiteenloopende meeningen omtrent den waren oorsprong dezer benaming zijn algemeen bekend, en ieder heeft zich meer of min met deze of gene verklaring vereenigd. De volgende dunkt mij echter de ware te wezen. Een man die leefde in den tijd, toen de Hugenoten het meest in Europa bekend werden, en wiens bepaalde mededeeling men, mijns inziens, gerustelijk kan aannemen als die van een geleerd en navorschend historiekenner, teekent op 3 januarij 900 het volgende aan: »OTTO den soon ROBERTI een bestevader wesende van HUGO CAPETUS, (*van welcken die Gereformeerden in Vranckryk den naam ontfanghen hebben datse Hugenoosen ghenoemt werden*) sterft op den selven dach als hy die bedieninge des Coninckrijcx met den tytel hadde aenghenomen, in plaetse CAROLI SIMPLICIS des soons LODOVICI BALBI, *Cron. Franc.* Zie *Journal ofte daeghlycxsche Tydtrekeninghe enz.* door ZEGERUM CONINCXBERGEN; *Haerlem by* G. ROOMANS, 1602, in 12°.

U. C. KRAMM.

De Haag. In het artikel *Michiel Willemtz, Nav.* XVI. bl. 339, worden uit de opdragt van een harderspel van genoemden auteur o. a. de volgende woorden aangehaald »kort voor zijn vertrek naar de Haag", en de heer W. J. F., die dit artikel schreef, voegde daar achter *sic.*, om aan te duiden dat er inderdaad zoo staat, dat de lezers van den *Navorscher* hier dus niet aan eene drukfout mogen denken. — Het is waar, wanneer de naam 's Gravenhage ons te lang is, zeggen en schrijven wij altijd *den Haag.* Altijd zeg ik; niemand althans, die er prijs op stelt goed te schrijven en de moeite neemt een weinig over zijne woorden na te denken, zal zich de barbaarsche schrijfwijze *'s Hage* veroorloven, die wij sedert eenige jaren gedurig te zien krijgen. Op dezelfde wijze maakt men *'s Bosch* van 's Hertogenbosch, en wij verwachten dat metter tijd 's Gravendeel, 's Gravenpolder, 's Heerenberg en 's Heerenhoek eveneens in *'s Deel*, *'s Polder*, *'s Berg* en *'s Hoek* zullen omgeschapen worden.

Wij hebben verscheidene plaatsnamen met *den*, b. v. *den Bosch* ('s Hertogenbosch), *den Berg* ('s Heerenberg en Geertruidenberg), *den Burg*, *den Hoorn* enz. Het zijn eigenlijk dativi. Doch doordat die namen meestal in den dativus (den naamval dien vroeger de meeste voorzetsels bij zich hadden) gebezigd werden en zeer zelden in den nominativus, is die dativus als nominativus in gebruik gekomen. Voor plaatsnamen kan *den* dus, een eeuwen oud gebruik wil het **zoo, in den nominativus staan, indien slechts** het woord dat zulk eene plaats aanduidt mannelijk of onzijdig is. Wij mogen dus zeggen »de stad die *den Bosch*, het dorp dat *den Hoorn* heet": een Amsterdammer mag in nominativo spreken van *den Dam*, een Haarlemmer van *den Hout* en een Leidenaar van *den Burg.* Doch het woord *haag* is vrouwelijk; men moge daar *den* vóór zetten, omdat *haag* niet met een stevigen medeklinker, maar met de aspiratie *h* begint en de bijgevoegde *n* de uitspraak wat gemakkelijker maakt; men behoorde te zeggen *de Haag.*

De schrijver van de in de vraag vermelde opdragt heeft dus door zijne schrijfwijze getoond, dat hij over het woord nadacht. Hij was echter de eenige niet in zijnen tijd, die begreep zoo te moeten schrijven. Ten bewijze daarvan deel ik mede wat omtrent dit onderwerp voorkomt in het *Omlands reisje*, Amst. 1734.

De schrijver, na het een en ander verhaald te hebben van een »volslagen pedant," wiens gezelschap hij zich eenigen tijd moest getroosten, vervolgt op bl. 306 aldus:

»'t Gebeurde onder anderen, dat hy ons van de Haag horende spreken, op dien naam of uitdrukking mede zyne critique wilde maken, om zyne Letter- en Taalkunde te toonen. Ik heb u al eenige malen, zo hier in de Herberg, als onderwege, Heeren, zeide hy met een glimlachend kleinachtend wezen, horen zeggen *de Haag;* wel dat is een mislyke uitdrukking! Wie heeft zyn leven van *de Haag* gehoort? waarom niet *den Haag*, gelyk ieder een spreekt en schrijft? Zeker, naar dat gy beide luiden van Studie zyt, gelyk ik u aanmerke, dunkt my (gelieft het niet qualik van my te nemen) dat gy zeer weinig in de gronden der Nederduitsche taal ervaren zyt."

»Deze dwaze tegenwerping van dien ingebeelden zwetser deed ons lagchen, en myn Reisbroeder, die dezelve eenigzints stekelig voor ons vond, kon niet nalaten daar op te antwoorden, om door stilzwygen niet te toonen dat hy beter wist dan wy. Myn goede vriend, zei hy tot hem, ik hore dat gy 't eindelijk ook op letter- en taalzifting wilt aanleggen, om uwe kennis daar in te doen blyken, nadat gy ons den gantschen avond het hooft zeer hebt gemaakt met uwe impertinente en zotte Critiquen over andere dingen. Maar ik moet u zeggen (gelieft het op uwe beurt ook niet qualik van my te nemen) dat gy u inbeeld veel te weten, en echter niets weet. Alle uwe vertoning van gewaande geleerdheit en Taalkunde is by ons maar belagchelyk. Wilt gy weten of men *de* of *den Haag* schrijven en spreken moet, zoo volg niet uw eigen Concept nog het bedorven gebruik;

maar lees MELIS STOKE, in welken alouden schrijver de ware gronden onzer taal opgesloten zyn; want gy zegt toch vele boeken te hebben, en zult derhalven van dit ook wel zyn voorzien. Gy zult in zyne Rym kronyk nooit *den Haag*, nog *in den Haag*, maar wel *de Hage, in die Hage* enz. vinden, als hy van het vlek spreekt alwaar nu 't hof van Holland is. Lees VONDEL, het puik der Dichteren en een beschaver onzer taal, wiens spoor alle Schryvers en Sprekers billijk behoren te volgen; gy zult hem van *de* en niet van *den Haag* horen gewag maken. Lees in zynen *Inhoud der Leeuwendalers*, daar zult gy, meen ik, zo myn geheugen my niet bedriegt, onder anderen, by voorbeeld vinden, dat hy zegt: *Dit kind werd* in de hage *gevonden*. Waarom dit zo? en waarom niet *den Haag?* antwoord: om dat een *Haag* of *Hegge* niet *Masculini* maar *Feminini generis* is; of gij verstaat wat dit voor een ding is, weet ik niet. Maar nu past alleenlijk aan manlyke zelfstandige naamwoorden in *Accusativo* en *Ablativo* DEN, en aan vrouwelijke, gelijk *Haag* of *Hegge* is, DE; gevolgelyk mag men niet *den Haag* of *in den Haag* zeggen of schryven, maar 't moet *de Haag* en *in de Haag* wezen. Veel minder is 't om die rede nog geoorlooft, in *Nominativo* of den *Noemer* sprekende te zeggen, *den Haag*, wyl zelfs alle manlyke *Nomina substantiva*, zo wel als de vrouwelyke in *Nominativo* DE hebben. Verstaat gy dit wel *Domine Doctor Pedantissimus et ignorantissimus?* Het zal my lief zyn. Dus vervalt alle uwe bybrenginge van 't gebruik en de gewoonte van 't geen gy en duizenden met u, niet beter wetende, spreken en schryven. Goede regelen en wiskonstige gronden uit den aard onzer taal en 't voorbeeld der beste schryveren genomen, gaan voor gebruik en gewoonte, die by gebrek van een gezond oordeel, dat ieder juist niet eigen is, gelyk 't u ook niet, doorgaans verdorven zyn. Zou men zich naar de gewone spreek- en schryfwyze voegen in stede van de zuiverheit onzer tale te betrachten, zo zou men mede met byna ieder een moeten zeggen *het Fortuin* in de plaats van *de Fortuin; de Vrede* sluiten, in plaats van *den Vrede* sluiten; *de vloed* doen verminderen, in plaats van *den vloed* doen verminderen, enz."

P. L. Wz.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Geslacht de Witte. Tot voltooiing van een register der fam. MOGGE VAN HAAMSTEDE, zou ik gaarne het een en ander weten willen van JACQUES DE WITTE, heer van Haamstede, burgem. van Zieriksee, 1658, 1662; rentm. generaal van Zeeland beoosterschelde 1659, ondertr. te Zieriksee 6 sept. 1659 met JACOBA VAN ORLEANS.

De archiven van Zieriksee en Goes hebben mij van het zeeuwsche geslacht DE WITTE [1]) eenige aanteekeningen geleverd, doch niet genoeg om zamenhang te verkrijgen.

Zieriksee.

I. Mr. JACOB DE WITTE JACOBZ., jm. van Zieriksee, baljuw van Goes, huwt 3 dec. 1595

Jvr. BEATRIX DE WITT CORNELISD. van Dordt.

II. JACOB DE WITTE van Haarlem, 14 jan. 1618,

Jufvr. MARIA VAN GENEGHEM (?) PIETERSD. van Dordt.

III. CORNELIS DE WITTE, heer van Elkersee, advokaat, [SMALL. noemt hem ook heer in Ellemeet, baljuw, superintendent over den geheelen eilande van Schouwen, Burch en Westland sedert 13 aug. 1667] [1]), 9 julij 1657,

CORNELIA DE HUIJBERT.

IV. Mr. JOHAN DE HUIJBERT [2]), 26 oct. 1681,

CECILIA DE WITTE, dr. van JACOB DE WITTE en JACOBA VAN ORLEANS.

V. LAURENS DE WITTE, van Elkersee, advokaat [3]), 15 mei 1689,

THEODORA DE JONGE, dr. van (?)

VI. PIETER POUS.
MARIA DE WITTE.

ADRIAAN, ged. 12 mei 1642.

VII. SAMUEL BOLLE, raad van Zieriksee.
JACOBA DE WITTE.

MARGARETHA, ged. 12 jan. 1638, get.:

---

[1]) Dit geslacht DE WITTE voerde: „in zilver twee blaauwe dwarsbalken."

[1]) CORNELIS was zoon van LAURENS DE WITTE van Elkersee en CORNELIA STAVENISSE.

[2]) Mr. JOHAN DE HUIJBERT, geb. 5 nov. 1654, heer van Westenschouwen, schepen en raad van Zieriksee, was zoon van mr. ADRIAAN DE H., geb. 30 oct. 1609, en van zijne tweede vrouw ADRIANA DE WITTE van Elkersee, dr. van CORNELIS DE W. v. E. en CATHARINA VIERLING; zijne zuster CATHARINA CORNELIA DE H. was geh. met JOHAN DE HUIJBERT, hr. van Noordgouwe en Everswaard, luit. generaal der cavallerie.

[3]) LAURENS was misschien een zoon van CORNELIS en CORNELIA DE HUIJBERT.

MARTHA DE JONGE, wed. VINCENT DE WITTE, burgem. van Zieriksee, 1615.

MARTINA, ged. 4 maart 1639.

VINCENT, geh. met DANA OCKERS.

De getuige is de moeder van JACOBA. VINCENT DE WITTE had bij haar nog:

MARIA, geh. met JOHAN BOLLE, pred. te Zonnemaire.

MARTHA, geh. met ISAÄC SAEL, pred. te Zieriksee.

Goes.

VIII. M^{r}. JACOB DE WITTE, wed^{r}., van Zieriksee (ongetwijfeld van BEATRIX DE WITT, zie I.), baljuw van Goes, 29 julij 1603,

ELIZABETH VAN DER MIJLEN, van 's Gravenhage.

IX. M^{r}. BOUDEWIJN DE WITTE, secretaris der staten van Zeeland, 29 oct. 1625—19 feb. 1630; raadpensionaris v. Zeeland 19 feb. 1630—23 maart 1641, begraven te Goes 5 sept. 1641 [6]), huwt 8 maart 1603

GEERTRUIDA PIETERSE RIJCKE, denkelijk d^{r}. van den eersten edele van Zeeland, jhr. PIETER DE RIJCKE, bij commissie van 10 jan. 1587, 2 julij 1590.

X. M^{r}. JACOB BOM, secretaris, begraven te Goes 29 april 1628, huwt 1624 (?)

J^{vr}. FRANCINA DE WITTE, d^{r}. van den voorgaanden (IX).

XI. SEBASTIAAN DE WITTE, rentm., begraven te Goes 30 junij 1610, huwt 15 mei 1603

PIETERNELLA VAN BAARLAND.

XII. ANTONIE DE WITTE, rentm., begraven te Goes 24 nov. 1630, huwt 15 mei 1603

ELIZABETH JANS (wie?) begraven te Goes 22 julij 1612.

XIII. M^{r}. BOUDEWIJN DE WITTE.
G^{a}. PIETERSE RIJCKE.

BOUDEWIJN, ged. 10 oct. 1617.

1596 begraven: moeder der vrouw van den baljuw J. DE WITTE, (dat is de vrouw van CORNELIS DE WITT te Dordt).

1599 30 aug. broeder van baljuw J. DE WITTE genaamd CORNELIS.

5) Eene MARIA JACOBSD. DE WITTE was geh. met PIETER PIETERSON, regent van Zieriksee, zoon van ADRIAAN en QUIRINA DE JONGE.

6) M^{r}. BOUDEWIJN was zoon van m^{r}. JACOB en BEATRIX DE WITT (I).

SMALLEGANGE noemt m^{r}. QUINTIJN DE WITTE, 1599—1602 burgem. van Zieriksee. Is dit niet m^{r}. QUINTIJN WEYTSEN, geh. met JACOBA DE HUIJBERT, vrouw van Haamstede, die eene d^{r}. nalieten, JACOMINA, geh. met JACOB WITTENS of DE WITT JACOBZOON, burgem. van Zieriksee, † 1638, uit welk laatste huwelijk een zoon, m^{r}. P^{r}. DE WITT, burgem. van Zieriksee 1632, 35, 38, 41, 44, 47—50, † 1651 en eene d^{r}. AGATHA DE WITT, † 1678, geh. 1^{0}. met m^{r}. CORNELIS TEELINCK en 2^{0}. met ANTONIE DE JONGE van Bruinisse?

1603 9 aug. begraven MAIJKEN WITTE vrouw van burgem. CORN^{s}. ADRZ. SOETWATER en 15 julij het kind.

1616 12 nov. begraven d^{r}. CORN. SOETWATER.

Dirksland. F. CALAND.

Familie Persant (vgl. XVI. bl. 219). B. HUNNIUS in zijn *Statische Vlaanderen* of de *Zeeuwsche Buise*, noemt, bladz. 68, onder de predikanten van Retranchement PETRUS PERSIN, moet zijn LAURENTIUS PERSANT, die er den 23 julij 1640 kwam.

F. CALAND.

Geboren (vgl. XVI. bl. 220, 279, 348). In den *Navorscher* dl. XVI. bl. 220 werd gevraagd, wat beteekende het woord *geboren* bij den naam van jh^{r}. m^{r}. LEONARD PAUW *geboren* HOEUFFT, voorkomende onder de *Genealogische kwartierstaten van Nederlandsche geslachten* te 's Gravenhage, C. VAN DOORN, enz.

Hoewel het door den heer M. P. SMISSAERT ingezonden antwoord (zie bl. 279) op de vraag *geboren*, geheel overeenkomstig de waarheid is, zoo wil ik er toch gaarne nog iets bijvoegen, namelijk dit: hoe de oudoom van dezen mijnen oudoom LEONARD PAUW geb. HOEUFFT aan dien dubbelen naam, die thans is uitgestorven, gekomen is.

Op den 19^{den} october 1697 overleed vrouwe AGATHA HARTIGSVELD, vrouwe van Heemstede, Rietwijk en Rietwijkeroord, weduwe van den heer GERRIT PAUW (den 20sten mei 1676 overleden), welke bij testamentaire dispositie en codicille van 13 en 15 april 1696 aan GERARD HOEUFFT, zoon van hare oudste dochter AGATHA PAUW en JAN DIEDERIK HOEUFFT heer van Buttingen en Sandvoort, de heerlijkheid van Heemstede vermaakte, *onder conditie nogtans van het aannemen van den naam van haren man.* Deze GERARD HOEUFFT werd den 3^{den} julij 1704 verlijd met de heerlijkheid van Heemstede en de leenen daarvan dependerende en *nam den naam van* PAUW *aan volgens den wille van zijnen grootvader zich* DUS *latende noemen* GERARD PAUW, *geboren* HOEUFFT *van Heemstede.*

Ziedaar woordelijk hetgeen dienaangaande aangeteekend staat. Nu was die GERARD HOEUFFT destijds 19 jaren oud, en heeft hij den naam van PAUW gevoegd bij dien, welken hij sedert zijne *geboorte* gevoerd had. Evenzoo werd de naam VAN ESSEN gevoegd bij dien van DE VOS VAN STEENWIJK, maar met bijvoeging van *genaamd;* in hoeverre zulks meer eigenaardig was, laat ik aan anderen over te beslissen.

Haarlem. DAVID HOEUFFT.

Huwelijken te Batavia (vgl. XVI. bl. 316). Hoe gaarne ik aan het verlangen van P. wenschte te voldoen, zie ik mij daartoe buiten staat, daar de officiële bron, die mij ten dienste stond, over Batavia niet verder gaat.

LABORANTER.

Familie Croock (vgl. XVI. bl. 218, 314). Onder mijne aanteekeningen komen voor PAULUS CROOCQ, die reeds vroeg in Indië schijnt geweest te zijn, daar ik van hem vermeld vind dat hij in 1621 »ondercoopman op de Son" was.

In 1636 werd hij weder in dienst der comp. aangenomen; in 1639 wordt hij gevonden als commissaris over de westkust van Sumatra.

Hij was directeur van Suratte (Persië) in 1643. In de maand september 1644 verscheen hij in de vergadering van de 17en als commandeur der retourvloot en vereerde men hem eene som van *f* 600 voor eenen gouden ketting. Hij onderteekende zich CROOCQ en niet CROOCK.

Als president van schepenen te Batavia 1621, is mij bekend ARNOLD CROOCQ.

Het opgegeven geboortejaar voor mr. JACOB CROOCK 1791, zal wel eene drukfout wezen [1]).

LABORANTER.

Fagel (vgl. XVI. bl. 216, 285, 318). B. heeft gelijk (t. l. a. pl.) als namelijk die FRANÇOIS FAGHEL (ook vermeld door S. S. op bl. 285) de vader was van den in 1585 te Amsterdam geboren raadsheer FRANS FAGEL. In dat geval is deze familie van het toen reeds bekende geslacht FAGHELE. Si non, non.

Het door B. vermelde »*huisarchief*" zal dit welligt kunnen toelichten uit de doopacte van dien raadsheer, die welligt ook het onderscheid van wapen waarop S. S. doelt, zou verklaren. De hollandsche FAGELS voeren, n. l., twee gouden chevrons op rood, waarboven twee witte *vogels*.

B.

Wapen van Henry de Fleury heer van Buat (vgl. VI. bl. 137; VII. bl. 122). Bij het herlezen van den *Navorscher* vond ik eene vraag over dit wapen en geslacht.

Ik ben in staat het eerste gedeelte te beantwoorden; de familie DE BUAT (Henegouwen) voerde, volgens eene oude teekening van het wapen, een zilveren faas op keel, en chef een barensteel (lazuur) met drie hangers.

In verband met het berigt, dezer dagen door de dagbladen medegedeeld, dat de heer VAN LENNEP, zijnen hoogst belangwekkenden roman »ELISABETH MUSCH" zoude vervolgen, zullen verdere mededeelingen omtrent het geslacht van haren man aan vele lezers van den *Navorscher* welkom zijn.

D. STERREVELT.

Afstammelingen en wapen van Hendrik Dibbetz. Zijn er nog afstammelingen van HENDRIK DIBBETZ, waarvan ds. SCHOTEL in zijn: *Kerkelijk Dordrecht* 3e. aflevering gewag maakt, en hoe is hun wapen?

D. B. J. D.

500 Genealogiën verzameld door Mr. Reynier van Heemskerk (vgl. XVI. bl. 64, 186). De aldaar vermelde aanwijzing, waar deze verzameling vermoedelijk berust, is welligt nog juist. Voor de belanghebbenden is noodig te weten, dat toen deze collectie, door VAN DER MONDE weder verkocht is, er een aantal genealogiën door enkele personen, volgens de prijzen in de circulaire genoteerd, uit gekocht zijn, en bij gevolg de inhoud dier bekende circulaire ten deele vervallen is.

U. C. KRAMM.

MENGELINGEN.

Zonnevlekken en natte zomers (vgl. XV. bl. 32). In het XVde deel van den *Navorscher* bladerende, vind ik de bovenvermelde onbeantwoorde vraag, die mij aanleiding geeft haar niet alleen in de herinnering terug te roepen, maar er bij te voegen de vraag:

Zijn in dezen zomer, die zeker wat de laatste maanden betreft wel een algemeen natte mag heeten, ook bijzondere waarnemingen gedaan, of opmerkingen in betrekking tot het onderwerp gemaakt; of is men intusschen tot de overtuiging gekomen, dat die zonnevlekken als een meteorologisch verschijnsel van blijvenden aard zijn aan te merken en met de weêrsgesteldheid niets te maken hebben, even als de wetenschap dit tegenwoordig ten opzigte der maan beweert?

W. J. F.

[1]) Het is eene schrijffout, waarschijnlijk voor 1691. BEST.

Namen van huizen (vgl. XV. bl. 191). Ik acht het even als de vrager niet onbelangrijk, dat de namen die de huizen onzer steden in vroegeren tijd gedragen hebben, bewaard worden, met zooveel mogelijk naauwkeurige aanduiding der standplaats. Van nog meer belang, dunkt mij, is het de namen te kennen, die bepaalde standen van menschen aan hunne huizen gaven. Niet het minst komen hier zeker de boekverkoopers in aanmerking. Ik laat hier daarom eene lijst volgen der mij bekende namen van huizen door boekverkoopers en boekdrukkers bewoond, die tevens tot antwoord kan strekken op eene der vragen van Y, *Nav.* XVI. bl. 141. Dat de naam somtijds door den boekverkooper, wanneer hij verhuisde, op zijne nieuwe woning werd overgebragt, bewijzen de voorbeelden van DIRCK PIETERSZ., die niet alleen in de Oudebrugsteeg maar ook later op het Water, in de Witte persse woonde, en van TIRION, die op den Nieuwendijk in Hugo Grotius woonde, maar boven de deur van wiens latere woning in de Kalverstraat nog heden ten dage HUGO GROTIUS in steen uitgehouwen prijkt. Mijne lijst is verre van volledig, doch ik hoop dat zij velen moge opwekken om het hunne bij te dragen ten einde die zoo veel mogelijk volledig te maken.

LOD. SPILLEBOUT,	De Amsteldamsche bibliotheeck,	Kalverstraat te Amst.
JACOB AERTSZ. COLOM,	De vyerige colom,	Op 't Water te Amst.
DIRCK PIETERSZ. (PERS),	De witte persse,	In de Oudebrugsteeg aan 't Water, later op 't Water recht over de Korenmerckt, te Amst.
TIMOTHEUS TEN HOORN,	't Sinne-beeld,	Nes naast de Bracke-Grond te Amst.
PIETER VAN GOETTHEM.	De Leydse Boeck-binder,	Giststraat te Middelburg.
CORNELIS WOONS.	De ster,	Antwerpen.
HENDRICK THIEULLIER.	De witte hin,	Minderbroeders-ruye te Antwerpen.
JOANNES STICHTER,	De bergh van Calvarien,	Antw.
PHILIPS VAN EYCK,	De 4 gekroonde evangelisten,	Antw.
JACOB MESENS,	De gulden Bybel,	Lombaerde veste te Antw.
JACOB TER BEEK,	De gekroonde Bybel,	Beursstraat hoek van de Papenbroeksteeg te Amst.
FRANÇOIS FOPPENS,	De H. Gheest,	Brussel.
JUSTUS DANCKERTS,	De dankbaarheyd,	Kalverstraat te Amst.
Wed. GYSBERT DE GROOT [1]),	De groote bybel,	Nieuwendijk te Amst.
JAN BLOM,	Knodsenburgh,	Lauriergracht te Amst.
JACOBUS VAN DEN BERGH,	De Amsterdamse bibliotheek,	Gasthuismolensteeg, naast de Heerengracht te Amst.
JOHANNES VAN RAVESTEYN,	't Schryffboek,	Op 't Water te Amst.
ADRIAEN VAN DE VENNE,	De drie leer-konsten,	Turfmarkt te 's Gravenh.
GERRIT VAN GOEDESBERGH,	De Delfsche Bybel,	Op 't Water over de Nieuwebrugh te Amst.
BROER JANSZ.,	De silvere kan,	Nieuwe sijds Achterburgwal te Amst.
JAN PIETERSZ. VAN DE VENNE,	De schildery-winckel,	Op den hoek van de Nieuwe Beurse te Middelburg.
WILLEM JANSZOON (BLAEU),	De vergulde sonnewyser,	Op 't Water te Amst.
JAN VAN HILTEN,	De geborduurde handschoen,	Beursstraat te Amst.
THEODORUS DANKERTS,	De Atlas,	Nieuwendijk te Amst.
JAN VAN WAESBERGHE,	De Fame,	Aen de Merct te Rotterdam.
WILLEM VAN BEAUMONT,	De witte boek-pers,	Kalverstr. tusschen de Spaarpot- en S. Luciesteeg te Amst. [2])
Wed. JAN JANSZ. DEUTEL,	Biestkens Testament,	Hoorn.
ABRAHAM ISAACXSZ. VAN DER BEECK.	't Schrijfboek,	Oude Noord te Hoorn.

[1]) Ook andere leden der familie DE GROOT.

[2]) Was hij de opvolger van DIRK PZ. PERS? Zijn huis voerde denzelfden naam als dat van dezen. Hij gaf in 1689 den Bellerophon en andere gedichten van PERS uit.

PIETER JANSZ. SLYP,	De goude knoop,	N.Z. Achterburgwal te Amst.
HENDRICK AERTSSENS,	De witte Lelie,	Cammerstrate te Antwerpen.
CORNELIS JANSZ. LAST-DRAGER	De nieuwe Bybel,	OudeWesterstr. te Enkhuizen.
JOANNES PAULI,	Seneca,	Nieuwendijk het negende huis van den Dam te Amst.
ALBERT MAGNUS,	De Atlas,	Nieuwendijk [1]) by Dirk van Hassels steeg te Amst. [2]).
JOHANNES RATELBAND,	C. Huygens werken,	Dam bezuiden 't Stadhuis te Amst.
JOANNES SLEGHERS,	De witte Hasewindt,	Schoenmerckt te Antw.
I. I. SCHIPPER,	De historie van Titus Livius,	Princegracht te Amst.
MARCELIS VAN HEEMS,	Vondel,	Rokkin bij de Taksteeg te Amst.
JOANNES VAN SOEST,	De bonte mantel,	Groote merckt te Antw.
HENDRICK VAN DUNWALT,	De dry monicken,	Melckmarckt te Antw.
ISAAK TIRION,	Hugo Grotius,	Nieuwendijk bij den Dam. Later Kalverstraat, te Amst.
MANUEL COLIJN,	't Stede-boeck,	Op de Beurs te Amst.
AERT MEURIS,	De Bybel,	Papestraat te 's Gravenh.
JOACHIM NOSCHEN,	De hoogduitsche bybel,	Haarlemmerdijk te Amst.
PIETER KOUMANS,	De jonge Ruyter,	Peperstraat te Leeuwarden.
TYMON HOUTHAAK,	De Vogel Struis,	Nieuwezijds-Kolk te Amst.
ANTHONY JANSZ. TONGERLOO,	De 10 Geboden,	Veenstraat te 's Gravenh.
KORNELIS VAN DER SYS,	De drie Raapen,	Beursstraat te Amst.
ABRAHAM DE WEES, vervolgens zijne weduwe, en daarna JOANNES DE WEES,	't Nieuwe Testament,	Middeldam te Amst.
JOOST HARTGERS,	De Boeck-winckel,	Gasthuissteeg te Amst.
JAN RIEUWERTSZ,	't Martelaars-boek,	Beursstraat te Amst.
JOANNES NAERANUS,	De Boekbinder,	Steyger te Rotterd.
GERRIT WILLEMSZ. DOORNICK,	't Groot Kantoor-boeck,	Cingel by Jan-Roon-poortstoorn te Amst.
JACOBUS VAN EGMONT,	De Nieuwe Drukkery,	Reguliers Breestraat te Amst.
MEYNERD MUL,	De Bonte Drukker,	OudeWester-str. te Enchuysen
PAULUS MATTHYSZ.,	't Muzyc-boeck,	Stoofsteeg te Amst.
JASPER GORISSZ.,	De Griffioen,	By de Wijnbrugh te Dordrecht.
RUTGEERT VELPIUS,	De Arent,	Bij 't Hof te Brussel.
JAN TEN HOORN,	De Histori-Schryver,	Over 't Oude Heere-Logement te Amst.
CORNELIS LODEWYCKSEN VAN DER PLASSE,	De Italiaensche Bybel,	Aan de Beurs te Amst.
NICOLAES BIESTKENS,	De Lelie onder de Doornen,	Keysersgracht te Amst.
JAN JANSZ.,	De Pascaert,	Op 't Water te Amst.
WILLEM SYMONSZ. BOOGAART,	De Beslagen Bybel,	Wormerveer.

Onttroonde vorsten. Bij het lezen der lijst van de in de laatste jaren en kortelings in Europa onttroonde vorsten, onlangs in eenige dagbladen voorkomende, kwam het denkbeeld bij mij op, dat men reeds in de oudste tijden er aan heeft gedacht, dat er »koningen zonder volk" kunnen bestaan.

Ik vond nl. Gen. XVII, 6^b:

ומלכים ממך יצאו : »koningen zullen van u uitgaan", en Gen. XXXV, 11^b:

ומלכים מחלציך יצאו : »koningen zullen uit uwe lendenen voortkomen", door ONKELOS in het Chaldeeuwsch overgezet met:

ומלכין דשליטין בעממי מנך יפקון :

»En koningen, *die over volkeren regeren,* »zullen van u uitgaan."

Die vertaling mag, met het oog vooral op 't geen vroeger is gebeurd en wij in onze dagen zien gebeuren, zeer juist heeten. Immers zou het voor ABRAHAM of JACOB, aan wien de Heere onderscheidenlijk deze beloften deed, geen voorregt of

---

[1]) Dezelfde naam van het huis en dezelfde straat als THEOD. DANKERTS.
[2]) Ook Nieuwendyk by den Dam, insgelijks in den Atlas.

zegen zijn geweest, zoo b. v. een koning OTTO van Griekenland, of een koning FRANS van Napels, e tutti quanti, onder hunne nazaten werden geteld.

Leeuwarden. ALEXANDER.

Zonderlinge opdragten (vgl. A. R.; XVI. bl. 287). Opdragten als de t. l. a. pl. vermelde vindt men, aan deze zijde van het Kanaal althans, het meest in werken van Jezuïten. In GUILIELMI HESII *Antverpiensis e Societate Jesu Emblemata Sacra de fide, spe, charitate*, Antv. 1636, 12° komt onder het voorwerk de volgende opdragt voor:

D. O. M.
Quaquaversum
UNI ET TRINO
in quo
quemadmodum naturae subsistens Unitas
Semper eminet
sic eminenti conjuncta semper subjicitur
Trinitas Personarum:
Unitas quae a Trinitate non dissidet;
Trinitas quae ab Unitate non dissentit:
adeo
ut si quemvis ex Tribus extulero,
Unum videam:
si subjecero, communem iterum ex Tribus,
aliquem deprehendam:
Tibi ego

UNI-TRINO TRINO-UNI

tam noto per FIDEM,
quam incognito per naturam;
tam proprio per SPEM,
quam alieno per debitum;
tam amabili per CHARITATEM,
quam terribili per potentiam,

FIDEM, SPEM, CHARITATEM,

Tria haec,
Voto Mentis Uno,
Adoratione Trina,
Veneratione sempiterna,
perquam demississime submitto
Creaturae minimae
Nomen exiguum
G. H.

Doch hier blijft het nog niet bij. Het boek is in drie deelen verdeeld en elk gedeelte daarvan heeft mede zijne eigene opdragt. Het eerste, Emblemata de fide:

Deo
omnium
conditori, conservatori, custodi,
omnium
ipsiusque adeo incomprehensibiliter inscriptae
Trinitatis
Principio et fini
indefinibili, interminabili, immenso,
supra omnem
finem, terminum. mensuram,
quem
sola jam fides amplectitur,
quando
ratio et natura non capit;
emblematicam hancce
fidem,
cum aemulo divinitatis
fide optima
supplicabundus
sacram facio.

Voor het tweede, Emblemata de spe:

Candori lucis aeternae,
speculo sine macula,
imagini bonitatis,
candori
quem sol aeternus in se reflexus
incendit;
speculo
in quo se ipse sol divinus
agnovit;
imagini
quam semper ut suam
sol pulcherrimus
adamavit,
Verae luci
de inaccesso lumine
lumini inexhausto,
verbo
uni et summo,
increato, incarnato
deo et homini
Christo Jesu,
spei et speciei nostrae
emblematicam hanc
spem
sed per speculum
sacram exhibeo.

Voor het derde deel, Emblemata de charitate:

Incompositae divinitatis
uni vinculo,
caeli delicio,
terrae desiderio,
omnium
animae atque vitae
spiritui
sancto, vivido, vitali,
cujus unius
aura suavissima
totum ecclesiae corpus
sanctificatur
et regitur
amori decorique
nostro
emblematicum hunc
amorem
sed in tenui,
sacrum sisto.

LIJST DER VRAGEN UIT HET XV^DE DEEL WAAROP GEEN ANTWOORD IS INGEKOMEN.

Blz.
5. Doctor-titels.
6. IJsbreker.
10. Gedenkschriften van FRANÇOIS SCHOUTHEETE.
11. Stadsbibliotheek te Alkmaar.
— Katechismen.
12. Onleesbaar schrift te Herculanum.
13. Familieschilderij. Portret van DE RUYTER.
16. Lettergieterijen en stempelsnijders.
— Zeldzame en onbekende portretten.
— OTTO BEYERS SCHAYK.
— AB. VAN DER HEEK.
— CORNELIS VAN HAESDONCK.
— M. HEUGELENBURG.
22. Kunsthandelaar.
23. Bakeljaauw en kabeljaauw.
30. VAN DER MEULE.
31. Het kwik tot een vast, smelt- en smeedbaar metaal gemaakt.
35. Speldenfabriek van CORNELIS JANSZ. HOUBRAECKEN te Gorinchem in 1575.
36. Eerste fabriek van geraffineerde suiker in Holland.
— Dokkumer munt.
43. Prent betreffende het twaalfjarig bestand.
46. Drinkuitsma-state.
— Scoensken harinc.
60. Geslacht VAN NISPEN.
— Wapens gevraagd.
62. Eene hollandsche Messalina.
— Pakhuizen van PELS. Paaschavont.
69. Prins von Anhalt en B. G. KEISER.
— Hoog hout in Holland.
70. Penning bij Roermond gevonden.
73. Confession de fe christiana. CASSIODORO DE REYNA.
— WILL, merkwaardige levensbeschrijving.
— Historisch verhaal, enz.
— VAN MARLE, Rijmelarij
— CHR. HUYGENS, Jr.
74. J. M. BAUD en F. J. DUMBECK.
77. Achterste knikkebol.
93. Geslacht DE VILLEGAS.
107. Geschiedenis van het volksonderwijs.
108. Kalenders uit de 15^e eeuw.
117. JACOBUS VAN STRYEN.
118. LAMMERT LAMMERTS.

Blz.
118. J. H. LESTEVENON.
120. Portret van G. C. F. MEISTER.
121. A. VAN DER WERFF.
— CAREL DE MOOR.
— J. VAN TAERLINGH.
122. Een prentwerk uit de 16^e eeuw.
125. Riggelmeester.
— Helleveeg.
132. Wandalisme.
140. JUDAS.
— Utrechtsche schoorsteen.
150. Geslachtregisters opgemaakt door GEORGE SEYN.
153. Wapenkaart van Nijmegen.
— VAN DE POLL.
154. Vrouw van ARENT VAN DER DUSSEN FLORENSZ.
— ERMERINS.
— Kwartieren op de grafzerk van PIETER SUYS.
156. Wapen van BUTTINGA.
157. Geslacht MEESE.
169. FR. J. VAN OLDENBURG enz.
171. LAMME.
— JAN DE BISSCHOP.
172. PIERRE COLBERT.
178. Verklaring van bijbelplaatsen. Rom. XV. 19 enz.
190. Grafschrift der kinderen van CORNELIS BOOT.
— Onbekende wapens.
— Het Kalverbosch bij Delft.
— Westkerke op Zuidbeveland.
191. Tooverwieg.
192. Titels.
— De Slotshoogte.
193. PETRUS WALDUS in de Nederlanden.
194. Ridders ten tijde van de nederlandsche republiek.
— Kaart van CARSTENSZ ontdekkingsreize in 1623.
195. Oct. post. ascens. dom. 1270.
204. CORNELIS PAUW, Heylsame Overdenkingen.
205. W. J. VAN TROOSTWIJK.
— VAN SPANCKEREN.
208. Beteekenis van de verkorte uitdrukking re. ge.
222. LOUYS VAN DER of DEN EEDE.
223. GYSBERT JAN FEITH.
231. Graaf FLORIS II en GALAMA.
232. THOMAS HEES.
234. St. Laurentius dag.

Blz.
237. Penning van Sourabaya 1834.
238. Gesta Romanorum. Zeven wijzen van Rome.
239. De bruyloft van Krelis en Neeltje.
254. Geslacht van LOCHTEREN.
— ETIENNE en BERNARD PICART.
267. Admiraal BUCKLE.
— PAUL BRUNET.
277. Portret van H. CANNEGIETER.
283. Geslacht DE COCQ.
— ROSKAM-BOON.
291. BENEDICTA HENRIETTE PHILIPPINE VAN DE PALTZ.
— Goejanverwesluis.
292. CLAUDIUS PIETER GEVERS.
— Gouverneurs van Palembang.
295. Gesneden steenen van den heer VAN HOORN.
298. De stad Amsterdam verdeedigd enz.
299. BAREND CORNELIS KOEKKOEK.
— Oordeel over VAN DER PALM.
— Mr. J. C. HONIG.
— FRANS GREENWOOD.
303. Porc.
316. Geslacht RENESSE.
317. HEUSDEN en verwante geslachten.
318. Een pond wijn.
323. Ambachtsheerlijkheid der Souburgen.
— Fathimiten.
324. Brand te Londen in 1666.
— D. VZ. COORNHERT.
326. Twee vragen naar penningen.
331. D. DE BAKKER.
— STEVEN BURMANIA.
— ALBERT GIRARD Samielois.

Blz.
331. JOOST DUDINCK.
— Brievenverzameling te Deventer
333. NIMAN.
349. Wapen van DE CRAUWELAER.
— Geslacht ROTHSCHILD.
— ANDRIES VAN HAVERE.
— VAN ELST, DE PUSTERLE.
350. Wapen van EENENS.
— Vraag naar een wapen.
352. Graden bij de Hindus.
354. De gardes d'honneur in 1813.
360. Begraafplaats van PH. ROVENIUS.
364. LENAERT DER KINDEREN.
366. Bedoeling van satirieke schriften.
367. L. DE JONGE.
— Portretten bij VAN MANDER.
— B. LOUWERS.
— Tapijten uit het kasteel van Breda.
373. Geslacht VAN WASSENAER.
375. VAN AARSSEN.
— Kapitein DIRK DIMMER.
— De laatste VAN DER DOES VAN NOORDWIJK.
376. Geslacht VAN HULS.
— GÖTHES voorouders.
377. Geslachten BORRENDAMME en SONMANS.
378. Geslacht GRAVENHORST.
— CECILIA BRANT.
379. Kwartieren van CAESAR.
380. VAN ALPHEN.
— Geslacht CANNEMAN.
381. Geslacht VAN BRIENEN.
— Straten en andere woonplaatsen te Vlissingen.

BLADWIJZER.

A.

Aanhalingen. Amicus Plato etc., 16, 45, 118. — De mensch is niet geboren om vrij te zijn, 303. — Experto crede Ruperto, 47. — La critique est aisée, 303, 340. — Nachtegaaltje, klein vogeltje koen, 169. — Trouw, eer en recht, 44.
Admiraliteit te Rotterdam (Abusen in de), 40.
Adonishofje, 96.
Afbeelding van 't heerenhuis Sandhorst, 214.
Afbeeldingen van penningen, 115, 138, 202. — van spreekwoorden, 312.
Aphorismen en aanhalingen, 367.
Afstammelingen van W. J. Blaeu, 90. — en wapen van H. Dibbetz, 379.
Agapetus, 45.
Aken (Joh. Andries v.), zie: Andries (J.).
Alphabet v. kunstletters, 157.
Almanach des Gourmands, 31, 286.
Almanakspeld, 255.
Almeri, 1, 228.
Aloude vrijheid van handel en nijverheid (Over de), 142, 209, 302.
Alruin, 256.
Ambachten (Stemgeregtigden in de), 166.
Amelse (C.), 16, 73.
Amsterdam (Stadhuis te), 7. — (De kerk de Haas te), 256. — ('t Huis de Popta te), 224. — (Keizersgracht bij de Westermarkt te), 222, 256. — (Gezigten uit), 122, 173. — (Afleiding van namen te), 157.
Andries van Aken (J.), 309, 367.
Anoniem uitgegeven dichtstukken (Auteurs van), 266.
Anonymen en pseudonymen, 120, 141, 206, 262.
Apis, 192.
Appel- en peersoorten, 344.
Arenden te Middelburg in Zeeland, 360.
Astronomie (Geschied. der), 156.
Avenhorn (Mr. P.), 219, 313, 348.

B.

Baan (J. v. d.), 67.
Bay (G. D.), 207.
Barbaz (Gedicht van), 367.
Bartjens (Mr. W.), 337, 363.
Beaumont (J. J. v.), 73.
Beauval, 144, 212, 342.
Beer (G. de), 120, 335.
Begrafenissen bij avond of nacht, 258, 328.
Béjart ainé, 212.
Bekker (Eliz.), 161.
Beknopte historie der onlusten in de Nederl. (1780—1787), 118.
Bentinck van het Nyenhuis, 366.
Bergen op Zoom (Publicatie op 't begraven te), 67. — (Gedwongen arbeid aan de fortificatien te), 69. — (Uittreksels uit de rekeningboeken v.) van 1652 en 1590, 69. — id. van 1413, 233.
Beschrijving van Delft 1729, 265.
Bestje van Meurs, 36, 133.
Bestrating en verlichting, 37, 110, 292.
Bilderdijk geen hoogleeraar, 14, 44. — vertaler, 14. — en Falck, 16. — (vers uit het Buitenleven van), 50.
Bing (Admiraal), 39, 100.
Blaeu (Afstamm. v. W. J.), 90.
Blanketsel, 40, 65, 97, 329.
Blonder (Van den), 255.
Bockenberg, 14.
Boek (Het) Anonymi genaamd Deuterojubilon, 48.
Boek (Hoe een) in de wereld komt, 267.
Boekbinderskunst (Geschiedenis der) 305.
Boekdrukkunst (Uitvinding d.), 129.
Boekhandelaars, uitgevers en drukkers te Amsterdam (Geschiedenis van), 141, 236.
Boetzelaer (W. v. d.), baron van Asperen, 16.
Bontemps (P.), 45.
Brandweer, 288.
Brillen, 41, 106, 132, 196.
Brink (Mr. J. ten), 48.
Bucquoi (De graaf de), 39.
Bijbelplaatsen (Verklaring v.), Psalm CIV. vs. 26, 148, 215.
Bijbels (Nederl.), 73.

C.

(C = K. Zie K.)

Caelius (L.) Rhodiginus, 47.
Celibaat (Fransch werkje over het) 302.
Cessionanten, 107.
Chambre héraldique te Brussel, 215.
Chassinetvers, 210.
Cholera, 260.
Christus door heidensche schrijvers vermeld, 193.
Chronogrammen, 267, 362.
Cicero de Officiis vertaald door Coornhert, 46.
Cijfers (Arabische), 40.

D.

Decker (C. Huyghens en Jer. de), 303.
Dertiendach, 35, 65, 164, 356.
Deventer (J. v.), z. Jacob v. D.
Diamant (Groote), 256, 286, 351.
Dittelbach (P.), 46.
Dodo (De), 192.
Doggersbank-lint, 234, 294, 331.
Dominospel (Oorsprong v. het), 331.
Don Quijote, 47, 168.
Dood (J. Jz. de), 15.
Douwe Auckes, 259, 355.
Draagkoetsjes, 198.
Draaikast (De), 232, 292, 327, 353.
Drommont, 106, 197.
Drooge dokken (Drijvende), 69, 138.
Drukfouten, 95, 191.
Drukfouten (Zonderlinge), 94, 192, 352.
Drukwerken (Min gewone), 339, 366.
Duin (N.) Reis om de wereld, 239.
Duveldraghers, 145.

E.

Ebeling (A. M.), 17, 51, 74, 121.
Effectenhandel, 200, 257, 328.
Effen (J. v.), 264.
Egypte (Geschiedenis v.), 41.
Eysenbroek (P.), 15.
El (Nederl.), 30, 95.
Elmeguidi (Em.), 49, 139.
Elter (Mevr.) geb. Woesthoven, 302.
Entrée de Charles V à Bologne, 264.
Erasmus, Encomium Moriae, 265, 303, 363.
Etymologie, 179.
Evertsen (D.), 41.

F, Ph.

Fagel (G.), 216.
Faust (De legende van), 73, 209, 263, 338.
Ferenczy, 337.
Ferguut, 49, 120.
Philips II te Bergen op Zoom, 7.

Fooieu, 224.
Frans Vormarsson, 208.
Frederik Hendrik (Anecdote betreffende), 5, 65.

G.

G (De zachte) in onze moedertaal, 62, 144, 178.
Gebed voor het eten, 292.
Geboren, 220, 279, 348, 378.
Gedanum, 357.
Gelukwensch van eene dame aan Willem IV, 32.
Genealogien (500) verzameld door mr. R. v. Heemskerk, 64, 186, 379.
Geneal. geschiedenis der utrechtsche adellijke geslachten, 186.
Geschut, 116, 202. — (Oud), 362.
Geslacht v. Baarland, 93, 217. — Bacx, 29, 153, 320. — v. Beylanus, 319. — Bergsma en van Berendregt, 87. — Boellaerd en v. Doorn, 316. — Bogaert, 282, 348. — Boymans, 23, 281, 348. — Both van der Eem, 347. — Braconnier, 282. — Breda en Ripperda, 283, 347. — Buys, 29, 186, 320. — de Chalons, 87, 283. — Chissy, 349. — Daendels, 29, 91, 184. — v. Dongen, 29. — Dopf, 86. — v. Erp, 279.— Fagel, 216, 284, 318, 379. — v. Haren, 29, 92. — Hechtermans v. IJsselmonde, 187, 281. — v. Heerdt, v. Heerde, 20, 185. — de Hennin, 91. — Hochepied, 91, 184, 220, 318. — Hogendorp, 27, 150. — Hooft, 155, 317. — Hop, 28, 185. — d'Isendoorn à Blois, 282, 347. — Cabeljau, 88, 149, 217, 279, 349. — Kempe, 349. — Kievit te 's Gravenhage, 282. — de Cocq, 89, 318. — Coudenhove, 151. — Couwenburch, de Keyzer, 350. — Croock, 218, 314, 379. — Curtenius, 155. — Lacoste, 30, 91, 149, 187, 220, 280, 318, 350. — Lambinon, 94, 221. — de Leeuw v. Coolwijk, 90, 184, 281. — v. Leeuwen, 182. — v. d. Lisse, 284. — Manmaker, 27, 150. — Mathias en Sandra, 27, 319. — v. d. Meer, 284. — v. d. Meulen, 347. — Middelhoven, 345. — Mogge, 29. — Mollerus, 94, 320. — de Munck, 316. — van Neck, 155. — v. Oijen, 254. — Oliphant, 156, 221. — Olmius, 219. — v. Orliens, 88, 318. — Pauw en v. d. Kethulle, 85, 182. — Pelgrom, 28, 281. — Perponcher-Sedlnitzky, 27, 90, 217. — Persant, 219, 378. — v. d. Poll, 155. — Rieber. 222, 314. — v. Riemsdijk, 23, 150. — de Rochemont, 26. — Rodenburg, 320. — Rolandus, 89, 183. — de Roovere te Dordrecht en 's Hertogenbosch, 23, 91, 317. — Röver, 319. — Ruychrok v. d. Werve, 253. — Rutgers, 64. — de Sander Zurburgh, 25. — Schatter-Clant, 153. — Schouw, 186. — Seys, 218, 284. — Sloet v. Zwanenburg, 88. — Spieghel, 155. — v. d. Spiegel, 64, 218, 283 — Teisterbant, Heusden enz., 315. — du Toict, 218. — Twent, 216, 349. — de Veines, 219. — Vilain, 218. — Visch, 30. — Vorsterman, 216, 280. — Voss v. Sinderen, Westerlo, 85. — v. Waarden, 284. — Wierdsma, 283, 347. — v. Wissekerke, 87, 318. — Witte, 89, 217, 279, 318, 377. — Wopkens, 319.
Geslachten (Friesche), 85.
Gevelsteenen, uithangborden enz., 353.
Gezangboeken (1e protestantsche kerk-) in Nederland, 368.
Gezigten uit Amsterdam, 122.
Gild (Pruikemakers-) te Leiden, 166.
Gilden (Namen en beschermheiligen v.), 61.
Glazen (Geschilderde), 122.
Goddelijke liefde-vlammen, 172, 209, 237, 300.
Grafschrift op den adm. Jan Pietersz, 41, 103.
Grafschriften in kerken, 8, 42, 204, 234, 361.
Grammatica ten dienste der statenvertalers, 59.
Groot (Gijsb. de), 15, 141, 236, 335.
Groot (Koffer v. H. de), 138.
Guichard, 209, 301.
Guillotine, 230.
Gijsen (J.), 39.

H.

Haga (Corn.), 41, 105, 163, 329.
Halcken (P.), 302.
Handschoenen (Geschiedenis der), 3, 37, 99, 201, 231, 257.
Handschrift over den oorlog op Java, 357.
Handschriften betrekkelijk Nederl. Indië, 74, 113, 140.
Haren (The Character and Part of the Speech of Leonidas from the Dutch by Mr. v.), 208, 305.
Harnas (IJzeren) v. Piet Hein, 44, 115.
Harrebomée (P. J.), Spreekwoordenboek, 236.
Hattem (Plundering v.) in 1786, 36.
Hattum (Cenie door juffr. v.), 52.
Heerenberg ('s), 165, 230.
Heiden (Graaf van), 164.
Hein (IJzeren harnas v. Piet), 44, 115.
Hobbema (Meindert), 342.
Hofdienstpersoneel (Behandeling v. het) in de 17de eeuw, 135.
Hollandsche boeken vertaald, 118.
Holst (J. van), 45.
Hommius (Schriftelijke nalatenschap van Fest.), 209.
Hondius (I.), 76.
Hooft (Gedichten v. P. Cz.), 118, 119, 169, 170, 263. — (Reisverhaal door Italië van), 237, 303.
Hoogduitsche dichters in Holland, 48, 140.
Horst (Claes Matthijsz. van der), 342.
Houtman (Fr.), 137.
Houtzaagmolens (Uitvinder der), 39.
Houvenaer (P.), 123.
Huyghens, Anatomie de Clorinde, 49. — en de Decker, 308. — (Gedicht van) op L. van Coppenol, 303.
Hulst (Commandeurs van) en onderhoorige forten, 108.
Huwelijken te Batavia gesloten, 316, 379.
Huwelijken tusschen bloedverwanten, 30.

I.

Indië (Hss. over Nederl.), 74, 113.
Israeliten (De) in Egypte, 41, 184, 199, 257.
Ivoren snijwerk, 17.

J.

Jan Pietersz. (Grafschrift op den adm.), 41.
Jacoba van Beieren, 331.
Jacob van Deventer (Planteekeningen van noord- en zuidnederl. steden door), 193, 225, 289.
Jolle (P. le), 45.
Joris (Ridder v. St.), 39.
Journalistiek (Vragen aangaande), 12, 44, 140.
Juffertje van de Domkerk (Het), 31, 157.

K, C = K.

Kaart v. 1757, 36. — v. Verheije v. Citters, 310.
Kaarten (Gebulte), 123, 213, 270.
Cachet van heer Jan van Cromvliet, 349.
Calcagninus (C.), 46.
Calishoek-'s Heerenhoek, 108, 164, 329.
Callenburgh (Schotel en kan door de stad Barcelona vereerd aan den adm.), 235.
Cambronne (Generaal), 35.
Camphuizen, 216.
Carpentier (Le), Histoire de Cambrai et du Cambresis, 49, 118.
Castilionis (Dialogi), 45.
Catsiana, 340, 363.
Kerkelijke tucht (Proeven van strenge), 166.
Kerkendiensten te Bergen op Zoom (Staat van de lasten tot onderhoud der), 232.
Kerkgezangboeken, zie Gezangboeken.
Kermisviering (Strijd tegen de), 223.
Keulen (Vergadering te) in 1535, 356.

Kiliaan (Een artikel in het woordenboek van), 375.
Claes Pouwelszoon, 270, 342.
Klokkespelen in Nederland, 321, 356.
Klooster aan de Maas, 107.
Klooster te Rome, 165.
Kluizenaars in Nederland, 380.
Conformiteiten (Het boek der), 46, 139.
Conscrit (De), 120, 169.
Constitutie (Plan v.) v. d. Bataafsche republiek, 169.
Contemporaine (Mémoires d'une), 45.
Konijnengeld, 360.
Kooien (IJzeren), 198.
Coornhert (Cicero de Officiis vertaald door), 46.
Corver (De tooneelspeler), 52, 142.
Couranten, 14, 169.
Couranten-monopolie, 166.
Kuhlman (Q.), 280.
Kwartieren v. J. Piron, 86. — v. M. v. Rossum, 150, 217. — v. verschillende personen, 349.

L.

Laan (G. v. d.), 16.
Labadie, 200.
Lalaing (Joost v.), 198.
Lalaing (Marie de), 214, 270.
Langenes (B.), 264.
Landen van herwaartsover, 294, 355.
Lasco (J. a), 47.
Leenen, 357.
Leeuwenhoeks zienswijze over veenstoffen en turfgraverij, 191.
Leiden (Engelsche kerk te), 137.
Leti (G.), 48, 118, 139, 168
Letterspelingen, 171, 209, 238, 262, 300, 335, 364.
Leven v. Esopus, 47.
Lichtenberg (Ruïne), 200, 260.
Lid van de edele duitsche natie, 96.
Lied: Grad' aus dem Wirthshaus, 267.
Liedeken (Dans-) uit den franschen tijd, 239.
Liederen (Fransche, spaansche en engelsche volks-), 172.
Lombarden, 293, 355.
Lonck (Admiraal), 41, 102, 132.
Luchtverschijnsel, 191.
Luyken (Werken met prenten van J. en C.), 144.

M.

Macassar (Zuider- en noorderprovinciën v.), 68.
Maecht (Jan de), 122, 268.
Marie ou les Hollandaises, 142.
Marnix (Brieven v.), 210.
Marteau (Pierre), 208, 294, 339.
Massuet (P.), 14, 44.
Maurits (Anecdoten betreffende), 5, 65.
Mechelen (De jonkvrouw v.), 230.
Meester van de academie, 320.
Meesters (W.), 356.
Melton (De ridder), 192.
Menschen (Verwilderde), 285.
Meteoorsteenen, 223.
Moens (Petr.), Willem Erfstee, 172.
Molijn Jr. (Pieter), 343.
Monconijs (De), 47.
Moncornet, 50.
Mooyeriana, 239, 301.
Muys (N.), 17.
Muntmeesters, 10, 71, 262.
Munten (Nood-) van 1718 en 1719, 116, 167, 201, 233. — (Twee koperen), 205. — (Prijzen van), 334. — Engelsche nobels, 41. — Eenige duiten, 12, 71, 114, 204. — Indische driegulden, 204. — De schelling, 333.
Murray (G.) te Medemblik, 8.

N.

Naamregister van predikanten in Zeeland, 238, 266, 301, 336.
Naamwoorden (Verbuiging der bijvoeg.) in het middennederlandsch, 216.
Namen (Nederl. voor-), 61, 178, 240, 277, 311, 312, 375. — (Verbuiging v. eigen-), 216, 270. — (Aannemen v. familie-), 3, 380. — (Afleiding v.) te Amsterdam, 157. — (Ned. spot- en scheld-), 160, 224. — van huizen, 380. — en beschermheiligen v. gilden, 61, 124, 180, 215, 245, 311. — van munten, 334.
Napoleon I in Nederland, 39.
Nassau (Wilhelmus de oude, graaf v.), 75. — (Willem v.), 35, 134. — (Louisa v.), 135.
Nassau (De papegaai v. Johan Maurits v.), 67.
Nederlandsche vlag, 34, 98, 163.
Neumark (G.), 305, 337, 362.
Nieuwe rarekiek (De), 15.
Nisse (Heeren van der), 27, 91.
Nijmegen (Romaansche kapel te), 72, 137. — (Handschriften betrekkelijk), 200.

O.

Oijen (Corn. v.), 288. — (J. en L. van), 239, 301.
Oldenborch (Nicolaes van), 305.
Omlands reisje, 366.
Ongeluksdagen, 96.
Ooievaars, 286, 352.
Oostindië, 339, 367.
Oostwoud (J.), 302.
Opdragten (Zonderlinge), 287, 382.
Opmeer, 303.
Oproer in Walcheren in 1778, 135.
Opschrift te Vianen, 9. — voor een dolhuis, 171. — op een kistje, 223, 352. — op een vijzel, 262.
Opschriften op geschut, 70, 114, 167, 261.
Oranje (Kloeke en edele daad van den prins v.), bij Waterloo, 33, 98.
Orde v. St. Peter, 107.
Oud Poelgeest, 338.

P.

Paalworm, 39.
Panne (Pieter), 330.
Panser (S.), 15.
Paltsgraaf, 360.
Pasquino, 40, 100.
Patras (Abr.), 233, 260, 290, 327, 353.
Peckius (P.), 29.
Penning op Baltz. Bekker, 235, 294. — op het overlijden v. F. Fontein, 332. — (Gedenk-) van J. C. grav. v. Ross, geb. de Schubert, 12, 70. — op A. F. von Thurn und Taxis, 9. — v. Waterloo, 9, 70, 114. — op de onoverwinnelijke vloot, 167. — (Zilveren) op de bevestiging der zwitsersche onafhankelijkheid, 115. — (Zilveren) ter gelegenheid van ?, 235. — (Koperen) met hebreeuwsch opschrift, 362. — met handelsgebouw, 167. — (Looden), 12.
Penningen (Huwelijks-), 11. — (Sterf- en begrafenis-), 11, 138. — (Afbeeldingen van), 115, 138, 202. — (Zilveren gedenk-), 205. — met Over land, 236. — (Twee leg-) van 1570 en 1574, 331.
Pentateuch v. 1593, 45.
Peper, 108.
Periosta, 170.
Pest, 260.
Picart, (B.), 143.
Pinken (De) te Scheveningen in 1795, 40, 164.
Plaat van den zeeslag van 29—31 mei 1692, 240, 306.
Poëet (Een onbekend), 50.
Poirters (Pater A.), 44.
Politieke speeltuigjes, 44, 114.
Politieke uitzettingen en custodiën, 136.
Poorter (W. de), 122, 173.
Porcelein (Blaauw), 31.
Portret van Fr. v. Aerssen, 214, 305. — v. Bredero, 123. — v. Karel v. Egmond, hertog v. Gelre, 270. — v. M. Meiboom, 240, 306, 342. — v. Napoleon I, 213, 341. — v. Wilhelmus den ouden, graaf v. Nassau, 75, 268. — v. M. Smallegange, 343. — v. J. H. Sprö, 75, 173, 211, 306. — door Hero Galama aan Johan de Witt gezonden, 367. — (Onbekend), 52, 213.
Portretten (Tentoonstelling v. familie-), 51, 75.
Portugeesche Joden, 6, 66.
Predikdienst (Langdurige), 286.
Prenten (Drie) den amsterd. schouwburg betreffende, 239.
Praelder (L.), 302.
Pruiken, 107.
Psalm honderd acht en zestig, 302.

Q.

Quack (J.), 306, 342.

R.

Rabinismus, 339.
Reael (Laurens Laurensz.), 50, 116, 138, 168, 208.
Register van academische dissertatiën en oratiën, 236.
Regtzaken tegen dieren, 258.
Reis door Engeland, Schotland en Yrland, 47.
Rembrand van Rijn (Tweede huwelijk van), 342.
Remonstrantisme (Organist afgezet wegens), 6, 65.
Ridder (Prent van Jan de), 343.
Ridderorde van het kruis v. Bourgondië, 66, 132. — v. de Zwaan, 66, 132, 200, 258, 290.
Robbert Robbertz, 6, 65.
Roberval (Marg.), 171.
Roosters aan de kerkhoven, 35, 98, 258, 328, 354
Rosecrans (Generaal), 2.
Rossem (Maarten v.), 232.
Rothe (Joh.) 37, 229.
Rotterdam (Gezigt op), 343.
Rouwpapier, 32.
Ruysch (H.), 15, 73, 169.
Rumphius (G. E.), 120, 207.

S.

Sakkerdaanhout, 96.
Salzmann (C. G.), 305, 340.
Schaakspel, 192.
Scherpregter en chirurgijn, 113.
Schilder van den keizer van Marokko, 357.
Schilderij van den toren van Babel, 122.
Schilderijen behoorende aan de oost-ind. comp., 122.
Schillers Götter Griechenlands (Vertaling v.), 171, 264.
Schoolmeesters(Instructie voor), 164.
Schotsche clans (Ruitkleuren der), 86.
Schroder (J. C.), 16.
Schuldbekentenissen der prov. Holland, 261.
Schuts (J.), 140, 207.
Schuttertitels, 145.
Secunde, 165.
Sems (Johan) Hoeflinga, 339, 366.
Sententie tegen een stier-os, 165.
Shakspere in Holland, 340.
Sylvius (J.), 46.
Sinrijke fabulen, 211, 263, 300, 338.
Slangengif (Middelen tegen), 32, 224, 352.
Solitairspel (Triolet v. h.), 95.
Sorg (J. F.), 8.
Spelling, 19, 77, 174. — Kindschheid, 177, 244.
Spitsius (J.), 141, 207.
Sponeck (De graaf v.). 216
Spotprent op de amsterdamsche hoofdwacht, 306.
Spreekwoorden (Afbeeldingen van), 312.
Spreekwoorden en spreekwijzen (Verklaring v. nederl.), 52, 79, 123, 145, 246, 343, 370. — Een amersfoordsche doode, 278, 312. — Zeven is een galgvol, 375. — Chanter pour le roi de Prusse, 62. — Go to Jericho with your question, 278.
Stakenbroek (R. v.), 36.
Stakenbroek (Th. v.), 23, 65, 97, 197.
Steenkolen, 67.
Stel (Juff. v. d.), 306.
Sterren en sterrebeelden (Oorsprong der benamingen v.), 156.
Steversloot (L.), 169.
Stinkpotten, 32, 191.
Straatwegen, 293, 354.
Strabbe (A. B.), 120.
Stoomschip (Het eerste) te Rotterdam en in Nederland, 232, 329.
Swelinck (J. Pz.), 17, 50, 121.
Swelinck (J.), 18.

T.

Taalverandering, 344.
Tanchelijn, 2.
Tapijtwerken in de Abdij te Middelburg, 122, 269.
Teylingen (A. v.), 48.
Tentoonstelling van familieportretten, 18.
Tesselschade (Gedichten van), 266.
Thraciërs, 35, 65, 131.
Thys Lampoot, 40.
Tibullus (Een vers v.), 79, 278.
Titulatuur, 330.
Tollensiana, 170, 264.
Tooneel (Tijdschriften en almanakken betreffende het), 142, 211. — (Werken over het), 143, 212.
Torre (Joh. de la), 144.
Tot, 222, 316.
Truchses (W. von), 36, 65.
Tulpenhandel, 259.
Tweegevecht, 192.
Twist (A. v.), 50, 118.

U.

Uitbeiteling van familiewapens in kerken, 135.
Utrecht (Ontruiming van) in 1573, 259.
Utenbogaert (Brieven van en aan J.), 211.

V.

Vaandels in de Groote kerk te 's Gravenhage, 116.
Vaartuigen voor 1650, 70, 133, 197.
Vaderlandsch AB-boek, 265.
Vaderlandsche geschiedenis, 120, 207.
Veelwijverij, 191.
Verbuiging van eigennamen, 216, 270.
Versteganus (R.), Britannische oudheden, 208.
Vertaling v. Schillers Götter Griechenlands, 171, 264.
Vertalingen, 224.
Vice-admiraal (Kloekmoedige daad van eenen hollandschen), 198.
Villattes (de), 35.
Vinkeboom, 17, 74, 143.
Visscher (Maria Tesselschade), zie Tesselschade.
Vlaggen van den Nederl.-Indischen Archipel, 156, 320.
Vlies (Engeltje v. d.), 36.
Voedsterheer v. hertog Karel, 41, 103.
Vogelnestjes (Eetbare), 95.
Volksboeken (Uitgevers v.), 15.
Vondels Gijsbrecht van Aemstel 341, 364.
Vormarsson (F.), zie Frans V.
Vorsten (Onttroonde), 381.

W.

Waalsche gemeente te Groede, 166, 230.
Wafelbakker (Een), 31.
Walhalla, 7.
Walrus, 182.
Wapen van Herkingen, 64. — van Mook, 349. — v. IJlst, 90. — v. van den Brandeler, 156, 221. — v. H. de Fleury, heer v. Buat, 379. — v. de Groot, 221. — v. Hordijk, 87. — v. de Crauwelaar, 28. — v. Mees, 91, 156.— v. Molkenboer en de Marsman, 91. — v. M. A. de Ruyter, 222, 284. — v. Willink, 157. — v. Witte C. de With, 87, 182. — v. van Wijck, 89, 217, 349. — met de fortuin, 155, 281. — met eekhoorn, 283, 349. — met pelikaan of zwaan, 316. — op een rustbank, 316. — (Een), 22, 346. — (Nog een), 23. — (Onbekend), 90. — (Onbekend familie-) gevraagd, 28
Wapens gevraagd, 92, 185, 346. — (Oorsprong v. familie-), 153. — (Twee), 155. — (Kleuren in), 218. — (Een tweetal), 316.
Wapenkunde (Walrus in), 64.
Westphalen (Kronijk v. Adr.), 16.
Weeninx, 18, 75.
Wetstein (J. R. de), 7, 66, 97, 131.
Willem I door Jauregui gewond, 39. — (Gewaad van), 205. — (Laatste bede van), 210.—(Moordaanslagen op), 260.
Willem II (Prins) te Rhenen, 7,
Willem IV (Brief v.) aan de Staten generaal in 1742, 67, 164.
Willemtz. (Michiel), 339.
Woorden in Zeeuwsch Vlaanderen in gebruik, 18.
Woorden (Zamengestelde) waarin de n verkeerdelijk wordt ingeschoven, 62. — (Bastaard-), 63. — Schuttertitels, 145.
Woorden afgeleid, verklaard of beoordeeld. Beer, scharmijnkel, 345. — bostel, 56, 145, 180. — daarstellen, 176. — dingsdag, 146. — doorgaan, 60, 124. — draaien met de spille, 77. — duveldrager, 145. — erfdochter, 344. —

ghetto, 145. — grève, strike, 79, 147, 312. — de Haag, 376. — hakketeeren, 310. — heelal, 246. — Hugenoten, 376. — jeghenode, 359. — John Bull. 18, — caerke, 311. — kindschheid, 177. — Kortgene, 180, 215, 310. — kunstweg, 79. — lakkei, 344, 375. — litteeken. 146. — lone, 311. — mechoore, 181, 246, 311. — obels (denier) 144. — op de straat, 19, 60, 175, 214. — op sinen voet, 216. — orgue de Barbarie, 278. — pelle, 85, 147, 180. — pellorijn, 345. — pillegift, 85, 147. — putger, 310. raeroof, 173. — ravotten, 77. — scherlokeren, 278. — schonissen, 179. — steenmeet, 311. — tachtig, 125. — togen, 180. — tramway, 18. — tuischen, 19, 77 124. — wetsteen, 61, 79. — where, 146. — zucht, 124.
Wrijburg (Tombe v. Adr.), 137.

IJ.

IJzeren masker (De man met het), 134.

Z.

Zaunslifer (P.), 338, 364.
Zeeroovers, vrijbuiters, 357.
Zeevaartkundige werken (Spaansche en portugeesche), 49.
Zonneprenten, 306.
Zonnevlekken en natte zomers, 379.
Zotten, 134, 292.
Zwanenburg, 255.
Zwarte polder, 357.
Zwinderen (N. van), 50.
Zijdewerkers te Bergen op Zoom, 7.

M E D E W E R K E R S.

A.

A., Mr. P. Avenhorn, 219.
A. (J. C.), Effectenhandel, 328.
A. (I. G. I.), Doggersbank-lint, 234.
A. (R.), Gesl. de Roovere, 23.
A. H. (V.), Marie de Lalaing, 214. — Gesl. Witte, enz., 217.
Alewijn, (P. Opperdoes), Muntmeesters, 71.
Alexander, Geschiedenis der handschoenen, 3, 257. — Psalm CIV vs. 26, 148. — Mechoore, 246. — De Israeliten in Egypte, 257. — Lied: Grad'aus dem Wirthshaus, 267. — Spreekwijze: Go to Jericho with your question, 278. — Almanach des Gourmands, 286. — Zotten, 292. — Gebed voor het eten, 292. — Lombarden, 293. — Begrafenissen bij avond, 328. — Oorsprong van het dominospel, 331. — Letterspelingen, 335. — Onttroonde vorsten, 381.
Aliquis, Drukfouten, 95. — Sakkerdaanhout, 96. — Een vers van Tibullus, 278.
A. L. T. A., Gesl. v. Heerdt, 22. — Huwelijken tusschen bloedverwanten, 30.
Andante, Th. v. Stakenbroek, 97. — Tuischen, 124. — Gesl. Cabeljau, 149, 217. — Gesl. en wapen v. Manmaker, 150. — Gesl. Bax, 153. — H. Ruijsch, 169. — Gesl. Hop, 186. — Gesl. Buijs, 186. — Ruïne Lichtenberg, 200. — Grafschriften in kerken, 204. — Gesl. Vorsterman, 216. — Gesl. Rieber, 222. — C. v. Oijen, 233. — Schotel en kan door de stad Barcelona aan den adm. Callenburgh vereerd, 235. — J. en L. v. Oijen, Az., 239. — Namen en beschermheiligen van gilden, 245. — Gesl. v. Oijen, 254. — Gesl. Boymans, 281. — Gesl. d'Isendoorn à Blois, 282. — Familie Wierdsma, 283. — Gesl. Breda en Ripperda, 283. — Gesl. de Chalons, 283. — De draaikast, 292. — Gesl. Rodenburgh, 320.
Arent, De Israeliten in Egypte, 134. — Daendels, 185. — Fam. v. Heerdt en v. Heerde, 185.
Aspera, Noodmunten v. 1718 en 1719, 116, 233. — Zucht, 124. — Penning op Balth. Bekker, 235.

B.

B., De Wetstein, 66. — Portret v. J. H. Sprö, 75. — Handschriften over Indië, 140. — Afbeeld. v. 't heerenhuis Sandhorst, 214. — A. Patras, 290. — Guichard, 301. — Mooyeriana, 301. — Plaat van den zeeslag van 29–31 mei 1692, 306. — Portret v M. Meiboom, 306. — Gesl. Fagel, 318.
B., Keizersgracht over de Westermarkt, 256.
B (C. W.), Roosters bij den ingang der kerkhoven, 328. — Govert de Beer, 335.
B. (H. J.), Op de straat, 175.
B. (I. H. v.), Gesl. Hooft, 155.
B. (W. W.), Een denier obels, 144.
Baan (J. van der), Gesl. de Perponcher-Sedlnitzky, 27, 90. — Hogendorp, 272. — Calishoek, 108, 329. — Commandeurs v. Hulst, 108. — Gesl. v. Riemsdijk en v. d. Werff, 150. — Instructie voor schoolmeesters, 164. — Sententie tegen een stier-os, 165. — Couranten-monopolie, 166 — Proeven van kerkelijke tucht, 166. — Stemgeregtigden in de ambachten, 166. — Schonissen, 179. — Kortgene, 180. — Namen en beschermheiligen van gilden, 180. — Gesl. Croock, 218. — Gesl. Seijs, 218. — Gesl. Persant, 219. — Strijd tegen de kermisviering, 223. — Waalsche gemeente te Groede, 230. — Straatwegen, 293, 354. — Gesl. de Munck, 316. — Naamregister van predikanten in Zeeland, 336. — G. Neumark, 337. — Cachet van heer Jan van Cromvliet, 349. — Gesl. Kempe, 349. — Vergadering te Keulen in 1535, 356. — Catsiana, 363. — Letterspelingen, 364. — P. Zaunslifer, 365. — Lakkei, 375.
B. D., Daendels, 91. — De jonkvrouwe v. Mechelen, 230. — Gesl. Rieber, 314.
B. D. (V), Gesl. de Cocq, 89.
B....n, Walrus, 64.
B. N., Thijs Lampoot, 40. — Bilderdijk geen hoogleeraar, 44. — A. M. Ebeling, 74. — Onbekend portret, 213.
B. N. (J. T.), Bockenberg, 14. — Zilveren gedenkpenning v. J. C. grav. v. Ross, 70.
Bodel Nijenhuis, C. Amelse, 73.
Boonacker (V. F. J.), Gesl. Mollerus, 320.
Borger (E. K.), Erasmus, Encomium Moriae, 265.
Bouman (J.), Zilveren gedenkpenningen, 205.
Buscando, Gesl. Boellaard en van Doorn, 316.

C.

C., Vinkeboom, 74. — Weeninx, 75 — Tentoonstelling v. portretten 75. — W. de Poorter, 122.
C. (B. F.), Naamregister van predikanten in Zeeland, 238. — Zwanenburg, 255.
Caland (F.), Heeren v. d, Nisse, 27. — Wapen v. d. Crauwelaer, 28. — Gesl. Pelgrom, 28, 281. —

Gesl. Mogge, 29. — Voedsterheer van hertog Karel, 41. — Grafschriften in kerken, 42, 234, 361. Wapen v. Herkingen, 64. — Gesl. v. d. Spiegel, 64, 283. — J. v. d. Baan, 67. — Gesl. Pauw en v. d. Ktthulle, 85. — Gesl. Dopf, 86. — Kwartieren v. J. Piron. 86. — Gesl. v. Baarland, 93. — Gesl. en wapen v. Lambinon, 94. — Gesl. Hochepied, 184. — Vaartuigen voor 1650, 197. — Naamsoorsprong van Kortgene, 215. — Maarten van Rossum, 232. — Gesl. Ruychrok v. d. Werve, 253. — Fam. Seys, 284. — Gesl. v. Waerden, 284. — Gesl. v. d. Lisse, 284. — Gesl. de Munck, 317. — Gesl. de Roovere, 318. — Familie la Coste, 318. — Ouders v. C. en J. v. Orleans, 318. — Gesl. v. Wissekerke, 318. — Gesl. Mathias en Sandra, 319. — Van Beijlanus, 319. — Meester van de academie, 320. — Portret van M. Smallegange, 343. — Gesl. Cabeljau, 349. — Gesl. Couwenburch, de Keijzer, 350. — Zwarte polder, 357. — Gesl. de Witte, 377. — Familie Persant, 378.

C. C. C., Fam. v. Heerdt, 21.

Chr., Kloeke en edele daad van den prins van Oranje bij Waterloo, 98. — Peper, 108. — Politieke speeltuigjes, 115. — Schilderijen behoorende aan de oostind. comp., 122 — Portret v. Bredero, 123. — Hogendorp, 150 — Oorsprong v. familiewapens, 153. — Afleiding van namen te Amsterdam, 157. — A. van Leeuwenhoeks zienswijze over veenstoffen en turfgraverij, 191.

C. J., Daendels, 29, 184. — De draaikast, 232. — Effectenhandel, 257.

Coevorden (J. S. van), Afbeeldingen v. penningen, 115, 138. — Eenige duiten, 204. — Indische driegulden, 204. — Vlaggen en wapens in den Nederl.-Indischen Archipel, 320.

Constanter, Uitvinding der boekdrukkunst, 129. — Verklaring van nederl. spreekwoorden en spreekwijzen, 145. — Vijfhonderd genealogiën verzameld door mr. R v. Heemskerk, 186. — De draaikast, 292. — Landen van herwaartsover, 294. — Goddelijke liefdevlammen, 300. — Joh. Andries van Aken, 367.

Cz., Cabeljau, 88. — Baron Sloet v. Zwanenburg, 88. — Lid van de edele duitsche natie, 96.

D.

D., Wilhelm v. Truchses, 36.

D. te D., Adm. Bing, 100. — C. Haga, 106. — A. v. Twist, 118. — Beknopte hist. der onlusten in de Nederl., 118 — Begrafenispenningen, 138. — Noodmunten v. 1718 en 1719, 202. — Vaderl. geschiedenis, 207 — Over de aloude vrijheid van handel, 209. — Geestelijke liefdevlammen, 209. — Letterspelingen, 209. — De legende van Faust, 262. — Sinrijke fabulen, 263. — P. Marteau, 294.

D. (B. J.), Verklaring van nederl. spreekwoorden, 343. — Afstammel. en wapen v. Hendrik Dibbetz, 379.

D. (J.) / L., Zilveren penning op de bevestiging der zwitsersche onafhankelijkheid, 115. — Doorgaan, 124. — Namen en beschermheiligen v. gilden, 124.

D. (J. J. v.), Anonymen en pseudonymen, 141.

D. (J. Th.), Op de straat, 214.

D. Jr. (L. C. v. d.), Alphabet van kunstletters, 157.

D. D. D., Mechoore, 181.

Dixi, Aanhaling, Amicus Plato, etc. 16. — Spelling, 19, 174

D. N. (V.), Penning op A. F. von Thurn u. Taxis, 9. — v. Heerdt en v. Heerde, 20. — Gesl. Matthias en Sandra, 27. — Gesl. Hop, 28. — de Villattes, 35. — Willem v. Nassau, 35. — J. van Holst, 45. — Gesl. v. Wissekerke, 87. — de Chalons, 87. — Ouders v. C. en J. v. Orleans, 88. — Adm. Lonck, 103. — C. Haga, 105, 163. — Drommont, 106. — G. Leti, 139. — Het boek der conformiteiten, 139. — Em. Elmeguidi, 139. — Eliz. Bekker, 161. — Gesl. Rolandus, 184. — Fam. Lacoste, 187. — J J. Calckman enz., 107. — Tijdschriften en almanakken betreffende het tooneel, 211. — Béjart ainé, 212. — Beauval, 212 — Gesl. v. Baarland, 217. — Gesl. de Perponcher-Sedlnitzky, 217. — Gesl. Oliphant, 221. — Goddelijke liefde-vlammen, 237. — Ruïne Lichtenberg, 260. — Gebulte kaarten, 270. — Maria de Lalaing, 270. — Gesl. de Leeuw v. Coolwijk, 281. — Hechtermans van IJsselmonde, 281. — Reisverhaal door Italië van P. C. Hooft, 303. — Portret v. J. H. Sprö, 306. — Tot, 316. — A. Patras, 327, 353. — Doggersbank-lint, 331. — De legende van Faust, 338. — Sinrijke fabulen, 338. — Johan Sems, 339. — Familie Wierdsma, 347. — Ooievaars, 352. — W. Meesters, 356. — Erasmus, Moriae encomion, 363.

Doorninck (Mr. J. J. van), Anonymen en pseudonymen, 120.

E.

E., Gesl. de Perponcher-Sedlnitzky, 90. — Gesl. Chissy, 349.

E. n°. 3, Le Carpentier, Histoire de Cambrai, 49. — Gesl. Witte, 89.

E. (R.), C. Haga, 329. — Claas Matthysz v d. Horst, 342.

E. A. P., Gelukwensch van eene dame aan Willem IV, 32. — Psalm CIV: 26, 215. — Doggersbank-lint, 294.

Eekhoff (W.), Jacobus van Deventer, 225. — Familie Wierdsma, 347.

..Elsevier, Pieter Panne, 330. — Twee legpenningen van 1570 en 1574, 331. — Mr. W. Bartjens, 337. — Oud Poelgeest, 338. — Portret van Napoleon, 341. — Meindert Hobbema, 342. — Tweede huwelijk van Rembrand van Rijn, 342. — Middelen tegen slangengift, 352.

E...n S.....s, Aannemen van familienamen, 330.

F.

F...., P. Houvenaer, 128.

F. (F.), Thraciërs, 35. — Dertiendach, 65. — Namen en beschermheiligen van gilden, 124. — Mooyeriana, 239. — Gedichten v. Tesselschade, 266.

F. (H.), Vertaling v. Schillers Götter Griechenlands, 171.

Francesco, Politieke speeltuigjes, 114.

G.

G., Fransch werkje over het celibaat, 302.

G. (de), De legende v. Faust, 73.

G. (A. C. d.), Almeri, 1. — Tanchelijn, 2. — Stadhnis te Amsterdam, 7. — Ned. el, 30, 95. — Dertiendach, 35. — J. Rothe, 37, 229. — P. Dittelbach, 46. — J. Sylvius, 46. — Q Kuhlman, 280.

G. (E. F.), Gesl. Rutgers, 64.

G. (H. d.), Uitgevers van volksboeken, 15.

G. (P. v.), Gesl. Boogaert, 348.

G. (S.), Arabische cijfers, 40.

G. (T.), J. Swelinck, 18. — Grafschrift op Jan Pietersz., 41. — Adonishofje, 96. — Verwilderde menschen, 285. — Ooievaars, 286. — Letterspelingen, 364.

G. (W. A. H.), Gesl. v. d. Spiegel, 218. — Portret van Willem den ouden, graaf v. Nassau, 268.

Gerrit, Blanketsel, 40. — Pasquino, 40. — Wapen v. IJlst, 90.

G. G. G., Meteoorsteenen, 223. — Nederl. voornamen, 277.

Gockinga (C. H.), Familie Lacoste, 350.

Gouw (J. ter), Generaal Rosecrans, 2. — Hoofts gedichten, 119, bis. — Tachtig, 125. — Schuttertitels, 145. — Duveldraghers, 145. — Litteeken, 146. — Dingsdag, 146. — Opschrift voor een dolhuis, 171. — Raeroof, 178.

Gouw (J. E. ter), Namen van munten, 384. — Landen van herwaartsover, 354.
Gregoir (Ed. G. G.), De klokkespelen in Nederland, 321.

H.

H. Corn. Haga, 41, 163.
H. (C. M. A.), Fransche, spaansche en engelsche volksliederen, 172.
H. (J. v.), Schatter-Clant, 153.
H. (J. W. v.), Handschoenen, 231.— Letterspelingen, 238. — Alruin, 256.
H. (R.), Gesl. Witte, 279. — Aphorismen en aanhalingen, 367.
H. (T.), Schuldbekentenissen der prov. Holland, 261. — P. Zaunslifer, 338.
H—g, Grafschrift op Jan Pietersz., 103. — L. Lz. Reael, 117. — Zinneprenten, 306. — Spotprent, 308. — Johannes Andries van Aken, 309.
Hoeufft (David), Geboren, 378.
H. R., Grafschriften in kerken, 8. — Van Heerde, 21. — Gesl. v. Dongen, 29. — Fam. Visch, 30. — Een wafelbakker, 31.— Genealogiën verzameld door mr. R.v.Heemskerk, 64. — Politieke uitzettingen en custodiën, 136. — Apis. Tweegevecht, 192. — Gesl. Twent, 216. — De graaf van Sponeck, 216.

I. Y.

i., Over de aloude vrijheid van handel enz., 302.
Y, Geschiedenis van voorname boekhandelaars, uitgevers en drukkers te Amst., 141.
I. (F. A. S. A. v.), Portret van F. v. Aerssen, 305. — Ferenczy, 337. — Bentinck van het Nyenhuis, 366.
I. (J. L. A.), Kaart v. 1737, 36. — Plundering van Hattem in 1786, 36. — J. Rothe, 39. — Paalworm, 39. — J. Gijsen, 39. — Willem I door Jauregui gewond, 39. — Ridder van St. Joris, 39. — Uitvinder der houtzaagmolens, 39. — Napoleon I in Nederland, 39. — De graaf de Bucquoi, 39. — Admiraal Bing, 39, — Abusen in de admiraliteit te Rotterdam, 40. — De pinken te Scheveningen in 1795, 40. — D. Evertsen, 41. — IJzeren harnas v. Piet Hein, 44. — Vragen aangaande journalistiek, 44. — P. Massuet, 44. — Pater A. Poirters, 44. — De Pentateuch van 1593, 45. — Agapetus, 45. — Amicus Plato etc., 45. — P. Bontemps, 45. — Cicero de officiis door Coornhert vertaald, 46. — Het boek der conformiteiten, 46. — C. Calcagninus, 46. — J. a Lasco, 47. — Leven van Esopus, 47. — Don Quijote, 47. — L. Caelius Rhodiginus, 47. — De Monconijs, 47. — Reis door Engeland, Schotland en Yrland, 47. — A. v. Teylingen, 48. — A. v. Twist, 50. — Moncornet, 50. — De tooneelspeler Corver, 52, 142 — Onbekend portret, 52. — Grammatica ten dienste der statenvertalers, 59. — Wapen v. Witte C. de With, 87. — Wapen van Hordijk, 87. — Gesl. de Hennin, 91. — Ongeluksdagen, 96. — Roosters, 98. — Pasquino, 102. — Voedsterheer van hertog Karel, 103. — Brillen, 106, 196. — Klooster aan de Maas, 107. — Pruiken, 107. — Cessionanten, 107. — Vaandels in de Groote Kerk te 's Gravenhage, 116. — Le Carpentier, Histoire de Cambrai, 118. — Gedichten v. P. C. Hooft, 118, 263, — Vaderl. geschiedenis, 120. — Geschilderde glazen, 122. — Tapijtwerken in de abdij te Middelburg, 122, 269. — Schilderij van den toren van Babel, 122. — Engeltje v. d. Vlies enz., 133. — Zotten, 134. — De man met het ijzeren masker, 134. — Behandeling van het hofdienstpersoneel in de 17e eeuw, 135. — Uitbeiteling van familiewapens, 135. — Oproer in Walcheren in 1778, 135. — Louisa v. Nassau, 135. — Tombe van Adr. Wrijburg, 137. — J. J. Calkman enz., 140. — J. Spitsius, 141. — Vinkeboom, 143. — H. Picart, 143. — Joh. de la Torre, 144. — Werken met prenten v. J. en C. Luyken, 144.— Beauval, 144. — Verklaring v. nederl. spreekwoorden en spreekwijzen, 146. — Wapen v. Mees, 156. — Geschied. der astronomie, 156. — Nederl. spot- en scheldnamen, 160, 224. — Klooster te Rome, 165. — Plan v. constitutie van de Bat. republiek, 169. — Christus door heidensche schrijvers vermeld, 198. — Joost v. Lalaing, 198. — Draagkoetsjes, 198. — IJzeren kooi v. den kardinaal la Balue, 198. — Kloekmoedige daad van een holl. viceadmiraal, 198. — Het metalen wapen der Semeynen te Enkhuizen, 205. — G. D. Bay, 207. — The character and part of the speech of Leonidas from the Dutch of Mr. v. Haaren, 208. — Frans Vormarsson, 208. — R. Versteganus, Brittannische oudheden, 208. — Laurens Lz. Reael, 208. — Reisverhaal door Italië van P. C. Hooft, 208. — Pierre Marteau, 208. — Laatste bede v. Willem I, 210 — Brieven v. Marnix, 210. — Portret v. Fr. v. Aerssen, 214. — Fooien, 224. — Groote diamant, 256. — Regtzaken tegen dieren, 258. — Begrafenissen bij avond, 258. — Ontruiming van Utrecht in 1578, 259. — Dou Auckes, 259. — Tulpenhand 259. — Moordaanslagen op W lem I, 260. — Opschriften op g schut, 261. — Letterspeling 262. — Entrée de Charles V Bologne, 264. — B. Langen 264 — J. v. Essen, 262. — I schrijving van Delft, 265. Vaderl. AB-boek, 265.

J.

J. (A. d.), De conscrit, 301 Mev. Elter, geb. Woesthoven, 3(— P. Halcken en J. Oostwo 302. — L. Praelder, 302. Hakketeeren, 310. — Putger, 3
J. (D. G.), Geneal. geschied. (utrechtsche geslachten, 186. Luchtverschijnsel, 191. — Ve wijverij, 191. — Wapen n eekhoorn, 349
Jadimadek, Gesl. Rolandus, 89. Muntmeesters, 262. — Gesl. v. Meer, 284. — Letterspeling 335.
J. / G., — Het eerste stoomschip te R terdam, 232.
Jolle (D. B. le), P. le Jolle, 45

K.

K., Wapen v. Molkenbour en Marsman, 91.
K. (Jhr.Mr.v.), Familie Krook, 3
K. (J. C.), Tanchelijn, 2. — J. Sorg, 8. — De nieuwe rareki 15 — Vinkeboom, 17. — A. Ebeling, 17, 121. — Ivoren s werk, 17. — Weeninx, 18. Anecdoten betreffende Maurits Frederik Hendrik, 65. — De pegaai v. Johan Maurits, 67. C. Haga, 105. — G. Leti, 1 — Rumphius, 120. — Laba 200. — Guichard, 209. — P tret v. M. Meiboom, 240. — \ den Blonder, 255. — Penning B. Bekker, 294 — Sinrijke bulen, 300. — Claes Pouw zoon, 342. — Pieter Molijn . 343.
K. (N.), Pruikemakersgild te I den, 166.
K. (S. F.), P. Massuet, 14. — Ruysch, 15. — S. Panser, 15. P. Eysenbroek, 15. — J. C. Sch der, 16 — C. Amelse, 16. Familie v. Haren, 92. — G. Beer, 120. — A. B Strabbe, 1
Kluit (Mr. W. P. Sautijn), Vra aangaande journalistiek, 12.
Kramm (C.), Romaansche kapel Nijmegen, 72. — Wilhelmus oude, graaf v. Nassau, 75. Tuischen enz., 77. — Riddero van de Zwaan, 200. — Ha schoenen, 201. — Gebulte ka ten, 213. — Portret v. Napole 213 — Tot, 222. — Alman speld, 255. — Draaikast, 353.

Roosters op de kerkhoven, 354. — Arenden te Middelburg, 360. — Paltsgraaf, 360. — Hugenoten, 376. — 500 genealogiën verzameld door Mr. R. v. Heemskerk, 379.
K. v. S. n⁰. 2, Admiraal Lonck, 132 — Ridderorde van het kruis van Bourgondië, 132. — Ridderorde van de Zwaan, 132. — Calishoek, 164. — 's Heerenberg, 165. — W. de Poorter, 178. — Portret v. Bredero, 178.

L.

L. (A. C.), Beauval, 342.
L. (C.), Wapen v. van den Brandeler, 156.
L. (L.), P. de Veines, 219
L. (S. P.), Gesl. v. Riemsdijk en v. d. Werff, 150.
Laboranter, Spaansche en portugeesche zeevaartkundige werken, 49. — Zuider- en noorderprovinciën v. Macassar, 68. — Drijvende droogé dokken, 69, 133. — Eenige duiten, 71. — Handschriften over Indië, 74, 113. — Wapens gevraagd, 92. — Adm. Lonck, 102. — C. Haga, 105. — IJzeren harnas v. Piet Hein, 115. — Geschut, 116. — Gebulte kaarten, 123. — Fr. Houtman, 137. — Vlaggen in den Nederl. Indischen Archipel, 156. — Afbeeldingen v. penningen, 202. — G. E. Rumphius, 207. — Wapen v. M. A. de Ruyter, 222, 284. — N. Duin, Reis om de wereld, 239. — A. Patras, 353. — Douwe Auckes, 355. — Hs. over den oorlog op Java, 357. — Schilder van den keizer van Marokko, 357. — Zeeroovers, 357. — Oud geschut, 362. — Oostindië, 367. — Portret aan J. de Witt gezonden, 367. — Huwelijken te Batavia, 379. — Familie Croock, 379.
Lacoste (C. E. van der Sande), Gesl. Lacoste, 187.
Lage, Auteurs van anoniem uitgegeven dichtstukken, 266.
Lamed, Portugeesche Joden, 6. — Op de straat, 60.
Ledeboer (A. M.), Geschiedenis v. voorname boekhandelaren, 236.
Leendertz Wz. (P.), Almeri, 2. — Tanchelijn, 3. — Handschoenen, 5. — W. v. d. Boetzelaer, 16. — P. J. Swelinck, 17, 51, 121. — J. Sylvius, 46. — Huyghens, Anatomie de Clorinde, 49. — Laurens Lz. Reael, 50, 117, 138, 168. — Verklaring van nederl. spreekwoorden en spreekwijzen, 52, 79, 123, 246, 370. — Doorgaan, 60. — Wetsteen, 61, 79. — Nederl. voornamen, 61, 179, 240, 242, 311. — Zonderlinge drukfouten, 94, 95. — Hoofts gedichten, 119 bis, 263. — Ferguut, 120. — Zucht, 125. — Tachtig, 126. — E. Elmeguidi, 140. — Hoogduitsche dichters in Holland, 140. — Where, 146. — Litteeken, 146. — Dingsdag, 147. — Periosta, 170. — Raeroof, 174. — Kindschheid of kindsheid, 177, 245. — Bostel, 180. — Almeri, 229. — Reisverhaal door Italië van P. C. Hooft, 237. — Goddelijke liefdevlammen, 237. — Heelal, 246. — Cholera, 261. — Verbuiging van eigennamen, 270. — Lombarden, 294, 355. — Psalm honderd acht en zestig, 302. — Gedicht van Huyghens op L. v. Coppenol, 303. — Opmeer, 308. — Jeghenode, 359. — De Haag, 376.
Lennep (J. van), De prins v. Oranje bij Waterloo, 33. — Nederl. vlag, 98. — L. Reael, 116. — Nog iets over g, ch en k, 178.
Lennep (J.v.) en J ter Gouw, Gevelsteenen, uithangborden enz., 353.
L—F—T., Walhalla, 7. — Tramway, 18. — John Bull, 18. — Letterspelingen, 335.
ll., Robbert Robbertsz, 66.
Loffelt (A. C.), The Character and Part of the Speech of Leonidas, 305. — Grève, strike, 312. — Blanketsel, 329. — P. Marteau, 339. — Aanhaling, La critique est aisée, 340. — Shakspere in Holland, 340. — Dertiendach, 356.

M.

M. (B. J. A.), Kloeke en edele daad van den prins v. Oranje bij Waterloo, 33. — Tollensiana, 170. — Gewaad v. Willem I, 205.
Maanen (C. van), Philips II te Bergen op Zoom, 7. — Zijdewerkers te Bergen op Zoom, 7. — Couranten, 14, 169. — Gesl. de Rochemont, 26. — Wapen en gesl. v. Manmaker, 27. — Gesl. Baex, 29. — Geschied. d. handschoenen, 37. — Bestrating en verlichting, 37, 292. — Engelsche nobels, 41. — Th. v. Stakenbroek, 65. — W. v Truchses, 65. — Publicatie op 't begraven te Bergen op Zoom, 67. — Steenkolen, 67. — Brief van Willem IV aan de staten generaal, 67. — Gedwongen arbeid aan de fortificatiën te Bergen op Zoom, 68. — Uittreksels uit het rekeningboek van Bergen op Zoom, 1652 en 1590, 69. — Opschriften op geschut, 70. — Grève, strike, 79. — Ruitkleuren der schotsche clans, 86. — Familie la Coste, 91, 149, 187. — Blanketsel, 97. — Brillen, 106. — Orde v. St. Peter, 107. — Opschriften op geschut, 114. — Thraciërs, 131. — Ridderorde van het kruis v. Bourgondië, 132. — Ridderorde van de Zwaan, 132, 258. — Vaartuigen voor 1650, 133. — Ghetto, 145. — Gesl. Coudenhove, 151. — Don Quijote, 168. — Stinkpotten, 191. — Drommont, 197. — Geschut, 202. — De legende v. Faust, 209. — Gesl. de Perponcher-Sedlnitzky, 217. — Gesl. Hochepied, 220. — Kosten tot onderhoud der kerkendiensten te Bergen op Zoom, 232. — Uittreksel uit de stadsrekeningen van Bergen op Zoom van 1413, 233. — Grafschriften in kerken, 234. — Namen en beschermheiligen van gilden, 245, bis, 311. — Chambre héraldique te Brussel, 315. — Gesl. de Cocq, 318.
Maschhaupt (F. H.), Namen en beschermheiligen van gilden, 180, 245. — Zilveren penning ter gelegenheid van ?, 235. — Penningen met Over land, 236.
Melder (H.), Het juffertje van de Domkerk, 157.
M. M. chir. doct., Scherpregter en chirurgijn, 113.
M⁰., Adr. Westphalens kronijk, 16. — Th. v. Stakenbroek, 23, 197. — De Sander Zurburgh, 25. — N. v. Zwinderen, 50. — Friesche familiën, 85. — Voss van Sinderen, Westerlo, 85. — Gesl. Bergsma en v. Berendregt, 87. — Gesl. Hochepied, 91. — Heeren v. d. Nisse, 91. — Gesl. de Roovere te Dordrecht en 's Hertogenbosch, 91. — J. R. de Wetstein, 131. — Gesl. Clotterbooke-Couwenhoven, 153. — Walrus, 182. — Gesl. Pauw en van de Kethulle, 182. — De Leeuw van Coolwijk, 184. — Wapens gevraagd, 185. — 500 genealogiën verzameld door mr. R. v. Heemskerk, 186. — Gesl. Schouw, 186. — Gesl. Lacoste, 220. — Wapen van v. d. Brandeler, 221. Wapen van de Groot, 221. — Gesl. en wapen van Lambinon, 221. — Gesl. Cabeljau, 279.
M.....r, Draaikast, 327.
Muller (Fred.), De oorspronkelijke planteekeningen van 150 nederlandsche steden door Jacob van Deventer teruggevonden, 193.

N.

N., Nederl. vlag, 84.
N. (Mr. S. E.), Medaille v. Waterloo, 9. — De Israeliten in Egypte, 199. — Koperen penning met hebreeuwsch opschrift, 362.
Nil admirari, Prins Willem II te Rhenen, 7. — Opschrift te Vianen, 9. — Bilderdijk geen hoogleeraar, 14. — Bilderdijk vertaler, 14. — Mr. J. ten Brink, 48. — Effectenhandel, 200. — Anonymen en pseudonymen, 206. — Tijdschr. en almanakken betreffende het tooneel, 212. — Werken over het tooneel, 212. — Letterspelingen, 263. — Verta-

ling van Schillers Götter Griechenlands, 264. -- Tollensiana, 264.
N. K., Engelsche kerk te Leiden, 137. -- Geslacht Oliphant, 156.
N--k., Vragen aangaande journalistiek, 140.
N. n., Wapen der familie v. Wijck, 217.
Noviomagensis, Romaansche kapel te Nijmegen, 137.
N--r, Lombarden, 355.
N°. 49, Almeri, 228.

O.

O. (v.), Titulatuur, 330.
O. (F.), Gesl. Boymans, 23, 348. — De prins v. Oranje bij Waterloo, 34. -- Ridderorde v. het kruis v. Bourgondië, 66. -- Ridderorde van de Zwaan, 66. -- I. Hondius, 76. — Onbekend wapen, 90. -- Wapen van Witte Cz. de With, 182. -- Wapen met eekhoorn, 283. -- Wapen op een rustbank, 316. -- Groote diamant, 351.
O. (H.), Eenige duiten, 12, 71. -- Looden penning, 12. -- Spelling, 77. -- De schelling, 333. -- Prijzen van munten, 334. -- Zonderlinge drukfouten, 352.
O. (H.M.C.v.), Woorden in Zeeuwsch Vlaanderen in gebruik, 18. -- Portugeesche Joden, 66. -- Medaille v. Waterloo, 70. -- H. Ruysch, 73. -- C. Amelse, 73. -- G. Leti, 168. -- Zonderlinge drukfouten, 192. — A. Patras, 260. — Naamregister v. predikanten in Zeeland, 266. -- Nederl. voornamen, 277. -- Groote diamant, 286. -- Min gewone drukwerken, 339. -- C. G. Salzmann, 340. -- G. Neumark, 362.
O. (Y.), Gesl. de Chalons, 87.
Oosterzee (H. M. C. van), Bestrating en verlichting, 100. -- Pasquino, 101. -- Grafschrift op Jan Pietersz., 104. -- Verklaring van nederl. spreekwoorden en spreekwijzen, 123. -- Letterspelingen, 171. -- Gesl. Rolandus, 183. -- Twee koperen munten, 205. — Plaat van den zeeslag van 29--31 mei 1692, 240.

P. π.

P., Orgue de Barbarie, 278. -- Een amersfoordsche doode, 278. -- Scherlokeren. 278. -- Aanhaling, 303. -- Huwelijken te Batavia gesloten, 316. -- Gedicht v. Barbaz, 367. -- Zeven is een galgvol, 375.
π., Brillen, 196.
P. (V. S.), Wapen v. Mees, 91.
Pasteur (J. D.), Middelen tegen slangengif, 224.
Pauw van Wieldrecht (C.), Geboren, 348.
Philomathos, Geschiedenis v. Egypte, 41. — De Israeliten in Egypte, 41.
Phone, Daarstellen, 176.
Poeta, Een onbekend poëet, 50.
P. P., Gesl. Mollerus, 94.
P. Q., Hoogduitsche dichters in Holland, 48. — Bastaardwoorden, 63. — Handschriften betrekkelijk Nijmegen, 200. — Catsiana, 340. — Vondels Gijsbrecht van Aemstel, 341.
Proes (L.), Langdurige predikdienst, 286.

R.

R., Anecdoten betreffende Maurits en Frederik Hendrik, 5. — Robbert Robbertsz, 6. — Een organist om zijn remonstrantisme afgezet, 6. — G. v. d. Laan, 16.
R., Zinnebeeldige spotprent op de amsterdamsche hoofdwacht, 306.
R. (L. D.), Stinkpotten, 32. — J. R. de Wetstein, 97. — Handschoenen, 99 — Brief v. Willem IV, 164. — Gesl. Olmius, 219.
R. (Th.), Drie prenten den amsterd. schouwburg betreffende, 289.
Rappard (F. A. van), J. P. Swelinck. 50.
Reyn (Js. van), Brillen, 132.
R. I. P., P. Avenhorn, 313.
Roesgen von Floss (B^{on}. von), Ridderorde van de Zwaan, 290.
Rogge, De schriftelijke nalatenschap v. Festus Hommius, 209. — Brieven van en aan Wtenbogaert, 211.
Roos (G. P.), Dertiendach, 164. — Waalsche gemeente te Groede, 166. — Nachtegaaltje, klein vogeltje, 169. — Marg. Roberval, 171. — P. Moens, Willem Erfstee, 172. — Goddelijke liefdevlammen, 172. — Ned. voornamen, 178, 311. — Pelle, 180. — Togen, 180. — Jacobus van Deventer, 289. — Naamregister van predikanten in Zeeland, 301. — J. en L. v. Oijen, 301. — Kaart v. Verheije van Citters, 310. — Lone, 311. -- Caerke. 311. — Steenmeet, 311. — Taalverandering, 344. — Den beer of schermijnkel jagen, 345. — Pellorijn, 345. — Leenen, 357.

S.

S., C. G. Salzmann, 305. — G. Neumark, 305.
S. (A.), Kwartieren van verschillende personen, 349.
S. (H.), Muntmeesters, 10. — Eenige duiten, 114.
S. (J. H.), Nicolaes v. Oldenborch, 305. — Juff. v. d. Stel, 306. — J. Quacq, 306. — Kluizenaars in Nederland, 330. — Gezigt op Rotterdam, 343. — Portret van J. de Ridder, 343.
S. (J. H. A.), Draaikast, 327.
S. (S.), L. Lz. Reael, 116. — Fagel, 285.
S. A., J. R. de Wetstein, 7.
Saxo Sylvius, Experto crede Ruperto, 47. — De zachte g in onze moedertaal, 62. — Zamengestelde woorden waarin verkeerdelijk de n wordt ingeschoven, 62. — Een vers van Tibullus, 79. — Pasquino, 100. — Hoogduitsche dichters in Holland, 140. — G, ch en k, 144. — L. Reael, 168.
Scheffer (J. H.), Erasmus, Moriae encomion, 303.
Schierbeek R. Jz. (R. J.), Geschiedenis der boekbinderskunst, 305.
Sciolus II, Erfdochter, 344.
Schoutheete de Tervarent (Ridder de), Admiraal Lonck, 41.
Smissaert (M. P.), Geboren, 279.
Smits van Nieuwerkerk (J. A.), Nederl. voornamen, 242
Snellebrand, Roosters bij den ingang der kerkhoven, 258.
Snuffelaar, Fagel-Villattes, 284.
Sterrevelt (D.), Jacob Quacq, 342. — Wapen van H. Fleury, heer van Buat, 379.
S. V. Z. (A. F.), Baron Sloet van Zwanenburg, 89.

T.

T., Over de aloude vrijheid van handel en nijverheid in Nederland, 142.
T. (N. R.), Gesl. Wopkens, 319.
Th., Gesl. v. Riemsdijk en v. der Werff, 23. — Familie Lacoste, 91. — Zestien kwartieren van Maarten v. Rossem, 150, 217. — Gesl. v. d. Poll, 155. — Ned. voornamen, 179, 240, 312. — Gesl. Bogaert, 282. -- Gesl. d'Isendoorn a Blois, 347.
T.....n, Geboren, 279.
Triton, Vaartuigen voor 1650, 70.

U.

U., Gesl. Kievit te 's Gravenhage, 282.
u—H., Nederl. vlag, 35, 163. — Generaal Cambronne, 35. — Memoires d'une contemporaine, 45. — Het boek Anonymi genaamd Deuterojubilon, 48. — Nederl. bijbels, 73. — Kunstweg, 79. — Adm. Bing, 100. — Amicus Plato, 118. — Where, 146. — Opschriften op geschut, 167.

V.

V., Pillegift, 147. — Grève, strike, 147. — 's Heerenberg, 330.
V. n°. 2, Familie Lacoste, 280.
V. (D. N.), Fam. Lacoste, 30, 150.

V. Jz. (Jo. d.), Huwelijkspenningen, 11. — Sterf- en begrafenispenningen, 11. — Zilv. gedenkp. ter eere v. J. C. gravin v. Ross, 12. — Bilderdijk en Falck, 16. — A. M. Ebeling, 51. — Noodmunten v. 1618 en 1619, 167. — Penning op de onoverwinnelijke vloot, 167. — Zilveren medaille van 1774 met handelsgebouw, 167. — Zilveren medaille op 't overlijden van Feddrik Fontein, 332.
V. (M. D.), N. v. Zwinderen, 50. — Gesl. Cabeljau, 88. — Gesl. de Leeuw v. Coolwijk, 90. — Gesl. de Munck, 317. — Gesl. Bax, 320. — Gesl. Buys, 320. — Gesl. Middelhoven, 345. — Wapens gevraagd, 346. — Gesl. v. d. Meulen, 347. — Gesl. Both v. d. Eem, 347.
Vl. (v.), L. Steversloot, 169. — Periosta, 170. — Kindschheid of kindsheid, 244.
Vloten (van), R. van Stakenbroek, 86. — Kindschheid of kindsheid, 177.
Vries (R. W. P. de), Const. Huyghens en Jer. de Decker, 303.

W.

W., Nog een wapen, 23. — Het juffertje van de Domkerk, 31.
W. (J. C. v.), Wapens der fam. v. Wijck, 349. — Gesl. Twent, 349.
Weijerman (J. W.), De prins v. Oranje bij Waterloo, 98. — Roosters, 99. — Medaille v. Waterloo, 114. — Noodmunten van 1718 en 1719, 201. — J. Spitzius, 207. — Portret v. J. H. Sprö, 211.
W. J. F., Op de straat, 19. — Tijdschriften en almanakken betreffende het tooneel, 142. — Werken over het tooneel, 143. — Opschrift op een kistje, 223, 352. — Michiel Willemtz, 339. — Lakkei, 344. - Zonnevlekken en natte zomers, 379.

X.

X., Wapen der familie v. Wijck, 89. — Keizersgracht over de Westermarkt, 222.

Z.

Z., Aannemen v. familienamen, 8. — De familie Buijs, 29. — Wapen v. Willink, 151. — Gesl. v. Neck, 151. — Gesl. Braconier, 282. — Gijsbert de Groot, 335. — Mr. P. Avenhorn, 348.
Z. (Y.), Het eerste stoomschip te Rotterdam, 329.
Zx., Een wapen, 22.

?, Ferguut, 49. — Afstammelingen v. W. J. Blaeu, 90. — Nederl. voornamen, 278. — Jacoba van Beieren, 331.
† † †, Brandweer, 288.

LEES-, SCHRIJF- EN DRUKFOUTEN.

In Dl. XV.

Bl. 92, kol. 1, r. 3 v. o. staat: wier; lees: vier.
— 140, —— 2, r. 6 v. b. —— helsche; lees: bijbelsehe.
— 140, —— 2, r. 28 v. b. —— VAN ERTBERN; lees: VAN ERTBORN.
— 155, —— 1, r. 18 v. b. —— bestelde; lees: besteede.
— 156, —— 1, r. 14 v. o. —— 2 jan; lees: 1 jan.
— 208, —— 1, r. 9 v. b. —— in den plaatsnaam; lees: is de plaatsnaam.
— 251, —— 1, r. 28 v. b. —— Ib; lees: VAN LEEUWEN, a. p.
— 252, —— 2, r. 18 v. b. —— Leuven; lees: Mechelen.
— 279, —— 2, r. 3 v. o. —— STELCKE; lees: STECKE.
Omslag n°. 11, kol. 3, moet voor *Thomas van Zon,* als titel staan: *Geslacht van Wassenhoven.*
Aldaar —— 4, r. 18 v. b. staat: als boven gevierendeeld; lees: als boven, gevierendeeld

In Dl. XVI.

Bl. 92, kol. 2, r. 1 v. o. staat: LUBORANTUS; lees: LABORANTER.
— 92, —— 2, r. 4 v. o. —— HOOIEMAN; lees: HOOREMAN.
— 95, —— 2, r. 23 v. o. —— Et Rosette; lees: Et Roselle.
— 97, —— 2, r. 9 v. b. —— Guildal; lees: Geuldal.
— 128, —— 2, r. 8 v. o. —— aangenomene; lees: overgenomene.
— 149, —— 2, r. 20 v. o. —— Massime; lees: Massem.
— 149, —— 2. r. 18 v. o. —— la Cluese, lees: la Duese.
— 149, —— 2, r. 9 v. o. —— DE MALLE; lees: AL MALLE.
— 149, —— 2, r. 7 v. o. —— Ayceler; lees: Ayala.
— 150, —— 2, r. 15 v. o. —— AMIE; lees: ANNE.
— 168, —— 1, r. 1 v. b. —— Don Quyote; lees: Don Quijote.
— 171, —— 1, r. 14 v. b. —— N. F.; lees: H. F.
— 181, —— 2, onder reg. 36 van boven te voegen F. H. MASCHHAUPT.
— 233, —— 2, r. 13 v. o. staat: P a t i a s; lees: P a t r a s.
— 277, —— 2, r. 38 v. b. —— HILBERTUS; lees: WILBERTUS.
— 281, —— 2, r. 9 v. b. —— zanderijen; lees: landerijen.
— 285, —— 2, r. 18 v. o. —— de achterkleinzoon; lees: de achterkleinzoon van den achterkleinzoon.
— 322, —— 1, r. 13 v. b. —— $^1/_2$; lees: $7^1/_2$.
— 327, —— ond reg. 15 v. o. —— GREGOOR; lees: GREGOIR.
— 330, —— 2, r. 21 v. b. —— gebruikelijke; lees: vroeger gebruikelijke.
— 337, —— 2, r. 12 v. b. —— IX; lees: VIII.
— 342, —— 2, r. 9 v. b. —— XV; lees: XVI.
— 344, —— 1, r. 21 v. o. —— XX; lees: IX.
— 349, —— 1, r. 21 v. o. —— 214; lees: 216.
— 350, r. 18 v. b. —— MARUET; lees: MARRET.
— 364, —— 1, r. 12 v. b. —— *dat is;* lees: *dat is eenen Lof der Sotheyt*
— 364, —— 1, r. 14 v. b. —— ERASMUS; lees: ERASMUM.
— 394, —— 1, r. 18 v. b. —— tabel; lees: tafel.